

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITTO

2
OSA

Työväkeä, Sivistystä, Liikettä

Satavuotias Työväen Sivistysliitto

TERO TUOMISTO

**Työväkeä,
Sivistystä,
Liikettä**

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITTO

Työväkeä, Sivistystä, Liikettä

Satavuotias Työväen Sivistysliitto

TERO TUOMISTO

TSL

Työväen Sivistysliitto

© Tero Tuomisto & Työväen Sivistysliitto 2023

into

Into Kustannus Oy
Kalevankatu 43, 00180 Helsinki

www.intokustannus.fi
facebook.com/intokustannus
twitter.com/intokustannus
instagram.com/intokustannus

Kuvaliitteiden kuvat ovat Työväen Arkistosta, ellei toisin mainita.
Kannen kuva: TSL:n opintojärjestöjen neuvottelupäivien osallistujia elokuussa
1990 Voionmaan opistolla. Kuvaaja: Juha Mäkinen. Työväen Arkisto.

Kansi: Jani Käsmä

ISBN: 978-952-393-077-3
Paino: Tallinna Raamatutrükikoda, Viro 2023

Sisällys

JULKAISIJAN ESIPUHE	9
---------------------------	---

V

SOTIENJÄLKEINEN SUURI MURROS

14. ”SIVISTYNEIDEN JOUKKOJEN” AIKA

1940-LUVUN JÄLKIPUOLISKOLLA	13
Jäsenmäärät vahvassa kasvussa Vaalien tuloksena ”kolme suurta” Syyllisiä tarvitaan Kunnallisasioiden opiskelun tarvetta Kerholaisten tunnelmia <i>TSL esittäytyy puoluekokousväelle</i> Yhteistyösuhteet tallella Pohjolaan ”Laivat eivät ole lepokoteja...” Yhteistoimintasopimus solmitaan <i>Yleisradion kansansivistyssarjat</i> Uusia tuulia Lisää työntekijöitä liiton toimistoon ”Näköpiiri avartuu ja tietomäärä lisääntyy...” Vuoroin vieraisa Aulangolla <i>Kerhotoiminnan valtava kasvu</i> Katse pohjoiseen – Rovaniemen vaikeat olosuhteet Toimintaa etelän maalikyliässä Kasvua kaikilla sivistystyön aloilla Kirjeitse oppia ja tietoa Työväenliikkeelle monta opistoa Ammattiyhdistysopisto, Kiljavan opisto Sirola-opisto sotilasparakeista Vanajanlinnaan Pohjolan opisto Haukiputaalla ”Uusia voimia vastuullisille paikoille...” Yhteistyössä Työväen elokuvia Komitea selvittää kerhotyötä Sivistysliiton kartoitusta Valinta äänestäen Väinö Voionmaan poismeno Pääkaupungissa meren rannalla <i>Runoa Arabian kursseilta</i>	

15. SIIRTYMINEN 1950-LUVULLE – YHTEISEN KATON ALLA .....

73	Maaillalla kahtiajakoa IFWEA perustetaan <i>Matkaraporttien kertomaa</i> Voimasuhteita punnitaan Metsä- ja uittotyömaille Uudelleen liikkeelle Oulussa ja Kainuussa ”Mene iltaja ja rahaa ja ideologia...” Yhteinen sivistyksellinen kokonaisuus Kuvataidetoimikunta astuu esiin ”Nyt mua viedään...” – Turkulaista kerhotoimintaa Markat tiukassa Kaksi peruskatsantokantaa <i>”Virstaviitalla...”</i> Suuntaa näyttävä sivistyspoliittinen ohjelma Linjoille Helsingin Kallioon Satakunnan kerholaisia Tehdaskin antoi tukensa Pääkaupunkiseudulla ilmansuunnan muutos Erilaisia yhdistyksiä Aika vaatii uusia puolueohjelmia Tehtävä Oittisen komitealle <i>Synteesin syntyi</i> Vanhan kulttuurin valloittaminen, uuden luominen	
----	--	--

VI TYÖVÄENKULTTUURIN LIPUNKANTAJANA

16. YHDESSÄ JA KAHEDELLA RAITEELLA PITKIN 1950-LUKUA 123
Talouden vaikeudet yhdistävät | *Vuoden 1953 TSL-aineistoja* | Opintoneuvoja neuvovat | ”*Nimi-
merkkien salaisuus paljastuu...*” | Kireä taloudellinen tilanne jatkuu | Periaatteista sääntöjen
pohdintaan | Paikallinen toiminta takeltelee | Kerhoyö kuuluu kaikille | *Sivistysliiton miehiä ja
naisia* | Pientä juhlan tuntua... | ... ja kovaa kiistelyä | TSL ja Kansan Sivistysrahasto | Opinto-
kerholakia odotellessa | Työtä, kiistoja ja kitkaa | Sääntömuutosten katveessa | Eteenpäin, ilman
suuria nousuja | Kulttuuritoiminnan jalansija kasvaa | TSL:n suhde SDP:n puoluehajaannuk-
seen | Toverit vastakkain | ”Sormi tiukasti ajan valtimolla...” | Pokasaha jää | Proletariaatin
diktatuuri ja TSL | TSL neljän vuosikymmenen ikään | TSL saa uusia jäseniä | Uusi avaus
menneisiin aikoihin
17. OPINTOKERHOJA, PIHKAA JA HIKEÄ 173
”Sukkasillaan” eteenpäin | Huomiota tutkimukseen ja opintomenetelmiin | Inhimillisiä taite-
kohtia | Kommunistien suorat rivit | Sosialidemokraattinen kamppailu jatkuu | Aloite tuottaa
opintokerholain | *Yrjö Kallinen, oman tiensä kuljija* | Työvälle kaksi sivistysjärjestöä | ”Käsi-
teltävä luottamuksellisena...” | *Sivistysliiton edustuksia vuonna 1964* | Uudelleenmuotoutuva
liitto | Kiitokset Yrjö Kalliselle | Melkein kolmen puheenjohtajan vuosi | Murrosten suuri
vuosikymmen | Kääntein vaalivuosi 1966 | ”Työväenliikkeen kulttuurishteeristöksi...” | Koet-
telemuksista eteenpäin | Edistyksen merkkejä | Tähtäin seuraavaan valtionapulakiin | *Peruskoulu
ja muita uudistuksia* | Työväentalomuseo Riihimäelle | *Opintoaineistoja ja mainoslehtisiä* | Moot-
torisaha pärisee kulttuuripäivillä | Merenkulkijoita kovalla maalla | *Hajalle ja yhteen*
18. TOIMIKUNTIA, TIENVIITTOJA, KANNANOTTOJA 220
Puolen vuosisadan juhlintaa | Työväenmusiikin uusi nousu | *Valkeakoski soi* | Juhlavuoden väkeä |
Taidetta ja taidevalistustyötä | Elokuvia ja elokuvakursseja | Sivistysliitto ja metsätyömiesten kirjat
| Sivistystyötä jatkuvasti myös ruotsin kielellä | Muistojen ja tietojen keruuta | Radio ja televisio
puhuttavat | Kasvavaa kiinnostusta vapaa-aikapoliittikkaan | Sivistysliiton Ay-toimikunta | *TSL:n
ensimmäiset tienviitat* | Takaiskun tunnelmissa | Bygga, Eurooppa ja Savo | ”Edustajisto pitää
välttämättömänä...” | Uusia toimikuntia: sosiaalipoliittikkaa, kiinteistöhoitoa, teatteria... | Vielä
lisää: tutkimusta, kirjallisuutta, ideologista työtä... | Kulttuuria, politiikkaa ja kulttuuripoliittikkaa
| Aineistotuotanto laajenee | Olavi Hurrin jälkeen Jussi Pikkusaari | B-rapun toimistossa | Vai-
keuksien kautta | Lex Hurri | Paljonpuhuvia tilastoja | *Kaikkialla kulttuuritapahtumia*
19. ”OPINTOKERHO KOKOONTUU TIISTAISIN...” 272
Mikkelistä Savonlinnaan ja Kotkaan... | Keski-Suomesta Savon suuntaan... | Riihimäellä,
Lopella ja Nurmijärvellä... | Tuusulasta Mäntsälän kautta Järvenpäähän... | Nummelassa

ja Lohjalla... | Pääkaupungissa... | Vantaalla ja Espoossa | Forssasta Vammalaan, Nokialle ja Messukylään... | Laajalla Pohjanmaalla... | Koillismaan Työläistapahtumat | Toimintaa ja opintoja Lapin suunnalla | *Sakari Kiurusta Arvo Saloon* | Millaista ”suoraa toimintaa”? | Kehittäminen vireille | Kuusikymmenvuotias | Vuosijuhla Tampereella | Juhlavuoden opinto-toimintaa | *Liiton jäsenistö vuonna 1979* | Työväenhistoriaa | Tutkivat ja tuottavat opintokerhot | Perinneasioissa selvityksiä ja ratkaisuja | *Amurissa ja Murikassa* | Tulevaisuus on edessäpäin | Työväenkulttuuria, museoesineistöä | Uusia tienviittoja Sivistysliitolle | Erilaisia painotuksia... | Tikittäkö aikapommi?

VII TIETOYHTEISKUNNAN SUUNTAAN

20. MUUTTUVIA NÄKÖKULMIA JA AIKOJA	333
<p>TSL:n alatoimikunnat vähenevät Uusia avauksia sivistystyöhön TSL ja kehitysmaiden ongelmat TSL 65 vuotta 1984 Vakiintuneita muotoja ja muutoksia <i>Liiton edustuksia vuonna 1984</i> ”Turvallinen vakiintuneisuus...” Kulttuurin kentillä Sivistysliitto Helsingin lähiöissä Tietotekniikkaa ja ATK-koulutusta TSL ja uusi radiotoiminta Ammatillinen aikuiskoulutus etenee Repeämä vasemmalla Pettymys ja havahtuminen ”Suoran toiminnan” paluu Tasa-vuosikymmenien juhlintaa <i>Tervetuloa tulevaisuus</i> ”<i>Emme huomista hukata saa...</i>” Juhlintaa ja pohdintaa <i>Muistitiedossa muutosten aikaa</i> Mikä on, ei pysy Jälleen uudella kynnyksellä Suomenlahden yli ja itärajan taakse Periaatelinjauksia aikuiskoulutuksen suuntaan Talouslama iskee rajuna Punapäätöma ahdingossa Lamalla ja leikkauksilla on seurauksensa TSL:n kehitysyhteistyöhankkeiden loppusuora <i>Vuoden 1994 numeroita ja nimiä</i> ”Loistavat vuodet” takana? Valtionapu suoriteperusteiseksi Kymmenen opintokeskusta <i>Taiteella voi ilahduttaa kanssaihmiä</i></p>	
21. SUOMI JA TSL UNIONIN AIKAAN	400
<p>Tulosalueet, tiimit ja projektit <i>Kotiseudun kauneus</i> Työtä ja toiminnan tilastoja <i>Liiton edustukset vuonna 1994</i> Äänestämällä unioniin Sateenkaaren alle <i>Tukena sosialidemokraattien opinnoissa</i> ”Taloudellisuus entistä tärkeämmäksi...” Uusi puheenjohtaja ja uusi laki Metsätyömiehiä, musiikkia ja muita tapahtumia ”Kertomuksia meistä ihmisistä...” Ydintehtävien parissa Kiinnostaisiko Reiki tai Shiatsu? Kohteena Eurooppa Edelleen kerhoja, kursseja, luentoja Maapallon laajuudelta Kahdeksan vuosikymmentä <i>TSL:n jäsenet vanhan vuosisadan lopulla</i></p>	
22. UUDELLE VUOSISADALLE	439
<p>Miten estetään ”kehitys kohti luokkayhteiskuntaa”? Uudet politiikkaohjelmat ”Perusjengin täysi kansalaisuus...” Politiikkaohjelmia, kursseja, koulutusta Projekteja ja pilottoja </p>	

Tapahtumien juhlavuosi 2004 | Lähialueyhteistyötä: Uusimaa ja Liettua | Lähialueyhteistyötä: Helsinki ja Itämeri | *Edustuksia järjestöissä ja laitoksissa 2004* | Lääkettä demokratian ongelmiin? | *Harrastajien sanoin ja sävelin* | Uudella kilometritolpalla | Poliittisen historian klubi | Mitä tarkoitetaan työväen sivistyksellä? | ”Aikuisopiskelu yhteisenä haasteena” | *Voimasubteita ja asenteita 2010-luvulla* | Edustajisto tekee paluun | ”Sivistysjuna kulkee...” | Perustehtävä, visio ja ohjaavat linjaukset | Liiton taso ja paikallinen taso | Paluu syntysijoille | Satavuotias jatkaa | ”Hengenpimeyttä vastaan...” | ”Työväen sivistystyön kunniaksi” | Mennyt ja tuleva

23. SIVISTYKSEN VOIMALLA SATA VUOTTA – ETEENPÄIN 496
Oikealla hetkellä | Sivistystyö ja reformismi | Suuri nousu | Aikuiskoulutuksen laajalla kentällä

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 504

LIITTEET 546

Julkaisijan esipuhe

TSL:N PERUSTAVA KOMITEA kirjoitti julistuksessaan työväelle: Temmatkoon työväen sivistysliike mukaansa työväenjärjestöt järjestöinä ja niiden jäsenet yksilöinä! Tero Tuomiston kirjoittamaa historiaa lukiessani olen jälleen kerännyt ilon tempautua, olla ylpeä vahvasta ja monipuolisesta historiastamme sekä katsoa suurella sydämen varmuudella ja riemulla kohti tulevaisuutta. Työväen Sivistysliittoa on tarvittu ja tullaan tarvitsemaan, sillä ilman osaamista ei ole toimivaa työväenliikettä eikä toimivaa yhteiskuntaa. Ilman osaamisen tasa-arvoista jakautumista ei ole oikeudenmukaista, kaikille kuuluvaa yhteiskuntaa. Ja jos sitä ei ole, ollaan ennen pitkää ongelmissa.

Historian ensimmäinen osa alkoi sisällissodan raunioilta ja toinen osa maailmansodan tiimoilta. Tätä esipuhetta kirjoittaessani TSL:n toimintaan vaikuttaa hirvittävä sota Ukrainassa. TSL on perustettu, jotta väkivaltaan ja sotaan ei enää jouduttaisi. Tämän muistaminen on tärkeää myös tulevaisuudessa. Rauha on tie, jolla pysyminen edellyttää yhteiskunnilta oikeudenmukaisuutta, yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja demokratiaa. Näitä kaikkia TSL on arvojensa mukaisesti rakentamassa.

Kansainvälinen toiminta on ollut TSL:n historiassa koko ajan vahvasti läsnä. Järjestöä perustettaessa vaikutteita on otettu niin Ruotsista kuin Englannistakin. Kansainvälinen yhteistyö ja laaja kansainvälisyyskasvatus on syytä pitää toiminnassa mukana myös jatkossa. Monet työnantajat ovat ylikansallisia, ja siksi myös työntekijöiden on osattava toimia yli rajojen oikeuksiaan puolustaessaan. Kansainvälinen solidaarisuus on myös yksi peruslähtökohta rauhalle ja toistemme ymmärtämiselle.

Monipuolisella kulttuuritoiminnalla on ollut historian saatossa merkittävä rooli Työväen Sivistysliitossa. Työväenkulttuuri on aina ollut tärkeä identiteettimme vahvistaja. Hienon historian lisäksi me tarvitsemme jatkuvasti ajassa elävää ja kehittyvää kulttuuritoimintaa. Nykyajan työläinen ei ehkä löydä itseään suuresti kunnioittamiensa Väinö Linnan, Lauri Viidan tai Bertolt Brechtin kuvaamista ihmisistä tai tilanteista, vaan tarvitaan tämän päivän kantaa ottavaa kulttuuria. Olisikin vaikea kuvitella, että meillä voisi olla olemassa sellainen Työväen Sivistysliitto, jolla ei olisi kulttuuritoimintaa myös tulevaisuudessa.

Tässä historiateoksessa on paikoin pohdittu myös sitä, onko TSL työväen omaehtoisen sivistyksen tukija vai tuottaako se aikuiskoulutusta markkinaehtoisessa maailmassa. Nykynäkökulmasta on selvää, että koulutustehtävämme pohjautuu työväenliikkeen arvomaailmaan. Yksilöllisestä aikuiskoulutuksesta eroamme siten, että avainsana ei meillä ole yksilö, vaan yhteinen hyvä ja yhteisöllisyys. Tarkoituksenamme on tuottaa voimautumista, jonka myötä ryhdytään yhteisölliseen toimintaan paremman yhteiskunnan aikaansaamiseksi. TSL ei toimi paremmin tietävänä, ylhäältä päin ihmisiä valistavana voimana, vaan vertaisena, yhteen kokoavana voimana, työväen omaehtoisen sivistyksen ja liikkeen mahdollistajana.

Kiitokset Tero Tuomistolle ja Into Kustannuksen porukalle, jotka ovat tehneet väsymättä töitä tämän historiateoksen synnyttämiseksi. Temmatkoon jälleen tämän teoksen myötä työväen sivistysliike mukaansa työväenjärjestöt järjestöinä ja niiden jäsenet yksilöinä!

Helsingissä 29. marraskuuta 2022
Katri Söder
pääsihteeri

V

**Sotienjälkeinen
suuri murros**

14.

”Sivistyneiden joukkojen” aika 1940-luvun jälkipuoliskolla

MAAN JÄLLEENRAKENNUS alkoi pian aseiden tauottua. Työtä riitti kaikille, työvoimapulaakin ilmeni eri aloilla, ja ansiot kasvoivat. Ripeästi alulle saatu sotakorvaustuotanto edellytti paljon työvoimaa. Työläisnaisilla ja -miehillä alkoi olla perusteltuja odotuksia paremmasta, vaikka palkkasäännöstely jatkuikin vielä pitkään. Tuotannon edellytyksiä vahvistettiin läntisiltä rahamarkkinoilta, etenkin Yhdysvalloista, saaduilla luotoilla. Erityisesti metalliteollisuus laajentui voimakkaasti. Se helpotti Neuvostoliitolle maksettavista sotakorvauksista suoriutumista, jolloin puunjalostusteollisuuden tuotanto jäi käytettäväksi läntisille markkinoille. Näin voi arvioida jälkikäteen, mutta sodan jälkeisessä tilanteessa Suomelle määrätyt korvausmäärät vaikuttivat tyrmäviltä.

Samalla vahvistui yhteiskuntarakenteen muutos: maatalousmaa alkoi muokkautua teollisuusmaaksi, joskin muutoksen tahtia vielä hidasti sodanjälkeinen laaja asutustoiminta. Maatalousyhteiskunnan pitkä perinne vaikutti. Elintarvikkeiden ja lukuisien muiden tuotteiden säännöstely jatkui edelleen. Poikkeusajan lainsäädäntö pidettiin voimassa.

Ammattiyhdistysliike alkoi nopeasti kasvattaa joukkovoimaansa, ja odotukset tammiin kiihdyttivät 1940 antamista lupauksista vahvistuivat. Jo vuoden 1944 lopulla SAK:n eli Sivistysliiton suuren jäsenjärjestön kokonaisjäsenmäärä oli hieman yli satatuhatta. Vuoden 1945 lopulla määrä oli lähes kolminkertainen eli noin 274 000, ja kahta vuotta myöhemmin jäseniä oli jo 340 000. Kasvu oli siten tavattoman nopeaa.¹

---

¹ Valkonen 2018, s. 414–422; Soikkanen 1991, s. 134; sotakorvaustuotannon käynnistymisestä ja toteutuksesta Harki 1971; *Suomen taloushistoria* 2, s. 330–361; Haapala, Peltola 2018, s. 198–199.

JÄSENMÄÄRÄT VAHVASSA KASVUSSA

TSL:n toisen suuren jäsenjärjestön, sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä notkahti sotakevään 1944 kuluessa, mutta kasvuvauhti kiihtyi syksyn kuluessa. Osittain laskuun vaikuttivat valmistautuminen marraskuun puoluekokoukseen ja siihen liittyen puolueen sisäiset linjaerimielisyydet sekä myös orastanut julkinen kamppailu esiin nousutta aatteellista kilpailijaa, kommunistista/kansandemokraattista liikettä vastaan. Uutena piirteenä oli ammattitehtain ja myös työpaikoittain tapahtunut järjestäytyminen, mitä varmasti kiihdytti aatesuuntien keskinäinen kamppailu.

Kun puolueen jäsenmäärä oli vuoden 1943 lopulla runsaat 33 000, määrä vuotta myöhemmin oli yli 34 000 ja vuoden 1945 lopulla jo lähes 63 000. Sen jälkeen se taas hieman aleni nousten vuonna 1948 lähes 75 000:een. Vuonna 1952 jäsenmäärä oli pudonnut runsaaseen 59 000:een. Tällöin suurimmat jäsenistön ryhmät olivat teollisuustyöväki (noin 34 prosenttia) ja palvelualojen työntekijät (noin 24 prosenttia). Maanviljelijöitä ja maataloustyöväkeä oli kymmenkunta prosenttia, samoin kuin rakennustyöväkeä. Hiljalleen alkoi jäädä taka-alalle sosialistisen luokkapuolueen, tiukasti ja rajatusti vähäväkisten etujen ajajien ilme.¹

Kaiken kaikkiaan poliittinen järjestäytyminen lisääntyi heti aseiden vaiettua. Siihen liittyi samalla vilkasta kulttuuritoiminnan nousua. Oli ohjelmallisia iltamia, työväenteattereiden näytelmiä, oli musiikkia ja laulusityksiä. Kisällit ja kisällittäret esittivät uusia ja vanhoja lauluja. Tällainen kulttuuritoiminta ei kuulunut TSL:n varsinaisten leipälajien joukkoon, mutta samoja henkilöitä saattoi hyvinkin usein olla mukana.

SDP:n julkiseksi kilpakumppaniksi syksyllä 1944 ilmaantunut SKP kasvatti jäsenmääräänsä sosialidemokraatteja nopeammin. Esiin astuessaan puolueella oli parituhatta jäsentä, pääosin vanhoja ja uskollisia kannattajia, mutta jo maaliskuussa 1945 määrä oli 7 000. Vuotta myöhemmin jäsenmäärä oli jo 30 000.

Muodollisesti yhteistyöjärjestöksi perustettu SKDL kasvatti sekin kokonaisjäsenmääräänsä vauhdilla. Jonkin verran sosialidemokraattisia työväenyhdistyksiä siirtyi uuteen puolueeseen, osa jyrkkien palopuheiden ja kireiden äänestysratkaisujen jälkeen, ja lisäksi perustettiin kokonaan uusia kansandemokraattisia paikallisia järjestöjä. Vuoden 1945 lopulla jäsenmäärä oli noin 50 000.² Määrä hieman vaihteli sitten vuosittain. Kalevi Haikaran mukaan jäseniä oli vuonna 1950 runsaat 59 000 ja kahta vuotta myöhemmin runsaat 62 000.³

¹ Soikkanen 1991, s. 118–119, 433, 438–439, lainaus, s. 439.

² Soikkanen 1991, s. 128–129; Viitalan (1988, s. 74) mukaan SKDL:n jäsenmäärä oli 1944 lopussa 8 500 ja 1945 lopulla 59 000; Haikaran mukaan (1975 s. 40) jäseniä oli 1945 lopulla 50 000 ja vuotta myöhemmin 75 000; paljon joka tapauksessa.

³ Haikara 1975, s. 99.

Jäsenmäärät kasvoivat myös osuusliikkeissä. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto oli merkittävä Sivistysliiton jäsen. Pelkästään vuoden 1946 kuluessa lisääntyi KK-laisten jäsenosuusliikkeiden jäsenten määrä yli 55 000 hengellä. Kun 1944 jäseniä oli yhteensä noin 320 000, määrä vuonna 1951 oli jo runsaat 495 000.¹

Uuden poliittisen voiman ilmestyminen julkisuuteen, samalle toimintakentälle, heijastui myös sos.dem. työläisnuorisoliikkeeseen. Uusista nuorista jäsenistä kamppailtiin sosialidemokraattien ja kansandemokraattien välillä. Ensi alkuun vaikutti siltä, että sosialidemokraattisissa nuorissa olisi ollut paljonkin niitä, jotka olisivat halunneet omaa järjestöään radikaalimpaa toimintaa. Hieman vaikutti myös ukkopuolueessa käyty väittely sotapolitiikasta, ja sen seurauksena nuorisoliitossakin suuntakiistely kiristi jonkin verran keskinäisiä suhteita. Mutta ajan kanssa ja määrätietoisella järjestötoiminnalla, jota oli itse asiassa aloitettu koulutuksen merkeissä jo sotavuosina, työläisnuorisoliike säilyi viisikymmenluvulle ehyenä ja tulokasta vahvempänä.²

Työläisnaisliitto selviytyi suuremmista ongelmista, kun sen rinnalle asteli uusi kansandemokraattinen tulokas. Virinnyt innostus jopa kasvatti Työläisnaisliiton jäsenmäärää aiemmasta viisinkertaiseksi vuoteen 1950 mennessä. Jonkin verran ilmeni kuitenkin epäröintiä ja hajaannuksen merkkejä, kun pitkäaikainen puheenjohtaja, vankkana tannerilaisena tunnettu kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi siirtyi kansandemokraatteihin vuoden 1946 lopulla, ikään kuin uuden ajan merkinä.

Sodanaikaiset työmuodot jäivät jollakin tavalla vaikuttamaan rauhan tultuakin: työläisnaisliiton painopiste jatkui sosiaalisessa huoltotoiminnassa, mikä oli ollut suuriarvoista raskaina sodan vuosina. Työtä tehtiin niin sanottuna huoltoemäntätoimintana, mihin saatiin sotavuosien tavoin valtiolta tukea. Kasvavien lapsimäärien ja myös perheiden ongelmien näkökulmasta työ oli sellaisenaan sängen tarpeellista suurten ikäluokkien varttuessa. Mainittakoon yksi esimerkki: naisliiton ponnistusten seurauksena oli jo sodan aikana avattu ensimmäinen Ensi koti. Vuosien 1949–1955 kuluessa aloitti maan eri puolilla seitsemän uutta, joiden yhdysiteeksi muodostettiin 1955 oma keskusliitto.³

VAALIEN TULOSENA ”KOLME SUURTA”

Kun Euroopan mantereella ja Suomen Lapissakin vielä sodittiin, pidettiin Suomessa maaliskuussa 1945 sotavuosilta lykätty eduskuntavaalit. Jo niihin valmistautuminen lisäsi jännitteitä sosialidemokraattisen puolueen sisällä.

1 Suonoja, Vepsä 1967, s. 52–53.

2 Laakso, Åberg 2006, s. 98–108; Soikkanen 1991, s. 122–123, 138 (kuvatekst).

3 Naisen työ, s. 35–39; Lähteenmäki 2000, s. 137–139, 168, 172, 193–197; ks. myös Martta Salmela-Järvinen 1979, s. 31–34.

TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaa epäroi nyt ehdolle asettautumista. Hän kirjoitti joulukuussa 1944 pojalleen, että ”omatuntoni käskisi minua nyt hyvän sään aikana luopumaan eduskunnasta ja jäämään pois vaaleista”. Hän oli ollut kansanedustajana jo neljännesvuosisadan ajan ja sitä kautta lukuisissa, vaativissa yhteiskunnallisissa tehtävissä, kuten myös Sivistysliiton puheenjohtajana. Paluu tutkimustyöhön houkutteli.¹ Kuitenkin veri veti vahvasti jatkamaan politiikassa vaikuttamista: hän suostui uudelleen ehdolle tutussa Hämeen läänin pohjoisessa vaalipiirissään ja tuli jälleen valituksi. TSL sai maaliskuussa 1945 uuteen eduskuntaan myös varapuheenjohtajansa, helsinkiläisen KK:n osastopäällikkö Yrjö Kallisen, joka valittiin sosialidemokraattien ehdokkaana Turun läänin pohjoisesta vaalipiiristä.²

SDP sai vaaleissa 50 kansanedustajaa, joista viitisentoista kuului Karl-August Fagerholmin johdolla puolueuskolliseen oppositioon, Voionmaa ja Kallinen kahtena heistä. Varsinaiseksi vaalivoittajaksi selviytyi 49 paikallaan uusi poliittinen ryhmä SKDL; myöhemmin siihen loikkasi vielä kaksi sosialidemokraattina valittua.

”Kolme suurta”, SDP, SKDL ja maalaisliitto, muodostivat huhtikuun puolivälissä J. K. Paasikiven johdolla uuden hallituksen, jonka tehtäväkenttä oli sangen mittava. Työmaa oli avautunut jo syksyn 1944 kuluessa: muun muassa rauhan oloihin siirtyminen, jälleenrakennuksesta huolehtiminen, sotakorvausten maksaminen ja liittoutuneiden edellyttämä sotaan syyllisten tuomitseminen. Hallituspuolueiden julistuksessa korostui suhteiden rakentaminen Neuvostoliittoon ”todella vilpittömälle, molemminpuolisen luottamuksen ja kunnioituksen sekä keskinäisen kanssakäymisen ja kestävä ystävyyden pohjalle”.³

SYLLISIÄ TARVITAAN

Välirauhansopimuksen 13. artikla edellytti, että Suomi tuomitsee sotaan syyllisensä. Asian muotoilu oli väljä ja epäselvä, mutta voittaneen puolen tahtoa oli kuunneltava. Suomessa 160 hengen suuruisen valvontakomission ja erityisesti sen neuvostojäsenten sana painoi. Britit seurasivat vierestä katsoen.⁴

Jo syksyllä 1944 nostivat katkeroituneet SDP:stä SKDL:ään siirtyneet ”kuutoset” ymmärrettävistä syistä syyllisyysasian esiin, ja kärki kohdistui Väinö Tanneriin, voi

1 Voionmaa 1971, s. 404.

2 Ks. Kallisesta *Suomen kansanedustajat I*. 2000, s. 344.

3 ”Julistus” julkaistu teoksessa *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945–1973*. Toim. Harto Hakovirta, Tapio Koskiaho. Tampere 1973, s. 272–276; teksti pohjautuu Helsingin Sanomiin 14.4.1945; ks. myös *SKP:n asiakirjoja*, s. 70–75 jossa teksti on otsikoitu ”yhteistoimintasopimukseksi”, eikä siinä ole em. julistuksen ingressiä, muuten teksti on sama; teoksessa *Paremmän elämän puolesta* 2012, (s. 14–16) on julkaistu katkelmia ”yhteistyösopimuksen” ulko- ja sisäpolitiikan tavoitteista.

4 *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 742 (Haataja).

oikeastaan sanoa, että luonnollisesti. Niin keskeinen henkilö Tanner oli sotavuosina ollut sekä sosialidemokraattisessa liikkeessä että koko maankin politiikassa.¹

Työväen Sivistysliiton ei tarvinnut sentään järjestönä ottaa kantaa sotasyllisyysoikeudenkäyntiin. Sen puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaakaan ei ollut kaikkein äänekkäimpänä vaatimassa syytteitä ja tuomioita. Hänelle oli kyllä jäänyt paljonkin hampaankoloon esimerkiksi Väinö Tannerin toiminnasta, minkä kirjeet ja päiväkirjamerkinnot osoittivat. Jotain hän sanoi avoimesti ääneenkin. Uudessa tilanteessa näkyi kitkaa syntyvän siitäkin, että Voionmaa tuki lujasti Paasikiven omaksumaa linjaa suhteessa Neuvostoliittoon.

Voionmaa oli asiassa kuitenkin yhdellä tavalla aivan eturivissä, sillä hän oli SKDL:n Hertta Kuusisen ja SDP:n Yrjö Kallisen jälkeen kolmantena allekirjoittajana eduskunnan puhemiehelle jätetyssä välikysymyksessä kesäkuun lopulla 1945.

Välikysymyksessä ja sen perusteluissa muun muassa viitattiin sellaisen uuden yhteiskuntahengen toteuttamiseen, jolla saataisiin Yhdistyneiden kansakuntien luottamus. Tätä ei saavutettaisi ”sanoutumatta selvästi irti niistä mielipiteistä ja ihanteista, jotka aikaisemmin innoittivat eräitä piirejä maassamme”. Hallitusta pyydettiin ilmoittamaan mihin toimiin se aikoi ryhtyä ”saattaakseen pois päiväjärjestyksestä kaikki ne poliittiset kysymykset, jotka liittyvät maan osallistumiseen sotaan Saksan rinnalla sen hyökätessä Neuvostoliittoa vastaan, erinäisten sopimusten rikkomisiin. Hallitukselta kysyttiin mihin toimenpiteisiin se aikoi ryhtyä asian poistamiseksi nopeasti päiväjärjestyksestä ”saattamalla asianomaiset henkilöt lailliseen edesvastuuseen”. Lisäksi viitattiin monella lauseella perustellen myös poliittisen puhdistuksen aikaansaamisen tarpeeseen.²

J. K. Paasikiven hallitus, ”kolme suurta”, tai Voionmaan sanoin ”kolme vahvaa”, ei kovassa poliittisessa paineessa, niin kotimaisessa kuin ulkoisessakin, voinut muuta kuin antaa eduskunnalle elokuussa 1945 lakiesityksen sotaan syyllisten rankaisemisesta. Asia ei edennyt juohevasti, sillä kysymys oli ensinnäkin käytännössä taannehtivasta laista.³

Hyvin mielenkiintoista oli, että TSL:n varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen ei omista periaatteellisista syistä nähnyt kuitenkaan aiheelliseksi sotasyllisten tuomitsemista, vaikka hän oli välikysymyksen toisena allekirjoittajana. Hän toi omat käsityksensä esiin filosofisen monisanaisesti ja kaunopuheisesti sos. dem. eduskuntaryhmän varapuheenjohtajana puheenvuorossa heinäkuussa 1945, kun asiaa käsiteltiin eduskunnassa.

---

¹ Jaakko Paavolainen on muistuttanut (1989, s. 318), että sotavuosina Tannerilla oli monta roolia: hän oli esimerkiksi omiansa keskuudessa taipuvaisempi rauhaan kuin hallituksessa. Ja jos häntä ajatellaan ”kansakuntaa koossa pitävänä nivelenä, sen tietenkin täytyi taipua eri suuntiin”.

² Välikysymys julkaistu esim. *SKP:n asiakirjoja*, s. 75–77, myös lainaukset; teksti on kirjassa otsikoitu: ”Välikysymys sotaan syyllisten rankaisemisesta”.

³ Voionmaa oli toista mieltä lain taannehtivuutta moittineiden kanssa ja viittasi esim. saksalaisia päättäjiä vastaan nostettuun Nürnbergin prosessiin. Sekin oli takautuva, koska länsimaisessa oikeudenkäytössä ei ollut säädöksiä tämän tapaisista asioista (kirje pojalle 23.11.1945, Voionmaa 1971, s. 425).

Lyhyesti ilmaisten Kallinen torjui ”kosto- ja rankaisemisajatuksen”, mutta ei siinä kaikki. Hän painotti samalla, etteivät asiat voisi kuitenkaan jäädä ennalleen. ”Ne, jotka ratkaisevalla tavalla vaikuttivat Suomen kytkemiseksi Saksan sotapolitiikkaan, on saatava syrjään julkisen elämän näkyviltä ja vaikuttavilta paikoilta.” Itse asiassa heidän olisi jo pitänyt osata erota tehtävistään vapaaehtoisesti. Puheessaan hän myös roimi kansandemokraattien/kommunistien järjestämiä laajoja mielenilmaisuja asian ympärillä.¹

Voionmaa puolestaan ymmärsi hyvin ja hyväksyi Tannerin joutumisen yhdeksi syytetyksi. Varmaan äärimmäisin puuskahdus oli joulukuun 21. päivänä 1945 tavanomaisessa kirjeessä pojalle: ”On merkillistä kuinka paljon kokonainen maa voi saada kärsiä yhden ainoan miehen takia, Saksa Hitlerin, Suomi Tannerin.” Saman tien hän kuitenkin myönsi vertauksen kohtuuttomuuden.²

Suomessa sodan jälkiselvittelystä selvittiin vankeustuomioilla. Luonnollista oli, että tuomiot herättivät toisaalla laajalti pettymystä, jos kohta toisaalla iloa ja mielihyvää.³ Asetettu sotasyllisyystuomioistuin antoi (äänin 8–7) tuomionsa helmikuun lopulla 1946.⁴ Presidentti Risto Ryti (edistyspuolue) sai 10 vuotta kuritushuonetta, entiset pääministerit J. W. Rangell (ruotsalainen kansanpuolue) 6 vuotta vankeutta ja Edwin Linkomies (kokoomuspuolue) 5½ vuotta, entinen ministeri Väinö Tanner (sosialidemokraattinen puolue) 5½ vuotta, suurlähettiläs T. M. Kivimäki (edistyspuolue) 5 vuotta sekä entiset ministerit Antti Kukkonen (maalaisliitto), Henrik Ramsay (ruotsalainen kansanpuolue) ja Tyko Reinikka (maalaisliitto) 2–2½ vuotta vankeutta. Presidentti armahti Rytin terveydellisistä syistä vuonna 1949, muut istuivat käytännössä tuomioistaan puolet.

KUNNALLISASIOIDEN OPISELUN TARVETTA

Eduskuntavaalien jälkeen olivat vuorossa kunnallisvaalit joulukuussa 1945. Aikojen muuttumista kuvastivat hyvin juuri sen vuoden uudet opintosuunnitelmat, jotka TSL:n parissa laadittiin opintokerhoväelle:⁵

J. E. Janatuinen: Kunnallislait ja kunnallinen vaalilaki

Into Kallio: Kunnallistiedon alkeet

¹ Kallinen 1972, s. 132–139, lainaukset, s. 136.

² Voionmaa 1971, s. 430.

³ SKP:n puoluetoimikunnan poliittinen jaosto oli kannanilmauksessaan hyvin tyytymätön: tuomiot jäivät erittäin lieviksi. Tilanteessa oli kuitenkin jaoston mukaan tärkeintä periaatteellinen puoli ja siinä oli nyt saatu voitto ”edistyksellisille voimille” (*SKP:n asiakirjoja*, s. 83).

⁴ Ks. valvontakomission vaatimukset *Varjo Suomen yllä* 2017, s. 343; ks. myös Salomaa 1964, s. 131–132; Soikkanen 1991, s. 69–90; Tarkka 1977.

⁵ *Työväen Sivistysliitto vuonna 1945*, s. 17.

Aira Kolula: Piirteitä neuvostokirjallisuudesta
Aune Mäkinen-Ollinen: Kunnan huoltotoimi
Oiva Valavaara: Juhlatoiminnan opiskelu
Oiva Valavaara: Kulttuurimaantiede

Mielenkiintoista oli, että nyt sosialidemokraatit tekivät kansandemokraateille ehdotuksen vaaliliitosta. Sellainen toteutuikin useimmissa kunnissa. Kaiken kaikkiaan työväen ehdokkaat saivat enemmän ääniä kuin koskaan kunnallisvaaleissa, lähes 580 000 ääntä, SKDL hieman enemmän (22,7 prosenttia) kuin sosialidemokraatit (22 prosenttia).

Kunnallisilla voimasuhteilla oli suoraa merkitystä esimerkiksi Työväen Sivistysliiton toimintaan, kun ajatellaan sivistystyöhön myönnettäviä määrärahoja – puhumattakaan sitten kaikesta muusta kunnan toimialaan kuuluvasta, kuten uuden maanhankintalain soveltamisesta tai ajankohtaisen elintarvike- ja polttopuutilanteen hoitamisesta. Kolmekymmenluvun alkupuolen ahdistava henki jäi näillä uusilla voimasuhteilla yhä kauemmas. Enää ei kamppailtu suojeluskuntien määrärahoistakaan.

Uusilla tulokkailla oli monessa kunnassa suurta opettelu- ja opiskelun tarvetta. Sosialidemokraateilla oli jo paljon kokeneita kunnallisvaikuttajia, mikä saattoi usein antaa hienoisen etulyöntiaseman neuvotteluissa ja päätöksenteossa.¹

KERHOLAISTEN TUNNELMIA

Vuosi 1945 oli monella tavalla murroksellinen Työväen Sivistysliiton toiminnassa. Vaikka pohjoisessa vielä sodittiin huhtikuun lopulle saakka, eteläisessä Suomessa elettiin jo ilman välitöntä sodan uhkaa. Opiskeluun haluttiin tarkoituksella kannustaa, ikään kuin tavanomaisia aikoja kiirehtien. Ja toimintaa virisikin uudella tarmolla, kaiken kestetyin ja koetun jälkeen. Mukaan tuli aivan uutta väkeä.

Oli paikallaan myös muistuttaa vanhoja ja uusia kerholaisia opiskelun vakiintuneista periaatteista: kerhon tuli kokoontua 12 kertaa opintokokoukseen vuoden kuluessa, sillä tuli olla ohjaaja, valtionavustusta sai kirjallisuutena 400 markan edestä (50 euroa; inflaatioprosentti 40) ja tuli osoittaa, että vähintään sen verran kerho oli käyttänyt varoja kirjallisuuden hankintaan, ohjaajan palkkioon tai muuten kerhotoimintaan. Lisäksi kirjallisuuden tuli olla pääsääntöisesti tietokirjallisuutta, ”valtiollista yllytystä” ei saanut harjoittaa ja kerhon piti lopuksi laatia säädetyn kaavakkeen mukaan toimintakertomus. Vielä mainittiin, että ne tietokirjat, jotka opiskelija oli sääntöjen mukaan opiskellut, sai pitää omanaan. Sen sijaan valtionavulla saadut kaunokirjalliset teokset

¹ Ks. Haikara 1975 s. 100–102; ks. esimerkkiä Espoon maalaiskunnasta Tuomisto 1984b, s. 171–175.

sekä tietokirjat, joita ei hankittu kaikille jäsenille tuli luovuttaa yleiselle kansankirjastolle tai opintokerhon omaan kirjastoon.

Muitakin määräyksiä oli ja ne kerrottiin tarkoin liiton kerhoille lähettämässä hakulomakkeissa. Valtionavusta tuli hakea toukokuun puoliväliin mennessä seuraavaa, syyskuussa 1945 alkavaa opintovuotta varten.¹

Kansandemokraattien ja kommunistien uusien opintokerholaisten mukaan tulo opintotoimintaan sosialidemokraattisten ja muiden rinnalle näkyi myös Työläisopiskelijan sivuilla haastatteluissa, vaikka poliittista kantaa ei nimen ja kuvan yhteyteen avoimesti esiin laitettukaan. Lehti välitti kerholaisten vaikutelmia maanlaajuisesti, ja sen vuoksi oli sängen hyödyllistä, että eri paikkakunnat ja eri kerhot näkyivät sivuilla mahdollisimman runsaana kirjona.

Esimerkiksi kevättalvella 1945 lehteen haastateltiin muutamien tamperelaisten kerhojen aktiivisia jäseniä.² Jenny Halmelan kokemukset opinto-ohjaajakursilta kesällä 1943 olivat varmaan monelle tuttuja: ”Mahdollisimman paljon uusia asioita mahdollisimman lyhyessä ajassa esitettynä” muodosti hänelle välittömästi ”jonkinlaisen sekasotkun”. Näin varmaan yhä nykyisinkin monelle käy. Kymmenen päivän kurssin järjestivät Työväen Akatemiassa TSL ja SAK. Teemana oli ammattiyhdistystieto ja sosiaalipolitiikka. Sekasotkusta ei sentään hänenkään kohdallaan tullut pysyväistä, sillä kursseilla saadut tiedot alkoivat myöhemmin vaikuttaa; ”ne ovat vain kypsyneet ja muodostuneet täydellisiksi”, aivan sitä mukaan kuin hän niitä kerhossa tarvitsi. Kurssi antoi itseopiskelulle ”pohjan jolle on helppo rakentaa”.

Monivuotinen opintokerholainen ja kerhon ohjaaja Yrjö E. Rantala mainitsi löytäneensä juuri kerhotyöstä pohjan rakentaessaan ”käsityksien sarjan koko yhteiskuntaa ajatellen”. Niin elämän- kuin maailmankatsomuskin oli laajentunut. ”Nyt katselen asioita syvällisemmin ja laajemmalla tähtäimellä kuin aikaisemmin.” Hän painotti myös sitä, että kerhossa jos missä oli ”myös ns. maan hiljaisilla tilaisuus kehittää esim. keskustelutaitojaan”, sillä kaikki olivat niissä samanlaisia ”Pulliaisia”. Kerhotyön hyödyt eivät rajoittuneet kerholaisiin, vaan ne ulottuivat myös järjestöihin, joiden yhteydessä kerhot toimivat. Hänen mukaansa opintokerholaisista muodostui itse asiassa järjestön runko, sillä heillä oli sekä teoreettista että käytännöllistä kokemusta. Iskulauseet eivät nyt riittäneet, kun rakennettiin sosialismille perustaa. Hän kiteytti haastattelussa: ”Se vasta on sosialisti, joka opiskelun kautta on oppinut ymmärtämään, mitä on sosialismi ja sitten myös tietojensa pohjalta toimii.”

Pauli Koskinen edusti lehden haastattelukokonaisuudessa työläisurheiluväkeä. Hän painotti erityisesti urheiluseuran varhaisnuorten opiskelu- ja seuratyötä. Se oli hyödyksi sekä nuorelle että seuralle. Seura sai kerhotoiminnan avulla itselleen tarpeellisia

¹ Ohjeita julkaistiin esim. Työläisopiskelijassa 4/1945.

² Haastattelut Työläisopiskelijassa 4/1945, myös lainaukset.

toimitsijoita kilpailuihin ja erilaisiin tapahtumiin. Mutta vakavampaakin tarvittiin: ”Ei nimittäin riitä yksinomaan se että nuoriso osaa urheilla ja kehittää ruumistaan, vaan sen täytyy samassa suhteessa kehittää myös henkisiä lahjojaan.” Urheiluseuran opintokerhotoimintaan tarvittiin siten myös esitelmää ja alustuksia, joissa kerrottiin työväen urheiluliikkeen ja työväenliikkeen historiasta ja periaatteista. Ohjelmaharjoitukset toisivat puolestaan vaihtelua kerho-opiskelulle, ja retkeilykin oli suosittua ja kannatettavaa.

”Itseopiskelun merkitys työläisnuorisolle pitäisi olla itsestään selvä asia niin kauan kuin siltä varattomuuden takia pysyvät oppikoulut suljettuina”, painotti Arvi Järvinen. Hän valitti sitä, että yhteiskunta suhtautui edelleen ”miltei välinpitämättömästi lukemattomien lahjakkaiden työläisnuorukaisten ja -neitosten opiskelupyrkimyksiin, ja täten jättää valtavat henkiset voimavarat käyttämättä yhteiskunnallisissa tehtävissä elämän eri aloilla”. Hänen mukaansa työläisnuorten ”kova, arkinen elämäkokemus” tasoitti voimasuhteita sen hyväksi, verrattuna ”omistavan luokan nuorisoon”. Järvinen patisti suorin sanoin työläisnuoria hyödyntämään itseopiskelun ja siten TSL:n tarjoamia mahdollisuuksia. ”Työläisnuorison velvollisuus itseään ja luokkaansa kohtaan on itseopiskelun avulla lisätä henkistä kuntoisuuttaan, muutoin ei työväenluokka saavuta yhteiskunnassa sille kuuluvaa asemaa.”

Opintokerhotoiminnan rinnalla vahvistui myös TSL:n kirjeopiston toiminta. Työläisopiskelija haastatteli myöhemmin keväällä 1945 kahta kirjeopiskelijaa heidän kokemuksistaan.¹ Fanni Lukkarinen opiskeli Varhaisnuorisotyönohjaajain kirjeksseja 1 ja 2. Ne antoivat hänen mielestään hyvin apua ohjaajatyön alkuvaiheisiin. Kaikkea käytännöllistä toimintaa ei voinut kirjeitse neuvoa, mutta selväksi kävi työn perusta ja päämäärä. Ansiokasta oli myös kirjeksseissa tarjottu psykologinen puoli. Hänen mukaansa kirjeopiskelu oli kaiken kaikkiaan ansiokas apu opiskelijoille, joilla ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia tietojen kartuttamiseen koulunpenkillä. Lisäksi opiskelu ”työn ohella ja elävän elämän keskellä” opetti koulua itsenäisempään ajatteluun; se oli ”enemmän sitkeyttä sekä tarmokkuutta vaativaa”.

Matti Kannisto kiitteli TSL:n kirjeksseiden edullisuutta ja sopivaa valikoimaa ”työväestön tiedontarpeita silmällä pitäen”. Siinä oli tarjolla varmasti ”halvinta omaisuutta, mitä työläinen tällä kertaa voi itselleen hankkia”. Hän oli itse opiskellut kirjeitse opinto-ohjaajan tehtäviä. Jatkokurssi olisi hänen mielestään auttanut vieläkin pitemmälle laajempien pohjatietojen saamiseksi. Hänellä oli mielessä montakin hyödyllistä aihetta jatko-opintoihin. Huomionarvoinen yksityiskohta oli sekin, että kirjeksseit eivät olleet sidottuja mihinkään aikamäärään. Jokainen sai vapaasti käyttää harkintansa mukaan omaa vapaa-aikaansa opiskeluun muiden tehtäviensä rinnalla ja lomassa.

---

¹ Haastattelut Työläisopiskelijassa 5/1945, myös lainaukset.

Muutamit valtiolliset tapahtumat heijastuivat odottamattomalla tavalla Sivistysliittoon saakka. Varsin pian sotasyällisysoikeudenkäynnin jälkeen presidentti Gustaf Mannerheim luopui maaliskuun 1946 alussa tehtävästään. Eduskunta valitsi jäljellä olleen kauden ajaksi presidentiksi pääministeri J. K. Paasikiven. Uudeksi pääministeriksi tuli kansandemokraattien Mauno Pekkala, siihenastinen puolustusministeri. Mielenkiintoisten käänteiden jälkeen puolustusministerinä aloitti TSL:n varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen, rauhanaatteen miehenä tunnettu KK:n valistusosaston päällikkö.¹

TSL ESITTÄYTYY PUOLUEKOKOUSVÄELLE

Arvi Hautamäki aloitti TSL:n pääsihteerinä R. H. Oittisen jälkeen syyskuun alussa 1945. Hänelle tarjoutui mainio mahdollisuus kertoa omassa SDP:n puoluekokouksen alun tervehdyspuheessaan 15. kesäkuuta 1946 miellyttäviä tilastotietoja liiton viime aikojen toiminnasta ja voimakkaassa kasvussa olleesta toiminnasta. Hän hyödynsi hetkensä mainostaen liittoa varsin voimallisesti. Puoluekokouksessa TSL ei tällä kertaa näkynytäkään muulla tavalla, ei esimerkiksi keskusteltaessa puolueen koulutustoiminnasta ja vaalivalituksesta.

Hautamäki kertoi liittonsa elävän ”olemassaolonsa voimakkainta kehitysvaihetta”. Numerot sen todistivat. Ennen sotia työkaudella 1938–1939 toimi 623 opintokerhoa, ja niissä oli lähes 9 000 jäsentä. Sotavuosien syvin notkahdus oli ollut kaudella 1941–1942: vain 136 kerhoa ja niissä vajaat 2 000 jäsentä. Ei sekään aivan olematonta ollut. Sitten kasvu alkoi, ja kaudella 1944–1945 kerhoja oli jo 514 ja niissä jäseniä lähes 8 000. Työkaudella 1945–1946 opintokerhoja oli jo peräti 1 200. Kerhojen yhteinen jäsenmäärä kohosi noin 17 000:een. Hautamäki korosti, että vastaavalla tavalla olivat kehittyneet myös muut TSL:n toimintamuodot, kirjeopistokin.

Valtavalle kasvulle oli selityksensä: kaikkiin työväenjärjestöihin oli virrannut runsaasti uusia jäseniä ja järjestötoiminta oli kokonaisuudessaan vilkastunut. Uutta jäsenvoimaa haluttiin myös kasvattaa ja kouluttaa, sekä siten tehdä ”työväenliike kykenevämmäksi täyttämään niitä monia uusia vastuunalaisia tehtäviä, jotka sille nyt tässä työväenliik-keemme johtamassa ajassa asetetaan”.

Uskollisena perinteilleen TSL oli koonnut jäsenjärjestöikseen ”kaikki maamme työväen keskusjärjestöt”, sanoi Arvi Hautamäki. Hän painotti, että nyt liitto yhdisti riveihinsä koko suomalaisen työväenliikkeen. Se oli arvokasta, ja nyt liiton tärkeimpiä tehtäviä oli-kin ”vaalia ja edistää sitä, mikä koko työväenliikkeessä on yhteistä ja yleistä”.

Arvi Hautamäki kiitteli TSL:n näkökulmasta erityisesti sosialidemokraattista puo-luetta, jonka työväenyhdistyksissä oli jatkuvasti harrastettu ”voimakasta opintokerho- ja

---

¹ Ks. esim. Soikkanen 1991, s. 70–104; Kallinen 1972, s. 142–144.

muuta sivistystyötä”. Puolueen parissa olikin eniten opintokerhoja kaikista jäsenjärjestöistä. Yhdessä puolueen kasvatustoimikunnan kanssa oli lisäksi jatkuvasti järjestetty kursseja ”sosialistisen ja sosialidemokraattisen tietoisuuden lisäämiseksi ja toimihenkilöiden kasvatamiseksi”. Hän viittasi salissa kokouksen puhemiehistön yläpuolelle viritettyyn tunnuslauseeseen, joka hänen mukaansa kertoi hyvin tästä yhteistyöstä: ”Sosialismi uskosta tiedoksi.”¹

YHTEISTYÖSUHTEET TALLELLA POHJOLAAN

On aivan ilmeistä, että kaiken kiihkeän sodanjälkeisen yhteiskunnallisen ja poliittisen keskustelun tuoksinassa Sivistysliiton puheenjohtaja, kansanedustaja Väinö Voionmaa ei kyennyt kaksi- tai kolmekymmenluvun tapaan olemaan yhtä aktiivisesti ja läheisesti mukana liiton tai Työväen Akatemiankaan toiminnassa. Sivistysliitonkin toimintaedellytyksiin heijastuvat ja vaikuttavat kansakunnan kohtalonkysymykset vaativat niin voimakkaasti hänen läsnäoloaan ja vaikutustaan muualla. Sen voi havaita kirjeenvaihdostakin. TSL näkyi kirjeiden riveillä hyvin harvoin. Ikäkin tuntui jo vaikuttavan. Kokonaan hänen tuntumansa Sivistysliiton toimintaan ei suinkaan kadonnut, minkä myös syksyn 1944 juhlat tapahtumat ja hänen osallistumisensa osoittivat.

Ilman Voionmaan jokapäiväistä vaikutustakin sivistystyö jatkui uusin, innostunein voimin TSL:n kasvavassa organisaatiossa, kouliintuneen toimiston johtamana. Sivistysliiton 25-vuotisjuhlahetki toteutettiin marraskuussa 1944 sosialidemokraattisin voimin, ja vielä työkausi syksystä 1944 loppukevääseen 1945 oli suuntaviivoiltaan yksinomaisesti heidän hahmottelemansa. Edellä jo kuvattiin sihteeri R. H. Oittisen muotoilemia lähivuosien haasteita ja tehtäviä. Toiminta osoitti erittäin voimakasta kasvua, mikä samalla kertoi työn tarpeesta ja siitä, että perusta oli ratkaisevasti laajentunut. Kaikki tämä alkoi voimakkaammin näkyä syksyllä 1945.

Maailmansodan vuodet katkoivat pahoin pohjoismaisten sivistysliittojen yhteistointaa, joka oli alkanut 1930-luvun lopulla saada jo vakaita muotoja. Eniten varmaan tässä suhteessa kärsivät natsi-Saksan miehittämät Tanska ja Norja. R. H. Oittinen muisteli Työläisopiskelijassa, että sodan keskellä saatiin kuitenkin yllättäen yhteyksiä myös tanskalaisiin ja norjalaisiin sivistystyöntekijöihin, sillä heitä tavattiin puolueettomassa Ruotsissa. Monet olivat olleet siellä pakolaisena. Suomalaisillekin maa oli eräänlainen henkireikä.²

Uuteen alkuun päästiin, kun norjalainen AOF kutsui järjestöjen edustajat koolle Osloon erityiseen juhlakokoukseen tammikuun 3.–4. päivinä 1946. Sinne matkasivat

1 SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1946, s. 31–32, myös lainaukset; kokouksen tunnuksista, s. 3; koulutus-toiminnasta, s. 163–168.

2 Oittinen, em. artikkeli 1948.

Suomesta puheenjohtaja Väinö Voionmaa, pääsihteeri Arvi Hautamäki ja Työväen Akatemian johtaja R. H. Oittinen.¹

Tapahtuma aloitettiin arvokkain muodoin uudessa, ammattiyhdistysliikkeen (LO, Landsorganisasjonen) omistamassa työväentalossa (Sentrum Folkets Hus) aivan kaupungin keskustassa.² Norjan, Ruotsin, Tanskan ja Suomen sivistysjärjestöt esittelivät viimeksi kuluneiden vuosien toimintaansa. Islanti ei ollut mukana. Kaikissa pohjoismaissa työväen sivistystyö oli nyt uudessa voimakkaassa kasvussa. Illalla järjestettiin vielä Oslon yliopiston tiloissa juhla, jossa juhlapuheen piti Norjan uuden, Einar Gerhardsenin johtaman työväenhallituksen opetusministeri Kaare Fostervoll. Siitä muodostui suorastaan uuden hallituksen ohjelmapuhe norjalaisen koululaitoksen uudistamissuunnitelmien osalta.

Väinö Voionmaa puhui puolestaan pohjoismaista ja kansainvälisestä yhteistyöstä. Hän muun muassa korosti vuosisata aiemmin virinneen skandinavismien merkitystä. Toisena teemana oli pienten maiden, kuten Suomenkin kohtalo: ”Suomelle on elinehto päästä turvattuun ja luotettavaan naapurisopuun ja ystävyyteen mahtavan itäisen naapurinsa kanssa.” Yhdistyneisiin kansakuntiin hän asetti paljon toiveita, mutta merkittävää oli myös pohjoismaisten kansain yhteistyö. Mielenkiintoisella tavalla hän toi esiin näkemyksen, joka oli ollut edellisenä syksynä 1945 esillä Pariisissa kansainvälisessä ammattiyhdistyskonferenssissa: ei mitään ajan yhteiskunnallisia kysymyksiä, ”ei kansallisia eikä kansainvälisiä, voida enää ratkaista ilman hallitusten, työnantajain ja työntekijäin yhteistyötä”.

Voionmaa korosti, että pohjoismaidenkin työväenliike nojautui ”parhaisiin kansanvaltaisiin periaatteisiin”. Mutta tähän oli päästy ainoastaan tehokkaan sivistystyön ansiosta. Hän viittasi myös norjalaisen tutkijan Arne Bergsgaardin lausumaan. Tutkija arvioi aika suorasukaisesti, että ”ellei demokratialla ole korkeata kansansivistystä, on se vain vaaraksi ja onnettomuudeksi, ja ellei demokratia sisällä pyrkimystä yhä korkeammalle kohoavaan kansansivistykseen, on se jo turmion tiellä”.³

Juhlakokous jatkui seuraavana päivänä, perjantaina, noin 20 kilometrin päässä Oslost, Sörmarken kansanopistossa, ammattiyhdistyskoulussa, joka lähinnä vastasi suomalaista Työväen Akatemiaa. Päivän kuluessa käsiteltiin lukuisin alustuksin käytännöllisiä aiheita, muun muassa opiskelijavaihtoa, ohjaajakoulutusta, materiaalivaihtoa sekä elokuvien ja radion hyödyntämistä. Alustajina oli monia pohjoismaisen sivistysliikkeen keskeisiä henkilöitä: Ruotsin ABF:n opintorehtori Gunnar Hirdman, Norjasta AOF:n sihteeri Arne Johnsen, Håkon Lie sekä maisteri Halvaard M. Lange, Tanskasta AOF:n sihteeri Olaf Bertolt ja johtaja Peder Nörgaard.

¹ Kuvaus pohjautuu pääosin kirjoitukseen A. H-ki. [Arvi Hautamäki]: Pohjoismaiden työväen sivistysliit-tojen kongressi. Työläisopiskelija 2/1946.

² Jo 1930-luvun lopulla oli suunnitelmia rakentaa vanhan työväentalon tilalle uutta, mutta saksalaismiehi-tyksen takia se siirtyi sodan jälkeiseen aikaan. Miehityksen aikana norjalaiset työväentalot olivat yleisesti saksalaisten tai natsilaisten järjestöjen hallussa (Berntsen eri kohdin, esim., s. 274–275, 347–348).

³ Voionmaan puhe ”Pohjoismaiden ja kansainvälinen yhteistyö” julkaistiin Työläisopiskelijassa 2/1946. pääkirjoituksen paikalla.

Kokouksessa päätettiin myös vastavuoroisuudesta: kukin järjestö lupautui vastaanotamaan vuosittain kesäkurseilleen 12 henkilöä veljesjärjestöistä – ja myös lähettämään saman määrän muiden kursseille. Isäntämaa sitoutui maksamaan kurssikustannukset, mutta osallistujien tuli itse maksaa matkakulunsa. Suomalaisten näkökulmasta järjestely toteutui heti hyvin Ruotsin suuntaan, mutta takerteli Tanskan ja varsinkin Norjan suuntaan. Vanha tuttu ongelma, kielitaito, kiikasti. Lisäksi sovittiin opettajien ja luennoitsijoiden vaihdosta eri maiden kesken, samoin työläiskansanopistojen oppilaiden vaihdosta. Jälkimmäisestä tulivat huolehtimaan Pohjola-Norden-yhdistykset julkisin varoin. Myös keskusteltiin erityiskonferenssien järjestämisestä; ensimmäisenä toteutui Kööpenhaminassa syyskuussa 1947 tilaisuus, jossa pohdittiin radion merkitystä sivistystyössä.

Rehtori Hirdman kertoi lisäksi vaikutelmistaan lokakuun 19.–21. päivänä 1945 Lontoossa pidetystä työväen sivistysjärjestöjen kansainvälisestä kokouksesta, jossa oli päätetty kansainvälisen järjestön aikaansaamisesta. Edustettuna oli ollut kymmenkunta järjestöä. Pohjolasta TSL ei ollut saanut sinne kutsua, eivätkä islantilaisetkaan. Viimeisen alustuksen Sörmarkassa piti professori Voionmaa. Hän kertoi muun muassa käynnistyneestä kulttuuriyhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. ”Kysymys herätti mitä suurinta kiinnostusta.” Yhteistyöpyrkimykset saivat yksimielisen kannatuksen. TSL:n velvoitteeksi tuli sekä seuraavan kokoontumisen valmistelemineen että tarkempien tietojen kokoaminen tästä uudesta yhteistyöstä Neuvostoliiton kansansivistystointa hoitavien elimien kanssa.

Kokouspäivien jälkeen pidettiin vielä loppiaisena 1946 liittojen yhteisin voimin Geneve-koulun vuosikokous. Koulun toimintaa päätettiin jatkaa heti pohjoismaissa, ja olosuhteiden salliessa kuukauden tai kahden mittaisia kursseja järjestettäisiin Euroopassa, koulun tulevassa kansainvälisessä toimipaikkakaupungissa. Ensimmäinen koulujakso järjestettiin Norjassa (Ringsaker) ja Tanskassa (Krabbesholm), vuonna 1947 vuorostaan Ruotsissa (Marieborg) ja Suomessa (Työväen Akatemia), seuraava suunniteltiin Tanskaan (Hörsholm ja Ashov) ja Länsi-Saksaan (Floto).

Jo ennen sotavuosia oli järjestetty jonkin kerran myös brittiläis-pohjoismaisia, englanninkielisiä kursseja. Vuonna 1946 sellainen toteutui Norjassa, seuraava oli Englannissa ja vuonna 1948 Ruotsissa. Suomalainen osallistuminen jäi edelleen niukaksi.

Seuraava pohjoismainen neuvottelukokous pidettiin vuotta myöhemmin tammi-kuun alussa 1947, ilman edellisen juhlavia puitteita, yhteisiin käytännön asioihin jälleen vakavasti ja perusteellisesti painottuen. Tapaaminen alkoi Tukholman-laivan saavuttua Turussa, jatkui Helsingissä ja varsinaiset keskustelut ja pohdinnat käytiin Työväen Akatemiassa Kauniaisissa. Pohjoismainen yhteistyö sai näin vakiintuvia, toistuvia ja jokavuotisia muotoja. Keskeisenä suomalaisena alustajana oli jälleen puheenjohtaja, professori Väinö Voionmaa.¹

¹ Työläisopiskelija 1/1947; Oittinen, em. artikkeli 1948.

”LAIVAT EIVÄT OLE LEPOKOTEJA...”

Kipinä merenkulkijoiden opintoihin syttyi vuoden 1946 marraskuussa Göteborgissa pidetyssä pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen ja merimiesjärjestöjen yhteisessä konferenssissa. Suomen Merimies-Unioni liittyi Sivistysliiton jäseneksi vuoden 1947 alussa. Erityinen Merimiesten opintotoimikunta saatiin Suomessa alulle saman vuoden kuluessa, ja sen ensimmäisenä opintoneuvojana toimi elokuusta alkaen Unionin porvoolaisyyntyinen 35-vuotias toimitsija Berndt Johansson. Hän oli lähtenyt merille jo 16-vuotiaana parkkilaiva *Lolla Rockilla*. Sittemmin hän oli ollut töissä välillä myös maissa insinööri-toimistossa ja taistellut sotavuosina luutnanttina rintamajoukoissa. Pursimies Johansson teki alkuvaiheissa hyödyllisen opintomatkan Osloon ja Göteborgiin tutustuen sikäläiseen vastaavaan toimintaan. Säännöllisiä opintokerhoja oli tuolloin Ruotsissa noin 150 laivassa ja Norjassa 50 laivassa.¹

Merimiesten opintotoimintaan onnistuttiin saamaan varoja kauppa- ja teollisuusministeriöltä niin sanotuista lästirahoista. Laivoille lähetettiin toiminnasta kertovia julkisteita. Jo vuoden 1947 kuluessa suomalaisilla kauppalaivoilla toimi kaikkiaan 16 TSL:n alaista opintokerhoa, joissa oli 143 kerholaista, pääosin kirjeitse englantia opiskelemissa. Opiskelijoita olisi ollut kenties enemmänkin, mikäli käytettävissä olisi ollut myös ruotsinkielisiä opintokirjeitä. Sivistysliitto järjesti aivan vuoden 1947 lopulla Merimies-Unionin kanssa merimiesten opintotoiminnan esittelytilaisuuden Elannon kerhuhuoneistossa Helsingin Kluuvikadulla.²

Kotkalaisten muistaman mukaan ensimmäisiin kuulunut, ellei sitten aivan ensimmäinen merimiesten opintokerho aloitti aluksella Kotkan satamassa vuonna 1947. Joka tapauksessa *m/s Anjan* opiskeleva miehistö oli uranuurtajien joukkoa. Laiva seilasi linjalla Suomi – Etelä-Amerikka.³

Berndt Johansson kertoi vuoden 1948 alussa Työläisopiskelijan haastattelussa, että jo aikaisemminkin laivoilla oli ollut pieniä, noin 30–40 niteen kirjastoja henkilökunnan käytettävissä. Pääosin sellainen käsitti kaunokirjallisuutta, osin hyvinkin kevyttä, sekä muun muassa matka- ja tietokirjallisuutta. Sotavuosina oli hänen mukaansa tuhoutunut alusten mukana 60 tällaista laivakirjastoa, yhteensä pari tuhatta teosta. Uusi opintotoimikunta ryhtyi välittömästi korvaamaan kirjamenetyksiä, ja lisänä oli nyt merimiehille tarkoitettu opintotoiminta.

¹ Työläisopiskelija 6/1947; Johansson toimi opintoneuvojana elokuusta 1947 kesäkuuhun 1951 (Valavaara 1954, s. 191).

² Tmk. pk. 24.2.1948; mainittakoon, että kauppa- ja teollisuusministerinä oli vuosina 1942–44 ja 1946–50 Lyyli Takin puoliso, kansanedustaja Uuno Takki (Työläisopiskelija 6/1947, *Suomen kansanedustajat II* 2000, s. I 014–I 015).

³ *Paikkakunnan kulttuuriviisari* 1994, s. 22.

Sivistysliitossa laadittu Merimiesten opinto-opas valmistui painosta vuoden 1948 alussa, ja Merimieskurssi, juuri merimiehille tarkoitettu kirjekurssi opintokirjeineen oli valmistumassa. Opetuskirjeet käsittelivät etupäässä ammatillista järjestäytymistä ja osittain myös alan ammattitaitoa. Rinnakkaiskirjeitä oli tarjolla kone-, kansi- ja talouspuolelle. Merenkulkijan ammatista oli olemassa julkisuudessa paljon erilaisia käsityksiä, mutta Johansson korosti lehden haastattelussa, että ”laivat eivät ole mitään lepokoteja, vaan niissä vaaditaan kovaa työtä”. Hänen mukaansa ennen ehkä oli ollut runsaammin seikkailija-ainesta, mutta nyttemmin sellainen katosi tavallisesti yhden tai korkeintaan kahden matkan jälkeen, sillä ammatissa oli kaiken kaikkiaan vähän romantiikkaa. Sellaisesta moni merille tahtova nuori haaveili turhaan.

Työvuorojen lomassa tarjoutui kiinnostuneille mahdollisuuksia opiskeluun, johon monet vakavasti työnsä ottaneet merimiehet tarttuivat esimerkiksi ammattitaitoaan kehittääkseen. Berndt Johanssonin mukaan juuri ”järjestötoiminta ja opiskelu on ollut omiaan kohottamaan heidän moraalista itseluottamustaan ja myöskin heidän asemaansa sosiaalisessa arvoasteikossa”.¹

Laivakerhoilla oli omat erityiset piirteensä. Varsinkin pitemmillä purjehduksilla asuttiin kirjaimellisesti työpaikalla. Toisaalta lyhyemmällä reissuilla miehistössä saattoi tapahtua enemmän vaihtumista, ja opintokerhoon osallistuminenkin saattoi keskeytyä. Pieni keinuminen ei varmastikaan lukutoukkia tai kerhotilanteita häirinnyt. Vuorokautta rytmittänyt vahtijärjestelmä antoi toisaalta omat lisähaasteensa. Ohjaajalta vaadittiin osaamisen lisäksi tarmoa, innostusta ja järjestelytaitojakin.²

Opintotoimikunta järjesti ensimmäiset kurssinsa kesäkuussa 1948 Siuntiossa. Koulutusta annettiin opinto-ohjaajille ja laivaluottamusmiehille. Mukana oli merenkulkijoita myös Ruotsista ja Norjasta. Kurssin ohjaajana toimi opintosihteerinä Berndt Johansson apunaan opintoneuvoja Olavi Lindberg. Luennoitsijoita oli runsaasti, muiden muassa TSL:n pääsihteerinä Arvi Hautamäki, Merimies-Unionin puheenjohtaja Niilo Wälläri ja toimikunnan jäsen Tauno Ahonen. Kurssin teoreettinen ja käytännöllinen anti arvioitiin korkealle. Harjoituskokouksissa jokainen sai toimia puheenjohtajana ja sihteerinä. Kurssilaiset esittivät myös ohjelmaa toveri-illanvietoissa. Työläisopiskelijan uutisjutussa muistutettiin, etteivät ylioppilaatkaan olleet harvinaisia merimiesten joukossa. Joka tapauksessa alan opinnot ja sivistyksen valopiiri olivat hyödyksi. Samalla painotettiin, että ”merimieskin on ihminen ja haluaa esiintyä ihmisenä ihmisten joukossa”.³

Merimiesten opintotoimikuntaan kuuluivat esimerkiksi vuonna 1953 TSL:n edustajana ja toimikunnan puheenjohtajana Arvi Hautamäki⁴ ja Hannes Kasanen sekä TSL:n

¹ Työläisopiskelija 1/1948.

² Jäkkärä: Kävimme messissä. Työläisopiskelija 1/1948; E. [Esko] Vainio: Laivakerhojen ongelmia. Työläisopiskelija 1/1953.

³ K. A. Hänninen: Merimieskurssit Siuntiossa. Työläisopiskelija 6/1948.

⁴ Hautamäki sai kesällä 1949 kiitoksena merimiesten opintotoiminnan aikaansaamisesta ilmaisen matkan

ruotsinkielisestä sihteeristöstä Anna Bondestam, varajäsenenä lisäksi TSL:n Sakari Kiuru. Merimies-unionista mukana olivat varapuheenjohtajana Niilo Wälläri, Berndt Johansson ja Tauno Ahonen sekä SAK:sta Runar Gustafsson. Palkattuna sihteerinä oli opintoneuvoja Esko Vainio. Vuoteen sisältyi neljä kokousta.

Esimerkiksi kaudella 1952–1953 laivakerhoja toimi kaikkiaan 40 ja niissä oli noin 350 jäsentä. Kotimaisten kielten ohella opiskeltiin muun muassa teknillisiä aineita, kirjainpitoa ja laskentoa. Siirtokirjastotoimintaakin oli. Esimerkiksi vuonna 1953 kauppalaivoilla oli kaikkiaan 328 kirjakaappia lukemista ja oppimista tarjoamassa. Opintojen ohella toimintaan kuului myös jonkin verran harrastetoimintaa, lähinnä shakki- ja valokuvauskerhojen muodossa. Radiotakin hyödynnettiin: merimiehille lähetettiin sunnuntaisin ja pyhäisin tunnin verran opinnollista ohjelmaa suomen- ja ruotsin kielellä. Toimikunta jatkoi TSL:n parissa kesäkuuhun 1954 saakka, jolloin Merimies-Unioni halusi ottaa kokonaisuudessaan vastuun tästä opintotoiminnasta.

Vuodesta 1952 alkaen TSL:n alaisen opintotoimikunnan yhteydessä toimi lisäksi Kauppalaivaston urheilutoimikunta, joka nimensä mukaisesti sekä järjesti että ohjasi urheilu- ja liikuntatoimintaa kauppalaivaston henkilökunnan parissa. Hyvin laaja-alaisessa urheilutoimikunnassa olivat edustettuina Suomen laivanvarustajain yhdistys, Suomen konemestari-liitto, Suomen laivanpäällystöliitto, Suomen radiosähköttäjäliitto, Suomen merimieslähetysseura, Merimies-unioni, SVUL ja TUL. Laivoilla oli laajimmillaan 78 urheilukerhoa, joista esimerkiksi jopa 50 osallistui Pohjolan merenkulkijain yhteiseen jalkapallosarjaan.¹

YHTEISTOIMINTASOPIMUS SOLMITAAN

TSL:n alaisten opintokerhojen määrä lähes kaksinkertaistui välirauhan syksystä 1944 kevääseen 1945 mennessä edelliseen työkauteen verrattuna. Seuraavalla kaudella toiminnan kasvu jatkui vielä rajumpana. Työkaudella 1945–46 kerhoja oli jo 1 205 ja niissä opiskeli liiton historian siihenastinen ennätysjoukko eli 20 719 henkilöä (naisten osuus lähes 40 prosenttia). Kerhoissa oli keskimäärin 17 jäsentä.²

Voimakas määrällinen kehitys kertoi työväenjärjestöjen sekä niiden jäsenistön kasvaneista tiedontarpeista ja samalla TSL:n toiminnan mahdollisuuksista. Järjestöt vahvistuivat, ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärät kohosivat rajusti, ja pelkästään

---

rahtilaivalla Yhdysvaltoihin pariksi viikoksi. Matkalla hänen piti tunnustella amerikansuomalaisten mahdollisuuksia tukea taloudellisesti Voionmaan opiston rakentamista. Siinä ei kuitenkaan päästy asian esittelyä pitemmälle (Majander 2007, s. 100–101).

1 Valavaara 1954, s. 169–171; Pikkusaari 2014, s. 90; *TSL vuonna 1953*, s. 10–11; *TSL vuonna 1954*, s. 9–10.

2 Valavaara 1954, s. 193; eniten opintokerhoja ja -kerholaisia oli jatkuvasti Opintotoiminnan keskusliiton alaisten järjestöjen parissa (ks. Peltoniemi 1963, s. 79). Kuitenkin vasta 1960-luvun puolivälissä OK:n kerhomäärä ylitti 2000 (Ojanen 2018, s. 64).

uusien toimihenkilöiden koulutus oli käytännön tarpeiden sanelemaa. Uusi yhteiskunnallinen tilanne houkutteli opiskelemaan ja perehtymään paremmin muutosvaiheeseen sekä hankkimaan keinoja muutokseen vaikuttamiseksi. Hyvin monet kansandemokraattisten järjestöjen uudet luottamushenkilöt tarvitsivat esimerkiksi yhdistystoiminnan ja myös kunnallispolitiikan käytännön taitoja, kuten edellä jo viitattiin.¹

Jo heti talvikaudella 1944–1945 Lapin sodan vielä jatkuessa alkoivat liiton toimistosta pyytää apua opintoihinsa myös eräisiin muihin kuin TSL:n perinteisiin jäsenjärjestöihin kuuluneet henkilöt. Liiton toimikunta suhtautui uuteen tilanteeseen myönteisesti. Se päätti maaliskuussa 1945, että näitä henkilöitä ja heidän järjestöjään voitaisiin kyllä auttaa, kunhan vain omia jäsenjärjestöjä pystyttiin samalla palvelemaan. Oittiselle annettiin lisäksi valtuudet ryhtyä neuvottelemaan mahdollisten uusien jäsenjärjestöjen mukaantulosta TSL:n toimintaan. Järjestökenttä oli laajentunut poliittisesti ajatellen vasemmalle.

Työväenliikkeen järjestöjen keskinäiset neuvottelut etenivät rauhallisen ja määrätietoisien Oittisen johdolla suopeissa tunnelmissa kevättalvella 1945. Huhtikuussa päästiin jo niin pitkälle, että laadittiin luonnos erityiseksi yhteistoimintasopimukseksi.² Siinä todettiin, että yhteisen toiminnan tarkoituksena oli levittää työväen keskuuteen tieteellisten tutkimusten tuloksia erityisesti yhteiskunnallisista kysymyksistä.

Sopimus korosti samalla sitä, että TSL oli poliittisten puolueiden ulkopuolella oleva, työväenliikkeen yhteistä aatemaailmaa vaaliva järjestö. ”Suorittakoot muut järjestöt valtiollisen ja poliittisen taistelun ja olkoon Työväen Sivistysliitto työväen kulttuurityötä palveleva opinnolliselle tutkimustyölle rauhoitettu piiri.” Näin yhteisvoimin, hieman uusin sanamuodoin kirjattiin Sivistysliiton lähtökohtaiset periaatteet yli neljännesvuosisadan takaa.

Toinen puoli asiassa oli järjestöllinen. Sihteeri R. H. Oittisen vetämissä neuvotteluissa SKP:n ja SKDL:n edustajien kanssa oli sopimusluonnoksen ohella valmisteltu myös Sivistysliiton toimikunnan laajentamista. Liiton toimikunta hyväksyi suunnitelmat. Loppukevään 1945 edustajiston sääntömääräisessä kokouksessa myönnettiin jo läsnäolo-oikeus SKP:n edustajalle Hannes Kasaselle³ ja SKDL:n Nestori Parkkarille.

¹ Esim. SKP:n Helsingin piirissä käynnistyi kurssitoiminta nimenomaisesti kunnallispolitiikan tarpeista ennen vuoden 1945 vaaleja. Ks. Veli-Pekka Leppänen 1994, s. 157.

² Tässä seurataan Järvisen 1968, s. 97–101 kuvausta, myös lainaukset; tmk. pk. 18.4.1945; ks. Työläisopiskelija 5/1945 (sopimusteksti), 6/1945.

³ Rautjärvellä syntynyt Hannes Kasanen liittyi vanhaan yhtenäiseen työväenliikkeeseen 16-vuotiaana vuonna 1917 ja siirtyi 1923 kommunistisen puolueen jäseneksi. Hän oli lähes TSL:n alkuvaiheista asti mukana kurssin käyneenä opintokerhon ohjaajana Karjalassa muun muassa Hiitolassa, Käkisalmissa, Vuokseniskalla ja Tainionkoskella. Sekatyömiehen työt veivät paikkakunnalta toiselle. Hän hoiti opintoasioita kirjeenvaihdolla liiton sihteerin Hj. Eklundin kanssa. Poliittisen toiminnan takia Kasanen joutui istumaan vuosia vankilassa, missä luvallinen ja salainen opiskelu kuitenkin jatkui mahdollisuuksien mukaan. Sotavuosina Kasanen oli turvasäilössä. Sittemmin hän toimi jonkin aikaa Maatyöväen liiton

Samassa kokouksessa hyväksyttiin TSL:n uusiksi jäsenjärjestöiksi heinäkuusta 1945 alkaen kaksi puoluetta SKDL ja SKP sekä Suomen naisten demokraattinen liitto ja Suomen demokraattinen nuorisoliitto. Ne saivat siitä alkaen myös edustajansa Kasasen ja Parkkarin liiton toimikuntaan.¹ Kumpikaan ei tullut aivan tyhjästä liiton tehtäviin.

Nestori Parkkari oli jo edeltä tuttu henkilö vasemmistososialistisen nuorison opinto- ja agitaatiotoiminnasta kahden vuosikymmenen takaa. Hän tuntui mukautuvan uuteen tilanteeseen ainakin ulkoisesti luontevasti, etenkin kun TSL oli ainoa niistä toimivista sivistysjärjestöistä, johon kommunistiset ja kansandemokraattiset opintokerhot saattoivat ajatella kuuluvansa.

Ensimmäisen todella laaja-alaisen ja voisi ehkä sanoa uuden ajan Sivistysliiton toimikunnan puheenjohtajana jatkoi Väinö Voionmaa, ja Yrjö Kallinen oli edelleen varapuheenjohtaja. Varsinaisina jäseninä jatkoivat sota-ajalta kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi (vuoteen 1952) ja SAK:n edustaja Emil Huunonen (1944–46), uutena aloittivat SDP:n järjestösihteeri, sittemmin puoluesihteeri Väinö Leskinen (vuoteen 1947) ja edellä mainittu SKP:n Hannes Kasanen (vuoteen 1947). Varajäsenenä jatkoivat toimittaja Sulo Manninen (vuoteen 1946), TUL:n pääsihteeri Eino A. Wuokko (vuoteen 1946) ja uusina astuivat mukaan SKDL:n taholta Viljo Hyvönen (vuoteen 1946), SN-seuran järjestösihteeri, sittemmin SAK:n valistuspäällikkö ja toimittaja Lauri Kantola (vuoteen 1947) sekä nyt kommunistisen liikkeen ammattiyhdistysmiehiin kuulunut Nestori Parkkari, sittemmin SKDL:n valistussihteeri.²

Mieleen tulee ehkä hieman kankeana rinnastus 1920-lukuun, jota kirjan edellisessä osassa on kuvattu. Silloin vasemmistososialisteilla oli alkuun runsaastikin opintokerhoja TSL:n parissa, mutta heidän järjestöjensä edustajille ei mahdollistunut kertaakaan jansa liiton toimikunnan varsinaisten jäsenten joukossa. Edustajiston kevät- ja syyskokouksissa Sivistysliiton vasemmistolaisten johtamat jäsenjärjestöt olivat kuitenkin yleensä edustettuina. Vuosikymmenen lopulla erityisesti vasemmistonuorten opintotoiminta sai silloin yhä vahvemmin ja värikkäämmiin agitaation sävyä kokonaan TSL:n ulkopuolella.

Nyt kesästä 1945 alkaen otettiin uusi yhteistyön askel. Aika oli toinen, yhteiskunnallinen tilanne oli muuttunut, eikä kansandemokraattinen liikekään ollut aivan samaa kuin vasemmistososialistit kaksi vuosikymmentä aikaisemmin. Näkemys yhteistoiminnastakin oli toisenlainen kuin ennen. Porvarillinen Suomikaan ei ollut enää entisensä.

Edellä mainittu Hannes Kasanen oli samalla Helsingin työväen sivistystyöjärjestön uusi sihteeri. Kun lisäksi SKDL:n riveihin siirtynyt kansanedustaja Sylvi-Kyllikki

---

sihteerinä. Hän oli oppilailleen esimerkki vaatimattomista oloista, tarmokkaalla työllä kohonneesta sivistystyöntekijästä. P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: ”Enkä ollut vanki”, Työläisopiskelija 3/1946; Työläisopiskelija 6/1951.

¹ Valavaara 1954, s. 187; vrt. Inkeri Lehtinen (1971 s. 79), joka ei tällaisista vaiheista kerro mitään.

² Valavaara 1954, s. 190; Parkkarin kirja päättyy juuri ennen yhteistoiminnan käynnistymistä SDNL:n perustamiseen joulukuussa 1944 (1970, s. 286); hänellä oli omakohtaista kokemusta myös sota-ajan vankeudesta, mikä ilmeisesti kirjoittamishetkellä heijastui kärkevästi kirjan teksteissä.

Kilpi oli edelleen puheenjohtajana, se kuvasti osaltaan kansandemokraattisen liikkeen jalansijan laajentumista tuolla hetkellä pääkaupungissa. Kasanen toimi sittemmin loka-kuusta 1946 alkaen myös TSL:n osa-aikaisena opintoneuvojana.¹

Heinäkuusta 1945 alkaen TSL:n jäseneksi hyväksyttiin myös Väinö Voionmaan säätiö. Maa- ja sekatyöväen liitto (myöh. Maaseututyöväen liitto) liittyi jäseneksi tammikuussa 1946. Heinäkuussa 1947 jäseneksi liittyivät Valtion virkailijain liitto ja Suomen sukeltajain liitto. Vuotta myöhemmin jäseneksi liittyi vielä Suomen kiinteistöyöntekijäin liitto.

Vuoden 1948 alussa mukaan tuli Kristillisten sosialidemokraattien liitto ja vuoden 1949 alussa Suomen autoalantyöntekijäin liitto. Suomen pienviljelijäin liitto tuli TSL:n jäseneksi vuoden 1950 alussa, Finlands svenska ungdomsklubbar centralkommitté vuotta myöhemmin. Suomen postimiesliitto liittyi jäseneksi tammikuun alussa 1952 ja heinäkuun alusta mukaan tulivat vielä Kutoma- ja neuletyöväen liitto sekä Suomen tekstiililaitosmiesten liitto.

Tuolla hetkellä viisikymmenluvun alussa Sivistysliiton jäsenjärjestöjen henkilöjäsenmäärä oli yhteensä runsaat puolitoista miljoonaa (1 578 002). Siinä oli lähes miljoona jäsentä enemmän kuin vuonna 1939. Tiedot perustuivat jäsenten antamiin ilmoituksiin. Samalla on toki liikaa hehkuttamatta muistettava erilaiset päällekkäisjäsenyydet, mutta joka tapauksessa kokonaissumma oli aivan merkittävän suuri suomalaiselle kansalaisjärjestölle.²

YLEISRADION KANSANSIVISTYSSARJAT

Monet kolmekymmenluvun loppupuolen innostuksessa perustetut radio-opintokerhot jatkoivat toimintaansa vielä sotavuosien jälkeenkin. Se oli harrastus, joka kiinnosti myös Suomen Yleisradiota. Se järjesti toiminnan tueksi ensimmäisen kerran heinäkuun 21.–26. päivänä 1946 Työväen Akatemiassa kurssin radiokerhojen ohjaajille. Kutsu lähetettiin kymmenelle järjestölle, ja niistä tuli osallistujia paikalle 38 henkilöä. Ohjaajana toimi maisteri Pentti Nikulainen. TSL:n väkeä oli historiallisella ensimmäisellä kerralla runsaasti: järjestösihteeri Viljo Kosonen sekä opintoneuvoja Olavi Lindberg, Paavo Niemi, Eini Rämetsä ja Anni Vallanti. Jäsen- ja sivistystyöjärjestöjen edustajina olivat lisäksi kurssilta oppia hakemassa Muisto Ilomäki Kotkasta, Voitto Kuittinen Tainionkoskelta, Pauli Lukkarinen Jyväskylästä, Erkki Pajunen Mikkelistä ja Leo Kaspio Helsingistä.

---

¹ Valavaara 1954, s. 191; ks. myös P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: Palavankylän sepän tulieluinen tytär. Työläisopiskelija 2/1946.

² Valavaara 1954, s. 187–189.

Kurssiohjelmaan sisältyi luentojen ohella myös käynnit teatterissa ja radiotalossa Fabianinkadulla.¹

Yleisradio jatkoi 1940-luvulla entistäkin suuremmalla ponnella sitä kansansivistäjän tehtäväänsä, jota jo 1920-luvulta alkaen oli esimerkiksi esitelmien avulla toteutettu. Esitelmäsarjoja suunnattiin satunnaisten kuuntelijoiden ohella myös aivan suunnitelmallisesti sivistysjärjestöjen opintokerholaisille useiden vuosien ajan. Niihin liittyi lisäksi tilattavia opintokirjeitä. Toimintaa suunnitteli radion oma kansansivistystoimikunta, jossa sivistysjärjestöjen edustajina olivat kouluneuvokset Yrjö Länsiluoto ja T. I. Wuorenrinne, agronomi Laina Vehanen, maisterit R. H. Oittinen ja Olla Teräsvuori, opettaja Arvi Hautamäki ja opintoneuvoja Hannes Kasanen sekä Yleisradiosta kirjailija Erkki Vala (puheenjohtaja), maisterit Matti Kurjensaari ja Pentti I. Nikulainen (sihteeri).

Esimerkiksi talvikaudelle 1946–1947 suunniteltiin mittava kolmen esitelmäsarjan kokonaisuus. ”Meidän vuosisatamme” sarjaan sisältyi 12 esitelmää, 2. lokakuuta alkaen, joka toinen keskiviikko klo 19.40. Talouselämästä oli tarjolla kolme esitelmää, joista yhden piti talousjärjestelmistä maisteri Väinö Liukkonen Työväen Akatemiasta. Muut alustajat olivat filosofian tohtori Klaus Waris ja maisteri Pentti Pajunen.

Valtiollisesta elämästä oli samoin kolme esitelmää. Niistä kaksi oli TSL:n edustajien vastuulla, professori Väinö Voionmaalla ja pääsihteeri Arvi Hautamäellä. Ensin mainittu puhui kansainvälisestä politiikasta sekä valtaryhmitysten muutoksista ja jälkimmäinen poliittisesta demokratiasta. Kolmantena oli maisteri Paavo Hirvikallio. Tekniikan alalta oli kuulijoille ja opiskelijoille samaten kolme esitelmää, ne olivat jo tammikuun 1947 puolella esitelmöitsijöinä tekniikan tohtori Olavi Erämetsä, diplomi-insinööri T. K. Laakso ja professori Eino Niini. Seuraavaksi yhteiskunnallisen elämän alueelta toisen esitelmän piti maisteri R. H. Oittinen Työväen Akatemiasta. Hänen aiheensa oli ”Joukkojen vuosisata”. Toisena puhujana oli hallitusneuvos Niilo A. Mannio. Sarjan päätteeksi oli vielä esitelmä kulttuurielämästä; sen oli varannut toimikunnan puheenjohtaja Erkki Vala itselleen.

Toisena sarjana oli ”Kuuluisia komedioita” lokakuulta maaliskuulle. Siinä esiteltiin kaikkiaan kuusi erilaista komedianäytelmää, maanantaisin kerran kuussa. Sarjaan liittyi ostettavissa ollut esittelyvihkonen, kirjoittajina T. I. Wuorenrinne sekä maisterit Maija Savutie, Leila Adler ja Raoul af Hällström. Ja vielä kolmantena sarjana oli ”Suomalaisia mestarimaalauksia”, jonka kuluessa, myös lokakuulta 1946 maaliskuulle 1947, filosofian tohtori Aune Lindström esitteli lukuisia suomalaisia taidemaalareita ja heidän teoksiään. Kirjakaupoista saattoi ostaa väripainossalkun, jonka luvattiin auttavan esittelyjen seuraamista.²

---

¹ Työläisopiskelija 6/1946.

² Jakso pohjautuu Oy Yleisradio Ab:n laatimaan esittelytekstiin Työläisopiskelija 5/1946; myös TSL pääsi esittäytymään Yleisradion lähetyksissä.

UUSIA TUULIA

Työväen sivistysliike oli koko ajan varsinaisesta työväenliikkeen suuntausten välisestä poliittisesta valtakamppailusta sivussa, korkeintaan joskus pienessä sivuosassa. Sen ovet olivat avoinna sivistystyöstä kiinnostuneille. Kansandemokraattien äänenkannattaja Vapaa Sana suhtautui aloittamisestaan alkaen varsin myönteisesti Sivistysliittoon ja julkaisi sivuillaan sitä koskevia uutisia. Lehden päätoimittajana toimi kesäkuusta 1945 alkaen Oittisen vanha koulu- ja opiskelutoveri Raoul Palmgren, joka kirjoitti lehteensä runsaasti muun muassa kulttuuripolitiikasta ja sivistyskysymyksistä. Oli hänellä kyllä ollut nuorempana toisenlainenkin näkökulma TSL:n toimintaan, kuten muistetaan, mutta siitä oli aikaa kulunut ja hän oli itsekritiikkiensä jo esittänyt.

Sihteeri R. H. Oittinen toi SKDL:n Vapaalle Sanalle¹ elokuussa 1945 antamassaan haastattelussa esiin miten tärkeää oli nyt tutustua myös naapurimaan Neuvostoliiton oloihin ja kulttuuriin. Aihepiiri oli erityisen läheinen juuri kansandemokraattiselle järjestöväelle. Sivistysliitto tuki tätä myös järjestönä, joulukuusta 1945 alkaen SN-seuran yhteisöjäsenenä.²

Mainittakoon, että SKDL:n kansanedustaja Hertta Kuusinen kirjoitti Työläisopiskelijaan vuoden 1946 ykkösnumeroon laajasti Neuvostoliiton kansansivistysasioista, erityisesti kouluista. Hän myös alusti Neuvostoliiton oloista ja kulttuurielämästä TSL:n edustajiston kevätkokouksessa toukokuussa 1946. Sivistysliiton myötämielisestä suhtautumisesta naapurimaan oloihin ja kulttuurielämään tutustumiseen kertoivat useatkin Työläisopiskelijan uutiset ja jutut.

Kun SN-seuran Tampereen osaston aloitteesta perustettiin Tampereen työväentalolle Lenin-museo, TSL:n lehti kertoi tammikuussa 1946 tapahtuneesta avaamisesta pikku-uutisessaan. Museon paikalle oli historiallinen perusta: kumousmiehet V. I. Lenin ja J. V. Stalin tapasivat toisensa ensimmäisen kerran vuonna 1905 salaisessa kokouksessa juuri siinä talossa ja ilmeisesti siinä kokoussalissa.³ Keväällä 1946 esimerkiksi maisteri Olavi Ahonen kirjoitti lehteen kirjailija Nikolai Gogolista. Pianisti, musiikkitieteilijä Erik Tawastjerna laati Työläisopiskelijaan puolestaan kolmeosaisen kirjoitus-sarjan neuvostoliittolaisista säveltäjäprofileista.⁴

---

¹ SKP:n äänenkannattaja oli Työkansan Sanomat. Vuonna 1957 se ja Vapaa Sana yhdistyivät Kansan Uutiseksi. Ironiaan taipuvaiselta Palmgreniltä on jäänyt talteen lausahdus, jonka mukaan hän ”aamulla ensimmäiseksi luki Helsingin Sanomat nähdäkseen mitä oli tapahtunut, sitten Työkansan Sanomat nähdäkseen mitä ei ollut tapahtunut ja lopuksi Vapaan Sanan nähdäkseen mitä olisi pitänyt tapahtua” (Haikara 1975, s. 102).

² Järvinen 1968, s. 101. – Venäjän kielestä tuli myös työväenopistoissa suosittu opiskelukieli (Huuhka 1990, s. 340).

³ Työläisopiskelija 2/1946; Kanerva, s. 441–443; Aimo Minkkinen 2006, s. 74.

⁴ Hertta Kuusinen: Neuvostoliiton kansansivistysoloista, Työläisopiskelija 1/1946; Järvinen 1968, s. 106; Olavi Ahonen: Nikolai Gogolin komiikka, Työläisopiskelija 3/1946; Erik Tawastjerna: Neuvostoliittolaisia säveltäjäprofileja, Työläisopiskelija 3/1946, 4/1946, 7/1946.

Toisaalta: katseita kohdistettiin lehden sivuilla kyllä maailmalla muuallekin. Pohjolan ja Euroopan sivistysoloista kerrottiin useissa kirjoituksissa. Kotimaisesta ja kansainvälisestä taiteesta sekä taidemaalareista kirjoitti monesti taidehistorioitsija Sakari Saarikivi. Esimerkiksi lehtimies Yrjö Kaarne tarkasteli kerran myös Atlantin takaisen amerikkalaisten kasvatusnäkemystä. Keskustelupalstalla käytiin monipuolista ajatuksenvaihtoa.¹

On paikallaan myös muistaa, että noihin aikoihin, tarkemmin sanoen vuosina 1946–47, Raoul Palmgren hahmotteli omissa Yleisradion esitelmissään suomalaisten kansallisen nousun pitkää kehityksen kaarta erityisesti autonomian aikana, tavalla, joka herätti suurta mielenkiintoa epäilemättä myös TSL:n järjestö- ja opintokerhoväen parissa.² Hän toteutti sen yhdistäen kunkin ajankohdan aatevirtauksia useisiin kirjallisiin henkilökuvauksiin. Muutamien muiden tekstien kanssa kokonaisuus julkaistiin 1948 huomiota saaneena teoksena *Suuri linja*. Siinä hän Matti Rinteen tiivistyksen mukaan kiisti oikeiston yksinoikeuden kansallisiin tunnuksiin ja suurmiehiin. Oivaltavasti jos kohta samalla linjan päämäärää ajatellen hän yhdisti samaan yhteiskunnalliseen, kansallisen nousun jatkumoon A. I. Arwidssonin, J. V. Snellmanin ja muun muassa Aleksis Kiven, Eino Leinon sekä vanhan työväenliikkeen Yrjö Mäkelinin ja Yrjö Sirolan.³

Mäkelin ja Sirola tuntuivat tuolloin ehkä Palmgrenille vielä tutummilta tai läheisemmiltä hahmoilta kuin lukuisat muut vanhan työväenliikkeen kirjoittajat. Ensin mainittu oli sisällissodan jälkeen ollut vasemmistososialistien riveissä ja jälkimmäinen, kevään 1918 kansanvaltuuskunnan eräänlainen ulkoministeri, oli puolestaan vaikuttanut monella tavalla kommunistisessa puolueessa Neuvostoliiton puolella maanpaossa, myös koulutustehtävissä.⁴

Sairauteen 1936 menehtynyt Yrjö Sirola oli silläkin tavalla ajankohtainen, että kansandemokraatit perustivat toukokuussa 1945 hänen nimeään kantaneen kulttuurisäätiön tukemaan tieteellistä tutkimustoimintaa, taiteellista luomistyötä ja kansansivistystyötä.⁵ Merkillepantavaa oli, että ajan myötä Raoul Palmgrenin näköalat avartuivat,

---

1 Yrjö Kaarne: Kasvatuskysymykset kiinnostavat amerikkalaisia. *Työläisopiskelija* 4/1946.

2 Palmgren hahmotteli linjaansa puheissa ja lehtikirjoituksissa syksystä 1944 alkaen (Kolbe 1993, s. 310–313); ks. myös Kantasalmi 2004, s. 33.

3 Raoul Palmgren 1976, ks. Palmgrenin jälkisana toiseen painokseen, s. 212–214; Rinne 2006, s. 159–160.

4 Ks. Salomaa 1966, eri kohdin; *Suomen kansanedustajat II* 2000, s. 953.

5 Ks. Työväenliikkeen tietokirja, s. 278; Salomaa 1964, s. 125; säätiön peruspääomaa koottiin vapautuneiden poliittisten vankien lahjoittaessa sille osan valtiolta saamistaan korvauksista; ks. myös Salomaa 1966, s. 352–353.

poliittiset käsitykset muuttuivat koko lailla paljon¹ ja samalla hän jatkoi edelleen uraa uurtaneella tavalla työväenkirjallisuuden tutkimuksen parissa.²

LISÄÄ TYÖNTEKIJÖITÄ LIITON TOIMISTOON

Syyskuun alussa 1945 tapahtui vahdinvaihto TSL:n keskeisessä tehtävässä, mihin on edellä jo viitattukin. Puheenjohtaja Voionmaa toimi luonnollisesti ratkaisujen myötävaikuttajana, kaikki ketjuun kuuluneet kolme henkilöä hyvin tuntien. Liiton sihteeri R. H. Oittinen siirtyi Työväen Akatemian johtajaksi muihin tehtäviin siirtyneen Yrjö Kilpeläisen seuraajana. TSL:n uudeksi sihteeriksi valittiin puolestaan Työväen Akatemian opettaja Arvi Hautamäki, TSL-väen vanha hyvä tuttu ja pitkäaikainen kouluttaja, kuten jo edellä mainittiin. Nimike muutettiin pian pääsihteeriksi.¹

Uudet mukaan tulleet kansandemokraattiset järjestöt saivat yhteistyön hengessä lokakuussa 1945 liiton palvelukseen, erityisesti heidän luottamustaan nauttivaksi opintosihteeriksi 31-vuotiaan filosofian maisteri Aira Kolulan (o. s. Sinervo). Hänellä oli taustaa työväenjärjestöjen toiminnasta kouluvuosista alkaen, ja hän oli ollut myös TSL:n parissa luennoitsijana sekä opintokerhojen vetäjänä. Viimeksi hän oli työskennellyt SN-seuran lehden toimitussihteerinä. Hänet tunnettiin myös Kiilan jäsenenä ja runoilijana.⁴ Vuotta myöhemmin, Aira Kolulan siirryttyä uusiin tehtäviin, hänen jälkeensä TSL:n opintosihteerinä aloitti syyskuussa 1946 filosofian maisteri Kaisa Salonen. Hän siirtyi 28-vuotiaana liiton palvelukseen SKDL:n valistussihteerin tehtävästä. Aiemmin hän oli toiminut oppikoulun opettajana, kirjastovirkailijana ja myös opettajana työväenopistossa.⁵

Yhteistyön henkeä näkyi myös Helsingin työväentalolla, missä yhdistystoiminta vilkastui rauhan tultua erittäin vilkkaana. HTY:n jäsenjärjestöt järjestivät talolla ahkerasti erilaisia tilaisuuksia ja myös tanssijoita riitti juhlasalin parketilla. Tilanahtaus lisääntyi, ja toisaalta TSL:n tilantarve kasvoi toiminnan voimakkaan laajentumisen takia.

Liitto joutuikin syksyllä 1945 muuttamaan työväentalosta. Osuusliike Elannolla oli

1 Palmgren oli SKP:n johdon nuhdeltavana jo kesällä 1948 (Kantasalmi 2004, s. 33). – Kommunistiseen/kansandemokraattiseen ilmapiiriin pettynyt Palmgren palautti SKP:n jäsenkirjan Hertta Kuusiselle marraskuussa 1952, ja irtisanomisen jälkeen Vapaan Sanan päätoimittajan tehtävä päättyi vuoden lopussa, eron yhtenä vaikuttajana Armas Äikiä (Palmgren 1981, s. 15–16; Rinne 2006, s. 188–192).

2 Palmgren väitteli filosofian tohtoriksi 1965 teoksella *Työläiskirjallisuus. Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsittely*. Seuraavana vuonna julkaistiin kaksiosainen *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuus I ja II*; ks. Raoul Palmgren 1982, s. 11–12 (julkaisijan alkusanat).

1 Ripatti 1992, s. 111; Työläisopiskelija 6/1945; edustajiston kokouksessa 18.12.1945 Hautamäen tittelinä mainittiin jo pääsihteeriksi entisen sihteerinimikkeen sijaan (katsaus TSL:n toimintaan 1945).

4 Ks. *Käy eespäin* 1957, s. 327–329; julkaisi nimellä Aira Brink myöhemmin nuorisoromaaneja; puoliso Veikko Kolula oli myös kirjoittanut runoja (sama, s. 321).

5 Työläisopiskelija 6/1945, 6/1946; Valavaara 1954, s. 191.

tarjota vuokratiloja hallintorakennuksestaan osoitteessa Kaikukatu 2, Hämeentien ja Sörnäisten rantatien välisestä liikekorttelista. TSL sijoittui C-portaaseen, viidenteen kerrokseen, moderniin lasiseinäiseen toimistotilaan. Kesti hetken tottua uuteen ilmeseen graniittisen Byggan jälkeen, ja joillakin saattoi olla vähän haikeuttakin rinnassa. Ikkunoista avautuivat kuitenkin avarat näkymät merelle saakka yli satamanostureiden, tehdaspihojen ja varastorakennusten, pohjoismaiden suurimman, yhtenäisen teollisuusalueen sydämessä.¹

Bertha Latvala työskenteli TSL:n toimistossa kesäkuun 1946 lopulta alkaen. Maria Siippainen puolestaan työskenteli toimistossa joulukuusta 1946 syyskuuhun 1947 ja Pirkko Kempainen vastaavasti toukokuuhun 1950 saakka. Helena Oksanen oli työssä osan vuodesta 1947. Kirsti Kaukolampi tuli toimistoon maaliskuussa 1947. Terttu Manninen oli liiton palveluksessa toimistoapulaisena kesäkuusta 1948 toukokuuhun 1949 ja Arja Nuru osan vuodesta 1949. Kerttu Makkonen tuli TSL:n toimistoon lokakuussa 1949.²

Edellä jo mainittiin, että loppusyksyllä 1944 ja keväällä 1945 TSL:n opintoneuvonajana työskenteli Paavo Suominen ja osan vuodesta 1945 vielä Esko Havumäki. Huh-tikuussa 1945 aloitti Anni Vallanti toimistossa pitkäksi muodostuvan työrupeamansa. Vuoden 1945 lopulla toimivat paikallisina opintoneuvojina Olavi Lindberg Turussa, Eine Rämety Kemissä, Paavo Niemi Jyväskylässä, Eino Torkkeli Oulussa sekä Vieno Hämäläinen ja Into Kallio Helsingissä.³

Opintoneuvojat olivat monipuolisia persoonallisuuksia, joilla kaikilla oli yhteistä nuoruudesta alkaen jatkunut opintotoiminta, tavalla tai toisella. Esimerkiksi Olavi Lindberg tuli 38-vuotiaana liiton tehtäviin oltuaan sitä ennen muun muassa Jalometallityöväen liiton sihteerinä sekä kotikaupungissaan ammatillisen paikallisjärjestön puheenjohtajana. Kokemusta opintokerhotoiminnasta oli pitkältä ajalta. SAK:n kesäkoulun kurssikin oli käyty. Kempeleellä syntynyt 23-vuotias Eini Rämety (Kosonen) oli vastikään käynyt Työväen Akatemian vuosikurssin 1944–1945. Opintokerhotoiminta oli hänellekin tuttua Rovaniemen suunnalla, missä hän oli aiemmin toiminut Pohjolan Työn toimistonhoitajana ja toimitusharjoittelijana.⁴

Pienviljelijän poika Eino Torkkeli liittyi sosialidemokraattiseen puolueeseen 19-vuotiaana pahana lapuanliikkeen vuonna 1932. Hänkin oli pitkäaikainen opintokerhon jäsen ja puheenjohtaja Oulussa. Hän kävi Työväen Akatemian vuosikurssin 1938–1939

---

¹ Tmk. pk 7.9.1945; Tuomisto 1984a, s. 390; Elannon tuotantokorttelista ks. *Kulman takana Elanto* 2005, s. 32–34 (Aino Niskanen); ensimmäiset Elannon tuotantorakennukset valmistuivat sinne 1907 ja 1912, Elannon pääkonttorirakennus Hämeentien ja Kaikukadun kulmaukseen valmistui 1928, arkkitehtina Väinö Vähäkallio.

² Valavaara 1954, s. 191–192.

³ Katsaus TSL:n toimintaan 1945, edustajiston pk 18.12.1945 liitteenä.

⁴ Työläisopiskelija 6/1945.

ja toimi sittemmin vuosina 1940–1941 opintoneuvojana ja vielä uudelleen vuodet 1945–1946. Myöhemmin hän oli TSL:n siirtokirjaston toimikunnan jäsenenä. Lisäksi hän oli kotipaikkakunnallaan monella tavalla yhteiskunnallisesti aktiivinen ollen muun muassa Oulun sos.dem. työväenyhdistyksen taloudenhoitaja ja Oulun teatteritalo Oy:n isännöitsijä. Sosiaalilautakunnan puheenjohtajana Torkkeli pääsi vaikuttamaan kaupungin sosiaalityön kehittämiseen. Itseopiskelu avasi hänenkin kohdallaan pitkälle ulottuneen yhteiskunnallisen toiminnan väylän.¹

Liiton opintoneuvojan tehtävä oli ”olla aina matkalla”, kuten esimerkiksi Paavo Niemi kirjoittajalle muisteli ja kertoi vuonna 1992. Kiertäminen kylissä ja kaupungeissa kerhotoimintaa edistämässä oli raskasta työtä vielä monina sodan jälkeisinä, suuren aineellisen pulan ja levottomuuden vuosina. Kulkuvälineet olivat puutteellisia, liikenneyhteydet heikkoja, eikä kelvollista majoitustilaa tahtonut aina löytyä.²

Joskus saattoi käydä vielä niinkin, että raskaiden taakkojen kantamisen jälkeen kaukaisesta kokoustalosta ei löytynytkään rainakoneeseen välttämätöntä sähkövirtaa. Se syrjäkylä oli edelleen sähköverkon ulkopuolella, mitä kukaan ei ollut huomannut etukäteen kertoa tai kysyä, kun kirjeillä oli tilaisuudesta sovittu. Kuultokuvasarja jäi esittämättä ja katsomatta. Mahdollisen harmituksen määrää voi vain arvailla.³

”NÄKÖPIIRI AVARTUU JA TIETOMÄÄRÄ LISÄÄNTYY...”

Pohjoismaiset yhteydet avautuivat maailmansodan aiheuttamien katkosten jälkeen ja yhteydenpidosta tuli aiempaa vakiintuneempaa myös kesäkursseiden osalta. Työläisopiskelijaan haastateltiin muutamia henkilöitä, joilla oli kokemusta kesällä 1947 järjestetyistä pohjoismaisista sivistysjärjestöjen kurssista. Huoltosihteeri Veikko Niemi oli viettänyt pari viikkoa ABF:n sosiaalipolitiikan kurssilla Ruotsissa, Brunnsvikin kansanopistossa. Ulkomaanmatkan hän arvioi kaikin puolin hyödylliseksi: ”Näköpiiri avartuu ja tietomäärä lisääntyy.” Hän kiitteli monin sanoin myös järjestelyjä: jo ennen varsinaista kurssia oli pitänyt osallistua yleisluontoiselle kirjekurssille ja lisäksi perehtyä kurssin perusteoksena käytettyyn teokseen *Svensk socialpolitik*. Kurssilla keskityttiin

1 Työläisopiskelija 1/1963.

2 Esim. rautateiden sota-ajan vaurioista ja vuosia kestäneistä korjaustoista ks. Zetterberg 2011, s. 228–237; linja-autojen uudet renkaat olivat säännösteltyjä, hiili- eli puukaasutinoimaa oli ”häkäpöntöissä” käytössä sodan jälkeenkin, ks. Tuomisto 1987, s. 10–13.

3 Paavo Niemi, Kerttu Värn, Irene Koski ja Eila Lahtinen muistelivat sodanjälkeisten vuosien työtehtäviään Väinö Voionmaa -mitalien jakotilaisuudessa Helsingin työväentalolla 17.9.1992 (haast. Tero Tuomisto). – Liitto hankki vuonna 1951 opinto-ohjaajille lisää rainakoneita, ja syksyllä se sai lahjoituksena äänielokuvakoneen, niitä, joita oli maahan saatu Yhdysvaltain myöntämällä ASLA-stipendivaroilla. Ks. H. K-nen. [Hannes Kasanen]: Rainat ja kuultokuvaheittimet. Työläisopiskelija 6/1950; Työväen Sivistysliitto 1951, s. 29. Raina oli filminauhalla oleva kuvasarja eli kuvanauha.

tiivisti sosiaalipolitiikan aiheisiin asiantuntevan Åke Elmerin johdolla. Vain vähän poikettiin tältä reitiltä sivistystyön kysymyksiin ja yhteislaulutuočkioihin.

Kurssitovereina oli työväenliikkeen aktiiveja, kunnallisten lautakuntien jäseniä, ammattiyhdistysväkeä, opintokerhojen ohjaajia. ”Heidän sosiaalisten kysymysten tuntemuksensa, heidän puhe- ja väittelytaitonsa ja sanavalmiutensa”, kaikki ne antoivat Veikko Niemelle vakuuttavan kuvan naapurimaan työväenliikkeen voimasta.

SKDL:n opintosihteerini Leo Kaspio osallistui puolestaan stipendiaattina Brunnsvikissa Demokratian johtokysymyksiä -nimiselle kurssille. Tätäkin kurssia oli edeltänyt valmistava kirjukurssi. Mukana oli lisäksi norjalaisia ja tanskalaisia AOF:n edustajia. Kaspiota kiinnosti paljonkin keskustella vapaahetkinä muutamien vastarintaliikkeessä toimineiden kurssilaisten kanssa heidän kokemuksistaan sodan ajan saksalais miehityksestä ja keskitysleireistä. Yhteenvetona hän arvioi, että ”maantieteellisesti maailman kuvani pieneni, mutta henkisesti maailmani laajeni”.

Vuonna 1946 TSL:n opintosihteerinä aloittanut 29-vuotias Annikki Saarela oli kesällä 1947 Tanskan AOF:n kurssilla Roskildessa ”työväen korkeakoulussa”, kuten hän paikkaa luonnehti. Kyseessä oli tavallaan laajennettu ammattiyhdistyskurssi: kyse oli kolmen kesän mittaisesta kurssista, jonka pituus kunakin kesänä oli kaksi viikkoa. Toista sataa kurssilaista, heistä kymmenen muista pohjoismaista, jaettiin kurssijaksosensa mukaisesti kolmeen ryhmään. Naisia oli hyvin vähän. Aamupäivällä oli kaikille yhteisiä luentoja ja iltpäivisin jakauduttiin kolmeen työryhmään.

Annikki Saarelan ensimmäisen vuosikurssin ryhmä paneutui tilastotieteeseen, työväenliikkeen historiaan ja sosialidemokraattiseen puolueohjelmaan. Aineissa oli eri ohjaajat. Opiskelijoille jaettiin etukäteen tehtävät ja kysymykset, joihin piti valmistella vastaukset tai lyhyt alustus. Ryhmätyöskentely oli samanlaista kuin esimerkiksi Ruotsin Brunnsvikissa. Opettaja selosti ja kurssilaiset saattoivat milloin vain keskeyttää sekä esittää kysymyksiä ja mielipiteitään.

Helsinkiiläinen, jo 1930-luvun lopulla sos.dem. nuorisoliikkeessä Vallilassa toiminut Tapio Manninen oli saanut mahdollisuuden valita jonkin Ruotsin ABF:n paristakymmenestä kesäkurssista. Vuoden 1947 kesäloman ajankohtaan sopi hyvin ”Työväenliikkeen kulttuuri ohjelma” -kurssi Brunnsvikissa. Kurssivalinta osui todella kohdalleen, oli hänen arvionsa lehden haastattelussa. Hän arvioi, että myös suomalainen työväenliike joutuisi kiinnittämään kulttuurikysymyksiin aiempaa enemmän huomiota.

Tapio Manninen kiitteli monia mielenkiintoisia keskusteluja, joita käytiin ABF:n opintorehtorin Gunnar Hirdmanin ja Brunnsvikin rehtorin Alf Ahlbergin sekä muiden alustajien johdattamina. Hän toivoi vastaavaa kurssikokemusta ”mahdollisimman monelle aktiiviselle suomalaiselle sivistystyöntekijälle”.¹

---

¹ Työläisopiskelija 9/1947, myös lainaukset.

VUOROIN VIERAISSA AULANGOLLA

Tammikuussa 1946 kansandemokraattien ja sosialidemokraattien yhteisvoimin perustama ruotsinkielinen Folkets Bildningsförbund järjesti syys-lokakuun vaihteessa 1947 Hämeenlinnan Aulangolla pohjoismaisen ruotsinkielisen kurssin, johon osallistui myös kymmenen Ruotsista saapunutta TSL:n stipendiaattia. Malmöläinen Otto Lindström kertoi Työläisopiskelijalle sittemmin kirjeitse myönteisistä kokemuksistaan. Lehti julkaisi kirjeen suomennettuna.

Järjestäjän edustaja, sihteeri, agronomi Ragni Karlsson avasi kurssin sunnuntai-aamuna. Hän myös myöhemmin luennoi suomalaisesta maataloudesta. Toimittaja Nils Nilsson piti alkajaisiksi luennon kansantaloudesta. Siinä tulivat esiin ruotsalaisia hätkähdyttäen muun muassa Suomen henkilömenestykset sotavuosina ja havainnollisesti jälleenrakennuksen tarpeellisuus sekä laajuus. Kansanedustaja Atos Wirtanen kertoi työväenliikkeen historiasta sellaisella mukaansa tempaavalla tavalla, joka voi olla vain henkilöllä, ”joka on ottanut osaa työväenliikkeen toimintaan, ja joka alituisesti on ollut tapahtumien polttopisteessä”. SAK:n työvaliokunnan jäsen Gunnar Henriksson kertoi kurssilaisille ammattiyhdistysliikkeestä. Lisäksi Aulangon kurssilla oli luentoja nykyaikaisesta psykologiasta, lomalaista, tuotantokomiteoista sekä vielä lisäksi järjestöasioista ja painetusta kirjasta ”innostajana ja tarkoituksien ajajana”.

Otto Lindström kiitteli pohjoismaisen kurssin lämmintä toverillisuutta ja sydämellisyyttä. Hän arvioi suomalaisen työväen sivistysliikkeen olevan korkealla tasolla ja sen johtavien henkilöiden tehtäviensä tasalla. Tärkeintä oli nytkin, että eri maista kotoisin olevat työläiset voivat kokoontua keskustelemaan ongelmistaan ja oppia myös tuntemaan toisensa. ”Meillä kaikillahan on kuitenkin sama päämäärä.”¹

Aulanko oli muutenkin TSL:n suosima kurssipaikka. Hyvä esimerkki oli noin viikko pohjoismaisen kurssin jälkeen lokakuun 5.–11. päivänä 1947 järjestetty sivistystyöjärjestöjen toimihenkilöiden kurssi, jossa paneuduttiin erityisesti käytännöllisten toimintakysymysten käsittelyyn. Osallistujina oli kolmisenkymmentä henkilöä Suomen eri puolilta. Yleisohjaajana oli Oiva Valavaara ja käytännöllisiin kysymyksiin opasti Hannes Kasanen. Muina luennoitsijoina olivat Arvi Hautamäki, Kaisa Salonen, Annikki Saarela, Aira Kolula ja Eino Nevalainen. Kurssityön lomassa oli kaksi toveri-illanviettoa ja myös retki Vanajanlinnaan, josta oli muodostumassa Sirola-opisto.²

1 Työläisopiskelija 9/1947, myös lainaukset.

2 H.K. [Hannes Kasanen?]: Aulangon kurssit. Työläisopiskelija 8/1947.

KERHOTOIMINNAN VALTAVA KASVU

Opintokerhotyö oli ollut ennen sotia Sivistysliiton varsinainen leipälaji, jos näin halutaan luonnehtia. Innostus siihen kasvoi entisestään aseiden vaiettua niin vanhojen kuin uusienkin jäsenjärjestöjen parissa. Se kertoi valtavasta tiedonhalun kasvamisesta monella tavalla muuttuneissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tilastotietoihin alkoivat tulla työkaudella 1944–1945 ensi kertaa mukaan kommunistien/kansandemokraattien järjestöt. Seuraavaksi esitellään kaksi läpileikkausta, ensimmäinen työkaudella syksystä kevääseen 1945–1946 ja toinen vastaavasti työkaudella 1952–1953.¹

	<i>Opintokerhojen lukumäärä</i>	
	<i>1945–1946</i>	<i>1952–1953</i>
sos.dem. työväenyhdistykset	237	156
sos.dem. nuoriso-osastot	76	76
ammattiyhdistysliike	238	150
sos.dem. raittiusjärjestöt	6	5
sos.dem. naisosastot	33	75
pienviljelijäinosastot	24	-
TUL	24	44
SKP	272	120
SKDL	123	83
SDNL	51	37
SNDL	27	18
sivistystyöjärjestöt	-	7
SN-Seura	30	-
muut järjestöt	44	2
itsenäiset kerhot	20	10
Yhteensä	1 205	783

Valtaosa kerhoista opiskeli kolmea aihetta, joista suosituin oli kunnallistieto (25 prosenttia), toisena sosialismi ja työväenliike (22) ja kolmantena järjestötehtävät (20). Seuraavana oli sitten suullisen esitystaidon, näyttämötaidon, juhlatoiminnan ja musiikin muodostama kokonaisuus (7). Kaikki muut aineet olivat jo tuntuvasti pienempiä.

Työkaudella 1946–1947 opintokerhoja oli 1 175, seuraavalla kaudella lähes 1 100 ja 1948–1949 ennätysmäiset 1 211 kerhoa. Tällöin kerholaisia oli kaiken kaikkiaan 18 462,

---

¹ Valavaara 1954, s. 197.

joista naisten osuus oli noin 37 %. Keskimäärin kerhossa oli noin 15 henkilöä. Seuranneina vuosina luvut sitten kyllä jonkin verran alenivat.

Kaudella 1935–1936 54,1 prosenttia kerhoista oli toiminut maaseudulla, ja niiden jäsenistäkin oli enemmistö eli 50,8 prosenttia maaseudulla. Kerhojen painopiste ja enemmistö siirtyi asutuskeskuksiin itse asiassa jo kaudesta 1936–1937 alkaen. Tällöin jäsenistä 58,1 prosenttia asui asutuskeskuksissa. Sotatalvena, työkaudella 1942–1943 elettiin ja toimittiin aivan poikkeuksellisissa oloissa, ja kerhoista peräti 74 prosenttia toimi asutuskeskuksissa; jäsenistäkin niissä asui jopa 74,4 prosenttia. Vielä yhden kerran työkaudella 1947–1948 sijaitsi TSL:n opintokerhojen enemmistö, 50,9 prosenttia, maaseudulla, mutta kerholaisten enemmistö oli silloinkin edelleen selvästi asutuskeskuksissa, kaikkiaan 53,3 prosentin osuudella. Liiton työkaudella 1952–1953 kerhoista kaikkiaan 66 prosenttia oli asutuskeskuksissa, ja kerholaisista siellä oli 70,8 prosenttia.

Tuona edellä mainitun ennätyskauden 1948–1949 kuluessa eniten opintokerhoja oli Uudellamaalla (254), Turun ja Porin läänissä (248) ja Hämeen läänissä (211). Seuraavaksi suurimpia olivat Vaasan lääni (150) ja Kuopion lääni (138). Tuntuvasti vähemmän opintokerhoja oli Kymen (77), Oulun (69), Lapin (42) ja Mikkelin läänissä (31).¹

KATSE POHJOISEEN – ROVANIEMEN VAIKEAT OLOSUHTEET

Kerhotilastojen mielenkiintoinen yksityiskohta oli, että Lapin lääni ohitti kaudella 1948–1949 kerhomäärässä kerrankin edes Mikkelin läänin; järjestys ei kuitenkaan jäänyt pysyväksi olotilaksi. Lapin läänissä TSL:n kerhotoiminta oli saatu alueelle vasta opintokaudella 1937–1938 (yhteensä 15 kerhoa). Sodan tuhojen kaudella 1944–1945 koko läänin alueella toimi vain viisi TSL:n opintokerhoa. Kerttu Värnin muistaman mukaan ensimmäisenä lyhytaikaisena järjestäjänä vuoden 1945 puolella oli Esko Havumäki, joka sai aikaan opintokerhon Kemiin. Häntä seurasi Eini Rämetsä sijoituspaikkanaan Oulu.

Lapin vaikeudet olivat raskaiden sotavuosien jälkeen kokonaisuudessaan aivan omaa luokkaansa. Kuvaavaa oli, että esimerkiksi Rovaniemellä sivistystyöjärjestön syyskokous pidettiin vielä lokakuussa 1948 ammatillisen paikallisjärjestön parakkirakennuksessa. Oulun, Kemin ja Rovaniemen yhteinen opintoneuvoja Kerttu Värn harmitteli Työläisopiskelijan haastattelussa kevättalvella 1948 opintotoiminnan vaikeuksia Rovaniemellä. Kuitenkin neljä opintokerhoa sinnitteli kauppalassa tuollakin hetkellä. Käytettävissä olleet lautarakenteiset parakit olivat yleensä hataria ja valaistusmahdollisuudet vajavaisia. ”Jos on öljyä, niin silloin puuttuvat valaisimet, ja jos on sähkölamput, niin puuttuu virtaa tai muuta.”

---

¹ Valavaara 1954, s. 193, 196.

Vaikeuksia riitti myös ohjausmatkoilla kauppalan ulkopuolelle. Kerttu Värn kertoi esimerkin Olli Mäkisen kanssa pääsiäisenä tekemästään matkasta pitämään järjestötehtävien kurssia Sallan Kotalaan. Tuttu henkilö antoi neuvoja, miten junamatkan jälkeen pääsi eteenpäin: ”Kemijärveltä varmhan pääset autokyytillä Kelloselkhän, mutta jos eivät tiä vasthan tulla, nii saatpas pistää lapikasta toisen ethen. Kelloselästä Kotalhan on kolmisenkymmentä kilometriä, osa siitä saattaa olla umpistakin, jos ei lumentulon jälkhen ole kulettu. Hommaahan Kemijärvesä sapuskaa rephusi, ettei kairasa ikävä tuu, jos kävelemhän jou’ut.”¹

Historiajulkaisu kertoo, että Rovaniemen sos.dem. työväenyhdistyksen naisjaosto perustettiin toukokuussa 1946 Lapin rakennuspiirin ruokalaparakissa, entisen veturitallin luona. Paikalla oli naisliiton järjestäjä, kansanedustaja Anni Flinck Tampereelta. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Selma Ollanketo. Toimintansa alussa naisjaosto harrasti ahkerasti opintokerhotoimintaa: joka viikko kokoonnuttii vuorotellen kodeissa. Yleensä oli alustus yhteiskunnallisesta aiheesta, sitten viritettiin keskustelua.

”Mietimme mm. mitä voisimme tehdä hävitetyyn Rovaniemen asukkaiden hyväksi”, muisteli juhla­julkaisussa Hellin Väyrynen, pitkäaikainen puheenjohtaja vuodesta 1948 alkaen. Lisäksi tehtiin kunnallispoliittisia aloitteita. Niiden pohjalta perustettiin esimerkiksi kotitalouslautakunta, rakennettiin pyykkilaituri ja saatiin aikaan naisten yleinen rintasyöpätarkastus.

Opintotoiminta oli hyvin suosittua: yhdessä kerhoillassa saattoi olla koolla jopa puolensataa naista, alustajana usein TSL:n opintoneuvoja Kerttu Värn tai kauppalan virkamiehiä, joskus lääkäri puhumassa jostain naisille tärkeästä aiheesta. Vuosikymmenen lopulla oli myös kalottiyhteistyötä Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan sos.dem. naisten kanssa. Erityisen suosittuja olivat äitienpäiväjuhlat. Ensimmäinen juhla oli vielä tilapäisessä parakissa, sitten Kansantalon valmistuttua ne pidettiin työväentalolla.²

Kesäkuun 1945 alussa kolmannen kerran aloittaneella Rovaniemen sos.dem. työläisnuoriso-osastolla oli alku myös hankalaa. Perustaminen tapahtui Saavalaisten puusepäntehtaan konttorissa. Ensimmäinen puheenjohtaja oli Niilo Saavalainen; myöhemmin hän oli myös työväenyhdistyksen puheenjohtaja. Yleensä ei onnistuttu saamaan kokoon­tumismahdollisuutta työväenjärjestöjen käytössä olleessa parakissa. Sen sijaan kokoon­nuttii yksityisasunnoissa, vasta sitten myöhemmin työväentalolla eli Kansantalolla.

Suosittuja olivat ”maaseututurneet”, joille nuoret osallistuivat työväenyhdistyksen edustajien kanssa. Niillä tehtiin liikettä tutuksi. Nuorilla oli ohjelmallisissa iltamissa omaa kulttuuriohjelmaa, muun muassa suosituksi tulleita kisällilauluja. Ohjelmassa oli lisäksi puhe ja lopuksi sitten tanssia, jolle oli suuri tarve. Turneitten suuntana oli

¹ Työläisopiskelija 2/1948, myös lainaukset; Marketta Kaunismaa: Kun kirjasto oli jätkän yliopisto: Kertun pitkä marssi. Aikamerkki 2/1983.

² Rovaniemen sos.dem., s. 44–46, Hellin Väyrynen; ks. myös ensimmäisten Lapin kotiinpalaajien tun­nelmia Rautio, Korteniemi, Vuopio, s. 175–186.

Ounasjokivarsi, Sinettä, Jääskö ja myös Ranua. Opintokerhotoiminnasta ei historiikissa ole mainintaa. Myöhemmin 1950-luvun puolella, kun ajat olivat Lapissakin jo toden teolla kohentuneet, Kansantalon alakerrassa nuorilla toimivat suosittu jazz- ja kamerakerhot, filminegatiiveja kehitettiin ja tehtiin valokuvia. Oli myös valokuvuskilpailuja ja näyttelyjä. Näiden tapahtumien mahdollisista TSL-yhteyksistä historiikissa ei mainita. Nuorten toimintaan osallistumisen kautta avautui muutamille tie myös kunnallispolitiikkaan ja lautakuntiin.¹

Rovaniemelläkin kaupunginteatterin juuret olivat Kansantalolla.² Siellä toimi vuodesta 1954 myös elokuvateatteri, Kino Teno, joka oli suosituin kaupungin kolmesta kinosta. Kansantalolta jäivät monien muistoihin vappujuhlien lisäksi karnevaaliyöt kerran vuodessa helmi-maaliskuussa. Sali oli silloin koristeltu viimeisen päälle, se oli varsinkin nuorisolle vuoden tapaus. Oli musiikkia, kulttuuripainotteista ohjelmaa, tanssia, kilpailu parhaista karnevaaliasuista, ilotulitustakin. Silloin oli talossa jatkoaika aamukolmeen.³

Monin paikoin Lapin seuduilla sotavuosien jälkeen voimistui vasemmistolainen työväenliike hyvinkin vahvasti. Sen liikkeen monet ahkerat ja innostuneet opintokerhot kasvattivat osaltaan TSL:n opintokerhotilastoja, vaikka niistä ei olekaan käytävissä tarkempaa tietoa. Hieman etelämpänä esimerkiksi Kemin työväenliikkeestä laaditussa historiategoksessakaan ei kansandemokraattisen liikkeen oman koulutuksen yhteydessä nouse esiin yhteys Sivistysliittoon.⁴

Kemin sos. dem. kunnallisjärjestön parissa oli vuoden 1945 jälkeen hyvin vilkasta TSL:n alaista opintokerhotoimintaa. Mainiikkaimpana kerhona on mainittu 1947 alkanut sos. dem. naisyhdistyksen lukukerho, joka jatkoi toimintaansa (ainakin) neljän vuosikymmenen ajan. Kemiläisellä Syväkankaan sos. dem. yhdistyksellä oli puolestaan niin sanottu pyhäkoulu, ”jossa käsiteltiin kaikkia asioita maan ja taivaan väliltä”.⁵

Toiminnan virkistymisestä kertoi maaliskuussa 1946 Kemissä järjestetty TSL:n opinto-ohjaajakurssi. Oppia sai 38 henkilöä useista järjestöistä ja kaikkiaan 14 paikkakunnalta kaupungin tuntumasta. Koulutusta antoivat paikallinen opinto-ohjaaja Eini Rämät sekä liitosta Arvi Hautamäki ja Aira Kolula.⁶

Kansandemokraatit onnistuivat ottamaan Kemin työväentalon sodan jälkeen omistukseensa sosialidemokraateilta. Kun Kemin työväen sivistystyöjärjestö kokoontui maaliskuussa 1948 vuosikokoukseensa työväentalolla, järjestössä oli kaikkiaan 27 jäsentä, ja niissä oli yhteensä noin 12 000 henkilöjäsentä. Kasvu oli ollut hyvin voimakasta juuri

¹ *Rovaniemen sos. dem.* 1995, s. 50, 52–53, Pentti Mikkonen.

² *Rovaniemen sos. dem.* 1995, s. 56, Kauko Väliorppa.

³ *Rovaniemen sos. dem.* 1955, s. 58, Eino Ruotsalainen.

⁴ Ks. Kempainen 1987, eri kohdin.

⁵ Liiten 1989, s. 16, 37, lainaus, s. 37.

⁶ Työläisopiskelija 4/1946.

edellisen vuoden kuluessa. Kokoustakin oli seuraamassa noin 80 henkilöä, virallisia edustajia ja muita kiinnostuneita.

Opintoneuvoja Kerttu Värn esitti vuosikokouksessa katsauksen Kemin työväenseuran kirjaston vaiheisiin. Se oli saanut alkunsa puoli vuosisataa aikaisemmin vuonna 1897. Kirjaston käyttö oli ollut ajoittain hyvinkin vilkasta, erityisesti 1920-luvulla. Kirjasto oli siirtynyt keväällä 1945 sivistystyöjärjestön hallintaan. Sen noin tuhannen niteen aarteisiin mainittiin kuuluvan monia vanhoja aatehistoriallisia ja työväenliikkeen alkuaikoja kuvaavia teoksia. Kirjastoa hoiti Airi Toivonen. Kirjoja lainattiin opintokerhojen ja työväenjärjestöjen jäsenille.¹

Opintoneuvoja Paavo Niemi matkaili Lapissa marraskuussa 1949. Kuvauksensa mukaan hän kävi ainakin Vuotsossa, istui iltaa Pelkosenniemen kirkonkylässä öljylampun valossa ja koki myös matkaunelmiensa helmen, Ivalon. ”Suuri, avara ja jylhä on Lapin luonto.” Opinto- ja sivistysoloissa oli edelleen puutteita. Lasten koulumatkatkin olivat pitkiä. Järjestötoiminnan vilkastuttaminen oli sangen tarpeellista. ”Aikuisten opinto- ja sivistyslaitokset, kuten opistot, opintokerhot, yms. ovat yhä liian vähälukuisia”, oli hänen arvionsa tuolla hetkellä.²

Opintokaudella 1952–1953 Lapin läänin alueella toimi kaikkiaan 22 opintokerhoa. Edellä oli vain pienen pieni välähdys sodassa pahoin vaurioituneen läänin järjestöllisestä uudesta noususta ja opintokerhotoiminnan sekä kulttuuriharrastusten ponnistuksista. Mainittakoon, että Mikkeli oli viisikymmenluvun alussa jälleen mennyt Lapin ohitse 36 kerhollaan. Kaiken kaikkiaan maassa oli tuolla hetkellä 783 TSL:n kerhoa; hieman oli tultu huippuvuosista alaspäin. Kerholaisia oli yhteensä 10 753. Yksittäisen kerhon keskimääräinen koko oli pysynyt suunnilleen entisellään. Nyt se oli 14 henkilöä.³

TOIMINTAA ETELÄN MAALIKYLISSÄ

Pääkaupungin sivistystyöjärjestön monipuolisen, laajentuvan toiminnan nousu oli katkennut syksyyn 1939, mutta toiminta virkosi uudelleen pian jatkosodan päättymisen jälkeen syksyllä 1944. Parissa vuodessa toiminta sitten laajeni huomattavasti, kertoi järjestön sihteeri, rouva Liisa Mustonen Työläisopiskelijan haastattelussa keväällä 1946. Sotavuosien yli jaksoi ahertaa sentään parikymmentä kerhoa, mutta nyt oli toiminnassa peräti 170 opintokerhoa. Uusia kerhoja perustettiin yhä lisää ja uusia opinto-ohjaajia tarvittiin.

¹ Työläisopiskelija 2/1948, 3/1948.

² Paavo Niemi: Hajahuomioita Lapista. Työläisopiskelija 2/1950.

³ Valavaara 1954, s. 193, 195.

Tavanomaisten kerhojen lisäksi Liisa Mustonen mainitsi haastattelussa kaksi erikoiskerhoa. Toinen oli venäjän kielen kerho ja toinen, kirjastokerho, oli nimeltään Ex Libris, ja se kokoontui Työväen Arkiston tiloissa Paasivuorenkatu 3:ssa. Opintotoiminnan lisäksi järjestön parissa pääkaupungissa oli myös vilkasta kulttuuritoimintaa. Jäsenjärjestöjä oli 53 ja niissä oli yhteensä yli 22 000 henkilöjäsentä. Taloudessa oli tiukkaa, sillä jäsenmaksut olivat edelleen vaatimattomat ja rahan arvo oli alentunut, eikä kaupungin avustukseen ollut kohonnut tarvetta vastaavasti.

Työvuoden 1945–1946 kuluessa toteutettiin pääkaupungissa kahdet opinto-ohjaajakurssit. Jälkimmäiset, yhdeksän illan mittaiset ohjaajien alkeiskurssit pidettiin tammi-kuussa 1946 ja ne suunnattiin erityisesti SKP:n Helsingin piirin järjestöissä toimiville kerho-ohjaajille. Kurssin yleisohjaajana toimi sihteeri Liisa Mustonen. Luennoitsijoina toimivat kansanedustaja, maisteri Sylvi-Kyllikki Kilpi sekä TSL:n vankat voimat sihteeri Arvi Hautamäki, järjestösihteeri Viljo Kosonen, opintosihteeri Aira Kolula, kerhosihteeri Oiva Valavaara ja järjestäjä Into Kallio. Todistuksen sai kaikkiaan 81 kurssilaisista. Todistustenjaosta muodostui sellaisenaan rattoisa yhdessäolotilaisuus. Saman tien toivottiin jatkokursseja.

Työläisopiskelijan kiertohaastattelussa kevättalvella 1946 kertoi kerho-opiskelustaan muun muassa

Irja Heino, Helsingin sos.dem. työväenyhdistyksen ja sos.dem. nuorisoyhdistyksen yhteisen kerhon opiskelija. Hän korosti sitä, että nyt tuli ”pyrkii selvyteen päämäärittämme, tehtävistämme ja mahdollisuuksistamme, jotta toimintamme muodostuisi tarkoitustaan vastaavaksi”. Kerho oli valinnut opiskelumuodoksi kirjukurssin. Tavoitteena oli selvittää sosialismin käsitettä ja opiskelu oli vilkkaine keskusteluineen muodostunut mielenkiintoiseksi, jopa jännittäväksi.

Martti Ollila opiskeli puolestaan Helsingin elintarviketyöläisten kommunistisen osaston kerhossa. Opiskeluaihe ei nyt ollut suoraan TSL:n tarjoamista aineistojen tai aiheiden valikoimista, vaan käsitti lähinnä ”puolueen sisäisten kysymysten selvittelyä”. Hän kyllä tunsikin TSL-aineistoja ja kaipasi niihin lisää marxilaisuuden sekä sosialismin aiheita. Hän toivoi lisäksi TSL:n kautta mahdollisuuksia päästä tutustumaan neuvostokansan sivistykseen ja oloihin yleisemminkin.

Arvo Kokkinen Helsingin palomiesten opintokerhosta kertoi Työläisopiskelijalle ammattiosastonsa ruotsin kielen opiskelusta. Opintokerho toimi TSL:n opintoaineiston avulla. Aluksi oli tuntunut vaikealta, välillä oli väsymyksen iskenyt, mutta tunnollinen opinto-ohjaaja oli jaksanut kannustaa. Jo yhden vuoden kuluessa olivat taidot karttuneet ja oli havaittu, ettei työ ollut mennyt hukkaan. Nyt alkuvaiheiden ensimmäiset harjoitukset tuntuivat tosi helpoilta.¹

---

¹ Työläisopiskelija 2/1946.

Turkulainen työväenliike koki suuren menetyksen jouluyönä 1945, kun tulipalo tuhosi sen historiallisen rakennuksen, jossa heinäkuussa 1899 oli lausuttu Suomen työväenpuolueen syntysanat. Talossa oli sittemmin toiminut merkittävä työväenkulttuurin laitos, Turun Työväen Teatteri. Sen harrastajanäyttämö oli tarjonnut tuhansille katsojille kolmen vuosikymmenen kuluessa unohtumattomia elämyksiä ja taidenautintoja.

Ison menetyksen rinnalla ei ehkä paljoa lohduttanut se, että TSL:n opintokerhotoiminta vilkastui uudelleen ja sen pohja laajeni sotavuosien jälkeen. Hyvä esimerkki oli esperantokerho. Se oli ottanut tehtäväkseen esperantoaateen ja -kielen tuntemuksen levittämisen, ja tämä toiminta jatkui edelleen yli kymmenen vuoden kokemuksella. Varttuneille harrastajille oli esperantonkielinen keskustelukerho. Kerhon kokoontumisten ohella järjestettiin ulkopuolisillekin erilaisia tilaisuuksia ja kielikursseja, esimerkiksi vuoden 1945 kuluessa kolmet kurssit. Viimeisin kurssi jatkui Työläisopiskelijan mukaan vielä keväällä 1946 työväentalon kerhohuoneessa. Samoin kevättalvella oli Yleisradion Turun radioaseman kanssa aikaansaatu 50 minuutin mittainen radio-ohjelma, jossa kerrottiin esperanton historiasta ja rakenteesta sekä aatteesta. Lisäksi ohjelmassa haastateltiin Kalevalan esperantontajaa insinööri Ilmari Ekströmiä.¹

Elsa Mikkola-Marklund kertoi keväällä 1946 Työläisopiskelija-lehden kirjoituksessa kommunistisen puolueen jäsenten opintokerhotoiminnan sujuvan Turussa kohtuullisen hyvin. Kerhoja oli yli 50 ja niillä oli yhteys sekä Sivistysliittoon että myös puolueen valistusjaostoon. Monet maaseudun kerhoista eivät kuitenkaan vielä olleet Sivistysliittoon ilmoittautuneet, mitä hän piti harmillisena laiminlyöntinä.²

Joskus paikallinen toiminta käynnistyi verraten pienimuotoisesti. Varsinais-Suomen maaseudulla, Paraisilla, saatiin marraskuussa 1946 aikaan Paraisten työväen sivistysjärjestö – Pargas arbetarnas bildningsförening; sekä kaksikielisenä että kahden poliittisen aatesuuntauksen yhteisin voimin. Paikalla oli 12 henkilöä, jotka edustivat neljää järjestöä. Ne olivat rakennustyöväen liiton paikallinen osasto, SKDL:n demokraattinen yhdistys, SKP:n puolueosasto ja Pargas svenska arbetarförening. Puheenjohtajaksi valittiin tilaisuuden koolle kutsunut Arvo Helenius ja sihteeriksi Aito Lindblad. Painopisteeksi päätettiin opintokerhotyön kaikinpuolinen kehittäminen paikkakunnalla.³

Tammikuussa 1946 opintoneuvoja Anni Vallanti kiersi talvipakkasilla puolentoista viikon ajan Uudellamaalla opintokerhoja katsastamassa ja neuvomassa. Hänen havaintojensa mukaan alueen noin 50 kerhosta valtaosa oli verraten nuoria, suurin osa vasta edellisenä vuonna aloittaneita. Pitkäikäisimpiin kuuluivat 1927 käynnistynyt Otalammen työväenyhdistyksen opintokerho ja seuraavana vuonna alkanut Lohjan sos. dem.

¹ Työläisopiskelija 4/1946.

² Elsa M[ikkola]-Marklund: Näkemyksiä SKP:n kerhotyörintamalta Turun seudulla. Työläisopiskelija 4/1946.

³ Työläisopiskelija 8/1946.

naisyhdistyksen kerho. Kuusankosken sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho oli sekin alkanut ennen sotia vuonna 1938.

Mainitussa Otalammen kerhossa opiskeltiin kevättalvella 1946 kunnallisiaihteita ja kirjanpitoa. Edellisiin aiheisiin olivat kuuluneet muun muassa yhteiskuntatieto, juh latoiminta sekä näytelmien ja lausunnan esitykset. Otalammen Lepsämässä luettiin opintokerhossa kaunokirjallisuutta. Suorastaan hartaudella paneuduttiin ahvenanmaa- laisen kirjailijan Sally Salmisen romaaniin *Katriina* (1936).

Tuoreessa Ojakkalan maa- ja sekatyöväen ammattiosaston kerhossa opiskeltiin kir- jeopiston avulla. Aiheina olivat järjestötehtävät ja työväenkulttuurin aiheet. Pornaisten pitäjän Halkiassa toimi yleisohjelmainen opintokerho. Anni Vallanti havainnoi pai- kalla olleen myös lahjakkaita lausujia. Uusimpia uusmaalaisia kerhoja olivat Moks- in kansandemokraattisen yhdistyksen, Porvoon sos.dem. nuoriso-osaston ja Jokelan työ- väenyhdistyksen opintokerhot. Niissä opiskeltiin kirjeitse järjestötehtäviä ja innostusta tuntui olevan alkuhankaluuksien jälkeenkin.¹

KASVUA KAIKILLA SIVISTYSTYÖN ALUEILLA

Työväen Sivistysliitto onnistui lisäämään valtion myöntämän luento- ja opinto- kerhomäärärahan osuutta tuntuvasti sotavuosista, jolloin avustuksena oli saatu työkau- silla 1941–1942 kumpanakin 205 000 markkaa (laskennallisesti noin 43 000 euroa) ja viimeisenä sotavuotena 1944 yhteensä lähes 450 400 mk (runsaat 78 000 euroa). Vuodelle 1945 valtionavustus oli jo 1,1 miljoonaa markkaa (noin 137 000 euroa). Määrä kohosi vielä siitäkkin esimerkiksi vuonna 1948 jo 3,4 miljoonaan markkaan (laskennallisesti noin 152 000 euroa). Inflaatioprosentti oli esimerkiksi vuonna 1943 noin 13, kahta vuotta myöhemmin peräti 40 ja 1948 lähes 35, kertoo Suomen Pankin rahanarvonlaskuri.

Jäsenmaksujen ja muiden tulojen yhteinen osuus oli koko ajan valtionavustusta suurempi. Esimerkiksi vuonna 1944 jäsenmaksuja oli yli 125 000 markkaa (noin 22 000 euroa) ja muita tuloja lähes 916 000 markkaa (noin 160 000 euroa). Vuonna 1948 vastaavat summat olivat 1,8 miljoonaa (80 000 euroa) ja 1,9 miljoonaa markkaa (noin 85 000 euroa). Vuonna 1952 jäsenmaksuja kertyi runsaat 3,4 miljoonaa markkaa, valtion tukea tuli 10 miljoonaa ja muita tuloja oli runsaat 1,7 miljoonaa markkaa. Kaiken kaik- kiaan tulopuolella oli lähes 15,2 miljoonaa markkaa (miljoona markkaa vastaisi noin 33 000 euroa). Valtionavustuksen osuus kaikista tuloista oli Oiva Valavaaran laskelman mukaan noin 66 prosenttia. Suurimmillaan valtionavustusten osuus oli ollut vuonna 1922 (runsaat 84 prosenttia) ja pienimmillään vuonna 1943 (noin 19 prosenttia).²

¹ A. V-ti. [Anni Vallanti]: Havaintoja Uudenmaan kerhoista. Työläisopiskelija 2/1946.

² Valavaara 1954, s. 233.

Kaikkien sivistysjärjestöjen talouteen aiheutti vaikeuksia kustannustason kohoneminen ja rahan arvon aleneminen. Esimerkiksi Työläisopiskelijan pääkirjoituksessa vuoden 1946 ykkösnumerossa kiinnitettiin tähän huomiota. Toiminta oli vilkastunut, osallistujia oli runsaasti, työtä ja tekemistä oli paljon enemmän kuin ennen, mutta samalla olivat kohonneet kustannuksetkin: palkat, palkkiot, matkakulut, tilavuokrat, painatuskulut. Pääkirjoituksessa esitettiin valtion komiteaa selvittämään tilanteesta selviämistä.¹

Liiton toiminta keskittyi jatkuvasti voimakkaasti opintokerhoihin. Niiden määrä kohosi sotia edeltäneeltä runsaan 600 kerhon tasolta hetkeksi aina 1 200 kerhoon saakka.

Kansantajuiset tieteelliset luennot olivat liitolle myös tärkeä toimintamuoto. Kaksikymmenluvulla luentoja erilaisilla kursseilla oli vuonna 1924 parhaimmillaan 719; kurseja oli 153 ja kuulijoita oli yli 44 000. Luentojen lukumäärä supistui voimakkaasti 1930-luvun alkupuolella, sillä valtion myöntämiä luentomäärärahoja vähennettiin. Esimerkiksi vuonna 1931 luentoja oli 507 (96 kurssia, lähes 28 000 kuulijaa), mutta kahta vuotta myöhemmin vain 82 (24 kurssia, 4 200 kuulijaa). Pian määrä taas kohosi. Sotavuosina 1940–1943 ei luentotoimintaan myönnetty lainkaan varoja. Luentotoiminta virisi uudelleen vasta vuoden 1944 kuluessa yli 200 luennolla. Vuonna 1949 oli liiton järjestämällä 79 kurssilla enimmillään 385 luentoa ja niillä oli kaikkiaan yli 10 000 kuulijaa.²

Keskeisimmät luentojen aiheet vaihtelivat jonkin verran 1920–1940-luvuilla, mutta suosituimpia olivat kansansivistystyö, sosialismi ja työväenliikkeen historia, kunnallistieto, taloustiede ja sosiaalipolitiikka. Ajan kuluessa kaunokirjallisuus ja kirjallisuuden historia ohitti sielutieteen, siveysopin, kasvatuksen ja itsekasvatuksen kokonaisuuden. Ammattiyhdistystieto alkoi saada suosiota vasta 1920-luvun loppuvuosina jatkuen siten pääosin tasaisesti. Muitakin aihepiirejä oli pitkässä luettelossa: historia, luonnontieteet, terveysoppi, yhdistyslainsäädäntö, järjestötehtävät, kielet ja eräät muut.

Aivan valtaosa kaikista luennoitsijoista oli miehiä, joskin naisten osuus vaihteli vuosittain suuresti muutamasta prosentista 35 prosenttiin. Suurimpana ryhmänä olivat jatkuvasti toimittajat tai järjestöjen toimihenkilöt. Seuraavana oli professorien, tohtorien, lehtorien, maisterien ja ylioppilaiden ryhmä. Kansanedustajia ja ministereitä oli ollut verraten paljon vielä 1920-luvulla, mutta määrä väheni ajan kuluessa, mikä on kyllä mielenkiintoinen piirre. Seuraavina ryhminä olivat valtion ja kunnan virkailijat, opettajat ja tuomarit. Oiva Valavaaran tarkkojen tilastojen mukaan eniten yksittäisiä luennoitsijoita oli vuonna 1930, kaikkiaan 69 henkilöä, ja vähiten vuonna 1933, vain 9.

¹ ”Kansansivistysjärjestöt taloudellisissa vaikeuksissa”, pääkirjoitus Työläisopiskelija 1/1946.

² Valavaara 1954, s. 197, 211; Valavaaran tilastotiedot ovat tavattoman tarkkoja, monipuolisia ja perusteellisia, esim. luentomäärärahoista hän on laskenut matkakulujenkin osuuden luentoa ja jopa yksittäistä kuulijaa kohden (s. 213).

Neljäkymmenluvulla luennoitsijoiden lukumäärä oli vuosittain useimmiten suunnilleen 40–60 henkilön tienoilla.¹

KIRJEITSE OPPIA JA TIETOA²

TSL:n kirjeopiston toiminnassa ylitettiin vasta vuonna 1939 ensimmäisen kerran pysyvästi sadan kirjekerhon määrä. Kirjekerhojen määrä oli suurimmillaan ennen sotia vuonna 1938, jolloin se oli 97. Tällöin näissä kerhoissa oli 1012 opiskelijaa.

Opiston toiminnan tavaton laajentuminen aiheutti liiton toimistolle huomattavan vaativan työponnistuksen. Heti vuonna 1945 yksinopiskelijoita oli kirjeopistossa yli kolminkertainen määrä edelliseen vuoteen verrattuna, eli lähes 1800. Kasvu vain jatkui: seuraavana vuonna opiskelijoita oli yli 2500 ja sitä seuraavana vuonna 1947 runsaat 4700. Sen jälkeen lukemat rupesivat hiljalleen alenemaan. Kuitenkin vielä 1950-luvun alkuvuosina kirjeopiskelijoita oli vuosittain runsaasti yli 2000, vuonna 1952 kaikkiaan 2863.

Samaten lisääntyi aluksi kirjeopistossa opiskelleiden opintokerhojen määrä: vuonna 1945 jo 210 (lähes 2000 kirjekerholaista) eli nelinkertainen määrä edelliseen vuoteen verrattuna. Seuraavana vuonna määrä nousi 537 kerhoon (lähes 4700 kerholaista) ja 1949 saavutettiin huippuvaihe 983 kerholla (10785 kirjekerholaista).

Esimerkiksi vuonna 1946 opiskeli kirjeopistossa yhteensä runsaat 7200 henkilöä. Määrä kasvoi seuraavana vuonna vielä kahdella tuhannella. Vuonna 1949 kirjeopiskelijoita oli Valavaaran mukaan jo tarkalleen 13940. Sen jälkeen suunta kääntyi hieman laskuun, mutta kuitenkin esimerkiksi vuonna 1952 kokonaismäärä oli 12197.

Kirjeitse yksin opiskelleiden ykkösaineina olivat 1920-luvun loppupuolelta alkaen järjestötehtävät sekä yhteiskunnalliset aineet. Kolmekymmenluvun puolivälistä alkaen ykköseksi kohosivat kuitenkin erilaiset opistoihin valmistavat kurssit. Niiden osuus korostui voimakkaasti vuodesta 1945 alkaen. Valavaara kiinnittää huomiota tilastoinnin erilaisiin ongelmiin esimerkiksi sen seurauksena, että kaikkia aihepiirejä ei ole aina opiskeltu jatkuvasti. Hän onkin tiivistänyt ja hieman yksinkertaistanut kokonaistilanteen vuosilta 1927–1952 siten, että kirjeitse yksin opiskelleista 36,1 prosenttia opiskeli opistoihin valmistelevia kursseja, 25,7 prosenttia yhteiskunnallisia aineita, 17,3 prosenttia järjestötehtäviä, 6,7 prosenttia suullista ja kirjallista esitystaitoa ja vieraita kieliä 4,7 prosenttia. Jäsenjärjestöjen ohjelmakurssit, sosialismi ja työväenliike, ammattiliittojen kurssit sekä esimerkiksi matemaattiset aiheet olivat sitten jo tuntuvasti pienempiä tässä kokonaiskuvassa.

¹ Valavaara 1954, s. 211–217.

² Luku pohjautuu Oiva Valavaaran tietoihin ja kokoamiin tilastoihin (1954, s. 221–232).

Kun TSL:n kirjeopiston tärkeä tehtävä oli yleisesti opintokerhityön tukeminen, muodostivat kirjeopiston jäsenet ymmärrettävästikin suurimman osan kaikista kirjeitse opiskelleista. Se kuvastui myös ainevalinnoissa.

Tässäkin kohdassa on omia tilastoinnin ja vertailun vaikeuksia, osin aineiden ryhmittelynkkin ongelmia, joihin Oiva Valavaara on viitannut. Hänen hahmottamansa vuosien 1927–1952 kokonaiskuvan mukaan kirjeopistokerhoissa suurimpana ryhmänä olivat 31,4 prosentilla järjestötehtävät, toisena olivat 27,8 prosentilla yhteiskunnalliset aineet ja kolmantena 16,8 prosentilla järjestöjen ohjelmakurssit. Suullinen ja kirjallinen esitystaito sai 9,6 prosentin osuuden, vieraat kielet 4,4 prosentin, samoin kuin sosialismin ja työväenliikkeen aihepiiri. Vain 1,7 prosentin osuuteen ylsivät sekä ammattiliittojen kurssit että matemaattiset aineet.

TYÖVÄENLIIKKEELLE MONTA OPISTOA

Sotavuosien jälkeen, voimakkaan yhteiskunnallisen murroksen aikana suuri koulutuksen tarve heijastui useiden kansanopistojen saamisena järjestäytyneen työväenliikkeen käyttöön. Kaikkiin riitti opiskelijoita. Rahoituskin oli mahdollista järjestää, sillä kansanopistolaitos sai tukea yhteiskunnan varoista, ja kasvavien järjestöjen jäsenistökin oli valmis hankkeita tukemaan. Opistoilla oli jatkossa keskinäistäkin yhteistoimintaa, ja myös TSL oli yhteydenpidossa mukana.

TSL:n puheenjohtaja Väinö Voionmaa sai 75-vuotispäivänään kevättalvella 1944 vastaanottaa lähes puolen miljoonan markan suuruisen kansalaislahjan, kuten kirjan edellisessä osassa jo kerrottiin. Varat siirtyivät saman tien huhtikuussa 1944 perustetulle, hänen nimeään kantavalle säätiölle. Ajatuksena oli ryhtyä hankkimaan kertyneillä varoilla erityistä omaa kansanopistoa työläisnuorisolle. Hanke oli professorille mieluinen. Työväen Akatemiasta oli jo saatu hyviä kokemuksia.

Voionmaa toivoi sijaintipaikaksi hänelle monella tavalla läheistä Tampereen seutua. Siellä hän oli jo joskus kiertänytkin mahdollisia paikkoja katsastamassa. Sopiva tontti, oikeastaan maatila, löytyi säätiön ostettavaksi vuonna 1945 Ylöjärven pitäjältä, Kyöstilän kylästä, mutta rakennustöihin ei päästy vielä pitkään aikaan. Seurauksena oli, että Väinö Voionmaa ei itse ehtinyt nähdä nimeään kantavaa opistoa valmiina.

Väinö Voionmaan jälkeen säätiön puheenjohtajana oli aluksi hänen poikansa, insinööri Ilmari Voionmaa ja myöhemmin R. H. Oittinen. Säätiön sihteerinä ja taloudenhoitajana toimi monista TSL:n ja Työväen Akatemian tehtävistä tuttu kouluneuvos Arvi Hautamäki.

Rakennusvaroja koottiin useilla uusilla, täydentävillä keräyksillä, viimeksi vuosina 1950–1951, jolloin kertyi yli viisi miljoonaa markkaa sekä tavaralahjoituksia noin 1,5 miljoonan markan edestä (vuoden 1951 miljoona vastaisi laskennallisesti noin 33 000

euroa). Lisäksi valtio myönsi rakennusavustuksen. Varsinaiset rakennustyöt alkoivat vuonna 1950. Tontille nousivat kivinen päärakennus sekä aluksi kustannussyistä puurakenteiset, ajanmukaiset oppilasarunto ja opettajien asuinrakennus. Kokonaiskustannukset olivat lähes 34 miljoonaa markkaa (noin 1,1 miljoonaa euroa).

Ensimmäinen kuuden viikon mittainen kansanopistokurssi aloitti uudessa opistossa huhtikuussa 1951 ja ensimmäinen vuosikurssi lokakuun ensimmäisenä päivänä. Oppilaitos vihittiin juhlavasti käyttöön syyskuun viimeisenä päivänä suuren kutsuvierasjoukon läsnä ollessa. Paikalla olivat myös opetusministeri R. H. Oittinen ja kouluneuvos Yrjö Länsiluoto. Opetusministeri Oittinen esitti uudelle oppilaitokselle valtiohallan tervehdyksen ja ilmoitti samalla ministeriön hyväksyneen nimeksi Väinö Voionmaan opiston. Kouluneuvos Arvi Hautamäki esitti TSL:n tervehdyksen ja hänen jälkeensä vielä monet muut henkilöt.¹

Voionmaan toive työläisnuorten omasta opinahjosta toteutui kauniilla tavalla. Ensimmäisellä kansanopistokurssilla oli 12 nuorta naista ja 22 nuorta miestä, joiden keski-ikä oli hieman yli 22 vuotta. Ensimmäiselle vuosikurssille osallistui puolestaan 19 tyttöä ja 16 poikaa. Heidän keski-ikänsä oli ensimmäiseen kurssiin verraten noin puolitoista vuotta nuorempi.

Paikka tunnettiin aluksi Hämeen työläisnuorisopistona, mutta pian nimi muutettiin Väinö Voionmaan opistoksi. Ensimmäiseksi rehtoriksi siirtyi TSL:stä opintosihteeri, maisteri Annikki Saarela-Johansson, mikä kuvasti Sivistysliiton läheistä yhteyttä uuteen oppilaitokseen. Apulaisjohtajana ja opettajana toimi sos.dem. nuorisoliiton sihteerinä ollut sosionomi Uno Nokelainen. Alkuvuosina oppilaiden enemmistö tuli lähinnä Hämeestä ja Keski-Suomesta, asutuskeskusten työläiskodeista. Heiltä edellytettiin ainoastaan kansakoulun käymistä.

Opisto oli yleissivistävä, ja kansanopistolaki edellytti vähintään 40 tunnin mittaista työviikkoa. Tässä riittää todeta, että opiston opetustoiminnassa hyödynnettiin Työväen Akatemian kestäviksi osoittautuneita periaatteita ja muotoja, niitä, joita sekä Väinö Voionmaa että Julius Ailio olivat aikanaan hahmottaneet. Sama koski myös opiskelijoiden itsehallintoa.²

AMMATTIYHDISTYSOPISTO, KILJAVAN OPISTO

Ammattiyhdistysliikkeellä oli sotien jälkeen uusia koulutuksellisia tarpeita varsinkin, kun jäsenmäärä kasvoi räjähdysmäisesti. Muistissa olivat hyvät kokemukset yhteistyöstä TSL:n kanssa vuodesta 1932 alkaen järjestetyillä lukuisilla kesäkurseilla. Niiden

¹ Työläisopiskelija 7/1951.

² Ks. Liukkonen 1954, s. 253–264; Työväenliikkeen tietokirja 1974, s. 272–274.

taustalla oli Ruotsin ammattiyhdistysliikkeestä (LO) saatu esimerkki, josta syksyllä 1931 Helsingissä puhui sikäläisen ammattiyhdistyskoulun johtaja Sigfrid Hansson.

Kesäkurseja jatkettiin pitkään Työväen Akatemiassa; niistähän oikeistolehdistö aluksi hermostui 1930-luvulla. Lisäksi useita kurseja järjestettiin hotelli Aulangon tiloissa Hämeenlinnassa. Oman kiinteän oppilaitoksen tarve alkoi kuitenkin olla polttava. Päätös oman ammattiyhdistyskoulun aikaansaamisesta tehtiin SAK:n työvaliokunnassa 1945.

Oppilaitokselle sopiva maa-alue löytyi Nurmijärven Kiljavannummelta ja siellä käynnistyi kurssitoiminta vuonna 1946. Kurssilaiset asuivat ensi alkuun teltoissa ja ruokailu tapahtui kenttäkeittiöiden auttamana. Vuonna 1947 valmistui sadan hengen parakki. Suunnitelmissa arvioitiin, että ammattiyhdistysopistoon tarvitaan kerrallaan tilat sadalle kurssilaiselle. Vuotuiseksi käyttäjämääräksi laskettiin 1 500.

Rakennustyöt käynnistyivät valmistelujen jälkeen huhtikuussa 1949. Rakennus vihittiin käyttöön syyskuussa 1950, ja samalla vietettiin SAK:n 20-vuotisjuhlallisuuksia. Ensimmäinen varsinainen pitkä kurssi, noin seitsemän kuukauden mittainen, alkoi lokakuussa 1950.

Toiminta alkoi hyvin innostuneissa tunnelmissa. Ensimmäiseksi esimieheksi nimettiin SAK:n järjestösihteeri Olavi Lindblom. Ensimmäisenä väliaikaisena rehtorina työskenteli kesäkauden 1950 ajan TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki, kunnes vakinaiseksi rehtoriksi valittiin filosofian maisteri Kaarlo Hakama. Yhteistyö TSL:n kanssa jatkui myöhemminkin pitkään muun muassa silläkin tavoin, että TSL nimesi oppilaitoksen johtokuntaan yhden jäsenen muiden ollessa SAK:n nimeämiä.

TSL:n vaikutus näkyi myös siten, että Ammattiyhdistysopiston opetussuunnitelma rakentui käytännössä kouluneuvos, pääsihteeri Arvi Hautamäen suunnittelema perustalle. Sen mukaan opiskelu keskitettiin pääosin kolmeen keskusaineeseen: kansantalouteen, sosiaalipolitiikkaan ja ammattiyhdistystietoon.¹

Ajat muuttuivat ja koulutustoiminnan taloudelliset edellytykset vaikeutuivat niin paljon, että aikanaan alettiin välttämättä tarvita aivan uusia ratkaisuja toiminnan jatkamiseksi. Voionmaan opiston ja Kiljavan opiston tiet yhtyivät 2000-luvulla.

Vuoden 2016 alussa Voionmaan opisto yhdistyi Kiljavan opistoon ja muutti sitten saman vuoden kesäkuussa Tampereelle. Nimeksi otettiin Voionmaan koulutuskeskus. Se on jatkossa keskittynyt kansanopistona aiempaakin enemmän tiedotus- ja media-koulutukseen. Lisäksi Väinö Voionmaan säätiö sulautui Kiljavaa ylläpitäneeseen SAK:n koulutussäätiöön. Uudeksi yhteiseksi nimeksi tuli Palkansaajien koulutussäätiö.²

¹ Vesterinen 1990, eri kohdin; ks. myös Liukkonen 1954, s. 248–253.

² Ks. laajemmin <https://kio.fi>; <https://voio.fi>

SIROLA-OPISTO SOTILASPARAKEISTA VANAJANLINNAAN

Suomen kommunistisen puolueen puolueoimikunta antoi keväällä 1945 valistus- jaostolleen tehtäväksi oman puoluekoulun suunnittelemisen. Ensimmäiset omat puoluekurssit järjestettiin toukokuussa Helsingissä. Siinä yhteydessä SKP ja SKDL perustivat Yrjö Sirolan Säätiön avustamaan kustannus- ja julkaisutoimintaa, kirjailijoiden ja taiteilijoiden kouluttamista sekä tieteellistä tutkimusta ja sivistystoimintaa.¹ Helsingin Lauttasaaresta löytyi sopiva tontti vuokrattavaksi: Myllykalliolla seisovista parakeista todettiin saatavan korjaamalla ja kunnostamalla kohtuullisen toimivat tilat opetuskäyttöön.²

Tammikuun pakkasilla 1946 parakeissa käynnistyi ensimmäinen ja samalla viimeinen kuuden kuukauden mittainen SKP:n puoluekurssi. Kurssilaisia oli 63. Opintoaiheiden kirjo oli laaja. Opettajista pääosa oli pitkän linjan kommunisteja, muun muassa Moskovan puoluekoulun, maanalaisen poliittisen työn ja myös vankeuden kokeneita puolueen jäseniä. Puoluekurssi jäi lyhyeksi välivaiheeksi. Opetushallitus hyväksyi uuden kansanopiston, marxismi-leninisin hengessä toimivan Sirola-opiston ohjesäännön kesäkuun lopulla 1946.³

Opiston avajaiset olivat syyskuussa 1946. Silloin myös koulutustoiminta käynnistyi. Pian aloitettiin myös kirjeopisto. Ensimmäinen rehtori, filosofian maisteri Aira Kolula tuli Sivistysliitosta, opintosihteerin tehtävistä. Lauttasaaren parakeista päästiin jo vuoden kuluttua muuttamaan vuokralle väljempiin tiloihin Hämeenlinnan Harvialaan, Vanajan kartanon päärakennukseen. Kookas kivinen Vanajanlinna oli ollut rakennuksineen ja maineen saksalaisessa omistuksessa, mutta sodan päätyttyä se oli siirtynyt sotakorvauksena neuvosto-omistukseen, ja nyt Neuvostoliitto luovutti sen Sirola-opiston käyttöön. Säätiö osti sen 1956 Neuvostoliiton valtiolta.⁴

Kerrottakoon tässä yhteydessä, että maaliskuun alussa 1947 harrastettiin Työväen Akatemiassa ensimmäisen kerran ”henkisten voimain mittelöä” akatemialaisten ja Sirola-opiston opiskelijoiden kesken. Lajeja oli useita, ja totistakin yritystä nähtiin: miesten yksinlaulu, puheen pito, naisten yksinlaulu, joukkolausunta, lausunta, kisällilaulut ja leikillinen lausunta. Lisäksi arvioitiin vielä toverikuntien lehdet. Kilvan voittivat kutsun esittäneen Akatemian oppilaat niukasti tuomaripistein 12–11.

1 Mainittakoon, että Yrjö Sirolan tuhkauurna siirrettiin säätiön aloitteesta marraskuussa 1957 Moskovasta Malmin hautausmaalle (Salomaa 1966, s. 353–354).

2 Lauttasaari 12.4.2018. – Lauttasaarelainen kotiseutuhistorian harrastaja Antti Matilainen kiinnitti kirjoittajan huomion lehden kirjoitukseen ”Myllykallion tolppa”. Paikalla on nykyisin sotavuosista kertovana muistomerkkinä ilmatorjuntatykki.

3 Kantasalmi 2004, s. 33–35, lainaus, s. 35.

4 Sirola-opistosta ks. Teemu Oinonen 1976 esim., s. 20–28, 44–46; Onko sahaa hajotusta? 1986, s. 33–40 (Matti Antero Peltonen); Parkkari 1954, s. 272–275.

Heidän haltuunsa tuli SDP:n ja SKDL:n eduskuntaryhmien yhdessä lahjoittama kiertopalkinto.¹

Uuden oppilaitoksen opetusohjelman pääosan muodostivat yhteiskunnalliset aineet, Suomen ja työväenliikkeen historia, kansantaloustiede ja filosofia. Oppiaineisiin kuuluivat myös muun muassa kirjallisuudenhistoria, luonnontiede ja äidinkieli, kunnallisoppi ja puhetaidokin. Peruskurssi oli yhdeksän kuukauden mittainen, ja sen lisäksi oli tarjolla jatkokursseja sekä valmistavia ja kesäkursseja.

Pitkään opetustoiminta jatkui likimain entisin muodoin, mutta kiivasta oli ajan riento myöhemmin Sirola-opistonkin ympärillä. Monet seikat vaikuttivat lyhyesti ilmaisten siihen, että myös tämän kansanopiston toiminnan edellytykset heikkenivät vähitellen 1980-luvulta alkaen. Opiston toiminta päätettiin kokonaisuudessaan lopettaa 1994. Rakennukset ja koko maa-alue myytiin Hämeenlinnan kaupungille. Sittemmin Vanajanlinna on ollut kokoushotellitoiminnassa.²

POHJOLAN OPISTO HAUKIPUTAALLA

Yleislakkovuonna 1956 sai alkunsa ammattiyhdistysväelle tarkoitettu Pohjolan opisto Haukiputaalla, Asemakylässä. Sen taustalla oli ajatus parantaa ay-väen sekä työläisnuorison koulutustarpeita mahdollisuuksien mukaan pohjoisen Suomen alueella.

Hankkeen toteuttajaksi ryhtyivät yhteistyössä SAK sekä Väinö Voionmaan säätiö. Tilojen rakentamisen jälkeen ensimmäinen talvikurssi alkoi lokakuun puolivälissä 1956. Ensimmäisenä rehtorina oli 30-vuotias valtiotieteiden kandidaatti Sakari Kiuru, joka oli vapusta 1951 alkaen toiminut TSL:n opintosihteerinä. Apulaisjohtajaksi ja humanististen aineiden opettajaksi valittiin yhteiskuntatieteiden maisteri Ilmi Järvelin ja yhteiskunnallisten aineiden opettajaksi yhteiskuntatieteiden maisteri Esko Järvelin. Lisäksi oli useita tuntiopettajia.

Oppiaineet olivat kansanopistoille tyypillisiä historiasta, kansantaloustieteestä ja sosiaalipolitiikasta alkaen järjestötoimintaan saakka. Oppilaskunnalla oli oma monistettu lehti Torvi. Pitkän kurssin ohella opistossa järjestettiin kuukauden ja viikonkin mittaisia kursseja järjestöväelle. Pohjolan opistosta tuli toiminta-alueellaan suosittu myös erilaisten viikonloppukurssien ja kokousten järjestämisen paikana. Sakari Kiuru toimi opiston johtajan tehtävässä vuoteen 1959 saakka.³

¹ Työläisopiskelija 3/1947.

² Voionmaan opiston ja Sirola-opiston toiminnan vaikeutumisesta 1980-luvulta alkaen ks. Kinnunen 1995, s. 78–79; ks. myös www.vanajanlinna.fi/linna/linnanhistoria.

³ Tavallisesta opiston päivästä kertoo esim. Sakari Kiuru Pohjolan opiston arkipäivä. Työläisopiskelija 5/1957.

Opistolle avautui uusia mahdollisuuksia vuosikymmentä myöhemmin ammattiyhdistysliikkeen eheytyksen seurauksena, kun samalla koulutustarpeet entisestään lisääntyivät. Opisto siirtyi kokonaisuudessaan SAK:n omistukseen vuonna 1970. Hyvin vilkas kurssi- ja koulutustoiminta jatkui. Koulutukseen pääsi vain ammattiliittojen kautta.

Ajat muuttuivat Haukiputaallakin. Kun opiskelijamäärät alkoivat parin vuosikymmenen kuluttua vähentyä ja oppilaitoksen ylläpitokustannukset kohosivat, tuli välttämättömäksi tehdä ratkaisuja. SAK myi opiston rakennuksineen vuonna 1996 Vuolle-setlementille.¹

”UUSIA VOIMIA VASTUUNALAISILLE PAIKOILLE...”

Sodan päättyminen ja rauhansopimus monine poliittisine yksityiskohtineen merkitsivät sitä, että myös julkiselle vasemmistolaiselle ja kommunistiselle työväenliikkeelle tuli täydet toimintaoikeudet. Heidän esiin astuneille joukkojärjestöilleen se merkitsi nopeaa kasvua, mikä puolestaan vaati ”runsaasti uusia voimia vastuunalaisille paikoille”. Se taas edellytti kiivasta ja nopeaa ponnistusta uusien työntekijöiden ja toimihenkilöiden kouluttamiseksi, kuten SKDL:n opintos sihteeri Leo Kaspio kuvasi Demokraattisen kansan kalenteriin laatimassaan yhteenvedossa vuosien 1944–1947 koulutustoiminnasta.

Merkillepantavaa oli kuvauksen mukaan se, että vain pieni osa opinnoista ja koulutuksesta tapahtui Työväen Sivistysliiton parissa. Huomattavasti suurempi osa tapahtui kommunistisen puolueen ja kansandemokraattisen liikkeen omana toimintana, kursseina, koulutustilaisuuksina ja samalla paljon myös opintokerhomuotoa hyödyntäen. Kaspio mainitsi artikkelissaan, että useat kerhot eivät ilmoittautuneet lainkaan Sivistysliittoon ”toistuvista kehotuksista huolimatta”.

TSL:n kerhoiksi ilmoittautui opintokaudella 1944–1945 koko kansandemokraattisesta liikkeestä 129 opintokerhoa. Näistä oli SKDL:n 32, SKP:n 70, demokraattisten naisten 13 ja demokraattisen nuorisoliiton 14. Määrät kasvoivat nopeasti. Kaudella 1946–1947 yhteismäärä oli 520, joista SKDL:n osuus oli 165, SKP:n 282, naisten 18 ja nuorten 55 opintokerhoa. Näistä hieman yli puolet eli 271 kerhoa sai kaikkien edellytysten täytyessä valtionapua, kun koko TSL:n parissa vastaavien kerhojen yhteismäärä oli 641.

Vertailuna voi mainita, että heti kaudella 1944–1945 SKDL:n parissa oli omia opintokerhoja 70 ja niissä oli 901 opiskelijaa. Kaudella 1946–1947 määrät olivat jo 315

¹ Työväenliikkeen tietokirja, s. 276–278; TSL-taustaisista opistojohtajista ks. Pikkusaari 2014, s. 91; Kiuru 2004, s. 95–98. – Ks. lisäksi Pajulahden urheiluopistosta *Ponnistuspaikka* 2010; Ketola ja Hako 2019. Jukka Hako kiinnitti kirjoittajan huomion ensiksi mainittuun teokseen ja Laura Andersson jälkimmäiseen.

kerhoa ja 4 795 opiskelijaa. Vastaavasti kommunistisen puolueen parissa oli omia opintokerhoja ensin mainitulla kaudella 594 ja niissä oli 8 000 opiskelijaa. Jälkimmäisellä kaudella kerhojen määrä oli 614 ja niissä opiskeli 8 159 henkilöä. Ensimmäisiä omien opintokerhojen opiskeluaiheita olivat päivänpolitiikan kysymykset. Seuraavaksi useat kerhot paneutuivat kunnallispolitiikkaan. Puolueen valistusjaosto julkaisi kaudella 1944–1945 monta opintosuunnitelmaa: Luokka ja puolue, Marxismi-leninismi, Kunnallistieto ja VII puoluekokouksen päätökset. Joulukuussa 1945 opintotoiminnan johto keskitettiin perustetulle SKP:n valistusjaoston kirjeopistolle.

Merkillepantavaa oli, että demokraattisen nuorisoliiton kerhoissa käytettiin paljon myös TSL:n tuottamia opintoaineistoja. Lisäksi monia kansandemokraatteja opiskeli ammattiyhdistysliikkeen ja myös Suomi-Neuvostoliitto-seuran opintokerhoissa, jotka puolestaan kuuluivat Työväen Sivistysliittoon. Kommunistisen/kansandemokraattisen liikkeen kokonaiskuva esimerkiksi suhteessa Sivistysliittoon oli siten vaikeammin täsmennettävissä.

Yhteenvetona Leo Kaspio totesi, että pohja oli nyt luotu ja siitä työ jatkui. Hänen mukaansa jo siihen mennessä ”suoritettu työ muodostaa arvokkaan osan taistelussa demokratian valloittamiseksi ja kansan syvistä riveistä nousevien yhteiskunnalliseen toimintaan mukaan osallistuvien voimien kouluttamiseksi tehtäviinsä”.¹

YHTEISTYÖSSÄ

Tammikuussa 1946 muodostettiin sosialidemokraattien ja kansandemokraattien yhteisvoimin ruotsinkielinen sivistysjärjestö Folkets bildningsförbund (Kansan sivistysliitto), kuten edellä jo mainittiin. Sen tarkoituksena oli keskittyä sivistystyöhön erityisesti maan ruotsinkielisen työväestön parissa.

Järjestö kuitenkin hajaantui jo keväällä 1949, kun sosialidemokraattiset jäsenliitot irtaantuivat siitä. Ne puolestaan muodostivat 1950 TSL:n yhteyteen oman ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekretariat). Ruotsinkielisen sihteeristön edustajistossa olivat edustettuina ruotsalainen työväenliitto FSA, ruotsinkielisten sos.dem. nuorisoklubien keskuustoimikunta (Finlands svenska socialdemokratiska ungdomsklubbars centralkommitté) sekä ruotsinkielisten jäsentensä osalta myös KK ja SAK. Edustajisto valitsi sihteeristölle viisijäsenisen toimikunnan. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli kirjakauppias Fritiof Sundqvist, ensimmäisenä sihteerinä toimi vuoden 1950 alusta alkaen kirjailija Anna Bondestam ja ensimmäisenä opintosihteerinä FSA:n asiamies Lars Lindeman, joka puolestaan toimi puheenjohtajana vuodet 1961–1968. Jussi Pikkusaari on

---

¹ Kaspio 1948, s. 180–185, myös lainaukset. – Matti Kauppi (Työväen Arkisto) kiinnitti kirjoittajan huomion tähän kalenterijulkaisuun.

muistuttanut, että vasta vuonna 1965 Sivistysliitosta tuli muodollisestikin kaksikielinen edustajiston hyväksyessä uudet säännöt.¹

Työväen Akatemiassa järjestettiin koulutusta työväenliikkeen nuorille ja myös kursseja niin sosialidemokraattiselle kuin kommunistiselle/kansandemokraattiselle järjestöväelle. Työväen sivistysliikkeen uusi, laajaksi vahvistunut kokonaisuus vaikutti päältä katsoen erittäin yhtenäiseltä, innokkaalta ja jatkuvasti kasvavalta.

Työväenliikkeen yhteistyö sävytti monella tavalla sodanjälkeisiä vuosia, vaikka paljon oli erilaisia käsityksiä ja monissa asioissa aatteelliset napit olivat myös tiukasti vastakkain. Sivistysliittoa ajatellen oli kuvaavaa kuitenkin esimerkiksi se, että SKP:n lehti Työkansan Sanomat piti TSL:n antamaa apua kommunistiselle liikkeelle ensiarvoisena. Puolue oli tosin itsekin käynnistänyt omaa laajaa jäsenistönsä koulutustoimintaa, johon kuului kirjeopisto ja puoluekoulu. Lisäksi kansandemokraattista liikettä palveli oma kansanopisto, Sirola-opisto Vanajanlinnassa Harvialassa, Hämeenlinnan lähellä.

Kansandemokraattien lehdistössä nostettiin usein mieluusti esiin, että sen liikkeen edustajien aktiivisuus nosti osaltaan TSL:n kerholukuja korkeammiksi. SKDL:n valistussihteri Nestori Parkkari kehui ja kiitteli maaliskuussa 1946 Työläisopiskelijassa: ”Yhteistyö SKDL:läisten järjestöjen ja TSL:n välillä on kurssi- ja kerhotoiminnassa ollut menestyksellistä.”²

Yhteistoimintaa viriteltiin muihinkin suuntiin. Helmikuussa 1947 muodostettiin Suomi-Neuvostoliitto-seuran pariin erityinen jaosto ”johtamaan toimintaa seuran periaatteiden tunnetuksi tekemiseksi koulutusosalalle”. Jaostoon kuului kaikkiaan 17 henkilöä, muiden muassa työväenopistojen T. I. Wuorenrinne, TSL:n Arvi Hautamäki, Työväen Akatemian R. H. Oittinen ja Sirola-opiston Aira Kolula sekä useita opettajajärjestöjen edustajia.³

Mainittakoon esimerkkinä toisesta laaja-alaisesta yhteistyöstä vuoden 1948 alussa päivänvalon nähnyt uusi, neljä kertaa vuodessa ilmestyvä aikakauskirja Kansansivistys. Sen julkaisijana toimi vuosia aiemmin perustettu Kansansivistysopillinen yhdistys, jonka pääpaikka oli Kansanvalistusseuran toimistossa Helsingin Museokadulla. Toimitus kokosi yhteen keskeisen joukon alan vaikuttajia: päätoimittaja, professori Urpo Harva, Sirola-opiston johtaja, maisteri Aira Kolula, Työväen Akatemian johtaja, maisteri R. H. Oittinen, TSL:n pääsihteri, opettaja Arvi Hautamäki, kouluneuvokset T. I. Wuorenrinne ja Yrjö Länsiluoto sekä toimitussihterinä maisteri Arvo Inkilä.⁴

---

1 Valavaara 1954, s. 175–176, 191; Bondestam, Helsing 1978, s. 360–363; Pikkusaari 2014, s. 90, 113–114.

2 Järvisen 1968, s. 102 mukaan.

3 Tmk. pk. 14.2.1947.

4 Työläisopiskelija 9/1947.

Kansandemokraattisessa liikkeessä painottui varsin paljon monipuolinen kulttuuritoiminta. Kuten edellä mainittiin, SKDL hyväksyi jo 1947 oman kulttuuriohjelman, maan ensimmäisenä puolueena.¹

Ohjelmassa haluttiin koulun ohella kehittää myös kansanopistoja, ja niiden johtotehtäviin haluttiin päteviä henkilöitä, ”joita innoittaa kansanvaltainen henki”. Työväen Sivistysliiton ”suuriarvoista työtä” arvostettiin ohjelmassa monin sanoin. Liittoa tuli kehittää voimakkaasti ”laajenevia tehtäviä vastaavaksi” ja sen puolesta oli tehtävä propagandaa. Liiton saamaa valtionapua oli lisättävä. Kokonaisuudessaan Sivistysliiton ”aatteellista suuntausta” tuli kehittää, ”niin että siitä entistä enemmän muodostuu koko työväenliikkeen yhtenäisiä sivistyspyrkimyksiä edistävä tekijä”.²

SDP oli jäänyt tällaisen ohjelman laatimisessa toiseksi. Se asetti vuoden 1947 alussa puolestaan neuvottelukunnan suunnittelemaan puolueelle omaa sivistyspoliittista ohjelmaa. Mukana olivat muun muassa R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki, joista ensin mainittu nimettiin puheenjohtajaksi. Joukko oli niin laaja, että työ päätettiin jakaa useaan työryhmään. Toimikunnan sihteerinä toimi arkistonhoitaja Helvi Raatikainen Työväen Arkistosta.

TYÖVÄEN ELOKUVIA

Suomalaisen työväenliikkeen parissa oli jonkin verran omaa elokuvatuotantoa 1920–1930-luvulla. Esimerkiksi osuuskauppaliikkeen valistustilaisuuksissa herätti kaksikymmenluvun lopulla suurta iloa ja ihastusta Ola Fogelbergin Kuluttajain Lehteen piirtämästään Pekka Puupää -hahmosta kehittelemä lyhyt piirroselokuva. Puupää löysi tiensä myös humoristiseksi hahmoksi jonkin kerran KK:n tilaisuuksien näytelmiin, ja tehtiinpä hänelle 1928 musiikkikappalekin, oikein kunniamarssi.³ Neljännesvuosisadan kuluttua Pekka Puupää teki sitten kumppaneineen todellisen läpimurron elokuvahahmoina, pääosissa Esa Pakarinen, Masa Niemi ja Siiri Angerkoski.⁴

Ammattilaisten ohella työväenliikkeen filmaajina olivat kolmekymmenluvulla muun muassa innokkaat harrastajat, kuten esimerkiksi toimittaja Kaarlo Harvala ja KK:n osastopäällikkö Yrjö Kallinen. Viimeksi mainittu suoritti jopa elokuvauskurssin London Film Schoolissa vuonna 1936, ja kaksi vuotta myöhemmin hänet hyväksyttiin British Film Institutun jäseneksi.

¹ Haikara 1975, s. 55, myös lainaus.

² *Paremmän elämän puolesta* 2012, s. 130, myös lainaukset.

³ Tervas: Suomalaisista elokuvista. Kuluttajain Lehti 5/1927; Vapaus 2.2.1928; Vapaus 4.2.1928. – Ilpo Lagerstedt kiinnitti kirjoittajan huomion muun muassa näihin Pekka Puupäästä kertoviin lehti juttuihin.

⁴ von Bagh 1992, s. 214–215.

Sotavuosien jälkeen erityisesti ammattiyhdistysliike tarvitsi elokuvaa omien toimintamuotojensa esittelyyn ja luonnollisesti myös jäsenhankintaa varten. Muitakin yhteistyötarpeita oli työväenliikkeen näkökulmasta.¹ Ajatus erityisestä työväenliikkeen elokuvatoimintaa palvelevasta organisaatiosta lähti sos.dem. työläisnuorisoliitosta. Yhtenä ideoijana oli liiton puheenjohtaja Lasse Jaakkola ja toisena Helsingin sos. dem. nuorisoyhdistyksen elokuvakerhon vetäjä Olavi Linnus. Mallia otettiin suoraan Ruotsista.²

Kansan Elokuva ry:n perustava kokous pidettiin Helsingin työväentalolla elokuussa 1945. Mukana perustamassa olivat sos.dem. työläisnuorisoliiton, sosialidemokraattisen puolueen ja SKDL:n sekä SKP:n ohella työväenliikkeen keskeisimmät järjestöt, kuten TUL ja Työväen Sivustysliitto. Lisäksi monet elokuvateattereita omistaneet työväenyhdistykset liittyivät Kansan Elokuvan jäseneksi.

Petri Tanskasen mukaan tavoitteiksi määriteltiin ”työväen elokuvateattereiden ja kaikkien työväenjärjestöjen palvelu elokuvia vuokraamalla ja kaitafilmikoneita hankkimalla sekä oman filmituotannon aloittaminen ja kestävä taloudellisen pohjan luominen”. TSL oli jälleen kerran mukana rakentamassa jotain uutta. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin SDP:n puheenjohtaja Onni Hiltunen, joka oli myös Suomen filmikamarin silloinen varapuheenjohtaja; sen puheenjohtajana hän toimi vuosina 1946–1953. Kansan Elokuvan varapuheenjohtajaksi valittiin kansandemokraattien Nestori Parkkari. Ensimmäisinä tuotantopäällikköinä toimivat Olavi Linnus, Lasse Jaakkola ja Ahti Ilomäki.

Toiminta alkoi vaatimattomasti elokuvien ja kaitaelokuvien vuokraamisella, mutta samalla toiveikkaasti. Elokuvat olivat pääosin ruotsalaisia, aatteellisella pohjalla tehtyjä. Haittana oli aluksi elokuvakoneiden puute.

Elokuvanteon yhdistys pääsi aloittamaan raakafilmin pulasta huolimatta keväällä 1946. Rahastakin oli jatkuvasti puutetta, ja hyvin pitkään toimittiin velkarahalla. Ensimmäinen elokuva oli *Presidentinvaalit 1946*. Toinen merkittävä filmi oli kesällä TUL:n liittojuhlilla kuvattu *Korkealle kansan kunto*; se Hugo L. Mäkisen ideoima tunnuslause jäi todella elämään. Vuonna 1946 yhdistyksen toimesta tehtiin 11 elokuvaa, joista vain yksi oli ammattiyhdistysliikettä, liiketyöntekijöitä esittelevä. Seuraavana vuonna valmistui yhdeksän elokuvaa ja niistä jo viisi kertoi ay-liikkeestä. Yhdistyksen parissa tehtyjen tilauselokuvien määrä oli vuosina 1946–1947 noin viisi prosenttia Suomessa kaikkiaan tehdyistä lyhytelokuvista. Yhdistys hankki yhdessä Invaliidijärjestöjen keskusliiton ja Tuberkuloosiliiton kanssa omistukseensa elokuvateatteri Robertan.

---

1 Yhteismainos Oy perustettiin 1943 usean työväenorganisaation yhteisvoimin. Sen alaisuuteen muodostettiin 1946 Työväen ohjelmapalvelu Oy (TOP) auttamaan järjestöjä mm. taide-, juhla- ja huvitilaisuuksien järjestämisessä. Tavoitteena oli työväen juhlakulttuurin tason kohottaminen. TSL oli yhteistyökumppani (Työläisopiskelija 2/1946).

2 Lasse Jaakkola: Työväen filmitoiminta pohjoismaissa, Työläisopiskelija 5/1946.

Jatkuvien talousvaikeuksien takia sosialidemokraatit esittivät toiminnan muuttamista osakeyhtiömuotoiseksi, mitä kansandemokraatit eivät kannattaneet. Muutenkin kahden aatesuuntauksen yhteistyö törmäsi seinään. Sosialidemokraattisten järjestöjen voimin muodostettiin Kansan Elokuva Osakeyhtiö toukokuussa 1947. Toiminta jatkui aiemman yhdistyksen periaatteita noudatellen, jos kohta tehtäviä kirjattiin jonkin verran lisääkin. Yhdistyskin jäi elämään paperilla. Myös TSL pysyi matkassa, varsin varovaisesti pienien osakkaiden joukossa. Suurin osakkeenomistaja ja samalla toimitusjohtaja oli Janne Hakulinen, edeltä liiketoimintajärjestäjistä sekä monesta TSL-yhteydestä tuttu, jonka niin sanottuun putiikkiin, viiden yhtiön konserniin yhtiökin tuli mukaan.¹

Yhtiön toiminnan pääpaino oli edelleen järjestöelokuvien tuottamisessa, mutta sija saivat 1950-luvulla myös mainokset, dokumentit, kulttuuriaiheet ja sosiaaliset kysymykset sekä ajankohtaiset katsaukset otsakkeella ”Ajan kuvastin”. Osakeyhtiömuotoisena tuotettiin kaikkiaan 14 lyhytelokuvaa ja yhdeksän mainospalaa. Viisikymmenluvulla yhtiön vuokraustoiminnan parissa olleiden jäsenelokuvateattereiden määrä kasvoi 12:sta laajimmillaan 71:een, mistä kuitenkin pudottiin nopeasti edelleen jatkuneiden talous- ja muiden vaikeuksien takia 24:ään.

Lokakuussa 1955 Kansan Elokuva Oy:n nimi muutettiin neutraalimmaksi Allotria Filmi Oy:ksi. Seuranneina vuosina edellä mainittu Jannen putiikki kasvoi entisestään. Sen katto-organisaatioksi muodostettiin vuoden 1954 syksyllä Työväenyhdistysten Keskusliitto, joka hyväksyttiin vuoden 1955 alussa TSL:n jäsenjärjestöksi. Putiikkiin eli konserniin kuului kaikkiaan 13 erilaista yhdistystä ja yritystä. Taloudellinen tilanne muuttui epävarmemmaksi. Kuvaavaa ja samalla sangen erikoista oli, että konsernin erilliset yhtiöt olivat keskenään ristikkäin takaussuhteissa lainoille. Puolue ei pyynnöistä puolimatta saanut talouden ajankohtaisesta tilanteesta riittäviä tietoja. Epävarmuus ja epäluuloisuus lisääntyivät.

Hyvin yksinkertaistaen ja tiivistäen todettakoon jo tässä yhteydessä, että Hakulisen ja hänen konserninsa sekä SDP:n tiet erkaantuivat täysin 1950-luvun loppuvuosina. Esimerkiksi SDP ja KK irtisanoutuivat kokonaan vuosien takaisen suuren lainan takauksista. Välikiristä tuli täydellinen. Jo vuonna 1961 leijui konkurssiuhka ilmassa. Pitkän oikeusprosessin jälkeen Allotria Filmin ja myös Kansan Elokuva ry:n toiminta päättyi heinäkuussa 1962 Helsingin raastuvanoikeuden päätöksellä. Suurimpia velkojia olivat Pohjoismaiden Yhdyspankki PYP, SAK, ja erikoista kyllä, myös konsernin

---

¹ Esim. SDP:n puoluekokouksessa 1949 Janne Hakulinen edusti kutsuvieraana seuraavia: Yhteismainos, Kansan Pika-arpajaiset, Psyko-Työ, Työväen Ohjelmalvelu ja Kansan Elokuva. Putiikkiin kuulunutta Työväenyhdistysten Keskusliittoa edusti Arvo P. Länsimies (Pöytäkirja I Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXI Puoluekokouksesta Helsingissä 30.10.–3.11.1949, s. 9). Vastaavasti Sivistysliitolla oli omat edustajansa jokaisessa putiikin yhteisössä.

suurimpiin kuulunut Yhteismainos Oy. Kaikkiaan ehti valmistua 267 erilaista elokuvaa, lyhyttä ja pitempää.¹

KOMITEA SELVITTÄÄ KERHOTYÖTÄ

Valistusjärjestöjen opintotoimikunnassa mukana olleet ja eräät muut järjestöt muodostivat 1943 uuden keskusjärjestön, Opintotoiminnan keskusliiton, kuten edellä kuvattiin. Vuonna 1946 OK:lle siirtyivät loputkin suomalaisen luentotoimiston tehtävistä, mikä selkeytti sivistystyön kokonaiskenttää.

Valtion luentolautakunta muutettiin huhtikuun alussa 1946 Valtion kansansivistyslautakunnaksi. Sen tehtäväksi määrättiin hoitaa ensisijaisesti opintokerhotyötä ja kansantajuistieteellistä luentotoimintaa varten myönnettyjen valtion varojen jakoa. Sen tuli myös valvoa varojen käyttöä ja tehdä esityksiä vapaan kansansivistystyön järjestämisestä.

Lautakunnan ensimmäisenä puheenjohtajana oli kouluneuvos Yrjö Länsiluoto ja sihteerinä TSL:n pääsihteerinä Arvi Hautamäki. Lisäksi Sivistysliitosta olivat mukana varapuheenjohtajana professori Väinö Voionmaa ja liiton toimikunnan jäsen, valistussihteerinä Nestori Parkkari. Suomen nuorison liitosta oli kouluneuvos J. H. Holman, Kansanvalistusseurasta maisteri Arvo Inkilä, Työväenopistojen liitosta kouluneuvos T. I. Wuorenrinne, Suomen kansanopistoyhdistyksestä opistonjohtaja Aarne Aulanko, Svenska folkskolans vänneristä kansliasihteerinä Evert Ekroth ja Finlands svenska arbetarförbundista agronomi Ragni Karlsson. Huomattakoon, että lautakunnan toimistoa hoidettiin aluksi TSL:n toimistossa.²

Uusi lautakunta esitti erityisen opintokerholain aikaansaamista. Ajatuksena oli, että se vakiinnuttaisi määrärahopäätöksiä. Kerhotyö oli laajentunut huomattavan merkittäväksi osaksi vapaata kansansivistystyötä. Arvion mukaan maassa oli yli 3 000 opintokerhoa ja niissä ainakin 40 000 opiskelijaa. Valtioneuvosto asetikin syksyllä 1946 erityisen opintokerhokomitean aihepiiriä pohtimaan ja ehdotusta tekemään. TSL:llä oli komiteassa huomattavan vahva panos, sillä puheenjohtajana oli Arvi Hautamäki sekä sihteerinä Oiva Valavaara ja yhtenä jäsenenä vielä opintosihteerinä Hannes Kasanen. Muut jäsenet olivat maisterit Aira Kolula, Olla Teräsvuori ja Arvo Inkilä, kouluneuvos Yrjö Länsiluoto, agronomi Ragni Karlsson ja sihteerinä Evert Ekroth; monta tuttua nimeä esimerkiksi uudesta lautakunnasta.

Kansanopistoista, työväenopistoista ja kirjastotoiminnasta oli jo olemassa niitä koskevat lait ja asetukset. Niiden toiminta ja valtionavustukset olivat lakisääteisiä. Sen sijaan yhä laajemmaksi kasvanut opintokerhomuotoinen toiminta sekä kansantajuinen,

1 Järvinen 1968, s. 101–102; Tanskanen 1996, s. 4–15, lainaus, s. 5; elokuvien tekijöiden muistoja, s. 16–46.

2 Työläisopiskelija 4/1946.

tieteellinen luentotoiminta olivat ilman yksityiskohtaista, niitä koskevaa lainsäädäntöä. Tuki perustui vuotuisiin määrärahoihin, ja nyt sodan jälkeisessä tilanteessa rahasta oli kaikilla tiukkaa. Lain tarpeesta oli puhuttu jo vuonna 1929.¹

Komitean perusteelliseen työhön liittyi myös Yhteiskunnallisen korkeakoulun aikuiskasvatuksen opettajan Urpo Harvan, sittemmin professorin, tekemä selvitys. Se toteutettiin uudenaikaisella tavalla kyselylomakkeilla, jotka lähetettiin kerhojen vetäjille edelleen kerholaisille vastattavaksi.

Monet aiemmat arviot osoittautuivat selvityksessä oikeiksi ajatellen esimerkiksi OK:n ja TSL:n ominaispiirteitä 1940-luvun lopulla. OK:n kerholaisista peräti 90 prosenttia oli alle 30-vuotiaita ja puolet oli alle 20-vuotiaita. TSL:n kerholaisista puolestaan selvä enemmistö oli yli 30-vuotiaita. TSL:n kerhoissa oli huomattavan runsaasti vertaisohjauksia, kun taas OK:n puolella enin osa oli kansakoulunopettajia. OK:n kerhoista peräti 97 prosenttia toimi maaseudulla ja sitä kuvasti myös maanviljelijäväestön huomattava osuus kerholaisista. TSL:n puolella taas painottuivat vahvemmin asutuskeskukset ja työväestö.

Valtaosalla kerholaisista oli taustalla kansakoulu, senhän tuolloin likimain kaikki olivatkin jo käyneet. Vain 10 prosentilla oli lisäksi kansanopistokokemusta. Yleisimpiä kerho-opiskelun muotoja olivat kotitehtävät, ääneen lukeminen ja myös keskustelut. OK:n kerholaisilla oli selvästikin enemmän vapaata ohjelmaa kuin muilla opintokerhotoimintaa järjestäneillä, kuten esimerkiksi Sivistysliitolla.

Komitea sai laajan ja perustellun mietintönsä valmiiksi kesäkuussa 1949 ja luovutti sen sittemmin opetusministerille. Ehdotukset muun muassa opintokerholain aikaansaamiseksi eivät kuitenkaan toteutuneet pitkään aikaan, kun kiireellisyysjärjestyksessä edelle asetettuja työväenopistojen ja kirjastojen kehittämishankkeita ei saatu etenemään.²

SIVISTYSLIIITON KARTOITUSTA

Työväen Sivistysliitto hyödynsi käynnistynyttä sivistystyöhön ja kulttuuriharrastuksiin kohdistunutta tutkimuskiinnostusta siten, että se pyysi Urpo Harvaa tekemään 30-vuotisjuhlavuonna 1949 liiton parissa hyvin seikkaperäisen kartoituksen TSL:n toimintakentästä. Hanke oli sivistystyön järjestöissä aivan ensimmäinen laatuaan. Tässäkin hyödynnettiin modernia haastattelulomaketta. Harvan assistenteina olivat maisterit Lasse Kauttu ja Jussi Linnamo.

Liitto asetti edustajiston syyskokouksessa 21.12.1948 tutkimusta suunnittelemaan toimikunnan, johon kuuluivat puheenjohtajana pääsihteeri Arvi Hautamäki sekä jäsenenä

¹ ”Opintokerhokomitea”, pääkirjoitus Työläisopiskelija 8/1946.

² Ks. Karjalainen 1970, s. 197–198, 201; Peltoniemi 1963, s. 78, 109–110; Ojanen 2018, s. 56–58; Pikkusaari 2014, s. 92; Työläisopiskelija 3/1947 esitteli professori Urpo Harvan haastattelun muodossa tutkimuksen lähtökohtia; Työläisopiskelija 5/1949 esitteli hyvin laajasti komitean työskentelyä ja ehdotuksia.

sihteeri Eikka Mäkinen, maisteri Helvi Raatikainen, valistussihteeri Nestori Parkkari ja toimittaja Erkki Salomaa. Tiedemiesjäseniksi toimikuntaan pyydettiin professorit Urpo Harva ja Antero Rinne. Työvaliokuntaan nimettiin Hautamäki, Harva ja Oiva Valavaara. Laaja ja perusteellinen lopputulos oli luettavissa viisi vuotta myöhemmin valmistuneessa laajassa, lähes 390-sivuisessa ja kuvitetussa teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö*.¹

Tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkasteltu liiton koko toimintakenttää, vaan tutkimusaineisto koottiin kolmelta paikkakunnalta: maaseudulta Hausjärveltä Kanta-Hämeestä sekä asutuskeskuksista Tampereelta ja Imatralta. Näin jälkikäteen on turhaa miettiä otantatutkimuksen edustavuuden osuvuutta tai riittävyttä. Tutkimus tuotti valtavan määrän yksityiskohtaisia, tilastollisia tietoja ja havaintoja opintotoiminnasta sekä kulttuuriharrastuksista TSL:n kentältä neljäkymmenluvun lopulta. Tässä riittää vain eräiden keskeisten havaintojen esittely.

Työväestön sivistyselämä ei ollut kaikkialla samanlaista, vaan se vaihteli paljonkin, monesta syystä. Tutkimuksessa todettiin yleisesti maaseudulla asuvan työväen sivistyselämän olevan asutuskeskuksia vähäisempää: koulunkäynti oli siellä vähäisempää, kirjeopistoa ja opintokerhoja käytettiin vähemmän ja yksinopiskelukin oli heikompaa. Esitelmä- ja puhetilaisuuksissa, konserteissa, teattereissa sekä taidenäyttelyissä käytiin harvemmin. Kirjoja oli maaseudun työläiskodeissa vähemmän kuin asutuskeskuksissa, siellä oli myös vähemmän teatteritoiminnan harrastusta ja kodeissa oli taideteoksiakin vähemmän. Ymmärrettävää oli, että matkojen pituus oli yhtenä olennaisena jarruna.²

VALINTA ÄÄNESTÄEN

Ensimmäiset avoimet säröt koko työväenliikkeen kokonaisuuden kattaneessa sivistysjärjestössä koettiin jo vuoden 1946 lopulla. Kommunistinen/kansandemokraattinen liike ei ollut enää tyytyväinen asemaansa Sivistysliiton päättävissä elimissä eikä liittoon palkattujen, vasemmistolaista liikettä edustaneiden toimihenkilöittensä määrään.

Marraskuussa 1946 täytettiin liiton toimistosihteerin paikka, sillä järjestösihteeri Viljo Kosonen siirtyi Työväenopistojen liiton sihteeriksi. Kansandemokraatit ilmaisivat paikan kuuluvan heille. Liiton toimikunta äänesti paikalle kuitenkin (äänin 5–2) kerhosihteeri Oiva Valavaaran. Hänen kokemuksensa liiton tehtävistä olikin verraton. Samalla kertaa täytettiin myös yksi avoinna ollut opintosihteerin paikka. Tähänkin tehtävään valittiin sosialidemokraatti, maisteri Annikki Saarela (myöh. Saarela-Johansson).

SKP:n/SKDL:n edustajat Nestori Parkkari ja Hannes Kasanen esittivät pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä. Myöhemmin Vapaa Sana kirjoitti tapahtumasta pahoitellen, että

¹ Yrjö Kallinen: Lukijalle, teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö* (Kallinen) 1954, s. 8.

² Ks. Harva 1954, s. 277–382, johtopäätöksiä, s. 377–380.

kansandemokraattisella liikkeellä oli kerhojen enemmistö, mutta ”valitettavasti samaa ei voi sanoa liiton johtavasta ja opintoja ohjaavasta henkilökunnasta”.¹

Kansandemokraattien pyrkimykset asemiensa vahvistamiseen liiton organisaatiossa jatkuivat seuraavinakin vuosina. Sosialidemokraattinen enemmistö oli kuitenkin määrätietoinen ja äänestyksissä taipumaton, kuten edeltä muistetaan 1920-luvultakin. Toukokuussa 1947 valittiin edustajiston kokouksessa eroa pyytäneen Väinö Leskisen seuraajaksi äänin 66–40 liiton toimikuntaan SDP:n järjestösihteeri Veikko Puskala, eikä kansandemokraattien ehdokkaana ollut kansanedustajaa, pitkään luennoitsijana toiminutta, kansandemokraattisen naisjärjestön ensimmäistä puheenjohtajaa Anna Nevalaista.²

Maaliskuussa 1947 TSL järjesti jäsenjärjestöjensä valistus- ja opintosihteereille neuvottelutilaisuuden, jossa käsiteltiin ajankohtaisia kysymyksiä. Myös orastaneet ristiriidat nostettiin avoimesti keskustelussa esiin. Erilaisia näkemyksiä oli olemassa, ja jossain määrin vahvistuenkin poliittisissa kysymyksissä, mutta TSL oli edelleen yhden ja saman yhteisen katon alla ja muodollisesti aivan yhtenäinen. Jännite liittyi ainakin eräin osin vanhaan henkiseen, jos kohta samalla periaatteelliseen kahtiajakoon: sivistystyötä vai agitaatiota. Luonnollisesti kysymys oli myös kannatuksesta ja voimasuhteista.

Liiton pääsihteeri Arvi Hautamäki totesi johtavansa vain yhtenäistä Työväen Sivistysliittoa. Hänen ääneen lausumansa kaunis muotoilu oli jossakin määrin tulkinnanvarainen, kun hän totesi: ”Yhtenäisyys TSL:ssä lepää kuitenkin toisilla perusteilla kuin muualla, se lepää keskinäisen luottamuksen pohjalla, yhtenäisyyden säilyttäminen tapahtuu henkisin keinoin”.³

Henkinen kamppailu vaikutusvallasta jatkui lisääntyvästi tai näkyvästi liiton kaikilla tasoilla ja laajeni myös paikallisiin sivistystyöjärjestöihin. Se tuli olemaan niille haitallista 1950-luvulla, kuten Pentti Järvinen opinnäytetyössään arvioi.⁴ Kiistoissa ei turvaututtu vain Hautamäen kuvaamiin kauniin idealistisiin muotoihin, vaan käytössä oli myös erilaisia järjestöelämän suomia mahdollisuuksia, keinoja ja temppejakin. Huomattakoon kuitenkin, että ajankohdan puoluepoliittinen kädenvääntö työväenliikkeen suuntausten välillä oli kokonaisuudessaan ankarampaa Sivistysliiton ulkopuolella.

VÄINÖ VOIONMAAN POISMENO

Väinö Voionmaa ehti pitkän elämänsä aikana painaa vahvan ja vaikuttavan puumerkkinsä Työväen Sivistysliiton kaikkeen toimintaan. Hän oli liiton henkinen isä,

¹ Järvisen 1968 mukaan, s. 103; Työläisopiskelija 8/1946; lehden uutistekstistä ei jyrkkä kahtiajako käy ilmi.

² Edustajiston pk 29.5.1947; ks. Anna Nevalaisesta (1894–1976) esim. *Suomen kansanedustajat II*, s. 675.

³ Järvinen 1968, s. 103–105, lainaus, s. 104.

⁴ Järvinen, 1968, s. 110–111.

perustaja ja suuntaviittojen näyttävä. Eikä hänen mittava sivistys- ja opetustyön vaikutuksensa ulottunut vain Sivistysliittoon, vaan myös Työväen Akatemiaan ja vielä sitäkin laajemmalle koko suomalaisessa yhteiskunnassa, akateemista yliopistomaailmaa unohtamatta. Hyvin merkittävän kansallisen elämäntyön hän teki myös pitkäaikaisena kansanedustajana, ulkopoliittisen valiokunnan puheenjohtajana, valtioneuvoston jäsenenä ja kolmesti rauhanneuvottelijana.

Sodanjälkeisessä suuressa murroksessakin Voionmaa oli edelleen tarmollaan mukana TSL:n työssä, terveydentilan ja lukuisten vaativien kansallisten tehtävien salissa. Hän seurasi tiiviisti myös Euroopan ja muun maailman kansojen asettumista uusiin rauhanomaisiin oloihin. Uusia valtioita syntyi, toiveikkuus lisääntyi, Yhdistyneet kansakunnat perustettiin. Voionmaa iloitsi siitäkin, että solmitun rauhan jälkeen Suomi omaksui J. K. Paasikiven voimakkaalla johdolla uuden ulkopoliittisen linjauksen suhteessa Neuvostoliittoon.

Kerran yhdessä kirjeessään pojalleen Voionmaa painotti elokuussa 1945 innostuneesti sitä, että ”maailma on nyt kerta kaikkiaan muuttunut”. Muutos oli hänen mielestään tuonut aivan toisenlaisen aikakauden: ”Nyt on `joukkojen` aika – toivoamme sivistyneiden joukkojen aika.”¹

Joissakin muissa yhteyksissä Väinö Voionmaa korosti raskaiden sotavuosien jälkeen demokraattisen kasvatuksen merkitystä kansanvallan vahvistajana. Jokaisen kansalaisen panosta ja vastuuta tarvittiin. Hänelle työväen yhteenkuuluvuus oli ennen kaikkea sivistyskysymys. Laajentunut kansanvalta oli luonut työväelle ulkonaisia menestymisen edellytyksiä, mutta vasta sivistystyö tarjosi sille sisäisiä, henkisiä edellytyksiä menestymiseen. Uudessa tilanteessa tarvittiin uusia ihmisiä, uutta sivistyneistöä, ja siihen hänen mukaansa kuuluivat ”työtätekevän kansan ja työtätekevien kansojen suuret joukot”.²

Voionmaa johti puhetta liiton toimikunnan tavanomaisessa kokouksessa torstaina 24. huhtikuuta 1947 klo 15 alkaen; siitä tuli hänen viimeinen kertansa, mitä ei silloin kukaan kokouksessa voinut tietää. Loppukevällä 1947 Väinö Voionmaa tunsu itsensä sen verran heikentyneeksi, että hän hakeutui vapun jälkeen tutkimuksiin Kivelän sairaalaan Helsingin Töölössä. Hänet todettiin liikarasittuneeksi ja hyvin heikkokuntoiseksi, mutta samalla hän oli henkisesti edelleen hyvin vireä. Kolmen viikon kuluessa 78-vuotias Voionmaa sairastuoteellaan sekä seurasi hyvin tiiviisti ajan poliittisia tapahtumia että luki ja ilmeisesti korjaili *Hämäläinen eräkausi* -teoksensa oikovedoksia. Työnteko historian parissa jatkui kirjaimellisesti viimeiseen hetkeen saakka. Hänen aikansa täyttyi lauantaina 24. toukokuuta 1947 aamun lääkärintierroksen aikana, ja samalla käsissä olleet oikovedokset kirjosivat lattialle.³

1 Voionmaa 1971, s. 415; ks. myös Halila 1969, s. 272.

2 Halila 1969, s. 346–347, lainaus, s. 347.

3 Halila 1969, s. 347–348, hautajaisista 1.6.1947, s. 348 ja Lähteenmäki 2014, s. 456. – WSOY julkaisi *Hämäläisen eräkauden* vielä vuoden 1947 kuluessa, vankkana 537-sivuisena niteenä.

Voionmaan poismeno toukokuussa 1947 merkitsi Sivistysliitossa ensimmäisen keran puheenjohtajan vaihdosta. Luontevalla tavalla varapuheenjohtaja Yrjö Kallinen nousi puheenjohtajaksi. Hän myös lausui muistosanat edustajiston kevätkokouksessa torstaina 29. toukokuuta 1947 Helsingin työväentalon A-salissa sekä luki Tukholmasta lähetetyn ABF:n surunvalittelusähkeen ennen yhteistä hiljaista hetkeä.

Työläisopiskelijan numerossa 5/1947 kirjoitettiin paljon Voionmaasta ja hänen merkityksestään sekä myös edustajiston kokouksen tunnelmista ja tehdyistä päätöksistä. Laaja muistokirjoitus päättyi: ”Katoavaa ainetta arvokkaammassa säilyy Väinö Voionmaan nimi aikojen vastaisissa vaiheissa: hänen elämäntyössään.”

Työväen Akatemiaan siirtynyt R. H. Oittinen valittiin uudeksi varapuheenjohtajaksi ja ensimmäistä kertaa, ehkä tarkoituksella hieman tasapainottaen, valittiin toimikuntaan toinenkin varapuheenjohtaja: SKDL:n valistussihteeri Nestori Parkkari. Aiemman opintojaoston (puheenjohtaja ja liiton sihteeri) lisäksi jatkossa muodostettiin puheenjohtajista ja sihteereistä koostuva johtajaosto lukuisia juoksevia käytännön asioita valmistelemaan ja ratkomaan.¹

Myös Työväen Akatemian lukuvuoden avauksessa sunnuntaina 12. lokakuuta 1947 Kauniaisissa vietettiin muistohetki Väinö Voionmaalle. Paikalla olivat hänen Ilmapuolionsa, kansliapäällikkö Tapio Voionmaa, toimitusjohtaja Ilmari Voionmaa sekä ystäviä ja Akatemian johdon väkeä, myös entisiä oppilaita. Tilaisuudelle antoi omaa surusävyään sekin, että juuri syyskuussa oli menehtynyt myös TSL:n sekä Akatemian perustajiin kuulunut Mikko Ampuja.²

Uuden lukuvuoden avajaispuheessaan Akatemian rehtori R. H. Oittinen palautti kaikille mieleen edesmenneen esimiehen ajatuksia sivistyksestä, Työväen Sivistysliitosta ja Työväen Akatemiasta. Hänen mukaansa Voionmaa oli monitahoisella ja ajatteluun innostavalla toiminnallaan muurannut Akatemian henkiseen perustukseen ”historiallisen ajattelun ja historiasta oppimisen peruskiven”. Vaikka hän ei pitänyt itseään minään erityisenä pedagogina, hän oli myös kasvattaja, ei ainoastaan sivistysteoreetikko. Suuri merkitys oli vapaalla ainevalinnalla, niin opintokerhoissa kuin Akatemiassakin. Siten herätettiin harrastus, mikä puolestaan kannusti opintilla eteenpäin, vaikeudet voittaen.

Opettaja ei saanut Akatemiassakaan olla pelkkä kone, joka pönttää oppia päähän, vaan hänen tuli olla elävä ihminen, mielipiteinen ja käsityksineen. Akatemia oli kaikkea muuta kuin toimitsijakoulu. Oittinen kiinnitti myös huomiota kansanopistotyön olennaiseen grundtvigilaiseen ja ehkä voionmaalaiseenkin lähtökohtaan, jonka mukaan ”sillä keskinäisellä vuorovaikutuksella, mikä asumaopistossa syntyy toisaalta oppilaiden

---

¹ Työläisopiskelija 5/1947; edustajiston pk 29.5.1947.

² Työläisopiskelija 7/1947.

ja opettajain kesken toisaalta oppilaiden omassa toveripiirissä, on mitä suurin kasvatuksellinen merkitys”.¹

TSL:n jyvaskyläläinen sivistystyöjärjestö esitti 1947 kaupunginhallitukselle, että Valtakatu muutettaisiin Voionmaankaduksi. Ajatuksena oli erityisesti kunnioittaa kaupungissa syntyneen, maan laajuisesti tunnetun sivistysmiehen ja yhteiskunnallisen vaikuttajan muistoa. Kaupunginhallitus hyväksyi ehdotuksen, ja sisäasiainministeriö vahvisti nimenmuutoksen. Myöhemmin hänelle nimettiin myös puisto, joka sijaitsi lähellä lapsuudenkotia. Vuonna 1971 tähän Koskikadun varrella sijaitsevaan puistoon valmistui patsaskilpailun tuloksena Väinö Voionmaan muistomerkki. Kilpailutyön *Rikkaamman elämän mahdollisuus* oli laatinut taiteilija Raimo Heino. Kilpailun ja koko hankkeen toteutti Jyvaskylän työväenyhdistys.²

TSL:n ja Työväen Akatemian ohella myös Voionmaan opisto jäi muistuttamaan aikaansaajansa merkityksestä. Ensimmäisen vuosikurssin päättäjäisissä loppukevällä 1952 paljastettiin opiston saama professori Voionmaan muotokuva. Tilaisuudessa puhui myös TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Hänen sanansa kuvasivat Voionmaata opistoa laajemminkin: ”On onnellista, että Väinö Voionmaan kaltainen kulttuurioptimisti, aito ja vääjäämätön, vaikutti keskuudessamme. Säilyköön hänen henkensä ja uskonsa Suomen työväen keskuudessa ja ennen muuta sävyttäköön hänen tieteellisyytensä, hänen aatteellisuutensa ja hänen luottamuksensa valistuksen voimaan kaikkea sitä työtä, mitä tehdään tässä hänen nimelleen pyhitetyssä opinahjossa.”³

TSL:n edustajiston syyskokouksessa 12. joulukuuta 1947 työväentalossa palattiin tuttuun arkiseen työn ja toiminnan rutiiniin, vaikka varmasti kaikilla väikkyi mielessä ja muistoissa voimakkaana Väinö Voionmaan hahmo. Akatemian johtaja R. H. Oittinen, liiton varapuheenjohtaja, piti esitelmän kansainvälisestä yhteistyöstä työväen sivistystoiminnassa. Pöytäkirjaan kirjattiin talteen myös vuoden kuluessa valmistuneet lukuisat kirjeopiston kurssiaineistot:

Aira Kolula: Suullisen esitystaidon alkeet

Majlis Lohikoski: Ruotsin kielen jatkokurssi

Leo Kaspio: SKDL:n periaatteet ja toiminta

Olavi Järvelä: Työmaan luottamusmiesten tehtävät

Vieno Hamara: Varhaisnuorten ohjaajain kirjekurssi

Erkki Salomaa: Ammattiyhdistystiedon perusteet

Janne Hakulinen: Liiketyöntekijäin periaateohjelma

Grundkurs i organisationsverksamhet (ruotsinnos suomenkielisestä järjestötehtävien kurssista)

¹ R. H. Oittinen: Väinö Voionmaan perintö, teoksessa Oittinen 1969, s. 167–172, lainaukset, s. 168, 170, korostukset puhetekstissä.

² Suomi 2019, s. 83, 86–89.

³ Liukkonen 1954, s. 254, myös lainaus.

Lisäksi oli tarkistettu ja uusittu useita kirjjekursseja: Työväen Akatemian ja Sirola-opiston valmistuskurssien suomen kielestä (Ellen Oittinen) ja laskennosta (E. Hakkarainen), lisäksi kunnalliskurssit (J. E. Janatuinen), kauppatyölainsäädäntö (Veikko Kanerva) ja puhetaito (Kaisa Salonen). Vielä oli uusittu SAK:n kesäkoulun valmistava kurssi sekä SAK:n ja TSL:n ammattiyhdistystiedon ja sosiaalipolitiikan opinto-ohjaajakurssien valmistava kirjekurssi (Oiva Valavaara ja Erkki Salomaa).¹

PÄÄKAUPUNGISSA MEREN RANNALLA

Helsingin sivistystyöjärjestön puheenjohtajaksi vaihtui 1947 Sylvi-Kyllikki Kilven jälkeen Veikko Kanerva. Kansandemokraatteihin kuuluva kansanedustaja Kilpi, joka oli aloittanut aiemmassa sivistystoimikunnassa jo 1934, jäi edelleen toimikunnan jäseneksi: ”Monista muista harrastuksistani huolimatta on työväen sivistystyö ensimmäisellä sijalla mielessäni.” Hän myös kiitteli Työläisopiskelijan haastattelussa kaupungin työläisryhmien hyvää yhteistyötä järjestön parissa.

Haastattelussa käytiin läpi kaikki helsinkiläisen toimikunnan jäsenet, ja muutamaa kerholaistakin jututettiin.² Esille tuli varmaan monen muunkin TSL:n sivistystyöjärjestön kokemia tuttuja huolia ja ilon aiheita. Puheenjohtaja Kanerva palautti mieleen järjestön keskeiset tehtävät: opintokerhojen perustaminen ja niiden tukeminen, kurssien, luentotilaisuuksien, neuvottelukokousten, juhlien sekä opintoretkeilyjen toimeenpano. Lisäksi se välitti kirjallisuutta ja muita sivistysvälineitä, ohjasi kerhojen kirjastotoimintaa ja edisti työläisten taideharrastuksia. Talouden saaminen kestäväälle pohjalle oli huomattava tavoite. Vuoden 1947 talousarvio kohosi neljännesmiljoonaan markkaan (rahanarvonlaskurin mukaan noin 15 000 euroa, inflaatioprosentti noin 30). Toiveet kaupungin myöntämän tuen korottamiseksi eivät olleet toteutuneet.

Myös sivistystyöjärjestön rahastonhoitajaa Irja Heinoa harmitti haastattelussa se, ettei kaupungilta herunut enempää tukimarkkoja: ”Olisipa rahaa riittävästi, ettei sivistysjärjestömme tarvitsisi aina laskea, riittävätkö varamme!” Hän muistutti, että pääkaupungin taloudellinen tuki tälle yleishyödylliselle toiminnalle oli pienempi kuin suhteellisesti ottaen ”monien muiden kuntain”. Hän lähetti lukijoiden kautta pääkaupungin työväenjärjestöille viestiä, että tähän järjestöön kannatti liittyä ja lisäksi, että jäsenmaksurästit oli syytä maksaa pois.

Varapuheenjohtaja Viljo Pessi arvioi toimikunnan sisäisen yhteistyön toimivan hyvin, ja jokainen jäsen ”puhaltaa yhteen hiileen”. Lisäksi kaikki kaupungissa toimivat paikalliset keskusjärjestöt, kunnallisyjärjestöt ja ammatilliset paikallisyjärjestöt,

¹ Edustajiston pk 12.12.1947.

² Työläisopiskelija 8/1947, myös lainaukset; teksti on mahdollisesti Hannes Kasasen kokoama, vaikka nimikirjaimiakaan ei näy.

keskus- ja aluetoimikunnat ja muut vastaavat antoivat hänen mukaansa työlle tarpeellisen tukensa. Hyvät suhteet vallitsivat myös perusjärjestöjen suuntaan.

Toimikunnan sihteeri, samalla TSL:n opintoneuvoja Hannes Kasanen mainitsi, että vuonna 1946 sivistystyöjärjestö toteutti seitsemät kurssit. Erityisen hyvä menestys oli ollut Arabian tehdasalueen työmaakursseilla Hämeentien pohjoispäässä, Vanhankaupunginlahden rannan tuntumassa. Syksyllä 1947 oli ollut kolmet kurssit, joilla oli yhteensä yli sata osallistujaa. Tärkeä työsarja oli hänen mielestään myös liiton lehden levittäminen. Lehteen haastateltiinkin tarkoituksella juuri Arabian tehtaan ammattiosaston opintokerholaisia Tauno Joutsilaa ja Väinö Jalosta. Opintokerho oli aloitettu vuonna 1945 ammattiyhdistystiedon parissa. Seuraavaksi opiskeltiin työlainsäädäntöä ja ruotsin kieltä. Työtä haittasi kuitenkin monien sitoutuminen kovin moniin muihinkin järjestötehtäviin, eikä ohjaajakysymykään ollut kunnolla ratkennut. Kasasen viittaamiin kursseihin olivat molemmat hyvin tyytyväisiä ja toivoivat sellaisia lisääkin.

Toimikunnan jäsenen Irma Remeksen yhtenä tehtävänä oli huolehtia opintokerhojen paperiasioista, ja niissä riittikin tekemistä. Sivistystyöjärjestön luettelossa oli yhteensä 104 eri opintokerhoa, joista muutamilla oli lisäksi useitakin opintoryhmiä. Häneltä tuli lehden haastattelussa lukijoille ”äkäinen ilmoitus”: jokaisen helsinkiläiskerhon tuli lähettää hänelle täytettynä oikea, asianmukainen lomake, ”Opintokerhoilmoitus Työväen Sivistysliitolle”. Muut tiedot tai paperit eivät riittäneet.

Toimikunnan jäsen Meeri Kalavainen kertoi lehdelle laajasti sos.dem. työläisnuorisoliiton opintoharrastuksista pääkaupungissa. Hän toimi liiton järjestösihteerinä ja oli ilmeisesti jonkun liittotoimikunnan toverin kanssa kiertänyt muutamissa pääkaupungin nuoriso-osastoissa ja kysellyt myös opintotoiminnasta.

Pääradan varressa Tapanilassa oli ”vilkasta ja iloista joukkoa”. Siellä oli pohdittu sosialismin aakkosia ja päivänpolitiikan kysymyksiä, mutta joskus keskustelu oli luisakahtanut pääasiaankin eli ”naisten permanentin tutkimiseen ja sen merkitykseen kantajalleen”. Kallion nuorisoseurassa oli Rytmikerho, ja sen parissa oli ryhdytty tutkimaan uusien tanssien rytmejä musiikin teorian valossa. Kerho oli hyödyksi, sillä se opetti ”harrastamaan iskelmämusiikin rinnalla hyvää musiikkia”, kuten hän muotoili. Käpylässä nuoria kiinnosti työväenliikkeen historia, ”isien astuma ja nuorten jatkama”. Helsingin nuorisoseuralla oli monia harrastuksia ja aiheita: tutkittiin sosialismia, harjoiteltiin ruotsin kielen aakkosia, harrastettiin puhetaitoa.¹

Haastattelukierroksella tavoitettu toimikunnan jäsen Lyydia Arppe kiinnitti erityistä huomiota TSL:n lehteen, Työläisopiskelijaan. Hän piti lehteä hyvänä ja tarpeellisena, mutta ihmetteli sen pientä levikkiä. Hän kummasteli epäsuhtaa, että opintotoiminta laajeni, mutta se ei näkynyt lehden kasvuna. Ehkä lehdestä puuttui jotain, hän arvioi.

¹ Meeri Kalavainen (1918–2010) oli 1945–47 sos.dem. työläisnuorisoliiton järjestösihteeri ja 1947–48 Liiketyöntekijäin liiton opintos sihteeri asuen Helsingissä. Vuoden 1948 vaaleissa hänet valittiin eduskuntaan Kymen vaalipiiristä (*Suomen kansanedustajat I*. 2000, s. 342).

”Se kertoo meille kulttuurista, sen eri muodoista, esittelee kirjallisuutta, heijastelee kampaileja kansansivistyksen työsaralta, mutta sen sivuilta ei kuulu tarpeeksi voimakkaana suuren elämän mahtavat ja sytyttävät valtimonlyönnit.” Hänen mukaansa lehdessä ei kerrottu, mitä ajatellaan ja tunnetaan, miten toimitaan työsaleissa ja pelloilla.

Toimikunnan jäsen Kerttu Lampinen kertoi erityisesti kommunistisen puolueen helsinkiläisten osastojen opiskelusta. Jokaisessa osastossa opiskeltiin, mutta jostakin ”käsittämättömästä syystä eivät kaikki kerhomme ole, uudistuneista kehoituksista huolimatta, ilmoittautuneet Työväen Sivistysliitolle”. Suuri ongelma oli jatkuvasti pätevien ohjaajien puute. Heitä pyrittiin kouluttamaan lisää, ja lisäksi pienten järjestöjen kerhoja oli yhdistetty yhden ohjaajan opastettavaksi. Useimmissa kerhoissa opiskeltiin marxismia tai yleisemmin yhteiskunnallisia aiheita: kunnallisoppia, yhteiskuntaoppia, myös työväenliikkeen historiaa.

Paavo Kivi oli sekä toimikunnan jäsen että myös Helsingin sos.dem. kunnallisjärjestön opintotoimikunnan puheenjohtaja. Hän oli ollut opintoharrastuksissa mukana ”pienestä pojannaskalista alkaen” ja piti edelleen vireillä opiskelua kunnallisjärjestön parissa. Pääkaupungissa oli kuitenkin monta mielenkiintoa hajottavaa muuta tekijää. Häntä kiinnostivat erityisesti kurssit, joskin siinä oli parannettavaa: liian usein kursseilla oli teemana ”jokaiselle jotakin ja jokaisesta asiasta jotakin”. Asiantuntevia, koulutettuja luennoitsijoita tarvittiin enemmän.

Haastattelusarjan lopuksi kertoi vielä Olavi Vilkmän demokraattisen nuorison (SDNL) opintoharrastuksista. Helsinkiläisillä osastoilla oli erityinen keskusopintokerho. Aiheena oli dialektinen materialismi. Mukana oli 1–2 henkilöä kustakin nuoriso-osastosta. Niissä puolestaan toimi kaikkiaan kahdeksan kerhoa. Opintoaiheina olivat nuorisoliiton ohjelma, materialistinen historiankäsitys sekä maapallon kehityshistoria kirjan *Elämän synty maapallolla* mukaan. Kaunokirjallisuuden paneuduttiin Nikolai Ostrovskin *Kuinka teräs karaistui* -kirjan avulla. Taloushistoriaan tarttumista suunniteltiin. Näistäkään kerhoista kaikki eivät olleet vielä ilmoittautuneet Sivistysliittoon. Opintotilaisuuksien lisäksi ohjelmassa oli kerhoiltoja kerran viikossa, jolloin harjoiteltiin ohjelmansuoritusta opiskelua vapaammassa muodossa. Esimerkiksi kuorolausunnassa opeteltiin irtautumaan aiemmin vallinneesta ”huutamisesta”.

RUNOA ARABIAN KURSSEILTA

Kurssitodistuksen käteensä saanut Aino Söderholm laati Arabian tehtaiden ammattiosaston kursseilta runomuotoisen yhteenvedon ”Päiväkirja Arabian kursseilta a.D. 1947”. Se julkaistiin Työläisopiskelijassa 8/1947, jossa monella kirjoituksella paneuduttiin Sivistysliiton opintoasioihin pääkaupungissa. Kurssitodistuksen sai 40 henkilöä,

hienoinen enemmistö naisia. Tekstistä löytyy jonkin verran muutakin ajankuvaa opintosalin ulkopuolelta:

Kuudestoista kymmenettä alkoi luennoilla käynti,
ensinäkemältä touhu lupaavalta näytti.
Laulu raikui alkajaisiksi', se on tapa hyvä.
Se on kuin pellon muokkausta ennen siemen jyvää.

Alkoi sitten alustukset, selvää siitä teki –
Kasanen. Hän kaavat meille eteen oikein veti.
Alustaa ei saa liian kauan, ärsyttää vain vähän. –
Sitten jäädään vartioimaan mitt' kansa sanoo tähän.

Vartomaan jäi Kasanenkin, oltiin aivan hiljaa, –
kaiken päästä joku herroist' kauppas' laulukirjaa.
Joku heitti joukostamme koirillekin luita,
sitten lopuks' laulamalla venytettiin suita.

Illan toisen luennoi Tattari taas meille
palkkaliikkeet neuvoskeli laillisille teille.
Keskusjärjestö on punnus, joka tasapainon säätää
järjestöjen välillä ja kaikki oikein määrää.
Kansainvälisellä sitten päätettiin ilta.
Ääni tuli voimakkaana kaikilt' laulajilta.

Laura rouva kolmanneksi, naisten haaveet katkoi, –
ompeleet ja silkkihameet haalareiksi ratkoi.
Ei kotirouvaa tarvita! ”Satu se on loppu”,
siitä syystä työtöillä naimisiin ei hoppu.

Miesten työ keittiössä ei ole häpeätä,
suojaksi kun esiliinan etehensä vetää.
Ilot, surut tasan pannaan täällä maailmassa,
vuoronsa myös miehet saakoon Naistenklinikassa.

Salomaan kun vuoro tuli,
naisten sydämet ne suli.
Rouvat häneen silmäns' iski,
sormest' renkaat taskuun pisti.

Puolueita esiin rapsi, kristityt ja pakanatkin,
sekä aatteet monet muutkin.

Ilta oli eri jännää
muistettiin myös kissanhäntää.
Aika loppui liian sassiin,
ja ilta päätettiin marssiin.

Jopas tuli viides ilta, vieraat viskas' nurin.
Ken päätti olla etupenkis', hän takimmaiseksi' tuli.
Mainiosti maisterimme paikkaa salis' vaihtoi,
esitelmän pitopaikan oven suuhun laittoi.

Sieltä meille paukutteli ”psykologikiata”,
jätä työssä turhat liikkeet, oikeat vain ota.
Jos et opi ihan heti, älä sitä sure,
näeks, nykäyksittäin tuo taito sinullekin tulee.

Maisteriksi mainittiin illan kahdeksannen tähti,
meille sivistystä roiskaisi ja kiireisesti lähti.
Me jäimme yksin möräämään kuin korven vanha nalle,
ja ensin valssi kulkurin, se meni penkin alle.

Nyt viimeksi saammekin omaa soppaa,
Ekholm-herra sen hienosti kokkaa.
Hän käytti sentään vaan kauliinia,
kuin joku Böckes, hiuspuuteria.

Nyt häämöttää sitten jo päättäjäisilta,
ei valmiiksi ehtinyt toverisilta.
Kun viimeistä valssia tanssitaan,
on jäljellä enää muisto vaan.

15.

Siirtyminen 1950-luvulle – yhteisen katon alla

ELÄMÄ JA SIVISTYSLIITON toiminta jatkui pitkäaikaisen puheenjohtajan pois­menon jälkeenkin. Oli kuitenkin aavistettavissa, että jonkinlaisia muutoksia, vähintäänkin sävyeroja saattaisi seurata käytännön toiminnassa viestikapulan vaihtumisen jälkeen. Kokenut toimisto oli kuitenkin luonnollisesti vahvana selkärän­kana, ja voi ehkä vielä selvemmin sanoa: myös suunnan jatkajana kaikessa toiminnassa.

Liiton pitkäaikainen opintoneuvoja Anni Vallanti vertaili 1971 ihmisinä toisiinsa Väinö Voionmaata ja häntä puheenjohtajana seurannutta Yrjö Kallista. Ensin mainittu oli ”aivan ihana ihminen”. Hän kävi usein liiton toimistossa ja hänellä oli aikaa keskus­tella jokaisen kanssa, ”juoksutyyttöä myöten”. Hän tunsi nimeltä kaikki.

Kallinen oli toisenlainen, vaikkakin ”hyvin viisas henkilö”. Hän oli ”suurpiirteinen, jollakin tavalla loistelas” ja kaiken kaikkiaan ”suuri persoona”. Anni Vallanti kertoi kuitenkin Kallisesta jääneen vaikutelman, että ”ei hän Sivistysliiton työhön sillä tavalla paneutunut, että se olisi ollut hänen omaa työtään”. Kallinen ei esimerkiksi vuosien varrella oppinut tuntemaan vanhojenkaan, pitkäaikaisten työntekijöiden nimiä.¹ Jos­tain ehkä kertoo sekin, että hän ei 1950-luvun lopulla laatimissaan muistelmissa edes maininnut Sivistysliittoa, vaikka oli edelleen sen puheenjohtaja.²

Puheenjohtajana Yrjö Kallinen oli verraten muodollinen. Onpa kuvattu tilannetta aika suorasanaisesti niinkin, että käytännössä suuremman, aktiivisemmän panoksen TSL:n johtamisessa antoi varapuheenjohtaja R. H. Oittinen. Hän oli siinä rinnalla koko Kallisen kauden ajan, aina vuoteen 1965 saakka. Oittinen oli lukuisten muiden luottamustehtävien ohella myös muun muassa TSL:n edustaja Vapaan kansansivistys­työn maailmanliiton Suomen osaston edustajistossa sekä liiton edustajana Geneve­koulun hallituksessakin.³

¹ Anni Vallanti, em. muistitietotoimikunnan haastattelu.

² Jussi Pikkusaari 2014, s. 99.

³ Ripatti 1992, s. 104, 106–107; R. H. Oittisen perintö 2012, s. 36, 61.

MAAILMALLA KAHTIAJAKOA

Sivistysliiton vaiheissa muodostivat 1940-luvun lopun vuodet monta erilaista sauma-kohtaa. Sota päättyi, ja maan jälleenrakennus alkoi. Työväenliike vahvistui nopeasti, mutta jakautui jälleen kahtia, kun kommunistinen liike pääsi ensimmäisen kerran toimimaan julkisesti. Se näkyi pian liiton jäsenpohjassa ja käytännön opintotoiminnassa.

Tulevaisuudelta odotettiin paljon, vaikka varjostamassa olikin yhä säännöstelyn ja korttiannosten epävakaa aikakausi, sotakorvaukset ja hetkittäin ilmiliekkeihin roihah-taneet työväen kahden poliittisen suuntauksen väliset ristiriidat. Jotain näkyi Sivistysliitossakin. Kiistely oli osin puoluepoliittista, mutta siinä heijastui samalla erilaisia vivahteita, käsityksiä sivistystyön luonteesta.

Myös kansainvälisessä politiikassa tapahtui muutoksia, jotka vahvasti heijastuivat Suomeen ja suomalaisiin, eikä Sivistysliitto jäänyt nytkään koskemattomaksi. Tapahtui voimakas, lyhyesti ilmaisten aatteellinen ja poliittinen kahtiajako länteen ja itään.

Eurooppaa alkoi halkoa niin sanottu rautaesirippu, henkinen ja ideologinen raja, joka oli samalla pitkälti myös todellinen, joskus hankalasti ylitettävä. Havainnollisim-min se näkyi Saksan jakautumisessa kahteen osaan, Itä- ja Länsi-Saksaan, ja vielä erään-laisena huipentumana itäsaksalaisten 1961 rakentamassa muurissa, joka jakoi Berliinin kaupungin kahtia. Likimain maailmanlaajuinen kahtiajako ja osapuolien välinen niin kutsuttu kylmä sota vallitsivat pitkään, yli neljän vuosikymmenen ajan jännitteitä, kuohuntaa ja myös aseellisten yhteenottojen leimahduksia yllä pitäen.¹

IFWEA PERUSTETAAN

Heijastumaa kahtiajaosta näkyi myös työväen sivistysjärjestöjen kansainvälisessä toi-minnassa, joka maailmansodan jälkeen alkoi uudelleen viritä syksyllä 1945. Ennen sotavuosia TSL:n panos oli ollut verraten vaatimatonta pohjoismaidenkin suuntaan, mutta nyt otettiin rohkeampia askelia eteenpäin ja ulos maailmaan. Pohjolan maat olivat muodostaneet yhteisen, pysyvän kulttuurikomission, johon muissa maissa oli jo nimetty työväen sivistystyötä lähellä olleita henkilöitä. R. H. Oittinen toivoi kansain-välisiä kysymyksiä koskeneessa kirjoituksessaan vuonna 1948, että Suomessakin otet-taisiin TSL tässä suhteessa jatkossa huomioon pohjoismaista kulttuurityötä tuettaessa.

Lokakuun 20.–21.1947 perustettiin parin vuoden mittaisen valmistelun jälkeen Lontoossa Työväen sivistysjärjestöjen kansainvälinen liitto (The International Federation of Workers' Educational Associations, IFWEA), myös sivistysinternationaa-

¹ Ks. esim. Santonen 1988, 191–192, 242–244; Santonen 1989, s. 9–13; Soikkanen 1991, 283–284; vrt. Salo-maa 1964, 181–184.

liksi mainittu. TSL liittyi mukaan. Sen edustajana osallistui perustavaan kokoukseen puheenjohtaja, puolustusministeri Yrjö Kallinen, joka samalla matkallaan ehti osallistua lisäksi edeltäneenä päivänä Ison Britannian sivistysjärjestön WEA:n vuosikokoukseen. Uuden järjestön ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin isäntämaan WEA:n sihteeri, tohtori Ernest Green. Hänen lisäksi pieneen toimeenpanevaan elimeen, eksekutiiviin, kuului sihteeri-rahastonhoitajan ohella kolme muuta henkilöä. Pohjoismaiden edustajat sopivat keskenään, että yhdeksi valittiin Ruotsin ABF:n Gunnar Hirdman.¹

Jatkossa tulivat yhteiseen kansainväliseen toimintaan kuulumaan skandinaaviset, niin sanotut Holly-Royde-kurssit Englannin Manchesterin yliopistossa. Ensimmäinen kurssi järjestettiin 6.1.–30.3.1950, ja sille osallistui kolme henkilöä TSL:stä opetusministeriön myöntämän apurahan turvin. Esimerkiksi kevättalvella 1953 vastaavalle kurssille osallistui neljä henkilöä ja seuraavana vuonna kaksi.² Kutsu IFWEA:n perustavaan kokoukseen oli lähetetty myös Neuvostoliittoon, maan keskeiselle ammattijärjestölle. Sieltä ei kuitenkaan saapunut ketään. Oittinen pahoitteli Neuvostoliiton pois jäämistä IFWEA:n parista.

R. H. Oittinen korosti mainitussa artikkelissaan vuonna 1948 yhtä IFWEA:n toiminnan merkittävää piirrettä. Työväen sivistystyön kehittämisen, yhteisten kokoon-tumisten ja tietojen vaihdon ohella hyvin tärkeänä pidettiin yhteistyötä YK:n uuden elimen, Unescon eli kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön kanssa. Sekin oli Oittisen mukaan ”uusi tekijä kansainvälisessä sivistystyössä ja sen tarkoituksena on edistää kai-kinpuolista henkistä vuorovaikutusta kansojen kesken, jotta siten luotaisiin edelly-tyksiä yhteisymmärrykselle ja maailmanrauhalle”. Hän totesi, että myös TSL tulee kosketukseen Unescon kanssa sen jälkeen, kun Suomi on hyväksytty YK:n jäseneksi ja on liittynyt Unescon jäseneksi.

Kesällä 1949 Suomi-Neuvostoliitto-Seura pyysi liittoa mukaan osallistumaan val-tionpäämies J. V. Stalinin 70-vuotissyntymäpäivän juhlintaan. Siihen oli helppo vas-tata myöntävästi, etenkin kun yhteiseen lahjaan tulivat osallistumaan myös SAK ja TUL. Lahjaksi kehiteltiin kuvanveistäjä Alpo Sailon 1917 mallista tekemän Maxim Gorki -veistoksen pieni pronsivalos. Suurta juhlapäivää vietettiin 21. joulukuuta 1949. Pääsihteeri Arvi Hautamäki edusti liittoa siinä järjestöjen lähetystössä, joka jo hyvän aikaa ennen merkkipäivää kävi viemässä lahjan kunniakirjoineen suurlähetystöön edel-leen Moskovaan toimitettavaksi.³

---

¹ Edustajiston pk 12.12.1947; Yrjö Kallinen: Työväen sivistystoiminta kansainvälistyy. Työläisopiskelija 8/1947, myös lainaukset; joskus nimenä mainittiin Työväen sivistysliittojen kansainvälinen keskusliitto tai Työväen sivistysinternationaali

² Edustajiston pk. 20.12.1950; *TSL vuonna 1953*, s. 39; *TSL vuonna 1954*, s. 41.

³ Tmk. pk. 17.8.1949.

MATKARAPORTTIEN KERTOMAA

Sivistysliiton opinto-ohjaajien ja -neuvojen työ sisälsi jatkuvasti paljon matkustamista kerhotyötä ohjaamassa ja tarkastelemassa. Toimikunnan kokouspöytäkirjojen liitteenä oli aina yleensä runsaasti aineistoa, kirjeenvaihtoa, muistioita, ehdotuksia, suunnitelmia ja myös matkaraportteja. Esimerkiksi marraskuussa 1947 matkasi neljä ohjaajaa.¹ Seuraavassa Anni Vallantin raportointia omasta matkaohjelmastaan. Muutamat lyhenteet on kirjoitettu auki ja joitakin viikonpäiviä on lisätty ajan kulumisen hahmottamiseksi.

maanantai 3.II.1947

matka Helsinki–Sysmä; Sysmän ty:n talo, opintokerhon perustava kokous, opintoaiheena näyttämötaito

4.II.

Heinola kirkonkylä, kokous työväentalossa, vähän väkeä, 4 henkeä

5.II.

Heinola, hotelli Heinolan pikkuhuone, opintokerho, aiheena järjestötehtävät

6.II.

Kuortti, opintokerhon kokous, lauluharjoituksia

7.II.

Pertunmaan Lihavapään ty:n kokous, alustus opintokerhotyöstä, perustaminen raukesi, kiinnostusta oli

lauantai 8.II.

vapaapäivä Mikkelissä, sauna ja vaalijuhlat

9.II.

Asilan kylä, kerhon perustava kokous, yleisohjelmainen kerho, erittäin hyvä kokous, innostusta

10.II.

Haukivuori, herätettiin uinuva kerho, aiheena kunnallistieto

---

¹ Raportit ovat tmk. pk. 24.2.1948 liitteenä.

11.II.

Mäntyharju, herätettiin henkiin, jatketaan keskustelukerhona

12.II.

Helsinki, Lauttasaari, Myllykallio, rakennustyöväen liiton kurssit, 2 t luento juhlakulttuurista, väkeä 40

13.II.

Hämeenlinna, maa- ja sekatyöväen liiton kurssit, juhlakulttuuri, suullinen esitystaito, kuulijoita 20

lauantai 15.II.

matka Savonlinnaan

16.II.

Savonlinnan sivistystyöjärjestön luentopäivät, 1 t opintokerhotyöstä, työläisen opiskelumahdollisuudet, terveydenhoito, muutama luennoitsija jäi pois

17.II.

Savonlinnan ja Säämingin sivistystyöjärjestön edustajiston kokous, alustus opintotyön syventämisestä ja nuorisokysymyksestä
matka Savonlinna – Helsinki

19.II.

Helsinki, Arabian porssiinITYöläisten opintokerho, puhetaitoa 2 t, kuulijoita 20

20.II.

Lohja, Virkkalan sos.dem. naisyhdistyksen kurssit, opintokerhotyö, 12 kuulijaa

24.II.

Helsinki, Arabian porssiinITYöläisten kerho, puhetaitoa, 2 t, 20 kuulijaa

tiistai 30.II.

Karjaa, Uudenmaan sos.dem. piirin kurssit, opintokerhotyötä, 2 t luento, kuulijoita 10

Muutamat välipäivät Anni Vallanti oli liiton toimistossa, sillä Ylä-Vuoksenlaakson matka peruuntui virkamieslakon seurauksena. Kuulijoita oli kuukauden eri tilaisuuksissa yhteensä 320.

Paavo Niemi laati matkaraporttinsa marraskuulta 1947 hieman toisella tavalla. Hän kävi opintokerhotyötä opastamassa Tainionkoskella, Vuoksenniskalla, Imatralla,

uudelleen Vuoksenniskalla ja oli Helsinkiin palattuaan tuokion liiton toimistossa. Yötä vasten matka jatkui kotiin Haapamäelle toimistotöihin. Sitten seurasivat Jyväskylä ja Virrat, välillä kotona ja sitten vielä Kotala. Luentoja oli kaikkiaan seitsemän, kuulijoita 92, kaksi nukahtanutta kerhoa herätettiin. Niemi lähetti marraskuussa erilaisia opastuskirjeitä kaikkiaan 45 kappaletta.

Eini Loukkola kertoi puolestaan samasta marraskuusta: Vieksin sos.dem. työväenyhdistys, Alavieksin SKDL:n yhdistyksen opintokerho, ja seuraavaksi piti käydä Sotkamon Karhuvaaran opintokerhossa. Se ei onnistunut, sillä sitä ei löytynyt kartaltakaan. Kirjeetkin palasivat lähettäjälle. Seuraavina olivat vuorossa Ristijärven yhteiskunnallinen opintokerho, Hyrynsalmen Oravivaaran kerho, Lumikylän kerho (18 paikalla), Kongasmäen kansandemokraattinen kerho, Kajaanin rautatieläisten opintokerho, Kajaanin rakentajain opintokerho, Melalahden kansandemokraattinen kerho, missä kului neljä päivää, muun muassa ohjelmaryhmien harjoittelua.

Olavi Lindberg kiersi puolestaan seuraavasti: Parainen, Rauma, Jokiniemi, Turku, Perniö, Tyrvää, Pori, Keikyä, Salo, Lieto, Littoinen ja Forssa. Matkapäiviä kertyi kaikkiaan 18 marraskuussa 1947. Kaikkien ohjaajien lisäksi liikkeellä olivat usein myös opintosihteerit sekä monet paikalliset ja vielä iltaohjaajatkin. Maata kiersi siten koko ajan melkomoinen joukko TSL-väkeä opastamassa ja neuvomassa, ohjaamassa ja kannustamassa.

VOIMASUHTEITA PUNNITTAAN

Hannu Soikkanen on viitannut siihen, että syksystä 1947 alkanut ja keväälle 1948 jatkunut ”taistelevan sosialidemokratian” kampanja pyrki sekä kirkastamaan yhtenäistyneen puolueen linjaa ulospäin että lujittamaan kannattajien uskoa liikkeeseen. Seurauksena oli sekä jäsenmäärän kasvua että sosialidemokraattien toivoma enemmistöasema kesäkuun 1947 SAK:n edustajakokoukseen. Joulukuun 1947 kunnallisvaaleissa havaittiin, että SKDL:n kannatusta kohottanut ajan hengen myötätuuli oli jo hieman taittumassa. Sosialidemokraatit menestyivät edellisiä vaaleja paremmin etenkin eteläisessä Suomessa, missä puolestaan SKDL:n ehdokaslistat menettivät kannatusta. Pohjoisempänä kansandemokraattinen kannatus säilyi tukevana.¹ Työväenliikkeen suuntausten välinen kamppailu vielä kiihtyi ennen vuoden 1948 eduskuntavaaleja.²

Suomesta ei tullut kansandemokratiaa niin kuin Neuvostoliiton naapureina olleista ja sen sodan loppuvaiheissa määräysvaltaansa ottamistaan Itä-Euroopan ja Baltian maista. Sen varmistivat omalla tavallaan myös joulukuun 1947 kunnallisvaalien ja kesän

---

¹ Soikkanen 1991, s. 192–195, 221–223.

² Ks. Soikkanen 1991, s. 132–142; vrt. Viitala 1988, s. 74; ay-liikkeestä ks. Valkonen 1987, 443–455; TUL:sta Hentilä 1984c, s. 26–42.

1948 eduskuntavaalien vaalitulokset. Presidentti Paasikivi antoi selvittelyjen jälkeen uuden hallituksen muodostamisen tehtävän sosialidemokraattien K.-A. Fagerholmille. Moninaisten vaiheiden jälkeen ”kolmen suuren” osin kivulloisesta yhteistyöstä siirryttiin heinäkuun lopulla 1948 sosialidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen.¹

Kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen poliittiset vaikutusmahdollisuudet heikkenivät tuntuvasti hallitusyhteistyön päätyttyä. Hallituksen ovet aukesivat SKDL:lle uudelleen vasta vuonna 1966, huomattavasti muuttuneissa oloissa.²

Hallituksen vaihtumiseen päättyi myös TSL:n puheenjohtajan Yrjö Kallisen pesti puolustusministerinä, vajaan kahden ja puolen vuoden jälkeen, ja hän palasi entisiin työtehtäviinsä Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) valistusosastolle. Samoin päättyi nelivuotiskausi kansanedustajana. Kesän eduskuntavaaleihin hän ei ollut suostunut pyynnöistä huolimatta ehdokkaaksi.³ Se merkitsi, että ensimmäisen kerran Sivistysliiton etumaisella luottamuspaikalla ei enää ollut valtakunnantasoista poliittista hahmoa, yhteiskunnallista päättäjää.

Seuraavaksi puolustusministeriksi valtioneuvostoon tuli puolueen puheenjohtaja Emil Skog. Edellisessä sos. dem. vähemmistöhallituksessa oli ollut runsaasti TSL-taustaisia ministereitä, ja nytkin heitä löytyi: liiton aiempi sihteeri R. H. Oittinen opetusministerinä ja salkuttomana ministerinä Aleksi Aaltonen, pitkäaikainen TSL:n toimikunnan jäsen vuoteen 1945 saakka. Emil Skog oli puolestaan osallistunut ainakin TSL:n edustajiston sääntömääräisiin kokouksiin. Maatalousministerit Matti Lepistö ja Jussi Raatikainen olivat kumpikin käyneet Työväen Akatemian. Valtiovarainministeri Onni Hiltusella oli taustallaan muun muassa opinnot KK:n osuuskauppakoulussa.

Opetusministeri Oittinen, joka ei ollut ”liialla iällä pilattu”, kuten Suomen Kuvalehdessä mainittiin henkilökuvauksen ja edessä olleiden tehtävien esittelyn yhteydessä, oli 36-vuotiaana hallituksen nuorin. Lehden toimittajalle hän oli leikkisästi huomauttanut olleensa pienestä pojasta lähtien työväenliikkeessä ja osallistunut sen kaikkien haarojen toimintaan, naisliittoa lukuun ottamatta. Kansansivistystyö oli lähinnä hänen sydäntään.⁴ Vuosi 1948 oli Oittiselle silläkin tavalla merkityksellinen, että hänen pitkä historianharrastuksensa tuotti tuolloin ensimmäisen, yhtenäisen ja perusteellisen suomalaisen työväenliikettä esittelevän historiateoksen *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa* Suomen kulttuurirahaston julkaisusarjassa. Professori Heikki Waris esitteli teoksen sangen myönteisesti Työläisopiskelijassa. Hän samalla onnitteli Sivistysliittoa

1 *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 801–802 (Haataja); Soikkanen 1991, s. 261–271; ks. myös *Suomen poliittinen historia* 1971, s. 274–277.

2 Salomaa 1964, s. 165; Haikara 1975, s. 80–82, 282–286.

3 Kallinen 1972, s. 176.

4 Ks. hallituksen kokoonpanosta esim. Soikkanen 1991, s. 271; P. Mki [Pauli Myllymäki?]: Hallitus puhuu: R. H. Oittinen. Suomen Kuvalehti 23.10.1948. – Erityisesti sisäministeri, asevelisocialisti Aarre Simonen joutui kovaan paikkaan Valpon lakkauttamisen ja Kemien lakkojen yhteydessä, ks. Pentti Peltoniemi ja Hannu Rajala 1981, s. 51–52, 63–71.

ja kaikkia niitä opiskelijoita, jotka nyt saivat ”luotettavan ja selvän oppaan työväenkysymystemme ymmärtämistä ja asiallista pohdintaa tukemaan”.¹

Mikko Majander on muotoillut niin, että syksyyn 1949 mennessä varmistui Suomen säilyminen pohjoismaisella, kansanvaltaisella linjallaan. ”Kommunistien kortit joukkovoiman käytössä oli nähty”, eikä muutosta kansandemokratiaksi tapahtunut.²

METSÄ- JA UIITTOTYÖMAILLA

Jo kaksikymmenluvulla oli ensimmäisen kerran vireillä ajatuksia sivistystyön aikaansaamisesta metsä- ja uiittotyöväen keskuudessa. TSL oli kysyttäessä ollut siihen valmis ja halukas, mutta toiminnan käynnistyminen vei liitosta riippumatta kuitenkin aina vuoteen 1947 saakka. Valtion varoista myönnetyn avustuksen turvin liiton opintoneuvojat tekivät aluksi erilaisia neuvontamatkoja työmaille. Opintokerhotyötä ja itseopiskelua tehtiin näin tutuksi. Siirtokirjasto saatiin alulle kahta vuotta myöhemmin. Metsätyömaille työskenteli hakkuukaudella sotien jälkeen eripituisia työjaksoja runsaimmillaan jopa 300 000 miestä. Muidenkin järjestämiä siirtokirjastoja oli, TSL ei ollut ainoa toimija.

Työ oli raskasta, pääosin urakkatyötä. Monissa tukkikämpissä asuttiin melkein kuin sotavuosien korsuissa. Kirjallisuus oli tervetullutta viihdykettä korttipelin lomaan tai sijaan. Kaudella 1952–1953 metsäkämppejä oli Itä- ja Pohjois-Suomessa arviolta 1 500 ja vuokrattuja yhteisasuntoja oli 500. Näin voitiin majoittaa noin 40 000 miestä. Tilaa oli käytännössä niukasti, petipaikka sentään jokaiselle. Lainsäädännön avulla majoitustilatkin hieman kohenivat, sillä vuosikymmen myöhemmin kämppejä oli 3 500, ja majoituspaikat riittivät noin 43 000 miehelle.³

Opintoneuvoja Kerttu Värnin sijaintipaikkana oli Rovaniemi, ja juuri hän keskittyi huomattavassa määrin työhön metsätyömaille. Hänen omana laajana työmaa-alueenaan olivat Lappi, Kainuu ja osittain Pohjois-Karjala. Hän järjesti yhdessä Suomen maa-seututyöväen liiton kanssa metsä- ja uiittotyöläisille kursseja, jotka olivat muodoltaan opinto-ohjaajakurssien kaltaisia. Niillä kiinnitettiin lisäksi huomiota ammatilliseen järjestäytymiseen sekä ammattialan erilaisiin käytännöllisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin.

Huomattava merkitys tässä työssä oli erityisellä siirtokirjastotoiminnalla. Sen järjestämisessä auttoivat Metsämiesten säätiöltä saadut avustusvarat. Kerttu Värn vastasi

1 Heikki Waris: Kokonaisnäkemys Suomen työväenliikkeestä. Työläisopiskelija 9/1948, myös lainaus. – R. H. Oittinen: *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa*. Aikamme kulttuuri 12. Tammi, Helsinki 1948, 298 sivua.

2 Majander 2004, s. 410–411.

3 Ks. perusteellista kuvausta siirtokirjastoista Jaana Laine: Sivistystä metsäkämppeiden miehille, teoksessa *Työväki ja sivistys* 2016, s. 199–233, esim. s. 200–202.

kirjastotoiminnasta. Siirtokirjaston kotipaikaksi muodostui 1950-luvun lopulla Pohjolan opisto Haukiputaalla. Vasta 1957 siirtokirjastotoiminta sai oman johtokunnan. Esimerkiksi vuonna 1959 sen puheenjohtajana toimi Väinö Ruusala, varapuheenjohtajana Ilmi Järvelin, sihteerinä Kerttu Värn sekä jäseninä Siiri Sarolahti, Raoul Palmgren, Pentti Jartti, Sakari Kiuru (alkuosan vuodesta), Olavi Lahtinen (loppuosan vuodesta), Kalle Pirttijärvi ja Eino Torkkeli. Palmgren ei ollut vain antanut nimeään käyttöön, vaan hän todella osallistui toimintaan asuessaan vuodesta 1957 alkaen Kemissä ja sittemmin Oulussa.

Esimerkiksi viisikymmenluvun alussa TSL:n siirtokirjaston käytössä oli yhteensä 80 puista kirjakaappia tai -laatikkoa, ja kuhunkin mahtui 32–36 teosta. Sidosten yhteismäärä oli siten noin 2 500, siinä riitti tukkikämpillä lukemista. Jykevän painavissa laatikoissa oli lähes jokaiselle jotakin: Edgar Rice Burroughsin *Tarzanin pojasta* ja Alexandre Dumas vanhemman *Monte Criston kreivistä* työväenaatteisiin ja hevosvarsiteiden rakentamiseen sekä hoitoon paneutuviin kirjoihin, *Kämppäemännän käsikirjaan* ja erilaisiin metsätyön tutkimuksiin saakka. Aiheita ja nimikkeitä riitti. Sisältöä ja valikoimaa uusittiin ajan kuluessa useasti.

Monesti kämpälle saadun kirjakaapin ja lukuharrastuksen yhteyteen muodostui eräänlaista opinnolliseksi katsottavaa ryhmätyöskentelyä, kun kirjallisuudesta keskusteltiin ja vaihdettiin ajatuksia luppoaikana. Siirtokirjaston keskuspaikkoina olivat Rovaniemen lisäksi Joensuu, Kajaani ja Oulu.¹

Opinto-ohjaajia tarvittiin lisää. Esimerkiksi Lieksan työväentalossa järjestettiin 15.–23. huhtikuuta 1949 TSL:n sekä Metsä- ja uittotyöväen liiton yhteisvoimin opinto-ohjaajien päiväkurssit. Oiva Valavaara kertoi Sivistysliitosta, opiskelusta ja sivistystyön periaatteista, ammattiliiton toimitsija Eino Rytönen kämppälaista ja luottamusmiesten tehtävistä sekä professori Valter Keltikangas maailman ja Suomen metsävaroista sekä muun muassa metsien taloudellisesta merkityksestä. Varsinaiseen opintokerhotoimintaan perehdyttiin opastus- ja ryhmätyöskentelyn avulla: ”yläkerran porukka” paneutui ammattiliiton kirjekerssiaineistoon opintoneuvoja Olavi Lindbergin johdolla ja ”kellariväen kerho” puolestaan järjestötehtäviin ja juhlatoimintaan, ohjaajanaan Anni Vallanti. Kurssien aikana järjestettiin vielä ohjelmallinen yleisöiltama ja kaksi toverillanviettoa. ”Laulut kaikui ja jutut luisti.” Kurssitodistuksen sai kaikkiaan 34 henkilöä hyvin laajalta Lieksaa ympäröivältä alueelta.²

Pitkäperjantaina 1949 alkoi puolestaan Rovaniemellä, Kansantalossa, samantapainen yhdeksän päivän mittainen opinto-ohjaajien päiväkurssi, ”opintosavotaksi” nimetty. Sekin järjestettiin TSL:n ja Metsä- ja uittotyöväen liiton yhteisin voimin.

¹ Valavaara 1954, s. 173–174; tmk. pk. 17.8.1949; TSL vuonna 1959, s. 11; tukkilaiselokuvista ks. von Bagh 1992, s. 204–205. – Ainakin Työväenliikkeen kirjastossa, Helsingin Sörnäisissä on nähtävänä näitä paljon käytettyjä kirjalaatikoita, nyttemmin melkein pä somisteena.

² Työläisopiskelija 5/1949.

Opintoneuvoja Paavo Niemi johdatti opiskeluaiheisiin kertomalla TSL:n toiminnasta, tehtävistä ja opintokerhityön tekniikasta. Kemiläinen toimitsija Väinö Mäkinen kertoi liittonsa organisaatiosta, palkkaliikkeistä, työehtosopimuksista ja luottamusmiesten tehtävistä. Professori Martti Jalava luennoi maapallon metsävaroista ja suomalaisten metsien merkityksestä. Maisteri Kaisa Salonen selvitti ihmistuntemuksen perusteita ja opintotyön psykologiaa sekä opasti vielä äidinkielen saloissa.

Täälläkin tutustuttiin käytännön opintokerhityöhön kerhokokouksissa, ”ykköset” ja ”kakkokset” omina ryhminään. Kerttu Värn johdatti järjestötehtäviin ja Paavo Niemi Metsä- ja uittotyöväen liiton kirjekurssin hyödyntämiseen. Päivät ja harjoitustunnit sujuivat joutuisasti, ”haukotuksen sijasta luisti puhe melkoisen vuolaasti”. Osuusliike Lapinmaan tarjoamat pullat ja kahvit maittoivat viimeisenä kurssi-iltana, jolloin oli myös toveri-illanvietto. Paavo Niemi arvioi sangen toiveikkaasti, että kaikkien kärsimysten jälkeen Rovaniemi alkoi jo kohtapuoliin olla ”elegantti eurooppalainen kylä”. Lehden valokuvan perusteella kurssilaisia oli runsaat 40.¹

UUDELLEEN LIIKKEELLE OULUSSA JA KAINUUSSA

Lapin sota monine seurauksineen heijastui etelämmäs oululaiseen järjestötoimintaan saakka. Sodan edelleen jatkuessa lääninsairaalan henkilökunta piti Oulussa kokousta helmikuussa 1945. Henkilökunnan lisäksi paikalla oli myös pääkaupungista saapunut Kunnantyohtekijäin liiton toimitsija Reino Heinonen. Ajankohtaisten ammattiyhdistysasioiden ohella esiin nousi ajatus opintokerhon muodostamisesta.

Oulun sivistystyöjärjestö sai toden teolla toimintansa alkuun vasta jonkin aikaa sodan päättymisen jälkeen. Se sai kuitenkin heti alusta alkaen kaupungilta taloudellista tukea toimintaansa, samoin Haukiputaan kunnalta. Kevättalvella 1948 siihen kuului kaikkiaan 40 jäsenjärjestöä, kertoi Työläisopiskelijan kiertohaastattelussa järjestön sihteeri, opintoneuvoja Eino Torkkeli. Hän muistutti, ettei kysymys ollut ”yksinomaan raha-avustuksista vaan yleensä sivistystyöjärjestöjen toiminnan tukemisesta tai edes tämän toiminnan huomioimisesta”. Opintokerhoja oli sama määrä 40, ja lisäksi oli käytettävissä yli 400 niteen kirjasto. Puolet kirjoista lahjoitti Oulun järjestönaisten kotitalouskerho.

SKP:n Oulun piirin valistussihteeri Aili Grönberg kertoi samassa kiertohaastattelussa, että opiskelu oli kommunistiselle järjestöväelle ajan tärkeimpiä kysymyksiä. Paremmat ja ”todellisen yhtenäisen demokraattisen tulevaisuuden” saavuttaminen edellytti, että jokaisen oli kehitettävä itseään opiskelemalla. Monet uudet jäsenet olivat kokonaan järjestöelämään tottumattomia, mikä merkitsi kasvatustyön tehostamisen

---

¹ P.N. [Paavo Niemi]: ”Lapin porstuassa” kursattiin. Työläisopiskelija 5/1949.

huomattavaa tarvetta. Kaupungin alueella oli piirin parissa 13 opintokerhoa, jotka kokoontuivat viikoittain. Talvikauden aiheina oli ollut kunnallispolitiikkaa, työväenliikkeen historiaa ja päivän politiikkaa sekä terveydenhoidon kysymyksiä. Maaseudulla toiminta oli puolueosastoissa heikompaa, lähinnä pitkien välimatkojen takia.

Kainuun työväen sivistystyöjärjestö perustettiin 1946. Sen 11 kunnan kokoinen toiminta-alue oli kuin pienenpuoleinen lääni, kuvaili Työläisopiskelijassa puheenjohtaja Johan Tuupainen kevättalvella 1948. Toiminta ei parin ensimmäisen vuoden kuluessa lähtenyt niin vahvaan nousuun kuin oli toivottu. Yhdet opinto-ohjaajakurssit oli kuitenkin toteutettu. Kajaanin kaupunki antoi vähäisen avustuksen, mutta alueen kunnat eivät mitään.

Tuupaisen mukaan esimerkiksi hyvin suosittu Kajaanin työväenopisto houkutteli suojiinsa noin 400 opiskelijaa, eikä siinä tuntunut jäävän paljoa tilaa järjestöväen opintotoiminnalle. Opintokerhoja oli kuitenkin Kajaanissa useita ja muutamia Kuhmossakin, tosin puheenjohtajan arvion mukaan hieman sulkeutuneen oloisia. Tuleviin tavoitteisiin kuului alueen jakaminen muutamaaan pienempään osaan, jotta toiminta helpottuisi. Kajaanin työväen näyttämö toimi vilkkaasti. Sen juuret olivat vuosikymmenien takana, mutta hiljaisempien vuosien jälkeen uusi vireä aika oli alkanut sodan päätyttyä.

TSL:n Oulun piirin opintoneuvojan Eini Loukkolan toiminta-alueeseen kuului myös Kainuu rannattomine metsineen ja laajoine soineen. Hän kertoi lehden haastattelussa, että monet Oulun opintokerhot joutuivat esimerkiksi syksyllä 1947 odottamaan hänen käyntiään, sillä Kainuu vaati osansa. Sinne syntyikin useita uusia opintokerhoja. Monet saivat myös kipinän ryhtyä kirjeopiskelijaksi.

Asutus oli harvaa ja kulkuyhteydet heikkoja. Syrjäkylät olivat pitkospuiden ja kapulasiltojen takana. Moni köyhä kunta kärsi kouluolojenkin puutteista. Vapaa-aikakin oli monilla rajallista, sillä metsätyöt vaativat tekijöiltä oman aikansa. Eini Loukkola muisteli erityisesti Kuhmon Melalahden ahkeria ja iloisia opintokerholaisia, jotka ohjaajansa kanssa voittivat hänet tietokilpailussa. Sieltä hän jatkoi kurssin jälkeen jalkapatikassa Puolangan Kongasmäkeen. ”Pari peninkulmaa oli matkaa ja korkeimmat vaarat uhkasivat käydä voimille, mutta ympäristön kauneus korvasi kaiken vaivannäön.”¹

Opintosihteerin Hannes Kasanen antoi kainuulaisten itsepäisyyden ja sisun seurauksista hyvän esimerkin vuoden 1949 alussa pidetyltä kurssilta, jonne hänet pyydettiin Helsingin toimistosta asti. Kajaanissa oli jouduttu peruuttamaan kurssi eräiden sekaannusten takia, mutta kiireellä haluttiin uusi, kun ilmoittautuneitakin oli runsaasti. Kasanen joutui sitten nopeasti vaatimaan tehtävään, noin 40 tunnin mittaisen kurssin vetäjäksi. Itse asiassa kurssia vielä pidennettiin kesken kaiken, sillä ”ei sieltä meidän kylistämme joka päivä kursseille lähdetä”.

---

1 Työläisopiskelija 2/1948.

Kun tieto alkaneesta kurssista levisi, kaksinkertaistui kurssilaisten määrä parissa päivässä 25:n tuntumaan. Heitä tuli Kajaanista, kaupungista ja maalaiskunnasta, Paltamosta, Sotkamosta ja Suomussalmelta. Kasasen lisäksi oppia jakoivat eräät muutkin: poliisimestari Pitkänen iltamien järjestelyistä, valistussihteeri Juntunen kertoi metsätyömaiden opiskelusta, rakennustyöväen liiton järjestäjä Johan Tuupainen ja piirimies Vänskä kertoivat ay-liikkeen aiheista ja tarpeellisista lakipykälästä. Myös työväenopiston johtaja luennoi, samoin Kajaanin työväen teatterin johtaja Viljo Karhu juhlatöiminnasta.¹

Vielä pohjoisempana Sallan, Kemijärven, Pelkosenniemen ja Savukosken kairoilla kaivattiin 1940-luvun lopulla kipeästi sivistyksen ahjoja. Metsä- ja uittotyöt olivat pienviljelijäperheiden hätävarana. Sota-aika oli merkinnyt joksikin aikaa suoneniskua porotaloudelle. Työläisopiskelijan mukaan alueella oli yksi keskikoulu, mutta ei yhtään seminaaria, ammattikoulua tai kunnollista kulttuuritaloa. Kemijärvellä kotipaikkaansa pitänyt Osuusliike Salla oli ensimmäinen työväenliikkeen organisaatio, joka lähti alueen kylille. Se ryhtyi perustamaan paikallisia myymälöitä. Kaukaisistakin kylistä lähti rohkeimpia ja innostuneimpia nuoria opiskelemaan etelämmäs aina Työväen Akatemiaan ja Yhteiskunnalliseen korkeakouluun saakka.²

”MENE ILTOJA JA RAHAA JA IDEOLOGIAA...”

SKDL:n ja SKP:n kokonaisuuden osissa oli neljäkymmenluvun lopulla erilaisia näkemyksiä sivistystoiminnasta, kulttuurista ja koulutuksesta. Oli vanhakantaisia, jähmeämpiä ajatuksia ja toisaalla uusia, intomiehellä ja ennakkoluulottoman värikkäästi jopa avantgardea luovia.³

Monissa kansandemokraattisissa järjestöissä maan eri puolilla opiskeltiin ahkerasti hyödyllisiksi koettujen TSL:n suuntaviivojen mukaisesti ja liiton aineistoja hyödynnäen. Esimerkiksi Anni Vallanti on muistellut opastusmatkoiltaan, että maaseudulla saattoi opintotoiminta käynnistyä hitaanlaisesti sosialidemokraattien keskuudessa, mutta hyvinkin innostuneesti kansandemokraattisissa järjestöissä.⁴ Kommunistisessa liikkeessä poliittisen käytännön tarpeet olivat paikoitellen kuitenkin sellaisia, että ilmeisen reformistinen, maltillisesti tasapainotettu TSL-aineisto ei evääksi riittänyt. Myös SDP:n parissa oli TSL:n ulkopuolista puoluekoulutusta – eivätkä työväenliikkeen

1 H. K:nen. [Hannes Kasanen]: Kainuulaista itsepäisyyttä. Työläisopiskelija 1/1949.

2 Työläisopiskelija 2/1948.

3 Esimerkiksi taiteilijayhteisö Kiilan kulttuuripoliittinen linja avartui, ja se joutui puolustamaan sitä vasemmalta nousseita vanhakantaisia poliittisia paineita vastaan, kuten edellä Palmgrenin osaltakin havaittiin (Rinne 2006, s. 188–192; Viitala 1988, s. 83).

4 Em. Annin Vallantin haastattelu.

puolueet olleet suinkaan ainoita, jotka omaa jäsenistöään kouluttivat, omilla tavoillaan, omista lähtökohdistaan.

Havainnollinen esimerkki on SKP:n Helsingin piiristä. Siellä käynnistettiin talven 1948–1949 kuluessa oma poliittinen koulutus, niin sanottu Malminkadun piirikoulu. Se sai alkusysäyksensä siitä, että joukko kommunisteja osallistui alkusyksyllä 1948 yhdelle TSL:n kurssille. SKP:n helsinkiläinen piirikomitea havahtui tapahtuneeseen vasta tämän kurssin päättymisen jälkeen lokakuussa. Piirikomitean kokouksessa arvioitiin ”harharetkä TSL:ään” hyvin kitkerästi: ”100 ihmistä on siellä porvareitten hinkattavana, menee iltoja ja rahaa ja ideologiaa. Emme valvoneet piirin taholta tätä asiaa.” Malminkadun puoluekoulun avulla ryhdyttiin sen jälkeen kouluttamaan SKP:n aktiivijäsenistöä koko lailla toisin.

SKP:n Helsingin piirin ensimmäinen kommunistinen puoluekurssi kesti kolme kuukautta ja sen päätyttyä sai kurssitodistuksen 84 henkilöä. Huhtikuuhun 1949 mennessä valmistui vielä seuraavalta kurssilta 107 henkilöä. Ero TSL:n ja tämän SKP:n paikallisen kurssitoiminnan välillä oli hyvin selvä: uusi puoluekoulu keskittyi ”tehtävästään tietoisin, osaavan ja aktiivisen etujoukkoapuolueen rakentamiseen”.¹

Saattoi olla niinkin, että Helsingin piirikomiteassa oli vasta syksyn kuluessa ryhdytty tarkemmin tarkastelemaan SKP:n kahdeksannen edustajakokouksen asiakirjoja ja myös päätöslauselmien koulutusta ja opiskelua koskeneita mainintoja. Kokous pidettiin elokuun 1948 lopulla. Siinä myös päätettiin ensimmäisen kerran laatia puolueelle varsinainen ohjelma vuoden 1918 perustamislauseannon jälkeen.

Pääsihteeri Ville Pessin laajassa alustuksessa maanantaina 30.8.1948 kiinnitettiin puolueväen huomiota myös ideologiseen kamppailuun ja sen tehostamiseen. Hän muistutti: ”Persoonallinen, henkilökohtainen opiskelu on siis nostettava puolueessamme sille kuuluvaan arvoonsa.” Puolueen koko toiminnan piti hänen mukaansa perustua ”marxilais-leniniläisen teorian kallionlujalle pohjalle”. Lisäksi jokaiselle puolueen jäsenelle oli jätävä aikaa opiskelua varten, painotti Pessi.²

YHTEINEN SIVISTYKSELLINEN KOKONAISUUS

Perustellusti voi sanoa, että vasta 1940-luvun lopulla TSL oli aidosti koko laajan suomalaisen työväenliikkeen järjestö, eräänlainen yhteinen, kaikki osat läpäissyt ja suuntauokset sisältänyt henkinen, sivistyksellinen selkäranka. Sitä liitto oli kyllä tavoitellut

¹ Leppänen 1994, s. 517–525, lainaukset, s. 518, 524. – Etujoukkoapuolueen rakentamista palveli myös SKP:n jäsenkirjojen vaihto, ensimmäisen kerran jo 1949.

² Pessin alustuksen lyhennelmä ks. SKP:n asiakirjoja, s. 159–185, lainaukset, s. 182; päätöslauselma sama, s. 185–192, lainaukset, s. 192.

jo perustamisensa jälkeen kaksikymmenluvulla. Sivistysliiton kokonaisuus käsitti nyt koko työväenliikkeen toiminnallisen kirjon, ja sen vuoksi sisällä piili myös keskinäisiä jännitteitä.

Mukana olivat poliittinen, ammatillinen ja työläisurheilu- sekä osuustoimintaliike, kulttuuritoiminnan järjestöt, nais- ja nuorisoliikkeet. Liiton sivistystyö säteili vaikutustaan laajalle, itse asiassa entistä tuntuvastikin laajemmalle. Sillä oli edelleen läheinen yhteys Työväen Akatemiaan. Se antoi kannustavan sysäyksen ammattiyhdistysliikkeen opiston perustamiselle sekä aivan erityisesti Väinö Voionmaan opistolle. Sirola-opiston syntytausta oli toinen, mutta pientä rakentavaa TSL-apua senkin alkuun tuli ensimmäisen rehtorin muodossa.

Henkistä avartumista kuvasti sekin, että kesäkuun alussa 1948 Kööpenhaminassa järjestettyyn pohjoismaisten sivistysjärjestöjen kokoukseen lähetettiin Työväen Akatemian R. H. Oittinen, Sirola-opiston Aira Kolula ja TSL:n Arvi Hautamäki. Vuotta myöhemmin vastaava kokous oli Ruotsin Eskilstunassa kesäkuussa 1949, ja paikalle matkasivat taas Oittinen ja Hautamäki sekä uutena osallistujana TSL:n Kaisa Salonen. Pohjoismainen yhteistoiminta sai yhä vakiintuneemmat muodot, niin yhteisten kokousten kuin myös vastavuoroisten opiskelijamatkojen osalta.

Esimerkiksi kesälle 1948 Ruotsin ABF varasi hyvissä ajoin kielitaitoisille suomalaisille 12 paikkaa kurssille Brunnsvikin kansanopistoon. Vastaavasti jo kevättalvella 1948 suunniteltiin monipuolinen ohjelma Suomeen elokuussa Ruotsista, Tanskasta ja Norjasta tuleville, runsaan viikon mittaiselle skandinaaviselle lomakurssille – tai retkeilykurssille – osallistuville, kuten Työläisopiskelija luonnehti. Kurssi oli aivan ensimmäinen laatuaan. Se sisälsi Turusta alkaen päivän tai parin tutustumiskäynnit Tampereelle, Hämeenlinnaan ja Helsinkiin ennen Turun laivarantaan paluuta. Matkalaisia oli yksitoista Ruotsista, kahdeksan Norjasta ja seitsemän Tanskasta. Näissäkään maissa ei siten tavoitettu yhdessä sovittua ja suunniteltua 12 henkilön ryhmää, mikä lienee ollut suomalaisille huojentavaa.

Pääkohteina oli tehtaita ja museoita; Turussa muun muassa Huhtamäki-yhtiön tuotantolaitokset ja Tuomiokirkko sekä Tampereella Vehoniemi, Finlaysonin tehdas, kaupunginkirjasto ja työväentalo, missä päästiin seuraamaan työväen teatterin harjoituksia. Pääkaupungissa nähtiin eduskuntatalo, Ateneumin taidemuseo, TSL:n ja SAK:n toimistot sekä OTK:n tuotantolaitoksia. Muutama päivä meni varsinaisessa koulutuksessa Hämeenlinnan Aulangolla, mistä poikettiin myös Hattulan vanhalla kirkolla ja OTK:n puunjalostustehtaallakin. Hämeen linnassa oli yhteinen illanvietto, kisällitär-ryhmän antaessa hyvän esimerkin suomalaisten työläisnuorten osaamisesta.

Luentoaiheina olivat muun muassa Suomen historiallinen kehitys, taloudelliset olot, sosiaalilainsäädäntö sekä työväenliike. Alustajina olivat eri tilanteissa ministeri R. H. Oittinen, opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson, Helsingin apulais-

kaupunginjohtaja Pekka Railo, kirjailija Anna Bondestam, päätoimittaja Gunnar Henriksson, maisteri Jorma Jalava ja yhteiskuntatieteitten kandidaatti Hilikka Laitila.¹

Läheisestä yhteistoiminnasta kertoivat esimerkiksi myös hieman humoristisella otteella talteen kirjatut tiedot SAK:n kesäkursista Kiljavan ammattiyhdistysopistossa heinä-elokuussa 1948. Kurssia tai ”Kiljavan tasavallan kolmatta kesää” johti ”puhemies” Olavi Järvelä, joka ”veivasi” luottamusmiesten asioita ties kuinka monennen kerran. Erkki Salomaa puolestaan ”luotsasi” ammattiyhdistysliikkeen vesillä, ”vakaana, hartaana ja täsmällisesti”, ja Paavo Niemi todisti, että yksin opiskelu on hyödyllistä ja hauskaa, mutta ”opintokerhossa se on vielä lystikkäämpää”. Kaisa Salonen muistutti, että kirjeitsekin voi opiskella, ”kunhan opiskelija punoo langat selville itsensä ja TSL:n kirjeopiston välille”. Opiskelun ja keskustelujen lomassa oli paljon muutakin ohjelmaa ja yhteistä, kesäistä hauskanpitoa, laulettiin ja tanssittiinkin.²

Vuonna 1949 Sivistysliittoon kuului 41 jäsenjärjestöä. Niissä oli Oiva Valavaaran tarkkojen tilastojen mukaan henkilöjäseniä yhteensä 1 527 775. Suurimpiin jäsenjärjestöihin kuuluivat Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (468 552 jäsentä), SAK (248 383), TUL (172 605), SDP (108 000) ja SKDL (65 000).

Pienimpiä jäseniä olivat puolestaan Kristillisten sosialidemokraattien liitto (100 jäsentä), Suomen sosialidemokraattinen sanomalehtimiesliitto (109), Suomen sukeltajain liitto (269), Valtion virkailijain liitto (745) ja Työväen Akatemian toveriliitto (800). Huomattakoon, että nytkin jäsenmäärät perustuivat liittojen omaan ilmoitukseen Sivistysliitolle.³

Tässäkin on taas muistettava, että jäsenyydet olivat monesti päällekkäisiä, sillä sama henkilö saattoi kuulua useisiin jäsenjärjestöihin. Kokonaisuudessaan kolmekymmenvuotias Työväen Sivistysliitto kattoi 1940-luvun lopulla erittäin hyvin työväenliikkeen järjestökenttää ja sen molemmat poliittiset pääsuunnat. Viimeksi kuluneen viiden vuodenkin aikana oli tapahtunut paljon.

Toimistokin oli kolmessa vuosikymmenessä kasvanut. Työ aloitettiin syksyllä 1919 sihteerin ja toimistonhoitajan voimin. Vuonna 1949 liiton palveluksessa oli jo yhteensä 19 henkilöä.⁴

Päältä tai ulkopuolelta katsoen kokonaisuus oli 1940-luvun lopulla tiivis, innostunut ja sopusointuinen osa suomalaista työväenliikettä. Käytännössä työväen sivistystoiminnan valtavirrassa oli kuitenkin koko ajan pohjalla tallella perusrivistiriidan siemeniä.

1 Tmk. pk. 24.2.1948, 28.9.1948; tmk. pk. 29.6.1949; Työläisopiskelija 6/1948.

2 P.N. [Paavo Niemi]: ”Kiljavan tasavallan” kolmas vuosi. Työläisopiskelija 6/1948, myös lainaukset.

3 Valavaara 1954, s. 186–189; Katsaus TSL:n toimintaan 1949 TSL.

4 Katsaus TSL:n toimintaan 1949.

KUVATAIDETOIMIKUNTA ASTUU ESIIN

Sivistysliiton toimintakentän laajentumisesta kertoi se, että vuosikokouksessa 1948 TSL päätti perustaa yhdessä Suomen taiteilijaseuran kanssa erityisen Työväen kuvataidetoimikunnan. Se merkitsi liitolle ensimmäistä, todella uutta avausta kulttuuritoiminnan suuntaan.

Toimikunnan muodostaminen liittyi samalla ajankohtaiseen suomalaisen taide-elämän murroksenkaltaiseen, laajempaan avartumiseen. Esimerkiksi taidehistorioitsija Erik Kruskopf on luonnehtinut, että 1920–1930-luvuilla vallitsi pitkälti eristäytyneisyys ja ”liioitellulla kansallismielisyydellä terästetty ahdasmielisyys”. Siitä harmaudesta maa syöstiin vielä ”40-luvun mustiin syvyykseen”. Mutta sitten viimein ”40-luvun lopulla ikkunat koko maailmaan kuitenkin vähitellen avautuvat”. Taiteilijoiden ulkomaanmatkatkin helpottuivat. Maalauksiin, veistoksiin ja grafiikkaan saatiin uusia vaikutelmia, tutkittiin uusia virtauksia, kokeiltiin ja löydettiin omia ratkaisuja. Luonnollisesti kaikesta seurasi myös vanhemman ja nuoremman polven välistä hankausta sekä vilkasta keskustelua.¹

Toinen, välittömämpi virike kuvataidetoimikunnan perustamiseen liittyi toimitusjohtaja Janne Hakuliseen ja hänen johtamansa Työväen ohjelmalvelun (TOP) merkittävään tapahtumaan syksyllä 1947. Lauantaina, lokakuun 18. päivänä avattiin Helsingissä HTY:n työväentalolla laaja kuvataidenäyttely. Janne Hakulinen painotti avauspuheessaan historiallisen hetken merkitystä. Ensimmäisen kerran maan kuvaamataiteilijat olivat nyt toteuttaneet yhdessä työväenjärjestöjen kanssa taidenäyttelyn, joka nimenomaan kohdistettiin työväelle. Esillä oli 81 taiteilijalta kaikkiaan 209 taideteosta teemalla ”Hyvää taidetta koteihin ja kokoussaleihin”.

Aivan poikkeuksellista juhlavuutta korostivat tapahtuman kutsuvieraat: tasavallan presidentti J. K. Paasikivi, rouva Alli Paasikivi, eduskunnan puhemies K. A. Fagerholm, ministerit Erkki Härmä ja Eino Kilpi, SAK:n puheenjohtaja Emil Huunonen, Helsingin kaupunginjohtaja Eero Rydman ja poliisikomentaja K. E. Gabrielson. Paikalla oli myös Suomen taiteilijaseuran puheenjohtaja, taiteilija Gösta Diehl, runsaasti muitakin taiteilijoita sekä myös kaupunginvaltuutettuja ja TSL:n sekä muiden työväenjärjestöjen edustajia. Se, että näyttely saatiin juuri työväentalolle, oli Hakulisen mukaan ymmärrettävä ”Suomen taiteen ja kuvaamataiteilijoiden rehdiksi kädenojennukseksi suomalaiselle työmiehelle”.

TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki kertoi näyttelyn takana olevan taiteilijaseuran ja työväen kulttuurijärjestöjen yhteistyön. Näyttelyn tarkoituksena oli ”kuvaamataiteiden tunnetuksi tekeminen työväestölle ja taiteilijoiden lähentäminen työväen elämään ja

¹ Erik Kruskopf: Suomen sodanjälkeisen ajan maalaustaide, teoksessa *Suomen taidetta. Finsk konst 1900–1960. Näyttelyluettelo*, Helsingin kaupungin taidemuseo 20.5.–11.9.1983, s. 31–38.

suhtautumistapaan”. Vaikka moni työläinen ei pystyisikään hankkimaan kalliimpia teoksia kotinsa seinälle, yhdistykset voivat niitä hankkia kokoustiloihinsa.¹

Taidenäyttely oli avaus uuteen. Sunnuntaina 16. marraskuuta 1947 järjestettiin Työväen Akatemiassa Kauniaisissa yhteinen tapaaminen akatemialaisille ja taiteilijoille. Akatemialainen Into Kallio kertoi puheenvuorossaan niistä tekijöistä, jotka rajoittivat taiteen ymmärtämistä työväenluokan parissa. Taiteilijaseuran puheenjohtaja Gösta Diehl puolestaan toi esiin, että ”taiteen syvempi ymmärtäminen on siksi vaativa ja monitahoinen asia, että se vaatii paljon perusteellista työtä”. Yhteiskokous teki ehdotuksen Työväen Sivustysliitolle: sen tulisi tehdä aloite Työväen taideseuran perustamiseksi. Toisena mahdollisena nimenä mainittiin Työväen taidetoimikunta. Ehdotus otettiin vakavasti TSL:n toimikunnan käsittelyyn, ja valmistelujen jälkeen edustajiston vuosikokous päätti toukokuun viimeisenä päivänä 1948 Työväen kuvataidetoimikunnan perustamisesta TSL:n pariin yhdessä Taiteilijaseuran kanssa.²

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi professori Antero Rinne poismenoonsa, vuoteen 1950 saakka ja hänen jälkeensä sitten pitempään, aina vuoteen 1967 saakka taidehistorioitsija Sakari Saarikivi, joka oli jo aiemmin kirjoittanut aihepiiristä Työläisopiskelijaan. Seuraavina olivat kuvataiteilijat Mauri Favén (1968–1974) ja Raimo Heino (1975–1976). Työväen kuvataidetoimikunnan pitkäaikaisena sihteerinä toimi TSL:n toimistossa kanslisti Xenia Parros. Esimerkiksi vuonna 1954 toimikuntaan kuuluivat puheenjohtajan ja sihteerin lisäksi TSL:n edustajina Arvi Hautamäki, Irma Rosnell, Sulo Suortti ja Mauri Heinonen sekä Taiteilijaseuran valitsemina taiteilijat Aimo Tukiainen, Tapio Tapiovaara, Tuomas von Boehm, Veikko Marttinen, Oskari Jauhiainen ja Sven Grönvall. Lisäksi oli mukana Janne Hakulinen Ohjelmapalvelun edustajana.

Toimikunnan jäsenille ajateltiin tehtäväksi järjestää muun muassa esitelmiä, taidenäyttelyihin ja kokoelmiin tutustumista, taidekirjallisuuden levittämistä, ohjelmallisia kokouksia ja erilaisia juhlatilaisuuksia. Taidenäyttelyjen järjestäminenkin mainittiin, erityisesti tukien suomalaisia taiteilijoita myös taideteosten ostoin. Lisäksi haluttiin kannustaa perustamaan paikkakuntakohtaisia kuvataiteen ystävien yhdistyksiä.

Ensimmäisinä toimintavuosina kuvataidetoimikunta pyrki tekemään työkenttäänsä tutummaksi. Lentolehtisiä tehtiin ja levitettiin, lehtikirjoituksia sekä uutistekstejä laadittiin. Laajempaa yhdyshenkilöverkkoa pyrittiin saamaan aikaan kouluttamalla kiinnostuneita harrastajia. Lisäksi järjestettiin taiteen maailmaa esitteleviä opintopäiviä sekä kuvataiteen ystäville lomakursseja eri puolilla maata. Esimerkiksi kesäkuussa 1959 tehtiin Unescon apurahalla 24 hengen opintomatka Neuvostoliittoon, missä tutustuttiin Moskovan ja Leningradin taidekokoelmiin.

¹ Suomen Sosialidemokraatti 19.10.1947.

² Suomen Sosialidemokraatti 18.11.1947, 1.6.1948; Tmk. pk. 10.4.1948; edustajiston pk. 31.5.1948, TSL.

Vuosittain taidetoimikunta järjesti jäsenistön keskuudessa taidearpajaiset, joissa voittoina oli grafiikan lehtiä. Lisäksi yhteistyössä Ohjelmapalvelu ry:n kanssa ryhdyttiin suunnittelemaan värilitografioiden myyntiä. Ohjelmapalvelun taideosaston hoitaja, kirjailija Erkki Vala kertoi lehtihaastattelussa vuonna 1955, että työ vaati ankaraa työtä ja puuhaa. Taidejaosto oli siihen mennessä järjestänyt noin 30 erilaista näyttelyä Helsingin ja Oulun välillä. Niihin liittyi aina myös esittelyjä, ja kiinnostus olikin vähitellen kasvanut. Värigrafikan lehtiä oli jo myyty noin 2 500 kappaletta. TOP:n taideosasto välitti järjestöille myös tarvittaessa muotokuvien maalaajia.

Kuvataidetoimikunnan valmisteleva työ tuotti vuosi vuodelta parempaa tulosta. Esimerkiksi kuuden vuoden toiminnan jälkeen vuonna 1954 jäseniä oli lähes 330, ja 1970-luvulle tultaessa jäsenmäärä kohosi jo noin 800 henkilöön, pääosin kaikki innostuneita kuvataiteen harrastajia.¹

”NYT MUA VIEDÄÄN...” – TURKULAISTA KERHOTOIMINTAA

Työläisopiskelija tavoitti keväällä 1948 haastateltavaksi Turun seudun työväen sivistystyöjärjestön kerhoneuvojan Tauno Niemisen. Nimettömäksi jäänyt jutun kirjoittaja vakuutti kadulla tavoitetun Niemisen laulaneen tutulla sävelellä ”Nyt mua viedään – kerhosta kerhoon”. Niin tai näin, joka tapauksessa kerhoneuvoja kertoi hoitavansa iltaneuvojan tointa oman leipätyönsä ohella. Se sopi hyvin, kun opintokerhotkin kokoontuivat iltasella. Neuvontatyötä Turussa riitti myös toiselle iltaneuvojalle, L. Virtaselle, joka oli myös toimikunnan jäsen. Puheenjohtajana toimi Oiva Lundén.

Tauno Niemisen toivomukset saattoivat olla samantapaisia kuin monilla muillakin iltaisin toimineilla neuvojilla. Tehtävä oli vaativa, ja ”pitäisi olla perehtynyt erilaisiin opintoaineisiin, omata pedagogisia taipumuksia, olla järjestelykykyinen ja esiintymiskykyinen s.o. hyvä suustaan”. Piti olla henkistä joustavuutta ja kokemusta. Kaikilla nuorilla ohjaajilla ei näitä taitoja vielä ollut, ja niinpä työtä tuli tehtyä ”ehkä enemmän pyhällä innostuksella”. Nieminen toivoikin liitolta enemmän huomiota iltaneuvojien kouluttamiseen.

Samassa lehden kiertohaastattelussa kertoi sivistystyöjärjestön sihteeri Olavi Salo, että jo pelkästään järjestötoiminnan voimakas laajentuminen oli aiheuttanut suuria haasteita. Opintokerhojen jäsenmäärä oli vuodessa kasvanut peräti 28:lla ja oli nyt 108. Tärkeimpiä tehtäviä olivat uusien opintokerhojen aikaansaaminen eri järjestöjen keskuuteen ja kerhoneuvonta. Salo antoi erityistä kiitosta ripeästi ja itsenäisesti toimineille kirjanpitokerholle ja perinteikkäälle esperantokerholle. Sivistystyöjärjestöllä

¹ Valavaara 1954, s. 172–173, lainaus, s. 172; *TSL vuonna 1954*, s. 10–11; *TSL vuonna 1959*, s. 10; Hämeen Kansa 22.12.1955; ks. myös Heinänen 1979, s. 25–27.

oli toimistohuone Turun uudessa työväentalossa Eerikinkadulla, ja samaa huonetta voitiin iltaisin käyttää kerhojen kokoontumiseen. Järjestö oli saamassa käyttöönsä usean työväenjärjestön kokoamat kirjat, joista muodostuisi oma kirjasto. Uusia opinto-ohjaajia suunniteltiin koulutettavaksi kesällä 1948 kursseilla luonnonkauniissa Turun saaristossa.

Turun ammatillinen paikallisjärjestö (TAP) oli TSL:n yhteistyökumppani ja tukeutui omassa koulutustoiminnassaan usein sen osaamiseen ja apuun, kertoi lehdelle toimistonhoitaja Helmi Valonen. Paikallisjärjestön valistusjaoston vastuulla oli myös opintotoiminta. Se oli jo monena vuonna järjestänyt jäsenistölle kirjanpitokursseja sunnuntaisin, kouluttajana rouva Emmi Kårlund. Ammattiosastojen puheenjohtajien ja sihteerien omaa koulutusta hoidettiin opintokerhomuotoisesti. Ohjaajina toimivat TSL:n kouluttamat turkulaiset opinto-ohjaajat Veikko Vuori ja Jorma Tyventö. Suullista esiintymistä harjoiteltiin puhujakerhossa, ohjaajana TSL:n opintoneuvoja Olavi Lindberg.

Lisäksi TAP järjesti luottamusmiehille erilaisia kursseja ja luentotilaisuuksia, jotka olivat tuiki tarpeellisia monissa ajankohdan muutoksissa. Helmi Valonen arvioikin, että ammattiyhdistysliikkeen kehityksen ja kasvun seurauksena oli jatkossa kiinnitettävä tiiviisti huomiota opintokerho-, luento- ja kurssitoimintaan. TAP:n näkökulma oli selkeä: ”Opintokerhotyö on saatava entistä enemmän tarkoitustaan vastaavaksi.” Päteviä toimitsijavoimia oli kasvatettava. Eikä myöskään saanut unohtaa ammattikasvatustyötä.

Sivistystyöjärjestön aikaisempi sihteeri Elsa Marklund toimi hänkin iltaneuvojana opintokerhoissa. Hän palautti mieleen, että vuonna 1945 jopa 60 prosenttia kaikkien turkulaisten SKP:n puolueosastojen jäsenistä osallistui opiskelutoimintaan jossakin kerhossa. Kahta vuotta myöhemmin ei enää voitu puhua aivan samanlaisesta innostuksesta. Edelleen oli kuitenkin vakavasti opiskeluun suhtautuvien ryhmä, jolle ”opiskelu muodostui käytännön tarpeeksi” ja luonteeltaan entistä määrätietoisemmaksi. Paikalliset järjestöt pyrkivät toisaalta herättämään opintoinnostusta ja toisaalla vastaamaan opiskelijoiden esittämiin tarpeisiin.

Pätevistä ohjaajista oli puutetta. Pahimmillaan se johti alkuinnostuksen lamaan-tumiseen. ”Tämän hetken tärkein tehtävä onkin pystyvien ohjaajavoimien kasvat-taminen.” Työläinen tarvitsi monenlaisia tietoja: kunnalliselämästä, valtiollisesta toiminnasta, tuotannollisesta toiminnasta. ”Nykypäivän työläinen onkin toimintaihi-misenä jatkuvasti opiskeleva yksilö, jonka tiedon tarpeet olisi huomioitava yhteiskun-nankin taholla.”

Aaro Tuominen kertoi lehdelle, että Turussa toimi lisäksi aivan erityinen kerho, Turun työläiskynäilijät. Sen tavoitteena oli saada ”kirjoittamisen taitoa levitetyksi työ-väestön piiriin”. Kerho pyrki kokoamaan yhteen sellaisia työläisiä, joita kiinnosti kir-joittaminen, kynäily. Monihan kirjoitti itsekseen pöytälaatikkoon. Toisaalta haluttiin

kirjoittamisen harrastusta laajentaa ja toisaalta sen tasoa nostaa. Kerho oli nuori ja vielä pieni, mutta helmikuun alussa 1948 se oli jo järjestänyt elokuvateatteri Olympiassa kirjallisen matinean. Se onnistui yli odotusten, sillä sali oli ollut ääriään myöten täynnä väkeä kuuntelemassa kerholaisten ja kahden helsinkiläisen kirjailijan esityksiä.

Opintotoiminta sai lehden haastattelukierroksella tukea myös työläisurheiluliikkeen suunnalta. TUL:n Varsinais-Suomen piiritoimikunnan ja myös Turun urheilulautakunnan jäsen Pentti Honkasalo kiitti ensinnäkin kaupunkia urheiluseurojen tuesta, mutta muistutti lisäksi, että työläisurheilijoiden oli ”jo nuoresta pitäen rinnan fyysisen kuntoisuuden kanssa kehitettävä myös henkistä puolta”. Heistä tuli kasvat-
taa henkisesti valveutuneita kansalaisia. TUL:n seurojen parissa oli Turussakin ollut opintokerhotoimintaa, mutta Honkasalo kaipasi sille kiinteämpiä muotoja.¹

MARKAT TIUKASSA

Sodan jälkeiset vuodet olivat sillä tavalla kaksijakoisia, että TSL:n toiminta laajeni ja kasvoi erittäin voimakkaasti, samalla kun käytännön työn taloudelliset edellytykset vaikeutuivat. Määrärahaperusteinen valtionapu laahasi perässä, vaikka tilastot kuinka osoittivat toiminnassa nopeaa kasvua. Inflaatio heikensi rahan arvoa: esimerkiksi vuonna 1947 se oli Suomen Pankin rahanarvonlaskurin mukaan 29,9 prosenttia ja seuraavana vuonna jopa 34,6, mutta sitä seuraavana vuonna enää vain 1,7 prosenttia. Vuonna 1950 se heilahti taas ylös 14 prosenttiin. Kaikki kustannukset kohosivat: tilavuokrat, opintoaineistojen laatiminen, kirjoitus- ja muut palkkiot, postitukset, matka- ja majoituskulut.

Reino Oittisen jälkeen Työläisopiskelijan toimittajaksi (vuosille 1945–1946) tullut opintosihteeri Viljo Kosonen muisteli sittemmin lehden kiertohaastattelussa vuonna 1958 paitsi lehdessä esillä olleita, yhä monipuolisemmiksi muodostuneita teemoja, mutta myös kiristynyttä taloutta. Se vaati toimittajalta ja toimitukselta loputonta tinkimistä sivumäärissä ja kustannuksissa. Eikä se ollut ainoa ongelma: ”vetäviä” ja lukijoita houkuttelevia juttuja ei ollut aina helppo saada, vaikka kirjoittajat niitä herkästikin lupailivat pientä palkkiota vastaan. Julkaisuaikataulussa pysyminen oli hankalaa. Samantapaisten pulmien kanssa joutui kamppailemaan myös Kososen seuraaja opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson, lehden ensimmäinen nainen vastaavana toimittajana (vuosina 1946–1949).²

Mahdollisesti pientä säästöä haettiin silläkin tavoin, että Työläisopiskelijan pitkäaikainen ”harmaatakkinen” kartonkikansi vaihdettiin vuoden 1950 alussa ihan tavalliseksi

¹ Työläisopiskelija 4/1948, myös lainaukset.

² Työläisopiskelija 2/1958, myös lainaus. – Viljo Kososella oli aikatauluista myös suluissa vihje: kannatti ilmoittaa kirjoittajille etukäteen ehdottomana takarajana päivämäärä, joka salli toimitukselle vielä muutamien päivien pelivaraa (sitä ei vaan saanut yleisesti kertoa, ei siis levitetä tietoa nytkään).

valkoiseksi aikakauslehtipaperiksi, lehden muun sisuksen tavoin. Ilme ainakin hieman muuttui. Ilmoituksia oli sivuilla edelleen vähänlaisesti. Lehden painos oli noin 2 500–3 000, mutta siitä oli maksullisia tilauksia vain 750 ja järjestöjen ryhmätilauksia 880. Lehteä lähetettiin vapaakappaleina opintokerhoille, edustajiston jäsenille ja jäsenjärjestöjen toimistoihin.¹

Liiton toimikunnan kokouksissa käsiteltiin usein hankaloituvaa taloustilannetta. Jäsenjärjestöjen henkilöjäsenten maksuosuus oli jäänyt ajasta ja kustannusten kehityksestä jälkeen. Sitä korotettiin esimerkiksi vuodelle 1946 henkilöjäsentä kohti kerralla peräti 80 penniä, sitten vuodelle 1948 maksua nostettiin edelleen 1,25 markkaan (rahanarvonlaskurin mukaan noin 0,06 euroa). Tuon ajan ja nykyhetken rahan ostovoimaa on kovin vaikeaa verrata keskenään.

Työehtosopimusten edellyttämät palkankorotuksetkin aiheuttivat oman lovensa. Tilannetta voi hieman havainnollistaa kertomalla millaiset liiton työntekijöiden kuukausipalkat olivat pöytäkirjan mukaan syksystä 1948 alkaen erilaisine ikälisineen. Mainittakoon, että 10 000 markkaa vastaisi laskennallisesti lähes 460 euroa.²

pääsihteeri Arvi Hautamäki 34 500 mk
toimistos sihteeri Oiva Valavaara 28 750 mk
opintosihteeri Kaisa Salonen 24 500 mk
opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson 24 500 mk
opintoneuvoja Hannes Kasanen 21 500 mk
opintoneuvoja Berndt Johansson 21 500 mk
opintoneuvoja Paavo Niemi 22 050 mk
opintoneuvoja Olavi Lindberg 20 000 mk
opintoneuvoja Eini Loukkola 19 500 mk
opintoneuvoja Anni Vallanti 19 500 mk
opintoneuvoja Kerttu Värn 19 000 mk

Keväällä 1949 Liikeliiton osasto 44 lähetti liittoon toivomuksen TSL:n toimistohenkilökunnan palkkojen korotuksesta. Ne olivat jääneet jälkeen muiden työväen keskusjärjestöjen palkoista. Toimikunta päätti toukokuussa 1949 vielä seuraavista palkoista.³

kirjanpitäjä Bertta Nieminen 18 000 mk
kanslisti Xenia Parros 17 700 mk
kirjeopiston hoitaja Kirsti Kaukolampi 14 500 mk

¹ Edustajiston pk. 20.12.1950.

² Tmk. pk. 25.10.1948 liitteinen.

³ Tmk. pk. 27.5.1949 liitteinen.

opintoasioiden hoitaja I. Remes 14 500 mk
konekirjoittaja Anneli Jalo 14 000 mk
toimistoapulainen Anna-Liisa Virtanen 12 000 mk
nuorempi toimistoapulainen E. Vehviläinen 11 1000 mk
nuorempi toimistoapulainen P. Repo 11 100 mk
lähetti 7 300 mk

Esimerkiksi syyskuun 28. päivänä 1948 kirjattiin liiton toimikunnan pöytäkirjaan ajan-
kohdan ongelmallinen yhtälö: toiminta jatkoi laajentumistaan, mutta taloudenpidossa
oli vaikeuksia. Nyt jouduttiin toteamaan, että liiton juoksevien menojen hoitaminen
oli vaikeutunut.

Ratkaisuehdotuksia haeskeltiin. Erityisiä toiveita asetettiin maanlaajuisiin arpajai-
siin, kuten niin monesti järjestöelämässä. Haettu viranomaislupa oli nyt saatu. Arpa-
jaisten järjestäjä löytyi hyvin läheltä: Kansan Pika-arpajaiset ry, yksi Janne Hakulisen
niin sanotun putiikin järjestöistä. Kokouksessa keskusteltiin jälleen myös jäsenjärjes-
töjen jäsenmaksujen korottamisen mahdollisuudesta.¹

Edustajiston syyskokous pidettiin 21. joulukuuta 1948 työväentalon B-salissa.
Kokouksessa päätettiin jäsenmaksujen henkilökohtaisen osuuden nostosta 1,25 mar-
kasta 2 markkaan vuoden 1949 alussa.² Tätäkin nousua voi pitää suhteellisesti ottaen
aika huomattavana, eivätkä talousvaikeudet siihenkään vielä loppuneet. Lisäksi talous-
tilanteen vaikeus aiheutti lisäännitettä työväenliikkeen eri suuntausten kesken liiton
sisällä. Samalla TSL:n ja muidenkin sivistysjärjestöjen talousvaikeudet heijastuivat
opintokerhokomitean työhön, mihin jo edellä viitattiin. Vuonna 1949 valmistunut
perusteellinen komiteamietintö ei kuitenkaan pitkään aikaan edennyt uusiin, toivot-
tuihin ratkaisuihin.

Valtionavustuksilla oli jatkuvasti suuri merkitys liiton taloudessa. Muutama esi-
merkki riittänee. Korkeimmillaan valtionavustuksen suhteellinen osuus kaikista liiton
saamista tuloista oli vuonna 1920 noin 87 prosenttia. Jäsenmaksutuloja oli silloin 8 200
markkaa, muita tuloja 500 markkaa ja valtion tukea 60 100 markkaa. Sen jälkeen osuus
hiljalleen aleni ja oli esimerkiksi vuonna 1930 noin 49 prosenttia. Valtionavustuksen
määrä oli tuolloin 235 000 markkaa, ja jäsenmaksutuloja oli runsaat 76 000 markkaa.
Sitten osuus vaihteli pitkään 60–75 prosentin vaiheilla, sotavuosina paljonkin mata-
lammalla (esimerkiksi 1943 se oli vain noin 19 prosenttia). Vuonna 1950 jäsenmaksutu-
loja kertyi 2,7 miljoonaa markkaa, muita tuloja noin 810 000 ja valtionapua noin 7,2
miljoonaa markkaa. Tuolloin valtionavun osuus oli 67 prosenttia.³

¹ Tmk. pk. 28.9.1948.

² Edustajiston pk. 21.12.1948.

³ Valavaara 1954, s. 231–234.

Toimintakentän toista päätä edustamaan voidaan ottaa paikalliselta tasolta esimerkiksi Messukylän sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho. Se tuli toimeen oman yhdistyksen tuella ja kerholaisten innostuksella. Kun opintojakso oli suoritettu alkukesällä 1951 ja asianmukaisesti, kirjallisesti raportoitu liitolle, suostui liiton opintojohtokunta myöntämään sille 900 markan (noin 30 euroa) suuruisen valtionavun kirjojen muodossa. Liiton toimistosta postitettiin kerhon yhdyshenkilölle Helmi Härmälle Messukylän Takahuhtiin teokset *Työn Naisen juhlavuosi* (500 mk) ja Lauri Viidan romaani *Moreeni* (550 mk). Postimaksua meni 63 markkaa. Kun paketti lähetettiin 6. elokuuta 1951 postiennakolla, valtionavustuksen jälkeen kerholle jäi vielä maksettavaa 213 markkaa (7 euroa). Käytännössä sillä hinnalla kerholaiset saivat pysyvästi käyttöönsä ja kaikkien luettavaksi kaksi kiinnostavaa kirjaa.¹

KAKSI PERUSKATSANTOKANTAA

Paavo Niemi muisteli myöhemmin, että käytännön sivistystyössä oli kahteen poliittiseen suuntaukseen kuuluneiden työntekijöiden kesken hyvä sopu. ”Liiton ihmisiä olimme sivistystyön tekijöitä eikä poliitikkoja. Poliittisia kannanottoja ei sinänsä karrettu, mutta niitä ei sekotettu itse työhön. Toistensa vakaumuksen kunnioittamisesta muodostui suorastaan pyrkimys.”²

Poliittisen agitaation perinne kamppaili kuitenkin sitkeästi, jos kohta samalla yleensä hiljaisesti Väinö Voionmaan, Hjalmar Eklundin ja monien muiden muotoileman sivistyksellisen linjan kanssa. Tämä ristiriita kytkeytyi työväenliikkeen kahden suuntauksen poliittisiin toimintalinjoihin ja pyrkimyksiin sekä toiminnallisiin eroihin. Poliittinen kamppailu paremmista asemista erilaisissa hallinnon vaalitulanteissa oli samalla luonnollista järjestöelämää. Siihen puolestaan liittyivät puoluepoliittisen koulutuksen erityiset piirteet, irrallaan TSL:n opintokerhotyöskentelystä ja muusta opinto- tai koulutustoiminnasta.

Kevättalvella 1948 nostettiin Työläisopiskelijan pääkirjoituksessa ”Vapaa kansansivistystyö ja henkinen vapaus” kahden sivistystyön suuntauksen eroja keskusteluun, tosin hieman kauempaa vauhtia hakien. Vapaata kansansivistystyötä todettiin harrastettavan ”eri henkisissä ilmapiireissä” niissä maissa, joissa vallitsi valtiollinen demokratia. Kullakin yhteiskunnallisella ryhmällä oli oma erityinen ilmapiirinsä, joka pohjautui moniin tekijöihin, ammattiryhmyksiin, asuinpaikkaan, omistussuhteisiinkin. Oli myös ideologisia eroja. Työväestökin oli päässyt osalliseksi valtiollisesta valasta. Pääkirjoituksessa painotettiin, että valtiollisen tuen määrä tuli olla riippuvainen

¹ Merikoski 2019, s. 63.

² Paavo Niemen em. muistelmäkäsikirjoitus.

vain sivistystyön laadusta, eikä siitä, mikä laitos sitä tekee. Lisäksi tuli luonnollisesti vaatia, että ”kasvatus- ja opetustyö on pedagogisen arvostelun kestävä”.

Tällaisen katsantokannan lähtökohtana oli pääkirjoituksen mukaan kansanvallan olemukseen kuuluva ajatus, että ”vakaa pohtimisen ja keskustelun vapaus parhaiten ja objektiivisimmin muodostaa valistuneen mielipiteen”. Oli luonnollista, että ”eritoten yhteiskunnallisen tiedon omaaminen on helpointa lähdeettä omista kokemuksista ja katsantokannoista, vaikka ne alussa olisivatkin yksipuolisia”. Kehittämällä ajattelua ja lisäämällä tietoja päästäisiin kuitenkin ”katsomuksen avartumiseen” ja totuuksien suhteellisuuden ymmärtämiseen. Tilanne oli kuitenkin toinen maissa, joissa valta oli vain yhden luokan käsissä. Tässä viitattiin suoraan mainiten fasismiin ja kansallissosialismiin aatteisiin.

Pitkähkön, eräänlaisen johdannon jälkeen pääkirjoituksessa todettiin ”avomieli- sesti ja rehellisesti”, että työväen sivistystyön parissa vallitsi ”kaksi toisistaan enemmän tai vähemmän eriävää peruskatsomuskantaa”. Vaikka tekstissä ei suoraan sitä sanottu, kysymys oli sosialidemokratian ja kommunismin lähtökohtaisista eroavaisuuksista. Katsomuksista oli pääkirjoituksen mukaan tarpeellista käydä keskustelua, jotta sivistystyölle soveltuva katsomus ehkä kypsyisi.

Sana sosialismi oli molemmissa aatteellisissa suuntauksissa ihanteellisena tavoitteena – mitä kukin sillä sitten tarkoittikin, kaukaisessa tulevaisuudessa hämmöttävää haavekuvaa tai lähiajan tiukkaa yhteiskunnallista valtajärjestelmää. Kirjoittaja viittasi mitä ilmeisimmin itäisessä Euroopassa parhaillaan tapahtuneeseen kehitykseen, kun kiteytti pääkirjoituksessa: ”Ero johtuu siitä, että pidetäänkö mahdollisena siirtyä työväenliikkeen tavoitteena olevaan sosialistiseen yhteiskuntaan rauhallisen kehityksen tietä vaiko enemmän tai vähemmän väkivaltaisen vallankumouksen kautta.” Siinäkin ei vielä ollut kaikki, vaan tarkoituksellisesti hieman uhkakuvaa esiin nostaten jatkettiin: ”Viimeksimainittu tie johtaa ainakin siirtymiskauden ajaksi, joka voi olla hyvin pitkä, kansalaisvapauksien rajoittamiseen sekä henkisen elämän yhtenäistämiseen ja siten myös sekä koulukasvatukseen että vapaan kansansivistystyön entistä voimakkaampaan valtiollistamiseen.”¹

Käynnistynyt keskustelu ei puhdistanut ilmaa, eikä ilmeisesti hillinnyt TSL:n uudempien ja vasemmistolaisempien voimien pyrkimyksiä nostaa vahvemmin esiin puoluepoliittisia näkökohtia ja tavoitteita paikalliseen sivistystyöhön, mitä ilmeisimmin samalla vastaväitteitä synnyttäen. Loppuvuoden 1948 kuluessa kävi nimittäin ilmi, että monissa sivistystyöjärjestöissä käytiin suoranaista suuntataistelua, kuten toimikunnan kokouksessa vuoden 1949 alussa, liiton 30-vuotisjuhlavuoden alussa, jouduttiin toteamaan. Eräin paikoin ei jompikumpi tai ei kumpikaan työväenliikkeen poliittisista suunnista enää tunnustanut sivistystyöjärjestöä yhteiseksi elimeksi. Se oli hyvin

---

¹ Työläisopiskelija 4/1948, pääkirjoitus (mahd. Arvi Hautamäki tai R. H. Oittinen).

vakavaa, ei vain liiton kokonaisuuden kannalta, vaan myös sen takia, että kunnalta ei kiistelyn takia enää saatu avustusta käytännön toimintaan.

Toimikunnassa keskusteltiin tiistaina 4. tammikuuta 1949 liiton toimistossa Kai-kukadulla tilanteesta ja todettiin, että liiton toimihenkilöiden on yritettävä sovittelua erimielisyyksiä. Lisäksi päätettiin verraten järeästä toimenpiteestä, yhteisestä julki-lausumasta. Se päätettiin lähettää liiton kentälle yhteisenä kiertokirjeenä, mutta ei kuitenkaan tiedoksi sanomalehdille, eikä edes Työläisopiskelijaan julkaistavaksi. Paimenkirjeen ydinkohtana korostettiin: ”Aivan riippumatta siitä, mitä mieltä kukin olemme totuudesta yleensä ja tieteellisyydestä erikoisesti, meidän on järjestettävä toimintamme siten, että varsinainen puoluekasvatus, propagandasta puhumattakaan, täytyy jäädä TSL:n toiminnan ulkopuolelle.”¹

TSL:n toiminnan ydinajatus tuki läheisesti sosialidemokraattisen liikkeen vuoden 1918 jälkeen omaksumaa maltillista linjaa, reformismia, yhteiskunnan uudistamista vähittäisin askelin, ilman suurta yhtäkkistä kumousta. Liiton määrätietoisella, jatkuvalla työllä oli vakaannuttava henkinen vaikutus verrattuna vaistonvaraisen toiminnan arvaamattomuuteen.

Sivistysliitto oli omalta osaltaan reformistisen poliittisen liikkeen, sosialidemokratian vankka henkinen, sivistyksellinen selkänoja. Tässäkin on syytä tarkentaa: puolue ei suinkaan sanellut mitä tai miten liitossa opiskeltiin tai yleensä toimittiin. Yhteydelle oli toinen tausta. Vähittäisin askelin tapahtuvan yhteiskunnallisen uudistamisen sekä henkisen kasvun ja kehityksen mallissa oli myös TSL:n sivistystyön suuri linja.

Ne kaksikymmenluvun vasemmistososialistit tai ne nelikymmenluvun kansandemokraatit/kommunistit, jotka opiskelivat TSL:n parissa, joutuivat osaltaan sovittautumaan tähän suureen sivistykselliseen linjaan. Paikallisissa opintokerhoissa ja niiden keskusteluissa oli tietenkin mahdollisuus hieman radikaalimpaan tai avoimemmin poliittiseen sovellukseen, sillä ei liiton tarkka katse sentään kaikkialle ulottunut, kuten edelläkin havaittiin.

”VIRSTAVIITALLA...”²

Työväen Sivistysliitossa valmistauduttiin vuoden 1949 kuluessa taas verraten perusteellisesti tulevaan vuosijuhlaan, samalla kun opinnollinen toiminta jatkui vireänä kautta maan. Liitto muisti perustamispäiväänsä syyskuun ensimmäistä vuonna 1949 pienimuotoisesti, muun muassa Yleisradiossa lähetetyllä ohjelmatuokiolla. Lisäksi liitto kannusti

---

¹ Tmk. pk. 4.1.1949, kiertokirje liitteenä.

² Lyyli Takin kirjoittama juhlaruno alkoi sanoilla ”Virstaviitalla tässä seison...”

sivistystyöjärjestöjään sekä myös opintokerholaisiaan maan eri puolilla viettämään juhlahetkeä omin paikallisin muodoin. Esimerkiksi maan pääkaupungissa sivistystyöjärjestöllä oli erityinen kulttuuriaiheinen kokous ja illalla vielä ohjelmallinen kulttuurijuhla.¹

Liitto juhli sitten varsinaisesti 30-vuotistaivaltaan edustajiston juhlakokouksessa sunnuntaina syyskuun 18. päivänä 1949 Yhteiskunnallisen korkeakoulun juhlasalissa, Franzeninkadulla Helsingin Kalliossa.²

Juhlapäivä aloitettiin liiton edustajien kunniakäynnillä edesmenneen puheenjohtajan Väinö Voionmaan haudalla Helsingin Hietaniemessä. Ennen edustajiston kokousta klo 13 alkaen soitti Helsingin työväen orkesteri Kalervo Tuukkasen johtamana Jean Sibeliuksen Finlandian, Toivo Kuulan Kansanlaulun sekä vielä Oskari Merikannon Työväen marssin, jonka yleisö kuunteli seisaaltaan. Kutsuvieraita oli runsaasti, samoin liiton omaa väkeä.

Juhlakokouksen avasi pohdiskelevalla puheenvuorollaan puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Hän kysyi muun muassa voiko ihmistä jalostaa sivistämällä häntä. Kallinen viittasi päättäneeseen toiseen maailmansotaan, korkealle koulutetun insinööritaidon luomiin kaasukammioihin ja muihin sodan tehokkaisiin tappo- ja tuhovälineisiin. Ajan merkit pelottivat puhujaa, mutta hän joutui kuitenkin toteamaan, että ”ei ole muuta mahdollisuutta kuin kulkea eteenpäin sivistyksen tietä”.

Kokouksessa käsiteltiin joutuisasti syyskokouksen sääntömääräiset asiat, toimintasuunnitelma ja talousarvio seuraavalle vuodelle. Kokousasioihin kuului myös muutamien apurahojen jako työväen kansanopistoissa opiskeleville nuorille.

Valtiovallan tervehdysten juhlivalle liitolle toi kokousmuodollisuuksien jälkeen TSL-väen hyvin tuntema mies, opetusministeri R. H. Oittinen. Hän muun muassa mainitsi liiton joutuneen käymään pitkään taistelua varsinkin aiempina aikoina porvarilliselta taholta tulleita syytöksiä vastaan. Mutta arvostelua oli saatu osin työväenliikkeen suunnaltakin, ja liiton oli ”väitetty liikkuvan liian kaukana arkisesta elämästä ja liian heikosti edistävän varsinaista työväen luokkataistelua”. Nyt Oittisen mukaan Sivistysliiton työlle annettiin arvoa puolelta ja toiseltakin. Tervehdyksensä lopuksi ministeri Oittinen ilmoitti lisäksi tasavallan presidentin suoneen pääsihteeri Arvi Hautamäelle kouluneuvoksen arvonimen.

Tilaisuus päättyi dir. mus. Antero Viirren johtaman Helsingin työväen mieskuoron laulesityksiin ja yhteiseen Maamme-lauluun. Kolmekymmenvuotias, jäsenpohjaltaan entisestään laajentunut TSL saattoi juhlakokouksessaan arvioida tyytyväisenä mennyttä ja katsoa toiveikkaasti tulevaisuuteen. Liiton omat rivit olivat vahvistuneet tuntuvasti. Sen asema ja merkitys tunnustettiin suomalaisen yhteiskunnan joka taholla.

---

¹ Tmk. pk. 25.10.1949.

² Tässä seurataan juhlakokouksen asialistaa ja pöytäkirjaa 18.9.1949 runsaine liitteineen, myös lainaukset; juhlasta oli selostus Työläisopiskelijassa 7/1949, myös puheenjohtaja Yrjö Kallisen puhe ”Työväen sivistystyöstä ennen ja nyt”.

SUUNTA NÄYTTÄVÄ SIVISTYSPOLIITTINEN OHJELMA

SDP:n 1947 asettaman sivistysasiain neuvottelukunnan työkenttä otettiin tarkoituksellisen laajaksi. Osa siitä koski suoranaisesti Sivistysliittoa. Neuvottelukunta jakautui jaostoihin. Puheenjohtaja, maisteri R. H. Oittinen oli itse koulujaoston vetäjänä, tieteensaostoa ja myös taiteensaostoa johti professori Antero Rinne, kirjallisuuden jaostoa toimitusjohtaja Untamo Utrio, kansansivistysjaostoa TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki ja urheilujaostoa päätoimittaja Penna Tervo.

Valmistelutyö oli perusteellista, ja tuloksena syntyi loppusyksyn 1949 puoluekokouksen käsittelyyn laaja ohjelmaluonnos, joka kosketti koululaitoksen kehittämistä, tiedettä, kirjallisuutta, taidetta ja vapaata kansansivistystyötä. Ehdotus oli noin 50 painosivun laajuinen.¹

Pääsihteeri Arvi Hautamäki oli SDP:n puoluekokouksessa taas TSL:n kutsuttuna edustajana. Puoluekokousväelle Hautamäki jo hieman availi tulevia näkymiä ja liittonsa avartuvia tehtäviä. Hänen mukaansa TSL ei katsonut tehtäviensä piiriin kuuluvan vain sivistystyötä, vaan myös muuta toimintaa, ”jotta työläisille ja kansan syville riveille avautuisivat entistä suuremmat mahdollisuudet joka suhteessa koulunkäymiseen ja kaikkien kulttuuriarvojen käyttöön, lyhyesti sanottuna, vapaaseen, ihmisarvoiseen henkiseen elämään”. Hän viittasi myös kokouksessa myöhemmin esille tulevaan sivistysasiain neuvottelukunnan esitykseen.²

Puoluekokouksen kolmantena päivänä, keskiviikkona 2. marraskuuta 1949 R. H. Oittinen esitteli sivistyspoliittisen ohjelman luonnoksen. Hän totesi aluksi, ettei esityksessä ollut sinänsä mitään ”uusien ja raflaavien suunnitelmien sivistyselämämme uudistamiseksi”, sillä neuvottelukunta pyrki pysymään ehdotuksissaan ”lujasti maan kamaralla”. Tätä voi kyllä pitää ilmeisen tarkoituksellisen harhautuksena, sillä ohjelmakokonaisuus sisälsi itse asiassa huomattavan vankkoja, perusteltuja näkökohtia koko suomalaisen sivistys-, kulttuuri- ja koulutuselämän kehittämiseksi ja kansanvaltaistamiseksi.

Koko ohjelma rakentui Oittisen mukaan ”sivistyksellisen kansanvallan pohjalle”. Tällaista muotoilua ei ollut tavattu esittää työväenliikkeenkään parissa, vaikka ajatus ja tavoite pohjautuivat itse asiassa jo hyvin pitkään, Sivistysliittoaikin pitempään perinteeseen. Nyt tämä luonteva ilmaisu löi itsensä voimalla läpi ja varsinkin pitkäksi aikaa.³ Tammikuussa 1947 hyväksytyssä SKDL:n kulttuuriohjelmassa sama teema oli muotoiltu otsikoksi hieman toisin, hyvin iskevästi sekini: ”Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi.”⁴

1 SDP:n sivistyspoliittisen ohjelman esitys SDP:n puoluekokouksen 1949 Liitteet-osassa, s. 3–58.

2 SDP:n puoluekokousoyhtäkirja 1949, s. 31–32, lainaus, s. 31; ks. puoluekokouksesta 1949 myös Soikkainen 1991, s. 324–337.

3 Ks. käsitteestä sivistyspoliittisen ohjelman yhteydessä laajemmin Elina Hakoniemi 2019b, s. 263–271.

4 *Paremmän elämän puolesta* 1964, s. 127.

Oittisen mukaan ”entisen kulttuurin saavutukset on saatava kansan laajojen kerrostien omaisuudeksi mahdollisimman suuressa määrin”. Ja lisäksi: ”Varakkailla tai muuten erikoisasemaan päässeillä ei saa olla sivistyksellisiä etuoikeuksia, vaan kaikilla pitää olla samat ulkonaiset edellytykset sivistyksen omaksumiseen.”

Oittinen palkittiin esittelypuheenvuorostaan kokousväen suosionosoituksin. Seuranneissa puheenvuoroissa oli kuitenkin sekä ruusuja että risuja. Sivistys- ja kulttuuritoiminnan avartamisen sekä kansanvaltaistamisen lähtökohdat hyväksyttiin yleisesti, eikä niistä puoluekokouksessa juuri keskusteltu. Puhetta riitti kouluista, TUL:n tilanteesta ja muun muassa työväen sanomalehdistäkin.¹

Puoluekokouksessa sivistyspoliittinen ohjelmaehdotus käsiteltiin ja hyväksyttiin. Valtion ja kuntien edellytettiin jatkuvasti tukevan sivistysjärjestöjen tärkeää työtä. Sivistysliitosta ohjelmassa todettiin, että sen työ oli ”elimellinen osa työväenliikettä, sillä se lähtee työväenliikkeen tiedollisista tarpeista ja pyrkii siihen, että työväenliikkeen henkinen perusta on saatava mahdollisimman laajaksi ja kestäväksi”. Ohjelma jatkoi, että ”vain ehdottomaan totuuteen pyrkivän arvostelun kestävät käsitykset ovat kyllin lujia työväenliikkeen taistelussa ja vain vakaumuksellinen työväki pystyy ohjelmansa toteuttamaan”.²

LINJOILLE HELSINGIN KALLIOON

SDP:n puoluekokouksen hyväksymä sivistyspoliittinen ohjelma tarjosi SKDL:n aiemmin valmistuneen kulttuuripoliittisen ohjelman tavoin Sivistysliitolle hyvän, kannustavan selkänöjan jatkuvalle, myös uusia painopisteitä hakevalle toiminnalle. Kummassakin TSL mainittiin aivan erikseen ja myönteisin sanoin. Liitossa kiinnitettiin jatkossa aiempaa enemmän huomiota toimintaan ja kannanilmauksiin perinteisen opintokerhityön ulkopuolelle, erityisesti kaikkia koskevaan koulutukseen sekä sen uudistamisen tarpeisiin. Pääsihteeri Arvi Hautamäki pääsi kiittämään sosialidemokraattista puoluetta sivistysohjelmasta vielä toukokuussa 1952, kun hän oli jälleen puoluekokoukseen kutsuttuna liiton edustajana. ”Monesti olemme joutuneet viittaamaan tähän sivistysohjelmaan ja paljon meidän piirissämme on siitä puhetta ollut.”³

Toivottua opintokerholakia ei saatu toteutumaan vielä pitkiin aikoihin. TSL:n taloudelliset vaikeudet jatkuivat. Toimintaa luonnollisesti jatkettiin, sillä vaikeuksista ei

¹ Oittinen painotti puoluekokouksessa huomattavan paljon myös koulunuudistusta. Hän kirjoitti Työläisopiskelijaan 1/1949 pääkirjoituksen ”Kulttuuripoliittikan näköaloja”, jossa hän keskittyi lähinnä vain koulunuudistukseen.

² SDP:n sivistyspoliittinen ohjelma, liitejulkaisussa Alustuksia SDP:n puoluekokoukselle 1949, lainaukset, s. 53.

³ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXII Puoluekokouksesta Helsingissä 22.5.–24.5.1952. Turku 1953, s. 40–41, lainaus, s. 40.

voinut lannistua, vaan ratkaisuehdotuksia oli tarpeen etsiä tärkeän työn turvaamiseksi. Osuusliike Elanto aiheutti omalta osaltaan hieman lisää hankaluuksia, sillä se ilmoitti elokuussa 1949 tarvitsevansa Kaikukadun tilat seuraavana vuonna omaan käyttöönsä.¹ Tosin se ei jättänyt liittoa isompaan pulaan, vaan päinvastoin tarjosi käyttöön muita hallitsemiaan toimistotiloja verraten läheltä Kallion kaupunginosassa IV linjan numerossa 3–5, vuonna 1945 valmistuneen rakennuksen A-rapussa.²

Kevään 1950 kuluessa liitto muutti. Työläisopiskelijan vauhdikkaan kuvauksen mukaan muuton avainhenkilöinä olivat ”TSL:n tyttaret”, jotka Kaikukadulla purkivat hyllyt, siirsivät tavarat, kirjat ja paperipinot paikoiltaan sekä pakkasivat kaiken puulaa-tikkoihin muuttomiesten kuljetettavaksi. ”Emme ole koskaan tienneet, että sivistyksellä on niin paljon painoa”, hämmästelivät laatikoita kantaneet muuttomiehet. Perillä IV linjalla samat ”tyttaret” huolehtivat myös tilojen uudelleen järjestelystä.³ Seuraavat vuodet menivät sitten ainakin stadilaisten hyvin tuntemilla Kallion linjoilla, edelleen Elannon vuokralaisena.

Menojen hillitsemiseen viittasi maininta siitä, että opintokerhovékeä tuli kannustaa järjestämään laajemmalta alueelta koostuvia yhteisiä neuvottelukokouksia. Sinänsä aivan järkeen käypänä perusteluna oli, että opintoneuvojat eivät ehtineet millään käydä kaikkialla.⁴

Jo entuudestaan liitto oli koonnut sivistystyöjärjestöjen edustajia yhteisiin vuotuisiin tai satunnaisiin kokouksiin eri puolilla maata. Esimerkiksi maaliskuun lopulla 1948 tällainen tapaaminen oli toteutettu kaksipäiväisenä Keuruulla 50 hengen voimin. Tammikuun 13.–14. 1951 järjestettiin vastaavanlainen ”yhteinen neuvonpito” jälleen Keuruulla, Keurusselän lomahotellissa. Tulevasta tapahtumasta oli etukäteen sivun kokoinen mainostusteksti Työläisopiskelijassa.

Tällaiset tapaamiset mahdollistivat TSL-väen tiedonkulkua, ajatustenvaihtoa ja yhteydenpitoa vielä laajemmin kuin lähialueiden yhteiset tilaisuudet. Hyödyksi nekin olivat toki keskusteluineen. Oli hyvä ja tarpeellista tavata samanlaisissa riennoissa toimivia tovereita, kuulla heidän onnistumisistaan ja vaikeuksistaan sekä kertoa samalla omista kokemuksista.⁵

Liiton kokonaistilanne ei ollut kuitenkaan ihan näin auvoinen ja vilkkaasti yhteisistä asioista keskusteleva. Moniin sivistysjärjestöihin liittyi sisäisiä ongelmia ja myös aatepohjaista ristivetoa. Niitä ruodittiin esimerkiksi edustajiston syyskokouksessa

1 Elanto esitti toivomuksen muutosta jo toukokuussa korottaessaan vuokria (tmk. pk. 12.5.1949 liitteinen).

2 Pääosin Elannon työsuhdeasuntoja sisältäneen kerrostalon oli piirtänyt arkkitehti Toivo Löyskä. Lapsia oli paljon. Ennen sotia 1939 ehdittiin tontille rakentaa valmiiksi vasta autotalli, joka sodan aikana toimi väestönsuojana (Nenonen ja Toppari 1983, s. 162–165).

3 Jäkkärä: Kulttuuriamatsonit eli kun sivistysliitto muutti majaa. Työläisopiskelija 4/1950, myös lainaukset.

4 Edustajiston pk. 30.5.1950.

5 Tmk pk 10.4.1948; Työläisopiskelija 4/1948.

joulun alla keskiviikkona 20. joulukuuta 1950 Helsingin työväentalon A-salissa. Sivistystyöjärjestöjä oli paperilla kaikkiaan 59, mutta niistä jopa parikymmentä oli heikosti toimivia. Lisäksi muutamien toimintaa haittasivat suuntaerimielisyydet. Järjestökokonaisuus olisi voinut olla paremmassakin toimintakunnossa. Vuonna 1953 toimiviksi mainittiin enää vain 28 sivistystyöjärjestöä.

Kansandemokraattisten kokousedustajien taholta pahoiteltiin työväentalolla, että muutamissa sivistystyöjärjestöissä oli ”vasemmistotyöväki syrjäytetty”. Lisäksi joissakin puheenvuoroissa toivottiin, että Työläisopiskelijassa julkaistaisi enemmän vasemmistolaisten näkemysten mukaisia kirjoituksia. Pöytäkirjaan kirjautui toivomus ilman erikseen tehtyä päätöstä.¹

Puoli vuotta myöhemmin, edustajiston kevätkokouksessa 16. toukokuuta 1951 nousi jälleen nurinaa vasemmistolaisten kokousedustajien taholta. Liiton palveluksessa oli sen mukaan liian vähän vasemmistolaisia opintoneuvoja ja liiton lehdessä oli edelleen niukasti sen suunnan kirjoituksia. Esiin nousi myös selkeä toivomus: TSL:n tuli saada ”kiinteämpi” yhteys Neuvostoliittoon ja itäisen Euroopan kansandemokraattisten maiden kulttuurijärjestöihin. Arvi Hautamäki vastasi ensinnäkin sen hetken neuvojien olevan vanhoja työntekijöitä, eikä uusien palkkaamiseen ollut varaa. Perustelu oli muodollisesti pätevä. Lisäksi hän totesi lyhyesti, että tällainen yhteys naapurimaahan oli mahdollinen vain SN-seuran välityksellä. Liitto oli sen järjestöjäsen. Hänellä oli myös vasemmistolaisia miellyttänyt uutinen, sillä hän oli aivan pian lähdössä Neuvostoliittoon erään opettajavaltuuskunnan matkassa.²

SATAKUNNAN KERHOLAISIA

Liiton vaikeutuvan talouden ongelmat eivät välttämättä näkyneet aivan samanlaisina kentällä, laajan maan eri puolilla. Havainnollisia esimerkkejä voi kertoa Porin suunnalta Satakunnasta. Työläisopiskelijaan koottujen tietojen mukaan kerhotoiminta jatkui 1950-luvun alussa tuttuun tapaan, monien edeltäneiden vuosien malliin. Uusia opintokerhojakin oli käynnistynyt sotavuosien jälkeisissä innostuksen tunnelmissa.

Työväen järjestötoiminta sai länsirannikolla Kokemäenjoen suulla alkunsa jo 1800-luvun puolella. Poliittisen toiminnan ohella kulttuuriharrastuksilla oli vahva sijansa: oli työväen teatteria, laulua, soittoa, monia kuoroja ja orkestereita. Työväentalo tarjosi porilaisille hyvän kodin vireille harrastuksille. Porin seudun työväen sivistystyöjärjestö saatiin yritysten jälkeen aikaan Arvi Hautamäen avustamana vuonna 1937. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli Niilo Raivio, varapuheenjohtajana Juho Mäkelä ja sihteerinä

¹ Edustajisto pk 20.12.1950.

² Edustajiston pk. 16.5.1951.

Arvi Kontula. Työläisopiskelijan mukaan järjestöön kuului vuoden 1949 lopulla 125 erilaista seudun työväenjärjestöä, kaupungin ja maalaiskunnan lisäksi Ulvilan ja Nakkilan kuntien alueelta. Niissä oli noin 15 000 henkilöjäsentä.

Toiminta painottui alusta alkaen erilaisiin juhla- ja luentotilaisuuksiin. Vuoteen 1949 mennessä järjestö sai aikaan 28 erilaiset kurssit. TSL:n kanssa järjestettiin erilaisia luento- ja opintopäiviä noin 70, ja niillä oli osallistujia kaikkiaan 4 500. Esimerkiksi syksyllä 1943 järjestetyllä TSL:n kulttuuriviikolla Porin seudulla oli kaikkiaan 23 tilaisuutta, ja niissä oli mukana yhteensä 3 000 henkilöä. Myös Yleisradion Porin aalloilla oli päästy esittäytymään, muun muassa liiton 30-vuotispäivän yhteydessä lokakuussa 1949.

Vuonna 1938 perustettiin sivistystyöjärjestöt myös Raumalle, Punkalaitumelle ja Euraan, mutta niiden toiminta ei muodostunut erityisen vilkkaaksi. Sotien jälkeen saivat alkunsa lisäksi sivistystyöjärjestöt Kankaanpäässä, Ikaalisissa, Hämeenkyrössä, Tyrväällä ja Keikyässä. Näistä kaikista vireimpänä säilyi Porin seudun sivistystyöjärjestö. Lehtikirjoituksessaan Arvi Kontula kiinnitti huomiota siihen, että sodan jälkeisessä tilanteessa työväenliikkeellä oli ”suuri puute henkisistä työntekijöistä”, sillä ajankohdan poliittinen ja muukin toiminta nieli heidät kokonaan.¹

Porilainen sos.dem. nuorisoyhdistys sai alkunsa 1920-luvulla vanhan nuorisoliiton hajoamisen seurauksena. Alusta asti yhdistyksessä harrastettiin TSL:n avulla opintotoimintaa: järjestötehtäviä, kirjanpitoa, puhetaitoa, lausuntaa, näyttämötaidetta, ruotsia, esperantoa, sosialismin teoriaa, psykologiaa ja varhaisnuorisotyötä, muiden muassa. Kun yhdistyksellä oli oma huvila, joinakin vuosina toimi myös puutarhanhoidon kerho. Esimerkiksi kaudella 1929–1930 nuorisoyhdistyksessä oli yhtaikaa kuusi opintoryhmää.

Toimintakaudella 1948–1949 opiskeli viisi ryhmää. Yksi oli yleisohjelmallinen, lisäksi olivat näytelmä-, sosiaalinen-, sosialismin ja ruotsin kielen opintoryhmät. Valtionapukirjoista oli muodostunut vuosien kuluessa ja opintojen edetessä kaiken kaikkiaan sängen laaja kirjasto, joka oli jäsenistön ahkerassa käytössä.²

Toukokuussa 1927 muodostettiin Porin sos.dem. naisyhdistyksen pariin opintokerho 13 hengen voimin. Kerho liittyi TSL:n alaiseksi. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi ja opinto-ohjaajaksi valittiin Fanny Ahlfors. Neljäkymmenluvun lopulla ohjaajana toimi Enni Korhonen. Pitkäaikaisena sihteerinä oli Irja Koivu. Jäsenmäärä vaihteli vuosien kuluessa 15–25 välillä, ja useimmat perustamisessa mukana olleet olivat ahkerasti mukana vielä kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Kerho kokoontui yleensä viikoittain maanantaisin. Opintoaiheina olivat alusta alkaen muun muassa tullikysymykset, verotus ja huoltoalan kysymykset. Myös ulkopuolisia alustajia käytettiin

1 Arvi Kontula: Katsaus Porin seudun työväen sivistystyöjärjestön toimintaan. Työläisopiskelija 1/1950.

2 Y.E.: Porin työn nuorten opiskelutaipaleelta. Työläisopiskelija 1/1950.

joskus. Opintotilaisuuksissa luettiin hyvää kaunokirjallisuuttakin. Tämänkin kerhon huomaan kertyi vuosien varrella laaja kirjasto.¹

Toejoen työväenyhdistyksellä ja sos.dem. naisyhdistyksellä oli ollut opintokerhotoimintaa jo ennen sotavuosia Porin pohjoislaidalla. Aiheina muisteltiin olleen kunnallistietoa, järjestötehtäviä ja juhlakulttuuria. Syksyllä 1948 aloitettiin kerhotoiminta uusien voimin, opinto-ohjaajana ja puheenjohtajana Erkki Lahtinen ja sihteerinä Viljo Sepänen. Myöhemmin tehtäviin tulivat Aarne Niemi ja Eila Vallin. Tarkoituksena oli työväenyhdistyksen ja naisyhdistyksen jäsenten ”valistuneisuuden ja toverillisuuden lisääminen”. Pääosin nuorista tovereista koostunut kerho kokoontui joka toinen perjantai järjestötehtävien merkeissä TSL:n opintoaineistoa hyödyntäen.²

Porin kaupungin liitosalueella toimi Vähärauman työväenyhdistyksen opintokerho aina kolmekymmenluvun pulavuosilta alkaen. Se järjesti erilaisia kurssi- ja luentotilaisuuksia, sekä sotavuosien jälkeen yhteistyössä sivistystyöjärjestön kanssa myös kirjankurssit. Kerhotoiminta keskittyi 1940-luvun lopulla ensinnäkin puhetaidon ja näyttämötoiminnan opiskeluun. Toinen opintoryhmä työskenteli ”näyttämötekniikan salaisuuksien selville saamiseksi”. Selitys löytyi siitä, että sotavuosien jälkeen yhdistys sai valmiiksi oman työväentalon. Näyttelijä Dagi Stenuddin ohjaamassa kerhossa oli vakituinen kantajoukko, mutta kenties jokin sota-ajalta periytynyt välinpitämättömyys jarrutti nuorten mukaan tuleamista. Keskikaupungin riennotkin houkuttivat puoleensa.³

Reposaaressa eli ”saarella selällisellä” toimi sos.dem. työläisnuorisoliiton porilainen osasto. Se perusti keväällä 1948 opintokerhon, joka sai Kipinän nimen. ”Kättilönä” toimi O. Lindberg. Kerho kokoontui viikoittaisten osastokokousten yhteydessä etupäässä järjestöaiheen merkeissä. Jäsenet saivat ”alkeisopetusta järjestökulttuurissa”, sillä kukin toimi vuorollaan puheenjohtajana ja sihteerinä. Samassa yhteydessä keskusteltiin kyllä muistakin ajankohtaisista aiheista ja esitettiin ohjelmaakin. Kerhon kokoontumisiin osallistui viikoittain 15–30 nuorta. Enemmänkin toivottiin, mutta Reposaaari, Porin toisen ulkosataman alueella, oli pienestä koostaan huolimatta ”tupaten täynnä järjestöjä ja melkein jokaisella on monta rautaa tulella”. Tärkeä opintokerho ei ollut suinkaan ainoa houkuttelevaa toimintaa tarjonnut. Vuoden 1950 alussa oli tulossa viikon mittainen järjestötoiminnan kurssi yhdessä työväenyhdistyksen kanssa.⁴

Lokakuussa 1948 käynnistyi Porin postimiesten opintokerho. Paikalla oli 12 ammattiosaston jäsentä. Puheenjohtajaksi ja opinto-ohjaajaksi valittiin Martti Häyhtiö,

1 Hilma L. [Laine?]: Porin sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhon toimintaa vuosien varrella. Työläisopiskelija 1/1950.

2 E.L. [Erkki Lahtinen?]: Toejoen työväenyhdistyksen opintokerhon työskentelystä. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaus.

3 A.K. [Arvi Kontula?]: Kuulumisia Vähärauman ty:n kerhosta. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

4 U.T.: Reposaaaren Työn Nuorten ”Kipinän” kerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

sihteeriksi V. Lammi ja taloudenhoitajaksi P. Someristo. Kerho oli yleisohjelmallinen. Heti ensimmäisenä opintokautena 1948–1949 pidettiin viisitoista opintokokousta, keskimäärin seitsemän hengen voimin. Siinä ei vielä ollut kaikki: koko ajan oli rinnalla myös järjestötoimitsijan tehtävien opiskelua vilkkaine keskusteluineen. Esimerkiksi syksyllä sai jokainen vuorollaan tehtäväksi pitää niin sanottua nurkkapöytäkirjaa, lähinnä humoristisia tapahtumia tai käänteitä talteen kirjaten. Piristystä antoivat tietokilpailutkin. Ja kevätkaudella 1949 paneuduttiin enemmän oman ammatin asioihin jokaisen valmistautuessa postiljoonikurssiin. Syksyllä virisi puolestaan ruotsin kielen opiskelu.

Porilaisten postimiesten kerho-opiskelulla oli pitemmät, vuosiin 1934–1936 ulottuneet juuret, ja sen takia kerhon kirjastoon oli ehtinyt jo kertyä yli sata teosta. Silloin oli aiheina ollut ammattiyhdistystietoa, yhteiskuntaoppia ja maailmanhistoriaa. Postikonktorin hoitaja oli kuitenkin tuolloin painostanut lopettamaan mielestään kommunistisen kerhon toiminnan.¹

TEHDASKIN ANTOI TUKENSA

Harjavallan kuparitehtaalaiden parissa toimi neljäkymmenluvun jälkimmäisellä puoliskolla Kuparitehtaan opinto- ja taidekerho. Sen toiminta painottui aluksi pääosin näytelmäharrastuksiin, mutta tammikuusta 1948 alkaen sen parissa oli myös opiskelua. Silloin aloitettiin TSL:n kirjekurssina suullisen esitystaidon alkeiden ja pian myös puhetaidon kurssit. Kumpikin suoritettiin kiitettävällä arvosanalla. Seuraavaksi aloitettiin kansantaloustieteen ja englannin kielen kurssit. Kerhon puheenjohtajana oli 1948 insinööri Toivo Niemelä ja seuraavana vuonna levyseppä Emil Immonen, joka toimi myös opinto-ohjaajana. Kielikurssin ohjaajana oli maisteri, rouva Sariola.

Toimintaa saatiin viihtyisämmäksi ja mielenkiintoisemmaksi monipuolistamalla kerhoiltojen ohjelmaa. Hauskuutta tarjosivat esimerkiksi huumoripitoiset pakinapöytäkirjat sekä luenta- ja lausuntasarjat. Itse tehty Kerholehti tarjosi sekin virkistävää ja valistavaa ohjelmaa yhteisissä juhlatilaisuuksissa. Merkille pantavaa oli, että tehtaan johto suhtautui opintotoimintaan myönteisesti. Kerho sai taloudellista tukea, kalusteita ja käyttöönsä vapaan kerhuhuoneiston.

Mainittakoon, että vuonna 1948 toimi Opinto- ja taidekerhon yhteydessä lisäksi teknillisen matematiikan piiri. Siinä opiskeltiin teknillisen kirjeopiston Tietomiehen kirjekurssin pohjalta. Opettajina olivat teknikot Paavo Viksten ja Mauno Hannuniemi.²

Porin metallityöväen ammattiosasto sai alkunsa vuonna 1899. Jostakin syystä osaston parissa opiskelun kipinä ei 1920–1930-luvulla iskenyt pitkään aikaan erityistä tulta.

1 Martti Häyhtiö: Porin postimiesten opintokerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950.

2 E.J.: Kuparitehtaan opintokerhon toiminnasta Harjavallassa. Työläisopiskelija 1/1950.

Tosin osaston jäseniä osallistui esimerkiksi Porin seudun sivistystyöjärjestön kursseille. Myös työväenopiston tarjoamiin mahdollisuuksiin tartuttiin. Aivan uuden sysäyksen ammattiosaston opintotoiminnan virittämiseen antoi vasta sivistystyöjärjestön syksyllä 1948 järjestämä opinto-ohjaajakurssi. Siihen osallistui myös ammattiosaston jäseniä. Tammikuussa 1949 osaston pariin saatiinkin toimimaan ammattiyhdistystiedon opintokerho. Tauno Jussilan ohjaamia opintokokouksia pidettiin viikoittain. Ilahduttavaa oli, että kerholaiset olivat pääosaltaan nuorempaa ammattiyhdistysväkeä.¹

Kuten niin monella paikkakunnalla, myös Raumalla työväentalo tarjosi työväelle monia toiminnan mahdollisuuksia. Sos.dem. työväenyhdistyksen omistamassa Soihdulassa järjestettiin aikojen kuluessa myös valistus- ja opintotoimintaa. Talon tiloja hyödynsi myös ammatillinen paikallisjärjestö omiin kursseihinsa. Sos.dem. työläisnuoriso-osaston parissa aloitti Työn nuorten opintokerho jonkin aikaa sotavuosien jälkeen. Siihen kuului parikymmentä nuorta, jotka aloittivat puhetaidon opiskelulla. Kun lisäksi kaupungilta saatiin jonkin verran varoja varhaisnuorisotyöhön, päätettiin ryhtyä kouluttamaan tälle työlle ohjaajia. Syksyllä 1949 kirjekurssille osallistui 12 nuorta, jotka kokoontuivat vastaamaan kurssikirjeiden kysymyksiin joka toinen viikko. Työläisnuoriso-osasto järjesti myös oman, viikon mittaisen kurssin, jolle osallistui 15 nuorta. Nuoria osallistui myös Rauman kansalaisopiston ja kaupungin nuorisotyölautakunnankin järjestämille kursseille.²

Sorkan pienviljelijöillä oli ollut ennen sotia TSL:n alaista opintotoimintaa muun muassa viljelyskasveihin ja kotieläimiin liittyen, ammatillista osaamista lisäten, kuten aiemmin kerrottiin. Myös järjestötoimintaa opiskeltiin sekä kunnallisten lautakuntien ja valtuuston työskentelymuotoja harjoiteltiin. Terveysoppi ja sosiologiakin olivat joskus mukana. Sorkan työväenyhdistyksellä oli ollut oma opintokerhonsa Uurtaja. Sota kuitenkin katkaisi sen opintotoiminnan. Se sitten jatkui enemmänkin työväenyhdistyksen voimin vuonna 1948. Aluksi tutkittiin kerhoaiheena huoltolakia, sitten kunnallista verotusta. Sorkan alue oli maantieteellisesti haasteellinen opintotoiminnalle: se kattoi noin 20 kilometrin mittaisen kaistaleen Pohjanlahden uloimmasta saaristosta sisämaahan päin. Varsinkin kelirikko aiheutti syksyin ja kevään omat haittansa saaris-
tossa asuville kerholaisille.³

Ikaalisissa toimi 1940-luvulla ilmeisesti ainoastaan Miettisten työväenyhdistyksen opintokerho, jolla oli juuret jo parin vuosikymmenen takana. Useita aiheita opiskeltiin kerhomuodossa. Raskas sota-aika oli siellä katkaissut niin yhdistys- kuin kerhotoiminnan. Muutama kerholainen menetettiin rintamalla kaatuneena. Neljäkymmenluvun lopulla aloitettiin melkein kokonaan uusin voimin, ja innostusta riitti. Ymmärrettiin,

1 V.V.V.: Porin metallityöväen ammattiosaston opinto- ja kurssitoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

2 Kalevi S-d.: Rauman työn nuorten opiskelutoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

3 Toimi Vastavirta: Sorkan Ty:n opintokerhon elämää. Työläisopiskelija 1/1950.

että varsinkin maaseudulla opintokerho oli juuri se ”koulu”, jossa saattoi lisätä tietojaan. Kerho antoi myös muuta, paljon sellaisia tietoja, joita tarvittiin yhdistystoiminnassa ja elämässä yleensäkin. Nimimerkki J. M. totesikin kerho-opiskelun olevan ”halvinta ja parasta pohjakoulutusta ja jälkikasvatusta tulevaisuutta ajatellen, koska emme ole tiedoissa ja taidoissa vielä sillä tasolla, missä tulisi olla”. Mitä valistuneempi ja tietoisempi työväenluokka olisi, sitä vähemmän sitä voisi ”jallittaa”, hän arvioi.¹

PÄÄKAUPUNKISEUDULLA ILMANSUUNNAN MUUTOS

Pääkaupunkiseudulla vuoden 1946 alku merkitsi sekä hallinnollista taitekohtaa että myös toimintasuunnan muutoksia. Laaja Helsinkiä ympäröinyt asutuksen vyöhyke liitettiin kaupunkiin, mukana osa maalaiskuntaa, itsenäisiä kuntia ja Haagan kauppalakin. Vaalipiiriä toteuduttua vuonna 1952 sosialidemokraatit irrottivat Helsingin kunnallisjärjestönsä Uudenmaan piiristä muuttaen sen samalla piirijärjestöksi. Sosialidemokraattien ja kansandemokraattien piiritoimistot pyrkivät kiivaasti saamaan liitosalueille uusia yhdistyksiä ja herättelemään vanhoja uuteen toimintaan niin kantakaupungissa kuin esikaupungeissa. Monet uusista sos.dem. yhdistyksistä liittyivät samalla HTY:n jäseneksi, mikä takasi sosialidemokraattien enemmistöaseman jatkumisen.²

TSL:n toiminnassakin yhteistyön suunta oli nyt liitosalueella toinen: maalaiskunnan sivistystyöjärjestön sijasta Helsingin sivistystyöjärjestössä kansandemokraateilla oli varsin vahva asema. Helsingin maalaiskunnan sivistystyöjärjestön kotipaikka siirtyi Tapanilasta Tikkurilaan, missä sen toiminta jatkui ja lomittui suuren Tikkurilan työväenyhdistyksen omaan sivistys- ja opintotoimintaan. Työ jatkui maalaiskunnassa entisillä linjoilla muun muassa luentotilaisuuksin, avustuksin ja kunnallispoliittisin neuvottelutilaisuuksin. Opintokerhotoimintaan kannustettiin. Viisikymmenluvun edetessä koettiin vaikeuksia innostuksen vähentyessä, mutta edelleen pyrittiin lähettämään jäseniä TSL:n kursseille.³

Maalaiskunnan puolella toimi Helsingin pitäjän demokraattinen yhdistys, joka oli SKDL:n perusosasto. Se aloitti syksyllä 1954 opintokerhotoimintansa työväenliikkeen historian parissa. Lähtökohtana oli, että ”mitään uutta ei pystytä omaksumaan, ellei tunneta vanhaa”. Ryhmässä oli vaihtelevasti kahdeksasta kolmeentoista osallistujaa. Kerho oli aluksi kokoontunut yksityisasunnoissa eri puolilla paikkakuntaa, mutta myöhemmin saatiin vakinainen kokoontumispaikka kirkonkylän kansakoululta.

1 J. M.: Miettisten Ty:n kerhon kuulumisia. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

2 Tuomisto 1992, s. 6–8; Tuomisto 1984a, s. 398.

3 Vasara 2000, s. 355–358.

Talvikaudella 1955–1956 opinto-ohjelmassa oli kunnallishallinto. Lisäksi pohdittiin erilaisia ajankohtaisia kysymyksiä. Opintokokouksissa saivat tulevat puheenjohtajat ja sihteerit samalla käytännön harjoitusta tehtäviinsä.¹

Lännen suunnalla Haagan kauppala tuli osa Helsingin kaupunkia. Muutos heijastui Haagan työväenyhdistyksessä aluksi odotuksena toiminnan vireytymisestä. Pian sodan jälkeen jäsenmäärä kohosikin voimakkaasti, laskien sitten pitkin 1950-lukua monestakin syystä. Nuoriso-osasto käynnistettiin 1949 toiveikkaasti, mutta pian se tyrehtyi ohjaajapulaan. Hyvin toimineella naisjaostolla oli auttava kätensä varhaisnuorten eli Päivän nuorten toiminnassa. Varsin pian 1950-luvulla havaittiin kuitenkin, että suurella kaupungilla on kasvaviin nuoriin omaa vetovoimaansa. Teatteriharrastusta onnistuttiin jatkamaan aina 1960-luvun alkuvuosiin, television valtakauden alkuun saakka.

Yhdistyksessä oli aiemmilta vuosilta kokemusta opintokerhotoiminnasta, hyvin vaativastakin, mutta ilmeisesti monet muutokset jarruttivat uutta alkua. Kuitenkin yhdistyksen aloitteesta avattiin 1946 Haagaan Helsingin työväenopiston toimipiste. Haagan työväenyhdistykseen saatiin pitkäkhön tauon jälkeen uusi opintokerho alulle vasta vuonna 1966.

Haagan alueella oli sotavuosien jälkeen myös hyvin vilkasta SKDL:n paikallista toimintaa. Kansandemokraatit saivat vuokrata työväentaloa omiin kokouksiinsa ja tilaisuuksiinsa, ilmeisesti puolueopintoihinsakin, kunnes he 1960-luvulla siirtyivät muihin tiloihin.²

Lauttasaari siirtyi myös osaksi laajentuvaa Helsingin kaupunkia. Jo muutosta edeltäneenä vuonna 1945 sinne perustettiin SKDL:n yhdistys ja pian sen jälkeen myös kommunistinen puolueosasto. Niiden toiminta oli varsin vilkasta. Niillä oli luonteva, opinto- ja koulutustoimintaa harrastava yhteistyökumppani Myllykallion parakkerakennuksissa: toimintaansa aloitellut Sirola-opisto. Se tosin siirtyi pian vakinaisempiin tiloihin Harvialaan.

Lokakuussa 1947 sai puolestaan alkunsa Lauttasaaren sosialidemokraattinen yhdistys. Kahden puoluesuuntauksen keskinäinen elo vaikutti historiakirjan mukaan paikkakunnalla varsin asialliselta, vaikka kansandemokraattisella puolella oltiin tottumattomampia kansanvaltaiseen järjestötoimintaan.

Sos.dem. yhdistyksen alkuvuosia saarella on kuvattu kivuliaiksi alun innostuksen jälkeen, vaikka myös piiri pyrki kirjeillään kannustamaan eteenpäin. Yhdet illat saatiin aikaan perustamisvuoden joulukuussa, ja alustajia vieraili puhumassa kokouksissa, mutta jo parin vuoden kuluttua mietittiin ensi kerran yhdistyksen lopettamista. Toiminta kuitenkin jatkui, ja 1950-luvun puolella paneuduttiin oman

¹ ”Mukana ollut”: Vakaata opiskelua. Työläisopiskelija 3–4/1956, myös lainaus.

² Leskelä 2008, s. 116–117, 121–127, 139–144, 155.

lähiympäristön kehittämisasioihin ja kunnallisiin aiheisiin. Ymmärrettävää oli, ettei toiminnallisten vaikeuksien keskellä näytä olleen ylimääräisiä voimia opintotoiminnan aikaansaamiseen. Vuonna 1958 yhdistys teki aloitteen työväenopiston alaosaston aikaansaamisesta Lauttasaaren. Tilapäinen sivuosasto avasi ovensa 1966 ja varsinainen alueopisto 1985.¹

Aiemman Helsingin maalaiskunnan keskukseen Malmille, koilliseen Helsinkiin, perustettiin helmikuussa 1947 uusi yhdistys kommunistien onnistuttua valtaamaan vanhan työväenyhdistyksen ja samalla työväentalon oman toimintansa tyyssijaksi.² Malminseudun työväenyhdistyksessä oli 1930-luvulla ollut kokousten ja poliittisten keskustelujen ohella muun muassa iloista huvitoimintaa sekä vireää opintotoimintaa. Oli ollut kurseja pöytäkirjanteossa ja kirjanpidossa. Oman pysyvän toimitilan puute, kiertolaiseksi joutuminen, heijastui välittömästi sosialidemokraattien toimintaan ja vaikeutti sitä monella tavalla. Lähin sosialidemokraattien työväentalo oli Tapanilassa. Huvitoimintaa pyrittiin jatkamaan, samoin yhteistyötä lähimpien sos.dem. yhdistysten kesken alueen kehittämiseksi. Opintotoiminta ei jatkunut entisellään, mutta kuitenkin esimerkiksi vuonna 1952 tehtiin linja-autolla yhteinen tutustumisretki Kiljavan ammattiyhdistysopistoon. Seuraavina vuosina osallistuttiin myös Uudenmaan sosialidemokraattien maakuntajuhlille eri paikkakunnilla. Opintokerhotoiminta virisi uudelleen 1960-luvun puolivälissä.³

Tapanilan työväenyhdistyksen nuoriso-osasto aloitti sotavuosien hiljaisuuden jälkeen vireän toiminnan syksyllä 1944 nuorten miesten palatessa rintamalta.⁴ Opintokerhotoimintaakin käynnistettiin. Siirtyminen maalaiskunnasta kaupungin osaksi ei näytä heilauttaneen toimintaa mihinkään suuntaan, ainakaan siitä ei historiateoksessa kerrota.

Nuoriso-osaston opintokerho järjesti Tapanilan sosialidemokraattiselle järjestöväelle yhteisen luentotilaisuuden maaliskuun lopussa 1949. Alustajaksi saatiin TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki, jonka ajankohtaisena aiheena oli ”Mitä sosialidemokratia on”. Tällaiselle pohdinnalle oli murrosvaiheessa tarvetta. Seuranneina vuosina nuoriso-osastossa oli opiskelun ohella monipuolista toimintaa, oli kisälli- ja kisällitärhymiä, näytelmäryhmiä, järjestettiin huveja ja ohjelmallisia iltamia. Omalla talolla toimi edelleen vireä työväen näyttämö. Nuorten ohjelmaryhmät kiersivät myös lähialueen yhdistysten tilaisuuksissa. Ne menestyivät hyvin erilaisissa kulttuuri- ja urheilukilpailuissa. Opintokerhotoimintaa ohjasi pitemmän aikaa Urpu Vihavainen.⁵

1 Kolanen ja Väisänen 2007, s. 14–19, 36–40, 51–52, 66, 76–77, 81, lainaus, s. 19.

2 Talon rakentamisesta ja uusista omistajista ks. Parikka 1987, s. 56–58, 62, 80.

3 Meriläinen 1997, s. 20–21, 38–39, 52.

4 Mainittakoon, että 15-vuotias Olavi Hurri liittyi Tapanilan nuoriso-osastoon keväällä 1944 (Oikeastaan aika mielenkiintoinen elämä, Olavi Hurrin muistelmat, s. 33–36).

5 Tahvanainen 2008, s. 395, 419–423, 434–435.

Sodan loppuminen ja lisäksi alueliitos merkitsivät pääradan varren toisessa taajamassa, Puistolassa, koillisen Helsingin liitosalueella voimakasta sosialidemokraattisen järjestötoiminnan nousua vuodesta 1946 alkaen. Yhtenä toimijana oli historiikin mukaan Olavi Hurri, joka ohjaajakurssin käytyään oli Nuorten kotkien yhdyshenkilönä; hän osallistui kuitenkin nuorisoliiton edustajana TSL:n 30-vuotisjuhlakokoukseen syyskuussa 1949. Puistolalan työväenyhdistyksen toiminta oli vilkasta monine ohjelmallisine tilaisuuksineen Puistolalan urheilijoiden talolla.

Historiikin mukaan opintotoiminta ei Puistolassa niinkään kiinnostanut. Yhdistyksessä aiemmin toiminutta keskustelukerhoa yritettiin elvyttää 1940-luvulla siinä onnistumatta. Pitkäaikainen naisten ompeluseura muutettiin 1950 työväenyhdistyksen naisjaostoksi. Se järjesti ompeluiltoja, erilaisia teemailtoja keskusteluineen, levitti kirjallisuutta sekä järjesti myös huvi- ja juhlatilaisuuksia. Kokoukset aloitettiin tai lopetettiin usein laululla, ja ohjelmassa oli usein valistavia esitelmiä, melkein pä kuin opintokerhossa konsanaan.¹

ERILAISIA YHDISTYKSIÄ

SKDL:n järjestökenttä muodostui sangen kirjavaksi: oli alueellisia yhdistyksiä ja niiden lisäksi myös paljon työpaikkakohtaisia järjestöjä sekä työ- ja ammattialojen poliittisia järjestöjä. Urheilijoitakin koottiin omiin yhdistyksiin. Heti toisessa liittokokouksessa vuonna 1949 sanoi järjestösihteeri Yrjö Salonen, että ”järjestötyypeihin nähden ei SKDL:n puitteissa ole mitään syytä jäykistyä kaavoihin, vaan on pyrittävä kehittämään ja löytämään kaikkia sellaisia muotoja, jotka vievät liikettämme eteenpäin”.²

Helsingin sos.dem. naisyhdistykselle tuli jokin opintotoiminnan katkos heti sodan jälkeen, joskaan se ei ainakaan aluksi johtunut kaupungin laajentumisesta ja siten toimintakentän huomattavasta kasvusta. Vuonna 1945 yritettiin hetken herätellä aiempaa, sota-aikana väsähtänyttä kunnallistiedon kerhoa, mutta tuloksetta. Vasta 1951 perustettiin toiminnan virkistykseksi Keskipäivän kerho, tavallaan opintokerhon jatkeena. Siihen kuului 10–20 naista, jotka kokoontuivat toistensa kotona pari kertaa kuukaudessa, myöhemmin lähes viikoittain. Vetäjänä oli Meri Utrio, myöhemmin Marjatta Joutsen. Tapaamisissa keskusteltiin erilaisista ajankohtaisista asioista ja opiskeltiin myös R. H. Oittisen kirjaa *Työväenkysemys ja työväenliike Suomessa*. Kerhon tapahtumista ja tilaisuuksista muodostui huomattava osa naisyhdistyksen toiminnan kokonaisuutta.

Vuodesta 1953 alkaen kerho järjesti myös tutustumiskäyntejä eri laitoksiin, kuten esimerkiksi Helsingin Lastenlinnaan ja SAK:n Kiljavan opistoon, sekä yhteisiä

¹ Puistolalan sos.dem. työväenyhdistys 1981, s. 20–25 (Risto Meriläinen).

² Haikara 1975, s. 99–101, lainaus s. 99. Teos keskittyy poliittiseen toimintaan, eikä sivistys- tai kulttuuritoiminta saa juuri tilaa.

ohjelmallisia illanviettojakin. Kirjallisuuskin kiinnosti: yhdessä Käpyrinteen vanhainkodin kanssa järjestettiin kirjallinen iltama, jonka tulot annettiin laitoksen käyttöön. Kerhon parissa toimi myös kirjarengas, ja sillä oli myös Ikinuoret-lauluryhmä. Vuonna 1955 retkikohteina olivat eduskuntatalo ja presidentinlinna. Monipuolinen Keskipäivän kerho teki myös hyväntekeväisyyttä. Esimerkiksi 1956 se lähetti sos.dem. työläisnaisliiton välityksellä joulupaketteja puutteenalaisille lapsiperheille Rautavaaraan ja Taivalkoskelle.¹

Esimerkiksi vuonna 1953 pääkaupungin sos.dem. piirissä oli runsaat 70 puolueosastoa. Paikoin virisi opintotoimintaa TSL:n parissa, toisin paikoin taas ei lainkaan. Opiskelun osalta hyvän esimerkin tarjosi huhtikuussa 1950 Helsingin etelärannikolle, Väinö Voionmaan pitkäaikaiseen kotikaupunginosaan, perustettu Eiran sosialidemokraattinen yhdistys. Jo toisena toimintavuonna aloitti TSL:n opintokerho parinkymmenen hengen voimin. Ensi alkuun opiskeltiin psykologiaa, sitten sosialismin aatehistoriaa ja teoriaa. Ohjaajana oli aluksi Kalevi Vatanen ja myöhemmin Yrjö Saaristo. Yhdistys oli myös yksi niistä lukuisista, jotka osallistuivat viisikymmenluvun alussa varainkeruuseen Väinö Voionmaan säätiön hyväksi. Tiivistä harrastusta riitti kolmen vuoden ajaksi, mutta todellinen opiskeluinnostus iski yhdistyksessä uudelleen vasta 1970-luvun alussa, aivan muuttuneissa oloissa.²

AIKA VAATII UUSIA PUOLUEOHJELMIA

Sivistysliiton jäsenjärjestö SKP päätti 1948 pitämässään VIII edustajakokouksessa ryhtyä laatimaan ensimmäistä varsinaista puolueohjelmaansa. Jo elokuussa 1918 hyväksytty jyrkkäsanaainen perustamislausunto oli merkinnyt irtautumista vanhan yhtenäisen työväenliikkeen Forssan ohjelmasta vuodelta 1903. Puolueohjelman aikaansaaminen ei ollut kuitenkaan ongelmatonta, ja hyväksyminen lykkääntyi vuoteen 1957.

Sen sijaan SKDL hyväksyi itselleen ohjelman toisessa liittokokouksessaan 28.6.–1.7.1949. Kokouksessa käytiin kaiken kaikkiaan avoimen monipuolista, teräväsanaista ja itsekriittistä keskustelua edeltäneiden vuosien politiikasta, kokemuksista, saavutuksista ja pettymyksistä.

Hyväksytty ohjelma nojautui marxilaisiin lähtökohtiin ja lisäksi pitkälti erityisesti kommunistisessa liikkeessä hahmoteltuihin näkemyksiin kapitalismin ja varsinkin monopolikapitalismin ajankohtaisista piirteistä. On kuitenkin syytä huomata, että ohjelmaluonnosta esitellessään kansanedustaja Hertta Kuusinen painotti kokousväelle myös muun muassa demokratian ja parlamentarismien merkitystä. Hänestä parlamentti

¹ Laitinen 1995, s. 75–76.

² Tuomisto 1992, s. 10; Tuomisto 2000b, s. 11, 17–19, 35.

oli muuttunut yhdeksi luokkataistelun kentäksi. ”Pyrkiessään muuttamaan yhteiskuntaa työväestön on niinollen taisteltava demokratian puolesta myös porvarillisen, kapitalistien hallitseman valtion puitteissa”, hän lausui Kalevi Haikaran mukaan.¹

Ohjelmassa sisälsi runsaasti käytännön tavoitteita muun muassa suuryhtymien kansallistamisesta, maan pakkolunastamisesta herraskartanoilta ja tilakeinottelijoilta vähän maata omistaville, samoin verotusta, sosiaalista lainsäädäntöä ja kunnallispolitiikkaa käsitteleviä näkökohtia.

Ohjelmassa annettiin sijaa myös sivistys- ja kulttuurikysymyksille. Kun ”suurpääoma” oli ohjelman mukaan siihen asti ”kahlehtinut sivistyksen leviämistä, vääristänyt ja kaupallistanut kulttuurielämän”, ja myös yllyttänyt sen välityksellä esiin ”nousukasmaisia, pikkuporvarillisia taipumuksia”, SKDL näki erääksi päätehtäväkseen juuri kulttuurielämän vapauttamisen ”suurpääoman” holhouksesta. Näin voitaisi laskea uudet perusteet ”kansakunnan henkiselle kasvatukselle ja viljelykselle”. Ohjelman lopussa viitattiin vielä kaksi vuotta aiemmin hyväksytyyn erityiseen kulttuuriohjelmaan. Siinähan tuotiin myös TSL:n toiminnan merkitys hyvin esiin.² Puolueohjelman valmistumisen aikoihin kylmä sota idän ja lännen välillä otti uusia askelia. Se puolestaan heijastui Kalevi Haikaran mukaan siten, että kommunistien ennestään tukeva ote SKDL:n johdossa yhä vahvistui ja vieläpä pitkäksi aikaa.³

Jossain määrin voimakkaammin tuli suomalaisen yhteiskuntaan vaikuttamaan sosialidemokraattien uusi periaateohjelma. Sekään ei syntynyt vaivatta. SDP asetti kesällä 1948 komitean pohtimaan uuden periaateohjelman aikaansaamista Forssan ohjelman seuraajaksi. Ajan kiivaan kuohunnan keskellä komitea ei ehtinyt kokoontua lainkaan.

Kiireellä asetettiin huhtikuussa 1949 uusi valmisteluryhmä. Jälleen tarvittiin Sivistysliiton toimihenkilöitä ja heidän osaamistaan. TSL:n entinen sihteeri, ajankohtaisiin sosialismin kysymyksiin paneutunut maisteri Pekka Railo nimettiin puheenjohtajaksi. Komitean jäsenistä työhön ehtivät paneutua myös TSL-taustaiset R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki sekä lisäksi puoluesihteeri Väinö Leskinen ja komitean sihteerinä Työväen Akatemian opettaja Ensio Kotiranta.

Kiirettä piti, ja puoluekokoukseen valmistui pääosin Pekka Railon laatimana luonnos uudeksi periaateohjelmaksi. Se myös tarkoituksella mainittiin hänen ehdotukseensa, eikä komitean virallisena esityksenä.⁴

¹ Ks. Haikara 1975, eri kohdin, liittokokouksen keskusteluista, s. 74–79, ohjelmasta, s. 88–93, lainaus, s. 92.

² Ohjelma julkaistu esim. Borg, s. 293–301, myös lainaukset; julkaisussa *Paremmän elämän puolesta* 1974, eri kohdin, on julkaistu yksittäisiä ohjelmakohtia; ks. myös Mickelsson, s. 154–159.

³ Haikara 1975, s. 79.

⁴ Soikkanen 1991, s. 389–402, 491–494; Forssan ohjelmasta 1903 ja sen uudistamisen tarpeesta ks. Kairamo 1982, s. 10–17; ks. myös Soikkanen 1973, s. 44–46.

Railo kuvasi esitellessään ehdotustaan millaisiin ajankohtaisiin, käytännössä melkein pä mahdottomiin haasteisiin uudella ohjelmalla tuli valmistautua uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Puolueen sisällä tuli luonnollisesti huomioida kaikki ”eri etu- ja katsomusvivahteet”. Lisäksi piti torjua kommunistien syytökset sosialismin tieltä lipsumisesta. Mutta oli saman tien vielä kyettävä ”tyynnyttämään ja rauhoittamaan keskiluokkaa ja muita sosialismin iskulauseita pelkääviä”. Oli myös muistettava muun muassa pienviljelijöiden ja maanviljelijöiden edut, kun samalla huolehdittiin teollisuustyöväestönkin elinehdoista. Ohjelman tuli kelvata aatteelliselle nuorisolle, mutta samalla kuitenkin tuli ”pyöristää puolueen luokkataistelutunnuksia” sopusointuun SDP:n ajaman hallituspolitiikan ja välttämättömien kompromissien kanssa. Ohjelman tuli vielä muun muassa tarjota toimintamahdollisuudet ”kirkkouskouvaisille, lahkolaisille ja kirkosta ja uskonnosta viisi veisaaville”.

Forssan ohjelmasta oli hänen mielestään heti luovuttava. Kokousväelle ei ohjelmaesitys kuitenkaan oikein maistunut. Sitä ei edes lähetetty valiokunnan käsittelyyn. Päätökseksi tulikin, että puoluetoimikunta asettaisi uuden komitean ohjelmaluonnosta laatimaan.¹

TEHTÄVÄ OITTISEN KOMITEALLE

Jos R. H. Oittinen oli keskeinen henkilö vuoden 1949 sivistyspoliittisen ohjelman valmistelussa, hän oli sitä vieläkin enemmän SDP:n uuden periaateohjelman aikaansaamisessa vuoden 1952 puoluekokouksessa. Marraskuussa 1950 asetettuun komiteaan nimettiin puheenjohtajaksi Kouluhallituksen tuore pääjohtaja, TSL:n varapuheenjohtaja R. H. Oittinen ja sihteerinä toimi Työväen Arkiston hoitaja, maisteri Helvi Raatikainen. TSL:n pääsihteerinä Arvi Hautamäki oli taas mukana. Nuorisoliittoa edusti Viljo Kuukkanen, naisliittoa Tyyne Leivo-Larsson, puolueen maataloussiipeä Matti Lepistö ja ammattiyhdistysliikettä Nils Nilsson.

Puolue nimesi vielä joulukuussa mukaan maisteri Väinö Liukkosen, Työväen Akatemian uuden rehtorin. Lisäksi komitea täydensi itseään kahdella henkilöllä, jotka toimivat myös avustavina sihteerinä: varatuomari Mauno Laisaari (alkuvaiheissa) ja puolueen valistussihteerinä Armas D. Siimes (loppuvaiheissa). Mainittakoon, että Lepistö ja komiteaan myös nimetyt Pekka Railo sekä Väinö Leskinen eivät työskentelyyn osallistuneet.

Aimo Kairamo on arvioinut, että R. H. Oittisen, Helvi Raatikaisen ja Väinö Liukkosen panos oli ratkaiseva ohjelman valmistelussa. He kirjoittivat pohjatekstejä

¹ SDP:n puoluekokous 1949 pk, s. 272–308, Railon puheenvuorot, s. 272–280, 302–305, lainaukset, s. 274–275; Soikkanen 1991, s. 334, 495–496; Ripatti 1992, s. 150–153; Kairamo 1982, s. 18–25.

käytyjen perusteellisten keskustelujen pohjalta, Helvi Raatikainen ehkä kaikkein laajimmin puolueen pitkäaikaisia perinteitä tuntevana.¹ Muiltakin jäseniltä tuli aineistoa keskusteluun. Käytännössä aivan lopullisen silauksen ja muotoilun antoi Oittinen.²

Vuoden 1952 puoluekokouksessa toukokuun lopulla HTY:n talon tutussa juhlasalissa komitean ehdotus sai rinnalleen myös toisen, lyhyemmän ja siten iskevemmän esityksen. Turun sos.dem. kunnallisjärjestö oli laatinut omansa, filosofian tohtori Juhani Paasivirran ollessa taustavaikuttajana, apunaan opiskelijat Kunto Lehto ja Jaakko Rantanen.

Hannu Soikkanen ja Aimo Kairamo ovat muotoilleet, että Oittisen komitean esitys oli perinteisempi ja marxilaisempi kuin monet ajankohdan veljespuolueiden ohjelmat. R. H. Oittinen esitteli komiteansa ehdotuksen hyvin laajassa puheenvuorossa puoluekokouksen ensimmäisenä päivänä, helatorstaina 22. toukokuuta 1952. Hän totesi aluksi muun muassa, ettei ollut tarkoitus muuttaa periaatteita, vaikka uudella ohjelmalla luovuttaisiinkin Forssan vuoden 1903 ohjelmasta ”omaksu miemme periaatteiden ilmentäjänä”. Hänen mukaansa nyt oli tarpeellista määritellä periaatteet ”tarkemmin, selventää ne uusia oloja vastaaviksi sekä täydentää niitä sellaisilla seikoilla, joihin ei ollut tarvetta ottaa kantaa vielä 50 vuotta sitten”. Oittisen mielestä ei saanut unohtaa sitä, mistä liike oli syntynyt ja mistä se sai elinvoimansa, sillä ”me emme saa voimaamme siitä, että me pystymme hankkimaan tiettyjä etuja ja pikku parannuksia, vaan siitä, että näistä parannuksista muodostuu johdonmukainen uudistusliike”.³

Hyvin lyhyesti ilmaisten Oittinen kiinnitti esittelyssään erityistä huomiota kolmeen tarkentamista edellyttävään kohtaan: vanha ohjelma esitti sosialismin toteuttamisen epämääräisesti, toiseksi siinä korostui voimakkaasti luokkataistelu ja kolmantena, eniten muutosta vaativana oli kysymys menettelytavasta. Vanha ohjelma viittasi kaikkiin ”tarkoituksenmukaisiin” keinoihin, mutta Oittisen mukaan demokraatialla oli tärkeä arvo sosialidemokraateille. Se viittasi samalla eroon kommunisteista. Demokratia ja sosialismi olivat uudessa ohjelmassa tavallaan käsi kädessä.

Puoluekokouksen keskusteluista nousi vain joitakin muutos- tai täydennysehdotuksia. Ohjelmavaliokunta hioi ehdotuksen lopulliseen muotoon, ja puoluekokous hyväksyi sen lopulta viimeisenä kokouspäivänä 24. toukokuuta 1952 yksimielisesti, jopa hyväksymishuutojen kaikuessa.⁴

1 Helvi Raatikaisesta (1915–92) ks. Hentilä ja Kosunen 2019, s. 60–61.

2 Helposti keskusteluissa unohdetaan komitean muiden jäsenten merkitys, kun korostetaan Oittisen huomattavan suurta roolia, ”yhtä miestä ja kynää” ohjelman laatijana (ks. esim. R. H. Oittisen *perintö* 2013, s. 39, Mikko Majander).

3 Oittisen puheenvuoro SDP:n puoluekokous 1952 pk s. 103–123. Viljo Ripatin mukaan näissä Oittisen muotoilemissa näkemyksissä on koko sosialidemokratian ydin (Ripatti 1992, s. 162).

4 SDP:n puoluekokous 1952 pk, keskustelupuheenvuorot ohjelmasta, s. 124–140, 275–276; ks. ohjelman valmistumisesta myös Kairamo 1982, s. 26–38; Soikkanen 1991, s. 493 (kuvateksti), 497–511; Ripatti 1992, s. 153–167; Mickelsson 2015, s. 149–150.

Perusteluosa oli laajempi kuin itse periaateohjelma, joka alkoi lennokkaasti, kuin demokratian historian tiiviillä yhteenvedolla: ”Kautta koko ihmiskunnan historian on käyty taistelua ihmisoikeuksien, henkisen vapauden, valtiollisten oikeuksien, taloudellisen hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden saavuttamiseksi ja laajentamiseksi.” Tässä riittää vain muutama väliotsikko luonnehtimaan ohjelman yleistä sävyä:

- Sosialismi taloudellisten ja sosiaalisten uudistusten tunnuksena
- Demokratia elämänmuotona ja uudistustyön välineenä
- Itsenäinen kansa – yhteistyön maailma

Ohjelma oli korostetun periaatteellinen ja pysytteli yleisellä tasolla. Sen lopulla korostuivat kulttuurinäkemykset ja kansainvälinen yhteistyö. Suomessakin työtätekevien mahdollisuudet päästä nauttimaan kulttuurin aineellisista ja henkisistä saavutuksista oli hankittu ”ankaralla taistelulla ja sitkein ponnisteluin”. Työväen Sivistysliiton periaatteita, historiaa ja toimintamuotoja tunteva voi havaita ajatuksellisia yhtymäkohtia. Mielenkiintoinen ydin oli myös muotoilussa: ”Kansallinen kulttuuri voi kehittyä ja säilyä elinvoimaisena ainoastaan kansainvälisen henkisen ja aineellisen vuorovaikutuksen turvin.”¹

Hannu Soikkanen on muutamien muiden tavoin kiinnittänyt huomiota siihen, että noina sodan jälkeisinä vuosina SDP sai kyllä aikaan periaatteellisen ohjelman, mutta ei käytännönläheistä yhteiskuntapoliittista toimintaohjelmaa, jolla hahmottaa ja ohjata käynnissä ollutta muutosta. Hänen mukaansa uusi ohjelma jäi juhlaikäyttöön ja lisäksi toimintaan viitattessaankin ”näynomaiseksi”.²

SYNTEESIN SYNTY

Sodanjälkeisessä kiihkeässä järjestökamppailun tuoksinassa oli monia sosialidemokraatteja, jotka R. H. Oittisen tavoin kaipasivat mahdollisuuksia myös rauhallisempiin ja periaatteellisempiin pohdintoihin. TSL:n varapuheenjohtaja Oittinen oli pitkään SDP:n kasvatustoimikunnan puheenjohtaja, mikä kuvasti näiden kahden tahon läheistä yhteistoimintaa. Toimikunta päätti käymiensä keskustelujen pohjalta kutsua syksyllä 1953 koolle joukon puolueen jäseniä suunnittelemaan ja perustamaan uudenlaista yhdistystä.

Tarkoituksena oli saada aikaan sellainen yhteiskuntatieteellinen yhdistys, ”jonka tarkoituksena olisi käsitellä sosialidemokraattisen työväenliikkeen kannalta tärkeitä sekä

---

¹ Vuoden 1952 periaateohjelma julkaistu perusteluineen esim. Borg 1965, s. 312–322; Kairamo 1982, s. 61–77.

² Soikkanen 1991, s. 513–515.

teoreettisia että käytännöllisiä kysymyksiä”. Ajatuksessa oli hieman samoja aineksia kuin vuonna 1920 aloittaneessa Helsingin sos.dem. keskusteluseurassa alkuaan. Uusi yhdistys selvitteli ”tutkimusten, esitelmien, keskustelujen ja julkaisujen avulla työväenliikkeen ohjelmallisia ja periaatteelliskäytännöllisiä kysymyksiä”. Valmistelemissa papereissa viitattiin suoraan englantilaiseen Fabian Societyyn, ”Fabiolaisseuraan”, kuten nimi on tavattu suomenta.

Sen tausta oli osuustoiminnassa ja sosialismin osalta se oli hyvin maltillinen, vähittäisen yhteiskunnallisen uudistuksen kannalla. Sen yhteydessä on mainittu esimerkiksi saksalainen sosialisti Eduard Bernstein, niin sanotun revisionismin isä, jonka ajattelu on usein tiivistetty lauseeseen: ”Päämäärä ei ole mitään, tärkeintä on liike.”¹

Uuden, hieman Fabian Societyn hengessä ajatellun yhdistyksen perustamista pohditi neuvottelutilaisuus kokosi jopa 53 osallistujaa. Tilaisuus järjestettiin 21. lokakuuta 1953 osuusliike Elannon kerhohuoneessa, Helsingin Kluuvissa. Hanke sai keskustelussa myönteistä vastakaikua. Valmistelut jatkuivat. Varsinainen perustava kokous pidettiin torstaina 10. joulukuuta 1953 Mikonkadulla Fennian talossa, KK:n tiloissa. Nimeksi tuli Työväenliikkeen yhteiskuntatieteellinen yhdistys Synteesi.

Synteessin puheenjohtajaksi valittiin luontevasti R. H. Oittinen, kouluhallituksen pääjohtaja. Varapuheenjohtajaksi valittiin Työväenyhteisöjen Keskukseen toimitusjohtaja Janne Hakulinen, lukuisten ideoiden ja toimintaehdotusten energinen kehittelijä. Johtokuntaan nimettiin varsinaisiksi jäseniksi KK:n johtaja Sulo Suortti sekä maisterit Sakari Kiuru ja Olli Laitinen. Varajäseniksi valittiin maisterit Ensio Kotiranta ja Jaakko Rantanen sekä järjestösihteeri Irja Salmela. Tammikuussa 1954 valittiin vielä sihteeriksi, rahastonhoitajaksi ja jäsenkirjuriksi Työväen Arkiston hoitaja, maisteri Helvi Raatikainen. Läheisempiä tai löyhempiä TSL-yhteyksiä oli sangen monella.

Jatkossa Synteessissä keskityttiin luento- ja keskustelutilaisuuksien järjestämiseen. Kiinnostuneille monistettiin useita alustuksia. Jonkin verran käännettiin ja kopioitiin jäsenille ja harrastajille luettavaksi myös vieraskielisiä esitelmää sekä lehti- ja muita kirjoituksia.

Kun yhdistys oli vapaa tavanomaisista poliittisen järjestötoiminnan velvoitteista ja vuodenkiertoon sisältyvistä rutiineista, sen parissa voitiin väljemmin luonnostella ja hahmotella monia lennokkaita ajatuksia. Keskustelut olivat vilkkaita ja erilaisia toimintaehdotuksia syntyi. Synteessin elinkaareksi muodostui noin vuosikymmenen mittainen ajanjakso.²

---

1 Santonen 1988, s. 79, 91, 180; Paastela 1975, s. 21. – Bernsteinin (1850–1938) kuulu lause on myös suomennettu: ”Päämäärä ei merkitse mitään, liike merkitsee kaikkea.”

2 Synteessistä ks. Ripatti 1992, s. 133; Tero Tuomisto: *Kun KSR perustettiin. Kansan Sivistysrahasto 2004*, Tuomisto 2004, moniste, s. 2–3, lainaukset, s. 2.

VANHAN KULTTUURIN VALLOITTAMINEN, UUDEN LUOMINEN

Ei kahta ilman kolmatta. Sivistyspoliittisen ohjelman ja periaateohjelman edellyttämän työmäärän jälkeen Reino Oittinen ei kursaillut tarttua seuraavaan vaativaan tehtävään, ja nyt aivan itsekseen – edelleen oman varsinaisen työnsä ohessa. Pohdinta ja kirjoitus-työ koski tällä kertaa suoranaisesti Työväen Sivistysliiton toimintapiiriä.

Edellä on jo eri yhteyksissä viitattu laajaan teokseen *Työväen omaehtoinen sivistystyö*, jonka TSL julkaisi pitkän valmisteluajan jälkeen kevättalvella 1954, liiton 35-vuotisjuhluvuonna. Yli sata sivua kirjan lopusta vei professori Urpo Harvan sosiologinen tutkimus järjestäytyneen työväen sivistysharrastuksista. Aineisto oli koottu Hausjärveltä, Imatralta ja Tampereelta vuonna 1949. Professori Harva esitelmöi tutkimuksensa aihepiiristä jo ennen kirjan painosta valmistumista liiton edustajiston sääntömääräisessä syyskokouksessa 15. joulukuuta 1953.¹

Kirjan alkusanoissaan TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen totesi, että Suomen työväen järjestötoiminta oli laajentunut jo niin monimuotoiseksi, että ulkopuolisilla siitä saattoi ehkä olla vain jokin mielikuva. Toiminnassa mukana olevat tunsivat puolestaan usein ainoastaan oman sarkansa. Pitkään valmisteltu, useista kirjoituksista koottu yhteinäinen teos, joka huipentui professori Harvan tutkimukseen, tarjosi aineistoa kokonaisuuden hahmottamiseen.²

Mukana oli Oiva Valavaaran katsaus työväenliikkeen kokonaisorganisaatioon ja hänen yksityiskohtaiset tilastokatsauksensa Sivistysliiton toiminnan lukuisilta osialueilta sekä Väinö Liukkosen, Pentti Anttilan ja Nestori Parkkarin kuvaukset työväenliikkeen opistoista. Muutamat kirjan teksteistä olivat periaatteellisempia. Näitä olivat kirjan aloittanut Tampereen työväenopiston opettajan V. O. Veilahden artikkeli ”Työväenluokan organisoitumisen ja sivistyspyrkimysten sosiologista tarkastelua” sekä Arvi Hautamäen kirjoitus ”Työväen Sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä”.³

Aivan erityisessä asemassa oli Oittisen teokseen laatima ”Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet”, laimean yleisestä otsikosta huolimatta. Elämäkerran laatijan Viljo Ripatin mukaan kirjoitus oli ”suurelta osin yhteenvedoa niistä ajatuksista, joita hän [Oittinen] vuosien varrella oli työväen sivistystyöstä eri yhteyksissä esittänyt”.⁴ Jorma Kalela on luonnehtinut Oittisen artikkelin olleen ”siihen asti merkittävin

1 Edustajiston pk. 15.12.1953.

2 Kallinen 1954, s. 7–9.

3 Paikalliseen TSL:n toimintaan osallistunut filosofian lisensiaatti Mauno Koivisto luki kirjan heti tuoreeltaan ja arvioi sen kahdella tavalla, työväenliikkeen näkökulmasta ja akateemiseen keskusteluun osallistuen. Turun Päivälehdessä hän kirjoitti maaliskuussa 1954 kirjassa hyvin myönteisesti ja kannusti sen ostamista ja lukemista. Suomalaiseen Suomeen hän kirjoitti huhtikuussa terävämmin ja keskittyi löytämiinsä virheisiin (Bergholm 2020, s. 243).

4 Ripatti 1992, s. 107; artikkelin esittely, s. 107–110.

kartoitus suomalaisen työväenliikkeen kulttuuripoliitikasta”.¹ Jussi Pikkusaari on artikkelisiin viitattaessa todennut, että Oittinen oli ”syvästi sisäistänyt työväen omaehtoisen sivistystyön merkityksen”.² Olavi Hurrin mukaan Oittisesta voi hyvin sanoa, että hän oli ”tiennäyttäjät parhaasta päästä”. Ja lisäksi: ”Hänen tienviittansa olivat kuin konsanaan edellä kävijän pystyttämiä, ja ne näyttävät olevan pysyvää laatua.”³

Kirjoitus oli laajahko ja sen aikaperspektiivi oli pitkä, eikä tässä voi kuin nostaa tiivistäen esiin joitakin piirteitä. Monet painokkaat ajatukset ja harkitun ladatut lauseet olivat kuin valmista, irralleen otettavaa aineistoa johonkin ajankohdan sivistysaiheita käsittelevään mietelausekokoelmaan. Helposti mieleen tulee rinnastus Väinö Voionmaahan.

Artikkelissaan R. H. Oittinen nojautui vankasti Karl Marxin hahmottamiin teorioihin yhteiskunnan kehityksestä sekä työväestön asemasta ja tehtävistä. Ydinajatuksia oli, että taloudellisilla tekijöillä on ensisijainen, joskaan ei ainut merkitys yhteiskunnan kehityksessä, myös kulttuurin ilmenemismuodoissa. Työläisen ensimmäisenä varhaisena tavoitteena oli turvata elämän ja toimeentulon edellytykset: palkka, työehdot, työaika. Seuraavana oli toimintaoikeuksien turvaaminen. Oittisen mukaan oli syytä muistaa, että työväenliikkeen nousulle ja laajentumiselle oli huomattava merkityksensä myös liikettä edeltäneiden käytännöllis-poliittisten liikkeiden, vapaamielisen porvariston tarjoamalla henkisellä perinnöllä. Itsetietoisuuteen kohonnut työväki ei Suomessa kokonaan torjunut siihenastisen henkisen kulttuurin piirteitä.

Ajan kuluessa ja ansiotulojen lisääntyessä muodostuivat sivistystyölle myös taloudelliset edellytykset. Tässä suhteessa työväestön ensimmäiseksi tavoitteeksi tuli ”valitsevan kulttuurin henkisten arvojen omaksuminen”. Vasta vähitellen nousi esiin oma aktiivinen osallistuminen kulttuurielämään ja sitten myös pyrkimys kulttuurin uudistamiseen.

Oittinen kiteytti työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet kahteen askelmaan, vanhan kulttuurin valloittamiseen ja uuden kulttuurin luomiseen. Hän kuvaili lyhyesti suomalaisen työväenliikkeen sivistystietä wrightiläisyyden alkeisopetuksesta alkaen. Sisällissotaan saakka se oli hänestä enemmän harrastelua. Vasta itsenäistymisen jälkeen 1920-luvulla päästiin siirtymään ”erikoisjärjestöjen linjalle”. Näitä olivat Sivistysliitto, Työväen Urheiluliitto, Työväen Näyttämöiden Liitto ja Suomen Työväen Musiikkiliitto. Merkille pantavaa oli Oittisen mukaan työväen laajentuneen ja edistyneen itseopintotoiminnan luonne: enää ei tarvinnut paneutua alkeistietoihin, vaan nyt oli mahdollisuus ”omaksua itselleen korkeampia tiedollisia ja kasvatuksellisia tavoitteita”.

1 Kalela 1978, s. 35; artikkelin laajahko esittely, s. 35–42.

2 Pikkusaari 2014, s. 82.

3 Lainaukset Olavi Hurrin alkusanoista KSR:n ja TSL:n vuonna 1982 eripainoksena, kirjasen muodossa julkaisemasta Oittisen artikkelista ”Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet”.

Oittinen korosti sitä, että työväenliike tavoitteli oikeudenmukaisuutta ja tasa-vertaisuutta sivistysmahdollisuuksiin. Hän kiinnitti artikkelissaan paljon huomiota koulunuudistukseen. Siinä oli tärkeää, että kaikille varattaisiin ”tosiasiallisesti eikä vain muodollisesti, tasavertaiset mahdollisuudet sivistyksen hankkimiseen”. Tekstissä toistui eri muodoissa sivistyselämän demokratisoiminen eli sivistysmahdollisuuksien takaaminen kaikille.

Kirjoittajalla riitti huomiota myös taiteisiin: sana- ja musiikkitaiteeseen, teatteriharrastuksiin, kuvataiteisiin. Työväenliikkeen oli ”valloitettava” nekin. Työläiskirjailijoita oli jo runsaasti, työväen teattereita samoin ja myös musiikkia oli pitkään harrastettu laajojen työväenjoukkojen parissa. Kirjoituksessaan Oittinen varoitti porvarillisen kulttuurin kritiikittömästä omaksumisesta. Hänestä se olisi yhtä kohtalokasta kuin ”silmiä sulkeminen kapitalistisen järjestelmän puutteilta”. Myös pinnallistumisen vaara oli aina olemassa.

Samoin Oittinen toi esiin tieteen ja tutkimuksen kehittämisen kasvaneen tarpeen. Hän muistutti myös ihmisen ja luonnon keskinäisyydestä. Hän mainitsi, että huomattava osa porvarillisen kulttuurin hallitsevista piirteistä oli eräänlaisia ”ihmiskunnan ikuisia ajatuksia”. Kuitenkin työväenliikkeellä oli aivan omia uudistamisen ja demokratisoimisen tavoitteita. Uusi, tavoiteltu kulttuuri oli mahdollinen vain uudessa yhteiskunnassa, jonka luonne sosialistisen työväenliikkeen oli kuitenkin itselleen ensin selvitettävä. Uusi yhteiskunta edellytti puolestaan uusia ihmisiä, joiden kasvattamisesta Oittisen erityisesti esiin nostama itävaltalainen Max Adler oli varhemmin kirjoittanut. Jussi Pikkusaaren sanoin: Oittinen oli lukenut Adlerinsa.

Taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen myötä oli Oittisen mukaan yhä suurempi joukko ihmisiä tullut henkisten kulttuuriarvojen kannattajaksi. Vapaa-aikaakin oli enemmän. Hänen mukaansa tilanne edellytti myös yhteiskunnalta velvollisuutta huolehtia erilaisista kulttuurilaitoksista ja niiden laajentamisesta.

R. H. Oittinen asetti työväenliikkeelle uutta kulttuuria kehitettäessä suurta vastuuta: ”Yksilön ja yhteiskunnan tasapainoisen suhteen aikaansaaminen on demokraattisen ja sosialistisen kulttuurin tärkein tehtävä.”

Hänen yhteenvetonsakin oli vaativa: ”Kaikkeen tähän kuitenkin tarvitaan uusia ihmisiä, sosiaalisesti valvutuneita, siveellisesti vastuuntuntoisia ja tiedollisesti korkeatasoisia yksilöitä. Sellaisten ihmisten kasvattaminen yhteiskunnallisten uudistusten, tehokkaan koulu- ja opetustyön, vapaan sivistystoiminnan sekä itsekasvatuksen tietä on demokraattisen työväenliikkeen kulttuuripoliittinen päämäärä.”¹

---

¹ Oittinen 1954, s. 49–81, lainaukset korostuksineen, s. 58, 60, 63, 71, 74, 81.

Sivistysliiton opintoneuvojia yhteisessä neuvonpidossa vuonna 1946. Tämä uutterra joukko kiersi jatkuvasti maan eri puolilla neuvomassa, opastamassa ja kannustamassa kerholaisia. Oikealta Oiva Valavaara, Kaisa Salonen, Eini Kosonen, Anni Vallanti, TSL:n sihteeri Arvi Hautamäki, vasemmalla Olavi Lindberg ja Paavo Niemi.

Tuleviin aikoihin valmistauduttiin vuosina 1946–49 toimineen opintokerhokomitean työllä. Vasemmalta Hannes Kasanen (TSL), Oiva Valavaara (TSL, sihteeri), Arvi Hautamäki (TSL, puheenjohtaja), Olla Teräsvuori (OK), Yrjö Länsiluoto (kouluneuvos, kouluhallitus), Arvo Inkilä (Työväenopistojen liitto) ja Evert Ekroth (Svenska folkskolans vännen). Kuvasta puuttuvat kokouksesta poissa olleet Aira Kolula (Sirola-opisto) ja Ragni Karlsson (FSA).

Työväen Akatemian opintovuoden avajaiset lokakuussa 1947 olivat samalla muistotilaisuus loppukeväällä edesmenneelle Väinö Voionmaalle.

Rovaniemen sos.dem. naisyhdistyksen kerholaisia koolla kuvan tekstin mukaan ”toukokuun tentissä”.

Pohjoismaisten työväen sivistysliittojen yhteistyö vakiintui ja monipuolistui. Liittojen edustajia yhteisessä konferenssissaan Työväen Akatemiassa toukokuussa 1952.

Turun sos.dem. kunnallisjärjestön opintokerholaisia koolla yhteisvalokuvassa vuonna 1957. Takarivissä erottuu myöhemmin hyvinkin tunnetuksi tullut Mauno Koivisto.

Metsämiesten siirtokirjaston työ oli laajalti vaikuttavaa. Kaukas Oy:n Nikalan kämpällä tutkitaan uusitun kirja-kaapin sisältöä vuonna 1967. Muun muassa Väinö Linnan teokset olivat ajankohtaisia.

Opintoaineisto Ammattiyhdistystiedon perusteet on valmistunut syyskuun alussa 1969, ja siihen pääsevät ensimmäisinä tutustumaan oikealla SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläinen, varapuheenjohtaja Arvo Hautala ja koulutussihteeri Veli Lehtinen. Luovuttamassa ovat TSL:n opintojohtaja Jussi Pikkusaari, opintos sihteeri Pentti Järvinen ja TSL:n ammattiyhdistystoimikunnan puheenjohtaja Eugen Kaukolampi.

TSL:n korkeakoulupoliittinen kannanotto luovutetaan vuonna 1971 ministeri Meeri Kalavaiselle. Luovuttajina puheenjohtaja Sakari Kiuru sekä Olavi Hurri, Simo Ojanen ja Veikko Mäenpää.

Jätjän kulttuuripäiviin sisältyi aina monenlaisia, vaativaa ammattitaitoa edellyttäviä työnäytöksiä ja kilpailuja. Keluvene vauhdissa Viitasaarella kesällä 1972.

Jätjän kulttuuripäivien mainos on esimerkki TSL:n monipuolisesta juliste-taiteesta.

MAALAUKSET: O. NIISINEN

Opinto-ohjaajakurssin osallistujia Paimiossa talvella 1972. Opintokerhojen lukumäärä jatkoi kasvuaan.

Merimieskulttuuripäivät järjestettiin kesäkuussa 1973 Maarianhaminassa Ahvenanmaalla. Yleisöä saapumassa iltajuhlaan Möckelöön.

Jälleen kerran on TSL:n kuvataidetoimikunnan arpajaisten ratkaisun hetki. Poliisimies nostaa voittoarpoja. Xenia Parros ja Kalevi Pihanurmi pitävät kirjaa taideteosten voittajista.

Äänilevy Työväenlauluja II muodostui myyntimenestykseksi. Siitä tuli Suomessa ensimmäinen kultalevyyn ylittänyt LP yli 11 000 levyn myynnillä. Kultalevyä ihastelemassa toukokuussa 1971 vasemmalta levyn suunnittelija Pekka Gronow, pääsihteeri Olavi Hurri ja Scandia-Musiikin toimitusjohtaja Harri Orvoma, taaempana laulaja Reijo Frank ja sovittaja Olli Heikkilä.

Sivistysliiton toimitsijoiden suunnittelukokous järjestettiin elokuussa 1976 pääkaupungissa. Yhteiskuvaan kokoontuttiin työväentalon ulkopuolelle Paasipuiston kulmaukseen.

VI

**Työväenkulttuurin
lipunkantajana**

16.

Yhdessä ja kahdella raiteella pitkin 1950-lukua

VIISIKYMMENLUVUN alkuvuosina heikentyivät vapaan kansansivistystyön yleiset taloudelliset edellytykset vuosi vuodelta kaikkien järjestöjen ja laitosten osalta. Tavallaan se ei ollut ihme, sillä sodan aiheuttamia vaurioita jälleenrakentava Suomi joutui pitkään kiristämään talouden vyötä, ja raha oli valtion kassassa tiukassa. Lisäksi inflaatio leikkasi rahan arvoa. Maanteitä ja rautateitä kunnostettiin monien vuosien heikomman hoidon jälkeen. Asutustoiminta tarvitsi avuksi valtion tukea. Uudet syntyneet ikäluokatkin edellyttivät ensin yhä lisää julkisia neuvolapalveluja, ja seuraavaksi alkoi kansakoulujen rakentaminen.

Vyötä kiristettiin Sivistysliitossakin kärsivällisesti pitkään, ja kuluja pyrittiin mahdollisuuksien mukaan supistamaan, kuten edellä todettiin. Lopulta vuoden 1953 syksyllä koettiin sellainen taitekohta, joka ravisteli kaikki sivistysjärjestöt voimallisesti yhdessä liikkeelle. Kun valtion seuraavan vuoden talousarvioesitys tuli julkiseksi, liitossa huomattiin toimintakertomuksen sanoin ”pahimpienkin aavistusten toteutuneen”. Arviot olivat kovasanaisia.

Esityksen leikkaukset ja supistukset olisivat merkinneet ”kansansivistystyön edellytysten luhistumista ja toimintakyvyn lamaantumista”. Ikävässä asiassa oli tavallaan myönteistä se, että leikkaukset näyttivät kohdistuvan tasapuolisesti ”koko alaan ja sen kaikkiin toimintamuotoihin”. TSL oli aloitteellinen. Kaikkien sivistysjärjestöjen edustajat kokoontuivat syyskuun lopulla aivan poikkeukselliseen neuvonpitoon.¹

TALouden vaikeudet yhdistävät

Talouden kansainvälinen suhdanne oli kääntynyt laskuun, ulkomaanvienti heikkeni ja vientitulot laskivat. Rahamarkkinat kiristyivät. Työttömyys laajeni voimakkaasti. Maalaisliiton uusi vahva mies, pääministeri Urho Kekkonen pyrki keväällä 1953

¹ *TSL vuonna 1953*, s. 2, myös lainaukset; vrt. Ojanen 2018, s. 64.

talouden vakauttamiseen ja vientiteollisuuden helpottamiseen kovan suorasukaisella ohjelmalla: palkkoja, hintoja ja julkisia menoja tuli alentaa. Valtiovarainministeri Juho Niukkanen johdolla laadittiin syksyllä todellinen Niukkanen-budjetti.¹ Ei ollut siten lainkaan ihme, että Sivistysliitossa oltiin aloitteellisia, erityisesti sosialidemokraattien johdolla.

Sivistystyön järjestöjen yhdessä hyväksymän toimintasuunnitelman mukaisesti eduskunnan valtiovarainvaliokunnalle jätettiin syksyllä 1953 neljä muistiota. Yhden yhteisen laativat toiminnastaan sekä määrärahatarpeistaan Kansanvalistusseura, Työväen Sivistysliitto, Suomen Nuorison Liitto, Opintotoiminnan Keskusliitto ja Svenska Folkskolans Vänner. Lisäksi Suomen kirjastoseura, Suomen kansanopistoyhdistys ja Työväenopistojen liitto muotoilivat muistiot omista määrärahatavoitteista toimintansa turvaamiseksi. Vielä samoihin aikoihin jätettiin eduskunnassa rahasia-aloitteet Helsingin yliopiston kansansivistystoimikunnan sekä syrjäseuduilla tapahtuvaa kansansivistystyötä varten järjestettävien kansantajuisten, tieteellisten luentojen määrärahojen turvaamiseksi. Niitä hallituksen esityksessä ehdotettiin kokonaan poistettaviksi.

Useita eri ryhmien kansanedustajia tavattiin ”neuvoin ja tiedonannon”, kuten toimintakertomuksessa mielenkiintoisesti muotoiltiin. Kaiken vaikuttamisen seurauksena valtioneuvoston esitys muuttui näiltä mainituilta osilta ”perusteellisesti”.²

Sivistysjärjestöjen määrärahoihin suunniteltu ankara leikkaus pieneni, mutta kuitenkin määrärahat alenivat edellisestä vuodesta noin 10 prosenttia. Kirjastotoimen, kansanopistojen ja työväenopistojen määrärahoihin saatiin toisaalta jopa korotuksia. Yliopiston sivistystyön ja syrjäseutuja palvelleiden luentojen määrärahat saatiin palautetuksi takaisin talousarvioon. Sivistysjärjestöt kokivat kokonaistilanteen voitoksi kovan kamppailun jälkeen. Edustajiston syyskokouksessa joulukuun puolivälissä 1953 oli helpottunut tunnelma. Nyt voitiin levollisemmin vahvistaa seuraavan vuoden suunnitelmat. Sivistysliitossa todettiin, että pahin uhka oli torjuttu – mutta vain hetkeksi.

---

¹ Niukkanen-budjetti vahvisti kuvaa maalaisliiton perinteisestä ”jäykkäniskaisesta sivistysmenojen vastustamisesta”, mutta MSL yritti toiminnallaan sitä osaltaan lieventää (Henttinen 2002, s. 54).

² *TSL vuonna 1953*, s. 2–3, lainaukset, s. 3.

VUODEN 1953 TSL-AINEISTOJA

Sivistysliitossa valmistui 1953 tai uusittiin neljä opintosuunnitelmaa sekä 12 kirjekurssia:¹

- Neuvostoliiton kartan ääressä, Kaisa Salonen
- Veikko Huovinen: Havukka-ahon ajattelija, Anna Bondestam
- Järjestötehtävät, Hannes Kasanen
- Työehtosopimukset, V. E. Pulkkinen
- Ammattiyhdistysopiston kesäkoulun valmistuskurssi, opintokokoukset 1–2
- Ammattiyhdistysopiston kesäkoulun valmistuskurssi, opk 3–4
- Osuuskauppaoppi, johdantokirje
- Miten luumme kaunokirjallisuutta, 3 opk, Raoul Palmgren
- Työn Nuorten peruskurssi, toinen opk, Urpu Manninen
- Metallityöväen kurssi, 1–7
- Kurs för däckmanskap, 6 opk, merikapteeni Eino Vihko
- Järjestötehtävien peruskurssi, 6 opk, Hannes Kasanen
- Puheenjohtajan tehtävät, 3 opk, Hannes Kasanen
- Sihteerin tehtävät, 3 opk, Hannes Kasanen
- Uutta kansantaloutta, 5 opk, Unto Luukko
- Muuttuva talousjärjestelmä, 4 opk, Olli Uoti
- Puutarhaoppi, 8 opk, Arnold Liskola

OPINTONEUVOJAT NEUVOVAT

Talousvaikeuksien painaessa päälle liitossa kiinnitettiin vuoden 1953 kuluessa monin tavoin voimakasta huomiota opintotoiminnan vireänä säilymiseen. Toiminnan laajuudella ja etenkin kasvulla voitiin perustella määrärahoitusta. Esimerkiksi kirjekerhojen opiskeluun liittyen pyydettiin useilta opintoneuvojilta Työläisopiskelijaan kirjoituksia, joissa annettiin käytännön neuvoja ja kannustusta. Samalla kokonaisuus tarjosi ajankuvaa TSL:n työmailta. Hannes Kasanen arvioi, että runsaat puolet työväen opintokerhoista käytti joko TSL:n tai Sirolan kirjeopiston apua. Muutamit kerhot nuukailivat kirjeopistonsa aineistojen tilaamisessa, mutta hän suositteli aineiston tilaamista aivan jokaiselle kerholaiselle. Hänestä ne eivät olleet tarkoitukseen nähden kalliita, ja samalla vältyttiin kerhossa niiden kopioimisesta. Jokainen pääsisi näin opiskelemaan omasta

---

¹ *TSL vuonna 1953*, s. 38.

opetuskirjeestä. Hän myös suositteli lisänä muun oheisaineiston ja kirjallisuuden hyödyntämistä.

Kasanen suositteli kirjekerholle kolmeportaista opiskelua, mitä sitäkin jo tuli edeltää kerhon ohjaajan oma tunnollinen perehtyminen käsiteltävään asiaan. Ensimmäisessä kokoontumisessa oli lyhyehkö ”sisäänvienti” aiheeseen. Toisessa, tärkeimmässä kerhokokouksessa, käytiin yhteinen keskustelu kaikkien kysymysten ja opetuskirjeiden perusteella. Kolmannessa vaiheessa ja kokouksessa oli vastausten tarkistus. Vastausten kirjaamista kirjeopistolle kannatti vaihtaa henkilöltä toiselle, ettei opiskelu muuttuisi liian kuivaksi. Jokaisen kannatti kirjoittaa vihkoonsa kerhon vastaukset talteen.

Anni Vallanti kertoi opintokerhojen määritelmällisistä periaatteista. Joskus oli kerhon vaatimusrimaa nostettu perusjärjestöissä hyvinkin korkealle ja sanottu, etteivät TSL:n opintokerhot saaneet olla mitään ”piirileikkikerhoja”. Hänestä kerho ei voi nutkaan olla esimerkiksi jotain peliä tai tanssia sisältävä ajanvietetilaisuus. Ompelukerhokaan ei ollut opintokerho, ellei yhteisissä tilaisuuksissa harjoiteltu ompelua jonkin oppikirjan tai ohjauksen mukaan. Tai sitten muiden kutoessa ja neuloessa joku lukisi ääneen jotain kirjaa, josta sitten keskusteltaisiin. Sama koski liikuntaryhmiä: ollakseen opintokerho ryhmän tuli liikunnan ohella käyttää pätevää liikuntaopasta, tutkia fyysisen kunnan ylläpitoa ja kehittämistä tai paneutua jonkin lajin taikka urheilijan historiaan. Myös nuorison laulu- tai teatteriryhmien olisi mahdollista ilmoittautua opintokerhoiksi, mikäli ne vastaavasti harjoittelisivat ohjattuina vakavasti ja perusteellisesti.

Rajanveto oli joskus vaikeaa. Anni Vallanti mietti itsekkin, oliko hän periaatteineen jo vanhanaikainen, kun hänelle opintokerhoksi ei riittänyt pelkkä harrastaminen. ”Kenties piankin tarjotaan shakkipelin ja pöytätenniksen opintosuunnitelmaa?”

Kerho-opiskelun muodoissa ja edellytyksissä oli paljonkin eroja asutuskeskusten ja maaseudun välillä. Turkulainen Olavi Lindberg nosti kirjoituksessaan esille näkökohdan, että monesti ajateltiin kaupungeissa olevan jo tarjolla riittävästi opinto- ja sivistysharrastuksia. Hän painottikin, ettei ”varsinaisten kouluaineiden opetuksessa” ollut Turussa tarvetta vapaan kansansivistystyön laitoksiin ja muotoihin. Kaupungissa oli 13 kansakoulua, 11 yliopistoon johtavaa oppikoulua, lukuisia ammattikouluja, kaksi yliopistoa ja kaksi kauppakorkeakoulua, joista molemmista toinen oli ruotsinkielinen.

Vapaan kansansivistyksen tehtäväksi jäi Lindbergin mukaan kuitenkin ”varttuneen nuorison ja aikuisväestön” siitä tiedontarpeesta huolehtiminen, jonka heidän elämänolosuhteensa aiheuttivat. Työväenopistoja oli kolme, niistä kaksi kunnallisia ja toinen niistä ruotsinkielinen. Kaupunginkirjasto oli jatkuvasti suosittu. Kaupungissa oli lukuisia järjestöjä, joiden toiminta voitiin jollakin tavalla katsoa kuuluvaksi kansansivistystyöhön: raittiusjärjestöjä, musiikkiryhmiä, taidekouluja, teattereita ja seurakuntia sekä liikuntakasvatusjärjestöjä. Henkistä kasvatusystyötä tekivät myös monet nuorisjärjestöt.

Kaikki tämä ei kuitenkaan poistanut tarvetta TSL:n sivistystoiminnalta, sillä vain osa näihin tarjolla olleisiin rientoihin osallistuvista harrasti ”opiskelua sanan varsinaisessa merkityksessä”. Lisäksi kaupungissa oli paljon asukkaita, jotka olivat mainittujen toimintojen ja tahojen ulkopuolella. Näistä ”opinnollisesti heräämättömistä” tuntuva osa oli työväestöä. Tällä alueella oli runsaasti sekä tarvetta että mahdollisuuksia järjestölliseen sivistystyöhön. ”TSL toimintamuotoineen on käytännöllisesti katsoen läsnä kaikkialla, missä on työväenliikettä.”

Pitkän tien jo kulkenut Paavo Niemi kertoi omassa kirjoituksessaan vuoden 1953 tilanteesta, että maaseudulla asuvan työväen opintomahdollisuudet olivat edelleen vaatimattomat, mikäli ajateltiin vain koululaitosta ja kylien kansakouluja. Valtaosa maan noin sadasta kansan- tai työväenopistosta sijaitsi asutuskeskuksissa, mutta muutamilla oli lisäksi omia opintopiirejä ympäröivällä maaseudulla. Vanha kunnan kirjasto oli edelleen hyödyllinen yksikseen tietoja hankkivalle, ja osaavat kirjastovirkailijat auttoivat.

Muutakin oli tarjolla ja siinä auttoi TSL. ”Jo pitkäaikainen ja tehokkaaksi osoittautunut opintokerhotoiminta soveltuu erinomaisesti juuri maaseudulle.”

Niemi muistutti, että kerhon saattoi nyt perustaa jo kolmen henkilön voimin. Kodeissa voi kokoontua, eikä erityisiä opettajavoimia tarvittu, sillä kerhotoimintaa saattoi ohjata jokainen, joka oli asiaan koulutettu. Lisäksi kirjeellinen opiskelu oli hänen mielestään suorastaan ”jalo ’keksintö””. Ei ollut mitään kolkkaa laajassa Suomenmaassa, minne TSL:n kirjeopisto ei voisi ulottaa toimintaansa. Ei tarvittu muuta kuin ”oppimisen halu, annos viitseliäisyyttä, hiukan rahaa ja postiyhteys”. Opiskeltavien aineiden valikoima oli laaja, mutta tarjontaan eivät kuuluneet ammatilliset aiheet eivätkä koulukurssit. Vaikka mahdollisuuksia olikin, maaseudun opiskelumahdollisuudet eivät vielä olleet riittäviä. Paavo Niemi painottikin kuntien aineellisen ja henkisen tuen tarpeellisuutta, mutta toisaalta myöskään työväenjärjestöt ”eivät saisi koskaan unohtaa kallisarvoista tehtäväänsä, jäsenistönsä kehittämistä”.¹

”NIMIMERKKIEN SALAISUUS PALJASTUU...”²

Kiinnostusta kirjeelliseen opiskeluun lisättiin silläkin tavalla, että Sivistysliiton lehdessä esiteltiin syksyllä 1953 nimeltä mainiten suuri joukko niitä ulkopuolisia asiantuntijoita, jotka korjasivat ja arvioivat kirjeopistolaisten lähettämät vastaukset sekä laittoivat niihin

---

¹ Kirjoituskokonaisuus Neuvojen käsityksiä käytännön kysymyksistä. Työläisopiskelija 6/1953, myös lainaukset.

² Houkuttelevan näköiseksi laadittu selostuksen otsikko Työläisopiskelija 8–9/1953; myöhemmin joukko täydentyi ja esim. 1959 kunnallistiedon kurssivastausten tarkistajaksi ja korjaajaksi valittiin opiskelija Mikko Lampela, Helsingin sos.dem. nuorisoyhdistyksen opintoasiamies (Työläisopiskelija 5–6/1959).

puumerkkinsä. Useimmista oli nimen lisäksi lehdessä nyt myös valokuva. Kirjeopistolaisia palvelivat myös monet liiton keskustoimiston henkilöt, mutta heitä, useimmille tuttuja ja lehdessä esiintyviä, ei tässä yhteydessä erikseen esitelty. Nimimerkkien salaisuudet, tai mahdolliset salaisuudet, paljastuivat tällaisena luettelona, lyhyiden haastattelulausuntojen tukemana:

- Rouva Lilli Baehr, Venäjän kielen alkeiskurssi
- Sos.dem. nuorisoliiton järjestösihteeri Pentti Iivari, Työn Nuorten peruskurssi
- Kunnallisneuvos J. E. Janatuinen, Kunnallistieto I–III
- Perämies, Merimies-Unionin sihteeri Berndt Johansson, Maskinkurs, Sjömanskurs, Merimieskurssi II
- Konttorivirkailija Kaarlo Jokinen, Esperanton pikakurssi
- Majuri evp Y. P. I. Kaila, Espanjan kielen alkeiskurssi
- Konsulentti Elli Kallioranta, Kodinhoito
- Varatuomari, sosiaaliministeriön osastopäällikkö Veikko Kanerva, Työlainsäädäntö I–III, Kauppatyölainsäädäntö, Tuotantokomiteat, Liiketyöntekijäin liiton jäsenmaksurahastajan kirjekurssi, Liiketyöntekijäin ammattipinnot, Liiketyöntekijäin liiton periaateohjelma
- Kansakoulunopettaja (eläkkeellä) Hannes Koivu, Esperanton alkeiskurssi
- Työväenopistojen liiton toiminnanjohtaja Viljo Kosonen, Sanomalehden kirjeenvaihtajan kurssi
- SKDL:n opintosihteeri Jaakko Leino, SKDL:n ohjelma ja menettelytavat
- Maatalousteknikko, Pienviljelijäin liiton konsulentti Arnold Liskola, Puutarhaoppi
- Ylikonemestari, Teknillisten toimihenkilöiden liiton pääsihteeri, Kustannus Oy Tekniikan Kirjan toimitusjohtaja Wäinö Lumme, Merimieskurssi I
- Valtiotieteen maisteri Unto Luukko, Uutta kansantaloutta
- Filosofian ylioppilas Ossi Metsämäki, Jokamiehen kielitaito, Suomen kielen kurssi, Ainekirjoituskurssi
- Agronomi, Pienviljelijäin liiton konsulentti Johan Nykäsenoja, Maanviljelysoppi
- Rautatieläisten liiton valistussihteeri Esko Pitkäaho, Rautatiekirjekurssi
- Ensi kotien liiton toiminnanjohtaja Martta Salmela-Järvinen, Sos.dem. naisliike
- Sosionomi Erkki Salomaa, Ammattiyhdistystiedon kurssi, Teollinen demokratia
- Filosofian maisteri Kaisa Salonen, Psykologian peruskurssi, Yleinen psykologia
- Filosofian maisteri, englannin ja saksan kielten opettaja Elsa Uotila, Englannin kielen alkeiskurssit
- SAK:n luennoitsija Olavi Viljanen, Ammattiyhdistysopiston kesäkoulun valmistelukurssi
- Maaseututyöväen liiton sihteeri Keijo Vähätalo, Maaseututyöväen liiton kurssi, Metsä- ja uittotyöväen kurssi

KIREÄ TALOUDELLINEN TILANNE JATKUU

Vuosi 1954 jäi Sivistysliitolle vaikeaksi talouden notkahdukseksi. Vaikka toimintavuotta uhannut pahin mahdollinen leikkausvaihtoehto ei toteutunutkaan, liitolle tuli sen vuoden osalta kuitenkin tappiota noin 1,2 miljoonaa markkaa, noin 13 prosenttia kaikista menoista (noin 38 600 euroa). Näin todettiin tilinpäätöstiedoissa maaliskuussa 1955. Toiminta jatkui kustannustason samalla kohotessa, eikä liiton talous oikein tahtonut pysyä vauhdissa mukana.

Eräänlaista yleistä sivustatukea kulttuuripuolen määrärahoille antoi myös SKDL omalla kannanotollaan neljännen liittokokouksensa yhteydessä kesäkuussa 1955. Sivistysjärjestöjä ei erikseen mainittu. Sivistyneistön toivottiin asennoituvan lähemmäksi työväenluokkaa. Kannanotossa muistutettiin, että eduskuntaryhmä oli vuosien varrella tehnyt useita aloitteita muun muassa ”tieteen, taiteen ja sivistyslaitosten lisäystä tuesta”.

Liittokokous edellytti, että monien eri alojen ”alipalkkattujen viran- ja toimenhaltijain”, toimihenkilöiden ja työntekijöiden palkkausta oli parannettava. Lisäksi toivottiin yhtenäiskoulu-uudistuksen toteuttamista. SKDL ilmaisi yleisellä tasolla halunsa kehittää kaikin keinoin tervettä kansallista kulttuuria, jota vaarat uhkasivat. Useat tiede- ja kulttuurilaitokset toimivat suurissa taloudellisissa vaikeuksissa. Lisäksi sivistyselämässä ”monia aloja madaltavat ulkomaisen huvitusteollisuuden tuotteet ja niitä jäljittelevä kotimainen liiketoiminta”. Ajankohdassa muutenkin esillä olleeseen ”rappiokulttuuriin” viitattiin myös – mitä sillä nyt tarkoitettiinkaan. ”Työätekevän kansan yhteisin voimin Suomen sivistyselämässä oli saatava aikaan uusi kukoistuksen kausi.”¹

On paikallaan huomata, etteivät Sivistysliitossa ja muissa vastaavissa järjestöissä koetut yhteiset taloudelliset vaikeudet heijastuneet noina vuosina työn alla olleeseen teokseen *Työväen omaehtoinen sivistystyö*, esimerkiksi pikku piikkeinä tai napakoina potkuina joidenkin poliittisten päättäjien suuntaan. Sellaiseen ei sorruttu. Taloustilastot esiteltiin neutraalisti, ja Oiva Valavaara antoi numeroiden puhua puolestaan. Vuodelle 1956 onnistuivat järjestöt jälleen yhteistyöllä vaikuttamaan määrärahojen todelliseen korotukseen. Seuranneinakin vuosina onnistuttiin yhteisvoimin saamaan valtion menoarvion määrärahoihin noin kymmenen prosentin lisäys, mikä ei kuitenkaan yleensä vastannut kustannustason kohoamista.²

Tällaisin voimakkain, tarkoin suunnatuin yhteisin vaikuttamistoimin kyettiin vapaan sivistystyön määrärahojen kehitystä ainakin kohtuudella turvaamaan. Onnistuminen tuotti jokaiselle sivistysjärjestölle ja laitokselle paitsi iloa ja mielihyvää, myös voimakkaan yhteenkuuluvuuden tunteen: tässä työssä järjestöt toimivat yhdessä, kukin

1 *Paremmän elämän puolesta* 1974, s. 140–143, lainaukset, s. 141, 142.

2 Vuosikokouksen pk. 29.3.1955; *TSL vuonna 1955*, s. 1; *TSL vuonna 1956*, s. 1; *TSL vuonna 1958*, s. 1.

omalla sarallaan, kukin omasta näkökulmastaan, mutta samalla koko kansakunnan sivistyksen ja koulutuksen hyväksi.

PERIAATTEISTA SÄÄNTÖJEN POHDINTAAN

Edellä on käynyt selväksi, että Sivistysliiton parissa oli kahdenlaisia käsityksiä jäsenmaksuista. Enemmistönä olleet sosialidemokraatit katsoivat, että talousvaikeuksista selviytyminen edellytti myös jäsenjärjestöjä kirpaisevia maksukorotuksia, vaikka jäsenmaksuosuuden merkitys ei ollutkaan ratkaisevan suuri; ehkä viidesosa talouden kokonaisuudessa. Vähemmistönä olleet kommunistit ja kansandemokraatit puolestaan vastustivat äänestystilanteissa maksuosuuden korotuksia. Heillä ei kuitenkaan ollut tarjota mitään muita keinoja liiton kireän kassatilanteen tilkkeeksi. Onneksi sentään maan sivistysjärjestöjen määrätietoinen yhteisvaikutus tuotti myönteistä tulosta julkisen vallan suunnalta.

Sodanjälkeisten vuosien sivistys- ja kulttuuritoiminnan innostus kantoi pitkälle. Sivistysliitossa oli kuitenkin välttämätöntä tarkastella myös taloutta. Erityisesti sosialidemokraattien keskuudessa pohdittiin esimerkiksi hallinnon keventämistä sillä tavoin, että sitä kautta saataisiin aikaan säästöä. Kuten jatkossa havaitaan, tätä koskeneeseen sääntömuutoksen suunnitteluun sisältyi mitä ilmeisimmin jo muutakin, kauaskantoisempaa.

Sääntömuutosasia otettiin esiin edustajiston syyskokouksessa työväentalolla keskiviikkona joulukuun 10. päivänä 1952. Liiton toimikunta sai tehtäväkseen asian valmistelun.

Vuoden kuluessa valmistelut etenivät, ja edustajiston sääntömääräisessä syyskokouksessa joulukuun 15. päivänä 1953 oli esillä liiton toimikunnan valmisteleva sääntöehdotus. Muutosten ydinkohdat liittyivät edustajistoon: vuotuisten kokousten määrä esitettiin supistettavaksi kahdesta yhteen ja lisäksi edustusperusteita ehdotettiin muutettavaksi, edustajistoa supistettavaksi. Keskustelussa kävi ilmi, ettei puheenjohtaja Yrjö Kallisen johtama liiton toimikunta ollut ehdotuksessaan yksimielinen. Varapuheenjohtaja, kansandemokraattien valistussihteeri Nestori Parkkari kertoi olleensa toista mieltä toimikunnassa ja esitti nytkin sääntöjen hylkäämistä noiden kahden muutostokohdan takia. Kokouksen enemmistö oli joka tapauksessa muutosten kannalla, ja sääntöehdotus hyväksyttiin tässä vaiheessa äänin 94–38.

Sääntömuutosten toinen käsittely tapahtui kevätkokouksessa Helsingin työväentalon tutussa A-salissa 25. toukokuuta 1954. Muut kokousasiat käsiteltiin siinäkin rutiininomaisesti, ja pääjohtaja, TSL:n varapuheenjohtaja R. H. Oittinen alusti lopuksi kaikkia kiinnostavasti koulun ja kansansivistystyön suhteista. Sääntömuutoksen asia-kohta kyllä puhutti.

Virallisia kokousedustajia olisi TSL:n 49 jäsenjärjestöllä voinut olla kaikkiaan 236, mutta paikalla oli tuntuvasti vähemmän, kuten yleensäkin. Käyttenostoäänestyksellä ja äänin 84–35 hyväksyttiin liiton uudet säännöt. Puheenjohtaja Yrjö Kallinen saattoi pöytäkirjaan todeta, että uudet säännöt oli nyt hyväksytty liiton sääntöjen edellyttämällä kolmen viidesosan enemmistöllä. Yhdistysrekisteri hyväksyi ne 16. heinäkuuta 1954 ja niitä ryhdyttiin välittömästi noudattamaan.¹

PAIKALLINEN TOIMINTA TAKELTELEE

Liitossa piillyt henkinen, kireämmäksi käynyt jännite ei kuitenkaan vielä sääntömuutokseen lauennut. Liiton kokonaisuuden ohella monien huomio kohdistui seuraavaksi paikalliseen toiminnan tasoon. Sivistystyöjärjestöjen erilaiset toimintaa haittaavat ongelmat olivat vähitellen lisääntyneet, eikä niitä voitu tai haluttu enää sivuuttaa. Jäljellä oli vielä yksi askel, takertelevan paikallisorganisaation uudistaminen, mikä sekini edellytti sääntömuutoksia, ainakin toimikunnan enemmistön mielestä.

Viimeistään opintosihteeri Sakari Kiuru nosti kirjoituksellaan Työläisopiskelijan vuoden 1954 ykkösnumerossa niin sanotusti kissan pöydälle, ongelmakokonaisuuden esille sellaisena kuin se sosialidemokraateille näyttäytyi. Hän viittasi suoraan työväenliikkeen sisäiseen suuntataisteluun. Se heikensi tai suorastaan halvaannutti paikallisorganisaatiota. Todella toimivien sivistystyöjärjestöjen määrä jäi hänen mukaansa, ehkä hieman kärjistäen, ”sormin laskettavaksi”. Hurskastelevat toiveet tai surkuttelu eivät tilannetta ratkaisisi. ”Todellinen sivistystyö ei voi menestyä tällaisessa henkisesti rikkonaisessa ilmapiirissä, joka usein saa keskinkertaisen agitaation luonteen.”

Opintosihteeri Kiuru kaipasi tilanteessa todellisia ”raivaustöitä” opinnollisen yhteistyön tehostamiseksi. Hän esitti ratkaisuksi paikalliselle tasolle pieniä, liiton jäsenjärjestöjen muodostamia yhteiselimiä, ”paikallisia työväen sivistysrenkaita”. Näiden renkaiden työn tulisi olla lähempänä käytännön sivistystoimintaa ja samalla kauempana ”suurten poliittisten kansankokousten luonteesta”. Niitä tulisi perustaa sen hetken sivistystyöjärjestöjen rinnalle tai tilalle, ja niistä muodostuisi ”sivistystyön piiriverkko”.²

Opintoneuvoja Hannes Kasanen jatkoi seuraavassa numerossa Kiurun aloittamaa keskustelua. Hänkin myönsi, että ”useat sivistystyöjärjestöt nyt melkein nukkuvat, elleivät ole jo kokonaan asiallisesti kuolleet”. Syynä olivat useimmiten työväen keskinäiset erimielisyydet. Hän ehdotti muodostamaan ”kokoomushallituksia”, joissa vähemmistöä edustavillakin tulisi olla suhdettaan vastaava osuus. Hän jopa suositteli kulloisenkin enemmistön tyytyvän vain yhden henkilön kokoiseen enemmistöön.

¹ Edustajiston kokousten pk. 10.12.1952, 15.12.1953, 25.5.1954; *TSL vuonna 1954*, s. 2, myös lainaukset.

² Sakari Kiuru: Sivistystyömme pääongelma: paikallisorganisaation heikkous. Työläisopiskelija 1/1954, myös lainaukset ja painotukset.

Kasanen kiinnitti kirjoituksessaan paljon huomiota toiminnan sisältöön. Sivistysjärjestöille riitti monenlaista opiskelun aihetta, ja niinpä poliittisten kurssien järjestäminen sai hänestä jäädä poliittisten järjestöjen hoidettavaksi. Hän kosketteli kuitenkin yhtä ilmeisen arkaa aihetta: ”Poliittisuutta ei kuitenkaan saa käsittää niin laajasti, että esim. asiallinen marxilaisuuden kysymysten pohdinta käsitettäisiin sivistystyöjärjestöille sopimattomaksi.”

Rakentavana käytännön ehdotuksena Hannes Kasanen esitti toiveita järjestöjen opintoasiamiesten lukumäärän lisäämisestä. Jokaisen jäsenjärjestön etu oli heidän määränsä kasvattaminen.¹

Keskustelua käytiin ja jatkettiin myös paikallisen opintokerhotoiminnan vaikeuksista. Liitto lähetti kevättalvella 1954 kirjallisen kyselyn lukuisille opintokerhoille. Työläisopiskelijassa julkaistiin sitten muutamien ohjaajien lähettämiä vastauksia. Yleinen piirre vastauksissa oli toivomus saada lisää päteviä, koulutettuja opinto-ohjaajia.

Vaikka keskustelu jatkui lehden sivuilla ja monissa kokouksissa, alkoivat enemmistöasemassa olleilla sosialidemokraateilla paikallisia sivistystyöjärjestöjä koskevat sääntösuunnitelmat kiteytyä jo viimeistään Sakari Kiurun pohdinnan yhteydessä vuoden alkukuukausina. Liiton toimintakertomuksessa 1954 muutosten perusteluja kuvattiin jälkikäteen hieman epämääräisesti: oli tarvetta saada säännöt ”ajankohdan vaatimuksia vastaaviksi”, sillä vanhat säännöt olivat ”monin kohdin osoittautuneet vaillinaisiksi”.²

KERHOTYÖ KUULUU KAIKILLE

Kaikki opintotoiminta ei ollut riippuvaista paikallisen sivistystyöjärjestön aloitteellisuudesta ja järjestelyistä. Yleisistä vaikeuksista huolimatta hyvin monilla paikkakunnilla oli ihan omin päin vilkasta kerhotoimintaa.

Mainion esimerkin tarjosi Aili Wäre, joka kirjoitti Työläisopiskelijaan laajan kuvauksen Kymintehtaan sos.dem. naisyhdistyksen opintotoiminnasta 1950-luvun alkuvuosilta. Yhdistys oli itse aloitteellinen, ja hyvin laajalla kerhotoiminnalla haluttiin vakuuttaa jäsenet siitä, että opintokerhotyö kuuluu aivan kaikille. Siihen yhdistys tarjosikin lukuisia erilaisia mahdollisuuksia. Wäreeseen mukaan kävi niin kuin entisen työn puuronkeitolle: ”Hän ei aluksi tarkoittanut keittää sitä kovinkaan paljon, mutta kun puuro turpoamistaan turposi, olivat ennen pitkää kaikki talon astiat sitä täynnä.”

Naisyhdistyksessä kerhotoiminta lähti sekun aikoinaan laajentumaan ja monipuolistumaan, tarjoamaan jokaiselle jäsenelle jotakin kiinnostavaa. Sitä myös määrätietoisesti kehitettiin ja suunniteltiin mahdollisimman monia kiinnostavaksi. Kerhotoiminnasta

¹ Hannes Kasanen: Joutavatko sivistystyöjärjestöt kuolemaan? Työläisopiskelija 2/1954, myös lainaukset.
² *TSL vuonna 1954*, s. 2, myös lainaukset.

muodostui kiinteä osa naisyhdistystä. Uusien jäsenten oli helppo kiinnittyä johonkin houkuttelevaan ja oppia sitä kautta tuntemaan muitakin jäseniä.

Vastuullisena, omatekoisena ”paikallisorganisaattorina” toimi yhdistyksen opintojaosto, jonka muodostivat kerhojen puheenjohtajat ja sihteerit. Monien vuosien kuluessa yhdistyksen parissa olivatkin toimineet säännöllisesti ompelu-, kaunokirjallisuus-, keskustelu- ja kotikerho. Tämäkään luettelo ei kertonut vielä kaikkea. Ompelukerho ja kaunokirjallisuuden kerho yhdistivät toimintaansa hetkittäin sillä tavoin, että ”ahkerain käsien tehdessä työtä seuraavat ajatukset ääneen luetun kirjan henkilöiden elämää”. Joskus kirjallisuuskerhossa taas kerholaiset lukivat kirjan vuorotellen kotonaan ja lopuksi siitä keskusteltiin yhdessä.

Nimeltään yleisluontoisen kotikerhon puitteissa oli erilaisia opintoja. Esimerkiksi ammattipuutarhurin johtamalla kurssilla opittiin eri kukkien kasvu- ja hoitotapoja. Puutarhuri opasti kerholaiset esimerkiksi näkemään, miten sopivien kasvien ja värien yhdistämisellä saataisiin kauneutta sinne, missä sitä ei ollut huomattu aiemmin toivoakaan. Kun siihen vielä liittyi Paavo Niemen luentotilaisuus kodista ja taiteesta, täydentyi kokonaisuus.

Puutarhatoiminta herätti innostuksen myös naapuriin, Voikkaan sos.dem. naisyhdistykseen, jonka pariin muodostettiin samanlainen kerho. Seuraavan talvikauden opintotoiminta käynnistettiin molempien yhdistysten kerholaisten yhteisellä, heinäkuuisella tutustumismatkalla Mustialan kartanon taimistoon. Matkalle osallistui 40 kerholaista.

Kymintehtaan sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhovalikoimassa oli myös yleisohjelmainen kerho, jonka monista aiheista löysi helposti itselleen sopivan. Osa opiskelusta, esimerkiksi juhlatoiminta, tapahtui kirjeitse. Yhdessäolon vakiintuessa eri ryhmät alkoivat muuttua melkein pä omiksi itsenäisiksi kerhoikseen. Voimisteluryhmä ponnisteli kilojen karsimiseksi ja ”natisevien nivelien norjistamiseksi”. Lyhyt jumppatuokio voitiin sisällyttää muidenkin kerhojen tai yhdistyksen kokoontumisen avaushetkeen. Kansantanhuryhmä puolestaan esitti esimerkiksi kevätkauden päätteeksi yhteisessä juhlassa talvikuukausien aikana oppimaansa. Samaa tekivät laulu-, joukkolausunta- ja näytelmäryhmäkin.

Aili Wäreän mukaan piti joskus ihan muistuttaa, ettei omaa perhettään saanut rientojen keskellä unohtaa. Hänellä oli kirjoituksessaan esimerkkinä muuan äiti, joka palasi kerhosta kotiin mattoa kutomaan ja jonka ajatukset pyörivät edelleen esillä olleen psykologian eli sielutieteen voimakkaissa virikkeissä. Vieren asteli hänen viisi-vuotias poikansa: ”Äiti kutoo mattoa vaan, mutta yksi sielu tarvitsisi voileipää.”¹

---

¹ Aili Wäre: Kymintehtaan mainio ”kerhotaikina”. Työläisopiskelija 6/1954, myös lainaukset.

SIVISTYSLIITON MIEHIÄ JA NAISIA

Vuonna 1954 liiton toimikunnan puheenjohtajana oli edelleen Yrjö Kallinen sekä varapuheenjohtajina R. H. Oittinen ja Nestori Parkkari. Muut toimikunnan jäsenet olivat Aune Laurikainen, Lyyli Takki, Veikko Puskala, Olavi Järvelä ja Tyyne Paasivuori. Varalla olivat Parkkarin ohella Lars Junntila, Pekka Ylivuori ja Veikko Oittinen. Kokouksiin osallistuminen oli huomattavan aktiivista. Sihteerinä toimi liiton pääsihteeri Arvi Hautamäki, joka hoiti myös liiton taloudenhoitajan tehtävät. Puheenjohtaja, varapuheenjohtajat ja sihteeri muodostivat johtajaoston.

Liiton opintojohtokunnan muodostivat puolestaan puheenjohtaja ja sihteeri. Tämä johtokunta päätti toimikunnan valtuuttamana liitolle myönnettyjen luento- ja opintokerhovarojen käytöstä sekä opintotyön järjestelyistä. Hautamäen ohella sihteeristöön kuuluivat toimistos sihteeri Oiva Valavaara, opintosihteerit Sakari Kiuru, Irma Rosnell (30.4. saakka) ja Lahja Kivinen (15.7. alkaen), sekä kauppalaivaston urheilutoimikunnan sihteeri Robert af Ursin ja TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekreteriat) sihteeri Anna Bondestam.

Toimistonhoitajana ja kirjanpitäjänä työskenteli Bertta Latvala, kanslistina Xenia Parros, opintokerhoasiain hoitajana Irene Koski, konekirjoittajana Anneli Jalo, kirjeopiston hoitajana Kirsti Kaukolampi, konttoristina Eila Lahtinen ja läheteinä Kerttu Makkonen sekä Aino Niemi (1.6.–15.9.). Ylimääräisenä toimihenkilönä työskenteli Urpu Vihavainen (1.6.–31.8.).

Toimiston työpaine oli jatkuvaa. Vuoden kuluessa postitettiin yhteensä 10 317 kirjettä, korttia ja ristsidettä (1953: 11 094). Lisäksi postin kantoon laitettiin 204 eri lähetyksessä (150) kaikkiaan 14 118 kiertokirjettä tai niihin verrattavaa lähetystä (10 756). Kaiken tämän lisäksi toimisto välitti opintokerhoille valtionavustuksena kirjalähetyksiä. Niiden arvo oli lähetyskuluineen 369 000 markkaa (lähes 12 000 euroa; 1953: 365 500 mk). Tämän lisäksi välitettiin muuta kirjallisuutta kaikkiaan noin 1,4 miljoonan markan arvosta (lähes 48 000 euroa; 1953: lähes 1,1 miljoonaa markkaa).

Opintoneuvojina toimivat vuoden kuluessa Paavo Niemi, Anni Vallanti, Olavi Lindberg (keskustaikkana Turku) ja Kerttu Värn (keskustaikkana Rovaniemi). Liiton opintoneuvojan työtä teki oman toimensa ohella osa-aikaisesti myös Helsingin sivistystyöjärjestön sihteeri Hannes Kasanen.

Kotimaisen työmaan ohella liiton edustajilla oli tuonakin vuonna hoidettava monia kansainvälisiä tehtäviä ja yhteydenpitoa. Pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen konferenssi järjestettiin 7.–9. toukokuuta päivänä 1954 Tanskan Århusissa. Suomea edustivat varapuheenjohtaja R. H. Oittinen, pääsihteeri Arvi Hautamäki, toimistos sihteeri Oiva Valavaara, opintosihteeri Sakari Kiuru, ruotsinkielinen sihteeri Anna Bondestam sekä työväenliikkeen opistojen johtajat Väinö Liukkonen, Kaarlo Hakama ja Annikki

Saarela-Johansson. Konferenssin keskeisenä aiheena oli koulun ja vapaan sivistystyön suhde, josta alusti Oittinen.

Varapuheenjohtaja R. H. Oittinen oli pohjoismaisen Geneve-koulun hallituksen jäsen osallistuen sen kokouksiin. Hän oli myös IFWEA:n toimikunnan varajäsen. Pääsihteeri Hautamäki tutustui toukokuussa noin kymmenen päivän aikana Länsi-Saksassa työväenliikkeen ja erityisesti ammattiyhdistysliikkeen sivistystyöhön. Opintosihteeri Kiuru jatkoi Århusista Ruotsin puolelle Tukholmaan, missä hän yhdessä SAK:n opintosihteerin Jaakko Rantasen kanssa tutustui ABF:n ja erityisesti sen kirjeopiston (Brevskolan) toimintaan sekä ABF:n ja Kooperativa Förbundetin yhteiseen kuluttajien opintotoimintaan. Sivistysliiton kanslisti Xenia Parros edusti liittoa toukokuun lopulla ABF:n yleiskonferenssissa.

Pohjolan sivistystyöjärjestöt järjestivät yhdessä Länsi-Saksan ammatillisen keskusjärjestön kanssa ammattiyhdistyskurssin Frankfurt am Mainissa huhtikuussa lähes kahden viikon mittaisena. Kurssille osallistui Suomesta kaksi henkilöä. Samoin kaksi henkilöä osallistui Geneven pohjoismaisen kansanopiston kurssille opetusministeriön apurahalla touko-heinäkuussa. Kaksi suomalaista oli mukana myös kansanvälisen sivistysjärjestöjen liiton IFWEA:n Holly-Royde-kurssille Manchesterin yliopistossa maaliskesäkuussa. Tässäkin oli tukena opetusministeriön pieni apuraha. Lisäksi pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen keskinäiseen opiskelijavaihtoon Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa osallistui kaikkiaan kymmenen TSL:n ja SAK:n edustajaa. Yhteensä siis 16 suomalaista pääsi ulkomaille oppia ja tietoa saamaan, ja vastaavasti TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön järjestämällä kurssilla oli 12 skandinaavia.

Vielä voi mainita, että pääsihteeri Hautamäki oli jäsenenä suomalaisten sivistysjärjestöjen yhteisessä kansainvälisten kulttuuriasiain toimikunnassa. Hän oli myös SN-seuran puhemiesjäsen. Tämän seuran välityksellä liitto hoiti yhteydenpitoaan Neuvostoliiton kansainvälisiä kulttuurisuhteita hoitavaan VOKSiin.¹

PIENTÄ JUHLAN TUNTUA...

Syyskuun ensimmäisenä päivänä 1954 tuli täyteen 35 vuotta Sivistysliiton perustamisesta. Tällainen epätasainen merkkivuosi otettiin ainakin varsinaisten juhlallisuuksien osalta kevyemmin kuin aiemmat. Sen sijaan koko vuosi oli muuten työntäyteinen. Oli hyvin paljon muutakin kuin tavanomaista, monimuotoista opintotyötä kautta maan. Vuoden alussa saatiin painosta pitkään valmisteltu ja odotettu teos *Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Opintosihteeri Sakari Kiuru laati kirjasta 30-sivuisen lyhennelmän, jonka englanninkielisestä käännöksestä huolehti Aune Tuomikoski. *Workers'*

---

¹ *TSL vuonna 1954*, s. 89, 40–41.

Adult Education in Finland -julkaisua lähetettiin IFWEA:n pyynnöstä kaikille sivistys-internationaalien jäsenjärjestöille. Jonkin verran sitä levitettiin muuallekin.

Ajankohtaisiksi tulleet sääntömuutokset vaativat oman valmistelupanoksensa monilta toimihenkilöiltä. Laaja-alaista yhteistoimintaa tarvittiin valmisteluineen eduskunnan suuntaan määrärahojen turvaamiseksi.

Merkittävä ponnistus tuona vuonna liittyi myös 1949 valmistuneen opinto-kerhokomitean mietinnön ehdotusten edistämiseen. Opetusministeriö pyysi aiheesta viimein lausunnon kouluhallitukselta. Se puolestaan antoi lausunnon laatimisen tehtäväksi kansansivistyslautakunnalle. Koko asia kiertyi sitten tavallaan melkein päällekkäin, sillä lautakunta muodosti lausuntoa sorvaamaan erityisen jaoston TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäen johdolla. Mukana olivat yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Kosti Huuhka, kansliasihteeri Evert Ekroth ja sihteerinä TSL:n toimistos sihteeri Oiva Valavaara.

Jaoston laaja, 15 konekirjoitussivun mittainen lausunto liitteineen valmistui vuoden 1955 puolella. Senkään jälkeen komitean ehdotukset eivät liikahtaneet eteenpäin. Ainakin muodollisesti eräänlaisessa lainsäädännön jonossa olivat edelleenkin etusijalla kansankirjasto- ja työväenopistolakien uusiminen. Eivätkä neikään edenneet.¹

Sivistysliiton uusien sääntöjen mukaisesti valitut kokousedustajat kokoontuivat ylimääräiseen syyskokoukseen 23. marraskuuta 1954 Helsingin työväentalon. Päivään mennessä oli valmistunut myös ehdotus liiton paikallisen toiminnan uudistamiseksi ja siihen liittyvät sääntömuutosesitykset. Kokoukseen tultiin siten hieman ristiriitaisin tunnelmin: oli pientä juhlan aihetta mutta samalla sääntömuutosten takia kiristyviä keskinäisiä tunteja.

Puheenjohtaja Yrjö Kallinen toivotti kaikki tervetulleiksi puheella, joka oli sisältönsä tavallisen kokouksen avausta laaja-alaisempi ja joka lopuksi viittasi suoraan 35 toimintavuoteen. Hän näki työväen sivistystoiminnan historiallisesti merkittävimmän tehtävän olevan siinä, että ”sen on osaltaan herätettävä ja kehitettävä työläisiä niin, että he kypsyvät tehokkaasti vaikuttamaan arvostusten muodostumiseen”. Niin kauan kuin työläiset omaksuisivat ”ylhäältä” tyrkytettäviä arvostuksia, he itsekin kokisivat olevansa jossakin ”alhaalla”. Kallinen näki suureksi ongelmaksi myös sen, että liiton työssä jouduttiin turvautumaan sellaisiin opintoaineistoihin, kirjallisuuteen ja luennoitsijoihin, jotka olivat ”vallitsevien arvostusten ja ajatustottumusten läpätunkemia”. Hän edellytti, että kaikesta huolimatta ”meidän olisi kypsytävä oivaltamaan uutta, sitä, minkä tuleman pitää”.

Kallinen sanoi vielä selvemmin: ”Kehitys edellyttää nimenomaan vakiintuneimpien arvostusten kriittillistä tarkastelua – ei niiden hylkäämistä vain siksi, että ne ovat vanhoja, vaan niiden sisällyksen kirkasta näkemistä. Tällainen näkeminen

¹ *TSL vuonna 1954*, s. 2, 13; *TSL vuonna 1955*, s. 2; Pikkusaari 2014, s. 92.

vapauttaa ihmisen ilman muuta arvottomasta, meluttakoon sen puolesta miten äänekäästi tahansa.” Puheenjohtaja Kallinen luonnehti 35-vuotiaan liiton toiminnan olevan ”kauniissa nousukaassa, jopa siinä määrin, että käyttövaramme uhkaavat käydä riittämättömiksi”.¹

Syyskokouksen asioiden lisäksi tehtiin alkaneisiin arpajaisiin liittynyt merkittävä päätös. Edelliset, vuonna 1952 järjestetyt arpajaiset olivat onnistuneet Kansan Pika-arpajaisien toteuttamana varsin hyvin. Liiton omat kulttuuriarpajaiset toteutettiin loppu-syksyn 1954 kuluessa. Edustajiston kokous päätti, että puolet arpajaistuotosta tultaisiin nyt luovuttamaan suunnitellun ”työväen oman sivistysrahaston” peruspääomaksi.

... JA KOVAA KIISTELYÄ

Pisin ja kiivain syyskokouksen keskustelu käytiin paikallista toimintaa koskevista sääntömuutosasioista. Kaksikymmenluvulta alkaen oli perustettu kaikkiaan 72 paikallista sivistystyöjärjestöä, niistä 24 sotien jälkeen. Sellaisen ajateltiin alkuaan olevan ”valtakunnallisten keskusjärjestöjen opintotyön yhteiselin”, kuten kokouksessa esitellyn kirjallisen ehdotuksen perusteluissa korostettiin. Paikalliselimet rakennettiin yhteistoiminnan muotoon siten, ettei ollut välttämätöntä saada jokaisesta jäsenjärjestöstä edustusta johtoon.

Sotien jälkeen paikallistyön luonne muuttui toimintapohjan laajentuessa. Kun mukaan tuli enemmän esimerkiksi puolueiden perusjärjestöjen edustajia erilaisine käsityksineen, korostuivat myös aatesuuntien väliset ja muutkin erot. Muutoksen tarvetta perusteltiin nyt sillä, että erityisesti sisäisten suuntariitojen takia monet sivistystyöjärjestöt olivat suorastaan lamaanuneet. Enää vain korkeintaan parikymmentä oli edes tyydyttävässä toimintakunnossa.

Käytännön toiminnassa mukana ollut Sakari Kiuru on muistelmissaan kertonut, että muutamista paikallisjärjestöistä oli tuolloin muodostunut ”sosialidemokraattien ja kommunistien keskinäinen temmelyskenttä”. Hänen muistamansa mukaan voimakaimmat jännitteet olivat Jyväskylän seudun sivistystyöjärjestössä, jossa esiin purkautui kahden työväensuuntauksen ”kunnallis- ja järjestöpoliittinen valtataistelu”. Tällaiset kamppailut kärjistyivät vuosikokouksissa ja paljastuivat viimeistään silloin TSL:n tervehdyksen tuoneille liiton edustajille. Seurauksena oli monen paikallisjärjestön suoranaista lamaanumina. Jokin korjausliike oli tehtävä.

Ratkaisuksi liiton toimikunnassa kehiteltiin paikalliselimiä varten uudet mallisäännöt ja nimeksi vaihdettiin opintojärjestö. Näiden opintojärjestöjen ”sisäinen rakenne muutettiin uudelle pohjalle ja suhde liittoon järjestettiin läheisemmäksi kuin asian

¹ Edustajiston kokouksen pk. 23.11.1954, myös lainaukset ja alleviivaus.

laita oli ollut sivistystyöjärjestöissä”, kuten vuoden 1954 toimintakertomuksen hieman epämääräisin sanoin muutos tiivistettiin. Kokoukselle esitetyissä muutoksen perusteluissa korostettiin, että opintojärjestöstä tulisi näin ”sanan varsinaisessa merkityksessä TSL:n paikallisosasto”. Tarkoituksena ei ollut kuitenkaan muuttaa paikallistoiminnan rakennetta kerralla, vaan sitä mukaa kuin se kullakin paikkakunnalla koettiin tarkoituksenmukaiseksi. Toimikunta ei ollut esitystä hyväksyessään ollut kokouksessa 19. lokakuuta 1954 yksimielinen, sillä kolme kommunistista jäsentä vastusti heti ehdotusta.

Sääntöehdotuksen kirjallisissa perusteluissa mainittiin, että opintojärjestön jäseniksi voisivat liittyä TSL:n järjestörakenteen mukaisesti paikalliset keskusjärjestöt: SDP:n ja SKDL:n kunnallisjärjestöt, SAK:n ammatilliset paikallisjärjestöt ja KK:n jäsenosuuskunnat. Lisäksi urheilu-, näyttämö- ja musiikkiväen edustus voitaisi hoitaa asiantuntijajäsenten muodossa. Naiset ja nuoret olisi mahdollisuus huomioida kunnallisjärjestöjen kautta. Ehdotuksen perusteluissa todettiin myös, että edustuksen supistuminen heijastuisi asiallisen kokoustyöskentelyn eduksi, kun nyttemmin ”kovin yleinen propagandatyyli syrjäytyy”. Tätä muotoilua voi pitää ainakin osin muutostarpeen ytimiä paljastavana.

Kun toimikunnan vasemmistolainen jäsen Lars Junttila oli puhunut esityksen kaventavan ammattijärjestöjen edustusta, Hautamäki painotti, että vanhojenkin sääntöjen perusteella vain SAK:n eli TSL:n jäsenjärjestön alaiset ammattiosastot saattoivat saada edustusmahdollisuuden. Aivan kaikille paikkakunnan järjestöille ei voitaisi varata paikkoja opintojärjestön toimikuntaan, vaan ne jaettaisiin huomattavimpien järjestöjen kesken.

Puheenvuoroja käyttivät pääosin hankkeen vastustajat. Rakennustyöväen liiton Antti Jäntti totesi sääntöehdotuksen olevan ”väärä lääke” sivistystyöjärjestöjen toiminnan heikkouteen. Tilanne tulisi pikemminkin vain pahenemaan. Kansandemokraattisen nuorisoliiton (SDNL) edustaja Olavi Hänninen oli huolissaan erityisesti nuorisojärjestöjen edustuksen säilymisestä.

Painokkaimman puheenvuoron sääntömuutosta vastaan esitti liiton toimikunnan jäsen Nestori Parkkari. Hän suurin sanoin syytti sosialidemokraattien valmistelleen sääntömuutosta salaisesti. Hänestä muutoksessa oli kaksi olennaista piirrettä: toisaalta ”perusjärjestöt eliminoidaan jäsenyydestä, niin että valta siirtyy poliittisille kunnallisjärjestöille”, ja sitten toisaalta ”järjestöjen suhde liittoon järjestetään siten, että niille ei jää mitään tosiasiallista itsemääräämisoikeutta”. Hän arvioi, että ehdotus ei edistäisi sivistystyötä, vaan joko lisää riitelyä tai sitten tukahduttaisi kaiken toiminnan. Hän ehdotti muiden kansandemokraattien/kommunistien tavoin esityksen hylkäämistä.

Keskustelun jälkeen suoritettiin lippuäänestys. Uudet säännöt hyväksyttiin paikalliseen toimintaan äänin 80–19. Asia ei kuitenkaan vielä siihen päättynyt. Seitsemän vähemmistöön jäänyttä jätti pöytäkirjaan liitettäväksi kirjallisen vastalauseen. Siinä moitittiin muun muassa sitä, ettei sivistystyöjärjestöiltä ollut etukäteen tiedusteltu

kantaa muutoksiin. Uudet säännöt olivat heidän mukaansa lisäksi ”ristiriidassa vapaan kansansivistystyön periaatteiden kanssa”, kun heikennettiin perusjärjestöjen mahdollisuuksia vaikuttaa johdon valintaan. Lisäksi väitettiin muutoksen muodostuvan ”sivistystyön jarruksi”, kun paikallisorganisaatio muutettaisi tällä epädemokraattisella tavalla täysin keskuksesta riippuvaksi elimeksi.

Tämänkin sääntökiistelyn ytimen voi hieman yksinkertaistaen tiivistää järjestölliseen kamppailuun vaikuttavista asemista Sivistysliiton parissa, maanlaajuisesti ja paikallisesti. Sääntöasiat olivat talousaiheiden tavoin esiin tarjoutuneena vipuna, jota kommunistit/kansandemokraatit yrittivät käyttää heille epäedullisen tilanteen muuttamiseksi. Heidän lukumääränsä vain ei riittänyt estämään muutoksia. Jussi Pikkusaaren suorasanaisen luonnehdinnan mukaan sosialidemokraatit ajoivat sääntömuutosta, joka varmistaisi heille itselleen ”kiistattoman johtoaseman”. Heidän mukaansa se tulisi lopettamaan toimintaa haittaavan suuntataistelun paikallisjärjestöissä.¹

Työväen sivistystyön periaatteiden, samalla myös poliittisten näkemysten vedenkaja kulki sosialidemokraattien ja kommunistien/kansandemokraattien välissä. Sivistysliiton toiminta jatkui sitten uusien sääntöjen mukaan, edelleen saman yhteisen katon alla, edelleen hieman nitisten ja natisten, kun ei vaihtoehtojaakaan ollut. Aivan ilmeistä on samalla, että tämäkin sääntökiistely jätti keskinäisiin järjestö- ja henkilösuhteisiin joitakin kirveleviä haavoja. Niiden kanssa oli kuitenkin eletävä ja edelleen yhdessä toimittava samassa organisaatiossa.

TSL JA KANSAN SIVISTYSRAHASTO

Erityisen työväen sivistysrahaston aikaansaamista mietittiin pitemmän aikaa sota-vuosien jälkeen. Liikeliiton puheenjohtaja Janne Hakulinen esitti ajatuksen ääneen 1947 Työväen Akatemian toveriliiton kokouksessa. Erilaisia toimivia esimerkkejä oli, osin aivan lähelläkin.

Kymmenen vuotta aiemmin, vuonna 1937, oli Helsingin Työväen Säästöpankin lahjoittaman peruspääoman turvin saanut alkunsa Työväen Opintorahasto, kuten edellä kerrottiin. Suomen Kulttuurirahaston peruspääoma koottiin 1939 puolestaan maanlaajuisella kansalaiskeräyksellä. Keskellä sota-aikaa, vuonna 1942, sos.dem. työläisnaisliitto perusti oman Kukkasrahastonsa. Uuden rahaston aikaansaamista pohdittiin myös Sivistysliitossa, jolla oli hallinnassaan 1930-luvulta oma sivistysrahastonsa sekä Johan Soinisen rahasto. Niistä oli jaettu apurahoja työläisopiskelijoille. Ensin mainitun kokonaisvarat olivat vuoden 1954 lopulla noin 1,1 miljoonaa markkaa (noin 34 000 euroa) ja jälkimmäisen lähes 109 000 markkaa (noin 3 500 euroa).

¹ Pikkusaari 2014, s. 95, myös lainaus; ks. myös *TSL vuonna 1954*, s. 2–3, 8; Kiuru 2004, s. 80–81.

Edellä mainitun Synteesi ry:n johtokunnan kokouksessa 13. tammikuuta 1954 Janne Hakulinen teki ehdotuksen, joka sitten käytännössä tuli johtamaan uuden rahaston perustamiseen. Hän esitteli aihetta hyvin perusteellisesti viikkoa myöhemmin Synteesin keskustelutilaisuudessa. Työväenliikkeeltä puuttui hänen mukaansa rahasto, joka voisi määrätietoisesti tukea esimerkiksi tieteellistä tutkimustyötä, tieteellisen kirjallisuuden julkaisemista sekä myös muun muassa työväenliikettä kuvaavien taiteilijoiden työskentelyä.

Vahvasti ja innostavasti perusteltu ehdotus hyväksyttiin, ja hanketta varten koottiin laaja valmisteleva toimikunta. Valmisteluvaiheiden jälkeen päästiin kutsumaan keskeisiä työväenjärjestöjä uuden rahaston kannatusyhdistyksen alustavaan perustavaan kokoukseen. Se toteutettiin 31. toukokuuta 1954 aamiaiskokouksena johtaja Janne Hakulisen luona Yhteismainos Oy:ssä Kaivokadulla. ”Työväen sivistysrahaston” kannatusyhdistyksen ja varsinaisen rahaston sääntöjä pohdittiin perusteellisesti.

Kun elokuun viimeisenä päivänä pidettiin seuraava ja samalla viimeinen valmisteleva kokous, rahasto oli jo saanut nimensä: Kansan Sivistysrahasto. Varsinainen KSR:n kannatusyhdistyksen perustava kokous pidettiin perjantaina 1. lokakuuta 1954 kaikkiaan 12 järjestön edustajien voimin KK:n hallintoneuvoston kokoushuoneessa Mikonkadulla Helsingissä. TSL:n edustajina olivat R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki.

Perustavassakin kokouksessa puhui Janne Hakulinen, joka selosti rahaston perustamisen tarvetta ja tulevia käytännön toiminnan muotoja. Apurahat tultaisiin jatkossa jakamaan huhtikuun 18. päivänä, mikä oli ollut N. R. af Ursinin syntymäpäivä sattumalta juuri sata vuotta aikaisemmin 1854. Hakulinen kiitti painokkaasti Sivistysliittoa, joka oli luvannut puolet arpajaistensa tuotosta peruspääomaksi. Kokouksessa hyväksyttiin säännöt sekä jäsenmaksuperusteet.

Kannatusyhdistykselle valittiin johtokunta sekä 12 henkilön suuruinen valtuuskunta. Johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin R. H. Oittinen ja varapuheenjohtajaksi Janne Hakulinen. Oittinen näki rahaston aikaansaamisen erittäin hyödyllisenä.

Seuraavina kuukausina tehtiin eri tavoin Sivistysrahastoa tutummaksi erityisesti työväenliikkeen järjestöjen, ammattiosastojen ja myös edistysmielisten osuusliikkeiden parissa. Kannatusyhdistyksen jäsenmäärä alkoi vähitellen kasvaa. Vuoden 1955 lopulla jäsenjärjestöjen määrä oli 153.

Kansan Sivistysrahaston Säätiön perustava kokous pidettiin keskiviikkona 14. päivänä joulukuuta 1955 juhlavissa tunnelmissa KK:n hallintoneuvoston kokoushuoneessa. Tiedotusvälineitäkin oli paikalla. Säädekirjan allekirjoittivat kaikkiaan 13 kansalaisjärjestön edustajat, ensimmäisenä Työväen Sivistysliitto, nimenkirjoittajina puheenjohtaja Yrjö Kallinen ja pääsihteeri Arvi Hautamäki. Muut järjestöt olivat SAK, TUL, Sos.dem. naisliitto, Työväen kustannusliikkeiden liitto, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, OTK, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Työväen Näyttämöiden liitto, Suomen Työväen Musiikkiliitto, Suomen sosialidemokraattisen sanomalehtimiesliitto,

Työväen Arkiston säätiö ja Työväenyhteisöjen Keskus. Säätiön hallintoelimiin valittiin samat henkilöt, jotka oli valittu jo kannatusyhdistyksen vastaaviin elimiin.

Tilaisuudessa esitelmöineen pääjohtaja R. H. Oittisen aiheena oli ”Korkeamman hengenviljelyn tukeminen ja työväenliike”. Perustamistilaisuudessa TSL teki lupaamansa lahjoituksen: puolet arpajaistuotosta eli 1 526 792 markkaa (rahanarvonlaskurin mukaan 50 740 euroa). Lisäksi liitto luovutti Yhteismainos Oy:n antaman 425 909 markan arvoisen velkakirjan (Kansan Pika-arpajaisten hyväksi, 14 150 euroa) siihen liittyvine oikeuksineen ja velvoitteineen. Oikeusministeri antoi runsaan kuukauden kuluttua maanantaina 23. tammikuuta 1956 virallisesti luvan säätiön perustamiseen ja vahvisti sille säännöt. Uuden rahaston pitkäjänteinen kulttuurityö saattoi alkaa.

Sivistysliiton toimintakertomuksen sanoin uuden säätiön tarkoituksena oli avustaa ja tukea suomalaisen työväenliikkeen sivistyksellisiä pyrkimyksiä. Tarkoituksensa toteuttamiseksi Kansan Sivistysrahasto ilmaisi pyrkivänsä ”edistämään työväelle hyödyllisen tieto- ja kaunokirjallisuuden aikaansaamista ja levittämistä sekä tukemalla ja kehittämällä työväen kuvaama-, näyttämö- ja säveltaidepyrkimyksiä”.¹

TSL palasi aihepiiriin uudestaan vielä vuosikymmenen kuluttua edustajistonsa vuosikokouksessa maaliskuussa 1966. Silloin liitto päätti lakkauttaa kaksi omaa monikymmenvuotista rahastoaan, Työväen sivistysrahaston sekä Johan Soinisen rahaston. Niiden varoista lahjoitettiin 10 000 uutta markkaa (lähes 18 000 euroa) Kansan Sivistysrahastolle, sen yhteyteen perustettavan Työväen Sivistysliiton nimikkorahaston peruspääomaksi.²

OPINTOKERHOLAKIA ODOTELLESSA

Laajassa lausunnossa, jonka kansansivistyslautakunnan asettama, Arvi Hautamäen johtama jaosto oli laatinut ministeriölle annettavaksi vuonna 1955, oli mielenkiintoinen kokonaiskuva maanlaajuisesta opintokerhotilanteesta vuonna 1953. Opintotoiminnan Keskusliitolla (OK) oli tuolloin 1 700 opintokerhoa, Työväen Sivistysliitolla 784, Svenska studiecirkel- och föreläsningsföreningenillä 270, TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön parissa oli 24 ja Folkets bildningsförbundin parissa 40.

Yhteensä kaikkien järjestöjen opintokerhoja oli siis 2 818. Suunnilleen tätä suuruusluokkaa käytettiin lausunnossa taloudellisen tuen laskelmaperusteluissa lähtökohdiana. Huomattakoon samalla, että edellä olevat kerholukemat olivat kokonaislukuja. Esimerkiksi TSL:n parissa vain runsaat puolet, tarkalleen 431 opintokerhoa oli tuona

¹ *TSL vuonna 1954*, s. 42; *TSL vuonna 1955*, s. 14; Työläisopiskelija 1/1956; Ripatti 1992, s. 133–134; Tuomisto 2004, s. 1, 3–9, lainaus, s. 6; Pikkusaari 2014, s. 92.

² *TSL vuonna 1966*, s. 4, 10.

vuonna saanut valtionapua eli oli täyttänyt avun saamisen edellytykset. Samantapaisia eroja oli muillakin.

Lausunnon perusteluissa oli myös opintokerhokohtainen arviolaskelma kustannuksista. Kerhon ohjaajan palkkioksi arvioitiin 12 kokoontumisen osalta (à 300 markkaa) yhteensä 3 600 markkaa. Samaten tilavuokriksi arvioitiin (à 150 markkaa) 1 800 markkaa. Kirjastomenoiksi arvioitiin 2 000 markkaa ja kirjeopistomenoiksi 300 markkaa. Yhteensä yhden opintokerhon kuluiksi saatiin laskelmassa 7 700 markkaa (lähes 260 euroa). Kun 2 000 opintokerhon kulut ynnättiin yhteen, saatiin kokonaissummaksi 15 400 000 markkaa. Siitä 60 prosentin valtionavun määrä olisi 9 240 000 markkaa. Laskelmaan otettiin lisäksi neljännekselle kerhoista 15 prosentin eli 1 155 markkan lisäavustus kerhoa kohti, yhteensä 577 500 markkaa. Laskelman yhteissummaksi, kaikkien opintokerhojen valtionavun suuruudeksi saatiin 9 817 500 markkaa (runsaat 326 000 euroa).

Jussi Pikkusaari on laskelmaa esitellessään todennut lausunnon ongelmalliseksi jo pelkästään opintokerhoille sälytetyn oman osuuden takia, mitä komitea oli esittänyt. Mikäli ehdotus olisi sellaisenaan hyväksytty, olisiko lisäksi ehkä muodostunut eräänlainen ”puoliammattilaisten” ohjaajien joukko, 300 markan (noin kymmenen euron) kokouspalkkioilla? Tosin TSL oli jo 1938 periaatteessa hyväksynyt kerhojen ohjaajille jonkin suuruisen palkkion maksamisen.

Pikkusaari on myös korostanut, että huolimatta viisikymmenluvun loppupuolen säännöllisesti tappiollisista tilinpäätöksistä, Sivistysliiton rahoitustilanne oli kuitenkin vahva. Esimerkiksi vuoden 1959 tilinpäätöksen mukaan rahat sekä pankki- ja tilisaatavat olivat yhteensä lähes 11 miljoonaa markkaa (lähes 272 000 euroa). Tilivelkoja oli puoli miljoonaa markkaa. Saman vuoden tuotot olivat runsaat 23 miljoonaa markkaa (lähes 568 000 euroa). Siitä omat toiminnalliset tulot olivat neljä prosenttia, jäsenmaksut 22, valtionavustukset 48 ja lahjoitukset sekä avustukset 22 prosenttia. Tilikauden 1959 tappio oli lähes 891 000 markkaa.¹

Eero Ojanen on kertonut, että Opintotoiminnan Keskusliiton talous muodostui valtaosin opintokerhomäärärahasta, joka sovitulla tavalla jaettiin kolmen sivistysjärjestön kesken. Tilanne oli siten periaatteessa ongelmaton, mutta käytännössä leikkaukset ja maksatusten viivästymiset aiheuttivat heillekin taloudellisia ongelmia. Lisäksi liitto joutui ottamaan runsaasti velkaa hankkiessaan uuden toimistohuoneiston Helsingin Hietalahdenkadulta. OK sai 1957 kirjakauppaoikeudet myös muun kuin omien oppimateriaaliensa välittämiseen kerhoille. Se alkoi vähitellen tuottaa tuloja.²

Pieniä askelia uudistusten suuntaan kuitenkin otettiin. Vuoden 1957 kuluessa kouluhallituksen sisäisessä uudelleenjärjestelyssä muodostettiin kansansivistystyölle oma

¹ Pikkusaari 2014, s. 92; *TSL vuonna 1959*, eri kohdin.

² Ojanen 2018, s. 64.

osasto ja siihen nimettiin ensi alkuun kaksi kouluneuvosta. Sekin oli vastausta valtion-apua saavien sivistysjärjestöjen vuosikymmenien kuluessa esittämiin ehdotuksiin. Järjestöt halusivat kiinnittää yleistä huomiota kansansivistystyöhön ja aikuiskasvatuksen merkitykseen, kuten TSL:n toimintakertomuksessa mainittiin, ”erityisesti nykyisenä yhteiskunnallisten ristiriitojen aikana”.

Yhdessä Valtion kansansivistyslautakunnan kanssa järjestettiin vuoden 1957 lopulla yhteinen kokous kouluhallituksen tiloissa. Alustuksissa ja keskusteluissa todettiin työn laajentuneen jatkuvasti. Kuitenkaan valtionapu ei ollut jaksanut kohota vastaavasti. Jälleen muistutettiin, että vireillä olleet sivistyslaitoksia koskevat ehdotukset tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäväksi. Samalla kiinnitettiin huomiota myös järjestöjen työntekijöiden aseman turvaamiseen.¹ Kielenkäyttöön tuli näihin aikoihin sivistysjärjestöjen yhteyteen myös sana opintokeskus.

Uudistuksessa oli kuitenkin monta puolta, useampia kuin mitä komiteassa oli osattu ajatella, kuten Jussi Pikkusaari on omassa tutkimuksessaan tuonut esiin. Opintokerhokomitea oli esittänyt, että valtionapua annettaisiin opintokerhoja, kansantajuja tieteellisiä luentoja, opintokeskuksia ja kansansivistysjärjestöjä varten. Lisäksi ehdotuksena oli, että opintokerhojen ja kansantajuisten tieteellisten luentojen valtionavut olisivat arviomäärärahoja ja muut kiinteitä. Tässäkin oli sellaisia kysymyksiä, jotka eivät olleet nopeasti ja yksiselitteisesti ratkaistavissa.

Kun lainsäädännön jonossa oli muutamia muitakin sivistysalan ehdotuksia punnitavana, ei ollut ihme, että tämä asiakokonaisuus ei edennyt nopeasti. Ajan kuluminen toi 1950-luvun kuluessa valtionapuja koskevaan ajattelutapaan lisäksi uusia näkökohtia, joita oli aiheellista vielä tarkemmin pohtia.²

TYÖTÄ, KIISTOJA JA KITKAA

Työväen Sivistysliitto koki pitkin 1950-lukua sisäistä, ryhmittymien välistä kitkaa, josta on edellä jo nähty esimerkkejä. Lisää oli jatkossa tulossa. Mutta samalla liiton varsinainen toiminta jatkui edelleen, kohtuullisen hyvin ja maanlaajuisesti.

Opintosihtööri Sakari Kiuru arvioi sääntömuutosta hyvin myönteisesti vuoden 1955 ensimmäisessä Työläisopiskelijan numerossa. Hän totesi, etteivät uudet paikallistoiminnan mallisäännöt luonnollisestikaan ratkaisseet kaikkia ongelmia, ei kaksijakoisuuden haittojakaan, mutta kiitteli uusien opintojärjestöjen joustavampaa kokoonpanoa ja parempaa yhteyttä Sivistysliittoon. Kaikkia sivistystyöjärjestöjä ei ollut tarvetta muuttaa uusiksi opintojärjestöiksi. Hieman verhotusti hän mainitsi, että

¹ *TSL vuonna 1957*, s. 1–2, lainaus, s. 1.

² Pikkusaari 2014, s. 93–94.

muutoksen tarve jäi riippumaan niiden tulevista kannanotoista vuosikokouksissaan. Joka tapauksessa Kiuru näki tehdyn ratkaisun ohjaavan liiton ”pois siitä alamäestä, josta ei näyttänyt nousua olevan”. Hän maalasi hyvin toiveikkaan kuvan: opintokerhot lisääntyisivät, kurssitoiminta etenisi, kirjeopiskelu vilkastuisi, taloudellinen pohja lujittuisi ja kuntien tuki kasvaisi.¹

Esimerkiksi vuoden 1955 toimintakertomuksessa todettiin lyhyesti, että liiton sisäisessä toiminnassa oli myönteinen kehitys jatkunut. Lisäksi työkenttä oli ”sekä monipuolistunut että laajentunut samalla kuin liiton asema jäsenjärjestöihin nähden on lujittunut”. Pieniä yksityiskohtia ei kertomuksessa erikseen korostettu: vuosikokouksessa 29. maaliskuuta 1955 valittiin yhtä vaille kaikki erovuoroiset yksimielisesti uudelleen toimikuntaan. Sosialidemokraatit osoittivat voimaansa ja koeäänestyksellä kommunisti Lars Junntila vaihtui sosialidemokraatti Jaakko Rantaseen.²

Työläisopiskelijassa kuvattiin alkusyksyllä 1955 eloisasti kesän kurssitoimintaa; ehkä tarkoituksellisenkin hausalla tavalla. Xenia Parroksen kokoamassa kuvauksessa iloitettiin siitä, että koskaan ennen ei TSL:n kesäkauden kurssiohjelma ollut niin laaja ja monitahoinen kuin nyt. Kurseja oli 11 ja osallistujamääräkin oli uusi ennätys, sillä se ylitti 200. Veikko O. Veilahti oli ohjaajana kansainvälisiä asioita käsitelleellä kurssilla. Ryhmätyö osoittautui tehokkaimmaksi. Anna Bondestamin ohjaamalla ruotsinkielisen sihteeristön kesäkurssilla oli niukasti osallistujia, mutta sitä paremmin pääsivät ohjaajat ja kurssilaiset vuorovaikutukseen. Skandinaaviset vieraat olivat hyvin kiinnostuneita suomalaisesta kulttuurista, ja tutustumisretket täydensivät luentoja. ”Kunnon mies elää kynä kädessä”, lainasi Oiva Valavaara jotain ajattelijaa kuvatessaan ”Kynänkäytön ja puhetaidon” kurssiaan. ”Käytännön osuustoiminta” -kurssin ohjaaja Paavo Alanen arvioi aktiivisten kurssilaisensa vievän jatkossa hyvin osuustoiminta-aatetta eteenpäin.

Anni Vallanti ohjasi musiikinystävään kurssia. ”Hauska ja viehkeä kurssi se oli”, hän kuvasi. Valtaosa noin 40 osallistujasta oli kuorolaisia. Kurssilla ollut Kerttu Lemmetty tavoitettiin kuvaamaan lehdelle tuntojaan: ”Leipä on kyllä tärkeää, mutta näin musiikin tahdissa on siitä niinkuin rattoisampi nauttia.” Kuvataidetoimikunnan taideturssi, jota ilmeisesti ohjasi Sakari Saarikivi, käsitteli laajoja teemoja esihistoriallisesta ajasta moderniin asti. Pääkaupungissa kun oltiin, päästiin tarkastelemaan C. L. Engelin empire-tyyliä ihan paikan päällä, Suurkirkon portailla. Ohjaaja Paavo Niemi totesi puolestaan, ettei kunnallisdemokratian kurssilla itse asiassa niinkään opetettu kurssilaisia, vaan yhdessä keskusteltiin ohjaajan opastamana kunnalliselämän ja kunnallistalouden ongelmista.

Ohjaaja Tyyne Paasivuori kertoi, että ”Perheasiat puntarissa” -kurssilla oli kolme kärkeä: saada keholle lomaa ja hengelle piristystä sekä lisäksi varmaan jokin ratkaisu

¹ Sakari Kiuru: Paikallistoiminnan tehostaminen noususuunnan ehto. Työläisopiskelija 1/1955, myös lainaus.

² Edustajiston kokous pk. 29.3.1955.

kodin ja järjestön keskinäissuhteen ongelmaankin. ”Nykypäivä suomalaisessa kirjallisuudessa” -kurssi paneutui uudempaan, itsenäisyysajan kaunokirjallisuuteen. Ohjaaja Lahja Kivisen mukaan ”tutustuminen yhteiskunnallisiin tapahtumiin kirjallisuuden valossa” herätti kurssilaisissa suurta mielenkiintoa. Opinto-ohjaajien huutavaa puutetta paikattiin järjestämällä kesällä 1955 hieman poikkeuksellisesti yksi ohjaajakurssikin, kouluttajana Sakari Kiuru.¹

Lehden esimerkkijutun iloisista kuvauksista ja haastateltujen myönteisistä lausunnoista huolimatta poliittisen agitaation ja sivistystoiminnan jännite hiersi syvällä toiminnan perusytimessä. Ristiriitoja heijastui liiton sisään myös työväenpuolueiden vaikeista keskinäisistä suhteista ja lisäksi yleisemmin suomalaisen poliittisen kentän moninaisista kiihkeistä kamppailuista. Poliittinen toiminta oli kaiken kaikkiaan repivää ja riitaisaa. Liitossa jouduttiin vaihtoehtojen puutteessa jatkuvasti toimimaan ”yhteistyön kahleissa”, kuten Jussi Pikkusaari on osuvasti luonnehtinut.²

Toiminta ei lamaantunut, vaikka sääntökiistelyn joissakin puheenvuoroissa sellaistaikin vahvasti ounasteltiin, mutta eräin osin oli nähtävissä tilastokäyrissä laskevaa suuntaa. Mistä kaikesta se johtui, on ehkä vaikeampi selittää.

Vuosien ajan toimi rinnakkain vanhoja sivistystyöjärjestöjä ja uusia, vuonna 1954 hyväksytyjen sääntöjen mukaisesti perustettuja paikallisia opintojärjestöjä. Liiton edustajistolla oli mahdollisuus erottaa tiensä päähän tulleita, sääntömuutoksia vastustaneita, eri syistä toimimattomiksi tai muuten umpikujan ajautuneita sivistystyöjärjestöjä ja hyväksyä uusia opintojärjestöjä mukaan liiton kokonaisuuteen. Ensimmäisenä uutena hyväksyttiin Mikkelin työväen opintojärjestö jo 1955. Samana vuonna toimi edelleen 19 sivistystyöjärjestöä, mutta jo seitsemän aivan uutta opintojärjestöä saatiin syntymään. Lisäksi viisi sivistystyöjärjestöä uusi sääntönsä ja muuttui opintojärjestöksi. Yhteismäärä oli kaukana aiemmista huippulukemista.³

Esimerkiksi edustajiston sääntömääräisessä vuosikokouksessa maanantaina 16.4.1956 edustajisto erotti toimikunnan esityksestä Kuopion, Helsingin, Turun seudun ja Tampereen seudun sivistystyöjärjestöt liiton yhteydestä. Samalla hyväksyttiin seuraavien paikkakuntien opintojärjestöt liiton paikallisosastoiksi: Salo, Kuusankoski, Kuopio, Jyväskylän seutu, Konnevesi, Joensuun seutu, Tampere, Turku, Lohja ja Piehisen seutu. Mutta siinä ei taaskaan ollut kaikki: SKDL:n kokousedustaja Leo Kaspio ja toimikunnan jäsen Nestori Parkkari ilmoittivat erottamiseen vastalauseensa.

Lisäksi edustajiston huhtikuuisessa kokouksessa annettiin liiton toimikunnalle valtuudet hyväksyä seuraavaan edustajiston kokoukseen asti uudet, perustettavat opintojärjestöt liiton paikallisosastoiksi. Sitä ei vastustettu. Samassa kokouksessa vahvistettiin

1 Xenia Paros: Mennyttä aikaa muistelen niin mielelläni vielä... Työläisopiskelija 6/1955, myös lainaukset.

2 Pikkusaari 2014, s. 89; *TSL vuonna 1955*, s. 15.

3 Pikkusaari 2014, s. 96; *Aatteen paloa* 2015 ja [s 13]; *TSL vuonna 1955*, s. 2–3, 15.

jäsenjärjestöjen henkilöjäsenten vuotuiseksi maksusuudeksi neljä markkaa (12 senttiä; inflaatioprosentti runsaat 11), mutta vasta koeäänestyksen jälkeen. Mitään numeroita ei pöytäkirjaan kirjattu; jakolinjan voi hyvin arvata. Jäsenmaksusuuden korotus merkitsi samalla sitä, että liiton talous saatiin hetkellisesti tasapainoon.¹

Huomattavan kiivas yhteenotto oli vuotta myöhemmin edustajiston vuosikokouksessa 17. huhtikuuta 1957. Keskeinen erimielisyyden aihe oli nyt opintoneuvoja Hannes Kasasen erottaminen liiton toimikunnan päätöksellä. Hän oli tehnyt osa-aikaista neuvontatyötä Helsingin sivistystyöjärjestön sihteerin tehtävän ohella. Kokouksessa ei paljastunut sen selvempää kuin taloudelliset syyt. Muistettakoon samalla, että pääkaupungin sivistystyöjärjestö oli erotettu liiton yhteydestä edellisenä vuonna. SKDL:n edustaja Leo Kaspio vaati mielestään väärin perustein tehtyä päätöstä peruttavaksi, mutta se pysyi voimassa äänin 46–18. Vastalauseen allekirjoittivat SKDL:n, SKP:n, kansandemokraattisten nuoriso- ja naisjärjestöjen sekä elintarviketyöläisten ja nahka-, jalkine- ja kumityöntekijäin liiton kokousedustajat.²

SÄÄNTÖMUUTOSTEN KATVEESSA

Yhteistyö työväenliikkeen suuntausten välillä sujui Jyväskylän sivistystyöjärjestössä sotavuosien jälkeen aluksi ilman suurempaa kitkaa. Vähitellen heräsi kuitenkin kysymys vallasta ja siihen nivelyen poliittisesta suunnasta. Työväenyhdistyksen historiikin mukaan kommunistit ryhtyivät perustamaan uusia järjestöjä, jotta saisivat niiden avulla vuosikokoukseen enemmistön. ”Sosialidemokraatit vastasivat samalla mitalla ja sivistysjärjestö paisui luonnottomasti.” Kokoukset muodostuivat voimainmittelöiksi, ja sivistysasiat jäivät sivuun. Kun valtaus ei onnistunut, kommunistien johtamat järjestöt lopettivat jäsenmaksujen maksamisen. Riita kärjistyi lopulta vuoden 1955 vuosikokouksessa: kommunistiset edustajat marssivat ulos laulaen ”Kansainvälistä”, ja sosialidemokraatit jatkoivat kokousta laulamalla ”Työväen marssia”. Vuoden kuluttua tehtiin sääntömuutos TSL:n mallisääntöjen mukaisesti. Kun tilanteet muuttuivat ja asenteet tasaantuivat, päästiin runsaan vuosikymmenen kuluttua uudelleen suuntausten yhteistyöhön.³

Pohjanmaalla oli sivistystyötoimikuntia ollut 1920-luvun loppupuolelta alkaen Seinäjoella, Virroilla ja vuodesta 1935 alkaen Ähtärissä. Toiminta jäi Ähtärissä noin viiteen vuoteen, eikä kahta muutakaan näkynyt enää tilastoissa vuoden 1950 jälkeen. Tammikuussa 1945 aloitti puolestaan Kokkolan sivistystyöjärjestö. Olavi Hurri ei sitä

¹ Edustajiston kokous pk. 16.4.1956.

² Edustajiston pk 17.4.1957; kokouksesitelmässään R. H. Oittinen pohti erityisesti koulunuudistuksen toteuttamista.

³ Nikki 1988, s. 127, myös lainaus.

historiakirjassaan sano, mutta mahdollisesti juuri sääntömuutokset aiheuttivat vuonna 1957 lamaanuksen. Toiminta jatkui uudelleen vasta yhdeksän vuotta myöhemmin TSL:n Kokkolan opintojärjestön nimellä. Silloin muodostettiin Pohjanmaalla useita uusia opintojärjestöjä.¹

Lohjalla iski sivistystyöjärjestöön jonkinlainen lamaanus pian sotavuosien katkelmallisen toiminnan jälkeen. Sitä ilmentää sekin, että toimikunnan vuosien 1945–1961 pöytäkirjoja on niukasti tallella, ilmeisesti kokouksiakin on ollut harvoin. Vielä syksyllä 1954 kaavailtiin uusia opintokerhoja Immulan ja Virkkalan työväenyhdistyksiin. Vuoden kuluttua syyskuussa 1955 toimikunnassa keskusteltiin Sivistysliiton uusista paikallisen toiminnan säännöistä ja päätettiin niiden hyväksymisestä. Historiajulkaisun mukaan se tapahtui ilman vastaväitteitä. Siitä aloitti sitten TSL:n Lohjan seudun opintojärjestö. Puheenjohtajana toimi ainakin jonkin aikaa Väinö Lampinen. Viisikymmenluvun toiminta näyttää kuitenkin jääneen yritykseksi.

Opintojärjestö herätettiin lähes seitsemän vuoden ”vällyjen alla” nukkumisen jälkeen uuteen toimintaan toukokuussa 1961 pitkän linjan veteraanin, Nestori Veikkolan, toimesta. Parina seuraavana vuonna toteutettiin onnistuneella tavalla muun muassa kurssi rahastonhoitajille ja kotitalouskurssi naisille. Sitten toiminta muuttui jälleen katkelmalliseksi herätäkseen uuteen kukoistukseen 1970-luvun loppupuolella.²

Uuden TSL:n Mikkelin opintojärjestön ensimmäisiin toimiin kuului vuoden 1918 punaisten eli ”vakaumuksensa puolesta” menehtyneiden muistomerkin paljastustilaisuuden toteuttaminen heinäkuussa 1955. Hanke oli luonnollisesti taustaltaan pitkäaikaisempi ja laaja-alaisempi ja onnistui ainoastaan opetusministeriön, Mikkelin kaupungin ja maalaiskunnan sekä Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan ja maaseurakunnan taloudellisella tuella.³

Riihimäen sivistystyöjärjestö oli saanut alkunsa huhtikuussa 1939. Jäseninä olivat Arolammin, Herajoen ja Riihimäen työväenyhdistykset sekä kaksi työläisnuoriso-osastoa, TUL:n urheiluseuroja, rautatieläisten, lasiteollisuustyöväen ja rakennustyöväen ammattiosastoja. Sotavuosina toiminnassa oli lähinnä joitakin luentoja, mutta hetimitäin tuettiin myös joitakin opintokerhoja. Sitten toiminta vilkastui. Esimerkiksi vuonna 1947 järjestön parissa toimi jäsenyhdistysten opinto-ohjaajien kerhokin kokoontuen viikoittain. Vuonna 1952 jäsenpohja oli laajimmillaan, sillä mukana olivat esimerkiksi kaikki SDP:n ja SKDL:n paikalliset osastot sekä lähes kaikki ammattiosastot.

Sivistysjärjestön toimikunta hyväksyi kokouksessaan 16. elokuuta 1955 TSL:n uudet paikallistoiminnan säännöt. Jostakin syystä, mikä ei ole pöytäkirjoista tai muista tiedoista selvinnyt, toimikunta ei kuitenkaan esittänyt sääntöjä hyväksyttäväksi vielä

---

¹ Hurri 1991, s. 363.

² Lohjalaisen työväenkulttuurin, s. 64, 67, 73–79.

³ Aatteen pala 2015 [ei sivunumeroita].

edustajiston syyskokouksessa 24. marraskuuta 1955. Olisiko ollut aavistus mahdollisesta vastustuksesta? Joka tapauksessa uudet säännöt hyväksyttiin ongelmitta vuosikokouksessa torstaina 10. toukokuuta 1956. Nimeksi vahvistettiin TSL:n Riihimäen opintojärjestö. Ainakaan historiikin mukaan ratkaisu ei näytä aiheuttaneen ristiriitoja, vaikka iso joukko jäsenjärjestöjä jäikin muodollisesti edustuksesta sivuun. Jäseninä jatkoivat molempien työväenpuolueiden kunnallisjärjestöt ja ammatillinen paikallisjärjestö. Mielenkiintoinen yksityiskohta oli osuusliike Ahjon jäsenyys: se toimi paikkakunnalla, mutta kun varsinainen kotipaikka oli kuitenkin Hyvinkää, se liittyi aikanaan TSL:n Hyvinkään opintojärjestön jäseneksi, ei Riihimäen.

TSL:n Etelä-Hämeen piirihistoriikin mukaan rauhallisuutta ilmeisesti edesauttoi sosialidemokraattien yleisesti vahva asema toiminnassa. Suuria ristiriitoja ei ollut näkynyt aiemminkaan.

Sivistystoiminta jatkui seuranneina vuosina entisellään: opintojärjestö järjesti joi-takin kertoja erilaisia järjestötoiminnan kursseja, esimerkiksi rahastonhoitajille ja toimitsijoille, myös opintokerhoja ja kirjeopiskelijoita tuettiin. Opintojärjestö toteutti keväisin ohjelmallisen kevätkuuhlan ja joinakin syksyinä myös erityisen valistusjuhlan. Kerran järjestettiin kauppalan kulttuurilautakunnan kanssa taidenäyttelykin. Työväen näyttämötaidetta tuettiin muun muassa siten, että opintojärjestö liittyi Kisapirtin Näyttämön kannatusjäseneksi. Myöhemmin mentiin mukaan myös Riihimäen Teatterin kannatusyhdistykseen. Teatteri-iltojakin järjestettiin paikalliselle järjestöväelle 1960-luvulle saakka yhteisin voimin.¹

Savonlinnan seudullakin sääntömuutos toteutui historiateoksen mukaan ilman ongelmia. Vuonna 1956 säännöt muutettiin ja TSL:n Savonlinnan-Säämingin opintojärjestö jatkoi siitä mihin aiempi sivistystyöjärjestö oli lopettanut. Sääntömuutoksen jälkeen jäsenjärjestöjä oli kuusi ja niiden yhteenlaskettu henkilöjäsenmäärä oli noin 8 000.

Jatkuvuutta kuvasti sekin, että vuonna 1966 vietettiin opintojärjestön 20-vuotisjuhlaa; aika laskettiin sivistystyöjärjestön aloituksesta. Juhlavuoden kuluessa opintojärjestössä toimi kaikkiaan 20 opintokerhoa. Työväenyhdistyksellä oli erityinen päivän kysymysten kerho ja lisäksi sos. dem. naisyhdistyksellä oli kaksi opintokerhoa. Nuoriso-osastolla oli puolestaan Aviolisten kerho. Markku Virtanen mainitsee historiateoksessaan, että Schaumanin kuitulevytehtaan työläisten opintokerhoa pidettiin alkuvuosistaan lähtien erityisen suurena ja vilkkaasti toimivana kerhona.²

Eräin paikoin sääntömuutosta ei saatu lainkaan toteutumaan tai se vei hyvin pitkän ajan, eikä myöskään toimintaa saatu sujumaan toivotulla tavalla. Seurauksena saattoi aikanaan olla erottaminen TSL:n yhteydestä.

¹ *Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen opintojärjestö r.y.* 1989, s. 6–11; *Etelä-Hämeen piirijärjestö ry otteita toiminnasta 1971–2000*, 2001, s. 6–7.

² Virtanen 1988, s. 401–402.

Kotkan ja Kymin sivistystyöjärjestön tilanne vaikeutui muutamassa vuodessa. Sosialidemokraateilla oli enemmistö järjestön edustajistossa, mutta ei kuitenkaan ihan ”niin vahva enemmistö, että se olisi varmistanut häiriöttömän toiminnan kaikissa tilanteissa”, muotoillaan historiikissa. Sotavuosien jälkeen oli mukaan liittynyt runsaasti työväenpuolueiden paikallisia perusjärjestöjä, ja eri päätöksentekotilanteissa vaadittua kahden kolmasosan enemmistöä oli vaikea saavuttaa. Kun uusia paikallistoiminnan sääntöjä esiteltiin sivistystyöjärjestön toimikunnassa, harasivat SKDL:n paikallisten osastojen edustajat muutosta vastaan.

Keväällä 1956 tehtiin viimein edustajiston kokoukselle ehdotus uusien sääntöjen hyväksymisestä, tosin ilman toimikunnan suositusta. TSL:n edustajana oli paikalla opintoneuvoja Paavo Niemi, joka selosti uudistuksen tavoitteita. Kokouksen puheenjohtaja Muisto Ilomäki aisti tunnelman niin, ettei vienyttä asiaa äänestykseen lainkaan, vaan ehdotti koeäänestystä ja varsinaisen ratkaisunteen lykkäämistä.

Uudessakaan kokouksessa ei päästy pitemmälle, sillä 50 äänen enemmistö ei ollut riittävä 41 äänen vastustaessa. Kotkan sos.dem. kunnallisjärjestö kutsui sen jälkeen koolle uuden opintojärjestön perustavan kokouksen 14. maaliskuuta 1957.

Kokouksessa perustettiin TSL:n Kotkan-Karhulan opintojärjestö. Samalla nimettiin valmistava toimikunta, joka sai tehtäväkseen ensimmäisen edustajiston kokouksen koolle kutsumisen.

Opintojärjestöön liittyivät heti Kotkan ja Karhulan sos.dem. kunnallisjärjestöt sekä molempien ammatilliset paikalliset järjestöt. Myöhemmin liittyivät vielä Kymin sos.dem. kunnallisjärjestö, Pyhtään sos.dem. kunnallisjärjestö sekä Pyhtään ammatillinen paikalliset järjestö. Pari vuotta myöhemmin tuli mukaan vielä paikallinen osuusliike.

Vanhan sivistystyöjärjestön yhteys Sivistysliittoon katkesi sitten kokonaan, kun TSL:n edustajisto sanoi irti suhteen vuosikokouksessa 17. huhtikuuta 1957. Se jatkoi jollakin tavalla omaa toimintaansa, mutta jatkossa ilman TSL-yhteyksiä ja -tunnuksia. Samassa huhtikuun kokouksessa hyväksyttiin uuden opintojärjestön perustaminen TSL:n paikalliseksi jäseneksi.

Uuden opintojärjestön edustajiston ensimmäinen kokous pidettiin 14. toukokuuta 1957. Sivistysliiton edustajana oli paikalla opintoneuvoja Paavo Niemi. Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin paikallisesta sivistystyöstä jo hyvin tuttu henkilö, Muisto Ilomäki. Toimikunnan jäseniksi valittiin Viljo Laihonen, Alli Lahtinen ja Mikko Lempiäinen Kotkasta sekä Heikki Lohikoski, Aulis Palovaara ja Heikki Virtanen Karhulasta. Sihteeriksi ja rahastonhoitajaksi valittiin Jalmari Ripatti.

Toimintaan tartuttiin perinteisin, jo sivistystyötoimikunnasta tutuin muodoin, mutta samalla uusia yhteistyösuhteita hakien. Kumppaneiksi löydettiin pian Kotkan ja Karhulan (entisen Kymin) työväenopistot ja eräitä muitakin.

Opintojärjestön toiminta vakiintui nopeasti. Kuuden vuoden ”korpivaelluksen” jälkeen myös SKDL:n järjestöväki halusi palata takaisin yhteistyöhön. Vanha järjestö

lopetettiin virallisesti, ja se luovutti vähäisen järjestöomaisuutensa Sivistysliitolle. Liitto puolestaan lahjoitti sen edelleen Kotkan-Karhulan opintojärjestölle. Työtä tehtiin jälleen yhdessä vuoden 1963 kevättalvesta alkaen.¹

ETEEPÄIN, ILMAN SUURIA NOUSUJA

Taloudellisten vaikeuksien, sisäisten kiistojen ja yleisen poliittisen toiminnan paineissa TSL jatkoi perinteikästä, maanlaajuista toimintaansa toimihenkilöiden, opintoneuvojien ja paikallisten iltaneuvojien parhaan osaamisen varassa. Työ oli kokonaisuudessaan niin arvokasta ja merkityksellistä, että sitä ei sopinut hukata kiistelyjen takia. Useimmat toimintaa osoittaneet tilastolliset käyrät eivät 1950-luvulla kohonneet uusia korkeuksia kohti, vaan pikemminkin ne kertoivat vaatimattoman tasaisesta eteenpäin menosta. Jotkut luvut kertoivat kasvusta, jotkut laskusta.

Jussi Pikkusaari on koonnut ja tiivistänyt TSL:n vuotuisista toimintakertomuksista kirjaansa toimintatilastoja.² Liiton keskeisenä leipälajina olivat opintokerhot. Niiden lukumäärää pyrittiin määrätietoisesti kasvattamaan, esimerkiksi valitsemalla erityisiä opintoasiamiehiä perusjärjestöihin, mutta toisin kävi. Kerhomäärä aleni viisikymmenluvun mittaan, ei kuitenkaan aivan romahtamalla. Opintokerho istui toimintamuotona edelleen tuohon vähittäisen kaupungistumisen aikakauteen ja omatoimiseen opiskeluun, sen aika ei ollut suinkaan mennyt. Vuoden 1957 toimintakertomuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että ensi kerran sitten 1940-luvun lopun ylitettiin tuona vuonna tuhannen opintokerhon raja. Tieto oli sikälikin ilahduttava, kun kansanvaltainen, eli siis sosialidemokraattinen työväenliike oli tuolloin ”sangen rikkinäistä”. Tästä kerrotaan tuonnempana. Kaikki kerhot eivät kuitenkaan yltäneet valtionapuun, ja sitten kokonaismääräkin taas aleni uudelleen.³

Kun vuonna 1949 valtionapua sai 696 kerhoa, vastaava määrä 1959 oli selvästi vähemmän, 517. Merkille pantavaa oli, että samanaikaisesti sosialidemokraattisten järjestöjen kerhomäärä ylitti tuntuvasti kansandemokraattisten määrän. Mieleen tulee rinnastus 1920-luvulta: osa vasemmistososialistien yhdistyksistä ei silloin lainkaan ilmoittanut kerhojaan TSL:n toimistoon. Nytkin oli samaa henkeä. Viisikymmenluvun alussa ensin mainituilla oli 188 ja lopussa 208 TSL:n kerhoa. Kansandemokraateilla puolestaan oli alussa 204 ja lopussa 140 opintokerhoa. Erityisen paljon kasvoivat SAK:n ammattiosastojen ja toisaalla Sos.dem. naisliiton opintokerhojen määrät.

¹ *Paikkakunnan kulttuuriviisari* 1994, s. 6–11, 15, lainaukset, s. 6, 9.

² Jakson tiedot pohjautuvat Jussi Pikkusaaren (2014, s. 99–102) kokoamiin tilastoihin; ks. yksityiskohtaisemmin TSL:n toimintakertomukset 1950–59.

³ *TSL vuonna 1957*, s. 2.

Perinteisesti TSL oli järjestänyt valtakunnallisia keskus-, alue- ja paikalliskursseja sekä myös opintopäiviä. Viisikymmenluvulla keskuskursseja järjestettiin kaikkiaan 99, vuosittain viidestä neljääntoista. Osallistujien määrä vaihteli ja oli pienimmillään 151 (1951) ja suurimmillaan 376 (1957), yhteensä 2 506. Keskimäärin heitä oli siten 25 yhtä kurssia kohti. Silmiinpistävää oli kurssiajan lyheneminen 66 tunnista vuonna 1950 vuoden 1959 puoleen eli 33 tuntiin.

Aluekursseja TSL järjesti yksin tai yhdessä jonkin toisen kanssa 1950-luvun kuluessa yhteensä 39 kertaa. Joinakin vuosina niitä ei ollut lainkaan mutta enimmillään kahdeksan. Osallistujia oli 873 eli keskimäärin 22 henkilöä aluekursseja kohden. Kurssien pituus vaihteli 20–40 tunnin välillä.

TSL järjesti paikalliskursseja samaten yksin tai yhdessä jonkin toisen tahon kanssa. Yhteensä niitä oli 1950-luvun kuluessa 313. Osallistujia oli yhteensä 5 896; vähiten vuonna 1957 (146) ja eniten vuonna 1953 (1 305). Keskimäärin kurssille osallistujia oli siten vajaat parikymmentä. Pituus vaihteli 11 tunnista vuosikymmenen alkupuolella runsaaseen 17 tuntiin vuonna 1959.

Tavallisimpia paikalliskursseja olivat viikonlopun mittaiset kunnallistiedon, järjestöopin, ohjelmaohjaajien ja opinto-ohjaajien kurssit. Niitä oli esimerkiksi vuonna 1957 yhteensä 57 kappaletta. Yksittäisenä havainnollisena esimerkkinä voi mainita syyskuun 8.–9. syyskuuta 1956 Ylöjärvellä Voionmaan Opistolla järjestetyn viikonloppukurssin. Sen järjesti keväällä muodostettu TSL:n Tampereen opintojärjestö syyskauden toimintansa avauksena 28 henkilön joukolla.

Tamperelaisten kurssi lomittui tarkoituksella Voionmaan Opistolla 7.–9. syyskuuta järjestetyn paikallistoimitsijoiden työkokouksen kanssa. Lauantain takkailtilaisuus oli yhteinen, samoin ryhmätöiden käsittely sunnuntaina. Työkokoukseen osallistui 21 edustajaa 16 paikkakunnan paikallisjärjestöistä. Yhtään alustusta ei ollut tarjolla. Korokekeskustelussa kertoivat kokemuksistaan Alli Lahtinen Kotkasta, Timo Helelä Turusta, Ensi Heinonen Hausjärveltä ja Paavo Niemi Iitosta. Oiva Valavaara kuvasi lyhyesti liiton ja paikallisjärjestöjen ajankohtaista suhdetta. Takkailla herätti huomattavan monipuolisen keskustelun aihe ”Vieroitammeko lapsemme työväenliikkeestä”, alustajina kansanedustaja Tyyne Paasivuori ja opettaja Uuno Nokelainen.¹

Opintopäiviä järjestettiin puolestaan viisikymmenluvun mittaan yhteensä 308, vähimmillään seitsemän (1950) ja enimmillään 51 (1958). Niiden keskimääräinen pituus vaihteli neljästä kuuteen tuntiin. Niiden pääasialliset aiheet olivat opintokerhotoiminta, kunnallistieto ja järjestöasiat. Opinto-ohjaajille oli julkaistu opasteos vuosina

---

¹ Työläisopiskelija 7/1956.

1921, 1931, 1937, 1942 ja 1945. Pitkähkön tauon jälkeen TSL julkaisi 1958 yhteiskuntatieteiden maisterin Lahja Kivisen laatiman uuden oppaan peräti 3 500 kappaleen painoksena.¹

Kaiken kaikkiaan numerot osoittivat mittavaa toimintaa maanlaajuisesti, hieman alenevasta suuntauksesta huolimatta. Vuosikymmenen kuluessa, 1950-luvulla, kursseja oli yhteensä 759 kappaletta. Vuotuinen määrä vaihteli välillä 38–119. Kokonaisosallistujamäärä oli 16 806 henkilöä.

Valtionapua TSL sai erityisiin kansantajuisiin tieteellisiin luentoihin erilaisilla kursseilla. Näiden luentojen määrä aleni verraten tasaisesti vuosikymmenen kuluessa. Vuonna 1950 luentoja oli 336 ja vuosikymmenen lopulla 218. Kuulijoiden määrä aleni myös, mutta hieman epätasaisemmin. Vuosikymmenen alussa heitä oli 11 724 ja lopulla 7 724. Keskimäärin yhtä luentoa kohti oli 35 kuulijaa. Yleisimpänä luentojen aiheina olivat poliittis-yhteiskunnalliset teemat, vuosikymmenen alkupuolella tuntuvasti yli puolessa tilaisuuksista ja loppupuolellakin yli 40 prosentin osuudella.

Pikkusaaren mukaan TSL:n kirjeopistossa kehitettiin viisikymmenluvun alussa uudenlaista otetta toimintaan: yksityiskohtaisten tietojen pänttäämisen sijaan haluttiin siirtyä aiheen syvällisempään tutkimukseen. Kaksi hyvää uusien kirjekurssien esimerkkiä olivat Kaisa Salosen ”Jokamiehen kielitaito” ja V. O. Veilahden ”Sosialismin aatehistoria ja teoria”. Yksinopiskelijoille suosituimpina olivat Ammattiyhdistysopistoon ja Työväen Akatemiaan valmistavat kirjekurssit, joskin niiden osuus aleni yli puolesta noin 36 prosenttiin vuosikymmenen lopulla. Vastaavasti kirjeopintokerhojen suosituin aihepiiri oli kunnallistieto. Kirjekerhoilla oli kiinnostusta myös aatteiden pohdintaan. Sosialidemokraattisten ja kansandemokraattisten järjestöjen kirjekerhojen omia aatteellisia kysymyksiä tutkineiden kerhojen määrä aleni viisikymmenluvun kuluessa. Vuonna 1953 niitä oli 142, mutta 1959 enää 39 kerhoa.

Viisikymmenluvun kuluessa TSL julkaisi kaikkiaan 111 erilaista kirjekurssia ja 35 eri aiheiden opintosuunnitelmaa. Aihepiirien kirjo oli laaja, kuten aiemminkin: esimerkkinä työväenliike, sosialismi, järjestöosaaminen, ammattiyhdistystoiminta, kansantalous, osuustoiminta, valtiollinen ja kunnallinen politiikka, maanviljelys ja puutarhanhoito, puhetaito, kirjoittaminen, kasvatus, terveys, merimiestaidot, harrastukset, teatteri, koti, kasvatus ja psykologia. Ajan kuluessa esiin nousi vahvemman osuudella muitakin aihepiirejä: kuvataiteet, vieraat kielet, atomioppi sekä hyvinvointivaltion ja työväenliikkeen suhde.

Ruotsinkielinen toiminta TSL:n parissa keskittyi ymmärrettävästi vain erälle alueelle maassa. Ruotsinkielisiä opintokerhoja oli 38 vuonna 1950 ja 29 vuonna 1959. Muina vuosina määrä vaihteli 21–26 välillä. Suosituimpia opiskeluaineita olivat

---

¹ Lahja Kivinen valittiin 32-vuotiaana opintosihteerin tehtävään heinäkuussa 1954. Hän oli käynyt Työväen Akatemian vuosikurssin 1946–47 ja opiskeli sitten Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa sosionomiksi ja sen jälkeen yhteiskuntatieteiden kandidaatiksi (Työläisopiskelija 6/1954).

kansantalous, psykologia, järjestötoiminta, kunnallistieto, yhteiskuntatieto, kielet ja vuosikymmenen loppupuolella lisäksi kaunokirjallisuus.

Ruotsinkielinen sihteeristö (ABF:s svenska sekretariat) järjesti useimpina viisikymmenluvun vuosina yhden keskuskurssin, enintään kolme. Ne olivat yleensä viikon mittaisia ja niille osallistui joskus myös pohjoismaisia tovereita. Aluekursseja järjestettiin vain yksi vuonna 1955. Yhden päivän mittaisia paikalliskursseja oli vuosittain vaihtelevasti, laajimmillaan 17 vuonna 1955. Opintopäivät olivat muutaman tunnin mittaisia opiskelu- ja koulutustapahtumia. Niitä oli vuosina 1956–1958 kolme, seitsemän ja yhdeksän kappaletta. Aiheet vaihtelivat, mutta kunnallistieto oli tavallisin aihe. Opintosihteerin Lars Lindeman kiersi ahkerasti ruotsinkielisillä alueilla opintokerhoja perustamassa.¹

ABF:n sihteeristön sihteerin Anna Bondestam arvioi keväällä 1955, että viiden vuoden toimintansa jälkeen oli ”TSL:n ruotsinkielinen sihteeristö astunut lapsenkengistään” ja nyt saattoi katsoa luottavaisesti tulevaisuuteen. Ruotsinkielisellä maaseudulla vaikeuksia toiminnalle oli aiemmin aiheuttanut ruotsinkielinen yläluokka. Sen kansansivistystyöstä oli muodostunut ”ruotsalaiskansallista ja kotiseuturomanttista ja mitä suurimmassa määrin ’yhteiskuntaa säilyttävää’ sosiaalisen näkökentän puuttuessa täydelleen”. Kuitenkin viime aikoina oli alkanut tapahtua muutosta. Ruotsalainen kansanpuolue oli menettänyt otettaan, kun työväenliikkeen läpimurto oli muuttanut asetelmaa. Bondestamin arvio oli, että sihteeristöä pidettiin jo yleisesti ”maamme parhaimpana ruotsinkielisenä sivistysjärjestönä”. Siitä todistivat ne monet opintokerhotkin, jotka tulivat työväenliikkeen ulkopuolelta.²

Liiton lehden Työläisopiskelijan merkitys tiedonvälittäjänä oli huomattava. Sen sivuilta sai tietojen lisäksi vahvistusta ja henkistä tukea omille sivistysponnituksilleen ja lisäksi myös ideoita omassa opintokerhossa sovellettavaksi.

Yhden oivallisen, pienimuotoisen toimintaidean tarjosi syksyllä 1956 lukijoille esimerkiksi Kemian sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho. Kerhon toimintaan osallistui säännöllisesti 22 henkilöä ja edellisenä talvikautenaakin kokoontumisia oli ollut 15. Kerholla oli oma pieni 44 niteen kirjasto. Retkiä tehtiin yhdessä. Syksyllä odoteltiin yleisen psykologian opintojen jatkuessa jo pikkujoulua. Kevätkauden 1956 kohokohtia oli ollut kirjallisuusilta Kemian kirjastossa.

Kemiläisten kerhokokousten erikoisena käytäntönä oli, että puheenjohtajan ja sihteerin tehtävissä oltiin vuorotellen, vaikka kerhon ohjaajana ja varsinaisena puheenjohtajana toimikin joku toinen, esimerkiksi vuonna 1956 Olga Halonen. Jokainen

¹ Pikkusaari 2014, s. 148.

² Anna Bondestam: Ruotsinkielisen työväestömme sivistyspyrinnöistä. Työläisopiskelija 3/1955, myös lainaukset.

kerhoillan puheenjohtaja esitti vuorollaan ”oman tunnuslauseen”. Tätä puheenvuoroa oli opittu odottamaan ja aina siitä myös seurasi vireä keskustelu.¹

KULTTUURITOIMINNAN JALANSIJA KASVAA

Kaunokirjallisuudella oli jatkuvasti vankka sijansa TSL:n opintoaineistojen tuotannossa. Viisikymmenluvun kuluessa laadittiin hyvin monista uusista kotimaisista romaaneista opintosuunnitelmat. Sellaisia tehtiin myös useista vanhemmista koti- ja ulkomaisista merkkiteoksista. Esimerkkeinä voi mainita Raoul Palmgrenin 1953 laatiman *Miten luemme kaunokirjallisuutta* ja pari vuotta myöhemmin valmistuneen suunnitelman *Suuri maailmankirjallisuus*.²

Aikataulu näkyy usein olleen sellainen, että opintosuunnitelma valmistui noin vuoden kuluttua kirjan julkaisemisesta. Esimerkiksi Veikko Huovisen *Havukka-ahon ajattelija* tuli painosta kirjakauppoihin 1952, ja opintosuunnitelma oli tarjolla seuraavana vuonna. Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla (1954) kävi samoin. Eeva Joenpellon 1955 valmistunut teos *Neito kulkee vetten päällä* sai opintosuunnitelman kahta vuotta myöhemmin.

Kirjallisuuden opintokerholaiset pysyivät toden teolla ajassa mukana, kiitos TSL:n aineistotuotannon. Uutuusteoksia sijoitettiin aikanaan myös kirjalaatikkoihin kauppalaivoille merenkulkijoita varten ja metsämiesten siirtokirjastoon kämpillä luettavaksi. Kun tukkikämpillä oli 1955 yhteensä 120 kirjalaatikkaa (niteitä 4 030), määrä oli 1959 jo 150 (niteitä 6 325). Siirtokirjaston laatikoita oli viisikymmenluvun puolivälissä myös suurilla Petäjäskosken ja Pirttikosken voimalaitostyömailla.

Monen TSL:n kirjallisuuserkholaisen käsiin osui varmasti myös 1957 julkaistu työväenrunouden antologia *Käy eespäin*, joka sisälsi runoja seitsemältä vuosikymmeneltä. Toimituskunnan puheenjohtajan Vihtori Laurilan mukaan nämä runot näyttivät ”tietä kohti onnellisempaa yhteiskuntaa, sellaisena kuin tämä itsekullekin on mielessä kajastanut”. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin julkaistiin samalla nimellä osittain uudistettu ja uudemmilla runoilla täydennetty vastaavanlainen antologia.³

Kirjallisuus ja kuvataiteet edustivat TSL:n toiminnassa 1950-luvulla voimakkaimmin kulttuurin ilmentymiä. Muuta oli tulolla vasta hiljakseen ja isompaa jalansijaa ottamassa. Esimerkiksi näyttelijä Veikko Sinisalon ensimmäinen lausuntailta sai vuosikymmenen puolivälissä liiton parissa suopean vastaanoton; mies tuli kaikelle

¹ Emmi Laakso: Puheenjohtajan tunnuslause. Työläisopiskelija 6/1956.

² TSL vuonna 1958, s. 9; TSL vuonna 1966, s. 28; Palmgren 1982, s. 9–13 (kustantajan alkusanat). Palmgren oli Kemian ja Oulun vuosinaan 1958–66 Metsämiesten siirtokirjaston johtokunnan jäsen.

³ *Käy eespäin. Suomalaista työväenrunoutta*. Uusi laitos. Toim. Kalevi Kalemaa. 2. p. Helsinki 1978, lainaus johdannosta, s. 7.

kansalle tutuksi viimeistään Edvin Laineen ohjaamasta elokuvasta *Tuntematon sotilas* (1955).¹

Työväen kuvataidetoimikunta ja sen kannattajajäsenkunta tekivät omalla sarallaan tärkeitä pohjustustyötä kuvataidekurssein, näyttelyin ja luentotilaisuuksin. Kuvataidetta pyrittiin tekemään vuosi vuodelta laajentuen tutummaksi Sivistysliiton järjestöjen parissa.

Kuvataidetoimikunta oli aloittanut vuonna 1948. Uusi, vielä hieman varovainen avaus kulttuuritoiminnan suuntaan tehtiin TSL:n edustajiston vuosikokouksessa tiistaina 29. maaliskuuta 1955, kun Suomen Työväen Musiikkiliiton sihteeri Olavi Söderlund piti esitelmän oman liittonsa, Työväen Näyttämöiden Liiton ja TSL:n yhteistyön mahdollisuuksista. Kokouksessa päätettiin muodostaa näille kolmelle käytännön yhteistyötä hahmottelemaan yhteistyötoimikunta, johon kukin nimeäisi kaksi henkilöä. Työväen kulttuurijärjestöjen neuvottelukunnan puheenjohtajaksi valittiin sitten pääsihteeri Arvi Hautamäki, varapuheenjohtajaksi STM:n puheenjohtaja Oiva Hildén ja sihteeriksi TNL:n sihteeri Paavo Salomaa. Toisena TSL:n edustajana oli opintosihteeri Sakari Kiuru, myöhemmin Anni Vallanti. Jatkossa neuvottelukunta kokoontui vuosittain pari kertaa. Yhteistoimintaa vielä tehostettiin 1960-luvun alkuvuosina.

TSL:n toimintakertomusten mukaan liitossa kiinnitettiin 1950-luvun loppupuolella yhä voimallisemmin huomiota kulttuurikysymyksiin. Aivan erityisesti korostui ajan-kohtaisemmaksi tullut koulu-uudistus.

Jussi Pikkusaari nimeää kirjassaan opintoneuvoja Anni Vallantin tavallaan liiton ensimmäiseksi kulttuurisihteeriksi, sillä hänen erityisiä tehtäviään koulutustoiminnassa olivat juhlatoiminta ja esitystaito. Näitä aiheita – ja toki samalla muutamia muitakin – hän opasti innostuneesti matkoillaan maan eri kolkilla kohentaen ja monipuolistaen samalla työväenliikkeen järjestöjen juhla-kulttuuria. Hän korosti esimerkiksi kirjoituksessaan Työläisopiskelijan numerossa 6/1956 juhlien sisällön työväenhenkisyttä ja korkeatasoisuutta sekä muun muassa myös hyviä käytöstapoja. Lisäksi hänellä oli tärkeä neuvo: ”Juhlasta on tehtävä arjen vastakohta.” Anni Vallanti kokosi pääosan oppimastaan ja opettamastaan vuonna 1960 juhlatoiminnan oppaaksi, kirjan kansien väliin. *Pois arkimielet askareet* tarjosi sen jälkeen järjestöväelle käyttökelpoista aineistoa jokaiselle työväentalolle ja miksei myös ihan perhepiiriin.

Edellä on jo kerrottu 1940-luvun lopulla alkaneesta työväen elokuvatoiminnasta, jossa myös TSL oli mukana. Elokuussa 1954 perustettiin Helsingissä sos.dem. keskusteluseuran aloitteesta Työväen elokuvakerho. Perustamistilaisuudessa toimittaja Eugen Terttula kertoi filmikerhoista maailmalla ja Jukka Holopainen kerhotoiminnan

---

¹ Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta* ks. esim. *Tasavallan vuodet* 1987, s. 202–203 (Vesa Karonen); esim. elokuvista *Tuntematon sotilas* ja *Punainen viiva* ks. esim. von Bagh, s. 224–227, 252.

soveltamisesta suomalaisiin oloihin. Syyskuussa esitettiin jäsenille ensimmäisenä elokuvana Sergei Eisensteinin maineikas *Panssarilaiva Potemkin* (1925).¹

Sivistysliitto järjesti samana vuonna 1954 ensimmäisen kerran elokuva-aiheisen kurssin ”Elokuva kasvatustekijänä”. Kurssin toteuttivat toimittaja Eugen Terttula ja opinto-ohjaaja Anni Vallanti. Kurssia luonnehdittiin sittemmin liiton ensimmäiseksi elokuvapäiviksi. Seuraavat vastaavat päivät järjestettiin vuosina 1955 ja 1957. Ne pohjustivat jatkoa, jota sitten liiton edustajisto päätti ryhtyä edistämään.

Lokakuun 8. päivänä 1958 TSL:n toimikunta päätti edustajiston päätöksen mukaisesti asettaa Työväen elokuvatoimikunnan. Siihen valittiin toimittajat Eugen Terttula, Inkeri Lius, Bengt Pihlström ja Åke Lahtinen, sosionomi Tyyne Paasivuori, elokuva-ohjaaja Erik Blomberg, tarkastaja Paavo Kivi ja TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki. Puheenjohtajaksi nimettiin Terttula, varapuheenjohtajaksi Paasivuori ja sihteerinä toimi liiton opintos sihteeri Lahja Kivinen.

Seuraavana vuonna toiminta pääsi varsinaisesti alkuun. Heinäkuussa 1959 pidettiin KK:n osuuskauppakoulussa Helsingin Roihuvuoressa kurssi ”Tutustumme elokuvaan”, ohjaajina toimittaja Inkeri Lius ja opintos sihteeri Lahja Kivinen. Kurssilla paneuduttiin erityisesti Matti Kassilan ohjaamaan elokuvaan *Punainen viiva* (1959), joka pohjautui Ilmari Kiannon samannimiseen romaaniin (1909). Muitakin elokuvia katsottiin.

Toimikunta kannusti opintojärjestöjä toteuttamaan jatkossa elokuva- ja luentotilaisuuksia. Sen jäsenet ilmoittivat olevansa käytettävissä alustajina. Lappeenrannassa työväen sivistysjärjestö järjestikin ensimmäisenä tällaisen tilaisuuden. Toimikunnan puheenjohtaja Eugen Terttula oli paikalla luennoimassa.²

TSL:N SUHDE SDP:N PUOLUEHAJAANNUKSEEN

Monet tekijät aiheuttivat sen, että viisikymmenluvun alkuvuosista alkaen sosialidemokraattisen liikkeen sisällä alkoi ilmetä yhä voimakkaammin eritahtisuutta ja ristiriitoja. Sellaista heijastui luonnollisesti Sivistysliittoonkin, mutta sen johto ja toimisto pysyivät yhtenäisenä. Työntekijöiden parissa saivat kyllä vuosien kuluessa hieman jalansijaa oppositionkin ajatukset.

Hyvin yksinkertaistaen voi tässä hahmotella, että jakolinja alkoi orastaa toisaalta perinteisemmän, ammattiyhdistysliikkeeseen tukeutuneen suuntauksen ja toisaalta asevelisocialistien sekä uudemman, teollistamista ja samalla tiukka talouspolitiikkaa voimakkaasti painottaneen suuntauksen välillä. Esimerkiksi Väinöt Tanner ja Leskinen korostivat palkansaajien ja maataloustuottajien välistä ristiriitaa sekä maan

¹ Työläisopiskelija 6/1954.

² Pikkusaari 2014, s. 103–107; edustajiston pk. 29.3.1955.; *TSL vuonna 1955*, s. 2, 14, lainaus, s. 2; *TSL vuonna 1957*, s. 2; *TSL 1958*, s. 8–9; *TSL vuonna 1959*, s. 10–11; Työläisopiskelija 9–10/1963.

teollistamisen tärkeyttä. Mukana oli paljon muutakin, persoonallisuuskysymyksiä, henkilösuhteita sekä halukkuutta tai vastahakoisuutta yhteistyöhön kansandemokraattien tai maalaisliiton taikka kokoomuksen kanssa.¹

Hannu Soikkanen on osuvan tuntuisesti luonnehtinut, ettei sosialidemokraatteja jakaneena tekijänä ollut mitään ”selkeää ideologista eroa”. Sen sijaan ”eri ihmisille kysymys oli hyvin erilaisista asioista”.² Sitä kuvaa hyvin Emil Skogin tokaisu muistelmissaan. Hän sanoi Leskisen ympärille kerääntyneiden olleen ”kummallista joukkoa”: osa oli vankkoja asevelisocialisteja, osa vuoden 1944 oppositiomielisiä, osa jopa entisiä kommunistien kanssa tehtävän läheisen yhteistyön kannattajia. Samaa kummastelua oli varmasti jakolinjan toisellakin puolella. Sakari Kiurun mukaan kysymys oli enemmänkin ”henkilösympatioista ja -antipatioista”. Lisäksi kumpikin osapuoli oli kriittinen kommunismille, joskin oppositio oli taipuvaisempi korostamaan neuvostoystävyyttään.³

Sosialidemokraattien johtama Sivistysliitto ei suhtautunut SDP:n sisäiseen valtakamppailuun kuitenkaan välinpitämättömästi. Se valitsi kantansa, tosin hienovaraisesti ja tekemättä siitä sen suurempaa poliittista numeroa. Mutta samalla: se ei kääntänyt selkäänsä riidan toisellekaan suunnalle, kuten ei SKDL:n suuntaankaan.

TOVERIT VASTAKKAIN

Sosialidemokraattinen hajaannus eteni kuin luonnonlain voimalla. Osapuolien tukeminen eri tilanteissa liittolaisiinsa syvensi jakoa ja antoi sille samalla lisää perusteita, niin paikallisesti kuin maanlaajuisestikin. Ja varmaan mielellään niin oikealta kuin vasemmaltaakin tukea antamalla autettiin mieluusti hajaannuksen etenemistä ja samalla sosialidemokraattien vaikutusvallan heikentämistä.

Jännitteitä oli ilmassa tuntuvasti enemmän kuin edellisen puoluekokouksen alla, kun SDP:n puheenjohtaja Emil Skog avasi sunnuntaina 21. huhtikuuta 1957 ylimääräisen puoluekokouksen. Hän toivoi, että kokouksessa kyettäisiin selvittämään ”vaikeimmatkin erimielisyyttä aiheuttavat asiat kaikessa toveruudessa”. Puolueen kaikki voimat oli hänen mukaansa voitava koota tulevia aikoja ja kysymyksiä varten. Avauspuheessaan hän myös toi esiin sen, ettei ollut enää käytettävissä puheenjohtajan tehtävään.⁴

1 Puolueriidan yleisistä taustoista ks. esim. *Suomen työväenliikkeen historia* 1976, s. 306–314; *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 849 (Timo Vihavainen); Mickelsson 2015, s. 160–162.

2 Soikkanen 1979, s. 18; ks. myös henkilökohtaisia muisteluksia Hakulinen 1979, s. 70–73; Nevalainen 1979, s. 95–102; Lönnqvist 1979, s. 103–108; *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 73–79.

3 Skog 1971, s. 374; Kiuru 2004, s. III.

4 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta 1957. Helsinki 1957, s. 8, myös lainaus.

Kokouksessa puhuttiin paljon ja myös kovin sanoin puolueen sisäisestä demokratiasta, talous- ja sosiaalipolitiikan linjanvedoista, työläisurheiluliikkeestä, suhteesta muihin työväenjärjestöihin ja porvareihin. Julkilausumia hiottiin ja annettiin.

Kokouksen yhtenä asiana käsiteltiin ja hyväksyttiin myös lähiajan kulttuuripoliittinen ohjelma, jonka luonnos oli laadittu puolueen kasvatustoimikunnassa. Sellaisen tarpeesta oli keskusteltu myös TSL:n parissa kulttuurikysymyksiin kasvaneen kiinnostuksen yhteydessä. R. H. Oittisen kädenjälkeä oli jälleen mukana. Ohjelmassa oli kaksi kokonaisuutta, valtiollinen ja kunnallinen kulttuuripoliittikka. Koululaitoksen kehittäminen oli suuressa osassa, mutta myös vapaa kansansivistystyö, korkeakoulut, taide, yleinen kulttuurityö, nuorisotyö sekä muun muassa työväenopistot ja kirjastot saivat ohjelmassa huomiota. Opintokerhotoiminta ja kansantajuistieteelliset luennotkin mainittiin. Kuntien edellytettiin edelleen tukevan sivistysjärjestöjen toimintaa.¹

Kokouspäivien ja epäilemättä myös iltaöiden kuluessa kahden sosialidemokraattisen suuntauksen edustajat kävivät kiihkeitä keskusteluja niin tulevista valinnoista ja voimasuhteista kuin yhteistyön mahdollisuuksista. Puheenjohtajavaalissa kahtiajako kärjistyi: kokouksen neljäntenä päivänä 24. huhtikuuta 1957 voitti tiukassa äänestyksessä politiikan kehiin uudelleen palannut 76-vuotias Väinö Tanner 56-vuotiaan K.-A. Fagerholmin edustajamäärin 95–94. Kun ryhdyttiin valitsemaan puoluesihteerää tehtävästään luopuneen Väinö Leskisen sijaan, suuntasi osa kokousväestä, hävinneet 94, työväentalon juhlasalista kerrosta alemmaksi B-saliin. He totesivat neuvottelujen katkenneen, eivätkä heille tarjotut puolue-toimikunnan paikat riittäneet. Puoluekokous jakautui kahtia, mutta Emil Skog painotti sittemmin, että sovintoneuvotteluja vielä jatkettiin, ja vasta vuosien 1958–1959 kuluessa tapahtui niiden kariuduttua koko puolueen kahtiajako.²

Yöpackashallituksen aikanakin sos.dem. riidan osapuolet, leskisläiset ja vasemmistosiipeä edustaneet skogilaiset, neuvottelivat sovusta, mutta päätyivät umpikujaan. Vielä helmikuussa 1959 osallistui myös R. H. Oittinen eräänlaisena välitysmiehenä puolue-sovun rakentamiseen, mutta hänen ehdotuksensa ei saanut osapuolien kannatusta. Sosialidemokraattinen oppositio esiintyi aluksi Sos.dem. liiton nimellä, mutta kun se toukokuussa 1959 perusti oman puolueen, nimeksi vaihtui Työväen ja pienviljelijäin sosialidemokraattinen liitto (TPSL). Emil Skog oli itseoikeutettu puheenjohtajaksi. Puolueohjelmaksi kelpasi SDP:n vuoden 1952 ohjelma.³

¹ Ohjelmaluonnos/ohjelma esiteltiin: SDP puoluekokous 1957, s. 769–775; ks. myös *TSL vuonna 1956*, s. 2.

² Ks. Skog 1979, 26. Neuvostoliittolaisesta ja amerikkalaisesta taloudellisesta tuesta osapuolille ks. esim. *Varjo Suomen yllä* 2017, s. 464; Ketola 2002, s. 80–81, 92–101.

³ Ripatti 1992, s. 179–180; Emil Skogin mukaan pitkän nimen keksijänä oli monitoimimies Janne Hakulinen (Skog 1979, s. 26–27); ks. hajaannuksesta Simosen näkökulmasta myös Peltoniemi, Rajala 1981, s. 106–119.

Riidasta muodostui syvä, katkera ja pitkäaikainen. Voimakkaat heijastumat kiirivät läpi koko suomalaisen yhteiskunnan. Tässä riittää todeta, että myös nais- ja nuorisoliitot hajosivat, monia puolueyhdistyksiä vallattiin suunnan tai toisen nimissä. Otteet olivat hetkittäin räikeitä, ja työväenliikkeen perinteinen järjestödemokratia jouti kiihkossa ajoittain romukoppaan. Piireistäkin käytiin ankaraa kamppailua. Esimerkiksi Uudellamaalla oli hetken aikaa rinnakkain kaksi piiritoimikuntaa ja lopulta tarvittiin lukkoseppäkin juristien lisäksi. Joillakin paikkakunnilla heilahtivat kunnallispolitiikan voimasuhteet vanhan aseveliakselin tai jonkin muun kokonaisuuden hajotessa. SDP:n linjoille perustettiin uusi Sos.dem. naisten keskusliitto ja Sos.dem. nuorison keskusliitto (SNK), molemmat kesäkuussa 1959.¹

Eikä siinä vielä kaikki: myös ammattiyhdistysliike ja työläisurheiluliikekin jakautuivat. SAK pysyi skogilaisten tai myöhemmin simoslaisten tai simonistien (Aarre Simosen mukaan) ja kansandemokraattien hallussa, samoin TUL. Sosialidemokraatit perustivat joulukuun 1959 lopulla Työväen urheiluseurojen keskusliiton (TUK) ja vuoden 1960 lopulla Suomen ammattijärjestön (SAJ). Osa ammattiliitoista jättäytyi keskusjärjestöjen ulkopuolelle. Monille urheiluseuroille valinta oli sangen hankala. Lukuisat järjestöjen historiateokset kuvaavat näitä vaikeita aikoja ja kovien taistojen vaiheita.

Sivistysliiton vuotuisissa toimintakertomuksissa kuitattiin ajan työväenliikkeen moninaiset ongelmat sanallisesti varsin niukoin maininnoin, joista ei sellaisenaan saanut mitään todellista kokonaiskuvaa, eikä ainakaan käsitystä puoluekiistelyistä. Se ei tapahtunut vahingossa, vaan oli ilmeisen tarkoituksellista, kun liitto ei ollut eikä halunnut olla mikään puoluekamppailujen osapuoli. Tilastojen numerot olivat paljon puhuvina toki erikseen. Esimerkiksi vuoden 1959 opintokerho- ja muun toiminnan luonnehdittiin kertomuksessa pysyneen ”suunnilleen edellisen vuoden tasolla”. Mutta sentään myönnettiin: ”Työväenliikkeessä vallinnut rikkinäisyys on haitannut lähinnä paikallisosastojen toimintaa.”²

”SORMI TIUKASTI AJAN VALTIMOLLA...”

Työläisopiskelijan sivuille asti eivät sosialidemokraattien keskinäiset kiistelyt heijastuneet, eivät sitäkään määrää kuin edeltäneiden vuosien erimielisyydet kansandemokraattien kanssa. Kun keskinäinen kiistely alkoi kärjistyä avoimeksi kahtiajaoksi, lehdessä paneuduttiin tuttuun opintotoiminnan teemaan, kerhojen muodostamiseen kannustaen. Uusiakin sävyjä oli löydettävissä vanhaan tuttuun kuusiin.

¹ *Suomen työväenliikkeen historia* 1976, s. 327–328; Lähteenmäki 2000, s. 197–204; Laakso, Åberg, 2006, s. 151–158; esim. Uudenmaan piirin kovasta kamppailusta Tuomisto 2006, s. 200–209, 212; Helle 1982, s. 181–184; HTY:n osalta Valta 1979, s. 59–64; Tuomisto 1984a, s. 413–414.

² *TSL vuonna 1959*, s. 4.

Keuruun vilkkaasta opintokerhotoiminnasta on kerrottu jo aiemminkin. Vuoden 1956 alkupäivinä työväenyhdistys ja sos.dem. naisyhdistys järjestivät yhteisvoimin kirkonkylän työväentalolla loppiaiseen saakka ulottuneen kurssitapahtuman. Siihen osallistui kaikkiaan 26 henkilöä, ilahduttavan monta nuortakin. Joukon kuopus oli 15-vuotias, eikä hänkään pitkästynyt. Kurssin muoto oli poikkeuksellinen, sillä koolla oli oikeastaan kolme erilaista opintokerhoa, tavallaan neljäskin. Kerhoilla oli omat ohjatut opinto- ja koulutustilaisuutensa, mutta sen lisäksi oli yhteisiäkin hetkiä.

Järjestöoppiin paneutuneella kerholla oli työväentalolla kokoushuoneessaan mukana kirjallisuutta ja opintosuunnitelma, jonka mukaan keskusteltiin ja aihetta pohdittiin. Kirjeitse opiskellut kunnallisopin kerho paneutui omaan aiheeseensa, ja esimerkiksi ”kunnallisen äänioikeuden menetysperusteita” tutkittiin opintokokouksessa tarkasti. Vakavan keskellä ei unohdettu huumoriakaan, sillä: ”Kerho ei ole mikään ikävyyttäjätehdas.” Vapaaohjelmaisen kerhon huoneesta kuului suljetun oven takaa laulua ja iloista puheensorinaa. Välillä taas oli hiirenhiljaista. Kerhon salaperäisyys paljastui sitten kurssilaisten yhteisen ohjelmallisen illanvieton aikana: hauskoja ohjelma-numeroita riitti, puhekilpailukin.¹

Vuoden 1957 ykkösnumerossa Työläisopiskelija julkaisi eloisesti laaditun kuvauksen Karhulan kauppalan opintokerhotoiminnasta Kotkan tienoilta. Matkareportterina toimi nimimerkki Äksäpee eli Xenia Parros. Hän tavoitti Kymen läntisen naisyhdistyksen opintokerhon keskellä päivää työväentalolla. Ajankohta kuvasi noita aikoja, sillä juuri ”silloin ovat lapset koulussa ja miehenpuolet työssä ja juuri silloin on perheenemännän vapaa hetki”, kuvaili iloisesti kerhon sihteeri Martta Horto. Puheenjohtaja Siiri Ripatti kertoi kerhon toimineen neljän vuoden ajan. Opiskellen oli paneuduttu viihtyisän kodin aikaansaamiseen sekä kunnallisiin asioihin, ja haastattelun hetkellä oli paikalla kerholaisille selostamassa huoltoavustuksen muotoja ja saamisen mahdollisuuksia kauppalan sosiaalitarkkailija Paasonen.

Kuitulevy- ja kartonkitehtaalla toimi hieman toisenlainen opintokerho, mukana olleet nimesivätkin muodon työpaikkaopiskeluksi. Sellaiseksi toiminta oli muotoutunut, kun työ oli vuorotyötä ja työntekijät asuivat laajalla alueella, kuvasi opintoasiamies Aulis Palovaara. Koneet jyskyttivät taustalla ”työtä ja elämää”. Opintoahaluja kyllä riitti. Opiskelu tapahtui kirjekurssin muodossa. Jokainen tutki postin tuoman aineiston kotonaan ja aiheesta keskusteltiin sitten työpaikalla sopivien taukojen tullen, maitopullon, eväsläivän ja opintokirjeen ääressä. Paperiliiton osasto 16:n parissa tehtaalla toimi kaksi tällaista opintoryhmää. Ainakin muutamille oli kipinä lisäopintoihin syttynyt SAK:n kesäkoulun valmistavalla kurssilla.

Otsolan sos.dem. työväenyhdistyksen opintokerho toimi kolmatta vuottaan Karhulassa, hieman keskustasta sivummalla. Aiheina olivat olleet kansantalous, kunnallis-

---

¹ Paavo [Niemi]: Keuruun opintokurssin tuntumasta. Työläisopiskelija 1/1956.

verotus ja ammattiyhdistystieto. Yleensä opiskeltiin omin päin. ”Aina välillä on käytetty ulkopuolisia luennoitsijoita uskon vahvistajana”, mainitsi reportterille kerhon puheenjohtaja Lauri Arponen. Opinto-ohjaaja Niilo Korhosen mukaan kerho kokoontui viikoittain, joskus tarvittaessa useamminkin. Jotain kurssia ja ainakin retkeilyä suunniteltiin jo kesällekin. Mielenkiintoa pyrittiin pitämään eri tavoin vireillä.¹

Samassa Työläisopiskelijan numerossa oli jälleen myös opintoneuvojen näkemyksiä kerhotyön erilaisista ongelmista. Rivien välistä on pääteltävissä, että opintotoiminnassa elettiin jonkinlaisessa välitilassa, uutta toivottua lakia odotellen. Aikakausikin oli muuttunut sodanjälkeisistä vuosista. Vapaa-aika oli lisääntynyt ja monet muutkin menot kuin opiskelu houkuttivat. Lehden juttuun saatiin näyttävää eloisuutta piirroskuvituksellakin, jonka laati maineikas kuvataiteilija Tapio Tapiovaara.

Anni Vallanti kiinnitti huomiota siihen, että aikuisten ja nuorten kerhoihin liittyi erilaisia odotuksia: ”Opintoaineen ja työskentelytapojen nuorten kerhossa on oltava toisenlaiset kuin aikuisten kerhossa.” Hän toivoi TSL:n muodostavilta järjestöiltä ”aktiivisempaa suhtautumista opintokerhotyöhön”. Oli niitä, jotka pitivät opinkerhoja koulun korvikkeena, ja oli niitäkin, jotka pitivät opintotoimintaa yhtenä ”ajanviettoiminnan muotona”.

Paavo Niemi kuului Anni Vallantin tavoin TSL:n kokeneisiin voimiin. Hän arvioi, että ne, jotka olivat päässeet hyvin opiskelun makuun ja saavuttaneet ensimmäiset ”voittonsa”, suhtautuivat toimintaan myönteisesti ja kiittivät itseään siitä, että tuli aloitettua. He kaipasivat lisää luettavaa ja kriittisiä keskusteluja. Ne puolestaan, joilla ei ollut riittävän vahvaa luottamusta omiin henkisiin voimiinsa, olivat parhaimmassa tapauksessa mukana, jos joku ulkopuolinen luennoisi ”valmiita totuuksia”. Hän painotti, että opintokerho on elämän mittainen koulu. Oli virheellistä luulla, että ihminen olisi jossakin vaiheessa ”valmis”.

Mahdollisesti Paavo Niemellä oli kerhojen lisäksi varovaista neuvoa myös TSL:n ajankohtaisiin sisäisiin ongelmiin: ”Jos oppisimme suhtautumaan kanssaihmeisiimme arvoa antavasti ja omistaisimme enemmän kuuntelemisen taitoa, pysyisivät perustetut kerhot koossa.” Hän muistutti siitäkin, että kerhoissa opittiin käyttäytymisen sääntöjä, arkipäivän kohteliaisuutta ja myös ihmistuntemuksen määrä kasvoi.

Kerttu Värn hieman kummeksui niitä, jotka sanoivat olevansa kerhotyön ystäviä, mutta samalla valittivat: ”Ei ole aikaa.” Hänen mukaansa ne, jotka todella olivat opiskelleet tuloksellisesti kerhossa, ”kerta kaikkiaan kaipaavat yhteisopiskelun viehättävyyttä”. Hän suuntasi katsettaan myös nuorempiin ikäluokkiin: nuorisolle ja varhaisnuorisollekin tuli tarjota opintoaineistoja. Seurallisuuden tyydyttämisen tarve saattoi monella olla ensimmäisenä virikkeenä yhteiseen opintotoimintaan.

---

¹ Xenia Parros: Kun työ ja taito kaunihilta näyttää... Työläisopiskelija 1/1957, myös lainaukset.

Ja lisäksi: ”Kerhotyössähän on jokainen kykyjensä ja taitojensa mukaan sekä antavana että vastaanottavana puolena.”¹

POKASAHA JÄÄ

Suomi eli 1950-luvulla hyvin vahvasti puusta ja metsistä. Maaseututyöväen liitossa ponnisteltiin ammattiyhdistystoiminnan edellytysten vahvistamisesta maaseudun ja metsätalouden oloissa. TSL oli siinä apuna. Puunkaadon tekniikka oli voimakkaasti muuttumassa: erittäin raskas ”nälkäviulun kitkutus” eli vanhan tutun pokasahan käyttö oli jäämässä taakse ja tilalle olivat tulossa tehokkaammat moottorisahat. Pelkästään sellaisen terän teroittaminen vaati opettamista ja opettelua liiton järjestämällä kursilla. Ammattiliiton osastot tarvitsivat jatkuvasti uutta toimitsijavoimaa. Toimitsijat ja järjestäytymisestä kiinnostuneet metsurit tarvitsivat ammattiyhdistystiedon opiskelua.

Ammattiliiton toimitsija Keijo Vähätalo arvioi 1957 Työläisopiskelijassa, että metsätyömiehille ensisijaisen tärkeätä oli kirjeellinen yksinopiskelu. Opintokerhoja ei juurikaan ollut saatu ammattiosastoissa aikaan. Kirjeopiskeluun näkyi kuitenkin liittyvän se ongelma, että useat jäsenet ilmoittautuivat innolla erilaisten TSL:n kirjekurssien opiskelijoiksi, mutta ”aivan liian monet” jättivät opinnot kesken. Sisu saattoi loppua, tai ehkä siihen vaikutti muuttoliikekin toivotun leveämmän leivän perässä. Ammattialaakin saatettiin vaihtaa. Liiton paikallisten asiamiesten tuli kierroksillaan tehdä myös opintoihin liittyvää valistustyötä ja kiinnittää huomiota näihin oman liiton ”laiskanläksyläisiin”. Pelkästään TSL:n opintoneuvojille työmaa oli aivan liian laaja kokonaisuus.

Maaseututyöväen ammattiliitto kannusti opintojen pariin myös sillä tavoin, että se kustansi jäsentensä puolesta kaikki Sivistysliiton kirjekurssien aiheuttamat maksut. Jäsenille suositeltiin myös Ammattiyhdistysopiston sopivia koulutusjaksoja. Yhteistyö TSL:n kanssa sujui hyvin ja kitkattomasti. Keijo Vähätalon mukaan siihen liittyi sujuvalla tavalla myös metsämiesten siirtokirjaston toiminta. Sekin edisti liiton pyrkimyksiä.²

TSL:n uusi siirtokirjastoauto oli käytössä, kun esimerkiksi joulukuun alussa 1957 käynnistyi Pohjolan Opistolta Haukiputaalta talvinen kämppäkierros. Se suuntautui talven kuukausien kuluessa Pudasjärven, Taivalkosken, Suomussalmen, Kuhmon ja Sotkamon kautta Kajaaniin, sieltä edelleen Pohjois-Karjalaan ja Keski-Suomeen. Matkassa oli tuttuja kirjastokaappeja sekä myös elokuvalaitteet. Kaikkiaan kaappeja oli 130 ja niteitä yli 5 000, puolet kaunokirjallisuutta ja toinen puoli tietopuolista.

¹ Haastattelukokonaisuus ”Kysy sinä minä vastaan” Työläisopiskelija 1/1957, myös lainaukset.

² Keijo Vähätalo: Opintotyö maaseudun ammattiyhdistystoiminnan näkökulmasta. Työläisopiskelija 3/1957, myös lainaukset.

Kierroksen kuluessa oli tavoitteena saada asiasta kiinnostumaan uusia paikallisia asiamiehiä. Opintoneuvoja Kerttu Värn ja toimitsija Arvo Ryynänen esittelivät kämpillä kirjaston toimintaa ja samalla kuulostelivat metsätyöläisten näkemyksiä itseopiskelusta niin kerhoissa, kirjeitse kuin kansanopistoissakin. Kirjakaappien määrä kasvoi viidessä vuodessa 170:een. Kirjaniteiden määrä oli vuonna 1963 noin 7 500.¹

PROLETARIAATIN DIKTATUURI JA TSL

Viimeistään NKP:n vuoden 1956 helmikuisen puoluekokouksen päätökset Stalinin henkilökultin tuomitsemisesta pakottivat myös suomalaisen kommunistisen liikkeen itsetutkisteluun. SKP:n keskuskomitea otti vaikeat asiat käsittelyynsä kesäkuussa 1956, ja sen jälkeenkin niitä käsiteltiin eri kokouksissa ja tilanteissa.

Kun syyttömien laajat vangitsemiset ja teloitukset olivat tulleet julkisuuteen, niitä ei enää voinut jättää käsittelemättä. Aiemmin aiheesta oli tykkänään julkisuudessa vaiettu, samalla kun Stalinin verrattoman viisasta toimintaa oli kaikin puolin kiitelty. Tosin pääsihteeri Ville Pessi muistutti elokuussa 1956 keskuskomitean kokouksessa, että kyllä puolue oli joitakin kertoja pyrkinyt aatetoverien kohtaloita selvittämään. Hän myös myönsi, että ”Stalin-kultin me lainasimme mekaanisesti Neuvostoliitosta”, mutta pyrki samalla pesemään puolueen kädet korostamalla, että ”Stalinin palvonta ei kehittynyt meillä sellaiseksi kuin Neuvostoliitossa.”²

Työväen Sivistysliiton sosialidemokraattien keskuudessa seurattiin varmasti tarkoin kommunistisen liikkeen mahdollista nahanluontia ja Stalinin väärinkäytösten ruotimista.³ Toki riitti sosialidemokraateilla setvimistä ihan omassa pesässäänkin. SKP oli edelleen TSL:n merkittävä jäsenjärjestö ja siten opintoasioissa yhteistyökumppani. Huomiota kiinnitettiin myös SKP:n puolueohjelman laatimiseen. Se saatiin aikaan vuonna 1957 ja hyväksyttiin puolueen XI edustajakokouksessa 29.5.–2.6. juuri valmistuneen Kulttuuritalon kokous- ja konserttisalissa Helsingin Sturenkadulla Kallion kaupunginosassa.⁴

Ohjelma merkitsi viimein selkeää irtautumista vuoden 1918 perustamislausunnon jyrkästä, välittömään aseelliseen vallankumoukseen pyrkineestä tavoitteesta. Monia muitakin yksityiskohtia lievennettiin, mutta tavoitteena mainittiin edelleen

¹ Työläisopiskelija 1/1958; Työläisopiskelija 9–10/1963.

² Uola 2003, s. 402; Viitala 1988, s. 87–89, lainaukset, s. 88.

³ Neuvostoliitossa tapahtui Nikita Hruštšovin kaudella näkyviä muutoksia jäykän stalinismin jälkeen.– Kansainvälisessä politiikassakin oli uhittelun ohella suojasään hetkiä (ks. Vihavainen, Ketola 2015, s. 243–257).

⁴ Kulttuuritalon piirsi arkkitehti Alvar Aalto (1898–1976), ja legendan mukaan ensimmäisen hahmotelman Klubi-askin kanteen. Talon viralliset vihkiäiset olivat 1958. Siipirakennuksessa olivat talon omistajien SKP:n ja SKDL:n puoluetoimistot (www.kulttuuritalo.fi).

sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä. J. V. Stalinin nimeä ei enää pidetty esillä yhtenä keskeisenä teoreetikkona ja ajattelijana: ”Puolue pitää periaatteellisenä toimintaohjeenaan marxilais-leniniläistä tieteellistä sosialismia, jota se soveltaa ja kehittää Suomen oloja vastaavalla tavalla.”

Ulkopuoliset kiinnittivät erityistä huomiota kohtaan, jossa kuvattiin, miten sosialistiseen järjestelmään siirryttäisiin: ”Siirtyminen kapitalismista sosialismiin voidaan toteuttaa vain työväenluokan ja sen järjestöjen johdolla, minkävuoksi siirtymäkauden valtio on kapitalistiluokan vähemmistödiktatuurin tilalle voimaansaatettavaa työväenvaltaa, proletariaatin diktaturia.”

Tauno Saarela on korostanut, että ohjelmassa proletariaatin diktatuuri mainittiin siirtymävaiheen aikaiseksi. Tilanne oli puolueelle hankala, kuten muillekin Pohjolan kommunistisille puolueille, jotka ponnella puolustivat kansalaisoikeuksia kapitalistisessa yhteiskunnassa.¹

Maininta tarjosi puolueen vastustajille joka tapauksessa erinomaisen, suorastaan pelottavan vahvan yksityiskohdan, johon tarttua. TSL:n sosialidemokraateille saattoi olla hieman kiusallista, kun yhteistyökumppani ja liiton jäsenjärjestö oli ohjelmansa mukaan tavoittelemassa diktaturia – vaikkakin ehkä vain siirtymäkauden ajaksi – samalla kun yhdessä pyrittiin Sivistysliiton parissa edistämään sivistyksellisiä, työläisiä kehittäviä tavoitteita.

Puoluekokouksessa kosketeltiin myös opiskelun ja sivistystyön aiheita useissa puheenvuoroissa, mutta TSL:n nimeä ei ymmärrettävästi kertaakaan mainittu painetussa pöytäkirjassa. Sen verran hankalaksi varmaan koettiin oma asema ja omat vaikutusmahdollisuudet yhteisessä Sivistysliitossa. Siinä ei ollut paljon kehumista isossa, omassa kokouksessa. Varmasti monta Sivistysliiton kerhoa oli puheenvuorojen esimerkkeinä esillä, liiton nimeä mainitsematta.

Jo toimintaselostuksessaan avauksen yhteydessä pääsihteeri Ville Pessi kuvasi muun muassa opiskelun ja aatteellisen kasvatuksen merkitystä. Useimmissa puolueen piiri-järjestöissä opiskelijoiden määrä oli edelleen toivottua pienempi. Suurena haittana oli pätevien ohjaajien puute ja ajan rajallisuus. ”Jatkuvasti ja kaikkialta huomautetaan, että kyvykkäimmät, tietoisimmat opinto-ohjaajat ovat niin moniin muihin järjestötehtäviin sidotut, että väkisinkin opintoiltoihin valmistautuminen jää heikoksi.” Hän piti hyvin tärkeänä opettajavoimien kasvattamista.²

Kolme vuotta myöhemmin SKP:n XII edustajakokouksessa huhtikuussa 1960 Kulttuuritalolla pääsihteeri Ville Pessi nosti jälleen esiin samoja opintotoiminnan ongelmia. Opiskelun onnistuminen oli pitkälti riippuvaista pätevistä ohjaajista, mutta heitä ei vielä kukaan ollut riittävästi. Monella alueella, esimerkiksi Kymenlaaksossa sekä Kuopion

¹ Saarela 2010, s. 31, myös lainaus.

² Pessin alustus SKP:n edustajakokous 1957 pk. s. 15–69.

ja Pietarsaaren seuduilla oli kuitenkin saatu aikaan huomattavaa nousua sekä opinto-kerhojen että kerholaisten määrissä. Myös puolueen järjestämät kurssit olivat nekin herättäneet aiempaa suurempaa kiinnostusta. Pessin mukaan Kommunisti-lehteen ei mahtunut enempää teoreettisia ja ideologisia kirjoituksia, vaikka niitä tarvittiin avuksi lisää. Sirola-opiston laatimat opinto-ohjelmat ja opintokirjeet auttoivat niin opiskelijoita kuin opettajiakin. Hyödyksi puolueväen opiskelijoille olivat hänen mukaansa esimerkiksi Tuure Lehénin kirja *Työväenluokan maailmankatsomus* (1950), Antti Hyvösen laatima *Suomen vanhan työväenpuolueen historia* (1959) sekä puolueen vaiheita kuvaava Tuuren Lehénin kokoama tuore teos *Kipinästä tuli syttyi* (1958). Sivistysliittoa ei nytkään selostuksessa mainittu.

Myös edustajakokouksen hyväksymässä laajassa päätöslauselmassa kiinnitettiin huomiota puoluejärjestöjen opintotoimintaan. Siinä korostui voimakkaasti kapeahko puoluepoliittinen näkökulma ja samalla sosialistisen yhteiskunnan tavoittelu. Puolueen ”aatteellisen ja poliittisen opintotyön tehtävänä on levittää työväenluokan maailmankatsomusta yhä laajempiin piireihin tutustuttaen niitä marxismin-leninismiin eri puoliin: dialektiseen ja historialliseen materialismiin, taloustieteeseen, työväenliikkeen historiaan, teoriaan ja taktiikkaan sekä puolueemme päämäärään, sosialismiin ja kommunismiin”. Teorian pohdinnan lisäksi tuli muistaa joukkotoiminnan järjestäminen. Puolueosastojen opintotoimintaan oli luotava toverillinen henki ja myös ohjaajia oli tehtävissään autettava.¹

TSL NELJÄN VUOSIKYMMENEN IKÄÄN

Jälleen kerran Sivistysliitto kykeni jatkamaan määrätietoista omaa toimintaansa, kaiken kiihkeän poliittisen keskustelun ja kamppailun keskelläkin, kuten edellä on havaittu. Kun perustamisen 40-vuotispäivä, syyskuun ensimmäinen, alkoi lähestyä, ryhdyttiin hyvissä ajoin myös valmistautumaan juhlahetkeen.²

TSL järjesti 26. syyskuuta 1959 erityisen juhlakonferenssin. Työväenopiston Viipuri-saliin kerääntyi kaikkiaan noin 400 kiinnostunutta kuulijaa. Maisteri Raoul Palmgrenin esitelmän aiheena oli ”Työväki ja luova kulttuuri”, tohtori Yrjö Littunen puhui aiheesta ”Välinpitämättömyyden ongelma vapaassa kansansivistystyössä” ja päätteeksi kouluhallituksen pääjohtaja, TSL:n varapuheenjohtaja Reino Oittinen nosti esiin ”Työväen sivistysliikkeen tulevaisuuden tavoitteet”.

Oittinen palautti mieleen sivistysliikkeen perinteiset kaksi tehtävää. Oli tyydytettävä työläisten opinto- ja sivistystarpeita sekä huolehdittava työväenliikkeen ja sen

¹ SKP XII edustajakokous 1960 pk. s. 69–72, 116–117, lainaus s. 116.

² Vuoden juhlatapahtumia ja henkilötietoja koottu *TSL vuonna 1959*, s. 3, 8–9, 35, 38–39; Työläisopiskelija 7/1959; Pikkusaari 2014, s. 108–111.

järjestöjen tarvitsemasta kasvatustyöstä. Kolmanneksi Oittinen nosti edeltäneinä vuosina yhä voimakkaammin esille tulleen kulttuurinäkökulman: oli osallistuttava työväenliikkeen kulttuuripoliittiseen toimintaan.¹

Seuraavana päivänä oli vuorossa varsinainen 40-vuotisjuhla työväenopiston juhlasalissa. Paikalla oli noin 500 henkilöä. Avauksen suoritti pääsihteeri Arvi Hautamäki. Valtiovallan tervehdyksen toi juhlaan V. J. Sukselaisen toisen hallituksen opetusministeri Heikki Hosia (maalaisliitto). Sivistysinternationaalin eli IFWEA:n tervehdyksen esitti uusi puheenjohtaja, Ruotsin ABF:n opintorehtori Sven-Arne Stahre. Hän toi juhlaväelle myös pohjoismaisten veljesjärjestöjen tervehdyksen.

Juhlapuheen piti opetusneuvos, TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Puheensa teemana hän nosti esiin ajatuksen siitä, että syvällisimmät muutokset ihmiskunnan historiassa kulkevat aina hiljaa, kuin sukkasillaan. Tässä oli TSL ollut osallisena. Jussi Pikkusaaren lainauksen mukaan: ”Tämä laajojen joukkojen, kansan pohjakerroksien keskuudessa esille puhjennut pyrkimys tietoon, taloudellista ja yhteiskunnallisten lainalaisuuksien tuntemiseen, koko maailman tapahtumisen ymmärtämiseen on itse asiassa hyvin pitkäaikaisten ja vaikeasti seurattavien hiljaisuudessa jatkuneiden kypsytysten tulos.”

Yleisradion kuuntelijat pääsivät vielä myöhemmin, tiistaina 29. syyskuuta, omalla tavallaan mukaan liiton juhlintaan. Opintosihteeri Väinö Ruusala oli koonnut radio-ohjelmaan äänikuvia ja lausuntoja Sivistysliiton neljän vuosikymmenen mittaiselta taipaleelta. Liiton lehden Työläisopiskelijan vuoden seitsemäs numero julkaistiin laajana juhla-albumina. Lisäksi juhluvuonna ryhdyttiin julkaisemaan pientä kahdeksan sivun laajuista tiedonantolehtä TSL:n työsaralta. Sitä julkaistiin neljä numeroa. Lehteä lähetettiin maksutta paikallisosastojen toimihenkilöille, opintokerhojen ohjaajille, opintosiamehille sekä jäsenliittojen opintotyöstä vastaaville toimitsijoille.

Liitto kannusti omiaan myös paikalliseen juhlintaan. Pääkaupungin lisäksi järjestettiin yhteensä 13 paikkakunnalla pienimuotoisempia 40-vuotisjuhlia. Kaikkien juhlien yhteenlasketuksi osallistujamääräksi arvioitiin noin 3000. Kun lisäksi lukuisat opintokerhot muistivat omissa tilaisuuksissaan neljäkymmenvuotiaista, tapahtumiin osallistuneiden määrä kohosi vielä siitakin.

Liiton jäsenjärjestöjen määrä oli 49 kuten monena edeltäneenä vuonna. Puheenjohtajistossa ei vuosiin tapahtunut muutoksia: Yrjö Kallinen jatkoi juhluvuonnakin puheenjohtajana sekä R. H. Oittinen ja Nestori Parkkari varapuheenjohtajina. Koko vuoden ajan olivat liiton toimikunnan jäseninä heidän lisäksi Olavi Järvelä, Tyyne

¹ Oittinen kirjoitti juhlan aikoihin myös puheenvuoron teemoja sivunneen kiertoartikkelin ”Sivistysliikkeen tehtävistä”. Esimerkiksi *Kansan Lehti* (27.9.1959) otsikoi tekstin ”Työväen sivistysliikkeen tulevaisuuden tavoitteet”. Siinä hän muun muassa korosti, että työväenliikkeen sivistystyölle antamista tehtävistä tärkein oli ”ehdottomasti työläisten henkinen aktivoiminen”. Oli jo niin paljon henkistä veltostumista, ja myös toimitsijavaltaisuus tuuditti monia passiivisuuteen. Koulu antoi vain pohjan, ja sen jälkeen oli saatava ajankohtainen ote asioihin kypsyneemmällä iällä (Oittinen 1969, s. 163–166, lainaus, s. 164).

Paasivuori ja Sulo Suortti sekä varajäsenet Veikko Oittinen, Jaakko Rantanen ja Pentti Kymensalo. Varsinaisista jäsenistä Aune Laurikainen ja Olli Laitinen olivat tehtäväsään vuosikokoukseen 13. huhtikuuta saakka ja siitä alkaen uusina olivat tavanomaisesti kahden vuoden kaudeksi valitut Pauli Burman ja Gunnar Asplund.

Kokonaisuudessaan liiton henkilökunta supistui jonkin verran viisikymmenluvun mittaan. Pääsihteeri Arvi Hautamäki vastasi myös taloudesta ja toiminnan johdosta. Toimistos sihteeri Oiva Valavaara oli samalla Työläisopiskelijan toimittaja. Opintosih-teereinä toimivat yhteiskuntatieteiden kandidaatit Lahja Kivinen ja Väinö Ruusala sekä ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekretariat) sihteerinä kirjailija Anna Bondestam. Toimistonhoitajana ja kirjanpitäjänä oli Bertta Latvala, kanslistina Xenia Parros, opintokerhoasioiden hoitajana Irene Koski, kirjeopiston hoitajana Kirsti Kaukolampi, konekirjoittajana Anneli Jalo, konttoristina Kerttu Makkonen ja lähettinä Anna Mäkinen. Kesäapulaisena toimistossa oli (15.6.–30.8.) Pirkko Kempainen. Opintoneuvojina toimivat juhlavuonna Paavo Niemi, Anni Vallanti, Kerttu Värn (Rovaniemi) ja Juhani Hietanen.

TSL SAA UUSIA JÄSENIÄ

Samoihin aikoihin keväällä 1959, kun uutta sosialidemokraattista työväenpuoluetta muodostettiin, koettiin TSL:n edustajiston sääntömääräisessä vuosikokouksessa 13. huhtikuuta 1959 jälleen kerran kahden suuntauksen välistä kädenvääntöä. Nyt aiheena olivat opintoaineistot, erityisesti taloustieteen teokset. Vasemmiston edustajat esittivät liiton johdolle ”huomautuksen” siitä, että Karl Marxin, V. I. Leninin ja J. V. Stalinin kirjoja tulisi suositella tilattavaksi valtionapuopintokerhoille. Myös viitattiin Eino Nevalaisen ja Tuure Lehénin teoksiin. Samalla moitittiin sitä, että puoluetta talvi-sodan aikoihin vaihtaneen ja nyt omia kirjojaan julkaiseen Arvo ”Poika” Tuomisen ”muistelmista ei yksikään ole jäänyt suosittelematta”.

Aiheesta ei kuitenkaan äänestetty mihinkään suuntaan. Turhaa se olisi ollutkin, mutta oma näkemys saatiin näin esille ja ainakin pöytäkirjaan sekä liiton historian lehdille. Kokouksen alustus oli uudenvuodenavaus sekin, kun maisteri Viljo Kosonen kertoi ”Alikehittyneiden maiden aikuiskasvatussuunnitelmista”. Tämäkin katsaus kuvasi omalla tavallaan maailmankuvan avartumista.¹

Henkinen vääntö jatkui vuotta myöhemmin edustajiston vuosikokouksessa 21. huhtikuuta 1960 HTY:n talon A-salissa. Nyt TSL:n toimikunnan jäsen Gunnar Asplund nosti valtionavut esiin. Hän viittasi toimintakertomukseen ja siihen, että vasemmistolaisten opintokerhot muodostivat noin 20–25 prosenttia kaikista, mutta hänen

¹ Edustajiston kokous pk. 13.4.1959.

mukaansa ne eivät saaneet omaa osuuttaan, eivätkä ne lisäksi saaneet ”kerhoilleen soveltuvaa neuvontaa”. Pääsihteeri Hautamäki kiisti väitteet suurin sanoin: kaikki kerhot saavat pyytämänsä valtionosuudet ja lisäksi neuvonta sekä kurssit olivat avoinna kaikille. On mahdotonta tietää, oliko moitteen taustalla jokin tapahtunut virhe, viivästys tai sitten väärinkäsitys. Asplundin jälkimmäisestä moitteesta voisi arvioida, että se kohdistui vielä jälkikäteen Hannes Kasasen erottamiseen.

Rakennustyöväen liiton kokousedustaja Olavi Pohjola palasi puolestaan vuoden takaiseen keskusteluun taloustieteen kirjallisuudesta. Hänen mielestään TSL:n kirjoitusten aineistoissa ei ollut marxilaispohjaista työmiehen talousopin kurssia, vaikka sellaiselle olisi tarvetta.

Samassa edustajiston kokouksessa huhtikuussa 1960 näkyivät ensi kerran sosialidemokraattisen puoluehajaannuksen ja myös TPSL:n perustamisen seuraukset. Ilman äänestystä ei nyt selviydytty. Toimikunnan erovuoroiset Olavi Järvelä ja Sulo Suortti valittiin uudelleen. Samoin varajäsenet Veikko Oittinen ja Nestori Parkkari valittiin yksimielisesti uudelleen.

TUL:n kokousedustaja Helvi Raatikainen sanoi, että Tyyne Paasivuoren paikka toimikunnassa kuuluu sos.dem. naisliitolle ja esitti siihen valittavaksi Irja Salmelaa. Hänen äitinsä, kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen oli varsin näkyvä hahmo sos.dem. oppositiossa ja myös opposition käsiin jääneessä naisliitossa. Kokouksessa KK:n edustajana ollut Sakari Kiuru puhui puolestaan kaikkien erovuoroisten, myös Tyyne Paasivuoren valitsemisen puolesta. Kättennostoäänestyksellä asia ratkesi: Paasivuori sai 53 ääntä, Salmela 33. Jälkimmäinen sai todennäköisesti myös kansandemokraattien tuen.

Samassa kokouksessa hyväksyttiin yksimielisesti kolme uutta jäsentä Sivistysliittoon alkaneen vuoden alusta alkaen. Liitto luovi sujuvasti ja liiemmästi lippua liehuttamatta kiistojen välissä, vaikka liiton johdossa olleet sosialidemokraatit pysyivät puolueen linjalla, eivätkä siirtyneet opposition riveihin. Jäsenratkaisut oli sovittu ennalta, epäselvyyttä ei ollut. Uudet jäsenet olivat Sos.dem. nuorison keskusliitto SNK, Pohjolan opiston toverikunta ja uusi sosialidemokraattinen työväenpuolue TPSL. Puolueen edustajina olivat jo paikalla Torsti Toivonen ja Lauri Korppi. SNK:n edustajat Urpu Vihavainen ja Lauri Leppänen olivat myös paikalla.¹

Tilanne muistutti hieman kaksikymmenlukua, sillä silloinkin mukana jäsenistössä oli ollut kahtia jakautuneen nuorisoliiton molemmat osat. Nyt olivat mukana vielä kolmantena ryhmänä kansandemokraattien nuoret. Puolueita oli jäsenenä Sivistysliiton lähtökohtahetkeä enemmän: kaksi sosialidemokraattista, SKDL ja lisäksi vielä sen ison katon alla SKP.

Kun TSL:n liittotoimikunta valitsi sitten kesällä 1961 kaksi uutta työntekijää, tehtiin tasapainottava ratkaisu. Liiton kirjalliseksi sihteeriksi ja Työläisopiskelijan

---

¹ Edustajiston kokous pk. 21.4.1960.

toimittajaksi valittiin 31-vuotias sosionomi Kalevi Pihanurmi, joka jatkoi vielä opintojaan Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa. Hän oli myös kirjoittanut työväenlehtiin yhteiskunnallisista aiheista. Pihanurmi siirtyi liittoon Helsingin kaupungin huoltoviraston työtehtävistä.

Opintoneuvojaksi valittiin 33-vuotias Kalle Kuittinen, joka oli toiminut aikaisemmin Kemin työväen sivistystyöjärjestön sihteerinä. TSL:n kirjeopiston opinnotkin olivat tuttuja, samoin Kemin työväenopiston luennot. Sittemmin hän oli käynyt 1948 Sirola-opiston peruskurssin ja kolme vuotta myöhemmin jatkokurssin. Vuosina 1953–1958 Kuittinen opiskeli Kiinassa, Pekingin yliopistossa suorittaen siellä tutkinnon kiinan kielellä. Viimeksi hän oli toiminut SKP:n valistusjaoston työntekijänä, ohjaten opintokerhoja, pitäen luentoja ja laatien lehtikirjoituksia.¹

UUSI AVAUS MENNEISIIN AIKoihin

Jos TSL:n edustajiston huhtikuinen kokous 1960 oli jäsenvalintojensa osalta historiallinen, sitä se oli myös kokousalustuksen osalta. Aihe koettiin varmasti kaikille yhteiseksi. Kansatieteilijä, filosofian tohtori Matti Hako kannusti puheessaan työväen henkisten resurssien kartoitustyöhön. Hän oli saanut aiheeseen kipinää kansatieteilijöiden parista ja myös toimiessaan Kiljavalla opetustehtävissä.² Hako arvioi, että työväen muistitiedon kokoamisessa oltiin jo myöhässä 15–20 vuotta, ja 1960-luku oli hänen mielestään viimeinen hetki työn aloittamiseen. Tohtori Hako muistutti, että jo 1930-luvulla aihepiiriä olivat pohtineet Väinö Voionmaa, Heikki Waris, R. H. Oittinen ja Sivistysliiton opintosihteerit Arvi Hautamäki. Edellä kerrottiinkin, kuinka esimerkiksi Oittinen kannusti 1939 Työläisopiskelijassa työväen historian tutkimiseen, itsekin aiheesta hyvin kiinnostuneena.

Sotavuodet olivat katkaisseet erilaiset, ilmeisen vähäiset valmistelut. Tohtori Ensio Hiitonen oli tarttunut aiheeseen 1956, mutta ilman tulosta. Muissa pohjoismaissa oltiin jo liikkeellä. Viisikymmenluvun lopulla virisi Turun yliopiston kansatieteen ja sosiologian oppiaineiden parissa laajempaa kiinnostusta teollisuustyöväen perinteen tallentamiseen. Keskeisiä henkilöitä olivat kansatieteen laitoksen assistentti Ilmar Talve ja professori Esko Aaltonen. Haastattelumetodilla oli siellä ollut jo aiemmin käyttöä.³

¹ Työläisopiskelija 7/1961; Kantasalmi mainitsee (2004 s. 38), että SKP:n valistusväki arvioi Kuittisen palkkaamisen hetkellisesti ”kompensoivan” kansandemokraattien TSL:lle maksamia jäsenmaksuja.

² Muistitiedon keruun ja myös tohtori Matti Hakon (1927–2014) taustoista on kirjoittajalle kertonut Jukka Hako. ks. myös Simo Laaksovirta ja Risto Reuna: Työväen muistojen tallentaja, Demari 3.9.2014; Simo Laaksovirta: Työväen muistitietotoimikunnan perustaja on poissa, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2014 (Laaksovirta 2014), s. 126–127.

³ ks. Talve 1969, s. 84–86; *Kyllä se siitä!* 2003, s. 65–67; Linnamo 2003, s. 72–73; ks. myös Hako 1984, s. 47–50.

Uusi aloite ja nyt suoraan Sivistysliitolle tuli kahdelta kansatieteilijältä, professori Matti Kuuselta ja esitelmänpitäjältä, tohtori Matti Hakolta. Jälkimmäinen oli itse ollut aihepiiristä puhumassa työväenliikkeen opistojen opettajien neuvottelupäivillä 3.–5. tammikuuta 1960 Pajulahden urheiluopiston tiloissa. Paikalla oli ollut myös Suomen kulttuurirahaston yliasiamies Erkki Salonen. Puheen vastaanotto oli ollut myönteinen ja kannustava.

Sivistysliiton edustajat kuulostelivat vielä järjestöjen ja eräiden tiedemiesten näkemyksiä ennen kuin liiton toimikunta päätti kokouksessaan keskiviikkona 23. maaliskuuta 1960 asettaa erityisen Työväen muistitietotoimikunnan asiaa edistämään. Tohtori Hakon laajan alustuksen jälkeen edustajiston vuosikokous huhtikuussa 1960 vahvisti valinnat ja päätti tarttua ehdotettuun asiaan. Siihen saattoi osaltaan virittää myös juuri edellisenä syksynä vietetty TSL:n 40-vuotisjuhlahetki, jonka aikana oli tulevaisuus-suunnitelmien ohella muisteltu menneitä aikoja, liiton alkuvaiheita ja kaukaisempia-kin työväenliikkeen tapahtumia.¹

Hanke ymmärrettiin laajalti hyvin merkittäväksi. Ilmeistä on, että esimerkiksi Elias Lönnrot (1802–1884) ja *Kalevalan* (1835, 1849) aikaansaaminen toista sataa vuotta aikaisemmin mainittiin keskusteluissa kaukaisena kotimaisena rinnastuksena. Toimikuntaan valittiin professorit Erik Allardt, Matti Kuusi ja Heikki Waris, tohtori Matti Hako, varatuomari Eero Mattlar, kouluneuvos Arvi Hautamäki, maisterit Lahja Kivinen, Sakari Kiuru, Matti Nieminen, Jaakko Rantanen ja Erkki Salomaa. Myöhemmin mukaan kutsuttiin vielä filosofian tohtori Mauno Koivisto ja SAK:n opintos sihteeri, sosionomi Uno Nokelainen. Mukana oli tiedemiehiä, tutkijoita, TSL:n edustajia sekä keskeisten työväenjärjestöjen ja myös työnantajien edustus. Hako palautti Työläisopiskelijan kirjoituksessa mieleen, että 1800-luvun lopulla oli havahduttu talonpoikaiskulttuurin murrokseen ja sen perinteen tallentamiseen. Nyt oli työväestön vuoro, eikä aikaa ollut enää hukattavaksi.²

Toimikunta valitsi keskuudestaan puheenjohtajaksi Matti Hakon ja sihteeriksi Lahja Kivisen. Heidän lisäksi työvaliokuntaan valittiin Arvi Hautamäki, Matti Nieminen ja Erkki Salomaa. TSL:n toimikunta myönsi 250 000 markkaa (noin 6 000 euroa) keruun toteuttamiseen.

Työvaliokunta laati ensimmäisen keruuoppaan luonnoksen. Sen pohjalta tehtiin viisi koehaastattelua. Syksyn kuluessa työvaliokunta viimeisteli keruuopasta. Muistitietotoimikunnan esittämien eräiden muutosten jälkeen opasta painettiin 10 000 kappaletta maanlaajuisesti käytettäväksi. *Työ tehty kourin jäntevin – Työväen muistitiedon keruuopas* sekä koko aivan uusia uria avannut keruuhanke esiteltiin HTY:n talolla tiedotustilaisuudessa 25. marraskuuta niin lehdistölle kuin työväen keskusjärjestöillekin.

¹ Edustajiston kokous pk. 21.4.1960.

² Matti Hako: Työväestön henkistä omakuvaa rakentamaan. Työläisopiskelija 4/1960, myös lainaus.

Samana päivänä asiasta kerrottiin myös Yleisradion lähetyksessä. Äänessä olivat professori Matti Kuusi ja Työväen Arkiston hoitaja Matti Nieminen. Ensimmäinen keruukilpailu julistettiin. Takarajana oli 30. marraskuuta 1961. Kertynyt aineisto päätettiin tallettaa Työväen Arkistoon.¹

Keruu saatiin hyvin alulle: oli tiedotustilaisuuksia, luotiin maanlaajuinen yhteyshenkilöiden verkosto, muodostettiin paikallisia keruutoimikuntia ja oli paikallisia muisteluiltoja.² Käytännön kokemuksista saatiin mallia pohjoismaista, joissa oli oltu liikkeellä jo aikaisemmin. Magnetofoni kelanauhoineen osoittautui hyödylliseksi apuvälineeksi. On mainittu, että jo ensimmäisen vuoden keruu tuotti tuloksena 5200 sivua kirjoitettuja muistoja noin 130 kerääjältä sekä lähes 100 tuntia nauhoituksia noin 300 kertojalta. Ja keruut jatkuivat: vuoden 1964 lopulla aineistoa oli yli 20000 konekirjoitusliuskaa noin 1200 kertojalta.³

Keruuun tutkimusassistentiksi ja muistitietotoimikunnan sihteeriksi tuli 1961 yhteiskuntatieteiden kandidaatti Heimo Huhtanen,⁴ kun Lahja Kivinen erosi liiton palveluksesta.⁵ Huhtanen muisteli sittemmin, että tuossa ensimmäisessä vaiheessa vuonna 1960 ”vanhin muistelijapolvi oli siirtymässä ’rajan taa’”. Niinpä aluksi lähdettiin yleiskeruuun linjalle, muistoihin 1800-luvun lopulta vuoteen 1918.⁶ Muistikuvan mukaan varhaisimmat kertomukset ulottuivat 1860-luvun nälkävuosien tuntumaan. Valmisteluissa mukana ollut Erkki Salomaa puolestaan kirjoitti myöhemmin, että työväen muistitiedon keruu oli tuolloin uusi asia, mutta sen sijaan ”tuohivirsuja ja rukinlapoja” oli siihen mennessä jo kerätty satakunta vuotta. ”Muistitiedon keräämisen suuri merkitys on siinä, että sen kautta voimme laajentaa, syventää ja värittää historian koko kuvaamme”, painotti Salomaa.⁷

Sivistysliitto saattoi koko hankkeen ideoista käytännön toiminnaksi, esitteli sitä monesti Työläisopiskelijan kirjoituksissa ja myös tuki taloudellisesti ensimmäistä keruuta, mutta myöhemmin se sai rinnalleen lisää tukijoita. Yhtenä oli Helsingin Työväen Säästöpankki, jonka toimitusjohtaja Mauno Koivisto oli itsekin muistitietotoimikunnassa mukana. Muita olivat Suomen Kulttuurirahasto, Kansan

1 Työläisopiskelija 9–10/1960; ks. keräyksen esittely Heimo Huhtanen: Työväen muistitietoa keräämään! Työläisopiskelija 6/1961.

2 Esim. Helsingissä oli helmikuussa 1963 ”työväen muistojen ilta”, josta kertoi Matti Hako: Joukossamme on monia Jusseja, Akseleita ja Halmeita... Työläisopiskelija 3/1963.

3 TSL vuonna 1960, s. 13; Pesonen 2019, s. 145–151; Heimo Huhtanen: Lähtökohtia ja tuloksia 1960–80. Tallentaja 1/1980, s. 4–7.

4 Heimo Huhtasesta (1932–2017) ks. Pesonen 2019, s. 157–159, Esa Lahtisen muistelua.

5 TSL vuonna 1961, s. 6; mainittakoon, että Lahja Kivinen oli sittemmin TPSL:n luottamustehtävissä ja miehensä Sulo Kivinen toimi TPSL:n lehden Päivän Sanomien pakinoitsijana (Eskonen).

6 Huhtanen 1969, s. 43; ks. myös Huhtanen 1984, s. 51–53; sama: Muistitiedon paikalliskeruu, Tallentaja 1/1987 (Huhtanen 1987), s. 7–13.

7 Salomaa 1969), s. 47, 50, myös lainaukset.

Sivistysrahasto, Suomen metallityöväen liitto, Liikelitto, SAK ja Kulutusosuuskuntien Keskusliitto. TSL oli muistitietotoimikunnan kotina alusta alkaen.¹

Keruutoimintaan kannusti TSL:n lehdessä myös Työväen Arkiston hoitaja Matti Nieminen. Hän myönsi, että muistelmien kirjoittaminen paperille vaati kyllä henkistä ponnistelua, mutta hänestä se oli sen arvoista. ”Pois turha kainous ja kynä käteen!”²

Keruutuloksista julkaistiin jo 1964 ensimmäinen antologia, muistitietotoimikunnan ensimmäinen julkaisu: *Aatteet ja vaatteet* (260 sivua). Toimittajina olivat Matti Hako, Matti Nieminen ja Heimo Huhtanen. Kirjan takakannessa oli muun muassa ytimekäs lause: ”Näin koottu työväen muistitieto osaltaan todistaa, että myös tehtaan varjossa voi versoa rikas ja omaleimainen kansanperinne.”³

Toisena teoksena oli *Aatteet ja aseet* (1967, 463 sivua) ja kolmantena *Aatteet ja asenteet* (1973, 327 sivua), nämäkin saman kolmikön toimittamina. Kustantajana oli Tammi, kuten kaikkiaan seitsemän ensimmäisen antologianiteen osalta vuoteen 1985 mennessä. Julkaisusarjan yleisotsikoksi otettiin *Suomen työväen henkinen perinne*. Professori Matti Kuusi kiitteli 1980 kirjasarjan hyödyllisyyttä. Hänen mukaansa muistitietotoimikunta ja sen avustajat olivat osa kansakunnan muistia. ”Muistamisen vapaus on yksi suomalaisia perusoikeuksiamme.”⁴

Sisällissodan ja työmiehen 1920-luvun muistojen ohella sarjan antologioissa kuvattiin muun muassa osuustoimintaa, lapuanliikkeen ja pulan aikoja sekä sotavuosia. Kerronnan antoisia ja vaikuttavia muistelmappalasia on voitu hyödyntää tässäkin tutkimuksessa. Julkaisusarja on jatkunut vielä 2010-luvulla uusilla antologioilla, muun muassa ympäristö- ja aseistakieltäytymismuistoin.⁵

Toimikunnan ensimmäinen sihteeri Heimo Huhtanen teki todella pitkän päivätyön aina vuoteen 1989 saakka. Kansanomaisena häntä oli helppo lähestyä maakunnista niin puhelimitse ja telefaksilla kuin kirjeilläkin mitä moninaisimmissa perinneasioissa.⁶

---

1 Pesonen, s. 149–154; arkistosta ja Matti Niemisestä (1929–93) ks. myös Hentilä ja Mikko Kosunen 2019, s. 61–64.

2 Matti Nieminen: ”Kunnioita työntekijää!” Työläisopiskelija 3/1963 (Nieminen 1963).

3 Ks. teoksen kokoamisen taustaa Matti Hako: Koottujen työläismuistojen tausta. Työläisopiskelija 8/1964; ks. myös kirjan arviointi Olavi Aaltonen: Muistitieto. Työläisopiskelija 9–10/1964.

4 Matti Kuusi: Avaintodistajia. Tallentaja 1/1980, s. 20.

5 Pesonen 2019, s. 160–162, vuosien 1960–2019 keruista, s. 164–165. – Mainittakoon, että muistitietotoimikunta julkaisi vuodesta 1963 alkaen monistettua Muistitietouutisia keruun järjestäjien, kerääjien ja asiantuntijoiden yhdysiteenä. Se muuttui 1966 Tallentajaksi, ja se puolestaan sulautui 1990 Työväentutkimus-julkaisuun.

6 Seuraajina olivat 1990 maisteri Simo Laaksovirta, 1990–2016 filosofian lisensiaatti Risto Reuna ja sitten maisteri Pete Pesonen (Pesonen 2019, s. 159–160).

Opintokerhoja, pihkaa ja hikeä

VUODEN 1958 LOPULLA muodostivat TSL, Opintotoiminnan keskusliitto ja Svenska föreläsnings- och studiecirkelföreningen erityisen yhteistyötoimikunnan, joka ryhtyi pohtimaan alustavia toimia, joilla saataisi aikaan uusi tarkistus vuoden 1949 opintokerhokomitean mietintöön ja sen ehdotuksiin. Vuonna 1955 tehty perusteellinen selvitys ei ollut johtanut mihinkään toimiin. Se oli pysähtynyt kouluhallitukseen.

Kolmen opintokeskuksen yhteinen aloite johtikin siihen, että Valtion kansansivistyslautakunta asetti vuoden 1959 alussa vielä uuden tarkistustoimikunnan käymään läpi komiteamietinnön ehdotuksia. Puheenjohtajaksi nimettiin Mauno O. Karttunen ja sihteeriksi Oiva Valavaara sekä muiksi jäseniksi Uuno Peltoniemi, Arvi Hautamäki ja Evert Ekroth.

Muutamaa kuukautta myöhemmin, kesän alussa, keskeiset sivistysjärjestöt luovuttivat opetusministeri Heikki Hosialle (maalaisliitto) kirjelmän, jolla uudemman kerran toivottiin kansankirjastolain ja työväenopistolain viemistä eduskunnan käsittelyyn. Samalla esitettiin valmisteltavaksi lakiehdotus opintokerho- ja luentotoiminnasta.

Syksyllä 1959 valmistui uusi arvio opintokerhokomitean mietinnöstä. Komitean kanssa oltiin samaa mieltä siitä, että tulevan opintokerholain mukaista valtionapua annettaisi vanhan käytännön mukaisesti opintokerhoja, kansantajuisia tieteellisiä luentoja, opintokeskuksia ja kansansivistysjärjestöjä varten. Komitea oli ollut sillä kannalla, että määrärahat opintokerhojen ja kansantajuisten tieteellisten luentojen valtionapuja varten olisivat arviomäärärahoja ja toiset kaksi olisivat kiinteitä. Nyt kansansivistyslautakunta oli sitä mieltä, että vain ensiksi mainittu olisi arviomääräraha.

Lautakunta oli lisäksi opintokerhon valtionavusta sillä kannalla, että sitä ei myönnettäisikään menoja varten tiettyinä prosenttimäärinä vaan opetusministeriön määräämänä kokonaissummana. Lautakunnan uuteen kantaan sisältyi myös se, ettei opintokerholta edellytettäisi omaa osuutta.¹

¹ *TSL vuonna 1958*, s. 1; Pikkusaari 2014, s. 93–94.

Mainittakoon, että joulukuussa 1963 muodostettiin vielä yksi yhteisorganisaatio, Opintojärjestöjen tutkintolautakunta. TSL:n ohella perustajiin kuuluivat Opintotoiminnan Keskusliitto, Kansanvalistusseuran kirjeopisto ja Kansakoulun nuorisotyön keskus. Uuden tutkintolautakunnan tarkoituksena oli järjestää virallisia tutkintotilaisuuksia sekä kirjeopistoissa että opintokerhoissa opiskeleville.¹

”SUKKASILLAAN” ETEENPÄIN

Suomalaisille sivistysjärjestöjen edustajille tarjoutui muitakin mahdollisuuksia sivistysasioiden yhteiseen pohtimiseen kuin toivotun lain kiirehtiminen tai määrärahojen puolustaminen valtion tulo- ja menoarvion vuotuisissa käsittelyissä. Joulukuussa 1940 perustettu Kansansivistysopillinen yhdistys muodosti yhden yhteisen foorumin. Sivistysliitolla oli sen johdossa edelleen vaikuttava asema. Esimerkiksi viisikymmenluvun lopulla puheenjohtajana toimi professori Urpo Harva, varapuheenjohtajana pääsihteeri Arvi Hautamäki, sihteerinä toimistos sihteeri Oiva Valavaara ja johtokunnan jäsenenä kansanopiston johtaja Eino Nikkilä, toimitsija Nestori Parkkari ja toiminnanjohtaja Viljo Kosonen. Yhdistys alkoi paneutua voimakkaammin kansansivistysopillisen tutkimuksen tekemiseen ja käynnisti keväällä 1958 suomalaista kansansivistystyötä koskevan bibliografian laatimisen. Maisteri Marjatta Soisalon-Soinisen kokoama bibliografia valmistui 1961.²

Yleisemmin kansansivistyksen näköaloja ja ongelmia käsiteltiin esimerkiksi 12.–14. kesäkuuta 1960 Lahdessa, missä järjestettiin VIII Yleinen kansansivistyskokous. TSL oli edustettuna sekä työryhmissä että yleiskokouksessa, kuten vastaavissa aieminkin. Tällä kertaa tapahtumassa oli myös kansanvälistä väriä. Unescon edustajana esitelmöi R. Attygalle ja toisena esitelmän pitäjänä oli itävaltalainen tohtori Herbert Grau.

Sivistysliitolla oli kansainvälisiä yhteyksiä ihan omastakin takaa joka vuosi. Esimerkiksi heinäkuussa 1959 piti kansainvälinen työväen sivistysjärjestö IFWEA konferenssinsa naapurimaan pääkaupungissa Tukholmassa. TSL oli siellä edustettuna.

Liiton edustajia osallistui keväällä 1960 Kööpenhaminassa pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen tavanomaiseen konferenssiin. Muitakin pohjoismaisia tilaisuuksia ja tapaamisia oli esimerkivuonna 1960. Liiton puheenjohtaja Yrjö Kallinen kävi juhlapuhujana Ruotsin suomalaisten kesäjuhlassa. Välillisesti liitto oli mukana myös Työväen Akatemiassa järjestetyssä kahden viikon mittaisessa kesäkoulussa, johon osallistui sillä kertaa Englannin WEA:n Pohjois-Yorkshiren piirin väkeä. Liiton opintosihteeri

¹ *TSL vuonna 1963*, s. 4–5.

² Työläisopiskelija 3/1958; Työläisopiskelija 1/1962; *Suomen vapaan kansansivistystyön bibliografia 1820–1955*, 292 sivua, Otava 1961; bibliografiatyö jatkui käsittäen seuraavaksi vuodet 1956–1960.

Väinö Ruusala johti puolestaan Akatemian toveriliiton samanaikaista opintomatkaa Brittein saarille.¹

Uudet arviot tehtiin komiteamietinnöstä ja näkemykset esiteltiin syksyllä 1960 toiveineen opetusministeriölle. Mutta asiat eivät vielä edenneet kansansivistysjärjestöjä koskevan opintokerholain osalta toivotulla tavalla. Vuonna 1960 valtioneuvosto antoi eduskunnalle joka tapauksessa esityksen uudeksi kirjastolaiksi. Muut jäivät edelleen odottamaan vuoroaan. Seuraavanakaan vuonna 1961 lakiasia ei liikahtanut, mutta opintokerhomäärärahoihin saatiin kohtuullinen korotus. Aivan kuin Yrjö Kallisen luonnehtimalla tavalla, ”sukkasillaan”, eteni sitten esimerkiksi kansalais- ja työväenopistojen valtionapua koskeva esitys. Sekin oli askel eteenpäin ja vahvistettiin laiksi heinäkuussa 1962.²

Järjestöjen voimien kokoaminen ja tavoitteiden keskittäminen koettiin tärkeäksi ja tarpeelliseksi. Vuoden 1962 alussa koottiin aiempaa yhteistyötoimikuntaa laajempi, kaikkiaan kahdeksan sivistysjärjestön muodostama Suomen kansansivistysjärjestöjen yhteistoimikunta. Sekin oli epävirallinen yhteistyöelin. Liiton edustajina olivat pääsihteeri Arvi Hautamäki ja opintosihteeri Väinö Ruusala. Uuden toimikunnan tavoitteeksi asetettiin hoitaa yhteisiä ”taloudellisia ja kansainvälisiä asioita ja mahdollisuuksien mukaan osallistua kansansivistyspolitiikkaan”, kuten TSL:n toimintakertomuksessa luonnehdittiin. Yhteyksiä haettiin pohjoismaihin, siellä vastaaviin yhteiselimiin. Lisäksi yhdessä kansansivistyslautakunnan kanssa toteutettiin esimerkiksi toukokuussa sivistysjärjestöjen työntekijöiden opintomatka Itävaltaan. Siellä oli isäntänä maan kansanopistoyhdistys (Verein für Österreichische Volkshochschule).³

Maan kulttuurielämässä orasti uusia näkemyksiä. Kuin tulevia muutosten tuulia ennakoiden piti pääsihteeri Arvi Hautamäki huhtikuun 1962 lopulla TSL:n edustajistossa esitelmän, jossa hän kaavaili tehokkaampaa yhteistyötä Työväen kulttuurijärjestöjen neuvottelukunnan (TSL, STM, TNL) toimintaan. Seitsemän vuotta aiemmin muodostetun neuvottelukunnan vuotuisissa tapaamisissa oli pohdittu käytännön yhteistyöasioita ja kuultu osapuolien suunnitelmista. Uusina toivottavina askelina Hautamäki toi nyt esiin maakunnallisen yhteistyön vahvistamisen sekä yhteisten työväenhenkisten kulttuurijuhlien aikaansaamisen ainakin muutamissa alueellisissa keskuksissa. Hän toivoi, että kulttuurijärjestöjen yhteistyön kehittämällä ”voitaisiin herättää uusi aatteellistuttamiskausi työväenliikkeessämme”.⁴

¹ *TSL vuonna 1959*, s. 4; *TSL vuonna 1960*, s. 3–4.

² *TSL vuonna 1961*, s. 5; *TSL vuonna 1962*, s. 5; ks. valmisteluista myös Henttinen 2002, s. 92–94.

³ *TSL vuonna 1962*, s. 5.

⁴ Arvi Hautamäki: Työväen kulttuurijärjestöjen yhteistyö ja sen kehittäminen. Suomen Sosialidemokraatti 28.4.1962, myös lainaukset.

HUOMIOTA TUTKIMUKSEEN JA OPINTOMENETELMIIN

Aika työskenteli uuden opintokerholain hyväksi myös sillä tavoin, että kansansivistystyöhön, kulttuuritoimintaan ja myös vapaa-ajan käyttöön kohdistui kasvavaa yleistä mielenkiintoa tutkimuskohteena. Edeltä muistetaan Urpo Harvan uusia näkymiä avanneet tutkimustulokset 1940–50-luvun taitteesta. Esimerkiksi vuonna 1958 järjestetyssä pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen konferenssissa kertoi sosiologian professori Erik Allardt tutkimusryhmänsä tuloksista. Kohteena olivat suomalaisen nuorison vapaa-ajan vieton tavat.¹

Sivistysliiton parissa käynnistyi 1958 kansainvälisen IFWEA:n aloitteesta sivistystyötä koskeva tutkimus tai ehkä paremminkin kartoitus. Haastateltavana oli 52 opintokerhoa ja 293 yksittäistä kerholaista. Tutkimustyön teki opintos sihteeri Lahja Kivinen. Lisäksi haastattelijoina olivat maisterit Alli Lahtinen ja Usko Puustinen sekä opintoneuvoja Juhani Hietanen. Liitto oli mukana myös Lomaliiton teettämässä tutkimuksessa, jonka kohteena oli aikojen muuttumista hyvin kuvaten loma ja matkailu. Tutkimuksen teki Yhteiskunnallinen korkeakoulu, joka vuonna 1960 siirtyi Helsingistä Tampereelle.²

Opintotoiminnan Keskusliitto, TSL ja Svenska studieförbundet³ tekivät Yhteiskunnalliselle korkeakoululle aloitteen tutkimuksen tekemisestä opintokerhoista. Filosofian liseniaatti Aulis Alanen ryhtyi työhön. Kun TSL järjesti syyskuussa 1962 Työväen Akatemiasa kahden päivän mittaisena paikallisjärjestöjen työntekijöiden neuvottelupäivät, pyydettiin Alanen avauspäivänä kertomaan tekeillä olevasta työstään.

Aulis Alanen paneutui laajassa, vuoden 1963 alussa valmistuneessa tutkimuksessaan *Opintokerhotyön näköaloja* opintokerholiikkeen kokonaisuuteen 1940-luvun lopulta alkaen. Kerhotoiminnan järjestösidonnaisuudesta hän näki sekä kielteisiä että myönteisiä seurauksia. Hän arvioi kerhotoiminnan painopisteen pysyneen maaseutuvaltaisena huolimatta maan vähittäisestä teollistumisesta.

Lisäksi Alanen muun muassa arvioi Opintotoiminnan Keskusliiton, Työväen Sivistysliiton ja ruotsinkielisen opintokerholiikkeen osallistujia todeten heidän olevan erilaisia. Myös poliittisia eroja löytyi, mitä voi pitää hyvin luonnollisena. Esimerkiksi OK:n sisälläkin oli jo erilaisia ryhmiä, sekään ei ollut niin yhtenäinen ja homogeeninen kokonaisuus kuin ennen. Esimerkiksi vuonna 1955 siihen liittyi ensimmäinen poliittiseksi katsottava järjestö Maaseudun nuorten liitto (myöhemmin Keskustanuoret). TSL:n kerholaiset olivat edelleen keskimäärin hieman vanhempia kuin OK:n kerhoissa opiskelleet. Tapahtuneista muutoksista huolimatta Alasen mielestä opintokerhotoiminta ei

1 Pikkusaari 2014, s. 99.

2 TSL vuonna 1959, s. 13.

3 Taustana Svenska föreläsnings- och studiecirkelföreningen vuodesta 1921, alkuaan 1882 perustettu Svenska folkskolans vänner (*Sivistysjärjestöt Suomessa* 1980, s. 22–23).

ollut lainkaan väistyvä opiskelumuoto. Hän myös arvosteli valtionavun vaatimatonta tasoa. Näin tämäkin tutkimus perusteli uuden lain tarpeellisuutta.¹

Varmemmaksi vakuudeksi tutkimusta toivoneet kolme sivistysjärjestöä kävivät luovuttamassa valmistuneen teoksen opetusministeri Armi Hosialle (kansanpuolue). Arvi Hautamäki lausui saatesanat, ja samalla järjestöt pyysivät ministeriä kiiruhtamaan ehdotuksen laatimista uudeksi opintokerholaiksi. TSL kiinnitti muutenkin huomiota valmistuneeseen tutkimukseen: opintosihteeri Väinö Ruusala esitteli sen laajasti Työläisopiskelijassa.²

INHIMILLISIÄ TAITEKOHTIA

Sivistysliiton toiminta jatkui tutuin muodoin, uutta lakia toiveikkaasti ja samalla hie-
man kärsimättömänä odotellessa. Liiton sisäisiä suhteita jäyti edelleen sosialidemo-
kraattien ja kansandemokraattien keskinäinen jännite. Lisäksi ilmapiiriin oli omaa
vaikutustaan myös sosialidemokraattisen liikkeen hajanaisuudella. Sehän heijastui
muutenkin koko suomalaisen yhteiskuntaan ja poliittisten puolueiden keskinäisiin
suhteisiin. Tilanne kuvastui monin tavoin esimerkiksi SDP:n puoluekokouksessa huh-
tikuussa 1960. Omassa tervehdyspuheessaan puoluekokousväelle kouluneuvos, pääsih-
teeri Arvi Hautamäki toivoi puolueen palkkaavan uudelleen itselleen opintosihteerin.
Tehtävässä oli juuri toiminut vuosina 1958–1960 maisteri Pauli Burman.

Hautamäki kiinnitti lisäksi mitä ilmeisimmin aivan tarkoituksella huomionsa koko
puolueen uudistumisen tarpeeseen; tarvittiin sisäistä, henkistä kasvua opinto- ja kas-
vatustyön avulla. Hänen luettelonsa tarpeellisista, ajankohtaisista aiheista ei ollutkaan
ihan vähäinen. Kunnallistietoa oli tarpeen opiskella, samoin talousaiheita, kansainväli-
siä näkökohtia, koulukysymystä ja kasvatusta yleisemminkin. Valtiolliseen, sosiaaliseen,
sivistykselliseen ja järjestödemokratiaankin oli paneuduttava, samoin nuorisokasvatuk-
seen. ”Joka härjillä kyntää, se härjistä puhuu”, selitti puheenvuoroaan Hautamäki, joka
itse asiassa sai sillä kertaa tuoda kokousväelle TSL:n, Työväen matkailuliiton, Suomen
pienviljelijäin liiton ja Työväen Urheiluseurojen Keskusliiton yhteisen tervehdyksen.³

TSL muodosti jatkuvasti hyvin merkittävän suomalaisen järjestökokonaisuuden.
Esimerkiksi 1961 liitolla oli 66 jäsenjärjestöä ja niissä oli runsaat 1,4 miljoonaa hen-
kilöjäsentä, päällekkäisyydet mukaan lukien. Uusien sääntöjen mukaan toimineita
opintojärjestöjä oli maan eri puolilla 18, ja vanhojen mukaisia sivistystyöjärjestöjä oli
vastaavasti kymmenen. Opintokerhotoiminta pysytteli jatkuvasti verraten tasaisena,

1 *TSL vuonna 1962*, s. 5; Pikkusaari 2014, s. 131–132; Ojanen 2018, s. 64–65.

2 Väinö Ruusala: Opintokerhot tutkimuksen valokeilassa. Työläisopiskelija 2/1963.

3 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXV puoluekokouksesta 1960. Helsinki 1961, s. 7, 22–23, lainaus, s. 7, 23.

mutta esimerkiksi vuonna 1962 koettiin kurssi- ja luentotoiminnassa huomattavaa kasvua. Kun edellisenä vuonna lukumäärä oli 73, se lähes kaksinkertaistui 128 tilaisuuteen. Uusia opintoaineistoja tuotettiin ja kirjeopistoon kirjekursseja.

Uuden vuosikymmenen, kuusikymmenluvun alku merkitsi myös eräitä inhimillisiä taitekohtia Sivistysliiton vaiheissa. Pitkän päivätyön aina vuodesta 1929 alkaen tehnyt kansliasihteeri ja Työläisopiskelijan toimittaja Oiva Valavaara menehtyi vuoden 1961 maaliskuussa. Sitä ennen valmistui painosta hänen kokoamansa *Yhdistystoiminnan käsikirja* (1961), kuin testamenttina.

Toinen pitkän sivistystien kulkenut, 1924 liittoon opintoneuvojaksi tullut Arvi Hautamäki jäi pääsihteerinä eläkkeelle vuoden 1963 elokuun lopussa. Välillä hän oli ollut myös Työväen Akatemian palveluksessa. Hautamäen vaikutus oli ollut merkittävä niin liiton kotimaisissa kuin myös kansainvälisissä yhteistyösuhteissa. TSL:n toimikunta ja henkilökunta järjestivät jäähyväiskahvitilaisuuden HTY:n ravintolan kabinetissa. Paikalla oli myös Ruotsin ABF:n opintorehtori Hugo Heffler, joka ojensi kouluneuvos Hautamäelle kiitoksena ja tunnustuksena hyvin harvoin jaetun ABF:n kultaisen ansiomerkin. Ennen Arvi Hautamäkeä sen oli saanut vain seitsemän ruotsalaista, yksi norjalainen ja yksi tanskalainen.¹

Uusi mahdollinen henkilö pääsihteerin tehtävään löytyi helposti, kuten liitossa ennenkin, mutta nyt valinta ei ollut aivan läpihuutojuttu. TSL:n varapuheenjohtaja R. H. Oittinen oli kiinnittänyt huomionsa jo monissa työväenliikkeen tehtävissä toimineeseen 35-vuotiaaseen Olavi Hurriin, muun muassa hänen aatteellisten lehtikirjoitustensa kautta. Ikäeroa oli, mutta he tunsivat toisensa eri yhteyksistä 1950-luvun alusta lähtien.

Hakijoita oli useita, mutta lopullinen valinta tapahtui kahden sosialidemokraatin, Oittisen ehdokkaan Hurrin ja opintosihteerin Väinö Ruusalan välillä. Liiton toimikunnan kansandemokraattiset jäsenet Nestori Parkkari ja Gunnar Asplund ilmoittivat, etteivät voi osallistua Hurrin valintaan, kun eivät häntä tunne. Toimikunnan muut jäsenet hänet kyllä tunsivat. Vastustusta ilmaisi muun muassa SAK:n edustaja, TPSL-taustainen Uno Nokelainen. Yhtenä perusteena viitattiin Hurriin lukuisiin, lyhytaikaisiin työsuhteisiin, ei niinkään miehen aatenäkemyksiin. Enemmistöäänin hänet kuitenkin valittiin ja kutsuttiin tehtävään 1. heinäkuuta 1963 alkaen.²

Olavi Hurri oli osallistunut jo 1949 Sivistysliiton 30-vuotisjuhlatilaisuuteen sos.dem. työläisnuorten edustajana. Edellä on viitattu hänen toimintaansa Helsingin maalaiskunnassa ja myös koillisen Helsingin esikaupungeissa niin nuorten kotkien kuin nuorisoliitonkin tehtävissä. Opintokerhotoimintakin oli tullut tutuksi. Kouluopinnot jäivät keskikouluun, kun työelämä kutsui. Myöhemmin hän oli toiminut

¹ Työläisopiskelija 7/1963; Oh [Olavi Hurri]: Vartion ja sukupolven vaihdos. Työläisopiskelija 8/1963.

² Väinö Ruusala siirtyi 1.10.1963 alkaen seitsemän vuoden palveluksen jälkeen TSL:stä Suomen kansanopistoyhdistyksen toiminnanjohtajaksi (Työläisopiskelija 8/1963).

muun muassa muutamien lehtien toimittajana (Suomen Sosialidemokraatti, Työläisnuorisovihuri, Työn Voima), Helsingin sos.dem. nuorisopiirin sihteerinä, jonkin aikaa TUL:n järjestösihteerinäkin ja sittemmin myös ”bunkkerissa” vuoden 1957 puoluekokousta valmistellen, yhtenä juttomiehenä. Hurrissa oli vahva leskisläinen leima, mikä kyllä hiljalleen hivenen haalistui. Työuraan kuuluivat myös puolueen tiedotussihteerin ja vakuutusyhtiö Turvan hankintapäällikön lyhytaikaiset tehtävät. Maan eri kolkat olivat tulleet tehtävissä tutuiksi, samoin lukuisat järjestöihmiset.

Tämän kirjoittajallekin hän joskus mainitsi, tarkoituksella hiukkasan liioitellen ja silmää iskien, olleensa työväenliikkeessä melkeinpä kaikissa muissa järjestöjen tehtävissä, paitsi ei naisliikkeessä.¹ Useat työtehtävät olivat lisäksi sivunneet Sivistysliittoa ja sen tehtäväkenttää, jopa pohjoismaisia sivistysjärjestöjä. Monet henkilöt olivat siten ennestään tuttuja. Vieraista kielistä sujuivat hyvin ruotsi ja englanti.

Olavi Hurri paneutui tarmolla uusiin tehtäviinsä. Samalla hän seurasi Arvi Hautamäkeä lukuisiin luottamustehtäviin erilaisissa sivistysjärjestöjen yhteisissä elimissä. Merkkilepantavaa oli myös, että Hurrista tuli lisäksi esimerkiksi SN-seuran keskusjohdokunnan jäsen vuosiksi 1967–1979 ja 1983–1990 sekä puhemiehistön jäsen vuosien 1968–1979 ajaksi. Kuten Jussi Pikkusaari on huomauttanut, Hurri pääsi toden teolla paneutumaan Väinö Voionmaan näkemyksiin sivistystyöstä, kun hän laati sittemmin professorista elämäkertakirjoituksen *Tiennäyttäjien* vuonna 1967 valmistuneeseen kakkososaan.²

KOMMUNISTTIEN SUORAT RIVIT

Sekä SKP:n että SDP:n puoluekokoukset ajoittuivat kolmen vuoden rytmensä takia taas samalle vuodelle 1963. Niissä oli suurta eroa, etenkin julkisuudessa nähdyn osalta, mutta yhteisiäkin piirteitä oli. Molemmilla oli myös omat yhteytensä Työväen Sivistysliittoon sekä opinto- ja sivistystoimintaan sen parissa. Kumpikin puolue oli Sivistysliiton jäsen.

Kommunistisen puolueen XIII edustajakokous huhtikuussa Kulttuuritalossa noudatti tuttua kaavaa, josta ei puheenvuoroissakaan poikettu. Edustajakokouksen keskeinen ydin oli edelleen pääsihteerin Ville Pessin suullisesti esittämä toimintaselostus. Se kuvasi verraten laajasti kansainvälistä tilannetta sekä Suomen tilanteen niin talouden kuin politiikankin osalta. Huomattavan kookas osio kertoi taistelusta ”suurpääomapiirien ja oikeiston turmiollista politiikkaa vastaan rauhan ja elämänoikeuksien puolesta”.

1 Tietoa Olavi Hurrin (1927–2010) elämänvaiheista myös laajassa videohaastattelussa (Inkoo 22.10.1993, haastattelijoina kirjoittaja ja Matti Kauppi, Työväen muistitietotoimikunta).

2 Työläisopiskelija 5–6/1963; *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 64–68, 71–72, 88–90; Pikkusaari 2014, s. 119–124; *TSL vuonna 1963*, s. 3–4, 10; Kinnunen 1998, s. 483, 485.

Ykköskohtana tässä oli toiminta ”rauhan ja Suomen ja Neuvostoliiton ystävyiden puolesta ja hallituskysymys”. Muina jaksoina olivat taistelu työväenluokan oikeuksien puolesta, puolueen työ maaseutuväestön, viran- ja toimenhaltijoiden, vapaan ammatin harjoittajien ja pienyrittäjien hyväksi. Kunnallispolitiikasta oli oma kokonaisuutensa, samoin aivan lopuksi varsin iso erittelevä jakso puolueesta.

Kulttuuripolitiikasta oli oma katsauksensa Pessin puheessa. Mielenkiintoisella tavalla hän aisti maan sivistyselämässä ”vallanvaihdon tunnelmaa”, nuorten uuden sukupolven esiin murtautumista tieteissä, taiteissa ja muussa kulttuurielämässä. Samalla kuitenkin oli kaupallisuus vahvistumassa ”suuren rahan” voimalla. Taiteissa oli leviämässä jopa ”halpahintainen kaupallinen rihkama”. Hänen yksinkertainen ja vaivattoman tuntuinen ratkaisunsa oli tässäkin sosialistinen yhteiskuntajärjestelmä, ”joka on vapaa ei vain aineellisen vaan myös henkisen työn riistosta”.

Jälleen kerran pääsihteeri muistutti puolueväen aatteellisen selvitystyön tärkeydestä. Sen lisäksi tarvittiin ”kaikkien sivistysystävällisten voimien yhteistyötä”. Hän kiinnitti huomiota myös koulunuudistukseen, yhtenäiskoulun toteuttamiseen sekä korkeakoulujen opetuksen demokratisoimiseen.¹

Samoja aiheita ja ilmauksia toistui keskustelupuheenvuorojen jälkeen kokouksen hyväksymässä laajassa päätöslauselmassa. ”Kulttuuripoliittisen yleisen taistelun rinnalla puolue tulee kaikin käytettävissä olevin keinoin suorittamaan kulttuurin kenttätöitä, työväenluokan maailmankatsomuksen mukaista kansansivistystoimintaa ja voimistamaan työväenjärjestöjen kulttuuripyrintöjä.” Oman puolueen parissa tuli vahvistaa aatteellista kasvatustyötä.

Tavoitteena oli vahvistaa opintokerhotoimintaa ja kohottaa sen tasoa. ”Kerhot muodostavat edelleen perustan käytännöllisessä opintotyössä.” Opinto-ohjaajien koulutusta oli tehostettava ja lisäksi tuli etsiä uusia opintomuotoja. Jatko-opiskelun mahdollisuuksiakin oli kehitettävä kerholaisille. Luonnollisesti ei sanallakaan mainittu opintokerhojen emoa, Sivistysliittoa.²

SOSIALIDEMOKRAATTINEN KAMPPAILU JATKUU

Mauno Koivistolla ja monilla muillakin samoissa ajatuksissa olleilla oli vuoden 1963 SDP:n puoluekokoukseen mentäessä suuria tavoitteita. Puoluesovintoa oli rakennettava. Muutoksiin tarvittiin henkilöratkaisuja. Lisäksi puolue oli saatava ulos siitä eristyneisyydestä, johon se oli myös ulkopoliittista syistä joutunut viisikymmenluvun lopulla.

¹ Suomen Kommunistisen Puolueen XIII edustajakokous Helsingin Kulttuuritalossa 12.–15.4.1963. 2. p. Helsinki, Pessin toimintaselostus, s. 17–76, lainaukset, s. 42, 59, 60, 61.

² SKP edustajakokous 1963, päätöslauselma, s. 110–139, lainaukset, s. 131, 136.

Avauspuheessaan kesäkuun 15. päivänä 1963 puheenjohtaja Väinö Tanner ei HTY:n salissa suoraan puhunut sovinnon tarpeesta, mutta totesi hitaan muutoksen tuovan jäseniä takaisin puolueeseen. Luopiot ja renegaatit hän kyllä mainitsi. TSL:n edustajana kokoukseen osallistui kutsuvieraana jälleen kerran Arvi Hautamäki, mutta hän ei käyttänyt missään vaiheessa kokouspöytäkirjaan kirjattua puheenvuoroa.¹

Kokouksessa käsiteltiin ja hyväksyttiin iso joukko aloitteita ja muun muassa laajahko kulttuuripoliittinen ohjelma. Sitä esitteli kokousväelle kulttuuripoliittisen valiokunnan sihteeri, toimittaja Arvo Salo. Se sivusi myös sivistystyötä. Lisääntyneestä koulutustarjonnasta huolimatta aikuiskasvatukselle todettiin olevan jatkuvasti tarvetta. Siihen tuli kiinnittää enemmän huomiota jo opettajainvalmistuslaitoksissa, samoin ylempien luokka-asteiden oppilaisiin, jotta heidän siirtymisensä sen pariin olisi aikanaan luontevaa. Yleisistä puitteista todettiin kovin lyhyesti: ”Nyky aikaista aikuiskasvatusta on tuettava ajanmukaisella lainsäädännöllä.”²

Maininta aikuiskasvatuksesta viittasi hiljalleen esiin nousevaan suuntaukseen: järjestöllisen, esimerkiksi TSL:n toteuttaman vapaan kansansivistystyön sijasta alettiin usein puhua ja kirjoittaa yksilökeskeisemmästä aikuiskasvatuksesta. Sivistysliiton ja muiden sivistysjärjestöjen näkökulmasta kansa-sanana sivuuttaminen ei ollut pitkän perinteisen linjan näkökulmasta aivan ongelmatonta.³

ALOITE TUOTTAAP OPINTOKERHOLAIN

Kuusikymmenluvun alkuvuosista, osin juuri vuodesta 1963 muodostui monellakin tavalla suomalaiselle työväenliikkeelle merkityksellinen taitekohta. Vankan ja yhtenäiseltä näyttäneen SKP:n julkisivun takana oli uudistumisajatuksia, joita erityisesti alkoi nousta esiin SKDL:n sosialistien keskusteluissa. Jo vuoden 1956 paljastukset olivat herättäneet muutoshaluja. Esimerkiksi useat kulttuurijärjestö Kiilan jäsenet irtautuivat silloin kokonaan kommunistisesta liikkeestä.

Kirjailija Jarno Pennasen toimittama uusi Tilanne-lehti ravisteli vuodesta 1961 alkaen uusiin ajatuksiin. Kaksi vuotta myöhemmin SKP:n vanhoillinen johto ryhtyi vastavetona julkaisemaan Aikalainen-lehteä, johon se sai aluksi keulahahmoksi runoilija Pentti Saarikosken. Pian runoilijan ja lehdenkin linjanvedot muuttuivat uudistusten suuntaan.⁴ Ajassa nousevia kulttuuripoliittikan radikaaleja ajatuksia

1 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXVI puoluekokouksesta 1963. Helsinki 1963, avauspuhe s. 6–11.

2 SDP puoluekokous pk. 1963, s. 164–171 (Salon esittely ja keskustelua); Esityksiä puoluekokoukselle 1963, s. 52–65, lainaus, s. 62 (puoluetoimikunnan esitys).

3 Niemelä 2006, s. 36; Ojanen 2018, s. 65.

4 Ks. Haikara 1975, s. 167–169, 180–182, 198–200; Rinne 2006, s. 196–199, 220–226.

nosti toisaalla esiin sosialidemokraatti Arvo Salon vuosina 1959–1961 päätoimittama Ylioppilaslehti. Lehti oli viisikymmenluvulta alkaen esitellyt myös modernismin näköaloja.¹

Sosialidemokraattien sovinto otti ensi askeleita eteenpäin. Se heijastui helpottaen Sivistysliiton keskeistä toimintakenttää. Lisäksi kaksikin liittoa sivuvaava asiaa nytkähti viimein vuoden 1963 kuluessa liikkeelle.

Eduskunnassa hyväksyttiin 23. marraskuuta 1963 työväenpuolueiden ja maalaisliiton äänin 123–68 ponsi, jolla eduskunta asettui koulunuudistuskysymyksessä yhte-näiskoulun periaatteen kannalle. Ratkaisussa hyväksyttiin toivomus, jolla edellytettiin ”hallituksen ensi tilassa valmistavan koulunuudistusta koskevat lakiesitykset ja antavan ne välittömästi eduskunnan käsiteltäväksi”. R. H. Oittisen ja myös TSL:n sekä työväenpuolueiden yhteinen lempilapsi saatiin näin toden teolla alulle valtionhallinnossa.²

Uusi opintokerholaki puolestaan liikahti jo hieman aikaisemmin eteenpäin, joskin toisin kuin oli ajateltu ja odotettu, ei opetusministeriön valmistelusta vaan yksittäisen kansanedustajan lakialoitteen pohjalta. Maalaisliiton kansanedustaja Olli Kervinen Mikkelin läntisestä vaalipiiristä teki aiheesta lakialoitteen, johon hän kokosi kaikista eduskuntaryhmistä 18 allekirjoitusta.³

Asialle oli laajaa myönteistä tukea, mikä sitten näkyi hyvin nopeana käsittelyaikana. Monilla aikakauden kansanedustajilla oli henkilökohtaista kokemusta kansansivistys-työstä. Annastiina Henttinen on korostanut, että kaikissa puolueissa nähtiin asian edistäminen tärkeäksi. Käsittelypuheenvuoroissa painottui opintotoiminnan erityinen merkitys maaseudulle. Esimerkiksi kansanedustaja Uki Voutilainen (sd) toi esiin, että ”opintokerho on monen syrjäseudun ihmisen, Matin ja Maijan ainoa korkeakoulu kansakoulun jälkeen”.⁴

Eduskunnan sivistysvaliokunta käsitteli aloitteen laiksi opintokerhojen valtion-avusta syksyllä 1963 ja hyväksyi sen yksimielisesti. Varsinainen eduskuntakäsittely siir-tyi vuoden 1964 puolelle; siis sattumoisin Sivistysliiton 45-vuotisjuhlavuoden puolelle. Laki hyväksyttiin eduskunnan täysistunnossa 23. tammikuuta 1964, mutta se astui voimaan vasta vuoden 1965 alussa.

Opintokerhotoiminta sai ensimmäisen kerran laissa määritellyn ja säädellyn aseman. Se oli merkittävää jo sellaisenaan. Kerhotoiminnan luonne ei sinänsä muuttunut, mutta se sai lain avulla tavallaan turvatumman aseman ja mahdollisti pitkäjänteisem-män toiminnan suunnittelun. Lain mukaan valtio tulisi taloudellisesti tukemaan määrätty ehdot täyttävää opintokerhotoimintaa, jota opintokeskukset järjestävät ja

1 Ks. esim. Kolbe 1993, s. 631–632, 653–654.

2 TSL vuonna 1963, s. 4; ks. myös *Tasavallan vuodet*, s. 239 (Jorma Kallenaution), Ripatti 1992, s. 248–253.

3 Olli Kervisestä (1924–97) ks. *Suomen kansanedustajat I 2000*, s. 385–386.

4 Henttinen 2002, s. 93–94, lainaus, s. 94.

kouluhallitus valvoo. Taloudellinen tuki ei kuitenkaan muodostunut läheskään niin suureksi kuin innokkaimmissa toiveissa oli kuviteltu.¹

Jorma Kalela on luonnehtinut Olavi Hurrin pääkirjoitusta Työläisopiskelijassa 8/1964 ”uuden aikakauden eräänlaisena lähtölaukauksena”.² Hurri näki edessään työväenliikkeen suuren nousun ja omaehtoisen sivistystyön välttämättömän kytkeytymisen siihen. Hän myös toivoi, että ”tämä vaihe olisi nyt todellinen ja kestävä”. Jos TSL:n edustamalle työlle olisi aiemmin annettu ”keskeisempi ja todellisempi osuus työväenliikkeessä”, olisivat hänen mukaansa niin työväenliikkeen kuin maankin asiat toisella tolalla kuin ne nyt olivat.³

Sivistysliitossa tervehdittiin tyydytyksellä uutta, kansansivistysjärjestöjen pitkään odottamaa ja toivomaa lakia. Arvioitiin, että se tulisi tukemaan ja parantamaan tämän opintotoimintamuodon edellytyksiä. Liitossa todettiin, että lakia voitiin myös pitää ”yhteiskunnan virallisena arvostuksen ja tunnustuksen osoituksena opintokerhotoiminnalle”.

Liiton parissa valmistauduttiin ahkeralla työllä uuden lain tuloon, erityisesti syksyn 1964 kuluessa. Liiton piti olla siihen valmiina ja samoin opintokerhojen tuli olla kaikkien asetettujen vaatimusten mukaisia uudessa tilanteessa. Vuonna 1964 TSL valmisti myös yhdessä Kulutusosuuskuntien Keskusliiton kanssa opintokerhotoimintaa esittelevän opetuselokuvan.

Kiinnostus kerhotoimintaan kasvoikin jo ennen lakia kaudella 1963–1964, jolloin parisataa uutta kerhoa aloitti. Monien edeltäneiden vuosien ponnistelut tuottivat tulosta. Voi hyvin todeta, että uusi mies, loppukesällä 1963 pääsihteerinä aloittanut Olavi Hurri sai uuden lain myötä koko lailla vauhdikkaan, ellei suorastaan lentävän lähdön. Kauden opintokerhojen yhteismäärä oli 1 518. Niissä oli kaikkiaan 18 337 opiskelijaa, pieni enemmistö eli 51,8 prosenttia naisia. Eniten kerhoja oli Turun ja Porin läänissä 1 327, Uudellamaalla 269, Hämeessä 232, vähiten Vaasan läänissä 37, Pohjois-Karjalassa 52 ja Lapissa 53. Valtaosa kerhoista, noin 96 prosenttia, toimi kaupungeissa tai muissa asutuskeskuksissa.

Eniten opintokerhoja oli sos.dem. nuorten keskusliiton parissa (218), seuraavana olivat KK:n osuusliikkeet (191), sos. dem. työväenyhdistykset (153), SKP:n osastot (151), SAK ja sen liitot (140), Sos.dem. naisten keskusliitto (122) sekä SAJ ja sen alaiset liitot (79). Muutamia esimerkkejä pienemmistä kerhomääristä olivat SKDL:n osastot (69), Nuorten kotkien keskusliitto (67), TUK:n urheiluseurat (15), TPSL:n paikallisosastot (19) ja TUL:n seurat (4).

---

1 Ojanen 2018, s. 72; *TSL vuonna 1963*, s. 4; *TSL vuonna 1964*, s. 5; opintokerhon osuus oli 32 mk, pian sentään jo 55 mk (noin 100 euroa).

2 Kalela 1978, s. 43, myös lainaus.

3 Olavi Hurri: Työväen sivistystyön asema tänään ja huomenna. Työläisopiskelija 8/1964.

Eniten opiskeltiin järjestötehtäviä, sitten kaunokirjallisuutta ja kunnallistietoa. Luettelossa oli kaikkiaan runsaat 30 aihepiiriä. Luettelon puolivälissä olivat edelleen suosittuna olleet sosialismi ja työväenliike, näyttämötaide, ammattiyhdistystieto sekä muun muassa kansainväliset kysymykset ja kirjanpito sekä eri kielet. Vähiten opiskeltiin vastaavasti raittiustietoa, kodinhoitoa ja kodin sisustusta sekä taidetta ja taidehistoriaa. Esperantoakin opiskeltiin vielä neljässä kerhossa kaudella 1963–1964. Yhteiskunnallis-taloudellisia aineita opiskeli noin 50 prosenttia kaikista kerholaisista, humanistisia aineita noin 30, käytännöllisiä aineita noin 16 sekä kieliä hieman yli kolme prosenttia.

Myös kirjeopiston opiskelijamäärät lisääntyivät. Kirjeopiskelu oli laajentanut TSL:n parissa jalansijaansa toden teolla vasta sotavuosien jälkeen. Vuonna 1949 ylittyi 10 000 opiskelijan määrä ensi kerran. Varhempina aikoina kirjeopiskelijat paneutuivat suomen kieleen, järjestötehtäviin, suulliseen ja kirjalliseen esitystaitoon sekä vieraisiin kieliin. Kolmekymmenluvulla tulivat etualalle opistojen valmistuskurssit. Sotien jälkeen lisääntyivät yhteiskunnalliset aineet ja järjestötehtävät. Kunnallistieto vahvisti asemiaan 1960-luvun alussa. TSL:n kirjeopisto sai syksyllä 1964 käyttöönsä oman huoneiston.

Erilaisia kursseja järjestettiin liitossa vuoden 1964 kuluessa yhteensä 54 ja niillä oli kaikkiaan 151 luentoa. Kuulijoita oli runsaat 6 300 henkilöä. Liiton opintoneuvojat tekivät kauden aikana 200 opastus- ja tarkastusmatkaa käyttäen niihin kaikkiaan 672 matkapäivää.¹

Sivistysliiton vuoteen 1964 sisältyi paljon muutakin kuin iloa ja innostusta toivostusta opintokerholaista. Mielenkiintoinen uusi avaus oli kesällä 1964 historianopettajille järjestetty kolmepäiväinen kurssi. Se toteutettiin ”työväenliikkeen kysymysten merkeissä” Väinö Voionmaan opistolla. Lisäksi liitto osallistui Sokeiden keskusliiton pyynnöstä sokeiden opinto-ohjauskurssin järjestämiseen.²

YRJÖ KALLINEN, OMAN TIENSÄ KULKIJA

Kun Kulutusosuuskuntien Keskusliiton valistusosaston päällikkö Yrjö Kallinen valittiin 47-vuotiaana vuonna 1933 TSL:n toimikunnan jäseneksi, alkoi hänen yli kolmen vuosikymmenen mittaiseksi muodostuva taipaleensa liiton johtotehtävissä. Vuonna 1940 hänestä tuli liiton varapuheenjohtaja ja professori Väinö Voionmaan poismenon jälkeen loppukeväällä 1947 liiton puheenjohtaja. Siinä tehtävässä hän toimi aina maaliskuuhun 1965 saakka. Näiden runsaan kolmenkymmenen vuoden kuluessa Suomi muuttui aivan tavattomasti ja myös TSL koki voimakkaita toiminnallisia murroksia.

---

¹ *TSL vuonna 1963*, s. 4, myös lainaus; *TSL vuonna 1964*, s. 5, 11–14, 23; K. Pmi [Kalevi Pihanurmi]: TSL:n kirjeopisto toiminut 40 vuotta. Työläisopiskelija 9–10/1961.

² *TSL vuonna 1964*, s. 5, myös lainaus.

Yrjö Kallista on varsin hankala yksiselitteisesti hahmottaa työväenliikkeen jäsenenä ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Hänen kiinnostuksensa vaikkapa itämaisia uskontoja ja maailmankäsityksiä kohtaan (esimerkiksi zen, buddhalaisuus, hindulaisuus, Mahatma Gandhin opit) tai filosofinen taikka vahvasti psykologisoiva otteensa yhteiskunnallista toimintaa kuvatessaan (lähtökohtina muun muassa Bertrand Russell, Erich Fromm, Karl Mannheim, Leo Tolstoi, Arnold Toynbee) eivät ihan jokapäiväisen eleettömästi istuneet rivisocialidemokraatin muottiin. Sitä hän ei ollutkaan. Hän oli sosialistinakin oman tiensä kulkija.

Opintie alkoi kansakoulusta, mutta sitten elämäkoulussa hän oli erittäin innokas itseopiskelija, ja lukemisen kirjo oli hyvin laaja, vieraita kieliä myöten. Kaunokirjallisuutta siihen ei lainkaan sisältynyt, aivan tarkoituksella. Kallinen pääsi 1905 rautateille töihin 19-vuotiaana. Jo varhain hän omaksui pasifistisen, teosofisen elämäkatsomuksen. Viimeistään punavankina sisällissodan jälkeen hän löysi näistä käsityksistä oman ajattelunsa peruskivet: kaiken olevaisen ykseyden ja tästä johdetun veljeyden. Tästä perustasta juontui hänen koko myötätuntoinen toimintansa kanssaihmiesten hyväksi.

Vapauduttuaan vuoden 1921 lopulla Kallinen työskenteli ensin Teosofisen seuran palveluksessa. Hän oli jonkin ajan myös metallityömiehenä. Vuonna 1924 toimitusjohtaja Väinö Hupli houkutteli hänet osuustoimintaliikkeen palvelukseen KK:n puhujaksi. Vuonna 1927 hänestä tuli valistusosaston hoitaja eli osastopäällikkö. Tästä johtajan tehtävästä hän jäi eläkkeelle 1955. Kaksi vuotta myöhemmin hän sai tasavallan presidentin myöntämänä opetusneuvoksen arvonimen; ”papatusneuvokseksi” hän joskus itseään luonnehti.

Vaikka Yrjö Kallinen oli TSL:n tehtävissä mukana edistämässä työväen kulttuurin erilaisia ilmentymiä, hänen suhteensa siihen näyttää olleen hivenen omintakeinen. Vuonna 1943 hän esimerkiksi muotoili Työläisopiskelijassa niin, että ”ei ole olemassa eikä tarvita mitään erikoista työväen kulttuuria, vaikkakin tarvitaan työväenliikkeen kulttuuriohjelma”. Hänen mukaansa oli olemassa vain inhimillistä kulttuuria. Pasifisti puolustusministerinä vuosina 1946–1948 oli erikoinen elämänvaihe. Se tosin selittyi tuon ajankohdan epävakaalla tilanteella ja osin presidentinkin toiveesta.

TYÖVÄELLE KAKSI SIVISTYSJÄRJESTÖÄ

TSL:n vuoden 1964 toimintakertomuksen alussa mainittiin, että syyskuun ensimmäisenä päivänä tuli kuluneeksi 45 vuotta liiton perustamisesta. Vuosi oli kuitenkin niin täynnä arkista aherrusta, tavanomaista toimintaa, muun muassa uuden opintokerholain edellyttämiä valmisteluja, ettei tällaista epätasaista merkkivuotta sen kummemmin juuri juhlistettu.

Vuoteen sisältyi kuitenkin aivan poikkeuksellisen merkittävä taitekohta suomalaisen työväenliikkeen sivistystoiminnan vaiheissa, vaikka toimintakertomuksessa se kuitattiin niukasti, muutamilla riveillä. Sosialidemokraattien ja kansandemokraattien/kommunistien kahlehdittu yhteistoiminta yhteisen TSL-katon alla päättyi. Se oli helppoa molemmille ja varmasti vapautti henkisiä voimavaroja.

Vasemmistolaisten järjestöjen, SKP:n, SKDL:n sekä kansandemokraattisten naisten ja nuorten järjestöjen irtautumisen omilleen mahdollisti uuden opintokerholain turvaama taloudellinen tuki opintokeskusten opintokerhoille. Vaikka tammikuussa 1964 hyväksytty laki (L 186/1964) astui voimaan vasta seuraavan vuoden 1965 alussa, erosivat mainitut järjestöt sekä muutamat ammattiliitot Sivistysliitosta kesäkuun 1964 ja maaliskuun 1965 välisenä aikana. Niiden jäsenyys katsottiin päättyneeksi vuoden 1964 lopussa.¹ Epäilemättä irtautumiseen kannustivat myös lukuisat pettymykset erilaisissa valintatilanteissa sekä jatkuva, ehkä nöyryyttäväkin alakynnessä olo yhteisen liiton hallinnossa ja toiminnassa, mitä myös vuosien takaiset sääntömuutokset olivat vahvistaneet.

Kansandemokraattista/kommunistista liikettä lähellä oleva Kansan Sivistystyön Liitto ry (KSL) perustettiin sitten virallisesti 28. lokakuuta 1964 Helsingissä Kulttuuritalolla 31 henkilön voimin. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin 35-vuotias kemiläissyntyinen SKDL:n kansanedustaja Anna-Liisa Tiekso, joka oli valittu eduskuntaan Lapin läntisestä vaalipiiristä.² Hän toimi tehtävässä perustamisesta vuoteen 1969 saakka. Huomattakoon, että kansanedustaja Tiekso oli myös eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtajana vuosina 1962–1968. Edellä juuri nähtiin valiokunnan merkitys opintokerholain nopeassa valmistelussa, sitten kun tarvittu sysäys tuli. Ensimmäisenä pääsihteerinä aloitti maisteri Gunnar Asplund, jolla oli kokemusta myös TSL:n toiminnasta.

KSL käynnisti työnsä pääkaupungissa Kampin kaupunginosassa Koiton talolla. Sirolan kirjeopiston lopettaessa samalla oman toimintansa sen henkilökuntaa siirtyi uuden sivistysjärjestön palvelukseen. Ripeästi liitto kasvatti jäsenkuntaansa ja käynnisti omaa opintokerho- sekä sivistystoimintaansa. Liitto pohjasi sääntöjensä mukaisesti työnsä työväenluokan maailmankatsomukseen, mitä myös havainnollisesti kuvasti mahdollisuus opiskella marxismi-leninismii sen opintokerhoissa. Kulttuuritoiminnalla oli myös alusta alkaen oma sijansa. KSL:n pariin perustettiin ajan kuluessa myös paikallisia sivistystyöjärjestöjä.³

1 Tmk. pk. 3.6.1964, 20.11.1964, 8.1.1965, 25.2.1965, 15.3.1965. Muutamat olivat jättäneet jäsenmaksunsa maksamatta jo vuodelta 1963.

2 Anna-Liisa Tieksosta (myöh. Korpinen, 1929–2010) ks. esim. *Suomen kansanedustajat I* 2000, s. 430.

3 Jukka Tainio, Panu Hietaneva: Neljä vuosikymmentä vasemmistolaista vapaata sivistystyötä. Älli. Syksy 2004; *Sivistysjärjestöt Suomessa* 1980, s. 10–11; *Työväenliikkeen tietokirja* 1974, s. 240–243; Kantasalmi 2004, s. 35–43; www.ksl.fi.– Heti ensimmäisen vuosikymmenensä kuluessa KSL kasvatti jäsenmääränsä yli kahdeksankymmeneen järjestöön, ja niiden henkilöjäsenten määrä oli runsaat 700 000.

Kansandemokraattisen liikkeen yhteys Sivistysliittoon ei kuitenkaan katkennut äkkiä, kuin veitsellä leikaten, vaan käytännössä muodostui lyhyt ylimenovaihe. Oli nimittäin joitakin opintokerhoja, jotka ehtivät aloittaa opintokautensa alkusyksyllä 1964 jo ennen kuin KSL perustettiin, ja ne jatkoivat ahkerina kauden loppuun, kevääseen 1965 TSL:n kerhoina. Tällaisia SKDL:n kerhoja oli 11 (edellisellä kaudella 69), SKP:n kerhoja 7 (151) ja demokraattisen nuorisoliiton kerhoja 8 (68). Niissä oli yhteensä vajaat 400 opiskelijaa, mikä ei siinä vaiheessa ollut enää kovin paljon TSL:n kaikkiaan lähes 14 700 opiskelijan yhteismäärästä.¹

Työväenliikkeen kahden suuntauksen sivistysteiden erkaantuminen mahdollisti uuden yhteistyön alkamisen. Jo toukokuun 1965 alussa TSL, KSL ja Suomi-Neuvostoliitto-Seura järjestivät yhdessä keskustelutilaisuuden itäisen naapurin kansansivistystyöstä. Mukana oli myös neuvostoliittolaisen Znanije-seuran edustajia.²

KSL ei ollut ainoa sivistysjärjestö, opintokeskus, joka nousi omille jaloilleen uuden kerholain seurauksena. Esimerkiksi Maaseudun Sivistysliitto (MSL) itsenäistyi 1968 ja irrottautui Opintotoiminnan Keskusliiton jäsenyydestä muodostaen oman, valtion-apua nauttivan opintokeskuksensa. Siitä seurasi selvää toiminnallista kasvua. Myöhemmin OK:n parista seurasi muitakin samaan suuntaan.³

Kansandemokraattien irtautumisen aiheuttama muutos näkyi heti myös Työväen Sivistysliiton toimikunnan kokoonpanossa. Puheenjohtajana jatkoi edelleen Yrjö Kallinen. Koko vuoden 1964 jatkoi varapuheenjohtajana R. H. Oittinen, mutta pitkään toisen varapuheenjohtajan muodollista tehtävää tunnollisesti hoitaneen SKDL:n Nestori Parkkarin kaksivuotiskausi päättyi maaliskuun viimeisenä päivänä. Siitä alkaen toisena varapuheenjohtajana oli TPSL:n edustaja Uuno Nokelainen, joka siihen asti oli ollut toimikunnassa varajäsenenä.

Koko vuoden toimikunnassa olivat varsinaisina jäseninä Pauli Burman, Olavi Järvelä, Sakari Kiuru, Tyyne Paasivuori sekä varajäseninä Aulis Leppänen ja Matti Suhonen. Parkkarin seuraajana varajäsenenä aloitti Eugen Kaukolampi kahden vuoden kautensa. Kansandemokraattien Gunnar Asplundin kausi varsinaisena jäsenenä jatkui vuoden loppuun asti, mutta hän ei enää maaliskuun jälkeen osallistunut toimikunnan työhön, ymmärrettävästä syystä.

Opintojohtokuntana jatkoivat edelleen toimikunnan puheenjohtaja sekä sihteerit. Pääsihteerinä Olavi Hurri johti käytännön toimintaa ja huolehti myös taloudesta. Muitakin uusia työntekijöitä oli tullut toimistoon: opintosihteerinä oli yhteiskuntatieteiden maisteri Kalevi Pihanurmi, joka oli ollut vuodesta 1961 alkaen Työläisopiskelijan toimittaja. Uutena kirjallisenä sihteerinä, tiedotussihteerinä sekä Työläisopiskelijan

---

¹ TSL vuonna 1965, s. 16.

² Tmk. pk. 21.5.1965.

³ Ojanen 2018, s. 73; Henttinen 2002, s. 87–88; *Sivistysjärjestöt Suomessa* 1980, s. 15–17.

toimittajana oli Työväen Akatemian käynyt 22-vuotias sosionomi Aimo Kairamo ja ruotsinkielisen sihteeristön sihteerinä Henning Bondestam. Häntä seurasi elokuusta 1965 alkaen toimittaja, valtiotieteen ylioppilas Kaj Laxén ja toukokuusta 1966 alkaen FSA:n liittosihteerinä Jarl Nordman.

Helsingin Kalliossa IV linjalla sijainneen toimiston henkilökunta pysyi pitkään lähes samana. Vuonna 1964 toimistonhoitajana ja kirjanpitäjänä oli edelleen Bertta Latvala, kirjeopiston hoitajana Kirsti Kaukolampi, opintokerhoasiainhoitajana Irene Koski, kanslistina Xenia Parros ja lähettinä Anna Mäkinen. Väliaikaisena kesäapulaisena työskenteli Eila Lahtinen.

Tuttuja olivat myös liiton opintoneuvojien nimet: Paavo Niemi, Anni Vallanti ja Kerttu Värn. Hieman lyhyemmän ajan, vuodesta 1962 alkaen olivat ehtineet tehtävässä toimia Kalle Kuittinen ja Sulo Hentula. Väinö H. Nevalainen oli opintoneuvojana vuoden alusta maaliskuun loppuun. Myöhemminkin hän oli lyhyitä jaksoja vastaavassa tehtävässä¹

”KÄSITELTÄVÄ LUOTTAMUKSELLISENA...”

Olavi Hurrin kertoman mukaan vasemmistolaiset järjestöt lähtivät Sivistysliitosta ainakin julkisesti sopuisasti ja samoin sitten vuoden 1964 lopussa myös, asiasta hieman muistutettuna, opintoneuvoja Kalle Kuittinen.² Hänen jättämänsä työtehtävään liittyi kuitenkin eräs välikohtaus, joka olisi saattanut kääntyä vakavaksi takaiskuksi koko liitolle.

Skogilaisten johtama SAK esitti Uuno Nokelaisen suulla, että Kalle Kuittisen jättämä paikka kuuluu sen nimeämälle henkilölle. SAJ:n Olavi Järvelä oli aivan toisella kannalla. Toimikunta kuitenkin päätti, että uusi opintosihteeriksi valittaisiin SAK:n nimeämistä henkilöistä. Ehdolle oli asetettu sos.dem. nuorisoliiton (SSN) johtohenkilöihin kuulunut 29-vuotias valtiotieteiden ylioppilas, kirjaltajana työskennellyt Pentti Järvinen.³ Hurrin mukaan hänen valintaansa kannattivat Yrjö Kallinen, Reino Oittinen, Sakari Kiuru ja Pauli Burman. Nimeä ei kuitenkaan mainittu toimikunnan pöytäkirjassa tammikuun 1965 alussa, sillä Suomen Ammattijärjestö ei jättänyt asiaa siihen, vaan se ja sen seitsemän jäsenliittoa ilmoittivat eroavansa Sivistysliitosta.

”Näitä kahdeksaa kirjettä minä sitten pidin hyppysissäni”, kertoi Hurri muistelmissaan. Ne oli joka tapauksessa vietävä toimikunnan kokoukseenkin, missä ne merkittiin

¹ *TSL vuonna 1964*, s. 6, 10–11; Työläisopiskelija 7/1961, 8/1963, 3/1965, 9–10/1965.

² Ks. tmk. pk. 20.11.1964.

³ Ks. Järvisestä Nitovuori 2013. – Järvisellä oli taustanaan mm. Ammattiyhdistysopiston talvikurssi. Hän todella perehtyi Sivistysliittoon ja valmistui 1968 maisteriksi liiton vaiheista työn ohessa tekemällään opinnäytteellä.

saapuneeksi. Sattumalta puheenjohtajana toimi silloin toinen varapuheenjohtaja Uuno Nokelainen. Hän oivalsi asian laajuuden ilman Hurrin selvityksiäkin ja piti asiaa niin vaarallisena Sivistysliitolle, että julisti käsittelyn salaiseksi. Pöytäkirjaan kirjautui perin varovaisesti: ”Asian luonteen johdosta ja kun julkisuus ei olisi liiton etujen mukaista, toimikunta lisäksi totesi, että asia on käsiteltävä luottamuksellisena liiton sisäisenä kysymyksenä.” Pääsihteeri velvoitettiin lisäneuvotteluihin Järvisen valinta-asiassa.¹

Keskustellen päästiin ratkaisuun: samassa helmikuun kokouksessa, jossa Pentti Järvinen valittiin, päätettiin valita vielä yksi ylimääräinen opintosihteeri, jonka SAJ saisi ehdottaa. Eroamia ei tapahtunut.² Järvinen aloitti opintosihteerinä 15. maaliskuuta 1965. Olavi Hurrin mukaan TSL oli tällä tavoin puolue-ehetyksen edelläkävijänä ja ”pääsi murskaamaan puolueen sisäisiä jakoja”. SAJ:n myöhemmin ehdottama, Työväen Akatemiassa opiskellut Lassi Ahtiainen valittiin opintosihteeriksi vuoden 1966 huhtikuun lopulta alkaen.³

Kun muutama jäsenjärjestö irtaantui liitosta, hyväksyttiin vuosikokouksessa huhtikuussa 1964 puolestaan uusina neljä uutta jäseneksi pyrkyntä, vuoden 1964 alusta alkaen. Uudet jäsenet olivat Tiemiesten ammattiliitto, Kansaneläkkeensaajien keskusliitto (myöhemmin Eläkkeensaajien keskusliitto, EKL), TPSL:n varhaisnuorisoliitto Haukat ja Sosialidemokraattisen opiskelijanuorison keskusliitto (SONK).⁴

SIVISTYSLIITON EDUSTUKSIA VUONNA 1964⁵

Työväen Sivistysliitto lähetti säännöllisesti edustajansa osallistumaan jäsenjärjestöjensä edustajakoukuihin ja merkkipäivien juhlintaan, kansanopistojen ja työväenopistojen neuvottelupäiville sekä kansansivistysjärjestöjen yhteisiin neuvottelutilaisuuksiin. Sen lisäksi oli monta muutakin tahoja, joissa edustaja tai edustajia tarvittiin säännöllisiin kokouksiin. Esimerkkivuonna 1964 nimiluettelo oli toimintakertomuksen mukaan seuraavanlainen:

- Folke-Bernadotte-Muistosäätiön hallintoneuvosto, Kalevi Pihanurmi
- Helsingin Yliopiston kansansivistyslautakunta, Arvi Hautamäki, varalla Lahja Kivinen
- Kansansivistysjärjestöjen radio- ja televisiotoimikunta, Kalevi Pihanurmi
- Kansansivistysjärjestöjen yhteistoimikunta, Olavi Hurri

---

1 Tmk. pk. 8.1.1965.

2 Tmk. pk. 25.2.1965, 15.3.1965.

3 *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 91, myös lainaukset; *Pikkusaari* 2014, s. 129; *TSL vuonna 1965*, s. 14; *TSL vuonna 1966*, s. 12; Työläisopiskelija 3/1965.

4 *TSL vuonna 1964*, s. 10.

5 Koottu: *TSL vuonna 1964*, s. 38–40; Ripatti 1992, s. 125, 129, 131–132, 134, 136.

- Kirjastoasiain neuvottelukunta, Olavi Hurri
- Ruotsin Suomen-asiain neuvottelukunta, Olavi Hurri
- Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston valtuuskunta, humanistinen osasto, Kalevi Pihanurmi, varalla Lahja Kivinen ja yhteiskunnallinen osasto, Yrjö Kallinen, varalla Väinö Ruusala
- Suomen Akatemian lautakunta, R. H. Oittinen
- Suomen lastenelokuvakeskuksen hallitus, Inkeri Lius
- Suomen television ohjelmaneuvosto, Olavi Hurri
- Suomi-Neuvostoliitto-Seuran keskusjohtokunta, R. H. Oittinen, ja puhemieshistö, Arvi Hautamäki
- Svenska Medborgarhögskolan, styrelse/hallitus, Anna Bondestam
- Kustannus Oy Tammen johtokunta, R. H. Oittinen
- Työväen Akatemian hallintoneuvosto, R. H. Oittinen, Kalevi Pihanurmi
- Valtion kansansivistyslautakunta, Yrjö Kallinen, Nestori Parkkari
- Yhteiskunnallisen korkeakoulun valtuuskunta, Arvi Hautamäki, varalla Väinö Ruusala

Monilla tässä mainituilla henkilöillä oli luonnollisesti erilaisia muitakin luottamustehtäviä kuin niitä, joihin TSL heidät nimesi. Erityisesti monesti opetusministerinä toimineella pääjohtaja R. H. Oittisella oli runsaasti merkittäviä luottamustehtäviä valtakunnallisissa organisaatioissa. Hän oli esimerkiksi vuosina 1955–1969 Väinö Voionmaan säätiön hallituksen puheenjohtaja, vuosina 1955–1972 Kansan Sivistysrahaston säätiön hallituksen puheenjohtaja, vuosina 1945–1966 Työväen Arkiston säätiön hallituksen puheenjohtaja ja vuosina 1949–1973 Työväen Näyttämöiden Liiton puheenjohtaja.

Tässä yhteydessä on paikallaan kertoa R. H. Oittisen muutamista periaatteellisista näkemyksistä. Hänellä ei ollut kunniamerkkejä, sillä hän ei suostunut ottamaan sellaisia vastaan, paria poikkeusta lukuun ottamatta. Niitäkään hän ei julkisesti käyttänyt. Jyväskylän kasvatustieteellinen korkeakoulu, sittemmin yliopisto, osoitti hänelle kunnioitustaan vihkimällä hänet 1964 kasvatustieteen kunniatohtoriksi. Samoin pitkän valtioneuvoston jäsenen uran tunnustuksena hänelle myönnettiin 1971 ministerin arvo, ilmeisesti erityisesti K.-A. Fagerholmin ja Rafael Paasion ehdottamana. Nämä huomionosoitukset hän salli ja otti ilmeisellä tyydytyksellä vastaan. Oittinen myönsikin kerran henkilökohtaisessa kirjeessään Paasiolle muun muassa, että tullessaan vanhaksi ihminen ”näyttää kaipaavan jonkinlaista tunnustusta, jotta itsetunto säilyisi, kun tosiasiat panevat epäilemään sekä omia kykyjä ja aikaansaannoksia”.¹

Kotimaisten edustusten lisäksi liitolla oli joitakin kansainvälisiä luottamustehtäviä. Keskeisin niistä paikoista oli työväen sivistysliittojen kansainvälisen liiton IFWEA:n johtokunta. Sen jäsenenä oli TSL:n toimikunnan jäsen Sakari Kiuru. Pohjoismaisten

¹ Ripatti 1992, s. 280–281, myös lainaus.

sivistysliittojen konferenssiin tammikuun alussa 1963 osallistuivat Olavi Hurri, Kalevi Pihanurmi ja ruotsinkielisen sihteeristön Lars Lindeman. He osallistuivat myös Tanskan työväen sivistysliiton AOF:n 40-vuotisjuhlallisuuksiin, samoin tammikuussa.

Lisäksi liitto lähetti henkilöitä tänäkin vuonna Manchesterin yliopiston skandinaaviselle Holly-Royde-kurssille, Geneve-kouluun ja pohjoiskalotin työväenliikkeen konferenssiin. Liitolla oli edustajansa IFWEA:n Unesco-seminaarissa Genevessä sekä Unescon kansainvälisessä aikuiskasvatuskonferenssissa Tukholmassa, samoin Ruotsin ABF:n audiovisuaalista apuvälineistöä esitelleessä konferenssissa Tukholmassa sekä suomalaisten kansansivistysjärjestöjen Englannin matkalla. Pohjoismaista opiskelijavaihtoaikin oli, samoin yksittäisiä tutustumismatkoja Pohjolassa.

UUDELLEENMUOTOUTUVA LIITTO

Useitakin samanaikaisia muutoksia vaikutti voimakkaasti Sivistysliittoon kuusikymmenluvun puolivälissä. Tässä voi hyvin todeta, että niihin aikoihin käynnistyi liiton toiminnassa seuraava, aiempaakin vahvemmin myös yhteiskuntaan vaikuttava ajanjakso. Aika Sivistysliiton perustamisesta sotavuosien loppuun sekä niin sanotun toisen tasavallan alkuun oli oma toiminnallinen kokonaisuutensa. Kahden työväenliikkeen suuntauksen hankalan mutta välttämättömän TSL-yhteistyön kautta voi luonnehtia seuraavaksi vaiheeksi.

Jorma Kalela jakoi puolestaan 1970-luvun lopulla tutkimussuunnitelmassaan liiton vaiheet yksinkertaisesti kahtia, ”vanhaan” ja ”uuteen”. Jälkimmäinen alkoi hänen mukaansa Olavi Hurrin ja Sakari Kiurun aloituksesta vuosina 1963–1966. Jaon keskeinen perustelu oli aivan toinen kuin tässä tutkimuksessa: hänen arvionsa mukaan ”vanha” TSL pysytteli voittopuolisesti työväestön sisällä ja ”uusi” puolestaan suuntautui työväestöön yhtä voimakkaasti kuin ympäröivään yhteiskuntaankin.¹

Kansan Sivistystyön Liiton toiminnan käynnistyminen selkeytti tilanteen myös Sivistysliiton osalta. Työväen kahden suuntauksen sivistysyhteistyölle avautui itse asiassa aiempaa parempia ja tasa-arvoisempia mahdollisuuksia.

Vielä vuoden 1964 TSL:n toimintakertomuksessa mainittiin, että jakautuneisuus ja erimielisyydet olivat ”jossain määrin rajoittaneet” tulosten kasvua sekä estäneet paikallisen toiminnan ”tehokkaan laajentamisen”. Opintojärjestöjä oli toiminnassa 16 ja vanhojen sääntöjen mukaan toimineita sivistysjärjestöjä oli lisäksi vielä 11. Kokonaismäärä jatkoi kasvuaan.²

---

1 Ks. Kalela 1978, s. 137; Pikkusaari 2014, s. 112.

2 *TSL vuonna 1964*, s. 5–6, 32, lainaukset, s. 6.

Sivistysliittojen jäsenistöt eriytyivät pääosin toisistaan, ymmärrettävästi työväenpuolueista alkaen. TSL saattoi nyt entistäkin selvemmin lähentyä sosialidemokraatteja. Tosin liiton johtoon jäi kahdenlaisia sosialidemokraatteja, missä siinäkin oli jo sellaisenaan hetkittäin tekemistä ja sovittelua. Samoin itse asiassa tapahtui myös KSL:n parissa: ei sielläkään johdon kokonaisuus ollut aina ihan tasatahtia askeltavaa. Aatteellisia ja sivistyksellisiä näkemyseroja oli kommunistien ja kansandemokraattien välillä ja niiden ryhmien sisälläkin, unohtamatta inhimillisiä persoonallisuuseroja.

Työväen sivistystyön jakautuminen kahteen järjestösuuntaukseen näkyi sitten havainnollisesti TSL:n vuoden 1965 toimintakertomuksen tilastonumeroissa. Kaudella 1964–1965 opintokerhojen määrä putosi edellisestä kolmellasadalla, juuri kun oli uuden nousun vauhtiin päästy. Kokonaismäärä 1631 kerhoa kirjattiin muistiin kuitenkin tyydyttävänä tuloksena ja samalla viitattiin toiveikkaasti sen osoittavan ”todellisuudessa nousua”. Kaikki kerhot eivät kuitenkaan päässeet maaliin määräysten edellyttämällä tavalla valtionapuun oikeuttaen. Taloudellisesti tilanne osoittautui myös hankalaksi, sillä uudesta laista huolimatta TSL:n valtionavustus opintokerhotoihin supistui noin 40 prosenttia. Eräät lahjoitukset kuitenkin hieman pienensivät kirjanpidossa tappiota.

Opintokerholain voimaantulosta oli seurauksena sekin, että liittoon, opintokeskukseen, tuli opintojohtajan tehtävä. Siinä aloitti vuoden 1965 alussa opintos sihteeri, yhteiskuntatieteiden kandidaatti Kalevi Pihanurmi. Hän toimi tehtävässä elokuun 1966 loppuun saakka, minkä jälkeen marraskuun puolivälissä opintojohtajaksi tuli filosofian maisteri Jussi Pikkusaari.¹

Toinenkin välitön muutos heijastui uudesta laista: se kannusti Sivistysliittoa nimenomaan opintokerhotoiminnan voimistamiseen. Kun laki astui voimaan vuodenvaihteessa, kesken syksyn ja kevään opintokauden, siitä aiheutui pulmia. Kaikesta valmistelusta ja opastuksesta huolimatta oli useita kerhoja, jotka eivät olleet osanneet tai halunneet valmistautua riittäväällä perusteellisuudella ja huolella uuteen tilanteeseen. Siinä aiheutui sekaannusta, ja muutamat uuteen paperisotaan hermostuneet jättivät jopa kokonaan ilmoittautumatta.

Kerhoja ei sentään jätetty ainoaksi toimintamuodoksi. Samalla kun voimakkaasti panostettiin opintokerhotoimintaan, jatkettiin myös muun muassa kurssi- ja luentotoimintaa lähinnä lyhytaikaisia viikonloppu- ja ohjaajakursseja toteuttaen. Liiton erityistoimikunnat jatkoivat myös jokainen oman työsarkansa hoitamista.²

Sivistysliiton uuteen asemaan mukauduttiin myös siten, että käynnistettiin jälleen paikallisen toiminnan sääntöjen muuttaminen. Siihen oli tarve jo pelkästään sen takia, että vuoden 1954 mallisäännöissä mainittu SKDL ei enää ollut liiton jäsenenä. Tällä

¹ Tmk. pk. 12.10.1966.

² *TSL vuonna 1965*, s. 7–8, lainaus, s. 7; *TSL vuonna 1966*, s. 12; Työläisopiskelija 3/1965; Pikkusaari 2014, s. 118, 129.

kertaa muutokset eivät aiheuttaneet edustajistossa maaliskuussa 1966 ymmärrettävästi mitään sellaista kamppailua kuin vuosia aiemmin. Säännöt hyväksyttiin saman tien. Välttämättömien teknisten muutosten ohella laajennettiin uudelleen myös paikallisten opintojärjestöjen edustus pohjaa, voi sanoa entiselleen siihen missä oli oltu vielä sotavuosien jälkeen. Näin haluttiin vahvistaa paikallistoiminnan perustaa. Heti 1965 perustettiin kuusi uutta opintojärjestöä ja muutamien seuraavien liikkeellelähtö käynnistyi. Lisäksi sääntömuutoksella luovuttiin toimikunnan jaosta varsinaisiin ja varajäseniin. Joulukuussa 1971 edustajistossa vahvistettiin seuraavan kerran opintojärjestöjen tarkennetut mallisäännöt.¹

Monin paikoin sivistystyöjärjestöt vahvistivat keskinäistä yhteistoimintaansa, mikä tuli merkitsemään aikanaan liiton perustan vahvistumista. Hyvänä esimerkkinä oli eteläinen Häme, jossa yhteistoiminnalla oli pitkät juuret. Heti sotavuosien jälkeen vuonna 1946 perustettiin entisten rinnalle Forssan sivistystyöjärjestö. Seuraavana vuonna Hämeenlinnan sivistysjärjestö teki aloitteen päätoimisen opintoneuvojan saamiseksi sen, Janakkalan ja Hausjärven järjestöjen alueelle. Siihen ei yletty, mutta kuitenkin Hämeenlinnaan onnistuttiin saamaan sivutoiminen iltaneuvoja. Lahden sivistysjärjestö syntyi puolestaan 1957 ja Valkeakosken (myöhemmin Pirkanmaan piirin puolella) vastaava 1970.

Kuusikymmenluvun puolivälissä onnistuttiin TSL:n tuella saamaan opintoneuvojia sivistysjärjestöihin. Heidän lisääntynyt määränsä heijastui keskinäiseen yhteistoimintaan, ja kesällä 1967 saatiin Etelä-Hämeessä alulle alueelliset opintojärjestöjen neuvottelupäivät. Alueellinen yhteistyö tiivistyi, ja 1969 saatiin aikaan nimetön yhteistoimintaelin. Siitä ei enää ollut henkisesti kovinkaan pitkää matkaa piiriin, jollaisia liiton parissa ryhdyttiin perustamaan vuonna 1971.²

Kansainvälinen toiminta korostui vuonna 1965 myös vahvasti moneen ilmansuuntaan. Pääsihteeri Olavi Hurri vieraili Neuvostoliitossa suomalaisen kansansivistysvaltuuskunnan jäsenenä ja lisäksi stipendiaattina Yhdysvalloissa. Liitossa valmisteltiin kansainvälisen federaation IFWEA:n Milanon yleiskokoukselle alustukset kulutajakasvatuksesta sekä Unescon nuorisotoiminnasta. Molemmat hyväksyttiin siellä yksimielisesti. Liitto toimi pohjoismaisten työväen sivistysjärjestöjen yhteiskurssin järjestäjänä. Suomessa pidettiin myös näiden järjestöjen puheenjohtajien ja sihteerien yhteinen neuvottelukokous. Tavanomaisia opinto- ja edustusmatkoja oli myös.

Sivistysliitto otti lisäksi vähintään yhtä innokkaasti kuin aiemminkin kantaa eräisiin ajankohtaisiin kulttuuripolitiikan kysymyksiin, ei kuitenkaan aivan kaikkiin mahdollisiin, vaan harkiten. Liitossa varottiin ryhtymästä avoimesti itsenäisen kulttuuripolitiikan

---

¹ *TSL vuonna 1966*, s. 10; *TSL vuonna 1971*, s. 8.

² *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen Piirijärjestö 2001*, s. 6–11.

harjoittajaksi tai linjojen vetäjäksi, sillä puoluetta ei tässä haluttu ohittaa.¹ Liiton luentotoiminnasta suurehko osa paneutui tuona vuonna erityisesti koulu- ja koulunuudistusaiheisiin. Niin oli tehty oikeastaan jo pitempään. Niistä lausuttiin omia käsityksiä ja toivomuksia.² Yhdessä Kansanvalistusseuran ja nuorisoseuraliikkeen kanssa osallistuttiin pohjoista Keski-Suomea koskevan kulttuurisuunnitelman toteuttamiseen.

TSL oli tutulla tavalla aloitteellinen myös eduskunnan suuntaan ja pyrki edelleenkin vaikuttamaan vapaalle kansansivistystyölle tarpeellisten valtionavustuksen lisäämiseen. Liitto lähetti kirjelmän myös Yhteiskunnalliselle korkeakoululle muistuttaen voimakkaasti ei-ylioppilaiden opintomahdollisuuksien turvaamisesta.³ Seuraavana vuonna 1966 korkeakoulu muuttui Tampereen yliopistoksi. Mielenkiintoista kyllä sen rehtori, professori Paavo Koli saatiin pitämään edustajiston vuosikokouksessa maaliskuussa 1966 esitelmä aiheesta ”Aikuisakatemia – toinen sivistystie”.⁴

Vuonna 1948 aloittaneen Suomen Akatemian tilanne oli eräs ajankohdan kiihkeä sivistyksellinen puheenaihe presidentti Urho Kekkonen otettua siihen kantaa.⁵ Liitto asettui presidentin kanssa samalla kannalle ja piti 1965 lausunnossaan Akatemian lakkauttamista aiheellisenä. Tässä ei ole tarpeen mennä yksityiskohtiin. Keskustelu jatkui vuosien ajan, ja vuonna 1970 Akatemian tehtäviä sekä suomalaisen tieteen ja akatemisen tutkimuksen kenttää muotoiltiin kokonaisuudessaan uudelleen.⁶

KIITOKSET YRJÖ KALLISELLE

Yksi sivistystyön inhimillinen taitekohta osui sekini uuden opintokerholain vuoteen 1965. Keväästä 1947 alkaen puheenjohtajana toiminut opetusneuvos Yrjö Kallinen halusi luopua tehtävästään maaliskuun 1965 edustajakokouksen yhteydessä. Kokouksesta tulikin poikkeuksellinen ja tunnelmaltaan arvokas sukupolven vaihtuessa.

Varapuheenjohtaja Reino Oittinen piti eroavalle puheenjohtajalle vaikuttavan puheen. Mikä yhdisti Kallisen Työväen Sivistysliittoon, kysyi Oittinen. Yhteistä oli paljon, esimerkiksi pyrkimys totuuden löytämiseen, ihmisen arvoisen elämänmuodon rakentamiseen sekä oikeuden, vapauden ja vastuun toteuttamiseen. TSL ei ollut vain työväen etujen valvoja, vaan se oli suuri yhteiskunnallinen uudistusliike. Samaa

¹ Pikkusaari 2014, s. 56–57.

² Ks. esim. Reino Oittisen alustus ”Miksi koulun uudistus?” TSL:n seminaarissa ”Uusi koulu uudessa yhteiskunnassa” 21.–23.8.1964, Oittinen 1969, s. 128–133.

³ *TSL vuonna 1965*, s. 7–8; Pikkusaari 2014, s. 127, 130.

⁴ *TSL vuonna 1966*, s. 10; Kiuru 2004, s. 79, kuvateksti.

⁵ Ks. *Tasavallan vuodet* 1987, s. 239–240 (Jorma Kallenautio).

⁶ *TSL vuonna 1965*, s. 8; *TSL vuonna 1967*, s. 43–44; ks. ns. vanhan Akatemian vaiheista Skyttä 1975, eri kohdin; ns. uudesta Akatemiasta ks. www.aka.fi.

tavoitteli Kallinenkin, jota Oittinen monin tavoin kiitti elämänmittaisesta toiminnasta niin sivistyksen kuin työväestönkin hyväksi.

Varapuheenjohtaja Oittinen muotoili puheessaan kauniisti: ”Yrjö Kallinen ei ehkä enää ole käsitelty puheissaan ja kirjoituksissaan suoranaisesti kovin paljon työväen sivistysliikkeen teoriaa tai käytännöllistä toimintaa, mutta hänen koko elämäntyönsä ja persoonallisuutensa on työväen sivistysliikkeen keskeisimpien arvojen mukaista ja niiden julistamista.”¹

Kesäkuussa 1966 TSL julkaisi vielä 80 vuotta täyttäneelle Yrjö Kalliselle omistetun juhlateoksen *Parempaa etsimässä*, joka sisälsi muun muassa hänen kirjoituksiaan ja muitakin tekstejä. Toimittajina olivat R. H. Oittinen, Sakari Kiuru, Olavi Hurri ja Viljo Ripatti. Liiton edustajat kävivät luovuttamassa kirjan lämpimäiskappaleen Kalliselle hänen kesäpaikallaan. Lisäksi Viljo Ripatti laati Työläisopiskelijaan laajan kirjoituksen Yrjö Kallisen elämänvaiheista.²

Vaikka Yrjö Kallinen siirtyi puheenjohtajan tehtävästä sivuun, hän ei kadonnut suomalaisesta eikä varsinkaan työväenliikkeen julkisuudesta. Hänen syvästi inhimillisiä pohdiskelujaan ja haastattelujaan oli niin sanomalehdissä ja radiossa kuin televisiossakin. Hänet myös pyydettiin moniin tilaisuuksiin puhujaksi.³

MELKEIN KOLMEN PUHEENJOHTAJAN VUOSI

Edustajiston vuosikokous maaliskuussa 1965 valitsi 52-vuotiaan R. H. Oittisen liiton uudeksi puheenjohtajaksi Yrjö Kallisen jälkeen. Olavi Hurrille hän mainitsi tuolloin, että tehtävä kruunaa hänen pitkän elämäntyönsä työväen sivistystyössä.⁴ Hän oli tehtävään hyvin valmis, kuten kaikesta aiemmasta on voitu havaita. Hän oli toiminut varapuheenjohtajana koko Kallisen kauden vuodesta 1947 alkaen. Oittinen tarttui tarmolla puheenjohtajan tehtäviin, eikä hänellä niihin ollut edes opettelemista. Varapuheenjohtajaksi valittiin Kulutusosuuskuntien Keskusliiton valistusosaston päällikkö Sakari Kiuru ja toiseksi varapuheenjohtajaksi Kansaneläkelaitoksessa työskennellyt Uuno Nokelainen, sittemmin Kelan osastopäällikkö.

1 Oittisen puhe julkaistiin kokonaisuudessaan TSL:n vuoden 1965 toimintakertomuksen sivuilla 3–6, lainaus, s. 5; puheesta ja läksiäistilaisuudesta ks. myös Työläisopiskelija 7/1965.

2 Pikkusaari 2014, s. 113; Viljo Ripatti: ”Parempaa etsimässä”. Työläisopiskelija 6/1966. – Kallisen täydessä 85 vuotta kesällä 1971 julkaisi TSL kirjallisen äänilevyn, johon oli koottu puhekatkelmia tv-ohjelmasta ”Elämmekö unessa”. Levyä myytiin jo samana vuonna tuhat kappaletta (*TSL vuonna 1971*, s. 40).

3 Merja Leskinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että TSL:n parissa on ollut lukuisia vaikuttavia puhujia ja sanankäyttäjää, alkaen Väinö Voionmaasta, Yrjö Kallisesta ja R. H. Oittisesta jatkuen Sakari Kiuruun, Olavi Hurriin, Arvo Saloon, Aimo Kairamoon, Jussi Pikkusaareen, Antti Vuorenrinteeseen ja moniin muihin (Loistavia puhujia, taitavia sanankäyttäjää. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, s. 10–11). Ks. myös esim. Yrjö Kallinen: Puhe rauhalle. Veteraani 3–4/huhtikuu 1965.

4 Työläisopiskelija 3/1965; Ripatti 1992, s. 105.

Tilanne muuttui kuitenkin valtionhallinnon uusien määräysten takia syksyllä ongelmalliseksi ja myös hieman hämmäntäväksi. Syyskuun ensimmäisenä päivänä astui voimaan valtioneuvoston päätös eräistä valtion virkamiehiä koskevista toimintarajoituksista, jotka liittyivät valtionavustuksia koskeviin yleismääräyksiin. Kouluhallituksen pääjohtaja R. H. Oittinen joutui marraskuussa toteamaan kirjeellään Sivistysliiton toimikunnalle, ettei hän voinut jatkaa valtionapua saavan TSL:n puheenjohtajana näiden uusien rajoitusten takia vuoden 1965 viimeisen päivän jälkeen. Oittinen oli ensimmäisiä virkamiehiä, jotka tämän ratkaisun tekivät.¹ Kaiken sivistystyössä koetun ja suunnittelun jälkeen ratkaisu oli varmasti Oittiselle henkilökohtaisesti raskas, mutta vastalauseitta hän toimi tunnollisen virkamiehen tavoin.

Liiton toimikunta valitsi kirjeen saavuttua marraskuussa vt. puheenjohtajaksi siihenastisen varapuheenjohtajan, valtiotieteiden maisteri Sakari Kiurun. Hänet sitten edustajiston vuosikokous valitsi maaliskuussa 1966 Sivistysliiton puheenjohtajaksi. Ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi valittiin SDP:n tiedotussihteeri, maisteri Pauli Burman ja toisena jatkoi Uuno Nokelainen. Oittisen tilalle toimikuntaan valittiin filosofian maisteri Aarne Laurila ja samoin eron pyytäneen Toivo Anttilan tilalle Keijo Näsi.²

Huhtikuussa 1926 syntyneellä Sakari Kiurulla oli jo pitkä taival TSL:n palveluksessa. Kiurulla ja Uuno Nokelaisella oli yhteistä se, että molemmat olivat entisiä rintamamiehiä. Kiuru tosin ei koskaan joutunut aivan rintamataisteluihin saakka sodan kestäessä. Kolmekymmenluvun lopulta alkaen hän osallistui suojeluskunnan sotilaspöikatoimintaan. Jatkosodan alkuvuosina hän oli koulupoikana myös työvelvollisena. Hänet kutsuttiin 17-vuotiaana nostomiehenä helmikuussa 1944 ilmavoimien viestikoulun alokaskomppaniaan Hämeenlinnaan. Myöhemmin hän palveli Utissa, Selänpään varakentällä puhelinmiehenä. Sitten seurasi vielä komennus Luonetjärven kentälle Jyväskylän lähellä koulutettuna radiolähtettimen hoitajana.

Sodanaikainen asepalvelus ei Ukko Kruunulle riittänyt, vaan Kiuru joutui vielä varusmieheksi vuosina 1946–1947 Kauhavan lentosotakoulun esikuntakomppaniaan – viestintätehtäviin, kuten hän hieman vinosti ilmaisi – lähinnä postilähtettinä. Kulkuvälineenä oli armeijan vankka polkupyörä, talvella hevonen ja reki. Siviiliin ja lehtimiestyöhön sekä yliopisto-opiskelun pariin Sakari Kiuru pääsi korpraalin arvoisena. Muistelmiinsa hän tiivistä eräitä kokemuksiaan, esimerkiksi: ”Armeijassa keksin, miten ei pidä johtaa.”

---

¹ Tmk. pk. 9.12.1965, liite. – Esim. Kansan Lehti pahoitteli pääkirjoituksessaan Oittisen eroa. Puheenjohtajuus olisi kruunannut hänen pitkän sivistysuransa. Valtioneuvoston ”sellaisenaan hyvää tarkoittavalla päätöksellä” saattoi lehden mukaan olla seurauksena virkamiesten eroja yhdistystehtävistä, etäisyyden kasvua suhteessa kansalaisjärjestöihin ja myös byrokraatian lisääntymistä (Oittisen ero. Kansan Lehti 13.12.1965).

² *TSL vuonna 1966*, s. 10; Ripatti 1992, s. 105.

Opintojen jälkeen Kiuru pääsi juuri alle 25-vuotiaana TSL:n palvelukseen opinto-sihteeriksi ja oli sitten myöhemmin Pohjolan opiston johtajana. Avustipa hän jonkin verran sivutoimisesti Yleisradion paikallisradiossa uutisreportterinakin. TSL:n parissa hänellä oli kielitaitoisena huomattavan runsaasti kansainvälisiä yhteyksiä ja tehtäviä. Vuonna 1959 Kiuru kutsuttiin KK:n valistusosastolle Helsingin Mikonkadulle, jatkamaan tavallaan Yrjö Kallisen tiellä valistusosaston päällikkönä. Myöhemmin 1960–1970-luvun vaihteessa hän toimi muutaman vuoden osuuskauppaopiston eli E-instituutin rehtorina Helsingin Roihuvuoressa. Sivistysliitossa hän oli luottamus-tehtävässä toimikunnan jäsenenä¹

Keväällä 1966 Kiuru jatkoi sitten Kallisen ja Oittisen tiellä TSL:n puheenjohtajana. Puheenjohtaja Sakari Kiuru ja pääsihteeri Olavi Hurri olivat hyvä työpari, on arvioinut heidän kanssaan Sivistysliitossa työskennellyt Jussi Pikkusaari. He olivat lähes ikätovereita ja kummallakin oli monipuolinen henkilökohtainen kokemustausta sekä pitkältä matkalta pohjaa työväenliikkeen sivistystyöstä. ”Heistä uhkui kiurulais-hurrilainen itsetunto, jonka pohjalta TSL lähti huikeaan nousuun 1960-luvun toisella puoliskolla.” Sivistystyölle näytti avautuvan uusia mahdollisuuksia, ja he tarttuivat niihin päättäväisesti.²

MURROSTEN SUURI VUOSIKYMMEN

Suomalainen yhteiskunta koki 1960-luvulla erityisen suuren murrosvaiheen. Asukasluku kohosi vuosikymmenen lopulla jo noin 4,5 miljoonaan. Elinkeinorakenne jatkoi muutostaan. Maatalouden valtakausi jäi yhä kauemmaksi taakse, vaikka sodanjälkeinen asutustoiminta olikin teollistumisen kehitystä hidastanut. Pienviljelys alkoi paikoin muuttua kannattamattomaksi. Siihen liittyi vielä metsätyön koneistuminen, mikä heikensi sivuansiomahdollisuuksia.

Esimerkiksi vuonna 1970 ammatissa toimivasta väestöstä teollisilla aloilla oli 26 prosenttia, palvelualoilla 21, maa- ja metsätaloudessa 20, kaupan aloilla 19, rakennustoiminnassa sekä kuljetus- ja tietoliikenteessä molemmissa 8 prosenttia. Teollistumisen voimakkaan laajentumisen jälkeen alkoivat palveluelinkeinot vallata lisää jalansijaa 1970-luvulla.

Kaupungistuminen voimistui entisestään. Maaseudun vaikeuksien seurauksena oli muuttoliikettä asutuskeskuksiin, etelämmäs ja aina Ruotsiin saakka työn ja leivän perässä. Kuusikymmenlukua onkin sanottu myös suuren muuton vuosikymmeneksi. Yleisesti ilmaisten talous kasvoi ja suomalaisten elintaso kohosi. Vuoden 1963 alussa

¹ Ks. laajemmin Sakari Kiurun (1926–2022) muistelmista 2004, s. 29–30, 33–52, 65, lainaus, s. 34; Pikkusaari 2014, s. 115–118.

² Pikkusaari 2014, s. 119.

otettiin käyttöön uusi rahayksikkö: esimerkiksi 1000 vanhasta markasta tuli 10 uutta ja vanhasta markasta tuli penni.

Työväenliikkeen tavoittelemia sosiaalisia uudistuksia toteutui. Pekka Kuusen kirjassa *60-luvun sosiaalipolitiikka* hahmoteltiin työryhmän voimin laaja-alaista, yhteiskunnallista uudistusohjelmaa, jota sitten pitkälti myös seurattiin. Esimerkiksi työeläkelainsäädännön kulmakiviksi saatiin aikaan TEL- ja LEL-lait. Muutenkin kohennettiin eläkeläisten asemaa. Vuonna 1964 otettiin käyttöön sairausvakuutus. Seuraavina vuosina siirryttiin yleisesti viisipäiväiseen työviikkoon; sen osaltaan mahdollisti teknologian ja tuotantolaitosten tekniikan nopea kehittyminen. Viisipäiväisyys tarjosi monelle enemmän vapaa-aikaa harrastuksille tai vaikkapa viikonloppuun kesämökillä, minne huristettiin omalla autolla.¹

Kahdenvälistä ulkomaankauppaa Neuvostoliittoon hoidettiin asianmukaisella huolella ja valtiollisella siunauksella. Suomalaiselle vientiteollisuudelle avautui uusia mahdollisuuksia varovaisin askelin lännen suuntaan, presidentti Kekkonen toimiessa ikään kuin takuumiehenä. Liitännäissopimus Euroopan vapaakauppaliiton (EFTA) kanssa solmittiin 1961.²

Työelämään ja korkeakouluopintoihin astui vuosi kerrallaan lisää uusien ikäluokkien edustajia. Henkinen ilmapiiri alkoi muuttua, mistä oli oireita näkynyt jo modernismin viisikymmenluvulla. Kulttuurielämään, eri taidemuotoihin, kirjallisuuteen, elokuvaan, teatteriin, musiikkiin ja kuvataiteisiin, ilmaantui ennakkoluulottomia uusia muotoja ja uusia tavoitteita.³

Hyvin voimakkaasti tämä alkoi näkyä Yleisradion ohjelmissa, niin radion kuin televisionkin puolella. Televisio oli vasta varovaisesti aloittamassa pitkää, avartuvaa tai-valtaan. Vuonna 1965 Yleisradion pääjohtajaksi valittiin viisivuotiskaudeksi filosofian maisteri Eino S. Repo. Hän oli vapaamielinen, porvarillinen, pitkän linjan lehtimies, Eino Leinon seuran vaikuttaja sekä sodan käynyt reservin upseeri.

Pääjohtajana Repo tarjosi monille nuorille tekijöille mahdollisuuksia uudistaa jähmeisiin asenteisiin ja muotoihin juuttunutta ohjelmatoimintaa. Ja nuoremman polven osaavia tekijöitä löytyikin, hyvinkin innostuneita. Uusia ja tuoreita näkökulmia löydettiin, ohjelmatarjonnan rakennetta ajankohtaistettiin ja kansanomaistettiin.

Kuulijoiden ja katsojien huomio kiinnittyi kuitenkin usein valtavirran säröihin. Hienovaraisuuden sijaan sormella saatettiin pian osoittaa suorasukaisesti yhteiskunnallisia epäkohtia ja niihin syyllisiä. Hyvän maun rajatkin välillä ylittyivät. Monet porvarilliset radionkuuntelijat ja televisionkatsojat kokivat uudenlaiset, joskus myös

¹ Ks. esim. *Suomalaiset*, eri kohdin; Haapala, Peltola 2018, s. 198–209; Pekka Kuusi 1963.

² Ks. *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 860–862.

³ Kuusikymmenluvun kulttuuriradikaalisuuden taustoista ks. esim. *Suomen poliittinen historia 1809–1999*, 2000. s. 283–287 (Nevakivi); Rinne 1999, eri kohdin; Tuomisto 2005, s. 10–12.

radikaalit ohjelmat paljon jyrkemmin vasemmistolaisina kuin ne olivatkaan. Ylilyövä radikaalisuus, uusvasemmistolaisuus, ei aina miellyttänyt työväestöäkään.

”Reporadiosta” tuli erityisesti poliittiselle oikeistolle hyödyllinen kohde, jonka vastustamisella saattoi tavoitella kannatuksen kasvattamista.¹

Kulttuuriradikalismiin liittyi osin myös vahvistuvaa työväenhenkisyttä, aatteellista vasemmistolaistumista, ei vain Suomessa vaan laajemmaltikin länsimaissa. Euroopassa vuosi 1968 oli erityisen levoton opiskelijaliikehännän takia.² Suomessa ensin liikehännästä hyötyi SDP, mutta pian monet näistä uusista jäsenistä jatkoivat siirtymistään yhä kauemmas suomalaisen poliittisen kentän vasemmalle laidalle, jopa kommunistisen liikkeen äärimmäiselle reunalle. Kiinalaisperäinen kommunismin erikoisuus, maolaisuus, ei kuitenkaan saanut sanottavasti jalansijaa.³

Kaunokirjallisuudessa etenkin Väinö Linna avasi uusia ovia suomalaisen kansan vaiheisiin *Täällä Pohjantähden alla* -romaanisarjallaan (1959–1962).⁴ Edvin Laine ohjasi kahden ensimmäisen osan pohjalta saman nimisen elokuvan vuonna 1968. Tutkimuksissa tartuttiin aiemmin vaiettuihin asioihin ja näkökulmiin. Hannu Soikkasen väitöskirja oli nimeltään ja teemaltaan *Sosialismin tulo Suomeen* (1961). Muutamat tutkijat, kuten Juhani Paasivirta ja Jaakko Paavolainen, uskaltautuivat avoimemmin selvittämään myös vuoden 1918 tapahtumia.

Tasa-arvoisuuden ja laajemman demokratian vaatimuksia nousi julkiseen keskusteluun, ajoittain hyvinkin kärkevästi. Monet vanhat arvot ja perinteiset auktoriteetit asetettiin Suomessakin kyseenalaisiksi. Esimerkiksi kouluissa havaittiin olevan paljolti edelleen samoja oppikirjoja kuin ennen sotia, osin näkemyksiä ja opetusmetodejakin.⁵ Asenteiden ja arvojen vanhakantaisuus joutui julkisessa keskustelussa nuorten uudistajien silmätikuksi. Vanhemmista ikäluokista, niin monissa porvarillisissa kuin vakaan työväenliikkeenkin perheissä, tuntui välillä siltä, ettei nuorille radikaaleille, partaradikaaleille, ollut mikään enää pyhää tai arvossa pidettävää.

Monenlaisia uusia ajatuksia purkautui voimakkaasti esille niin sanoma- ja aikakauslehdissä kuin radiossa ja televisiossakin. Tätä hyödynsivät pian myös suuret kirjankustantamot, jotka ryhtyivät julkaisemaan ajankohtaisia kirjoja, myös kantaa ottavia, nopeasti tehtyjä pamfletteja pehmeäkantisina taskukirjoina, pökkareina.

1 Ks. esim. Hemánus 1972, eri kohdin; Gronow 1976, 77–83.

2 Suomalainen esimerkki oli marraskuussa 1968 Vanhan ylioppilastalon valtaus, valtaajina pääosin radikaalit ylioppilaat ja opiskelijat itse. Suorasanaisen ehdotuksen tekoon oli esittänyt pamfletissaan Antti Kuusi 1968, s. 137.

3 Ks. esim. Taisto Sinisalo 1978.

4 TSL sai Linnan alustajaksi ideologiseen seminaariinsa helmikuussa 1965, ks. Väinö Linna: Kumiteräsaappaat ja kodin kynttilät. Työläisopiskelija 3/1965.

5 TSL otti vuonna 1968 kantaa kansa-, ammatti- ja oppikoulujen käyttämiin oppikirjoihin, sillä ne ”eivät vastaa nykyaikaisille opetusvälineille asetettavia vaatimuksia sen paremmin sisällöllisesti kuin opetusmenetelmällisestikään” (*TSL vuonna 1968*, s. 44).

Tähän monitahoiseen murrokseen kytkeytyivät työväenliikkeessä tapahtuneet useat uudistumiseen johtaneet muutokset ja kannatuksen kasvu. Eräs ajan merkki oli sekin, että tammikuussa 1964 työnantajain keskusliitto STK solmi SAK:n kanssa kaksivuotisen runkosopimuksen palkoista ja työehdoista. Se merkitsi käytännössä SAJ:n lopun alkua.¹

Näkyvät muutokset alkoivat kommunistisessa liikkeessäkin. Kevättalven 1966 edustajakokouksessa väistyi viimein puheenjohtaja Aimo Aaltonen ja tilalle nousi Aarne Saarinen.² Varapuheenjohtajaksi valittiin Sirola-opiston johtaja Erkki Salomaa. Hänellä oli monipuolista kokemusta myös TSL:n sivistystyöstä. Saarinen oli puolestaan käynyt Sirola-opiston vuosikurssin viisikymmenluvulla. Kokouksessa muun muassa kannustettiin opintokerhotyöhön KSL:n parissa.³

KÄÄNTEEN VAALIVUOSI 1966

SDP:n eheytyminen seurausta ja kannatuksen nousua näkyi jo vuoden 1964 kunnallisvaaleissa, mutta varsinaisesti uusi läpimurto tapahtui maaliskuun 1966 eduskuntavaaleissa. Taustalla oli monia tekijöitä: tyytymättömyys vuosikausien porvarilliseen politiikkaan oli lisääntynyt, suurten ikäluokkien uusia äänestäjiä pääsi ensi kertaa vaaliurnille, puolueen iskevä kahdeksan kohdan vaaliohjelma vaikutti – joskin tavoite vakuutus- ja lääkealan sosialisoinnista sai monia myös epäroimään. Iskulausekin osui muutosajan hermoon: ”Työ, tasa-arvo, turvallisuus.”⁴

SDP nousi uudelleen keskeiseen asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa 55 edustajapaikallaan. Lisäystä oli peräti 17 paikkaa. Ääniä kertyi enemmän kuin missään aiemmassa vaalissa millekään puolueelle, lähes 650 000. SKDL sai 41 kansanedustajaa; vähennystä oli 6 paikkaa. Onnistunut vaaliliitto kansandemokraattien kanssa tuotti TPSL:lle 7 paikkaa, vaikka sen äänimäärä väheni huomattavasti. Eduskuntaan tuli niukka vasemmistoenemmistö, kolmannen ja toistaiseksi viimeisen kerran.

Pääministerinä Rafael Paasio muodosti toukokuun lopulla 1966 enemmistöhallituksen, kansanrintamahallitukseksikin mainitun, jonka rungon muodostivat 18 vuoden tauon jälkeen taas kolme suurta: sosialidemokraatit kuudella ministerillä, keskustapuolue viidellä ja kansandemokraatit kolmella. Mukana oli myös TPSL, joka sai yhden ministerinsalkun.

Jälkikäteen on voitu päätellä, että Paasion hallituksen aika oli todellinen murrosvaihe

¹ *Suomen työväenliikkeen historia*, s. 376.

² Vaihdoksesta ks. Saarinen 1984, s. 72, 75–76); SKDL:n uudistuslinjoista ks. esim. Ele Alenius 1974 ja 1995.

³ SKP:n edustajakokous 1966 pk, eri kohdin.

⁴ Vuoden 1966 vaalien teemoista ja kampanjoista ks. Rantala 1972, eri kohdin, esim., s. 23–28.

koko kansakunnalle. Sen ohjelman ja käytännön toiminnan myötä Suomessa oikeastaan käynnistyivät ponnistelut pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan aikaansaamiseksi. Tuolloin se ei tainnut kenellekään mieleen tulla, ainakaan juuri tuossa muodossa, sellaista sanaa tai ajatusta ei mainittu lyhyen hallitusohjelman tavoitteissakaan.¹

”TYÖVÄENLIIKKEEN KULTTUURISIHTEERISTÖKSI...”

Hyvän esimerkin Sakari Kiurun ja Olavi Hurrin sujuvasta yhteistyöstä ja samansuuntaisista tavoitteista tarjosi Sivistysliiton edustajiston kokous 15. huhtikuuta 1966, kun 40-vuotiaasta varapuheenjohtaja Kiurusta tuli puheenjohtaja Kiuru. Kokoukselle antoi ilahduttavaa henkistä myötätuulta oman puolueen huomattavan suuri vaalivoitto. Näköalana oli TSL:n toiminnan kehittäminen, ei vain vuodeksi eteenpäin, vaan mieluummin puolen vuosisadan virstanpylväälle saakka, kolmen vuoden päähän. Kokousta voi pitää yhtenä avainhetkenä Sivistysliiton kuusikymmenluvun nousukaudelle.

Avauspuheessaan Sakari Kiuru kannusti liittoa virittämään erityistä ”ryhmytystä” yhdessä jäsenjärjestöjen kanssa. Samaan työhön hän kannusti jokaista jäsenjärjestöä omassa keskuudessaan. Nyt nimittäin tarvittiin ”eräänlaista asian juuriin ulottuvaa pohdintaa työväenliikkeen tehtäväpiirin selvittämiseksi, toiminta-ajatuksen kirkastamiseksi, oikeiden menettelytapojen löytämiseksi ja lopulta hedelmällisten tulosten saavuttamiseksi”. Tällaiselle järjestöpohdinnalle oli avautunut aiempaa suotuisampia edellytyksiä.

Hänellä oli myös mielenkiintoinen ehdotus työväenliikkeen järjestöille, yrityksille ja yhteisöille: ehkä juuri TSL:n tehtävänä olisi kutsua näiden johtohenkilöitä koolle kuulemaan mitä ”nykyaikaisella sosiologialla, liikkeenjohdon teoriolla ja kansanvallan tutkimuksella” olisi kerrottavana tälle vastuulliselle joukolle.

Julkisuuteen oli noussut monia nuoren polven tutkijoita, sanan ja kynän käyttäjiä, jotka olivat herättäneet uusilla, ennakkoluulottomilla, jopa radikaaleilla näkemyksillään yleistä mielenkiintoa. Heistä monien käsitykset yhtyivät ”hämmästyttävän hyvin” TSL:n parissa kehittyneeseen katsantokantaan, arvioi puheenjohtaja Kiuru. Hän piti hyödyllisenä vetää näitä henkilöitä ”rakentavaan yhteistyöhön työväen sivistysliikkeen kanssa”. Siihen tarjosivat hyviä mahdollisuuksia TSL:n erikoistoimikunnat tehtävineen, kurssit, opintokirjallisuuden laatiminen sekä myös Työläisopiskelija, jota uudistettiin.

Siinä missä puheenjohtaja Kiuru tarkasteli Sivistysliittoa ympäröivää yhteiskuntaa ja sen avaamia uusia mahdollisuuksia, keskittyi pääsihteeri Olavi Hurri pääosin liiton oman työn kehittämiseen. Ajatuksissa oli ymmärrettäviä yhtymäkohtia. Hurri

¹ Hallituksesta ja hallitusohjelmasta ks. *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1973*, s. 257, 308–310.

kannusti opintokerhotoimintaan, mikä edellyttäisi ”entistäkin läheisempien työyhteisöjen” luominen jäsenjärjestöjen kanssa. Hän painotti myös TSL:n kirjeopiston toiminnan kehittämistä. Tuli valmistaa hyvää ja nykyaikaista opintomateriaalia eri tahoja ja aloja palvelemaan. Lisäksi tuli huolehtia kirjeopiston henkilökunnan riittävydestä.

Menestyksen edellytykset riippuivat sekä jäsenjärjestöjen suhtautumisesta että paikallistoiminnan organisoinnista. Paikallisosastot kattoivat vain osan maata. Sääntömuutos oli avannut uuden käänteeseen ja useita uusia oli perusteilla. ”Henkilökohtaisesti pidän paikallistoiminnan organisointia täysin välttämättömänä”, painotti Hurri. Olisi nurinkurista ajatella, että maanlaajuista toimintaa voitaisi hyvin hoitaa ”todella syrjässä sijaitsevasta kaupungista”. Opintojärjestöjen määrän kasvattaminen avaisi lisäksi mahdollisuuksia saada toivottuja maakunnallisia opintoneuvoja tai osapalkattuja iltatoimitsijoita. He olisivat joka tapauksessa tehokkaampia kuin kiertokirjeet ja esittelylehtiset.

Yhtenä Sivistysliiton keskeisenä päätehtävänä Hurri piti työväen kulttuuripolitiikan aktiivisen vaalimista. Hän tarkoitti paljon enemmän kuin tavanomaista opinto- ja sivistystoimintaa tai kursseja liiton parissa. TSL voisi kulttuurijärjestönä ”enemmän ottaa seuratakseen maan kulttuurielämää” ja vaikuttaa siihen työväen kulttuurikäsitteiden näkökulmasta. Hänen mielestään Sivistysliiton ”ansaitsisi todella kehittyä eräänlaiseksi työväenliikkeen kulttuurisitteeristöksi”. Sellaiselle oli hänen mielestään ollut jo tarvetta.

Olavi Hurrin näkemyksen mukaan opintokerhotoiminnan ja kirjeopiston kehittämisen sekä paikallisorganisaation kasvattamisen ansiosta paranisivat liiton mahdollisuudet ”keskittyä työväenliikkeen kulttuuripolitiikan antamiin yhä nopeasti kasvaviin tehtäviin”. Suurten tavoitteiden ohella oli lisäksi paljon tarvetta myös kohentaa työmenetelmiä ja organisointia. Liiton 50-vuotisjuhlavuoteen oli aikaa kolme vuotta ja niiden aikana Hurrin mukaan ehdittäisi saavuttaa paljon ”sen hyvän yhteishengen vallitessa”, joka nyt oli työntämässä liittoa kohti tulevia aikoja.¹

KOETTELEMUKSISTA ETEENPÄIN

Kesälle suunniteltu SDP:n XXVII puoluekokous siirtyi pidettäväksi vasta marraskuussa 1966. Paljon oli ehtinyt tapahtua kolmessa vuodessa ja viimeksi kuluneen vuodenkin aikana. Avauspuheessaan lauantaina 26. marraskuuta 1966 Helsingin työväentalon salissa puheenjohtaja Rafael Paasio totesi, että kokouksen lykkääntyminen antoi paremman mahdollisuuden arvioida vaalivoitonkin jälkeisiä tapahtumia. Hän myös arvioi, että sovintoneuvottelujen jälkeen olivat jo niin monet palanneet vanhaan puolueeseensa, että ”koettelemusten vuodet” alkoivat olla takana.

¹ TSL edustajisto pk. 15.4.1966 liitteinen; laaja selostus Työläisopiskelija 4/1966, myös lainaukset.

Kaikkien kotimaisten kutsuvieraiden puolesta sai nyt esittää tervehdyspuheen kokoukselle TSL:n pääsihteeri Olavi Hurri. Hän korosti jo saamansa tehtävän mukaisesti ”menon yhteisyyttä”, jota koko liikkeessä tarvittiin. Puolueen asema yhteiskunnassa oli hänestä ratkaiseva. ”Jos koskaan, niin nyt meiltä edellytetään paljon, ei vain tietoa ja taitoa, ei vain kykyä ja asiantuntemusta, vaan ehkä ennen kaikkea vastuun suuruudesta tietoista elämänsennetta, joka leimaisi toimintaamme kaikissa sen asteissa ja portaissa.”

Myös Sivistysliiton maineikas perustajahahmo professori Väinö Voionmaa sai nyt erityisellä tavalla huomiota puoluekokouksen avausvaiheissa. Satakunnan sos.dem. piirin puheenjohtaja Uolevi Kaukovaara luovutti Kankaanpään sos.dem. kunnallisjärjestön puheenjohtajan Voitto Kivistön kanssa puolueelle Tampereen yliopiston edustalle pystytetyn Väinö Voionmaan muistomerkin alkuperäisen pienoismallin. *Kasvu*-nimisen veistoksen tekijä oli kuvanveistäjä Kauko Räike. Kaukovaaran mukaan teos ilmensi Voionmaan monitahoista työtä niin suomalaisen yhteiskunnan kuin työväenliikkeenkin hyväksi.¹ TSL:n toimistossa oli näitä pienoisteoksia myynnissä liiton toiminnan tukemiseksi.²

Kokouksessa hyväksyttiin useita ajankohtaisia ohjelmakannanottoja, muun muassa uusi tiede- ja korkeakoulupoliittinen ohjelma. Sitä esitellyt Helsingin piirin edustaja, tuore puoluejäsen, professori Lauri Puntila korosti puheenvuorossaan, että samalla kun sosialidemokraatit olivat ”päävastuussa Suomen poliittisesta kehityksestä”, he olivat vastuussa myös kulttuurisesta kehityksestä. Hän painotti erityisesti tieteen ja tutkimuksen tärkeää roolia ihmiskunnan säilymisen perusedellytyksenä.

TSL:n ajankohtainen, oivallisen monimielinen opintokerhokampanjan tunnus ”Tieto on elintaso” sai sekin keskustelussa myönteistä huomiota. Pohjois-Hämeen kokousedustaja Raimo Helminen toi siihen viitaten esiin tarpeen vahvistaa myös ylioppilaiden mahdollisuuksia korkeakouluopintoihin.³

EDISTYKSEN MERKKEJÄ

Eduskuntavaalien aikaan maaliskuussa 1966 kantaesityksensä saanut Lapualaisooppera oli iskenyt suoraan ajan ja aikakauden hermoon. Arvo Salon kirjoittama, Kaj Chydeniuksen säveltämä ja Kalle Holmbergin ohjaama Ylioppilasteatterin

¹ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluekokouksesta 1966. Helsinki 1967, Paasion avauspuhe, s. 7–9, lainaus, s. 8; Hurrin tervehdyspuhe, s. 19–20, lainaukset, s. 20; Kaukovaaran luovutuspuhe, s. 21.

² *TSL vuonna 1966*, s. 13, kuvateksti.

³ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1966, Puntilan esittelypuhe, s. 136–138, lainaus, s. 138; Helmisen puheenvuoro, s. 138–139.

40-vuotisjuhlaesitys sai pääkaupungissa Vanhalla ylioppilastalolla haltioituneen vastaanoton. Uuden edistyksellisen ajan portit tuntuivat avautuvan, niin näyttämöillä kuin parlamentaarisessa elämässäkin. Yleisön joukossa ollut Paavo Lipponen on kuvannut musiikinäytelmän merkinneen uutta avautusta; ”se oli yhtä aikaa uuden sukupolven ohjelmanjulistus, dramaattinen kuvaus Suomen historian käännekohdasta, joukkokohtauksia ennen näkemättömällä tavalla näyttämölle tuova ohjaus, jossa monipuolinen musiikki seurasi herkästi tekstin sisältöä”.¹ Salokin valittiin eduskuntaan, ensimmäisenä vasemmistolaisena sosialidemokraattina pääkaupungista, kuten on luonnehdittu.²

Näyttämötaiteen ja sävelten keinoin kuvattiin lapuanliikkeen väkivaltaista, ahdistavaa aikaa kolmen vuosikymmenen takaa, osin alkuperäisin puheenvuoroin ja tekstein.³ Taiteellisista vapauksista huolimatta esitys otettiin ainakin osittain todellisen kaltaisena kuvauksena niin vasemmalla kuin oikeallakin. Lapualaisooppera innoitti monia ja samalla varmasti toisaalla ärsyttikin poliittisen kentän oikealla laidalla.⁴ Näytelmä palautti lukuisten työväenliikkeen jäsenten ja esimerkiksi monien TSL:n vanhojen opintokerholaisten mieleen muistoja, ehkä kipeitäkin tunteita, noiden aikojen vaikeista paikallisista kamppailutilanteista. Samalla se kohotti itsetuntoa: nyt voitiin avoimesti, näinkin selvin sanoin nostaa lapualaisten äärimmäistä uhoa ja räikeitä tekoja nähtävälle ja arvosteltaviksi. Räväkästä musiikinäytelmästä keskusteltiin paljon.

Esitys jälkikeskusteluineen loi yhdessä vasemmiston vaalivoiton kanssa kannusti työväen sivistys- ja kulttuuritoimintaa jatkamaan eteenpäin. Maaliskuussa 1966 linjattiin edustajiston kokouksessa Sivistysliitolle lähivuosien tärkeimpiä tehtäviä. Puheenjohtaja ja pääsihteeri olivat lujasti linjanvedon takana ja tukena. Edustajiston mukaan ”keskeisintä huomiota on kohdistettava opintokerhotoiminnan lisäämiseen, liiton paikallistoiminnan tehokkaaseen organisointiin ja työväenliikkeen kulttuuripolitiikan aktiiviseen vaalimiseen läheisessä yhteistyössä liiton jäsenjärjestöjen kanssa”.

Jo talvikaudella 1965–1966 opintokerhojen määrä nousi ennätyskellisen suureksi. Niitä oli 1 609, noin 250 enemmän kuin edellisellä kaudella, ja lisäksi 192 kerhoista sai toiminnalleen valtionapua. Kaikkiaan kerholaisia oli hieman yli 18 000. Jäsenjärjestöjen kanssa tiedotettiin opintokerhotoiminnasta tehokkaasti ja laajennettiin opinto-ohjaajien ja myös opintoasiamiesten koulutusta. Kerhoille valmistui myös useita uusia kirjekursseja ja opintosuunnitelmia.

Panostus tuotti tulosta, sillä kaudella 1966–1967 opintokerhojen määrä ylitti Sivistysliitossa ensimmäisen kerran kahdentuhannen haamurajan ja oli 2 012. Kerholaisten määrä oli runsaat 22 000. Heistä hieman yli 52 prosenttia oli naisia. Keskimäärin

1 Lipponen 2009, lainaus, s. 210.

2 Simola 2014, s. 35–37.

3 Näytelmä julkaistiin myös kirjana, Arvo Salo: *Lapualaisooppera*. 2. p. Helsinki 1967 (Salo 1967).

4 Kuusikymmenluvun ”myrskystä ja kiihkosta” ks. esim. *Tasavallan vuodet* 1987, s. 234–237.

kerhossa oli 11 henkilöä. Kaikkiaan 1 662 kerhoa sai lisäksi valtionapua. Eniten kerhoja oli sos.dem. puolueen (yhteensä 312 opintokerhoa), sos.dem. naisten keskusliiton ja sos.dem. nuorten keskusliiton paikallisissa järjestöissä sekä SAJ:n ja SAK:n parissa. TPSL sijoittui pitkässä luettelossa hieman puolivälin alapuolelle (62). Loppupäässä olivat merimiehet, Työväen Näyttämöiden Liitto sekä urheilujärjestöt TUL ja TUK (23).

Ja kasvu jatkui: esimerkiksi opintokaudella 1968–1969 liittoon ilmoittautuneiden kerhojen määrä oli 2 674. Siinä oli kasvua edellisestä vuodesta peräti 465 opintokerhoa. Valtionapuun oikeutettujen kerhojenkin määrä kapusi yli kahdentuhannen ja oli 2 080.

Kerhojen ohjaajakoulutusta jatkettiin seuranneina vuosina tarmokkaasti. Esimerkiksi pelkästään keväällä 1969 liiton ja paikallisten opintojärjestöjen voimin toteutettiin yhteensä 12 viikonlopun mittaista kurssia, joille osallistui lähes 300 henkilöä.¹

Syksyllä 1966 voitiin kertoa iloisen uutisen sellaistaakin, että metsämiesten siirtokirjastolle hankittiin kirjastoauto. Uudella Eino Skantsin ohjaamalla pakettiautolla voitiin hoitaa kirjakaappien siirtoa entistä juoheammin metsäkämpältä toiselle.² TSL ei ollut enää ainoa sivistysjärjestö, joka toimi honkien keskellä metsien miesten parissa. Jo aiemmin oli joillakin kristillisillä liikkeillä ollut pyrkimyksiä kitkeä ”työmaiden raakuuksia”, ja kuusikymmenluvulla sivistyspönnistuksiin ryhtyi myös MSL. Esimerkiksi 1964 se keskittyi pelkästään metsätyömaiden opintokerhojen lisäämiseen. Se onnistuikin varsin hyvin, etenkin Oulun ja Lapin lääneissä.³

TSL kannusti määrätietoisesti uusien paikallisten opintojärjestöjen muodostamiseen. Se olikin nyt helpompaa liiton uudessa sisäisessä tilanteessa ja ajankohdan nousujohteisissa tunnelmissa. Tavoitteena oli toimintakykyisen järjestöverkon aikaansaaminen maan kaikille kolkille, sillä liiton toimistosta ei voinut ylettyä kaikkialle. Käsi kädessä sen kanssa kulki opintokerhojen määrän kasvattaminen. Pääsihteeri Olavi Hurri painotti, että ”asiatietoihin perustuva, harkitseva ja kriittinen pohdinta yhteisistä kysymyksistämme on tärkeätä joka portaassa”. Kaiken lisäksi hänen mielestään opintokerhoista piti tehdä, ei enempää eikä vähempää kuin ”koko kansan peruskoulu”.

Vuoteen 1969 mennessä opintojärjestöjen määrä kasvoikin jo 46:een. Lisäksi toimi yhä vielä kaksi vanhojen sääntöjen mukaista sivistystyöjärjestöä. Viimeisenä suurten kaupunkien opintojärjestöistä sai alkunsa pääkaupungissa TSL:n Helsingin opintojärjestö helmikuussa 1969. Iso aukko täyttyi. Ensimmäisenä puheenjohtajana, ”työjuh-tana”, toimi sähköasentaja Tenho Hovi. Hänen taustayhteisönsä oli Nuorten kotkien

¹ TSL vuonna 1966, s. 3, myös lainaus; TSL vuonna 1967, s. 12–14.

² TSL vuonna 1966, s. 28.

³ Henttinen 2002, s. 87, myös lainaus.

piirijärjestö. Varapuheenjohtajana oli Osmo Yläne, sihteerinä Maire Salo ja rahastonhoitajana Aarre Lauliainen.¹

Vuosittain järjestettiin edelleen opintojärjestöjen edustajien yhteisiä neuvottelutalouksia. Esimerkiksi 1966 sellainen järjestettiin Kotkassa elokuisena viikonloppuna 27.–28. elokuuta. Paikalla oli kaikkiaan 45 henkilöä lukuisista opintojärjestöistä.²

Kun opintojärjestöjen määrää onnistuttiin kasvattamaan, lisääntyivät samalla toisenlaiset pulmat. Liiton toimiston mahdollisuudet auttaa tai seurata paikallista toimintaa vaikeutuivat toimintakentän laajentuessa. Kuusikymmenluvun puolivälissä ryhdyttiin pohtimaan piiriorganisaation muodostamista. Opintosihtööri Pentti Järvinen arvioi liiton lehdessä, että neljän opintoneuvojan työ oli ”milteipä epätoivoista” 70 jäsenjärjestön muodostamassa kokonaisuudessa, jossa perusjärjestöjä ammattiosastoilla, puolueyhdistyksillä sekä naisten ja nuorten osastoilla oli pitkästi yli 10 000. Piirit auttaisivat ja lisäksi niihin saatavat piirikunnalliset opintoneuvojat. Lisäksi jokaiseen paikalliseen yhdistykseen tarvittaisi nimettynä oma opintoasiamies, joka olisi TSL:n yhteys osastoon. Erityisesti heitä tarvittiin ammattiyhdistysliikkeeseen.

Järvisen mukaan jotain toimivaa mallia organisointiin oli saatavissa Norjan ja Tanskan vastaavilta sivistysjärjestöiltä. Sen sijaan Ruotsin ABF oli huomattavasti laajempi ja lisäksi toiminnallisesti lähempänä suomalaista työväenopistolaitosta. Kun TSL:n parissa opintokerhoja oli noin 1 700, niitä oli ABF:n keskuudessa noin 40 000. Puheet opintokerhon vanhanaikaisuudesta olivat Pentti Järvisen mukaan turhia, sillä kerhon ei tarvinnut toimia jäykästi kaavoihinsa kangistuneena, odottaen puheenjohtajan nuijan kopahdusta. Kerhotoiminnan muodoissa oli monin paikoin korjaamisen tarvetta.³

Kesti kuitenkin oman aikansa, ennen kuin liitossa päästiin ottamaan seuraava askel ja ryhdyttiin perustamaan piirijärjestöjä. TSL:n Kymen piiri perustettiin arkkitehti Eliel Saarisen suunnittelemissa komeassa Kotkan työväentalossa 7. toukokuuta 1971 ensimmäisenä, ja toisena oli TSL:n Etelä-Hämeen piiri, joka perustettiin ravintola Härkätiessä Hämeenlinnassa 19. syyskuuta 1971 pidetyssä kokouksessa.⁴

TÄHTÄIN SEURAAVAAN VALTIONAPULAKIIN

Kauaskantoisin TSL:n vuoden 1966 päätöksistä oli liiton toimikunnan toukokuussa tekemä ratkaisu, jolla lähdettiin hakemaan uudenlaista taloudellista tukea julkiselta

¹ Tuomisto 1999, s. 10–15, lainaukset, s. 10–11; Pikkusaari 2014, s. 131.

² *TSL vuonna 1966*, s. 33.

³ Pentti Järvinen: Huomio TSL:n organisaation kehittämiseen. Työläisopiskelija 7/1966.

⁴ *Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö ry. Toimintaa 20 vuotta 1971–1991*, 1991, s. 6 (jatkoksa Kymen piirijärjestö); *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piirijärjestö ry 2001*, s. 20–21.

vallalta. Toimikunta teki Valtion kansansivistyslautakunnalle perustellun esityksen ”vapaata kansansivistystoimintaa koskevan lainsäädännön täydentämiseksi järjestömuotoisen kansansivistystyön osalta ja tämän työn saattamiseksi taloudellisten toimintaedellytysten osalta tasaveroiseen asemaan muiden työmuotojen kanssa”, kuten toimintakertomukseen muotoiltiin.

Ehdotus oli rohkea ja tähtäsi kauas, sillä opintokerholaki oli vielä tuore, mutta toisaalta sitäkin oli kamppailtu sitkeästi askel kerrallaan eteenpäin 1940-luvun lopulta alkaen. Tavoite kertoi osaltaan siitä pettymyksestä, jota opintokerholakia kohtaan tunnettiin yleisemminkin sivistysjärjestöissä.¹ Määrätietoinen aloitteellisuus kuvasi samalla hyvin TSL:n vankistunutta asemaa niin kansansivistysjärjestöjen yhteisessä rivissä kuin jäsenjärjestöjensä sivistyksellisten tavoitteiden ajanakin. Lautakunta ryhtyi selvitystöihin.

Esitykselle antoi omalla tavallaan kannustusta sekin, että vuodesta 1966 muodostui kaikista edistyksen merkeistä huolimatta liitolle taloudellisesti vaikea, vaikka tulot jonkin verran lisääntyivät. Jäsenmaksuja korotettiin, ja lisäksi saatiin joitakin lahjoituksia. Esimerkiksi kuopiolainen peltiseppä Heikki Hakkarainen testamenttasi liitolle asunto-osakkeensa.²

Ennalta arvaamattomia kuluja aiheutui siitäkin, että liitto joutui vuokraisäntä Elanon pyynnöstä muuttamaan syyskuun lopulla 1966, mutta kuitenkin vain samassa IV linjan 3–5 kiinteistössä A-rapusta F-rappuun pihan puolelle. Elanto tarvitsi lisää tilaa ja suostui maksamaan osan välttämättömistä muutostalouksista. Uusi toimistotila antoikin aiempaa paremmat työskentelymahdollisuudet.³ Vuoden 1968 joulukuussa liitto muutti seuraavan kerran, nyt pitkästä aikaa taas merenrantaan Helsingin Kruununhakaan, Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistyksen taloon. Siellä oli käytettävissä vuokrahuoneisto, jossa oli pinta-alaa 252 neliötä.⁴

Kun muissakin sivistysjärjestöissä oli samanlaista voimakasta toiminnan kasvua, Työväen Sivistysliitto, Maaseudun Sivistysliitto ja Kansan Sivistystyön Liitto kääntyivät 1967 yhdessä opetusministerin puoleen; hänhän oli monille tuttu Reino Oittinen. Liitot kiinnittivät huomiota kansansivistyksen ajankohtaisiin kysymyksiin. Kannanotossa viitattiin edellä mainittuun tavoitteeseen, ”vapaan kansansivistystyön lainsäädännön täydentämiseen”. Kun se ei kuitenkaan etenisi nopeasti, ajankohtainen huoli kohdistui järjestöjen seuraavan vuoden taloudelliseen valtioneuvon apuun. Liitot esittivät valtion tuen kaksinkertaistamista kahteen miljoonaan uuteen markkaan (noin 3,4

1 Sivistysjärjestöjen tyytymättömyydestä ks. Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 98.

2 *TSL vuonna 1966*, s. 4.

3 Tmk. pk. 16.9.1966; *TSL vuonna 1966*, s. 4, myös lainaus; Pikkusaari 2014, s. 58, 128.

4 Tmk. p. 14.3.1968, 5.11.1968; *TSL vuonna 1968*, s. 9; Kirjatyöntekijäin yhdistyksen toimitalo (Kirjatyöntekijäinkatu 10) oli valmistunut vuonna 1935, arkkitehtina Georg Jägerroos. Asuin- ja toimistotalo antoi kadulle nimen. Rakennuksessa oli myös Ravintola Kirja, ks. Ollila ja Toppari 1986, s. 44–45.

miljoonaa euroa). Valtion vaikea taloustilanne ei kuitenkaan mahdollistanut ”perusteltuina pidettäviä ratkaisevia parannuksia”, kuten seuraavan vuoden toimintakertomukseen muotoiltiin.¹

Maaliskuussa 1966 nostettiin esille kolmantena tärkeänä kohtana kulttuuripolitiikkaan vaikuttaminen. Sekin kuvasti vahvistunutta itsetuntoa. Asiaan tartuttiin uusin ottein ja uudennaisiin toimin. Sivistysliitto järjesti kaksi erikoiskonferenssia: toukuussa toteutettiin Espoon Lepolammilla radio- ja televisiokonferenssi ja marraskuussa Tampereella työväenliikkeen vapaa-ajan konferenssi. Molemmat teemat liittyivät uuden ajan kiinnostaviin ja myös työväenliikkeelle tärkeisiin ilmiöihin. Erityisesti television merkitys oli muutamien vuosien kuluessa alkanut voimakkaasti kasvaa niin tiedonvälittäjänä kuin kansalaisten viihdyttäjänäkin. Molemmat tv-kanavat houkuttivat iltaisin mustavalkoisen ruudun ääreen kasvavan katsojajoukon. Vuonna 1969 ylittyi miljoonan televisioluvan raja.

Tilaisuudet onnistuivat hyvin ja antoivat kimmokkeen muodostaa liitolle seuraavat kaksi pysyvää toimikuntaa. Toinen pohti radio- ja televisio toimintaa ja toinen työväenliikkeen vapaa-ajan politiikan kysymyksiä. Ensin mainitun puheenjohtajana toimi kansanedustaja Veikko Helle ja jälkimmäisen, oikeastaan suunnittelukunnan, maisteri Raili Ruusala. Vuonna 1967 toteutettiin vielä Karjaalla yleinen kulttuuripolitiikkaa käsitellyt seminaari 30 hengen voimin.²

Työväenliikkeen kulttuurivoimien merkittävää kokoamista merkitsi vuoden 1967 alussa tapahtunut varsin kunnianhimoinen lehti uudistus.³ Perinteikkään Työläisopiskelijan nimi vaihtui Aikamerkiksi; edistyksen ajan merkkejä sekin. Samalla lehdestä tuli paitsi Sivistysliiton myös Työväen Näyttämöiden Liiton (TNL) äänenkannattaja. Seuraavana vuonna mukaan tuli vielä Suomen Työväen Musiikkiliitto (STM). Ensimmäisenä päätoimittajana oli pääsihteeri Olavi Hurri ja toimittajana Aimo Kairamo, joka siirtyi kuitenkin jo huhtikuussa 1967 liiton kulttuurisihteeriksi. Uudeksi toimittajaksi valittiin Niilo Johansson.

Lehteä ilmestyi kahdeksan numeroa vuodessa, ja painos oli ensimmäisenä vuonna 5 000 kappaletta, joista noin puolet oli maksullisia tilauksia, kahdeksan markkaa vuosikerta (noin 14 euroa). Vapaakappaleita meni entiseen tapaan muun muassa edustajiston ja toimikuntien jäsenille sekä jäsenjärjestöjen toimistoihin.

Aikamerkin yksi numero julkaistiin vuonna 1967 liiton äänenkannattajan eli Työläisopiskelijan 40-vuotisjuhlavuoden merkeissä erityisenä kehitysapunumerona ja peräti 15 000 kappaaleen painoksena. Sitä myytiin muun muassa paikallisten opintojärjestöjen

¹ *TSL vuonna 1967*, s. 41–42; *TSL vuonna 1968*, s. 3, myös lainaus. – Järjestöt esittivät myös kansansivistyslautakunnan kokoonpanon muuttamista virkamiesvetoisesta enemmän luottamushenkilövetoiseksi, mikä toteutuikin (*TSL vuonna 1967*, s. 42–43).

² *TSL vuonna 1966*, s. 4; *TSL vuonna 1967*, s. 6; ks. myös Laukka ja Kannisto 2016, s. 380–382.

³ Tmk. pk. 30.8.1966, 16.9.1966.

toimesta runsaasti kolmen markan hinnalla (noin viisi euroa). Nettotuotto lahjoitettiin työväenliikkeen kehitysapukeräykseen.¹

Kun lehti pysyi kaikista ponnistuksista huolimatta jatkuvasti tappiollisena, oli 1972 otettava askel taaksepäin. Aikamerkistä tuli uudelleen vain TSL:n julkaisema järjestölehti ja se paneutui tabloid-kokoisena enemmän juuri liiton asioihin ja näkökulmiin. Vielä 1980-luvun alussa Aikamerkistä yritettiin kehittää aikakauslehden muotoisena laaja-alaisempaa kulttuurilehteä. Esimerkiksi toimittaja Merja Hurri näki paljon vaivaa nostaessaan esiin uusia, ajankohtaisia aiheita, kuten kehitysyhteistyön asioita ja tasa-arvon kysymyksiä. Jäsenjärjestöt tilasivat lehteä parhaimmillaan pari tuhatta kappaletta, opintojärjestöt tuhannen kappaleen verran, kirjakauppoihin ja lehtitoimistoihin meni kolmisen sataa ja yksittäisten henkilöiden tilauksia oli pari sataa vuosikertaa. Seuraavan vuosikymmenen alussa ilmestymiskerrat vähenivät neljään.²

Kehitysapuasiat olivat uusia kiinnostuksen kohteita. Kansainvälisiä näköaloja oli myös Sivistysliiton 1968 tekemässä aloitteessa kansainväliselle sivistysjärjestölle, IFWEA:lle. Liitto mainitsi, että Unesco oli vuoden 1966 yleiskokouksessaan hyväksynyt kaikkea kasvatustoimintaansa kuvaavaksi uudeksi tunnukseksi ”jatkuvan kasvatuksen” ja ”elinikäisen ja yhdenmetyt kasvatuksen” käsitteet. Niihin viitaten TSL esitti, että IFWEA:n jäsenjärjestöt perehtyisivät näihin käsitteisiin työväen sivistystyön ja yleensä työväenjärjestöjen näkökulmasta ”tehden niistä omaa toimintaansa ja maansa kasvatustajajärjestelmää koskevat johtopäätökset”. Sivistysliitto esitti myös, että tämä sivistystyön keskusjärjestö järjestäisi aihepiiriin paneutuvan kansainvälisen seminaarin.³

Jatkuvan kasvatuksen, jatkuvan koulutuksen tai elinikäisen oppimisen ajatus sai Suomessa jalansijaa hitaasti, mutta kuitenkin varmasti. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura julkaisivat 1969 vapaan sivistystyön vuosikirjan, joka oli maassamme ensimmäinen elinikäisen kasvatuksen teemasta kertonut teos. Vuosikirjan artikkelit koottiin aihetta käsitteleistä konferenssista, jonka järjestivät Suomen Unesco-toimikunta ja Yhteiskunnallinen korkeakoulu. Alustajina olivat muun muassa Kosti Huuhka, Urpo Harva, Kalervo Siikala ja Kalevi Sorsa.⁴

---

1 *TSL vuonna 1967*, s. 6, 11, 37–38.

2 Pikkusaari 2014, s. 51–53.

3 *TSL vuonna 1968*, s. 42–44, lainaukset, s. 42–43.

4 Henttinen 2002, s. 264.

PERUSKOULU JA MUITA UUDISTUKSIA

Vuoden 1968 suuriin kulttuuripolitiikan ratkaisuihin kuuluivat eduskunnan päätökset peruskouluun siirtymisestä: ensin säädettiin toukokuussa puitelaki ja sitten heinäkuussa laki koulujärjestelmän perusteista. Viljo Ripatti on todennut, että puitelaki olisi hyvin voinut olla nimeltään Lex Oittinen, sillä niin vahvasti hän oli parinkymmenen vuoden kuluessa uudistukseen henkilöitynyt. Pitkällinen tavoite toteutui, joskin monien vaiheiden ja kompromissien kautta. Oittinen ilmaisi 1969 olevansa lakiin suurin piirtein tyytyväinen. Laki merkitsi huomattavaa mullistusta niin sivistyksellisen kuin myös alueellisen tasa-arvon kannalta. Muutos aloitettiin pohjoisesta Suomesta ja uudistus eteni vähitellen etelämmäs ja tavoitti eteläisen Suomen taajamat ja väkirikkaat alueet 1970-luvun lopulla.

Yhteensattumaa oli, että toteutus aloitettiin 1972, jolloin Oittinen sai halvauskohtauksen ja joutui luopumaan urastaan kouluhallituksessa. Samana vuonna julkaistiin TSL:n aloitteesta Oittisen 60-vuotispäivän merkeissä kokoelma hänen kirjoituksiaan ja puheitaan nimellä *Miksi peruskouluun*.¹

Kaiken kaikkiaan Paasion ja Koiviston hallitusten aikaansaamat uudistukset olivat kauaskantoisia. Niitä olivat peruskoulu-uudistuksen ohella muun muassa sairausvakuutuslaki, yleinen perhe-eläkelaki, maatalousyrittäjien eläkelaki, yrittäjäläkelaki, rintamasotilastunnus, kehitysaluelait, pellonvarauslaki, maatalouden hintalaki, korkeakouludemokratia, työllisyystilanteen paraneminen, asepalveluksesta kieltäytyvien eettisten syiden tutkinta.²

Koulu-uudistuksen suuret raamit olivat vasta ensimmäinen askel. Sitten kun ne oli saatu aikaan, ryhdyttiin kiinnittämään enemmän huomiota sisältöön: muun muassa opettajien koulutukseen, oppisisältöihin, tavoitteisiin, koulun sisäiseen yhteistyöhön, kaikilla opiskeluasteilla. Esimerkiksi SDP hyväksyi Tampereen puoluekokouksessaan kesäkuussa 1972 hyvin laajan koulutuspoliittisen ohjelman.³

---

¹ *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 871; Ripatti 1992, s. 261, 265, 275–276.

² Ks. *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 871–872; *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 290–291; Koivisto 1997 eri kohdin, esim. s. 130–139, 256; ks. myös SKDL:n näkökulmaa Haikara 1975, s. 283–286.

³ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXIX puoluekokouksesta 1972. Joensuu 1972, käsittely pöytäkirjassa s. 152–156, 244–250, ohjelmaluonnos julkaisussa SDP:n puoluetoimikunnan ja järjestöjen esitykset..., s. 219–257.

TYÖVÄENTALOMUSEO RIIHIMÄELLE

Työväen muistitietotoimikunta toimi aluksi Sivistysliiton hoivissa, kuten edellä kerrottiin. Toimikunnan johtamana jatkettiin muistitiedon keräämistä. Haastattelu- ja kertomuskatkelmia julkaistiin vuodesta 1964 alkaen myös kirjan muodossa. Liitolle tuli pyytämättä ja hieman yllättäen hoidettavaksi toinenkin perinteen alue.

Kuusikymmenluvun loppupuolella virisi Etelä-Hämeessä ajatuksia työväenliikkeen toimintaa esittelevän museon saamisesta Suomeen.¹ Hämeenlinnalainen Väinö E. Saari nosti asian esiin lehtikirjoituksessa. Kevättalvella 1967 ehdotukseen tarttui Riihimäen työväenyhdistys puheenjohtajansa Sulo J. Ojasen johdolla.

Alkuperäinen ajatus muotoutui erityisen työväentalomuseon aikaansaamiseksi. Työväentalohan oli jo pitkään ollut paikallisen työväenliikkeen koti, monella tavalla merkityksellinen rakennus ja toiminnan tila, kuten edelläkin on kuvattu. Vanhimpia niistä jo purettiin, kuten 1962 Riihimäelläkin, ja tilalle nousi uusia, usein liikerakennuksen muotoisia toimitiloja.² Museossa voitaisi esitellä monipuolisesti sekä taloa että työväenliikkeen historiallista toimintaa. Riihimäen kaupungilta kuultiin heti alkuvaiheissa ehdollinen lupaus sopivan maa-alan saamisesta korvauksetta museota varten.

Työväenyhdistyksen aloite eteni Etelä-Hämeen sos.dem. piirikokoukseen ja sieltä edelleen sos.dem. puoluetoimistoon. Hankkeen historiallinen merkitys ymmärrettiin heti. Puolue muodosti syksyllä 1967 asiaa suunnittelemaan arvovaltaisen valtuuskunnan, jonka puheenjohtajaksi tuli puolueen puheenjohtaja, pääministeri Rafael Paasio ja varapuheenjohtajaksi pääjohtaja, opetusministeri R. H. Oittinen. Varsinaiseksi työrukkaseksi nimettiin työvaliokunta, jonka sai johdettavakseen sosiaalineuvos Uno Nurminen. Puolueen lisäksi mukaan vedettiin aivan alusta alkaen myös Työväen Sivistysliitto. Sen edustajia olivat valtuuskunnassa puheenjohtaja Sakari Kiuru sekä työvaliokunnassa pääsihteeri Olavi Hurri ja kouluneuvos Arvi Hautamäki. Valtuuskunnan ja työvaliokunnan sihteerinä toimi TSL:n kulttuurisihteeri Aimo Kairamo.

Pienen etsimisen jälkeen työvaliokunta löysi Lounais-Hämeestä, Tammelan Teurosta hyväkuntoisen, vuosina 1906–1908 talkoilla kohonneen hirsirakenteisen työväentalon, joka oli purkukuntoisena jäänyt vaille käyttöä. Se sopi museorakennukseksi. Mahdollisina sijaintipaikkoina mainittiin Riihimäki, Hämeenlinna tai Forssa. Valtuuskunta ratkaisi heinäkuussa 1968 sijaintipaikaksi Riihimäen, joka oli jo luvannut tulevalle museolle Peltosaaren koilliskulmasta maa-alueen, kooltaan 5 000 neliometriä.

Päätös aiheutti jonkin verran närää Forssassa. Vielä kesäkuun 1969 puoluekokouksessa Turussa asiasta sanailtiin, kun Forssan työväenyhdistyksen tekemää aloitetta käsiteltiin. Aloitteessa viitattiin toisen työväentalomuseon mahdollisuuteen Forssassa.

¹ Tmk. pk. 6.2.1967, 30.5.1967, 26.10.1967, 19.8.1968.

² Tapiola 1966, s. 233–235.

Puoluekokousedustaja Olavi Hurri puolusti kohteliain sanoin Riihimäen hyväksi tehtyä ratkaisua. Puoluetoimikuntakin oli lausunnossaan Riihimäen kannalla, mutta yhdessä forssalaisten kanssa luvattiin ryhtyä suunnittelemaan muistomerkkiä vuoden 1903 puoluekokoukselle Forssaan. Samalla hyväksyttiin Turun työväenyhdistyksen aloite puolueen perustamista vuonna 1899 koskevan muistomerkin toteuttamisesta.¹

Kolme vuotta myöhemmin pidetyssä Tampereen puoluekokouksessa hyväksyttiin Riihimäen työväenyhdistyksen uusi aloite, jossa muun muassa kannustettiin puolueväkeä esineistön keräämiseen ja muistojen tallentamiseen museon suojaan. Samalla viitattiin taloudellisen tuen tarpeeseen.²

Teuron vanha rakennus purettiin ja koottiin uudelleen Riihimäellä vuoden 1969 puolella. Harjannostajaiset olivat syyskuussa, ja valtuuskunnan puheenjohtaja Rafael Paasio pääsi kutsumaan väkeä koolle vihkiäisjuhlaan lauantaina 25. lokakuuta 1969. Juhlapuheessaan hän kiinnitti huomiota muun muassa työväenliikkeen perinnetyöhön. Paasion mukaan museon perustaminen oli ”kunnianteko työväenliikkeen menneisyydelle”. Sakari Kiuru on nostanut puheesta myös seuraavan painokkaan lauseen esille: ”Älköön tämä aikaansaannos olko työväen perinnepolitiikan päätepiste, vaan eräs sen alkutoimista.”³

Sivistysliiton vuoden 1969 toimintakertomuksessa todettiin päivän olleen koko suomalaisen työväenliikkeen juhlapäivä. ”TSL:n aloitteesta toteutunut museohanke voidaan nähdä kunnianosoituksena niitä työväenliikkeen toimipaikkoja kohtaan, joissa myös TSL:n vaalimaa opinto- ja kulttuuritoimintaa on pääasiassa harjoitettu.” Kumparella seisonut museorakennus oli siniristilippuinen myös toimintakertomuksen kansikuvana.

Lämpöä rakennukseen antoi tasapäinen tiiliuuni, josta lämpö hyvin riittikin keittöön ja puffettiin, tarjoiluhuoneeseen, mutta niukemmin talvikaudella ison salin puolelle. Myöhemmin laitettu sähkölämmitys auttoi. Yleisölle museo avattiin vappuna 1970. Kesällä tehtiin vielä talkoovoimin pärekatto. Kaikkiaan 220 nippua tarvittavia päreitä hankittiin Turusta. Heti ensimmäisen aukiolokauden aikana kävijöitä oli kaikkiaan 842. Siitä alkaen työväentalomuseo toimi. Talvisin museo oli suljettuna, mutta kesäkaudella avoinna, erilaisia näyttelyjä järjestäen ja kiinnostuneille taloa sekä sen suojiin kertynyttä, työväenliikkeeseen liittyvää esineistöä esitellen. Vuosien kuluessa yhteistyö muiden riihimäkeläisten museoiden kanssa muodostui tiiviiksi. Työväentalomuseo sai kaupungilta taloudellista tukea.

1 SDP puoluekokous 1969 pöytäkirja, s. 141–143 (Taisto Toivosen, Olavi Hurrin ja Sulo J. Ojasen puheenvuorot); työväentalomuseota koskeva esitys julkaisussa Järjestöjen aloitteet XXVIII puoluekokoukselle, s. 183–186; forssalaisten pettymyksestä ks. Gyllén, Huttu, Ikonen ja Isotalo 1989, s. 288–289.

2 Puoluekokousaloite julkaisussa SDP:n puoluetoimikunnan ja järjestöjen esitykset XXIX puoluekokoukselle 1.–4.6.1972. Hämeenlinna 1972, s. 293–295; asian käsittely SDP puoluekokous 1972, s. 159–160, 252.

3 Kiuru 1973, s. 215.

Työväen Sivistysliitto otti päävastuun museorakennuksesta, joka myös siirtyi sen omistukseen. TSL:n alainen ja liiton toimikunnan asettama oli talon ensimmäinen paikallinen hoitotoimikuntakin lokakuusta 1969 alkaen. Siihen kuuluivat puheenjohtajana Sulo J. Ojanen sekä Aarne J. Nurmi, Laila Riihimäki, Niilo Suominen, Reino Virta ja Toimi Vehviläinen. Lisäksi TSL:n edustajalla oli mahdollisuus osallistua kokouksiin. Kokouksissa kävivät vuosien varrella kulttuurisihteeri Aimo Kairamo, opintoneuvoja Sulo Hentula ja pääsihteeri Olavi Hurri. Ensimmäisenä museonhoitajana, talkoolaisena, oli Else Lehmonen vuodet 1970–1972. Pitkäaikaisin museonhoitaja oli Kirsti Linnavirta vuosina 1978–1992.

Myöhemmin elokuussa 1980 Valtakunnallisen työväentalomuseon kannatusyhdistykseksi ja ylläpitäjäksi muodostettiin 37 järjestön voimin Työväenperinteen tutkimusry; TSL oli yhtenä jäsenjärjestönä mukana. Jäsenmäärä kasvoi pian yli 50:een. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli Aarne J. Nurmi, varapuheenjohtajana Reino Virta, sihteerinä Tarja Höök ja taloudenhoitajana Olavi Suomela. Johtokunnassa, sittemmin hallituksessa, oli alusta alkaen myös TSL:n edustus, ensimmäisenä oli kulttuurisihteeri Pekka Gronow.¹

OPINTOAINEISTOJA JA MAINOSLEHTISIÄ²

Kultaisella kuusikymmenluvulla TSL julkaisi lukuisia kirjan tai kirjasen muotoisia opintoaineistoja, jotka tarjosivat sos.dem. puolueen parissa kirjeitse, opintokerhossa tai yksin opiskeleville runsaasti aatteellisia ja tiedollisia eväitä. Näitä olivat esimerkiksi *Sosialismi meidän vuosisadallamme* (1965), *Määrätietoiseen kunnallispolitiikkaan* (1968), *Toimivaan politiikkaan* (1968) ja *Sosialismin aatehistoria* (1968). Nuorisoliittoa palveli erityisesti kursiaineisto *Toimiva nuoriso* (1966) ja vastaavasti naisliittoa *Nainen ja yhteiskunta* (1968).

Esimerkiksi vuonna 1967 Sivistysliitossa valmistui runsaasti kirjekursseja sekä opintosuunnitelmia ja uusia painoksia aiemmista. Ajan merkkejä oli sekin, että hieman enemmän kuin aiemmin aineistojen laatijoiksi pyydettiin asiantuntijoita työväenliikkeen ulkopuolelta. Lisäksi valmistettiin lukuisia mainoslehtisiä, tiedotteita ja kerhopapereita, joita levitettiin tuhansittain. Eniten painettiin ja levitettiin TSL:n kirjeopiston opintoaineistolueteloa (74 sivua, painos 15 000 kappaletta). TSL Tiedoittaa -lehtinen ilmestyi kuusi kertaa ja sitä painettiin yhteensä noin 40 000 kappaletta.

---

¹ Työväentalomuseon perustamisesta ja toiminnasta Hellsten 1989, eri kohdin; ks. myös *Kertomus Työväen Sivistysliitto TSL ry:n toiminnasta vuonna 1969* (jatkossa muodossa *TSL vuonna 1969*), s. 3, 38, lainaus, s. 3; *TSL vuonna 1980*, s. 19, 28.

² Kiuru 1973, s. 218; *TSL vuonna 1967*, s. 38–39.

- Tutustumme Intiaan ja sen oloihin, 7 opintokirjettä, Kai R. Lehtonen, Hannu Tarmio
  - 1970-lukua kohti, 12 opetuskirjettä, uusi painos
  - Työntekijä ja yritysdemokratia, 4 opintokirjettä, Niilo Koljonen
  - Työturvallisuus, 4 opetuskirjettä, Leo Noro, Juho Tourunen
  - Kuluttajataito, 4 opetuskirjettä, Eero Ollikainen
  - Perheestä ja perhekasvatuksesta, 10 alustusta, koottu Mannerheimin Lastensuojeluliiton aineistosta
  - Suomen kansantalous, 4 opetuskirjettä, Antti Moisio
  - Näyttelijätaidon kurssi, 6 opetuskirjettä, Anni Vallanti
  - Toivo Pekkanen: Tehtaan varjossa, 9 opintokokousta, Aarne Laurila
  - Ohjelmatoiminta, 7 opetuskirjettä, Anni Vallanti
  - Vihjeitä vapaaohjelmalliselle kerholle I, koonnut Anni Vallanti
  - Viisaampaan harrastamiseen, 12 illan aihetta, Alpo Halinen
  - Retkeillen reippaaksi, 12 opintokokousta
-

MOOTTORISAHA PÄRISEE KULTTUURIPÄIVILLÄ

Lokakuussa 1967 TSL järjesti yhdessä Metsämiesten siirtokirjaston kanssa Joensuussa ensimmäisen kerran Jätkän kulttuuripäivät.¹ Se oli erittäin merkittävä avaus uudelleen kulttuuritoimintaan ja herätti heti laajaa mielenkiintoa. Mukana valmisteluissa olivat TSL:n ohella myös Suomen maaseututyöväen liitto ja Puunjalostusteollisuuden työnantajaliitto sekä merkittävänä tukijana Postisäästöpankki.

Olavi Hurri on laajasti muistellut ensimmäisiä 1960–1980-luvun kulttuuripäiviä, jotka olivat niin sanotusti ”legenda jo syntyessään”. Hän on samalla viitannut siihen pitkäaikaiseen taustaan, jonka nimenomaan siirtokirjasto ja siihen liittynyt opintotoiminta tarjosivat tapahtumalle. Edellä on jo kerrottu siirtokirjaston toiminnasta 1940-luvun lopulta alkaen.²

Hurrin mukaan ajatus tai näky tällaisesta kulttuuritapahtumasta välähti mieleen keväällä 1967. Taustalla oli eräs sattumus Pudasjärvellä. Siellä oli ollut siirtokirjaston toimintaan liittyvä tilaisuus, ja kunnanhallituksessa oli pohdittu, voitaisiinko koulu- luokkia lainkaan vuokrata tällaiseen tilaisuuteen, metsätyömiesten kokoontumiseen. Hurri muisteli oivallustaan, että nyt oli paikallaan sekä vastata tuollaisille epäluuloille että samalla avartaa kulttuurikäsitteisiin liittyneitä ennakkoluuloja.

¹ Tmk. pk. 29.8.1967.

² Kuvaus pohjautuu lainauksineen Olavi Hurrin muistelmiin 2011, s. 98–109; ks. myös Olavi Hurri: Lujalta pohjalta uudessa myötätulessa. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004 (Hurri 2004), s. 16–18.

Joitakin Suomen suven kulttuuritapahtumia oli tuolloin jo saanut alkunsa. Jyväskylän kesän kulttuurikeskusteluihin kokoonnuttiin vuodesta 1956 alkaen, Eino Leinon seura aloitti kansainväliset kirjailijakokoukset Lahden Mukkulassa 1963, Porissa aloitettiin jazz-tapahtumat 1966, Savonlinnan oopperajuhlat aloittivat pitkän tauon jälkeen uudelleen 1967, Kaustisilla kansanmusiikkitapahtuma aloitti vuotta myöhemmin, samoin Tampereen teatterikesä, ja pian tuli muitakin.¹

”Tämä on meidän mahdollisuutemme”, ajateltiin Sivistysliitossa. Hurrin mukaan: ”Niinpä annetaan hajuveden joukkoon pihkan ja hien tuoksua.” Pohjois-Karjala valikoitui ensimmäisen tapahtuman suunnaksi TSL:n hyvän toiminnankin takia. Valmistelut etenivät alkuideoinnin jälkeen rivakasti. Syksyllä järjestettiin Joensuussa paikallinen neuvonpito, muodostettiin tapahtumalle valtuuskunta ja sille työvaliokunta. TSL:n osa-aikainen opintoneuvoja, Kitsin metsätyömieskodin isäntä Väinö H. Nevalainen oli keskeisin paikallisista valmisteliijoista. Viiden viikon kuluttua yhteisestä neuvonpidosta tapahtuma jo toteutui marraskuussa. Hieman sekä työntekijä että työnantajapuolella aristeltiin aluksi tapahtuman nimeä, mutta jätkä pysyi nimessä mukana. ”Jätjän omien päivien syvin pyrkimys oli juuri metsätyön suorittajan arvon ja myös itsetunnon kohottaminen”, painotti Hurri muistelmissaan.

Metsätyömiehiä, jätkiä, kerääntyi puolisoineen ja morsiamineen sekä kämppämäntineen kaupunkiin viitisensataa Metsähallituksen ja yhtiöiden kuljettamana. Ensimmäisten päivien ohjelma viikonvaihteessa oli ymmärrettävästi vähäisempää kuin seuranneina vuosina. Oli työnäytöstä, valokuvanäyttely jätkien elämästä metsätöissä, oli teatteriesitys, oman ammattiliiton neuvottelukokous, keskustelutilaisuus jätjän ja kulttuurin suhteesta. Metsätyömiesten kulttuurijuhlasta Urheilutalossa kasvoi lopuksi suorastaan muhkea, 1300 henkeä koonnut tapahtuma.

Pohjois-Karjalan läänin maaherra Esa Timonen omisti puheessaan kulttuuripäivät ”kiitollisuuden osoitukseksi niille miehille, jotka ovat hiljaisina raataneet metsissämme itsestään suurta ääntä pitämättä”. Metsähallituksen ylijohtaja P. W. Jokinen puhui puolestaan siitä turvattomuudesta, jota usein liittyi jätkien elämään ja jota tuleva työsuhteiden vakinaistaminen olisi poistamassa. Hurri arvioi: ”Kaipa jätjän työtä oli osattu jo aikaisemminkin arvostaa, mutta Jätjän kulttuuripäivät tekivät sen julkisesti, suurella äänellä ja tiedotusvälineiden avulla asiaa laajalle jakaen.”

Kansan syvien rivien suuret suosikit Esa Pakarinen ja Kauko Käyhkö esiintyivät Urheilutalon juhlassa. Legendaarinen Yleisradion toimittaja Pekka Tiilikainen haastatteli kirjailija Kalle Päätaloa. Olavi Hurrin sanoin: ”Se oli jätjän omaa juhlaa, ja se tuli täydessä salissa myös selvästi ilmi.”

---

¹ ”Suomen festivaalikesästä” ja populaarikulttuurin noususta ks. *Tasavallan vuodet* 1987, s. 243, s. 263; Rinne 1999 eri kohdin, esim., s. 129–136; ks. myös Tuomisto 2005, s. 14, 16.

Hieman levottomana Väinö H. Nevalainen soitteli sunnuntaina poliisiasemalle. Hän oli jo ennalta kertonut virkavallalle tulevasta tapahtumasta ja kaupunkiin kerääntyvästä joukosta. Päivystänyt poliisimies kertoi Nevalaisen mukaan, ettei tapahtuman osallistujista ollut yhtään ollut pidätettynä, ”mutta pari viikkoa sitten Teiniliiton kokouksen aikaan oli nelisenkymmentä”.

Lokakuun lopulla 1968 Rovaniemellä järjestetyt toiset kulttuuripäivät kokosivat päivien kaikkiin tilaisuuksiin yhteensä jo noin 8 000 osallistujaa. Tapahtumaa esiteltiin lehdistössä, radiossa ja televisiossakin. Ohjelmaa oli jo runsaammin: muun muassa moottorisahauskilpailut, työturvallisuusnäyttely, työntekijöiden järjestökokous, kulttuuria kaikki tyynni, kuten teatteriesitys, kirjallisuusmatinea ja pääjuhlaakin.

Joensuun ja Rovaniemen tilaisuudet poikivat muutakin kuin iloa osallistujille. Ne herättivät yleisempää huolta jätkäperineen katoamisesta ajan kuluessa. Tilaisuuksien tukijana toiminut Postipankki järjesti yhdessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kanssa talvella 1969 suuren keruukilpailun. Tuhatkunta muistelijaa osallistui, ja lähes 20 000 liuskaa kertyi Kansanrunousarkistoon. Niistä julkaistiin sittemmin arkiston tutkijoiden Pekka Laaksosen, Timo Holtarin ja Urpo Venton toimittama 368-sivui- nen antologia *Jätkät senkun porskuttaa* (1970).

Kajaanissa keväällä 1970 järjestetyt kolmannet Jätjän kulttuuripäivät sävyttyivät erityisesti jätkähuumorista. Varsinkin kansatieteilijä, professori Matti Kuusi hauskutti värikkäällä puheenvuorollaan yleisöä. Kesällä 1972 tapahtuma järjestettiin Viitasaarella, seuraavaksi heinäkuun alussa 1976 Lieksassa yli 10 000 osallistujan voimin.¹

TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru muotoili 1976 Lieksassa aika lailla metsähenkisesti Jätjän kulttuuripäivien yleistä merkitystä: ”Ne pyrkivät vesuroimaan ns. hienokulttuurin ja kansankulttuurin välillä rehottavaa risukkoa.” Lieksassa käynnistettiin aihepiiristä kirjoituskilpailu, jonka tuloksena TSL julkaisi seuraavana vuonna Niilo Johanssonin kokoaman teoksen *Niin kaatui kairan kuusi*. Kulttuuripäivillä näki ja kuuli tuolloin ja myöhemminkin monia kansansuosikkeja: laulaen esiintyivät esimerkiksi Reino Helismaa, Tapio Rautavaara ja Eino Grön, kirjailijan näkemyksistä kertoi esimerkiksi Veikko Huovinen. Puhujina oli puheenjohtajia ja kirjailijoita, akateemisia henkilöitä ja valtioneuvoston jäseniä.

Viiden vuoden tauon jälkeen kulttuuripäivät järjestettiin kesäkuun lopulla 1981 Imatralla Etelä-Karjalassa. Siellä teemana oli kuin nykyistenkin aikojen metsäkeskustelua ennakkoiden: ”Taimessa on tulevaisuus.”²

¹ *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 98–108, lainaukset, s. 100, 101, 102.

² *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 109, 111–112, lainaus, s. 109; *TSL vuonna 1976*, s. 37; *TSL vuonna 1977*, s. 46; *TSL vuonna 1981*, s. 20.

MERENKULKIJOITA KOVALLA MAALLA

Heinäkuussa 1969 Sivistysliitto järjesti Jätjän kulttuuripäivien toimintamallia soveltaen Kotkassa Merimiesten kulttuuripäivät. Ohjelmassa oli monia merimiesten elämää, työolosuhteita sekä harrastustoimintaa käsitelleitä tilaisuuksia. Tapahtuma sai suurta julkisuutta niin satamakaupungissa kuin yleisemminkin. Siihen liittyi myös kirjailija Arvo Turtiaisen ja merimiesrunoilija Oiva Lappalaisen toimittama 107-sivui- nen merimiesten runoantologia *Meri-miehet-laivat*, jonka TSL julkaisi tapahtumaan yhdessä Merimies-Unionin kanssa.¹ Mainittakoon, että kirjalaatikot kulkivat edelleen laivoilla, täynnä lainattavia teoksia. TSL:n jälkeen toiminnasta oli siirtynyt huolehti- maan Merimiesten palvelutoimisto (MEPA). Toimintamuoto on yhä jatkunut, ja lainattava aineisto on entisestään monipuolistunut.²

Elokuun puolivälissä 1973 TSL järjesti Merimiesten kulttuuripäivät yhdessä Suo- men Merimies-Unionin ja Merimiesten palvelutoimiston kanssa Maarianhaminassa. Avajaistapahtuma oli nelimastoisella ja teräsrunkoisella museolaivalla, parkki *Pom- mernilla*.³ Puhujana oli pääsihteeri Olavi Hurri. Samalla avattiin merimiestaitteen ja harrastustöiden näyttely. Kolmelle päivälle oli koottu runsaasti ohjelmaa ja tapahtu- mia: katutanssiaiset, urheilukilpailut, kirjallinen matinea ja iltajuhla, joka järjestettiin Möckelössä. Oli myös erityinen merimieskirkko sekä meripelastusnäytös. Pääjuhlassa piti juhlapuheen opetusministeri Ulf Sundqvist.

Tapahtumiin arvioitiin osallistuneen kaikkiaan noin 4 000 henkilöä. Järjestelyissä auttoi Sulo Hentula liiton toimistosta. Kulttuuripäiviin liittyi lisäksi merimiehenä nuoruudessaan elämäkokemusta hankkineen Pekka Kinnarin romaanin *Mathilda ja pojat* julkistaminen. Kirja kertoi neljäkymmenluvun merimiehistä ja ajasta, ”jolloin hiilihöyryt tupruttivat mustan savunsa taivaalle ja jolloin lämmittäjän taito mitattiin kykynä pitää huonollakin kivihiehellä höyrynpaine ylhäällä”, kuten kirjailija kuvasi alkusanoissaan. Kinnari oli osallistunut jo vuoden 1969 merimiespäivillä runoanto- logiaan. Lisäksi Maarianhaminassa julkistettiin merimieslauluja sisältänyt mini-LP *Shanties*, alaotsikolla *Åländska sångare sjunger*, Ahvenanmaalaiset laulajat laulavat.⁴

1 *TSL vuonna 1969*, s. 4, 42.

2 Lainaustoiminnasta on kirjoittajalle kertonut sähköasentaja Jarmo Koikkalainen, joka vastasi 1960-luvun loppupuolella aluksensa kirjalaatikoista ja niiden vaihdosta satamassa oltaessa; ks. myös www.mepa.fi.

3 *Pommernin* pitkiltä purjehduksilta 1930-luvulla on tallentunut tietoa mm. vapaavahdissa olleiden opiske- lusta. Aiheina olivat ainakin englantia, matematiikka, geometria ja merenkulkuoppi (ks. Örjans ja Skogsjö 2002, esim. s. 52–53).

4 *TSL vuonna 1973*, s. 42–43, 46; Pekka Kinnari: *Mathilda ja pojat*. Kansan Voima Oy, Joensuu 1973, 195 sivua; lainaus, s. 5.

HAJALLE JA YHTEEN

Uudistajien nousu SKP:n puoluejohtoon aiheutti heti vastatoimia. Vähemmistöksi jäänyt vanhakantainen ryhmittymä käynnisti rajun ja kärkeviin henkilökohtaisuuksiin menneen kamppailun aiemman tilanteen palauttamiseksi seuraavassa edustajakokouksessa.¹ Tuleviin ratkaisuihin ja linjanvetoihin heijastuivat hyvin voimakkaasti elokuun 1968 tapahtumat, jotka järjestyivät koko maailmaa. Neuvostoliitto palautti sotilaineen ja panssarivaunuineen väkisin yhteiseen ruotuun Tšekkoslovakian, joka oli pyrkinyt omille sosialistisille teilleen. Väkivaltainen operaatio, johon tuen antoivat myös itäisten kansandemokratioiden asevoimat, aiheutti syvän repeämän kommunistisessa liikkeessä ja etenkin kannattajissa. Myöhempien tapahtumien valossa miehitys merkitsi kommunistisen järjestyksen lopun ainakin itäisessä Euroopassa.²

SKP:n edustajakokouksessa huhtikuussa 1969 hyväksyttiin uusi puolueohjelma ilman kahta sanaa: proletariaatin diktatuuri.³ SKP:n vuoden 1969 edustajakokouksen valintojen ja kansainvälisten tapahtumien seurauksena oli avoin repeämä puolueen enemmistöön ja vähemmistöön, ”saarislaisiin” ja ”taistolaisiin”, myöhemmän varapuheenjohtajan Taisto Sinisalon mukaan. Jälkimmäisiä myös luonnehdittiin vanhakantaisuutensa sekä naapurimaasta saamansa tuen takia stalinisteiksi. Heitä ei hallituksessa mukana oleminenkaan erityisemmin miellyttänyt.

Kuvaavaa oli, että samalla kun SKDL ja SKP:n enemmistöläinen johto ilmaisivat vastustavansa Tšekkoslovakian miehitystä, vähemmistöläiset antoivat sille vahvan toverillisen tukensa.⁴ Hieman yli kymmenvuotiaan äänenkannattajan Kansan Uutisten rinnalle ilmaantui vähemmistöläisten Tiedonantaja. Tilanne oli perin hankala puolueen sisällä ja jatkui vaikeana vielä pitkään.

Yksioikoiseen, osin hyvinkin tinkimättömään, internationalistiseen marxismi-leninismiin tukeutunut taistolaisuus vetosi myös moniin taiteilijoihin ja opiskelijoihin. Etsimättä mieleen tulee rinnastus autoritaaristen liikkeiden kolmekymmenlukuun. Sosialistinen opiskelijaliitto (SOL) ja uutta sähköistävää virtaa imenyt ASS saivat kokoaan vahvemman ja ainakin äänekkäämmän jalansijan opiskelijaliikkeessä.⁵

---

1 Ks. esim. Arvo Aalto 1988, eri kohdin; Ele Alenius 1974, eri kohdin.

2 Ks. esim. *1900-luvun Atlas* 2016, s. 106–107; Haikara hieman piikittelee ja kirjoittaa ”toverillisesta miehitysavusta” (1975 s 288–292); ks. esim. pääministerin järkytyksestä Mauno Koivisto 1997, s. 149–151; omintakeisia sosialismin teitä olivat hakeneet ja soveltaneet myös Kiina, Jugoslavia ja Albania.

3 SKP:n 15. edustajakokous Helsingin Kulttuuritalossa 3.–6.4.1969. Kuopio 1969, Saarisen esittely ohjelmaluonnoksesta, s. 49–55, puolueohjelma, s. 68–86; valinnat, s. 141–143; kokouksen hyväksymissä julki-lausumissa muun muassa tuettiin voimakkaasti KSL:n toimintaa (s 127).

4 Taisto Sinisalo kuvaili vielä vuosikymmentä myöhemmin, että vastakkain olisivat tuolloin olleet ”socialismin ja imperialismin edut” (Sinisalo 1978, s. 80).

5 Ks. *ASS 50 vuotta* 1875, s. 32–34; Viitala 1988, s. 92–93.

Vaikka SKP nyt vuorollaan repeili, suomalainen työväenliike kokosi toisaalla voimiaan yhteen ja ehyemmäksi. SDP:n puoluehajaannus alkoi osin jo rauhoittua 1960-luvun alkuvuosina, mutta kuitenkin erilinjaisuutta jatkui kauan. Muutamat toverit juuttuivat molemmin puolin pysyvästi omiin juoksuautoihinsa.

Nuorisojärjestöjen kesken hierottiin sopua aivan 1960-luvun alkuvuosista alkaen, mutta yritykset kuivuivat kokoon. Myöhemmin ilmaantui sos.dem. nuorten ja erityisesti opiskelijoiden eli SONK:n pariin hetkeksi uudenlaista aatteellista mielipiteenvaihtoa, jonka kärkevimpänä, radikaalina ilmauksena oli 1960-luvun lopun vuosina käynnistynyt niin sanottu Pälkäneen liike.¹

Nuorisoliittoa pitempiaikaiseksi muodostui kahden sos.dem. naisliiton eheyttäminen. Vasta 1979 muodostettiin uudeksi yhteiseksi keskusliitoksi Sosialidemokraattiset Naiset, Socialdemokratiska Kvinnor ry.²

Samoin 1979 kokosi voimansa yhteen työväen urheiluliike. SDP:n ja SKP:n eheytyssuositus hyväksyttiin elokuussa 1978. TUK lopetti toimintansa ja sen seurat pääosin sulautuivat TUL:n riveihin. Suomalaisen liikunnan ja urheilun seuraava suuri ratkaisu tapahtui 1993. SVUL oli joutunut lopettamaan toimintansa vararikkoon. Jäljelle jääneiden keskusjärjestöjen voimin muodostettiin kattojärjestöksi Suomen liikunta ja urheilu (SLU). Muutoksessa TUL luopui huippu-urheilusta lajiliittojen ja Olympiakomitean hyväksi, mutta jatkoi muuten edelleen liikuntatoimintaansa.³ Vuonna 2012 uudeksi keskusjärjestöksi muodostettiin Valtakunnallinen liikunta- ja urheiluorganisaatio (Valo).⁴ Sitten suomalaisen urheilu- ja liikuntaelämän keskiöön astui Suomen Olympiakomitea.⁵

---

1 SONK:n ”ideologisesta sekamelskasta” ks. Sorsa 1998 esim., s. 60–63, 70–74, lainaus, s. 61; ks. myös Tuomioja 1993, s. 119–121; Simola 2014, s. 89–92, 113–119.

2 *Naisen työ* 1980, s. 46–47.

3 Ks. työläisurheiluliikkeen tiivis kokonaiskuvaus Vasara 2010, s. 82–93.

4 Ks. Hentilä 1987, s. 415–433, 439–441; TUK:n osalta Bärlund, Nygrén & Virtanen 1990, eri kohdin; ks. myös *100 tarinaa TUL:sta* 2019. 2019, esim. s. 41 (Matti Ahde); Hentilä 2019, s. 23–40, 143–361.

5 Ks. Suomen Olympiakomitean kotisivut: www.olympiakomitea.fi.

18.

Toimikuntia, tienviittoja, kannanottoja

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITON 50-vuotisjuhlavuoden 1969 alkuun osui liittoa vahvasti koskettanut merkkipäivä: Väinö Voionmaan syntymästä tuli helmikuun 12. päivänä kuluneeksi sata vuotta.¹ Monet järjestöt ja laitokset järjestivät tuona päivänä juhlatilaisuuksia, joissa osoitettiin kunnioitusta professorin poikkeuksellisen monitahoiselle ja merkittäväälle yhteiskunnalliselle elämäntyölle. Tammi julkaisi vankan, 442-sivuisen elämäkerran, nimeltään yksinkertaisesti *Väinö Voionmaa*, jonka valmistelussa oli taustalla 12 eri yhteisöä. Työväenliikettä edustivat sos.dem. puolue, sos.dem. raittiusliitto, TSL ja Työväen Akatemia. Kirjoittajana oli professori Aimo Halila. Toimituskunnan puheenjohtajana oli pääjohtaja R. H. Oittinen.

Elämäkertatoimikunnassa edustetut tahot järjestivät merkkipäivänä Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa juhlan, jossa puhuivat professori Aimo Halila ja TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru. Samana päivänä oli Jyväskylän Talven yhtenä tilaisuutena Voionmaa-juhla. Puhujina olivat siellä maisteri Liisa Voionmaa ja pääsihteeri Olavi Hurri. Tampereella kaupunki järjesti vastaanoton, ja yliopiston edessä olleelle muistomerkille laskettiin seppelä. Tamperelainen Voionmaa-seura järjesti esitelmätilaisuuden. Lisäksi Väinö Voionmaan säätiö osoitti kunnioitustaan tekemällä päätöksen Voionmaan opiston laajentamisesta Ylöjärvellä.

PUOLEN VUOSISADAN JUHLINTAA

Omana merkkipäivänään, maanantaina syyskuun ensimmäisenä, Sivistysliitto järjesti Kirjan talon ravintolassa onnittelujen vastaanottotilaisuuden. Viiden tunnin kuluessa kävi onnittelijoina ja tervehdysten tuojina kaikkiaan noin 120 lähetystä. Lisäksi liitolle kannettiin kymmenittäin sähkeitä ja onnitteluadresseja.

¹ Juhlavuoden kuvaus pohjautuu pääosin: Tmk. pk. 10.6.1968 liitteinen; *TSL vuonna 1969*, s. 3–8; Pikku-saari 2014, s. 149–154.

Opetusministeriön tervehdyksen toi opetusministeri, keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen. Hän piti juhlapäivää huomattavana vapaan sivistystyön merkkipaaluna. ”Jo viisikymmentä vuotta sitten osattiin työväestön piirissä arvostaa tiedon merkitystä sekä yhteiskunnallisessa työssä että yksilön kehittäjänä.” Ministeri arvioi liiton vaikuttaneen voimakkaasti suomalaiseen yhteiskuntaan. ”Monet Työväen Sivistysliiton toimintaan vaikuttaneet henkilöt ovat suorittaneet ansiokkaita tekoja suomalaisen yhteiskuntamme kehittämiseksi.” Hän myös korosti vapaan sivistystyön kasvavaa merkitystä seuraavan vuosikymmenen alkaessa.

Iltapäivällä juhhalounaalle osallistuivat liiton toimikunnan ja henkilökunnan ohella entiset puheenjohtajat Yrjö Kallinen ja R. H. Oittinen sekä entiset pääsihteerit Pekka Railo ja Arvi Hautamäki. Mukana olivat myös ulkomaiset vieraat: Ruotsin ABF:n puheenjohtaja Stig Lundgren sekä opintorehtorit Sven-Arne Stahre ja Inge Johansson sekä Neuvostoliitosta saapuneen Znanije-seuran edustajat, ensimmäisen varapuheenjohtajan, professori Juri Fishevskin johdolla. Tästä järjestöstä (suomeksi Tieto) oli edeltäneiden vuosien kuluessa tullut läheisin yhteistyökumppani naapurimaassa VOKSin sijaan. Lounaan yhteydessä luovutettiin Oittiselle ensimmäinen kappale hänen puheistaan ja kirjoituksistaan koottua, TSL:n julkaisemaa teosta *Tehtäviä ja tavoitteita työväenliikkeen saralla*. Kirja oli liiton huomionosoitus mittavan elämäntyön tehneelle Oittiselle ja samalla kustannusyhtiö Tammen lahja Sivistysliitolle.¹

Varsinainen 50-vuotisjuhla syyskuun ensimmäisen päivän illansuussa kokosi Helsingin työväentalon juhlasalin ääriään myöten täyteen, arviolta 800 henkeä. Juhlassa puhuivat pääjohtaja R. H. Oittinen sekä kirjailija Väinö Linna. Ensin mainittu iloitsi sivistystyön olosuhteiden parantumisesta. Hän korosti lisäksi kansanvallan ja vapaan mielipiteenmuodostuksen arvoa yhteiskunnan muuttamisessa. Jälkimmäinen taas puhui tiedon ja varsinkin tieteellisen tiedon merkityksestä. Hän pohti erityisesti tiedon ja uskonnon välistä ristiriitaa.

Aiempien juhlavuosien tapaan järjestivät monet opintojärjestöt maan eri puolilla omia juhlahetkiään, suurempia ja pienempiä. Näin tapahtui ainakin Lahdessa, Kotkassa, Porissa ja Lappeenrannassa. Kaikista ei varmaan liittoon saakka edes kantautunut tietoa. Sivistysliiton toimistossa arvioitiin myöhemmin, että kokonaisuudessaan juhlavuosi 1969 muodostui siihenastisen toiminnan ”laajimmaksi, monipuolisimmaksi ja myös menestyksellisimmäksi toimintakaudeksi”. Laajaa arvostusta saatiin kuulla työväenliikkeen parista, mutta myös julkinen tiedonvälitys kohdisti liittoon erittäin myönteisen valokiilan.

Juhlavuosi jätti välittömän, voimakkaan perinnön seuraavalle vuodelle. Liiton toimikunnan 1968 asettama työryhmä oli valmistellut luonnosta liiton tehtäviä ja

---

¹ Vuoden 1969 kuluessa liitto osallistui vielä yhteispohjoismaisen käsikirjan *Genom Norden till Europa och världens* valmistamiseen (TSL vuonna 1969, s. 41–42).

tavoitteita esitteleväksi ja kartoittavaksi yleisohjelmaksi. Ohjelmaluonnos ”TSL:n tien-
viitat”, itse asiassa ehdotus liiton ensimmäiseksi periaateohjelmaksi, valmistui juuri
vuoden 1969 lopulla. Puheenjohtaja Sakari Kiuru esitteli luonnoksen sitten edustajis-
ton ylimääräisessä kokouksessa helmikuun 11. päivänä 1970. Kokouksessa käytiin saate-
keskustelu, minkä jälkeen luonnos lähetettiin opintojärjestöjen käsittelyyn. Keskustelu
tienaivoista tuli vahvasti heijastumaan koko tuon vuoden toiminnassa.¹

TYÖVÄENMUSIIKIN UUSI NOUSU

Liiton suureen juhlavuoteen 1969 sisältyi useiden kirjallisten tuotteiden ohella myös
uusi musiikillinen avaus: työväenmusiikkia sisältäneiden äänilevyjen julkaiseminen.
Kotimainen äänilevyteollisuus oli muutenkin laajentumassa.² Aikakauden henkeen
liittyi vasemmistolaisuuden nousevaa aaltoa, kasvavaa kiinnostusta vanhaan ja uudem-
paan työväenkulttuuriin, kuten edellä on kuvattu.

Vanhat, perinteiset työväenlaulut alkoivat puhutella monia sellaisiakin, jotka eivät
olleet työväenliikkeen vakiintunutta jäsenistöä, eivätkä olleet tottuneet tähän musiik-
kiin omissa tilaisuuksissaan. Voi puhua myös uusvasemmistolaisuudesta, jolle tällainen
musiikkitarjonta saattoi näyttäytyä ihanteellisena, nostalgisena kuvana menneiltä työ-
väenkulttuurin kukoistuksen ajoilta. TSL näki tässäkin hetkessä aloitteellisena erään
ajan merkin ja tuotti yhdessä Scandia-Musiikki Oy:n kustantamana kaksi LP-levyä
Työväen lauluja (SLP 535) ja *Taistojen tiellä* (SLP 536). Ne kiinnostivat perinteisten
kuuntelijoiden lisäksi laajempaa suurta yleisöä, ja niitä myytiin joulukuusta 1969
alkaen erittäin runsaasti. Näiden kookkaiden long playing -vinyylilevyjen musiikki
kaikui pitkään stereolevysoittimista juhlavuoden jälkeenkin. Myöhemmin TSL julkaisi
hyvin monenlaista muutakin musiikkia äänilevyillä, C-kaseteilla ja CD-levyillä.³

Yleisradioon musiikkiohjelmiä tehnyt valtiotieteiden maisteri Pekka Gronow
kertoi ensimmäisen levyn pahvikotelon takakannessa lyhyesti työväenmusiikin vai-
heista. Levyn kappaleet olivat alun perin vuosilta 1906–1930, ja uusissa esityksissä
pyrittiin tuomaan ”laulujen sanoma esiin sellaisessa muodossa, joka kestää toistu-
vankin kuuntelun”. Gronowilla oli myös käytännöllinen ohje niille, jotka toivoivat
autenttisuutta: silloin oli parasta laulaa itse. Kappaleet sovitti ja orkesteria johti kapel-
limestari Olli Heikkilä. Laulajina olivat Reijo Frank, Taisto Lundberg, Jussi Raitti-
nen, Heli Keinonen, Arja Saijonmaa ja Sulo Vakkari. Levy alkoi ”Nuorten työläisten

¹ *TSL vuonna 1970*, s. 3, 8–9.

² Suomalaisen äänilevyteollisuuden vaiheista 1930-luvulta 1960-luvulle ks. Muikku 2001, s. 5–8; Gronow 1995. – Pekka Gronow kiinnitti kirjoittajan huomion artikkeliinsa.

³ Ehdotuksen levyttämisestä nosti esille toimikunnan jäsen, maisteri Aarne Laurila (tmk. pk. 16.4.1968); *TSL vuonna 1969*, s. 4, 43–44; ks. myös Tuomisto 2005, s. 12–13; ks. Pikkusaari 2014, s. 191.

lippulaululla” (sävel Hannes Konno, sanat Ludvig Kosonen) ja päättyi ”Nuorison marssiin” (traditionaalinen).

Vain osa työväenmusiikista on aikojen saatossa saanut melodiansa työläissäveltäjien kynästä, sillä mukana on ollut paljon muutakin. Useat kappaleet ovat rakentuneet kansainvälisille teemoille, esimerkiksi muutamien Venäjän keisarivallan aikaisten sotilasmarssien pohjalle tai jopa suojeluskuntamusiikin sävelille, uusin sanoin. Työväen kuoroille ja orkestereille eivät olleet yhtään vieraita myöskään kansanlaulut, eivätkä ajankohdan suositut iskelmätkään.

Ensimmäinen uutuuslevy kipusi jopa vuoden LP-myyntin ykköseksi Suomessa.¹ Toinen levy sisälsi perinteikästä instrumentaalimusiikkia. Helsingin työväenyhdistyksen soittokunta esitti kapellimestari Olavi Koskelan johdolla sikermän tuttuja ja harvinaisempia säveliä. Levyn ensimmäisenä oli ”Taistojen tiellä” (sävel Hannes Konno, sanat Knut Kangas) ja viimeisenä kappaleena ”Työväen marssi”. Sen sävelsi HTY:n 10-vuotisjuhlaan 1894 Oskar Merikanto, joka oli tuolloin työväenyhdistyksen kuoron johtaja. Sanat kirjoitti Tuokko (Antti Törneröös). Siitä tuli nopeasti suomalaisen työväenliikkeen oma marssi.²

Näiden levyjen jälkeen Scandia-Musiikki julkaisi heti seuraavana vuonna TSL:n aloitteesta lisää työväenmusiikkia: *Työväenlauluja II* sekä *Kisällilauluja*. Vuoden 1970 loppuun mennessä näitä neljää äänilevyä myytiin yhteensä 16 000 kappaletta.³

Ajan innostus herätti säveltäjiä, sanoittajia, muusikkoja ja laulajia, ja pian alkoi syntyä uuttakin työväenmusiikkia tai väljästi vasemmistohenkistä, niin sanottua edistyksestä musiikkia. Helsingissä Ylioppilasteatterin kabareet näyttivät osallistuvan ja kanta-aottavan musiikin suuntaa. Jo muutamaa vuotta aiemmin oli esimerkiksi Tammi kustantanut kirjallisen EP-levyn, jolla esitettiin Kaj Chydeniuksen säveltämiä ”Protestilauluja” Arvo Salon runoihin.

Suomalaisen yhteiskunnan politisoituessa TSL otti ”näyttävästi paikkansa ajan kulttuurirytyssä”, kuten TSL:n kulttuurisihteerinä vuosina 1979–1987 toiminut Tapani Vauhkonen on tiivistänyt. Musiikki oli vain yksi laajan kulttuurielämän osa-alue.⁴

Uusia kisällilauluryhmiä muodostettiin työväenyhdistyksiin, ja moni varttuneiden ryhmä virkistyi hiljaiselostaan. Suomen Työväen Musiikkiliitto sai uusia harrastajaryhmiä riveihinsä. Pian innostuttiin myös kokoamaan talteen vanhoja työväenlauluja. Työväen Sivistysliitto ja Kansan Sivistystyön Liitto toimivat tässä läheisessä yhteistyössä, ja

¹ Kultalevyn luovutustilaisuus oli TSL:n toimistossa toukokuussa 1971 (*TSL vuonna 1971*, s. 28, kuvateksti).

² Työväenmusiikista ks. esim. Gronow 1969, s. 53–69; *Laulukirja*. 1971, s. 13–19, Työväen marssista, s. 23–24.

³ *TSL vuonna 1970*, s. 40. Tasapainon sekä ilmeisen myyntituoton vuoksi levy-yhtiö julkaisi vuonna 1970 myös levyllisen valkoisen suojeluskunta-armeijan lauluja.

⁴ Tapani Vauhkonen: Kenen joukoissa seisoi? Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, s. 20–22, lainaus, s. 20.

niiden toimeksiannosta järjestettiin Timo Tuovisen johdolla vuosina 1975–1977 laaja työväenlaulukeräys. Mahdolliset tuotot ja tappiot päätettiin laittaa puoliksi. Tuovinen ja Ilpo Saunio toimittivat sitten keräysaineistosta 294-sivuisen Tammen kustantaman kirjan *Edestä aattehen*, laulujen sanoineen ja nuotteineen. Seuraavaksi TSL ja KSL perustivat 1979 yhteisvoimin Työväenmusiikki-instituutin jatkamaan virinneen työväenlauluperinteen vaalimista. Monipuolinen esimerkki instituutin toiminnasta oli Vesa Kurkelan tutkimus vuodelta 1983 varkauteleisista työväeniltamista ja niissä soite-
tusta musiikista.¹

VALKEAKOSKI SOI

Työväenmusiikkiin kohdistunut kiinnostus jatkoi kasvamistaan 1960-luvun lopulla. Muutamaa vuotta myöhemmin virisi TSL:n Etelä-Hämeen piirin parissa ajatus erityisen työväen musiikkitapahtuman aikaansaamisesta vuosittain. ”Vilskeet Koskissa” oli alkuideana. Innokkaan opintotoiminnan lomaan haluttiin kevyempää ja virkistävää yhteistä tekemistä ja toimintaa.

Ensimmäinen Työväen musiikkitapahtuma toteutettiin viikonloppuna 28.–30. heinäkuuta 1972 Valkeakoskella TSL-piirin ja Suomen Työväen Musiikkiliiton yhteisvoimin järjestämänä. Sivistysliittokin antoi tukensa, samoin Valkeakosken kaupunki. Opetusministeriö myönsi lisäksi apurahan. Ihan varovaisesti ei aloitettu, sillä viikonloppuun mahdutettiin kaikkiaan neljä erilaista tapahtumaa. Tapahtumaa tuli yllättäen vielä seuraamaan Ruotsista ryhmä Västmanlandin piirin ABF-väkeä kansanedustaja Sven Hammarbergin johdolla.

Perjantaina aloitettiin työväeniltamilla Kauppilanmäen ulkomuseon työväentalossa. Lauantaina aamupäivällä oli seminaari Apian kansanpuistossa. Avausluennossa säveltäjä Kaj Chydenius kertoi työväenliikkeestä säveltäjän innoittajana. Toinen säveltäjä Henrik-Otto Donner hahmotti työväenmusiikin tehtäviä ajankohdan maailmassa. ”Työväen henkinen musiikkipolitiikka” oli puolestaan taiteilija M. A. Nummisen luennon aiheena. Illan yleisöjuhlassa esiintyivät sanoin ja sävelin Reijo Frank, Jorma Laakkonen, Arvo Salo ja T-teatteri, Sivistysliiton oma teatteriryhmä. Iltakymmeneltä alkaneissa työväen tansseissa musiikista huolehti Viialan Pyryn Soittokunta.

Sunnuntaiaamuna käytiin ohjelmakokonaisuudessa läpi Suomen työväenlaulujen historiaa ja tulevaisuuttakin. Esiintyjinä olivat Reijo Frank, Viljo Nurminen ja Onni Töyrylä. Pääjuhlassa Apian kansanpuistossa esiintyivät näyttelijä ja lausuntataiteilija Veikko

---

¹ *TSL vuonna 1975*, s. 9; Pikkusaari 2014, s. 191; Saunio ja Tuovinen 1978; Kurkela 1983. – Vuodesta 1991 alkaen instituutin nimenä on ollut Maailman musiikin keskus.

Sinisalo, laulaja Reijo Frank sekä puheen pitäjänä ja tervehdyksen tuojana kulttuuriministeri Pentti Holappa. Lisäksi esiintyjinä oli työväen kuoroja ja orkestereita.

Viikonvaihteen tilaisuudet kokosivat yleisöä 2 000–3 000 henkeä. TV 2 koosti tilaisuudesta 35 minuutin mittaisen ohjelman. Lehdistö huomioi tapahtumat erittäin myönteisesti. Kaikki onnistui niin hyvin, että musiikkitapahtuma päätettiin uusia seuraavana vuonna. Yleisömäärät kasvoivat, ja esimerkiksi heinäkuun 1980 viimeisellä viikolla tapahtuman kaikkiin tilaisuuksiin osallistui yhteensä jo noin 25 000 henkilöä.¹

Vuosien varrella musiikkitapahtuman alkuperäiset raja-aidat kaatuivat ja perinteisen työväenmusiikin rinnalle otettiin tarjolle runsaasti lisäaineita, hyvinkin erilaista musiikkia. Kun tapahtuma jatkoi kasvamistaan, TSL-piirin hartiat osoittautuivat kapeiksi. Vuonna 1992 TSL:n Etelä-Hämeen piiri ja TSL:n Pirkanmaan piiri järjestivät tapahtuman vielä yhdessä. Sen jälkeen järjestäjäksi muodostettiin itsenäinen yhdistys Työväen musiikkitapahtuma ry, jonka hoiviin tuli sitten muutamia muitakin tapahtumia.

Samalla kun musiikkitapahtuma laajeni sisällöltään, sen pituus kasvoi. Myöhemmin se vakiintui neljän päivän mittaiseksi. Esimerkiksi 40-vuotistapahtumassa vuonna 2012 vieraili ennätykselliset 42 000 henkeä.²

JUHLAVUODEN VÄKEÄ

Työväenliikkeen kannatuksen yleinen kasvu sekä sosialidemokraattien ja myös ammattiyhdistysliikkeen cheytyminen heijastui myönteisesti yleisen mielialan lisäksi myös Sivistysliiton jäsenmäärään. Viisikymmenvuotiaassa liitossa oli peräti 71 jäsenjärjestöä. Ne maksoivat jäsenmaksuja kaikkiaan 1 553 902 henkilöjäsenen mukaan. Päällekkäisyyksistä huolimatta määrä oli huomattavaan suuri tuon ajan Suomessa. Jäsenjärjestöjen lukumäärä ei tosin pitkään pysynyt niin korkealla, vaan vaihtelua esiintyi vuosien varrella. SAK:n mukaan tulo merkitsi henkilöjäsenten yhteismäärän tuntuvaan kasvua. Esimerkiksi vuonna 1974 jäseniä oli 57 ja niissä oli henkilöjäseniä yhteensä 2 294 058, joiden perusteella maksettiin jäsenmaksuosuus. Vuonna 1980 jäsenyhteisöjä oli 51, ja kymmentä vuotta myöhemmin 1990 niitä oli 55 ja vuosisadan vaihtuessa 42.³

Koko vuoden 1969 ajan TSL:n toimikuntaan kuuluivat puheenjohtaja Sakari Kiuru, varapuheenjohtajat Helvi Raatikainen ja Unto Niemi sekä jäsenet Ahti Fredriksson, Meeri Kalavainen, Eugen Kaukolampi, Jaakko Kuusela, Aarne Laurila, Keijo Näsi, Veikko Oittinen, Martti Pöysälä ja Matti Suhonen. Uuno Nokelainen oli mukana

---

1 Ks. *Etelä-Hämeen piiri*, eri kohdin.

2 *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piirijärjestö ry* 2001, s. 25–27, 38–45, 53; *TSL vuonna 1972*, s. 3, 41; *TSL vuonna 1980*, s. 18; Pikkusaari 2014, s. 283; ks. myös tapahtuman kotisivut www.valmu.com.

3 *TSL vuonna 1969*, s. 9–11; *TSL vuonna 1974*, s. 6; *TSL vuonna 1980*, s. 4, 26–27; Pikkusaari 2014, s. 48–50.

vuosikokoukseen 23. huhtikuuta saakka ja Kimmo Kevätsalo siitä eteenpäin. Työvaliokunnan muodostivat tästä joukosta puheenjohtajat sekä Näsi, Oittinen ja Pöysälä.

Olavi Hurri jatkoi pääsihteerinä ja toiminnanjohtajana, Jussi Pikkusaari opintojohtajana sekä opintosihteerinä Pentti Järvinen ja Lassi Ahtiainen. Aimo Kairamo oli kulttuurisihteerinä, pitkän tien kulkenut Paavo Niemi nyt järjestösihteerinä ja Niilo Johansson Aikamerkin toimittajana. Liiton taloudenhoitajana ja toimistopäällikkönä toimi Seppo Berg ja ruotsinkielisen sihteeristön sihteerinä Jarl Nordman. Lisäksi liitossa työskenteli väliaikaisesti palkattuna radio- ja tv-toimikunnan sihteerinä Simo Ojanen marraskuun puolivälistä vuoden loppuun.

Ahkerasti maata edelleen kiertävinä opintoneuvojina työskentelivät Sulo Hentula, Anni Vallanti ja erityisesti pohjoisessa Suomessa Kerttu Värn. Lisäksi toimitsija Eino Skants toimi ajalla 28.10.–31.12. Metsämiesten siirtokirjaston tehtävissä. Monet toimiston työntekijöistä olivat kokeneet hyvinkin pitkään toimintavuosien muutoksia, kuten nimistä muistetaan edeltä. Kassanhoitajana ja kirjanpitäjänä jatkoi Bertta Latvala, kirjeopiston hoitajana Kirsti Kaukolampi, opintokerhoasiain hoitajana Irene Koski, kanslistina Xenia Parros ja konekirjoittajana Anneli Jalo. Konttoristeina olivat Eila Lahtinen ja Anna-Liisa Hurri sekä konttoristina ja puhelinkeskuksen hoitajana Sointu Seppänen. Toimistoharjoittelijana oli Eeva Savolainen ja lähettinä Marja Kari.¹

TSL ja Opintotoiminnan Keskusliitto OK olivat 1970-luvun alussa kaksi suurinta maan kuudesta sivustysjärjestöstä. Kaksi kuudesta oli ruotsinkielisiä, ja myös TSL sisälsi ruotsinkielistä toimintaa. Sekä TSL:n että OK:n opintokeskus ylittivät kirkaasti valtionavun edellyttämän 600 kerhon määrän. Edellä jo mainittiin Sivustysliiton jäsenmäärä 71, mikä pian tosin hieman supistui. Valtionapua saaneiden kerhojen lukumäärä oli 2 080. OK:ssa oli 22 jäsenjärjestöä ja runsaat 2 400 valtionapua saavaa kerhoa. Jos kerholaisten lukumäärä oli arviolta kymmenkunta kerhoa kohti, kohosi pelkästään näiden kahden järjestön ahkerien opintokerholaisten yhteismäärä kymmeniin tuhansiin.²

Nimiluetteloista havaitsee myös yhden erityisen uuden ajan merkin. Kun ennen sotia hyvin harva TSL:n käyttämä luennoitsija oli akateemisesti koulutettu, nyt heitä alkoi olla yhä useampia. Lisäksi toimikuntien työskentely ei ollut lainkaan pienimuotoista harrastelua, vaan hyvinkin perusteellista ja vakavaa asiaan paneutumista, pätevien luennoitsijoiden ja ammattilaisten johdolla. Kaikki kertoi Sivustysliiton kasvavasta merkityksestä.

¹ *TSL vuonna 1969*, s. 12–13.

² Harva 1971, TSL:n lyhyt esittely, s. 61–62, kansanopistoista, s. 54–56. – Työväenliikkeen kansanopistoja oli 1970-luvun alussa kuusi edellä jo esiteltyä: Työväen Akatemia Kauniaisissa, Sirola-opisto Harvialassa, Väinö Voionmaan opisto Ylöjärvellä, Ammattiyhdistysopisto Kiljavalla, Pohjolan opisto Haukiputaalla, osin myös Pajulahden urheiluoopisto. Työväenopistojen ryhmään saattoi lukea vain Helsingin yhteiskunnallisen opiston (perustettu 1962), joka oli iltaoppilaitos, taustallaan kansandemokraattisia järjestöjä ja alun alkaen SKP:n Helsingin piirikoulu (Työväenliikkeen tietokirja 1974, s. 279–280; Kantasalmi 2004, s. 31).

TAIDETTA JA TAIDEVALISTUSTYÖTÄ

Työväen kuvataidetoimikunnan puheenjohtajana toimi 1969 taidemaalari Mauri Favén, varapuheenjohtajana filosofian maisteri Olli Valkonen¹ ja sihteerinä liiton toimiston kanslisti Xenia Parros, monen kielen osaaja, sekä jäseninä kulttuurisihteeri Aimo Kairamo, valtiotieteen lisensiaatti Ethel Söderlund ja taidemaalari Mauri Heinonen sekä Taidemaalariliiton valitsemina taidemaalarit Sven Grönvall ja Heikki Alitalo, Suomen kuvanveistäjäliiton valitsemina kuvanveistäjät Viljo Savikurki ja Antti Neuvonen sekä Suomen taidegraafikoitten valitsemina taidegraafikot Yrjö Könni ja Toimi Kiviharju. Kannatusjäseniä oli lähes 700, myöhemmin luku kasvoi vielä siitäkin. Mauri Favénin jälkeen puheenjohtajana toimi vuodesta 1975 alkaen kuvanveistäjä Raimo Heino, jota kaksi vuotta myöhemmin seurasi tiedottaja, sosiaalineuvos Aira Heinänen.²

Toimikunta teki edelleen taidevalistustyötä luentotilaisuuksien, kurssien, näyttelykäväntien sekä kerho- ja neuvontatyön avulla. Luentoja ja näyttelyissä käyntejä järjestettiin neljällä paikkakunnalla, joilla kaikkiaan kahdeksaan tilaisuuteen osallistui yhteensä 480 henkilöä. Luonnollista oli, ettei näkökulma taiteeseen, taiteentekemiseen, taiteilijoiden toimeentuloon, teosten myyntiin ja välittämiseen ollut yleinen, vaan mieluummin erityinen: työväenliikkeen arvomaailmasta kumpuava. Tärkeää oli myös päästä itse tekemään.

Viikon mittaiselle taiteen peruskurssille Kiljavan ammattiyhdistysopistolla heinäkuussa osallistui 25 henkeä. Ohjaajina olivat Olli Valkonen ja Xenia Parros. Luennoitsijoita oli lisäksi kahdeksan, ja ohjelmassa oli 25 luentotuntia sekä 24 ryhmätyö-, vierailu- ynnä muita tunteja.

Jatkokurssi järjestettiin matkakurssina Keski-Eurooppaan elokuun loppupuolella kahden viikon mittaisena. Kurssilla oli 25 osallistujaa ja reittinä oli Wien–Prah–Itä-Berliini–Länsi-Berliini–Dresden–München. Ohjaajina olivat filosofian maisteri Timo Vuorikoski ja toimikunnan sihteeri Xenia Parros. Matkalla varsinaisina työpäivinä käytettiin kunakin 7–8 tuntia taiteen tutkimiseen ja luentojen kuunteluun. Kohteina olivat erilaiset taidekokoelmat, monumenttitaide sekä vanha ja uusi arkkitehtuuri.

Syksyllä järjestettiin vielä kaksi nelipäiväistä kuvataideviikonloppua Tukholman tuntumassa, Hässelbyn linnassa. Lokakuussa ohjaajina olivat Antti Neuvonen ja Xenia Parros. Jälleen matkalla oli 25 henkilöä. Käynti- ja tutustumiskohteina oli lisäksi kahdeksan taidekokoelmaa ja -näyttelyä. Marraskuun lopulla oli toinen matka. Nyt ohjaajina olivat Olli Valkonen ja jälleen Xenia Parros. Matkalle osallistui 18 henkilöä ja käyntikohteita oli kuusi. Ulkomailla käytiin myöhempinäkin vuosina.

¹ Mainittakoon, että Valkonen väitteli 1973 filosofian tohtoriksi suomalaisesta 1910-luvun taiteesta ja toimi sittemmin vuodesta 1978 Ateneumin taidemuseon johtajana.

² Ks. Pikkusaari 2014, s. 160–161.

Jokavuotiseen tapaan arvottiin joulukuussa kannatusjäsenten keskuudessa 29 taideosta sisältäen grafiikkaa sekä yhden pienoisveistoksen ja yhden öljyvärimaalauksen. Lisäksi arpajaispalkintoina oli kolme taidekirjaa. Kannattajajäsenten jäsenmaksut tuottivat hieman tuloja, mutta vuoden toimintaan saatiin opetusministeriöltä 6 500 markan matka-apuraha ja Suomalais-ruotsalaiselta kulttuurirahastolta saatiin 2 000 markkaa (noin 3 000 euroa) Tukholman matkojen järjestämiseksi.¹

ELOKUVIA JA ELOKUVAKURSSEJA

Työväen elokuvatoimikunnan puheenjohtajana toimi vuonna 1969 toimittaja Martti Savo, varapuheenjohtajana kansanedustaja, sanomalehdentoimittaja Arvo Salo ja sihteerinä marraskuulle asti liiton opintosihteerinä, maisteri Pentti Järvinen ja sen jälkeen toimikunnan jäsen toimittaja Inkeri Lius. Muina jäseninä olivat elokuvaohjaaja Erik Blomberg, tarkastaja Paavo Kivi, peltiseppä Raimo Kilpinen, valtiotieteen maisteri Jeja-Pekka Roos, filosofian maisteri Risto Hannula, filmipäällikkö Pentti Pajukallio sekä toimittajat Pekka Ahlroth ja Mikael Fränti. Myöhemmin puheenjohtajana toimivat Modest Savtschenko, Martti Soramäki, vuosina 1975–1976 Matti Kassila ja vuodesta 1977 alkaen Seppo Saherma.²

Toiminnan taloudellisena perustana olivat TSL:n ja toisaalta opetusministeriön myöntämät varat. Lähes kuuden tuhannen markan budjetista valtiontuen osuus oli 2 500 markkaa (rahanarvonlaskimen mukaan noin 3 800 euroa).

Touko-kesäkuun vaihteessa 1969 toimikunta järjesti jo 13. kerran elokuvakurssin. Tampereella oli paikalla runsaasti Suomen elokuvakerhojen liiton jäseniä, kaikkiaan 57 henkilöä. Teemana oli ”Politiikka ja elokuva”. Aihepiiristä esitettiin kolme 35 mm:n elokuvaa sekä kymmenen kaitafilmiä. Lisäksi oli useita luentoja, jotka väljästi sivusivat kurssin pääteemaa: väkivallan näkemisen vaikutuksista, elävästä kuvasta pakkosyöttäjänä, dokumenttielokuvan tekemisestä sekä yleisemmin joukkotiedotusvälineistä. Luennoitsijoina olivat filosofian maisteri Margaretha Starck, humanististen tieteiden kandidaatti Mikko Pyhälä, filosofian lisensiaatti Jerker A. Eriksson, filosofian tohtori Veikko Pietilä ja toimikunnan puheenjohtaja Martti Savo.

Toimikunnalla oli yhteys myös Hämeenlinnassa toimineeseen TSL:n opintopiiriin, jossa opiskeltiin elokuvaa ja harrastettiin suosiota kasvattaneiden kaitaelokuvien tekemistä. Tässäkin näkyi hyvin Sivistysliiton kannustavaa henkeä: ei vain katsottu ja kulutettu kulttuurin tuotteita, vaan tehtiin ja osallistuttiin itsekin, kykyjen mukaan. Samoin toimikunta tuki marraskuussa aloittanutta Kiljavan ammattiyhdistysopiston

¹ TSL vuonna 1969, s. 29–30.

² Esim. elokuvaohjaajista Erik Blombergista (mm. *Valkoinen peura*, 1952) ja Matti Kassilasta (mm. *Komisario Palmu*-elokuvat, 1960–69) ks. esim. von Bagh 1992, s. 190, 196, 253–254.

filmipiiriä. Sen ohjaajana toimi Inkeri Lius. Myös kuvaaja Raimo Hartzell kertoi filmipiirille kuvaajan tehtävistä. Ryhmään kuului 15 henkilöä.

Vuoden 1969 kuluessa toimikunnassa valmisteltiin säännöt TSL:n elokuva-arvostelijan palkinnolle. Laatijoina olivat jäsenet Hannula ja Roos. Toimikunta valitsi sitten palkintoraatiin jäsenistään Jerker A. Erikssonin sekä lisäksi valtiotieteen maisteri Klaus Mäkelän ja filosofian maisteri Matti Salon. Ensimmäisen palkinnon ja siihen liittyneen 1 000 markan (runsaat 1 500 euroa nykyrahassa) rahapalkinnon sai elokuvista kirjoittavista henkilöistä elokuvakriitikko Sakari Toiviainen.

TSL oli kolmen muun järjestön kanssa osallistunut vuodesta 1968 alkaen *Filmi-hullu*-lehden julkaisemiseen. Vuoden 1969 kuluessa pohdiskeltiin sen ja *Kinolehden* yhdistämistä Pekka Ahlrothin muistion pohjalta. Hanke kuivui kuitenkin kokoon julkaisuosapuolien vastahakoisuuden takia.¹

SIVISTYSLIITTO JA METSÄTYÖMIESTEN KIRJAT

Vuonna 1969 TSL:n Metsämiesten siirtokirjasto oli 20-vuotias. Toiminta oli edelleen vilkasta, ja tehokkuus oli lisääntynyt uuden, toimitsija Eino Skantsin ohjaaman kirjastoauton ansiosta. Vuosipäivää juhlistettiin Pohjolan opistossa Haukiputaalla sunnuntaina marraskuun 23. päivänä pidetyssä tilaisuudessa. Juhlaesitelmän piti filosofian maisteri Jukka Eenilä jätkäperinteen luonteesta ja tallentamisesta.² Paikalla oli runsaasti yleisöä sekä useita metsämiesten työnantajien ja työntekijäjärjestöjen edustajia.

Kirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi mainittuun juhlaan saakka Olavi Hurri, minkä jälkeen puheenjohtajan nuijan otti Suomen maaseututyöväen liiton sihteeri Juhani Hietanen. Varapuheenjohtajana oli metsänhoitaja Tauno Simonen ja sihteerinä juhlaan saakka kirjastonhoitaja Kerttu Värn ja sen jälkeen opintoneuvoja Sulo Hentula. Muut johtokunnan jäsenet olivat toimitusjohtaja Taisto Siimes, kirjailija Väinö Karihtala, rehtori Reino Pienimäki mainittuun juhlaan saakka ja sen jälkeen rehtori Markku Säiniö, ja päätoimittaja Kaarlo Haapanen.

Kerttu Värn, Sulo Hentula ja Eino Skants tekivät lukuisia kirjasto- ja neuvontamatkoja Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Suomeen ja Koillismaalle. Samalla autettiin metsätyömiesten opintotoiminnassa luennoiden, kurssveja pitäen ja myös perustaen uusia opintokerhoja. Juhlatapahtuman yhteydessä 22.–23. marraskuuta järjestettiin Pohjolan opistossa lisäksi metsätyömiesten luottamusmiesseminaari. Vuoteen sisältyi myös marraskuun alussa Lieksassa pidetty Metsätyömiesten kulttuuripäivä, jonka

¹ *TSL vuonna 1969*, s. 31–32; mainittakoon, että Sakari Toiviainen on kirjoittanut kaiken muun ohella tässäkin tutkimuksessa hyödynnetyn artikkelin suomalaisen elokuvan kultakaudesta, 1930-luvusta, jonka kaltaista kukoistusta ei ole ehkä sen koommin koettu (Tasavallan vuodet 1987, s. 89–90).

² Ks. yleisemmin Jukka Eenilän näkemyksiä työväenkulttuurista: Eenilä 1969, s. 9–16.

TSL:n kanssa yhdessä toteuttivat Suomen maaseututyöväen liitto ja Pohjois-Karjalan Metsämieskoti. Ohjelmassa oli muun muassa keskustelutilaisuus metsätyömiesten terveydestä. Kulttuurijuhlissa pääsihteeri Olavi Hurri puhui metsätyömiesten ja kulttuurin suhteesta.

Vuoden lopulla kirjaston siirrettäviä kirjastokaappeja oli 239 ja niissä oli niteitä lähes 9 500. Lainaaminen tapahtui edelleen vanhaan tuttuun tapaan: vihkoihin merkittiin lainaaja ja lainattu kirja. Jatkuvasti tapahtui pieniä vaihdoksia, kun kuluneita tai vanhentuneita kirjoja poistettiin ja vaihdettiin ehjiin ja uudempiin. Mainittakoon, että Tie- ja vesirakennushallituksen (TVH) työmailla oli 13 kirjastokaappia. Vuoden kuluessa tehtiin kaikkiaan noin 200 kirjastokaapin aineiston vaihtomatkaa.

Metsämiesten kirjastoasioihin liittyi osittain myös syrjäseutujen sivistystyö, jossa olivat erityisesti mukana Kerttu Värn ja Väinö H. Nevalainen. Esimerkiksi vuoden 1966 kuluessa järjestettiin Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa opintopäivien ohella neljä kurssia: Ilomantsissa, Haukiputaalla, Haapasaarella ja Kaunissaarella. Osallistujia oli yhteensä 80.

Kirjaston talousasiat hoidettiin Sivistysliiton toimistossa. Toimintamuoto sai 1969 valtionavustuksena 22 000 markkaa. Metsämiesten Säätiö tuki 2 000 markalla. Marraskuun vuosijuhlissa saatiin lahjoituksina 1 900 markkaa. Lahjoituksia antoivat myös Maaseututyöväen liitto, Puunjalostusteollisuuden työnantajaliitto, Työeläkelaitosten liitto, Metsäalan työeläkekassa ja sos.dem. puolue. Lisäksi toiminta-alueen useat kunnat tukivat toimintaa 50–200 markan suuruisilla summilla.

Vuoden 1971 kuluessa Sivistysliitto sai jalansijaa opinto- ja muullekin sivistystoiminnalleen valtion tilapäistyömailla ja Työvoimaministeriön alaisissa vastaanottoasuntoissa. Uusi, toiminnallinen laajentuminen otettiin siellä myönteisesti vastaan.

Olavi Hurri on muistelmissaan kuvannut hieman sapekkain sanoin tilannetta, jossa 1970-luvun alkuvuosina Metsätyömiesten siirtokirjaston toiminta jouduttiin siinä muodossa lopettamaan. Hänen kertomansa mukaan keskustapuoluelainen opetusministeri Marjatta Väänänen leikkasi kirjastolle vuodeksi 1973 tarkoitettua määrärahaa siitä, mitä oli saatu vuonna 1972. Sivistysliitolla oli ollut toiveita saada korotus tarpeellisen ja hyödyllisen toiminnan jatkamiseksi.

Kuitenkin jo vuoden 1972 puolella kirjastotoiminta alkoi muuttua luonnettaan ja itse asiassa laajentua entisestään: siitä tuli TSL:n työmaakirjasto. Kirjastotoiminta siirtyi metsätyömaiden ohella yhä määrätietoisemmin valtion eri virastojen tilapäistyömaille ja vastaanottoasuntoihin sekä esimerkiksi Pääjärven Metsätyökeskuksen työmaalle. Juhani Hietanen jatkoi vielä muutaman vuoden ajan toimikunnan puheenjohtajana, seuraavana oli Raimo Lindlöf, maaseututyöväen liiton sihteeri. Kirjastonhoitajana jatkoi Kerttu Värn. Työssä auttoi toisen pakettiauton saaminen vanhemman rinnalle. Eino Skantsin ohella kuljettajan sekä työmaatoimitsijan tehtäviä hoitamaan tuli Kari Virtanen, joka osallistui alusta alkaen myös opintoneuvontaan.

Kirjakaappien lukumäärä kasvoi ja niitä oli vuoden 1972 lopulla kaikkiaan 275 kappaletta. Samoin kasvoi kirjojen määrä: niitä oli lähes 12 200. Ajokilometrejä kertyi kahdelle autolle yli 56 000 kilometriä. Uuden kirjastomuodon laajeneminen heijastui myös valtionapuun. Se kohosi 27 000 markkaan vuonna 1972 (noin 32 000 euroa, inflaatioprosentti oli 11,7). Metsämiesten Säätiö tuki edelleen ja myös muutamat kunnat antoivat pieniä avustussummia.¹

Vuonna 1976 kirjastotoiminta järjestettiin kokonaisuudessaan uudelleen ja sen pääpaikka siirrettiin Haukiputaalta Helsinkiin, kun entisenlainen metsäkämppäaika alkoi vähitellen saapua tiensä päähän. Metsuri kävi kotoaan töissä niin kuin muutkin. Kerttu Värn siirtyi eläkepäiville samana vuonna 1976. Myöhemmin hän muisteli Aikamerkin haastattelussa noita muutosten aikoja. ”Ennen opintoneuvoja meni ihmisiä myöten, nykyään menee osoitteita myöten.” Monenlaiset kulkuneuvot olivat tulleet tutuiksi: ”Kuljettiin suksilla, kävellen, linja-autolla, liftaten, karja-autossa, veturissa, miten kyyti milloinkin saatiin.” Raskasta oli, mutta työtä jaksoi tehdä, ”kun tunsii ihmisten valtaavan sympatian sitä kohtaan, joka kulki heidän keskuudessaan”.

Kirjastotoiminta jatkui, mutta alkoi keskittyä suurille siirtotyömaille. Suurin oli Olkiluodon voimalatyoämaa Eurassa. TSL hankki kirjastoa varten varasto- ja työtilaa Käpylän työväentalolta.²

SIVISTYSTYÖTÄ JATKUVASTI MYÖS RUOTSIN KIELELLÄ

Sivistysliiton 50-vuotisjuhlavuonna ruotsinkielisen sihteeristön (ABF:s svenska sekretariat) toimikunnan puheenjohtajana toimi kansanedustaja Lars Lindeman³ huhtikuun vuosikokoukseen 24. huhtikuuta saakka ja sen jälkeen valtiotieteen maisteri Ulf Sundqvist. Häntä seurasi toimittaja Tom Saxén, joka työskenteli vuosina 1972–1988 SAK:n ruotsinkielisen Löntagaren-lehden toimitussihteerinä ja päätoimittajana. Sihteerinä toimi Jarl Nordman. Muut toimikunnan jäsenet olivat koko vuoden 1969 ajan Ahti Fredriksson ja Harry Lindgren sekä 24. huhtikuuta saakka Börje Bärlund, Henrik Westman, Ralf Helenius, Johan Bargum ja Margaretha Starck, sekä mainitusta kokouspäivästä alkaen Pekka Alenius, Nancy Lökfors, Antti Moisio, Jan Furstenborg ja Risto Laakkonen.

¹ *TSL vuonna 1966*, s. 29–30; *TSL vuonna 1969*, s. 32–34; *TSL vuonna 1971*, s. 3; *TSL vuonna 1972*, s. 33–34; *Olavi Hurrin muistelmat 2011*, s. 109–111; Pikkusaari 2014, s. 159.

² Pikkusaari 2014, s. 189; *TSL vuonna 1976*, s. 38–39; *TSL vuonna 1977*, s. 46; Marketta Kaunismaa em. artikkeli 1983, myös lainaukset.

³ Lars Lindemanista (1920–2006) ks. *Suomen kansanedustajat I 2000*, s. 552–554; hän oli kansanedustajana 1958–76, minkä jälkeen siirtyi suurlähettilääksi Osloon. Ulf Sundqvististä (s. 1945) ks. *Suomen kansanedustajat II 2000*, s. 985–986.

Ruotsinkielisiä opintokerhoja oli 50 vuonna 1969. Niissä opiskeltiin kirjallisuutta, kunnallistietoa, sosiaalipolitiikkaa ja työväenliikettä. Ne olivat kaikki valtionapukerhoja, joten ne täyttivät lain edellytykset. Lisäksi vuoden kuluessa järjestettiin seitsemän erilaista kurssia, joilla oli yhteensä 220 henkilöä. Kurskien ohella toteutettiin erilaisia opintopäiviä, joilla sihteeri Nordman kiersi luennoiden ja samalla uusien opintokerhojen perustamista.

Sihteeristö huolehti osaltaan pitkän pohjoismaisen yhteistoiminnan jatkumisesta. Karjaan Myllylammella järjestettiin elokuun alussa viikon mittainen pohjoismainen kurssi ”Tal- och debatteknik”; teema oli mitä ajankohtaisin politiikan läpikäynnissä ajassa. Ohjaajana toimi Jarl Nordman ja osallistujia oli kaikkiaan 26. Heistä yhdeksän oli Ruotsista ja kaksi Norjasta. Muutakin pohjoismaista yhteistoimintaa harrastettiin: Ruotsin ABF:n neljä eri ryhmää, yhteensä 200 henkilöä, kävi tutustumismatkoilla Suomessa, ja sihteeristö auttoi tapaamisten ja luentojen järjestelyissä. Sihteeri Jarl Nordman teki puolestaan kolme Ruotsin-matkaa, lähinnä Ruotsin suomalaisten opintotyötä ohjaamassa.

Pohjoismaiseen toimintaan sihteeristö sai Ruotsalaiselta kulttuurirahastolta 3 000 markkaa ja lisäksi muuta kurssitoimintaa varten saman summan Ruotsalais-suomalaiselta kulttuurirahastolta. Valtionapua saatiin 19 850 markkaa. Lisäksi runsaat 6 000 markkaa kertyi eräiden kuntien myöntämistä avustuksista sekä jäsenjärjestöjen jäsenmaksuista.¹

MUISTOJEN JA TIETOJEN KERUUTA

Työväen muistojen keruu menneiltä ajoilta jatkui edelleen innostunein voimin, ja kerääjäkunta oli laajentunut vajaassa vuosikymmenessä jo 650 henkilöön. Keruussa hyödynnettiin ensimmäistä keruuopasta sekä kahta uuttakin: Työelämä ja työväenliike sekä Tasavallan toinen vuosikymmen. Yhteydenpitoa kerääjiin hoidettiin kirjein ja myös Tallentaja-lehden avulla. Lisäksi aihetta mainostettiin moninaisin tavoin muun muassa erilaisissa järjestöjen tilaisuuksissa, myös Yleisradiossa. Lehdissäkin aihepiiristä kirjoitettiin. Ensimmäiset antologiakirjat oli myös jo ehditty julkaista. Maaliskuun alussa 1969 järjestettiin muistitietotoimikunnan, Sivistysliiton ja Kalevalaseuran yhteisvoimin erityinen työväenperinteen ilta.

Vuoden 1969 kuluessa saatiin kootuksi muistitietoa 150 henkilöltä yhteensä 4 000 sivun verran. Vuoden lopulla palkittiin jälleen useita ansioituneita kerääjiä. Keruun ohessa kertyi Työväen Arkistoon myös valokuvia ja erilaisia työväenliikkeen asiakirjoja, pöytäkirjoja ja muuta säilytettävää. Hyvin paljon tehtiin talkootyötä, mutta sen lisäksi

¹ TSL vuonna 1969, s. 34–35.

taloudellisesti toiminnan mahdollisti erityisesti 22 000 markan (lähes 34 000 euroa) suuruinen valtionapu. TSL huolehti käytännön taloudenpidosta.

Toimikunnan puheenjohtajana jatkoi dosentti Matti Hako ja sihteerinä maisteri Heimo Huhtanen.¹ Toimikuntaan kuuluivat myös Erik Allardt, Arvi Hautamäki, Olavi Hurri, Aimo Kairamo, Sakari Kiuru, Mauno Koivisto, Matti Kuusi, Eero Mattlar, Matti Nieminen, Uno Nokelainen, Kaarlo Pitsinki, Jaakko Rantanen, Erkki Salomaa ja Heikki Waris.

Lisäksi toimikunnalla oli kaksi alueellista jaostoa. Tampereen jaoston puheenjohtajana toimi maisteri Veikko O. Veilahti, sihteerinä vakuutustarkastaja Lauri Leiniö sekä jäseninä paikallisten järjestöjen ja tiedepiirien edustajia.² Helsingin jaostossa puheenjohtajan tehtävässä oli kunnallisneuvos Yrjö Rantala ja sihteerinä valtiotieteen ylioppilas Pulmu Manninen. Jäseninä oli täälläkin järjestö- ja tutkijaväkeä. Pulmu Manninen osallistui itsekin Heimo Huhtasen tavoin käytännön keruutyöhön.

Työväenliikkeen perinnetyölle ja samalla myös Työväen Arkiston toiminnalle saatiin vankkaa selkänöjaa SDP:n vuoden 1969 puoluekokouksessa kesäkuussa Turussa. Helsingiläinen Maunulan sosialidemokraattinen yhdistys oli tehnyt laajan puoluekokousaloitteen, jossa kiinnitettiin huomiota Arkiston ja samalla muistitieto-toimikunnan toimintaedellytysten turvaamiseen. Esitys sisälsi lisäksi kannanoton yksityisluontoisten arkistojen valtionavustusta koskevan lain aikaansaamiseksi. Asia oli ollut pitkään vireillä. Puoluekokous hyväksyi perustellun esityksen.

Muistitietotoimikunnan vuoteen sisältyi myös merkittävän uuden kirjan julkaiseminen. Syksyllä valmistui kirjapainosta Matti Hakon toimittamana tiivis, useasta artikkelista koostuva tietopaketti *Työväenliike kulttuuritekijänä*.³

Sivistysliitto oli vuosikymmenen ajan muistitietotoimikunnan kotina, mutta työn vakiintuessa toimikunta siirrettiin liiton aloitteesta vuoden 1971 alussa Työväen Arkiston säätöön yhteyteen. Sitä puolusti sekin, että kaikki kertynyt aineisto oli päätyntä ja jatkossakin päätyi Arkiston holvien suojaan Helsingin työväentalolle Paasivuorenkadulle. Siellä istui myös toimikunnan sihteeri Heimo Huhtanen työpöytänsä ääressä. Jatkossakin Sivistysliitolla oli edustus muistitietotoimikunnassa.⁴

1 Heimo Huhtasesta (1932–2017) ks. Esa Lahtisen muistelua Pesonen 2019, s. 157–159.

2 V. O. Veilahdesta (1926–94), Tampereen työväenopiston pitkäaikaisesta rehtorista, yliopiston lehtorista, Lenin-museon esimiehestä, sosialidemokraattisesta ideologista ja TSL:n vaikuttajasta ks. Kiuru 1998.

3 *TSL vuonna 1969*, s. 35–37; SDP puoluekokous 1969 pöytäkirja, s. 296–297; maunulalaisten aloite julkaisussa *Järjestöjen esitykset XXVIII puoluekokoukselle*, s. 179–183.

4 Pesonen 2019, s. 153; TSL vuonna 1970, s. 33–35; ks. muistikuvia sihteeri Huhtasen savuisesta työpöydästä ja arkiston tiloista 1970-luvun alussa Tuomisto 2010b, s. 126.

RADIO JA TELEVISIO PUHUTTAVAT

Edellä jo kuvattiin, miten suomalaisten mielenkiinto Yleisradion ja myös Mainos-TV:n ohjelmistoa kohtaan lisääntyi varsinkin kuusikymmenluvun puolivälistä alkaen, ”Reporadion” aikana. Pääjohtaja Eino S. Repo siirtyi viisivuotiskautensa jälkeen radiojohtajaksi, mikä takasi hänen pysymisensä poliittisen oikeiston mielenkiinnon ja moitteiden kohteena. Samalla kuitenkin Yleisradiossa pyrittiin tasaannuttamaan tilannetta uuden pääjohtajan Erkki Raatikaisen aikana. Normalisoinnistakin puhuttiin.¹

Myös Sivistysliitossa tunnettiin kasvavaa, aitoa kiinnostusta julkista tiedonvälitystä ja sen yhteiskunnallista merkitystä kohtaan. Liiton parissa tammikuusta 1967 alkaen toiminut Työväenliikkeen radio- ja televisio toimikunta seurasi ohjelmia ja myös ohjelmapolitiikkaa sekä arvioi työväenjärjestöjen suhtautumista Yleisradion toimintaan. Vuonna 1969 toimikunta esitti myös oman lausuntonsa Yleisradion pitkäntähtäyksen suunnitelmista. Tulevat näkymät kiinnostivat senkin takia, että kevään 1970 eduskuntavaalit lähestyivät, ja varsinkin poliittinen oikeisto haki niihin kannatuskasvua myös Yleisradion ohjelmapolitiikan tarkoituksellisella arvostelulla. Jo vasemmiston vaalivoitto vuoden 1966 vaaleissa oli herättänyt oikeistoa varhaiseen vaalilyöhön.²

Toimikunnan puheenjohtajana oli vuonna 1969 kansanedustaja Veikko Helle ja varapuheenjohtajana pääsihteeri Olavi Hurri. Sihteerinä toimi ensin 15. lokakuuta saakka toimituspäällikkö Juhani Lavén ja hänen jälkeensä valtiotieteen maisteri Simo Ojanen. Muut jäsenet olivat maisteri Viljo K. Ripatti, toimittaja Väinö Montonen, sihteeri Svea Degerman, rouva Rakel Lehtokoski, tiedotussihteeri Lauri Sivonen, sihteeri Juhani Mattila ja filosofian lisensiaatti Arne Laurila. Lisäksi Erkki Raatikainen oli mukana 15. lokakuuta saakka ja SDP:n tutkimussihteeri Paavo Lipponen siitä alkaen.

Toimikunta järjesti helmikuun puolivälissä kaksipäiväisen radio- ja tv-seminaarin Jyväskylässä. Ohjaajina olivat Olavi Hurri ja Aimo Kairamo. Osallistujia oli kaikkiaan 75, ja työtunteja oli yhteensä 22.³

Toimikunnan työlle haluttiin vahvempaa kaukupohjaa, ja syyskuun 11. päivänä 1970 toimikunta lopetettiin ja saman tien muodostettiin Työväenliikkeen radio- ja TV-järjestö, joka rekisteröitiin. Sekin toimi TSL:n hoivissa, ja liitto vahvisti edelleen sen johdon kokoonpanon. Puheenjohtajaksi valittiin kansanedustaja Mikko Laaksonen, varapuheenjohtajana jatkoi Olavi Hurri ja sihteerinä Simo Ojanen. Johtokunnassa vaihtuivat monet nimet uusiin: päätoimittaja Pauli Burman, osastopäällikkö Veikko Oittinen, tiedotuspäällikkö Sakari Montonen, tiedotussihteeri Pekka J. Korvenheimo, pääsihteeri Marianne Laxen, maisteri Margaretha Stark, toimittaja Seppo Väisänen,

¹ Ks. Hemánus 1972, s. 229–252; hän otsikoi jakson ”Yleisradio palautetaan järjestyksen kouriin” (s. 229).

² Kokoomus, liberaalit ja SDP aloittivat vaaleihin valmistautumisen jo keväällä 1969, muut vasta myöhemmin (Rantala 1972, s. 25).

³ TSL vuonna 1969, s. 37.

pääsihteeri Leo Huttunen, osastopäällikkö Kauko-Aatos Leväaho, päätoimittaja Jorma Cantell ja johtaja Yrjö Toivainen.

Rytminvaihdoksen kokenut järjestö pyrki yleisradiopoliittiseksi vaikuttajaksi työväenliikkeen näkökulmasta.¹ Se käsiteli työväenjärjestöjen suhdetta Yleisradion toimintaan ja myös esitti kannanottojaan ajankohtaisiin kysymyksiin. Aiheina olivat muun muassa Yleisradion talous, radiovastuulaki ja opetustoiminta. Joulukuun alussa järjestettiin Yleisradion toiminnan kokonaisuutta käsitellyt seminaari, johon osallistui 36 henkilöä.

Syyskuussa 1972 puheenjohtajaksi vaihtui kirjailija Pentti Holappa, varapuheenjohtajaksi TSL:n Simo Ojanen ja sihteeriksi Marketta Kauniskangas, TSL:n pääsihteerin sihteeri. Johtokunnassakin tapahtui muutamia muutoksia. Toiminta ei tässä uudesakaan järjestömuodossa jaksanut kantaa, ja tie päättyi TSL:n parissa vuoteen 1974.²

KASVAVAA KIINNOSTUSTA VAPAA-AIKAPOLITIikkaAN

Vuoden 1969 kuluessa Työväenliikkeen vapaa-aikapoliittikan suunnittelukunnalla oli erityinen ja ajankohtainen mielenkiinnon kohde. Se pyrki eri tavoin vaikuttamaan siihen, että valtiolta asettaisi vapaa-aikapoliittikkaa suunnittelevan komitean. Sitä varten käytiin lehdistökampanjaa, tehtiin esityksiä Mauno Koiviston hallitukselle ja oltiin suoraankin yhteydessä eräisiin valtioneuvoston jäseniin.

Vapaa-aika oli lisääntynyt työehtosopimusten mahdollistamana, ja työväestönkin elämäntapoihin oli tullut yleisesti ilmaisten muutoksia. Niihin liittyi muun muassa erilaisia kaupallisia ja taloudellisia näkökohtia sekä myös kaavoituksellisia ratkaisuja. Viihdeteollisuus jatkui laajentumistaan laadun ja tason varovaisesti sanoen vaihdellessa. Töiden paineen kasvaessa lepo ja virkistävä vapaa-aika oli työntekijöille luonnollisesti tarpeen. Siihen sopi opiskelukin, henkinen ponnistelu.

Vuoden lopulla komitea-asia liikahtikin eteenpäin. Suunnittelukunta jätti ministeri Jussi Linnamolle muistion tulevan komitean tai toimikunnan tehtävän määrittämisestä. Lisäksi suunnittelukunta antoi kannanoton virkistyskäyttöön tarkoitetun maa-pohjan omistussuhteista.

Suunnittelukunnan puheenjohtajana toimi yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Raili Ruusala, varapuheenjohtajana Liikeliiiton puheenjohtaja Aarre Happonen ja sihteerinä toiminnanjohtaja Hannu Hämäläinen.

---

¹ Mainittakoon rinnastuksena, että Maaseudun Sivistysliiton parista nousi useita yleisradiopoliittikkoja, jotka pystyivät vaikuttamaan ohjelmatoiminnassa alue- ja maaseutunäkökulmaan keskustapuolueen toimivoin painotuksin. MSL:n toiminnanjohtaja Raimo Vannisesta tuli 1972 Yleisradion alueellisen radio- ja tv-toiminnan ohjelmapäällikkö (ks. Henttinen 2002, s. 102).

² *TSL vuonna 1970*, s. 35; *TSL vuonna 1972*, s. 36; *TSL vuonna 1974*, s. 10; Pikkusaari 2014, s. 158.

Pian suunnittelukunta kuitenkin katosi Sivistysliiton kokonaiskuvasta. Jussi Pikkusaaren muotoilun mukaan se ”ei löytänyt itselleen olemassaolon tarkoitusta”.¹ Vuoden 1972 kesäkuussa SDP:n puoluekokouksessa Tampereen Sampolassa käsiteltiin ja hyväksyttiin puoluetoimikunnan valmistelema esitys vapaa-aikapoliittiseksi ohjelmaksi.²

SIVISTYSLIITON AY-TOIMIKUNTA

Lokakuussa 1968 Sivistysliitto muodosti erityisen Ay-toimikunnan. Taustalla oli ajatuksia opintokerhotoiminnan laajentamisesta ammattiyhdistysliikkeen suuntaan. Myöhempiä aikoja ajatellen ratkaisu oli kauaskantoinen.

Taustalla oli jo kaksi vuotta aiemmin aloitettu pohdinta järjestöväen koulutuksen tehostamisesta nimenomaan opintokerholain antamien mahdollisuuksien mukaisesti. Alkuvalmistelujen jälkeen oli syyskuussa 1968 järjestetty Voionmaan opistossa seminaari, johon TSL kutsui poliittisten ja ammatillisten jäsenjärjestöjensä toimitsijat. Seminaarin jälkeen kävivät SAK:n koulutussihteeri Veli Lehtinen ja TSL:n opintojohdaja Jussi Pikkusaari vielä tutustumassa Ruotsissa ay-liikkeen koulutustoimintaan sekä keskusammattijärjestön (Landsorganisation, LO) yhteistyöhön ABF:n ja sen kirjeopiston, Brevskolanin kanssa. Sieltä saatiin mukaan kirjeopiston julkaisu *Facklig grundkurs*, joka osoittautui sangen hyödylliseksi. Käynti ja kokemukset vahvistivat ajatuksia koulutustoiminnan kehittämisen suunnasta.

Tutustumismatkan jälkeen lokakuussa muodostetun toimikunnan puheenjohtajana oli valistussihteeri Eugen Kaukolampi (Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto KTV), sihteerinä TSL:n opintos sihteeri Pentti Järvinen sekä jäsenenä liittojensa koulutuksesta vastaavat järjestösihteeri Keijo Näsi (SAJ), yhteiskuntatieteiden maisteri Veli Lehtinen (SAK), valistussihteeri Unto Luhtasaari (Paperiliitto), toimitsija Pirkko Meriluoto (Puunjalostusteollisuustyöntekijäin liitto), järjestösihteeri Pauli Nieminen (Kirjaliitto), toimitsija Matti Puumalainen (Liikeliitto), järjestösihteeri Risto Sainio (Lasiliitto) ja toimitsija Raimo Havasara (Virkamiesten yhteisjärjestö VY).

Vuoden 1969 kuluessa toimikunta laati suunnitelman ammattiyhdistysliikkeen paikallisen opintotoiminnan kehittämiseksi. Erityisesti kiinnitettiin huomiota opintosihteeriorganisaation aikaansaamiseen. Jo heti vuoden alkupuoliskolla saatiinkin opintosihteerien määrä kohoamaan 700 sihteeristä jopa 1200 henkilön suuruiseksi. Lisäksi kehiteltiin opintokampanja, jonka avuksi koottiin kurssiaineisto *Ammattiyhdistystiedon perusteet*. Julkaisulle oli todellista tarvetta. Sitä painettiin vuoden kuluessa 9000 kappaletta. Se oli Sivistysliitolle myös taloudellinen menestys. Aineiston

¹ *TSL vuonna 1969*, s. 37; Pikkusaari 2014, s. 158.

² Ks. SDP:n puoluetoimikunnan ja järjestöjen esitykset, s. 283–293; SDP:n puoluekokous pöytäkirja 1972, s. 158–159, 252.

huomattiin lisäävän entisestään opiskelun aktiivisuutta ammattiosastoissa. Kun ay-liikkeen opintokerhoja oli esimerkiksi vuonna 1965 runsaat 1 300 (valtionapuun oikeutettuja 650), oli määrä vuonna 1969 jo 2 674 (valtionapua sai 2 080).

Lisäpuhtia ja kiinnostusta antoi luonnollisesti myös ay-liikkeen eheytyminen ja SAK:n merkityksen kasvu alkaneella tulopolitiikan kaudella. Tähän liittyi mielenkiintoinen yksityiskohta yhteistyöstä Kansan Sivistystyön Liiton kanssa. KSL tiedusteli Sivistysliitolta, voisiko sekin käyttää omassa kirjeopiston koulutuksessaan samaa opintoaineistoa ay-tiedon perusteista. TSL:n toimikunta salli sen.

Kun SAK:n koulutusvaliokunta hyväksyi TSL:n tuottaman opintoaineiston kaiken oman opintotoimintansa perustaksi, heräsi Jussi Pikkusaaren kertoman mukaan ajatus TSL:n Ay-toimikunnan kokoonpanon tasapainottamisesta SAK:n voimasuhteiden mukaan. Näin tehtiin, ja 1970 toimikunnan puheenjohtajaksi vaihtui Veli Lehtinen. Sihteerinä jatkoi Pentti Järvinen ja jäseninä jatkoivat Havasara, Kaukolampi, Nieminen, Luhtasaari, Puumalainen ja Sainio. Uusia olivat kansandemokraatteja/kommunisteja edustaneet Eeva Hakala, Antti Heikkilä ja Holger Nieminen. Jussi Pikkusaari, joka oli välillä vuosina 1971–1973 SAK:n palveluksessa Lehtisen jälkeen koulutussihteerinä, toimi puheenjohtajana vuonna 1972. Vuosina 1973–1974 puheenjohtajana oli SAK:sta sihteeri Leena Koljonen ja sen jälkeen koulutussihteeri Pentti Öhman.

Vuonna 1970 TSL tuotti vielä lisää ammattiyhdistystietoa. Edellisen vuoden menestysaineistosta otettiin uusi, korjattu painos. Lisäksi laadittiin jatkokurssiksi *Taloustiedon perusteet* sekä *Luottamusmiestiedon perusteet* ja *Työntutkimustiedon perusteet*.

Järjestökoulutuksen malli sai toimivan muotonsa. Pohjakoulutus annettiin paikallisen opintokerhon, kirjeopetuksen ja kurssitoiminnan avulla. Työväenliikkeen opistojen kurssit muodostivat sitten pohjan jatko- ja erikoiskoulutukselle, kuten Veli Lehtinen on kuvannut. Tähän liittyivät myöhemmin merkittävällä tavalla muun muassa työntekijöiden koulutusvapaat, joista onnistuttiin työehtoneuvotteluissa sopimaan.¹

Vuonna 1977 kansandemokraatit jäivät pois ja TSL:n Ay-toimikuntaa laajennettiin huomattavasti. Sitä edelsi SAK:n edustajiston tekemä ratkaisu vuoden 1976 alussa. Koulutusyhteistyötä päätettiin kehittää sekä TSL:n että KSL:n kanssa. Siihen liittyi päänavaus, jonka mukaan myös jälkimmäiselle ryhdyttiin antamaan taloudellista tukea. Se annettiin kansandemokraattien jäsenmäärän suhteessa, ei koko SAK:n jäsenmäärän mukaan kuten TSL:lle. Rajoituksineenkin ratkaisu ilahdutti KSL:n väkeä. Näin tehostettiin paikallistason ammattiyhdistyskoulutusta.²

Opintokerhotoimintaa nostettiin sattumalta juuri vuonna 1969 muutenkin julkiseen keskusteluun, mikä oli myönteinen asia. Hyvin voi kuitenkin arvioida, että Aulis Alasen väitöskirja *Edistävä ja viihdyttävä opintokerhotoiminta* tarjosi edellisestä, varsin

¹ *TSL vuonna 1969*, s. 38–39; *TSL vuonna 1970*, s. 37; *TSL vuonna 1972*, s. 37; *TSL vuonna 1974*, s. 8; Pikkusaari 2014, s. 134–137, 161; Veli Lehtinen 1995, eri kohdin, esim., s. 117–119.

² Kantasalmi 2004, s. 57.

määrätietoisesta koulutus- ja opiskelutiestä hieman poikkeavan näkökulman. Työ oli tällä akateemisella tasolla ensimmäinen laatuaan. Sosiologisessa, haastatteluihin pohjautuvassa tutkimuksessaan hän pyrki selvittämään mitä opintokerhoto on ja mistä siinä pitäisi olla kysymys.

Sekä Seppo Niemelän että Jussi Pikkusaaren mukaan Alanen tuntui liialtikin painottavan kerhojen viihdyttäviä aineksia. Niillä on luonnollisesti aina sijansa, mutta ehkä voisi ennemminkin viihtymisen sijasta puhua yhteisöllisyydestä ja sosiaalisten taitojen omaksumisesta, kun ryhmässä samalla tarmokkaasti opiskellaan ja hankitaan tietoja. Niemelän arvion mukaan Alanen tämän asenteensa ja koko tutkimusasetelman takia myös ajautui vähättelemään kansalaisjärjestöjen opintotyön merkitystä. Vaikka kasvatustieteiden tohtori Aulis Alanen ei tutkimuksessaan suoraan ottanut kantaa, henkii myös Eero Ojasen mukaan koko työstä sellainen hieman ohjaava ja todellisuutta kaventava näkökulma, että ”opinnollinen kerho on viihdyttävää arvokkaampi”.¹

Professori Urpo Harva tiivisti puolestaan pitkään kokemukseensa pohjautuen pari vuotta myöhemmin omaan yleisesitykseen vapaan kansansivistystyön tehtävät kolmeen kohtaan. Ne olivat yksilön yleissivistyksellinen kehittäminen, ammattisivistys ja kansalaiskasvatus. Hänen mukaansa koulusivistyksen yleinen kohoaminen ei yhteiskunnassa suinkaan vähentänyt aikuiskasvatuksen merkitystä. Urpo Harva katsoi Sivistysliittoa ulkopuolelta ja hän näki liiton johtavaksi periaatteeksi sen, että ”työväenjärjestöjen pitää vaalia jäsenistönsä henkistä kehitystä” ja siten sivistystyön tuli olla elimellinen osa työväenliikettä.²

Seppo Niemelä on sivistysjärjestöjen yhteisessä julkaisussa (2008) korostanut järjestöllisen sivistystyön merkitystä myös kansalaisuuteen kasvamisessa. Ja lisäksi: ”Henkisen ja sosiaalisen kasvun tyysijoina järjestöt ovat sivistykselle suuri mahdollisuus.” Kun Alanen oli luonnehtinut opintotoiminnan järjestökeskeisyyden olevan vapaan sivistystyön arvojen kannalta kielteistä, Niemelän mukaan tilanne oli päinvastainen. Hänestä ”järjestölliset opinnot ovat puhtaasti positiivinen ilmiö”.³

1 Ks. Niemelä 2006, s. 35–36; Pikkusaari 2014, s. 132–134; Ojanen 2018, s. 75–76.

2 Harva 1971, s. 24, 26, 61–62, lainaus, s. 61; Harva muistutti myös siitä, että termejä käytettiin joskus väljästi: sivistystyö, vapaa kansansivistystyö, aikuiskasvatus, aikuiskoulutus, toteuttajina kansansivistysjärjestöt, kansanopistot, kansalais- ja työväenopistot, vapaaopistot sekä yleiset kirjastot (s. 10–11). Valistuksesta, sivistyksestä, kasvatuksesta ks. myös Henttinen 2002, s. 97.

3 Niemelä 2006, s. 38–47, lainaus, s. 47.

TSL:N ENSIMMÄISET TIENVIITAT

Huhtikuussa 1968 liiton toimikunta päätti, että tarvitaan periaatteellinen selvitys liiton roolista työväen sivistystyön tekijänä.¹ Kesäkuussa pääsihteeri Hurri alusti toimikunnan kokouksessa aiheesta keskustelun, ja saman tien toimikunta nimesi neljän hengen ryhmän tekemään tarvittavaa kartoitusta. Ryhmään tulivat Sakari Kiuru, Olavi Hurri, Jussi Pikkusaari ja Aimo Kairamo.

Vuoden 1969 puolella asiaa käsiteltiin kolmesti liiton toimikunnan kokouksissa, ja seuraavaksi aiheesta keskusteltiin Sakari Kiurun alustuksen pohjalta ylimääräisessä edustajiston kokouksessa 11. helmikuuta 1970. Valmistunutta luonnosta käsiteltiin perusteellisemmin kevään edustajiston sääntömääräisessä kokouksessa 15. huhtikuuta 1970. Seuraavaksi ohjelmaluonnos oli kesäkaudella 1970 opintojärjestöissä keskusteltavana.

Lokakuussa 1970 liitto järjesti vielä erityisen Tienviitat-seminaarin Kiljavan ammattiyhdistysopistolla. Periaateohjelma ”TSL:n tienviitat” hyväksyttiin sitten edustajiston ylimääräisessä kokouksessa maanantaina joulukuun 14. päivänä 1970.

Tienviitat oli laajahko, liiton historiasta lähtenyt ohjelmallinen julistus, joka samalla pyrki hahmottamaan sivistystyön kokemia muutoksia. Oman kotimaansa lisäksi TSL otti Tienviitoissa huomioon myös kaukaisemmat kehitysmaat ja niiden kansojen oikeudet pyrkimykset. Ohjelmassa tuettiin niiden kamppailua aineellisen ja henkisen tason kohottamiseksi.

Voionmaahan viitaten lähtökohdissa mainittiin sivistyksellinen epätasa-arvo, joka pohjautui taloudelliseen eriarvoisuuteen. Tavoitteena oli uusi, tasa-arvoinen yhteiskunta. Työväenliikkeen koulutustoiminnan tasosta riippui periaateohjelman mukaan pitkälti se, miten poliittinen demokratia toimii käytännössä. Kansalaisjärjestöillä oli yhteiskunnassa keskeinen merkitys. TSL:n sivistystoiminnan avulla voitaisi vetää kansalaisia mukaan työväenliikkeen järjestöihin. Sen opinto- ja koulutustoiminnalla lisättäisi heidän aktiivisuuttaan ja myös yhteiskunnallisen toiminnan tuntemustaan. Kaikki tämä toimisi välittömästi ”demokraattisen osallistumisen laajentamiseksi”.

Pikkusaari on lainannut yhtä toiminnallista ydinkohtaa, jossa oli hyvinkin voionmaalaista kaikua: ”Laajaulotteisten järjestöihin, työpaikoille ja koteihin johtavien yhteyksiensä avulla työväen sivistystyöllä on mahdollisuus muita työmuotoja paremmin vetää jatkuvan kasvatuksen ja yhteiskunnallisten harrastusten piiriin niistä muutoin herkästi syrjään jääviä.”

Keskeisenä toimintamuotona Tienviitoissa korostui opintokerhotyö, jota oli käytännössä jatkuvasti pidettykin liiton leipälajina. Kerhotyön rinnalle nostettiin yksinopiskelu ja monimuotoinen kurssitoiminta. Tavoitteena oli laajojen joukkojen ja koulutuksellisesti

---

¹ Jakso pohjautuu pääosin: *TSL vuonna 1970*, s. 3, 8–9; Kalela 1978, s. 59–62; Pikkusaari 2014, s. 166–167, myös lainaukset; Tuomisto 1995, s. 109.

hyvien tulosten saavuttaminen. Lisäksi liitto tahtoi harjoittaa aktiivista ja avointa kulttuuritoimintaa.

Sivistysliitto vaati periaateohjelmassaan, että yhteiskunnassa tunnustettaisi järjestömuotoisen aikuiskoulutuksen tärkeys ja sille olisi luotava kokonaisorganisaatio. Tienviitoissa liitto myös edellytti, että yhteiskunnan tuki olisi annettava ”ilman työväen sivistystyön itsenäisyydelle, omaehtoisuudelle tai sisällölle asetettavia rajoituksia”. Tämä oli ohjelman avainkohtia – ja samalla suora viittaus Zachris Castrénin 1929 tiivistämiin periaatteisiin. Näillä tavoitteilla oli kaiken muun ohella myös ilmeinen yhteys vireillä olleeseen pyrkimykseen saada sivistysjärjestöille merkittävän työn tueksi uusi valtionavun järjestelmä.¹

Muistelmissaan Kiuru luonnehti Tienviittoja vahvasti ideologiseksi periaateohjelmaksi, jonka mukaan ”työväen sivistystyö luo pohjaa uudelle yhteiskunnalle, joka solidaarisuuden, tasa-arvon ja yhteistyön ihanteisiin perustuen poikkeaa kilpailuyhteiskunnan ajatus- ja toimintatavoista”.²

TAKAISKUN TUNNELMISSA

Rafael Paasio kertoi muistelmissaan, että hallituspuolueissa valmistauduttiin vuoden 1970 eduskuntavaaleihin melko luottavaisina. ”Ainakin sosialidemokraattisessa puolueessa katsottiin, ettei takaiskun vaaraa juurikaan ollut: paikat säilytetään, ehkä jopa-kin voitetaankin.” Hieman toisin kuitenkin kävi.³

Tässäkin on syytä painottaa, ettei TSL ollut edelleenkaan osa sosialidemokraattista puoluetta. Se oli itsenäinen järjestö ja sillä oli omat tehtävänsä. Se ei järjestönä tehnyt puoluepoliittista työtä, yhtä vähän kuin esimerkiksi Maaseudun Sivistysliitto keskustalaista politiikkaa. Yhteiskunnan kehittämistä tasa-arvon suuntaan ja työväestön, ehkä yleisemminkin suomalaisten henkistä, sivistyksellistä kasvua koskevat ajatukset toki kulkivat edelleenkin samaan reformistiseen suuntaan kuin puolueen aatevereilla. Sitä ilmensivät erilaiset opintoaineistotkin. Luonnollista oli, että puolueen vaalimenestykset tai menetykset koskettivat myös Sivistysliiton väkeä.

Vaalitulokset kertoivat jonkinasteisesta oikeistolaisesta vastaiskusta kokoomuksen 11 lisäpaikan muodossa, mutta lisäksi myös niin sanotun unohdetun kansan puolueen yllättävästä noususta suureksi 18 kansanedustajan ryhmäksi. SMP:n eli vennamolaisten

---

1 Huomattakoon rinnastuksena, että myös Maaseudun Sivistysliitossa pohdittiin 1960–70-lukujen vaihteessa murroksen aikaa ja omia tienviittoja sekä toiminnan laajentamisen suuntia, nimenmuutoskin oli esillä. Myös keskustapuolueen aatteelliset kysymykset kiinnostivat (Henttinen 2002, s. 103–110).

2 Kiuru 2004, s. 84, myös lainaus; ks. myös Kiuru 1973, s. 216–217.

3 Paasio 1980, s. 327–328, lainaus s. 328; ks. myös *Suomen poliittinen historia 1809–1999*, 2000, s. 288–293 (Nevakivi); Mauno Koivisto 1997, s. 253–261; Rantala, s. 29–30, 33–35; Sänkiäho 1972b, s. 203–214.

kannatus kymmenkertaistui neljässä vuodessa. Iskun seuraus sosialidemokraateille oli kuitenkin lievä, vain kolmen paikan menetys. Vaivalla saatiin toukokuun puolivälissä kokoon Teuvo Auran (liberaalinen kansanpuolue) johtama virkamieshallitus.¹ Sitä seurasi vasta heinäkuun puolivälissä 1970 Ahti Karjalaisen enemmistöhallitus, jossa olivat keskustapuolueen ohella mukana SDP (5 ministeriä), SKDL (3), liberaalit (1) ja ruotsalainen kansanpuolue (2), lisäksi oli niin sanottuja ammattiministereitä (2).²

SKP pysyi riidellen ja liitokset natisten koossa, mutta kahtena ryhmittymänä. Vähemmistö, jäykkään ja kaavamaiseen, neuvostoliittolaiseen marxismi-leninismiin tukeutunut taistolainen liike vahvisti jalansijaansa ja henkistä yliotettaan opiskelija- sekä osin myös taiteilijamaailmassa.³

Näkyipä merkkejä jyrkemästä uusvasemmistolaisuudesta myös Työväen Akatemian opiskelijoiden keskuudessa 1960–1970-luvun taitteessa muutaman vuoden ajan. Kuitenkin ”työelämän karaisemat” ja nimenomaan opiskelemaan tulleet nuoret torjuivat tämän suuntauksen, kuvasi Arvo Santonen ytimekkäästi Työväen Akatemian historiikissa *Yhteistä tietä*.⁴

Vaaleista ja hallitusten kokoamisen vaikeuksista huolimatta sivistysjärjestöt olivat yhdessä valppaana. Tai oikeastaan juuri toisin päin: uuteen poliittiseen hallitukseen kannatti ottaa yhteyttä jo sen muodostamisvaiheessa. Peruskoulu-uudistus oli jo etenevässä myönteisellä tavalla. TSL vaikutti muiden kanssa osaltaan siihen, että Karjalaisen hallituksen ohjelmaan tuli kesällä 1970 sivistysjärjestöjen yhteisille tavoitteille myönteisiä kantoja, esimerkiksi: ”Koulujärjestelmään liitetään tehokas aikuiskasvatus- ja uudelleen koulutusjärjestelmä sekä tuetaan nykyistä enemmän kansansivistysjärjestöjä.”⁵ Seurauksena olikin määrärahojen kasvu.

Liiton toimintakertomuksessa mainittiin myös, että hallitusohjelmaan olisi kirjattu koko aikuiskoulutusjärjestelmän kehittämistä suunnittelevan komitean muodostaminen. Näin tarkkaa muotoilua ei hallitusohjelmassa ollut. Siitä oli ehkä keskusteltu toisen opetusministerin eli kulttuuriministeri Meeri Kalavaisen kanssa. Hän oli ensimmäinen kulttuuriministerin tehtävässä.⁶

Valtioneuvosto asettikin 1971 aikuiskoulutuskomitean, jonka työtä sitten tiiviisti seurattiin liitossa muun muassa kirjallisin evästyksin ja muistioin. Liitto vaikutti myös Valtion kansansivistyslautakunnan toiminnan tehostamiseksi. Vuonna 1971 nimitettiin uudistettu lautakunta.

1 Hallituksesta ja sen ohjelmasta ks. *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat* 1973, s. 257, 313–314.

2 Karjalaisen kakkoshallituksesta (a ja b) ks. *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat* 1973, s. 257–258, 314–321.

3 Haikara 1975, s. 319–323, 340–344; ks. havainnollisen yksipuolista ajankohdan kuvausta ja runsasta, proletaarisen internationalismin sävyttämää marxilais-leniniläistä fraseologiaa *ASS 50* 1975, s. 35–39.

4 *Yhteistä tietä* 1974, s. 16–17, lainaus, s. 17 (Arvo Santonen).

5 *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat* 1973, s. 318, myös lainaus.

6 *TSL vuonna 1970*, s. 3.

BYGGA, EUROOPPA JA SAVO

Edellä on jo kuvattu, kuinka sosialidemokraattisen liikkeen cheytyminen helpotti entisestään myös TSL:n sisäistä tilannetta. Paluumuuttoa jatkui pitkälle 1970-luvulle. Myös Sivistysliitto suoritti merkittävän paluumuuton: vuonna 1971 se palasi Kruununhaasta Helsingin Hakaniemeen, työväentalolle eli Byggalle, sen 1955 valmistuneeseen Paasivuorenkadun varren rakennusosaan. Toimisto sijaitsi kirjaimellisesti noin 10–20 metrin päässä liiton perustamiskokouksen paikasta. Kunnantyöntekijäin liitto KTV jätti pois muuttaessaan sopivasti tilaa tyhjiilleen. Liitto sai omat valokirjaimensa julkisivuun SAK:n ja Helsingin työväenyhdistyksen väliin. Neljännesvuosisata oli ehtinyt kulua Kallion suuntaan lähdöstä sotien jälkeen. Uudet neljännen kerroksen tilat olivat huomattavasti tilavammat ja toimivammat kuin Kirjalla käytössä olleet. Henkilökuntaakin tuli toimistoon vähitellen lisää.¹

Samalla kun liitto vaikutti 1970-luvun alkuvuosina monella tavalla ja monessa sivistysasiassa julkiseen valtaan, päättäjiin päin, se paneutui tarmolla myös omiin sisäisiin käytännön asioihinsa. Esimerkiksi helmikuussa 1970 hyväksyttiin edustajiston ylimääräisessä kokouksessa henkilökunnalle uusi eläkesääntö. Sen nojalla siirtyivät vuoden lopulla ansaituille eläkepäivilleen järjestösihteeri Paavo Niemi ja opintoneuvoja Anni Vallanti. Ensin mainittu oli tullut liiton toimistoon pysyviin töihin vuonna 1944 ja jälkimmäinen vuotta myöhemmin.²

Liiton työntekijöiden työterveydestäkin huolehdittiin. Keväällä 1975 allekirjoitettiin Paasipuiston Työterveys Oy:n sopimuskirja.³

Omaa toimintaorganisaatiota vahvistettiin määrätietoisesti. Yhä uusia opintojärjestöjä perustettiin. Vuoden 1972 lopulla niitä oli 62 ja kolme vuotta myöhemmin jo 77 eli enemmän kuin paikallisjärjestöjä oli ollut ennen sotia. Sadan rajapyykki saavutettiin 1978. Opintojärjestöillä oli vuotuiset yhteiset tapaamiset, neuvottelupäivät. Vuonna 1971 muodostettiin lisäksi ensimmäiset kaksi piirijärjestöä, Kymen ja Etelä-Hämeen, sitten vähitellen muodostettiin muitakin. Kaikkiaan liittoon tuli muutaman vuoden kuluessa 14 piirijärjestöä. Liitto muodosti 1973 piirijärjestöille neuvottelukunnan ja laati sille ohjesäännönkin. Liiton sääntöihin piirit tulivat mukaan sääntöuudistuksen jälkeen vuonna 1975.⁴

1 *TSL vuonna 1971*, s. 3–4. – Vuonna 1955 valmistuneen työväentalon täydennysosan oli suunnitellut arkkitehti Heikki Sysimetsän arkkitehtitoimisto. Rakennus edusti funktionalismiin pohjautunutta 1950-luvun toimistorakentamista. Kerroksissa oli kapeita käytäviä, joiden varrella toimistohuoneet sijaitsivat. Paasiravintola laajeni uudisosan puolelle (*Helsingin työväentalon vuosisata* 1994, s. 55–58; Tuomisto 1984a, s. 407–409).

2 *TSL vuonna 1970*, s. 4–5, 8.

3 *TSL vuonna 1975*, s. 9.

4 *TSL vuonna 1971*, s. 3; *TSL vuonna 1972*, s. 41; *TSL vuonna 1975*, s. 15; Pikkusaari 2014, s. 171.

Katsetta suunnattiin jatkuvasti myös kansainväliseen sivistykselliseen yhteistyöhön IFWEA:n puitteissa. Kuvataidetoimikunnalla oli omat vuotuiset taidematkinsa eri maihin. Vakiintunutta ja aivan säännönmukaista oli luonnollisesti myös liiton pohjoismainen yhteydenpito. Esimerkiksi kesällä 1970 pohjoismaiseen konferenssiin Tukholmassa osallistui kahdeksan TSL:n edustajaa.

Muutakin yhteistyötä oli säännöllisten kokoontumisten lisäksi. Esimerkiksi elokuussa 1971 järjestettiin Lapissa yhdessä Ruotsin ABF:n Norrbottenin piirin kanssa erittäin onnistunut viisipäiväinen kulttuuritapahtuma. Siihen liittyi saamelaisseminaari Hetassa, työllisyys- ja koulutusseminaari Övertorneåssa, Tornionjoen uittoyhdistyksen iltamat Hellälän erottelupaikalla, työväeniltamat Haaparannassa sekä pääjuhla Torniossa. Juhlassa puhuivat Ruotsin entinen pääministeri Tage Erlander ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Kalevi Sorsa. Kulttuurikabareeauto kiersi ohjelmiseen 19 paikkakunnalla molemmin puolin rajaa.¹

Säännöllistä yhteyttä pidettiin yllä myös neuvostoliittolaiseen Znanije-järjestöön. Hyvänä linkkinä oli Olavi Hurrin toiminta SN-seurassa. Merkittävää toiminnan laajentumista merkitsi 1972 Kiljavalla järjestetty pohjoismais-neuvostoliittolainen aikuiskasvatusseminaari. Vastavuoroinen yhteistyö jatkui edelleen myös länsisaksalaisen Friedrich Ebert Stiftungin kanssa. Uusia avauksia tehtiin vuoden 1970 kuluessa Puolaan ja Tšekkoslovakiaan, sikäläisiin vastaavanlaisiin järjestöihin. Kummassakin vieraili liiton valtuuskunta.

Liitossa oltiin iloisia siitä, että Voionmaan opistoa päästiin Hämeessä, Ylöjärvellä laajentamaan. Sitä pidettiin melkeinpä omana opistona, mutta kuitenkin liitolle kaivattiin aivan omaa paikkaa, omaa kurssikeskusta. Työväen Akatemian kanssa oli luonnollisesti yhteydenpitoa, mutta suhde ei ollut enää aivan samanlainen kuin ennen sotia Väinö Voionmaan aikoina. Se oli aivan ymmärrettävää. Akatemialla oli pitkäaikaista yhteistyötä myös esimerkiksi Yhteiskunnallisen korkeakoulun eli sittemmin Tampereen yliopiston suuntaan. TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru oli Akatemian esimies ja johtokunnan puheenjohtaja usean vuoden ajan 1960–1970-luvun vaihteessa.²

Mahdollisuus omaan paikkaan avautui joulukuun alussa 1971, kun liitto pääsi vuokraamaan Kuopion kaupunkialueen pohjoispuolelta Ranta-Toivalasta kaksi vuotta aiemmin lakkautetun kansakoulun rakennuksineen ja tontteineen.³ Maalaiskunnan

¹ *TSL vuonna 1970*, s. 4; *TSL vuonna 1971*, s. 3, 26–27 (kuvatestit), 38.

² Ks. Työväen Akatemian muutoksista ja toiminnan laajentumisesta 1950-luvulta 1980-luvulle *Yhteistä tietä* 1974 esim. s. 60–64, 72–75, s. 104–107; Puhakainen 1984, s. 9–13.

³ Kansakoulu oli rakennettu Ranta-Toivalaan 1930 ja tuli tarpeettomaksi, kun Kuopion maalaiskunnan osia ja myöhemmin vielä Riistavesi liitettiin Kuopioon. Kaupunkia oli laajennettu jo aiemminkin; ks. Tuomisto 1989, s. III; Riekkö 2005, s. 201, 203.

osia oli liitetty kasvavaan yliopistokaupunkiin, ja jotkut koulurakennukset jäivät tarpeettomiksi. Maalaiskunta jäi kuin reikäleiväksi kaupungin ympärille.¹

TSL ryhtyi välittömästi muokkaamaan koulusta työväenliikkeelle tarkoitettua Itä-Suomen kurssikeskusta. Koulutustilaisuudet päästiin aloittamaan nopeasti Kallaveden, oikeastaan Toivalansalmen rantamaisemassa, runsaan kymmenen kilometrin päässä kaupungin keskustasta.

Jo seuraavana vuonna 1973 voitiin TSL:n toimintakertomuksessa todeta, että kurssikeskus oli ”nopeassa ajassa osoittautunut oikeaksi ratkaisuksi”.² Olavi Hurri painotti kurssikeskuksen muodostamisen olleen myös merkittävä aluepoliittinen saavutus.³ Kaupat solmittiin lopullisesti Kuopion kaupungin kanssa loppukevällä 1974. Varoja ostamiseen saatiin, kun liitto myi omistuksessaan olleen asuntotontin Espoon Lintuvaarassa.⁴

”EDUSTAJISTO PITÄÄ VÄLTTÄMÄTTÖMÄNÄ...”

Sivistysliitto oli suorastaan hämmästyttävän aloitteellinen 1970-luvun alkuvuosina, poliittisesti varsin rikkonaisena ajankohtana ja hallitusten usein vaihtuessa. Esimerkiksi vuoden 1971 kuluessa TSL antoi korkeakoulupoliittisen kannanoton, lausunnon yksityisluontoisten arkistojen valtionavustuksista,⁵ samoin lausunnon Tampereen yliopisto-komitean mietinnöstä sekä kirjeopistokomitean mietinnöstä. Viimeksi mainitun osalta liitto piti kannatettavana komitean näkemystä: toisaalta oli tarvetta aikaansaada itsenäinen valtion kirjeopisto, mutta samalla yksityiset kirjeopistot tarvitsivat valtion tukea.

Vuonna 1972 annettiin kannanotto esimerkiksi radion ja television tiedonvälityksestä. Seuraavana vuonna lausuttiin muun muassa omat käsitykset E-osuusliikkeen periaateohjelmasta ja kuluttajapoliittisesta tavoiteohjelmasta, Tampereen yliopiston

¹ Tuomisto 2002, s. 186–187.

² *TSL vuonna 1970*, s. 4; *TSL vuonna 1972*, s. 3, myös lainaus; Pikkusaari 2014, s. 163–165.

³ *Olavi Hurrin muistelmat 2011*, s. 112.

⁴ *TSL vuonna 1974*, s. 6. – TSL:n tontti liittyi Rakennusliike Hakan ja Leppävaaran sos.dem. työväenyhdistyksen tavoittelemaan suurempaan kaavoitus- ja rakennushankkeeseen Lintuvaarassa. Senkin jälkeen, kun TSL irtautui hankkeesta myyden oman tonttinsa, kesti aina vuoteen 2004 ennen kuin työväenyhdistyksen Kerhotalo ja kaksi tonttia siirtyivät Asuntosäätiön omistukseen. Paikalle kohosi sitten 11 rivitalo-asuntoa (Tuomisto 2011, s. 198–199, 250).

⁵ Mainittakoon, että laki yksityisarkistojen valtionavusta saatiin aikaan 1974 Kalevi Sorsan ensimmäisen hallituksen toimesta, ja se astui voimaan seuraavan vuoden alussa. Sen piiriin hyväksyttiin aluksi Työväen Arkisto, Kansan Arkisto, Keskustan ja maaseudun arkisto, Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkisto sekä Svenska Litteratursällskapet i Finlandin arkisto. Sitten perustetut Ammattiyhdistysarkisto sekä kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen arkistot tulivat mukaan myöhemmin. Työväen muistitietotoimikunta pääsi valtionavun piiriin 1977 (Marjaliisa Hentilä ja Kosunen 2019, s. 101–105; Pesonen 2019, s. 153).

aikuiskasvatuksen laitoksen siirtosuunnitelmasta, kunnallisesta elokuvatoiminnasta, kielitaidon laajentamiskomitean mietinnöstä, pohjoismaisen kieli- ja tiedotuskeskuk- sen perustamissuunnitelmasta, valtion kamerataidetoimikunnan valokuvapoliittisesta muistiosta, kirjallisuuden tukitoimikunnan mietinnöstä ja Euroopan kulttuuripo- litiikkaa käsitelleen Helsingin konferenssin suosituksesta. Liitto sai hyvää tukea tavoitteilleen muutamista SDP:n vuoden 1972 ratkaisusta. Edellä jo kuvattiin puo- luekokouksen hyväksymän sisäpoliittisen kannanoton aikuiskoulutusta koskeneita kohtia.

Kansainvälisiin kysymyksiinkin otettiin kerran poikkeuksellisesti kantaa, sillä Chi- lessä tapahtui syyskuussa 1973 sotilasvallankaappaus, jolla syrjäytettiin vaaleilla valittu vasemmistolainen presidentti. Liitto tuomitsi kaappauksen jyrkästi.¹

Vuonna 1974 kiivas kannanottojen tahti jatkui, muun muassa vuoden 1971 koulu- tuskomitean mietinnöstä, kuvataiteen koulutus- ja museotoimikunnan mietinnöstä, mielipidelehtitoimikunnan mietinnöstä, elokuvapoliittisen komitean II osamietin- nöstä ja kulttuuritoimikuntakomitean mietinnöstä sekä kirjeopetustyöryhmän muis- tiosta. Lukuisat lausunnot kuvastivat samalla sitä, millaisella laajuudella ja voimalla suomalaisessa yhteiskunnassa noina muutoksen vuosina paneuduttiin kulttuuriin kysymyksiin ja uusien rakenteiden aikaansaamiseen. Samalla esimerkit ilmaisivat TSL:n kasvanutta tahtoa vaikuttaa näihin muutoksiin. Vielä pari erilaisten aihepiirien esimerkkiä vuodelta 1975: lausunnot pohjoismaisesta tv-yhteistyöstä ja Suomenlinnan käyttösuunnitelmaehdotuksesta.²

Aivan erityisesti ja ymmärrettävästi Sivistysliitossa kiinnitettiin huomiota sivistys- järjestöjen toteuttamaan aikuiskoulutukseen ja uuden valtionapujärjestelmän aikaan- saamiseen. Siinä saavutettiin vähäisiä välitappeja, kuten edellä on hallituspolitiikasta havaittu Karjalaisen hallituksesta alkaen.

Liiton edustajisto antoi huhtikuussa 1971 hyvin myönteisen arvion aikuiskoulutus- komitean työn alkuvaiheista. Samalla edustajisto edellytti, että kokonaisvaltaisessa kou- lutusjärjestelmässä tuli aikuiskoulutuksella olla ”tähänastista korostetumpi asema”. Ja lisäksi: ”Edustajisto pitää välttämättömänä, että ratkaisuja tehtäessä työväestöä lähellä oleva järjestömuotoinen sivistystyö saatetaan vihdoin tasavertaiseen asemaan vapaan sivistystyön muiden toimintamuotojen kanssa.”

Sen sijaan myönteisten arvioiden sijasta valtion opintotukikeskuksen esitys, jolla pyrittiin yhtenäistämään ja uudistamaan opintotukilainsäädäntöä, sai liitolta huutia. Erityisesti moitteita aiheutti se, että ehdotuksessa olisi jätetty kokonaan ulkopuolelle järjestöjen aikuiskoulutus, kirje- ja iltaopiskelu sekä opintokerhotoyskentely.³

1 *TSL vuonna 1972*, s. 53–54; *TSL vuonna 1973*, s. 50–54, 56–61.

2 *TSL vuonna 1974*, s. 38; *TSL vuonna 1975*, s. 42–44.

3 *TSL vuonna 1971*, s. 43–50, lainaukset, s. 44.

Liiton toivomien opinnollisten ja koulutuksellisten uudistusten valmistelut etenivät kahta väylää pitkin. Toisaalla oli aikuiskoulutuskomitea ja toisaalla Valtion kansansivistyslautakunta. Jorma Turunen on todennut vuosien 1971–1973 olleen uuden opintokeskuslain valmistelussa ratkaiseva ajanjakso. Juuri tuolloin toimi TSL:n Olavi Hurri Valtion kansansivistyslautakunnan puheenjohtajana. Hän ei ollut ainoa sivistysjärjestön edustaja, joka istui tavallaan kahdella tuolilla ajamassa yleistä ja samalla oman järjestönsä asiaa; suunnilleen sehän oli uudistetun lautakunnan ideakin.

Lautakunta nimesi syksyllä 1971 keskuudestaan kahden miehen valtionapujaoston laatimaan ehdotusta uudeksi valtionapulaiksi. Hurri oli toinen ja Maaseudun Sivistysliiton (MSL) toiminnanjohtaja Raimo Vanninen oli toinen. Olavi Hurri muisteli Työläisopiskelijan juhlanumerossa syyskuussa 2004 asian taustaa. Lautakunnassa oli ollut suurta tyytymättömyyttä siihen eriarvoisuuteen, joka vallitsi opistomuotoisen ja järjestömuotoisen sivistystyön välillä. Hurri ja Vanninen ryhtyivät ”kahteen pekkaan” kokoamaan järjestömuotoiselle sivistystyölle ”samantapaista lakia, jollainen opistoilla oli perustanaan”. Aihepiirin tuntevien maallikoiden käsissä syntyikin kehityskelpoinen esitys. Ensimmäinen versio valmistui syksyllä ja keväällä 1972 sitä käsiteltiin lautakunnassa perusteellisesti.¹

Kansansivistyslautakunnan hahmotelmaan sisältyi ehdotus uudeksi opintokeskuslaiksi sekä asetukseksi pykäliseen. Siinä tavallaan jatkettiin jo 1949 aloitetulla pitkällä kehityksen tiellä, joka 1965 oli jo saanut aikaan opintokerholain. Nyt TSL luonnehti tuon vanhan kerholain antavan ”vain sangen vajavaisen tuen” voimakkaasti kasvaneelle opintotoiminnalle.

Sivistysliitto kannatti suurella tyytyväisyydellä lautakunnan tekemää konkreettista ratkaisuehdotusta. Tavallaan, jos hieman mutkia oikaistaan, siinä liiton pääsihteeri Hurri kiitteli lautakunnan puheenjohtaja Hurria aikaansaannoksesta. Ehdotuksesta oli laajasti keskusteltu liiton parissa opintojärjestöjen ja liiton keskeisten jäsenjärjestöjen edustajien kanssa. Pääsihteeri/kansansivistyslautakunnan puheenjohtaja Hurri keskusteli lakiehdotuksesta myös opetusministeriön virkamiesten kanssa sekä piti lisäksi yhteyttä Rafael Paasion ”punatulkkuhallituksen” ministereihin. Puoluekokouksen kantoihinkin voitiin siinä välissä vaikuttaa.

Kun esitys luovutettiin elokuussa 1972 Paasion vähemmistöhallituksen kulttuuriministeri Pentti Holapalle, tiivistyi saatekirjelmään tavoitteen keskeinen ydinkohta, jota liitto omassa lausunnossaan painotti: opistomuotoista ja järjestömuotoista sivistystyötä tuli pitää samanarvoisina. Ministeri Holappa ei kuitenkaan voinut kovin pitkälle paimentaa tavoitetta eteenpäin hallituksen pian vaihtuessa.

Tavoitteesta saatiin kuitenkin pian varsin selkeä maininta Kalevi Sorsan ykköshalituksen ohjelmaan syyskuussa 1972. Siinä todettiin, että ”saatetaan järjestömuotoinen

¹ Hurri em. artikkeli 2004, myös lainaukset; *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 162.

aikuiskasvatusta lainsäädännöllisin toimenpitein ja taloudellisen tuen avulla samaan asemaan muun aikuiskoulutuksen kanssa”.¹ Sivistysjärjestöjen hahmottelema lakiehdotus noudatteli opistomuotoisen lainsäädännön rakennetta. Menoperusteinen sivistysjärjestöjen valtionapulaki tulisi takaamaan 80 prosentin valtionavun opintokeskusten yleismenoihin, opinto-ohjaajakoulutukseen sekä myös kurssi- ja luentotoimintaan.

Aikuiskoulutuskomitea eteni puolestaan hyvin laaja-alaisessa omassa työssään ripeästi ja sai jo 1972 julki ensimmäisen osamietintönsä. Siihen suhtauduttiin liiton lausunnossa pääosin myönteisesti. Kuitenkin liittoa epäilyttivät omassa, hyvin laajassa lausunnossa mietinnön lähtökohdat, joissa korostuivat yksilöpsykologiset tavoitteet ja näkökohdat. TSL ei ollut varma siitä, pyrittiinkö siten todella tehokkaasti sukupolvien ja yhteiskuntaluokkien väliseen tasa-arvoon. Liiton mielestä etusijalle ei tulisi asettaa yksilön henkistä kasvua yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti: ”Sivistyksellinen tasa-arvon periaate edellyttää, että rajoitetut voimavarat käytetään määrätietoisesti koulutuksellisesti huono-osaisten hyväksi.”

Sivistysliitto korosti lausunnossaan voimakkaasti järjestömuotoisen koulutuksen asemaa ja luonnollisesti aivan erityisesti työväenjärjestöjen oman koulutustoiminnan välttämättömyyttä. Lausunnossa korostui myös opintokerhomuotoinen toiminta. Tähän lausuntoon verraten olivat lausunto kansalaisopistotoimikunnan mietinnöstä ja kannanotto radiossa ja televisiossa tapahtuvasta tiedonvälityksestä lyhyitä.²

Keskeiset tavoitteet eivät kokonaisuudessaan edenneet valtionhallinnon rattaissa sittenkään niin nopeasti kuin erilaisissa yhteydenotoissa ja tapaamisissa toivottiin. Hallitusten vaihdoksilla oli siinä oma hidastava vaikutuksensa.

UUSIA TOIMIKUNTIA: SOSIAALIPOLITIikkaa, KIINTEISTÖNHOITOA, TEATTERIA...

Sivistysliiton erityistoimikuntien työn katsottiin onnistuneen niin hyvin, että keväällä 1971 niitä ryhdyttiin muodostamaan lisää. Liiton toimikunta päätti maaliskuussa ensimmäisinä uusina asettaa Sosiaalitoimikunnan sekä Kuluttajatoimikunnan. Kesäkuussa niihin valittiin jäsenet. Vuonna 1972 ensin mainitun puheenjohtajana toimi tarkastaja Uno Raatikainen³ ja jäseninä olivat Seppo Maskonen, Thor Alholm, Pertti Ritakoski ja Aarne Lauliainen sekä sihteerinä liitosta Sulo Hentula. Heti alkajaisiksi

¹ Sorsan 1. hallituksesta ks. myös *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 295–297, 303–304 (Nevakivi).

² *TSL vuonna 1972*, s. 47–53, lainaus, s. 51; *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 163.

³ Uno Raatikainen (1900–99) kävi Työväen Akatemian 1928, oli metsä- ja uittotyöläinen, työnjohtaja, osuuskaupan myymälänhoitaja, raittiusmies, kansanedustaja 1936–47, tarkastaja sosiaaliministeriössä 1950–67, Eläkkeensaajien Keskusliiton puheenjohtaja 1971–81 (ks. *Suomen kansanedustajat II* 2000, s. 811–812).

toimikunta valmisti Sivistysliiton kirjeopistoon opintosuunnitelmat ”Vanhukset tässä maassa” ja ”Vanhusten ja vammaisten sosiaaliopas”. Vuonna 1979 puheenjohtajaksi vaihtui sosiaalivaltiosihteerin pääjohtaja Margit Eskman.¹

Kuluttajatoimikunnan puheenjohtajana oli edellä mainittuna vuonna 1972 ja jatkuvasti sen jälkeenkin yhteiskuntatieteiden maisteri Viljo Ripatti.² Jäseninä olivat Hulda Böhling, Leena Koljonen (Simonen), Kerttu Leppänen, Liisa-Maria Piila, Helvi Westfalen, Kaj Bärlund, Eino Lehtinen, Eero Ollikainen ja Martti Åberg sekä sihteerinä Sulo Hentula. Heti liikkeellä lähdettyä valmistettiin Eero Ollikaisen johdolla kirjekurssi ”Kuluttajapolitiikka”.³

Ranta-Toivalan kurssikeskuksen alkuvaiheisiin tarvittiin rakennustoimikunta (vuoteen 1974 saakka). Se koottiin paikallisesta järjestöväestä ja siihen kuuluivat puheenjohtajana piirisihteerinä Onni Hyvönen, sihteerinä toimittaja Eino Kyyhkynen ja jäseninä rakennusurakoitsija Veikko Hiltunen, tarkastusinsinööri Raimo Erjavaara, kattilaseppä Paavo Vartiainen ja insinööri Seppo Jääskeläinen. Viimeksi mainittu toimi rakennussuunnittelijana ja töiden valvojana.

Kurssikeskuksessa järjestettiin ensimmäisen vuoden 1972 kuluessa kaikkiaan kahdeksan viikonloppukurssia. Osallistujia oli yhteensä noin 200. Erilaisiin iltatilaisuuksiin osallistui noin 120 henkilöä. Huomattakoon, että Sivistysliiton henkilökunnan yhteinen pikkujoulutilaisuus järjestettiin Ranta-Toivalassa ja lisäksi yksi toimitsijain työkokous. Seuraavina vuosina kurssikeskuksessa oli joskus kesäisin nuorten kotkien kotkaleiri ja sinne majoittui myös lomailijoita.

Kurssikeskukselle muodostettiin myös erityinen hoitotoimikunta. Esimerkiksi 1975 puheenjohtajana oli piirilehti Valppaan toimittaja Eino Kyyhkynen, sihteerinä liiton toimistosta taloudenhoitaja Seppo Berg, jäseninä Kauko Ahonen, Kai Laitinen, Kauko Lehikoinen, Jorma Pirinen, Aino Frilander, Kauko Saastamoinen, Onni Hyvönen ja Kari Kortelainen. Raha-asioista huolehti Sirkka Mikkola.⁴

Kiinnostus aiempaa voimakkaampaan ja näkyvämpään kulttuuritoimintaan sai liiton toimikunnan tekemään helmikuussa 1972 verraten kunnianhimoisen päätöksen TSL:n oman teatterin, oikeastaan vapaan teatteriryhmän muodostamisesta. Syntyi T-teatteri. Ajatuksena oli, että teatteriryhmä tekisi esiintymismatkoja siirtotyömaille ja tilapäisasuntoloihin. Niissähän oli jo käytössä TSL:n kirjalaatikoita. Ryhmän toivottiin myös esiintyvän työväenjärjestöjen tilaisuuksissa. T-teatteriinkin kuuluivat näyttelijät Arja

1 Margit Eskman (1925–90) kävi Työväen Akatemian 1945, suoritti kunnallistutkinnon Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa 1947, toimi kansanedustajana 1966–75 sekä valtioneuvoston jäsenenä 1970 ja 1972 (ks *Suomen kansanedustajat I 2000*, s. 122).

2 Viljo Ripatti (s. 1929) toimi Suomen Sosialidemokratian ulkomaantoimittajana, Työväen Akatemian opettajana ja eläkkeelle hän siirtyi aikanaan KK:n valistusosaston päällikön tehtävästä.

3 *TSL vuonna 1971*, s. 9; *TSL vuonna 1972*, s. 38; *Pikkusaari 2014*, s. 159.

4 *TSL vuonna 1972*, s. 38–39; *TSL vuonna 1974*, s. 16; *TSL vuonna 1975*, s. 10.

Pekurinen, Eero Soininen ja Martti Romppanen. Säestyksestä huolehti muusikko Aaro Kurkela harmonikallaan. Ohjauksesta vastasi Raiku Kemppi.

Ensi alkuun ryhmä kiersi esittämässä Arvo Salon ja Niilo Johanssonin kirjoittamaa kabareeta *Valtio viekään* sekä Outi Nyytäjän vanhoista työläisrunoista ja teksteistä kokoamaa ohjelmaa *Aatteesta kautta aikakauden*. Heti ensimmäisenä vuonna esityksiä oli kaikkiaan 41, joista muutamat vierailuilla Ruotsissa ja Neuvostoliitossa Pääjärven metsätyökeskuksen rakennustyömaalla. Yleisöä oli yhteensä noin 10 800. Opetusministeriön myöntämä 30 000 markan (lähes 40 000 euroa) avustus antoi taloudellisen pohjan, kuten seuraavien vuosienkin apurahat.

Edellä mainittujen näyttelijöiden lisäksi mukana olivat pitemmän tai lyhyemmän ajanjakson Martti Tschokkinen, Risto Palm, Inga-Liisa Laukka, Leif Lönnqvist ja Tuija Ahvonen (Nurminen). Ohjaajina toimivat Raiku Kempin ohella myös Ari Kallio ja Jyrki Lehtinen. Aaro Kurkelan kanssa säestäjänä toimi Jani Uhlenius, joka myös sävelsi ryhmälle lauluja.

Vuonna 1973 T-teatteri esiintyi kaikkiaan nelisenkymmentä kertaa ja kymmenen esiintymistä oli ruotsinsuomalaisten parissa. Katsojia kertyi yhteensä 11 000. Kirjailija Eila Pennanen kirjoitti ryhmälle näytelmän Forssan kokouksen 70-vuotisuuden merkeissä. Toimittaja Seppo Ahti (Ilta-Sanomien pakinoitsija Bisquit) kirjoitti puolestaan sketsisarjan *Sitten välitystä on muutettava* ja kirjailija Mirjam Polkunen näytelmän *Patsas, joka oli kääntynyt selin*. Sen ensi-ilta siirtyi vuoden 1974 puolelle. Alkuvuonna T-teatteri esiintyi eri tilaisuuksissa kaikkiaan 38 kertaa ja yleisöä oli lähes 5 000. Heinäkuun 1974 jälkeen ei näyttelijöiden sopimuskirjoja enää uusittu.¹

Innostuneesta alusta huolimatta teatteriryhmän taival päättyi jo kesällä 1974. Oma teatteri jäi Sivistysliitolle hyvin mielenkiintoiseksi, jos kohta myös poikkeukselliseksi kokemukseksi esittävän teatteritaiteen alueella.

VIELÄ LISÄÄ: TUTKIMUSTA, KIRJALLISUUTTA, IDEOLOGISTA TYÖTÄ...

Toukokuussa 1972 TSL järjesti E-instituutissa Helsingin Roihuvuoressa neuvottelutalaisuuden yhdessä Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella vuoden verran toimineen tutkimusryhmän kanssa.² TSL:n toimintakertomuksen mukaan yhdessä todettiin liiton olevan ”työväenliikkeen historian tutkimustoiminnan edistämiseen sopiva organisaatio”. Liiton toimikunta päätti muodostaa TSL:n tutkimustyöryhmän. Puheenjohtajana toimi 25-vuotias valtiotieteiden maisteri ja poliittisen historian laitoksen assistentti Lauri Haataja ja jäseninä olivat Seppo Hentilä, Markku Jääskeläinen ja

¹ *TSL vuonna 1972*, s. 39–40; *TSL vuonna 1973*, s. 40–41; *TSL vuonna 1974*, s. 7, 36.

² Kasvaneesta kiinnostuksesta työväenhistoriaan ks. esim. Hentilä ja Kosunen 2019, s. 167–168.

Jussi Turtola sekä sihteerinä liitosta Pentti Järvinen, jonkin aikaa myös Matti Lahtinen. Tämänkin toimikunnan kokoonpano vaihteli ja laajeni seuraavina vuosina jonkin verran. Esimerkiksi vuonna 1974 mukaan kutsuttiin valtiotieteiden tohtori Jorma Kalela. Syyskuussa 1976 puheenjohtajaksi vaihtui 31-vuotias valtiotieteiden maisteri, poliittisen historian laitoksen assistentti Jussi Turtola.¹

Tutkimustyöryhmä järjesti ensimmäiset historiaseminaarit Helsingissä ja Tampereella. Elokuussa 1973 käynnistyi KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla pidetyssä seminaarissa laajan työväenliikkeen historiaa käsittelevän oppikirjan valmistelu. Samana vuonna otettiin yhteyttä myös pohjoismaisiin työväenliikkeen historian tutkijoihin Uppsalassa. Lammilla järjestettiin sitten huhtikuussa 1974 ensimmäinen pohjoismaisen työväenliikkeen historian tutkijoiden seminaari 30 henkilön voimin. Niitä jatkettiin sitten parin vuoden välein.²

Poliittisen historian laitoksen assistentti Seppo Hentilä osallistui ryhmän edustajana vuonna 1973 Itävallan Linzissä kansainvälisen työväenliikkeen historian tutkijoiden seminaariin (Internationale Tagung der Historiker/innen der Arbeiterbewegungs, ITH). Sinne osallistuttiin jatkossakin, joskus muutaman hengen joukolla. Oli erittäin hyödyllistä, että tutkimusryhmällä oli toimintakautensa aikana käytettävissään kaksi väylää: akateemiset yliopistoyhteydet ja lisäksi Sivistysliiton avaamat kotimaiset ja kansainväliset sivistysjärjestökanavat. Hieman myöhemmin avautui saksan kielen taitoisille yhteyksiä myös itäiseen Saksaan, Greifswaldin yliopistoon. Sikäläisten tutkijoiden kanssa järjestettiin yliopistotason historiaseminaareja vuoroin kummassakin maassa.³

Tutkimustyöryhmän jäsenet kirjoittivat oman tutkimustyönsä ohella historia-artikkeleita lehtiin, pitivät esitelmää sekä hankkivat mahdollisuuksien mukaan tutkijoita ja kirjoittajia erilaisiin järjestöhistorian hankkeisiin. Vuonna 1973 valmistui ryhmän aloitteesta ja ohjauksessa ensimmäisenä historiantutkija Heikki Laavolan kirjan käsikirjoitus. *Kun Suomen työväki heräsi* julkaistiin Tammen kustantamana seuraavana vuonna. Samana vuonna 1974 Tammi julkaisi myös TSL:n tuottaman 287-sivuisen *Työväenliikkeen tietokirjan*, jonka mallia oli otettu vastaavasta 1950-luvun hakuteoksesta. Kirjan toimitti maisteri Markku Henriksson.⁴

Lokakuussa 1973 TSL:n liittotoimikunta päätti perustaa erityisen Kirjallisuustoimikunnan. Pyrkimyksenä oli edistää työväestössä kirjallisuuden ja kirjoittamisen harrastusta. Varsinaisen toiminnan käynnistyminen siirtyi seuraavan vuoden puolelle. Toimikunnan puheenjohtajaksi nimettiin filosofian maisteri, kirjallisuudentutkija Mirjam Polkunen ja jäseniksi Anu Kaipainen, Pekka Kinnari, Juhani Niemi, Outi Nyytjä,

1 *TSL vuonna 1972*, s. 40; *TSL vuonna 1974*, s. 10; *TSL vuonna 1976*, s. 11; Pikkusaari 2014, s. 191.

2 *TSL vuonna 1973*, s. 41–42; Ks. *Forskningsläget inom arbetarrörelsens historia i Norden* 1974.

3 Ks. Dörte Putensen: Suomen työväenliikkeen tutkimusta DDR:ssä. *Työväentutkimus* 2/1989, s. 20–21; Hentilä ja Kosunen 2019, s. 168–169, 250–265.

4 *TSL vuonna 1974*, s. 37; *TSL vuonna 1974*, s. 37; Heikki Laavola: *Kun Suomen työväki heräsi*. 1974, 158 sivua.

Eila Pennanen, Arvo Salo, Jorma Savikko, Matti Suurpää ja Pekka Tarkka. Sihteerinä oli liitosta Ritva Penttonen. Joukossa oli kirjailijoita, toimittajia, kirjallisuudentutkijoita, dramaturgeja ja muita kirjoittavia henkilöitä. Yhteyksiä oli moniin suuntiin: esimerkiksi Matti Suurpää oli 1970-luvun ajan Eino Leinon seuran puheenjohtaja ja samaan seuraan kuuluivat Arvo Salo ja Pekka Tarkka.

Tämänkin toimikunnan jäsenet avustivat asiantuntijoina liiton toimistoa monin eri tavoin, muun muassa erilaisten lausuntojen ja ajankohtaisten kannanottojen valmistelussa. Niitä riitti noina kiireisinä vuosina. Esimerkiksi vuoden 1974 kuluessa toimikunta kokoontui kuusi kertaa. Työvaliokunnalla oli kolme kokoontumista. Siihen kuuluivat puheenjohtaja Mirjam Polkunen, Matti Suurpää, Eila Pennanen ja sihteeri Ritva Penttonen.¹

Toukokuussa 1974 liittotoiminta perusti liitolle jälleen uuden alatoimikunnan. Nyt sai alkunsa Ideologisen työn toimikunta. Mukaan kutsuttiin akateemista väkeä, oikeustieteilijöitä ja valtiotieteilijöitä, tutkijoita ja työväenliikkeen vaikuttajia. Puheenjohtajaksi tuli aluksi Helsingin yliopiston siviilioikeuden professori, 37-vuotias Aulis Aarnio ja jäseniksi Elisabeth Helander, Pertti Hynynen, Jorma Kalela, Mauri Kavonius, Pekka Korpinen, Paavo Lipponen, Erkki Lähde, Paavo Löppönen, Klaus Mäkelä, Heikki Oksanen, Jukka Paastela, Jussi Pikkusaari, Tom Sandlund, Risto Santti, Jyrki Sinervo, Yrsa Stenius, Pirkko Työläjärvi, Veikko O. Veilahti ja Pentti Öhman. Myöhemmin tulivat mukaan vielä opintosihteeri Risto Talonen ja siviilioikeuden apulaisprofessori Antti Kivivuori, joka jatkoi seuraavana puheenjohtajana. Sihteerinä toimi Pertti Humppila.

Heti ensimmäisen vuoden aikana kokoonnuttiin kolmesti. Yksi tilaisuuksista oli Helsingin työväentalolla järjestetty symposium.² Katsetta kohdistui laajentuneen kulttuuritoiminnan lisäksi nyt vahvemmin myös aatteellisiin, ideologisiin kysymyksiin, kuten mukana ollut Jussi Pikkusaari on kuvannut. Seuraavana vuonna 1975 hän antoi ideologiseen keskusteluun oman kirjallisen panoksensa, kun sai valmiiksi ja julki kirjansa *Työväenluokan ideologia* Tammen kustantamana.³

TSL järjesti ideologisen toimikunnan kanssa toukokuussa 1975 Työväen Akatemiassa seminaarin ”Tiede työväenluokan palvelukseen”. Paikalla oli lähes sata työläistä, tutkijaa, opiskelijaa sekä järjestötoimitsijaa. Seminaarin yhteenvedoksi Jussi Pikkusaari tiivisti: ”Kolmella suunnalla tiede työväenluokan palvelukseen.”⁴

¹ TSL vuonna 1973, s. 42; TSL vuonna 1974, s. 37; Pikkusaari 2014, s. 160.

² TSL vuonna 1974, s. 10.

³ Ks. Pikkusaari 2014.

⁴ Tiede työväenluokan palvelukseen. Esitelmät ja alustukset Työväen Sivistysliiton, ideologisen työn toimikuntansa (TITT) myötävaikutuksella, järjestämästä konferenssista 10.–11.5.1975 Työväen Akatemiassa. Mikkeli 1976; alustusten ja täydentävien artikkelien kokonaisuudesta pyrittiin saamaan liitolle opintoaineisto, mutta siitä jouduttiin luopumaan (s. 3).

Samalla yleisotsikolla järjestettiin sitten myöhemmin useita seminaareja, seuraava jo syyskuussa 1976 Jyväskylän yliopiston liikuntatieteen laitoksella. Yleisenä teemana oli nyt ”Tutkimus ja suunnittelu työväenluokan palvelukseen”. Toukokuussa 1978 Tampereella teemana oli ”Työllisyys ja teknologia”, Turussa syyskuussa 1980 ”Työ, ihminen ja vapaa-aika” ja Oulussa syyskuussa 1982 ”Työväenliikkeen tulevaisuus kansanliikkeenä”. Lokakuussa 1984 tapahtuma palasi alkujuurilleen Työväen Akatemiaan, kuten sitä valmistellut projektisihteeri Risto Kolanen luonnehti alustuksista kootun julkaisun alkusanoissaan. Teemana oli ”Työn uudelleenjako ja työväenliikkeen politiikka”.¹

Lokakuussa 1977 toimikunta järjesti yhdessä TSL:n ja sos.dem. puolueen kanssa ensimmäisen kansainvälisen ideologisen seminaarin Helsingin työväentalolla. Osallistujia oli kaikkiaan 23 eurooppalaisista Internationaalin jäsenpuolueista: isäntämaan ohella Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Islannista, Belgiasta, Saksan Liittotasavallasta, Ranskasta ja Espanjasta sekä epävirallinen edustus Englannista. Symposiumin kolmesta teemasta pidettiin valmistellut puheenvuorot. Lisäksi professori Yrjö Ahmavaara piti alustuksen aiheesta ”Yhteiskunnan kehitys kyberneettisenä prosessina”.

Joulukuussa 1977 ideologisen työn toimikunta avusti jälleen Sivistysliittoa ja puoluetta, kun Kiljavalla toteutettiin konferenssi sos.dem. liikkeen toimintaperiaatteista. Kaksipäiväiseen tilaisuuteen ja sen ryhmitöihin osallistui yli 70 toimihenkilöä eri järjestöistä. Esimerkiksi vuonna 1980 järjestettiin seminaari otsikolla Filosofia–Tiede–Sosialidemokratia.²

Kulttuuritoiminta oli Sivistysliiton parissa vahvistanut asemiaan jo pitemmän aikaa. Jäsenjärjestöissä oli muun muassa lauluryhmiä ja esiintyjiä. Jotkut pääsivät levyttämäänkin ohjelmistoaan. Liitossa havahduttiin tilanteeseen ja päätettiin paremmin kartoittaa muodostunutta kokonaisuutta sekä mahdollisuuksia sen kehittämiseen. Toimikunta asetti maaliskuun lopulla 1974 erityisen työryhmän pohtimaan ”liiton tehtäviä, mahdollisuuksia ja toimintamuotoja työväen kulttuuri- ja harrastustoiminnan kehittämiseksi”. Puheenjohtajaksi kutsuttiin kulttuurisihteeri Pekka Gronow ja jäseniksi Mikael Fränti, Raimo Heino, Veikko Jauhiainen, Seppo Kankainen, Jorma Kilappa, Meri-Helka Mantere, Mirjam Polkunen, Kari Rydman ja Arvo Salo. Lisäksi päätettiin pyytää ryhmään edustajat sos.dem. nuorisoliitosta, kotkaliitosta ja sos.dem. naisten keskusliitosta.³

Vuoden 1975 alkupuolella sai muotonsa vielä Esittävän taiteen toimikunta. Sen puheenjohtajana oli Pekka Gronow ja jäsenenä Ilkka Hannula, Raiku Kemppi, Jorma

¹ *Työväen tiedetapaaminen* 1977; viidennen tapaamisen aineisto koottiin Sosialistisen Poliitiikan numeroon 1/1985; ks. Risto Kolanen: *Työn uusjako V Työväen Tiedetapaamisen puntarissa* 1984 (lukijalle, s. 5–6).

² *TSL vuonna 1977*, s. 46–47; ainakin pääsihteerillä oli enemmän odotuksia ideologisen toimikunnan työltä, mutta ”siinä ei päästy alkua pitemmälle”, kuitenkin valmistui kaksi TSL:n julkaisemaa teosta, Heikki Lakkalan ja Jukka Paastelan *Lyhyt johdatus marxilaiseen filosofiaan*, 1980, ja Pertti Hynysen *Aatteen rakenteet*, 1981 (Pikkusaari 2014, s. 239).

³ *TSL vuonna 1974*, s. 7.

Kilappa, Lasse Lehti, Marita Nironen, Yrjö-Juhani Renvall, Kari Rydman, Jani Uhlenius ja Liisa Ilomäki. Sihteerinä toimi Ritva Penttonen, kuten niin monessa muussakin taidealan toimikunnassa. Kahden vuoden kuluttua nimi muutettiin Työväen musiikkitoimikunnaksi ja sen puheenjohtajaksi vaihtui HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa, itsekin musiikkimiehiä.¹

Elokuussa 1975 muodostettiin Poliittisen koulutuksen toimikunta. Sellaista oli suunniteltu jo usean vuoden ajan. Sen jäseniksi kutsuttiin Risto Savolainen, Kauko Kumpulainen, Marja-Liisa Kunnas, Jukka Paastela, Auvo Heinonen ja Jorma Turunen. Puheenjohtajana toimi aluksi Risto Talonen (TSL) ja vuoden 1976 lopulta alkaen Pentti Laakkonen (SDP). Sihteerinä toimi Sivistysliiton Pertti Humpila.²

Toimikuntia oli liiton alaisuudessa ja toiminnassa 1970-luvun puoliväliin mennessä runsaasti, 14 kaikkiaan, kun muutamat aiemmat lopettivat tai siirtyivät toisen katon alle. Siinä määrä pysyikin seuraavalle vuosikymmenelle.

Oli oikeastaan hyvin ymmärrettävää, että kesäkuussa 1975 katsottiin aiheelliseksi muodostaa kaiken lisäksi vielä taiteenalojen toimikuntien keskustoimikunta, alatoimikuntien työn koordinoimiseksi. Lisäksi sille vahvistettiin oma ohjesääntö. Puheenjohtajaksi tuli kirjallisuustoimikunnan puheenjohtaja Mirjam Polkunen ja sihteeriksi Ritva Penttonen. Jäseniksi tulivat alatoimikuntien puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat sekä Arvo Salo ja Veikko Jauhiainen. Mukaan tulivat siten myös kuvataidetoimikunnan Raimo Heino ja Olli Valkonen, elokuvatoimikunnan Matti Kassila, kirjallisuustoimikunnan Matti Suurpää sekä esittävän taiteen toimikunnasta Pekka Gronow. Hyvästä ajatuksesta ja yrityksestä huolimatta keskustoimikunta jäi kuitenkin kahden vuoden mittaiseksi kokeiluksi.³

KULTTUURIA, POLITIIKKAA JA KULTTUURIPOLITIIKKAA

Kun Sivistysliiton parissa organisoitiin kulttuuriväkeä liiton alatoimikuntiin, se pohjautui aitoon kiinnostukseen, harrastukseen ja ammatilliseen osaamiseen. Sosiaalidemokraattista jäsenkirjaa ei edellytetty, joskin luonnollisesti odotettiin jotensakin myönteistä asennoitumista liikkeen pyrintöjä kohtaan. Jäseniä oli kyllä joukossa. Tällainen organisoituminen liittyi vahvasti ajan henkeen ja sivusi myös kulttuuripoliittikan kysymyksiä. TSL oli tiiviisti mukana ajan ja edistyksellisen kulttuuriväen riveissä, mutta huomattakoon tässäkin: ei kuitenkaan eturivin poliittisena toimijana. Sen tehtävä oli toinen.

¹ Ks. *Murrosaikoja työväentaloilla* 1991, s. 14, 21 (kuvateksti).

² *TSL vuonna 1975*, s. 12; Pikkusaari 2014, s. 159.

³ *TSL vuonna 1975*, s. 12; Pikkusaari 2014, s. 159–160.

TSL:n jäsenjärjestönä oli alusta alkaen ollut poliittinen puolue, joskus jonkin aikaa useampiakin, eikä se ollut enää pitkiin aikoihin muodostunut ongelmaksi. Poliittista sitoutumattomuuttaan korostaneessa Opintotoiminnan Keskusliitossa koettiin sen sijaan ajan politisoituminen hieman kiusallisena. OK:n pariin tuli 1970-luvun alkuvuosina vähitellen ensin kokoomusnuorten, sitten itse puolueenkin yhdistysten opintokerhoja. Hiljalleen mukaan tuli vielä SMP:n ja siitä irtautuneen ryhmän sekä kristillisen liiton ja liberaalisen kansanpuolueen alaisia kerhoja ja kerholaisia. Vuoden 1974 syyskokouksessa keskusteltiin vakavasti OK:n suhteesta puoluepoliittisiin järjestöihin. Varsinaista kantaa ei otettu poliittisten järjestöjen kieltämisestä eikä sallimisesta liiton toiminnassa. Niiden toiminta jatkui kaikessa hiljaisuudessa, tarkoituksella siitä ei tehty isoa numeroa. Vähitellen useimmat puolueet muodostivat kuitenkin omia sivistysjärjestöjä ja opintokeskuksiaan, esimerkiksi kokoomus Kansallisen Sivistysliiton 1980-luvun alussa.¹

Yleinen ilmiö 1970-luvun alkuvuosina oli muutenkin kulttuuritoiminnan politisoituminen, ellei ajoittain suorastaan ylipolitisoituminen. Siihen oli monia syitä. Yleisenä ajatuksena oli kulttuurin ja sen tarjonnan demokratisoiminen, mitä kaikkea sellaisella sitten tarkoitettiinkaan. Ajan tuntoihin herkästi reagoi taistolainen kulttuuriväki oli halukkaasti eturintamassa ja tiedotusvälineissä usein esimerkkinä.

Kaiken kaikkiaan suomalaisessa kulttuurielämässä elettiin innostunutta aikaa. Kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys nähtiin entistä tärkeämpänä. Yhteiskunnan tuki kulttuuritoiminnan eri muodoille sai uusia ulottuvuuksia, kun 1967 muodostettiin valtion ja läänien taidetoimikunnat. Vuonna 1970 nimettiin ensimmäiset taiteilijaprofessorit. Aika moni taiteilija koki aiheelliseksi hakeutua jonkin puolueen jäseneksi tai ainakin tukijaksi.

Myös poliittisten puolueiden tuntumassa tapahtui kulttuuriväen kokoamista ja järjestäytymistä. Vanhastaan olivat edelleen toiminnassa esimerkiksi vasemmistohenkien Kiila ja myös 1947 perustettu laajapohjainen Eino Leinon seura sekä muun muassa erilaiset kirjailijoiden ja taiteilijoiden järjestöt.² Avoin poliittisuus astui näkyville, kun 1972 perustettiin kommunistisen puolueen vähemmistösiiven tuntumaan Kulttuurityöntekijäin liitto (KTL), joka luonnollisesti luonnehti itseään marxilais-leniniläiseksi, unohtamatta julistuksistaan proletaarista internationalismia ja tieteellistä sosialismia. Enemmistökommunistit ja kansandemokraatit perustivat oman järjestönsä Kulttuuridemokraatit.

Porvarillisella puolellakaan ei nukuttu. Samoihin aikoihin muodostettiin keskustapuolueen tuntumaan Omaehtoisen kulttuurityön liitto. Maakuntakirjailijatkin oli yhdistyksenä puoluetta lähellä. Vuonna 1973 kokoomuksen lähelle perustettiin

¹ Ojanen 2018, s. 83–84.

² Ks. Eino Leinon seuran 1970-luvusta Rinne 1999 esim., s. 171–184; Kiilasta Rinne 2006 eri kohdin esim., s. 267–277.

Porvarillisen kulttuuriyön liitto, myöhemmin nimeltään Kansallinen kulttuuriliitto. Samana vuonna muodostettiin myös porvarillinen Suomen kulttuuriliitto.

Joulukuussa 1973 sai alkunsa Kulttuuriyöntekijäin sosialidemokraattinen yhdistys (myöhemmin Kulttuuridemarit, Kude). Taustalla oli montakin asiaa. Yksi virike tuli aktiiviselta kulttuurin harrastajalta, puoluesihteeriksi Kalevi Sorsalta puoluetoimistosta. Hän piti välttämättömänä, että kulttuurinkin aiheisiin paneuduttaisiin vahvemmin puolueen toiminnassa. Suunnitteluosaston päällikkö Aimo Kairamo palkkasi puolueen ensimmäiseksi kulttuurisihteeriksi marraskuun alussa 1973 Pekka Gronowin, Yleisradion viihdeohjelmien 30-vuotiaan toimituspäällikön, joka tunsikin monipuolisella ja syvällisellä tavalla populaarikulttuuria ja muun muassa työväenmusiikkia.

Tahtomattaan yhtenä kätilönä toimi keskustapuoluelainen vahvatahtoinen kulttuuriministeri Marjatta Väänänen.¹ Hän sai arvokonservatiivisilla kannanotoillaan monien työväenliikkeen kannattajien vastarinnan heräämään.² Marraskuussa 1973 hän heitti yhdessä lehtihaastattelussa taisteluhansikkaansa suoraan sosialidemokraattien kasvoille: hänen mielestään sosialidemokraatit olivat syyllisiä siihen, että suomalainen yhteiskunta oli niin kulttuurivihamielinen. Lisäksi Väänäsen mielestä sosialidemokraatit olivat menettäneet kulttuuriset erityispiirteensä ja ryhtyneet äärivasemmiston apulaisiksi. Ajankohdan kulttuurivihamielisyydestä voidaan perustellusti olla toistakin mieltä. Sen verran oli jälkimmäisessä väitteessä perää, että joitakin intomielisiä sosialidemokraattisia kulttuurivaikuttajia ja -tekijöitä oli joskus vaikea erottaa tinkimätöntä luokkakantaisuutta korostaneista taistolaisista.

Puoluesihteeriksi Sorsan ajatus oli, ettei uusi kulttuuriorganisaatio olisi tavallinen puolueosasto, perusjärjestö. Sellaista siitä ei tullutkaan, vaan yhdistys, joka kannusti jäsenikseen ”maan eri puolilla toimivia sosialidemokraattisia taiteilijoita ja muita kulttuurin sekä kulttuurihallinnon piirissä työskenteleviä”. Yhdistyksen kautta ei tullut SDP:n jäseneksi, eikä sosialidemokratia sieltä sinänsä kehenkään tarttunut. Siitä pyrittiin saamaan yhteydenpitoväline ja keskustelufoorumi erityisesti sangen hajanaisille sosialidemokraattisille kulttuurijoukoille.

Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Yleisradion kirjallisuus- ja taideohjelmien toimituspäällikkö Mirjam Polkunen ja sihteeriksi puolueen kulttuurisihteeriksi Pekka Gronow. Mukana johtokunnassa oli Polkusen tavoin muitakin TSL:n kulttuuripuolen toimikuntien jäseniä.

Uusi järjestö osallistui heti vuoden 1974 puolella erittäin laajaan ja kiihkeään, peräti 52 kulttuurialan järjestön yhteiseen kannanilmaisuun kulttuuriministeri Marjatta Väänästä ja hänen ajamaansa vanhakantaista kulttuuripolitiikan linjaa vastaan.

¹ Ks. kansanedustaja, ministeri Marjatta Väänästä (1923–2020) *Suomen kansanedustajat II* 2000, s. 1168–1169; hän oli MSL:n johtokunnan jäsen 1956–70 (Henttinen 2002, s. 295).

² Ks. esim. MSL:n historiateoksen luku ”Taistolaiset ja väänäsläiset” Henttinen 2002, s. 133–136.

Valtioneuvostolle osoitetussa kirjelmässä viitattiin kulttuurielämän vahvaan nousuun, jota taantumuksellisten voimien liikkeelle lähtö uhkasi.

Alun kuohahduksen jälkeen Kulttuurityöntekijäin sos.dem. yhdistys paneutui arkisempaan toimintaan. Se hakeutui heti yhteistyöhön myös Työväen Sivistysliiton kanssa. Esimerkiksi lokakuussa 1974 järjestettiin Ranta-Toivalassa yhteinen seminaari läänien taidetoimikuntien ja kuntien kulttuurilautakuntien jäsenille. Tapahtuman järjestelyihin saatiin jopa opetusministeriön avustus.

Lokakuussa 1976 Pekka Gronow siirtyi puoluetoimistosta TSL:n kulttuurioston osastopäälliköksi.¹ Samana vuonna Gronow hahmotteli puolueen teoreettispoliittisessa aikakauslehdessä suomalaista kulttuurielämää sillä hetkellä ja näkymiä seuraavalle vuosikymmenelle. Tarjontaa kyllä oli, ainakin televisiossa ja radiossa, keskivertosuomalaiselle noin neljä tuntia päivässä. Oli siirrytty ”työväentaloilta TV-Suomeen” ja mekaaninen kulttuuritarjonta oli vahvasti astunut elävän tilalle. Lisäksi kulttuurihyödykkeiden tuotannossa oli tapahtunut kansainvälistä keskittymistä. Monet tapahtuneet muutokset edellyttivät hänestä suomalaisen kulttuurihallinnon määrätietoista kehittämistä. Siinä tarvittiin myös pohjoismaisen sosialidemokratian yhteistyötä. Kansansivistysjärjestöjä hän ei tässä yhteydessä maininnut.²

Kulttuuriyhdistyksen yhteys Sivistysliittoon vahvistui entisestään vuonna 1978, kun TSL:n kulttuurisihteeri Ritva Penttosesta tuli yhdistyksen sihteeri. Liiton luvalla yhdistys saattoi käyttää työväentalolla sen toimistotiloja ja konttoritekniikkaa toiminnassaan korvauksetta. Johtokunnan kokouksetkin pidettiin TSL:n toimistossa.

Lyhyesti ilmaisten jatkossa yhdistys järjesti muun muassa seminaareja, kulttuuritapahtumia ja -matkoja sekä pyrki vaikuttamaan monin tavoin suomalaiseen kulttuurielämään ja -hallintoon. Ihan aina ei kuljettu tasatahtia sosialidemokraattisen puolueen tai sen pää-äänenkannattajankaan kanssa. Joskus kipinöi oikein kunnolla.³

AINEISTOTUOTANTO LAAJENEE

Kaikki toimikunnat auttoivat asiantuntijoineen liittoa kukin omalla toimintasarallaan. TSL kokosi laajan ja suvaitsevan kattonsa alle huomattavan suuren joukon eri alojen vaikuttajia ja osajia. Yhteistä oli suuri ja toiveikas yhteiskunnallinen innostus ja vaikuttamisen sekä uudistusten halu. Toimikunnista saatiin lisäksi apua erilaisia opintoaineistoja valmisteltaessa. Sivistysliiton oppimateriaalituotanto kasvoikin 1970-luvun

¹ Mainittakoon rinnastuksena, että OK:n ensimmäinen kulttuurisihteeri aloitti 1982 (Ojanen 2018, s. 93).

² Pekka Gronow: 1980-luvun kulttuuripolitiikka. Sosialistinen Aikakauslehti 3/1976, s. 8–10, lainaus, s. 8.

³ Tuomisto 2005, eri kohdin esim., s. 17–38, 57, lainaus, s. 23; toimittaja Hilikka Eklundin haastattelussa Kalevi Sorsa totesi 1999, että Marjatta Väänänen kanssa oli ”jatkuva ristiriitaa riippumatta millä postilla hän oli” (sama, s. 36).

alkuvuosina tavattomasti. Painokset olivat tuhansissa, ja Jussi Pikkusaaren laskelmien mukaan 1970-luvulla pelkästään ammattiyhdistysliikkeelle tehtyjen aineistojen yhteispainosmäärä oli runsaat 150 000. Tuotanto tai julkaisujen lukumäärä ei ollut tärkeintä, vaan se, että julkaisut todella kuuluivat kiinnostuneiden käsissä.

Edellä mainittiin jo muutamia ammattiyhdistysliikkeelle tuotettuja aineistoja, samoin kuin sosiaalipolitiikkaan ja kuluttaja-asioihin liittyvät julkaisut. Aineistotuotannollaan liitto palveli ensi sijassa jäsenjärjestöjään sekä niiden opiskelevia jäsenistöjä. Olavi Hurri muisteli: ”Tarkoituksena oli tuottaa välineitä, joilla poliittista ja yhteiskunnallista toimintaa voitaisiin kehittää.”¹

Sakari Kiuru on osaltaan muistellut myönteisesti yhteistä aikaansa puheenjohtajana Hurrin kanssa. Hänen mukaansa pääsihteerinä Hurri poikkesi edeltäjästään Arvi Hautamäestä, joka oli korostanut ideologisia näkemyksiä työssään, kun taas Hurri oli hyvin käytäntöön ja toimintaan suuntautunut sekä idearikas tapahtumien järjestäjä. Poikkeaminen ei tosin ollut täydellistä, sillä Olavi Hurrillakin oli vahva aatteellinen pohja.² Sehän on edellä kerrotustakin käynyt ilmi.

Hurrin mainitsemia käytännön työvälineitä todella saatiinkin aikaan. Samalla jo valmistauduttiin ennalta uuteen lakiin, jota edelleen odotettiin. Tässä on luettelona edellä jo mainittujen lisäksi esimerkkijoukko 1970-luvun suosituimpia opintoaineistoja, jotka auttoivat jäsenjärjestöjä toiminnassa ja niiden jäsenistöä opinnoissa. Ne sopivat niin kirjallisesti kuin opintokerhoissakin opiskelemiseen tai vaikkapa ihan itsekseen kotona tutkittaviksi. Sana peruskoulu ei ollut monien nimissä mukana ihan sattumalta.³

- Poliitiikan peruskoulu
- Kunnallispolitiikan peruskoulu
- Talouspolitiikan peruskoulu
- Ammattiyhdistysliike ja sosialidemokratia
- Pieni kansainvälinen
- Kristitty sosialisti
- Demokraattisen sosialismin perusteita
- Sosialidemokratia ja opiskelijaliike
- Sosialismin aakkoset
- Sosialidemokratian suunta
- Sosialidemokraatit ay-liikkeessä
- Uusi kansainvälinen
- Kunnallisvaalit

¹ *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 92, myös lainaus.

² Kiuru 2004, s. 83–84.

³ Koottu: Pikkusaari 2014, s. 186–188.

- Kuluttajan politiikka
- Meidän yrityksemme
- E-jäsenen peruskoulu
- Kokoustoiminta
- Perhe yhteiskunnassa

Esimerkiksi 1970 julkaistusta *Politiikan peruskoulusta* otettiin aluksi 4 000 kappaleen painos. Kun 1975 valmistui kolmas painos, kasvoi yhteismäärä 6 500 kappaleeseen. *Kunnallispolitiikan peruskoulua* painettiin vuonna 1971 ensiksi 3 000 kappaletta. Pian tarvittiin lisäpainoksia. Nimi lyheni viisi vuotta myöhemmin *Kunnallispolitiikaksi*, ja kun vuonna 1977 otettiin vielä yksi painos, kasvoi kokonaismäärä 12 000 kappaleen suuruiseksi.

Vähintään aineistosta otettiin tuhannen kappaleen painos, kuten kirjoittajaryhmän kokoamasta *Uudesta kansainvälisestä* (1978), joka käsitteli perusteellisin artikkelein maailmanpolitiikkaa, asevarustelua, aseriisuntaa, taloutta, maailman ravinto-ongelmia ja myös Suomen turvallisuuspoliittisia kysymyksiä. Teos oli kokoneiden asiantuntijoiden laatima perusteellisen tiivis tietopaketti ja johdatus ajankohdan vakaviin kansainvälisiin kysymyksiin.¹ Esimerkiksi Viljo Ripatin kirjoittama *Meidän yrityksemme* levisi opiskelijoille yhtenä 4 000 kappaleen suuruisena painoksena. TSL:n ohella sen kirjan aineiston tuottivat työväen liikelaitokset.²

Tässäkin on syytä painottaa, että myös toiminta erilaisissa työväen liikelaitoksissa, niiden hallinnossa ja muissa vastuutehtävissä keskinäisessä vuorovaikutuksessa merkitsi sekin omalla tavallaan ajantasaista opiskelua, tiedon hankintaa ja tulevan suunnittelua jatkuvassa muutoksessa olleessa talouselämässä. Kaikki edellä mainitut luvut kertoivat paitsi painokoneiden tehokkuudesta myös aikakauden opiskeluharrastusten kohdealueista.

Huomattakoon, etteivät luonto- ja ympäristöaiheetkaan olleet Sivistysliiton parissa vieraita. Jo vuonna 1980, kolme vuotta ennen ympäristöministeriön perustamista ja Matti Ahteen (sd) nimitystä ensimmäiseksi ympäristöministeriksi, julkaistiin yhteispohjoismainen, Pohjolan TSL:n tuottama opintoaineisto *Yhdessä poistamme ympäristöongelmat*. Siinä olivat yhteistyössä TSL, Ruotsin ABF, Tanskan ja Norjan AOF sekä Islannin MFA. Suomenkielisen aineiston lait ja asetukset pohjautuivat luonnollisesti suomalaisen lainsäädäntöön. Myös kirjallisuusluettelo oli kotimainen.³

1 Kirjoittajina olivat Kari Möttölä, Pekka Korpinen, Kimmo Kiljunen, Helena Tuomi, Erkki Tuomioja, Raimo Väyrynen, Unto Vesa, Osmo Apunen, Jussi Linnamo, Jaakko Blomberg, Jorma Kalela, Pertti Paasio, Kaj Laxén ja Pentti Väänänen, toimittajana TSL:n Matti Lahtinen.

2 Ripatti 1975; mukana olleet liikelaitokset olivat Asuntokeskuskunta Haka, Kansa-yhtiöt, Keskusosuusliike OTK, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Kustannus Oy Tammi, Osuuspankki Yhteistuki, Peruspankki Oy, Suomen Työväen Säästöpankki, Turun Työväen Säästöpankki, Työväen Keskinäinen Vakuutusyhtiö Turva.

3 Peruskäsitteitä Roger Olsson, Magnus Nilsson, käännös ja toimitus Matti Lahtinen. TSL, Joensuu 1980.

OLAVI HURRIN JÄLKEEN JUSSI PIKKUSAARI

Toiminnan laajentuessa ja kasvaessa nopeasti oli huolehdittava myös sääntöjen pysymisestä asianmukaisina. Vuonna 1972 uudistettiin jälleen kerran sääntöjä. Liiton nimeäkin tarkistettiin muotoon Työväen Sivistysliitto TSL ry, Arbetarnas Bildningsförbund ABF rf. Edustajiston kokouksesta tuli edustajakokous. Liittotoimikunta antoi loppuvuodesta piireille ja opintojärjestöille eräitä lisätehtäviä, joista merkittävintä koski opintokerhojen perustamista. Syksystä 1975 alkaen opintokerhoja voitiin perustaa suoraan opintojärjestöjen alaisuuteen silloin kun siihen olisi tarvetta ja kun se olisi mahdollista. Piirit saivat lisäksi edustuksen edustajakokoukseen esitys- ja puheoikeudella.¹

Olavi Hurri on muistelmissaan kuvannut vuosikymmentään TSL:n pääsihteerinä hyvin myönteisesti, mikä on aivan ymmärrettävää. Pelkästään opintokerhojen lukumäärän perusteella kasvu oli nopeaa, suorastaan huimaa. Kun kaudella 1962–1963 kerhoja oli noin 1300, niitä oli kymmenen vuotta myöhemmin yli 4100. Kerholaisten määrä kasvoi samaten: ensin heitä oli 16000 ja sitten lähes 35000. Hänen aikanaan kenttäverkostokin vahvistui. Hänen näkemyksensä olikin, ettei ”liiton toimintaa kunnissa ja maakunnissa voida hoitaa” Helsingistä, liiton toimistosta käsin. Lisäksi Hurrin monien vuosien ponnistukset koskivat uuden, järjestömuotoista opintotoimintaa tukevan lainsäädännön aikaansaamista.

Auliisti Olavi Hurri kyllä myönsi, etteivät kaikki hänen ”pikkukeksintönsä” olleet pelkästään hänen omiaan, vaan hän oli hyödyntänyt myös Ruotsin ABF:n kokemuksia ja toimintamalleja. Kerhojen ohella tilastoissa kertoivat merkittävästä noususta myös erilaiset kulttuuritapahtumat ja muut uudet avaukset, työväenmusiikkikin.²

TSL ei ollut ainoa kansansivistysjärjestö, jonka toiminta laajeni ja opintokerhojen määrä kasvoi 1960-luvulta 1970-luvulle. Viisipäiväinen työviikko antoi aiempaa enemmän mahdollisuuksia vapaa-ajan käyttöön. Ainakin kurssitoiminta ja monet kulttuuritapahtumat hyötyivät siitä. Järjestöelämä vilkastui ja poliittinen sekä ammattiyhdistystoiminta kiinnostivat. Lisäksi yleinen koulutustason kohoaminen tarjosi yhteiskunnallisesti kiinnostuneille hyvää perustaa omatoimiselle jatko-opiskelulle.

Eero Ojanen on muistuttanut, että vaikka TSL:n ja KSL:n opintokerhojen lukumäärä kohosikin 1970-luvun alkuvuosina suuremmaksi kuin Opintotoiminnan Keskusliitossa, niin kerholaisten yhteismäärässä OK oli edelleen suurin. Sen parissa oli kerholaisia laajimmillaan noin 65000. Kymmeniintuhansiin ylsi kerholaismäärä Maaseudun Sivistysliitossakin. Kaikkien näiden sivistysjärjestöjen opintokerholaisten

¹ *TSL vuonna 1972*, s. 3, 8; *TSL vuonna 1975*, s. 4.

² *Olavi Hurrin muistelmat 2011*, s. 92–93, lainaus, s. 93.

määrä kohosi 1970-luvun alussa parhaimmillaan noin 150 000–200 000 henkilöön, mikä oli huomattavan paljon noin 4,5 miljoonan suomalaisen maassa.¹

Syksyllä 1973 Hurria odottivat tarjottu mahdollisuus ja sen myötä uudet haasteet. Hän siirtyi marraskuun 1973 alusta Sivistysliitosta E-liikkeen valistuspäälliköksi, Kultusosuuskuntien Keskusliittoon Kyösti Suonojan seuraajaksi. KK oli edelleen merkittävä TSL:n jäsenjärjestö. Samassa tehtävässä oli toiminut Yrjö Kallinen ja myös Sakari Kiuru, joka oli siirtynyt KK:n toiseksi johtajaksi. Kolmen vuoden kuluttua alkoi pesti Me-lehden eli uudistuneen Kuluttajain Lehden päätoimittajana.²

Luontevaksi sivistystyön jatkajaksi Hurrin jälkeen valittiin jo Sivistysliitossa työskennellyt, välillä SAK:ssa koulutussihteerinä toiminut 34-vuotias filosofian maisteri Jussi Pikkusaari. Hänen yhteytensä liittoon oli säilynyt silläkin tavalla, että hän istui väliaikana ay-liikkeen edustajana liiton toimikunnassa. SAK:n vuosinaan Pikkusaari toimi myös Kiljavan ammattiyhdistysopiston esimiehenä koulutussihteerinä Veli Lehtisen jälkeen ja hyödynsi koulutuksessa siellä kokemuksiaan TSL:n opintosihteerinä.³ Huhtikuussa 1974 Sivistysliiton edustajakokous valitsi jäljellä olevaksi kaudeksi Pikkusaaren tilalle liittotoimikuntaan Pentti Öhmanin SAK:sta.

Pikkusaarta ja puheenjohtaja Sakari Kiurua yhdisti esimerkiksi myös toiminta Suomen Unesco-toimikunnassa, missä Kiuru oli puheenjohtajana vuodet 1972–1986. Jo 1966 oli pääsihteerinä Olavi Hurri puolestaan evästännyt liittoon töihin tullutta Pikkusaarta omalla linjanvedollaan: Sivistysliitosta tulisi tehdä vahva sivistysjärjestö, jolla olisi tärkeä merkitys työväenliikkeessä ja työväenliikkeelle.⁴

B-RAPUN TOIMISTOSSA

Vuonna 1974 liitto oli 55-vuotias, mutta tällaista väljuhlan vuotta ei ajateltu kiivaassa tapahtumien vauhdissa. Sakari Kiuru jatkoi liittotoimikunnan puheenjohtajana. Jäseninä olivat Pekka Heinonen, Pertti Hynynen, Meeri Kalavainen, Aimo Kairamo, Eugén Kaukolampi, Leena Koljonen, Outi Nurmi, Veikko Oittinen, Arvo Salo, Matti

¹ Ojanen 2018, s. 77–78; OK ryhtyi 1971 rakentamaan alueellista organisaatiota, ensimmäisenä perustettiin aluetoimisto Jyväskylään, seuraavaksi Joensuuhun (s. 78–79).

² *Olavi Hurrin muistelmat* 2011, s. 117–121. Olavi Hurri ei siirtynyt kauas Sivistysliitosta eikä sen vaikutuspiiristä. Vuoden 1979 alussa hän ryhtyi Kansan Sivistysrahaston (KSR) asiamieheksi ja jätti vuoteen 1985 mennessä kädenjälkensä myös sen toimintaan ja vahvistuneeseen taseeseen. Hurri kirjoitti ja toimitti historiateoksia ja osallistui tarmolla myös työväen perinnetyöhön. Wanhat Toverit oli myös hänen maanlaajuista toimintakenttäänsä. Olavi Hurri sai opetusneuvoksen arvonimen 1987 ja hänet kutsuttiin SDP:n kunniajäseneksi satavuotisjuhlakokouksessa Turussa 1999. KSR myönsi hänelle 2005 Työväen Kulttuuri-palkinnon ”elämäntyöstä työväen kulttuurin hyväksi”.

³ Vesterinen 1990, s. 72–73.

⁴ *TSL vuonna 1973*, s. 9; *TSL vuonna 1974*, s. 6; Pikkusaaren kuvaamasta omasta ”motivaatioperustastaan” ja yhteyksistä Kiuruun ja Hurriin ks. 2014, s. 118–119, 124–125.

Suhonen ja Risto Talonen sekä 22. huhtikuuta saakka Jussi Pikkusaari ja sen jälkeen kaksivuotiskauden 1973–1974 loppuun Pentti Öhman. Kun toimikunta oli menneistä vuosista ja vuosikymmenistä laajentunut huomattavasti, käytännön toimiin tarvittiin työvaliokunta. Siihen kuuluivat Kiuru, Kairamo, Koljonen, Oittinen ja Salo. Toimikunnan kokouksia oli vuoden kuluessa 11 eli lähes kuukausittain.

Pääsihteeri Pikkusaaren ohella liiton toimistossa, työväentalon B-rapun tiloissa työskentelivät opintojohtajana Erkki Husu, taloudenhoitajana ja toimistopäällikkönä Seppo Berg, kulttuurisihteerinä Veikko Jauhiainen, kirjeopiston johtajana Matti Lahtinen sekä opintosihteerinä Lassi Ahtiainen, Sulo Hentula, Pentti Järvinen, Pentti Vainio, Kari Virtanen ja 18. maaliskuuta alkaen Pertti Humppila. Järjestösihteerinä työskenteli Teuvo Ikonen, tiedotussihteerinä Marketta Kaunismaa, kulttuurivälityksen hoitajana Ritva Penttonen, Aikamerkin päätoimittajana Niilo Johansson, kirjeopiston toimittajina Jorma Turunen ja 25. maaliskuuta alkaen Sinikka Airas.

Ruotsinkielisen sihteeristön sihteerinä olivat Henrik Helenius ja Jarl Nordman. Opintoneuvojana ja TSL:n työmaakirjaston hoitajana toimi Kerttu Värn, työmaakirjaston toisena hoitajana ja siirtotyömaiden opintoneuvojana Eino Skants.

Monien uusien kasvojen ohella toimistossa oli myös vankea joukko kokeneita työntekijöitä. Kassanhoitaja-kirjanpitäjänä toimi Bertta Latvala ja kassanhoitajana Maire Kymäläinen, kirjeopiston teknisenä sihteerinä Kirsti Kaukolampi, opintokerhoasioiden hoitajina Irene Koski ja Asta Heikkilä, kanslistina Xenia Parros, pääsihteerin teknisenä sihteerinä Helga Karvinen, opinto-osaston teknisenä sihteerinä Marjatta Tuomainen, kulttuuriosaston teknisenä sihteerinä Pirkko Rautiainen ja konekirjoittajana Anneli Jalo. Konttoristeina toimivat Anna-Liisa Hurri, Marja Kari, Eila Lahtinen, Aino Tikka, Pirkko Suominen, 25. maaliskuuta alkaen Tuulikki Räikkönen, Anne Leppänen 30. syyskuuta saakka ja 1. marraskuuta alkaen Riitta Kainulainen, postittajana 12. syyskuuta alkaen Asser Rinkinen, puhelinkeskuksen hoitajana Pirjo Hämäläinen ja lähettinä Mirjam Niemi.

Lisäksi Ranta-Toivalan kurssikeskuksessa Kuopiossa oli oma henkilökuntansa. Emäntänä työskenteli Anneli Pirskanen, keittiöapulaisena Mervi Lappveteläinen ja vahtimestarina (oman toimen ohella) Jaakko Pirskanen. Vuoden 1974 kuluessa sinne valmistui lisää majoitustiloja, Honkapirtti pihapiiriin ja myös kellaritiloja koulurakennuksen alle.¹

Edellä luetellut liiton alatoimikunnat jatkoivat kukin omaa työsarkaansa. Liiton ruotsinkielinen sihteeristö (ABF:s svenska sekreteriat), ikään kuin järjestö isomman järjestön sisällä, piti sääntömääräisen oman edustajakokouksensa 18. huhtikuuta 1974. Edustajiston puheenjohtajaksi valittiin SAK:n ruotsinkielisen Löntagaren-lehden

¹ Mainittakoon, että TSL:n työntekijät siirtyivät 1976 alussa Valtion työntekijän ja viranhaltijan liiton (VTVL) jäseniksi. Sittemmin Valtion ammattiliitosta tuli 2005 Julkisten ja hyvinvointialojen ammattiliiton (JHL) jäsen.

toimitussihteeri, sittemmin päätoimittaja Tom Saxén, varapuheenjohtajaksi Rolf Johansson ja jäseniksi Yrsa Stenius, Kaj-Erik Holmberg ja Kurt Gustafsson sekä varajäseniksi Ahti Fredriksson, Leif Fredriksson ja Raija Itkonen. Tämäkin toimikunta kokoontui vuoden kuluessa 11 kertaa. Vuonna 1977 puheenjohtajaksi vaihtui 33-vuotias kirjailija, kirjallisuuden tutkija ja lehtimies Ingmar Svedberg, jota sitten huhtikuussa 1988 seurasi työministeriön neuvotteleva virkamies, 49-vuotias Risto Laakkonen.

Vuonna 1974 Aikamerkki ilmestyi kahdeksana tabloid-kokoisena numerona. Laajin painos, 43 000 kappaletta, otettiin syksyn ensimmäisestä numerosta, jolla käynnistettiin kerhotoimintaa levittämällä lehteä laajalti. Liiton kulttuuriosaston kulttuurivälitys huolehti erityisesti kirjallisuuden ja äänilevyjen myynnistä ja levityksestä sekä markkinoi liiton äänenkannattajaa. Jäsenjärjestöjen tilaisuuksiin järjestettiin näyttelyjä. Jonkin verran välitettiin myös esiintyjiä työväenjärjestöjen tapahtumiin. Liitto tuki tavanomaisella tavalla vuotuista Valkeakosken musiikkitaapahtumaa ja myös lukuisten piirien sekä opintojärjestöjen omia kulttuuri- ja muita tilaisuuksia. TSL antoi apuaan myös puolueen 75-vuotistaapahtumaan kesällä Lappeenrannassa järjestämällä työväeniltamat. Myös muiden jäsenjärjestöjen juhlahetkiin osallistuttiin.¹

VAIKEUKSIEN KAUTTA

Vuoden 1974 toimintakertomuksessa kuvattiin Sivistysliiton talouden tilannetta havainnollisesti. Valtionapuun oikeutettujen kerhojen lukumäärä kohosi edellisestä kaudesta yli 10 prosenttia. Myönteistä tulosta himmensi erityisesti liiton tulojen rakenne. Jäsenmaksujen osuus kaikista tuloista oli 15 prosenttia, omien tulojen osuus 43 prosenttia ja valtionapujen osuus noin 42 prosenttia. Kertomukseen kirjattiinkin: ”Kun on kysymys sivistysjärjestöstä, voidaan valtionaputulojen osuuden alhaisuutta ja omien tulojen osuuden korkeutta pitää kielteisenä ilmiönä.” Samalla tulorakenne kertoi havainnollisesti siitä, että ”liiton olemassaolo nojaa työväenliikkeessä ja työväestön keskuudessa tunnettavaan todelliseen tarpeeseen”.²

Uutta opintoja tukevaa lakia odotettiin malttamattomana. Kansanedustajiin oli pyritty vaikuttamaan monin tavoin ja yhdessä muiden sivistysjärjestöjen kanssa. Hallitusten vaihdokset haittasivat yhteisen asian edistymistä. Maaliskuussa 1974 liittotoimikunta antoi jälleen lausunnon vireillä olleesta opintokeskuslaista. Huhtikuussa edustajakokous tervehti tyydytyksellä esillä ollutta ehdotusta opintokeskusten

¹ *TSL vuonna 1974*, s. 5–8, 11, 16, 35.

² *TSL vuonna 1974*, s. 3, myös lainaukset; jäsenmaksuperuste oli 20 penniä henkilöjäseneltä vuodessa ja alle tuhannen jäsenen suuruisilta jäsenjärjestöiltä 200 mk vuodessa (s. 3; 20 penniä oli noin 20 senttiä ja 200 mk noin 200 euroa); jäsenjärjestöjä oli 57 ja ne maksoivat jäsenmaksuja lähes 2,3 miljoonan jäsenen mukaan; vuonna 1975 jäsenmaksu nostettiin 40 penniin henkilöjäsentä kohti (*TSL vuonna 1975*, s. 3).

valtionavun lakisäätöiseksi järjestämiseksi. Samalla liitto suorasanaisesti vaati, että ”lakiesitys on viipymättä saatettava eduskunnan käsittelyyn ja hyväksyttäväksi”. Liitto arvioi, että laki parantaisi ”ratkaisevasti kansalaisjärjestöjen edellytyksiä jäsenistönsä kouluttamiseen järjestöllisiin tehtäviin ja päätöksentekoon osallistumiseen”.

Viimein odotus palkittiin: Kalevi Sorsan ykköshallitus antoi hallitusohjelmansa kirjausten ja tavoitteiden mukaisesti joulukuun 20. päivänä 1974 eduskunnalle esityksen laiksi opintokeskusten valtionavusta. Käsittely ja lain säätäminen jäivät vuoden 1975 puolelle.¹ Opetusministerinä toimi Ulf Sundqvist (SDP) ja kulttuuriministerinä Marjatta Väänänen (keskustapuolue), joilla kummallakin oli pääministerin tavoin edellytyksiä ymmärtää kansansivistystyötä, vaikkakin erilaisten kansanliikkeiden näkökulmasta. Hyvin voi arvioida jälkimmäisen olleen ehkä vähemmän innostunut, kun hanke oli niin vahvasti kytköksissä Sivistysliittoon ja sen aloitteellisuuteen.

Uuden lain voimaan astumista odoteltaessa muodostui vuodesta 1975 Sivistysliitolle opintokerhojen osalta kaikkien aikojen menestyksellisin: kaudella 1974–1975 ilmoitautui liittoon yhteensä 7 070 kerhoa. Lisäystä edelliseen kauteen verrattuna oli noin 38 prosenttia. Valtionapuun oikeutettuja kerhoista oli 6 207 opintokerhoa. Niidenkin lukumäärän kasvu oli huomattava: 36 prosenttia.

Laki säädettiin eduskunnan käsittelyssä kevään 1975 kuluessa ja se tulisi astumaan voimaan vuoden 1976 alussa. Lakiesitys oli lähestulkoon samankaltainen kuin millaiseksi sen olivat Olavi Hurri ja Raimo Vanninen alustavasti luonnostelleet muutamia vuosia aiemmin syksyllä 1971, on Jorma Turunen todennut. Mutta siinäpä ei nyt ollutkaan kaikki.

Sorsan enemmistöhallitus joutui jättämään tehtävänsä kesäkuussa 1975, ja presidentti nimitti ETYK:n kesänä tilalle Keijo Liinamaan virkamieshallituksen. Virkamieshallitus ei ollut kuitenkaan sisäistänyt opintokeskuslain merkitystä, vaan pyrki muutosesityksellä heikentämään sitä erityisesti kurssitoiminnan järjestämisen osalta. Tällaista voitiin helposti perustella taloudellisilla syillä. Uudistushan maksaisi jotakin. Nyt tarvittiin sivistysjärjestöjen nopeaa yhteistyötä ja yhteistä vaikuttamista sekä työväenpuolueiden samansuuntaista toimintaa. Syyskuussa olivat ennenaikaiset eduskuntavaalit.

TSL:n vuoden 1975 toimintakertomukseen kirjautui syksyisen pelastusoperaation ydin, ehkä tavanomaista ponnekkaammin sanoin: ”Vasemmistopuolueiden yhteinen päättäväinen vastarinta ja sellaisen poliittisen hallituksen aikaansaaminen riittävän aikaisin, johon tulivat mukaan sekä sosialidemokraatit että kommunistit, ratkaisivat asian työväenliikkeen ja järjestömuotoisen sivistystyön eduksi, ja uusi hallitus veti esityksen pois eduskunnasta”.²

¹ *TSL vuonna 1974*, s. 3, 38, lainaukset, s. 38.

² *TSL vuonna 1975*, s. 3, myös lainaus; *Olavi Hurrin muistelmat 2011*, s. 163.

Presidentin marraskuussa kokoon ”runnaaman” Martti Miettusen enemmistöhallituksen ansioksi jäi alkuperäisen opintokeskuslain voimaan saattaminen vuoden 1976 alussa. Pian tuli kuitenkin taas eteen uusi yllättävä käänne. Kun maan hallitus jälleen vaihtui syyskuussa 1976, ja Martti Miettusen enemmistöhallituksen sijaan nousi hänen johtamansa keskustalainen vähemmistöhallitus, uhkasi koko uudistus vieläkin murentua keskeisiltä osiltaan. Opetusministeriötä johti nyt yksin Marjatta Väänänen, joka epäroimättä päätti hyödyntää tarjoutuneen tilanteen. Hallitus kaavaili heikentävänsä lakisääteisesti erityisesti kurssitoiminnan ehtoja. Se olisi merkinnyt toteutuessaan kovaa iskua erityisesti Sivistysliitolle, jolle kurssitoiminta oli muodostunut hyvin merkittäväksi osaksi toimintaa.

Hallituksen aikomukset saivat Sivistysliiton johdon liikkeelle. Yhteydenpitoa oli taas moneen suuntaan, sillä saavutetusta uudesta opintokeskuslaista ja sen tarjoamista mahdollisuuksista ei sivistysjärjestöissä suinkaan haluttu luopua. Yhteistyökumppaneita löytyi muualtakin. Esimerkiksi KK, SAK sekä Toimihenkilöiden ja virkamiesten keskusliitto TVK, Suomen teknisten työntekijäin keskusliitto STTK sekä akateemisten työntekijäin liitto Akava ottivat kielteisen kannan opintokeskuslain heikentämiseen kurssitoiminnan osalta.

Myös TSL:n edustajakokous 27. huhtikuuta 1977 ilmaisi kannanotossaan jyrkän vastalauseensa hallituksen suunnitelmalle. Sen mukaan ehtojen huononnusesitys oli ”ainutlaatuinen tapaus kansansivistystyön historiassa”. Edustajakokous viittasi siihen, että opintokeskuslain mahdollistama sivistysjärjestöjen valtionapu oli edelleenkin vain murto-osa siitä tuesta mitä kansalais- ja työväenopistot sekä kansanopistot saivat. Kannanotossa muistutettiin myös opintokeskuslain säätämisestä vuonna 1975. Hallituksen ja eduskunnan selvästi ilmaisemana tavoitteena oli silloin ollut ”tasa-arvoistaa järjestömuotoista sivistystyötä laitosmuotoisen sivistystyön kanssa”. Vähemmistöhallituksen esitys oli sille ajatukselle aivan vastakkainen.

Toisessa kannanotossa edustajakokous kiinnitti huomionsa opintokerhotoimintaan ja kannusti siihen osallistumista. Lisäksi opetusministeriötä kehoitettiin saattamaan opintokerhojen valtionapu samalle tasolle kuin kansalais- ja työväenopistojen opintopiireillä.¹

LEX HURRI

Martti Miettusen hallitus vaihtui toukokuun puolivälissä 1977 Kalevi Sorsan kansanrintamapohjaiseen enemmistöhallitukseen, ja uusi hallitus perui edeltäjänsä heikennysesityksen. Kulttuuriministeri Kalevi Kivistö vaikutti asiassa epäilemättä hyvin

¹ TSL vuonna 1977, s. 8, 48, myös lainaukset; Kalela 1978, s. 66–67, 240, lainaus, s. 67.

mielellään, eikä opetusministeri Kristian Gestrin (ruotsalainen kansanpuolue) varmaankaan vastustanut.

Lex Hurrina sittemmin tunnettu ja voimaan jäänyt laki paransi merkittäväällä tavalla sivistysjärjestöjen toimintamahdollisuuksia. Se oli uudistuksena oikeastaan kaksijakoinen.

Opintokerhojen valtionapujen ehdot eivät sen myötä parantuneet, eivätkä helpotuneet. Kerhoon tuli edelleen kuulua viisi yli 15-vuotiasta henkilöä, jotka kokoontuivat säännöllisin väliajoin keskustelemaan yleensä TSL:n opintomateriaalin pohjalta. Opiskelun tuli olla tietopuolista ja käsittää vähintään 10 opintokokousta, kukin vähintään 45 minuuttia. Toiminta edellytti myös tarkkaa raportointia opintokeskukseen, osallistujalistasta alkaen. Eikä tukea tullut sivistysjärjestöjen toteuttamaan kulttuuritoimintaankaan. Näiden osalta toivottiin seuraavien vuosien kannanotoissa taloudellisen tuen parantamista. Esimerkiksi TSL:n liittotoimikunta kiiruhti jo lokakuussa 1977 esittämään valtion talousarvioon tältä osin korotusta. Opintokerhojen valtionavun toivottiin kohoavan 150 markasta 50 markalla (noin 33 euroa) seuraavana vuonna.¹

Toisaalta valtionapua ruvettiin saamaan samalla tavalla kurssimuotoiselle koulutukselle kuin kansanopistoissakin. Juuri se merkitsi suurta avautusta, jolla tuli olemaan kauaskantoisia vaikutuksia. Valtionavun piiriin tulivat muutkin kuin suoranaiset opintokerhotoimintaan liittyneet kurssitapahtumat. Valtionapua saatiin opettajien palkkioihin, matkakuluihin ja eräisiin muihin menoihin. Järjestöjen toteuttamien omien kurssien muoto ja pituus jäivät lisäksi hyvin väljästi määriteltäväksi: sellainen saattoi olla viikonloppukurssi, viikon mittainen, kerran viikossa kokoontunut tai vain muutamana kerran kokoontuva kurssikokonaisuus.

Uudistus merkitsi myös sitä, että Sivistysliitonkin oli virallisesti muodostettava opintokeskus, jolle oli nimettävä oma johtokunta sekä laadittava ja hyväksyttävä sille oma johtosääntö, jolle oli vielä saatava kouluhallitukselta vahvistus. Hallinnon eräänlainen kaksinkertaisuus lisäsi paperien laatimista ja pyöritystä. Opintokeskus oli vastuussa kouluhallitukselle valtionavun käytöstä.² Opintojohtajan merkitys korostui entisestään ja hänestä tuli ykköshenkilö viranomaisiin päin. Erivapaudella opintojohtajan tehtävään valittu Teuvo Ikonen kantoi Jussi Pikkusaaren sanoin Sivistysliitossa ”raskaimman taakan lain soveltamisesta käytäntöön” ja suoriutui tehtävästä hyvin.³

Aluksi liittotoimikunta oli itse mainittuna johtokuntana jakautuen varsinaisiin ja varajäseniin. Vuonna 1979 toimikunta kuitenkin asetti kesäkuun alussa erillisen

---

1 *TSL vuonna 1977*, s. 49.

2 *TSL vuonna 1975*, s. 3; Ojanen 2018, s. 85. – Uusi valtionapujärjestelmä innosti perustamaan Toimihenkilöiden Sivistysliiton sekä kokoomuksen tuntumaan Kansallisen Sivistysliiton ja sen opintokeskuksen Kansion, myös Suomen kirkon seurakuntatoiminnan keskusliitto muodosti oman opintokeskuksen (Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 97–99).

3 Pikkusaari 2014, s. 157, myös lainaus.

opintokeskuksen johtokunnan. Sen puheenjohtajaksi valittiin Paperiliiton sihteeri Unto Luhtasaari. Varapuheenjohtajana oli Jussi Pikkusaari, sihteerinä Teuvo Ikonen sekä jäseninä Pentti Laakkonen, Jari-Pekka Jyrkänne, Viljo Ripatti ja Aarre Lauliainen. Varajäsenet olivat Seppo Ylinen, Irma Kosonen, Erkki Tapola, Taisto Tontti, Kurt Gustafsson ja Seppo Vettenranta.¹

PALJONPUHUVIA TILASTOJA

Jussi Pikkusaari on koonnut kirjaansa 1970-luvun opintokerhojen ja muun koulutus-toiminnan tilastoja.² Tässä riittänee muutama esimerkkihavainto. Edellä jo mainittiin toimintakauden 1974–1975 huima kerhotulos: 7 070 opintokerhoa. Vuonna 1976 siirryttiin tilastoinnissa siihenastisesta syksyn-kevään toimintakaudesta kalenterivuoteen. Esimerkiksi vuonna 1977 kerhojen määrä kohosi entisestään, yhteensä jopa 8 367:ään, joista valtionapukerhoja oli 6 728. Ajan ilmiö oli, että kerholaisten vahvistuva enemmistö oli naisia. Heidän osuutensa kasvoi vuosikymmenen kuluessa 50 prosentista 64 prosenttiin. Samalla opintokerhon keskimääräinen koko supistui 12:sta kahdeksaan.

Kun 1970-luvun alkuvuosina eniten kerhoja oli SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen parissa, kerhojen määrä kasvoi voimakkaimmin Eläkkeensaajien keskusliiton parissa. Sosialidemokraattisen puolueen opintokerhot sijoittuivat näiden kahden välimaastoon. Esimerkiksi 1976 opintokerhoja oli mainitussa järjestyksessä 1 461, 1 574 ja 937. Suurin SAK-lainen lukema oli 1 757 vuonna 1973. Vastaavasti eniten EKL:n kerhoja oli 3 025 vuonna 1979 ja SDP:n alaisia 1 106 vuonna 1975.

Esimerkiksi 1978 eniten SAK-laisia opintokerhoja, yhteensä 321, oli Metalliliiton parissa. Kunnantyöntekijöillä oli 269, Paperiliitossa 185, Tekstiili- ja vaatetusliitossa 127 ja Liikeliirossa 119. Vastaavasti Toimihenkilöiden ja viranhaltijoiden (TVK) puolella oli yhteensä 165 opintokerhoa, eniten Pankkitoimihenkilöillä, 112 kappaletta.

Opinto-ohjaajien kursseja oli järjestetty vuodesta 1920 alkaen. Seitsemänkymmen-luvulla niitä järjestettiin kaikkiaan 279, 1978 jopa 56 kappaletta, ja niissä oli yhteensä 7 658 osallistujaa. Perusmuoto oli kaksipäiväinen kurssi, mutta vähitellen niitä monipuolistettiin, ja vuodesta 1974 alkaen niihin liittyi neljän tai viiden päivän mittainen jatkokurssikin. Myös päivän mittainen johdantokurssi oli käytössä, samoin lyhyemmät ohjaajatapaamiset.

Lex Hurri vaikutti erityisesti kurssien järjestämisessä. Liitto järjesti vähän omia kursseja, mutta sitä enemmän jäsen-, piiri- ja opintojärjestöjen kursseja, joille se välitti valtionavun. Pikkusaaren esimerkkivuonna 1979 liitto toteutti kaikkiaan 1 803 kurssia.

¹ *TSL vuonna 1979*, s. 10.

² Jakso pohjautuu: Pikkusaari 2014, s. 180–186.

Yhteenlaskettu tuntimäärä oli 24 967 ja osallistujia kaikkiaan 49 066 henkilöä. Eniten kursseja oli järjestötiedossa (718), ammattiyhdistystiedossa (358), luottamusmiestiedossa (258) ja yhteiskuntatiedossa (145). Ammattiyhdistysliike hyödynsi hyvin kurssimuotoa koulutuksessaan. Pitkän luettelon toisessa päässä oli englannin kielessä ja kaunokirjallisuudessa yksi kurssi ja joukkotiedotuksesta kolme.

Myös luentojen luonne muuttui vuonna 1976. Ne irtautuivat kursseista omiin, yleensä kahden luennon mittaisiin tilaisuuksiinsa. Tilaisuuksien järjestäjät osallistuivat osaltaan niiden kustannuksiin. Vuonna 1970 luentoja oli 101, 1975 niitä oli 183, mutta esimerkiksi 1977 määrä oli 421 ja 1979 niitä pidettiin yhteensä 726. Vuosikymmenen alkupuolella keskeisiä luentoaiheita olivat muun muassa kuvataide, sosialismi ja työväenliike sekä kansansivistystyö. Paljon luentoja oli myös kansantalouden ja sosiaalipolitiikan aloilta, valtio-opista ja esimerkiksi elokuvakasvatuksesta. Myöhemmin enemmän sijaa saivat aikuiskoulutusjärjestelmä, koulutuspolitiikka, työväenliikkeen historia ja mielenterveys työelämässä.

TSL loi 1977 käytettävissä olleista luennoitsijoista erityisen luentopalvelun, johon ilmoittautui yli 200 eri alojen asiantuntijaa. Aihepiirejä oli kolme: tiede työväenluokan palvelukseen, taide työväenluokan palvelukseen ja työväenliike. Luettelo uudistettiin aika ajoin.¹

Kirjeopistokin jatkoi liiton yhtenä toimintamuotona. Siinä opiskelijat olivat pääosin ammattiyhdistysliikkeestä. Osa oli yksin opiskelleita, osa taas kirjekerhoja. Yksin opiskelleiden määrä oli 820 vuonna 1970 ja 218 vuosikymmenen päättyessä 1979. Kuitenkin kurssin kokonaan suorittaneita oli lopulta paljon vähemmän: 127 ja 73 henkilöä. Kirjekerhojen osallistujien määrä oli tasaisempi: vuonna 1970 heitä oli 1 523, 1973 jopa 3 150 ja 1979 edelleen runsaasti 1 569 kerholaista. Tosin näistäkin hyväksytysti suorittuneiden kerholaisten määrä oli alkuasetelmaan verrattuna tuntuvasti pienempi: 509, 1 451 ja 883.

KAIKKIALLA KULTTUURITAPAHTUMIA

Edellä on jo kerrottu, kuinka Valkeakosken työväenmusiikkitapahtuma käynnistyi, kuinka Jätjän kulttuuripäivät löysivät yleisönsä ja millaisia pienimuotoisempia kulttuuritapahtumia TSL:n laajan kentän parissa toteutettiin. Monin tavoin kannustettiin sekä osallistumaan erilaisiin tilaisuuksiin että myös itse tekemään jotakin: soittamaan, laulamaan, näyttelemään, maalaamaan.

---

¹ TSL:n Helsingin ja Uudenmaan piirit kokosivat vuonna 1984 vastaavanlaisen luennoitsijavihkosen *Vaeltava viisaus*. Siinä oli lähes 200 luennoitsijaksi valmista henkilöä.

Syyskuisena viikonloppuna vuonna 1977 Sivistysliitto järjesti jälleen eräälle ammattiryhmälle oman, uuden tapahtumansa. Tiemiesten kulttuuripäivät – Vägmännens kultur-evenemang kokosi Tammissaareen suuren joukon nauttimaan ohjelmasta ja yhdessäolosta. Järjestelytoimikunnan puheenjohtaja, Valtion työntekijäin liiton sihteeri Kaarlo Hautakangas avasi tapahtuman, jossa oli muun muassa näyttelyitä ja tiemiesten omia kulttuuri-esityksiä. Päiviin liittyi myös kirjoittajaseminaari ja kirjoituskilpailu.

Kirjailija ja sanataituri Arvo Salo muistutti 1976 runoelmassaan ”Kaksi kohtausta aiheesta kulttuuri ja kansanvalta”, mistä kulttuuri on oikein peräisin. Jani Uhlenius puki monipolvisen kokonaisuuden sävelasuun. Koko kuorolle oli tarjolla muun muassa seuraavat riimit.¹

Kuka keksi kulttuurin? Sen keksi kansa.
Se joka siitä lauloi lauluissansa
ja kertoi runoissaan, kun mallit luotiin
ja taiteen aineksina talteen tuotiin.
Vain kansan mielikuvitus, sen voima
ja vapaa, eikä vieraan vartioima
ne saattoi luoda, tuoda kansan käyttöön
ja tietoon, tuntemukseen, taitoon, näyttöön.
Ken kielen keksi? Kansa. Kieli rahvaan
on ainut pohja ilmaisuumme vahvaan.
Se keksi puun ja puukon, neulan, kankaan
ja teki äänen tuoheen, toisen lankaan
se muodot loi ja mallit liikunnalleen
ja ihmis-ilmeen muovas maisemalleen.

Sivistysliiton parissa kehitellyt, uutta ja perinteisempää työväenkulttuuria esitelleet tapahtumat muodostivat monipuolisen kirjjon. Niitä oli valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia. Yhteistyökumppaneina oli lukuisia järjestöjä ja muita tahoja. TSL kannusti järjestämään myös pienimuotoisia tilaisuuksia työpaikoilla. Esimerkiksi vuoden 1977 tapahtumien luettelo antaa hämmästyttävän runsaan kuvan, vaikka se on arvatenkin jäänyt joidenkin tietojen puuttuessa vajavaiseksi.²

Etelä-Hämeen piiri

- Työväenmusiikkitapahtuma, Valkeakoski
- Lahden kulttuuriruiske

¹ Runoelma kokonaisuudessaan Salo 1978, s. 100–102, lainaus, s. 102.

² Koottu *TSL vuonna 1977*, s. 43–45.

- Viljo Kajavan runouden ilta, Forssa
- Työläistaiteilijoiden talvipäivät
- Työväen kulttuuriviikko, Hämeenlinna
- Musiikkiviestin tilaisuudet, Forssa, Nastola, Tervakoski, Turenki, Riihimäki, Hämeenlinna

Helsingin piiri

- Elokuvatapahtuma
- Solid-ryhmän konsertti

Keski-Suomen piiri

- Jyväskylän talvi
- Jämsän äijän päivät
- Työväen kulttuuritapahtuma, Saarijärvi

Kuopion piiri

- Työväen valokuvanäyttely Taivalkoski-päivillä sekä työpaikoilla

Kymen piiri

- Työväen kulttuuripäivät, Lappeenranta

Mikkelin piiri

- Väinö Linna -seminaari, Mikkelä
- Työväen teatteritapahtuma, Savonlinna
- Työväen kulttuuritapahtuma, Heinävesi

Oulun piiri

- Kalajokilaakson työläistapahtuma
- Työväen kulttuuriviikko, Ylivieska
- Kirjallisuusseminaari, Raahel
- Työväen kulttuuripäivä, Oulainen
- Työväen musiikkitapahtuma, Oulu (kaksi kertaa)

Pohjanmaan piiri

- Kirjallisuusseminaari ja kulttuuriseminaari, Kokkola
- Lappajärven spelit
- Työväenperinteen päivä, Seinäjoki
- Työväenlehtipäivä, Vaasa
- Työläisten päivä, Veteli

Pohjois-Hämeen piiri

- Työväenkirjallisuussillat, Ylöjärvi ja Mänttä
- Työväenlauluillat, Tampere
- Työttömien konsertti, Kangasala
- Työväenliikkeen historiatapahtuma, Nokia

Satakunnan piiri

- Työväen kulttuuripäivä, Pori
- Työväen kulttuuri-iltamat, Keikyä
- ”70 vuotta Pohjantähden alla”, Rauma

Uudenmaan piiri

- Elokuvaseminaari, Vantaa
- Työväeniltamat, Nurmijärvi

Sivistysliiton kulttuuriosasto oli tarvittaessa valmis avustamaan tapahtumien järjestelyissä. Lisäksi apua antoivat liiton julkaisemat opaskirjat *Kulttuuritoiminnan opas* ja *Juhlat – Iltamat – Kulttuuritapahtumat. Järjestäjän opas*.

Kaikkien tapahtumien ohella Sivistysliiton jäsenjärjestöjen parissa oli esimerkiksi vuonna 1977 yli 200 toimivaa ohjelmaryhmää, jotka tarjosivat ohjelmaesityksiään niin paikallisesti kuin laajemminkin. Niissä oli kuoroja, soittokuntia, tanhuryhmiä, lauluryhmiä. Pelkästään Eläkkeensaajien Keskusliiton parissa toimi yli 70 erilaista ryhmää. TSL:n kulttuuriosasto toimi näiden ryhmien kanssa yhteistyössä ja se muun muassa välitti niille ohjelma-aineistoja. Ohjelmaryhmiä myös välitettiin esiintymään muiden järjestöjen tilaisuuksiin.

Työväenmusiikin uutta nousua seurannut poliittinen laululiike nosti julkisuuteen monia esiintyjä ja ryhmiä, joiden konsertit kokosivat suuria yleisömääriä ja joiden äänilevyt myivät hyvin. Taistolaisen nuorisoliikkeen parissa taisivat olla tiedotusvälineiden auttamana suosituimmat esiintyjät, joiden kappaleiden soljuvat melodiat ja tarttuvat rytmit tempaisivat laajalti mukaansa. Laulut kertoivat Suomen ja maailman epäkohdista, sorrosta ja vapaudesta, yksinäisyydestä ja läheisyyden kaipuusta sekä muun muassa kommunistisen etujoukon tehtävästä.

Sosialidemokraattisten nuorten lukuisien esiintyjäryhmien aatteen palo oli hillitymään punaista, ja meno ehkä muutenkin maltillisempaa. Varsinkin omiensa keskuudessa näillä useimmiten kitaravetoisilla ryhmillä oli suuri suosio. Ne olivat kysytyjä esiintyjä muun muassa TSL:n piirien ja opintojärjestöjen paikallisissa tapahtumissa.

Liiton taideohjelmien alatoimikunnat avustivat kukin osaltaan taideharrastustoiminnan kehittämistä yhteisen katon alla. Esimerkiksi kuvataidetoimikunnalla oli edelleen näyttelykävntejä ja muutakin valistustoimintaa kiinnostuneille harrastajille.

Kirjallisuustoimikunnan toimesta järjestettiin 1977 kirjoituskilpailu terveysalan työntekijöille. Siihen kertyi yli 500 kirjoitusta. Seuraavana vuonna julkaistiin valikoimateos *Terveystyöntekijäin maailmasta*.¹

Työväenliikkeen järjestöväkeä kannustettiin kulttuuritoimintaan ja tapahtumien järjestämiseen myös sillä tavoin, että 1980-luvulla TSL kokosi sos.dem. puolueen julkaisemaan Työväen kalenteriin vuosittain hyvin laajan ja monipuolisen esiintyjäluettelon yhteystietoineen. Kalenterissa oli – ja on edelleen – perinteisten allakkatietojen ohella keskeiset työväenliikkeen eri toimintamuotojen organisaatioiden yhteystiedot, samoin kuin valtionhallinnon, ministeriöiden, eduskunnan, lukuisten virastojen ja muiden vastaavien tiedot. Mukana on ollut myös tarpeellisten kansainvälisten tahojen yhteystietoja.

---

¹ *TSL vuonna 1978*, s. 50.

19.

”Opintokerho kokoontuu tiistaisin...”¹

SIVISTYSLIITON TOIMISTON kokoamat vuotuiset tilastot kertoivat maanlaajuisesta kokonaisuudesta, joka koostui lukuisista paikallisista tapahtumista, opintokerhoista, kulttuuritilaisuuksista, aatteellisista pohdinnoista, kerholaisien ja tapahtumien järjestäjien yhteisistä ponnistuksista, sisukkaan aherruksen, tyytyväisyyden ja ilon hetkistä. Kokonaisuuden valtava kirjo oli kaiken kaikkiaan värikkäämpi kuin asialliset, kuivakkaan tarkat tilastonumerot sarakkeissa. Muutamatkin erilaiset esimerkit kuvaavat TSL:n opinto- ja kulttuuritoiminnan vahvaa kasvua ja laajentumista maan eri puolilla 1960–1970-luvun yleisessä innostuksen aallossa.

MIKKELISTÄ SAVONLINNAAN JA KOTKAAN...

Esimerkiksi Mikkelin seudulla televisiolla havaittiin kuusikymmenluvulla olevan samanlainen vaikutus kuin niin monella muullakin paikkakunnalla. Ohjelmat kiinnostivat ja pitivät monet perhekunnittain illasta toiseen tiiviisti mustavalkoisen ruudun ääressä, kahden kanavan ohjelmatarjontaa seuraamassa. Se heijastui järjestötoiminnan vaimentumisena. Mutta toisaalta: television monet uutiset ja ajankohtaiset keskustelut toivat yhteiskunnalliset asiat jokaiseen kotiin, joskus hyvinkin kiinnostavina.

Mikkelin seudun opintojärjestössä ryhdistäydettiin 1972 vaimeiden vuosien jälkeen toimintaan, kun liitosta tuli sopivan herättävä paimenkirje ja kun uusi puheenjohtaja lehtori Matti Vuorio innoitti. Innostusta oli muuallakin läänin alueella. Uudet säännöt hyväksyttiin. Opintojärjestöön liittyivät mukaan Mikkelin maalaiskunnan, Anttolan, Ristiinan ja Hirvensalmen sos.dem. järjestöt. Pian opintokerhoja oli yhteensä jo 32.

Otavan opistossa saatiin aikaan sahamiesten työelämää esittelevä näyttely. Lau-luryhmä Vapaus syntyi 1975 opintojärjestön yhteyteen. Puhtia toimintaan saatiin

---

¹ Ytimekäs vakiomaininta helsinkiläisen Myllypuron sosialidemokraattien puolueosaston kokouspöytäkirjoissa useina 1970-luvun vuosina; Tuula Raito 2006, s. 27.

siitäkin, että Mikkelissä aloitti TSL:n piiritoimisto 1973. Kirjallisuudella tuli olemaan hyvinkin huomattavaa merkitystä toiminnassa. Esimerkiksi 1977 herätti laajaa kiinnostusta opintojärjestön toteuttama Väinö Linna -seminaari. Kirjastosali täyttyi Linnan kuulijoista. Kirjallisuuspoliittisiin teemoihin keskityttiin kesäseminaareissa myöhemmin Otavan nuoriso-opiston tiloissa. Sitten opintojärjestöllä oli kirjailijayhteyksiä myös itärajan taakse Karjalan tasavaltaan, Petroskoihin ja Aunuksen alueelle. Laajojakin kansainvälisiä teemoja oli esillä, Neuvosto-Eestin Tarttoa ja kaukaisempaa Afriikkaakin myöten. Opintokerhotoiminta oli erittäin vilkasta pitkin 1980-lukua.¹

Savonlinna oli Itä-Suomen opintojärjestön keskeinen paikkakunta. Vuonna 1973 opintojärjestö liittyi perustettuun TSL:n Mikkelin piirijärjestöön. Siinä yhteydessä opintojärjestön toimintaa laajennettiin opintokerhotoiminnasta, kirjallisuudesta, teatterista ja retkeilytoiminnasta myös kuvataiteiden suuntaan. Vuonna 1973 teemana oli ”Sosialismin kuvia” ja kaksi vuotta myöhemmin piirin järjestämä harrastajataidenäyttely kuvasi ”Taidetta työn lomassa”. Taiteilijoita oli seitsemän ja näyttelyyn tutustui yli 500 henkilöä. Opintokerhoja oli Markku Virtasen mukaan laajimmillaan vuosien 1974–1975 aikana yli sata. Niistä parikymmentä toimi Savonlinnan työväenyhdistyksen parissa. Työväenyhdistys ja opintojärjestö järjestivät 1980-luvun mittaan yhdessä lisäksi teatteri- ja konserttitoimintaa. Työväenyhdistyksellähän oli jo entuudestaan hyvin laajaa musiikki- ja kuorotoimintaa eri-ikäisille.

Uusina aiheina nousivat esiin myös kehitysmaakysymykset ja siihen liittynyt pohjoismainen yhteistyö. Namibian pakolaisten auttamiseksi koottiin ja lähetettiin Kwanza Sulin leirille 1985 kaikkiaan 2,8 tonnia tavaraa. Opintojärjestön jäsenmäärä kasvoi vähitellen 37 järjestön suuruiseksi.²

Opintotoiminnan vilkastumisen kaari näkyi myös Kotkan seudun opintojärjestössä sangen selvästi. Vuonna 1966 oli 75 kerhoa, 1972 niitä oli 187, mutta 1977 kerhoja oli jo 442. Korkeimmat lukemat saatiin 1981: yhteensä 489 opintokerhoa. Kerhojen ohella järjestössä oli myös luentotoimintaa, mutta erityisen vahvaksi ja näyttäväksi muodostui lisäksi kulttuuritoiminta.

Vuonna 1959 ehdotti opintojärjestön toimikunnan pitkäaikainen jäsen, yhteiskuntatieteiden maisteri Alli Lahtinen³ opintojärjestölle, että ryhdyttäisiin vaalimaan kotkalaisen akateemikon, kirjailija Toivo Pekkasen (1902–1957) muistoa. Ehdotus herättikin kiinnostuksen, ja saman tien ryhdyttiin valmistelemaan erityistä tapahtumaa, arvokasta juhlaa. Sitä ei kuitenkaan saatu aikaiseksi, ei sinä vuonna eikä vähään aikaan. Asiaan palattiin uudelleen vasta Eero Kaukorannan tultua Pauli Tuomen jälkeen järjestön puheenjohtajaksi vuonna 1972. Mukaan lähti myös Kotkan sos.dem. kunnallisjärjestö

¹ Aatteen paloa, eri kohdin.

² Virtanen 1988, s. 437, 439–442.

³ Alli Lahtinen (1926–1976) oli myöhemmin kolmesti ammattiministerinä virkamiesshallituksissa ja vuodesta 1968 alkaen sosiaalivaltiosiön pääjohtaja; ks. Kiuru 1994.

ja sen sihteeri Pekka Siukkola. Valmistelujen jälkeen toteutettiin syksyllä 1973 opintokauden avajaisten merkeissä akateemikkoa esitellyt luentotapahtuma. Siitä muotoutuivat sitten 1975 Pekkas-päivät tapahtumineen.

Pekkas-päivien yhteydessä järjestettiin kirjoituskilpailuja harrastajakirjoittajille. Myöhemmin oli myös kirjailijavierailuja, ensimmäisenä kävi puhumassa Eila Pennanen. Järjestelyjen pohjaa laajennettiin; mukaan tulivat KTV:n yhteisjärjestö, sitten myös Kotka-seura ja Pekkas-akatemia. Tapahtumat näkyivät laajasti kaupungilla. Kirjailija Pekkasen aiheiden pohjalta tehtyjä elokuvia esitettiin. Hyvin juhlava oli esimerkiksi vuoden 1982 tapahtuma, jolloin akateemikon syntymästä oli kulunut 80 vuotta.

Opintojärjestön puitteissa järjestettiin myös kulttuuri- ja muitakin retkiä. Teattereissa käytiin muuallakin kuin Kotkassa. Viiden vuoden välein järjestettiin omia ohjelmallisia vuosijuhlia. Myös opintokauden avajaisissa ja päättäjaisissa oli ohjelmaa. Kahdeksankymmenluvulla järjestettiin erilaisia harrastetyönäyttelyitä ja myös työnäytöksiä. TSL:n toimintamalli taipui moneksi.¹

TSL:n Kymen piirijärjestö perustettiin läänin seitsemän opintojärjestön edustajien kokoontuessa Kotkan työväentalossa toukokuussa 1971. Liiton edustajina olivat paikalla puheenjohtaja Sakari Kiuru ja järjestösihteeri Matti J. Laine. Opintokerhotoiminta kasvoi piirissä vuosikymmenen puolivälistä noin 400:sta runsaaseen 1 300 kerhoon 1980-luvun alkuvuosina.

Piiris sihteeri Lauri Honkasen mukaan kurssitoiminnassa tapahtui vastaavasti voimakas nousu alle kymmenestä vuoden 1981 huippulukuun, runsaaseen 60 kurssiin. Luentojen lukumäärän kohoaminen tapahtui vasta 1980-luvun puolella. Piiri järjesti alueella hyvin monipuolista kulttuuritoimintaa, tapahtumia, tilaisuuksia ja retkiä myös ulkomaille. Vuoden 1981 Imatralla toteutettujen Jätkän kulttuuripäivien yhteydessä piiri kokosi lotjaperinnettä ja myöhemmin koottiin myös tietoja läänin kaikista työväentaloista. Laulaja Veikko Lavin kanssa toteutettiin musiikkitilaisuuksia. Piirillä oli yhteistyötä Taalainmaan ABF:n kanssa ja myös kehitysaputyössä oltiin mukana.²

KESKI-SUOMESTA SAVON SUUNTAAN...

Keski-Suomessa Jyväskylän työväenyhdistyksestä tuli 1970-luvun lopulla jäsenmäärältään maan suurin työväenyhdistys. Oma talo ja sen ravintolatoiminta mahdollistivat taloudellisesti paljon. Yhdistyksen parissa harrastettiin perinteisesti hyvin monipuolista kulttuuritoimintaa: oli teatteria, musiikkia, laulua ja soittoa. Kesäpaikka Ainola oli

¹ *Paikkakunnan kulttuuriviisari* 1994, s. 16–17, 22, 24–25, 27–36; erityisesti Kotkan sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhotoiminnasta ks. Honka-Hallila 1992, s. 418–420; esimerkiksi keväätalvella 1965 opiskeltiin TSL:n kirjukurssia ”Olen aikani nainen”.

² *Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö* 1991 eri kohdin, esim., s. 6, 8, 11–13, 23, 27–28, 33–37.

tansseineen ja kesäteattereineen myös aivan oma lukunsa. Lisäksi monenlaista harrastustoimintaa pidettiin yllä kerhomuotoisesti sekä jaostoissa. Esimerkiksi naisjaostossa toimi 1979 kaksikin TSL:n alaista opintokerhoa.

TSL-toiminnassa oli Jyväskylässäkin katkoksia, mutta vuodesta 1973 alkaen työ taas jatkui keskeytyksettä. Työväenyhdistys ei ollut aloitteentekijänä, kun opintojärjestö muodostettiin, mutta opintojärjestö sai 1979 toimistonsa työväentalon tiloihin. Kulttuuritapahtuma Jyväskylän Talvi toimi ensimmäiset vuotensa 1969–1982 TSL:n opintojärjestön jaostona ennen itsenäistymistään. Talven tavoitteena oli alusta alkaen edistää yhteiskunnallista muutosta demokratian laajentamiseksi. Samalla yhtenä lähtökohtana oli Kalevi Nikin mukaan vasemmiston yhteistyön vahvistaminen.¹

Iisalmen työväenyhdistyksessäkin oli vireä naisjaosto. Sen parissa kokeiltiin ennakkoluulottomasti uusia toimintamuotoja vanhojen ja koettujen rinnalla. Pitkäaikaisia puheenjohtajia olivat Elsa Ruotsalainen ja Toini Seppälä. Esimerkiksi vuoden 1972 kunnallisvaalien alla jaosto järjesti avoimen keskustelutilaisuuden, kansanterveysillan, varsinaisen vaalutilaisuuden sijasta. Esimerkiksi myöhemmin syksyllä 1980 jaosto toteutti Ylä-Savon ammattikoululla kevätmuotinäytöksen, jossa Osuusliike Ylä-Savon tulevia kevätasusteita esittelivät kunnallisvaaliehdokkaina olleet naiset. Jouni Eerolan kuvauksen mukaan tilaisuus onnistui erittäin hyvin, ja katsomassa oli yli 80 henkilöä.

Opintokerhojakin oli, ja työväenyhdistys oli osa TSL:n Ylä-Savon opintojärjestöä. Mutta naisjaosto huolehti koulutuksesta myös toisella tavalla. Oli ompelukursseja, käsityöiltoja ja salaattikursseja, uimahallilla järjestettiin ohjattuja jumppa- ja uinti-iltoja. Ohjaajina toimivat jaoston omat jäsenet. Tutustumiskäyntejä tehtiin vuosien varrella muun muassa Iki-Asun sekä OTK:n tuotantolaitoksiin. Naisjaosto järjesti luonnollisesti myös perinteisempiä tilaisuuksia, kuten äitienpäiväjuhlat sekä muitakin teematilaisuuksia, kuten YK:n naistenpäivän ja sos.dem. naisliikkeen oman vuotuisen juhlan.²

Kuopion sos.dem. työväenyhdistys kasvoi 1970-luvulla voimakkaasti ja siitä tuli piirinsä ehdottomasti suurin sos.dem. järjestö lähes 300 jäsenellään. Samalla vuosikymmenellä avattiin toimintamuotoja vankkojen perinteiden tutuista muodoista, esimerkiksi retket ja tutustumiskäynnit lisääntyivät. Työväenmusiikin uusi nousu innosti: neljännesvuosisadan tauon jälkeen saatiin 1974 alulle orkesteri Kuopion Työväen Soittajat. Vuonna 1980 muodostettiin Kuopion Työväen Laulajat, joka sai alkunsa työväentalolla harjoitelleen Kuopion Työväen Musiikkiyhdistyksen sekakuorolaisista sekä TSL:n laulajista. Taustalla oli se, että työväenyhdistyksen talous oli vakaalla pohjalla. Omalla talolla torin laidalla oli STS:n piirikonttori, apteekki ja muitakin liikeyrityksiä

¹ Nikki 1988, s. 127–142; Suomi 2019, s. 110–116; ks. myös *Tanssilavan luona*, 2005.

² Eerola 1996, s. 91–93.

sekä myös poliisin toimistotiloja. Uusi, liikerakennuksen muotoinen kookas toimitalo Sektori valmistui 1988.

Kun Suomen Sosialidemokraatin maakuntasivut eivät tyydyttäneet savolaisia, saatiin työväenyhdistyksen tuella ilmestymään 1970 ensin Kuopion Demari ja neljä vuotta myöhemmin piirilehti Valpas. Rönön saarella olleen Kalliorannan kesäpaikan tanssilavalla järjestettiin kesäisin säännöllisiä keskustelutilaisuuksia ajankohtaisista aiheista sekä myös tansseja, joskin niiden tuotto oli vähäistä.

Suuresta koosta ja kohtuullisen hyvästä talouden perustasta huolimatta opintokerhotoiminta ei yhdistyksessä tahtonut sujua. Esimerkiksi johtokunnan kokouksessa maaliskuussa 1973 kyseltiin, olisiko kiinnostusta aloittaa opintokerhotoiminta, mutta ajatus ei herättänyt vastakaikua. Sen sijaan ukkoyhdistyksen alainen naisjaosto jaksoi Kaija Krögerin johdolla opiskella kerhomuotoisesti TSL:n aineistojen parissa.¹

TSL:n Kuopion opintojärjestö kehitti 1980-luvun loppupuolella kaupunkiin uuden vuotuisen kulttuuritapahtuman yhdessä kunnallisen elokuvateatteri Kuvakukon kanssa. Kotimaisiin elokuvaan ja ohjaukseen keskittynyt Elokuvatapahtuma Vilimit herätti heti suurta mielenkiintoa. Viimeistään kolmannella kerralla lokakuussa 1990 se löi itsensä läpi, pääsi hyvin julkisuuteen, arvioi opintojärjestön puheenjohtaja Juhani Antikainen Aikamerkillle. Nyt keskityttiin akateemikko Rauni Mollbergin elokuvaan. Mollberg kertoi elokuvanteon periaatteistaan ja tuotannostaan. Esityksiä seurasi huomattavan paljon 18–25-vuotiaita. Osa lapsille tarkoitetuista elokuvista suunnattiin päiväkodeille. Lastentapahtuman Rumpu, ruokokitara ja Honda -esityksessä esiintyi lisäksi Eija Ahvo. Se oli samalla osa Unicefin toimintaa. Lisäksi lapsista elokuvankatsojina alusti ruotsalainen kulttuuritutkija Margareta Rönberg.²

RIIHIMÄELLÄ, LOPELLA JA NURMIJÄRVELLÄ...

Riihimäen-Lopen opintojärjestön toiminta vilkastui tuntuvasti vuodesta 1967 alkaen. Keväällä 1968 toimi pelkästään Riihimäellä 20 opintokerhoa. Määrä kasvoi seuraavana vuonna ja oli 29. Kymmenen vuotta myöhemmin kerhoja oli peräti 95 ja niissä opiskeli lähes 900 henkeä. Vuonna 1969 opintojärjestö avasi myös pohjoismaisia yhteyksiä Västmanlandin ABF-järjestön kanssa.

Useat Riihimäen opintojärjestön puheenjohtajat toimivat vain vuoden, mutta pitkäaikaisempia olivat Pauli Maunula vuosina 1967–1970, Arto Lapiolahti 1975–1978 ja Anja Pitkämäki 1979–1989. Pitkäaikaisimpana sihteerinä toimi Alli Luhti, useaan kertaan vuosien 1971–1979 välisenä aikana. Hän toimi myös vuosina 1979–1984 ensin

¹ Tuomisto 1989, s. 125–128, 133, 162–170, 190.

² Urpo Kaila: Kulttuuritutkija Margareta Rönberg lastenelokuvista: ”Roskakulttuuri on rautaa.” Aikamerkki 4/1990, s. 17–18, Mollbergin haastattelu, s. 15–16, tapahtumasta myös, s. 19.

TSL:n nimeämänä ja palkkaamana ja sitten opintojärjestön valitsemana toimitsijana (oman toimensa ohella). Vuonna 1981 Alli Luhti sai ansioistaan Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön palkinnon.

Opintokerhotoiminnan ohella opintojärjestössä harrastettiin 1970-luvun kuluessa hyvin vilkkaasti monipuolista kulttuuritoimintaa. Esimerkiksi syyskuussa 1972 järjestettiin yhdessä Riihimäen sosialistinuorten kanssa Työväen kulttuuritapahtuma työväenyhdistyksen talossa eli Rity-talossa. Kolmen päivän aikana oli nähtävillä Työväen Arkistosta lainattuja julisteita, riihimäkeläisen Felix Nietokselan maalauksia ja TSL-aiheinen näyttely. Puhujina olivat muun muassa pääsihteeri Olavi Hurri sekä kirjailijat Anu Kaipainen ja Arvo Salo.

Vuonna 1973 käynnistyi harrastajataiteilijoiden näyttelytoiminta teemalla Työläisten taidetta. Näyttelyjen ohella siihen liittyi kesäkursseja ja talvitapaamisia sekä opintomatkoja. Pientä taloudellista tukea saatiin myös Hämeen läänin taidetoimikunnalta. Oli myös keskustelutilaisuuksia eri aiheista, muun muassa työväenlehdistä. Esimerkiksi vuonna 1975 järjestettiin Riihimäki-päivän yhteydessä työväenlaulujen yhteislautilaisuus Työväentalomuseon pihamaalla, laulattamassa Reijo Frank ja sosialistinuorten ohjelmaryhmä. Museossa oli sisällä lisäksi näyttely ”Sosialismin kuvia”.¹

Riihimäkeläiselle lasinsulattamon työntekijälle, porttivahti Arvo Kaskiselle kävi 1970-luvun loppupuolella niin, että hän innostui tyttärensä kieliopiskelusta ja kiinnostu itsekin venäjän kielestä. Siitä oli jo hieman kokemusta kansalaisopistossa. Pian ”helppous tempaisi mukaan”. Hän kokosi tehtaalaisista ympärilleen venäjän kielen kerhon, aluksi seitsemän hengen suuruisen. Kerhon paperiasiat eivät ainakaan hänelle muodostaneet mitään ongelmaa. Myöhemmin innostuttiin saksan kielestä, sen jälkeen oli vielä englantia ja ruotsiakin. Kerhotoiminta jatkui vuosikymmenen ajan, lasitehtaan kylmenemiseen saakka. Vieraat kielet kiinnostivat Kaskista edelleenkin ja hän jatkoi vielä 1980-luvun lopulla opiskellen italian kieltä: ”Jos minä joskus menen vieraaseen maahan, tämä antaa turvallisuutta, ikään kuin olisi evästä repussa.”²

Nurmijärven opintojärjestölle merkitsi 1970-luku todellista nousukautta. Vuonna 1970 oli 13 jäsenjärjestön parissa toiminnassa 12 opintokerhoa, enimmillään kolme yhdessä yhdistyksessä, Rajamäen Alkon työntekijöillä. Henkilöjäseniä jäsenyhdistyksissä oli kaikkiaan 885. Esimerkiksi 1978 kerhoja oli kaksinkertainen määrä, yhteensä 24. Pitkäaikaisia puheenjohtajia olivat Mauri Leivo 1967 ja 1986–1990, Eino Jokinen 1969–1971, Heikki Rouhiainen 1975–1980 ja Anna-Liisa Vesterinen 1981–1985.

Jokaiseen toimintavuoteen saatiin vähintään yksi huomattava koulutus- tai keskustelutilaisuus. Esimerkiksi vuosina 1971 ja 1976 paneuduttiin kunnallispolitiikkaan,

¹ *Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen opintojärjestö* 1989, s. 12–23, 30–31; *TSL vuonna 1981*, s. 34, kuvateksti

² [Juha Mäkinen:] Porttivahdin valinta. Aikamerkki 4/1990, s. 21–22, lainaukset, s. 22; ks. myös Arvo Kaskisen (s. 1920) haastattelu 30.9.1990, Työväen muistitietotoimikunta, haastattelijana Juha Mäkinen.

ensin mainittuna vuonna seminaarissa Kiljavan Kotorannassa ja sitten Karisjärvellä kurssilla. Kirjailija ja kolumnisti Arvo Salo saatiin alustajaksi marraskuussa 1975 Raja-kaassa pidettyyn keskustelutilaisuuteen, jonka teemana oli ”Kulttuurin ja politiikan vuorovaikutus”. Esimerkiksi vuoteen 1977 sisältyi muutamia lyhyitä kursseja: luottamusmieskurssi, ammattiyhdistyspolitiikan kurssi, kunnallisjärjestön luottamusmieskurssi ja lisäksi opintojärjestö järjesti vielä TSL-piirin neuvottelupäivän.

Nurmijärveläisillä oli säännöllisesti edustus sekä piirin tilaisuuksissa että opintojärjestöjen neuvottelupäivillä. TSL:n opintojärjestöjen neuvottelupäivät järjestettiin kesäkuun 1978 alussa Kiljavalla. Kai Hurskaisen mukaan huomattava toiminnallinen huippuhetki koettiin vappuna 1982, kun Nurmijärven yhteiskoulun juhlasaliin saatiin esiintyjäksi näyttelijä Veikko Sinisalo. Hän lausui väkevästi Arvo Turtiaisen runoja teemalla ”Leivän kotimaa”. Satakunta kuulijaa pääsi vahvasti eläytymään mukaan runouden tunnelmaan.¹

TSL:n Uudenmaan piiri perustettiin Helsingin työväentalolla joulukuun alussa 1973. Paikalla oli 18 henkilöä, jotka edustivat kuutta opintojärjestöä vaalipiirin alueella. Kai Hurskaisen ja Leena Levonperän kokoama historiikki antaa hyvän kuvan monipuolisesta toiminnasta vuosikymmenien varrella. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli vantaalainen Matti J. Laine, jota 1976 seurasi espoolainen Paavo Kohtala ja 1978 Veikko Tallgren Karjaalta. Toimisto sijoittui 1976 Helsingin työväentalolle ja ensimmäisensä piirisihteerinä aloitti Seppo Vettenranta. Hänestä tuli sittemmin liiton talouspäällikkö, myöhemmin hallintopäällikkö. Tärkeimpiin tehtäviin kuului alusta alkaen opinto-kerhojen aikaansaaminen. Vuonna 1978 niitä oli jopa 720; eniten eli 131 Hyvinkään opintojärjestöllä. Uusien opintojärjestöjen perustamiseen kannustettiin. Pian niitä oli kymmenen.

Opintojärjestöjen edustajille järjestettiin neuvottelutilaisuuksia. Jo aivan alkuvaiheissa lähestyttiin myös Uudenmaan taidetoimikuntaa avustusten tasapuolisen jaon aikaansaamiseksi. Kulttuuritoimintaan kiinnitettiin monella tavalla huomiota ja pyrittiin järjestämään koulutustilaisuuksia kunnallisille luottamushenkilöille, joiden tehtävät sivusivat koulutusta tai kulttuuria. Tukholman läänin ABF-järjestön kanssa solmittiin yhteistyösuhde.²

---

¹ *80 vuotta tiedonjyviä työväestölle* 2009, s. 11–20, 44–45. – Veikko Sinisalo esitti ”Leivän kotimaata” jo vuoden 1981 kuluessa TSL:n tilaisuuksissa useilla paikkakunnilla (*TSL vuonna 1981*, s. 20); ks. myös Turtiainen 1974; kirjan vanhin runo oli laadittu vuonna 1937 Turun työväenyhdistyksen 50-vuotisjuhlaan ja tuorein, ”Leivän Sampo”, Metallityöväen liiton 75-vuotisjuhlaan Helsingin jäähallissa kesäkuussa 1974, jolloin sen esitti juhlayleisölle Veikko Sinisalo (s. 5, 74).

² *Sisukasta sivistystyötä* 2008 2008, s. 15–16, 22–24, 27, 106.

TUUSULASTA MÄNTSÄLÄN KAUTTA JÄRVENPÄÄHÄN...

Tuusulassa toiminut Koskenmäen työväenyhdistys (myöhemmin Tuusulan Demarit) heräsi hiljaisten vuosien jälkeen uuteen virkeään toimintaan 1960-luvun loppupuolelta alkaen. Yksi esimerkki siitä oli opintotoiminnan käynnistyminen uudelleen ja myös yhdistyksen talolla, Hyrylän Torpalla sijainneen kirjaston täydentäminen TSL:n tuottamilla uusilla 1970-luvun aineistoilla. Kirjat olivat sitten jäsenten lainattavissa.

Yhdistyksessä tapahtui voimakas sukupolven vaihdos, kun hetkessä tuli useita nuoria toimintaan mukaan. Erityisen merkittäväksi yksittäiseksi saumakohtaksi muodostui helmikuussa 1969 pidetty vuosikokous, johon osallistui 34 jäsentä, mikä oli jäsenmäärään nähden paljon. Asioita ja keskusteltavaa oli niin runsaasti, että pituusennätys kirjattiin muistiin: 4 tuntia 40 minuuttia.

Pääluottamusmies Kauko Viitala, vuosien 1969–1970 puheenjohtaja, aiempi nuori-soliittolainen ja sittemmin muun muassa Tuusulan kunnanvaltuuston puheenjohtaja, muisteli myöhemmin, että juuri TSL:n alaisen opintokerhon toiminta oli se vetonaula, mikä hänetkin Torpalle ja toimintaan veti. Yhdistyksen kerhoissa opiskeltiin kunnallispolitiikan aiheita, sosiaalipolitiikkaa sekä muita ajankohtaisia aiheita. Pelkästään lähellä virranneen joen ansiostakin luontoasiat kiinnostivat jäsenistöä. Bingo houkutteli Torpalle sittemmin aivan ulkopuolistakin väkeä, ja talo oli myös suosittu huutokauppa- paikka, mikä merkitsi tuloja yhdistystoimintaan.¹

Muutamain paikoin opintotoiminnan käynnistyminen sai alkunsa siitä, että yhdistykseen perustettiin ensin naisjaosto tai sellainen virkosi uuteen toimintaan. Näin tapahtui esimerkiksi Mäntsälän sos.dem. työväenyhdistyksessä. Kevättalvella 1970 sai alkunsa nuorisajaosto, ja sitten toukokuussa perustettiin vielä tarmokas naisjaosto. Siitä tulikin ahkera erilaisten tilaisuuksien, esimerkiksi tanssien ja muiden huvien järjestäjä. Samalla se tuki tapahtumista kertyneillä tuloilla yhdistystoimintaa. Jaoston kokouksissa keskusteltiin alustusten pohjalta ajankohtaisista asioista. Virkistysretkiäkin tehtiin. Jaoston ensimmäisenä ja samalla pitkäaikaisena puheenjohtajana oli Siiri Leimu. Esimerkiksi 1971 työväenyhdistyksen väki teki teatteriretken Helsinkiin, missä Kaupunginteatterissa katsottiin paljon keskustelua herättänyt musiikkinäytelmä *Berliini järjestyksen kourissa* (Agneta Pleijel ja Ronny Ambjörsson, musiikki Kaj Chydenius). TSL:n alainen opintokerhokin saatiin aikaan. Se liittyi saman tien 1973 Tuusulan-Järvenpään opintojärjestön jäseneksi.

Työväenyhdistys joutui 1960-luvun puolimaissa luopumaan huonokuntoiseksi menneestä perinteikkäästä työväentalostaan – siitä, joka sijaitsi ”Paukkulan” eli entisen suojeluskuntatalon, sittemmin urheiluseurojen hallinnoiman Seuratalon lähetyvillä. Seuraavan vuosikymmenen alkuvuosina onnistuttiin saamaan kuitenkin lähes

¹ Tuomisto 2000, s. 87–90, 97.

vanhan työväentalon kivijalan sijoille rakennetusta kerrostalosta kerhohuoneisto, joka sai nimekseen Sopu. Siellä sopi opintokerholaistenkin kokoontua.¹

Järvenpäässä perustettiin pitkän tauon jälkeen opintokerho toukokuussa 1974. Myös nuoriso-osastossa viriteltiin keskustelua ideologisista aiheista. Seuraavina vuosina työväenyhdistykseen perustettiin toiminnan tehostamiseksi muutamia jaostoja, joista aktiivisin ja ulospäin näkyvin oli Annukka Saaren mukaan opinto- ja koulutusjaosto. Se järjesti keväällä 1981 ulkomaanmatkankin, kohteena Leningrad. Samana vuonna muodostettiin uusia opintokerhoja, joissa opiskeltiin kokoustoiminnan aiheita, sosialidemokratian perusteita ja katsottiin myös maailmalle, paneuduttiin kansainvälisiin kysymyksiin. Puoluekoulukin saatiin aikaan 1980-luvun alkuvuosina. Se järjesti erityisiä tervetuloa-iltoja, joissa uudet jäsenet pääsivät perehtymään yhteisiin asioihin.²

Puoluekoulutoimintaa saatiin aikaan useissa sos.dem. piirijärjestössä. Piirit hyödynsivät TSL:n osaamista ja aineistoja myös muussa koulutustoiminnassaan. Ne myös kannustivat piirinsä yhdistyksiä koulutus- ja opintotoimintaan. Esimerkiksi SDP:n Uudenmaan piirissä oli 1972 työn touhussa kaikkiaan sata opintokerhoa, ja niistä 93 ylsi edellytykset täytettyään valtionapuun.³

NUMMELASSA JA LOHJALLA...

Eino Ketola on kuvannut Nummelan työväenyhdistyksen toiminnan kautta perinteisen sosialidemokraattisen työväenkulttuurin murrosta 1960-luvun kuluessa. Nummelan työväentaloa laajennettiin ja talosta tuli suorastaan monitoimikeskus. Yhdistyksen johtokunta ei asettanut käytölle ideologisia rajoja. Talon tilavan salin löysivät muun muassa huutokauppojen pitäjät, samoin rukouspiiri hartaushetkiinsä. Työväenyhdistyksen tanssit kokosivat myös säännöllisesti väkeä kurkihirren alle. Bingo-peliäkin yritettiin. Talvella järjestettiin pilkkikilpailuja, ja ravintola Sarkassa ryhdyttiin järjestämään illallistanssiaisia.

Luonnollisesti kokouksissa oli mukana ajankohtaisia politiikan kysymyksiä. Teollistaminen oli työväenyhdistyksessä tärkeänä tavoitteena. Ja kuten niin monessa muussakin yhdistyksessä, myös Nummelan taajamassa juuri yhdistyksen naisjaosto oli se, joka piti kuusikymmenluvulla ja sen jälkeenkin opintokerhotoimintaa vireillä. Kirjallisuuden ohella opiskeltiin yhteiskunnallisia kysymyksiä.⁴

1 Tuomisto 1995, s. 142–146.

2 Saari 1988, s. 51.

3 Tuomisto 2006, s. 238–239.

4 Ketola 1975, s. 287.

Lohjan TSL:n opintojärjestö vietti keväällä 1978 jo 50-vuotisjuhlia. Sen puheenjohtajina toimivat seitsemänkymmenluvun kuluessa Bror Ahlgrén, Tarja Arminen ja Väinö Lampinen. Toiminnassa oli ajoittain hiljaisia vuosia, ajoittain taas vilkkaampia, Leena Levonperän arvion mukaan etenkin vuodesta 1978 alkaen. Syyskaudella järjestettiin silloin peräti 13 luentotilaisuutta. Aiheet koskettelivat yhdistystoimintaa ja sen suunnittelua, yhteisökasvatusta ja muun muassa sosialismin käsitteitä. Alustajina toimivat Hannu Vesa, Aarne Nummi, Kalevi Kaipio ja Juha Holma.

Maaliskuussa 1979 saatiin aikaan tanssiteatteri Raatikon vierailu. Pohjolanmäen koululla esitystä seurasi kaikkiaan yli 200 henkilöä. Esitys oli samalla osa eduskunta-vaalijuhlaa. Vuoden kuluessa järjestettiin myös muutamia kursseja, esimerkkiaiheina työväenmusiikki ja ammattiyhdistysliike, jälkimmäinen aihe yhdessä Metallin ammattiosaston kanssa. Yhdessä Lohjan, Roution ja Immulan Nuorten kotkien osastojen sekä Lohjan kaupunginkirjaston kanssa järjestettiin lokakuussa Lue lapselle -seminaari, johon osallistui 70 henkilöä.

Monin paikoin ryhdyttiin 1970-luvun loppupuolella järjestämään TSL:n puitteissa niin sanottuja puoluekouluja. Lohjalla tällainen toteutettiin ensi kerran kevään 1979 kuluessa 11 illan mittaisena koulutustapahtumana. Osallistujia oli noin 25 iltaa kohti. Aiheina olivat muun muassa työväenliikkeen historia, puolue toiminta, sos. dem. työväenliikkeen kokonaisuus, vaaleihin valmistautuminen, vaalitulosten arviointi, kunnallispolitiikka, työelämä ja ammattiyhdistysliike.¹

Lohjalla Immulan työväenyhdistyksessä kehiteltiin 1970-luvun alkuvuosina opinto-kerhotoiminnan sijaan toisenlainen opiskelun malli. Kuukausikokouksien yhteydessä ryhdyttiin käsittelemään alustusten pohjalta kunnallishallinnon eri aloja. Näin täydennettiin vähin erin kokonaiskuvaa Lohjan ajankohtaisista ja tulevaisuuden näkymistä.² Tämä toimiva käytäntö ei ollut pelkästään lohjalaisten toimintaa, sitä harrastettiin paljon muuallakin.

PÄÄKAUPUNGISSA...

Pääkaupungissa aivan meren rannan tuntumassa toiminut Eiran sos. dem. yhdistys sai riveihinsä paljon uusia, nuoren polven jäseniä. Esimerkiksi vuoden 1969 puheenjohtaja, 30-vuotias tutkija ja Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen esimies Klaus Mäkelä veti mukaansa useita akateemisesti koulutettuja. Kasvu jatkui Esko Häsän, Jarkko Rahkosen ja Anna-Liisa Sirjamon kausillakin. Jäsenmäärä peräti kolminkertaistui yli sataan 1960-luvun alusta seuraavan puoliväliin mennessä.

¹ *Lohjalaisen työväen kulttuurin 80 vuotta* 2006, s. 81–86.

² *Immulan työväenyhdistys satavuotias* 2007, s. 92.

Toiminta laajeni 1970-luvulla erittäin vilkkaaksi ja monipuoliseksi: kokouksissa oli kiinnostavia alustuksia ajankohtaisista aiheista, ja yhdistyksellä oli useita työryhmiä, joissa laadittiin muun muassa kannanottoja puoluekokouksiin. TSL:n opintokerhotoimintaa oli myös. Sivistysliiton aineistoja hyödynnettiin: työläinsäädäntöä tarkasteltiin, samoin kehitysmaiden ongelmia ja marxilaista kansantaloustiedettä, ideologiset kysymykset kiinnostivat, kulttuuripolitiikkakin ja myös muun muassa virastodemokratiasta keskusteltiin. Yhdistyksen kehitysmaaopintokerho toi 1973 artikkelisarjan muodossa julki käsityksiään Suomen Sosialidemokraatin sivuilla.

Yhdistys järjesti myös seminaareja. EEC-kysymykseen otettiin tiukasti kantaa YYA-Suomen näkökulmasta. Eiralaiset julkaisivat kriittissävyisen kirjan *Sosialidemokraatit ja EEC* vuonna 1972.¹ Toimituskunnassa oli omia jäseniä ja muitakin. Useita yhdistyksen jäseniä oli mukana niin sanotussa Pälkäneen liikkeessä, joka oli hiljalleen muotoutunut ja vasemmistolaistunut 1960-luvun lopulla alkaneista virkistyspäivistä, joita järjestettiin KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla.²

Ajankohdan aatteellisesta ominaislaadusta murrosvaiheessa vuonna 1969 kertoi Eiran yhdistyksen tekemä ehdotus. Vasemmistoyhteistyön hengessä yhdistys ehdotti, että omaksuttaisiin uusi käytäntö: sosialidemokraattien vappujuhlasta Mäntymäen luota Messukentältä pitäisi viedä lähetystön matkassa toverillinen tervehdys Senaattorilla omaa vappujuhlaansa viettäville kommunisteille ja kansandemokraateille. Helsingin sos. dem. piirihallitus ei ehdotuksesta kuitenkaan innostunut. Sen verran vankasti se oli vanhaleskisläisten hallinnassa.³

Itäisessä Helsingissä toiminut Herttoniemen sos. dem. yhdistys pystyi järjestämään omalla talollaan Näätätiellä monenlaista toimintaa. Kokousten ohella oli erilaisia huveja ja nuorillekin omia rientoja. Vuoteen 1964 sisältyi hyvin vaativa opintokerhoruopeama verotuskysymyksistä, joihin paneuduttiin TSL:n kirjeopiston aineiston johdatuksella. Samalla hyödynnettiin myös yleisiä verotukseen liittyviä teoksia. Opiskelu osoittautui vaativaksi, mutta kerho selviytyi siitä kunnialla ja sai kirjeopiston arvioinnissa lopuksi täydet pisteet. Siitä seurasi sekin, että myöhemmin muutamat yhdistyksen jäsenet, epäilemättä juuri kerhon opinnot suorittaneet, antoivat talolla veroilmoitusten täyttö-apua kiinnostuneille, kuten ajan tapana oli. Vaativa oli myös opintokerhon seuraava teema ”Miten valtiolaivaamme ohjataan”.

Kerhotoiminta jatkui myös 1970-luvulla, kun jäsenmäärä kasvoi ja toiminta kaikin puolin vilkastui. Keskustelutilaisuuksiin saatiin hyviä virikkeitä puolueen lähettämistä

1 Sivuja oli 119 ja painopaikkana Jaarli Turengissa. Toimituskunnassa olivat Osmo Kaipainen, Leo Kohtala, Tellervo M. Koivisto, Erkki Liikanen, Kaisa Raatikainen, Jacob Söderman, Ilkka Taipale, Seppo Tikka, Erkki Tuomioja ja Pirkko Työläjärvi.

2 Pälkäneen liikkeestä ks. Simola 2014, s. 89–92, 113–119.

3 Tuomisto 2000, s. 34–37; Helsingin piirin aatteellisista linjoista myös Tuomioja 1993, s. 120–121; Tuomisto 1992, s. 26–28, 33–36; erityisesti vapusta 1969 Simola 2014, s. 79–82.

kannanottojen luonnoksista. Eikä aina pysytty kotona Näättätiellä. Esimerkiksi 1974 järjestettiin kerran jäsenistölle viikonloppukurssi Rakennustyöväen liiton kurssikeskuksessa Espoon Siikarannassa ideologisista kysymyksistä, kunnallisvaaleista ja muun muassa terveydenhuollosta. Asiantuntemusta riitti omastakin takaa: yhdistyksen monivuotisena puheenjohtajana toimi varatuomari Per-Erik ”Pärre” Förars, joka oli myös pitkäaikainen kaupunginvaltuutettu. Vuonna 1978 yhdistys järjesti vastaavasti jäsenilleen Karjaalla viikonloppuseminaarin, jossa muun muassa TSL:n kulttuurisihteeri Ritva Penttonen kertoi työväen kulttuuritoiminnasta. Viikonlopun aikana paneuduttiin jälleen myös ideologisiin kysymyksiin.¹

Helsinki kasvoi voimakkaasti 1960-luvulla etenkin muuttoliikkeen paineesta. Esimerkiksi Myllypuron kaupunginosa, linnuntietä kymmenkunta kilometriä idän suuntaan kantakaupungista, oli alun alkuaan pääosin metsäistä aluetta, kuten muutamat muutkin lähiöt, esikaupungit. Vuosien 1964–1966 kuluessa alueelle rakennettiin runsaasti kerrostaloja, joihin muutti sekä muualta tulevia että kivisestä kantakaupungista väljemmille seuduille siirtyviä. Pian asukkaita oli 12 000, eikä pitkään aikaan ollut vielä tiedossa niitä peruspalveluita, joita kaupunkilainen tarvitsi.

Sosialidemokraattinen yhdistys perustettiin jo rakentamisen ja muuttoliikkeen kestäessä syyskuussa 1965. Ensimmäisenä puheenjohtajana aina vuoteen 1972 saakka oli KK:n valistusosaston tiedotuspäällikkö Veikko Oittinen, TSL:n pitkän linjan vaikuttajan, kouluhallituksen pääjohtajan Reino Oittisen nuorempi veli. Seuraava puheenjohtaja oli saman talon väkeä, Me-lehden päätoimittajana toiminut Pauli Myllymäki.

Kokoukset ja niiden vilkkaat keskustelut olivat Myllypurossakin toiminnan selkärangana aivan alusta alkaen, on Tuula Raito kuvannut yhdistyshistoriikissa. Ensimmäisinä vuosina oli tavallista, että jopa puolet jäsenistä osallistui säännöllisiin kokouksiin. Myllypuron asiat kiinnostivat, mutta samalla suomalainen politiikka, kansainvälisiä kysymyksiä myöten.

Opintokerhon aikaansaaminen nousi esiin heti ensimmäisenä toimintavuonna. ”Opiskeltavien aiheiden avulla pyrittiin laajentamaan tietämystä sekä soveltamaan ja niveltämään historiaa ja suuria teorioita eletävänä olevaan aikaan.” Kun Kaarlo Lilja esitteli opintoaineistoa ”Sosialismi tällä vuosisadalla”, virisi niin suurta innostusta, että aiheesta piti muodostaa kaksikin opintokerhoa. Toisen vetäjänä oli Ari Kekkinen. Seuraavina vuosina opiskeltiin muun muassa teollista demokratiaa, yritysdemokratiaa ja sosialidemokratian perusteita sekä useita TSL:n tuottamia, edellä mainittuja ”peruskouluaineistoja”. Usein pöytäkirjassa oli vain vakiomaininta: ”Opintokerho kokoontuu tiistaisin.” Sen tarkemmin ei kerhotoiminnan sisällöstä useinkaan kerrottu.

Ensimmäisenä opintosihteerinä yhdistyksessä oli Pentti Nieminen vuodesta 1969 alkaen, ja häntä seurasi neljän vuoden kuluttua englannin opettaja, maisteri Helvi

---

¹ Tuomisto 2002, s. 66–68, 71, 78–79, 93–94, 96.

Westfalen, yhdistyksen puheenjohtaja vuosina 1975–1976. Muita kerhotoimintaa vetäneitä olivat 1970-luvulla Arto Nyström, Jorma Sievänen ja Leena-Maija Paananen. Matti Roineen kaudella 1980-luvun puolella laajennettiin opintotoiminnan käsitettä siten, että siirryttiin valmiista aineistosta erilaisten aiheiden työstämiseen. Ensimmäisenä otettiin käsittelyyn puolueen energiapoliittisen ohjelman luonnos.¹

Opintokerhotoiminnalla oli pitkät perinteet Helsingin sos.dem. naisyhdistyksessä. Kerhotoiminta jatkui keskeytyksettä 1960-luvunkin ajan, eikä ainakaan Hannele Laitisen laatimassa historiikissa viitata television haitalliseen vaikutukseen. Toukokuussa 1964 opintokerholaiset pääsivät jopa esiintymään Yleisradioon ohjelmassa ”Opintokerho kansalaiskasvattajana”. Tehty magnetofoninauhoitus kuunneltiin sitten yhteisessä äitienpäiväjuhlassa.

Opiskeluaiheissa hyödynnettiin 1970-luvulla TSL:n uusia aineistoja kunnallispolitiikasta, ammattiyhdistystoiminnasta ja poliittisesta toiminnasta. Syksyllä 1972 opiskeltiin Yleisradion tarjoamaa sosiaalipoliittikan kurssia. Seuraavana vuonna aloitettiin uudella kerholla ja kuunneltiin Yleisradion englannin kielen Start-kurssia. Johtokunnan kokoontumisissakin hyödynnettiin keskustelun virittäjinä esimerkiksi puolueen ohjelmaluonnoksia eri aiheista.

Opintokerhotoiminnan rinnalla toimi jatkuvasti myös Keskustelijat-kerho, vetäjinä muun muassa Anja Nurminen ja Irja Lönnngren. Kodeissa kokoonnuttiin ja keskusteltiin ajankohtaisista aiheista, vaikkapa Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksista sekä myös erilaisista TSL:n tarjoamista aiheista. Aihealueet sivusivat muun muassa kirkkoa, koulu-uudistusta, työttömyyttä, nukkuvia äänestäjiä, kuluttajakysymyksiä, kansainvälistä avustustoimintaa. Joskus sivuttiin myös kunnallispolitiikan aihepiiriä. Muutakin kerhotoimintaa oli, esimerkiksi järjestötoiminnan ja askartelun kerhot. Yhdistyksen parissa toimi lisäksi Pihlajamäen kaupunginosassa 1970-luvun lopulla kaksi kirjallisuuskerhoa, Pihlajanmarjat ja Pihlajanoksat. Naisyhdistyksen opintokerhotoiminta alkoi kangerrella sitten 1980-luvun alkuvuosina.²

Pihlajamäen sosialidemokraattisella yhdistyksellä oli omaa opintotoimintaa kaupunginosassa aina perustamisvuoden 1963 syyskuusta alkaen. Kunnallispolitiikan opiskelulla aloitettiin ja myöhemmin paneuduttiin sosialidemokratian aatemaailmaan. Kehitysmaiden ongelmia pohdittiin kerhoissa, joita oli johtokunnan, naisjaoston ja nuorisajaoston puitteissa sekä myös koko jäsenistöllä erityisenä keskustelukerhona. TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari kävi 1979 alustamassa tulevan 1980-luvun näkymistä.³

Käpylän sos.dem. työväenyhdistyksessä toiminta oli hyvin vilkasta 1970-luvulla Urpo Paavolan ja varsinkin Seppo Rosenqvistin puheenjohtajakausien aikana

1 Raito 2006, s. 8, 13–14, 22, 26–27.

2 Laitinen 1995, s. 76–79, 80.

3 *Työtä Pihlajamäen hyväksi 25 vuotta 1988* [ei sivunumeroita]

verrattuna edellisen vuosikymmenen hiljaisempaan kauteen. Yhdistyksen keskeisten toimihenkilöiden kunnalliset luottamustoimet lisääntyivät, mikä luonnollisesti heijastui ajankäyttöön. Jäsenmääräkin kasvoi yli sadan. Opintotoiminta vahvistui vuosikymmenen kuluessa, ja siirryttäessä 1980-luvulle toimivat yhtäaikaa sekä kunnallispoliittinen että yhteiskuntapoliittinen opintokerho. Puolueen periaatteellisiin kysymyksiin otettiin myös kantaa.¹

Helsingin Töölössä sosialidemokraattisen yhdistystoiminnan juuret olivat vuodessa 1903. Välillä oli vuosikymmenienkin katkoksia. Sotienjälkeinen hiljainen kausi taittui 1960–1970-lukujen vaihteessa murroksenkaltaiseksi nousuksi. Alle viidenkymmenen jäsenen joukko kasvoi vuonna 1969 jo 69:n suuruiseksi ja kaksi vuotta myöhemmin määrä oli 107. Vuonna 1973 jäseniä oli 205. Töölö sai nopeasti maineen paremman väen ja maisterisocialistien vasemmistohenkisenä yhdistyksenä. Arne K. Leskisen pitkän kauden jälkeen osuustoimintaliikkeen johtavissa tehtävissä olleet Pekka Kuoppala ja Kyösti Suonoja luotsasivat yhdistyksen nousuun, jota 1973 Yleisradion toimittaja Mauri Vakkilainen sitten jatkoi.

Jäsenmäärän kasvu heijastui aiempaa voimakkaampaan kunnallispoliittiseen vaikuttamiseen. Yhdistys esimerkiksi vastusti suunnitelmaa Temppeliaukion kirkon rakentamiseksi. Paikalle piti toteuttaa lastentarha. Opintotoiminta sai ajankohdasta voimakkaan sysäyksen. Opintokerhoja muodostettiin innolla 1970-luvun alkuvuosina ja ne toimivat vireästi. Aihepiireinä olivat esimerkiksi liike- ja talouspolitiikan kysymykset, sosialismin teoria, austromarxismi, tasa-arvoasiat, suomalaisen työväenliikkeen historia ja ekologia. Opintotoiminta alkoi hiipua 1980-luvun alkuvuosina, mutta vuosikymmenen lopulla virisi vielä ahkeraa opiskelua ekologisessa opintokerhossa.²

Helsingin sos.dem. piiriin puitteissa olivat pitkään hyvin suosittuja sos.dem. kerhon eli niin sanotun tiistaikerhon tilaisuudet kerran kuukaudessa. Niihin osallistui jäsenistöä lavealti, aatteellisesti oikealta keskelle ja vasemmalle. Esimerkiksi vuonna 1960 osallistujia oli keskimäärin 70. Yhtenä esimerkkiaiheena oli koulukysymys, josta alustivat pääjohtaja R. H. Oittinen ja kansakoulunopettaja Inkeri Airola. Seuraavana vuonna oli alustajana TSL:n Arvi Hautamäki, joka puhui sosialidemokratian aatteesta. Yhtenä vuoden 1962 teemana oli ”Sosialismin edellytykset tämän päivän Suomessa”, alustajina Väinö Liukkonen Työväen Akatemiasta ja tohtori Mauno Koivisto. Mainittakoon vielä yhtenä esimerkkinä näistä keskusteluilloista vuodelta 1963 TSL:n pääsihteerin Olavi Hurrin alustus aatteellisuudesta, mitä se on ja mitä se ei ole.³

Kun TSL:n Helsingin opintojärjestö saatiin viimeisenä perustetuksi, pääkaupungin sos.dem. piiri ryhtyi hyödyntämään sen asiantuntemusta omassa koulutus-

¹ Saarentaa 1986, s. 30, 32.

² Myller 2003, s. 23–25, 27, 29, 31.

³ Simola 2014 a 21–24.

toiminnassaan, erityisesti vuodesta 1974 alkaen piirisihteeri Esko Niemisen aikana. Sen avulla toteutettiin esimerkiksi Viljo Ripatin johdolla uusien jäsenten koulutusta niin sanotun puoluekoulun muodossa. Koulutuksessa oli eri linjoja ja niillä vetäjinä Per-Erik Förars, Seppo Rätty ja Markku Pohjola. Esimerkiksi 1977 todistuksen sai 57 henkilöä. Opiskeluaiheina olivat muun muassa ideologiset kysymykset, ammattiyhdistysliike, yhteiskunnan toiminta, kunnallispolitiikka ja valtiosääntöuudistus. Opintojärjestöllä oli toki muutakin toimintaa, kuten esimerkiksi kursseja, luentoja, ja myös tutustumisretkiä tehtiin muun muassa Kotkaan, Hämeenlinnaan ja Tampereelle.¹

VANTAALLA JA ESPOOSSA...

Edellä kerrottiin, kuinka Tikkurilan työväenyhdistyksen jäsen Evi Vesa patisteli yhdistystään vuoden 1969 alussa käynnistämään jälleen opintotoimintaa. Hänen innostuksensa heijastui muihinkin. Vuoden 1971 lopulla yhdistys liittyi perustettuun TSL:n Helsingin maalaiskunnan opintojärjestöön; myöhemmin nimeksi tuli Vantaan opintojärjestö. Sen kautta saatiin lisää virikettä opintotoimintaan ja myös tietoa Sivistysliiton laatimista opintoaineistoista. Pitkästä aikaa päästiinkin opinnoissa liikkeelle. Ensimmäisenä opintoasiamiehenä oli Niilo Sjögrén ja seuraavana Jorma Ojanne.

Vuonna 1972 opiskeli Tikkurilan työväenyhdistyksen kahdessa opintokerhossa yhdistyksen uudella talolla, Tikso-kellarin tiloissa, kummassakin noin 15 henkilöä. Keväällä esillä oli ”Politiikan peruskoulu” ja syyskaudella paneuduttiin puolestaan kunnallispolitiikan aineistoon. Esimerkiksi 1976 tartuttiin uudelleen kunnallispolitiikkaan. Lisäksi yhdistyksen parissa käynnistettiin erityinen puoluekoulu. Sen luennoilla keskityttiin erityisesti periaateohjelmaan ja puolueen erityisohjelmiin sekä tarkasteltiin työväenliikkeen suhdetta sosialismiin. Opettajina ja luennoitsijoina toimivat yhdistyksestä pitkäaikainen puheenjohtaja Matti Virtanen sekä aikaisempi varapuheenjohtaja ja sihteeri Aarno Tahvanainen, kunnankamreeri Erkki Veräjänkorva sekä TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari ja Työväen Akatemian rehtori Arvo Santonen.

Seuraavana vuonna 1977 opintokerhon aineita olivat aatehistoria, yhteiskunta- ja ammattiyhdistyspolitiikka sekä puhe- ja esitystaito. Myöhemmin paneuduttiin esimerkiksi sosialidemokratian perusteisiin TSL:n opintoaineiston avulla. Kerholaisten ja kurssilaisten määrä oli verrattain pieni yli 400 jäsenen (1978) yhdistyksen kokonaisuudesta, mutta Erkki Vasaran sanoin ”kursseilla istuivat ennen muuta ne, joille oppimastaan myös oli käytännön hyötyä”. Ja hyötyä voidaan ymmärrettävästi mitata erilaisin tavoin.

---

¹ Tuomisto 1992, s. 37–38; Tuomisto 1999, s. 30–32.

Sivistystyöhön herääminen heijastui myös työväenyhdistyksen perinteiseen kirjastotoimintaan. Se heräsi 1970-luvulla uudelleen eloon ja kirjamääriä kartutettiin erityisesti työväenliikettä käsitelleillä teoksilla. Kirjasto oli jäsenistölle avoinna aina kuukausikokousten iltoina.¹

Rekolan taajamassa pääradan varrella asui 1920-luvun alussa noin 300 henkilöä. Vuonna 1924 perustettiin työväenyhdistys. Työväentalon hankkimisesta tuli pitkälinen ponnistus noin 30–35 jäsenen suuruiselle yhdistykselle. Kolmekymmenluvun lopulla onnistuttiin ostamaan sopiva tontti. Tosin sitä ei haluttu myydä yhdistykselle, mutta puolueen järjestösihteeri Kalle Lehmus suostui tulemaan avuksi ja hiljaiseksi välikädeksi, kertoo Toivo Laine historiikissa. Aikanaan talo valmistui, ja 1950-luvulla siellä ryhdyttiin esittämään elokuvia. Kino Rekola toimi sitten vuosikymmeniä. Omalla talolla oli myös teatteritoimintaa ja lisäksi työväenyhdistyksen opintokerhoilla oli hyvät tilat oman kurkahirren alla.²

Espoon kauppalan väkiluku kasvoi pääkaupungin kupeessa, ja 1970-luvun alussa asukkaita oli jo lähes 100 000. Vuonna 1972 siitä tulikin kaupunki. Useimpiin taajamiin oli saatu kasvun myötä perustetuksi myös työväenliikkeen järjestöjä. Monissa oli opintotoimintaa, ja yhteiselimeksi muodostettu TSL:n Espoon opintojärjestö auttoi ja koordinoi sitä. Kauniaisissa toimineen Työväen Akatemian vaikutus säteili silläkin tavalla, että yhdistykset saattoivat kokoontua opiston tiloissa omiin keskustelu- tai juhlatilaisuuksiinsa. Näin toimi esimerkiksi Kauniaisten sos.dem. työväenyhdistys sen jälkeen, kun se hiljaiselon jälkeen alkoi 1960-luvun loppupuolella virkistyä.³

Hyvä esimerkki TSL:n opintojärjestön toiminnasta on Espoon Leppävaarasta vuodelta 1971. Paikallinen sos.dem. työväenyhdistys oli 1960-luvun mittaan hetkellisesti heikentynyt, vaikka rutiinikokoukset sentään hoidettiin omassa Kerhotalossa Lintuvaaran Pakastiaisenkujalla. Alaosastot toimivat vaatimattomasti, opintokerhoakaan ei ollut. Alueen voimakas kasvu ja mahdolliset kaavoitusratkaisut kyllä kiinnostivat.

Kun omat voimat eivät riittäneet, TSL:n opintojärjestö tuli sopivasti apuun ja toteutti Leppävaarassa kauppaopiston tiloissa maaliskuussa 1971 kaksipäiväisen Yhdyskuntasuunnittelu- ja aluerakentamisseminaarin. Se oli osallistujille ilmainen, eikä ovelta katseltu kenenkään jäsenkirjoja. Ohjelmassa oli alustuksia ja keskustelua yleiskaavasta, kunnallistekniikasta ja myös asukkaiden oikeusturvasta. Seminaari antoikin uutta puhtia ajankohtaisten kaavoituskysymysten seuraamiseen ja muutenkin alkoi yhdistystoiminta uudelleen vilkastua.⁴

1 Vasara 2000, s. 437, 481–482, lainaus, s. 481.

2 *Rekolan Työväenyhdistys* 1994, s. 3–6, 10, 13.

3 Tuomisto 1978, s. 49–53.

4 Tuomisto 2011, s. 228–229, 245–246.

TSL:n Uudenmaan piirijärjestö perustettiin 1973 Helsingin työväentalolla kuuden opintojärjestön voimin, kuten edellä kuvattiin. Pian niitä perustettiin lisää, ja myös opintokerhojen määrä kasvoi. Esimerkiksi maaliskuussa 1974 piirin alueella toimi 304 opintokerhoa. Espoossa oli 96, Järvenpäässä 20, Lohjalla 32, Nurmijärvellä ja Loviisassa yhdeksän, Hyvinkäällä 76, Keravalla 15 ja Vantaan opintojärjestössä 35 kerhoa. Vuosina 1981–1983 päästiin yli 700 kerhoon, mutta sen jälkeen lukemat alenivat.

Kai Hurskaisen mukaan piiritoiminnan kohokohtia oli esimerkiksi lokakuussa 1978 Martinlaakson koululla Vantaalla järjestetty Lue lapselle -seminaari ja kulttuuritapahtuma. Pääjuhlan juonsi ja siinä myös esiintyi läänintaiteilija Jani Uhlenius. Muun muassa lasten ohjelmaryhmä Pisara sekä Hyrylän ja Koivukallio-Rautkallion nuoret kotkat esittivät ohjelmaa. Kirjailijan sanan esitti Kaarina Helakisa, Lapsen vuoden suunnitelmista kertoi kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho ja lisäksi Lasten kulttuuritoimikunnan työstä kertoi kulttuurisihteeri Pekka Gronow.¹

FORSSASTA VAMMALAAN, NOKIALLE JA MESSUKYLÄÄN...

Forssan työväenyhdistyksellä oli talollaan perinteisesti monipuolista kulttuuritoimintaa, muun muassa musiikkia, kuorolaulua ja työväenteatteria. Kuusikymmenluvulla toimi vapaamuotoinen Maanantaikerho, joka keräsi parikymmentä kertaa vuodessa lähinnä naisia ja eläkeikäisiä keskustelutuokioihinsa. Kahvi maistui ja kirjoja luettiin. Joskus tehtiin retkiäkin. Kimmo Ikosen mukaan varsinainen opintokerhotoiminta jäi katkelmalliseksi vielä 1960-luvun puolivälissä, mutta 1967 johtokunta elvytti kerhotoiminnan uudelleen TSL:n kirjekurssia opiskellen. Seuraavana vuonna muodostettiin yhdistetty opinto- ja keskustelukerho. Pian vilkastui opiskelukin, ja vuoroviikoin alkoi kokoontua kaksikin TSL:n opintokerhoa. Kalle Sjöroos ohjasi kerhoa, jonka aiheena oli ”Määrätietoiseen kunnallispolitiikkaan” ja Erkki Palménin puolestaan kerhoa ”Taloudelliseen kansanvaltaan”.

Opintoaineisto ”Politiikan peruskoulu” veti vuonna 1970 mukaansa jo yli 40 kerholaista, jotka muodostivat kaikkiaan kahdeksan eri kerhoa. Nuorten kerhon ohjaajana Forssassa oli Isto Hannula. Sama TSL-aineisto viritti kerhotoimintaa monissa yhdistyksissä. Ja kun alkuun oli päästy, jatkui toiminta vilkkaana koko 1970-luvun ajan. Pieni notkahdus tapahtui 1977, mutta esimerkiksi kunnallisvaalivuonna 1980 työväenyhdistyksen opintokerhoissa oli toista sataa kerholaista.²

Sosialidemokraattinen yhdistystoiminta vahvistui Vammalan ja Tyrvään seudulla 1960-luvun lopulta alkaen. Vuonna 1972 elvytettiin toimintaan Tyrvään sos.dem.

¹ Kai Hurskainen: Työväen Sivistysliiton Uudenmaan piirin kehitysvaiheita, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2009, s. 50; ks. myös *Sisukasta sivistystyötä* 2008, eri kohdin.

² Gyllén, Huttu, Ikonen ja Isotalo 1989, s. 293–294, 320–321.

kunnallisjärjestö ennen kuin Tyrvää ja Karkku liitettiin Vammalaan. Opintotoiminta oli ollut vähäistä niin puolueosastoissa kuin ammattiyhdistysliikkeessäkin, kuten Jarmo Metsälä on luonnehtinut historiikissa. Valmistelutoimien seurauksena Vammalan sosialidemokraatit, Tyrvään sosialidemokraatit ja Kiikan työväenyhdistys perustivat Vammalan seudun opintojärjestön tammikuussa 1973. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Matti Pohja. Toiminta laajeni nopeasti myös Mouhijärven suuntaan. Tamperelainen opintoneuvoja Yrjö Vuolio auttoi alkuvaiheissa toiminnan käynnistämässä.

Lokakuussa saatiin ensimmäiseen yleisötilaisuuteen, systempaukseen, lisää apua Tampereelta. V. O. Veilahti esitelmöi, ja trubaduri Ilmo Korhonen lauloi, sekä lisäksi Vammalan työväenopiston tanhupiiri esiintyi. Myöhemmin joulukuussa 1973 opintojärjestö osallistui Porissa TSL:n Satakunnan piirin perustamiseen. Vuoden 1974 systempauksessa oli puhujana kansanedustaja Pirkko Työläjärvi. Opintojärjestön toimintaa helpotti hieman pääsy kunnallisten avustusten pariin, mutta jatkuvasti elettiin niukkoja aikoja. Jäsenjärjestöjen opintotoimintaa pyrittiin vahvistamaan kouluttamalla opintosihteeireitä ja -neuvoja. Yhtenä kouluttajana oli Etelä-Hämeen piirin sihteeri Erkki Koljonen.

Kun opintojärjestön lisääntyvän jäsenistön painopiste siirtyi 1975 vahvemmin ammattiyhdistysliikkeen puolelle, siihen suuntaan painottuivat myös henkilövalinnat ja toiminnan painopisteet. Kurssi- ja opintotoiminnassa siirryttiin vahvemmin työpaikkojen opintotoimintaan ja ay-opintoihin. Koulutusta suunnattiin kyllä myös kunnallisille luottamushenkilöille ja vaaliehdokkaille. Puoluekoulujakin toteutettiin. Seuraavina vuosina olivat yksittäisinä kohokohtina muun muassa suositut työväenlauluillat, vanhan ajan työväenilmat ja esimerkiksi marraskuussa 1976 Vammalan kaupungintalossa kirjallisuusilta. Alustajana oli kirjailija Pentti Holappa. Kulttuuritoiminta lisääntyi vilkastuvan toiminnan aikana erityisesti vuodesta 1982 alkaen. Esimerkiksi syyskuussa 1983 tutustui harrastustöiden näyttelyyn yli 1 300 henkeä. Seuranneina vuosina opintojärjestön tapahtumissa nähtiin ja kuultiin monia tunnettuja kulttuurihahmoja: esimerkiksi laulajat Vera Telenius, Katri-Helena, Anneli Saaristo ja Veikko Lavi, lausuja Veikko Sinisalo sekä sanan, huumorin ja harmonikan taituri, kansanedustaja Timo Roos.¹

Nokian työväenyhdistyksen historiatoon kuvauksessa opintotoiminta liittyi yhdistyksen naisjaoston toimintaan. Kuten esimerkiksi Iisalmessa myös Nokialla jaosto pyrki tarmokkaasti muistuttamaan, etteivät naiset ole yhdistystoiminnassa vain kahvinkeitäjiä. Kuitenkin vielä 1970-luvulla naisten osuus työväenyhdistyksen johtokunnassa oli Kirsti Stenvallin mukaan verraten vähäinen.

Osa kuusikymmenluvun jäsentulvasta suuntautui Nokiallakin naisjaostoon. Toiminta vilkastui, vaikka suuri osa toiminnan vetäjistä oli edelleen samoja kokeneita

---

¹ Metsälä 1993, s. 8–32, 45–49.

hahmoja. Jaosto osallistui ukkoyhdistyksen poliittiseen ja vaalitoimintaan, mutta myös omia kokouksia pidettiin. Mukana oli joskus naispiirin sekä TSL:n kerhotoiminnan edustajia. Keskusteluaiheet vaihtelivat perheen asemasta kunnallisten lautakuntien työhön. Esimerkiksi 1973 naisjaosto teki teatterimatkan ja myös sosialidemokraattien maakuntajuhlille osallistuttiin. Kerhoiltoja oli tuon vuoden kuluessa neljä.¹

Kirjallisuus oli Sirkka Merikosken kuvauksen perusteella keskeisenä aiheena Hämeessä Messukylän sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhossa 1970-luvun alkuvuosina. Pienen tauon jälkeen aloitettiin uudelleen 1969 ajatuksella ”kartuttaa tietojamme yhteiskunnallisista asioista”. Vuonna 1972 kerhossa luettiin kolmea kirjaa: ensin tarkasteltiin *Saastuvaa elinympäristöä*, seuraavaksi Martta Salmela-Järvisen muistelmia *Kun se parasta on ollut*. Siitä jatkettiin aiheesta ihan toiseen: sos.dem. nuorten julkaisemaan Ernest Mandelin teokseen *Lyhyt johdatus marxilaiseen kansantaloustieteeseen*. Seuraavana vuonna kerhossa tartuttiin Väinö Linnan vaikuttavaan teossarjaan *Täällä Pohjantähden alla*.²

LAAJALLA POHJANMAALLA...

Pohjanmaan työväenliikkeen historia -teoksessaan Olavi Hurri kuvaili, että jonkinmoisen tauon jälkeen Seinäjoki heräsi opintojärjestökauteen vuonna 1964. Lisäksi uudet opintojärjestöt perustettiin seuraavana vuonna Vaasaan ja 1967 Alavudelle. Nämä kolme muodostivat sitten maakunnalliseksi yhdyssiteekseen TSL:n Pohjanmaan piirin huhtikuussa 1974. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Aarre Kari Alavudelta vuoteen 1979 saakka. Seuraavana oli kokkolalainen Eila Pohjonen vuosina 1980–1984 ja häntä seurasi Maija Salminen Seinäjoelta. TSL:n piiritoimisto avattiin Seinäjoelle vuonna 1976.

Tavanomaiseen sosialidemokraattien piiri- tai yhdistyshistoriakirjaan verrattuna Olavi Hurri on koonnut teokseensa poikkeuksellisen runsaasti TSL-aineistoa; voi varmasti sanoa, että se on hyvin ymmärrettävää. Kerhokaudella 1973–1974 Seinäjoella toimi kaikkiaan 50 opintokerhoa, Vaasassa 44 ja Kokkolassa 35. Pietarsaareissa oli 16, Nurmossa seitsemän, Kauhajoella kuusi, Ähtärissä ja Toholammilla viisi ja Kannuksessa neljä kerhoa. Eniten kerhoja (47) oli sos.dem. puolueosastoissa, seuraavaksi eniten sos.dem. nuoriso-osastoissa ja -jaostoissa (32), naisyhdistyksissä ja jaostoissa (14). Esimerkiksi Metallityöväen ammattiosastoissa oli yhteensä 14 kerhoa ja Paperityöntekijöillä 10. Eläkkeensaajilla oli seitsemän kerhoa, mutta heidän osuutensa kasvoi kuten muuallakin.

¹ Puutio ja Stenvall 1995, s. 257–259.

² Merikoski 2019, s. 76, 79–80, lainaus, s. 76.

Vuonna 1977 Pohjanmaalla ilmoitettiin jo 535 opintokerhoa, joista valtionavun sai yhteensä 457. Seuranneina vuosina päästiin 500 kerhon paikkeille. Erityisesti EKL:n kerhomäärä kasvoi, huippuvuosina 200–270:n paikkeille. Opintokeskuslain jälkeen vilkastui myös kurssitoiminta. Vaasan läänin alueella TSL:n järjestöt järjestivät 1970-luvun loppupuolella vuosittain toista sataa kurssia, joille saatiin valtionapu. Esimerkiksi 1981 kurseja oli 231. Opintoinnostus alkoi kuitenkin hiljalleen laantua 1980-luvun mittaan. Huhtikuussa 1974 perustettu Pohjanmaan TSL-piiri järjesti 1970-luvulta alkaen myös runsaasti erilaisia kulttuuritilaisuuksia, työväen kulttuuritapahtumia, konsertteja, kuvataideleirejä, perinneretkiä ja kirjoituskilpailuja.¹

KOILLISMAAN TYÖLÄISTAPAHTUMAT

TSL:n Koillismaan opintojärjestö sai alkunsa 1974.² Suurena taustatekijänä oli Kuusamossa ja Pudasjärvellä opettajana toimineen Pertti Hyvösen henkilökohtainen innostus. Hän ryhtyi yhdessä TSL:n Oulun piirin sihteerin Eino Skantsin kanssa kehittämään ajatusta alueellisesta työväen kulttuuritapahtumasta. Siitä seurasi sitten opintojärjestön perustava kokous Kuusamon sos. dem. työväenyhdistyksen omistamalla Tetrahallilla. Paikalla oli parikymmentä henkilöä kolmen kunnan eli Kuusamon, Taivalkosken ja Pudasjärven sosialidemokraattisista yhdistyksistä ja myös ammattiyhdistysväkeä. TSL:n edustajana oli pääkaupungista matkannut opintojohtaja Teuvo Ikonen. Hyvönen valittiin ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.

Myöhemmin Pertti Hyvönen muisteli, ettei Koillismaa ole ollut varsinkaan sosialidemokraattiselle työväenliikkeelle helppoa aluetta. ”Kepulais-laestadiolainen ahdas ilmapiiri tuntuu ajoittain tukahduttavalta.” Kuitenkin sosialidemokraatit halusivat kehittyneellä uudella Työläistapahtumalla ”yhdistää vähäiset joukot”. Uudessa opintojärjestössä haluttiin näyttää, että ”meitäkin näiltä kairoilta löytyy ja että työväenkulttuuri elää”. Työläistapahtuman ohella oli vuosittain muutakin toimintaa: opintokerhoja, lyhytkurseja, oma kuorokin toimi, samoin näytelmäryhmä. Ovet olivat auki muillekin kuin sosialidemokraateille, jäsenkirjaa ei edellytetty.

Ensimmäinen Työläistapahtuma järjestettiin elokuun alussa 1975 Kuusamossa. Oikeastaan se koostui useista yksittäisistä tapahtumista 2.–19. elokuuta.³ Jatkossakin tapahtuma tukeutui kolmeen pilariin, kuten Hyvönen on kuvannut. Yhtenä niistä oli TSL:n piiri ja paikallinen opintojärjestö, jotka kahdestaan vastasivat kokonaisuudesta,

¹ Hurri 1991, s. 361–369.

² *TSL vuonna 1974*, s. 12.

³ *TSL vuonna 1975*, s. 39.

myös kulttuuriohjelmasta. Kun järjestäjänä oli TSL, avautuivat monien työpaikkojen ja laitosten ovet. Kunnallisia avustuksiakin oli mahdollisuus saada.

Toisena oli Oulun sos.dem. piiri, jolla oli jo ollut muutaman kerran kesäisiä retkeilypäiviä. Jatkossa retkeilypäivien marssikulkue ja juhla muodostivat työläistapahtumaan pääjuhlan. Kolmannen tukipilarin muodosti ammattiyhdistysliike, jolla oli alueella liittokohtaisia järjestötapaamisia, etenkin kunkin sos.dem. ryhmän osalta. SAK:n ohella tapaamisia järjestivät muun muassa STTK, Teknisten liitto ja Teollisuustoimihenkilöt. Enimmillään Työläistapahtuman yhteydessä saattoi Hyvösen muistaman mukaan olla 15 eri liittojen järjestötapaamista. Näiden lisäksi tapahtumassa oli runsas TSL:n jäsenjärjestöjen edustus, Eläkkeensaajista nuoriin kotkiin ja sos.dem. naisiin, raittiusjärjestöstä sosiaali- ja terveystalouden, koulutusalaan sekä liikuntaan saakka, TUL ja Työväen kuntoliitto mukaan lukien. Näyttävästi olivat varsinkin alkuvuosina mukana myös E-osuusliike sekä muut työväen taloudelliset laitokset. Kaikki erilliset tapahtumat yhteen laskien saattoi jonakin vuonna osallistujia kertyä jopa 10 000.

Puhujiksi saatiin ministereitä ja ay-liikkeen johtoa, muun muassa Pirkko Työläjärvi, Ulf Sundqvist, Matti Ahde, Sulo Penttilä ja Kunto Kaski. Myöhemmin 1980-luvulla nähtiin ja kuultiin myös Kalevi Sorsaa ja Pertti Viinasta. TSL:n puheenjohtajat ja pääsihteerit kävivät hekin.

Alun alkaen Työläistapahtuman ajatus oli, että se toteutettaisiin aina Koillismaalla, mutta käytännössä se lähti kiertämään Oulun lääniä. Tapahtuma vakiintui kahdeksan päivän mittaiseksi. Kulttuuritarjonnassa oli heti ensimmäisellä kerralla työpaikka-, laitos- ja ulkoilmakonsertteja. Kuvataideleiri kokosi omat osallistujansa. Nuorilla oli omia tapahtumia Liikeliiton Karhurannassa. Ainakin kansanedustaja Liisa Jaakonsaari oli siellä joskus mukana ”henkeä nostattamassa”, muisteli Pertti Hyvönen.

Ensimmäiseen tapahtumaan liittyi venäläisen elokuvan viikko. Musiikkiohjelmaa tarjosivat alkuvaiheissa esimerkiksi Teuvo ”Teukka” Romppanen Rovaniemeltä ja Kajaanin Big Bandin kvartetti Ilja Saastamoisen johdolla. Muistiin tallentuneita vaikuttavia esiintyjä olivat muun muassa Oulun kisällit, oululainen Junttavoksi, Eteenpäin-ryhmä Taivalkoskelta ja Nuori Voima Ylivieskasta. Myöhemmin esiintyjinä olivat muun muassa Pertti Haipola ja Monitoimi sekä Erkki Keinänen.¹

Pitkäaikainen puheenjohtaja, kuusamolainen Maija Korpela kertoi elokuussa 1993 Koillismaan opintojärjestön syysjuhlan yhteydessä paikalliselle sanomalehdelle Työläistapahtuman edelleen jatkuneesta perinteestä. Opintokerhojen rinnalla kiinnostavimpia olivat tuolla hetkellä tietokonealan ja luovan ilmaisutaidon kurssit. Juhlapuheessa lehtori Seppo Ervasti toi esiin Kuusamon erityispiirteitä, jotka vaikeuttivat

¹ Kuvaus pohjautuu Pertti Hyvösen kirjeeseen 25.8.1993 kirjoittajalle, myös lainaukset; Hyvönen toimi sittemmin pitkään Pohjolan opiston opettajana Haukiputaalla, jatkaen edelleen myös TSL:n Oulun piirin puheenjohtajana ja Työläistapahtuman järjestelyissä.

työväenliikkeen toimintaa. Niinpä ”työväenaatteesta puhuttiin hissuksiin ja rauhallisesti”, hän arvioi. ”Työväestön osuus kuusamolaisessa henkisessä kulttuurissa ei ole ollut näkyvä, mutta kuitenkin se on ollut köyhän kansan käyttövoimana.”¹

TOIMINTAA JA OPINTOJA LAPIN SUUNNALLA

Länsi-Lapissa Muonion sosialidemokraattien uusi toiminnallinen nousu tapahtui hiljaisten vuosien jälkeen vuoden 1968 alussa. Matkustajakoti Oloksen baarissa pidetyssä kokouksessa oli silloin koolla parikymmentä henkilöä, muun muassa kansanedustaja Urho Knuuti ja piirisihteerit Martti Ristimäki. Mukaan saatiin vähitellen aivan uusiakin jäseniä. Puheenjohtajana oli Väinö Saarensalmi ja sihteerinä Esko J. Ojala. Erityisesti syksyn kunnallisvaaleihin valmistautuminen kiinnosti, mutta myös Paasion kuuluisat piirut ja puolueen eheytyminen myötävaikuttivat ja innostivat. Ojala valittiinkin kunnanvaltuustoon. Hänestä tuli sittemmin yhdistyksen puheenjohtaja.

Puoluesihteerit Kalevi Sorsan vierailu paikkakunnalla marraskuussa 1969 herätti paljon mielenkiintoa. Kuulijoita oli runsaasti. Myös Sivistysliitto antoi yhdistystoiminnan kasvulle oman sysäyksensä, kuten Seppo Lehtimäki on kertonut: ”Työväen Sivistysliiton viihdekabaree Muonioissa ja muualla jokivarressa oli piristysruiske.” Vuonna 1971 yhdistykseen valittiin ensi kerran opintosihteerit: Väinö Saarensalmi. Seuraavasta vuodesta alkoi Seppo Lehtimäen aika opintosihteerinä. Hänet valittiin myös Ojalan rinnalle valtuustoon.

Toiminnallisesta noususta kertoi sekin, että vuoden 1976 kunnallisvaalien tuloksena sosialidemokraateilla oli jo neljä paikkaa. Kunnalliselämään pyrittiin vaikuttamaan monin tavoin. Siinä hyödynnettiin muun muassa TSL:n opintoaineistoja, muun muassa *Politiikan peruskoulua*, *Demokraattisen sosialismin perusteita* ja myöhemmin *Sosialidemokratian suuntaa*. Opintotoiminnalla oli paljon merkitystä jäsenhuollossa, jäsenistön keskinäisessä yhteydenpidossa. Myöhemmin virisi myös näytelmäryhmien toimintaa ja kisällilaulutkin kaikuivat.

Vasemmistopuolueilla oli yhteistoimintaa Tornionjokilaakson alueella, Tornion- ja Muonionjokien varrella. Laajimmillaan epävirallisessa yhteistyöelimessä oli mukana yhdeksän yhdistystä aina Ylitorniolta Muonioon. Lisäksi saatiin toimimaan TSL:n Länsirajan opintojärjestö. Se paneutui erityisesti opintotoimintaan ja kulttuuriaiheisiin, mutta myös Länsi-Lapin alueiden muita ajankohtaisia aiheita käsiteltiin. Jonkin verran oli myös sosialidemokraattista ja sivistisyhteistyötä yli valtakunnanrajan Ruotsiin. Muun muassa keskusteltiin lossiliikenteen ja ylikulun vaikeuksista.

¹ Koillissanomat 30.8.1993, myös lainaukset (uutisjuttu kirjoittajan hallussa; kirjoittaja vei tapahtumaan TSL:n tervehdyksen). – Kahta vuotta myöhemmin 1995 Oulun piiri järjesti Työläistapahtumansa 21. ja samalla viimeisen kerran (Pikkusaari 2014, s. 283–284).

Yhdistykseen perustettiin nuorisajaosto lokakuussa 1971 sekä naisjaosto seuraavana vuonna. Nuoret kotkat aloittivat toimintansa 1973. Ylimuonion Utkujärvelle saatiin 1970-luvun lopulla aikaan erityinen kurssikeskus. Sosialidemokraattisen nuorison keskusliitto osti Metsähallitukselta 9,5 hehtaarin suuruisen maa-alueen Utkujärven rannalta ja samalla kaksi joutilasta tukkikämppeä.¹

Taustalla oli se, että nuorisoliitto oli jo pitempään havitellut itselleen sopivaa koulutuspaikkaa, kuten Kari Pikkarainen on muotoillut. Eteläisen Suomen hintataso osoittautui kuitenkin aivan liian korkeaksi puheenjohtaja Pekka Sarkkisen ja tilintarkastaja Kalevi Rajalan etsiskelyissä. Esko J. Ojalalta saadun vinkin perusteella löytyi Utkujärven paikka.

Kunnostustyöt tehtiin pääosin talkoilla. Nuorisoliiton Lapin piirillä oli hankkeessa tekemistä. Muonion sosialidemokraatit huolehtivat paikan päällä keskuksen käytön järjestelyistä ja voivat samalla pitää sitä omana ”työväentalonaan”. Taustalle muodostettiin 1978 rekisteriin merkitty Työläisnuorison kasvatusta, retkeily ja tuki ry. Nimi kertoi lähes ohjelman muotoisena yleisistä toiminnan muodoista. Nimi lyheni 1996 muotoon Työläisnuorison tuki ry. Sääntöjen tarkoituksena mainittiin erääksi tavoitteeksi ”luoda edellytyksiä työelämässä mukana olevien nuorten aatteelliselle ja sivistykselliselle kasvatustoiminnalle”. Perustajat olivat SNK, SNK:n Lapin piiri ja Muonion sos.dem. työväenyhdistys. Pian tulivat mukaan vielä Työväenlehdistön kannatusyhdistys ry ja Nuorten puolesta ry.

Utkujärvellä järjestettiin tilojen valmistumisesta alkaen monenlaisia kursseja sekä koulutus- ja keskustelutilaisuuksia. Siellä majoittui myös lomalaisia sekä retkeilijöitä, tunturimaastossa samoavia ryhmiä, nuoria ja varttuneita, koululaisia, ammattikoululaisia, ammattiliittojen jäseniä. Vieraskirjaan kirjoittivat nimiään useat pohjoismaiset kävijät sekä joskus myös itänaapurista tulleet neuvostoliittolaiset vieraat. Muoniolaiset järjestivät siellä joitakin tilaisuuksiaan. Jonkin kerran siellä pidettiin myös seurakunnan tapahtumia, esimerkiksi kauniiden joululaulujen merkeissä.²

Länsirajan tuntumassa oli monenlaista yhteistyötä akselilla Suomen TSL – Ruotsin ABF. Vuonna 1985 heräsi ajatus metsä- ja uittotyöperinteen keräämisestä Tornionjoen-Muonionjoen alueella.³ Vakituiset uittot jokivarsilla olivat loppuneet vuonna 1971. Kahden sivistysliiton yhteistyöhön liittyivät Suomen maaseututyöväen liitto (edustajana Eino Vaattovaara Sieppijärveltä) ja Ruotsin metsätyöväenliitto (edustajana Göte Hurtig, Svenska Skogsarbetareförbundet). TSL:n edustajia olivat Heikki Lensu Rovaniemeltä, Sakari Palviainen Ylitorniolta ja Seppo Lehtimäki Muoniosta. Vastaavasti rajan

¹ Lehtimäki 1978, s. 58–77; Ojala, Esko J.: Lapin sosialidemokratia. Sosialistinen Poliitiikka 3/1986, s. 27–31.

² 25 vuotta työläisnuorten puolesta 2004, s. 6–7, 10–12, 48–50, lainaus, s. 11.

³ Perinteenkeruusta ks. Vuokko Marttala-Hurri: Lapin piirillä kaksi vahvaa aluevaltausta: Tietokoneet ja uittoperinne. Aikamerkki 2/1990 (Marttala-Hurri 1990), s. 24–25.

toiselta puolelta olivat ABF:stä mukana Aino Keisu Övertorneåsta, Tore Lagnevall Haaparannasta sekä Bengt Niska, Göte Liminga ja Valborg Mella Pajalasta.

Ensin laadittiin aihepiiristä opintoaineisto, seuraavaksi koulutettiin opinto-ohjaajia, jotka vuorostaan perustivat opintokerhoja Tornionjokilaakson jokaiseen kuntaan. Usean vuoden kuluessa kerholaiset sitten nauhoittivat uittomiesten haastatteluja rajan molemmin puolin. Myös valokuvia koottiin, tehtiin videofilmiä ja kesäisin järjestettiin näyttäviä uittojuhlia. Kouluilla kiersi aineistosta koottu tietopaketti. Kerätystä aineistosta koottiin 1991 myös valikoima tekstejä antologiaksi, suomeksi, ruotsiksi ja metsätyömiesten omilla meänkielen murreilmaisuuilla kuvineen, runoineen, piirroksineen ja karttoineen.¹

SAKARI KIURUSTA ARVO SALOON

Pitkän linjan tiedotusmies ja kansansivistäjä Sakari Kiuru aloitti TV 1:n ohjelmajohtajan tehtävään valittuna vuoden 1974 alussa. Hän jatkoi samalla edelleen Sivistysliiton puheenjohtajana, mutta halusi myöhemmin 1978 luopua kesken kaksivuotiskautensa. Sittemmin Sakari Kiuru toimi vuosien 1980–1989 ajan yksimielisesti valittuna Yleisradion pääjohtajana.²

Huhtikuun edustajakokous 1978 myönsi Kiurulle eron ja valitsi seuraajaksi 45-vuotiaan kirjailija Arvo Salon. Samassa kokouksessa valittiin Salon tilalle liittotoimikunnan jäseneksi kansanedustaja, filosofian maisteri, oikeustieteen kandidaatti Kaarina Suonio. Hän oli myös Helsingin kaupunginvaltuutettu ja oli toiminut työurallaan muun muassa kirjastoamanuenssina sekä oikeusministeriön vankeinhoitotutkimuksen psykologian ja kasvatusopin opettajana.³

Kuten Jussi Pikkusaari on luonnehtinut, Salo oli TSL:n viimeinen puheenjohtaja, joka kohosi tehtäväänsä liiton toiminnan parista. Edellä on kerrottu, että hän oli osallistunut muutamien alatoimikuntien toimintaan, kirjoittanut 1960-luvulta alkaen liiton lehteen ja ollut alustajana erilaisissa tilaisuuksissa. Vuodesta 1971 alkaen hän oli lisäksi ollut liittotoimikunnan jäsen. Salo oli jo 1961 valittu TSL:n kirjalliseksi sihteeriksi ja Työläisopiskelijan toimittajaksi, mutta hän ei ottanut tehtävää vastaan. Sivistysliiton avara työmaa näkyi jonkin kerran Arvo Salon runoudessakin.

Salo oli monella tavalla julkisuudessa tunnettu henkilö, Eino Leinon seuran palkitsema kulttuurivaikuttaja ja sanavalmis sanataituri, oli ollut päätoimittajana, toimittajana

---

¹ *Häntä tulee! Rumpun kommer!* 1991, 244 sivua.

² Ks. Kiuru 2004, s. 131, 142; hänen kokemuksiaan ”parlamentaarisesta viestinnästä”, s. 131–151; ks. myös laajemmin Kiuru 1992.

³ *TSL vuonna 1978*, s. 4–5, 9.

ja avustajana useissa lehdissä, myös muun muassa Unesco-toimikunnan jäsen ja toimi Valtion elokuvataarkastamon varapuheenjohtajana vuosina 1972–1983. Hän oli myös poliittinen vaikuttaja: istui Helsingin kaupunginvaltuustossa vuosina 1965–1972 ja 1977–1980, kansanedustajana 1966–1969 ja uudelleen 1979–1982. Salo oli sos.dem. puolueen-uoston jäsen kaudet 1963–1966 ja 1975–1978, sekä toimi myös Helsingin sos.dem. piirin puheenjohtajana vuosina 1979–1982. Vuosina 1979–1983 hän oli myös SN-seuran keskusjohtokunnan jäsen, mutta ei kuitenkaan Sivistysliiton edustajana.¹ Mainittakoon tässä yhteydessä vielä, että Sakari Kiuru kutsuttiin SDP:n puoluekokouksessa toukokuussa 2012 puolueen kunniajäseneksi.

MILLAISTA ”SUORAA TOIMINTAA”?

Kun TSL:n monipuolinen sivistystyö jatkoi voimistumistaan ja sen erilaiset toimintakentät laajentumistaan 1960-luvun loppuvuosista alkaen, heräsi ymmärrettävästi myös ajatuksia koko toimintakentän ja tehtäväkuvan uudelleen arvioinnista. Liitto oli osaamisellaan ja hyödyllisillä aineistoillaan saavuttanut merkittävän aseman niin sos.dem. puolueen kuin ammattiyhdistysliikkeenkin koulutusjärjestelmissä. Se palveli myös kaikkia muita jäsenjärjestöjään monin koulutuksellisin tavoin. Koulutus- ja opintotilaisuuksiin sekä tapahtumiin saatiin kiinnostuneita myös näiden järjestörajojen ulkopuolelta. Aatteellinen ja kulttuurivaikuttaminen oli vahvistunut, ideologinen työ oli saanut omat uomansa, perinteitäkin vaalittiin.

Yhdeksi ajattelun kärjeksi muodostui, että TSL voisi ehkä olla vielä jotakin paljon enemmän ja ulottua vaikutuksellaan entistäkin laajemmalle. Tällaisia keskustelunaiheita nousi liiton hallintoelimissä esiin keväästä 1974 alkaen. Osin virikettä ja kannustusta antoivat Tienviitoissa mainitut periaatteelliset tavoitteet.²

Uusi ajattelumalli henkilöityi Sivistysliitossa paljolti pääsihteeri Jussi Pikkusaaren. Hän on kirjassaan (2014) käsitellyt verraten laajasti ”suoraksi toiminnaksi” mainitsemaansa uudenlaisten ajatusten ja tavoitteiden kokonaisuutta. Siihen yhdistyi hänellä myös näkemys kansanliikkeestä. Kysymys oli Pikkusaaren mukaan siitä, ”missä määrin

---

¹ Pikkusaari 2014, s. 162; Kinnunen 1998, s. 482; Arvo Salosta (1932–2011) ks. myös *Suomen kansanedustajat II 2000*, s. 905; Kaarina Suoniosta (s. 1941) ks. *Suomen kansanedustajat II 2000*, s. 992–993, kansanedustajana valtiopäivillä 1975–86.

² Mielenkiintoinen rinnastus oli, että juuri 1974 KSL muutti oman lehtensä, KSL-Tiedon muodon Aikuiskasvatuksen ja kulttuuripolitiikan aikakauslehdeksi. Kantasalmi on arvioinut, että niistä ajoista aina 1980-luvun loppuun olikin liiton ”tähänastisen elinkaaren voimakkainta aikaa”. Samalla on kuitenkin hieman hämmentävää lukea luonnehdintaa KSL:stä ”eräänlaisena marginaalia artikuloivana instanssina suomalaisen järjestömuotoisen sivistystyön valtion avuin viritetyssä kentässä” (Kantasalmi 2004, s. 44, 56–57, myös lainaukset).

TSL on vain jäsenjärjestöjensä palvelija ja missä määrin myös niiden yhteistoimintajärjestö, jolla on oikeus tavoitella niiden jäseniä myös suoraan ja jolle sen jäsenjärjestöt antavat siinä toiminnallisen ja taloudellisen tukensa”. Toisella tavalla ilmaisten: voisiko TSL ”päästä vielä pitemmälle, muodostumaan järjestösidonnaisuutta avarammaksi työväenliikkeen sivistysjärjestöksi”.¹

”Suorassa toiminnassa” ajatuksena oli laittaa entistä enemmän toiminnallista painoa paikallisiin opintojärjestöihin ja antaa niille tehtävää ja kasvavaa vastuuta sivistystyöstä.² Liitto palkkasi 1970-luvun loppuun mennessä jokaiseen piiriin alueopintosihteerin eli piirisihteerin tekemään liiton työtä piiritoimistosta käsin. Liittotoimikunta laatiikin toukokuun 1977 opintojärjestöjen neuvottelukokoukselle kannanoton, keskustelun alustuksen, jossa korostui paikallisten, voimakkaiden opintojärjestöjen toiminta. Toimikunnan mukaan nyt oli tullut ”aika saattaa opintojärjestöjen suuri periaatteellinen merkitys myös suureksi käytännölliseksi merkitykseksi”.

Toimikunnan kannan mukaan muiden työväenjärjestöjen sivistystyön tukeminen edellytti opintojärjestöiltä erityisesti tehokasta tiedottamista ja neuvontaa. Toisaalta työväen yleisen sivistystyön järjestämiseen liittyivät opintokerho- ja luentotoiminta sekä kulttuuritoiminta. Neuvottelukokous hyväksyi alustuksen suuntaviivat. Alustustekstiä levitettiin sitten myös piireille ja opintojärjestöille eräänlaisena toiminnallisena ohjenuorana.

Syksyllä 1977 liittotoimikunta valmistautui tulevaan vuoteen kahdessa kokouksessa. Toimintasuunnitelman luonnos käsiteltiin ensin alustavasti ja laitettiin pöydälle. Toisessa se sitten hyväksyttiin. Molemmissa kokouksissa pääsihteeri Pikkusaari esiteli lisäksi kirjallisessa alustuksessa omia ehdotuksiaan ”suorasta toiminnasta”, ensin lyhyesti ja jälkimmäisessä laajemmin. Yhtenä kiteytyksenä hän mainitsi, että ”suorassa toiminnassa” Sivistysliiton ”asiakkaiksi” käsitettäisiin ”työväenliikkeen yksittäiset jäsenet eikä järjestöt”.

Pikkusaari perusteli muun muassa, että vain ”suoralla toiminnalla” TSL:n oli mahdollisuus saattaa liiton sivistystarjonta ”edes teoriassa kaikkien TSL:ään järjestäytyneen työväenliikkeen jäsenten ulottuville”. Käytännön toimintaanhan osallistui todellisuudessa vain pieni osa työväenliikkeen kaikista jäsenistä. Hän muistutti, että luopumalla ajatellusta ”suorasta toiminnasta” ja tyytymällä toimimaan vain jäsenjärjestöjen kautta, luovuttaisiin samalla tavoittelemasta suurinta osaa Sivistysliittoon kuuluvan työväenliikkeen jäsenistöä. Pääsihteeri muistutti myös, että työväenliike oli sektoreistaan huolimatta myös kokonaisuus. Jäsenistön oli luonnollista tavata toisiaan yli järjestörajojen.

Lisäksi oli myös tärkeää käsitellä sellaisia aiheita, jotka yleisyytensä takia eivät herättäneet riittävää kiinnostusta jäsenjärjestöjen sisäisessä opintotoiminnassa ja

¹ Pikkusaari 2014, s. 165, myös lainaukset.

² Käsittelyn kuvaus liiton hallinnossa pohjautuu lainauksineen pääosin Pikkusaari 2014, s. 167–170, 172–175, 177–179.

järjestökoulutuksessa, mutta jotka siitä huolimatta olivat tärkeitä. Näitä olivat esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen eri alat ja uudet saavutukset, filosofia, taide ja vieraat kielet. ”Suora toiminta” olisi samalla avointa ja julkista toimintaa: ”Työväen omaehtoisen sivistystyön julkinen huomioiminen ja arvostaminen lisää sen huomioimista ja arvostamista työväen ja työväenjärjestöjen omassa keskuudessa.”

Jussi Pikkusaaren alustuksen loppukiteytyksenä oli ehdotus, jonka mukaan opintojärjestöjen tuli perustaa säännöllisesti omia opintokerhoja ja hankkia niihin kerholaisia erityisesti sieltä, mistä liiton oli heitä muuten vaikea, ellei suorastaan mahdoton tavoittaa. Lisäksi painotettiin opintojärjestöjä omaan taloudelliseen toimintaan: perimään maksuja osallistujilta ja myös maksamaan ohjaajille kohtuulliset palkkiot.

Liiton järjestösihteeri Risto Talonen teki vuonna 1978 liiton näkökulmasta selvityksen piirien ja opintojärjestöjen toiminnasta. Todellinen tilanne osoittautui vaatimattomammaksi kuin ehkä oli toivottu. Paikallisten opintojärjestöjen jäsenten järjestäytymisaste oli valtakunnalliseen liiton jäsentilanteeseen verrattuna matala, mutta kuitenkin tyydyttävä opintojärjestöjen nuoreen ikään nähden. Vain yhdellä opintojärjestöllä oli tuolla hetkellä omaa taloudellista toimintaa; Imatralla oli elintarvikekioski.

Liiton näkökulmasta tavoitteita kyllä tilanteessa riitti: tarvittiin lisää opintosiheteireitä, toimitsijoita ja oman toimen ohella eli oto-toimitsijoita. Liitto panosti tähän koulutustoiminnallaan. Yhtenä tavoitteena mainittiin jopa 600 palkkiollisen toimihenkilön saaminen paikallisiin opintojärjestöihin: oto-toimitsijoita, kurssisihteereitä ja opintoneuvoja. Talosen tiivistyksenä oli, että tavoitteeksi tuli asettaa päätoimisten työntekijöiden palkkaaminen opintojärjestöihin. Hän viittasi myös pohjoismaisiin esimerkkeihin.

Sen sijaan, että olisi hyväksynyt Pikkusaaren esityksen ”suorasta toiminnasta”, TSL:n liittotoimikunta päätti muodostaa sos.dem. puolueen koulutussihteerin Pentti Laakkosen johtaman työryhmän, johon tulivat mukaan myös Jari-Pekka Jyrkänne, Jussi Pikkusaari ja Risto Talonen sihteerinä. Tehtävänä oli laatia muistio TSL:n yleisestä työväenhenkisestä sivistystoiminnasta. Talosen muistio oli myös jo käytettävissä.

Työryhmä kokoontui syksyllä 1978 kolmesti ja laati muistionsa, jossa arvioitiin eri puolia ”suorasta toiminnasta”: löytyi myönteistä ja löytyi kielteistä. Sellaisen todettiin sopivan johonkin toimintaan, ja lisäksi myönteisenä korostettiin omatoimisuuden näkökulmaa. Lisäksi tärkeä näkökohta oli sekin, että talouden piti kattaa kuluja. Työryhmä pidättyi kuitenkin tekemästä ”suoraa toimintaa” koskevia kannanottoja. Liittotoimikunta ei pääsihteerin pettymykseksi hyväksynyt tällaisen toiminnan kokonaisajatusta, ja työryhmän muistiokin merkittiin marraskuussa 1978 toimikunnan kokouksessa vain tiedoksi.

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari jatkoi asian pohtimista sekä tavoitteensa perustelemista vielä Aikamerkin kirjoituksessaan liiton 60-vuotisjuhlanumerossa vuonna 1979. Siinä hän muun muassa ilmaisi jyrkästi vastustavansa asennetta, ”jonka mukaan TSL:n

pitäisi jokseenkin yksinomaan vain keskittyä tukemaan jäsenjärjestöjensä erillisiä sisäisiä koulutusjärjestelmiä”. Vaikka ”suoran toiminnan” tavoitteen kohtalo ratkesi sillä erää marraskuussa 1978 liittotoimikunnan kokouksessa, koko aihepiiri jäi pitemmäksi aikaa muhimaan liiton sisälle keskustelua ja pohdintaa yllä pitäen.

KEHITTÄMINEN VIREILLE

Sivistysliiton parissa oli 1970-luvun loppupuolella vireillä muitakin toiminnan kehittämisen ajatuksia kuin ”suoran toiminnan” ehdotukset. Liiton noin 50 hengen suuruiseksi kasvaneen toimiston¹ sisäistä työjakoa työväentalolla uudistettiin vuoden 1977 kuluessa seuraavan vuoden toimintasuunnitelman ja talousarvion laatimisen yhteydessä. Toimiston laajuus oli arkistotiloineen noin 1 200 neliometriä työväentalon neljännessä, viidennessä ja kuudennessa kerroksessa. Valmistelu hajautettiin toimiston osastoille ja osastojen yksiköille. Jokaisella toimitsijalla, kahdessa tapauksissa toimitsijaryhmällä (ay- ja sos.dem. opintosihteerit) tuli olemaan oma budjettinsa. Opintotoiminta ja kulttuuritoiminta erillisinä kokonaisuuksina ja opintotoiminnan järjestötahokohtaiset jaostot olivat tulosvastuullisia yksiköitä. Uudistuksen todettiin tarjoavan aiempaa paremmat mahdollisuudet toimitsijoiden itsenäiseen luovaan toimintaan. Se myös mahdollisti opintotoiminnan järjestötahokohtaisen seurannan ja arvioinnin.²

Mainittakoon myös, että vuoden 1979 kuluessa liiton taloushallinnossa siirryttiin tietokoneaikaan, kun palkkio- ja palkkalaskenta maksatuksissa siirryttiin automaattiseen tietojenkäsittelyyn. Siirtymistä oli tehty hiljalleen edellisten vuosien kuluessa. Vuoden lopulla hankittiin oma ”ATK-tallennin Mikko 80”. Muutos oli aiheellinen ja suureksi hyödyksi, sillä pelkästään tuona vuonna maksettiin noin 20 000 erilaista palkkaa ja palkkiota noin 2 000 henkilölle.³ Vuonna 1980 muodostettiin avuksi viikoittain kokoontuva toimistovaliokunta. Se käsiteli pääsihteerin johdolla toimistoasioita ja valmisti liiton ajankohtaisia kysymyksiä.⁴

Joulukuussa 1976 liittotoimikunnassa keskusteltiin jälleen kerran tulevaisuuden näköaloista. Näkökohdat jäivät silloin vielä ilmaan, mutta puolitoista vuotta myöhemmin 1978 nousi esiin kahdenlaisia kehittämisen ajatuksia. Arvioitiin ensinnäkin, että TSL:n Tienviitat kaipasivat päivittämistä, ja toiseksi oli tarvetta suunnata liiton

1 *TSL vuonna 1979*, s. 14–16. – Kokonaisuus vaihteli, sillä muutamia toimitsijoita ja toimistotyöntekijöitä palkattiin kesken vuoden. Huomattakoon vielä, että äitiyslomalaisilla oli sijaisia ja lisäksi toimistossa työskenteli muutamia tilapäisiä työntekijöitä. Ranta-Toivalassa oli liiton töissä neljä henkilöä, piirisihteerit oli 13 ja osa-aikaisia oto-sihteerijä neljä.

2 *TSL vuonna 1976*, s. 18; *TSL vuonna 1978*, s. 4, myös lainaukset.

3 *TSL vuonna 1979*, s. 20, myös lainaus; aiemmin kirjanpito hoidettiin omalla Audit 1513 kirjanpito-koneella (*TSL vuonna 1974*, s. 15).

4 *TSL vuonna 1980*, s. 6.

toimintaa ohjelmallisesti pian alkavalle 1980-luvulle. Maaliskuussa 1978 toimikunnassa keskusteltiin vilkkaasti ajankohdan näkymistä ja päätettiin esittää edustajakokoukselle Tienviittojen uudistamista.

Huhtikuun 1978 edustajakokouksessa esitys hyväksyttiin. Tienviitat-periaate-ohjelma lähetettiin liiton kentälle lausunnoille, jotta saataisi todellinen uudistamisen tarve selville. Syksyyn mennessä lausuntoja saatiinkin. Liittotoimikunta asetti työryhmän valmistelemaan jatkokäsittelyä seuraavaan edustajakokoukseen. Puheenjohtajaksi nimettiin Viljo Ripatti (KK), sihteeriksi Risto Talonen (TSL) ja jäseniksi Jari-Pekka Jyrkänne (SAK), Pentti Laakkonen (SDP) ja Jussi Pikkusaari (TSL).

Ripatin työryhmä arvioi liiton 60-vuotisjuhlavuoden alkaessa tammikuussa 1979, että saadun palautteen perusteella Tienviittojen uudistamistarve oli sellaisenaan vähäinen. Mutta samalla ajassa oli haasteita, ”joilla on keskeinen merkitys työväen omaehtoisen sivistystyön tulevalle asemalle”. Työryhmä kaipasi perusteellista mielipidettä TSL:n roolista työväenliikkeessä ja samalla maan aikuiskasvatusjärjestelmässä. Se esitti erityisen kehittämistoimikunnan asettamista. Sille tulisi tehtäväksi ei enempää eikä vähempää kuin ensin esitysten tekeminen vuoden 1970 Tienviittojen uudistamiseksi, ja sitten vielä esitykset ”liiton sekä opintojärjestöjen ja piirijärjestöjen järjestörakenteen, toimintaorganisaation, suunnittelujärjestelmän ja toiminnan rahoituksen kehittämissuunnitelmiksi”.¹

TSL ei ollut ainoa, joka noina vuosina pohti tienviittoja ja askelmerkkejä tulevaan aikaan.² Samalla asialla oli suuri jäsenjärjestö, sosialidemokraattinen puolue. Se hyväksyi kesäkuussa 1978 Espoon Dipolissa pidetyssä viisipäiväisessä puoluekokouksessa Sosialidemokratian suunta -nimisen, peräti 120-sivuisen ohjelmallisen kannanoton. Sen alaotsikkona oli ”SDP:n tienviitat 1980-luvulle”. Kannanotto oli hyvin laaja, melkeinpä kaikki mahdolliset yhteiskunnan osa-alueet kattava. Se oli tarkoitettu käytettäväksi aineistona opintokerhityössäkin.

Vapaa-ajan ja kulttuuritoiminnan yhteydessä mainittiin kannanotossa lyhyesti myös TSL. Suunta-ohjelman mukaan työväenliikkeen oman kulttuuritoiminnan ”elvyttämiseksi ja uudistamiseksi” tuli voimistaa liikkeen järjestöjen siihen tähtäävää työtä. Ja vielä lisäksi: ”Työväen Sivistysliiton taloudellisia edellytyksiä työväen ja työväenliikkeen kulttuuritoiminnan tukemisessa ja järjestämisessä on parannettava.” Ohjelmakohdassa arvioitiin, että kulttuuriharrastusten eri muotojen avulla voitaisiin lisätä ”kansalaisten innostusta ja päättäväisyyttä” myös yhteiskunnallisessa toiminnassa. Lisäksi järjestöjen kulttuuritoiminnan kehittyessä työväestö voisi ”entistä monipuolisemmin kokea kulttuurin ja taiteen koko rikkauden”.³

¹ *TSL vuonna 1978*, s. 10; Pikkusaari 2014, s. 176.

² Ks. pohdinnoista OK:n parissa 1980-luvun alussa Ojanen 2018, s. 90–91; KSL:ssä Kantasalmi 2004, s. 46–47; MSL:ssä Henttinen 2002, s. 186–188, 193, 198.

³ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXXI puoluekokouksesta Espoossa 1978. Joensuu 1979, s. 492; *Sosialidemokratian suunta* 1978, lainaukset, s. 93.

Työväen Akatemiassa jatkui vakava opiskelu vakiintuneiden suuntaviivojen mukaisesti. Esimerkiksi syksyllä 1980 Suomen Kuvalehden toimittaja pyrki löytämään opistosta ”sosialismin saloja”, mutta rehtori Kari Kinnunen korosti sosialidemokraattista ajatusmaailmaa lähellä olevan laitoksen yleistä työväenhenkisyttä. Suurten nimienkään kuvia ei talossa kumarrettu. Useimmat opettajatkin olivat taustaltaan porvarillisia. Vuosikurssilla oli 78 opiskelijaa.

Rehtori tiivisti lehdelle ajankohdan keskeisiä haasteita: ”On ratkaistava luonnonvarojen riittävyden, tuotannon kehittymisen, automaation ja byrokratisoitumisen aiheuttamat ongelmat ja jatkettava työtä demokratian laajentamiseksi ja syventämiseksi.” Kinnunen myös muistutti, että lähes puolet maan 88 kansanopistosta oli erilaisia kristillisiä kansanopistoja ja ne saivat 50 miljoonaa markkaa vuotuista tukea valtiolta. Hän mietti tasapuolisuutta, kun ”me olemme saaneet kaksi miljoonaa”. Työväenliikkeeseen lukeutuvia opistoja oli Akatemian lisäksi viisi. Niillä jokaisella oli hänen mukaansa oma historiallinen tehtävänsä.¹

KUUSIKYMMENVUOTIAS

Vakavan, tulevaisuuteen suuntaavan pohdinnan ohella Työväen Sivistysliiton vuotta 1979 leimasi alusta alkaen juhlava 60-vuotisuus. Helmikuun alussa pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti Demarissa liiton vuosikymmenistä. TSL sai näyttävästi palstatilaa. Hänen mukaansa liitolla tuli olemaan ”niin loistava tulevaisuus, ettei sen menneisyyden arvioimisessa ole syytä käyttää haettuja ylisanoja”. Hän keskittyi tuleviin aikoihin ja arvioi sivistyspalvelujen kysynnän edelleen kasvavan ja näki järjestömuotoisella kansansivistystyöllä hyvät toiminnan mahdollisuudet. Hänen mielestään tuli entisestään kehittää ja vahvistaa TSL:n panosta työväenliikkeen järjestöjen jäsenkoulutuksessa. Suurena haasteena oli järjestää liiton opintotarjonta ”työväenehtoisena vaihtoehtona kaikille työväenliikkeen jäsenille ja muillekin kiinnostuneille maamme aikuisopiskelun markkinoilla”. Kolmantena tavoitteena Pikkusaarella oli luoda liitolle ”toimiva, tehokas ja laajavaikutteinen kulttuuritoiminnan järjestelmä työväenliikkeessä”. Näiden tavoitteiden ohella hän kiinnitti huomiota tavoiteltuihin ajankohtaisiin lainsäädännöllisiin parannuksiin.²

Erityisesti liiton kulttuuriosastolla riitti aherrusta, kun useat piirit ja yli puolet opintojärjestöistä toteuttivat omia juhluvuoden tilaisuuksiaan. Moniin tapahtumiin saatiin aineistoa edellisenä vuonna käynnistetyllä kirjoituskilpailulla. Runoja saatiin

¹ Juhani Aromäki: Työväen Akatemiassa sanotaan sosialismin salat julki. Suomen Kuvalehti 26.9.1980, s. 24–27, lainaukset, s. 26–27 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Jussi Pikkusaari: Järjestön tulevaisuus menneisyyttä merkittävämpi. Demari 3.2.1979, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

235 kirjoittajalta ja näytelmiä 79 tekijältä. Liiton alatoimikunnilla oli omat rientonsa ja tapahtumansa, joihin pyrittiin kytkemään vuoden merkittävyttä. Tasavuotta hyödynnettiin myös tiedotustoiminnassa, joka painottui erityisesti liiton historiaan, juhluvuoden ajankohtaiseen toimintaan sekä tulevaisuuden näkymiin.

Monille aktiivisille henkilöille TSL:n parissa juhluvuoden kevät 1979 merkitsi kaikesta opinto- ja sivistystyön lisäksi myös runsasta vapaaehtoista eduskuntavaalityötä. Jussi Pikkusaari kertoi kirjassaan viehättyneensä liiton puheenjohtajasta, kirjailija Arvo Salosta niin paljon, että ryhtyi jopa hänen vaalipäälliköksi maaliskuun 1979 eduskuntavaaleissa. Lisäksi TSL tuki Pikkusaaren esityksestä aivan poikkeuksellisesti taloudellisesti kahta helsinkiläistä ehdokasta, Arvo Saloa ja Kaarina Suoniota. Ehdotus ei saanut liittotoimikunnassa jakamatonta innostusta, mutta päätös oli kuitenkin muodollisesti yksimielinen. Varmuuden vuoksi pöytäkirjaan kirjattiin, että kulut maksetaan liiton jäsenmaksutuloista. Molemmat tulivat valituiksi kansanedustajiksi, Salo vuosikymmenen tauon jälkeen.¹

Eduskuntavaaleihin päättyi TSL:n varapuheenjohtajan Meeri Kalavaisen 1948 alkanut kansanedustajaura. Hän ei enää asettunut ehdolle Kymen läntisessä vaalipiirissään. Vaalien jälkeen Sivistysliitolla oli nyt jälleen kansanedustaja puheenjohtajana ja lisäksi toimikunnan jäsenenä toinen kansanedustaja. Se jos mikä oli omiaan kohottamaan juhluvuoden tunnelmia.

Juhluvuoden edustajakokouksessa keskiviikkona 25. huhtikuuta 1979 todettiin liiton jäsenmääräksi 58 järjestöä. Puheenjohtajana jatkoi kirjailija, kansanedustaja Arvo Salo, varapuheenjohtajina Meeri Kalavainen ja Unto Luhtasaari sekä toimikunnan jäsenenä Jari-Pekka Jyrkänne, Paavo Lipponen, Veikko Oittinen, Viljo Ripatti, Timo Ronkainen, Kaarina Suonio, Ingmar Svedberg (hän jatkoi myös ABF-sihteeristön puheenjohtajana), Jaan Vingisaar ja Seppo Ylinen sekä Reijo Lehkonen ja Pentti Laakkonen 25. huhtikuuta saakka ja siitä alkaen Timo Ojala ja Erkki Taponen. Pentti Laakkoselle myönnettiin läsnäolo puhe- ja esitysoikeudella liittotoimikuntaan ja sen työvaliokuntaan, johon kuuluivat Salo, Lipponen, Jyrkänne ja Oittinen sekä 25.4. alkaen Luhtasaari.²

Edustajakokoukselle saatiin arvokkuutta sekä vuosikymmenien työn tarjoamaa henkistä syvyyttä sillä tavoin, että juhlaesitelmän piti liiton historiankirjoittajaksi valittu valtiotieteiden tohtori, Helsingin yliopiston dosentti Jorma Kalela. Edustajakokouksessa hyväksyttiin lisäksi Viljo Ripatin työryhmän tekemät ehdotukset. Tulevaisuuteen suuntaava suuri ratkaisu istui luontevasti juhluvuoden edustajakokoukseen.³

¹ Pikkusaari 2014, s. 163, 193.

² Juhluvuoden toiminnasta *TSL vuonna 1979*, s. 3, 8–9, 16–18, 61.

³ *TSL vuonna 1976*, s. 8; *TSL vuonna 1979*, s. 8–9; ks. myös Jorma Kalela: TSL:n tehtävistä ennen ja nyt. Paperiliitto 8/18.4.1979 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Myöhemmin, kesäkuun 21. päivänä 1979 liittotoimikunta asetti varsin arvovaltaisen kehittämistoimikunnan. Puheenjohtajaksi kutsuttiin puolueen puheenjohtaja Kalevi Sorsa, varapuheenjohtajaksi SAK:n sihteeri Per-Erik Lundh ja jäseniksi Matti Ahde, Jorma Bergholm, Eino Grönholm, Jorma Kallio, Tuulikki Kannisto, Marianne Laxen, Jussi Pikkusaari, Erkki Ranne, Jouni Riskilä, Arvo Salo ja Jouko Vanninen. Sihteeriksi nimettiin Risto Talonen. Mukana oli kansanedustajia, ay-väkeä, nuorten ja naisten edustajia sekä edustusta myös liiton eri tahoilta.

Kehittämistyö käynnistettiin kesällä 1979 isoa työtä monille jakaen. Toimikunta nimitti hieman muokkasi toimeksiantoaan ja asetti avukseen työryhmiä: TSL:n Tienviitat-työryhmä (puheenjohtajana TSL:n puheenjohtaja Arvo Salo), järjestö-rakennetyöryhmä (Lauri Ihalainen), toimintaorganisaatiotyöryhmä (Jussi Pikkusaari) ja rahoitustyöryhmä (Maunu Ihalainen). Lisäksi asetettiin Jari-Pekka Jyrkänteen johtama opintotoimintatyöryhmä, Seppo Ylisen kulttuuritoiminnan työryhmä sekä Ingmar Svedbergin ruotsinkielisen sivistystoiminnan työryhmä.¹ Kehittämistoimikunta ja sen asettamat työryhmät ryhtyivät työskentelemään kukin oman aikataulunsa mukaan.

Huhtikuun edustajakokouksen julkilausumassa vaadittiin järjestömuotoisen kansansivistystyön edellytysten parantamista. Jo aiemmin kevättalvella liitto oli kannanotossaan paheksuen huomauttanut, ettei Martti Miettusen hallituksen asettamassa Aikuiskoulutuksen neuvottelukunnassa ollut lainkaan järjestömuotoisen kansansivistystyön asiantuntemusta. Liitto edellytti neuvottelukunnan täydentämistä näiltä osin. Myöhemmin joulukuussa liitto lähestyi kouluhallitusta esittäen, että selvitetäisiin mahdollisuudet saada aikuiskoulutuslainsäädännön puitteissa valtionapua myös vanhempiensa mukana kursseille osallistuvien lasten kurssikustannuksiin.

Myös TSL:n kotipaikan eli pääkaupungin uudet kulttuuriasiat kiinnostivat. Vuoden 1979 alussa kaupungin hallinnossa aloittivat uusina kulttuurilautakunta ja Kulttuuriasiainkeskus. Sivistysliitto esitti joulukuussa kaupunginhallitukselle, että tuli selvittää vuodesta 1968 alkaen toteutettujen Helsingin juhlaviikkojen ja kulttuurilautakunnan keskinäinen suhde. Samalla oli huolehdittava siitä, että Juhlaviikkojen hallinnossa turvattaisi myös työväenliikkeen kulttuuriharrastuksia edustavien järjestöjen edustus.

Mainittakoon, että TSL:n Helsingin opintojärjestö oli järjestänyt kaupungin tuella 1970-luvun alkuvuosista alkaen Juhlaviikkoihin liittyen työväenhenkistä ohjelmaa, erityisesti Pitkäsillan pohjoispuolella. Työväentalo, TSL:n kotitalo, oli yhtenä luontevana tapahtumapaikkana.² Lisäksi musiikkilautakunnan jäsenenä pitkään vaikuttanut HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa toimi sittemmin myös Juhlaviikkojen säätöön hallituksen puheenjohtajana.

---

¹ Pikkusaari 2014, s. 177; *TSL vuonna 1979*, s. 3, 9–11.

² Ks. Tuomisto 1999, s. 35–37.

Kuntien kulttuuritoimintaa sivuttiin myös toukokuussa opintojärjestöjen neuvottelupäivillä Imatralla. Päiviltä annettiin kannanotto, jossa muistutettiin, että kansansivistysjärjestöjen mielipiteet ja kokemukset kunnissa tulisi ottaa huomioon kunnallisesta kulttuuritoiminnasta laadittavan lakiesityksen yhteydessä.

Sivistysliiton näkökulmasta erityisen merkittävä saavutus oli, että kansansivistysjärjestöjen yhteistyön avulla niille saatiin vuoden 1980 talousarvioon hallituksen esityksestä oma valtionapumomentti. Sen tarpeeseen oli liittotoimikuntakin viitannut kannanotossaan syyskuussa 1976. Tavoitteeksi asetettiin tämän momentin voimakas kasvattaminen tulevina vuosina.¹

VUOSIJUHLA TAMPEREELLA

Liiton vuosijuhla vietettiin viikonlopun mittaisena, erittäin runsaana kulttuuritapahtumana ja monipuolisena katselmuksena, syyskuun ensimmäisenä ja toisena päivänä 1979 Tampereella. Juhlaan valmistunut julkaisu *Uudelle taipaleelle. TSL 60-vuotias* oli käsiohjelman ja muutamien artikkelien yhdistelmä.² Tervetuloa Tampereelle toivottivat heti alkuun kirjoituksissaan puheenjohtaja Arvo Salo ja kaupunginjohtaja Pekka Paavola.

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari arvioi kirjoituksessaan TSL:n kehityksen lepäävän kansanliikeajattelun ja opintojärjestöjen voimistumisen varassa. Opintojohtaja Teuvo Ikonen muistutti tasa-arvon tavoitteista opintotoiminnassa, ja kulttuurisihteeri Pekka Gronow hahmotteli 1980-luvun kulttuurin olemusta. SDP:n koulutussihteeri Pentti Laakkonen esitteli puolueen sekä Sivistysliiton koulutuksellista yhteistyötä, ja koulutussihteeri Pentti Öhman puolestaan TSL:n ja ammattiyhdistysliikkeen vastaavaa. Osastopäällikkö Viljo Ripatti kuvaili artikkelissaan edistysmielisen E-osuustoimintaliikkeen muotoutumista TSL:n yhdestä perustajasta sen palvelujen käyttäjäksi. Lisäksi TSL:n kuvataidetoimikunnan puheenjohtaja Aira Heinänen kertoi liiton taidetoiminnasta vuosien ja vuosikymmenien varrella. Sivuilla julkaistiin myös kirjoituskilpailun runosatoa ja yksi näytelmä.

Tarkoituksella juuri juhlan eli kulttuuritapahtuman edelle sijoitettiin elokuun loppuun kansainvälinen, kolmen päivän mittainen seminaari poliittisesta kasvatuksesta. Valmisteluissa oli suuri osuus TSL:n ideologisen työn toimikunnalla. Seminaari toteutettiin yhteistyössä IFWEA:n kanssa. Mukana oli edustajia sen 16 jäsenjärjestöstä Belgiasta, Englannista, Espanjasta, Irlannista, Israelista, Itävallasta, Norjasta, Portugalista, Ruotsista, Saksan liittotasavallasta, Sveitsistä ja Tanskasta sekä myös Znanije-seuran

¹ *TSL vuonna 1976*, s. 41; *TSL vuonna 1979*, s. 3, 9, 54–56.

² Julkaisussa oli 62 sivua ja sen painoi Tampereen keskuspaino.

edustus Neuvostoliitosta. Isäntämaan seminaarilaisia oli 17 ja ulkolaisia 23. Ulkomaiset edustajat osallistuivat myös viikonlopun juhlatapahtumiin.

Lauantain 1. syyskuuta juhlaohjelma Sampolan tiloissa Tampereella oli runsas ja liiton laajaa kenttää hyvin edustava: lukuisia ohjelmaryhmiä maan eri puolilta, teatteriryhmien esityksiä, ammattiyhdistysväen kulttuuritapahtumia, lyhytfilmejä, laulua ja soittoa. Kuvataidetoimikunnalla oli parin viikon ajan juhlanäyttely Nykytaiteen museossa. Lauantai päättyi teatterikappaleisiin Tampereen Työväen Teatterin (TTT) eri näyttämöillä sekä iloisiin työväeniltoihin.

Kulttuuritapahtuman ohjelmallinen pääjuhla järjestettiin sunnuntai-iltapäivänä Pyynikin palloiluhallissa. Sen osana oli myös TSL:n toiminnan vaiheita esitellyt kaval-kadi, ohjaajana Mikko Majanlahti. Ohjelma huipentui SDP:n puheenjohtajan Kalevi Sorsan juhlapuheeseen.¹

JUHLAVUODEN OPINTOTOIMINTAA²

Myöhemmin arvioitiin, että kaiken kaikkiaan liiton, piirien ja opintojärjestöjen tapahtumiin osallistui juhluvuoden 1979 kuluessa lähes 100 000 henkilöä. Siihen voi ynnätä vielä lisäksi kaikkien opinnollisiin toimintoihin, opintokerhoihin, ohjaajakoulutukseen, kurseille, luennoille ja kirjeelliseen opiskeluun osallistuneiden arvioidun yhteismäärän runsaat 133 000 henkilöä. Luvussa oli muutama tuhat kasvua edelliseltä vuodelta – ja lisää kasvua seurasi vuonna 1980. Erilaisen tiedottamisen ja tiedonvälityksen avulla tavoitettujen määrää on mahdoton arvioida. Kirjaimet TSL näkyivät pitkin vuotta lukuisissa paikoissa ja tilanteissa.

Pohjois-Lapin opintojärjestö saatiin alulle, ja se oli järjestyksessä numero 101. Piiri-sihteeriverkko täydentyi entisestään, ja vuoden loppupuolella oli enää Helsingin piiri ilman liiton palkkaamaa piirisihteerä. Liiton tuen avulla voitiin palkata 22 opintojärjestöön oto-toimitsija. Koko ja osa-aikaisia toimitsijoita sekä opintoneuvoja ja kurssi-sihteerä oli vuoden loppuun mennessä kaikkiaan lähes 150.

Maanlaajuisen työn tilastonumerot olivat edelleen vakuuttavia. Opintokerhoja toimi vuoden 1979 kuluessa kaiken kaikkiaan 7 783, niistä valtionapuun yltäneitä 7 219. Määrissä oli hyvin pientä laskua edelliseen vuoteen verrattuna, mutta kerhojen osalta TSL oli kuitenkin edelleen suurin sivistysjärjestö. Eniten kerhoja (3 287) oli sosiaalialan järjestöissä, etenkin Eläkkeensaajien parissa. Ay-liikkeen puolella (1 559) ja sos.dem. liikkeen parissa (1 522) määrät olivat lähellä toisiaan. KTV oli suurin ammattiliitto (262) ja sos.dem. yhdistykset toisena (1 011). Muut olivat jo sitten paljon pienempiä.

¹ *TSL vuonna 1979*, s. 3–4, 19,49; *Uudelle taipaleelle* 1979, 6–7; Pikkusaari 2014, s. 194–195.

² Tiivistelmä koottu: *TSL vuonna 1979*, s. 3, 21–48.

Eniten kerhoja oli Kymen piirissä (1 045), seuraavaksi eniten Etelä-Hämeessä (823), Keski-Suomessa (775) ja Satakunnan piirissä (689). Vastaavasti piireistä pienimmät olivat Pohjois-Karjala (254) ja Oulu (290). Kuitenkin mielenkiintoinen yksityiskohta oli, että seuraavana vuonna 1980 erilaisille kursseille osallistuneiden yhteismäärä (68 000) kohosi jo opintokerholaisia (60 402) suuremmaksi.¹

Ruotsinkielisiä ABF:n kerhoja oli 80. Määrä osoitti kasvua. Eniten opiskeltiin ruotsinkielistä kunnallisvaaliaineistoa ja myös KTV:n kanssa yhteistyössä laadittua kunnallispolitiikan aiheista opintoaineistoa. Työväen Akatemian kanssa pidettiin syksyllä ruotsinkielisille toimitsijoille tarkoitettu viikon mittainen pedagoginen kurssi. ABF-sihteeristö oli mukana toteuttamassa Ranta-Toivalassa kesäkuussa pohjoismaista kesäkurssia teemalla ”Arbete & barn”, ”Työ & lapsi”. Osallistujia oli kaikkiaan 28 aikuista ja 14 lasta eri pohjoismaista. Vuoden kuluessa ryhdyttiin suunnittelemaan Ahvenanmaalle TSL-järjestön aikaansaamista. Se toteutuikin siten, että edustajakoukussa 8. toukokuuta 1980 liiton jäseneksi hyväksyttiin Arbetarnas Bildningsförbund på Åland.²

Ammattiyhdistystoiminnan puolella suurimmat opintoaiheet olivat ay-tiedon perusteet, mielenterveys työelämässä sekä järjestö- ja kokoustiedon perusteet. Poliittisen tietouden osalta kärjessä olivat sosialismi ja työväenliike, sosialidemokratian suunta sekä kunnallispolitiikka. Muiden aiheiden osalta kolmen kärki oli yleinen kansalais-tieto, järjestötoiminta ja yhdistystietous sekä vieraat kielet. Taideaineiden puolella ykkösenä olivat kaunokirjallisuus ja elämäkerrat sekä seuraavana musiikki, musiikin teoria ja musiikkitieto.

Kaksipäiväisiä opinto-ohjaajakursseja järjestettiin 20, ja niille osallistui 428 henkilöä. Lisäksi oli kaksi nelipäiväistä täydentävää jatkokurssia, joille osallistui 42 henkilöä. Vielä oli kaksi kappaletta kaksipäiväisiä ohjaajien ryhmätyökurseja. Osallistujia oli 44. Eläkkeensaajille oli vielä aivan omaa ohjaajakoulutusta, kuusi yksipäiväistä johdantokurssia, joille osallistuneiden määrä oli 136. Invalidiliiton kanssa toteutetuille kahdelle kaksipäiväiselle peruskurssille osallistui 46 henkilöä. Kolmen tunnin mittaisia lyhyitä koulutustilaisuuksia oli kaiken kaikkiaan 104 ja osallistujia 1 536.

Juhlavuoden 1979 kuluessa järjestettiin kaikkiaan 1 819 erilaista kurssia, ja ajassa se tarkoitti 25 161 tuntia. Osallistujia oli 49 453. Esimerkiksi vuoden 1977 vastaavat luvut olivat 1 420 kurssia, 18 000 tuntia ja 38 133 osallistujaa. Suurimmat osallistujamäärät olivat järjestötiedossa (18 716), ammattiyhdistystiedossa (9 960) ja luottamusmiestiedossa (6 467). Vähiten osallistujia keräsivät englannin kieli (16) ja kaunokirjallisuus (25).

¹ TSL vuonna 1980, s. 3, 11–12.

² TSL vuonna 1980, s. 4; sattumalta samassa edustajakoukussa 8.5.1980 hyväksyttiin Ammattiyhdistysopiston toveriliiton sekä Kuluttajaneuvontaliiton eroanomukset ja todettiin lisäksi vanhan sos.dem. naisliiton, Pohjolan opiston toveriliiton ja Väinö Voionmaan opiston toveriliiton toiminta TSL:ssä päättyneeksi.

Perinteinen TSL:n vahva luentotoiminta koki muutoksia juuri vuonna 1979, sillä toimintamuoto ei kuulunut valtionavun ennakon piiriin ja lisäksi sille varatut määrärahat todettiin aivan riittämättömiksi. Sen vuoksi luentotoimintaa tietoisesti supistettiin. Kuitenkin järjestettiin 347 luentotilaisuutta ja 726 luentoa. Kuulijoita oli yhteensä 17 155, eli keskimäärin 50 henkilöä luentoa kohti.

TSL:n kirjeopistossa opiskeli yhteensä 1 569 kerhoa, joissa oli 11 071 kerholaista. Tosin todistuksen saaneita oli 883 kerhoa ja 6 230 kerholaista. Yksin opiskelleita oli 218 ja heistä sai todistuksen 73. Valtaosa eli noin 80 prosenttia oli ammattiyhdistysliikkeen puolelta. Ammattiyhdistystoiminnan ja työelämän alueella eniten kerhoja ahersi ay-tiedon parissa (291), toiseksi eniten aiheessa mielenterveys työelämässä (247). Seuraavana oli järjestö- ja kokoustiedon perusteet (137). Poliittisen tietouden puolella eniten kirjekerhoja oli kunnallispolitiikassa (20) ja toiseksi eniten politiikan peruskoulussa (113). Järjestötoiminnan osalta suurin kerhomäärä keskittyi kokoustoimintaan (51) ja järjestötehtävien peruskurssiin (27). Muiden yhteiskunnallisten aineiden osalta suurin kerhomäärä käsitteli perhettä yhteiskunnassa (44). Kielten ja matematiikan alueella oli yksi ylitse muiden, englannin kielen kurssi Start (62 kerhoa), kakkosena oli ruotsin kielen kurssi Träff (16). Muissa harrasteissa eniten kirjekerhoja sai osakseen aineisto *Työväen kunto-opas* (21). Huomattakoon tässäkin, että kaikki kerhot eivät päässeet maaliin saakka.

Muutamia uusia opintoaineistoja laadittiin ja lukuisia uudistettiin, kirjan muotoisena tai monisteenä. Vuoden 1979 kuluessa kaikkien aineistojen yhteismenekki oli 32 576 kappaletta (26 108 vuonna 1978).

Runsaasti tapahtumia sisältäneen juhluvuoden päätteeksi Sivistysliitto kiitti uuden vuoden tervehdyksessään yhteistyöstä ja huomionosoituksista. Se myös muistutti kehitysmaiden ongelmista. ”Meidän kaikkien on sekä erilaisina yhteisöinä että yksilöinä lisättävä panostamme kehitysyhteistyöhön nälän ja ihmisarvoa alentavan köyhyyden poistamiseksi maailmasta.” Liitto näytti esimerkkiä ja antoi 3 000 markan (noin 1 700 euroa) joululahjoituksen kehitysyhteistyön hyväksi SDP:n perustamalle ja ylläpitämälle Kansainväliselle solidaarisuusrahastolle.¹

LIITON JÄSENISTÖ VUONNA 1979

Ammattiyhdistysopiston Toveriliitto
Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT
Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL
Finlands Svenska Arbetarförbund

---

¹ *TSL vuonna 1979*, s. 57, myös lainaus.

Finlands Svenska Soc.dem. Ungdomsklubbars Central-Kommitté
Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan Liitto HRHL
Ilmailualan Unioni
Invalidiliitto
Järjestötoimitsijain Liitto
Kemian Työntekijäin Liitto
Kirjastovirkailijat
Koteja Vanhuksille
Kotien Puolesta Keskusliitto
Kotineuvontaliitto, 10. joulukuuta alkaen Kuluttajaneuvontaliitto
Koulutusalan Sosialidemokraattinen Yhdistys
Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto
Kulttuurityöntekijäin sos.dem. Yhdistys
Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK
Kumi- ja Nahkätöväen Liitto
Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto
Lasi- ja Posliinityöväen Liitto
Liiketyöntekijäin Liitto
Metallityöväen Liitto
Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan Liitto MKL
Nuorten Kotkain Keskusliitto
Nuorten Puolesta Keskusliitto
Paperiliitto
Pohjolan Opiston Toveriliitto
Postiliitto
Puutyöväen Liitto
Rautatieläisten Liitto
Sosiaali- ja terveysalan sos.dem. Yhdistys
Sosialidemokraattinen Naisliitto
Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliitto SNK
Sosialidemokraattisen Opiskelijanuorison Keskusliitto SONK
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK
Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto
Maaseututyöväen Liitto
Suomen Merimies-Unioni
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP
Suomen Sosialidemokraattinen Raittiusliitto
Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL
Suomen Sähköalantöytäin Liitto

Suomen Työväen Musiikkiliitto STM
Teknisten ja erikoisammattien Liitto
Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto TVL
Tekstiililaitosmiesten Liitto
Työväen Akatemian Kannatusyhdistys
Työväen Akatemian Toveriliitto
Työväen Näyttämöiden Liitto TNL
Työväen Shakkiliitto
Työväen Urheiluliitto TUL
Valtion Työntekijäin ja Viranhaltijain Liitto
Veturimiesten Liitto
Väinö Voionmaan Opiston Toveriliitto
Väinö Voionmaan Säätiö

Jäseniä oli yhteensä 56. Mainittakoon, että ennen vuoden 1979 alkua olivat juuri eronneet Kiinteistötyöntekijäin Liitto ja Työväen Urheiluseurojen Keskusliitto TUK. Valtion Työntekijäin Liitto ja Valtion Viranhaltijain ja Työntekijäin Liitto olivat lakkautuneet; TSL:n jäsenenä jatkoi Valtion Työntekijäin ja Viranhaltijain liitto.¹

TYÖVÄENHISTORIAA

Sivistysliiton juhlavuosi 1979 runsaine tapahtumineen kertoi havainnollisesti suomalaisille ja eräin osin myös TSL:n kansainvälisille kumppaneille, millainen merkittävä sivistys- ja kulttuuritekijä liitosta oli vuosikymmenien varrella kasvanut. Liiton vaikutus ulottui yksittäisten opintokerholaisten ja tapahtumiin osallistujien lisäksi laajalle suomalaiseen yhteiskuntaelämään, kun muistetaan, millaisten asioiden parissa liiton lukuisissa alatoimikunnissa määrätietoisesti ahkeroititiin ja otettiin kantaa. Katse oli vahvasti tulevaisuudessa, tiedon ja ymmärryksen lisäämisessä, yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden tavoittelussa, kulttuuritarjonnan ja opiskelumahdollisuuksien demokratisoimisessa. Mutta sitäkään ei toiminnassa unohdettu, mistä oli lähdetty ja millaisin ponnistuksin nykyhetken oli päästy.

Jo ensimmäinen puheenjohtaja, historian professori Väinö Voionmaa oli painottanut historian oppiaineen merkitystä niin TSL:n opintokerhoissa kuin Työväen Akatemian opiskelussa. Historia oli myös ollut R. H. Oittisen sydäntä lähellä. Sivistysliitto oli vahvasti mukana, kun 1950-luvun lopulla käynnistettiin työväestön muistojen

---

¹ *TSL vuonna 1979*, s. 5–8.

kokoamista ja tallentamista. Työväen muistitietotoimikunta sai alkunsa ja se jatkoi merkittävää toimintaansa Työväen Arkiston suojissa.

Kun Työväentalomuseon juhlallisia avajaisia oli vietetty syksyllä 1969 Riihimäellä, sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Rafael Paasio muistutti, ettei museo tarkoittanut suinkaan päätepistettä, vaan paremminkin työväen perinneyön alkua. Se tulikin merkitsemään laajentuvaa vanhan esineistön tallentamista ja myös muistojen kokoamista. Eikä museo Peltosaaren mäennyppylällä jäänyt ainoaksi työväestön esineistöä ja muistoja tallentavaksi ja esitteleväksi erikoismuseoksi tai museohuoneeksi maassa.

Perinteen keruuta ja työväenliikkeen tutkimusta oli vireillä maan eri puolilla. Työväen Sivistysliitto tuli antamaan myös seuraavat voimakkaat sysäykset perinneasioissa, erityisesti työväenhistorian alueella. Liittotoimikunta painotti syyskuussa 1976 kannanotossaan työväenperinteen tutkimuksen kehittämistä. ”Työväen kulttuuriperinnön tallentaminen, tutkimus ja esittely on tunnustettava tärkeäksi kulttuuritehtäväksi ja siihen on kiinnitettävä huomiota samassa määrin kuin talonpoikaisperinteeseenkin.” Liitto muistutti tutkimustyön sekä arkisto-, muistitieto- ja museotoiminnan edellytysten turvaamisen tarpeellisuudesta. Museoviraston oli myös korjattava laiminlyöntinsä ja ”otettava ohjelmaansa työväenkulttuurin tallentaminen, tutkiminen ja esittäminen”.¹

Sivistysliiton alatoimikunnan, historian tutkimustyöryhmän huomattavaksi saavutukseksi muodostui TSL:n julkaiseman teoksen *Suomen työväenliikkeen historia* valmistuminen joulukuun alussa 1976.² Julkistamistilaisuudessa Helsingin työväentalolla puhuivat TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru ja professori Hannu Soikkanen. Kirjoittajaryhmän edustajana kirjan esitteli valtiotieteiden lisensiaatti Seppo Hentilä. Edellisestä kokonaisuusityksestä olikin jo aikaa: se oli R. H. Oittisen *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa* (vuoden 1953 painos). Yhdeksän hengen tutkijaryhmä sai toukuussa 1977 teoksestaan valtion tiedonjulkistamispalkinnon.³

Kansan Voiman kirjapainossa Joensuussa otettiin 448-sivuisesta kirjasta kaikkiaan kolme painosta (1976, 1977, 1978), yhteensä 5 000 kappaletta. Jussi Pikkusaaren kertoman mukaan kirja toi liitolle ja kirjapainolle paitsi runsaasti julkisuutta myös taloudellista tuottoa. Sivistysliitto panosti markkinointiin: esitteitä levitettiin ja tuoretta kirjaa mainostettiin heti näyttävästi muun muassa Aikamerkissä 8/1976 sekä TSL:n vuosien 1976–1977 opintoaineistoja esitellessä julkaisussa koko takakannen laajuisesti. Kirjaan

¹ *TSL vuonna 1976*, s. 40–41, myös lainaukset.

² Kirjoittajina olivat neljän toimittajan Lauri Haatajan, Seppo Hentilän, Jorma Kalelan ja Jussi Turtolan ohella Eino Ketola, Pauli Kettunen, Heikki Laavola, Päivö Puhakainen ja Tero Tuomisto.

³ *TSL vuonna 1976*, s. 3, 15; Helsingin Sanomat 17.5.1977; Suomen Sosialidemokraatti 17.5.1977; kovin isoon riehakkuuteen ei tullut mahdollisuutta, sillä kirjoittajaa kohti valtionpalkinto oli 438 mk eli 287,60 euroa (lehtileikkeet ja pankkikuitti kirjoittajan kokoelmassa).

liittyi sittemmin TSL:n kirjeopiston kolme kymmenen tunnin opintosuunnitelmaa, joita kiinnostuneet tilasivat liitosta vielä 1980-luvun puolella.¹

Kun teos oli tarkoitettu tiiviiksi, hyvinkin teoreettisia tutkimushypoteeseja hyödyntäväksi ja ainakin osin marxilaisittain tarkastelevaksi kokonaisuudeksi, kokonaistulkinnaksi,² sekä virittämään aikanaan perusteellisempia jatkotutkimuksia, jäi moni kaipaamaan siinä runsaampia yksityiskohtaisia tapahtumakuvaus- ja lehdistökirjoittelu oli erittäin runsasta, kiinnostusta ja kiitoksia oli paljon, mutta niin riitti myös perusteellista arvostelua.³ Esimerkiksi TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari totesi teoksen olevan ”suurenmoinen saavutus”, mutta toisaalta hän moitti jyrkin sanoin teoksessa esitettyä kapitalismin kaavamaista kuvausta, johon sosialidemokratia oli sovitettu.⁴ Valmistuneen teoksen teoreettinen kaavamaisuus tai jäykkyys ei jäänyt ohjaamaan ryhmän kirjoittajien myöhempiä töitä. Kirjoittajien tiet menivät eri suuntiin, arvioi vuosikymmentä myöhemmin esimerkiksi Pauli Kettunen, yksi kirjoittajista.⁵

Tutkimustyöryhmä ja ideologinen toimikunta ovat varmaankin olleet kokonaisuudessaan akateemisimmat kaikista TSL:n alatoimikunnista. Ryhmä laajeni vielä myöhemmin, ja viimeisenä toimintavuonna 1983 siihen kuuluivat puheenjohtajana maisteri Jussi Turtola, sihteerinä TSL:n Rolf Johansson sekä jäsenenä vuosikertomuksen järjestyksessä Seppo Hentilä, Jorma Kalela, Pauli Kettunen, Päivö Puhakainen, Tero Tuomisto, Pentti Järvinen, Esa Lahtinen, Matti Simola, Heimo Huhtanen, Juha Mäkinen, Risto Reuna, Simo Laaksovirta, Marja Lehto, Marjaana Valkonen, Anna-Liisa Vesterinen ja Raili Oittinen.⁶

Useat ryhmän jäsenet ja varsinkin kirjan kirjoittajat kävivät pyydettyinä luennoitsijoina ahkerasti TSL:n opintokerhojen tilaisuuksissa ja muissa historiaan liittyneissä tapahtumissa. Kirja ja siihen liittynyt runsas keskustelu herättivätkin laajaa mielenkiintoa historiaan.

TUTKIVAT JA TUOTTAVAT OPINTOKERHOT

Kuusikymmenluvun kuluessa oli sekä kaunokirjallisuus että tutkimus tuonut uutta, tasapainottavaa ja ymmärtävää valoa vuosien 1917–1918 dramaattisiin, väkivaltaisiin

1 Pikkusaari 2014, s. 160, 191–192; *TSL vuonna 1977*, s. 10, kuvateksti.

2 Teoksen ”kokonaistulkintaan, kahdessakin mielessä” on viitannut Kettunen 2000, s. 21.

3 Kirjoittajan satunnaisesti kertyneessä lehtileikekokoelmassakin on kymmeniä kirjaan liittyviä uutistekstejä ja arvioita suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

4 Jussi Pikkusaari: Vieläkö lyömme vaimojamme. Suomen Sosialidemokraatti 24.12.1976 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

5 Kettunen 1986, s. 27–28; ks. myös useita arvioita *Työväentutkimus vuosikirja 2002*, eri kohdin.

6 *TSL vuonna 1983*, s. 5–6.

tapahtumiin ja työväenliikkeen pyrkimyksiin. Ymmärrys lisääntyi 1970-luvun mittaan. Merkittävä yksittäinen tapahtuma oli toukokuun lopulla 1978 tapahtunut Punavankien muistomerkin paljastaminen Lahdessa Fellmanin puistossa. Kuusi vuosikymmentä aiemmin paikalla oli sijainnut valtava vankileiri pellolla avotaivaan alla. Hankkeen taustalla olivat Lahden työväenjärjestöt.

Teoksessa viisi kookasta, pronsivalua olevaa ihmishahmoa, nainen ja neljä miestä, ovat astuneet graniittipilareiden muodostamasta portista ulos, elämään. Paljastaminen kokosi suuren yleisömäärän, ja tilaisuutta kunnioitti läsnäolollaan myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen. Kutsukilpailun oli voittanut kuvanveistäjä Erkki Kannosto, TSL:n Kuvataidetoimikunnan pitkäaikainen jäsen. Sattumalta paljastustilaisuus osui vuodelle, joka oli Kuvataidetoimikunnan 30-vuotisjuhlavuosi.¹

Merkittäväksi yksittäiseksi tekijäksi Suomessa muodostui dosentti Jorma Kalelan työskentely syksystä 1979 alkaen Paperiliiton historian parissa, etenkin kun hän ryhtyi siinä soveltamaan ruotsalaista ”kaiva siitä missä seisot” -ajattelua.² Havainnollinen esimerkki levisi laajasti Paperiliiton toimistosta Paasivuorenkadulta, lähes Sivistysliittoa vastapäätä Paasipuiston toiselta puolelta. Tässä opiskelevassa ja tutkivassa toiminnassa olivat opintokerhot juuri paikallaan.

Monet Paperiliiton osastot ja yksittäiset jäsenet vaikuttivat tuotoksillaan Kalelan tutkimushankkeeseen, jonka ensimmäisenä vaiheena valmistui eloisa historiateos *Taistojen taipaleelta*. Toisena osana valmistui myöhemmin kuin pisteeksi i:n päälle hänen laatimansa *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*.³ Paperiliitto ei voinut jättää omaa historian tutkimustaan siihen, vaan parikymmentä vuotta myöhemmin valmistui vielä yhtenä niteenä filosofian tohtori Antti Kujalan perusteellinen teos, jonka näkökulma ulottui liittoa laajemmin yhteiskuntaan.⁴

TSL:n historian tutkimustyöryhmä vaikutti aktiivisen perinnetyön lisäämiseksi välittömästi sekä Sivistysliiton että sosialidemokraattisen puolueen suuntaan. Puolue asettikin 1979 työryhmän valmistelemaan ajankohtaisia linjauksia työväenperinteen alueella. Puheenjohtajaksi nimettiin kansanedustaja, eduskunnan varapuhemies Veikko Helle. Sihteerinä toimi muistitietotoimikunnan sihteeri Heimo Huhtanen. Kannanotto valmistui perusteluineen, ja puolueenuevosto hyväksyi sen kokouksessaan marraskuussa 1980.

---

1 Paljastustilaisuutta ei kuitenkaan mainittu liiton vuosikertomuksessa (*TSL vuonna 1978*, s. 12, 50), jossa Erkki Kannoston nimessäkin oli painovirhe (Kannasto). Taiteilija (s. 1945) hankki sitemmin palkintorahoillaan perheelleen kesäkodiksi ja itselleen ateljeeksi entisen Vähikkälän työväentalon Janakkalasta (Merja Hurri: Työväentalosta tuli ateljee. Aikamerkki 6/1983, s. 10–12).

2 Ks. esim. Sven Lindqvist 1978.

3 Ks. Kalela 1981, 436 sivua; Kalela 1986, 200 sivua; jälkimmäisen kirjan keskeisistä teemoista ks. myös Kalela 1988), esim., s. 3–13; Kalela 2010, s. 65–69; Kettunen 2000, s. 22–24.

4 Kujala 2006, 676 sivua; Paperiliiton historian tutkimuksesta ks. (Bergholm 2010, s. 78–79).

Kannanotossa toivottiin tiivistä yhteistoimintaa työväenperinteen tallentajien ja tutkijoiden sekä Sivistysliiton, Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan kesken. Toimenpidesuosituksissa mainittiin muun muassa erityisen työväenliikkeen keskusmuseon aikaansaaminen, Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan toimintaedellytysten turvaaminen, työväenperinteen neuvottelukunnan muodostaminen, pysyväluontoisen määrärahan saaminen valtion menoarvioon ja erilaisten opasjulkaisujen laatiminen sekä opinto-ohjaajien kouluttaminen. Lisäksi muistutettiin työväentalojen korjausmäärärahojen turvaamisesta valtion menoarviossa. Työväentalojen kehittämistä monipuolisina harrastus- ja kulttuuritoiminnan tiloina suositeltiin.¹

Työväen Sivistysliitto ja Työväen Arkisto ottivat heti kiinni muutamista puolueen työryhmän ehdotuksista. TSL julkaisi seuraavien vuosien aikana yhteistyössä laadittujen pienten opaskirjojen sarjan auttamaan järjestöjen arkistonhoitajia, historiikin kirjoittajia, muistitiedon tallentajia ja näyttelyjen kokoajia. Sivistysliiton sarja sai yhteisen otsikon *Työväen historia ja perinne*. Kaikkea tällaista oli toki tehty jo aiemminkin harrastuspohjalta, mutta nyt siihen tarjottiin uudenlaista ryhtiä ja uusia apuvälineitä. Samalla haluttiin korottaa tämän toiminnan yleistä arvostusta julkisuudessa ja kannustaa uusia tekijöitä mukaan.

Yhtenä joukossa oli myös opaskirja uudenaikaisille TSL:n opintokerhoille, tutkiville ja tuottaville kerhoille. Niiden saama taloudellinen tuki oli tavallista kerhoa suurempi. Tosin kerho samalla edellytti perusteellisemmän koulutuksen saanutta ohjaajaa ja lisäksi jotain valmistuvaa tuotetta, julkaisua, näyttelyä, diasarjaa, videofilmiä, näyttelmää, musiikkiesitystä tai jotain vastaavaa. Näkökulman ei tarvinnut suuntautua vain menneen tutkimiseen. Sarjan julkaisut saivat heti yllättävän suuren suosion, todettiin TSL:n vuosikertomuksessa 1981.²

Paperiliitto ei ollut perinnetoiminnassa ainoa ammattiliitto, vaan samanlaista ajattelua ja tutkivan toiminnan mallia ryhdyttiin hyödyntämään muuallakin, muun muassa Metallityöväen liitossa.³ Esimerkiksi Rautatieläisten liitto toteutti kevättalvella 1986 Kiljavan ammattiyhdistysopistolla kurssin, jossa koulutettiin tällaisten opintokerhojen vetäjiä. Kurssilla opettanut TSL:n Helsingin piirisihteeri Pertti Rantanen

---

1 Simo Laaksovirta: SDP:n puolueuuevosto työväenperinteestä. Tallentaja 1/1981 (Laaksovirta 1981), s. 12–15; ”SDP:n kannanotto työväenperinteen tallentamiseksi ja vaalimiseksi” levisi sitten kiinnostuneille pienenä 8-sivuisena lehtisenä (Turenki 1981).

2 TSL vuonna 1981, s. 17; ks. *Perusjärjestön arkistonhoidon opas* 1981; 1981; *Muistitiedon tallentajan opas* 1981; *Teemme näyttelyn. Opas näyttelyiden tekijöille* 1983; *Työväen Sivistysliiton seitsemän vuosikymmentä. Opas tutkiville opintokerhoille* 1987. Samaa TSL:n perinnesarjaan liittyivät ilman numeroa myös tutkimukset *Ammattiliittovaalit ja demokratia*. Tutkielma SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen vaalijärjestelmistä ja niitä koskevista kannanotoista 1967–1978. *Työväentalo Suomessa* 1982. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen 1982 sekä *Työväentaloseminaari* 1982.

3 Juha Mäkinen: Tekeväälle sattuu. Tallentaja 1/1982 (Mäkinen 1982), s. 13; julkaisun sivuilla on lisäksi runsaasti neuvoja ja opastusta tutkiville ja tuottaville opintokerhoille; esim. perinteen tallentamisesta Kumi ja nahkatyöväen liiton parissa ks. Vesa Holappa: Haastattelukokemuksia. Tallentaja 1/1986, s. 27–29.

tiivisti, että kerhot edustivat ”ongelmakeskeistä pienryhmäopiskelua”. Yhteisesti valittua, kiinnostavaa aihetta tutkitaan ja puretaan hahmoteltaviin osasiin. Valmista tietopakettia ei ollut käytettävissä, vaan jokainen opintokerho hankkii ”tiedon itse tarkoitukseen sopivilla menetelmillä”. Syntyvää tuotosta ei pidetä vakana, vaan kerholaisten tiedossa, vaan siitä kerrotaan laajemmallekin yleisölle. Rantanen muistutti, että usein tällaisten hankkeiden tavoite saattoi olla vaikkapa jonkin koetun epäkohdan poistaminen. Toki tuloksena saattoi olla vaikkapa runokokoelma tai ohjelmallinen yleisötilaisuus.¹

Koottua muistitietoa hyödynnettiin monessakin tutkimuksessa, vaikka ilman tutkivien ja tuottavien kerhojen apuakin. Esimerkiksi Työväen muistitietotoimikunnassa työskennellyt Risto Reuna hyödynsi laajasti toimikunnan keräelmiä laatiessaan Puutyöväen ammattiliiton historiateoksia ja myöhemmin väitöskirjaansa.² Huomattakoon, ettei Työväen Sivistysliittokaan ollut yksin kannustamassa perinnetyöhön ja tutkiviin kerhoihin, sillä myös Kansan Sivistystyön Liitossa herätettiin uusiin historian kaivamisen ja tutkimisen ajatuksiin. Opasaineistojakin laadittiin.³

Suurella innostuksella oli varjopuolensakin. Niihin kiinnitti huomiota esimerkiksi Työväen Arkiston johtaja Esa Lahtinen 1986. Sujuvasanaisia, nopeasti koottuja, tiiviitä henkilöhistorioita julkaistiin ja myytiin paljon, mutta ne pohjautuivat usein pelkästään haastatteluihin. Sellaisenaan ne kyllä kasvattivat kiinnostusta historiaan. Toisaalta Lahtista oli suorastaan alkanut ärsyttää muutamien tutkijoiden valitsema ote. Nämä olivat syystä tai toisesta henkilökohtaisesti pettyneet työväenliikkeeseen ja keskittyivät työväestön tutkimukseen ulkokohtaisesti sivuuttaen kokonaan itse järjestöllisen työväenliikkeen. Tällaisesta tutkimuksesta puuttui Esa Lahtisen mukaan kipinä: ”Ei työväenliikettä ja työväestöä voi tutkia ellei tunne halua ymmärtää niiden pyrkimyksiä muuttaa maailma paremmaksi.”⁴

Monin paikoin TSL:n opintojärjestöjen parissa innostuttiin kokoamaan yhteisvoimin erilaisia historiajulkaisuja. Niihin kerättiin paljon arvokasta paikallista tietoa, muistelmia ja valokuvia, usein myös työväen järjestötoiminnan ulkopuolelta. Julkistamistilaisuudesta muodostui paikallisesti merkittävä tapahtuma, joka oli kokoajille palkitseva jo sellaisenaan. Mainittakoon tällaisista esimerkkeinä Joensuun seudun opintojärjestön *Arkena ja sunnuntaina* ja Vihdin Ojakkalassa toimineen perinnekerhon julkaisu *Ojakkalan perinnettä*. Kumpikaan ei ollut yhdistyshistoriikki, vaan laajempi

1 Juha Mäkinen: Tutkivat kerhot tulevat: Historiikki tai tutkimusraportti osaston tekemänä. Rautatieläisen 13 /27.3.1986 (Mäkinen 1986).

2 Ks. Reuna 1984a; Reuna 1985; ks. myös Risto Reuna: Puutyöläiset ja muistitieto. Tallentaja 1/1984 (Reuna 1984b), s. 33–35.

3 Kari J. Kettula: Ajatus työväenjärjestöille: Tutkitaan itse oma historiamme. KSL-Tieto 5/1980, s. 17–18; Anna-Maija Nirhamo: Perinneopas tulee. KSL-Tieto 5/1981, s. 5.

4 Esa Lahtinen: Työväenliikkeen historian tutkimuksesta. Tallentaja 1/1986 (Lahtinen 1986), s. 17–18, lainaus, s. 18.

kuvaus yhteisöstä. Ensin mainittuun kirjaan tarjoutui valokuvia noin 50 henkilöltä ja jälkimmäisen kokoamisessa oli mukana kolmisenkymmentä henkilöä.¹

PERINNEASIOISSA SELVITYKSIÄ JA RATKAISUJA

TSL:n antamat kannustavat sysäykset vaikuttivat. Samalla kun työväentutkimusta hahmoteltiin uusista lähtökohdista, saatiin yhteydenpidolla julkinen hallintokin kiinnostumaan työväenperinteen sekä myös työn ja teollisuushistorian aihepiireistä. Vanhan savupiipputeollisuuden koneita ja rakennuksia oli jo kadonnut perinteisen teollisuuden rakennemuutoksessa, teollinen rakennusmaisema muuttui ja ammatteja katosi. Muutoksessa eli suomalainen yhteiskunta kokonaisuudessaan. Kaiken tapahtuneen dokumentointi sekä tutkiminen todettiin laajasti tarpeelliseksi, Museovirastoa ja koti-seututyötä myöten.

Tutkimustoiminnan edistäminen koski luonnollisesti myös työväen perinnelaitoksia. Vuoden 1975 yksityisarkistolaki ei kuitenkaan mahdollistanut 80 prosentin valtionavun käyttämistä Työväen Arkistossa eikä Kansan Arkistossa kirjastonhoitajien palkkaamiseen. Ensin mainittuun arvioitiin kertyneen jo noin 100 000 ja jälkimmäiseen noin 50 000 painotuotetta. Hyllyillä lisääntyvät kirjamäärät eivät ilman järjestämistä ja luokittelua kyenneet palvelemaan arkistojen tutkimustoimintaa toivotulla tavalla. Näitä arkistoja hyödynsivät monet muutkin yhteiskuntatutkijat kuin työväenliikkeen aiheisiin paneutuvat. Sukuhistorian harrastajatkin löysivät ne yhä useammin. Yhtenä uutena avauksena ja apuna tuli 1980 eduskunta-aloitteen avulla valtion menoarvioon erityinen määräraha ”kansatieteellisiä työväenkulttuurin kokoelmia ja kenttätöitä varten”.

Opetusministeriö ryhtyi työryhmätyön avulla selkeyttämään kokonaistilannetta.² Ensimmäisen, dosentti Jorma Kalelan johtaman Työväenperinnetyöryhmän työskentely tapahtui osin samaan aikaan kuin SDP:n asettaman työryhmän työ; ryhmät hyödynsivät toisiaan. Ministeriön työryhmän ensimmäisiä ehdotuksia 1981 oli erityisen työväenliikkeen museon aikaansaaminen, ja samaahan ehdotti SDP:n ryhmäkin.³ Omassa lausunnossaan Työväenperinnetyöryhmä I:n muistiosta TSL ilmaisi tukensa siinä esitetyille toimenpiteille. Liitonkin tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä oli työväenliikkeen museo. Toisena kohtana oli Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan

1 *Arkena ja sunnuntaina* 1984, 118 sivua; *Ojakkalan perinnettä* 1989, 77 sivua.

2 Opetusministeriön roolista ja uusien perinnelaitosten muodostamisesta ks. Hentilä ja Kosunen 2019, s. 171–183.

3 Kirsti Lumiala, Tero Tuomisto: Kaksi vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2007*, s. 40–45; Kirsti Lumiala: Kolme vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2016*, s. 116; Työväenperinnetyöryhmä I:n muistio.

toimintaedellytysten vahvistaminen. Sivistysliitto tuki myös ehdotusta, jonka mukaan Suomen Akatemian tuli enemmän ja aktiivisemmin tukea työväenliikettä ja työväenkulttuuria koskevaa tutkimusta.¹

Perinneasioiden valmisteluissa vaikutti monella tavalla TSL:n aiempi pääsihteeri, KSR:n asiamies Olavi Hurri. Kirjoituksessaan Sosialistisessa Aikakauslehdessä vuonna 1981 hän kehotti työväenliikettä hieman katsomaan itseään peilistä. Herkästi moitittiin Museovirastoa ja muita tahoja, joiden vastuulla perinteen tallentaminen oli. Hurrin mielestä syytä työväenperinteen vähäiseen vaalimiseen oli myös työväenliikkeessä itsessään. Se ei ollut riittävällä ponnella muistuttanut perinneasioittensa tärkeydestä, vaan oli tyytynyt pitämään työväenkulttuuria ”eräänlaisena vähemmistöliikkeenä”. Hurri halusi muuttaa näkökulman. Hän painotti, että työväenkulttuuri ja työväenperinne olivat nimensä mukaisia asioita, mutta samalla ne olivat ”osa kansallista kulttuuria ja kansallista perinnettä”. Sen vuoksi ne olivat oikeutettuja vähintäänkin samanarvoiseen kohteluun kuin muutkin osakulttuurit.²

Kun puolueen työryhmä esitti neuvottelukuntaa tai yhteiselintä, joka kannustaisi ja koordinoisi perinnetoimintaa, edettiin neuvotteluin toukokuussa 1983 merkittävään, laajapohjaiseen järjestöratkaisuun. Useiden valtakunnallisten työväenjärjestöjen, puolueiden, SAK:n ja ammattiliittojen sekä Työväen Sivistysliiton, Kansan Sivistystyön Liiton ja Kansan Sivistysrahaston yhteisin voimin muodostettiin eräänlaiseksi kattojärjestöksi Työväenperinne – Arbetartradition ry. Sen keskeisiksi tehtäväalueiksi määriteltiin työväen keskusmuseon ja työväenliikkeen keskuskirjaston ylläpitäminen, mikä luonnollisesti edellytti ensin niiden aikaansaamista.

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi edellä jo useasti mainittu opetusneuvos Olavi Hurri. Hänestä tuli perinnehankkeiden aikaansaava keulahahmo. Sakari Kiurun mukaan ilman hänen kokemustaan ja tarmoaan niistä ei olisi tullut niin ripeästi valmista, ”ellei hän olisi ottanut niistä isyysvastuuta”.³ Työväenperinne ry teki tutkijoille ja harrastajille palveluksia silläkin tavoin, että se julkaisi kirjan muodossa erilaisia bibliografioita ja erikoisjulkaisuja. Edellä jo hyödynnettiin esimerkiksi Petri Tanskasen kokoamaa filmografiaa Kansan Elokuva ja Allotria Filmin tuotannosta.⁴

Syksyllä 1982 Työväen Arkisto sai TSL:n kautta sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän niin sanotuista joululahjarojoista valtionapua kirjastotoimintansa kehittämiseen. Lisäksi Työväen Arkiston johtaja Esa Lahtinen ja Kansan Arkiston johtaja Anna-Maija Nirhamo laativat helmikuussa 1983 yhteisen muistion esittäen

¹ *TSL vuonna 1981*, s. 25–26.

² Olavi Hurri: Työväenperinne on kansallisperinnettä. *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1981, s. 20–22, lainaukset, s. 21.

³ Sakari Kiuru: Olavi Hurri, työväen sivistyksen ja perinteen vaalija, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2011* (Kiuru 2011), s. 112–113.

⁴ *Työväen perinnelaitokset* 1990, s. 3–5; ks. esim. Maire Mattinen 1985; Peltonen 1985.

näiden arkistojen kirjakokoelmien yhdistämistä. Muitakin selvityksiä ja suunnitelmia tehtiin.¹

Jorma Kalelan johdolla Työväenperinnetyöryhmä II järjesti puolestaan marraskuussa 1983 Espoon Siikarannassa asiantuntijaseminaarin, jossa pohdittiin perusteellisesti uuden museon perustamistarvetta, mahdollisuuksia ja kartoitettiin työväenmuseoiden tilannetta.² Työryhmän oma muistio valmistui lokakuussa 1984 ja siinäkin esitettiin muun muassa työväen keskusmuseon aikaansaamista ja toisena työväenliikkeen kirjaston aikaansaamista.³

Tutkimustoiminnan viriäminen heijastui myös uudelleenlaiseen, maanlaajuiseen yhdistystoimintaan. Voionmaan opistolla 1983 pidetyn työväenhistorian seminaarin jälkeen perustettiin Tampereella tammikuussa 1984 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (THPTS) yhdysiteeksi alan tutkijoiden ja harrastajien välille. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli professori Olli Vehviläinen Tampereelta. Aluksi seuran kotiosoitekin oli Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella. Seura aloitti oman, edelleen jatkuvan julkaisusarjansa, jonka yleisotsikoksi tuli *Väki voimakas*. Ensimmäinen, lukuisista historia-artikkeleista koostunut nide julkaistiin jo seuraavana vuonna. Usein vuosijulkaisuun on koottu kesäseminaarien esitelmiä. Seura on julkaissut muitakin vankkoja tutkimusteoksia.⁴

AMURISSA JA MURIKASSA

TSL:n työväenliikkeen historiatyöryhmän ja sen yksittäisten jäsenten vaikutus heijastui monin tavoin suomalaisessa, erityisesti työväenliikettä koskeneessa historiantutkimuksessa. Kosketuspintoja oli myös pohjoismaihin ja keskiseen Eurooppaan, kuten edellä on kuvattu. Tukena ja lähtökohtana oli kaksi kotipesää, TSL ja yliopistot.⁵ Esimerkiksi elokuussa 1983 järjestettiin pohjoismaisten työväenliikkeen historiantutkijoiden konferenssi Suomessa. Järjestelytoimikunnan puheenjohtajana oli dosentti Jorma Kalela. Tutkijoiden ohella noin 30 henkilön joukossa oli työläiskirjailijoita, arkistoväkeä ja

---

1 Lumiala, s. 117; mainittakoon, että vuonna 1982 Kansan Arkiston yhteyteen muodostettiin Työväenäatteen museo (*Työväen perinnelaitokset* 1990, s. 12).

2 Ks. Kaihovaara 1984; *Työväen perinnelaitokset* 1990, s. 14–15.

3 Työväenperinnetyöryhmä II:n muistio.

4 Olli Vehviläinen: Työväen historian ja tutkimuksen seura 20 vuotta, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2004*, s. 80–82; *Työväen perinnelaitokset* 1990, s. 15; *Väki voimakas I 1985*; ks. myös Peltola, Vasara ja Vehviläinen 2018, s. 7–22.

5 Ks. esim. Tanskassa 1979 järjestetyn seminaarin esittely ja esitelmät: *Nordisk arbejderbevaegelse i mellemkrigstiden* 1980.

historian harrastajia, suomalaisten ohella Ruotsista, Norjasta, Tanskasta ja Islannista.¹

Viisipäiväinen tapahtuma aloitettiin Helsingissä, missä tutustuttiin Työväen Arkistoon ja Kansan Arkistoon, niiden laajoihin kokoelmiin ja toimintaan. Tampereelle siirryttyä kierrettiin katsomassa maineikasta Pispalaa ja muita ”punaisen Tampereen” nähtävyyksiä.² Erityisesti kiinnostivat Amurin työläiskorttelin elävästi ja arkisesti sisustetut museoasunnot. Niitä esitteli museoalan uusia tuulia hyvin aistintu museotoimenjohtaja Martti Helin. Kaupunki järjesti seminaariväelle myös vastaanoton historiallisella Raatihuoneella.

Varsinainen seminaariosuus toteutettiin Metalliliiton kurssikeskuksesta Murikassa. Pääteemoja oli kaksi: ”Työväenliike ja sosiaalivaltion kehitys pohjoisessa” sekä ”Pohjoiskalotin työväenliike ja työväenkulttuuri”. Jälkimmäisestä aihepiiristä tiesi paljon esimerkiksi seminaariin osallistunut Kerttu Värn. Hän oli ollut pitkään mukana TSL-toiminnassa, kuten edeltä muistetaan vaikkapa metsämiesten kirjastojen osalta. Paperiliiton tutkivien opintokerhojen toiminnastakin keskusteltiin.

Pohjoismaiden rajat eivät rajoittaneet kalotin alueella esimerkiksi työnhakua menneinä aikoinakaan. Tiedot ja aatteet kulkivat rajojen ylitse. Norjan pohjoisosien tutkimustilanteesta kertoi Nils Henrik Foglestad (Norlands distrikthögskole) ja yleisemmin pohjoiskalotin työväenliikkeen arkistotilanteesta arkistonhoitaja Esa Lahtinen. Muistitietotoimikunnan Heimo Huhtanen kannusti mitä pikimmin ryhtymään toimintaan paikallisella tasolla, kokoamaan muistitietoa ja tutkimaan haltuun saatuja pöytäkirjoja ja muita asiapapereita. Kemiläinen Tauno Partanen toi esiin vasemmistolaisen työväenliikkeen näkökulman pohjoisessa Suomessa, 1920–1930-luvun painostuksen ja väkivallanteot sekä niiden seurauksena kymmenien perhekuntien siirtymisen rajan yli Neuvostoliittoon.

TULEVAISUUS ON EDESSÄPÄIN

Kahdeksankymmenluku oli työväen perinneylaitosten kehityksessä hyvin merkittävä ajanjakso.³ Verraten laajaksi levinnyt kiinnostus työväen perinnekysymyksiin ei saanut Sivistysliitossa osakseen täysin jakamatonta innostusta. Kun Jorma Kalela oli Aikamerkin kirjoituksessaan 1981 luonnehtinut, että tuon hetken työväenkulttuuria voi hyvin kutsua pelkästään ”aktivistien nostalgiseksi erilliskulttuuriksi”,⁴ jatkoi liiton

---

¹ Konferenssin kuvaus pohjautuu pääosin Vuokko Marttila [Marttala?]: Pohjoismaainen työväenliike etsi juuriaan. Suomen Sosialidemokraatti 2.9.1983 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Nähtävyyksistä valmistui paljon myöhemmin perusteellinen opasjulkaisu *Punainen Tampere* 1980.

³ Ks. esim. Kallio 2010, s. 115–117.

⁴ Jorma Kalela: Työväenliike kulttuuriliikkeenä. Aikamerkki 8/1981; teksti oli lyhennelmä Kalelan alustuksesta IV pohjoismaisessa työväenliikkeen historian konferenssissa Oslolla lokakuussa 1981.

äänenkannattajan toimittaja Merja Hurri samaa teemaa vuoden 1983 lopulla pääkirjoituksessaan. Hänestä oli sinänsä kyllä myönteistä, että hankittiin keskusmuseota ja Työväen Arkistolle lisätilaa sekä julkaistiin historiikkeja, mutta pelkästään menneisyyteen ei saanut tuijottaa. Hänen mielestään työväenliikkeeltä puuttui nyt ”kyky tarttua tämän hetken kipeimpiin kysymyksiin”, eikä työväenkulttuurin parissa ollut ”syntynyt montaa luovaa ideaa sitten 70-luvun alun”. Puuttui myös mielikuvitusta ja tilannetta. Kuljettiin ”porvarien jälkijunassa”.¹

Olavi Hurri vastasi Aikamerkin seuraavassa numerossa tyttarelleen ja piti tämän kirjoitusta liian pessimistisenä sekä perinneasioiden saavutuksia vähättelevänä. Oli kyllä aihetta huoleen siitä, miten työväenliike voisi lisätä voimiaan ja kykyään poistaakseen tulevaisuuden varjoja, mutta ”huolessakaan ei pitäisi liioitella”. Olavi Hurrin mielestä edeltäneinäkin vuosina oli tapahtunut merkittäviä asioita, eikä työväenliikkeen ”kehittymiskyky ole vielä ehtynyt”.²

Olavi Hurri viittasi tässä kirjoituksessaan SDP:n periaateohjelman uudistamistyöhön, joka oli käynnistetty muutamaa vuotta aiemmin.³ Puolue ja TSL laativat tähän valmisteluun yhdessä erilaisia opintoaineistoja. Aiheesta pyrittiin viritämään laajaa ja perusteellista keskustelua myös TSL:n opintokerhoissa.⁴ Mainittakoon jo tässä, että SDP:n uusi periaateohjelma hyväksyttiin useiden vuosien valmistelun ja laajan käsittelyn jälkeen puoluekokouksessa Helsingissä kesäkuun alussa 1987.⁵ Perustavoitteet tiivistyivät siinä muutamiiin tunnuksiin:

Yhteistyön, rauhan ja vapauden maailmaan
Sopusointuun luonnon kanssa
Pääoman vallasta työn valtaan
Osallistuvaan kansalaisvaltaan
Tasa-arvoiseen sivistisyhteiskuntaan
Elävä uudistusliike⁶

1 Merja Hurri: Tulevaisuus käsissämme? Aikamerkki 8/1983, s. 5, myös lainaukset.

2 Olavi Hurri: Tulevaisuus on edelleen edessä päin. Aikamerkki 1/1984, s. 9, myös lainaukset.

3 Valmisteluista viiden vuoden kuluessa ja itse ohjelmasta ks. Kairamo 1989.

4 Ks. esim. TSL:n ja SDP:n yhdessä kokoamat opintoaineistot: *Periaatteessa!* Toim. Helvi Ollikainen. Oulu 1982, 64 sivua, ja *Puheena periaatteet*. Kirj. Pentti Puoskari, toim. Helvi Ollikainen. Mikkeli 1985, 56 sivua, sekä opintosuunnitelma *Keskusteluaineisto periaateohjelmasta*. Kirj. Teuvo Ikonen, Helvi Ollikainen, Pentti Puoskari. Toim. Helvi Ollikainen. Turenki 1984, s. 32 sivua.

5 Vielä valmistelun loppumetreillä käytiin TSL:n parissakin keskustelua, ks. Risto Kolanen: Aatteellisen kasvun vai sirpaloitumisen periaateohjelma? Aikamerkki 3/1987 (Kolanen 1987a), s. 18–22; Jussi Pikkusaari: Aatteellisen työn tarpeellisuus säilyy. Aikamerkki 3/1987 (Pikkusaari 1987), s. 23; Kolanen ja Pikkusaari olivat periaateohjelmatoimikunnan jäseniä.

6 Ohjelmaehdotusta käsiteltiin laajasti vielä puoluekokouksessa, ks. Pöytäkirja SDP:n XXXIV puoluekokous Helsinki 4.–7.6.1987. Joensuu 1987, eri kohdin, päätös periaateohjelmasta, s. 375, ohjelma, s. 513–515; ks. kriittistä, tuoretta kokonaisarviota Risto Kolanen: Loppuarvio periaateohjelmasta. Sosialistinen

Menemättä tässä tarkemmin yksityiskohtiin voi todeta, että kaikkien valmistelujen jälkeen voitiin Työväenliikkeen kirjasto avata Paasivuorenkadulla Helsingin työväentalolla 5. maaliskuuta 1987, tarkoituksella Anna Wiikin, pitkäaikaisen arkistonhoitajan syntymäpäivänä. Pääosa kirjoista ja muista painotuotteista sijoitettiin Arkiston makasiinitiloihin. Asiakaspalvelutilaa oli aluksi noin 60 neliometriä. Ensimmäisenä kirjastonhoitajana oli valtiotieteiden maisteri, informaation tutkinnon suorittanut Leena Saarinen. Päävastuu tieteellisestä erikoiskirjastosta oli Työväenperinteellä, ja taloudellinen tuki saatiin opetusministeriön kautta. Vuonna 2002 kirjasto pääsi Helsingin yliopistojen kirjastojen yhteisen Helka-tietokannan erilliskirjastoksi.

Työväenliikkeen kirjaston tilat vaihtuivat muutaman kerran työväentalolla. Katutasoon siirryttiin 1991, ja kaksi vuotta myöhemmin toiseen kerrokseen. Samalla asiakas-tilat väljenivät myös yleisötilaisuuksia paremmin palvelemaan. Vuonna 2009 kirjasto muutti Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan tavoin uusiin tiloihin Sörnäisten rantatielle, sillä työväentalolla alkoivat hotellin rakennustyöt.¹ Filosofian maisteri Kirsti Lumiala toimi kirjastonjohtajana marraskuusta 1990 alkaen. Häntä seurasi elokuussa 2016 filosofian maisteri Tuija Siimes. Filosofian maisteri Esa Lahtinen oli aloittanut Työväen Arkiston johtajana 1975, ja häntä seurasi tehtävässä 35 vuotta myöhemmin filosofian maisteri Petri Tanskanen.

TYÖVÄENKULTTUURIA, MUSEOESINEISTÖÄ

Dosentti Jorma Kalela oli kolmannenkin työryhmän puheenjohtajana. Työväenperinneyöryhmä III esitti toukokuussa 1987 muistiossaan seuraavia askelia eteenpäin. Siinä muun muassa viitattiin uuteen tutkimukseen kansalaistoimintana ja mainittiin myös julkaisutoiminnan tarpeellisuus. Työryhmä ehdotti pysyvää kansankulttuurin neuvottelukuntaa ja työväenkulttuurin tutkimuksen työryhmää. Ministeriön työryhmän ohjauksessa valmistunut Kirsti Stenvallin ja Timo Holmalahden selvitys ”Tutkimus ja työväenkulttuuri” hahmotti kokonaisvaltaisesti ajankohdan tutkimustilannetta ja tutkimustyön tarpeita.² Myöhemmin tuli valtion menoarvioon erityinen määräraha paikallisen perinteen tallentamiseen. Sitä saattoi hakea erilaisiin, suuriin tai pienimuotoisiin, perusteltuihin historiantutkimuksen hankkeisiin.

---

politiikka 3/1987 (Kolonen 1987b), s. 27–34; periaateohjelmaa arvioitiin useassa artikkelissa Sosialistisessa Aikakauslehdessä 2/1987, kirjoittajina Tuomas Harpf, Armas Lahoniitty, Pentti Puoskari, Elisabeth Helander ja Kaj Bärlund.

1 Lumiala, s. 118–120; *Työväen perinnelaitokset* 1990, s. 5–6; Esa Lahtinen: Työväen Arkisto, Ammattiyhdistysarkisto ja Työväenliikkeen kirjasto muuttavat uusiin tiloihin vuonna 2009, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2008*, s. 144–146.

2 Ks. Työväenperinneyöryhmä III:n muistio; Stenvall ja Holmalahti 1987.

Maaseudun Sivistysliiton historiategoksessa kuvataan TSL:n huomattavaa merkitystä ”eräänlaisessa muurinmurtajan asemassa rahakirstunvartiijoihin päin”. Kun kirjan mukaan Sivistysliitto keksi ajatuksen valtiollisten korjausmäärärahojen saamisesta työväentalojen kunnostamiseen, keskustapuolueessa riennettiin varmistamaan, että myös seurantalot saisivat vastaavan määrärahan. Kun TSL nosti esiin määrärahatarpeen työväenperinneyöhön, punamultakumppani muistutti kansanperinteen tarpeista. ”Työväen Sivistysliitto keksi uusia rahoituskanavia ja MSL juoksi perässä”, tiivistä MSL:n puheenjohtajana vuosina 1967–1982 toiminut Jaakko Numminen, pitkäaikainen opetusministeriön kansliapäällikkö.¹

Tavoitteeksi asetettu keskusmuseo toteutui hitaammin kuin kirjasto. Työväen keskusmuseoyhdistys perustettiin Tampereella vuonna 1988, ja järjestelmällinen esineistön kokoaminen aloitettiin saman tien. Siinä ohessa kartoitettiin erilaisten työväenmuseoiden kokonaistilannetta maassa.² Ensimmäisenä suurena lahjoituseränä tuleva keskusmuseo sai E-osuusliikkeeltä muutamien 1983 lopetettujen osuusliikkeiden irtaimistoa ja arkistoa. Ensimmäisiin järjestölahjoittajiin kuuluivat sos.dem. raittiusliitto ja Työväen Sivistysliitto. Varastotilaksi saatiin entisen osuusliike Voiman kiinteistö Tampereella.³

Teollisuuskaupunki tuli muutenkin avuksi: Tammerkosken partaalta löytyi historiallinen Finlaysonin puuvillatehtaan alue, jonka vanhojen tuotantorakennusten uudiskäyttöön istui luontevasti myös uuden työväen keskusmuseon toiminta.⁴

Työväen keskusmuseo avasi ovensa marraskuussa 1993 tehdaskokonaisuuden vanhimmassa rakennuksessa, ”kuusivooninkisessä” (vuodelta 1860).⁵ Myöhemmin se sai käyttöönsä runsaasti muitakin tiloja. Museoon sulautuivat Osuuskaupamuseo, Työväenaatteen museo, STS-pankkimuseo ja Kivistön torpparimuseo. Opetusministeriö nimesi 1996 museon työelämän ja sosiaalishistorian valtakunnalliseksi erityismuseoksi. Ensimmäisenä museonjohtajana toimi filosofian maisteri Pontus Blomster (1957–2005). Häntä seurasi vuonna 2005 filosofian maisteri Kalle Kallio.

---

¹ Henttinen 2002, s. 152–153, myös lainaus. – Tarkennettakoon, että eduskunta-aloitteen työväentalojen korjausmäärärahoiksi teki 1978 kymmenen sos.dem. kansanedustajaa. Ajatusta on hyvinkin voitu kehittää myös TSL:n parissa. Määräraha laajeni sittemmin kaikkia seurantalaja koskevaksi, samalla talojärjestöjen yhteistyö tiivistyi (Tuomisto 2010, s. 32–33, 56–63).

² Ks. Työväen keskusmuseon kokoama pieni *Työväen museo-opas* (1988, julk. Työväenperinne – Arbetarradition ry), joka sisälsi kaikkiaan yli sadan työ- ja työväkiaiheisen museon, museohuoneen ja -kokoelman tiedot. Lisäksi siinä kerrottiin lyhyesti pohjoismaiden vastaavista.

³ Leea Oksiala, Kimmo Kestinen: Työväen keskusmuseon esinekokoelmat, julkaisussa Työväentutkimus 1/1991, s. 16–17; Pontus Blomster: Tue Työväen keskusmuseo-hanketta! julkaisussa Työväentutkimus 2/1991, s. 24–25.

⁴ Ks. *Finlaysonin alue* 2009.

⁵ Mainittakoon rinnastuksena, että joulukuussa 1991 avattiin Norrköpingissä Ruotsin valtakunnallinen työn historian keskusmuseo, erityisesti kirjallista tietoa tallentamaan (Pontus Blomster: Arbetets museum on avattu, julkaisussa Työväentutkimus 1/1992).

Parissa vuosikymmenessä edettiin suomalaisessa yhteiskunnassa työväen perinneoissa pitkälle. Yhteistyöpohjasta muodostui laaja. Työväen Sivistysliiton panos oli alkuvaiheissa erittäin merkittävä. Se oli yhtenä ensimmäisten kannustavien ehdotusten ja myös tuen antajista, joskaan ei ainoana. Perinneoasiat saivat liitossa useiden vuosien aikana runsaasti huomiota ja henkistä tilaa. Jälkikäteen tulee mieleen, että Sivistysliiton ja sen periaatteet hyvin tuntien Olavi Hurri osasi sopivalla tavalla käyttää perinneoaiden edistämässä juuri liittoa yhtenä tehokkaana vipuvartena.

Ministeriön tuen lisäksi keskusmuseo, vuodesta 2007 alkaen Työväenmuseo Werstas, on saanut tukea Tampereen kaupungilta sekä myös työväenliikkeen liikelaitoksilta ja järjestöiltä. Vuonna 2012 siihen liitettiin vielä pääkaupungista Kuurojen museo. Tampereen työväentalolla sijaitseva Lenin-museo tuli 2014 osaksi Werstaan kokonaisuutta, ja samalla sen perusnäyttely uudistettiin täydellisesti. Työväenperinteellä on ollut museonkin hallinnossa edustus.¹

Kun Työväenliikkeen kirjasto aloitti 1987, se ryhtyi samalla julkaisemaan Työväen-tutkimus-tiedotetta yhdessä Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston kanssa. Ensimmäinen se oli moniste, sitten lehti ja seuraavaksi kirjan kokoinen. Vuoteen 1994 saakka siihen oli sulautuneena myös Tallentaja-lehti. Toimituskuntaa laajennettiin ja sisältöä monipuolistettiin historia- ja perinneoaiheiseksi vuosikirjaksi. Julkaisijoiksi tulivat edellä mainittujen kolmen lisäksi sittemmin Työväenperinne, Työväenmuseo Werstas, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ja Työväen muistitietotoimikunta. Ammattiyhdistysarkisto oli myös julkaisija ennen sen sulautumista Työväen Arkistoon, ja sama koski Lenin-museotakin ennen kuin siitä tuli osa Werstasta. Sivistysliitto on ollut vuosikirjan vakituinen tukija kannatusilmoituksillaan.²

UUSIA TIENVIIITTOJA SIVISTYSLIITOLLE

Työväen Sivistysliiton arvovaltaisen kehittämistoimikunnan suunniteltiin saavan moniosaisen esityksensä valmiiksi vuoden 1981 edustajakokoukseen mennessä. Toimikunta istui Kalevi Sorsan johdolla kesäkuusta 1979 alkaen, mutta ennen kaikkea avuksi asetetut työryhmät jatkoivat pohdintojaan kukin oman teemansa parissa. Myöhemmin huomattiin, ettei hyvinkin tärkeää opintoaineistotuotantoa varten ollut huomattu asettaa omaa työryhmäänsä. Sovittiin, että se puute paikataan liiton toimistossa. Työryhmien ja toimiston valmistamat luonnokset voitiin lähettää jäsenjärjestöille sekä piiri- ja opintojärjestöille ja eräille yksityishenkilöille lausunnoille tammikuun 1980 lopulla.

¹ Reilusti historiaa 2013, eri kohdin, esim., s. 6–9, 77; ks. myös *Meirän kaupunki* 2010.

² Katri Kannisto: Työväentutkimus eilen ja tänään, julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2007*, s. 46–51.

Jussi Pikkusaari on kiinnittänyt huomion siihen, että liiton 56 jäsenjärjestöstä vain viisi antoi lausunnon (SAK, KTV, KK, Ruotsalainen työväenliitto FSA ja Metallityöväenliitto). Kaikkiaan palautetta tuli kuitenkin 76 lausunnon verran. Sos.dem. piirien ja kunnallisjärjestöjen kiinnostus oli vaatimatonta; vain neljä lausuntoa. Kaikkiaan lausunnoista noin kolme neljäsosaa tuli TSL:n oman kentän sisältä. Kehittämistoimikunta kokoontui kaksi kertaa vuonna 1980, ja ensimmäinen luonnos kokonaiseksi asiakirjaksi valmistui vuodenvaihteessa 1980–1981. Sekin laitettiin sitten lausunnoille.

Kevään 1981 kuluessa kehittämistoimikunta halusi vielä täsmentää eräitä valmistelun asiakirjan osia. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa selosti edustajakokoukselle 21. toukokuuta 1981 Helsingin työväentalon auditoriossa työn etenemistä ja pyysi toimikunnalle vuoden jatkoaikaa. Se myönnettiin. Työn kestäessä olivat kuitenkin valmistuneet jo uudet säännöt liitolle sekä mallisäännöt piireille ja opintojärjestöille. Ne voitiin hyväksyä heti edustajakokouksessa yksimielisesti. Liittokokousten väli muuttui kolmen vuoden mittaiseksi, ja liitto sai uuden elimen, valtuuston. Piireille ja opintojärjestöissä otettiin lisäksi käyttöön syyskokoukset.

Ajankohdan tunnelma oli sellainen, että sääntöjen tarkoitukskohtaan nostettiin ensi kerran näkyville työväenliike-sana: ”Liiton tarkoituksena on työväen sivistystyön aatteellisena keskusjärjestönä toimien edistää työväenliikkeen pyrkimyksiä kansalaisten sivistyksellisen tasa-arvon lisäämiseksi.” Henkihän oli luonnollisesti ollut tällainen Voionmaan ajoista alkaen.¹

Edustajakokoukseen sisältyi lisäksi huomattava henkilövaihdos, luonnollisesti ilman äänestystä. Arvo Salo jatkoi puheenjohtajana. Kansanedustaja Kaarina Suoniosta tuli Meeri Kalavaisen jälkeen liiton ensimmäinen varapuheenjohtaja ja toisena jatkoi edelleen Paperiliiton valistussihteeri Unto Luhtasaari. Nyt liiton puheenjohtajistossa oli kaksi istuvaa kansanedustajaa.

Vuoteen 1981 sisältyi myös kaikkia sivistysjärjestöjä koskenut merkittävä asia. Opetusministeri nimitti syyskuussa Järjestöllisen sivistystyön toimikunnan, jonka johtoon valittiin kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho. Sihteerinä oli toimittaja Jaani Viherluoto ja mukana olivat muun muassa neljän sivistysjärjestön pääsihteerit/toiminnanjohtajat: KSL:n Isma Mäkelä, MSL:n Pekka Sallila, TSL:n Jussi Pikkusaari ja Kansallisen Sivistysliiton Tapani Ranki. Opintokeskuslaki oli ollut eräine ongelmalliseksi koettuine valuvikoineen voimassa vasta muutamia vuosia, mutta järjestömuotoista kansansivistystyötä tekevät järjestöt olivat jo jonkin aikaa toivoneet valtionapujärjestelmän edelleen kehittämistä. TSL oli esittänyt valtionaputoimikunnan asettamista syksyllä 1979 tekemään ehdotusta monipuolisen

---

¹ *Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla* 1984, s. 3–4; *TSL vuonna 1980*, s. 5–6; *TSL vuonna 1981*, s. 5; Pikkusaari 2014, s. 199, lainaus, s. 252.

arviointi- ja selvitystyön pohjalta. Sivistysliitossakin asetettiin nyt uuteen toimikuntaan suuria toiveita ja odotuksia.¹

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari kannusti omalta osaltaan ja omalla tavallaan liiton järjestöväkeä eteenpäin esimerkiksi TSL:n vuoden 1981 toimintakertomuksen alkuteksteissään. Hän totesi muun muassa myönteisenä opinto- ja piirijärjestöjen kehityksen, joskin se jatkui hänen mielestään hitaana. Hän muistutti myös omasta teemastaan, siitä, että valtaosa työväenliikkeen jäsenistä oli edelleen liiton ulkopuolella ”ja tällä hetkellä käytännöllisesti katsoen saavuttamattomissa”. TSL:n sivistystyön sisällössä oli suuria aukkoja, eikä tasokaan hänen mukaansa aina ollut ”tydyttävää tai edes välttävää korkeampi”. Sanonnat olivat ehkä tavanomaista terävämpiä. Kaiken kaikkiaan Pikkusaari painotti toimintakertomuksen lukijoille, että liiton, piirien ja opintojärjestöjen työssä oli ”vielä paljon parantamisen varaa”.²

TSL:n kehittämistoimikunta jatkoi omaa työtään ja kirjasi sen lopulta päättyneeksi 26. maaliskuuta 1982. Se jätti esityksensä TSL:n periaatteelliseksi, uusiksi Tienviitoiksi sekä kehittämissuunnitelmiksi liittotoimikunnalle. Seuraavaksi ne tulivat edustajakokouksen käsiteltäväksi. Vuoden 1982 edustajakokous oli uusien sääntöjen mukaisesti kaksipäiväinen, viikonloppuna 20.–21. toukokuuta. Pitempi kokousaika tarjosi mahdollisuuden perusteellisempaan asioiden käsittelyyn.

Liittotoimikunta esitti uudet Tienviitat kokouksessa hyväksyttäväksi ilman muutoksia tai enää pitempää miettimistä. Kokousväki hyväksyi uudistetun periaateohjelman sellaisenaan. Laajahko ohjelma rakentui pitkälti edellisen pohjalle. Muutamat katkelmat luonnehtivat kenties riittävästi asiakirjan yleistä henkeä.

TSL korosti esimerkiksi osallisuuttaan työväenliikkeessä ja omia tehtäviään sen parissa, erityisesti ”eri työväenjärjestöjen sivistystarpeista” huolehtimista. Elinikäisen oppimisen periaate oli kantava ajatus. Opintojärjestöjen merkitys korostui. Työväenliikkeen tuli 1980-luvulla asettaa ”tavoitteeksi sellainen työn ja vapaa-ajan välinen suhde, joka voi vapauttaa työn ihmisen luovaksi toiminnaksi”. Liitto kiinnitti huomion myös suuriin ongelmiin, jotka tuli yhteisvoimin ratkaista: nälkä, riisto, luonnon saastuminen, luonnonvarojen ehtyminen ja asevarustelu.

Aikuiskasvatuksella nähtiin yhä keskeisempi merkitys. Liitto ilmaisi halunsa säilyä laajapohjaisena sivistysjärjestönä, ehkä aiempaa laajapohjaisempanakin: ”Liiton jäseniksi ja palvelujen saajiksi voivat tulla myös työväenliikkeen ulkopuoliset järjestöt, jotka hyväksyvät liiton pyrkimykset.” TSL:n tehtävänä mainittiin myös yhteiskunnallisen uudistuskeskustelun ylläpitäminen. Kaiken työn lähtökohtana oli oltava ”työväenliikkeen jäsenet ja heidän läheisiksi ja omakohtaisiksi kokemansa ongelmat”. Liiton tuli rohkaista ja kehittää kaikkea työväenjärjestöjen parissa viriävää opinto- ja

¹ *TSL vuonna 1979*, s. 10; *TSL vuonna 1981*, s. 3; Sivistysliitosta oli mukana myös liittotoimikunnan jäsen Erkki Tapola, KTV:n koulutussihteeri (Pikkusaari 2014, s. 223).

² *TSL vuonna 1981*, s. 3–4, myös lainaukset.

kulttuuritoimintaa. TSL:n omaehtoisen sivistystyön todettiin kokonaisuudessaan olevan ”solidaarista työtä yhteisten asioiden puolesta”.¹

ERILAISIA PAINOTUKSIA...

Varsinaisista kehittämiskysymyksistä liittotoimikunta esitti käytäväksi edustajakokouksessa toukokuussa 1982 vain yleiskeskustelun ja valiokuntakäsittelyn sekä sitten niiden jättämisen evästyksineen uuden elimen, liiton valtuuston käsiteltäväksi. Kehittämistoimikunnan varapuheenjohtaja Per-Erik Lundh esitteli asiaa ja toi esiin senkin, että ehdotuksista oli eri tahoilla erilaisia käsityksiä ja erilaisia painotuksia.

Liittotoimikunnan menettelyesitystä ei hyväksytty ilman vastaväitteitä. Vastaesityksen, eli kaikista kehittämisesityksistä päättämisen heti saman tien edustajakokouksessa, teki Paperiliittoa edustanut Jorma Kalela. Liittotoimikunnan ehdotus sai kuitenkin tuekseen kokouksen enemmistön äänin 65–35; ilmeisesti parikymmentä edustajaa jätti äänestämättä. Tilanne saattoi olla monille epäselvä: mitä nuo mainitut erilaiset painotukset ja käsitykset oikein olivat ja mitä ne liiton käytännön toiminnassa mahdollisesti tarkoittaisivat. Tai: mitä kukin tarkoitti puhuessaan esimerkiksi opintojärjestöjen keskeisestä merkityksestä.

Yleiskeskustelussa käytettiin useita puheenvuoroja. Pääsihteeri Jussi Pikkusaari toi esiin avoimesti ja tarkoituksellisen voimakkaasti, kuten myöhemmin omassa kirjasaankin, käsityksissä piilleen suuren ristiriidan. Se liittyi hänen mukaansa edellä kuvattuun ”suoran toiminnan” ajatukseen: olisiko liitto vain jäsenjärjestöjensä palvelija vai voisiko sillä olla myös laajempi, työväenliikkeen yksityisiä jäseniä tavoitteleva tehtävä. Voimakkaat paikalliset opintojärjestöt olivat siinä ajattelussa keskeisiä.

Periaatteelliset kysymykset olivat muutenkin esillä vuonna 1982, varsinkin heinäkuun lopulla, kun edesmenneen R. H. Oittisen syntymästä tuli kuluneeksi 70 vuotta. Hänen elämäntyötään muistettiin monella taholla, suomalaisen koululaitoksen ohella erityisesti sos.dem. puolueessa ja Sivistysliitossa. Kansan Sivistysrahastossa ollut TSL:n nimikkorahasto muutti nimensä R. H. Oittisen rahastoksi.²

Myöhemmin syksyllä 1982 TSL:n liittotoimikunta päätti kutsua liittovaltuuston koolle toukokuussa 1983. Lisäksi muodostettiin pieni työryhmä laatimaan liittohallituksen lausunnot kaikista kehittämisehdotuksista. Puheenjohtajaksi nimettiin Teuvo Ikonen, sihteeriksi Jorma Turunen ja jäseniksi Jari-Pekka Jyrkänne, Viljo Ripatti ja Jussi Pikkusaari. Työryhmän esityksen pohjalta liittotoimikunta laati sitten oman

¹ Vuoden 1982 hyväksytyt Tienviitat julkaisussa *Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla* 1984, s. 6–10, myös lainaukset.

² Ks. Veli Nurmi: R. H. Oittisen syntymästä 70 vuotta. Suomen Sosialidemokraatti 24.7.1982; Olavi Hurri: R. H. Oittinen – todellinen tiennäyttävä. Aikamerkki 4/1982.

esityksensä, jonka toukokuun 25. päivänä 1983 kokoontunut liiton ensimmäinen valtuusto hyväksyi yksimielisesti puheenjohtajansa, Metalliliiton puheenjohtajan Per-Erik Lundhin nuijankopautuksella. Ensimmäisen valtuuston varapuheenjohtajat olivat puoluesihteerit Erkki Liikanen ja KK:n tiedotuspäällikkö Veikko Oittinen.

Kehittämisohjelma koostui monesta kehittämisen kohdasta ja tavoitteesta: järjestöllinen, toimintaorganisaatio, talous, opintotoiminta, kulttuuritoiminta, opintoaineistotuotanto ja ruotsinkielinen sivistystyö. Kaikkiin kiinnitettiin huomiota ja esitettiin työryhmissä kehiteltyjä tehostamistoimia.

Jussi Pikkusaari on kirjassaan nostanut yhden kohdan erityisen merkitseväksi. Kehittämistoimikunnan esityksessä toukokuun 1982 edustajakokoukselle ensimmäinen toimintaorganisaatiota koskeva lause kuului: ”Työväen Sivistysliiton tehtävä on jäsenjärjestöjensä ja niiden jäsenten palveleminen yhdessä ja erikseen opinto- ja kulttuuritoiminnan alueilla.” Valtuuston yksimielisesti hyväksymässä tekstissä lause kuului: ”Työväen Sivistysliiton yhtenä keskeisenä tehtävänä on jäsenjärjestöjensä ja niiden jäsenten palveleminen sekä opinto- että kulttuuritoiminnan alueilla.”

Lisäksi alkuperäinen alaluku ”Opintojärjestökohtaiseen toimintajärjestelmään” jäi hyväksytystä suunnitelmasta pois. Samaten karsiutui joukko toimintamuotokohtaisia, yksityiskohtaisia tavoitteita. Uudessakin muotoilussa kyllä näkyi tarve opintojärjestöjen toiminnan kehittämiseen.¹

Pikkusaaren henkilökohtainen tulkinta ratkaisusta oli, että ”suora toiminta”, jota tosin ei sanoina esityksissä lainkaan mainittu, jäi näin hyväksymättä ja että TSL luopui tavoittelemasta toimintansa pariin ”kaikkia työväenliikkeeseen kuuluvia ja TSL:n toimintaan keitä tahansa myönteisesti suhtautuvia”.²

Kirjassaan Jussi Pikkusaari antaa ainakin yhden epäsuoran vastauksen kaipaamansa ”suoran toiminnan” tarpeeseen, kun hän viittaa opintokeskuslain jälkeisiin toiveikkaisiin aikoihin. Liitossa ei ollut aivan realistisesti varauduttu taloudessa kasvaviin omakustannusosuuksiin eikä myöskään lain aiheuttamiin valtionavun ulkopuolisiin kuluihin. Henkilökunnan määrääkin kasvatettiin, kun toiminta laajentui voimakkaasti. Liitossa päästiin lisäksi muita sivistysjärjestöjä hitaammin esimerkiksi perimään opintokerhoilta toimitusmaksuja.³ Tästä muutoksesta on tallella sangen havainnollinen tuokiokuva TSL:n Etelä-Hämeen piiristä vuoden 1983 syyskokouksesta. Pääsihteerit Pikkusaari toi syyskokoukselle terveisiä ja kertoi muun muassa, että liitto ryhtyy perimään opintokerhomaksua 40 markkaa. Perusteluna oli, ettei mikään muukaan

¹ *Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla* 1984, s. 12–29, lainaus, s. 16; *TSL vuonna 1983*, s. 4; Pikkusaari 2014, s. 201–209, lainaukset, s. 207–208.

² Lisäksi Pikkusaaren oman tulkinnan mukaan ”kansanliike hävisi instituutioille”, ja vieläkin enemmän: omaehtoisen sivistystyön aate hävisi (Pikkusaari 2014, s. 10).

³ Pikkusaari 2014, s. 155, 212, 230; tuloja lisäksi jonkin verran supisti se, että suuret jäsenet SAK ja KK halusivat jäsenmaksuihinsa tuntuvaa alentamista ja edustajakokous 1982 hyväksyi sen (sama, s. 227–228).

koulutus ollut ilmaista. ”Siitäkös meteli nousi”, kirjautui nasevasti piirihistoriikkiin. Valmistelu vei kuitenkin sen verran aikaa, että kerhomaksu otettiin käyttöön vasta vuonna 1989 ja se oli korkeintaan 30 markkaa (noin 8,50 euroa).¹

Kiinteä kulurakenne edellytti lisää taloudellista tuottoa. Oli voimakkaasti hakeuduttava alueille, joilla oli mahdollisuus saada hyvällä hyötysuhteella lisää liiton tarjoamista palveluista maksavia asiakkaita.

Hieman toisesta näkökulmasta lähestyi Sivistysliiton taloutta puheenjohtaja Arvo Salo esimerkiksi TSL:n vuoden 1983 toimintakertomuksen alkusanoissaan. Hän kirjoitti, että yhteiskunnassa oli voimia, jotka eivät katselleet suopein silmin työväenjärjestöjen pyrkimyksiä. Näillä voimilla oli tavan takaa yrityksiä järjestöjen toimintaedellytysten supistamiseksi, ja ”hyökkäyksiin niiden rahoitusta vastaan käydään vallanpidon kaikilla portailla eduskuntaa ja hallitusta myöten”. Ja niinpä: ”Tässä säässä joutui myös Työväen Sivistysliitto 1983 tarkkaan taloudenpitoon.” Säästäväisyydellä onnistuttiin hänen mukaansa talous kuitenkin saamaan tasapainoon.

Puheenjohtaja Salo odotti jo valtionavun tulevaa parantumista, sillä pääjohtaja Erkki Ahon toimikunta oli työnsä tehnyt ja antanut mietintönsä ministerille. ”Seuratkoon Lex Hurria nyt Lex Aho.” Salo suhtautui tulevaan muutenkin myönteisellä mielellä: liiton parissa osallistuminen opintoihin oli kasvamassa, aineistojen tarjonta oli monipuolistumassa ja ”kulttuurissa ilmenee uusi eloisuus”.

Arvo Salo muotoili TSL:n suuren tehtävän nyt omin sanoin: ”Tehtävämme on sivistystyöllä ja kulttuuritoiminnalla tukea kansanvaltaista työväenliikettä, sen korkeita päämääriä tasavertaisuuden toteuttamiseen ja elämän laadun kohottamiseen.”²

Sivistysliitto antoi syksyllä 1983 lausuntonsa pääjohtaja Erkki Ahon toimikunnan valmistuneesta mietinnöstä. Toimikunta esitti muun muassa kulttuuritoiminnan, kulttuuritapahtumien ja opintoaineistotuotannon saamista valtionavun piriin. Opintokerhojen valtionapua esitettiin korotettavaksi samalle tasolle kuin kansalais- ja työväenopistojen opintopiireillä. Liitto suhtautui tehtyihin ehdotuksiin lausunnossaan myönteisesti. Lakiasia ei kuitenkaan ottanut edetäkseen.

Keväällä 1985 jätti puolestaan Aikuiskoulutuksen johtoryhmä opetusministeriölle oman ehdotuksensa aikuiskoulutuksen kehittämisen jatkotoimista. Opetusministeriö asetti vielä toukokuussa 1986 työryhmän tekemään ehdotusta sivistystyön valtionapujärjestelmän ja -hallinnon kehittämiseksi Ahon eli järjestöllisen sivistystyön toimikunnan esitysten pohjalta. Esitys valmistui, mutta asia ei edennyt sen pitemmälle.³

¹ *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piiri* 2001, s. 47, myös lainaus.

² *TSL vuonna 1983*, s. 3, myös lainaukset.

³ Pikkusaari 2014, s. 224–225.

TIKITTÄÄKÖ AIKAPOMMI?

Sivistystyön ajankohtaista tilannetta voitiin 1980-luvun alkuvuosina tarkastella monesta suunnasta. Valtionavun näkökulmasta uuden opintokeskuslain jälkeiset vuodet olivat esimerkiksi TSL:n opintokeskukselle huomattavan menestyksellisiä: lakisääteisen tuen kasvu vuodesta 1976 esimerkiksi vuoteen 1983 kohosi lähes kolminkertaiseksi, runsaasta neljästä miljoonasta noin 15 miljoonaan markkaan (noin 5,8 miljoonaa euroa). Toiminnalliset tilastot osoittivat nekin voimakasta kasvua ja monipuolisuutta. Samaa nousua koettiin muissakin opintokeskuksissa. Kokonaistilanne ei ollut kuitenkaan yksinomaan ruusuinen, kuten edellä jo nähtiin pääsihteeri Jussi Pikkusaaren arvioista ja ”suoran toiminnan” tavoitteista.

Hyvin harvoin jonkin yhteiskunnallisen ongelman ratkaiseminen tapahtuu ilman, että siitä välillisesti aiheutuu sellaisia pulmallisia seurauksia, joita on puolestaan ryhdyttävä ratkomaan. Liiton taloudessakin oli hetkittäin tiukkoja tilanteita, ja myös lainaa tarvittiin.

Kaiken kiireen ja koulutustehtävien aiheuttaman paineen alla useat henkilöt liiton parissa havahtuivat miettimään myös työväen sivistystyön tuon hetken sisältöä, muotoa ja tarpeita. Vastasiko TSL:n yhä laajentunut käytännön toiminta kaikessa moninaisuudessaan ajankohdan esiin nostamiin keskeisiin haasteisiin? Aiheiden ja koulutusmuotojen tarjonnassa oli tapahtunut paljon, mutta TSL:n parissa muutamat aprikoivat, olivatko kaikki muutokset tai koulutustoiminnan vahventuneet painopisteet sopusoinnussa työväen sivistystyön pitkän perinteen, valtaviiran kanssa.

Sosialidemokraattinen työväenliike oli asettunut vahvasti valtionhallintoon ja valtioneuvoston linnaan valtaa käyttämään ja samalla vastuuta kantamaan. Rajoittamattoman kapitalismin sijasta talouden perustana mainittiin markkinatalous. Enää ei ollut puhuttakaan sellaisista toisen luokan kansalaisista kuin vain muutamia vuosikymmeniä aiemmin laman ja lapuanliikkeen 1930-luvulla.

Työväen Sivistysliiton ja Työväen Akatemian kesken oli monenlaista yhteistoimintaa. Ne järjestivät esimerkiksi huhtikuun alussa 1982 keskusteluseminaarin, jossa pohdittiin sivistystyön ajankohtaisia näkymiä. Se ei ollut pelkästään molempien kauniiden tilastojen ihastelua. Akatemian rehtori Kari Kinnunen totesi suoraan, että hänen mielestään työväen sivistystyön yleinen painopiste oli muuttunut ja samalla huomattavalla tavalla kaventunut: ”Työväenliikkeen oman kasvatuksen voimavarat on kohdennettu erityisesti järjestöllisiä tarpeita palvelemaan.” Koulutustilaisuuksissa esimerkiksi järjestöjen taloudenhoitajat saivat tilioppia, opinto-ohjaajat valtionapupaperioppia ja johtajat johto-oppia, kuten hän tarkoituksella kärjisti.

TSL:n opintojohtaja Jorma Turunen ja Helsingin piirisihteeri Pertti Rantanen olivat Kari Kinnusen tavoin huolestuneita toiminnan ajankohtaisista painopisteistä. Rantanen ja Turunen arvioivat, että kaikkien komeiden toimintatilastojen takana tikitti

aikapommi, ”joka on tikittänyt jo joitakin vuosia”. Heidän näkemyksensä oli, että TSL:n toiminta oli alkanut käpertyä kapeaksi järjestökoulutukseksi. Oli sinänsä luonnollista, että järjestöjen väkeä koulutettiin, varsinkin tehtävien hoitajien vaihtuessa, mutta työväen sivistystyö ei saanut rajoittua yksinomaan järjestökoulutukseen. Liitosta oli heidän mielestään tullut yhä enemmän ”jäsenjärjestöiltä tulevien koulutustilausten vastaanottaja ja niiden enemmän tai vähemmän tekninen toimeenpanija”.

Tällaiselle koulutustoiminnalle oli perustelunsa ja tarpeensa, se ei ollut syntynyt tyhjistä. Varsinkin eheytyneet ja jäsenmäärältään yhä kasvava SAK jäsenliittoineen tarvitsi lisää osaavia henkilöitä kaikille toiminnan tasoille. SAK ja työnantajien keskusjärjestö STK olivat 1970 solmineet koulutussopimuksen, joka mahdollisti ammatiosastojen luottamushenkilöiden kouluttamisen työnantajan tuella. Järjestäytyneet, sovittujen pelisääntöjen puitteissa tapahtuva toiminta neuvotteluineen oli työntekijöiden ja työnantajien yhteinen etu, silloinkin kun oltiin eri mieltä. Oli luonnollista, että ay-väen koulutusta toteutettiin tehokkaasti TSL:n osaavan ja moneen taipuvan organisaation avulla, etenkin kun kurssikoulutuksen mahdollisuudet kasvoivat opintokeskuslain puitteissa vuodesta 1976 alkaen.

Ammattiyhdistysliike oli koulutustilaisuuksineen TSL:n iso ja merkittävä jäsenkokonaisuus, mutta kirjoittajat viittasivat kritiikissään muuhunkin järjestökenttään. He kysyivät painokkaasti, nähtiinkö sivistystyössä enää järjestöjen ulkopuolelle, siihen yhteiskuntaan, jonka parantamiseksi ja muuttamiseksi oli aikoinaan perustettu työväenjärjestöjä, myös TSL. He arvioivat, ettei sivistystyössä enää pohdittu ajan polttavia ongelmia, vaikka tarvetta olisi ollut. Jos työväen sivistystyö käpertyisi järjestöjen maailmaan, keskittyisi yksinomaan järjestökoulutukseen, se ilmeisesti sulkisi silmänsä aikakauden maailmanlaajuisilta ongelmilta. Näitä olivat muun muassa hidastuva talouden kasvu, väestöräjähdykset, energiaongelmat, työttömyyden kasvu ja myös sodan uhka.

Järjestökoulutusta ei ollut tarpeen kokonaan hylätä, mutta sen rinnalle oli otettava ”TSL:n toteuttama, työväenliikkeen yhteiseltä arvoperustalta lähtevä, aktiivinen ja ajan ilmiöihin pureutuva sivistystyö, jossa aloite tulee sivistysjärjestöltä ja jonka kohteena ovat jäsenjärjestöt jäsenineen ja ihmiset, joihin työväenliikkeen on kohdistettava omaa asennekasvatustaan omien järjestörajojensa ulkopuolellakin”.

Sivistysliiton tarjoaman yhteisen sivistystyön sisällöksi tuli kirjoittajien mukaan määritellä ”se opinto- ja kulttuurityö, joka sisällöltään ja työtavoiltaan sopisi useampien tai kaikkien jäsenjärjestötahojen kasvatustyöhön”. Toiminnalla tulisi lisäksi olla kantavuutta TSL:n ulkopuolellakin. Sisältöalueita voisivat olla esimerkiksi työttömyys ja sen poistaminen, teknologian muutosten merkitys ihmiselle, kulutuskulttuurin haitat, yhteiskuntarakenteen muutosten aiheuttamat psykologiset ja sosiaaliset ongelmat sekä elämäntapa- ja ihmissuhdekysymykset.

He viittasivat myös mahdollisuuteen mennä hieman naapurienkin tontille, myös sellaisiin opintoaiheisiin, joita yleensä pidettiin vain työväen- tai kansalaisopistojen

valikoimiin kuuluvina. Näitä olivat esimerkiksi vieraat kielet, inhimillisen luovuuden kehittäminen ja psyykkis-fyysiseen hyvinvointiin liittyvät kysymykset. He viittasivat myös siihen, että aivan kaikki eivät edes halunneet hakeutua esimerkiksi kokoustoiminnan kursseille, uinuvaa järjestötoimintaa elävöittämään. Sellaisillekin henkilöille tuli tarjota toiminnan ja itsensä kehittämisen mahdollisuuksia työväenliikkeen yhteisten seinien sisällä.

Ajan sivistystyön näkymiä pohtivia ja arvioivia puheenvuoroja kuultiin ja luettiin. Toinen asia sitten oli, kuinka paljon yksittäisillä, äänekkäillä tai perusteellisilla pohdinoilla oli vaikutusta suuren laivan kulkusuuntaan.¹

---

¹ Pertti Rantanen, Jorma Turunen: Työväen sivistystyön umpikuja? *Sosialistinen Poliitikka* 4/1983, s. 53–56, myös lainaukset; ks. myös Pertti Rantanen: *Opintokerho – tämänkin päivän aikuiskasvatusta?* *Aikamerkki* 5/1983, s. 10; Tuija Hairetdin: *Opintokerho reaaliaikaan.* *Aikamerkki* 6/1983, s. 9.

Puheenjohtajan vaihdos liittokokouksessa keväällä 1978 Helsingin työväentalolla. Oikealta tehtävästä luopuva Sakari Kiuru ja puheenjohtajaksi tuleva Arvo Salo sekä TSL:n taloudenhoitaja Seppo Berg.

Sos.dem. eduskuntaryhmän edustajat Pirjo Ala-Kapee, Matti Ahde ja Pentti Lahti-Nuuttila onnittelemassa 60-vuotiaasta Sivistysliittoa syyskuussa 1979. Kauniita ja kiittäviä sanoja kuuntelemassa oikealta Jussi Pikkusaari, Unto Luhtasaari, puheenjohtaja Arvo Salo ja Timo Ronkainen. Onnittelupöydällä näkyy juuri paljastettu R. H. Oittisen muotokuva.

Pieni esimerkkivalikoima liiton mittavasta aineistotuotannosta

KUVAAJA: VUORIKO MARTTALA

Kemin sos.dem. naisten lukukerholla täyttyi kuvanottohetkellä 36 vuotta yhteisiä opintoja, eikä kerho päättynyt vielä siihenkään vuoteen 1983. Kuvassa keskellä oleva Iida Liimatta oli yksi keskeisistä kerhoa käynnissä pitäneistä henkilöistä.

TSL:n parissa on toiminut lukuisia ohjelmaryhmiä. Kuvassa Merituuli: vasemmalta Timo Tuovinen, Markku Hillilä, Tiina Pelkonen, Jyrki Orjatsalo, Anita Pajunen ja Tapani Vauhkonen.

KUVAAMA: JOHA MÄKINEN

Opintojärjestöjen jokavuotiset neuvottelupäivät tarjosivat osallistujille aina monipuolisen katsauksen ajankohtaiseen sivistystoimintaan maan eri puolilla. Vuoden 1990 tilaisuus järjestettiin elokuussa Voionmaan opistolla Ylöjärvellä.

Valkeakosken Työväen Musiikkitapahtuma on kasvanut vuosikymmenien kuluessa huomattavan suureksi, moni-ilmeiseksi kulttuuritapahtumaksi. Kuva vuodelta 1991.

TSL-JAP-toimikuntien koulutustilaisuus Helsingissä vuonna 1992. Kuvassa Urpo Tiainen ja Maila Niiranen ovat luovuttamassa pääsihteerin Pentti Öhmanille tervehdyksenä Imatran opintojärjestön viiriä.

Sivistryöliölle merkitti suurta harppausta tietoyhteiskuntamaailmaan oman internet-palvelimen käyttöönotto loppukevällä 1996. Kuvassa palvelinta käynnistämässä systeemioperaattori Jouko Raatikainen, tietoverkkopäällikkö Jouko Muuri ja TSL:n puheenjohtaja Jouni Backman.

Neljä puheenjohtajaa yhteiskuvassa SDP:n satavuotisjuhlakokouksessa toukokuussa 1999 Turussa. Vasemmalta Ulla Juurola, Jouni Backman, Arvo Salo ja Sakari Kiuru.

Työväen sivistysliittojen yhteisjärjestön IFWEA:n kokous Suomessa vuonna 2000. Avaustilaisuudessa Työväen Akatemiassa eturivissä oikealta TSL:n puheenjohtaja Ulla Juurola, kulttuuriministeri Maija Rask, tasavallan presidentti Tarja Halonen, Työväen Akatemian rehtori Kari Kinnunen ja maailmanjärjestön puheenjohtaja Dan Gallin. Presidentin takana toisessa rivissä TSL:n pääsihteeri Jorma Turunen.

Imatralaisia vuorotyöläisiä atk-kursilla maaliskuussa 2002 opiskelemissa TSL:n kurssilla tietokoneen ajokorttitutkintoa.

Kansanedustaja Pia Viitanen valittiin TSL:n liittokokouksessa vuonna 2005 uudelleen liiton puheenjohtajaksi. TSL:n pöytäviiri on tullut tutuksi kaikkialla maassa, etelästä pohjoiseen ja lännestä itään.

Vahdinvaihto on tapahtumassa joulukuussa 2010. TSL:n pääsihteeri Jorma Turunen (vasemmalla) ja seuraavan vuoden alussa pääsihteerinä aloittava Kari Anttila yhteiskuvassa Sivistysliiton perustajan Väinö Voionmaan valvo-
vien silmien alla.

Satavuotisjuhlapäivänä, syyskuun ensimmäisenä 2019 Paasitornin eli työväentalon sali täyttyi laulusta ja musiikista. Helsingin konservatorion orkesteri Helsinki Concordia ja Koiton Laulun kuoro tarjosivat juhlayleisölle sykkädyttävän elämyksen TSL:n aloittaessa uutta toiminnan vuosisataa.

Satavuotias jatkaa edelleen vireänä toimintaansa! Reino Helismaa -palkinnon sai heinäkuussa 2022 Mariska (Anna Maria Rahikainen). Kuvassa myös oikealta samana vuonna puheenjohtajana aloittanut Niina Malm, kulttuurituottaja Jaakko Suni, lokakuussa 2022 aloittanut pääsihteeri Katri Söder ja siihenastinen pääsihteeri Jouko Muuri.

VII

Tietoyhteiskunnan suuntaan

20.

Muuttuvia näkökulmia ja aikoja

MAAILMALLA OLI MONENLAISIA muutoksia kahdeksankymmenluvun kuluessa. Keskinäiset jännitteet eivät kadonneet suurvaltasuhteista, mutta sovinnollisiakin askelia otettiin yhteisymmärryksen suuntaan. Erityisesti Neuvostoliiton sisäiset muutokset tulivat heijastumaan voimakkaasti ja maailmanlaajuisesti.

Suomessa alkoi monella tavalla uusi aikakausi kansakunnan elämässä, kun Mauno Koivisto valittiin presidentiksi 1982. Muutoksia tapahtui myös Sivistysliitossa, joka oli muutaman edeltäneen vuosikymmenen kuluessa vakiinnuttanut asemansa yhtenä keskeisistä kansansivistysjärjestöistä. Sen toimintaa, tehtäviä ja tavoitteita ei kyseenalaistettu millään ulkopuolisella taholla. Olennaiset muutospaineet nousivat liiton oman toiminnan sisältä ja ympärillä muuttuvasta yhteiskunnasta. Hyvä esimerkki opintokeskusten vakiintuneesta yhteistyöstä oli 1982 syksyllä toteutettu kampanja ”Idusta kasvuun opintokerhossa”. Se sai paljon näkyvyyttä maakunnissa ja alueradioissa.¹

TSL:N ALATOIMIKUNNAT VÄHENEVÄT

Kun Työväen Sivistysliitolla oli 1970-luvulla laajimmillaan 14 alatoimikuntaa, niitä oli 1981 enää kahdeksan. Niissä oli edelleen mukana runsaat sata asiantuntijajäsentä ja työväenliikkeen toimihenkilöä.² Pian toimikuntien määrää vähennettiin vielä siitäkin ja aivan tarkoituksella. Jussi Pikkusaaren luonnehdinnan mukaan monilta alatoimikunnilta ”lakkasi yksinkertaisesti tehtävä”. Liittotoimikunta päätti syksyllä 1981 lakkauttaa Seppo Saherman johtaman Työväen elokuvatoimikunnan, Antti Kivivuoren johtaman ideologisen toimikunnan, Raimo Lindlöfin johtaman Työmaakirjaston johtokunnan sekä Aarne Nurmen johtaman Työväentalomuseon hoitotoimikunnan.

¹ TSL vuonna 1982, s. 12.

² TSL vuonna 1981, s. 6, 34.

Esimerkiksi viimeksi mainittu tuli tarpeettomaksi sen jälkeen, kun Työväenperinteen tutkimus ry otti puheenjohtajansa johdolla kokonaisvastuun Valtakunnallisesta työväentalomuseosta Riihimäellä.¹ Työmaakirjaston pitkä ja komea toiminnan kaari oli hiipunut hiljalleen hyvin vähiin, vain muutamille Neuvostoliiton puolella toimineille suurille työmaille. Liiton toimiston voimavarojen puute vaikutti ideologisen toimikunnan lopettamiseen. Lisäksi Pikkusaaren esittämän arvion mukaan toimikunta ei ollut koskaan saanut puoluetoimistolta varauksetonta tukea. Toimikuntaa olisi hänen mukaansa ehkä pidetty jopa haitallisena, kun puolue ryhtyi vuoden 1981 Porin puoluekokouksen päätöksellä periaateohjelman uudistamiseen.²

Pentti Öhmanin johtama Ammattiyhdistystoimikunta tuli liittotoimikunnan päätöksellä 1982 tiensä päähän. Sama koski Teuvo Iksen johdolla toiminutta poliittisen koulutuksen toimikuntaa, Viljo Ripatin johtamaa Kuluttajatoimikuntaa ja Taisto Tontin johtamaa Sosiaalitoimikuntaa. Liiton näkökulmasta ne olivat enemmänkin opintotoiminnan järjestökohtaisia elimiä ja jäivät siten tarpeettomiksi. Yhteistyötä niiden edustamien järjestöjen sekä tahojen kanssa voitiin hoitaa muullakin tavalla. Filosofian maisteri Ritva-Liisa Pilhjertan johtama Kirjallisuustoimikunta koki 1982 saman lakkauttamiskohtalon.³ Se ei, kuten ei Elokuvatoimikuntakaan, ollut organisoitunut erityiseksi yhdistykseksi, kuten Kuvataidetoimikunta oli jo varhain tehnyt. Tässäkin lakkauttamisessa vaikuttivat Pikkusaaren mukaan liiton toimiston vähäiset voimavarat, jotta niitä olisi voitu kunnolla hyödyntää. Kaikkein eivät lisääntyneetkään henkilöresurssit nyt riittäneet.

Vuoteen 1983 päättyi Jussi Turtolan johdolla toimineen Työväenliikkeen historian tutkimustyöryhmän taival liiton toimikuntana, Pikkusaaren mukaan jäsenten kiinnostuksen ehtyessä. Onkin samalla muistettava työväen perinneasioissa juuri tuolloin käynnissä ollut huomattavan laaja-alainen rakentamisen vaihe, mikä myös edellytti tekijöitä. Toimikunnan entiset jäsenet kävivät kuitenkin tarvittaessa edelleen esimerkiksi opintokerhoissa alustamassa ja opastamassa historiikkihankkeissa.

Vuonna 1984 TSL:n alatoimikuntina jatkoivat siten enää Työväen kuvataidetoimikunta sekä Ranta-Toivalan kurssikeskuksen hoitotoimikunta. Ensin mainitun puheenjohtajana oli vuoteen 1980 saakka sosiaalineuvos Aira Heinänen, seuraavana vuonna

---

1 Museon yhteys Sivistysliittoon kuitenkin säilyi. Tämän kirjoittaja on toiminut TSL:n edustajana Valtakunnallisen työväentalomuseon/Työväenperinteen tutkimus ry:n hallituksessa Pekka Gronowin (1980–82), Sulo Hentulan (1984–87) ja Juha Mäkisen (1983, 1987–93) jälkeen vuodesta 1993 alkaen, ks. Hellsten 1989, s. 56–57; Hellsten, II osa 1989 [ei sivunumeroita, s. 6].

2 Pikkusaari 2014, s. 198–199, myös lainaukset. – Porissa päätettiin myös jatkaa Suunta-asiakirjan viitoittamalla tavalla puoluetoiminnan kehittämistä. Tähän hankkeeseen ja koulutustoimintaan tuli TSL mukaan. Yhdessä julkaistiin opintoaineisto Järjestötoiminnan kehittäminen. Joensuu 1981, 64 sivua.

3 Kirjallisuustoimikunnan monivuotinen jäsen, kirjailija Eila Pennanen (1916–1994) laati 1990 vielä eräänlaisen perusteoksen kirjallisuuden harrastajille ja opintokerholaisille: *Kirjan kannet auki – johdatus lukemiseen*. TSL kustansi tämän 120-sivuisen kirjan; ks. Helvi Ollikainen: Lukeminen on aivojen liikuntaa. Aikamerkki 2/1990, s. 4–5.

filosofian maisteri Anne Valkonen ja vuodesta 1982 alkaen toimittaja Kirsti Hynynen. Vuonna 1984 olivat jäseninä Erkki Kannosto, Irmeli Kukkapuro, Tero Laakkonen, Juha Ojansivu, Xenia Parros, Katriina Salo, Armas Salovirta, Sulo A. Savo, Olavi Suomela, Esko Tirronen, Pirkko Valo ja sihteerinä Ritva Penttonen.

Hoitotoimikunnan puheenjohtajana oli vuoteen 1982 toimittaja Eino Kyyhkynen, sitten Pentti Immonen vuosina 1983–1987 sekä Erkki Tapola vuodesta 1988 alkaen. Puheenjohtajan lisäksi olivat esimerkkivuonna 1984 hoitotoimikunnassa mukana Eero Hoffrén, Kaarlo Kuokkanen, Juha Kettunen, Osmo Keinänen, Maire Pietikäinen, Matti Launonen, Viljo Manninen, Terho Suomela, Henrik Wulff ja sihteerinä Sulo Hentula.¹

Mainittakoon, että 1987 päästiin toteuttamaan Ranta-Toivalan kurssikeskuksen peruskorjaus ja myös lisärakentamishanke. Siinä auttoi eduskunnan myöntämä puolen miljoonan markan (lähes 160 000 euroa) erityisavustus. Uudisrakennus sai syyskuussa vihkiäistilaisuudessa nimekseen Supan tupa. Nimellä oli pitkäaikaiseen kulttuuri-sihteeriin ja hoitokunnan sihteeriin Sulo ”Supa” Hentulaan vissi yhteys. Rakennuksessa oli majoitus-, opetus- ja sosiaalityötiloja.²

UUSIA AVAUKSIA SIVISTYSTYÖHÖN

Vaikka edellä kuvatusta saattoi arvella, että TSL sulki monia oviaan ja supisti toimintaansa, se ei ollut koko totuus. Alatoimikuntina hoidetut asiat tulivat jatkossakin hoidetuiksi tavalla tai toisella, vaikka niillä ei ollut enää omaa lokeroa liiton kokonaisorganisaatiossa. Aivan uusiakin ovia avattiin opintojen tiellä. Mainittakoon esimerkkinä, kuinka vuoden 1982 marraskuussa TSL käynnisti toimintaa yhdessä Kuurojen liiton ja SAK:n kanssa ammattiyhdistystiedon jakamiseksi. Suomessa oli tuolloin noin 8 000 täysin kuuroa ja heistä noin 2 500 kävi työssä. Heistä 95 prosenttia toimi SAK-laisessa kentässä.

Ensimmäinen virike uudenlaiseen koulutukseen tuli Riihimäeltä. Siellä TSL:n opintojärjestön toiminnassa pitkään mukana ollut Alli Luhti lähti täysin kuulevana mukaan vetämään paikallista kuurojen ay-koulua. Eräs lähtökohta kiinnostukseen oli hänen työpaikallaan Havin kynttilätehtaalla, jossa oli töissä muutamia kuulovammaisia.

Porissa TSL:n opintojärjestön yhteistyökumppanina oli jo entuudestaan Invaliidiliiton Porin palvelutalo. Kuurojen ay-koulun ohjaajina toimivat Raimo Suojoki ja Keijo Heikkilä sekä viittomakielen tulkkina Raimo Henttonen. Porissa suurin ammattiryhmä tuli vuonna 1983 metallialan verstaista. Tulkin osuus oli

¹ *TSL vuonna 1980*, s. 28; *TSL vuonna 1981*, s. 34; *TSL vuonna 1983*, s. 5–6; *TSL vuonna 1984*, s. 6; Pikku-saari 2014, s. 198–199, myös lainaukset.

² *TSL vuonna 1987*, s. 17.

ymmärrettävästi tärkeä. Mainittakoon, että viittomakielellä löytyivät kyllä oikeat merkit niin porvarille kuin sosialidemokraatillekin. Opintosihteerille ja opintokerholle löytyivät myös omansa.¹

Maaliskuussa 1984 otettiin Tampereella aivan uudennaisia opintoaskelia, kun julkaistiin ensimmäinen, kokonaan kehitysvammaisille suunnattu opintoaineisto. Samalla kehitysvammaisten opintokerhoissa jo toimineet kerhonetäjät maan eri puolilta pääsivät kaksipäiväisessä seminaarissa tutustumaan tähän uuteen aineistoon. Se oli koottu Kehitysvammaisten tukiliiton, Kehitysvammaliiton ja TSL:n yhteisvoimin.

Kehitysvammaliiton Pertti Rajala kuvasi julkistamistilaisuudessa yhteistyön kokonaisuutta: Sivistysliitto edusti vapaan sivistys- ja kulttuurityön puolta, Kehitysvammaliitto tarkasteli asiaa kehitysvammahuollon näkökulmasta ja Kehitysvammaisten tukiliitto puolestaan omaisjärjestönä. Tuolla hetkellä maassa oli noin 30 000 kehitysvammaista, ja useimmilla vamma oli niin lievä, että heillä oli harjaantumisen avulla mahdollisuus selviytyä useimmista arkisista askareista omatoimisesti.

Kerhoaineisto sisälsi johdatuksen sekä erilaisia tehtäviä, joiden avulla tutustuttiin arkielämän välttämättömyksiin. Tärkeissä asioissa edettiin järjestyksessä: oma nimi, vanhempien nimet, kelloon, viikonpäiviin ja vuodenaikoihin tutustuminen, laskemisen alkeita, kaupassa ja pankissa asioimistakin kuvailtiin. Kerho-ohjaajalta vaadittiin paljon. Samalla toiminnan onnistumiseen vaikuttivat myös kehitysvammaisten nuorten vanhempien omat asenteet. Toimiva, tuloksellinen kerho antoi puolestaan henkistä tukea myös vanhemmille.²

Muitakin uusia avauksia saatiin aikaan. Myöhemmin, 1990-luvun alkuvuosista alkaen TSL järjesti myös aikuisten lukihäiriökursseja sekä tuotti useita selkokielellä laadittuja opintoaineistoja sekä muitakin kirjoja, joille kaikille oli tarvetta.³

TSL JA KEHITYSMAIDEN ONGELMAT

Kun maailman ongelmat olivat entistä paremmin näkösällä nopeiden tiedotusvälineiden ansiosta, voimistui Sivistysliiton parissa huoli ja vastuuntunne monien kehitysvammaisten ajankohtaisesta tilanteesta. Yhtenä aloitteentekijänä oli Seppo Ylinen, joka tuli syksyllä 1981 liittoon pedagogiseksi sihteeriksi. Myös liiton hallinnossa ja

¹ Pekka Ovaska: Kuurojen ay-koulu käynnistyi Porissa. Aikamerkki 6/1983, s. 24, ks. myös Riihimäestä, s. 22–23; *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piirijärjestö 2001*, s. 47.

² Paula Paavolainen: ”Että ihmiset oppis ymmärtämään paremmin.” Aikamerkki 2/1984, s. 26–27; ks. esim. kehitysvammaiskoulutukseen laadittu opintoaineisto Eeva-Kaisa Mäkinen ja Pertti Rajala: *Meidän yhteiskuntamme. Selkokielinen tietokirja*, 1990.

³ Pertti Rajala, Eeva-Kaisa Mäkinen: Selkokieli – ymmärtämisen apuväline. Aikamerkki 2/1990, s. 8–9; Ollikainen, 1995, s. 56–59; ks. myös Salminen, 1995, s. 50–55; esimerkki selkokielisestä opintoaineistosta Rajala 1992, 48 sivua.

henkilökunnan keskuudessa oltiin valmiita aloittamaan käytännön solidaarisuustyö. Sekin oli uusi avaus ja toiminta-ajatuksen laajennus.

Vuonna 1982 liitolle perustettiin Rauhan ja kehitysyhteistyön rahasto. Sen toimintaa suunnittelemaan ja seuraamaan muodostettiin Kehitysyhteistyön ja rauhan toimikunta. Siihen kutsuttiin puheenjohtajaksi Yleisradion pääjohtaja, Suomen Unesco-toimikunnan puheenjohtaja Sakari Kiuru sekä jäseniksi apulaisosastopäällikkö Tom Grönberg, lähetys sihteeri Mikko Ihamäki, pääsihteeri Helena Kekkonen, TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja Arvo Salo, kirkkoherra Maunu Sinnemäki, kansanedustaja Pirkko Työläjärvi ja YK-liiton puheenjohtaja, professori Raimo Väyrynen. Sihteerinä toimi Seppo Ylinen.

Jo heti käynnistysvuosi oli vaikuttava. Liitolla oli laaja tiedotuskampanja, ja kiertävän valokuvanäyttelyn avulla kerrottiin kehitysyhteistyön asioista ja tavoitteista. YK:n opintoaineistoakin hyödynnettiin. Lähes 10 000 ihmistä osallistui käynnistettyyn solidaarisuuskeräykseen heti vuonna 1982, jolloin keskityttiin Namibiaan, jota Etelä-Afrikka laittomasti miehitti YK:n päätöslauselmista huolimatta. Kymmeniä henkilöitä liittyi TSL:n prosenttiliikkeeseen. Namibian SWAPOlle ja sitä kautta pakolaisille voitiin vuoden lopulla luovuttaa 12 suurta telttaa arvoltaan lähes 76 500 markkaa. Kaiken kaikkiaan vuoden keräystuottoja kertyi kehitysyhteistyömäärärahojen kanssa yli 114 000 markkaa (runsas 47 000 euroa).¹

Vuonna 1986 liittoon palkattiin kehitysyhteistyösihteeriksi Jukka Pääkkönen. Lisäksi liiton toimistoon tarvittiin jo seuraavana vuonna näitä asioita hoitamaan toimistosihteeriksi ja 1988 vielä projektisihteeriksi. Toimiston työparina olivat tuolloin Eeva-Liisa Peltola ja Suve Pääsukene. Toiminta-ajatuksiksi muotoutui solidaarisuuskasvatus käytännön kehitysyhteistyöhön osallistumisen kautta. Erityisesti autettiin kohdemaissa ihmisiä asumisen ongelmissa. Toiminnassa luotettiin myös paikalliseen aktiivisuuteen ja ihmisten omatoimisuuteen.

Tietoa kehitysmaista, TSL:n käytännön kenttätyöstä ja sen tuloksista kerrottiin laajalti kotimaassa. Oli esitelmä- ja tiedotustilaisuuksia, liiton nimissä ja yhdessä ammattiliittojen kanssa, tuotettiin diakuvasarjoja ja kiertäviä valokuvanäyttelyjä sekä välitettiin ajankohtaista tietoa kehitysmaiden ongelmista kouluihin. Aikamerkkiäkin hyödynnettiin. TSL tuotti vuonna 1986 Jouko Elon ja Timo Peltovuoren kokoaman raporttikirjan *Nicaragua*, josta heti seuraavana vuonna otettiin toinen painos. Sitä ja muutakin aineistoa hyödynnettiin opintokerhotoiminnassa.

Ensimmäisiä järjestöllisiä yhteistyökumppaneita oli vuodesta 1982 alkaen Etelä-Amerikassa Nicaraguassa ja Afrikassa, namibialaisten pakolaisleirillä Kwanza Sulissa Angolassa. Mainittakoon esimerkkinä, että 1987 liiton kenttäyöntekijöinä oli yhden tai useamman kuukauden ajan eri kohteissa Ilkka Tahvanainen, Timo Kurkela, Ilkka

---

¹ TSL vuonna 1982, s. 10–11.

Laamanen, Helena Vanhapelto, Taisto Vanhapelto, Seppo Ylinen, Matti Ristilä, Seppo Lahtinen, Tapio Pilhjerta, Ismo Jalonen ja Jaakko Tiilonen. Monet heistä olivat kehityksen asioissa mukana muinakin vuosina.

Yhteistyökumppaneita oli myös kotimaassa. Pakolaisleirille Angolaan koottiin varoja esimerkiksi koululaisten Taksvärkki `82:n avulla. Erilaista yhteistyötä tehtiin vuosien varrella myös Kansainvälisen solidaarisuussäätiön, Työväen Akatemian, SAK:n rauhanvaliokunnan ja Ammattiliittojen solidaarisuuskeskuksen (SASK), Afrikka-komitean, Helsingin yliopiston Kehitysmaainstituutin, ulkoministeriön sekä kehitysyhteistyöviranomaisten kanssa. TSL osallistui myös Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyökeskuksen (Kepa) toimintaan. TSL:n edustajana sen hallituksessa ja työvaliokunnassa istui Jukka Pääkkönen.¹

Esimerkiksi Kwanza Sulin pakolaisleirille Angolan suuntaan toimitettiin aluksi teltoja ja myöhemmin käynnistyi laajamittainen rakennustyö. Ensin tehtiin tiilitehdas Suomesta tuoduista, lahjoituksena saaduista osista, kuten tehtiin sittemmin myös Nicaraguassa, seuraavaksi valmistettiin tiiliä, ja aikanaan useille sadoille perheille valmistui asuntoja. Vuoden 1987 loppuun mennessä uuden asunnon sai noin neljäsataa perhettä.

Myöhemmin hoidettiin ulkoministeriön toimeksiannosta myös käytännöllisten aineiden opetusprojektia Loudimassa Kongon kansantasavallassa. Paljon muutakin tehtiin. Yhtenä esimerkkinä voi mainita, että Nicaraguaan toimitettiin 129 rullaa kirjapainopaperia 1984. Sielläkin rakennettiin vuosien varrella asuintaloja. Viisi vuotta myöhemmin TSL lähetti Nicaraguaan kaksi parinkymmenen henkilön suuruista työpriikaattia, jotka tekivät vapaaehtoistyötä kolmisen viikkoa.

Kaiken kaikkiaan Sivistysliiton kehitysyhteistyötoiminta laajentui voimakkaasti 1980-luvun kuluessa.² Työ oli sopusoinnussa Suomen tasavallan valtiollisten tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi 1987 liitto sai tähän toimintaansa ulkoministeriön kehitysyhteistyötukea runsaat 470 000 markkaa ja Nicaragua-hankkeeseen 990 000 markkaa. Ulkoministeriöltä TSL laskutti Kongon koulutusprojektin kustannuksia lähes miljoonaa markkaa (noin 220 000 euroa). Varoja hankittiin myös omilla varainkeräyksillä ja erilaisilla kampanjoilla. Lahjoituksena saatiin esimerkiksi koneita, erilaisia laitteita ja muuta käyttökelpoista tavaraa. Kertyneillä varoilla ja lahjoitustavaroilla saatiin aikaan paljon käytännön toimintaa kohdemaissa ja apua ihmisille arkisessa elämässään. Tuhannet kodittomat saivat katon pänsä päälle.

Esimerkiksi vuoden 1987 kuluessa kanavoitui kehitysmaihin TSL:n kautta kaiken kaikkiaan yli 4,3 miljoonaa markkaa rahallista apua. Seuraavana vuonna yhteisumma

¹ Pikkusaari 2014, s. 242–243; *TSL vuonna 1983*, s. 9–10; *TSL vuonna 1987*, s. 11, 17–19.

² Kehitysyhteistyöstä OK:n ja MSL:n parissa, ks. Ojanen 2018, s. 95; Henttinen 2002, s. 205.

kasvoi jo vajaaseen 6,5 miljoonaan markkaan (lähes kaksi miljoonaa euroa).¹ Myös monissa liiton piireissä ja opintojärjestöissä osallistuttiin innostuneesti erilaisin tavoin kehitysyhteistyöhankkeisiin.²

TSL 65 VUOTTA 1984

Suomalainen yhteiskunta jatkoi muutostaan 1960-luvun suurten murrosten jälkeenkin. Lyhyesti voi luonnehtia, että maa- ja metsätalouden osuus työllisestä väestöstä väheni entisestään. Teollisuuden osuus notkahti hetkeksi 1970-luvun alkuvuosien öljykriisin aikana, mutta kohosi uudelleen erityisesti Neuvostoliittoon suuntautuneen viennin ansiosta. Taloudellinen nousu kiihtyi kahdeksankymmenluvun mittaan, vuosikymmenen lopulla osin jopa pörssikeinottelun kuumentamana.

Palvelualojen työntekijäosuus kohosi. Yhteiskunnalliset palvelut laajenivat sitä mukaan kuin julkisia palveluja vahvistettiin ja hyvinvointivaltiota rakennettiin 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Pohjoismainen tasa-arvoon pohjautuva hyvinvointivaltionäkemys, se mitä erityisesti sosialidemokraattinen työväenliike oli 1960-luvulta alkaen hallituspolitiikassaan vaalinut, alkoi saada myös porvarillisen oikeiston taholla ymmärrystä ja kannatustakin. Se alettiin ymmärtää yhä laajemmin myönteiseksi voimavaraksi myös yritys- ja tuotantoelämän näkökulmasta.

Vaikka koulutus- ja sivistystiet olivat avartuneet ja opiskelumahdollisuudet lisääntyneet, järjestöjen vapaalle kansansivistystyölle riitti edelleen tarvetta ja tehtävää; epäilemättä hieman toisin muodoin ja toisenlaisin käytännön tavoittein kuin 1920–1930-luvulla, mutta samankaltaisin yleisin periaattein.

TSL:n vuoteen 1984 ei sisällynyt mitään erityisiä juhlallisuuksia, vaan tuttua, tavanomaista opinto-, luento-, kurssi- ja kulttuuritoimintaa opintojärjestöissä sekä piireissä kautta maan. Mottoa ”65 vuotta työväen omaehtoista sivistystyötä” pidettiin tarkoituksella esillä pitkin vuotta. Viikoittain ilmestyneessä Julkiset-tiedotteessa kerrottiin päätöksistä ja ajankohtaisista asioista. Piireille ja opintojärjestöille lähetettiin lisäksi kahdeksan järjestökirjettä. Vuonna 1982 tabloid-lehdestä aikakauslehden muotoiseksi muuttunut Aikamerkki ilmestyi nyt kahdeksan kertaa. Sen levikki oli runsaat 5700 kappaletta. Vuosikerran hinta oli 55 markkaa (noin 20 euroa). Edellisenä vuonna

¹ *TSL vuonna 1984*, s. 12–14, 23–24; *TSL vuonna 1987*, s. 19; *TSL vuonna 1988*, s. 19; Seppo Ylinen: Nicaragua on haaste Reaganillekin: Vaikea kukistaa kokonaista kansaa. Aikamerkki 2/1984, s. 30–32; Jukka Pääkkönen: Neljä onnekasta talonrakentajaa. Aikamerkki 3/1987, s. 15; Pikkusaari 2014, s. 237, 242–244.

² Ks. esim. *Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö* 1991, s. 36–37; *Paikkakunnan kulttuuriviisari* 1994, s. 40–41; *Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen opintojärjestö* 1989, s. 27–28; *80 vuotta tiedonjyviä* 2009, s. 24; Virtanen 1988, s. 437; Metsälä 1993, s. 62–63, 65–70, 74–77; *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 37.

levikki oli ollut vielä parempi, lähes 6300, ja niistä oli ollut maksettuja tilauksia noin 4400.¹

Vuoden kuluessa tuotettiin 24 uutta kirjallista opintoaineistoa, puolet niistä ay-jäsenjärjestöille. Sekin kuvasti ammattiyhdistysliikkeen yhä merkittävämmäksi kasvavaa osuutta liiton toiminnan kokonaisuudessa. Uusia ja myös aikaisempia aineistoja myytiin opintoihin noin 1,6 miljoonalla markalla (lähes 570 000 euroa) runsaat 41 000 kappaletta. SAK-aineistoja oli selvästi eniten, lähes 24 600 kappaletta, SDP-aineistoja 8 600 ja muiden järjestöjen sekä yleisiä aineistoja lähes 7 900 kappaletta.²

Kulttuuritoimintaan panostettiin edelleen vahvasti. Keväällä liitto järjesti esimerkiksi kymmenen paikkakunnan konserttikiertueen erityisteemalla ”Hetki huomiselle”. Sen avulla osallistuttiin kehitysaputoimintaan ja varojen kokoamiseen Nicaraguan auttamiseksi. Esiintyjinä olivat Anneli Saaristo, Timo Turpeinen ja Anita Pajunen, säestäjänään Urpo ”Upi” Sorvalin kuusimiehinen yhtye. Avauskonsertissa huhtikuun alussa Helsingissä esiintyivät lisäksi Veikko Lavi, Mikko Alatalo ja Maarit Hurmerinta. Syksyllä TSL:n kulttuuriosasto järjesti salvadorilaisen Yolocomba Ita -ryhmän ja Anneli Saariston konserttikiertueet.

Saaristo, Lavi ja Alatalo esiintyivät muutenkin useasti TSL:n kulttuuritapahtumissa. Esimerkiksi Veikko Lavi oli usein nähty esiintyjä erityisesti kotiläänissään TSL:n Kymen piirin ja opintojärjestöjen tapahtumissa.³ TSL järjesti huhtikuussa 1987 Helsingin Kulttuuritalolla Veikko Lavin 75-vuotispäivän kunniaksi suuren konsertin. Pentti Husun säestämän Lavin ohella siinä esiintyivät Anneli Saaristo, Pave Maijanen, Jussi Raittinen, Harri Saksala, Rea Mauranen sekä Hämeenlinnan kisällit.⁴

Pohjoismaisessa yhteistoiminnassa vuoteen 1984 sisältyi Pohjolan TSL-koulun kurssi Metalliliiton Murikan kurssikeskuksessa Tampereella elokuun lopulla sekä Pohjolan TSL:n liittokonferenssi, tällä kertaa KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla lokakuun lopulla. Geneve-koulun kurssille touko-heinäkuussa osallistui TSL:n kautta kahdeksan henkilöä ja Manchester-koulun kurssille huhti-heinäkuussa kolme henkilöä. Opin-tojohtaja Jorma Turunen oli liiton edustajana syyskuun puolivälissä kansainvälisen federaation IFWEA:n järjestämässä, Unescon neljättä aikuiskasvatuskonferenssia valmistelleessa seminaarissa. Se pidettiin Hattingenissa, Saksan liittotasavallassa.

Toukokuun 1984 lopulla TSL:n vieraana ja samalla suomalaisen yhteiskuntaan tutustumassa kävi Friedrich Ebert -säätiön yhdeksänhenkinen valtuuskunta rehtori Horst Brehmin johdolla. Samoihin aikoihin vieraili puolestaan kymmenhenkinen

¹ *TSL vuonna 1983*, s. 22; *TSL vuonna 1984*, s. 25.

² *TSL vuonna 1984*, s. 21–22.

³ Ks. *Työväen Sivustysliiton Kymen piirijärjestö 1991*, s. 28.

⁴ Jaana Pekkola: Lauluntekijän juhlat. Aikamerkki 3/1987, s. 12–14.

TSL:n valtuuskunta Saksan liittotasavallassa kulttuurisihteeri Pekka Gronowin johtamana. Erityisenä teemana oli kulttuuri- ja viestintäpolitiikka.

Vuoden kuluessa liitto osallistui lisäksi useiden jäsenjärjestöjensä tapahtumien järjestämiseen, tutun käytännön mukaisesti. Esimerkiksi tammikuussa autettiin ohjelmallisesti TUL:n vuosijuhlissa. TSL toimi muun muassa Metallityöväen liiton yhteistyökumppanina jäsenistön kulttuuriharrastuksia aktivoitaessa. Metallin jäsenille järjestetyn kirjoituskilpailun tuloksena julkaistiin kirja *Verstaalla kukkii pelakuu*.

Kuvataidetoimikunta toteutti 1984 erilaisten kotimaisten näyttelykäyntien ohella onnistuneet ja jäsenille mieluisat kuvataidematkat Tallinaan ja Pariisiin. Kesällä se osallistui myös Kulttuurityöntekijäin sos.dem. yhdistyksen kanssa Lahdessa Ruusu-paletti-aidenäyttelyyn. Kulttuuriosaston uusi avaus oli yhdessä Työväen Akatemian kanssa toteutettu venäjän kielen opiskelijoiden kielimatka Moskovaan.

VAKIINTUNEITA MUOTOJA JA MUUTOKSIA

Toukokuun lopulla 1984 pidetyssä valtuuston kokouksessa Helsingin työväentalon auditoriossa paikalla oli 20 valtuuston jäsentä, kolme liittotoimikunnan jäsentä, yhdeksän piirien edustajaa sekä seitsemän henkilökuntaan kuuluvaa. Puhetta johti Per-Erik Lundh. Kokousasiat sujuivat vankalla rutiinilla.

Liittotoimikunnan puheenjohtajana toimi Arvo Salo ja varapuheenjohtajina Unto Luhtasaari ja Kaarina Suonio sekä jäsenenä Teuvo Ikonen, Raija Itkonen, Jari-Pekka Jyrkänne, Leena Luhtanen, Risto Mikkonen, Viljo Ripatti, Timo Ronkainen, Satu Siitonen, Ingmar Svedberg, Erkki Tapola sekä Jan Vingisaar 30. toukokuuta saakka ja Jouko Jaakkola siitä alkaen.

Ruotsinkielistä toimintaa ohjaavan sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunnan kokous pidettiin puolestaan toukokuun puolivälissä. Ingmar Svedberg jatkoi puheenjohtajana, mutta varapuheenjohtaja Kurt Gustafssonin jälkeen tehtävään valittiin uutena Kerstin Berg. Muut jäsenet olivat Leif Fredriksson, Ismo Nokelainen, Jan Furstenborg, Monica Storränk, Mikael von Nandelstadh, Timo Puumalainen ja Leif Ehrstén.

Opintokeskuksen johtokunnan puheenjohtaja vaihtui 1984. Unto Luhtasaaren jälkeen tehtävässä toimi pitkään Pentti Vainio. Johtokunnan sihteerinä oli opintojohtaja Jorma Turunen. Kokouksia kertyi vuodelle kuusi. Liittotoimikunta kokoontui vastavasti 11 kertaa, ja sen työvaliokunta piti 17 kokousta.

Kesään 1984 sisältyi jälleen toimiston sisäistä uudelleenorganisointia. Aineistotuotanto lopetettiin omana toimialueenaan ja se sisällytettiin opintotoimintaan. Järjestöosasto siirrettiin talous- ja hallintotoimintaan. Liiton toimisto jakautui sitten yleisjohtoon, kulttuuritoimintaan, jossa oli kulttuuriosasto, opintotoimintaan, jossa

olivat opinto-osasto ja pedagoginen osasto, sekä talous- ja hallintotoimintaan, jossa olivat järjestöosasto ja toimisto-osasto.

Lisäksi toimistoon muodostettiin johtoryhmä. Siihen kuuluivat pääsihteeri Jussi Pikkusaari, kulttuuritoimenjohtaja Pekka Gronow, opintojohtaja Jorma Turunen ja talouspäällikkö Henrik Wulff. Aiempi toimistovaliokunta muokattiin uudelleen työpaikkademokratiaa toteuttavaksi yhteistyötoimikunnaksi. Merkillepantavaa oli, että työntekijöiden edustajia siinä oli kaksi kertaa enemmän kuin työnantajan. Koulutussihteerinä oli Pertti Humppila, pedagogisena sihteerinä Seppo Ylinen ja toimistopäällikkönä Seppo Vettenranta. Kaiken lisäksi organisaatiouudistuksessa korostettiin projektiryhmiä ja jokaiselle toimihenkilölle päätettiin laatia oma toimenkuva.¹

Toimistossa Paasivuorenkadulla oli 1980-luvun lopulla yhteensä 40 työntekijää ja toimitsijoita oli saman verran. Toimitsijoiden määrä pysyi vuosikymmenellä likimain samana, mutta toimistoon tuli kuusi henkilöä lisää. Ranta-Toivalan henkilökunta vakiintui vuosikymmenen kuluessa kolmeen. Nyt osattiin talous mitoittaa realistisemmin kuin 1970-luvun lopun innostuksen tunnelmissa. Hyvästä yhteistyöstä huolimatta sivistysjärjestöjen kesken käytiin vuosittain kohtalaista kädenvääntöä järjestömäärärahojen keskinäisestä jaosta. Vaikka suuri olikin, TSL joutui Jussi Pikkusaaren muotoilun mukaan yleensä tavoitteistaan perääntymään. Sos.dem. puolueen oli paikattava vuosittain 300 000–700 000 markan (100 000 markkaa vuonna 1984 oli noin 33 000 euroa) erityismäärärahoilla näitä menetyksiä.

Kehitysyhteistyön parissa oli 1980-luvun lopulla yksi toimitsija, yksi toimistotyöntekijä sekä 12 määräraikaista kenttätyöntekijää. Heidän palkkauksensa hoitui keräys-
tuottojen avulla.²

Liitto nosti 1984 tarkoituksella näkyvästi esiin perustamispäiväänsä syyskuun ensimmäistä, ja julkinen sanakin sen huomioi. Vuosipäivää juhlistettiin opintojärjestöjen neuvottelupäivillä viikonloppuna 1.–2. syyskuuta 1984 Raumalla kirjaimellisesti työn, järjestötyön merkeissä. Vuonna 1984 opintojärjestöjä oli 106. Niiden ahkerien luottamushenkilöiden sekä paikallisten opintoneuvojien ja kurssisihteerien vastuulla oli merkittävällä tavalla laajentunut paikallinen sivistystyö.

Tapahtumaan osallistui kaikkiaan 103 opintojärjestön edustajaa sekä 25 liiton toimihenkilöä. Vain kolmesta opintojärjestöstä ei ollut edustajaa paikalla. Avaajana oli liittotoimikunnan jäsen, opetusministeriön tiedesihteeri, valtiotieteiden maisteri Leena Luhtanen. Juhlaesitelmän piti kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho, aiheenaan R. H. Oittinen kansansivistäjänä. Päivillä keskusteltiin muun muassa tietoyhteiskunnan haasteista ja piirien edustajat kertoivat esimerkein toiminnastaan. Raumalaiset tarjosivat kulttuuriohjelmaa.

¹ *TSL vuonna 1984*, s. 5–6, 11–12, 24–25.

² Pikkusaari 2014, s. 228–229, 242–244.

Piirijärjestöjen vastaavat kaksipäiväiset neuvottelupäivät järjestettiin lokakuun alussa Ranta-Toivalan kurssikeskuksessa Kuopiossa. Siellä avajana toimi liiton varapuheenjohtaja Unto Luhtasaari. Neuvottelukunta käsitteli liiton seuraavan vuoden toimintasuunnitelmaa ja antoi siitä lausuntonsa. Lisäksi tiedotussuunnittelija Keijo Voudinmäki kertoi ajankohtaisesta tietoyhteiskunnan teemasta.¹ Paikalla oli 20 neuvottelukunnan edustajaa, kaksi henkilöä liittotoimikunnasta ja kolme liiton toimihenkilöä. Piirijärjestöjen neuvottelukunnan asema vahvistui vähitellen liiton kokonaisuudessa. Vuodesta 1986 alkaen se ryhtyi kokoontumaan syksyn lisäksi myös keväällä. Sille valittiin myös puheenjohtaja. Ensimmäisenä oli TSL:n Oulun piirin puheenjohtaja, opettaja Pertti Hyvönen, varalla oli Seppo Salminen vuosina 1986–1987 ja seuraavaksi Liisa Ruokoselkä vuodet 1988–1989.

Ranta-Toivalassa pidettiin vuoden 1984 kuluessa kaikkiaan 84 erilaista kurssia (1983 niitä oli ollut 64). Niille osallistui yli 2 200 henkilöä. Muitakin tilaisuuksia järjestettiin: kokouksia, saunailtoja ja lomaviikkoja. Kaikkiaan lähes 4 500 henkilöä kävi tämän esimerkkivuoden kuluessa Ranta-Toivalassa niin oppimassa kuin virkistytymässäkin.²

Sivistysliiton puheenjohtaja Arvo Salo pysähtyi pohtimaan ehkä tavallista vakavammin sivistystyön ja ylipäätään liiton työn yhteiskunnallista merkitystä vuoden 1984 toimintakertomuksen alkusanoissaan, kun vuosi kääntyi seuraavaksi. Hän muistutti, että suomalainen työväenliike oli ollut ”jo syntyessään sivistyksellistä liikettä”. Aivan tavallisesta ei ollut tarvinnut opintoja aloittaa, kun maailman muuttamiseen avattiin ovia. Itsenäistymisen jälkeen oli työväen sivistystoiminta järjestettävä uudelleen: ”Työstä tuli työväenjärjestöjen sivistyksellistä yhteistyötä.” Sivistystyö antoi opiskelijalle aatteellista tietoisuutta ja järjestöllisiä valmiuksia. Tästä seurannut tasonnousu ”hyödytti koko yhteiskuntaa, vahvisti demokratiaa ja lisäsi kansalaisten tasavertaisuutta”.

Salo muistutti: ”Yhteiskunnan tulee järjestöjen omaehtoista sivistystyötä tukiessaan luottaa siitä kokonaisuudelle koituvaan välilliseen hyötyyn tai sitten jättää kyselemättä koko se näkökohta.” Hän totesi myös, että koko kulunut vuosisata oli täynnä sivistystyön saavutuksia. ”Äskeiset kymmenen tai viisitoista vuotta sisältävät erittäin voimakkaan kasvun, raamien laventumisen, rakenteiden lujittumisen”. Hän toivoi, ettei eräistä uustaantumuksellisista ilmiöistä huolimatta ”vuosisadan lyhyt loppu löisi rikki sitä minkä sen pitkä alkun rakensi”.³

---

1 Ks. esim. Keijo Voudinmäki: Työväen sivistystyö tietoyhteiskunnassa: On sallittava epävarmuus, hyväksyttävä erehtyminen, otettava riskejä, uskallettava... Aikamerkki 8/1983, s. 7–8.

2 *TSL vuonna 1984*, s. 6–7, 15.

3 *TSL vuonna 1984*, puheenjohtaja Salon alkusanat, s. 3–4, myös lainaukset.

LIITON EDUSTUKSIA VUONNA 1984¹

- Folke Bernadotten Muistosäätiön hallintoneuvosto: Henrik Wulff
- Helsingin Konservatorio: Onni Turtiainen, Pekka Gronow, Ritva Penttonen
- Helsingin Yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta: Jorma Turunen
- Kansan Sivistysrahaston R. H. Oittisen rahaston hoitokunta: Pekka Gronow, Jussi Pikkusaari, Henrik Wulff
- Suomalaisen kirjallisuuden edistämisvarojen valtuuskunta: humanistisessa osastossa Ritva Penttonen, yhteiskunnallis-taloudellisessa osastossa Jorma Turunen
- Kuluttajaneuvontaliiton hallitus: puheenjohtaja Pirkko Työläjärvi, Risto Talonen
- Kuluttajaneuvontaliiton edustajisto: Pertti Humppila, Merja Hurri, Pertti Rantanen, Risto Talonen, Leila Vesanen, Henrik Wulff
- Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) johtokunta: Jorma Turunen
- Suomi-Neuvostoliitto-seuran kasansivistysjaosto: Pertti Humppila
- SAK:n koulutusvaliokunta: asiantuntijajäsenenä Sakari Bergholm
- Voionmaan Opiston johtokunta: Risto Talonen
- SDP:n koulutusjaosto: Helvi Ollikainen
- Työväen Akatemian hallintoneuvosto: Jussi Pikkusaari
- Työväen Akatemian johtokunta: Jorma Turunen
- Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestön hallitus: Jussi Pikkusaari
- Vapaan Sivistystyön yhteisjärjestön pedagoginen toimikunta: Seppo Ylinen
- Aikuisopintojen tutkintotoimikunta: Jorma Turunen
- Venäjän kielen edistämissäätiön hallitus: Jorma Turunen
- Valtion kansansivistyslautakunta: Jussi Pikkusaari
- Kansainvälisen solidaarisuussäätiön valtuuskunta: Jussi Pikkusaari
- Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hallitus: Seppo Ylinen
- Kustannusosakeyhtiö Tammen johtokunta: Arvo Salo
- Paasipuiston Työterveys ry:n johtokunta: Henrik Wulff
- Työväenperinteen tutkimus ry:n johtokunta/Valtakunnallinen työväentalomuseo: Sulo Hentula
- Yksityisten valtionapulaitosten toimiehtosopimusvaltuuskunta: Henrik Wulff, varajäsen

---

¹ Koottu: *TSL vuonna 1984*, s. 8–9, II.

”TURVALLINEN VAKIINTUNEISUUS...”

Edustajakokouksen välin pidentämisellä kolmeen vuoteen ja kokousten muuttamisella kaksipäiväisiksi tavoiteltiin asioiden perusteellisempaa käsittelymahdollisuutta. Kun vielä vuosikokousasiat 1980 ja 1981 käsiteltiin läpi rutiinilla, kymmenien kertojen vakiintuneella mallilla, tunnissa tai parissa, muuttuivat vuosien 1982, 1985 ja 1988 edustajakokoukset pitemmän ajan ansiosta keskusteleavammiksi. Käsittelyn perusteellisudessa auttoivat myös kokoukselle asetetut erityisvaliokunnat.

Edustajakokouksiin panostettiin aiempaa enemmän. Esimerkiksi Helsingin työväentalon juhlasalissa 16.–17. toukokuuta 1985 pidetyn edustajakokouksen ensimmäiseen päivään osallistui 135 täysivaltaista edustajaa ja 25 piirien edustajaa. Toiseen päivään osallistujamäärät hivenen pienenivät: 113 ja 22 edustajaa. Lisäksi asioiden käsittelyä seurasi joukko kutsuvieraita, lehdistön edustajia, liittotoimikunnan jäseniä ja liiton toimihenkilöitä.¹

Kahdeksankymmenluvun puolivälissä liittoa leimasi pääsihteeri Jussi Pikkusaaren mukaan ”turvallinen vakiintuneisuus”. Hän tarkoitti sen myönteiseksi ilmaisuksi. Sivistystoiminta oli koko maassa hyvällä tolalla, suvannossa. Vakiintuneisuus luonnehti Sivistysliittoa toiminallisesti, organisatorisesti sekä taloudellisesti. Liiton järjestökokonaisuus oli ”tukevan luotettava” ja sen suorituskyky oli ennustettavissa. Jäsenjärjestöjä oli 54 ja niissä oli jäsenmaksujen perusteella 2 326 892 jäsentä. Päällekkäisyydet on jälleen pidettävä mielessä kokonaisuutta arvioitaessa. Kuudellatoista jäsenyhteisöllä ei ollut henkilöjäseniä tai niillä oli alle tuhat jäsentä. Ammattiyhdistysliikkeen järjestöjä oli mukana 26, poliittiseen työväenliikkeeseen kuuluvia 10 ja muita oli 18.

Vuoteen sisältyi sekin myönteinen askel, että eduskunta hyväksyi syksyllä 1985 eräänlaisen pikatarkistuksen opintokeskuslakiin. Sen perusteella parani joidenkin menoerien valtionapukohtelu. Kurssiohjaajien koulutus ja kokeilutoiminta tulivat valtionavun piiriin. Mutta Erkki Ahon toimikunnan ehdottama sivistysjärjestölain valmistelu ei toiveista ja yrityksistä huolimatta edistynyt. Erityisesti hiersi tuen puute kulttuuritoiminnalle.²

Kirjailija Arvo Salo halusi luopua puheenjohtajuudesta vuoden 1985 edustajakokouksessa toukokuun puolivälissä. TSL:n uudeksi puheenjohtajaksi valittiin filosofian maisteri Pirjo Ala-Kapee. Hän oli toiminut vuodesta 1979 alkaen kansanedustajana ja oli myös Vantaan kaupunginvaltuutettu. Hänellä oli sivistystyön taustaa 1970-luvun alkupuolelta Ammattiyhdistysopistosta, missä hän oli toiminut historian ja yhteiskuntaopin opettajana sekä vuosina 1973–1975 apulaisrehtorina. Myöhemmin Pirjo Ala-Kapee oli ollut SAK:n historiatoimikunnassa sihteerinä ja myös tutkijana.³

¹ Pikkusaari 2014, s. 196; *TSL vuonna 1985*, s. 5.

² *TSL vuonna 1985*, Jussi Pikkusaaren alkusanat, s. 3–4, lainaukset, s. 3.

³ Pirjo Ala-Kapeesta (s. 1944) ks. *Suomen kansanedustajat I 2000*, s. 33.

Samassa kokouksessa luopui varapuheenjohtajan pestistään ja liittotoimikunnan jäsenyydestä Sorsan hallituksen opetusministeri Kaarina Suonio. Uudeksi varapuheenjohtajaksi valittiin SDP:n edustaja, Kanta-Hämeen seutukaavaliiton tutkija Maijaliisa Nieminen. Toisena jatkoi edelleen Paperiliiton pitkäaikainen sihteeri Unto Luhtasaari. Kun Kaarina Suoniosta tuli seuraavana vuonna Tampereen opetus- ja kulttuuritoimen apulaiskaupunginjohtaja, vaihtui kesäkuussa 1986 hänen tilalleen uudeksi opetusministeriksi TSL:n puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee. Sittemmin Kaarina Suonio toimi 1990-luvulla Hämeen läänin maaherrana.

Samassa edustajakokouksessa toukokuussa 1985 valittiin liiton valtuuston uudeksi puheenjohtajaksi Jari-Pekka Jyrkänne ja varapuheenjohtajiksi Arpo Heinonen ja Matti Mansikka. Edustajakokouksessa hyväksyttiin kannanotto ”Vapaan kansalaistoiminnan puolesta”. Siinä korostettiin kansanliikkeiden ja niissä harjoitetun vapaan kansalaistoiminnan huomattavan suurta merkitystä yhteiskunnalle. Kansanliikkeillä tarkoitettiin tässä muitakin kuin sitä sosialidemokraattista kansanliikettä, johon TSL osasena kuului. Kansalaistoimintakin sisälsi paljon muutakin kuin sivistystoimintaa.

Lausunto Aikuiskoulutuksen johtoryhmän mietinnöstä laajeni kansansivistyspoliittiseksi kannanotoksi. Siinä muistutettiin jälleen kerran pääjohtaja Erkki Ahon toimikunnan esitysten toteuttamisen tarpeesta, eikä jatkoselvityksiä pidetty tarpeellisina. Johtoryhmän esitykset aikuiskoulutuksen kehittämiseksi sekä ammatillisen aikuiskoulutuksen ja aikuisten opintososiaalisen tuen parantamiseksi todettiin valtaosiltaan kannatettaviksi. TSL kuitenkin painotti, että yleissivistävä aikuiskasvatus on samalla tärkein osa aikuiskasvatusta.¹

Valtuuston kokouksessa toukokuussa 1986 hyväksyttiin liiton parissa laadittu työväenliikkeen kulttuuriohjelma. Siinä ei otettu kantaa yleiseen kulttuuripolitiikkaan, vaan pääpaino oli niissä tehtävissä, joita TSL:n tulisi toteuttaa yhdessä jäsenjärjestöjensä kanssa. Ohjelmassa muistutettiin työväenliikkeen pitkästä ja laajasta kulttuuritoiminnan perinteestä, mutta tapahtunut kehitys tuli ottaa huomioon uusia tavoitteita asetettaessa.

Kaikki entiset toimintamuodot eivät olleet enää tarpeellisia ja aivan uusiakin tarvittiin. Ohjelmassa kannustettiin monipuoliseen harrastustoimintaan. Juhlia, iltamia, konsertteja, näyttelyjä ja muita tapahtumia tarvittiin edelleen. Jokaisen opintojärjestön tavoitteeksi tuli asettaa vähintään yksi vuotuinen kulttuuritilaisuus. Jäsenjärjestöjen parissa toimivia houkuteltiin osallistumaan myös perinne- ja kotiseututyöhön. Kehittyvä joukkoviestintä tarjosi mahdollisuuksia toiminnasta kertomiselle. Kulttuuri-ohjelmassa ei unohdettu kansainvälistä yhteistyötä, eikä sitä, että opintokeskuslaki oli ”uusittava ja muutettava sivistysjärjestölaiksi, joka antaa sivistysjärjestöjen opinto- ja kulttuuritoiminnalle yhtäläiset mahdollisuudet”.²

¹ TSL vuonna 1985, s. 5–6, 56–59.

² TSL vuonna 1986, s. 58–60, lainaus, s. 60.

Vakiintuneisuudesta huolimatta liiton julkisen pinnan alla muhi kuitenkin jotakin. Ainakin pääsihteeri Pikkusaaren sanavalinnoista oli esimerkiksi vuoden 1986 kertomuksessa aistittavissa hieman kärsimättömyyttä, paremminkin tai enemmänkin olisi voinut olla. Hän kuvasi toimintakertomuksen alkusanoissaan, että TSL:n käytännön mahdollisuudet ”ohjata omaehtoisen sivistystyön sisällön kehitystä” olivat sittenkin rajalliset. Järjestöjä oli paljon, ja jokaisessa oli kuultava osallistujia, heidän näkemyksiään. Liitolla oli kyllä periaatelinjauksia, kehittämisohjelmia ja suunnitelmia sekä asetettuja tavoitteita. Henkilökunta puhui, koulutti ja piti alustuksia järjestöjen tilaisuuksissa. ”Silti TSL:n sivistystyön sisällön määräytyminen on kulkenut omaa rataansa.”

Hän myönsi olevan periaatteellisesti kyllä arvokasta, ”että työväenliikkeen jäsenet voivat edistää mahdollisimman monenlaisia sivistyksellisiä pyrkimyksiään omassa kansanliikkeessään”. Mutta puutteisiin piti kuitenkin tarttua. Erityisesti hän toivoi toiminnassa mukana olevien maailmankatsomuksellista vahvistumista. Ainoastaan siten oli hänen mielestään mahdollisuus sitoutua suuriin yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin. Pikkusaaresta oli huolestuttavaa, että ”uskonnolla ja filosofialla, taloustiedolla ja elinkeinoelämällä ja luonnontieteellä ja matematiikalla” oli kovin heiveröinen asema liiton opintotoiminnan kokonaisuudessa. Muutoksiin oli kuitenkin mahdollisuus yhteisesti tahtomalla. Hän viittasi myös tarpeeseen huolehtia jatkossa aiempaa enemmän kulttuuritoiminnan sisällöstä, ei vain sen määrästä.¹

KULTTUURIN KENTILLÄ

Työväen Sivistysliitto oli jatkuvasti vahva ja monipuolinen kulttuuritoimija, itse asiassa liiton toiminnan kaikilla tasoilla, maan kaikilla kolkilla. Edellä on kuvattu, miten esimerkiksi Jätjän kulttuuripäivät saivat alkunsa. Tapahtumat jatkuivat suosittuina 1980-luvulla. Usein niihin sisällytettiin moottorisahauksen SM-kisa. Alan mestarit esitivät niiden yhteydessä, miten pölkkyistä tehtiin karun kauniita taideteoksia konesahan jyristäessä. Varmoja magneetteja ja yleisön vetonauloja olivat myös kulloinkin esiintyneet viihdetaitelijat, kuten esimerkiksi Katri-Helena, Esa Pakarinen tai Mika ja Turkka Mali. Vuoden 1986 tapahtumassa joukko mikkeliiläisiä näyttelijöitä ja muusikoita esitti Toivo Kärjen ja Aappo I. Piipon juuri näille Jätjän kulttuuripäiville tekemän laulunäytelmän. Sen taltiointi esitettiin myöhemmin televisiossa.

Työväen musiikkitapahtuma Valkeakoskella kokosi vuosi vuodelta kasvavan kuulijajoukon, kuten jo edellä kerrottiin. Esimerkiksi kesän 1986 tapahtumaan sisältyi monta huomattavaa ohjelmakokonaisuutta. Mikko Alatalon, Harri Rinteen ja Raimo

¹ *TSL vuonna 1986*, pääsihteerin alkusanat, s. 5–6, myös lainaukset.

Grönbergin ”Suomalainen lähiörapsodia” sai kantaesityksensä. Sen jälkeen se lähti pitkälle kierrokselle maan ympäri. Helsinkiläinen KOM-teatteri kokosi samaan tapahtumaan 1960-luvun lauluista konsertin ”Se joka vielä on hengissä”. Myös chileläinen Illapu-ryhmä esiintyi. Kesään 1986 sisältyi Sivistysliiton parissa myös aivan uusi avaus, TSL:n Varsinais-Suomen ja Satakunnan piirien yhteinen Kesämeri-tapahtuma Raumalla.¹

Liitto ja sen kulttuuriosaston työntekijät avustivat myös lukuisia jäsenjärjestöjä niiden omissa juhla- ja muissa tapahtumissa. TUL esimerkiksi järjesti 1980 Tapio Rautavaaran (1915–1978) muistokonsertin, sos.dem. puolueella oli Forssan puoluekokouksen 80-vuotistilaisuus elokuussa 1983, ja Nuorten kotkien keskusliitto vietti puolestaan samana vuonna 40-vuotisjuhlaansa. Sos.dem. nuorten keskusliitto juhlisti 1986 omaa 80 vuoden taivaltaan. Liitto avusti myös Eläkkeensaajien Keskusliiton suuressa kulttuuritapahtumassa vuonna 1985.

Paljon kulttuuri-aiheiden yhteistyötä oli myös useiden ammattiliittojen kanssa. Esimerkiksi Kemian työntekijäin liiton kanssa toteutettiin 1980 Kemian kulttuuripäivät. Vuosi 1984 oli Metallityöväenliitolle erityinen kulttuurivuosi lukuisine tapahtumineen. Siihen sisältyi muun muassa kirjoituskilpailu, kuvataide- ja valokuvanäyttelyjä, laulua, lausuntaa ja teatteria. Elintarviketyöläisten liitolla oli puolestaan samana vuonna omia kulttuuritapahtumia, joissa niissäkin TSL oli avustavana osapuolena. Vuosina 1986–1988 Sivistysliitolla oli osaavat tekijänsä ja sormensa mukana useissa Tekstiili- ja vaatetusväen liiton kulttuuritilaisuuksissa.

Kokonaisuudessaan liittojen tapahtumat osoittivat, että ammattiyhdistysliikkeen jäsenten keskuudessa oli huomattavan voimakasta ja innokasta kulttuurin harrastustoimintaa. TSL ei siten kantanut vettä tyhjään kaivoon, vaan sen kulttuuriosaston väen ammatillinen apu auttoi toteuttamaan monia toiminnallisia, voisi ehkä sanoa nupulla olleita ideoita kaikkia osallistujia puhuttelevalla ja ilahduttavalla tavalla.

Eikä tässä ollut kaikki. Kulttuuritapahtumia järjestäneitä ammattiliittoja olivat myös esimerkiksi Liikeliitto, KTV, Paperiliitto, Maaseututyöväen liitto, Kiinteistötyöntekijäin liitto ja useat muutkin. TSL:n kumppaneita kulttuuritoiminnassa olivat niin ikään Työväen Näyttämöiden Liitto, Työväen Musiikkiliitto, sosialidemokraattiset naiset, sos.dem. nuoret, nuoret kotkat ja myös itse ukkopuolue.

Useilla TSL:n piireillä ja opintojärjestöillä oli omassa vuotuisessa ohjelmassaan vakiintuneita kulttuuritapahtumia, kuten edellä jo kerrottiin. Erityisesti liiton 70-vuotisjuhlavuosi 1989 ilahdutti monella tavalla kulttuuritilaisuuksien runsaudellaan. Sen

¹ *TSL vuonna 1986*, s. 26. – TSL tuki ja innosti harrastajaryhmiä mm. siten, että se julkaisi pienen lauluviikosen sanoineen ja sointumerkintöineen. Mukana olivat niin Taistojen tiellä kuin TUL:n marssikin, Arvo Salon ja Jani Uhleniuksen Ken keksi kulttuurin sekä Jukka Virtasen ja Aarre Elon Veteraanilaulu, eikä Reino Helismaan Reissumiestä ja kissaakaan ollut unohdettu. ”Jokainen ihminen on laulun arvoinen”, muistutti laulaja ja lauluntekijä Veikko Lavi (1912–96) tässäkin kokoelmassa ehkä tunnetuimman laulunsa sanoin (*Antaa soida. TSL:n laulukirja*. Helsinki 1986, 16 sivua, 26 laulua).

kuluessa nähtiin kaikkiaan 71 Kuvaikkuna-näyttelyä sekä kolmentoista piirin Estradi on vapaa -katselmukset. Näyttelyissä oli mukana yhteensä 1760 harrastajataiteilijaa 4 240 teoksellaan. Monella piirijärjestöllä oli lisäksi omia kuvataidekursseja. Estradeilla esiintyi puolestaan 75 yksinesiiintyjää ja 77 esiintyjäryhmää.

TSL:n Kuvataidetoimikunnalla oli 1980-luvun mittaan lähes 1 000 jäsenen voimin omaa vakiintunutta toimintaansa. Oli näyttelykäyntejä, tutustumismatkoja ja pidettiin myös omia näyttelyjä. Toimikunta järjesti edelleen suosittuja kuvataidematkoja ulkomaille, esimerkiksi Kiinaan, Gruusiaan, Espanjaan ja Egyptiin. Leningradin ja Rooman kiinnostavat kuvataidekohteet nähtiin, Lontoossakin käytiin.¹

Eriytyisen painava ja kiinnostava oli Kuvataidetoimikunnan seminaarin aihe helmikuussa 1988. Helsingin työväentalolla olivat aiheena valtion ja liikelaitosten kuvataideostot. Alustajana oli kulttuuriministeri Anna-Liisa Piipari (sd). EKA:n taidekokoelmista kertoi toimitusjohtaja Väinö Hakala. Taiteesta sijoituskohteena puhui filosofian maisteri Anne Valkonen. Toimikunta oli myös saman vuoden kesäkuussa edustettuna Reykjavikissa, missä seminaari aiheena oli taide ja yhteiskunta. Paikalla olivat kuvanveistäjä Anneli Sipiläinen ja toimikunnan sihteeri, kuvaamataidon opettaja Hanne Elomaa.²

Kahdeksankymmenluvun ”turvalliseen vakiintuneisuuteen” kuuluivat myös TSL:n yhdessä Sos.dem. opiskelijain keskusliiton kanssa järjestämät työväen tiedetapahtumat. Aatekysymyksiä sivusi myös Karl Marxin ja Friedrich Engelsingin elämää ja tuotantoa esitelleen laajan historiallisen näyttelyn tuominen Suomeen vuoden 1982 alussa. Näyttely kiersi kahdeksalla paikkakunnalla Helsingin työväentalolta alkaen.³ TSL:n yhteistyökumppanina oli länsisaksalainen Friedrich Ebert Stiftung, tuttu jo pitimältä ajalta. Näyttelyn oli alkuaan 1968 koonnut Ebert-säätiön ylläpitämä Karl Marx -museo Trierissä.⁴

Kirjallisuuttakaan ei Sivistysliitossa suvantovaiheessa unohdettu, vaikka sitä vaalinut toimikunta oli jo tiensä päässä. Mainittakoon tässä muutama esimerkki. Toukokuussa 1983 TSL järjesti suomalais-ruotsalaisen kirjailijatapaamisen Espoon Hanasaaressa. Alustuksissa ja puheenvuoroissa käsiteltiin työelämää kirjailijoiden ja myös tutkijoiden näkökulmasta. Teemana oli Ruotsista peräisin ollut ”kaiva siitä missä seisot”. Sanonnan isä, kirjailija Sven Lindqvist puhui seminaarissa yhtenä monista ruotsinmaalaisista alustajista. Seminaarissa esiteltiin myös Paperiliiton meneillään ollutta historiahanketta ja tutkivia opintokerhoja.⁵

1 Kulttuuritapahtumia ja tilastoja koottu Pikkusaari 2014, s. 235–241.

2 *TSL vuonna 1988*, s. 25.

3 *TSL vuonna 1982*, s. 21.

4 Ks. Marx & Engels 1981.

5 *TSL vuonna 1983*, s. 20–21; Pikkusaari 2014, s. 240.

Vasemmistolaisen kirjailijan, runoilijan ja suomentajan Arvo Turtiaisen (1904–1980) eli Stadin Arskan tuotanto oli 1988 laajasti hyödynnettynä esillä Helsingissä Sivistysliiton kotitalossa. TSL järjesti yhdessä Kansan Sivistystyön Liiton, Kiilan, Kallio-seuran ja HTY:n kanssa työväentalon 80-vuotisuuden merkeissä juhlasalissa ohjelmakokonaisuuden otsikolla ”Arvo Turtiainen, täällä!”¹

Sivistysliitto teki 1985 erittäin kiintoisan palveluksen suomalaisen kansanperinteen ja -runouden tutkimukselle, kun se julkaisi yhdysvaltalaisen kansanrunouden tutkijan, Utahin yliopiston professorin William A. Wilsonin tutkimuksen *Kalevala ja kansallisuus*.² Wilson kiinnostui 1960-luvulla kansanrunouden tutkimuksen ja nationalismin yhteyksistä. Suomalaiseen kansalliseepokseen *Kalevalaan* hän oli tutustunut jo edellisellä vuosikymmenellä vierailtuaan Suomessa kirkkonsa edustajana. Varsinaisen tutkimustyön aineiston hän kokosi Suomessa Fullbright-stipendiaattina vuosina 1965–1966.

Wilsonin tutkimuksen aikajänne oli Mikael Agricolasta jatkosodan jälkeiseen aikaan, mutta keskeisin painopiste oli 1920–1930-luvuissa. Hän hämmästeli ja kuvasi, miten voimakkaasti kansanrunouden tutkijat kytkeytyivät ja tukeutuivat kansalliseepokseemme erityisesti aaterintaman molemmilla laidoilla, ja miten sen runoilla ja tulkinnolla perusteltiin kiihkeästi niin Suur-Suomea kuin kommunistista ihanneyhteiskuntaakin.³

SIVISTYSLIIITTO HELSINGIN LÄHIÖISSÄ

Kaikista opintojärjestöistä viimeisenä syntynyt TSL:n Helsingin opintojärjestö oli monellakin tavalla aivan omanlaisensa liiton kokonaisuudessa. Se toimi sittemmin samalla piirijärjestönä. Toimintamuotoina olivat aluksi opintokerhot, luennot ja kurssit sekä retket ja tutustumiskäynnit. Aivan alkuvaiheessa liiton pitkäaikainen opintoneuvoja Anni Vallanti rakensi omalla kokemuksellaan perustaa helsinkiläiselle toiminnalle. Talkoilla hoidettiin monet asiat. Antti Kulmala oli alkuvuosien puheenjohtaja, häntä seurasi Seppo Rätty. Jäsenjärjestöjä oli seitsemänkymmenluvun puolivälissä 13 ja niissä oli henkilöjäseniä noin 25 000.

Edellä jo kuvattiin, miten opintojärjestö pääsi vahvistamaan toimintaansa 1970-luvun alkuvuosina Helsingin työväenyhdistyksen ja kaupungin kulttuurihallinnon kanssa esimerkiksi Juhlaviikkojen yhteydessä. Vuonna 1975 otettiin seuraava askel eteenpäin, kun pääsihteeri Jussi Pikkusaari, HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa ja Helsingin sos. dem. piirin sihteeri Esko Nieminen laativat ehdotuksen, josta ei voinut

1 TSL vuonna 1988, s. 23; Pikkusaari 2014, s. 237.

2 Ks. Wilson 1985, 204 sivua. – Tutkimus julkaistiin englanniksi alun perin 1976, ja suomalaisen laitoksen toimittivat Vesa Kurkela ja Erkki Pekkilä.

3 Pikkusaari 2014, s. 241; Wilson, s. V–VI, 142–145, 150–152.

kieltäytyä. Ajatuksena oli kehittää ”helsinkiläisen työväen opinto-, taiteellista harrastus- ja poliittista keskustelutoimintaa tarjoamalla Helsingin työväentalo keskitetysti ja suunnitelmallisesti tähän toimintaan käytettäväksi”. Ajatus oli myös, että näin talosta voisi muodostua ”koko helsinkiläistä työväestöä ko. toiminnassa yhdistävä tekijä ja virikkeiden antaja työväestön muualla tapahtuvaa toimintaa varten”.

Kolmikön hahmotelmat eivät olleet aivan vaatimattomia: työväentalolle suunniteltiin opinto- ja kurssitilaisuuksien ohella konsertteja, työväeniltamia, pienimuotoisia kulttuuritapahtumia, keskustelutilaisuuksia, eikä vain politiikan aiheista. Jouko Vannisen puheenjohtolalla opintojärjestön toimikunnan oli maaliskuussa 1975 helppo hyväksyä tarjotut ideat, kun tiedettiin tukeakin olevan tarjolla.

Kokonaisuudesta ei muodostunut niin yhtenäistä ja selväpiirteistä kuin mitä oli suunniteltu, mutta paljon alkuperäisistä ajatuksista lähti toteutumaan. Myöhemmin yhteistyön muotoja täydennettiin.

Heti 1975 järjestettiin työsuojelukurssi ja työsuojeluseminaari. Kevään kuluessa oli työläistapaamisten nimellä useita koulutustilaisuuksia HTY:n ja myös Käpylän työväentaloilla. Huhtikuussa oli työväenlaulujen illat Käpylän ja Tapanilan työväentaloilla. Jälkimmäisen työväenteatterikin tarjosi ohjelmaa. Vanhalla ylioppilastalolla kaupungin keskustassa toteutettiin eräiden muiden työväenjärjestöjen kanssa työväenmusiikin konsertti. Vuoden lopulla Erkki Pekola aloitti opintojärjestön ensimmäisenä sihteerinä.

Seuranneiden vuosien kuluessa tapahtui opintojärjestön suuri toiminnallinen murros. Tapahtumatarjonta kasvoi, ja kurssien ja kurssilaisten määrät lisääntyivät. Uusia aihealueita tuli mukaan. Lokakuussa 1977 toteutettiin esimerkiksi tapahtuma ”Elokuva työväenluokan palvelukseen”. Sen järjestelyihin osallistuivat piirisihteerin Pekolan ohella elokuvaohjaaja Matti Kassila, toimittaja Eero Taivalsaari, atk-suunnittelija Lasse Joutsen, Uudenmaan piirisihteerin Seppo Vettenranta sekä liiton toimistosta kulttuurisihteerin Ritva Penttonen. Osallistujia oli viitisenkymmentä. Seuraavana vuonna viriteltiin kaitafilmitoimintaa. Yhdessä sos.dem. piirin kanssa toteutettiin puoluekoulun muotoista koulutustoimintaa erityisesti uusille jäsenille. Myös ammattiyhdistyskoulutus saatiin alulle, erityisesti Liiketyöntekijäin liiton, Kirjatyöntekijäin liiton, KTV:n sekä valtion työntekijäin ja virkamiesten (VTVL) kanssa.

Jäsenmäärä kasvoi. Mukaan tuli esimerkiksi OTVA-teatteri, joka sitten tarjosi esityksiä muun muassa HTY:n talolla. Monet toiminnalliset käyrät osoittivat kasvua, mutta opintokerhomäärä lähti näkyvään laskuun. Erkki Pekolan jälkeen piiristä huolehti oman toimensa ohella Pertti Rantanen; toimi vakinaistettiin kesäkuussa 1980. Opintojärjestön tarjontaa kehitettiin läheisessä yhteistyössä edellä jo mainittujen tahojen kanssa: yhteistyö hyödytti kaikkia. Keskeinen oivallus oli, etteivät opintokerhojen saamat valtionavut riittäneet mitenkään opintojärjestön yhä laajenevan kulttuuri-, luento- koulutus- ja tapahtumatoiminnan järjestämiseen. Valtuustoryhmien

yhteistyön avulla onnistuttiin huolehtimaan siitä, että TSL:n opintojärjestö sai muiden helsinkiläisten sivistysjärjestöjen tavoin oman osuutensa kaupungin taloudellisesta tuesta sivistys- ja koulutustoiminnalle. Lukuisat tapahtumat olivat avoimia kaikille kiinnostuneille.

Esimerkiksi 1980 valtionavun alaiseen opintokerhotoimintaan osallistui Helsingissä kaikki lähes 600 kerhoa, yhteen laskien noin 4 200 henkilöä. Omille kursseille osallistui 210, ja sos.dem. piirin kanssa toteutettu puoluekoulu kokosi kahdella linjalla 250 henkilöä. Kaiken kaikkiaan valtionavun pariin kuuluneeseen kurssitoimintaan osallistui 2 500 henkilöä. Valtionavun alaiseen luentotoimintaan osallistui puolestaan noin 600 kuulijaa. Kasvava toiminta veti mukaan uusia jäseniä: vuonna 1984 jäsenjärjestöjä oli jo 45, ja niissä oli noin 100 000 henkilöjäsentä. Määrä ei ollut ihan pieni runsaan 400 000 asukkaan pääkaupungissa. Taas kerran on toki muistettava hyvin monet järjestöjäsenyyksien päällekkäisyydet.

Toimistossa työntekijät vaihtuivat ajoittain tiuhaan. Palkkarahat koottiin monista kanavista. Yhteistyölle HTY:n kanssa kehiteltiin myöhemmin otsikko ”Bygga elää”. Siihen sisältyi niin konsertteja, musiikkileikkikoulua kuin muitakin kulttuuritapahtumia. Kaikki ei suinkaan ollut maksullista. Lastenelokuvat vetivät Bygган saliin joskus jopa 600 päiväkotilasta aamupäivän näytäntöihin; talolle tuleva jono oli unohtumaton näky Paasivuorenkadulla. Pertti Rantasen jälkeen piirisihteerinä toimivat Olli Lehtonen, Jarmo Kantosalo ja myöhemmin 1990-luvun puolivälistä alkaen Raine Manninen.

Opintojärjestö ei aina pysynyt omissa kotipesässään Helsingin työväentalolla. Esimerkiksi 1982 järjestettiin Kulttuuritalossa yhdessä Kulttuurialan sos.dem. yhdistyksen kanssa Mikko Alatalon konsertti ”Nälkämaan lauluja”. Kaksi vuotta myöhemmin oli samassa konserttitalissa yhdessä TSL:n Uudenmaan piirin kanssa konsertti Nicaraguan kehitysavun hyväksi.

Vuonna 1982 opintojärjestön toiminta otti askeleen kohti suurkaupungin lähiöitä. Niihin haluttiin lisää tapahtumia, eloa ja iloa. Esimerkiksi Pihlajamäessä järjestettiin yhdessä paikallisen sos.dem. yhdistyksen kanssa teatteria lapsille. Nukketeatteri Vihreä Omena esitti näytelmän ”Prinsessa Ruusunen” ala-asteen koululla. Samana toukokuuisena lauantaina, samalla koululla, oli lisäksi tarjolla polkupyörien ohjattua keväthuoltoa ja turvamerkintää asiantuntijoiden opastamana. Seuranneina vuosina opintojärjestöllä oli monenlaista ohjelmaa paikallisten sos.dem. yhdistysten kanssa esimerkiksi Herttoniemessä, Pukinmäessä ja Vuosaarella. Ohjelmassa oli lastenteatteria, kirjallisuusiltoja, luentoja, puutarhanhoitoa, ompelukursseja, piirustustilaisuuksia ja elokuvailtoja.

Vanhat kotimaiset elokuvat kiinnostivat helsinkiläisillä esikaupunkien vanhusten-taloilla, kun televisio ei vielä niitä esittänyt joka päivä. Helsingin opintojärjestöllä oli muutaman vuoden ajan myös oma elokuvakerho Tilapäisilmiö. Myöhemmin

1980-luvun kuluessa HTY:n talon auditoriossa esitettiin filmiprojektorilla (16 mm) lisää kotimaisia elokuvia. Suosituksi muodostui esimerkiksi Tauno Palon elokuvien sarja. Kun sitten keväällä 1987 esitettiin Ansa Ikosen elokuvien sarja, soitti näyttelijä henkilökohtaisesti puhelimella opintojärjestön toimistoon kiitoksensa, kun hän oli kuullut sarjasta ja sen suuresta suosiosta.

Oli aivan ymmärrettävää, että suurkaupunki Helsinki poikkesi kaikkien muiden TSL:n opintojärjestöjen kotipaikoista. Niin myös poikkesi opintojärjestön toiminta tapahtumien runsauden ja monipuolisuuden, osallistujien määrien, jäsenmäärien, ja myös esimerkiksi kaupungin taloudellisen tuen suhteen.¹

Helsinkiläisestä toiminnasta riittänee esimerkiksi muutamia kursseja ja koulutustilaisuuksia esimerkiksi talvikaudelta 1987–1988. Niistä kerrottiin laajasti levitetyillä pienillä ohjelmavihkosilla, niin työväenjärjestöjen jäsenille kuin laajemmalle yleisöllekin. Jonkin verran asteltiin työväenopiston tontillekin.² Tarjolla oli viikonloppukursseja muun muassa leikkiperinteestä, erilaisista lapsiaiheista, järjestöjohtamisesta, naisten osallistumisesta työelämään, lehtikirjoittamisesta, työelämän mielenterveydestä, työympäristöstä, kansantanssista ja videon tekemisestä. Iltakursseissa oli tarjolla muun muassa kitaransoiton opetusta, askartelua, sukututkimusta, radio-ohjelman tekoa, ruotsin kieltä, valokuvausta, työlainsäädäntöä ja tanssia. Tietoyhteiskuntaan liittyi useita kursseja tietotekniikasta. Kulttuuritarjonta sisälsi kotimaisten elokuvien sarjoja, musiikkileikkikoulua lapsille, luentoja urheilusta, eläkeläisille iltapäiväluentoja sekä yhtä ja toista muutakin Byggalla. Opintotoiminnan kurssejakaan ei unohdettu: opintokerhotoiminnan peruskurssi, ay-liikkeen ja sos.dem. opintotoiminnan kurssit, opinto-ohjaajan kurssit, tutkivan ja tuottavan opintokerhon kurssit sekä olipa myös esimerkiksi erityinen kurssi lyhytkurssien järjestäjille.

Opintojärjestön lähitukijoina olivat myös HTY, sos.dem. piiri ja jossain määrin myös TSL liittona. Vastaava tilanne oli muiden pohjoismaiden pääkaupunkien sivistysjärjestöillä suhteessa omiin paikallisjärjestöihinsä kunkin maan eri puolilla.

Useilla TSL:n opintojärjestöillä oli pohjoismaista yhteydenpitoa ja vastavuoroisia vierailuja esimerkiksi ystävyyskaupunkitoiminnan yhteydessä. Tällainen mahdollisuus avautui helsinkiläisillekin. Alustavan yhteydenpidon jälkeen pääsivät Pertti Rantanen ja Olli Lehtonen osallistumaan helsinkiläisten edustajina kesäkuussa 1983 ensi kerran Tukholmassa Suurkaupunkikonferenssiin (Storstadskonferens). Se oli pitkään jatkunut yhteistyömuoto, jossa olivat olleet mukana Tukholman, Göteborgin, Oslon

---

¹ On mielenkiintoista lukea, että esim. keskustan puoluetuomiston projektisihteeri Weijo Pitkänen näki 1984 MSL:n merkityksen pääkaupungissa korostuneesti ”poliittisen hyödyn valossa”. Kaikki keskustalaiset eivät käsitystä jakaneet. Esim. Lallin päätoimittaja Seppo Niemelä (MSL:n toiminnanjohtajana 1991–98) painotti, että ”hengenelämän alueelle ei voinut lähteä pyyteellisessä mielessä”, silloin ”asia tuhoaisi itse itsensä”. (Henttinen 2002, s. 188, ks. myös, s. 186–187).

² Esimerkit poimittu TSL:n Helsingin opintojärjestön ohjelmavihkoista: *Kurssiopas syksy 1987* ja *Kurssiopas kevät 1988*, ne kokosi Olavi Huovinen.

ja Kööpenhaminan vastaavat ABF- ja AOF-opintojärjestöt. Nyt Helsinki kutsuttiin mukaan. Sivistys- ja kulttuurityön toverien kanssa riitti alusta alkaen yhteistä toiminnallista vertailua ja myös toimintaideoiden vaihtoa.

Talvikaudella 1988–1989 viisi suurkaupunkien TSL-ABF-AOF-opintojärjestöä toteutti yhdessä opintokerhомуotoisen hankkeen ”Suurkaupunkiemme tulevaisuus”. Helsingissä toimineesta opintokerhosta muodostui sitten se juuri, josta kasvoi sosiaalidemokraattinen ympäristöjärjestö Villiruusu.¹

TIETOTEKNIikka JA ATK-KOULUTUSTA

Teknologian kehitys eteni 1970-luvun kuluessa kiihtyvällä vauhdilla. Se näkyi myös toimistotyössä ja sen muutoksissa. Vuonna 1983 Sivistysliitossa otettiin aineistotuotannossa harppaus eteenpäin, kun käynnistettiin oma audiovisuaalinen tuotanto. Edellytyksiä oli vähitellen vahvistettu, ja nyt liitolla oli sekä ammatillista osaamista että kalustoa vaativaankin kalvo-, äänidiasarja-, video- ja näyttelytoimintaan. Heti ensimmäisenä vuonna tuotettiin kymmenen kalvosarjaa. Laajimmat olivat yli 30 piirroheitinkalvon laajuisia, joista otettiin sata sarjaa. Lisäksi tuotettiin diakuvasarjoja kolme sarjaa, yksi video-ohjelma ja kaksi valokuvanäyttelyä. Jo seuraavana vuonna liiton AV-tuotannon osuus aineistojen kokonaisymyynnistä (noin 1,6 miljoonaa markkaa, lähes 570 000 euroa) oli yli 310 000 markkaa eli 20 prosentin suuruusluokkaa. Muiden aineistojen myynnin määrä oli lähes 1,3 miljoonaa markkaa.²

Sivistysliitto pääsi osaltaan kiinni tietokonekantaan 1970-luvun lopulla. Vuonna 1985 keskustuomistossa oli jo viisi päätetyöskentelyasemaa. Varsinainen tietojen käsittely tapahtui vielä jonkin aikaa Nokian tietokonekeskuksessa.³ Kaukaiset, ehkä varovaisetkin ensimmäiset askeleet tietoyhteiskunnan suuntaan saattavat vaikuttaa 2020-luvulla aika vaatimattomilta, kun niitä vertaa vaikkapa jokaisen ulottuvilla olevan pienikokoisen, taskuun mahtuvan älypuhelimien rajattoman tuntuisiin ominaisuuksiin. Jostain oli kuitenkin alettava, ja jokainen uudistus rakentui seuraavan jatkoksi.

Tietokoneisiin ja tietotekniikkaan perehdyttämisestä tuli monelle opintojärjestölle 1980-luvun kuluessa varsin merkittävä kurssien ja koulutuksen muoto. Helsingin opintojärjestö oli ensimmäisten joukossa. Vuonna 1984 puheenjohtajaksi valittu Keijo Voudinmäki oli toiminut SDP:n koulutuspoliittisen työryhmän sihteerinä ja oli seurannut tiiviisti tietotekniikan kehitystä. Opintojärjestön toiminta oli kasvanut voimakkaasti, kuten edellä on kuvattu. Muistiin on tallentunut, että samalla kun keskusliiton parissa

¹ Laajemmin helsinkiläisestä TSL-toiminnasta ks. Tuomisto 1999, s. 38–63, sama 2002, s. 100–101; sama 2010, s. 89–90; Työtä Pihlajamäen hyväksi; Pikkusaari 2014, s. 220–221.

² TSL vuonna 1983, s. 19; TSL vuonna 1984, s. 22.

³ TSL vuonna 1985, s. 16.

kurssitoiminnan kasvu oli vuosien 1980–1984 kuluessa noin 20 prosenttia, se oli Helsingin piirissä 144 prosenttia.

Erilaisille kursseille ja koulutustilaisuuksiin saatiin niin omaa järjestöväkeä kuin aivan ulkopuolisiakin kiinnostuneita. Toiminnan tuotoilla kyettiin ylläpitämään muutamia henkilöitä ainakin osa-aikaisesti opintojärjestön töissä, jotka puolestaan edellyttivät huomattavaa joustavuutta esimerkiksi työajoissa ja -tehtävissä. Vaati ennakkoluulotonta rohkeutta lähteä kehittämään uutta tietokonekoulutusta.

Onneksi oli jo ollut yhteydenpitoa Tukholman ABF:n kanssa ja tultu tutuiksi. Tammikuussa 1984 opintotoimitsija Jarmo Kantosalo matkusti Tukholmaan tutustumaan kaupungin ABF-järjestön toteuttamaan atk-koulutukseen ja tietokoneen käyttöön hallinnossa (atk: automaattinen tietojenkäsittely).¹

Jo keväällä opintojärjestö järjesti HTY:n talolla ensimmäisen kurssin ”Tutuksi tietotekniikan kanssa”. Syksyn kuluessa toteutui vielä neljä kurssia. Lisäkannustusta saatiin tukholmalaisilta ABF-tovereilta, kun heitä tavattiin neuvottelutilaisuudessa Helsingin työväentalolla vuoden 1985 alussa. Alkusyksyllä 1985 tehtiin rohkea ratkaisu: ostettiin lainavaroilla useita ruotsalaisvalmisteisia Ericssonin tietokoneita. Liittotoimikunta takasi opintojärjestön 180 000 markan lainan ja antoi lisäksi vielä itse 25 000 markan (noin 8 500 euroa) lainan viideksi vuodeksi. Järjestelyin saatiin työväentalolta tila opetusluokaksi, ja myös koko piiritoimisto siirtyi graniittilinnan eli talon vanhan osan puolelle. Jatkossa Helsingin ja Uudenmaan piirit ryhtyivät järjestämään suosittua tietokonekoulutusta työväentalon luokassa yhteisvoimin siten, että 2/3 oli helsinkiläisten ja 1/3 oli uusmaalaisten kursseja.²

Tietokoneaikaan ja tietotekniikan koulutukseen siirryttiin liitossa monin erilaisin tavoin. Tietoja kokemuksista välittyi muun muassa TSL:n piirien ja opintojärjestöjen yhteisissä tapaamisissa. Esimerkiksi Etelä-Hämeen piirissä ostettiin kesäkuussa 1985 ensimmäinen Panasonic-tietokone kulttuurisihteeri Liisi Suvisuon ja piirin, ehkä käytännössä piirisihteeri Terttu Tuomi-Koskelinin käyttöön. Piirin janakkalalainen puheenjohtaja Heikki Horila siirsi tarmokkaasti oman piirinsä tietokoneaikaan, ja ensimmäiset ”ATK-kurssit” pidettiin syksyllä 1985 Hämeenlinnan teknillisellä koululla.³

Monipuolisen kulttuuritoiminnan lomaan järjesti Lohjan seudun opintojärjestö huhtikuussa 1986 ensimmäisen kerran tietokonekurssin Lohjan ammattikoululla. Kaksipäiväiseen koulutustilaisuuteen osallistui 14 uudesta aiheesta toden teolla kiinnostunutta.⁴

¹ Tukholman ABF:n parissa käynnistyi tietotekniikan koulutus kaudella 1982–83 ja se laajeni nopeasti (ABF:s avdelning i Stockholm, s. 61–64).

² Hurskainen 2009, s. 50; *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 35, 38; Tuomisto 1999, s. 64–68; *TSL vuonna 1985*, s. 6.

³ *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piiri* 2001, s. 46–48.

⁴ *Lohjalaisen työväenkulttuurin 80 vuotta* 2006, s. 93.

Samoihin aikoihin 1980-luvun loppupuolella Lapin piirijärjestö osti rohkeasti ensimmäiset kahdeksan tietokonetta ja aloitti koulutuksen kuuden opintojärjestönsä alueella. Kiinnostus oli alusta alkaen suurta, kun taas opintokerhojen määrä oli laskusuunnassa. Vuokko Marttala-Hurri seurasi kaksipäiväistä, piirisihteeri Heikki Lensun ohjaamaa koulutustilaisuutta Muoniossa vuoden 1990 alussa. Kurssilaiset olivat niin innostuneita, etteivät malttaneet juuri pitää kahvitaukojakaan. Piirin puheenjohtaja Seppo Lehtimäki arvioi reportterille, että tietokoneosaamisesta oli nyt tullut samalaista kansalaistaitoa kuin ennen oli ollut lukutaito.¹

Nurmijärvellä opintojärjestön toimintakertomuksessa mainittiin huhtikuulta 1989 lyhyesti, että ”mikrokurssille” osallistui Punanurkassa työväentalolla 35 henkilöä. Se oli huomattavan paljon enemmän kuin vapun jälkeen kunnantalolla pidetyllä koriste- kasvi- ja maanparannuskurssilla, johon osallistui 11 henkilöä.²

TSL JA UUSI RADIOTOIMINTA

Paikallisradiotoiminta laajeni Euroopan maissa uuden teknologian avittamana. Suomessa seurattiin tilannetta, ja 1980-luvun alussa ryhdyttiin perustamaan useita paikallisradioyhtiöitä, kun lisää aaltopituuksia, radiotaajuuksia tuli käytettäväksi. Perustajina oli lähinnä paikallislehtiä, ja ajatuksena oli toiminnan rahoittaminen mainostuloilla.

Päätoimittaja Pekka Gronow muistutti Aikamerkin pääkirjoituksessaan vuonna 1983, että TSL oli ollut aikoinaan osakkeenomistajana mukana Yleisradiota perustamassa 1926. Hänen mukaansa liitto ei halunnut heikentää Yleisradion toiminnan edellytyksiä, mutta toisaalta hän ei halunnut antaa avautuvien radioaaltojen kenttää pelkästään kaupallisten toimijoiden käsiin. Hän kannusti TSL:n paikallisyhdistyksiä hakemaan toimilupia. Gronowin ajattelun mukaan paikallisuutisten lisäksi ohjelmistoon sopisivat hyvin esimerkiksi musiikin ohella runous, pakinat ja muistelmat. Paikallisradio voisi olla paikallisten esiintyjien ja myös järjestöjen äänitorvi tai kuten Ruotsissa, paikallisten järjestöjen hallitsema epäkaupallinen tiedotusväline.³

Kehityksen vauhti oli kiiwas. Pian liikenneministeriössä oli 150 toiveikasta toimilupahakemusta. Pääosin ne edustivat kaupallisesti toimivia tahoja. Kaikenlaiset lennokkaat odotukset ja näkymät paikallisasemien mahdollisuuksista kasvoivat kohisten myös Sivistysliiton parissa. Kevättalvella 1984 Pekka Gronow kehottikin jo pääkirjoituksessaan laittamaan ”jäitä hattuun”, etenemään varovaisemmin. TSL järjesti keväällä Turussa seminaarin ”Paikallisradio – lähiradio – kansalaisradio”. Sen avasi

¹ Marttala-Hurri 1990, s. 24–25.

² *80 vuotta tiedonjyviä* 2009, s. 25.

³ Pekka Gronow: Paikallisradiokuume nousee. Aikamerkki 6/1983, s. 5; ks. myös Kiuru 2010, s. 72–77.

liikenneministeri Matti Puhakka (sd), joka toivoi pian alkavassa kokeilutoiminnassa näkyvän laajaa yhteiskunnallista kiinnostusta, ei vain mainosrahojen toivetta.

Seminaariin osallistunut Olli Lehtonen kertoi, että TSL:n Helsingin opintojärjestö oli hakenut toimilupaa radiolähettimelle, jonka kuuluvuusalue oli noin viisi kilometriä. Hän painotti, ettei työväenliikkeellä ollut varaa jättäytyä uusien radiokanavien ulkopuolelle. Radiohanke ei ymmärrettävästikään ollut kaupallinen. Tarkoituksena ei niinkään ollut pelkkien opintokerhokuulumisten kertominen: ”Tavoitteena on lähettää monipuolista ohjelmaa ihmissuhdekysymyksistä Karibian maiden musiikkiin ja lasten satutuntiin saakka.”¹

Yleisradio pyrki säilyttämään asemansa ja kuuntelijansa lisäämällä vuodesta 1984 alkaen paikallisten uutisten ja ohjelmien tarjontaa runsaan parinkymmenen suomen- ja ruotsinkielisen aluetoimituksensa avulla. Niitä oli länsirannikon Vaasasta Joensuuun itäiseen Suomeen, ja etelärannikolta pohjoiseen aina Inarin Saamelastoimitukseen asti. Se myös tarjosi kansalaisjärjestöille käytännön koulutusta paikallisten ohjelmien tekemiseen.²

TSL järjesti Yleisradion ja opintojärjestöjen kanssa monilla paikkakunnilla paikallisradiokursseja. Myös paikallisteleviotoiminta kiinnosti. Esimerkiksi 1986 TSL järjesti ensimmäisen paikallisteleviokurssin Imatralla. Harjoitustyönä tehty ohjelma esitettiin sitten Imatran kaapeliteleviiossa.³

Suuri muutos oli kuitenkin kohisten, ellei suorastaan pauhulla tulossa, sillä 1985 pääsivät kokeilutoimintaan 18 ensimmäistä kaupallista paikallisradioasemaa. TSL:n Helsingin opintojärjestö ei ollut hyväksytyjen joukossa. Sivistysliitto esitti, että liikenneministeriö varaisi valtion vuoden 1987 menoarvioon määrärahan 10 paikallisradiolähettimen hankintaa varten. Liitto painotti esityksensä perusteluissa sekä ruotsalaisen toimintamallin hyödyllistä merkitystä että Sivistysliiton ja sen paikallisjärjestöjen halukkuutta osallistua alkavaan kokeiluun. Seuraavana vuonna liitto esitti liikenneministeriölle, että se vaikuttaisi paikallisradioiden lähetyssaikojen vuokrien saamiseksi kohtuullisiksi. Oli käynyt ilmi, että useimmat paikallisradiot pyysivät esimerkiksi TSL:n opintojärjestöiltä huomattavan kalliita korvauksia ohjelma- ja lähetyssajasta.⁴

Vuoden 1987 tammikuussa TSL:n Helsingin opintojärjestö haki toimilupaa uudelleen ja sai sen. Se oli suuri askel pienelle toimistolle, jossa työskentelivät piirisihteeri Jarmo Kantosalo, toimistonhoitaja Kaisa Koskinen, opintosihteeri Olli Lehtonen ja

¹ Pekka Gronow: Jäit hattuun! Aikamerkki 2/1984, s. 5; seminaarista, s. 6–9, lainaus, s. 8; *TSL vuonna 1984*, s. 23–24.

² Ks. *Teemme radio-ohjelman* 1985; julkaisu pohjautui osaksi Ruotsin Utbildningsradion opintovihkoon.

³ *TSL vuonna 1986*, s. 26; Pikkusaari 2014, s. 240; kaapeliteleviotoiminnasta ruotsinkielisellä Pohjanmaalla ks. Barbro Bäckström: Paikallisteleviio voi hyvin Pohjanmaalla. Aikamerkki 3/1987, s. 6–8.

⁴ *TSL vuonna 1985*, s. 58–59; *TSL vuonna 1986*, s. 58.

kulttuurisihteeri Olavi Huovinen. Muistiin jäi tyytyväisyyden keskellä naseva heitto: ”Jatkossa on sitten kaiken muun tekemättömän lisäksi myös aina joku radiotunti kokoamatta!”

Liikenneministeriö niputti kuitenkin viisi ei-kaupallista hakijatahoa yhteen. Opintojärjestön lisäksi luvan haltijoiksi tulivat Kansan Sivistystyön Liitto, Kansan Radioliitto, Finlands Svenska Radioförbund ja Tietopää Oy. Viimeksi mainittu luopui pian toimiluvasta. Lisäksi Radioförbundin tilalle vaihtui myöhemmin Folkhälsan. Helsingin Lahiradion luvanhaltijat allekirjoittivat yhteistyösopimuksen marraskuussa 1987. Kiireellä raivattiin radiostudiolle tilaa työväentalolta. TSL:n kulttuuriosasto avusti valmisteluissa. Opintojärjestön ensimmäinen oma paikallisradiolähetys oli kutsuvierasjoukon kanssa maanantaina 4. tammikuuta 1988 taajuudella 100,3 MHz.

Viikon lähetystunnit jaettiin toimiluvan haltijoiden kesken sopuisasti siten, että opintojärjestön ohjelmapäiviksi vakiintuivat maanantai ja tiistai. Aluksi ohjelma-aikaa oli näinä päivinä yhteensä kymmenen tuntia, myöhemmin kaksitoista. Pian huomattiin, että ohjelmatunnit eivät täytyneet helpolla. TSL:n kulttuurisihteeri Pekka Gronow vastasi radiotoiminnasta vuoden 1988 loppuun, Yleisradioon siirtymiseensä asti, ja sitten kokonaisvastuu siirtyi opintojärjestölle. Ensimmäisinä toimittajina olivat Harald Olausen ja Olavi Huovinen, jonka harteille radiotoiminta pian jäikin kokonaisuudessaan. Alkuvuosien äänittäjänä studiossa oli pitkään Kim Öhman. Huovisen ohella ensimmäisten vuosien pitkäaikaisia toimittajia olivat parina työskennelleet Hanski ja Irmeli eli Hannu-Matti Nieminen ja Irma Mäntynen.

Lahiradio oli alusta alkaen kohdeviestin ja mielipidekanava, eikä pääkaupunkiseudun miljoonayleisöä tavoiteltu. Sitä mainittiinkin pienryhmien radioksi. Varsaisten kuulijatutkimusten mukaan Lahiradion luvanhaltijoiden lähetyksiä kuunteli noin 15 000 henkilöä, mutta 1990-luvun puolivälissä kuuntelijamääräksi mitattiin jo noin 35 000. Monet pääkaupunkiseudun järjestöt, ammattiosastot ja -liitot, uskonnolliset yhteisöt, vammaisjärjestöt ja taiteilijaryhmät oppivat nopeasti hyödyntämään radiota omassa viestinnässään ja jäsenpalvelussaan. Studioaika hinnoiteltiin hyvin kohtuulliseksi, ja lähetysaika oli melkein ilmaista, jos ohjelma toimitettiin Byggalle valmiiksi ääninauhalla. Halvimmillaan puoli tuntia lähetettyä ohjelmaa maksoi jollekin ohjelman tuottaneelle järjestölle vain sata markkaa (noin 30 euroa). Radio-ohjelman tuottava järjestö joutui lisäksi huolehtimaan käyttämänsä musiikin Teosto- ja Gramex-korvauksista.

Tilanteen mukaan Lahiradio pystyi toimimaan myös lakkoradiona. Esimerkiksi vaaleihin liittyi monia keskusteluohjelmia. Kesäkuussa 1989 se oli TUL:n Helsingin liittojuhlien virallinen kisaradio. Vuoden 1994 alussa alkoi radiota hyödyntää useiden järjestöjen rinnalla aivan uusi tulokas: Helsingin yliopiston alainen Lahden koulutus- ja tutkimuskeskus suuntasi pääkaupunkiseudulle Yliopistoradio-ohjelmansa. Viikoittainen ohjelma tuki keskuksen toimintaa ja kertoi aikuisopiskelun mahdollisuuksista.

Vaikka Lähiradio sai myöhemmin mahdollisuuden maksullisiin mainoksiin, se pysyi epäkaupallisena radioasemana.¹

TSL:n Turun opintojärjestö oli puolestaan yhtenä mukana vappuaattona 1990 aloittaneessa Radio Robin Hoodissa. Taajuus oli 91,5 MHz. Taustayhteisönä oli Turun lähiradioyhdistys, johon kuului kymmenkunta paikallista järjestöä. Radion toiminta on jatkunut 2000-luvulle saakka. Se on korostanut olevansa yhteisöradio ja kansalaismedia.²

AMMATILLINEN AIKUISKOULUTUS ETENEE

TSL:n puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee kiinnitti opetusministerinä huomiotaan niin TSL:n toivomaan sivistystyön edistämiseen kuin myös yleisemmin aikuiskoulutuksen kehittämiseen. Monestakin syystä asioille oli tärkeys- tai kiireellisyysjärjestys. Hän kirjoitti TSL:n vuoden 1986 vuosikertomuksen alkusanoissaan, että aikuiskoulutuksen kehittäminen oli ”vuosikymmenen koulunuudistus”, samaan tapaan kuin oli ollut peruskoulu 1960-luvulla ja keskiasteen uudistus seuraavalla. Aikuiskoulutusuudistus etenikin. Sille oli laajaa ymmärrystä ja kannatusta, sillä suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos asetti ammatilliselle koulutukselle aikaisempaa suurempia haasteita. Sillä oli oma osansa työllisyys- ja työaikakäsymysten ratkaisuisakin, joista työehtosopimusneuvotteluissa sovittiin.³

Puheenjohtaja kertoi lukijoilleen kiertelemättä, että aikuiskoulutuksen kehittämisen painopiste oli nyt ammatillisessa aikuiskoulutuksessa. Hän painotti aikojen muuttumista: työelämä tarvitsi yhä useammin laaja-alaisemman ja perusteellisemmän koulutuksen saaneita työntekijöitä. Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa olevien työntekijöiden opintososiaalista tukea parannettiin, ja vuoden 1987 alussa astui voimaan opintovapaalain muutos. Se mahdollisti aikuisille taloudellista tukea omaehtoiseen ammatilliseen opiskeluun.

Ajat olivat muuttuneet myös siten, ettei kansansivistystyötä tässä yhteydessä enää sanana näkynyt TSL:n julkaisussakaan. Viimeistään nyt elettiin taitekohdan aikoja. Vuonna 1984 päättyi perinteikkään kansansivistyslautakunnan tie, ja tilalle

---

1 *TSL vuonna 1988*, s. 24–25; Stadin Ruusu 3/1989; Olavi Huovinen: Lähiradio 100,3 MHz laajentaa toimintaansa. Stadin Ruusu 1/1994; Tuomisto 1999, s. 74–77. – Opintojärjestössä työskennellyt Tuomas Finne on kertonut kirjoittajalle, että 2009 järjestön toimikunnassa todettiin Lähiradion kustannusten ylittävän toiminnasta saadun hyödyn, ja siitä jouduttiin luopumaan. Myös kaksi muuta toimiluvan haltijaa luopui, ja Kansan Radioliitto jäi ainoana jatkamaan Helsingin Lähiradion toimintaa (Tuomas Finne sähköpostiviesti 14.6.2020).

2 Pikkusaari 2014, s. 284; ks. myös radion kotisivut: www.radiorobinhood.fi.

3 Ks. esimerkkiä työntekijöiden ja työnantajien yhteistoiminnasta yhdeltä erityiseltä alalta (Laaksovirta 1993).

muodostettiin aikuiskoulutusneuvosto. Uusi aika, uusi nimike. Järjestöllisen sivistystyön merkitystä painottava Seppo Niemelä on kiinnittänyt yleisemmin huomiota siihen, että kun kansa-sanasta luovuttiin ja tilalle vaihtui yksilökeskeisempi aikuinen-sana, menetettiin jotain perinteikkääseen yhteisöllisyyteen viittaavaa.¹

Puheenjohtaja Ala-Kapee painotti kirjoituksessaan kuitenkin myös Sivistysliiton omaa, erityistä näkökulmaa: ”Ammatillisen aikuiskoulutuksen kehittäminen ei kuitenkaan yksin riitä, vaan myös yleissivistävän koulutuksen merkitys korostuu. Vaatiihan informaatioyhteiskunta jäseniltään entistä laajempia yhteiskunnallisia tietoja ja taitoja.” Yhteiskunta oli monimutkaistumassa, ja monia uhkasi vieraantuminen, ellei pysynyt muutosvauhdissa mukana. Ihmisillä oli oltava mahdollisuus hankkia uusia tietoja ja uusia taitoja sekä kehittää omaa maailmankuvaansa koulutuksen avulla. Hän korosti, että ”myös vapaan sivistystyön kehittäminen on turvattava ja sen saamaa yhteiskunnan taloudellista tukea lisättävä”. Hän piti hyvänä sitä, että Erkki Ahon toimikunnan esitys toisi lakisääteisen valtionavun piiriin ”sivistysjärjestöjen kulttuuritoiminnan sekä myös kulttuuriharrastusryhmien ohjaajakoulutuksen”. Muutos tasapainottaisi tilannetta ja toisi viimein samanarvoisiksi sivistysjärjestöjen kulttuuritoiminnan niiden opintotoiminnan kanssa.²

Asia ei kuitenkaan edennyt valtionhallinnossa, eikä puheenjohtaja suoraan palannut siihen vastaavissa vuosikertomuksen alkusanoissaan 1987. Vuonna 1988 hän muun muassa viittasi ammatillisen aikuiskoulutuksen kehittymiseen ja samalla TSL:n mahdollisuuteen tarjota ”omilla erityisosaamisen alueillaan” opintoaineistoja aikuisten ammatilliseen koulutukseen.³

Puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapeen pesti opetusministerinä päättyi kevään 1987 eduskuntavaaleihin ja hallituksen vaihtumiseen. Kansanedustajan valtakirjan hän uusi. Vaaleja seurasi merkittävä taitekohta suomalaisessa politiikassa. Vaalivoittajaa, lähes sosialidemokraattien kokoiseksi ryhmäksi kasvanutta kokoomusta, ei voitu enää ohittaa.⁴ Huhtikuun lopulla aloittaneessa, kokoomuksen Harri Holkerin johtamassa sinipunahallituksessa opetusministerinä toimi Cristoffer Taxell (ruotsalainen kansanpuolue) ja kulttuuriministerinä sosialidemokraattinen kansanedustaja Anna-Liisa Piipari Kymen vaalipiiristä. Sinipunan kokoonpanolla tavoiteltiin hallittua rakennemuutosta.⁵

---

1 Niemelä 2006, s. 24; Niemelä viittaa myös siihen, että muissa pohjoismaissa on tässä yhteydessä edelleen käytössä folk- eli kansa-alkuisia sanoja.

2 *TSL vuonna 1986*, s. 3–4, myös lainaukset; ks. myös Pikkusaari 2014, s. 224–225.

3 *TSL vuonna 1988*, s. 3.

4 Ks. *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 320–322, 356–357 (Nevakivi).

5 Hallituksesta ks. myös *Suomen historian pikkujättiläinen* 1987, s. 904–905 (Vihavainen); Pentti Puoskari, 2002, s. 12–38; kokoomuksen muutoksesta 1966–87 ks. Sorsa 1991, s. 188–189; Vares 2017, eri kohdin. – Kirsti Lumiala kiinnitti kirjoittajan huomion Puoskarin kirjaan.

REPEÄMÄ VASEMMALLA

Eduskuntavaaleja edeltäneisiin valmisteluaikeihin liittyi suomalaista työväenliikettä ravistellut jyrkkäkäänneinen tapahtumasarja SDP:n naapurin tontilla.¹ Se tuli heijastumaan myös työväen sivistystyöhön. Avoin kahakka oli ollut tulollaan pitemmän aikaa, ainakin siitä lähtien kun SKP:n puoluesihteeriksi Arvo Aalto valittiin 1984 puolueensa puheenjohtajaksi Arne Saarisen jälkeen. Tätä enemmistöläisen valintaa puoluejohdon vastustivat jyrkästi sekä puolueen vähemmistö että Neuvostoliiton kommunistinen puolue. Kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen kahden leirin riitaisa yhteiselo päättyi, ja joukot jaettiin.

Huhtikuussa 1986 SKP:n jyrkempi siipi, vähemmistökommunisteina tunnetut, perusti uuden vaalipuolueen Demokraattinen vaihtoehto (Deva). SKDL:n eduskuntaryhmä erotti sitten keskuudestaan uuteen puolueeseen menneet, ja nämä muodostivat kesäkuussa uuden ryhmän, Devan eduskuntaryhmän. Myös SKP jakautui kahtia. Vähemmistöläiset ryhtyivät omin päin käyttämään nimilyhennettä SKP (y); pikku-y tarkoitti yhtenäisyyttä. NKP piti edelleen yhteyttä muodollisesti molempiin ryhmittymiin.

Vähemmistöläiset irtautuivat kokonaan myös Kansan Sivistystyön Liiton toiminnasta ja perustivat joulukuussa 1986 Demokraattisen Sivistysliiton (DSL). Sen ensimmäinen puheenjohtaja oli ylilääkäri, Devan kansanedustaja Pirkko Turpeinen-Saari.²

PETTYMYS JA HAVAHTUMINEN

Sivistysjärjestöjä koskevan lakiuudistuksen juuttuminen lähtöasetelmiinsa ei kohottanut TSL:ssä tunnelmia, se oli päinvastoin iso pettymys kaikkiin odotuksiin ja toiveisiin nähden. Toinen, hyvin tuntuva pettymys iski Sivistysliitossa vastaan vuoden 1987 toimintaa kuvaavista tilastoista. Liiton perinteisessä leipälajissa eli opintokerhotoiminnassa tapahtui erittäin voimakas alentuminen. Suunta oli ollut alaspäin jo muutaman vuoden ajan. Valtionapua saaneiden kerhojen määrä oli nyt 5 450, mikä merkitsi jopa 1 460 kerhon vähentymää edellistä vuodesta. Vastaavalla tavalla tapahtui vähentymistä kaikkien ilmoittautuneiden kerhojen osaltakin.

Eniten alenivat ammattiyhdistysliikkeen ja sos.dem. järjestöjen kerhot. Ensin mainitussa ryhmässä ilmoittautuneita kerhoja oli noin 850 ja jälkimmäisessä lähes 520. Ruotsinkielisiä kerhoja oli kaikkiaan 50 ja KK-laisia parikymmentä ilmoittautunutta.

¹ Ks. esim. Mickelsson, s. 239–140, 256–259.

² Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 99–100; Pirkko Turpeinen-Saari (s. 1940) toimi SKDL:n kansanedustajana valtiopäivillä 1983–86, lopuksi Devan ryhmässä, ks. *Suomen kansanedustajat II 2000*, s. 1064; ks. myös DSL:n kotisivut www.desili.fi.

Kulttuurialalla kerhoja oli noin 200, mutta suurin ilmoittautuneiden kerhojen joukko oli sosiaalialan järjestöissä, kaikkiaan runsaat 3 100. Pelkästään EKL:n kerhoja oli tilastoyhteenvetossa 2 995. Siinäkin oli usean sadan kerhon alenemaa. Huomattavaa oli myös se, että kasvava määrä kerholaisista oli naisia.

Opinto-ohjaajia koulutettiin vuoden 1987 kuluessa 367 tilaisuudessa, ja heitä oli koulutuksessa yhteensä runsaat 6 100. Ohjaajien koulutukseen panostettiin liitossa paljon. Vuonna 1985 julkaistiin uudistettuna opas *Opitaan yhdessä* ja neljä vuotta täysin uudistetun, perusteellisen opaskirjan *Opimme yhdessä*.¹

Lohdullista oli sentään, ettei kerhomäärien pudotus koskenut vain Sivistysliittoa, vaan se oli yleinen piirre muillakin opintokeskuksilla.² TSL:n osuus kaikista valtionapukerhoista oli 34 prosenttia tuona herätyksen vuonna 1987, kun se oli vielä muutamaa vuotta aiemmin ollut alle kolmekymmentä. Siinä mielessä oli tapahtunut jopa suhteellista parannusta. Myönteistä oli sekin, että maan kaikkien sivistysjärjestöjen kautta tapahtuneeseen opintotoimintaan oli osallistunut sittenkin melkein 600 000 henkilöä. Kertomuksessa viitattiinkin tarkoituksella siihen, että se oli lähes yhtä paljon kuin kansalais- ja työväenopistojen opintopiireihin osallistuneiden yhteismäärä oli lukuvuonna 1986–1987.

TSL:n valtionapukerhoissa opiskeli kaikkiaan 53 199 henkilöä, joista yhä kasvava osuus, nyt hieman yli 62 prosenttia, oli naisia. Keskimäärin yhdessä kerhossa oli 9,5 opiskelijaa. Valtionapua jaettiin kahdella tavalla: perusvaltionapu kerholle oli 280 markkaa ja korotettu valtionapu esimerkiksi tutkiville ja tuottaville kerhoille 700 markkaa (220 euroa).

Toinen harmittava takaisku oli kurssien väheneminen, ja erityisesti opintojärjestöjen ja piirien järjestämien omien kurssien osalta. Kurseille osallistujia oli kuitenkin enemmän kuin kerholaisia: yli 64 000 henkilöä (vähennystä noin 7 000 edelliseen vuoteen verrattuna). Kaikkiaan TSL:n opintokeskuksen kautta toteutettiin hieman yli 2 600 valtionapukurssia; yli 200 vähemmän kuin edellisenä vuonna. Puolet kaikista kurseista oli ay-liikkeen kurseja, varsinkin lyhytkurseja. Lyhytkurssien suosiossakin oli yksi syy opintokerhotoiminnan heikentymiseen ammatillisen liikkeen parissa. Merkillepantavaa oli myös, että liiton 106 piirijärjestöstä jopa 43 ei toteuttanut ensimmäistään opintokeskuskurssia, vaikka edeltäneinä vuosina oli kiinnitetty paljon huomiota juuri opintojärjestöjen toiminnan kehittämiseen.

Vastapainona muutamille vähentyneille luvuille oli toisaalla luentotoiminnan kasvu, vaikka se edusti kokonaisuudessa suhteellisen pientä osaa. Luentoja oli 487, yli 80 enemmän kuin edellisenä vuonna, ja niille osallistui noin 13 840 henkilöä eli 2 500 enemmän kuin vuonna 1986. Myös kirjallisten opintoaineistojen myynti kasvoi

¹ *Opimme yhdessä. Opintokerhon opas*. Kirj. Ulla Puro, Pertti Rantanen, Marja-Liisa Viherä. Toim. Leena-Maija Paananen. Joensuu 1989, 65 sivua.

² Ks. esim. OK:n osalta Ojanen 2018, s. 91; MSL:n osalta Henttinen 2002, s. 199–203.

ja samalla taloudellinen tuotto. Vaikeuksista huolimatta tilivuodesta tuli taloudellisesti ylijäämäinen.¹

Kun osallistujamäärät alenivat näinkin voimakkaasti, ei ollut lainkaan ihme, että pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti vuoden 1987 toimintakertomuksen alkutekstinsä otsikkoon sanat ”Havahtumisen vuosi”. Tilastoihin sisältyi hänestä jopa uhkaavaa viestiä. ”TSL:n kehityksen kääntyminen alaspäin olisi menetys koko sen taakse asetuneelle työväenliikkeelle.” Hän yhdisti vahvasti toisiinsa TSL:n ja sos.dem. liikkeen kehityksen ja menestyksen, kuten oli ollut ymmärrettävissä aiemmin myös hänen muutamista ”suoran toiminnan” perusteluistaan. Sivistysliiton heikentyminen tulisi merkitsemään Pikkusaaren mukaan menetystä ”sosialidemokraattisen työväenliikkeen omaehtoiselle sivistystyölle” ja uuteen nousuun kääntyminen olisi puolestaan ”onni sosialidemokraattiselle työväenliikkeelle”.

Nyt oli toimintaa parannettava. Tarvittiin kaikenlaista avartumista: järjestöllistä sekä sisältöihin ja menetelmiin liittyvää. Pikkusaaren mukaan tuli vapauttaa kaikkien niiden luovuus, ”jotka eri osissa työväenliikettä ovat kiinnostuneita juuri sen sivistystyöstä”.²

”SUORAN TOIMINNAN” PALUU

Vaikka aiemmin kuvatun kehittämistyön lopputulos ja toimintaehdotukset hyväksyttiin muodollisen yksimielisesti toukokuussa 1983 valtuuston kokouksessa, se ei kokonaan poistanut keskustelua erityisesti opintojärjestöjen asemasta, eikä ajatuksenvaihtoa ”suorasta toiminnasta”. Muutakin kritiikkiä liiton sivistystoiminnasta oli esillä, kuten edellä havaittiin.

Kehittämistoimikunnan ensimmäisiin pohdintoihin oli kuulunut kysymys, pitäisikö paikallisesta opintojärjestöstä tehdä suorastaan pääasiallinen TSL-toiminnan järjestäjä. Sellaiseen oli kannatusta eri tahoilla, myös joissakin opintojärjestöissä, edellyttäen tietenkin, että siihen saataisiin liitolta lisää taloudellista tukea. Oli myös ajatuksia, että piireistä tulisi kokonaan luopua. Todellisuudessa opintojärjestöt olivat kuitenkin voimavaroiltaan ja toiminnallisestikin kovin erilaisia. Erityisesti SAK suhtautui lausunnossaan epäileväisesti opintojärjestöjen mahdollisuuksiin. Sen ja myös toisen suuren jäsenen, KTV:n, käsitykset TSL:n palvelujärjestöluonteesta painoivat sitten paljon ratkaisuihinsa.

Muutamat taloustiedot johdattivat kuitenkin ajatuksia opintojärjestöihin ja tarpeeseen tehostaa niiden toimintaa. Vuosina 1980, 1981, 1983 ja 1986 liitto teki alijäämäisen tilinpäätöksen, vaikka vuosikymmenen kokonaiskuva oli positiivinen. Yleinen

1 *TSL vuonna 1987*, s. 20–23, yksityiskohtaiset tilastot, s. 29–53; Pikkusaari 2014, s. 230–234.

2 *TSL vuonna 1987*, s. 5–6, myös lainaukset.

piirre oli 1980-luvulla lisäksi velkaantuminen: pitkäaikaisten lainojen määrä kohosi Jussi Pikkusaaren kuvaamalla tavalla 300 000 markasta vuosikymmenen lopulle noin runsaaseen kahteen miljoonaan markkaan (noin 564 000 euroa; inflaatioprosentti alkupuolella yli 10, lopulla noin viisi).¹

Pääsihteeri Pikkusaaren luonnehtima ”suoran toiminnan” ajatus teki jollakin tavalla paluun, kun muutamien taloustietojen ohella myös toiminnalliset tilastokäyrät osoitivat laskua. Se herätti ja säpsähdytti. Liitossa monien päättäjien katse kohdistui toiveikkaasti erityisesti paikallisiin opintojärjestöihin ja niiden toiminnan tehostamiseen. Sitä voi nyt myös arvioida varsin yksinkertaiseksi ratkaisuehdotukseksi sangen monitahoisessa ongelmatilanteessa. Kevään 1988 edustajakokouksen valmistelut käynnistyivät toden teolla edellisenä syksynä. Säästötoimia oli jo vuosien varrella harrastettu ja koettu, ja nyt liittotoimikunnassa ryhdyttiin miettimään uudemman kerran ja perusteellisesti koko toiminnan kehittämistä tai tehostamista.

Laajan keskustelun ja lausuntokierroksen jälkeen sääntömääräinen edustajakokous hyväksyi sitten Helsingin työväentalolla 18.–19. toukokuuta 1988 asiakirjan ”TSL:n opintojärjestön asema ja tehtävät suomalaisessa sivistystyössä”. Kokouksessa hyväksyttiin myös kannanotot kehitysyhteistyön asemasta liiton toiminnassa sekä kuntien tuesta järjestölliselle sivistystoiminnalle.²

Opintojärjestöjen asemaa koskevassa kannanotossa tuotiin esille ajankohdan kaksi ristikkäistä kehityslinjaa: toisaalta työväenjärjestöissä oli yleisesti toiminnallinen osallistuminen vähenemään päin – samaa koettiin muuallakin yhdistystoiminnassa – mutta toisaalta aikuisväestön erilainen sivistyksellinen osallistuminen oli puolestaan kasvamassa. Jotta TSL voisi edelleen palvella työväenliikkeen jäseniä heidän sivistyksellisissä pyrkimyksissään, liitto ilmaisi ryhtyvänsä lähestymään heitä suoraan. ”Sillä tavoin sen on mahdollista säilyttää asemansa oman kansanliikkeensä kasvattajana.”

Paikallisia opintojärjestöjä nostettiin kannanotossa vahvasti, kannustavasti näkyville ja samalla niille säilytettiin verraten paljon vastuuta. Niiden tuli luoda omien paikallisten jäsenjärjestöjensä kanssa sekä työväenliikkeen jäsenille että kaikille kiinnostuneille ”järjestelmällisesti toistuva ja toteutettu sivistystarjonta”. Muodot jäivät riippumaan paikallisista olosuhteista ja järjestöjen käytännön mahdollisuuksista. Opintojärjestöjen tuli myös parantaa valmiuksiaan ”palvella jäsenjärjestöjään ja muita niiden palveluista kiinnostuneita järjestöjä”.

Kannanotossa neuvottiin opintojärjestöjä huolehtimaan yhteydenpidosta niin omiin jäsenjärjestöihinsä kuin myös kunnallisiin päättäjiin ja siten huolehtimaan ”omien toiminnallisten tulojensa myönteisestä kehityksestä”. Huomattavaan sivistystyön taloudelliseen ja toiminnalliseen vastuuseen veloitettiin myös sosialidemokraattisia

¹ Ks. Pikkusaari 2014, s. 226.

² *TSL vuonna 1988*, s. 6–7.

kunnallisjärjestöjä. Niitä suorastaan kehoitettiin toimimaan siten, että ne käytännössä huolehtisivat paikkakunnillaan opintojärjestöjen järjestöpoliittisista toimintaedellytyksistä sekä myös kunnallisten avustusten myönteisestä kehityksestä. Tehtävä ja vastuu ei kovin vähäinen ollutkaan, kun ajattelee tuon ajan suomalaisen kuntakentän laajaa kirjoa. Se oli helpommin sanottu kuin tehty.

Jussi Pikkusaari on kirjassaan arvioinut vuoden 1988 edustajakokouksen hyväksymiä ohjelmallisia kirjauksia erittäin myönteisesti. Hän piti niitä ”työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen periaatteellisena huipentumana ja työväen sivistystyöntekijöiden unelman täyttymyksenä virallisen päätöksenteon tasolla”.¹ Kuitenkin toisaalla samassa kirjassa Pikkusaari totesi selväsanaisesti ”suoran toiminnan” mahdollisuuksien todellisuudessa hupenneen, vaikka päätös näennäisesti toista merkitsikin. Samalla ”suoran toiminnan” tappio ja TSL:n tulevien linjausten valinta merkitsivät hänen mukaansa menetystä sosialidemokratialle, se oli hänestä osoitus ”sosialidemokratian aatteellisesta ehtymisestä”.² Ratkaisulla Sivistysliitto pysyi käytännössä edelleen kaikkien jäsenjärjestöjensä yhteisenä, sivistyksellisenä palvelujärjestönä, ei minkään erityisenä, omana työrukkasena, ei sosialidemokraattisen puolueenkaan.

Päätös tarjosi liitolle muodollisen ulospääsyn ajankohdan ongelmallisesta, tilastojen alapäin viittaamasta tilanteesta, ainakin hetkeksi ja ainakin paperilla. Opintojärjestöjen todelliset mahdollisuudet oman toimintansa ja olemuksensa uudelleen muotoilemiseen satojen kuntiensa alueilla olivat kuitenkin varsin vähäiset. Kannatuksen toivottiin kirittävän niitä parempiin suorituksiin.

Toisaalta kokouksen hyväksymässä kannanotossa vaadittiin kuntia tukemaan voimakkaammin järjestöjen sivistystyötä. Kuntien piti kannanoton mukaan luoda itselleen ”myönteinen ja aktiivinen järjestöllisen sivistystyön politiikka”. TSL:n paikallisjärjestöjen oli puolestaan oltava aloitteellisia oman toimintansa esittelyssä kuntien suuntaan.³

Kahdeksankymmenluvun loppuvuosiin osui toiminnallisen havahtumisen rinnalla myös useita henkilövaihdoksia, vaikka liitossa olikin ollut enemmän perinteenä verkkaaisempi muutosten tahti. Toukokuun 1987 liittovaltuusto myönsi eron pitkäaikaiselle varapuheenjohtajalle, valistussihteeri Unto Luhtasaarelle ja valitsi hänen tilalleen liittotoimikuntaan Paperiliiton valistussihteerin Sulo Hentulan. Varapuheenjohtajaksi valittiin toimikunnan kokouksessa kesäkuussa KTV:n edustaja, koulutussihteeri Erkki Tapola. Samoin kesken kautensa eronneen EKL:n toiminnanjohtajan Teuvo Ikosen tilalle valittiin liittotoimikuntaan SDP:n puoluetoimistosta järjestösihteeri Jorma Westlund.

¹ Pikkusaari 2014, s. 213–215, lainaukset, s. 214–215.

² Pikkusaari 2014, s. 9, 293, lainaus, s. 9.

³ *TSL vuonna 1988*, s. 54, myös lainaus.

Edustajakokouksessa toukokuussa 1988 vaihtui puolestaan ensimmäinen vara-puheenjohtaja: Maija-Liisa Niemisen tilalle valittiin Risto Laakkonen. Myös muutamia liittotoimikunnan jäseniä vaihtui.¹

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari oli kirjansa mukaan ajatellut toimia Olavi Hurrin tavoin vuosikymmenen ajan tehtävässään, mutta tavoiteaika venähti kuitenkin pitemmäksi. Vuoden 1989 kuluessa hän valmistautui jättämään vuoden viimeisenä päivänä 70-vuotiaan Sivistysliiton ja aivan virallisesti seuraavan vuoden kesäkuun lopussa. Vaihto tapahtui joustavasti, sillä vuoden 1990 alkaessa tilalle siirtyi pitkään koulutus- ja sivistystehtävissä toiminut valtiotieteiden maisteri, SAK:n koulutussihteeri Pentti Öhman.²

Molemmilla oli samanlaista taustaa myös Kiljavan Ammattiyhdistysopiston koulutustehtävien kautta. Pikkusaari oli SAK:n koulutussihteerinä ollessaan toiminut vuosina 1971–1973 opiston johtokunnan puheenjohtajana ja Öhman (s. 1945) vastaavasti vuosina 1975–1982. Pentti Öhmanin aikana opiston yhteydet pohjoismaihin olivat toden teolla avautuneet. Sitä kautta tuli myös tuntumaa uudempaan ruotsalaiseen aypedagogiikkaan. Esimerkiksi luottamusmieskursseilla siirryttiin enemmän toimintatilanteista lähteneeseen koulutukseen ja luovuttiin tehtävien kartoittamisesta. Sysäyksiä uudistumiseen tuli toki muiltakin suunnilta.³

TASAVUOSIKYMMENIEN JUHLINTAA

Työväen Sivistysliiton 70-vuotisjuhlavuotta 1989 vietettiin moninaisin tapahtumin pitkin vuotta ja maata. Siitä muodostui kulttuuripainotteinen. Liitossa oli yhteensä 55 jäsenjärjestöä ja niissä lähes 2,4 miljoonaa henkilöjäsentä. Jäsenjärjestöistä 24 oli ammattiyhdistysliikkeestä, poliittiseen työväenliikkeeseen kuuluvia oli 11 ja muita oli 20. Vuoden aikana liitto julkaisi 17 uutta opintoaineistoa. Valtionapuopintokerhoja oli kaiken kaikkiaan 2 822.⁴

Juhlavuoden erityinen huomioiminen kuului liiton perinteisiin, kuten edellä on havaittu. Myönteisellä julkisuudella oli aina oma merkityksensä, niin liiton sisällä kuin ulospäinkin. Liitto mieluusti muistutti tuona vuonna lisäksi, että nyt oli myös kulunut 90 vuotta Suomen työväenpuolueen perustamisesta ja 200 vuotta Ranskan suuren vallankumouksen alkamisesta.

¹ *TSL vuonna 1987*, s. 7–8; *TSL vuonna 1988*, s. 7.

² Pikkusaari 2014, s. 258–259.

³ Vesterinen, s. 88, 120–123.

⁴ Juhlavuoden kuvaus pohjautuu pääosin: *TSL vuonna 1989*, s. 1–35; Pikkusaari 2014, s. 196, 246–247.

Muitakin tasavuotia oli muistettavaksi. Työväen Arkiston perustamisesta oli kulu-
nut 80 vuotta. Väinö Voionmaan, Sivistysliiton perustajan, syntymästä oli helmikuussa
1989 kulunut jo 120 vuotta.¹

Sivistysliiton juhluvuoden 1989 eteenpäin suuntaavaksi tunnukseksi valittiin ”Ter-
vetuloa tulevaisuus”. SDP:n kansanedustajien aloitteen perusteella liiton juhluvuodelle
onnistuttiin saamaan valtion menoarviossa 600 000 markan määräraha (noin 170 000
euroa). Juhluvuoden ilmeestä, julisteesta, kirjelomakkeesta ja muusta vastaavasta huo-
lehti graafikko Harri Heikkilä.²

Juhlavuosi aloitettiin avajaisvastaanotolla maanantaina 13. helmikuuta 1989 klo
15–17 Helsingin työväentalon juhlasalissa.³ Tilaisuudessa myös luovutettiin TSL:n
ensimmäinen Reino Helismaa -palkinto lukuisten laulujen sanoittajalle Veikko ”Vexi”
Salmelle. Se oli hänen ensimmäinen huomattava julkinen tunnustuspalkintonsa,
mutta ei jäänyt viimeiseksi. Palkinnon suuruus oli 20 000 markkaa (noin 5 600 euroa).
Salmi näytti hyvin askeltavan Helismaan jalanjäljissä muun muassa Irvin Goodmanin⁴
säveltämien lukuisten suosittujen laulujen ja kansaan menevien rallien sanoittajana
kaikkien tuntemalla Emil Reteen salanimellä.⁵

Toukokuun alkupäivinä järjestetyssäluentotilaisuudessa muistettiin Sivistysliitossa
valistuksen aikakautta ja Ranskan suurta vallankumousta vuonna 1789. Professori Aira
Kemiläinen luennoi aiheesta HTY:n talon auditoriossa. Keskiviikkona toukokuun 17.
päivänä vihittiin TSL:n valtuuston kokouksen yhteydessä TSL:n oma lippu, jollainen
oli viimein suunniteltu ja jonka liittotoimikunta oli hyväksynyt.⁶ Juhlatunnelmaiseen
kokoukseen toi historiallista taustaa valtiotieteiden tohtori, historioitsija Seppo Hen-
tilä, joka esitelmässään kertoi työväenliikkeen sivistys- ja kulttuuripoliittisesta toimin-
nasta TSL:n siihenastisten vuosikymmenien kuluessa.

Kesä-heinäkuun vaihteessa 1989 järjestettiin juhluvuoteen liittyen yhdeksännet Jät-
kän kulttuuripäivät Kemissä. Teemana oli nyt ”Kannolta laivaan”. Tuttuun tapaan
ohjelmassa oli näyttelyjä, musiikkiesityksiä, moottorisahauksen SM-kisat ja Jätkän mes-
sut sekä erikoisohjelmalla Esa Pakarisen elokuvien katselmuksella. Asiantuntijaseminaarissa

---

1 Seuraavana vuonna 1990 tuli puolestaan kansainvälisen työväen vapun vieton aloittamisesta 100 vuotta.

2 Tmk. pk. 19.10.1989.

3 Kutsukortti kirjoittajan kokoelmissa.

4 Irvin Goodman eli oik. Antti Hammarberg (1943–91) kiersi Suomea esiintyvänä artistina neljännesvuosi-
sadan ajan ja levytti satoja kappaleita, joista kolmatta sataa omia sävellyksiä. Useat LP/CD-levyt myivät
kultalevyn, muutamat myös platinallevyn tai tuplaplatinallevyn verran.

5 Sanoittaja, levytuottaja Vexi Salmi (1942–2020) laati uransa kuluessa, lukuisilla salanimilläkin, noin
5 000–8 000 sanoitusta, joista noin 3 000 myös levytettiin. Sadannen Irvinin laulutekstin jälkeen salani-
meksi tuli Emil von Rete. Sanoitusten ohella hän oli tuottelias pakinoitsija ja kirjailija (esim. *Elvis elää!*
1997). Reino Helismaasta (1913–65) ks. esim. Pennanen, Mutkala 1994.

6 Toimikunnan kokouksessa 6.3.1989 päätettiin tilata lippua 25 kpl ja vihkiä se käyttöön valtuuston
kokouksessa. Suunnittelijaa ei mainittu. Valtuuston pöytäkirjassakaan 17.5.1989 ei kerrottu suunnitteli-
jasta eikä mainittu lipun vihkimistä.

pohdittiin metsän tulevaisuutta.¹ Aivan erityistä iloa ja piristystä tarjosi päivillä ensimmäisen kerran maankuulu laulu- ja soitinyhtye Songilo eli Aarre Elon, Apeli Halisen, Heikki Kahilan, Jani Uhleniuksen ja Jukka Virtasen muodostama eräänlainen kisälliryhmä. Kulttuurisihteerit Halinen edusti samalla edelleen TSL:n kulttuuriosaston väkeä. Yhtye teki tapahtumaan jopa uuden laulun, ”Moottorisahaurmaaajan”.²

TERVETULOA TULEVAISUUS

SDP ja TSL olivat edellisenä vuonna sopineet yhteisestä juhlaviikonlopusta Suomen Turussa, vanhan työväenpuolueen perustamiskaupungissa. Juhlaviikonlopusta 26.–27. elokuuta 1989 muodostuikin lukuisine tapahtumineen erittäin runsas ja monipuolinen kokonaiskuvan hahmotus sosialidemokraattisesta kansanliikkeestä ja sen tuntumassa olleista organisaatioista ja laitoksista. SDP:n teemana oli ”Ote tulevaisuuteen”, ”En idé för framtiden”.³

SDP:n varapuheenjohtaja Matti Ahde avasi yhteisen juhlaviikonlopun lauantaina aamupäivällä. Turun keskustan kokoontumistilat tarjosivat tapaamis- ja keskustelumahdollisuuksia kaikille kiinnostuneille, monilla teemoilla: kouluväki ja koululaisten vanhemmat, työväenhistorian sekä perinteen harrastajat että tutkijat, työväen liikelaitosten luottamushenkilöt ja henkilöstö, sosialidemokraattiset naiset, kristilliset sosialidemokraatit, kunnallisvaltuutetut, eri liittojen ammattiyhdistysväki, pienyrittäjät ja työväentaloväki. Ruotsinsuomalaisilla oli oma tilaisuutensa ja puolueen kunniajäsenillä omansa.

Painokkaita ja lennokkaita puheenvuoroja kuultiin, tapaamisen iloa riitti. Mukana oli myös kansainvälisiä vieraita pohjoismaista ja kauempaakin.

Monet sos.dem. liikkeen järjestöt esittäytyivät. Isä ja poika Paasiolla oli näyttely työväentalolla Eerikinkadulla: esillä oli Rafael Paasion käyttögrafiikkaa ja Pertti Paasion valokuvia. Kulttuurikeskuksessa Raatihuoneella oli Työväen Arkiston 80-vuotisjuhlannäyttely Orvo Bogdanoffin kokoamien vanhojen postikorttien muodossa.⁴

TSL:n opintojärjestöillä oli Kulttuurikeskuksessa esillä peräti neljä valokuvanäyttelyä. Länsirajan opintojärjestö esitteli Tornion-Muonionjoen uittoperinnettä, Mäntän seudun opintojärjestö Mäntän työväennäyttämön vaiheita ja Tampereen opintojärjestön teemana oli vuoden 1905 kuulu punainen julistus. TSL:n ruotsinkielinen sihteeristö (ABF:s svenska

---

1 Sosialidemokraatti 2/1989.

2 *Vapauden kaiho* 2012, s. 70–75; laulun idea Halisen, sanat Elon, sävel Uhleniuksen, sanat, s. 73–74.

3 Turun tapahtumista erityisesti Sosialidemokraatit 2/1989; käsiohjelma Turun tapahtumat 26.–27.8.89; Pikkusaari 2014, s. 246–247.

4 Näyttelyluettelosta muodostui eräänlainen vanhan työväenliikkeen kuvahistoria. Ks. Bogdanoff 1989.

sekretariat) kuvasi valokuvanäyttelyssään suomenruotsalaista työväenliikettä (Arbetare i svensk Finland). Näyttelyjä oli muistakin aiheista, ja myös Turun kaupunki houkutteli tutustumaan omiin nähtävyyksiinsä. Turkulaiset työväenliikkeen jäsenet kertoivat mielellään vieraspaikkakuntalaisille merkittävistä paikoista ja tapahtumista.¹

Kehitysyhteistyötäkin esiteltiin Turun Kulttuurikeskuksessa. Ympäristöasioista oli seminaari Tarmon työväentalolla Virusmäentiellä. Ruissalon kansanpuiston tanssilavalla oli tanssitapahtuma, ja limudiskoa pidettiin Kruunusalissa. Kaupunkiin ja sen lähiseutuun pääsi tutustumaan, myös Naantalın Kultarantaan. Tarjolla oli suunnistus- ja liikuntatapahtumakin. Tuomiokirkossa oli sunnuntaiaamuna jumalanpalvelus.

TSL:n vuosijuhla järjestettiin lauantaina 26. elokuuta myöhään iltapäivällä täpötäydessä Turun konserttisalissa Aninkaistenkadulla. Otsikkona oli ”Eri-laista juhlaohjelmaa yhdessä näytöksessä”.

Näytelmällisen juhlaohjelman käsikirjoitus oli Yleisradion televisio-ohjelmista (ja Songilosta) tutun viihdekasvon Aarre Elon laatima, ja ohjauksesta vastasi näyttelijä Arja Pessa. Esiintyjäkaarti oli näyttävä ja monipuolinen: Hector, Matti Puurtinen yhteinen, Esa Saario, Tarja-Tuulikki Tarsala, Ona Kamu, Mikko Rasila, ohjelmaryhmä Nelimauste ja Turengin Työväennäyttämö. Juhlapuheen piti liiton puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee.

”EMME HUOMISTA HUKATA SAA...”

Helsinkiläinen muusikko Heikki ”Hector” Harma sävelsi ja sanoitti liiton tilaustyönä TSL:n juhluvuoden teemaan liittyneen laulun, jonka ensiesitys oli 70-vuotistapahtumassa elokuussa 1989 Turussa.²

Tervetuloa tulevaisuus

Taivaanrantaa on maalattu vuosituhannet,
siinä siintävät ihmisten vaiheet –
tuulen laulussa soi eilisen jäähyväiset
ja ne miljoonat laulujen aiheet...

---

¹ Tutkija Taina Ukkonen kokosi myöhemmin käsikirjoituksen Työväen Turku -kiertoajelua varten (1994) ja Eeva Donner muokkasi aineiston pieneksi, TSL:n Turun opintojärjestön kustantamaksi kirjaksi: *Työväen Turku ja työväenliikkeen Turku. Eri-laisten opaskirja Turun historiasta* (Kaarina 2000, 64 sivua). Julkaisemista tuki suuri joukko turkulaisia ammattiosastoja, muutama yritys sekä myös Nils Robert af Ursinin rahasto ja TSL.

² Sanat esim. julkaisussa *Tästä se lähtee* 1996, s. 31.

Vaikka taivaalta maahan pilvet tummat vajoaa
ja metsät syyttäen katsovat meihin,
vaikka aatteista uljaimmat kuin kuplat hajoaa
nyt ei aikaa tuhlata voi kyyneleihin!

Hiljaa maailma odottaa –
emme huomista hukata saa...!

∴ Tervetuloa tulevaisuus!
Tervetuloa loistavat aamut –
Tervetuloa tulevaisuus!
Jääkää hyvästi eilisen haamut...
Lehti historian on kääntynyt,
me uutta täytämme tässä ja nyt ∴

Iltaruskossa oottavat jo aamun airuet;
aika nousta on huomisen uuden –
muuttolintuina jo karkaa meiltä vanhat totuudet
tieltä kauniimman tulevaisuuden...

Hiljaa maailma odottaa –
emme huomista hukata saa...!

∴ Tervetuloa tulevaisuus!
Tervetuloa loistavat aamut –
Tervetuloa tulevaisuus!
Jääkää hyvästi eilisen haamut...
Lehti historian on kääntynyt,
me uutta täytämme tässä ja nyt ∴

JUHLINTAA JA POHDINTAA

Yhteisen juhlinnan jälkeen TSL järjesti oman onnittelujen vastaanottotilaisuutensa Helsingin työväentalolla Paasiravintolan tiloissa perjantaina 1. syyskuuta 1989, juuri 70-vuotispäivänä. Onnittelijoita kävi runsaasti, myös liiton omaa väkeä maan eri puolilta maata. Monenlaisia onnentoivomuksia saatiin vastaanottaa. Jo kesän alussa Metal-liliitto oli lahjoittanut onnittelunaan 165 000 markkaa (rahanarvonlaskimen mukaan runsaat 46 000 euroa). Se oli iloinen tervehdys, sillä liiton taloudessa oli jatkuvasti vaikeuksia. Ei ollut onnistuttu ”luomaan toimintaa, joka kestäväällä tavalla ja merkittävästi

lisäisi liiton omia tuloja”, kuten pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti vuoden 1989 toimintakertomuksen alkusanoihinsa.¹

Vuoteen 1989 sisältyi lukuisia TSL-tapahtumia maan eri puolilla. Opintojärjestöjen paikallisin voimin toteutettiin juhlatapahtumia, näyttelyjä, soitettiin ja laulettiin sekä kerrottiin toiminnasta paikallisissa tiedotusvälineissä. Toimintakertomuksen mukaan harrastajaesiintyjä oli yhteensä 615, ryhmiä ja yksittäisiä henkilöitä. Kulttuuritapahtumiin osallistui yli 100 000 henkilöä.

Myös keskustelutilaisuuksia ja pohdintaa riitti, kriittistäkin arviointia, sillä ajassa kaikki uusi ei välttämättä merkinnyt TSL:n toiminnan helpottumista. Niin monet asiat olivat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet ihan arkisessa elämässään. Työväen-sanakin liiton nimessä saattoi hämmentää joitakin. Perinteinen työväenliikkeään ei ollut enää ihan entisensä, sen useimmat ymmärsivät, vaikka järjestäytyntä työväenliikettä se edelleen oli muuttuneessakin ajassa. Sama olemuksen muuttuminen koski luonnollisesti kaikkia muitakin yhteiskunnallisia toimijoita ja liikkeitä. Kovin kiivasta oli ollut ajan riento. Eikä kehitys pysähtynyt millään hetkellä myöhemminkään.

Teorian tasolta toimintaa analysoinut akateeminen tutkija, kuten Pauli Kettunen väitöskirjassaan, saattoi 1980-luvun loppupuolella hätkähdyttävästi kiteyttää työväenliikkeen elävän enää vain menneisyytenä. Työväen kulttuurijärjestötkin toimivat suurelta osin valtionavustuksen varassa, muiden vastaavien tavoin.²

Työväenkulttuurin kulta-aika oli 1980-luvulla jo kaukana takana, ja työläisten elämäntapakin oli kokenut voimakkaita muutoksia. Näin luonnehti puolestaan dosentti Jorma Kalela, joka oli aiemmin tarkastellut TSL:n vaiheita tutkimussuunnitelman verran. Muutoksien seurauksena poliittisella vasemmistolla oli hänen mielestään nyt heikko kyky ”tulkita ja antaa merkityksiä palkkatyöläisen kokemus- ja havaintomaailman ilmiöille”. Niinpä järjestöllisellä työväenliikkeellä oli tässä katsannossa enää marginaalinen, vähäinen asema palkkatyöläisen elämäntavassa. Hänestä oli sittenkin vielä kyseenalaista, voisiko työväenliikkeen katsoa jo käyneen saavutustensa jälkeen tarpeettomaksi. Palkkatyöläisten enemmistön käsityksistä Kalela kuitenkin omana varmana päätelmänään totesi: ”Mitään epäilystä sen sijaan ei ole siitä, että nykyisenkaltaiseen työväenliikkeeseen suhtaudutaan torjuvasti.”³

Niin akateemisissa tutkijankammioissa kuin TSL:n opintokerhoissakin tunnistettiin kaiken nopea muuttuminen suomalaisessa yhteiskunnassa, ja samalla sitä varmaanakin myös osin hämmentyneenä seurattiin. Järjestöllinen elämä ja toiminta tarjosivat kuitenkin jatkuvuutta: yhtä toiminnan vuotta seurasi aina seuraava. Muodot, keinot

1 Lainaus *TSL vuonna 1989*, s. 1.

2 Kettunen 1986, s. 493.

3 Kalela 1988 eri kohdin, esim., s. 25–27, 48–51, 55–58, lainaukset, s. 27, 56.

ja käytännön tavat ehkä muuttuivat, mutta järjestäytyneen työväenliikkeen kaukainen tavoite häämötti kuitenkin edelleen toiveikkaasti edessä, tulevaisuudessa, jatkuvasti tavoittamattomana: parempi, tasa-arvoisempi, sivistyneempi ja turvallisempi yhteiskunta.

Epävarmaa oli, merkitsikö ajassa koettu nopea muutos samalla kehitystä tai edistystä, ja erityisesti kehitystä parempaan suuntaan kuusikymmenluvun tavoin. Sakari Kiuru kuvasi tilannetta havainnollisesti Demarin kolumnissaan vuonna 1990 heti otsikossa: ”Edistys käpertyi muutokseksi”.¹ Askelmerkkejä tulevaan mietittiin monilla tahoilla ja monilla tavoilla, kansainvälisestikin. Mainittakoon tässä yhtenä esimerkkinä, että syyskuun alussa 1989 olivat TSL ja KSL molemmat mukana toteuttamassa Murikka-opistolla kolmatta pohjoismaista työväenkulttuuriseminaaria. Sielläkin tarkasteltiin työväestöä ja työväenliikettä koskevia menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden näkymiä.²

Sivistysliiton juhluvuoteen 1989 niveltäytyi luontevasti myös Tampereen vanhalla kirjastotalolla syyskuun viimeisenä päivänä järjestetty seminaari, jossa pohdittiin yhteiskunnan ja ihmisten elämänpiirin muuttumista sekä sivistystyön suhdetta koettuun muutokseen. Järjestäjinä olivat Sosialidemokraattinen Väinö Voionmaa-seura, TSL:n Pohjois-Hämeen piiri ja Tampereen opintojärjestö sekä Voionmaan opisto. Kansan Sivistysrahaston tuki mahdollisti toteutuksen ja lisäksi useista puheenvuoroista koostuneen seminaariraportin julkaisemisen. Siihen tiivistyikin monia ajassa esillä olleita näkökohtia.

Tampereen yliopiston järjestöopin pitkäaikainen lehtori Veikko O. Veilahti kuvasi esitelmässään erityisesti Väinö Voionmaan sivistyksellisiä peruskäsityksiä.³ Helsingin yliopiston dosentti Jorma Kalela tarkasteli yhteiskunnan vapautumista menneisyyden kahleista ja torjui samalla ylhäältä tulevan valistamisen.⁴ Puoluesihteri Ulpu Iivari paneutui puheenvuorossaan uuteen periaateohjelmaan ja muistutti omaehtoisen sivistystyön olevan edelleen ajankohtaista.⁵

Murikka-opiston aiempi rehtori, kansanedustaja Jukka Gustafsson hahmotteli poliittisen kasvatuksen tehtäviä sivistystyön näkökulmasta, kun työväki mielikuvana ei houkutellut etenkään nuoria mukaan.⁶ Poliitiikan tutkija Pertti Timonen

1 Sakari Kiuru: Edistys käpertyi muutokseksi. Demari 22.11.1990 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

2 Seminaarin päävastaullinen taho oli Pohjoismaainen työväenkulttuurityöryhmä (Nordisk arbetarkulturgrupp NAK). Muita yhteistyötahoja olivat TSL:n ja KSL:n ohella Museovirasto, Tampereen yliopiston historiatieteen laitos, Svenska litteratursällskapet folkkultursarkiv sekä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (Antti Metsänkylä: Kolmas pohjoismaainen työväenkulttuuriseminaari Suomessa. Työväentutkimus 2/1988, s. 34–36).

3 Veilahti 1989, s. 4–15.

4 Kalela 1989, s. 16–25.

5 Iivari 1989, s. 26–30.

6 Gustafsson 1989, s. 31–42.

pohti, millainen olisi tulevaisuuden työväenopisto, kun mahdollisia kehityssuuntia oli useita.¹ Teollisuustoimihenkilöliiton (STL) puheenjohtaja Tuulikki Väliniemi kertoi puheenvuorossaan työväen sivistystoiminnan ja ammattiyhdistysliikkeen suhteista.² Helsingin Lähiradion toimittaja Harald Olausen arvioi paikallisradiotoiminnan ajankohtaista tilannetta pääkaupungin ja työväenliikkeen näkökulmasta.³ Seminaarin valmisteluryhmän puheenjohtaja Taisto Hujanen tiivistä myöhemmin julkaisun esipuheessa oman näkemyksensä puheenvuorojen keskeisestä johdopäätöksestä: ”Työväen sivistystyön uudistamisessa on kysymys työväenliikkeen uudistamisesta.”⁴

Sivistysliiton suuri juhlavuosi huipentui myöhemmin tapahtumaviikonloppuun 11.–12. marraskuuta 1989 Jyväskylässä. Aikuiskoulutusta tarkasteltiin seminaarin muodossa. Liittovaltuustolla oli ylimääräinen kokous, juhlakokous, ja opintojärjestöillä oli yhteinen neuvottelupäivänsä.

Kun puheenjohtaja Pirjo Ala-Kapee aloitti vapunaattona 1989 Vantaan uutena kaupunginjohtajana, hän jätti kansanedustajan tehtävänsä ja myös Sivistysliiton puheenjohtajuudesta luopuminen tuli ajankohtaiseksi. Hänelle myönnettiin ero tässä liittovaltuuston ylimääräisessä kokouksessa Jyväskylässä.

Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin kaksivuotiskauden jäljellä olevaksi ajaksi 30-vuotias savonlinnalainen kansanedustaja, yhteiskuntatieteiden ylioppilas Jouni Backman. Hänet oli valittu eduskuntaan kevään 1987 vaaleissa. Hän oli toiminut sos.dem. nuorisoliitossa varapuheenjohtajana ja oli lisäksi vuodesta 1985 alkaen ollut kotikaupunkinsa kaupunginvaltuutettu.⁵ Mainittakoon tässä yhteydessä vielä, että Pirjo Ala-Kapeesta tuli sittemmin 1990-luvun lopulla Itä-Suomen läänin maaherra.

Lisäksi liittovaltuustossa tehtiin päätös lyöttää erityinen Väinö Voionmaa -mitali TSL-toiminnassa ansioituneille. Lähtökohtana oli taiteilija Kaarlo Luukkosen 1919 Voionmaasta tekemä reliefi. Taiteilija Erkki Kannoston kanssa tehtiin myöhemmin sopimus mitalin tuottamiseksi kevään edustajakokoukseen 1991.⁶

Jyväskylän marraskuisena viikonloppuna olivat nähtävillä ja nautittavissa myös vuoden 1989 kuluessa opintojärjestöissä ja piireissä pidettyjen Kuvaikkuna-näyttelyjen parhaat. Yhteensä teoksia oli nähty tapahtumissa 4240. Lisäksi ohjelmassa oli ”Estradi on vapaa” -pääjuhla. Tarjolla oli myös suuri konsertti ”Vexi Salmi – 25 laulujen vuotta”.

1 Timonen 1989, s. 43–50.

2 Väliniemi 1989, s. 51–55.

3 Olausen 1989, s. 56–60.

4 Yhteiskunta, elämäntapa, työväen sivistystyö 1989, s. 2–3, lainaus, s. 3.

5 Liittovaltuuston pk 11.11.1989; Pikkusaari 2014, s. 196; Jouni Backmanista (s. 1959) ks. *Suomen kansanedustajat I* 2000, s. 68.

6 Tmk. pk. 19.10.1989; *TSL vuonna 1989*, s. 3; *TSL vuonna 1990*, s. 2; valmistelevaan mitalityöryhmään kuuluivat puheenjohtajana Pentti Öhman, sihteerinä Juha Mäkinen sekä jäsenenä kanslianeuvos Jouko Voionmaa, numismaatikko Allan Ylinen ja kuvataidesihteeri Hanne Elomaa.

Kapellimestarina toimi Markku Johansson ja esiintyjinä olivat Kai Hyttinen, Leila Luukkainen, Anneli Saaristo ja Ville Virtanen. Konsertin taltiointi esitettiin myöhemmin marraskuussa TV 3:ssa.¹

MUISTITIEDOSSA MUUTOSTEN AIKAA

”Alussa oli raivaamaton kulttuurisarka, Työväen Sivistysliitto ja Matti Kuusi”. Näin muisteli Työväen muistitietotoimikunnan varhaisvaiheita sen pitkäaikainen puheenjohtaja, tohtori Matti Hako Tallentajassa vuonna 1990. Vuonna 1980 oli koossa jo 100 000 liuskan verran kirjoitettua perinnetietoa, ja työ jatkui. Se on jatkunut edelleen uudella vuosisadallakin.

Monien kerääjien tavoin Hako kiinnitti huomionsa muutokseen, jonka mukaan työväenliikkeen perinteinen vastakulttuurin luonne oli häviämässä. Uuden ajan meno vaikutti jo sopuilulta entisiin koviin kamppailuihin verrattuna. ”Ehkäpä työväestä tullaan määrittelemään uudelleen, samoin työväenkulttuuri ja perinne”, arvioi Matti Hako. ”Ei perinne kuole, se mukautuu, saa uusia muotoja.”²

Helmikuussa 1990 muistitietotoimikunnan uudeksi puheenjohtajaksi valittiin filosofian lisensiaatti Risto Reunan kolmevuotiskauden jälkeen kirjailija, taiteilijaprofessori Arvo Salo.³ Hän laati toimikunnan 30-vuotisuuden merkeissä Tallentajaan pääkirjoituksensa loppuun juhlarunon, jossa voi nähdä yhtymäkohtia myös TSL:n perinteiseen sivistystyöhön.⁴

Muisti, tieto, historia

Kirjoitusta kun ei ollut keksitty, kulttuuri kulki suusta korvaan
ja korvasta aivoon, aivosta seuraavan suun kautta seuraavaan sukupolveen.

Ken muisti muita paremmin, hänestä tuli tiedollinen opastaja,
viitoittaja, opettaja; runoilija, johtaja.

Keskuudessamme elää heidän kaltaisiaan. Heillä on kirjoittamisen
taito. Mutta ennen muuta heillä on muisti, muistot; muistelemisen lahja.

Lahja annettavaksi meille muille.

Me otamme sen vastaan kiitollisuudella, ja palkitsemme
melkein pelkillä kiitoksilla, kun rahaa ei paljoo riitä.

---

¹ Jyväskylän tapahtumista liittovaltuuston pk 11.11.1989 liitteineen; Pikkusaari 2014, s. 247.

² Matti Hako: Kiteytymiä. Tallentaja 1/1990 (Hako 1990), s. 3–5, lainaukset, s. 5.

³ Pesonen, s. 159.

⁴ Arvo Salo: Veljet sisaret, toverit, vuosikymmeniseksi kohotukseksi! Tallentaja 1/1990, s. 2; runo julkaistu myös teoksessa *Demokratian muisti* 2019, s. 163.

Työväen Muistitietotoimikunta on järjestelmällinen muisti;
vapaa, vapaaehtoinen, vapaamuotoinen, mutta varma.
Se luottaa teihin, teihin muistajiin, tietäjiin, kertojiin; runoilijoihin, historioitsijoihin;
Homeroksen ja Lönnrotin seuraajiin, Kiven kaltaisiin, järkäleisiin.

MIKÄ ON, EI PYSY

Paljon oli muutosta maailmallakin.¹ Virallisen valtiollisen oppirakennelman mukaan likimain täydelliseksi rakennetusta, kommunistiseen yhteiskunnanäkemykseen tukeutuneesta Neuvostoliitostakaan ei tullut ikuista. Se mureni 1980-luvun puolivälissä käynnistyneiden perusteellisten uudelleenarviointien seurauksena väijäämättömästi ja lisäksi odottamattoman nopeasti. Uudistusten keskeinen käynnistäjä, NKP:n puoluejohtaja Mihail Gorbatšov ei kyennyt ennalta näkemään, mihin kaikki johtaisi, ei tosin kukaan muukaan. Hän joutui lähes nöyryyttävällä tavalla siirtymään alkusyksyllä 1991 pois puoluejohtajan ja presidentin tehtävistä. Presidentiksi siirtyi Boris Jeltsin. Puolue lakkautettiin.

Neuvostoliiton muuttui vuoden 1991 lopulla Venäjäksi. Samalla iso joukko siihen kuuluneita osavaltioita irtautui itsenäisiksi. Kommunistinen oppi ei ollut enää johtotähtenä, vaikka se omia jälkiään hallintoon jättikin. Venäjälläkin syntyi uusia puolueita.²

Neuvostoliiton hajoaminen, Baltian maiden uusi itsenäisyys, Berliinin muurin murtuminen 1989 ja Saksan yhdistyminen vuosikymmenien kahtiajaon jälkeen herättivät yleisesti suurta toiveikkuutta. Esimerkiksi sos.dem. eduskuntaryhmä järjesti maaliskuussa 1990 ryhmäkokouksensa poikkeuksellisesti tiedotusvälineille avoimena. Ryhmän vieraaksi tuli Viron itsenäisyysliikkeen kärkihahmoihin kuulunut sosialidemokraattien puheenjohtaja Marju Lauristin seurueineen. Hän kertoi lähiajan tavoitteista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Ryhmän puheenjohtaja Pertti Hietala kertoi ryhmän antavan vierailleen käytännöllisen lahjan: telekopiokoneen.³

Yhden suurvallan raju sisäinen uudelleenmuotoutuminen heijastui monin tavoin maailmalla, kuin etenevät renkaat veteen heitetystä kivistä. Suomessa seurattiin Venäjän tapahtumia ymmärrettävästi erityisen tarkoin.

Itänaapurin suuren johtotahon, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen, luhistuminen oli valtava muutos. Ajan merkkejä nähtiin ja luettiin: vuoden 1989 huhtikuussa

---

¹ Taloudellisten ja sotilaallisten vaikeuksien kasautumisesta Euroopan integraation voimistuessa ks. esim. Lipponen 2014, s. 345–349; Euroopan Unionin muotoutumisesta ks. esim. Satuli 2019.

² Ks. muutoksista Vihavainen, Ketola 2015, eri kohdin; Hakala 2008, eri kohdin.

³ Iivari 2007, s. 245–246; Viron muutoksista ks. esim. Zetterberg 2017, s. 301–307.

ryhdyttiin Suomen kommunistisen puolueen keskuskomiteassa (äänin 35–8) käytännön valmisteluihin voimien järjestämiseksi uuden poliittisen puolueen muotoon. Myöhemmin samat valmistelut tehtiin SKDL:n sosialistien parissa. Huhtikuussa 1990 perustettiin pääosin SKP:n ja SKDL:n enemmistösuuntausten voimin uusi puolue. Vasemmistoliitto ei tukeutunut ainakaan kovin isoin kirjaimin Marxin oppeihin, osa uusista jäsenistä ei enää lainkaan, vaan sen parissa viitattiin väljemmin poliittiseen vasemmistolaisuuteen ja myös viherajatuksiin ympäristöasioiden kasvanutta merkitystä heijastaen. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin tunnettu kulttuurihahmo, psykiatri, jazzmuusikko ja kirjailija, kansanedustaja Claes Andersson. Puoluesihteerinä aloitti Matti Viialainen.¹

Monen välittävän tekijän kautta maailmanpolitiikan käännökset heijastuivat jälleen kerran suomalaiseen järjestölliseen sivistystoimintaan saakka. Oli aivan luontevaa, että Kansan Sivistystyön Liitto ryhtyi saman tien uuden puolueen kumppaniksi, sen lähellä toimivaksi sivistysjärjestöksi ja opintokeskukseksi.

JÄLLEEN UDELLA KYNNYKSELLÄ

Ajankohdan ennusmerkkejä osattiin lukea myös Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) parissa. Keskeinen vastuutaho, Ruotsin ABF oli aloitteellinen ja se ryhtyi kokoamaan eurooppalaista sivistysjärjestöjen verkostoa. Syksyllä 1990 suunniteltiin Bommersvikin kurssikeskukseen suurta tapaamista, johon pohjoismaisten sivistysjärjestöjen ohella kutsuttiin edustajat Espanjasta, Belgiasta, Saksasta ja Englannista.

TSL:n edustajille tarjoutui mahdollisuus paneutua aihepiiriin jo ennalta, kun ABF:n puheenjohtaja Bo Berghnér ja liittosihteeri Leif Linde kävivät Helsingissä alkusyksyllä 1990. Ruotsalaiset toivoivat vahvempaa eurooppalaista yhteistyötä ja myös itäisen Euroopan maiden vastaavien sivistysjärjestöjen mukaan saamista. Heillä oli jo ollut yhteyksiä Unkariin. TSL:n puheenjohtaja Jouni Backman ja pääsihteeri Pentti Öhman saivat tapaamisessa myös havainnollisen katsauksen ruotsalaisen isonveljen toimintaan. Se ei ollut suoraan TSL:n tilanteeseen verrattavissa. ABF:n palkkalistoilla oli tuolla hetkellä noin 3 000 henkilöä, joista tuhat kokopäiväisiä palkattuja kerho-ohjaajia. Toimitsijoita joukosta oli 500; eurooppalaisten suhteiden hoitoon oli tulossa oma toimitsija. Paikallisten ABF-osastojen määrä oli noin 150, mutta sitä kasvatettiin määrätietoisesti kunta kerrallaan. Opintokerhoihin ja muihin tilaisuuksiin osallistui vuosittain noin miljoona henkilöä. Esimerkiksi julkista sektoria käsittelevissä opintokerhoissa oli 20 000 henkilöä, uudemmissa ympäristökouluissa noin 50 000.

¹ Ks. esim. *Kansalaiskalenteri* 1991, s. 252, 259, 264; Mickelsson 2015, s. 259–261; www.vasemmisto.fi; Claes Andersson (1937–2019) oli SKDL:n kansanedustajana 1987–90 ja vasemmistoliiton 1990–98, vasemmistoliiton puheenjohtajana hän toimi kahdeksan vuoden ajan.

”Haluumme myös olla uusien ideoiden temmellyskenttä”, painotti sihteeri Linde Aikamerkille. Puheenjohtaja Berghnér puolestaan kertoi, että koko Pohjolan TSL:n toiminta tulisi muuttumaan: vähemmän yleiseminaareja ja enemmän konkreettisia käytännön hankkeita. Erityisesti tuli hänen mukaansa nostaa yhteistä kulttuuripoliittista profiilia.¹ Euroopan ”TSL-järjestöjen” verkko ENWEO (European Network of Workers’ Educational Organizations) perustettiin sitten 1992 kansainvälisen liiton IFWEA:n Kanadassa pidetyssä yleiskokouksessa.²

Opintojohtaja Jorma Turuselle tarjoutui mielenkiintoinen näköalapaikka työväen sivistystyön ajankohtaisiin muutoksiin, haasteisiin ja uusiin tuuliin 1990-luvun alussa, kun hän toimi Pohjolan kansankorkeakoulussa (Nordiska folkhögskolan) Ruotsin Kungälvissä määräaikaisena rehtorina (elokuuhun 1992 saakka). Hän tarjosi TSL:n opintojärjestöjen neuvottelupäivillä Voionmaan opistolla elokuun lopulla 1990 kuuli-joille laajasti havaintojaan ja vaikutelmiaan. Kaikki näkökohdat vahvistivat käsitystä, että nyt oltiin todellakin ”uuden ajan kynnyksellä”.

Muutoksia oli tapahtunut ja oli meneillään paljon niin maailmalla, Pohjolassa kuin ihan kotoisissa oloissakin. Nyt ei saanut rajoittua järjestöjen maailmaan ja pelkkään järjestöjen tehtäväkoulutukseen, vaan oli avattava silmät maailmanlaajuisille ongelmille: väestönräjähdys, ympäristö- ja energiaongelmat, työttömyys, sodan uhka. Niihin Turunen oli aiemminkin viitannut. Maailmaa oli paljon yhdentyvän Euroopan ulkopuolellakin. Hän edellytti työväen sivistystyöltä sellaista kansainvälisyyskasvatusta, ”jonka tavoitteena tulisi olla tietoisuus kaikkien ihmisten yhteisestä vastuusta maapalloa, sen luontoa ja kaikkien ihmisten elinoloja kohtaan”. Tarvittiin myös solidaarisuusliikettä.

Opintokerhojen määrän lasku kuvasti yhä yleisempää piirrettä: työväenjärjestöt potivat verenvähyyttä, yhteys jäseniin ja kannattajiin saatiin useasti vain vaaliuurnilla tai joukkotiedotusvälineiden kautta. Turunen kysyi, paljonko kannatti sivistystyön voimavaroja laittaa ”passivoituvien järjestöjen tai samojen järjestöaktiivien toistuvaan koulutukseen”. Tiedossa oli, että kansalaisten käyttäytyminen muuttui yhä yksityistyneemmäksi ja riippumattommaksi totutuista järjestösidonnaisuuksista. Vanhojen yhteiskunnallisten liikkeiden rinnalla saivat jalansijaa yhä useammat uudet yhden asian liikkeet. Kaiken kaikkiaan oli tunnistettava, että ”teollisuusyhteiskunta alkaa olla takanapäin”. Informaatioyhteiskunta ja voimistuva kansainvälistyminen antoivat omat haasteensa kaikkeen opinto- ja koulutustoimintaan.

Laajaa ja monipolvista kuvausta hieman tiivistäen Jorma Turusen keskeisiin johtopäätöksiin kuului se, että ”tulevaisuus ei välttämättä ole perinteisen vapaan sivistystyön”. Sinipunahallituksenkin edistämän koulutuspolitiikan johtoajatukseksi oli

1 Urpo Kaila: Pohjolan TSL rakentaa Eurooppa-verkkoa. Aikamerkki 4/1990, s. 14, myös lainaus.

2 TSL vuonna 1992, s. 1, 3.

jatkuvan koulutuksen periaate. Perinteinen kansansivistystyö oli jäänyt nimenä sivuun, ja mitä ilmeisimmin myös ajatuksena. Turunen arveli, etteivät opintokeskukset tulisi jatkossa saamaan uusia valtionaputoimia taikka lisää varoja kiinteisiin kuluihin. Raskaita ylläpitokuluja kannatti siten järkipäristää ja myös opintokeskusbyrokraatia keventää. Käytännön yhteistyötä oli tarpeen lisätä muiden sivistysjärjestöjen ja työväenliikkeen opistojen kanssa.

Yhtenä uutena toimintamahdollisuutena rehtori Turunen nosti esiin pakolaisten ja maahanmuuttajien kouluttamisen. Heidän määränsä oli Suomessakin kasvamassa. Hän tarjosi muutamia muitakin sisältöalueita, joihin TSL:n opintojärjestöissä olisi aiheellista kiinnittää enemmän huomiota: kansainvälisyyskasvatus, koulutusyhteistyö Baltian ja Inkerinmaan suuntaan, kielikoulutus, vieraiden kulttuurien tuntemus sekä monipuolinen ympäristökasvatus.¹

SUOMENLAHDEN YLI JA ITÄRAJAN TAAKSE

Viron, Latvian ja Liettuan uuden itsenäisyyden aika merkitsi uudenlaisia mahdollisuuksia myös järjestömuotoiselle sivistystoiminnalle. Itse asiassa Suomessa valtiolta asennoitui julkisuudessa verraten varovaisesti esimerkiksi Viron itsenäistymisponnistuksiin. Sen sijaan tukea ja moninaista käytännön apua kanavoitiin aivan tarkoituksella hiljaisesti kansalaisjärjestöjen välityksellä.²

Suomalaisilla oli ollut sivistystyön yhteys viimeksi 1930-luvulla Suomenlahden yli erityisesti Viron heimokansan kanssa. Nyt avautui uusi yhteys, kun Virossa marraskuun 11. päivänä 1991 perustettiin Avatud Hariduse Liit (AHL, ”avoim koulutusliitto”). Perustajina olivat sosialidemokraattinen puolue (Eesti sotsiaaldemokraatliku partei), Kulttuuritötekijäin ammattiyhdistys (Kultuuritöötajate ametiühingu) ja Viron harrastajateatteriliitto (Eesti harrastusteatri te liit). Esimerkiksi 1995 jäsenjärjestöjä oli 32, muun muassa ammattiyhdistyksiä ja -liittoja, kulttuurin tekijöitä ja harrastajaryhmiä. Puheenjohtajana oli filosofian tohtori, Tarton yliopiston professori Peeter Vihalemm (s. 1944). Sihteerinä oli Eda Seelman Tallinnan AHL:stä.³

Puheenjohtaja Vihalemm kirjoitti AHL:n ohjelmaesitteessä syyskuussa 1994 olevansa ehkä liiankin optimistinen, mutta virolaisten elämä näytti nyt ottavan askelia eteenpäin. Ihmiset olivat päässeet ensimmäisestä säikähdyksestään, kun elämäntapa oli

1 Jorma Turunen: Työväen sivistystyö uuden ajan kynnyksellä. Aikamerkki 4/1990, s. 4–7, lainaukset, s. 4, 6; TSL vuonna 1990, s. 5; ks. myös Jouni Backman: Tulevaisuusvisiosta eväät koulutukselle. Aikamerkki 4/1990, s. 8–10; Pertti Rantanen: Tulevaisuus on ihmisten tekoa. Aikamerkki 4/1990, s. 11.

2 Suhteiden kehittymisestä erityisesti Viron ja Latvian suuntaan sekä mm. kulttuurin merkityksestä ks. henkilökohtaista kuvausta Koski 2005, s. 160–208. – Heikki Koski kiinnitti kirjoittajan huomion muistelmakirjaansa.

3 AHL. Avatud Hariduse Liit 1996, s. 3–6; ks. myös Vikipeedia: Peeter Vihalemm.

äkisti muuttunut. Elämänlaatu oli paranemassa. Hänen mukaansa koulutus oli entistä ajankohtaisempaa. Jokainen tarvitsi uudelleenkoulutusta. Samaten oli huomiota kiinnitettävä laiminlyötyyn kulttuuritoimintaan.¹ Ehkä rivien välissä oli viestiä myös aikaisempaa menoa haikaileville.

Esimerkiksi TSL:n Mikkelin opintojärjestöllä oli ollut yhteyksiä Viron suuntaan jo kauan ennen Neuvostoliiton hajoamista ja maan uutta itsenäistymistä. Myös Peerter Vihalemmiä oli tavattu. Uudessa tilanteessa yhteistyötä vahvistettiin, osin Ruotsin ABF:n tarjoaman avun helpottamana.

Samoin opintojärjestö lujitti monivuotista yhteistyötään itärajan taakse, Aunuksen suuntaan, jonne autettiin muodostamaan Karjalan vapaa sivistysjärjestö (OCO). Mikkeliiläiset auttoivat Aunuksessa koulujen suomen kielen opettajia kielikursseilla ja tekivät vastaavasti samaa Mikkelin seudulla naapurista tulleiden maahanmuuttajien keskuudessa. Lasten taideleirejä järjestettiin Aunuksen Taidekoulussa. TyöMikkeli-hankkeen parissa toteutettiin toimintaa työttömille niin Mikkelin seudulla kuin rajan toisella puolellakin. Lisäksi Aunuksen Alavoisten kylässä toimivan sahan henkilökunnan kanssa kehiteltiin opintokerhotoimintaa työsuojeluun ja demokratiavalmiuksiin liittyen. Tähän antoi tukea myös SAK:n Mikkelin aluetoimisto, samoin Puu- ja erityisalojen ammattiliiton Mikkelin toimisto.²

Yhdeksänkymmenluvun alussa virisi myös Opintotoiminnan Keskusliiton parissa yhteydenpitoa rajantakaiseen Karjalan tasavaltaan, Petroskoin seuduille sekä Aunuksen, jopa Siperian suuntaan saakka, suomalaistaustaisten asukkaiden keskuuteen. Heille kerrottiin opintokerhotoiminnasta, yhdistystoiminnasta ja kansalaisyhteiskunnan aikaansaamisesta. Martat antoivat käytännön neuvontaa muun muassa ompelun ja viljelemisen aloilla.³

Viron AHL:n toiminnan käynnistämässä auttoivat erityisesti Ruotsin ABF, Tanskan AOF ja Suomen TSL. Järjestöjen ohella mainittiin monta henkilönimeä ainakin vuoden 1996 kausijulkaisuun sisältyneessä lyhyessä historiikissa. TSL alkoi osaltaan avalla ovia ja yhteyksiä vuonna 1994. Suomalaisista kiitettiin tekstissä nimeltä Mikkelin Kalle Fröjdiä sekä keskusliiton Pirjo Jauhiaista, Jouko Muuria, Seppo Ylistä ja Jorma Turusta.⁴ Mainitsemisen olisi ansainnut ainakin myös keskusliiton Lassi Ahtiainen. Helsingistä oli linnuntietä meren yli vain kuutisenkymmentä kilometriä naapuripääkaupunkiin. Varsinkin TSL:n Helsingin ja Uudenmaan piireillä oli 1990-luvun

---

1 Alkusanat julkaisussa *Open Education Association*. Avatud Hariduse Liit. Spring – Winter 1996.– Englanninkielisen julkaisun rakenne ja osin sisältökin oli hieman toinen kuin vironkielisen vihkoson. Käännöksestä vastasi Marika Kask.

2 *Aatteen paloa ja tiedon janoa 2015*.

3 Ojanen 2018, s. 96.

4 *AHL. Avatud Hariduse Liit*, s. 3; myös OK:lla oli jonkin verran koulutusyhteistyötä Viron suuntaan, esimerkiksi ortodoksista nuorisotoimintaa ja koulutusta tukien (Ojanen, s. 96).

puolivälistä alkaen verraten paljon yhteistoimintaa Viron suuntaan. Valmistelujen jälkeen ensimmäinen varsinainen yhteistyömatka tehtiin Tallinnaan 15.–16. syyskuuta 1995, ja sille osallistui kolmisenkymmentä henkilöä TSL:n keskustoimistosta, Helsingin ja Uudenmaan TSL-piireistä sekä Kotien puolesta -keskusliitosta. Näkökulmia oli useita, kun tavattiin runsas joukko AHL:n toiminnassa olleita henkilöitä eri puolilta Viroa. Monta osoitetta ja puhelinnumeroa vaihdettiin.

Helsingiläisten kumppanina oli 1992 muodostettu Tallinnan AHL ja sen Ôppekeskus (opintokeskus, oppimiskeskus). Sen käytännössä muodosti kuuden henkilön ”neuvosto”; he edustivat kukin eri tahoja. Tallinnalaisten kanssa tehtiin jatkossa vastavuoroisesti tutustumiskäyntejä ja järjestettiin aikuiskoulutuksen seminaareja merenlahden molemmin puolin. Muun muassa monistuspaperipaketit havaittiin tervetulleiksi Helsingin-tuliaisina. Helsingiläiset auttoivat myös tallinnalaisen AHL-kumppaninsa pääsemään uutena järjestönä 1997 Göteborgissa pidettyyn pohjoismaiseen suurkaupunkikonferenssiin. Kahta vuotta myöhemmin kokoonnuttiin Kööpenhaminassa.¹

Sivistystoiminnassa oli yhteistyön lähtökohdissa kuitenkin eroja, jotka jossain määrin hankaloittivat niin sanotusti yhteisen sävelen löytämistä. Sen tunnistivat niin suomalaiset kuin pohjoismaisetkin järjestöjen edustajat. Tämän kirjoittajan laatimassa ensimmäisen tapaamisen muistiossa todettiin havainnollisesti pelkästään lähtökohtien erojen olleen niin suuria, ”että hetkittäin oli vaikea ymmärtää puolin ja toisin todellista käytännön toimintaa.”²

TSL:n Etelä-Hämeen piiri avasi yhteyksiä Suomenlahden yli 1990-luvun alkuvuosina tavallaan pohjoismaisen mutkan kautta. Sen ruotsalainen yhteistyökumppani, ABF:n Västmanlandin piiri, tiedusteli kiinnostusta osallistua konferenssiin Viron Pärnussa. Se kyllä kiinnosti. Esillä olivat Itämeren alueen turvallisuus ja ympäristöasiat. Tilaisuuteen osallistuivat piirin puheenjohtajan, kansanedustaja Johannes Koskisen johdolla piiritoimikunnasta Anja Pitkämäki, Anja Kivistö ja Johanna Tulainen. Konferenssi poiki kolme tilaisuutta lisää. Tapaamisissa tutustuttiin AHL:n Pärnun Ôppekeskukseen ja sen toimintaan. Lisäksi solmittiin muitakin yhteistyösuhteita: Hausjärven opintojärjestö alkoi pitää yhteyttä Varbolaan ja Lahti Viljandiin. Jatkossa hausjärveläiset keräsivät ”useita lasteja erilaista hyötytavaraa” Varbolaan. Lahtelaiset puolestaan hankkivat Viljandiin kielistudion. Piiri toimitti Pärnuun opetusluokan kaluston. Tässä auttoi Hämeenlinnan ammatillinen opettajakorkeakoulu, Riihimäen kaupunki, Metalityöväen liitto ja muutamat yksityiset tahot.³

Myös TSL:n Uudenmaan piirillä oli virkeää yhteistyötä pohjoismaiden ohella Suomenlahden yli. Viron suuntaan lähdettiin toiveikkaina ja valmiina tarjoamaan

¹ Tuomisto 1999, s. 90–91.

² Lainaus kirjoittajan muistiosta 18.9.1995 (kopio kirjoittajan hallussa).

³ *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piiri* 2001, s. 55–56, lainaus, s. 55.

koulutusapua. Uudellamaalla TSL:n aluesihteerinä toiminut Jouko Muuri muisteli myöhemmin (2008) noita yhteistoiminnan vuosia. Hän siirtyi 1988 liiton palvelukseen sos.dem. nuorison keskusliitosta. Ilmeisenä ja vilpittömänä tavoitteena oli viedä Viroon ja virolaisille käytännön avun ohella jotain pohjoismaista yhteiskunnallisen toiminnan mallia, mutta tällaiset odotukset eivät täyttyneet. Muuri tiivisti: ”Varsin idealistinen lähtökohta ei kuitenkaan oikein hyvin käytännössä kohdannut virolaista todellisuutta.”

Kansalaisyhteiskunta oli maassa monesta syystä heikko, eikä valtiokaan ollut samanlainen kuin koulutustiedon ja opiskeluneuvojen tuojilla oli tukenaan. Maan talouselämän perustakin viittasi kovanlaiseen kapitalismiin, ei pohjoismaissa vallinneeseen joustavampaan markkinatalouteen. Järjestölliselle sivistystyölle ei yleisesti ottaen ollut luontevaa tai riittävän vahvaa kasvualustaa. Siitä oli seurauksena, että lähes kaikki AHL-yhdistykset joko kuihtuivat muutamien vuosien kuluttua kokonaan pois tai siten niiden toiminnalliseksi keskipisteeksi muodostui esimerkiksi liikeyritysten henkilökoulutus, taloudellisesti tuottava toiminta.¹

Vuonna 1999 TSL:n Uudenmaan piirille avautui Norjan AOF:n ja Ruotsin ABF:n yhteyksien kautta yhteistyömahdollisuus Liettuaan. Rahoitustakin näytti järjestyvän kolmen tahon yhteiselle, ammattiyhdistystoimintaan painottuvalle hankkeelle Olof Palme -säätiön kautta. Hanke saatiin alulle opintokerhoineen.²

PERIAATELINJAUKSIA AIKUISKOULUTUKSEN SUUNTAAN

Maisteri Pentti Öhman astui vaikealla hetkellä Jussi Pikkusaaren jälkeensä jättämiin pääsihteerin saappaisiin, vaikka sitä ei luonnollisestikaan voitu vaihtoa suunnitella vielä tietää. Sama koski Sivistysliiton puheenjohtajan viestikapulan vaihtamista. Jouni Backmanin edessä avautui edeltäjänsä hankalampi näkymä. Vaikeuksia aiheuttavia, liittoa ympäröiviä yhteiskunnallisia tekijöitä oli useita. Harri Holkerin johtama sini-punahallitus pyrki Suomen Pankin kanssa hillitsemään talouden ylikuumenemista, mutta myös sosialidemokraattisten kansanedustajien keskuudessa oli erilaisia näkemyksiä. Seuraavat vaalit lähestyivät keväällä 1991. Vuonna 1990 nähtiin jo kansainvälisen taloussuhdanteen taittuvan, ja seuraavana vuonna kuumentuneet kasvunumerot kääntyivät Suomessakin jo voimakkaaseen laskuun.³

Taloudellisesti levottoman kevään toukokuussa 1990 syntyi liiton tai oikeastaan ruotsinkielisen sihteeristön (ABFs svenska sekretariat) pariin Pohjanmaalle uusi

¹ *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 42–43, lainaus, s. 43; esim. Viron liberalisista talouspolitiikasta Zetterberg 2017, s. 314.

² *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 69.

³ Eduskuntaryhmän tunnelmista ks. Iivari 2007, s. 247–251; kasinotalouden kuumenemisesta ks. *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 325–326 (Nevakivi).

ruotsinkielinen opintojärjestö (Österbottens Svenska Studieorganisation, ÖSS). Sellaista ei usein tapahtunut, ja tätäkin oli puuhattu pitemmän aikaa. Juhlavassa perustamistilaisuudessa Vaasan tuntumassa Sundomin nuorisoseuratalolla oli väkeä paikalla ainakin Vaasasta, Pietarsaaresta, Kristiinankaupungista ja Uudestakaarleppystä. Puheenjohtajana toimi Christer Bogren ja sihteerinä liitosta opintos sihteeri Joel Saurén. Juhlapuheen tapahtumassa piti Maire Paavola ja TSL:n tervehdyksen esitti pääsihteeri Pentti Öhman. Uuden järjestön puheenjohtajaksi valittiin Helmer King. Järjestö toimi 16 kunnan alueella, kotipaikkana Pietarsaari. Vuoden lopulla siihen kuului jo 25 jäsenjärjestöä, joissa oli 3 000 henkilöjäsentä.¹

Sivistysliitossa katse oli ilmeisistä, voimistuvista ulkoisista paineista huolimatta vakaasti eteenpäin, kohti tulevaisuutta, josta oli juhlavuonna punnokkaasti laulettu. Samalla kuitenkin jonkin hetken verran muistettiin edeltäneitä vuosia ja vuosikymmeniä, kuin sieltä jotain osviittaa hakien.² Jukka Tuomisto on luonnehtinut 1990-lukua yleisesti siten, että vapaan sivistystyön asema muuttui, eikä pelkästään myönteisellä tavalla. Hänestä se joutui väkisininkin liikkeeseen ja ”hetkeksi jopa tuuliajolle”.³ Puhurit johtuivat maailmanlaajuisesta talouslamasta, joka seurauksineen iski Suomeenkin. Muitakin tekijöitä oli vaikuttamassa.

Ilmassa oli sentään jokunen myönteinenkin merkki. Esimerkiksi vuoden 1991 alussa astui voimaan tuloratkaisuun liittynyt aikuisopintotuen kehittämispäätös, jollaista SAK oli pitkään ajanut. Neljä vuotta kokeiluna käytössä ollut aikuisopintotuki vakiinistettiin, ja lisäksi uudesta Koulutus- ja erorahastosta ryhdyttiin tukemaan aikuisten omaehtoista ammatillista opiskelua. Taloudellinen tuki koostui monesta osasta.⁴ Sen sijaan Lex Hurrin eli opintokeskusten valtionapulain (1975) uudistaminen ei toiveista huolimatta edennyt. Vuonna 1991 tarkoituksyäkälää hieman kuitenkin väljennettiin lakimuutoksella siten, että toiminta määriteltiin suunnitelmalliseksi aikuisopiskeluksi.

1 Barbro Bäckstöm: Historiskt i Österbotten: ABF fick svensk studieorganisation. Arbetarbladet 10.5.1990 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

2 Syksyllä 1989 liitossa päätettiin uudelleen historian laatimisesta (tmk. pk. 11.11.1989). Seuraavana vuonna muodostettiin historiatoimikunta: puheenjohtajana Pentti Öhman, sihteerinä Juha Mäkinen, jäsenenä Sakari Kiuru, Olavi Hurri, Marjaana Valkonen, Arja Pitkänen (vuoteen 1992), Esa Lahtinen, Juhani Hietanen (vuodesta 1993) ja historian kirjoittaja Tero Tuomisto (Aikamerkki 4/1990, s. 23; *TSL vuonna 1990*, s. 3). Käsikirjoitusluonnoksen valmistuttua muodostettiin 1996 jatko-osaa varten (noin vuodesta 1950) uusi toimikunta: puheenjohtajana Erkki Tapola, sihteerinä Jorma Turunen, jäsenenä Sakari Kiuru, Timo Toiviainen, Aimo Kairamo, Marja Rantala ja historian kirjoittaja Jussi Pikkusaari. Kun toimikunta ja sitten liittohallitus 1.12.1999 totesivat, ettei jälkimmäinen käsikirjoitus vastannut asetettuja tavoitteita, koko hanke katkesi (*TSL vuonna 1999*, s. 19; Pikkusaari 2014, s. 10–11, 251; historiatoimikunnan kannanoton 12.11.1999 kopio kirjoittajalla). – Vuoden 2020 lopulla alkoi näyttää, että pitkään odotettu TSL:n historioteos saattaa valmistua tämän kirjoittajan 1990 alkaneen kaksivaiheisen tutkimustyön tuloksena, vuosisadan kattavana kuvauksena (Seppo Korhonen: Historia kuin jättimäinen palapeli. Aikamerkki verkkolehti 19.11.2020).

3 Jukka Tuomisto 2003, s. 72, myös lainaus.

4 Jari-Pekka Jyrkänne: Tupon koulutuspaketissa aikuisopintotuen kehittäminen jatkuu. Aikamerkki 2/1990, s. 12–14; *Vaalikauden tasekirja 1987–1991* 1991, s. 29.

On hyvä huomata, että tarkennus teki sivistysjärjestöille käytännössä mahdolliseksi myös ammatillisen koulutuksen järjestämisen. Opintokerhojen kokoontumismäärä aleni kymmenestä viiteen.¹

Maaliskuun 1991 valtiolliset vaalit tuloksineen antoivat oman kärkevän sävynsä muutamaksi vuodeksi. SDP kärsi toisen peräkkäisen vaalitappion. Keskustapuolue sai ”veret seisauttaneen vaalivoiton”, kuten on sattuvasti luonnehdittu, ja puheenjohtaja Esko Ahon johdolla muodostettiin huhtikuun lopulla uusi, pitkästä aikaa puhtaasti porvarillinen enemmistöhallitus.²

TSL:n edustajakokous pidettiin Helsingin työväentalolla toukokuussa 1991, viimeisen kerran voimassa olleiden sääntöjen mukaan kaksipäiväisenä. Kokousedustajien pöydällä oli runsaasti päätettäviä asioita, jotka monella tavalla vaikuttivat TSL-purren tulevaan suuntaan. Elettiin jälleen kerran Sivistysliittoa ravistavan murroksen keskellä.

Periaatteellisissa linjauksissa tehtiin ratkaisuja, joita kohti oli jo jonkin aikaa ryhtytty henkisesti siirtymään. Edustajakokoukseen valmistauduttiin edellisen vuoden kuluessa pohtien laajasti liiton tulevaisuutta ja valmistellen toimintastrategiaa. Erityisesti puntaroiitiin aluetoiminnan kehittämisen vaihtoehtoja.³

Jussi Pikkusaari on lainannut kirjaansa Pentti Öhmanin laatiman muistion kohtia, joilla muutoksia pohjustettiin. Pääsihteeri Öhman näki uhkina ja heikkouksina muun muassa kilpailun kovenemisen koulutustoiminnassa, yhteistyökumppanien aseman heikkenemisen, julkisen sektorin säästötoimet ja kunnallistalouden tiukentumisen. Kun TSL oli järjestöjen muodostama järjestö, tulokset riippuivat pitkälti muiden kuin liiton itsensä tekemisistä. Lisäksi alue- ja paikallistason organisaatioiden taloudelliset toimintaedellytykset olivat yleisesti heikot.

Vaakakupin toisella puolen Öhman näki kuitenkin mahdollisuuksia ja vahvuuksia: uutta tietotekniikkaa, jäsenjärjestöjen koulutustarpeiden kasvua järjestöjen kokemien uusien haasteiden edessä. Vapaa-aika oli lisääntynyt, koulutustason kohoaminen lisäsi opiskeluvalmiuksia, yhteisö- ja henkilöstökoulutus oli lisääntymässä, uusia kohderyhmiäkin oli olemassa vanhaiskuntoutuksen ja eläkkeellesiirtymisen valmennuksen ansiosta. Myös aikuisten opintotuki oli paranemassa. TSL:n omina vahvuuksina Öhman näki edelleen kattavan alue- ja paikallisorganisaation, henkilökunnan ammattitaidon, suuret ja voimakkaat jäsenjärjestöt, laajat kansainväliset yhteydet sekä liiton keskeisen aseman niin työväenliikkeen kuin kansalaisjärjestöjenkin parissa. Vahvuutena oli myös vankka oma sivistyshistoria ja -perinne.

Edustajakokouksessa 1991 uudistettiin sääntöjä, ja erityisesti tarkoituksyväskylään tehtiin sanallisesti pieniä, mutta merkillepantavia muutoksia. Työväenliike- ja

¹ Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 99, 106.

² Ks. *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 356–357 (Nevakivi).

³ *TSL vuonna 1990*, s. 1.

työväki-sanat poistettiin; varsinkin jälkimmäinen oli jossain muodossa ollut aina mukana Väinö Voionmaan ensimmäisistä puheenjohtajavuosista alkaen. Uusi kohta kuului: ”Liitto toimii jäsentensä yhteenliittymänä ja sen tarkoituksena on edistää sivistyksellistä tasa-arvoa, edistää kansalaisten yhteiskunnallista toimintaa ja kulttuuriharrastuksia sekä kehittää erilaisia vapaa-ajankäyttömuotoja ja edistää kansainvälistä sivistyksellistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta.”

Toiminta-ajatuksen maininnat jatkoivat valitulla tiellä: ”TSL tyydyttää kansalaisten sivistystarpeita ja edistää sivistyksellistä tasa-arvoa, elämän hallintaa, yhteiskunnallista osaamista ja luovuutta.” Vanha tuttu omaehtoisuus mainittiin nyt muodossa ”ihmisten omaehtoisuus”. TSL:n kerrottiin kehittävän sivistysjärjestönä ja opintokeskuksena ”aikuiskasvatusta ja kulttuuritoimintaa”. Ovet pidettiin korostetusti avoinna: ”TSL:n palvelut ovat kaikkien kansalaisten käytettävissä.”

Lisäksi kokouksen antamassa julkilausumassa muotoiltiin tuleva viiteryhmä väljästi: ”Tulevaisuuden sivistysliikkeen on rohkaistava aikuisia uskomaan omiin mahdollisuuksiin ja kehitettävä sellaisia toimintamuotoja, joissa yhteinen osallistuminen, tekeminen ja vaikuttaminen on mahdollista.”

Jussi Pikkusaaren mukaan tämä muotoilu irrotti TSL:n työväenliikkeestä, katkaisi pitkän yhteyden. Niin voi helposti tulkita ilmaistujen käsitysten ja sanavalintojen perusteella. Se ei ollut kuitenkaan välttämättä aivan koko totuus, vaikka tiettyä perustaa sille olikin. On hyvä huomata, että liiton nimi ja nimilyhenne pysyivät entisellään ja jäsenistökin (yli 40 järjestöä) perustaltaan samana. Ovia oli avattu menneinäkin aikoina muun muassa läheiseen yhteistyöhön porvarillisten sivistysjärjestöjen suuntaan. TSL:n kulttuuri- tai muissa tilaisuuksissa ei ollut ennenkään tarkastettu ovelta jäsenkirjoja eikä niitä edellytetty opintokerholaisiltakaan.

Sanana työläisen tai työväen kaiku ei 1990-luvulla ollut enää sama kuin vuosikymmeniä aiemmin. Esimerkiksi tehdasta ajatellen palkansaaja, duunari tai ammattityöntekijä tuntuivat ajassa sopivammilta verstaan puolella, vaikka yhteiskunnallinen asema suhteessa työnantajaan oli sama kuin ennen. Toimistotyössä oli puolestaan yhä useammin toimihenkilöitä tai viranhaltijoita. Lakkokamppailuissa toki työväen vanhat taistelulaulut ja sanonnat nousivat vielä herkästi mieleen, suurporvarista ja riistokapitalistista alkaen.

Kaksi vuotta myöhemmin, liittokokouksessa 1993, tehtiin strategiaperissä lisäksi merkille pantava linjanveto: omistajuus ja asiakkuus alettiin nyt nähdä eri asioina. Se liittyi tavoitteisiin saada liiton koulutustoiminnan pariin uusia maksavia asiakkaita ja taloudellisesti tuottavia markkinoita, sillä näkymät entistä vahvemman yhteyden saamisesta omaan perinteiseen jäsenkenttään eivät näyttäneet lupaavilta. Voi perustellusti arvioida Pikkusaaren tavoin, että uusi linjaus vähintäänkin murensi vanhaa ajatusta siitä, että työväki ylläpiti Sivistysliittoa ”omien järjestöjensä kautta itseään varten”. Kun lisäksi opinto- ja piirijärjestöt pysyivät toivottua heikompiina toimijoina,

johtopäätökseksi muodostui tukeutuminen selkeämmin liittokeskeiseen toimintamalliin ja ydintehtävien määrittämiseen.

Pikkusaari muotoilee kirjassaan niin, että edellä luonnehdituilla linjauksilla TSL siirtyi ”työväen omaehtoisesta sivistystyöstä aikuiskoulutuksen markkinoille”. Siitä pitkälti olikin muutoksissa kysymys: väljennettiin tarkoituksella julkisia periaatteellisia ilmauksia, kun tavoiteltiin uusia koulutettavia tahoja ja osallistujia koulutus- ja opetustilaisuuksiin. Samalla kyllä TSL edelleen pyrki pitäytymään ”markkinoita” ja ”tuotteita” valittaessa oman pitkän ”perinteensä luomiin vahvuuksiinsa”, kuten hän on myös muotoillut.¹ Tällaisia aatepohdintoja ei juuri tarvinnut käydä Opintotoiminnan Keskusliiton parissa.²

On paikallaan esittää ainakin avoimia kysymyksiä, joita kenties lukijankin mielessä väikky. Menettikö TSL jotakin, kun edellä mainitut sana- ja linjavalinnat tehtiin? Kun työväki vaihtui kansalaisiksi? Pitkästä henkisestä sidoksesta katkesi ainakin jokin sanoin ilmaistu yhteyden säie Väinö Voionmaahan liittyneen menneisyyden sekä päätöksenteon hetken välillä. Mutta merkitsikö se jonkin päättymistä tai todellista menetystä siinä toimintakentässä? Ellei ajan paineissa olisi ulkoisesti joustettu, olisiko seurauksena ollut jääminen jonkinlaiseksi toiminnalliseksi museoksi, hieman liiton edesauttamana syntyneen Työväentalomuseon tavoin?

Eteenpäin on elävän mieli. Kun TSL:n toiminta ei hetkeksikään katkennut edelleen jatkuneen, aiempaa voimakkaamman murroksen keskellä, vastauksia löytyi jatkosta, käytännön toiminnasta. On myös hyvä muistaa, että erittäin harvoin mikään muutos on täydellinen: jotain, ehkä paljonkin entisestä jatkuu. Jokainen muutos on aina myös mahdollisuus.

On myös aiheellista painottaa, ettei TSL ollut tällaisissa periaatteellisissa ratkaisuissa yksin. Muillakin sivistysjärjestöillä oli kasvavaa mielenkiintoa avartuviin aikuiskoulutuksen näkymiin.³ Samalla julkisuudessa oli kyllä myös pelkoa siitä, että laajaksi muodostunut sivistysjärjestöjen ja kansanopistojen kokonaisuus saattaisi uudessa, taloudellisia tuottoja painottavassa tilanteessa kärsiä kaavailuista valtionavustusten leikkauksista.⁴

Omalla tavallaan kiintoisa oli myös Kansan Sivistystyön Liitossa jo paljon aiemmin havaittu asennoituminen, hienoinen etäisyyden hakeminen suhteessa kansandemokraattiseen/kommunistiseen liikkeeseen. Muutamat KSL:n parissa esitetyt

1 Pikkusaari 2014, s. 252–257, lainaukset, s. 252–253, 257.

2 Ojanen 2018, s. 101.

3 Rinnastuksena olkoon Maaseudun Sivistysliitto: se ryhtyi jo 1980-luvulla ”tuottamaan entistä enemmän aikuiskoulutusmarkkinoille yleisesti suunnattuja koulutuspalveluja” (Henttinen 2002, s. 209). OK:n osalta ks. Ojanen 2018, s. 100.

4 Olli Kaikkonen: Syrjäyttääkö liiketoiminta vapaan sivistystyön? Helsingin Sanomat 26.9.1991 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

suorasukaiset havainnot ja näkemykset olivat aiheuttaneet jopa ärtymystä liiton poliittisissa taustayhteisöissä.¹

TSL:n sääntömuutoksilla kevennettiin toukokuussa 1991 lisäksi hallintoa: edustajakokous muuttui liittokokoukseksi ja se kokoontui jatkossa joka toinen vuosi, käytännössä vain muutaman tunnin kerrallaan. Valtuustosta luovuttiin. Liittotoimikuntaan tulivat uudelleen mukaan varajäsenet, joista oli 1960-luvulla luovuttu. Piirijärjestöjen neuvottelukunta kokoontui Lapin piirin Seppo Lehtimäen puheenjohtajalla toimintaa arvioiden vielä muutamana vuonna kevään ja syksyin, mutta sittemmin vain kerran vuodessa keväällä. Vuonna 1994 sen puheenjohtajana aloitti imatralainen Urpo Tiainen Kymen piiristä ja varapuheenjohtajana oli vihtiläinen Raija Talonen Uudenmaan piiristä.

Huomattava muutos liiton yleisilmeessä oli, kun Kuvataidetoimikunta irtautui 1991 kannatusjäsenineen itsenäiseksi yhdistykseksi. Vielä edellisen vuoden kuluessa toimikunta järjesti useita näyttely- ja ateljeekäyntejä sekä huhtikuussa kuvataidematkan Pariisiin. Lisäksi nautittiin oopperasta ja kuvataiteesta Savonlinnan kesässä heinäkuussa. TSL:n parissa viimeiseksi kokoonpanoksi jäi puheenjohtaja Kirsti Hynynen ja sihteeri, liiton kuvataidesihteeri Hanne Elomaa sekä jäsenet Erkki Kannosto, Pertti Kukkonen ja Anneli Sipiläinen (Kuvanveistäjäliitto), Irmeli Kukkapuro (Taidegraafikot), Kaari Martikainen, Markku Pääkkönen ja Katriina Salo (Taidemaalari liitto) sekä Harry Forsberg Lahdesta, Xenia Parros Helsingistä, Armas Salovirta Espoosta ja Sulo A. Savo Porista.

Vuoden 1992 alussa Sivistysliitossa otettiin käyttöön aluejärjestelmä: neljätoista piiriä muokattiin viideksi aluekeskukseksi. Ne olivat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen, Sisä-Suomen, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen aluekeskukset. Seuraavina vuosina ne liitettiin osiksi Sivistysliiton edelleen kehittyvää atk- ja tietoliikenneperustaista opintokeskus- ja muuta hallintoa. Piiritoimistot muuttuivat aluetuimistoiksi. Kuhunkin aluekeskukseen kuului yhdestä kolmeen piiriä ja vaihteleva määrä opintojärjestöjä. Lisäksi tehtiin paikoin pientä hienosäätöä. Vuoden 1997 alussa aluekeskusten määrä väheni yhdellä, kun Sisä-Suomi liitettiin Länsi-Suomeen. Samana vuonna piirijärjestöjen neuvottelukunnan luonne muutettiin aluekeskusten vapaaehtoistyön foorumiksi.²

TALOUSLAMA ISKEE RAJUNA

Pitkään jatkuneen talouskasvun jälkeen vuoden 1991 kuluessa Suomen kansantalouden kokonaistuotanto putosi jyrkästi. Tilastoluvut olivat vuosikymmeniin poikkeuksellisen suuria ja hätkähdyttäviä. Lyhyesti ilmaisten syvän suomalaisen talouslaman taustalla oli

¹ Ks. esim. Esa Ålander: KSL haluaa auttaa ihmisiä rakentamaan tulevaisuuttaan. *Kansan Uutiset* 27.10.1989 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Pikkusaari 2014, s. 250–257, 260–262; *TSL vuonna 1990*, s. 25; *TSL vuonna 1992*, s. 19–20.

monta, osin sattumalta yhtäaikaan vaikuttanutta tekijää: rahamarkkinoiden epäonninen vapauttaminen talouden kiihkeässä kuumentumisvaiheessa, sitten maailmanlaajuisen laman alkaminen ja vientimahdollisuuksien nopea heikentyminen. Samaan saumaan osui myös Neuvostoliiton hajoaminen ja sinne suuntautuneen merkittävän kokoisen viennin tyrehtyminen kuin seinään.

Kaiken seurauksena oli yritys- ja tuotantotoiminnan vaikeutuminen, konkurssien lisääntyminen ja voimakas työttömyyden kasvu. Lama heijastui vääjäämättömästi myös sivistystoimintaan ja sen edellytyksiin. Opetushallituksen suunnitelmat leikata kansanopistojen valtionapuja noin kymmenellä prosentilla aiheuttivat niissä tuntuva levottomuutta ja pelkoa tulevaisuudesta.¹

Pentti Puoskari on luonnehtinut, että Esko Ahon (kesk.) porvarihallituksen ohjelma oli ”sekoitus vaalitaistelussa luvattuja uudistuksia ja heräävää tietoisuutta kansantalouden ongelmista”. Käytännössä pyrittiin ”suojaamaan perinteisiä elinkeinoja ja työpaikkoja”, mutta samaan aikaan ”työttömyys sai kaupungeissa kehittyä rakenteelliseksi ongelmaksi”.²

Pääsihteeri Pentti Öhman muistutti uuden sosialidemokraattisen aikakauslehden kirjoituksessaan vuoden 1992 alussa, että taloudellinen lama merkitsi uhkaa ja myös haastetta suomalaiselle sivistisyhteiskunnalle. Hän muistutti SDP:n vuoden 1987 periaateohjelmasta, jonka mukaan ”ihmisten oikeus sivistykseen ja tietoon koskettaa vallankäyttöä koko yhteiskunnassa” ja lisäsi: ”Kamppailu sivistyksestä ja tiedosta on kamppailua yhteiskunnallisesta vallasta.” Sivistyksellinen eriarvoisuus saattoi olla tulevaisuuden yhteiskunnan suurimpana uhkana. Lasten ja nuorten koulutuksessa oli edelleen eriarvoisuutta luovia ja ylläpitäviä rakenteita, korkeakouluihin valikoitui ylimpien sosiaaliryhmien jälkeläisiä ja aikuiskoulutuksella ennestään hyvin koulutetut hankkivat mieluummin lisäkoulutusta. Kehittämisen tarpeita siten oli. Öhman muistutti vielä, että taloudellinen ahdinko pakotti miettimään tulevaisuutta. ”Aikuiskoulutuksen eri muodot tarjoavat myönteisiä mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen työttömyyden ja lomautusten vaihtoehtona.”³

TSL:n toimintakertomuksessa vuodelta 1992 mainittiin ensimmäisillä riveillä alakuloisesti, että liitto oli ”keskittynyt toimintaedellytystensä turvaamiseen”. Siihen oli tarvetta, sillä valtionapuja oli leikattu. Tuloja vähensi sekin, että merkittävä, suuri ja pitkäaikainen jäsen E-osuusliike (eli KK) luopui omien talousvaikeuksiensa keskellä liiton jäsenyydestä. Yhtenä uutena sisältönä toimintaan tuli entistä voimakkaammin

¹ Mikael Pentikäinen: Opetushallitus sulkisi ainakin 18 kansanopistoa. Helsingin Sanomat 8.12.1992; Petri Seppä: Ilman valtionapuja kansanopistot nurin. Demari 16.12.1992; samoihin aikoihin epäiltiin, että KSL:n Kemin lukuisissa opintokerhoissa olisi ollut mukana myös ”paperikerhoja” varoja hankkimassa yhdistystoimintaan (Kansan Uutiset 23.12.1992, lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa).

² Puoskari 2002, s. 40, 81, myös lainaukset.

³ Pentti Öhman: Suomi sivistisyhteiskuntana. Suunta 2000 1/1992, s. 25–28, lainaukset, s. 26, 28.

työttömille suunnattu koulutus niin liiton parissa kuin myös monissa paikallisissa opintojärjestöissäänkin.

Sivistysliiton vuosi 1992 ei kokonaisuudessaan suinkaan kuvastanut alavirettä. Opintokerhojen lukumäärä ja myös luennot lisääntyivät jonkin verran. Kurssien määrä sen sijaan laski. Kuopiossa juhlistettiin Ranta-Toivalan kurssikeskuksen 20 vuotta liittotohallituksen kokouksella ja siihen liitetyllä seminaarilla, Aikuiskoulutuksen Kalakukkopäivällä. Alustajana oli pääjohtaja Erkki Aho. Kurssikeskuksessa oli vuoden kuluessa kaikkiaan 140 tapahtumaa ja kävijöitä runsaat 3 200 henkilöä. Käyttöaste oli kuitenkin aiempia vuosia vaatimattomampi.

Suomen suhde yhdentyvään Eurooppaan alkoi kiinnostaa suomalaisia yhä enemmän, ja EY-keskustelua virisi kansalaisjärjestöissä. TSL ei tarkoituksella ottanut suoraan kantaa, mutta tuotti opinto- ja keskusteluaineistoksi laaditun julkaisun *Eurooppa muuttuu, Eskoseni*. Sen ensimmäinen 4 000 kappaleen painos myytiin loppuun vuoden kuluessa. Lisäksi TSL toteutti yhdessä ay-liikkeen kanssa yhdeksän alueellista kurssia otsikolla ”Suomi ja Euroopan integraatio”. Osallistujia oli keskimäärin nelisenkymmentä. Yhdentymistä tarkasteltiin laajasti talouden, politiikan ja palkansaajan näkökulmasta.

Jätkän kymmenennet kulttuuripäivät kesäkuussa Varkaudessa oli liiton kulttuuritoiminnan huomattavin tapahtuma. Se oli samalla liiton tarjoamaa antia tasavallan 75-vuotisjuhlavuoteen. Sen yhteydessä oli kaikkiaan 25 eri tilaisuutta, muun muassa asiantuntijakeskustelua, tukkilaiskilpailu, metsätaikilpailu ja totuttuun tapaan moottorisahauksen SM-kisa. Oli taidenäyttelyä ja harrastustöiden näyttelyä, kuultiin Juice Leskisen, Topi Sorsakosken ja Agents-yhtyeen musiikkiesityksiä. Järjestelytoimikunta palkitsi 25-vuotiaan tapahtuman keksijän, opetusneuvos Olavi Hurrin kulttuuripalkinnolla. Muitakin palkintoja jaettiin, esimerkiksi tukkilaisaitoja ja perinnettä ylläpitänyt ja monissa näytöksissä esitellyt Tukkilaisperinneyhjä – Martti Eronen, Olli Lehto ja Aulis Nousiainen – palkittiin Jätkän kulttuuripalkinnolla.¹

Avustusten leikkaukset tulivat heijastumaan voimakkaasti Sivistysliiton toimintaan. Henkilökuntaa supistettiin. Irtisanomiset olivat kipeitä. Sivistysmäärärahat supistui-
vat kokonaisuudessaan kahdessa vuodessa 19 miljoonasta 15 miljoonaan markkaan (noin 3,7 miljoonaan euroon).² Kokonaistilanne oli vaikea: työttömyys jatkoi kasvuaan, mutta yleissivistävää aikuiskoulutusta tarjonneet järjestöt joutuivat valtiollisen

¹ *TSL vuonna 1992*, s. 1, 10, 21–23, lainaus, s. 1; mainittakoon, että puheenjohtaja Backman näytti esimerkiksi säästäväisyydessä: hänen aloitteestaan koko liittotohallitus luopui 1993 vuosipalkkioistaan, mikä oli ollut pitkään käytäntönä (Pikkusaari 2014, s. 250).

² Tilanteesta oli ristiriitaa: Kansallinen Sivistysliitto onnistui hieman kasvattamaan valtionapujaan opetusministeri Riitta Uosukaisen kaudella, mutta TSL:n tavoin MSL koki leikkauksia. Mainittakoon, että kulttuuriministeri Tytti Isohookana-Asunmaa (s. 1947) oli MSL:n johtokunnan jäsen 1984–1999 (Henttinen 2002, s. 223, 226, 294).

leikkurin edessä yleensä supistamaan tarjontaansa, joka arvatenkin kiinnosti myös työttömiä, joiden pakollinen vapaa-aika lisääntyi.¹

Sosialidemokraattien kaipaamaa taloudellista elvytystä ja nousua ei tullut, vaan lama syveni vuodesta toiseen. Vuoden 1992 kaksi devalvaatiota ja markan kelluttaminen heikensivät markan arvoa, ja viennille avautui näin uudelleen mahdollisuuksia. Markan arvon alentaminen merkitsi kuitenkin samalla sitä, että omaisuusarvot heikkenivät ja ulkomainen velka kallistui. Lukuisat yrittäjät jäivät pitkään, raskaaseen velkavankeuteen lainoja ja velkoja maksaessaan. Monet työtä vaille jääneet syrjäytyivät kokonaan työmarkkinoilta jääden kituuttamaan työttömyyskorvauksen varassa. Vuonna 1993 työtä vailla oli jo runsaat puoli miljoonaa suomalaista. Työttömyys väheni tuskallisen hitaasti.²

PUNAPÄÄOMA AHDINGOSSA

Konkurssiaallosta tuli voimakas. Moni jäi pitkäksi aikaa velkavankeuteen. Suomalainen talouselämä koki syvällisiä ja pitkälle ulottuvia rakenteellisia muutoksia.

Aivan erityinen tapahtumasarja koski Suomen kommunistista puoluetta. SKP:n oma varainhoito oli muuttunut holtittomaksi. Puolue oli ylivelkaantunut, eikä se kyennyt hallinnoimastaan yritysyryppäästä huolimatta selviytymään veloistaan. Rahaa oli huvennut epävarmoihin sijoituksiin, kuten lehdissä kerrottiin. Vuonna 1992 se ajautui konkurssiin ensimmäisenä puolueena Suomessa. Mukana meni myös Helsingin maineikas Kulttuuritalo, Alvar Aallon luomus, joka mutkien kautta päätyi yhteiskunnan haltuun.

SKP ei jäänyt ainoaksi suureksi ja valtakunnallisesti näkyväksi järjestöksi, joka kaatui lamavuosina. Konkurssin kokivat myös toiseksi suurin ammatillinen keskusjärjestö Toimihenkilöiden ja virkamiesten keskusjärjestö (TVK) ja 90-vuotias, puolentoista miljoonan jäsenen suuruinen Suomen valtakunnan urheiluliitto (SVUL). Sivistysliiton tavoin jatkoi taloudellisten vaikeuksien keskelläkin TUL omaa toimintaansa, ei tosin aivan entisessä laajuudessaan, vaan niukentuneiden varojen mahdollistamin muodoin.

Säästöpankkien Keskusosakepankki (SKOP) sortui miljardiluokan luotto-tappioihin ja Suomen Pankki joutui ottamaan sen haltuunsa syksyllä 1991. Vuotta myöhemmin ajautui niin sanotun punapäätoman eräänlainen lippulaiva, STS-Pankki, Kansallis-Osake-Pankin syliin. STS:n punaiset valokirjaimet poistuivat pankkitalon ulkosivulta Hakaniemen torin maisemasta 21. tammikuuta 1993. Lisäksi kolme vuotta

¹ Helsingin Sanomat 1.8.1992 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 325–329 (Nevakivi).

myöhemmin KOP ja Suomen Yhdyspankki (SYP) fuusioituivat ja muodostivat Merita Pankin. Myöhemmin vuonna 2000 sen nimeksi vaihtui pohjoismaisen pankkiyhteistyön tuloksena Nordea.¹

STS:n ohella muukin niin sanottu punapääoma joutui yrityksineen talousvaikeuksiin. Monen kohdalla jouduttiin saneerauksiin, uudelleenjärjestelyihin, fuusioihin ja myös vararikkoihin.

Vakuutus konserni Kansan kohtaloksi koitui uhkarohkea ulkomainen jälleenvakuutustoiminta. Huomattavat tappiot heijastuivat laajemmallekin punapääoman kokonaisuuteen. Rakennuskunta Haka joutui konkurssiin. Myös E-osuusliikkeelle (Eka-yhtymä, Tradeka-yhtymä) tuli saneeraustoimenpiteissä osuustoiminnallisen tien pää vastaan ja seurasi omistussuhteiden muutoksia. Muutos oli alkanut jo 1983, kun kymmenet paikalliset osuusliikkeet yhdistyivät OTK:n kanssa E-osuuskunta EKA:n muotoon. Elanto jäi tuon fuusion ulkopuolelle.²

Voi sanoa, että muutos käynnistyi SDP:n puoluekokouksessa kesäkuussa 1993 HTY:n talolla. Sitä sävytti keskustelu ajankohtaisesta tilanteesta ja tarpeellisista askeleista parempia aikoja kohti. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Paavo Lipponen.³ Kokouksessa vahvistettiin jäsenäänestyksen tulos: presidentinvaaleihin valittiin ehdokkaaksi valtiosihteeri Martti Ahtisaari. Kokouksen päätöksiin kuului myös tavoite saada Suomi jäsenenä mukaan yhdentyvään Eurooppaan.⁴

Presidentinvaalit järjestettiin 1994 ensimmäisen kerran suoralla, kaksivaiheisella kansanvaalilla. Martti Ahtisaari voitti toisella kierroksella Elisabeth Rehnin ja aloitti maaliskuussa tasavallan kymmentenä presidenttinä Mauno Koiviston jälkeen.⁵

LAMALLA JA LEIKKAUKSILLA ON SEURAUKSENSA

Taloslaman vuodet heikensivät entisestään myös työväenlehdistön asemaa Suomessa. Monen perinteikkään painetun sanomalehden taival päättyi julkisen lehdistö-tuen supistuttua. Vauhtia alamäkeen antoi myös kuntien ja kuntaliittojen säästöistä

¹ *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 326–327 (Nevakivi); Ilta-Sanomat 22.1.1993; Asko Tanshuanpää: Kasinokkeinottelu kaatoi kommunistit. Iltalehti 17.11.2012 (lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa); seuraava konkurssin tehnyt puolue oli 1995 SMP.

² Ks. esim. Komulainen 2021, eri kohdin.

³ Ks. Lipponen 2014, s. 449–462. – Esim. Pentti Puoskari on tiivistänyt Lipposen eli ”Mooseksen” valinnan tunnelmista, että ”politiikassa henkilö ei määrää tilannetta, vaan tilanne valitsee henkilön” (2002 s. 89).

⁴ Pöytäkirja SDP:n XXXVI puoluekokous Helsinki 3.–6.6.1993. Jaarli Oy 1994, eri kohdin.

⁵ *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 340–341 (Nevakivi); vaaleista ja Martti Ahtisaaresta (s. 1937) ks. Merikallio ja Ruokanen 2011, s. 224–262; Lehtinen, Komulainen 1994; *Terve, Mara!* 1999.

seurannut ilmoitusten vähentyminen. Ongelmia oli toki riittämiin muullakin painetulla lehdistöllä.¹

TSL:n oma aikakauslehden muotoinen ja neljästi vuodessa ilmestynyt Aikamerkki tuli 1994 painettuna lehtenä kustannussyistä lopullisesti tiensä päähän. Jo sitä ennen toimitetun lehden jonkin numeron sijasta oli useana vuonna julkaistu lähinnä aineistotiedotteita. Myöhemmin, vuodesta 2014 alkaen lehti on jatkanut verkossa ilmestyvänä julkaisuna.²

Punapääoman yritysten kaatuminen tai useiden kokema, joskus hyvinkin perusteellinen muodonmuutos aiheutti omia seurauksiaan. Paikalliset osuusliikkeet, työväenpankin ja vakuutusyhtiön konttorit sekä muut vastaavat olivat olleet luotettuja ja tarpeellisia ilmoittajia esimerkiksi TSL:n paikallisten järjestöjen tapahtumien ilmoituslehdissä ja muissa julkaisuissa. Ilmoituksia ja esimerkiksi yleisötilaisuuksien arpajaispalkintoja oli jatkossa yritettävä hankkia muualta. Henkilöstön koulutustapahtumiakaan ei enää voitu jatkaa. On myös paikallaan huomata, että lisäksi tämän yritystoiminnan isossa muutoksessa toimihenkilöt ja valitut luottamushenkilöt menettivät sen paikallisen keskusteluyhteyden, yhteisen taloudellisten asioiden keskinäisesti vertailtavan kokemuspohjan, jota oli voitu monin tavoin hyödyntää kotikunnassa.

Kaiken kaikkiaan myös Sivistysliitto joutui paikallisesti ja liittona sopeutumaan monien myllerrysten jälkeiseen uuteen tilanteeseen. Mielenkiintoinen esimerkki on maan pääkaupungista. Helsinkiläinen osuusliike Elanto joutui velkasaneeraukseen. Lopulta, muutamien vaiheiden jälkeen, vuonna 2004 toteutui Helsingin Osuuskaupan kanssa fuusio, jota ainakin jotkut olivat ajatelleet jo pitemmän aikaa. Tuloksena oli pääkaupunkiseudulle huomattavan suuri osuustoiminnallinen yksikkö HOK-Elanto.³

TSL:n Helsingin opintojärjestö oli päässyt toteuttamaan kaiken muun toimintansa ohella monenlaisia Elannon jäsenilleen suuntaamia kursseja. Uudessa tilanteessa avautui uusi mahdollisuus: koulutus- ja kurssitoiminta laajeni HOK-Elannon jäsenistöä koskevaksi. Opetuspaikkoja oli työväentalolla, osin myös Vallilan työväentalolla Sturenkadulla.⁴

---

1 T-lehdistön vaikeutuneesta taipaleesta 1960-luvulta alkaen ks. Hämäläinen 2015; Hyvönen 2010, s. 263–265.

2 *TSL vuonna 1990*, s. 11; Ks. Pikkusaari 2014, s. 52–53; OK lopetti Opintokerholainen-lehtensä 1994, kun sille ei ollut ”enää riittävästi tarvetta ja kysyntää”, kuitenkin vuosikymmenen lopulla korvaajaksi tehtiin Kerhorinki-tiedote (Ojanen 2018, s. 99). KSL:n lehti, loppuvaiheissa ARG, lopetti 1993 alussa (Kantasalmi 2004, s. 54–55).

3 Kallenautio 2009, s. 503–514.

4 Ks. kurssioppaat.

TSL:N KEHITYSYHTEISTYÖHANKKEIDEN LOPPUSUORA

Taloustilanteen vaikeutuminen heijastui välittömästi TSL:n kehitysyhteistyöhankkeisiin. Kaiken kaikkiaan suomalaisten kehitysyhteistyöhön liittyi joskus muitakin ongelmia, mutta niitä ei liiton toimintakertomuksiin kirjattu. Kwanza Sulin rakensuprojekti oli päättynyt 1989, ja liiton projekti Kongon Loudimassa namibialaisten pakolaisten hyväksi päättyi 1991. Namibia pääsi viimein itsenäistymään 1990 Etelä-Afrikan miehityksestä.¹

Nicaraguassa kehitysyhteistyöhankkeet jatkuivat jonkin aikaa. Vuonna 1992 TSL lähetti maan kohteisiin kuukauden jaksoina kaksi työprikaatiryhmää, yhteensä 22 henkilöä. Seuraavana vuonna hankkeet saatiin siihen vaiheeseen, että tuotantolaitokset siirtyivät nicaragualaiseen omistukseen. Sinne suunniteltu seuraava hanke jäi Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hoidettavaksi.

Ulkoministeriö irtisanoi 1992, kaksi vuotta ennen määräaikaa, Tansaniassa toteutettua eteläafrikkalaisten pakolaisten koulutushankkeen, jota TSL oli konsultointisopimuksella hoitanut. Tämäkin esimerkki kertoo, millaisesta inhimillisestä mittakaavasta oli kyse: viimeisen lukukauden aikana yhteensä 40 henkilöä sai päästötodistuksen suomalaisten opettajien vastuulla olleilta LVI-, vaatturi-, ompelukonemekaanikko- ja kenkien valmistuksen linjalta. Heinäkuussa voitiin pakolaiskeskus luovuttaa Daka-wassa Tansanian hallitukselle. Vuoden 1992 loppuun mennessä saatiin loppuun myös ammattikoulun eteläafrikkalaisen henkilökunnan täydennyskoulutus. Siihen oli sisällytynyt kymmenen kuukauden mittainen atk-kurssi Dar es Salaamissa Tansaniassa ja lisäksi Kansainvälisen työjärjestön (ILO) järjestämä kahden kuukauden kurssi ammatikoulujen rehtoreille Italiassa.

Kehitysyhteistyön määrärahoja leikattiin vuodelle 1992 voimakkaasti erityisesti ulkoministeriön tukemien hankkeiden osalta. Liitossa mietittiin kokonaistilannetta keväällä 1992, ja syksystä alkaen liiton kehitysyhteistyön projektihallintoa ryhdyttiin liittämään osaksi Kansainvälisen solidaarisuussäätiön hallintoa, jonka toimisto oli Helsingin Kalliossa Agricolankadulla. Pian sen jälkeen TSL alkoi taloudellisten paineiden vuoksi luopua kokonaan omista kehitysyhteistyöhankkeistaan. Vuodenvaihteessa 1993–1994 koko hallinto ja myös kehitysyhteistyösihteeri Jukka Pääkkönen siirtyivät TSL:stä Solidaarisuussäätiön palvelukseen.

Nicaraguassa vuosina 1987–1993 toteutettu rakennus- ja koulutusprojekti päättyi, mutta vuoden 1994 puolella riitti vielä hallinnollista jälkihoitoa ja seurantaa. Muun muassa taloudellisia järjestelyjä selvittämässä olivat mukana myös Kansainvälinen solidaarisuussäätiö ja Kehitysyhteistyön Palvelukeskus (KePa). Vielä vuoden 1994 kuluessa TSL lähetti yhdessä Solidaarisuussäätiön kanssa Nicaraguaan kaksi työprikaattia,

¹ Martti Ahtisaaren toiminnasta YK:n Namibian valtuutettuna ks. Merikallio ja Ruokanen 2011, s. 97–156.

yhteensä 15 henkilöä. Heille järjestettiin myös etukäteen koulutusta. Liitto osallistui jatkossakin kehitysyhteistyötiedotukseen Solidaarisuussäätiön kanssa, muun muassa puolivuositain julkaistun Apuraportin kustantamiseen ja jakeluun.¹

VUODEN 1994 NUMEROITA JA NIMIÄ

Sivistysliiton jäsenmäärä väheni hiljalleen 1970-luvulta alkaen. Siitä huolimatta liitto pysyi jatkuvasti merkittävänä kansalaisjärjestönä. Esimerkiksi 1988 jäsenjärjestöjä ja -yhteisöjä oli noin viiden miljoonan asukkaan maassa yhteensä 55, ja ne maksoivat jäsenmaksuja kaikkiaan runsaan 2,3 miljoonan henkilöjäsenen perusteella. Muistettakoon jälleen kerran jäsenistöjen päällekkäisyydet. Vuonna 1994 jäsenmäärä oli yhteensä 41. Niistä 21 oli ammattiyhdistysliikkeestä, kuusi poliittisesta työväenliikkeestä ja 14 oli muita. Viisi vuotta myöhemmin jäseniä oli 42.²

Liittotoimikunnan puheenjohtajana jatkoi vuonna 1994 kansanedustaja Jouni Backman, varapuheenjohtajina olivat Erkki Tapola ja Sirkka-Liisa Laamanen sekä jäseninä Ulla-Marja Aalto, Ulf Forsman, Teuvo Ikonen, Markku J. Jääskeläinen, Risto Laakkonen, Anita Mauno, Pentti Vainio ja Kari Virtanen. Varajäseninä olivat Matti Kouri, Kaarina Nissinen, Sulo Hentula, Jukka Kärnä ja Eine Mikkonen. Piirijärjestöjen edustajina läsnäolo- ja puheoikeudella olivat Urpo Tiainen varsinaisena ja Tero Tuomisto varalla 20. huhtikuuta saakka sekä Raija Talonen siitä alkaen. Liittotoimikunnalla oli vuoden kuluessa yhdeksän kokousta.

Ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunnan puheenjohtajana oli Risto Laakkonen, varapuheenjohtajana Brita Seppänen (varahenkilö Timo Puumalainen) sekä jäseninä Christer Björkstrand (Kaj Wallenius), Ismo Nokelainen (May Nyman), Stig Kumlin (Christian Bäcklund), Nancy Lökfors (Eeva-Kaisa Oksama-Bärlund), Carola Grönlund (Viveca Lahti), Mikael von Nandelstadh (Torsten Gabrielsson), Monica Storränk (Tiina Nurmi), Gösta Wolin (Judith Sundman) ja Sixten Lindfors (Gun-Marie Broo). Johtokunta kokoontui vuoden aikana neljästi.

”LOISTAVAT VUODET” TAKANA?

Samalla kun valtioneuvosto useiden kuntien tavoin kohdisti leikkaus- ja säästötoimiaan sivistyksen, koulutuksen ja kulttuurin alueelle, oli vireillä myös odotettu yleissivistävää

---

¹ *TSL vuonna 1992*, s. 10–12; *TSL vuonna 1994*, s. 11–12; *Pikkusaari 2014*, s. 284–285; *Etelä-Afrikan oloista ks. Suve Pääsukene: Johannesburg – paratiisi ja painajainen. Aikamerkki 3/1987*, s. 16–17.

² *TSL vuonna 1988*, s. 6; *TSL vuonna 1994*, s. 2; *TSL vuonna 1999*, tilastoliite.

koulutusta ja aikuiskoulutusta koskenut lakiuudistus. Sivistysjärjestöt odottivat sitä osin toiveikkaissa, osin levottomissa tunnelmissa.¹

Tilastot kertoivat edelleen suomalaisten opiskeluhaluudesta. Se oli yhä hämmästyttävän laajaa. Pertti Rantasen ja Marjatta Saari-Musakan artikkeliinsa (1994) kokoamat numerotiedot kuvasivat varsin hyvää ja jatkuvaa opinnollisten harrastusten kasvua runsaan vuosikymmenen ajanjaksolla 1980–1992. Vuonna 1980 kaikkien opintokeskusten kaikkien opintojen parissa osallistujia oli 440 034 ja vuonna 1992 määrä oli 731 183. Kasvu oli yli 66 prosenttia. Tuntien yhteismäärä oli kasvanut vähemmän, vajaat 18 prosenttia: 538 384 ja 633 461 tuntia. Opintokerhoja oli vastaavasti 20 670 ja 21 281, ohjaajakursseja 746 ja 888, luentoja 1364 ja 8025 sekä kursseja 6285 ja 8472 kappaletta.

Aikakauden ilmettä ja henkeä kuvasi se, että vähiten mainitulla ajanjaksolla kasvoi opintokerhojen määrä, vain kolme prosenttia, ja eniten luentojen määrä, peräti noin 490 prosenttia. Tilastoja voi kuvata niinkin, että vuonna 1980 opintokerhojen osuus kaikista tunneista oli 85 prosenttia ja kurssitoiminnan 14 prosenttia, kun vuonna 1992 luvut olivat vastaavasti 75 ja 20 prosenttia. Valtiovallan taloudellinen tuki kasvoi tämän ajanjakson kuluessa reaalisesti 45 prosenttia.

Kun tarkastellaan kaikkien opintokeskusten opintoaiheitten kehitystä 1980-luvun kuluessa, havaitaan, että yhteiskunnallisten aiheiden osuus väheni opintokerhoissa, luentotunneissa ja kurssitunneissa laskettuna. Vuonna 1990 opintokerhoissa suurimpana ryhmänä oli taide (20,4 prosenttia), toisena musiikki (17,7) ja kolmantena yhteiskunnalliset aiheet (16,8 prosenttia kerhoista). Luentotunneissa laskettuna oli vuonna 1990 edelleen suurimpana yhteiskunnalliset aiheet (40,3 prosenttia) huolimatta parinkymmenen prosenttiyksikön laskusta. Toisena olivat uskonto ja filosofia (21,6) ja kolmantena kasvatus ja psykologia (10,9 prosenttia luentotunneista). Kurssituntien ykkösenäkin oli 1990 edelleen yhteiskunnalliset aiheet (40,5 prosenttia), vaikka laskua oli vuosikymmenessä lähes 30 prosenttiyksikköä. Toisena olivat taideaiheet (18,9) ja kolmantena liikunta ja terveys (10,9 prosenttia kurssitunneista). Mainittakoon vielä, että opintokerholaisten enemmistö vuonna 1992 oli naisia (69 prosenttia) ja samoin kurssien osallistujien kohdalla (56 prosenttia).²

Mainittakoon, että 1992 Työväen Sivistysliiton parissa oli mainituissa opiskelumuo-doissa osallistujia yhteensä 115 693 henkilöä. Opintokerhoja oli kaikkiaan 4135, ohjaajakoulutuksen tilaisuuksia 198, luentotilaisuuksia 512 ja kursseja 2353. Opintokerhojen osallistujissa oli selkeä, noin 70 prosentin naisenemmistö, muiden osalta ei ole tilastoja jakaumasta, joka oli kyllä jonkin verran tasaisempi.³

¹ Ks. esim. Olavi Alkio: Vapaan sivistystyön näkymät laman oloissa ja sen jälkeen. *Aikuiskasvatus* 1/1992, s. 33–37. – Pertti Rantanen kiinnitti kirjoittajan huomion artikkeliin.

² Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 105–110.

³ *TSL vuonna 1992*, s. 13–15.

VALTIONAPU SUORITEPERUSTEISEKSI

Uusi, väliaikaiseksi tiedetty laki muutti vuonna 1994 aikaisempaa koulutus- ja opintotoiminnan asetelmaa merkittävästi. Opintokeskusten valtionapu muuttui laskennalliseksi ja suoriteperusteiseksi aiemman menoperusteisen käytännön sijaan. Laskentayksiköitä olivat opetustunti ja opintokerhotunti. Kerhon voi edelleen perustaa vähintään viiden aikuisen henkilön ryhmä, joka kokoontuisi vähintään viisi kertaa vähintään kymmenen opintotunnin verran.

Opintokeskustoiminta määriteltiin lakiin liittyneessä asetuksessa. Toimintamuotoina mainittiin opintokerhot, avoimet luennot, kurssit, ohjaajakoulutus sekä muut opintotilaisuudet. Opinnot oli mahdollista järjestää myös monimuoto-opetuksena.

Opetusministeriö tuli vahvistamaan kullekin opintokeskukselle valtionavun perusteena olevien tuntien määrän. Opintokeskus jakoi puolestaan tuettuja tunteja jäsenjärjestöilleen niiden tekemien hakemusten perusteella. Opintokeskusten ja valtion kustannusten jako säilyi pääpiirteissään entisellään. Valtionavun osuus oli edelleen pääsääntöisesti 80 prosenttia yleismenoista luento- ja kurssitoimintaan sekä opinto-ohjaajakoulutukseen liittyvistä kuluista. Opintokerhojen valtionapu oli ennenkin ollut laskennallinen, mutta kerhokohtainen. Opintokeskukset voivat saada lisäksi harkinnanvaraista lisäavustusta valtion vuotuisen talousarvion rajoissa.

Opintokeskusten päätösvalta lisääntyi ja samalla aiempi valtionhallintoon liittynyt byrokratia väheni tuntuvasti. Arvio oli, että uusi järjestelmä kannustaisi kehittämään toimintaa ja pyrkimään parempaan tuloksellisuuteen ja taloudellisuuteen. Valtionapurahan määrää tuli jatkossa riippumaan siitä, miten hyvin toiminnassa onnistuttiin.

Lain perustelujen mukaan kymmenen opintokeskuksen pääasiallisena tehtävänä oli edelleen yleissivistävä opintotoiminta. ”Toiminnan todetaan rakentuvan erilaisten kansalais- ja intressiryhmien oikeuteen organisoida omista arvoistaan ja tarpeistaan lähtevää sivistystyötä, jonka tarkoituksena on vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa, edistää erilaisten ihmisryhmien osallistumista yhteiskunnan toimintaan sekä tukea aikuisten henkistä ja sosiaalista kasvua.” Myös ammatillinen koulutus ja maksupalvelukoulutus olivat mahdollisia.¹ Jukka Tuomisto on luonnehtinut sivistystyön yhdeksänkymmenlukua hieman synkäsävyysesti, että silloin oltiin ”markkinoiden vietävänä”. Mukaan tuli keskinäistä kilpailua ja väljempää koulutusmarkkinoita. Muutoksista saattoi seurata myös lamaannusta. Joka tapauksessa tulevaisuutta oli pohdittava vakavasti, uudelta pohjalta.²

¹ Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 99, 103, lainaus, s. 99; Ojanen 2018, s. 97; Henttinen 2002, s. 226–227; Marjukka Liiten: Opintokeskusten valtionapu muuttuu laskennalliseksi. Helsingin Sanomat 29.8.1993 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Jukka Tuomisto 2003, s. 12–13, lainaus, s. 12.

Kauas taakse olivat jääneet ne ajat, jolloin TSL:n luennoilla ja koulutustilaisuuksissa annettiin perustietoja yhteiskunnan toiminnasta, kunnallisvaalien merkityksestä, neuvottiin opintokerhojen työssä ja opastettiin hyödyllisen työväenkirjallisuuden pariin. Mutta sittenkin pitkää punaista lankaa oli toiminnan kokonaisuudessa edelleen löydettävissä.

Kaikkien opintokeskusten kurssitoiminnan ja yleiskulujen kattamiseen tarkoitettu määräraha oli alenemassa edellisestä vuodesta jopa 13,4 prosenttia. Määrärahan supistuminen kosketti sivistysjärjestöjä hieman eri tavalla, riippuen esimerkiksi niiden aiemmasta toiminnasta ja talouden rakenteesta. Annastiina Henttisen mukaan vuodet 1993–1994 olivat vähällä tainnuttaa koko MSL:n. OK näki uudessa mallissa myönteistäkin, mutta koki olevansa huonommassa asemassa verrattuna poliittisia puolueita lähellä toimineisiin sivistysjärjestöihin. Vastakohtaisuus oli kuitenkin laantumassa, luonnehti Eero Ojanen. KSL:n opintojohtaja Jukka Tainio arvioi lehtihaastattelussa, että henkilökuntaa jouduttaisiin ilmeisesti vähentämään neljänneksellä.¹

Työväen Sivistysliitollekin uusi laki merkitsi vuonna 1994 noin kolmen miljoonan markan (noin 730 000 euroa) pudotusta aiemmalta tasolta. Kyllä sellainen tuntui ja kirpaisi. Liitto kykeni hieman paikkaamaan vajetta lakimuutoksesta johtuneella siirtymäkauden korvauksella. Jo vuosien 1990–1992 kuluessa henkilökunnan kokonaisuutena vähennettiin peräti 28 henkilöllä (98 ja 70). Sellainen ei tapahtunut ilman tuskallisia ratkaisuja ja pettymyksiä. Joskus tyytymättömyys liiton ratkaisuihin purkautui ymmärrettävästi sanomalehden sivuillakin. Esimerkiksi jyvaskyläläinen Elvi Erkkilä kertoi marraskuussa 1991 Demarin sivuilla toimistotyön lopettamisilmoituksen tulleen shokkina. ”Ei lohduta sekään, että monelle työtoverilleni kävi samoin.”² Opintokeskuksen valtionapuhenkilökunta aleni vain kahdella, mutta muu vakituinen henkilökunta suunnilleen puolittui eli väheni 15:llä ja kehitysyhteistyön henkilökunta supistui 16:sta viiteen. Vuoden 1994 kuluessa vakinaisen henkilökunnan määrä väheni vielä neljällä.³

KYMMENEN OPINTOKESKUSTA

Sivistysjärjestöjen ja niiden opintokeskusten määrä oli uuteen lakiin mennessä vakiintunut kymmeneen. Ne koostuivat erilaisista yhteisöistä ja olivat monella tavalla ilmeeltään erilaisia, kullakin tavallaan ytimenä oma arvosidos. Yhteisiä piirteitä ja

¹ Ks. Henttinen 2002, s. 226–227; Ojanen 2018, s. 97–98. Risto Korhonen: KSL saneeraa väestään runsaan neljänneksen. *Kansan Uutiset* 22.9.1993 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Elvi Erkkilä: Työt on nyt kai tehty. *Demari* 8.11.1991 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

³ *TSL vuonna 1992*, s. 29; *TSL vuonna 1994*, s. I, II.

tavoitteitakin löytyi. Niillä oli kaiken kaikkiaan noin 350 jäsenjärjestöä, joillakin kymmeniä, toisilla vain muutamia.¹

Demokraattinen Sivistysliitto (DSL) ja sen opintokeskus, 1986

– jäsenet SKP (y), Kansan Raittiusliitto, Kulttuurityöntekijän Liitto, Sairaus- ja tapaturmainvalidien Liitto, Asukasliitto, Suomen Rauhanpuolustajat

Kansallinen Sivistysliitto ja sen opintokeskus Kansio, 1980

– suurimmat jäsenet: Kokoomuspuolue jäsenjärjestöineen sekä sitoutumattomia porvarillisia kulttuurijärjestöjä

Kansan Sivistystyön Liitto (KSL) ja sen KSL-opintokeskus, 1964

– suurimpia jäseniä Vasemmistoliitto, Rakennusliitto, Elintarviketyöläisten Liitto, TUL, Eläkeläiset, Folkets Bildningsförbund

Kristillinen opintokeskus, 1980

– ylläpitäjä Suomen Kirkon Seurakuntien Keskusliitto – taustalla kristillisiä järjestöjä, kirkkokunnat

Maaseudun Sivistysliitto (MSL) ja sen opintokeskus, 1952

– jäseniä Maataloustuottajien Keskusliitto, Suomen Keskusta ja sitä lähellä olevat järjestöt, Eläkeliitto, sosiaalialan ja maakunnallisia järjestöjä

Opintotoiminnan Keskusliitto (OK) ja sen OK-opintokeskus, 1943

– 58 jäsenjärjestöä, suurimpia Punainen Risti, Marttaliitto, Suomen Laulajain ja Soittajien Liitto, Maaseutukeskusten Liitto, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Karjalan Liitto, Suomen 4H-Liitto, Reumaliitto, Syöpäyhdistys

Studiecentralen Svenska Studieförbundet (SSF), 1921

– opintokeskuksen ylläpitäjä Svenska Folkskolans Vänner (1882), jäseninä Finlands Svenska Marthaförbund, Finlands Svenska Song- och Musikförbund, Finlands Svenska Ungdomsförbundet, Församlingsförbundet, Samfundet Folkhälsan, Svenska Pensionärsförbundet

Toimihenkilöiden Sivistysjärjestö (TJS) ja sen TJS Opintokeskus, 1978

– jäsenet Akava, Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Liitto STTK

Työväen Sivistysliitto (TSL) ja sen opintokeskus, 1919

– 41 järjestöä ja yhteisöä, keskeiset jäsentahot SAK ja lähes kaikki sen liitot, SDP sisarjärjestöineen, sosiaali- ja vanhusalan järjestöjä, ay-liikkeen järjestöjä 21, poliittisen työväenliikkeen 6, muita 14

– jäseniä Kalevan Nuorten Liitto, Suomen Kansanmusiikkiliitto, Suomen Nuorison Liitto, Suomen Puhallinorkesteriliitto

---

¹ Koottu Sivistysjärjestöt Suomessa, s. 7–35; Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 99–103, 114.

Opintokeskustoiminnan perustavanlaatuisista, kaikille yhteisistä ominaispiirteistä voi mainita muutamia keskeisiä Pertti Rantasen ja Marjatta Saari-Musakan vuonna 1994 kuvaamalla tavalla.¹ Opiskelu tapahtui tai kanavoitui valtaosin järjestöjen kautta. Se oli omaehtoista ja itseohjautuvaa. Esimerkiksi opintokerhossa ohjaajana toimi tavallisimmin yksi kerholaisista. Kunkin opintokeskuksen parissa tehtiin sitä, minkä jäsenistö koki mielekkääksi ja myös tärkeäksi, sekä lisäksi siellä missä kokoontuminen oli osallistujille luontevinta, ja silloin kun se ajankohdaltaan sopi. Tavallisimmin kokoontumiset tai tilaisuudet olivat iltaisin, viikonloppuisin tai loma-aikoina. Opintotoiminta ei ollut alueellisesti tai ajallisesti sidottua. Harvemmin kuitenkaan esimerkiksi kerhollaiset sijaitsivat alueellisesti kaukana toisistaan, vaikkapa maan eri puolilla. Sekään ei ollut mahdotonta.

Kaikkeen opintokeskustoimintaan liittyi järjestöulottuvuus. Suomi tunnettiin yhdistystoiminnan maana, eikä aikuisen väen opintotoiminta tehnyt poikkeusta. Käytännössä esimerkiksi aloite kurssista tai ehdotus luennoista nousi usein järjestöväen keskuudesta. Pääosa suunnittelusta tapahtui järjestöissä, samaten toteutus ja osa toiminnan rahoituksesta. Myös tiedottaminen opintokerhoista, opintoaineistoista, ohjaajakoulutuksesta, valtionavuista ja muusta tarpeellisesta tapahtui järjestöpohjalta. ”Yhteinen henkinen ilmasto” edisti myös yhteisöllistä oppimista. Järjestöjen kautta voitiin välittää myös eri alojen ja teemojen asiantuntijoita.

Jokaisella opintokeskuksella oli huomattava merkitys omassa yhteisössään. Ne tukivat jäsenjärjestöjensä opintotoimintaa pedagogisella ohjauksellaan ja myös muilla tavoin. Tuki saattoi olla vähäistä, esimerkiksi neuvoja valtionavun hakemisessa tai siten laajempaa: innostamista pienryhmäopiskeluun, ajankohtaisten teemojen ja aiheiden esiin nostamista, koulutustapahtumien toteutuksen neuvontaa, ohjaajakoulutusta sekä opintoaineistojen tuottamista ja edelleen välittämistä. Joillakin opintokeskuksilla oli myös aivan omaa toimintaa, esimerkiksi omia kursseja, mikä osaltaan vahvisti omaa rahoitustilannetta. Muutamilla oli myös jonkin verran omaa kokeilutoimintaa työ- ja toimintatapojen kehittämiseksi. Sellainen tuli 1986 valtionavun piiriin.

Yksi erityispiirre on hyvä muistaa. Omaehtoisuus erotti opintokeskustoiminnan ja muunkin vapaan sivistystyön peruskoulusta, lukiosta ja ammatillisista oppilaitoksista. Mikään taho tai kukaan henkilö opintokeskuksen ulkopuolella ei velvoittanut järjestämään tällaista opiskelua. Lisäksi oppilaitoksissa määräytyivät opiskelun tavoitteet, toteuttamismuodot ja myös kesto aivan toisella tavalla kuin yleisen innostuksen ja harrastuksen pohjalta.

---

¹ Jakso pohjautuu Rantanen ja Saari-Musakka 1994, s. 103–104, 114–115, lainaus, s. 115.

TAITEELLA VOI ILAHDUTTAA KANSSAIHMISIÄ

Sivistysliitto oli 75-vuotias vuonna 1994, ja se näkyi erityisesti kulttuuritoiminnassa sekä pitkin vuotta yhteensä 106 opintojärjestön sekä 14 piirijärjestön tapahtumissa maan eri puolilla. ”Osallistu tulevaisuuteesi” kannusti vuoden tunnuksena.

Viisi vuotta aiemmin oli ryhdytty jakamaan erityistä Reino Helismaa -palkintoa ansioituneille sanoittajille ja lauluntekijöille. Vuonna 1994 palkinnon sai monipuolinen kansanomaisten kuplettien tekijä ja esittäjä Jaakko Teppo (s. 1953). Hänen lauluissaan, pakinoissaan ja näytelmissään tuntui vahvana Savon ja Pohjois-Karjalan murre. Teppo tarkasteli muuttuvaa maailmaa erityisesti maaseudun näkökulmasta ja huumorin sävyttämänä. Hänen laajaa tuotantoaan on julkaistu lukuisilla LP-, CD- ja DVD-levyillä.¹

Maaliskuun 17. päivänä oli Helsingin työväentalolla juhlavastaanotto jäsenjärjestöjen ja yhteistyökumppanien edustajille. Myös tiedotusvälineiden edustajia oli paikalla. Juhlasalissa avattiin liiton historia- ja toimintänäyttely sekä lisäksi ainutkertainen harrastajataiteilijoiden näyttely ”Kuvassa presidentti – Mallina Manu”. Näyttelyn avasi rouva Tellervo Koivisto. Työväentalon jälkeen näyttely kiersi vuoden kuluessa liiton muissakin 13 piirissä. Vieraskirjan mukaan siihen kävi tutustumassa runsaat 10 000 henkilöä.

Näyttelyn ohjelmalehtisessä Mauno ja Tellervo Koivisto kirjoittivat, että ilman kulttuuriharrastuksia ihmisen elämäkokemukset jäisivät karuiksi ja vaille virikkeitä ja lisäksi vielä: ”Taiteen olemukseen kuuluu, että sillä voi ilahduttaa myös kanssaihmissä. Elämysten ei tarvitse olla kalliisti tuotettuja.” Esillä oli 18 työtä, muotokuvaa, jotka oli tehty presidentistä eli kaikkien tuntemasta Manusta vuosien 1981–1993 kuluessa ja jotka oli lahjoitettu presidenttiparille. He ilmaisivat teoksista kiitollisuutensa ja toivat osan saamistaan harrastelijoiden töistä tällä tavoin suuren yleisön nähtäville.

Koivistot kiinnittivät huomiota myös taiteen laajaan harrastustoimintaan. Se antoi pohjaa sille, että ”Suomeen kasvaa ja kehittyy kansainvälisesti arvostettuja taiteilijoita”. Heidän näkökulmansa oli kotimaata laajempi: ”Tämä on tärkeä osa kansallista identiteettiä, jonka vaaliminen on tärkeää yhäti kansainvälistyvässä maailmassa.”²

---

¹ Pikkusaari 2014, s. 289; viihdealan yrittäjänäkin toiminut Teppo tunnetaan myös lempinimellä Ruikonperän multakurkku, ks. myös Wikipedia/Jaakko Teppo. – Mielenkiintoista oli, ettei palkinnosta mainittu lainkaan TSL:n vuoden 1994 toimintakertomuksessa.

² TSL vuonna 1994, s. 1, 21; Pikkusaari 2014, s. 281; lainaukset Kuvassa presidentti – Mallina Manu -ohjelmalehtisestä (kirjoittajan kokoelmassa).

21.

Suomi ja TSL unionin aikaan

LIITON TOIMISTO jakautui pitkään pääpiirteissään kolmeen toimialaan: yleisjohto, opintotoiminta sekä talous- ja hallinto. Lyhyesti kuvaten opintotoiminnan kokonaisuuteen kuuluivat opintokeskuksen hallinto, ay-osasto, opinto-osasto, alueosasto, svenska sekretariat ja kulttuuriosasto. Talouden ja hallinnon otsakkeen alla olivat isompina kokonaisuuksina valtionapuosasto ja Ranta-Toivalan kurssikeskus. Viimeksi mainitun henkilökunta oli vuonna 1994 viimeistä vuotta varsinaisesti TSL:n palveluksessa, sillä seuraavana vuonna kurssikeskus vuokrattiin sen emäntänä jo pitkään toimineelle Maire Pietikäiselle ja hänen muodostamalleen yritykselle. Apuemäntänä oli Irene Mononen, laitosapulaisena oli Inkeri Roivainen ja talonmiehenä Tauno Heikkinen. Kurssikeskuksen hoitokuntakin voitiin näin ollen lakkauttaa.¹

TULOSALUEET, TIIMIT JA PROJEKTIT

Kokoukset keskusteluineen, pohdintoineen ja päätöksineen antoivat järjestölliseen toimintaan oman ryhtinsä. Vuoden 1994 kuluessa liittotoimikunta kokoontui yhdeksän kertaa ja ruotsinkielisen sihteeristön johtokunta neljä. Piirijärjestöjen neuvottelukunnan kokous pidettiin kaksipäiväisenä huhtikuun lopulla Ranta-Toivalassa. Opintojärjestöjen kaksipäiväiset neuvottelupäivät toteutettiin elokuussa viiden eri aluekeskuksen alueella; vuosina 1995–1998 päiviä ei sitten pidettykään. Lisäksi aluekeskukset järjestivät syksyn kuluessa opintojärjestöväelle yhteisiä kehittämis- ja toiminnansuunnittelupäiviä. Kiristynyt taloustilanne sävytti monia pohdintoja.

TSL:n liittokokouksessa toukokuussa 1993 hyväksyttiin kehittämisohjelma, ja sen mukaisesti liiton koko toimintaorganisaatiota ryhdyttiin uudistamaan puheenjohtaja

---

¹ TSL myi Ranta-Toivalan kiinteistön ulkopuoliselle taholle heinäkuussa 2004. Toiminta jatkui entisiin muotoihin entisen vuokralaisen kanssa (*TSL vuonna 2004*, s. 4).

Jouni Backmanin, varapuheenjohtajien Erkki Tapolan ja Sirkka-Liisa Laamasen johdolla. Ruotsinkielistä toimintaa ohjasi ja valvoi sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunta, puheenjohtajanaan Risto Laakkonen ja varapuheenjohtajana Brita Seppänen. Jatkossa TSL:n organisaatio jaettiin kahteen tulosalueeseen: yleisen sivistystyön tulosalue ja opintokeskushallinnon ja sisäisten palvelujen tulosalue.

Näkyvä henkilövaihdos tapahtui hallinnossa heti tammikuussa 1994, kun pääsihteeriksi Pentti Öhman halusi hyvin raskaiden ja kuluttavien vuosien jälkeen siirtyä tehtävästä sivuun. Pohjolan kansankorkeakoulusta lisäkokemusta hankkineesta opintojohtajasta, valtiotieteiden maisteri Jorma Turusesta (s. 1947) tuli helmikuun alussa virkaa tekevä ja kesäkuun alusta alkaen vakinainen pääsihteeriksi. Öhman jatkoi kesäkuussa opintokeskuksen hallinnossa suunnittelusihteerinä siirtyen puolitoista vuotta myöhemmin sairaseläkkeelle. Kesäkuun alussa lakkautettiin kokonaan erillinen opintokeskuksen johtokunta.

Kun Turunen aloitti pääsihteerinä, yhdistettiin tehtävään myös hänen aiempi opintojohtajan toimensa. Sen voi luonnehtia olleen organisaation yksinkertaistamista, mutta merkitsevän samalla pientä, tarpeellista säästöä liiton kuluissa taloudellisesta ahtaissa oloissa. Liitossa käytiin tarkoin läpi pieniäkin mahdollisia säästökohteita.

Aiempi pääsihteeriksi Jussi Pikkusaari koki edellä mainittujen tehtävien yhdistämisen toisin, huomattavasti periaatteellisempaan ratkaisuun, kuten hän on kirjassaan kuvaillut. Hänestä ratkaisu ”manifestoi TSL:n muuttumisen monipuolisesta sivistysjärjestöstä aikuiskoulutuslaitokseksi”. Voi kuitenkin hyvin arvioida, etteivät liiton monipuolisuus tai sivistysjärjestöluonne ratkaisussa sinänsä kadonneet, ja suuntautumista aikuiskoulutuksen suuntaan oli jatkunut jo jonkin aikaa, kuten edellä on kuvattu. Lisäksi Pikkusaari painotti, tässäkin jossain määrin tulkinnanvaraisesti, että tehtävien yhdistäminen oli osoitus siitä, että liitto oli luopunut ”asemansa vahvistamisesta perinteellisessä järjestökentässään”. Liiton johtava toimihenkilö ei hänestä nimittäin enää ollut ”ensisijaisesti yksi työväenliikkeen järjestöjohtaja vaan valtiovallan hyväksynnän vaatima TSL:n oikeellisuudesta valtiovaltaan päin virallisessa vastuussa oleva opintojohtaja”.¹

Voisi kyllä ajatella niinkin, että Jorma Turunen kykeni tarvittaessa arvioimaan tilanteiden tai käsiteltävien asioiden mukaan, kummalla tuolilla hän istui työväentalolla liiton Paasivuorenkadun toimistossa. Joka tapauksessa tämä tehtävien yhteen sulauttaminen juuri uuden lain voimaantulon vaiheessa 1994 oli yksi osa sitä taitekohdan, suoranaisten murroksen kokonaisuutta, jonka kautta Sivistysliitto siirtyi yhdeksänkymmenluvun kuluessa seuraavaan toimintansa vaiheeseen. Mitään yksittäistä, ratkaisevaa tekijää tai terävää saumakohtaa ei juurikaan ollut. Muita muutokseen vaikuttaneita tekijöitä olivat tässä ainakin 1991 tehdyt sääntöjen tarkennukset, suuntautuminen

---

¹ Lainaukset Pikkusaari 2014, s. 259.

aikuiskoulutukseen ja myös vahvemmin maksulliseen koulutustoiminnan tarjontaan, entistäkin voimakkaampi avautuminen myös perinteisen jäsen- ja toimintapiiriin ulkopuolelle sekä toiminnallisen rakenteen muuttamat muutokset.

Kahden tulosalueen sisällä siirryttiin kevään 1994 kuluessa tiimi- ja projektiorganisaatioon. Vuoden kuluessa tässä työssä edistyttiin ainakin toimintakertomuksen mukaan kohtalaisesti. Seuranneiden parin vuoden kuluessa yleisen sivistystyön alueella oli yhdeksän teemaa ja projektia. Ne olivat vain otsikkoina mainiten arvot ja elämäkatsomus -projekti, kansainvälisen koulutuksen projekti, pienryhmätiimi, poliittisten opintojen tiimi, ay-palvelujen projekti, Työn Suomi -projekti, sosiaalialan tiimi, TSL:n tietoverkot tiimi ja viestintätiimi. Opintokeskushallinnon ja sisäisten palvelujen alueella oli puolestaan toimistotiimi. Näiden tulosalueiden ulkopuolella olivat vielä kehittämistoimikunta, aluetoiminta ja kulttuuritoiminta.¹

Liiton organisaatio eli ja muuntautui nopeasti ja joustavasti tarpeiden mukaan. Vuosina 1997–1999 sivistystyön tulosalueella olivat elämönhallinnan kehittämisen tiimi, yhteisötiimi, kansainvälistymisen tiimi ja tietoverkot-tiimi. Opintokeskushallinnon ja sisäisten palvelujen tulosalueella oli 1997 toimistotiimi sekä vuosina 1998–1999 taloushallinnon ja tukihallinnon tiimit. Aluetoiminta sisälsi puolestaan aluekeskukset sekä vapaaehtois- ja kulttuurityön.²

Siitä huomattavan voimakkaasta murroksesta, jonka Sivistysliitto koki 1990-luvulla, on havainnollinen silminnäkijän kuvaus yhden esimerkkitapahtuman tarjoamana. Juhlavuoden seminaari järjestettiin perjantaina 18. marraskuuta 1994. Otsikkona oli murrosaikoja kuvaten ”Jonkin partaalla”. Kutsun saanut TSL:n pitkäaikainen työntekijä ja puheenjohtaja Sakari Kiuru kuvasi hämmästyneitä seminaaritunnelmiaan tuoreeltaan Demarin lehtikirjoituksessa ja sittemmin muistelmissaan. ”Vuosikymmenien tauon jälkeen istahtaminen tämän päivän sivistystyötilanteen äärelle oli kuin pudota ulkoavaruudesta. Maisema oli muuttunut. Seminaarissa ei muisteltu suurta menneisyyttä, muttei jaksettu katsoa pitkälle eteenpäinkään.”

Seminaarin nelikympyiset puhuivat Kiurun mukaan ”täyttä markkinatalouskieltä, virheettömästi”. Saman ikäiset käyttivät vielä 1960–1970-luvun vaihteessa ”aatemurretta”. Ero hätkähdytti Kiurua, samoin ilmoille sinkoilleet uuden ajankohdan käsitteet kuten ”kilpailu markkinoilla, tuotekehittäminen, asiakkaat, ydintehtävät, maksullinen palvelu, tietokanta, tulosalue, laatu, tehokkuus”. Uusia olivat TSL:n yhteydessä hänelle myös muotoiltu ”ydinosaaminen, verkkoajattelu, sidosryhmät”. Ennen tehtiin Tienviitat pitemmälle aikajänteelle, nyt tyydyttiin kaksivuotisiin strategia-asiakirjoihin. Hänen ymmärtävä arvionsa oli, että uudella lainsäädännöllä oli luonnollisesti omat

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 8–9; Pikkusaari 2014, s. 261.

² Pikkusaari 2014, s. 261; tulosalueita muotoiltiin tuolla hetkellä uusiksi myös naapureissa, ks. esim. MSL:n osalta Henttinen 2002, s. 241.

vaikutuksensa. Kuitenkin Sakari Kiuru halusi lausua varoituksen sanan, sillä ”hengen kentille” ei hänestä sopinut talouskielen mukana tarttuva ”kauppamieskulttuuri”.¹

Seminaarin alustuksia ja muitakin artikkeleita julkaistiin seuraavana vuonna teoksessa *Tulemisen tilassa*. Melkeinpä Kiurun kuvaukseen soveltuen kirjan alaotsikossa luvattiin tarjota näkökulmia työväen sivistystyöhön ”postmodernin kynnyksellä”. Liiton kehittämispäällikkö Pertti Rantanen hahmotteli teoksen artikkelissaan perusteellisemmin liiton ja koko suomalaisen sivistystyön kokemaa murrosta. Hän ei suinkaan ollut luopumassa sivistystyöstä, vaan esitti sitä suorastaan kansalaisyhteiskunnan vahvistajaksi ja myös sillaksi kansainvälisyyteen.

Tietokonein hyödynnettävät tietoverkot olivat tulollaan uudeksi sivistykselliseksi ympäristöksi. Opettajan tehtävä oli muuttumassa enemmänkin opintojen ohjaamisen suuntaan ja verkoston ylläpitoon. Rantanen oli kaiken kaikkiaan edelleen vakuuttunut siitä, että ”sillä mistä työväen sivistystyönä on näihin aikoihin asti puhuttu”, oli paljon tehtäväkenttää edessään myös siinä uudessa aikakaudessa, johon oltiin siirtymässä.²

KOTISEUDUN KAUNEUS

Työväen Sivistysliitto on toiminut valtaosan vuosistaan Helsingin Siltasaarella, Hakaniemien torin tuntumassa, meren äärellä. Liiton puheenjohtajana toiminut kirjailija Arvo Salo laati yhdeksänkymmenluvun alussa runomuotoisen ylistyksen Siltasaarelle, myös hänen omalle kotiseudulleen, kaupunginosalleen.³

SILTASAARI

Kauniimpaa ei tule eteen
seutua kuin Siltasaaren.
Täällä talot katsoo veteen,
lähteen suihku piirtää kaaren.
Täällä toimineiden muisto
säilyy vaikka haikeneekin,
paljon Paasivuoren puisto
kertoo vaikka vaikeneekin.

---

¹ Kiuru 2004, s. 169–170, myös lainaukset.

² Rantanen 1995, s. 94–98, lainaus, s. 98.

³ Laaja runoelma ”Siltasaaren kaunotar ja sen kaverit” on teoksessa Salo 1992, s. 110–118. Se laadittiin Asunto Oy Saariston pihatapahtumaan 20.8.1990.

Joskus on kuin siinä Sirkus
vielä toimis täysis voimis:
pellet pomppis, naiset kirkus,
orhit astuis koreis loimis

akrobaatit hämmästyttäis
norsut tööttäis, karhut karjus
jeppe vaikka kuinka kyttäis
akat heräis Alppiharjus.

Kaunis olet Siltasaari
siistikin ja hiljainenkin.
Harvoin löytyy happovaari
päältä taikka alta penkin.

Riittäköön siis moite lievä,
kiitos kauniimpi on, sillä
Siltasaari, olet sievä
Saaristosi ympärillä.

TYÖTÄ JA TOIMINNAN TILASTOJA

Talouslama heijastui Sivistysliittoon myös sillä tavoin, että vuoden 1994 kuluessa liitto laajensi työttömille ja syrjäytymisuhan alla oleville suunnattua koulutustoimintaa voimakkaasti koko maan laajuudelta. Työn Suomi -projekti tuli käsittämään kaikkiaan 70 alueellista hanketta. Se näkyi nopeasti myös henkilökunnan kasvaneena määränä: hankkeiden parissa oli kaikkiaan 37 määräaikaista työntekijää. Kun opintokeskuksen valtionaputoimissa oli 49 henkilöä ja muuta vakituista henkilökuntaa oli 10, yhteismäärä vuodessa kohosi yli kolmellakymmenellä kaikkiaan 96:een. Seuraavana vuonna 1995 henkilökunnan kokonaismäärä oli 113, mistä mainitun projektin määräaikaisia työntekijöitä oli lähes puolet eli 52. Pian määrät vähenivät, ja 1999 henkilökuntaa oli 73 henkeä. Opintokeskuksen työntekijöitä oli 49, ja erilaisissa lyhyt- tai pitempiaikaisissa projekteissa toimi 24 henkilöä.¹

Työttömille suunnattu koulutustoiminta näkyi myös liiton vuoden 1994 tilastoissa. Opintokerhojen määrä jatkoi hiljaista alenemistaan, mutta samalla kerhokohtainen

---

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 28; *Pikkusaari 2014*, s. 259.

tuntimäärä kasvoi jonkin verran. Kerhoja oli 75-vuotisjuhlavuonna yhteensä 3 343, ne käyttivät opintoihin kaikkiaan 87 246 tuntia. Kerholaisia oli 33 011; parikymmentä tuhatta vähemmän kuin edellisenä vuonna. Eniten kerhoja oli Hämeen läänin alueella (813), Uudellamaalla (435) ja Kymen läänissä (397). Vähiten niitä oli Lapin läänin alueella (38) ja Pohjois-Karjalassa (114). Järjestöryhmittäin tarkastellen sosiaalialan järjestöt olivat selkeästi ykkösenä (1859), valtaosa näistä kerhoista oli lisäksi Eläkkeensaajien Keskusliitossa (1 725). Seuraavina olivat ammattiyhdistysliike (425 kerhoa), itsenäiset opintokerhot (290), TSL-organisaation kerhot, mukaan lukien Työn Suomi-projekti (247), poliittinen työväenliike (208), muut järjestötahot (196), kulttuurijärjestöt (100) ja ruotsinkieliset järjestöt (18).

Sivistysliiton omien kurssien määrä kasvoi puolestaan voimakkaasti, erityisesti työtömille suunnatun koulutuksen ansiosta. Kursseja oli 767 eli yli jopa 500 enemmän kuin edellisenä vuonna. Kesto oli tunneissa 23 133, ja osallistujia oli 10 431; kuusituhatta enemmän kuin edellisenä vuonna. Häme (400) ja Uusimaa (523) olivat tässäkin keulilla yhteismäärissä arvioiden. Vähiten kursseja toteutettiin Ahvenanmaalla (2) ja Pohjois-Karjalassa (67). Kurssien järjestäjänä oli TSL-kentän parissa ykkösenä Helsingin piiri (152) ja toisena Helsingin opintojärjestö (106). Kaikilla muilla lukemat olivatkin sitten pienempiä, esimerkiksi Pirkanmaan (74), Uudenmaan (47), Mikkelin (40) ja Kuopion piirillä (29) sekä Lahden opintojärjestöllä (36) ja Porin seudun opintojärjestöllä (29). Hyvin monilla piireillä ja opintojärjestöillä oli vähintäänkin yksi kurssi tuona toimintavuonna.

Lisäksi opintokeskuksen kautta toteutettiin kansajärjestäjien 2 024 kurssia. Siinä oli laskua edelliseen vuoteen verrattuna lähes 500 kurssia. Piirien ja opintojärjestöjen kurssien osuus oli 921 ja ammattiyhdistysliikkeen 994. Molemmissa oli tuntuva laskua edelliseen vuoteen, mikä selittyi niitä koskeneiden valtionapuehtojen heikennyksistä. Ammattiyhdistysliike oli erittäin suuri kurssien järjestäjä. Muut olivat sitten pienempiä: sosiaalialan järjestöt (68), ruotsinkieliset järjestöt (21), kulttuurijärjestöt (11) ja poliittiset järjestöt (9).

TSL:n omia luentoja toteutui vuoden kuluessa 117, tunteja kertyi 319 ja kuulijoita oli 3 901. Luentotoiminta supistui kaiken kaikkiaan aiemmista vuosista lainsäädännön muutoksen takia. Numerot kertoivat havainnollisesti, että liiton työ ei missään tapauksessa, kaikkien muutosten jälkeenkään, ollut pientä näpertelyä, vaan edelleen erittäin laajaa ja todella maanlaajuisia. Työn kokonaisuuden vaikuttavuuden arvioiminen oli luonnollisesti vaikeaa.

Uusia opintoaineistoja valmistui vuoden 1994 kuluessa yhdeksän. Kaikkia aineistoja myytiin yli 46 000 kappaletta, pelkästään *Työnhakijan ABC* -kirjaa yli 32 000 kappaletta.

Huomattakoon, että myös liiton henkilökunnalle tarjottiin mahdollisuuksia oman ammattitaidon kehittämiseen ja esimerkiksi kieliopintoihin henkilöstökoulutuksen

merkeissä. Merkittävää oli myös liiton omien tietojärjestelmien kehittäminen. Toimistoautomaatiota kehitettiin ja se tehtiin mikroverkkouudistuksen muodossa. Siitä vastasi atk-suunnittelija Jarmo Kantosalon vetämä projektiryhmä. Liiton oman tietoverkon rungoksi suunniteltiin TSL-Sitiä. Sitä kehitettiin, ja se sai vuoden kuluessa lisää uusia käyttäjiä. Kehittämistyötä veti aluesihteerinä Jouko Muuri, jota avusti tietoliikenne-insinööri Jouko Raatikainen.¹

Yhtenä aikakauden murroksellisen muuttumisen ilmauksena olikin vuosi vuodelta voimistunut tietokonetekniikkaan paneutuminen ja siihen tukeutuminen opintotoiminnassa. Vuonna 1994 tässä otettiin ”aimo harppauksia eteenpäin”. Jatkuvasti kehittyvien, nopeutuvien ja monipuolistuvien tietokoneiden avaama maailma tarjosi digitaalisine mahdollisuuksineen aivan uusia ulottuvuuksia sivistystyöhön. Jussi Pikkusaaren mukaan henkilökohtaisesta tietokoneesta tuli liitossa yhdeksänkymmenluvulla ”jokaisen työntekijän päivittäinen työväline”. Yhteydet toisiin työntekijöihin ja seuraavaksi TSL:n ulkopuolellekin alkoivat enenevässä määrin pohjautua sähköiseen tiedonvälitykseen. Sieltä ei enää ole ollut paluuta. Pikkusaari antoi kirjassaan liitolle laajempaakin tunnustusta: ”TSL:stä tuli yhteisten tietoliikennejärjestelmien luoja ei vain kotimaisten vaan myös ulkomaisten yhteistyökumppaniensa kanssa harjoitettavaa kanssakäymistä varten.”

Vuoden 1995 liittokokouksen strategisissa linjauksissa viitattiin siihen, että toiminta tietoverkoissa oli muodostumassa liiton sivistystoiminnassa ”uudeksi pedagogiseksi ulottuvuudeksi”. Kahta vuotta myöhemmin todettiin vastaavasti Suomen olevan muuttumassa tietoyhteiskunnaksi. Siinä oli liitollekin tehtävää: ”Tietoyhteiskunnan kansalaisvalmiuksien luominen on yleisen lukutaidon veroinen yhteiskunnallinen ja myös sivistyksellinen haaste.”² Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta oli monin tavoin luonut vahvaa pohjaa uudelle it-kulttuurille, tietotekniikan nopeasti laajentuvalla hyväksikäytöllä. Erittäin tärkeä oli jo lähtökohtaisesti laaja, verovaroin toteutettu koulujärjestelmä, jota oli aikojen saatossa edelleen kehitetty, kuten myös TSL oli toivonut. Sieltä kasvoi osajia. Lisäksi valtio antoi taloudellista tukea it-teollisuudelle ja alan kehitystyölle.³

---

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 9, 12–14 ja liitetilastot; opetushallituksen työryhmä pohti järjestöllisen sivistystyön tuloksellisuutta, ja omaan arviointiin kannustettiin; Pertti Rantanen toimi ryhmän sihteerinä ja vielä jatkossa opintokeskuslain seurantatyöryhmässä (s. 10). – Mainittakoon, että Pertti Rantanen valittiin kevättalvella 1999 Kiljavan opiston uudeksi rehtoriksi lähes vuosikymmenen ajan tehtävää hoitaneen Markku Liljeströmin jälkeen, joka puolestaan siirtyi SAK:n koulutuspäälliköksi. Kiljavan kurseilla kävi vuosittain noin 6 000–8 000 opiskelijaa (Hilkka Korkamaa: Kiljavan opetus päätetty, syvenee ja eurooppalaistuu. Demari 23.4.1999; lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² *TSL vuonna 1994*, lainaus, s. 9; Pikkusaari 2014, s. 255–256, 259–260, myös lainaukset; OK:n tietokonekoulutuksesta ks. Ojanen 2018, s. 97, 105; uraa uurtaneesta ”Murroksen tulkit” -opintokerhosta MSL:n toiminnassa ks. Henttinen 2002, s. 283.

³ Meinander 2006, s. 275.

TSL:n vuoteen 1994 sisältyi vakiintuneeseen tapaan kotimaisen yhteistoiminnan ohella myös kansainvälistä yhteydenpitoa. Edellisenä vuonna muodostetun Euro-TSL:n toiminta alkoi täsmentyä teemojen ja osa-alueiden ympärillä toimiviin projekteihin ja työpajoihin. Sen toimipaikka sijoittui Tanskaan AOF:n keskustuomiston yhteyteen. Marraskuussa Saksan Düsseldorfissa pidettyyn vuosikokoukseen osallistuivat liitosta Jorma Turunen ja Pertti Rantanen.

Vankka sivistyksellinen ja toiminnallinen yhteistyö jatkui Pohjolan maiden kesken. Yhteinen kokous pidettiin toukokuussa Höfnissä Islannissa. Pohjolan TSL:n liittokokoukseen osallistuttiin suurehkolla joukolla. Matkaan osallistuivat Matti Kouri, Jorma Nirhamo, Kari Virtanen, Håkan Ekström ja Jorma Turunen.

Mainittakoon, että vuoteen 1992 päättyi pitkään jatkunut pohjoismainen Manchester-koulu. Kansainvälisen sivistysinternationaalin IFWEA:n toimisto siirtyi 1996 Tel Avivista Osloon, norjalaisen AOF:n yhteyteen.

Kansainväliseen Geneve-kouluun osallistui 1994 kuusi suomalaista ja lisäksi yksi virolainen AHL:n edustaja. Yhteispohjoismaiselle kurssille Ruotsin Brunnsvikissa osallistui yhdeksän opiskelijaa. Pohjolan TSL-koulu toteutettiin jo 15. kerran. Merkillepantavaa oli, että nyt se järjestettiin ensimmäisen kerran osittain Pohjolan ulkopuolella, mikä kuvasti yleistä Euroopassa tapahtuvaa muutosta. Lokakuussa Tanskassa ja Belgian Brysselissä toteutettuun kouluun osallistui Suomesta seitsemän henkilöä.¹

LIITON EDUSTUKSET 1994

Työväen Sivistysliiton toimintakentän voimakkaasta laajentumisesta kertoi hyvin se, että sillä oli esimerkiksi 75-vuotisjuhlavuonna 1994 edustajansa entistäkin useammissa organisaatioissa ja toimielimissä. Toisaalta joitakin paikkoja oli nyt jäänyt luettelosta pois.²

- Aikuiskoulutusneuvosto: Jorma Turunen
- Folke Bernadotten muistosäätiön hallintoneuvosto: Jorma Turunen
- Helsingin konservatorio: Apeli Halinen, Pirjo Hämäläinen, Ata Hautamäki
- Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta: Pertti Rantanen, varalla Jorma Turunen
- Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön valtuuskunta: Pentti Öhman
- Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön hallitus: Jorma Turunen
- Kansan Sivistysrahaston R. H. Oittisen rahaston hoitokunta: Pertti Rantanen

---

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 8, 20; Pikkusaari 2014, s. 271.

² Pohjautuu: *TSL vuonna 1994*, s. 5–6.

- Kansan Sivistysrahaston hallitus: Jouni Backman
  - Kansan Sivistysrahaston Irene ja Kalevi Sorsan rahaston hoitokunta: Ulla Puro
  - Kansan Sivistysrahaston valtuuskunta: Erkki Tapola, varalla Sulo Hentula
  - Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kepa) hallitus ja työvaliokunta: Seppo Ylinen, varalla Jukka Pääkkönen
  - Keskusjärjestöjen Eurooppa-yhteistyön (KEY) yhteisryhmä: Seppo Ylinen, Jorma Turunen
  - Kustannusosakeyhtiö Tammen johtokunta: Jouni Backman
  - Opintokeskuslain seurantaryhmä: Pertti Rantanen, sihteeri
  - Opintokeskusten yhteistyötoimikunta: Jorma Turunen
  - Paasipuiston työterveys ry:n johtokunta: Seppo Vettenranta
  - Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) työvaliokunta: Jorma Turunen
  - Pohjola-Nordenin valtuusto: Risto Laakkonen, varapuheenjohtaja
  - Rauhankasvatusinstituutin hallitus: Seppo Ylinen
  - SAK:n suunnittelu- ja kehittämissäätövaliokunta: Pentti Öhman
  - Sivistysjärjestöjen toiminnan tuloksellisuuden arviointi-työryhmä: Pertti Rantanen, sihteeri
  - SDP:n integraatiotyöryhmä: Seppo Ylinen
  - Suomalaisen kirjallisuuden edistämismääräysten valtuuskunta: humanistinen osasto, Helvi Ollikainen, varalla Hannu Oikarinen; yhteiskunnallis-taloudellinen osasto, Lassi Ahtiainen, varalla Ulla Puro
  - Suomen Työväen Musiikkiliiton valtuusto: Erkki Koljonen
  - Työväen Arkiston Säätiön hallitus: Pentti Öhman
  - Työväen Akatemian hallintoneuvosto: Jorma Turunen
  - Työväen Akatemian johtokunta: Pertti Rantanen
  - Työväenperinteen tutkimus ry:n hallitus/Valtakunnallinen työväentalomuseo: Tero Tuomisto
  - Vapaan Sivistystyön Yhteisjärjestön hallitus: Jorma Turunen
  - Vapaan Sivistystyön Yhteisjärjestön pedagoginen toimikunta: Ata Hautamäki
  - Venäjän kielen edistämissäätiön hallitus: Pertti Rantanen
  - Voionmaan Opiston johtokunta: Jorma Turunen
  - Väinö Voionmaan Säätiön valtuuskunta: Jouni Backman, Lassi Ahtiainen, Erkki Koljonen
-

ÄÄNESTÄMÄLLÄ UNIONIIN

Eurooppalainen integraatio eteni toisen maailmansodan jälleenrakennuksen vuosista askel kerrallaan eteenpäin.¹ Maastrichtin sopimuksen astuessa 1993 voimaan muuttui talousliiton muotoinen yhteisö laaja-alaiseksi poliittiseksi unioniksi. Suomen omat askeleet olivat varovaisia. Maasta oli tullut vasta 1989 Euroopan neuvoston jäsen. Vuonna 1994 liitettiin Euroopan talousalueen (ETA) jäseneksi, mikä oli sekin sikäli ongelmatonta puolueettomalle maalle, koska siinäkään kyse ei ollut mikään valtioiden liitto. Esko Ahon (kesk.) hallitus eteni neuvotellen unionin suuntaan, ja myönteinen neuvotteluratkaisu löytyi. Maailman muuttumisesta kertoi myös se, että sotilaallisesti liittoutumaton Suomi lähti 1994 mukaan Naton rauhankumppanuusohjelmaan. Suomi korosti osallistuvansa rauhanturvaamiseen ja pelastuspalveluun.

Valtioneuvosto tuki taloudellisesti kansalaisjärjestöjen tiedotustoimintaa, ettei perustellun äänestysratkaisun teko jäisi kansalaisilla ainakaan tiedon puutteesta kiinni. Kun keväällä 1994 oli jaossa 14 järjestölle yhteensä kaksi miljoonaa markkaa, TSL sai 100 000 markkaa (rahanarvonlaskimen mukaan noin 24 000 euroa; inflaatioprosentti 1,1), mutta pienemmät Maaseudun Sivistysliitto ja Kansallinen Sivistysliitto kumpikin 150 000 markkaa. Uutispäivä Demarin haastattelussa kysyttiin TSL:n kansainvälisten asioiden sihteeriltä Seppo Yliseltä, menikö jako oikein. Ei todellakaan mennyt, hän vastasi. ”Hallitus veti puhtaasti kotiin päin.”²

Loppujen lopuksi TSL:n EU-valistukseen saama taloudellinen tuki kasvoi vuoden kuluessa kaikkiansa 330 000 markkaan (noin 80 000 euroa). EU oli liitolle kansainvälisyyskasvatuksessa vuoden tärkein teema. TSL osallistui runsaan Eurooppa-tietouden ja unionia koskevan erilaisen aineiston levittämiseen jäsenjärjestöjensä kanssa noin 2 000 henkilön tiedotusverkon avulla. Se toteutti kumppaniensa kanssa 18 alueellista kurssia otsikolla ”Suomi ja Euroopan yhdentyminen”. Kurssilaisia kertyi yhteensä runsaat 800. Lisänä oli vielä Työväen Akatemiassa järjestetty jatkokurssi 170 henkilölle. Keskeiset kurssien teemat sivusivat talouden ja politiikan kysymyksiä. Kurssien lisäksi oli 105 alueellista asiantuntijaluentoa, joille osallistui lähes 6 300 henkilöä. Liiton jäsenjärjestöilläkin oli erilaisia omia koulutus- ja keskustelutilaisuuksia.

Sivistysliitto tuotti kurssien taustamateriaaliksi, lukemistoksi ja myös opintokerholaisille kolme kirjallista aineistoa. Yhdessä KTV:n kanssa tuotettiin *Tähdet kuntien yllä* (painos 7 000 kappaletta). Kansanedustaja Erkki Tuomioja laati liiton käyttöön julkaisun *Matkaopas kansanäänestyspaikalle* (5 000 kappaletta) ja Jari Luoto sekä Pekka

¹ Suomen ”lännettymisen” etenemistä on muistellut esim. Lipponen 2014, s. 351–355, 360–362, 394–411, 443–448.

² Ismo Alhoniemi: Menikö EU-rahamen jako oikein? Demari 8.4.1994, myös lainaus (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Nurminen toimittivat kirjan *Kyllä Euroopalle – Entä sitten?* (5 000 kappaletta). Muidenkin tahojen tuottamia aineistoja hyödynnettiin. Opintokerhoja perustettiin EU-aiheen ympärille 22 eri puolilla maata ja niissä opiskeli noin 180 henkilöä. Kaikki TSL:n tapahtumat ja tilaisuudet yhteen laskien osallistujien yhteismäärä enemmän kuin kaksinkertaistui edelliseen vuoteen verrattuna ja oli 7 268 henkilöä. Keskustelut ulottuivat aivan paikalliselle toiminnan tasolle saakka, perusjärjestöihin sekä niiden omiin ja avoimiin tilaisuuksiin. Näiden tapahtumien osallistujamääristä ei ole koottu tietoja. Aihepiirin suhtauduttiin suurella vakavuudella.¹

Työväen Sivistysliitto ei tarkoituksella antanut opinto- ja keskusteluaineistoissaan tai tiedotteissaan suoraan myönteistä tai kielteistä ratkaisuehdotusta lokakuussa 1994 tulossa olleeseen kansanäänestykseen, vaan se pyrki tarjoamaan monipuolisesti tätä eurooppalaista aihetta käsitteleviä näkökohtia. Liitto ei myöskään liittona ennalta sitoutunut kumpaankaan ratkaisuun.²

Sunnuntaina, lokakuun 16. päivänä 1994 Suomessa järjestettiin neuvoo-antava kansanäänestys Euroopan unioniin liittymisestä. Kansanäänestyksessä kyllä-ääniä kertyi selkeä enemmistö, 56,9 prosenttia. Eduskunta vahvisti ratkaisun äänin 152–45, hallituksen ja opposition rajan ylittäen. Suomen tasavallasta tuli vuoden 1995 alussa Euroopan unionin 14. jäsenmaa.³

Vuosikymmen myöhemmin Seppo Ylinen muisteli TSL:n toteuttamaa 1990-luvun alkuvuosien suurta EU-koulutuksen ponnistusta, nyt SDP:n koulutussihteerinä. Hänestä lähtökohtana oli voionmaalainen pyrkimys totuudellisuuteen, tieteenomaisuuteen ja ymmärrettävyyteen. Se teetti liitolle huomattavan paljon työtä: oppimateriaaleja, kirjoja, kalvosarjoja, lehtikirjoituksia, seminaareja ja luentotilaisuuksia, asiantuntijoiden jalkautumista tiedonjanoisten ihmisten pariin. Työkalupakkiin ei kuulunut populismi, vaistonvaraisuus tai mediakikkailu.

Muutaman vuoden kuluessa TSL järjesti satakunta viikonvaihdeseminaaria, parhaimmillaan kolmella paikkakunnalla samaan aikaan. Koulutustilaisuudet yhdistivät eri ikäryhmiä, nuoria oli runsaasti mukana. Järjestäjien saama palaute oli myönteistä. Ylinen painotti arviossaan vuonna 2004: ”Työväenliikkeellä on kyky ja mahdollisuus prosessoida avoimesti vaikeita asioita, sellaistaakin, mitä on vasta tulossa, ja löytää yhteinen näkemys ja päätös.” Ei tarvittu pakkoa eikä sanelua, vaan keskustelua ja tietojen päivittämistä. Kaiken pohdinnan tuloksena oli suurten näkemuserojen kaventuminen ”erilaisiin harmaisiin sävyihin”, ja näin kyettiin löytämään hyvin pitkälle yhteinen näkemys siitä, ”miksi ja mitä on tehtävä”. Jälkeen ei jäänyt haavoja eikä juoksuhautoja.⁴

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 18–20.

² Vertaa MSL:n sisäisesti hankalaan tilanteeseen Henttinen 2002, s. 248.

³ *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 345–348.

⁴ Seppo Ylinen: Sivistysliitto vahva vaikuttaja, kun Suomi otti askeleen Eurooppaan. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, s. 31–32, lainaukset, s. 32.

Suomi pääsi täysivaltaisena kansakuntana päättämään eurooppalaisista asioista niissä kokouspöydissä, joissa päätöksiä tehtiin – ja edelleen tehdään. Eduskunta valitsi ensimmäisellä kerralla suomalaisten 16 europarlamentaarikkaa. He toimivat parlamentissa ylikansallisissa poliittisissa ryhmissään. Ensimmäisenä suomalaisena komissaarina aloitti unionin komissiossa Erkki Liikanen, joka oli sitä ennen toiminut EU-suurlähettiläänä.

Oikeusvaltioperiaate muodosti jäsenmaille yhteisen arvopohjan. Unionin jäsenyys merkitsi kirjaimellisesti uudenlaista ovien avautumista Eurooppaan. Olihan Suomi toki ikaikainen eurooppalainen valtio, mutta nyt aukesi entistä toimivampia yhteyksiä: vientiteollisuudelle avautuivat sisämarkkinat ja matkustaminen helpottui Schengenin sopimuksen poistaessa jäsenvaltioiden väliltä passintarkastukset. Miljoonille nuorille tarjoutui uusia opiskelumahdollisuuksia unionin alueella. Vapaa liikkuvuus unionin alueella merkitsi ennen kokemattomia mahdollisuuksia kansalaisille, yrityksille ja työntekijöille. Yhteiset säännöt ja normit merkitsivät myös lisääntyvää turvaa kuluttajille. Myös sivistys-, koulutus- ja kulttuurityölle tarjoutui uusia rahoitus- ja yhteistyömahdollisuuksia esimerkiksi unionin erilaisten rahastojen ja hankkeiden kautta.¹

Kaiken eurooppalaisen kehityksen taustalla olivat toisen maailmansodan ankarat kokemukset ja opetukset maanosassa: ei koskaan enää vastaavaa tuhoa ja väkivaltaa. Mitä pitemmälle vuodet ja vuosikymmenet etenivät, sitä vähemmän kuitenkin juuri noita alkuperäisiä lähtökohta-asetelmia yleisessä keskustelussa muistettiin.

SATEENKAAREN ALLE

Viisi kuukautta EU-kansanäänestyksen jälkeen suomalaiset kokoontuivat jälleen vaalivuorilla maaliskuun 1995 eduskuntavaaleissa.² Äänestäjien tuomio edelliselle hallitukselle näkyi erityisesti siinä, että Paavo Lipposen johtamat sosialidemokraatit saivat huomattavan suuren, 15 paikan vaalivoiton. Paikkoja kertyi yhteensä 63. Edellisen keran puolueella oli ollut niin paljon kansanedustajia kesän 1939 vaalien tuloksena. Myös vasemmistoliitto sai lisäpaikkoja. Hallitusratkaisusta muodostui huhtikuun puolivälissä aivan poikkeuksellinen: sosialidemokraatit, kokoomus, vasemmistoliitto, ruotsalainen kansanpuolue ja vihreät.³ Mainittakoon, että kansanedustaja Tarja Halonen (sd) aloitti

¹ Ks. esim. Satuli 2019, s. 21, 94–96, 160–161.

² Ks. vaalikampanjasta esim. *Sos.dem. puolueen toimintakertomukset 1993–1995* 1995, s. 151–153, 164–171, 191–193; Lipponen 2014, s. 509–518.

³ Ks. *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 356–357; Lipponen 2014, s. 519, hallituksesta laajemmin s. 519–537.

ensimmäisenä naisena ulkoministerin tehtävässä. Kulttuuriministerinä aloitti vasemistoliiiton puheenjohtaja, kansanedustaja Claes Andersson.¹

Hallitusratkaisu heijastui jälleen kerran suoraan myös Sivistysliittoon: puheenjohtajasta, kansanedustaja Jouni Backmanista tuli valtioneuvoston jäsen, sisäministeri. Hänen tehtävänsä hallinto- ja kuntaministerinä eivät juurikaan liittoa sivunneet, sillä hän paneutui erityisesti lääni- ja maakuntauudistukseen jättäen niihin sitten aikanaan vahvan peukalonjälkensä. Puheenjohtajan aikatauluihin ja kiireisiin hallitustyön arki ainakin vaikutti. Sateenkaarihallituksen lempinimi ei ollut turha, kun poliittisen kentän kaksi ääripäätä olivat kerrankin saman hallituskaton alla ja lisäksi vihreiden Pekka Haavisto ympäristöministerinä.

Hallitus halusi maan eri osien, kaupunkien ja maaseudun tasapuolista kehitystä. Koulutuksen, tieteen ja kulttuurin otsakkeen alla yhtenä tavoitteena oli: ”Elinikäisen oppimisen periaate on muutettava käytännön toteutustavoiksi yhteistyössä työmarkkinoiden kanssa. Tavoitteena on koko väestön koulutustason kohottaminen.” Hallitusohjelmassa viitattiin myös tietoyhteiskunnan edistämiseen.²

Sivistysliitollekin oli nyt saatu aikaan omat sähköiset kotisivut. Demarin sivuilla mainittu osoite (www.tsl.fi) jäi monille lukijoille vielä sillä hetkellä käsittämättömäksi, mutta se ja muut vastaavat tulivat kyllä nopeasti tutummiksi. Puheenjohtaja Backman pääsi napin painalluksella virallisesti ottamaan käyttöön internetpalvelimen. Hän avasi arkisen koruttomasti liiton sivut ja pääsi näin liiton toimistossakin ”tiedon valtateille”, kuten lehtiselostuksessa kuvattiin.

Hetkeä todistivat systeemioperaattori Jouko Raatikainen ja aluepäällikkö Jouko Muuri. Jälkimmäinen pohti myös rahan merkitystä sähköisen tiedonvälityksen laajentuessa: kehitysmaat saattaisivat pudota yleisen kehityksen vauhdista. Tasa-arvo oli muistettava kotimaassakin. Internet voisi olla ”parhaimmillaan virtuaalinen [kuviteltu] luokkahuone, jossa oppimisprosessiin voi osallistua mistä vain”. Pääsihteeri Jorma Turunen puolestaan muistutti lehden toimittajalle, ettei kysymys ollut mistään muoti-ilmiöstä, vaan ”asiasta, joka liittyy perussivistykseen”. Hänen mukaansa TSL tulisi ulottamaan lonkeronsa internetin avulla kaikkialle Eurooppaan.³

Käytännössä TSL loi ja sitten pitkään ylläpiti niin Euro-TSL:n kuin kansainvälisen IFWEA:n kotisivut sekä huolehti tietoverkossa niiden tarvitsemasta toimintaympäristöstä kansainvälisiä opintokerhoja koskeneessa hankkeessa. TSL auttoi myös SAK:ta

1 Tarja Halosesta (s. 1943) ks. *Suomen kansanedustajat I* 2000, 174–175; Lehtilä 2012, esim. s. 24–40.

2 Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma (moniste, kirjoittajan kokoelmassa), lainaus, s. 11; hallitustaipaleesta ks. Puoskari 2002, s. 92–150; pitkäaikainen budjettivirkamies Puoskari toimi pääministerin talouspoliittisena neuvontajana; eduskuntaryhmän näkökulmasta ks. Iivari 2007, s. 265–297.

3 Sini Silvan: Hallitusohjelma vanhenee tietoyhteiskunnan vauhdissa. Demari 7.5.1996, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

kansainvälisen tietoverkko-osaamisen kehittämässä. Tietotekniikan opetus pysyi huomattavan suurena TSL:n kotimaisessa koulutuksessa.¹

TUKENA SOSIALIDEMOKRAATTIEN OPINNOISSA

Vuonna 1991 TSL:n säännöistä poistettiin sanallinen viittaus työväenliikkeeseen. Oli sanomattakin selvää, ettei se millään lailla katkaissut perustamisesta alkaen jatkunutta sivistyksellistä ja koulutuksellista yhteistyötä keskeisen jäsenkunnan, sosialidemokraattisen työväenliikkeen, sen järjestöjen tai toisaalta monitahoisen ammattiyhdistysliikkeen kanssa.

Sivistysliitto oli mukana järjestämässä myös EU-asioiden koulutusmatkoja opintoryhmille Brysseliin ja Strasbourgiin. Matkoilla tutustuttiin unionin ja parlamentin käytännön toimintaan havainnollisesti paikan päällä ja lisäksi yleensä sosialidemokraattisten parlamentin jäsenten eli meppien (MEP, Member of European Parliament) opastamana.²

Vuonna 1995 oli vuorossa vastaanlainen laaja TSL:n opintokampanja yhdessä puolueen kanssa. ”Meidän käsityksemme hyvinvointiyhteiskunnasta” oli nimeltään uusi, tulevaan tähtäävä opintoaineisto. Se osui hyvin tuohon haasteelliseen, ellei suorastaan vaikeaan ajankohtaan. Ensin koulutettiin niin sanotuilla tutor-kursseilla 67 kouluttajaa, jotka sitten maan eri puolilla käynnistivät ja ohjasivat paikallisella tasolla opinto- ja koulutustilaisuuksia.³

Sivistysliiton suuri, yli 70 000 jäsenen muodostama jäsenjärjestö SDP päätti 1993 puoluekokouksessa jälleen periaatehjelmatyön käynnistämisestä. Uudistustyöhön liittyi nyt erityinen aatteisiin ja arvoihin keskittynyt kirjoitustapahtuma, jolla koottiin monipuolista ja uuteen ajatteluun virittävää koulutusaineistoa. TSL:n puheenjohtaja Jouni Backman ja koulutussihteeri Ulla Puro olivat mukana työryhmässä, ensin mainittu vielä ryhmän puheenjohtajana, joka keväällä 1996 kokosi nimimerkillä laadituista noin 150 kirjoituksesta aineistoksi soveltuvan valikoiman. Lisänä oli kaksi nimellä pyydettyä artikkelia. Kirjan muotoinen, osuvasti nimetty julkaisu *Sateenkaaren tuolla puolen* sisälsi kaikkiaan 17 kirjoitusta.⁴

Puoluekokouksessa kesäkuussa 1996, HTY:n juhlasalin kesäisessä lämmössä, periaatekeskustelu eteni, ja päätöslauselmassa kannustettiin niin omia jäseniä kuin muitakin kiinnostuneita osallistumaan aihetta koskevaan aatteelliseen pohdintaan. Kokouksessa

---

1 Pikkusaari 2014, s. 272; *TSL vuonna 1999*, s. 3.

2 Brysselistä kaupunkina ja tutkimuskohteena ks. esim. Riitta Oittinen 2010, s. 94–103.

3 Ks. *Sos.dem. puolueen toimintakertomukset 1993–1995* 1995, s. 173.

4 Backman 1996, s. 1–3; toimituskunnassa olivat lisäksi kolumnisti Aimo Kairamo, sos.dem. opiskelijoiden varapuheenjohtaja Krista Kinnunen ja pääministerin poliittinen sihteeri Jorma Westlund, työhön osallistui myös apulaisprofessori Riitta Jallinoja.

käsiteltiin myös useita koulutuspolitiikkaan, aikuiskoulutukseen, korkeakouluihin ja kulttuurielämään liittyneitä aloitteita.

Kolme vuotta myöhemmin, toukokuun lopulla 1999, puoluekokous oli poikkeuksellinen juhlava, sillä sen yhteydessä muistettiin monin tavoin vuosisata aikaisemmin pidettyä vanhan työväenpuolueen perustamista. Kokousta edelsi runsas ja vaikuttava satavuotisjuhla, joka sisälsi kuvauksia puolueen ja koko tasavallan kulkemasta sadan vuoden matkasta.

Juhlavaan kokoukseen istui hyvin uuden periaatteellisen ohjelman hyväksyminen. Kolmevuotiskauden kuluessa aatekysymyksiä oli opiskeltu ja näkemyksistä keskusteltu lukuisissa opintokerhoissa sekä muissa yhdistysten tilaisuuksissa ja asiantuntijoiden seminaareissa. Ohjelmaluonnoksen esitteli kokoukselle puoluetoimikunnan jäsen Jouni Backman. Kokouksessa periaateohjelmavaliokunnan puheenjohtajana toimi Kalevi Sorsa. Tiivis ohjelma jakautui neljään päälukuun: Oikeudenmukaiseen maailmaan, Sosialidemokratia – vapauden ja tasa-arvon liike, Yhteisöllisyys haastaa itsekkyyden, Ihmisen osallisuus yhteiskunnassa.¹

Kokouksessa käsiteltiin myös runsaasti koulutus- ja kulttuurialoitteita. Liikuntaa ja tiedepolitiikkaakin sivuttiin. Yhdenkään aloitteen otsikossa ei ollut mainintaa sivistyksestä, kansansivistyksestä, opinto- tai luentotoiminnasta, saati sitten niiden tukemisen tarpeesta. Ajat olivat muuttuneet, samoin sivistys- ja koulutustoimintaa koskeneet lait. Kokous myös vahvisti jäsenäänestyksen tuloksen: ulkoministeri Tarja Halosesta tuli puolueen ehdokas seuraavan vuoden presidentinvaaleihin.²

”TALOUELLISUUS ENTISTÄ TÄRKEÄMMÄKSI...”

Jussi Pikkusaari on kirjassaan tiivistänyt kuinka opintokeskusten uusi suoriteperusteinen vuoden 1994 valtionapulaki suorastaan pakotti ne hankkimaan suoritteita, opintokerho- ja opetustunteja. Näiden suoritteiden määrästä riippui se valtionavun määrä, jonka opintokeskus sai yleismenoihinsa, käytännössä henkilöstökuluihinsa. Julkiselle vallalle tuli näin käytännössä mahdollisuuksia vaikuttaa sivistystoiminnan määrällisiin rajoihin. ”Niukentuvien valtionapujen oloissa opintokeskukset ja niitä ylläpitävät sivistysjärjestöt olivat suorastaan pakotetut hankkimaan uudenlaisia asiakkaita ja maksajia.”

Seurauksena liiton tarjoama koulutus- ja opintotoiminta monipuolistui entisestään, mutta sen oli myös aivan välttämätöntä monipuolistua. Henkilökunnan osaaminenkin laventui ja kasvoi. Pikkusaaren sanoin: ”Taloudellisuus tuli entistä tärkeämmäksi

---

¹ Vuoden 1999 ohjelma on julkaistu esim. TSL:n ja SDP:n yhdessä julkaisemassa kirjassa *Vasemmiston tulevaisuus* 2014, s. 19–25.

² Pöytäkirja SDP:n XXXVIII puoluekokous Turku 26.–30.5.1999. Jaarli Oy 1999, eri kohdin.

kaikessa toiminnassa.” Osaamista edellytettiin kustannuslaskennassa, tarjousten tekemisessä ja hinnoittelussa. Tietoteknistä osaamista tarvittiin yhä enemmän, kun toimittiin tietoverkoissa. Kun kilpailu kiristyi sivistys- ja koulutustoiminnan markkinoilla, myös pedagogista osaamista oli tehostettava. Tuloksellinen tiimityöskentely edellytti henkilökohtaista toiminnallista osaamista yhdessä muiden kanssa.¹

Kokonaisuudessaan arvioiden TSL:n talustilanne pysyi 1990-luvun ajan Jussi Pikkusaaren kokoamien tilastojen valossa myönteisenä ja tulos yleisesti positiivisena, mikä johtui erityisesti myös oman varainhankinnan onnistumisesta, tiiviistä työntöistä. Kun kehitysyhteistyöstä luovuttiin, sekä kokonaistuotot että kulut jäivät pienemmiksi vuoden 1992 jälkeen. Vuotuisten tuottojen kokonaismäärä ei kovin paljoa vaihdellut sen jälkeen vuosikymmenellä. Esimerkiksi vuonna 1994 tuottoja oli 34,7 miljoonaa ja viisi vuotta myöhemmin 36,2 miljoonaa markkaa. Ensin mainittuna vuonna valtionavun prosenttiosuus oli 53 ja vuosisadan lopussa 55. Omien tulojen osuudet olivat vastaavasti 32 ja 34 prosenttia. Kulujen (34,4 ja 36,1 miljoonaa markkaa) tuotot olivat noina kahtena vuonna 297 000 markkaa ja 129 000 markkaa. Koko vuosikymmenen ajan tulos oli positiivinen paitsi vuosina 1995 ja 1996. Molempina vuosina kulujen osuus kasvoi 35,7 miljoonaan markkaan ja vastaavasti tappiota tuli 1,3 ja 1,5 miljoonaa markkaa (vuoden 1999 miljoona markkaa vastaisi lähes 230 000 euroa).²

Pääosin myönteisen kuvan säröt, esimerkiksi tuottojen heilahdukset ja varsinkin tappiolliset vuodet merkitsivät vaikeuksia. Sivistysliiton kaltaisessa toiminnassa ne merkitsivät inhimillisiä vaikeuksia. Henkilökunnan työpanokseen, joustavuuteen ja kestämiseen kohdistui isoja odotuksia ja toiveita. Paljaiden tilastojen valossa näytti siltä, etteivät vuosien 1991–1995 keskusta-oikeistolaisen hallituksenkaan säästötoimet aiheuttaneet lujaa yönkiristystä suurempaa tai ainakaan ylivoimaista tuskaa. Pieniin säästöihin kykeni jokainen tarvittaessa omassa työssään, kun luovasti tehosti, yksinkertaisti ja teki enemmän, mutta suuremmat kuopat olivat järjestökokonaisuudessa vaikeampia täyttää. Niitäkin kyllä oli.

Taloudellisten reunaehtojen kiristyminen heijastui monin tavoin Työväen Sivistysliiton sisälle. Yksi piirre oli vakituisen henkilökunnan väheneminen ja toisaalta määräaikaisten ja erilaisten projektien työntekijöiden lisääntyminen. Liiton yhteistyötoimikunta, jossa oli työnantajan ja työntekijöiden edustus, ei ollut turha koriste. Esimerkiksi 1994 se oli koolla yhdeksän kertaa ja 1999 seitsemän kertaa. Valtionapua saavan liiton työntekijöiden ammattiosasto (nro 016) kuului Valtion ja erityispalvelujen ammattiliittoon (VAL). Vuonna 1994 yhteistyötoimikunnan puheenjohtajana oli pääsihteeri Jorma Turunen ja työntekijöiden edustaja, koulutussuunnittelija Jouko

1 Pikkusaari 2014, s. 264, 268, lainaukset, s. 268; markkinaehtoisuudesta MSL:n toiminnassa ks. Henttinen, s. 250.

2 Pikkusaari 2014, s. 263–264; tarkemmin tilinpäätöksistä *TSL vuonna 1994*, s. 27–28; *TSL vuonna 1999*, s. 3, tilastoliite.

Kauppinen (Joensuu) oli varapuheenjohtaja. Tehtäviä vaihdettiin välillä, ja esimerkiksi vuonna 1999 puheenjohtajuudet olivat toveruksilla toisin päin. Sihteerinä toimi toimistosihteeriksi Pirkko Karttunen. Yhdeksänkymmenluvulla pääluottamusmiehenä toimi pitkään koulutussuunnittelija Hannu Oikarinen. Liitossa oli luonnollisesti myös työsuojelutoimikunta ja 1999 myös palkkarakenteen seurantatyöryhmä, joka valmisti henkilöstön palkkarakenteen uudistusta.¹

Marraskuussa 1996 TSL nousi haluamattaan maanlaajuiseen kielteiseen julkisuuteen henkilöstöratkaisujensa takia. Liittotoimikunta päätti päälle kaatuneiden talousvaikeuksien takia erottaa kuusi työntekijää ja lisäksi vanhimmasta päästä. Päätös ei ollut yksimielinen. Irtisanominen oli tilaisuus, jota tiedotusvälineet eivät voineet jättää käyttämättä, etenkin kun puheenjohtaja, hallinto- ja kuntaministeri Jouni Backman antoi henkilönä kasvot tapahtumalle. Jos joku, niin SDP oli ääneen vastustanut työnantajien perusteettomia tai turhia irtisanomisia. Puolueen oma äänenkannattaja Demari ehätti nopeasti kertomaan uutista ja haastattelemaan pääsihteeriksi Jorma Turusta, joka selosti tehtyä päätöstä.² Puheenjohtaja Backman myönsi hieman myöhemmin *Ilta-Sanomien* haastattelussa joutuneensa tekemään ”inhottavimpia päätöksiä mitä on olemassa”. Hän perusteli Turusen tavoin, että henkilöt tulisivat pääsemään ”aikanaan ja piakkoin työttömyyskortiston kautta eläkkeelle”. Nuoremmille tilanne olisi ollut hänen mielestään vielä tukalampi.³

Liittotoimikunta päätti myös koko henkilökunnan määräaikaisesta kuukauden lomautuksesta. Siitä olikin päästy yksimielisyyteen yhteistyötoimikunnassa, kuten Demarissa kertoi irtisanottu ammattiosaston puheenjohtaja, opintosihteeriksi Lassi Ahtiainen.⁴ Ammattiliitto VAL vaikutti asiassa mahdollisuuksiensa mukaan. Yhden työntekijän irtisanominen peruttiin työehtosopimuslain vastaisena ja kulttuurisihteeriksi Apeli Halisen irtisanominenkin (kolme kuukautta ennen eläkeikää) peruttiin. Siinä vaikutti mitä ilmeisimmin myös julkisuus, jota hän sai osakseen muun muassa kuulun Songilon tunnettuna jäsenenä. Tämä uutinen kirvoitti jopa Helsingin *Sanomiin* jälkiartikkelin ja myös Terhon (Terho Ovaska) pilapiirroksen ”Juoni Batmanista”.⁵

Otsikointi oli tarkoituksellisen näyttävää. TSL ei saanut omalla arkisen jokapäiväisellä, tuloksellisella puurtamisellaan aikaan mitään näin näkyvää eikä useita, yhtä repäiseviä otsikoita.

¹ *TSL vuonna 1994*, s. 8; *TSL vuonna 1999*, s. 24–25. Vuonna 2005 VAL muuttui osaksi Julkisten ja hyvinvointialojen liittoa (JHL).

² Lasse Niemi: Apeli Haliselle potkut TSL:sta. Demari 6.11.1996 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

³ Juha-Pekka Tikka: Ministeri antoi potkut kuusikymppisille työntekijöilleen. *Ilta-Sanomat* 25.11.1996, myös lainaus (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

⁴ Lassi Ahtiainen: TSL:n potkut. Demari 2.1.1997 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

⁵ Ks. Tiina Vahtera: ”Häpeän työväenliikkeen puolesta”. *Ilta-Sanomat* 26.11.1996; Lasse Niemi: Apeli Halinen jatkaa eläkeikään. Demari 11.12.1996 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Jouni Backman viittasi Ilta-Sanomien haastattelussaan epämääräisesti, että talousvaikeuksiin jouduttiin osin myös ”omien möhläystemme takia”. Työn Suomi -projekti mainittiin uutistekstissä. Jussi Pikkusaari on kirjoittanut selväsanaisemmin, että taustalla oli juuri tähän hankkeeseen ja siihen saatavaan taloudelliseen tukeen liittynyt jonkinasteinen iso väärinkäsitys vuosina 1994–1995: ”TSL arvioi liian optimistisesti työvoimaviranomaisten mukanaolon ja tulkitsi viranomaisten suulliset lausunnot virallisiksi lupauksiksi.” Siitä seurasi ”huomattava taloudellinen tappio.”¹

Henkilökunnan ja liiton välillä oli ollut kitkaa jonkin kerran aiemminkin, esimerkiksi vuoden 1991 henkilöstövähennyksen yhteydessä, ja jatkoakin tuli joskus seuraamaan vastaavanlaisissa talousvaikeustilanteissa. Vuosi 1996 jäi kuitenkin historiaan kohuista laajimpana.

UUSI PUHEENJOHTAJA JA UUSI LAKI

Sivistysliiton liittokokouksessa toukokuussa 1997 halusi puheenjohtaja, hallintoministeri Jouni Backman luopua tehtävästä. Tilalle valittiin kansanedustaja, valtiotieteiden maisteri Ulla Juurola, joka oli toiminut kotikaupungissaan Lahdessa muun muassa kouluviraston talousjohtajana. Koulutukseen liittyvät asiat olivat hänen sydäntään lähellä. Kansanedustaja Juurola oli myös kaupunginvaltuutettu ja oli aiemmin pitkään muun muassa koululautakunnassa jäsenenä, varapuheenjohtajana ja puheenjohtajana.² TSL:n varapuheenjohtajana toimivat Erkki Tapola ja Eine Mikkonen.

Ulla Juurola sai puheenjohtajan tehtävänsä jotensakin vauhdikkaan alun, sillä tulollaan oli uusi sivistysasioita koskeva laaja-alainen laki Paavo Lipposen hallituksen esityksestä. Jukka Tuomisto on luonnehtinut, että jossain määrin ”markkinoiden vietävänä” ollut vapaa sivistystyö ”vakiinnutti asemansa” vuonna 1998 hyväksytyllä ja seuraavan vuoden alussa voimaan astuneella lainsäädännöllä. Valtionavun suoriteperusteisuus jäi eräine rajoittavine tekijöineen entiselleen. Ensimmäisen kerran samaan lakiin mahdutettiin kaikki vapaan sivistystyön organisaatiot, järjestöt ja kansanopistot. Sen alle sijoitettiin myös kesäyliopistot, muutamat muut opistot ja vielä neuvontajärjestötkin. Ensimmäisessä pykälässä tiivistettiin ydin: ”Vapaan sivistystyön tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilöiden persoonallisuuden

---

¹ Pikkusaari 2014, s. 267, myös lainaus; mainittakoon esimerkkinä, että Työn Suomi -hankkeessa käytettiin jo 1994 palkkakuluihin (työllistämistuet vähennettynä) noin miljoona markkaa sekä atk- ja muuhun tarpeistoon pitkälti toista miljoonaa markkaa (*TSL vuonna 1994*, s. 28–29).

² Ulla Juurolasta (1942–2019) ks. *Suomen kansanedustajat I* 2000, s. 317–318, hän oli kansanedustajana 1995–2003; Leenu Juurola, Ville Marjomäki, Kari Salmi: Vaikeiden asioiden sovittelija. Helsingin Sanomat 21.9.2019.

monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa.”¹

Omaehtoisuutta ei sanana mainita, mutta kolme näkökohtaa korostuu: kansanvaltaisuus, tasa-arvo ja moniarvoisuus. Niitä saattoi tulkita halutessaan niinkin, että esimerkiksi TSL:n vanhastaan hellimiä ajatuksia työväen omaehtoisen sivistystyön tarkoituksesta ja tavoitteista sisältyi jollain tavoin niihin tai ainakaan niitä ei suljettu pois.

Jukka Tuomisto on kiinnittänyt erityistä huomiota yhteen sanaan, vapauteen. Varhainen vapaa sivistystyö tai kansansivistystyö kamppaili ”negatiivisen vapauden edistämiseksi” eli sen avulla tuli saavuttaa vapautta jostakin. Kyse oli ”laajojen kansanluokkien vapauttamisesta tietämättömydestä, alaikäisyydestä ja alamaiskansalaisuudesta”. Työväenliikkeen näkökulmasta voisi käyttää toisenlaisiakin sanontoja. Uuden lainsäädännön ja sivistystoiminnan painopiste siirtyi hänen mukaansa ”positiiviseen vapauteen” eli ”vapauteen johonkin”. Henkilökohtaiset tavoitteet korostuivat, kuten aktiivisen kansalaisuuden vahvistaminen, oman persoonallisuuden ja esimerkiksi luovan itseilmaisun kehittäminen.²

Lakihanke oli käynnistynyt jo 1993 Esko Ahon hallituksen aikana osana koululakien kokonaisuudistusta. Välillä oli ollut myös hetki, jolloin maan hallinnossa oli ajateltu luopua koko laista. Sivistysjärjestöjen iloksi uusi laki todettiin kuitenkin tarpeelliseksi. Siihen myös koottiin aihepiiriä koskeneita erillisiä lakeja. Uudessa laissa säädettiin myös rahoituksesta sekä niistä oppilaitosmuodoista, joissa vapaata sivistystyötä voitiin toteuttaa. MSL:n historiateoksessa todettiin osuvasti sivistystyön järjestöjen huokaiseen helpotuksesta, sillä nyt ”jalkojen alla tuntui jälleen olevan kovaa maata”.³

METSÄTYÖMIEHIÄ, MUSIIKKIA JA MUITA TAPAHTUMIA

Kesällä 1995 järjestettiin jälleen Jätjän kulttuuripäivät, sovitun aikataulun mukaan ja suunnitellulla tavalla Savonlinnassa. Ohjelmassa oli tuttuun tapaan keskustelua metsäpolitiikasta, havainnollisia näytteitä metsätyömiesten ammatillisesta osaamisesta ja myös kulttuuritoiminnasta. Moottorisaha pärisi taas osaavissa käsissä. Tukkijätkä oli päivillä esillä elokuvissa, kirjallisuudessa ja kuvataiteessa. Sivistysliiton Olavi Hurrin ohella keskeisenä kulttuuripäivien ideoijana ja toteuttajana toiminut Maaseututyöväen liiton sihteeri Raimo Lindlöf oli edellisen tapahtuman jälkeen nukkunut ikiuneen. Hän sai nyt vaikuttavan muistohetken: ”Hiljentyminen metsässä” sisälsi Timo Tuovisen sävelteoksen esityksen.

1 Jukka Tuomisto 2003, s. 72–74, myös lainaukset; Pikkusaari 2014, s. 264.

2 Jukka Tuomisto 2003 (s. 75, myös lainaukset).

3 Henttinen 2002, s. 273–274, lainaus, s. 274.

Seuraavaksi oltiin metsätyömiesten ja tukkilaisten tutuissa tunnelmissa Lieksassa vuonna 1997. Komea metsätöiden tekijöitä ja heidän merkitystään esiin nostanut monipuolisten ja myös hauskojen tapahtumien sarja päättyi sitten kulttuuripäiviin vuonna 2000 Valkeakoskella, kun vuosisata taittui uuteen. Olavi Hurri pahoitteli myöhemmin muistelmissaan hieman Jätjän kulttuuripäivien lopettamista, kun sekä Puu- ja erityisalojen liitto (johon Maaseututyöväen liitto oli yhdistynyt) että alan työnantajatkin olisivat olleet vielä edelleenkin tässä kolmikannassa mukana. Ajat kuitenkin muuttuivat töissä Suomen metsissäkin ja niistä oli monenlaiset seurauksensa.¹

Vaikka jokin TSL:n parissa kehitelty ja suorastaan kansalliseksi kasvanut tapahtumaketju päättyikin, niin muualla jatkettiin entisellä innolla ja toiminnan kirjolla. Valkeakosken työväen musiikkitapahtuma oli muotonsa löytänyt ja jatkoi erittäin hyvällä menestyksellä jokakesäistä toimintaansa uuden organisaattorin hoivissa. Myös monet Sivistysliiton piirien ja opintojärjestöjen vakiintuneet paikalliset kulttuuri- ja muut tapahtumat kokosivat yleisöä taloudellisesti vaikeinkin vuosina.

Voikin arvioida, että vähitellen liiton kulttuuriosaston maanlaajuinen toimintavaikeus heikentyi suurten tapahtumien harventuessa, mutta painopiste siirtyi alueille ja paikalliselle tasolle maan eri puolilla. Tähän on viitannut kulttuurisihteerinä toiminut Tapani Vauhkonen.² Esimerkiksi vuoden 1994 kuluessa toteutui satakunta erilaista kulttuuritapahtumaa, pientä ja suurempaa, kautta koko maan. Joukossa oli muun muassa konsertteja, teatteria, lastentapahtumia, näyttelyjä, retkiä, kuvataideleirejä, elokuvia, tapahtumia työttömille ja lomautetuille, ohjelmallisia iltamia ja kirjallisuusiltoja.³

Havainnollisen esimerkin toiminnasta ja yhteistyön merkityksestä tarjoaa vuodelta 1996 historiikissaan TSL:n Etelä-Hämeen piiri. Silloin juhlittiin todella suurella joukolla, yhdessä ja näyttävästi yhteensä peräti 205:tä toiminnan vuotta. Sosialidemokraattinen piirilehti Hämeen Kansa täytti 90 vuotta, Etelä-Hämeen sos.dem. piiri samoin 90 vuotta ja TSL:n piiri 25 vuotta. Pääjuhla toteutettiin Hämeenlinnan Raatihuoneella, juhlapuhujana ulkoministeri Tarja Halonen. Onnitteluja tuli noin 30 eri taholta, järjestöiltä, kunnilta ja myös yksityishenkilöiltä.

Lisänä järjestettiin vielä ohjelmallinen toveri-illanvietto Aulangolla. Piirin sihteeri Terttu Tuomi-Koskelin käsikirjoitti historiaspektaakkelin varapuheenjohtaja Anja Pitkämäen tukemana. Ritva Helisevä esiintyi ja Risto K. Hakala lausui runoja. Pentti Nyholm ja Helge Paunu hoitivat musiikin ja yhteislaulun vetämisen. Ulpu Iivari huolehti historiikin mukaan puheista. Juhlille saatiin osallistujia verraten laajalti piirin toiminta-alueelta. Myös kansainvälisyyttä oli näkyvissä: Ruotsista saapui ABF:n

---

¹ Olavi Hurrin muistelmat 2011, s. 113; Pikkusaari 2014, s. 280.

² Vauhkonen 2004, s. 22.

³ *TSL vuonna 1994*, s. 23–24.

väkeä Västmanlandin piiristä ja lisäksi Viron Pärnusta saakka tulivat paikallisesta AHL:n Ôppekeskuksesta puheenjohtaja Ilmar Ehvart ja toiminnanjohtaja Lembit Heinla.¹

Kuten edellä kuvattiin, TSL:n Uudenmaan piirilläkin oli yhteistoimintaa niin pohjoismaiden kuin Baltiankin suuntaan. Kutsun tultua lähetettiin edustajia osallistumaan sivistysaiheita käsitteleviin seminaareihin ja myös seuraamaan sekä tervehtimään kumppanien sääntömääräisiä vuosikokouksia. Eurooppalaiset keskustelunaiheet kiinnostivat laajasti.

Itsekin oltiin aloitteellisia. Piiri järjesti esimerkiksi 8.–10. syyskuuta 1995 Työväen Akatemiassa Kauniaisissa huomattavan suuren pohjoismaisen yhteistoimintaseminaarin, jonka aiheena oli ytimekkään ajankohtainen kysymys: ”Kestääkö pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta kehittyvässä Euroopassa?” Monikieliseen seminaariin osallistui yksitoista Tanskan AOF:n ja kymmenen Norjan AOF:n edustajaa, neljä Ruotsin ABF:stä, yksi Viron AHL:n edustaja sekä kymmenen henkilöä Uudenmaan piiristä ja sen opintojärjestöistä.

Avaajana oli perjantaina Uudenmaan piirin puheenjohtaja Raija Talonen. Keskeisen alustuspuheenvuoron esitti Viron sosiaaliministeriön sosiaalipoliittisen osaston johtaja Mart Einasto otsikkonaan ”Hyvinvointiyhteiskunnan tienhaarat”. Sitä seurasivat maakohtaiset raportit siitä, miltä hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus näytti kussakin maassa. TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön puheenjohtaja Risto Laakkonen ja SAK:n tutkimussihteerinä Mirja Janérus tarkastelivat lauantaiamuna alustuksessa suomalaisen yhteiskunnan eri osa-alueita, työllisyyspolitiikkaa, koulutusta ja opetusta sekä sosiaaliturvaa. Tämän jälkeen seminaarilaiset jakautuivat ryhmiin jatkatkamaan keskustelua. Sunnuntaina oli vielä kulttuuripainotteinen retki Suomeen.²

Kansainvälistä yhteistyötä piirillä oli vuosittain jonkin verran, mutta paljon enemmän tapahtui opintojärjestöissä. Muutamakin esimerkki Nurmijärven opintojärjestön toiminnasta vuosilta 1996–1998 kuvaa Sivistysliiton paikallisen ilmeen monipuolisuudesta. Maaliskuussa 1996 oli uintituomarikurssi, opettajana Olli Parkkola, kuun lopulla valmistettiin Aulikki Markkasen opastuksella pääsiäiskoristeita (noin 20 kursilaista) ja toukokuussa oli kurssi yrttien tunnistamisesta ja luonnosta kerättävien kasvien ruuaksi valmistamisesta.

Syyskauden avajaiset pidettiin syyskuun puolivälin jälkeen Klaukkalan työväentalolla. Paikalla oli Helsingin piirin sihteeri Raine Manninen kertomassa TSL:n tiimien työskentelystä. Hieman myöhemmin järjestettiin Kunta kestää -koulutusaineiston pohjalta kurssi kunnallisvaaliehdokkaille (17). Kouluttajana oli Hannu Oikarinen liitosta.

¹ *Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen piiri* 2001, s. 55, 57–60.

² *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 60–64.

Marraskuussa puolestaan oli makrobiottisen ruuanvalmistuksen kurssi (noin 20). Tammikuussa 1998 oli valtuustosalissa ”Otetta elämään” -kurssi (53) ja helmikuussa samassa salissa naurukurssi (oppimassa 37 kurssilaista), molemmat yhdessä sos.dem. kunnallisjärjestön kanssa. Seurakunnan kanssa opintojärjestö toteutti kunnanvaltuuston kokoussalissa marraskuussa Henkinen hyvinvointi -tilaisuuden, alustajina Olavi Koivunen ja diakoni Tero Konttinen.¹

”KERTOMUKSIA MEISTÄ IHMISISTÄ...”

Sanataiteella, monenlaisella kirjoittamisella on ollut oma sijansa TSL:n parissa. Hyvin monilla ihmisillä on sekä kirjallisen sanomisen halua että taitoa, jopa runomuodossa, muillakin kuin ammattilaisilla. Esimerkiksi juhlahetkien, kokousten ja yhdessäolojen osallistujat pääsevät usein nauttimaan tällaisista, osaavien tekijöiden sanahelmistä.

Monilla TSL:n piireillä ja opintojärjestöillä on ollut kirjoitustapahtumia ja kilpailuja, joista on sitten koottu johonkin antologiaan osuvimpia ja puhuttelevimpia paloja tai sitten niitä on esitetty juhlassa. Vantaan opintojärjestö toteutti esimerkiksi 1990 runokilpailun vantaalaisille harrastajakirjoittajille. Se onnistui niin mainiosti, että uusi kilpailu, ”Joutsenen laulu”, päätettiin toteuttaa 1992, kun Suomen tasavalta oli 75-vuotias. Kilpailuun tulleista, 46 kirjoittajan teksteistä koottiin laaja antologia. Runoraadissa olivat Pauli Arbelius, Laura Virkki ja Soile Sillanmäki. Monet runot kertoivat suomalaisuudesta, kansanperinteestä ja suomalaisesta luonnosta, hyvin monista näkökulmista.²

Ensimmäisen palkinnon sai runoillaan Maija-Liisa Mantere. Tässä on näytteenä yksi runoista:

Ikävästä murtuu harjujen hiekka
vierailta teillä.
Vaiennut poran puhkoma
kallion sydän.

Maiseman ääriiviivat
piirretään uudelleen.
Kalliisti.

¹ *80 vuotta tiedonjyviä* 2009, s. 30–31.

² *Joutsenen Laulu* eri kohdin. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion antologiaan.

Toisen palkinnon sai runoillaan Reeta Lius. Tässä yksi esimerkki:

Kaksi maailmaa

Yhteisessä reessä
suomalaisen ryijyn alla:
Hyvää huomenta, rakas naapuri!
Hanki häikäisee.
Superjunassa tulevaisuuteen
ohi maitten, kylien ja kaupunkien:
Matkaliput, olkaa hyvä!
Raha ratkaisee.

Ja kolmannen palkinnon sai runosäkeillään Tero Korhonen, jonka runo on seuraavana esimerkkinä:

Rakastuin joutseneen

Luistimen terä
narskuu kirmatessamme,
pyllähdät lumeen.

Tanssii uumasi
kahvilamme edessä.
Lintuni soittaa.

Kaulaani tartut
kuidun kuorin nahaksi,
hyppäämme mereen.

Laukkusi painaa
Viimeinen kuulutus. Nyt
lennät
etelään.

Lisäksi kilpailussa annettiin kunniapalkinnot Aila Kataiselle ja Sami Vainikalle sekä Lahja Määttäselle, jonka runoista on tässä esimerkki:

Perhosen onni

Oksanhaarukassa
viikatteenterä osoittaa
voikukkaketoa.

Älä riistä perhosilta
lyhyttä onnenhetkeä.

Vielä yksi esimerkki vantaalaisten antologiasta. Kari Varpainen tarttui omassa runossaan suureen kokonaisuuteen:

Suomies

Pohjantähden alta suosta nousi kansa
vaikea on sitä repiä juuriltansa
syvässä siellä on suomenkansan juuret
läpi kulkeneet naiset, lapset, taatot suuret
se on meille meidän henkireikä
olemme siitä hengittäneet
on kasvanut leipä
pitäisi siis myös lastenlasten nähdä tuo
suuri, kaunis, mahtava rämesuo
vaan jos ahneus siitä viimeisen palan nappaa
se varmaan tämän uljaan heimon tappaa

Joensuun seudun opintojärjestössä katseltiin jo tulevien vuosien taakse ja järjestettiin keväällä 1997 kirjoituskilpailu teemalla ”Uusi vuosituhat – toiveet ja uhat”. Siihen osallistui lukuisia joukko henkilöitä, joilta saatiin niin runoja, realistisia novelleja kuin esseitä ja tulevaisuutta hahmotellutta fantasiaakin. Antologiaan koottiin 16 kirjoittajan teksteistä valikoima.¹

---

¹ *Uusi vuosituhat – toiveet ja uhat* 1997, eri kohdin. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomioon antologiaan.

Ajan kuluminen, tietoyhteiskunta ja markkinavoimat olivat keskeisellä sijalla Eila Tolvasen pohtivassa tekstissä ”Vuosituhhat – toiveet, uhat?” Ensimmäinen kappale vie asiaan:

”Vuodet vierivät. Lähestymme toisen vuosituhanen loppua tätä laskettua aikaa. Kukaan ei silti osaa sanoa, mihin vuodet ’vierivät’ ja mistä niitä aina tulee lisää. Aika vain ON. Ihmiset tulevat ja menevät, opettelevat elämään ja kuolemaan tässä ajassa, jonka tiede on määritellyt konkreettisesti ymmärrettävinä jaksoina.”

Niina Miettisen lyhyissä novellikatkelmissa ”Elämää eteenpäin” murre tuntui, kuten tässä loppupalasessakin:

”Mie muutan kohta kottoo poikkeen ja mänen toisseen kaupunkiin. Miusta tää kot’paikka käv’ liia ahtaaks pyörrii. Lähen sitte muutama vuoje päästä ulukomailla opiskelemmaa kiellii. Minnuu ei paljoo nää Suome asijat kiinnosta. Ei minnuu tiällä mikkään pijättele. Vaa kaippa sitä tätäkkii tuun kaipailemmaan, mutta mitäpä sitä suotta murehtimaan, ko kaikkiha täältä lähtöö.”

TSL:n Helsingin opintojärjestöllä oli keväällä 1997 Kontulan kaupunginosassa muun muassa kirjoittamisen työpaja, jossa lähtökohtana oli oma elämänselitys. Teemanäkökulma oli ”Elämä sanoiksi”. Tekstejä luettiin yhdessä ääneen ja niistä annettiin välitöntä palautetta. Syntyi proosaa ja runoa, nimellä ja nimimerkillä, tunnelmointia ja muistikuvia. Pienen kirjusen sivuille saatiin myös Kontulan lähiöaseman kuvataidekursulaisten piirroksia. Kirjan takakanteen tiivistyi: ”Tässä kokoelmassa on kertomuksia meistä ihmisistä.”¹

Kirjakielen lisäksi teksteissä oli myös vanhan stadin slangin sävyjä, kuten oheisessa R. Niemisen runossa:

Snadina

Ei me tajuttu et
tussarit on vaarallisii.
Kupariputki päästä lyttyyn
ja viilalla snadi sankkireikä
ja ruutia paukkupatruunoista
jos löyty.
Tai matskua stidien päästä
ja raapasu.

Laineen Pavelta meni
silmä ja puoli kättä

¹ *Elämä sanoiksi* 2013, eri kohdin.

ku se oli vähän
likinäköinen.
Mut ei se vielä silloin
delannu.

Alkuherätyksen jälkeen runoharrastus jatkui Helsingin opintojärjestössä. Keväällä 2001 järjestettiin runokilpailu, johon saatiin kirjoituksia lähes sadalla nimimerkillä. Monissa sivuttiin työtä, työväenliikettä ja Helsinkiä, mutta myös luonnon ja rakkauden kes-toaiheita oli mukana. Runoraati – runoilijat Tommi Parkko ja Merja Virolainen sekä kirjoittajaohjaaja Ritva Tanhuanpää – valikoivat kahdessa vaiheessa lopulta yhdeksän tekstiä antologiaan. Runokilpailusta kerrottiin luonnollisesti opintojärjestön omalla studioajalla Helsingin Lähiradiossa.¹ Kunniamaininnan saivat Olli Hyvärinen, Marja-Liisa Hyvärinen ja Jatta Soini. Palkinnon sai Sanna Karlsson, jonka runoista on tässä esimerkki:

Kylmien rakennelmien keskellä puisto kuin museo,
kuin metsä pelkkä
ryskyvä kuva kiiltävän aikakausilehden sivuilla.

Oksat ovat muutakin kuin
säröjä supermarketin seinässä,
sisäpuolella valvontakameran tallentamia
tuhansia ojennettuja käsiä,
valkeiden runkojen huminaa
ja sulkemisajan jälkeen
yövirtijan neulassilmät.

YDINTEHTÄVIEN PARISSA

Sana ydintehtävä tuli TSL:n toimintakertomuksiin 1990-luvun alkuvuosina yhtenä muutosten merkinä. Esimerkiksi vuoden 1999 toimintakertomuksessa tiivistettiin muutamissa edeltäneissä liittokokouksissa hyväksytyt keskeiset ydintehtävät siten, että ne ”painottuivat syrjäytymisvaarassa olevien parissa tehtävään opintotoimintaan, työelämässä olevien ihmisten ja yhteisöjen kehittämiseen, ikäihmisten omaehtoisen opiskelun edistämiseen, tietoverkoissa toimimiseen ja kansainvälistymiseen”.² Muun

¹ *Niin vähän eroamme* 2001, eri kohdin, s. 86–87.

² Lainaus *TSL vuonna 1999*, s. 3; ks. myös Pikkusaari 2014, s. 258.

muassa syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvä moninainen toiminta kuului liitossa elämänhallinnan kehittämisen tiimille. Yhteisötiin vastuualueelle kuuluivat muun muassa TSL-kurssit, koulutuspalvelut ja opintokerhotoiminta. Edellä jo kuvattiin Euroopan unionin yhteydessä kansainvälistyminen-tiimin keskeisiä aihealueita. Tietoverkot-tiimiä tarvittiin yhä useammilla tavoilla huolehtimaan niin tietotekniikan koulutuksesta kuin liiton tietoverkkoyhteyksistä ja -palveluistakin.

TSL-toiminnan rajoja lavennettiin aivan tietoisesti ydintehtävien ulkopuolellekin monissa opintojärjestöissä, etenkin kulttuurin alueella, eri-ikäisille tarkoitetuissa aiheissa. Esimerkiksi jo 1994 Helsingin piirissä panostettiin kulttuuritapahtumien osalta työväentalon tiloissa kolmelle alueelle. Lapsille suunnatut 24 elokuvatilaisuutta ja yksi disco-tapahtuma kokosivat yhteensä 7800 osallistujaa; monet lapset kävivät varmaan useissa tilaisuuksissa. Työttömille ja lomautetuille tarkoitettut 25 Löysivapaatilaisuutta sisälsivät puheenvuoroja työttömyydestä ja työnhausta sekä alustuksia eri aiheista ja muun muassa musiikkia. Ne saivat liikkeelle yhteen laskien 1100 osallistujaa. Eläviä elämäkertoja tarjoihtiin 12 tilaisuudessa, ja esitelmöitsijöitä oli kuuntelemassa noin 880 henkilöä.¹

Helsingin opintojärjestöllä oli yhdeksänkymmenluvulla monipuolista toimintaa työttömyyden aiheuttamien ongelmien lievittämiseksi, jonkin verran myös yhdessä kaupungin kanssa. Esimerkiksi 1997 oli erityinen lähiöprojekti erilaisine kursseineen Kontulan kaupunginosassa. Se toteutettiin yhteistyössä kaupungin sosiaalipalvelutoimiston ja töidenjärjestely-yksikön kanssa. Tavoitteena oli tarjota henkisiä virikkeitä niin työtä vailla olleille kuin liiallisen työn alle nääntyville työntekijöillekin. Yleisempiäkin tavoitteita voi mainita: huomion kiinnittäminen henkilökohtaiseen terveyteen, sosiaalisten taitojen hallintaan, omatoimisuuden ja itsenäisyyden kehittämiseen, tavoitteelliseen työskentelyyn ja erilaisiin ajan työelämän kuvioihin. Voisi tehdä rinnastuksen esimerkiksi 1920-lukuun: työelämä oli silloin hyvinkin toisenlaista, mutta eivät edellä mainitut tavoitteet olleet opintokerhoissa vieraita, vaikkei niitä ehkä sanoiksi aina muotoiltukaan.

Kursseja olivat ohjaamassa opintojärjestön edustajien ohella lähiötaiteilija Keijo Sundvall ja lähiöliikuttaja Irma Juusela. ”Punaisena lankana kulki osallistujakeskisyys ja käytännönläheisyys”, kuvaili projektia piirisihteeri Raine Manninen. Muutamia kurssiesimerkkejä: ”Terveesti eroon läskeistä ja tupakasta”, ”Sarjakuvapiirustuskurssi”, ”Paikallisradiotyöskentelyn peruskurssi”, ”Oma elämä sanoiksi – kirjoittamisen työ-paja”, Elävän mallin ja croquis-piirustuskurssi” ja ”Maisemamaalauskurssi.” Lisäksi kaupungin työvoimatoimisto opasti yrittäjyydestä kiinnostuneita. Viljelyspalstatoimintaa harrastettiin. Monenlaista muutakin tapahtumaa oli virikkeiksi tarjolla. Elävän

---

¹ TSL vuonna 1994, s. 23.

mallin piirtäjät sattuiivat lisäksi pääsemään mukaan Ere Kokkosen uusimpaan Vääpeli Körmy -elokuvaankin.¹

Kokkolan opintojärjestön syystapaamisessa lokakuussa 1998 oli paikalla runsaat 30 henkilöä. ”Ryminällä tullut” tietotekniikka kiinnosti Pohjanmaallakin monia osallistumaan koulutustoimintaan. Nuoret olivat jo niin kiinni tietokoneiden maailmassa, että ”samalle aallolle on istuttava”, totesivat varttuneemmatkin. Arvioitiin, että ainakin TSL ja ammattiyhdistysliike olivat vakavasti suuntautumassa tietokoneaiheisiin. Myös Euroopan unioni oli vahvasti opiskelun kohteena. Syksyn jäsentilaisuudessa käännettiin kuitenkin tarkoituksella ”laivaa hieman kevyempään suuntaan”, kertoi Demari-lehdelle opintojärjestön puheenjohtaja Irma Peltokangas. Niinpä avauspuheenvuorojen jälkeen ”puhuttiin vapaasti, syötiin makkaraa, kuunneltiin [Seppo Raution] hanurimusiikkia, heitettiin markeilla siitä, kuka saa kotiviinipullon omakseen”.²

TSL:n Mikkelin opintojärjestöllä oli erityinen TyöMikkeli-hanke, jonka parissa oli monenlaista toimintaa ja koulutusta, tietotekniikasta alkaen. Rajan takaisesta Karjalasta saapuneita maahanmuuttajia kotoutettiin. Lisäksi TyöMikkelin kautta voitiin työllistää pitkäaikaistyöttömiä ja maahanmuuttajia erilaisiin projekteihin, vaikka kunnalliset määrärahat olivat laman takia supistuneet. Muitakin erityishankkeita oli (Mikolo, Työlinkki, PuuLinkki). Mikkeliläiset suuntasivat apuaan myös Pietarin työtömille ja yhteistyökumppaneilleen Karjalan tasavallassa Venäjän puolella. Kulttuuri-asioissakin oli yhteydenpitoa, esimerkiksi kirjallisuuden parissa.³

Myös Sivistysliitolle avautui 1997 Venäjälle yhteys vammaistyön osalta: Kehitysvammaisten tukiliitto käännätti venäjäksi *Selviydytään elämässä*-aineistot ja Invalidiliitto teki saman vammaisten lasten vanhemmille tarkoitettulle *Siivekäs sillanrakentaja*-aineistolle. Pietariin saatiinkin toimintaan kahdeksan kehitysvammaisryhmää. Tavoitteena oli saada suomalaisen mallin mukaista toimintaa aikaan myös Karjalan tasavallan alueella.⁴

TSL:n kahdeksanhenkinen Turun aluetoimisto tarjoaa myös hyvän esimerkin toiminnan monipuolistumisesta vuosien 1998–1999 vaihteessa. Aluesihteerin Reino Lemmetyinen kertoi Demarin haastattelussa, että hänestä TSL oli tavallaan palannut juurilleen, sillä entisten aikojen tapaan nytkin liitto tarjosi ”koulutusta aikuisille, jotka sitä eniten tarvitsevat”. Uusinta uutta olivat tietokonekurssit. Yhdessä lääninhallituksen kanssa toteutettiin tietotekniikan ajokorttikurssija. Työelämässä oleville tarjottiin

¹ Raine Manninen: Työväen Sivistysliiton Kontula-projekti. Stadin Ruusu 3/1997, s. 10–11, myös lainaukset.

² Seppo Lahti: TSL etsii kiinnostusta tietotekniikasta. Demari 15.10.1998, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmista).

³ *Aatteen paloa ja tiedon janoa* 2015.

⁴ Pikkusaari 2014, s. 268.

lisäksi kielikursseja, erityisesti ammatillista lisäkoulutusta englannin ja venäjän kielessä teknisen alan, terveydenhuoltoalan, matkailu- ja ravintola-alan sekä palvelualan työntekijöille.

Turussa kokeiltiin myös viron kielen ja kulttuurin kurssia niille, jotka työn puolesta oleskelivat paljon Virossa. Työttömille oli tarjolla erilaista opastusta elämänhallintaan. Venäjältä ja Virosta tuleville inkeriläisille maahanmuuttajille ja paluumuuttajille oli tarjolla monimuotoista koulutusta esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan aiheista. Maahanmuuttajien ryhmiä oli koulutuksessa jo 23. Tässäkään ei ollut vielä kaikki: työttömien parissa toimittiin Turun lähiöprojektissa Varissuon ja Lausteen kaupunginosissa, yhteistyössä Kuurojen liiton kanssa työskenneltiin pitkäaikaistyöttömien kuurojen parissa ja lisäksi yhtenä hankkeena oli vielä toiminta syrjäytymisvaarassa olleiden nuorten parissa.¹

KIINNOSTAISIKO REIKI TAI SHIATSU?

Jos Reino Lemmetyisen mukaan toiminta työttömien parissa ja lisäoppien tarjoaminen työssä olleille oli eräänlaista paluuta juurille, niin olipa liiton parissa myös melko lailla toisiinkin suuntiin menevää tarjontaa. Henkilökohtaiseen hyvinvointiin, harrasteisiin, omaan mieleen ja kehoon liittyviä kursseja ja maksullisia luentotilaisuuksia oli yhä enemmän työväen- ja kansanopistoissa. Henkiseen kasvuun, omien vahvuuksien kehittämiseen, minuuteen, terapiaan, monella tavalla elämän laadun parantamiseen liittyvää koulutusta ja luennointia alkoi olla runsaasti tarjolla.²

Sivistysjärjestöt seurasivat tarkoin astein ajan virtauksia, ja perässä tultiin myös TSL:ssä, ellei sitten joskus oltu jo ihan ensimmäisellä aallolla suuntaa näyttämässä. Tässäkin käy hyvänä esimerkkinä TSL:n Helsingin opintojärjestön kurssitarjonta edullisine hintoineen.

Esimerkiksi syksyn 1999 ohjelmavihkosessa oli useita kielikursseja, kitarakurssi, äänenkäytön ja laulukoulutusta, maalauskurssi, liikuntaan liittyneitä aiheita ja kuntoremonttikin. Itämainen vatsatanssi oli jo yleisemmin tuttua, samoin jooga sekä niska- ja hartiahoito. Sen sijaan Taiji & Qijong (pehmeää Chen-tyyppistä voimistelua, energioiden hallintaa), Feng Shui (itämaista elämäntapaa ja filosofiaa), Reiki (luonnollisen parantamisen menetelmä), Shiatsu (hyvän olon jalkapohjanhierontaa, akupainantaa), Tuinahieronta (perinteistä kiinalaista lääketiedettä ja hierontaa), NLP:n

¹ Antti Vuorenrinne: Lisätietoja ammattiin, vaihtoehtoja työttömille. Demari 14.1.1999, myös lainaus (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Ks. esim. Kirsti Salokangas: Menolippu minuuteen. Seura 10/7.3.1997; vertailussa Ryhmätyön, Toimelan, TSL:n Helsingin opintojärjestön, Kalliolan vapaaopiston, Idea-Pointsin ja Helsingin aikuisopiston kevättarjontaa (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

ja mielikuvaohjaamisen peruskurssi (NLP: neuro-lingvistic processing) tai shamaanikurssi olivat uusia aihepiirejä, kuten myös esimerkiksi ”Mieli ja keho yhdessä” -kurssi.

Esimerkiksi naisille suunnatun vatsatanssin alkeiskurssi sisälsi 10 kertaa, yhteensä 20 tuntia opetusta (350 markkaa, noin 80 euroa). Kynnys pidettiin houkuttelevan matalana: ”Mukaan tarvitset jumppavaatteet, huivin lanteille ja hiukan kokeilumieltä.”

Huomattakoon, että tällaisen laajalle yleisölle tarjotun ohjelman ohella Helsingin TSL:llä oli myös perinteisempää koulutusta yhteistyössä sos.dem. piirin ja ammattiosastojen kanssa. Oli myös erilaisia tilauksesta toteutettavia kursseja. Oman asuin ympäristön tutkimiseen ja siihen vaikuttamiseen kannustettiin. Sivistyksellinen aatepohja oli kyllä edelleen havaittavissa, vaikka se ei aina päällimmäisenä näkynyt.

Helsingin piirillä eli opintojärjestöllä oli myös erityinen, työllistämiseen liittynyt lähiöavustajahanke. Sen puitteissa saattoi tarvittaessa muutamalla kymppillä saada käytännön apua esimerkiksi taulujen kiinnittämisessä, huonekalujen kokoamisessa, erilaisten kodinkoneiden käyttöönotossa ja huollossa tai vaikka lemmikkieläinten ulkoiluttamisessa. Ihan kaikilla ei enää kaupunkioloissa ollut tarvittavaa osaamista tai sopivia työkaluja eikä aina fyysinen kuntokaan ollut riittävän hyvä.¹

TSL:n vanhat ja tutut ominaispiirteet eivät uusissa muuttuneissa oloissa näkyneet niinkään yleisessä koulutus- ja kurssitarjonnassa eikä aiheotsikoissa, vaan enemmänkin niissä tahoissa, jotka liiton parissa edelleen jäseninä aktiivisesti toimivat ja joille perinteisempää koulutusta tarjottiin. Suurelle yleisölle liitto alkoi jo olla yksi opintokeskus muiden joukossa. Enää ei juuri ketään ärsyttänyt työväenliikkeeseen viitannut nimi tai taustalla edelleen hitusen vaaleanpunertavana erottunut aatetaustakaan.

Tärkeintä alkoi olla tarjonnan hyvä laatu, osuvuus, kiinnostavuus suhteessa jonkin järjestötahon tai ihmisryhmän ajankohtaisiin koulutuksen tai muihin kehittämisen tarpeisiin. Myös sopiva ajankohta ja kellonaika, miellyttävä toimintaympäristö ja osaava kouluttajakin merkitsivät. Samaa oli havaittavissa kuntoliikunnassakin: TUL:n seuran kynnys ei enää ollut liian korkea, kunhan vain tarjonta oli oivallista, hinnaltaan sopivaa ja kellonaika kiireiselle nykykansalaiselle sopiva.

Helsingistä tuli vuonna 2000 yksi Euroopan yhdeksästä kulttuuripääkaupungista. Hallintokunnat valmistautuivat vuoteen monin tavoin. Lisämaustetta tuli siitäkin, että kaupunki juhlisti 450 vuottaan. Myös työväenliikkeen parissa oltiin ahkeria, ja keskeiseksi yhteiseksi toimijaksi muodostettiin yhdistys Stadi 2000 ry. TSL:n Helsingin piiriinkin osallistui sen toimintaan. Jo ennen tapahtumavuotta viriteltiin tunnelmaa erilaisin tilaisuuksin. Vuosi 2000 sisälsi sitten todella monipuolisesti kaupunkiorganisaation ja muidenkin tuottamaa kulttuuriohjelmaa ja tapahtumia eri puolilla kaupunkia ja pääkaupunkiseutua.² Mainittakoon Stadi-yhdistyksen tarjonnasta vain yhtenä kohokokoh-

¹ *Kurssiopas syksy 1999*. TSL Helsinki.

² Valtavasta ohjelmatarjonnasta ks. 2000.hel.fi. Helsinki Euroopan kulttuurikaupunki. Ohjelma; 2000.hel.fi Helsinki Euroopan kulttuurikaupunki vuonna 2000. Raportti; ks. myös *Mitä oli kulttuurivuosi? 2001*.

tana työväenlaulujen avoin yhteislaulutilaisuus Esplanadin lavalla lauantai-iltapäivänä 5. elokuuta 2000. Yhdistelmä ei ollut ihan tavanomainen.¹

KOHTEENA EUROOPPA

Moneen toimintamuotoon antoi apua ja ryhtiä Sivistysliiton oma opintoaineistojen tuotanto. Yhdeksänkymmenluvulla julkaistiin kaikkiaan 49 kirjamuotoista aineistoa. Osa oli uusintapainoksia aiemmilta vuosilta. Julkaisuista kahdeksan sijoittui ryhmään yhteiskunta ja talous, työelämää käsitteli myös kahdeksan kirjaa, työelämää kuusi, aikuiskasvatuksen ja ryhmäopiskelun ryhmään kuului viisi, viestintään neljä, ympäristöaiheita käsitteli kolme, samoin ammatillista tietoutta, järjestötoimintaa kaksi. Erityisaiheista oli viisi kirjaa, ja selkokielisiä kirjoja oli myös viisi. Esimerkiksi Aleksis Kiven *Seitsemästä veljeksestä* 1995 laadittu selkokielinen mukaelma sai laajalti huomiota ja kiinnostusta.

Yhteistyö oli tässäkin toiminnassa voimaa. Neljätoista kirjaa tehtiin yhteisvoimin: SAK:n kanssa seitsemän, KTV:n kanssa viisi ja muiden kanssa kaksi. Lisäksi Toimihenkilöiden sivistysjärjestön (TSJ) kanssa toteutettiin kolme opintoaineistokirjaa. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kanssa TSL tuotti 1990-luvulla kaikkiaan kahdeksan erilaista opintovihkoa kehitysvammaisten opiskelua varten. Opintoaineistojen tuotanto merkitsi liitolle myös tuloja. Esimerkiksi 1990 julkaisuja myytiin 50 000 kappaletta ja seuraavana vuonna lähes 60 000. Sen jälkeen vuotuiset määrät alenivat kuitenkin tuntuvasti. Esimerkiksi 1994 myytiin lähes 47 000 kappaletta opintoaineistoja.²

Tässäkin on myös huomattava, etteivät kaikki työväenjärjestötkään aina tarvinneet sisäiseen koulutustoimintaansa TSL:n apua tai aineistoja. Omaa osaavaa väkeä oli ainakin järjestöjen perusasioihin.

Sivistysliitto järjesti runsaasti tiedotus- ja koulutustilaisuuksia ennen EU-kansanäänestystä. Vuonna 1996 Sosialidemokraattiset Naiset ry toteutti tavallaan jatkoksi laajan tiedotuskampanjan unionia koskevista aiheista yhteistyössä TSL:n kanssa. Siihen liittyi useasta asiantuntevasta artikkelista koottu kirja *Naisia eurooppalaisilla toreilla* (painos 5 000 kappaletta), jossa tarkasteltiin ajankohtaisia unionin ja jäsenmaiden piirteitä erityisesti naisten ja tasa-arvon näkökulmasta. Kampanjaan liittyi myös kaksi erityisseminaaria sekä Brysseliin suuntautunut koulutusmatka.³

¹ Päivämäärä- ja kellonaikamerkintä kirjoittajan kalenterissa.

² Pikkusaari 2014, s. 268, 278; *TSL vuonna 1994*, s. 14.

³ *SDP:n toimintakertomukset 1996–1998*, s. 78–79; *Naisia eurooppalaisilla toreilla* 1996 (138 sivua).

Jäsenyyden jälkeen suomalaisten seuraava pohdinnan kohde koski vireillä ollutta taloudellista yhdentymistä, talous- ja rahaliittoa, joka oli mukana jo Maastrichtin sopimuksessa (Economic and Monetary Union, EMU). Ensi kertaa sitten muinaisen Rooman valtakunnan Eurooppaan oli tulollaan yhteinen raha useille valtioille.¹

Aihetta käsiteltiin luonnollisesti myös TSL:n parissa. Pääsihteeri Jorma Turunen muistutti esimerkiksi elokuussa 1997 Demarin haastattelussa, kuinka TSL oli ottanut EU-koulutuksen ensi askeleet jo vuosia aiemmin. Nyt oli kärjessä EMU-ratkaisuun liittyneen tiedon jakaminen kiinnostuneille. Turunen painotti, ettei TSL halunnut antaa puolueellista koulutusta, vaan tilaisuuksiin hankittiin myös EU-kriittisiä luennoitsijoita. ”Asiantuntijatkaan eivät pysty varmuudella kartoittamaan kaikkia EMUn seurannaisvaikutuksia eri toteutusmalleissa.”² Valtiovarainministeriössä työskennellyt vanhempi finanssisihteeri Markus Sovala kirjoitti samaan viitaten Stadin Ruusussa: ”Puuhattuani ammatikseni EMU:n kanssa 2 vuotta en vieläkään tiedä onko EMU oikeistolainen vai vasemmistolainen projekti.” EMUlle voitiin antaa lisäksi muitakin tulkintoja.³ Suomalaisille laadittiin myös keskustelua viritäneitä pamfletteja. Lehtikirjoituksiakin riitti. Yleisesti alkoi tuntua, että kylmän sodan aika ja maailman jyrkkä kahtiajako alkoi jäädä taakse.⁴

Eurooppaa koskeneeseen talouskeskusteluun liittyi voimakkaasti myös talouden vääjäämätön ja edelleen jatkunut kansainvälistyminen, globalisaatio, maapalloistuminen. Sivistysliitto oli mukana julkaisemassa aihepiireistä kahtakin vankkaa artikkelikokoelmaa keskustelujen ja pohdinnan perustaksi: *Takaisin täystyöllisyyteen* (1998) ja *Maapallon mitalla* (1999).⁵ Keväällä 1998 eduskunnan enemmistön ratkaisulla Suomi päätti kymmenen muun unionin jäsenmaan kanssa ottaa seuraavan vuoden alussa käyttöön yhteisen valuutan. Eurosta tuli yksi maailman tärkeimmistä valuutoista.⁶

TSL osallistui tarmolla näihin henkisiin pohdintatalkoisiin. Liiton kansainvälistymisen tiimi järjesti esimerkiksi 1999 seitsemän ”EU ja palkansaaja” -kurssia sekä viisi ”Talouspolitiikan ydinasiat” -kurssia. Osallistujia oli runsaat 350. Lisäksi maan eri puolilla järjestettiin viidellätoista paikkakunnalla kaikkiaan 35luentotilaisuutta. Osallistujien yhteismääräksi arvioitiin 860 henkilöä. Vaikutukset näistä seminaareista

---

1 Satuli 2019, s. 100.

2 Jaakko Asikainen: Aikuiskoulutus on osa tasa-arvoa. Demari 28.8.1997, myös lainaus (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa)

3 Markus Sovala: Kenen projekti EMU oikein on? Stadin Ruusu 3/1997, myös lainaus; erilaisista linjauksista ks. myös Puoskari, s. 155–160.

4 Ks. esim. Tuomioja 1998; kirjojen julkaisija oli Eurooppa-toimikunta.

5 *Takaisin täystyöllisyyteen* 1998 (199 sivua); *Maapallon mitalla* 1998 (140 sivua); ks. myös Eeva-Kaisa Ahtiainen: Globalisaatio uhkaa ay-liikkeen edunvalvontaa. Demari 25.1.1999 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

6 Meinander 2006, s. 282; *Suomen poliittinen historia 1809–1999* 2000, s. 348–349; Satuli 2019, s. 21.

välittyivät kurssilaisten kautta tutkimattoman laajalle. Tähänkin tiedotuskampanjaan TSL sai muiden sivistysjärjestöjen tavoin valtion myöntämää EU-tiedotustukea.¹

Mainittakoon, että kevään 1999 eduskuntavaalien jälkeen jatkoi Paavo Lipposen toinen hallitus. Vuoden lopulla valtioneuvosto hyväksyi opetusministeriön laatiman kehityssuunnitelman ”Koulutus ja tutkimus vuosille 2000–2004”, jossa vapaan sivistystyön merkitys korostui aiempia vuosia enemmän.² Toiveista huolimatta Lipposen kumpikaan hallitus ei talouspaineiden keskellä pystynyt kuitenkaan kokonaisuudessaan ”palauttamaan järjestöllisen sivistystyön valtionapukohtelua entiselle tasolle”, arvioi Jussi Pikkusaari.³

EDELLEEN KERHOJA, KURSSEJA, LUENTOJA

TSL:ssä tarvittiin ja käytettiin kyllä tuttua perinteistäkin osaamista kaiken nopean muutoksen keskellä. Vanhan ja vankan leipäpuun eli opintokerhojen lukumäärän kehitys oli pitkään nousujohteista: vuonna 1966 kasvu toden teolla käynnistyi (1 192 valtionapukerhoa). Pikkusaaren kokoamien tilastojen mukaan kolme vuotta myöhemmin ylittyi kahden tuhannen raja. Vuonna 1972 ylittyi valtionapukerhoissa kolme tuhatta ja seuraavana rikkoutui neljän tuhannen raja (4 113). Kaksi vuotta eteenpäin ylittyi kuuden tuhannen rajaviiva, ja 1978 meni seuraavan tuhannen raja yli (7 226 kerhoa). Valtionapukerhojen huippumäärä (8 358) saavutettiin 1984. Siitä alkoi hiljainen alamäki. Jo vuosikymmenen lopulla määrä alitti viiden tuhannen määrän. Vuonna 1993 määrä kipusi kuitenkin vielä hetkeksi korkeammalle (5 169), mutta aleni vuoteen 1999 mennessä alle kolmen tuhannen (2 826). Määrää ei voi pitää ihan vähäisenä, etenkin kun lähes jokaisessa kerhossa oli lähemmäs kymmenen osallistujaa.

Sosiaalialan järjestöjen opintokerhotoiminta oli hyvin voimakasta, mutta siinäkin tapahtui hieman vaimentumista 1990-luvun kuluessa. Esimerkiksi 1999 näitä kerhoja oli lähes 1 500 ja pelkästään EKL:n osuus oli 1 430. Muiden järjestöjen ryhmän yhteinen kerhomäärä oli tuolloin 623. Vaikka ammattiosastojen kerhotoiminta väheni yhdeksänkymmenluvulla, yhteismäärä vuosisadan viimeisenä vuonna oli edelleen runsas, 356 kerhoa. Itsenäisiä opintokerhoja oli 132, kulttuurijärjestöillä oli 81 kerhoa ja opintojärjestöiden parissa niitä oli 69. Sos.dem. liikkeen parissa oli kaikkiaan 70 valtionapuopintokerhoa. Viimeinen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton alainen opintokerho merkittiin TSL:n tilastoihin vuonna 1993.⁴

1 TSL vuonna 1999, s. 10.

2 TSL vuonna 1999, s. 4.

3 Pikkusaari 2014, s. 249, myös lainaus; Lipposen II hallituksen taipaleesta ks. Puoskari 2002, s. 151–182.

4 Pikkusaari 2014, s. 273–275; TSL vuonna 1999 (s. 3, tilastoliite).

TSL järjesti vuodesta 1976 alkaen niin sanottuja kiintiökurseja lähinnä liiton jäsen-, piiri- ja opintojärjestöjensä kanssa, joille se käytännössä vain välitti valtionavun. Nämä kurssit tavoittivat jatkuvasti kymmeniätuhansia henkilöitä yleissivistävien aiheiden pariin. Kurssien määrä aleni jonkin verran 1980-luvun alkuvuosista esimerkiksi vuoteen 1989 (2 865) ja vielä siitäkkin jonkin verran seuraavan kymmenen vuoden kuluessa (2 154). Osallistujia oli mainittuina kahtena vuonna 68 364 ja 51 052 henkilöä. Muut, lähinnä ammatilliseen aikuiskoulutukseen paneutuneet kurssit eivät saaneet valtionapua, ne liiton piti rahoittaa itse ja niiden osalta kilpailtiin vapaan sivistystyön markkinoilla muiden kanssa. Esimerkkivuonna 1999 osallistujia oli kaikkiaan 10 703 henkilöä (kurseja 686).

Kiintiökurssien tuntimäärät vaihtelivat 13–15 tunnin välillä, mutta muiden kurssien pituudet vaihtelivat enemmän, 30–60 tunnin välillä. Vastaavasti vaihtelivat osallistujamäärät: kiintiökurseilla keskimäärin 22–27 henkilöä ja muilla 1–17 henkilöä.

Perinteinen luentotoiminta tavoitti vielä 1990-luvun alussa huomattavia kuulijamääriä, esimerkiksi 1990 yhteensä 15 156 henkilöä (tilaisuuksia 593). Uusi opintokeskuslaki ei jättänyt enää tälle toiminnalle tilaa, ja 1994 kuulijoita oli vain 3901 (luentotilaisuuksia 117). Liiton organisaation puitteissa muun muassa opintokerhotoiminta, oppimateriaalit ja tiedotustoiminta kuuluivat yhteisötiimin vastuulle, kun taas taloushallinnon ja tukihallinnon tiimit huolehtivat muun muassa opintokerhojen, kurssien ja luentojen kaikista tarpeellisista maksatuksista.¹

MAAPALLON LAAJUDELTA

Sähköisen tiedonvälityksen parantuessa ja nopeutuessa maapallo tuntui pienenevän ja etäisyydet supistuvan. Kansainvälisyydestä tuli melkein pä käsin kosketeltavaa. Kaukaisetkin hyvät tai pahat uutiset tavoittivat suomalaiset ennen näkemättömän nopeasti. Pahaa tapahtui aivan lähelläkin. Eurooppalaiset kokivat 1990-luvun loppuvuosina hädäkähdyttävän väkivaltaisen muistutuksen menneistä, ehkä sittenkin vielä lähellä olleista sotaisista ajoista.

Neuvostojärjestelmän romahduksen ja Jugoslavian liittovaltion hajoamisen seurauksena Balkanin alueesta muodostui räjähdysaltis ruutitynnyri. Siellä käytiin vuosikymmenen ajan kiivaita taisteluja rajoista ja vallasta, äärimmäisiäkään keinoja kaihtamatta.

Kansainvälisyys oli jo vanhan yhtenäisen työväenliikkeen aikana yhtenä keskeisenä tukijalkana yhteiskunnallisessa uudistustyössä ja oikeudenmukaisuuden tavoittelussa.

---

¹ Pikkusaari 2014, s. 276–277; *TSL vuonna 1999*, s. 3, 15–16, tilastoliite.

Miten huima kehityksen kaari tapahtuikaan esimerkiksi Sivistysliiton kansainvälisten suhteiden rakentumisessa vuosikymmenien kuluessa!

Kaksikymmenluvun alussa sihteeri Hj. Eklund matkasi kapsäkkinsä kanssa yksin höyrylaivalla pariiksi viikoksi Tukholmaan tutustumaan ABF:n toimintaan ja hakemaan lisäoppia. Sitten 1930-luvulla käynnisteltiin varovaisesti yhteispohjoismaista sivistysjärjestöjen yhteistyötä. Hieman raotettiin ovea Eurooppaan. Seuraavaksi laajenivat yhteydet 1940-luvun lopulta alkaen huomattavasti, kun lentoliikennekin uudelleen vilkastui sodan vuosien jälkeen ja sivistysinternationaali IFWEA perustettiin. Yhdeksänkymmenluvun loppupuolella sivistysjärjestöjen keskinäiset suhteet muodostuivat tietokoneiden ja sähköisen yhteydenpidon avulla käytännön toiminnassa maailmanlaajuisiksi ja samalla tarvittaessa aivan reaaliaikaisiksi.

Kun 1990-luvun alkupuolella Sivistysliitossa paneuduttiin aluksi ymmärrettävästi runsaasti eurooppalaisiin aiheisiin, näkökulmat laajenivat muutamassa vuodessa vielä laajemmalle. Läheisiä pohjoismaitakaan ei toki unohdettu: esimerkiksi vuonna 1999 Pohjolan TSL-koulu järjestettiin elokuussa Norjassa. Suomesta oli viisi osallistujaa. Yhteispohjoismaisen Geneve-koulun opintoviikoille Sveitsissä touko-kesäkuussa osallistui viisi suomalaista. Euro-TSL:n (Euro-WEA) vuosikokoukseen osallistuivat Ruotsin Luulajassa Jorma Turunen ja Merja Leskinen-Aholainen.

Viron AHL järjesti yhdessä TSL:n kanssa EU-seminaarin Tartossa marraskuussa 1999; suomalaisena asiantuntijana ja alustajana oli europarlamentaarikko Pertti Paasio. Samaten AHL:n kanssa järjestettiin Elvassa marraskuussa osuustoimintaa käsitellyt seminaari. Liiton edustajina olivat Antti Lehkonen ja Merja Leskinen-Aholainen. Jälkimmäinen osallistui lisäksi Baltian ja pohjoismaiden vapaan sivistystyön järjestöjen yhteiseen verkostotapaamiseen Ruotsin Göteborgissa ja Liettuan Vilnassa. Tapaamisten tuloksena käynnistyi suomalaisten, latvialaisten ja ruotsalaisten vapaan sivistystyön järjestöjen yhteinen koulutushanke. Tähän kaksivuotiseen hankkeeseen osallistui myös TSL. Hanke sai taloudellista tukea Pohjoismaiselta ministerineuvostolta.

Itämeri-yhteistyö käynnistyi vuonna 1997. TSL:n ohella siihen osallistuivat Ruotsin ABF, Viron AHL, IIZ DVV Saksasta, TWP Puolasta, RuAF Latviasta, LLES Liettuasta, BDRSF Valko-Venäjältä ja OCO Karjalan tasavallasta Venäjältä. Vuonna 1999 järjestettiin verkkotapaamisia Ruotsin Axevallan kansanopistossa Ruotsissa sekä Szczecinissä Puolassa. Tapaamisissa valmisteltiin keväälle 2000 suunniteltua kevät-koulua (Spring School). Ruotsalainen Olof Palme -keskus tuki tapaamisia ja valmisteluja taloudellisesti.

Vaikka liitolla ei enää ollut omaa kehitysyhteistyötä, järjestettiin yhteistyössä Kansainvälisen solidaarisuussäätiön kanssa Työväen Akatemiassa 1999 kaksi yhteistyöseminaria. Osallistujia oli 60. Lisäksi kehitysyhteistyön kysymyksistä järjestettiin kuusi yleisölle avointa luentoa kuudella paikkakunnalla. Osallistujia oli yhteensä 75.

TSL sai ulkoministeriön kehitysyhteistyöosastolta kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyötiedottamiseen tarkoitettua taloudellista tukea.¹

Seuranneina vuosina TSL jatkoi EU-koulutusta uusin aihein. Kansainvälisiä yhteistyön näkökulmia riitti, Pohjolasta ja IFWEA:sta alkaen. Kumppaneita ja projekteja vaihtui. Esimerkiksi 2004 oli yhteistyötä Liettuan työväen sivistysjärjestön (LLES) sekä Karjalan vapaan sivistysjärjestön kanssa. Samana vuonna toteutui myös Globaalia verkostoa (Global Network/Red Global) tukenut kansalaisjärjestöjen ja ammattiliittojen aktiiveille suunnattu etäopiskeluhanke kahdeksassa latinalaisen Amerikan maassa. Pilotihanketta koordinoi Plades-järjestö Perussa. TSL tuki lisäksi suomalaisnuorten kansainvälisyyskoulutusta. Erilaista yhteistyötä oli seuranneinakin vuosina moneen suuntaan: Filippiineille, Baltian maihin, Englantiin, Etelä-Koreaan ja Keniaan sekä vakiintuneemmin myös eurooppalaisen Solidar-verkoston parissa.²

KAHDEKSAN VUOSIKYMMENTÄ

Sivistysliitto oli 80-vuotias vuonna 1999. Tasavuotias ei juhlistettu monien taloudellisesti vaikeiden vuosien jälkeen aivan niin näyttävästi kuin joitakin aiempia, mutta vuotta ja vuosipäivää huomioimatta ei sentään menty. Liiton koulutustoiminnan pitkästä linjasta ja opintokerhojen merkityksestä kertoivat osaltaan koulutusaineistoja esitelleet julkaisut *Koulutus – Kirjat, Utbildning – Böcker* 1999 sekä *OpintoViesti* 1999.³

Liittokokouksessa perjantaina 21. toukokuuta 1999 HTY:n talolla eli Kokous- ja kongressikeskus Paasitornissa, kuten pöytäkirjaan nyt kirjattiin,⁴ oli paikalla kutsuvieraat, seuraajat, henkilökunta ja hallinto mukaan luettuina runsaat 200 henkilöä. Heistä 70 oli äänioikeutettuja kokousedustajia 42 jäsenjärjestöstä. Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari oli lupautunut puhumaan kokouksessa, mutta Balkanin rauhanneuvottelujen ratkaisevimaksi muodostunut tiivis vaihe esti hänen osallistumisensa.⁵

Esityslistan asiat käsiteltiin myönteisen yksimielisyyden vallitessa, joidenkin evästävien puheenvuorojen säestämänä. Ulla Juurola valittiin uudelleen puheenjohtajaksi. Kiitospuheessaan hän totesi, että ”elämä on oppimista, ja niin kauan kuin oppii, elämä tuntuu elämisen arvoiselta”. Hänen mukaansa liitolla oli haasteita edessä, mutta oli myös mahdollisuuksia. ”Täytyy saada itsestämme irti kaikki voimavarat sivistyksen

¹ TSL vuonna 1999, s. 10–11.

² TSL vuonna 2004, s. 5–6; TSL vuonna 2009, s. 5–6.

³ Pikkusaari 2014, s. 288.

⁴ Paasitorni-sanaa ryhdyttiin käyttämään työväentalon markkinoinnissa jo 1987, mutta kymmenkunta vuotta myöhemmin vahvistui ajatus kongressikeskuksesta, ks. Siltala 2019, s. 114–118, 194–201.

⁵ Ks. presidentti Ahtisaaren osuudesta väkivaltaisuuksien päättymiseen Merikallio ja Ruokanen 2011 esim. s. 412–446, Nobelin rauhanpalkinnosta 2008, s. 13–14.

hyväksi.” Varapuheenjohtajista Erkki Tapola (KTV) jatkoi, ja toiseksi valittiin Markku Liljeström (SAK). Kokous hyväksyi taas strategiset tavoitteet seuraavalla kahdelle vuodelle.¹ Ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunnan puheenjohtajana jatkoi edelleen Risto Laakkonen. Varapuheenjohtajana oli Nancy Lökfors (varahenkilönä Henrik Lagerberg).²

Sivistysliiton syntymäpäivänä syyskuun ensimmäisenä 1999 järjestettiin HTY:n talon Paasisalissa vakiintuneen tavan mukaan juhlavastaanotto klo 15 alkaen. Sen yhteydessä luovutettiin Reino Helismaan nimeä kantava sanoittaja- ja viihdetaitelija-palkinto monipuoliselle Sauvo Puhtilalle. Hän oli jäänyt eläkkeelle Yleisradion viihdepäällikön tehtävistä. Sanoituksia oli kertynyt viisikymmenluvun alusta alkaen runsaat 2 000, käänösiskelmistä ja joululauluista operetteihin ja oopperoihin. Saukki ja Pikkuoravat jättivät pysyvän muistijäljen moniin ikäluokkiin 1960-luvun alun äänilevyillä; oravina lauloi trikkiäänityksessä Eino Virtanen.³

Juhlapäivän yhteydessä pääsihteerinä Jorma Turunen pohti sivistystyön merkitystä kirjoituksessaan Demari-lehdessä. Hän arvioi vuosisadan vaihteessa jälleen eletävän murrosaikaa, jolloin vapaan sivistystyön merkitys korostui. Hän viittasi moniin ajankohdan haasteisiin, jotka kohdistuivat jokaiseen yksilöön, koko yhteiskuntaan ja myös vapaaseen sivistystoimintaan. Hänen pohdintansa taustalla oli myös keskisen ja itäisen Euroopan tapahtumat niin sanotun reaaliosialismin romahtamisen jälkeen. Kansalaisyhteiskunnan rakentaminen oli siellä edelleen ”perustavan keskeinen asia”.

Turunen painotti: ”Aina kun näemme vapaata ja vapaaehtoista ihmisten yhteistyötä, näemme paitsi hyvää elämää myös taloudelle ja politiikalle välttämätöntä moraalisen perustan syntymistä.” TSL:n yksi haaste oli osaltaan edistää kansalaisyhteiskunnan säilymistä elävänä. ”Ilman toimivaa kansalaisyhteiskuntaa ei ole toimivaa demokratiaa.”⁴

Syyskuussa vietettiin Suomessa valtakunnallista Aikuisopiskelijan viikkoa. Sen yhteydessä palkittiin Sivistysliiton yhteisötiimin vastaava, koulutuspäällikkö Ulla Puro vuoden aikuiskoulutuksen kehittäjänä. Se oli merkittävä huomionosoitus niin hänelle kuin koko liitonkin toteuttamalle sivistystyölle.⁵

1 Liittokokouksen pöytäkirja 21.5.1999 on liiton toimintakertomuksen 1999 liitteenä, myös lainaukset.

2 *TSL vuonna 1999*, s. 19.

3 Pikkusaari 2014, s. 289; Sauvo Puhtilasta (1928–2014) ks. myös Wikipedia. – TSL:n syntymäpäivävastaanoton kutsukortissakin oli riimejä: Arvo Salon suomentama ja täydentämä Kerstin Hedinin runo ”Opintokerho” vuodelta 1938 (kutsukortti kirjoittajan kokoelmassa).

4 Lainaukset Pikkusaari 2014, s. 289–290.

5 *TSL vuonna 1999*, s. 4; Pikkusaari 2014, s. 288.

TSL:N JÄSENET VANHAN VUOSISADAN LOPULLA

Vuoden 1999 toimintakertomuksen mukaan liitossa oli kaikkiaan 42 jäsenjärjestöä. Vuosien varrella oli jälleen tapahtunut joitakin muutoksia. Muutamien nimikin oli saanut uuden kirjoitusmuodon.¹

Auto- ja Konekaupan Toimihenkilöliitto ATH
Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT
Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL
Ensi- ja Turvakotien Liitto
Finlands Svenska Socialdemokrater FSA
Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan Liitto HRHL
Ilmailualan Unioni IAU
Invalidiliitto
Kemianliitto
Kiinteistötyöntekijäin Liitto
Kotien Puolesta Keskusliitto
Koulutusalan Sosialidemokraattinen Yhdistys
Kunta-alan Ammattiliitto KTV
Kuuroiden Liitto
Liikealan Ammattiliitto
Lomakotien Liitto
Metallityöväen Liitto
Nuorten Kotkain Keskusliitto NKK
Nuorten Puolesta
Paperiliitto
Postiliitto
Puu- ja erityisalojen Liitto
Rautatieläisten Liitto
Sosialidemokraattiset Nuoret
Sosialidemokraattiset Opiskelijat SONK
Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK
Suomen Elämäntapaliitto
Suomen Merimies-Unioni
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP
Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL

---

¹ TSL vuonna 1999, liite.

Sähköalojen Ammattiliitto
Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto
Työväen Akatemian Kannatus Osakeyhtiö
Työväen Arkiston Säätiö
Työväen Musiikkiliitto
Työväen Näyttämöiden Liitto
Työväen Retkeilyliitto
Valtion ja erityispalvelujen ammattiliitto VAL
Vanhus- ja Lähimmäispalvelun liitto
Veturimiesten Liitto
Viestintäalan Ammattiliitto
Voionmaan Opiston Säätiö

22.

Uudelle vuosisadalle

KUN VUOSI 1999 vaihtui seuraavaksi, juhlistettiin tapahtumaa keskiyön hetkellä varmaankin kaikkialla poikkeuksellisen innostuneesti, toiveikkaana tulevasta. Raketit paukahtelivat ja loistivat talvista taivasta värittäen paljon runsaammin kuin tavanomaisessa vuodenvaihteessa. Kuohuviiniäkin saattoi kuluu enemmän. Tinoja valettiin ja ennusmerkkejä etsittiin. Tätä uutta vuosilukua 2000 oli odotettu pitkään.

Kotimainen vuosi alkoi korostuneesti presidentinvaalien merkeissä. Puolueiden puheenjohtajavetoiset eduskuntavaalikampanjat olivat olleet jo jonkin aikaa omiaan tekemään politiikasta tai ainakin vaaleista yhä enemmän henkilö- ja vähemmän aatekeskeisiä. Suorassa presidentinvaalissa henkilöön liittyvät ominaisuudet ja persoonallisuus korostuivat vielä voimakkaammin.

TSL:n toiminnassa mukana olleille valinta ja myös ahertaminen vaalien talkootyössä oli tälläkin kertaa itsestään selvää. Ensimmäinen äänestyskierron tammikuussa ei vielä tuonut ratkaisua seitsemän ehdokkaan kesken. Helmikuun alussa tarvittiin toinen kierros Tarja Halosen ja keskustapuolueen Esko Ahon välillä.

Tarja Halonen aloitti tasavallan presidenttinä maaliskuun alussa, ensimmäisenä naisena ja samalla ensimmäisenä syntyperäisenä helsinkiläisenä tässä korkeassa tehtävässä. ”Historian lehti kääntyi loppujen lopuksi varsin selvästi”, on esimerkiksi Hannu Lehtilä luonnehtinut tulosta. Innostuneen ja monivaiheisen, maanlaajuisen kampanjan jälkeen Tarja Halonen voitti Esko Ahon kokoamalla 51,6 prosentin ääniosuuden.¹

MITEN ESTETÄÄN ”KEHITYS KOHTI LUOKKAYHTEISKUNTAA”?

Vuonna 2001 Työväen Sivistysliitto vaihtoi kotiosoitetta. Tutuksi tullut työväentalo eli Kokous- ja kongressikeskus Paasitorni jäi taakse, mutta Siltasaari säilyi kotipaikkana

¹ Ks. esim. Kiljunen 2000, eri kohdin; Jääskeläinen ja Pekkola 2000, eri kohdin; Lehtilä 2005, s. 72–91, lainaus, s. 84; Lehtilä 2012, s. 85–93; Meinander 2006, s. 284.

ja Hagiksen eläväinen torikin oli ihan lähellä. Paasivuorenkadun Byggalle mentiin edelleenkin isompiin kokouksiin ja juhliin. Liiton toimisto muutti naapurikortteliin, muutamia satoja metrejä etelämmäs Pitkäsillan tuntumaan, Siltasaarenkadun numeroon 4. Kiinteistössä oli katutasossa osuusliike Elannon tavaratalon myymälätiloja ja kerroksissa muutamien ammattiliittojen toimistoja. Suuren järjestön muutto aiheutti ymmärrettävästi omat häiriönsä jokapäiväiseen toimintaan, mutta kaikesta selviydyttiin, ja pian työ jatkui uusissa tiloissa.¹

Liittokokouksessa 8. kesäkuuta 2001 tapahtui puheenjohtajavaihdos. Ulla Juurola luopui tehtävästä, ja seuraajaksi valittiin tamperelainen kansanedustaja, hallintotieteen maisteri Pia Viitanen, joka oli myös sivistysvaliokunnan jäsen. Hänkin oli aloittanut eduskunnassa vuoden 1995 vaaleissa. Viitanen oli kotikaupunkinsa valtuuston jäsen ja oli ollut 1990-luvulla muun muassa kulttuuri- ja vapaa-aikalautakunnan jäsenenä. SDP:n puoluevaltuuston jäsen hän oli ollut vuosina 1994–1996 ja vuodesta 1999 hän toimi puolueen ympäristöpoliittisen työryhmän puheenjohtajana.²

Uutispäivä Demarin haastattelussa Pia Viitanen kertoi saaneensa kosketuksen TSL:n toimintaan heti puolueeseen liittyttyään, kuten varmaan niin moni muukin. Kurssit ”ruohonjuuritasolla” antoivat tuntumaa järjestöön, ja kun sitten kyseltiin puheenjohtajaksi, ei ollut perusteluja kieltäytymiselle. Ensimmäisessä puheenjohtaja-haastattelussaan Pia Viitanen ei luonnollisestikaan visioinut liiton tulevaa toimintaa. Hän kuitenkin painotti: ”Omalta osaltaan TSL turvaa sen, että kaikilla on mahdollisuus päästä kiinni tietoon. Niin käytännölliseen kuin yleissivistäväänkin. Viimeksi mainitusta eivät ainakaan markkinat huolehdi.” Liitto teki paljon arvokkaampaa työtä kuin moni uskoikaan. Puheenjohtajan esimerkkinä oli tietoyhteiskunta: koulutusta tarvittiin, etteivät kansalaiset jakautuisi A- ja B-luokan ryhmiin. Ymmärrettävää oli, että uuden puheenjohtajan toiveet suuntautuivat heti myös valtiovaltaan: taloudellista tukea tarvittaisiin sivistystyöhön enemmän.³

Kesäkuun 2001 liittokokouksessa piti esitelmän Kouluhallituksen aiempi pääjohtaja Erkki Aho. Hänellä oli hyvin vakava teema, aihepiiri, jota puheenjohtajakin sivusi. Kun talouden iso ratas pyörähti 1990-luvulla huonoon suuntaan, koulutukseen kohdistui ristiriitaisia paineita. Toisaalla leikattiin löysät pois, mutta toisaalla vaadittiin että ”ehtyneillä voimavaroilla piti auttaa talous kuntoon”. Aikuiskoulutuksessa painospiste siirtyikin yhä selkeämmin ammatillisen aikuiskoulutuksen suuntaan. ”Perinteinen vapaa sivistystyö ajautui lähes kriisiin.” Ahon mukaan: ”Aikuiskoulutus muuttui yhä selvemmin työvoimapolitiikan instrumentiksi.” Siitä oli kuitenkin seurauksensa.

¹ Suoraviivaisen elee-ton liikerakennus oli valmistunut 1980, suunnittelijana arkkitehtitoimisto Kalevi Ruokosuo, ks. Nenonen ja Toppari 1983, s. 7.

² Pia Viitasta (s. 1967) ks. *Suomen kansanedustajat II 2000*, s. 1 132.

³ Heikki Näreikkö: Vapaan sivistystyön arvoa ei aina ymmärretä. Uutispäivä Demari 8.6.2001, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Eniten koulutuksesta kykenivät yleensä hyötymään ne, joilla jo oli paras koulutuksen taso. Pitkäaikaistyöttömillä saattoi puolestaan loppua usko koulutuksen mahdollisuuksiin tukea heidän pääsyään takaisin työmarkkinoille.

Ilmassa oli laman jäljiltä edelleen kahtiajakoon viitanneita ennusmerkkejä, ja Erkki Aho kysyikin: ”Onko koulutuksen avulla mahdollista jarruttaa tai jopa estää kehitys kohti luokkayhteiskuntaa?” Aho viittasi Euroopan unionin komission julkaisemaan keskustelukirjaan, joka koski elinikäistä oppimista. Siinä laajennettiin tavanomaista oppimiskäsitystä. Oppilaitoksissa tapahtuvan virallisen oppimisen ohella yhä tärkeämmiksi olivat nousemassa ”epävirallinen, esim. työelämässä ja järjestöissä tapahtuva oppiminen” sekä myös arkinen elämäkokemus. Aho arvioi, että tätä kautta saataisiin madallettua oppimisen kynnystä. Vähemmälle koulutukselle jäänyttä ei saanut jättää yksin.

Uudet oppimisen muodot ja niiden niveltäminen kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen olivat Ahon mukaan todellinen haaste Sivistysliitolle ja sen yhteistyökumppaneille, erityisesti ammattiyhdistysliikkeelle. Sillä oli vahva tasa-arvoon rakentunut sivistysideologia ja myös luonteva yhteys ihmisten arkitodellisuuteen. Sillä oli lisäksi vastuu jäsenistään, myös syrjäytymisen vaarassa olevista. Aho muistutti vielä ay-liikkeen hyvistä mahdollisuuksista tuoda vapaan sivistystyön tarpeet valtionbudjetin laittajien tietoon.

Erkki Aho painotti ja kannusti esitelmässään, että kamppailu luokkayhteiskunnan syntymistä vastaan sopi hyvin ”poliittisen, ammatillisen ja sivistyksellisen työväenliikkeen yhteiseksi tehtäväksi”. Hän korosti, että tällaisilla merkittävillä yhteiskunnallisilla vaikuttajilla tuli olla muutakin tavoitetta kuin ”taloudellisen kilpailukyvyyn turvaaminen”.¹

UUDET POLITIIKKAOHJELMAT

Sivistysliiton seuraava liittokokous pidettiin 6. kesäkuuta 2003 eduskuntavaalien jälkeen monella tavalla kiinnostavissa, ehkä myös jännittyneissä tunnelmissa. Kahden vaalivoittajan, keskustapuolueen ja sosialidemokraattien johdon välit olivat kiristyneet kampanjan kuluessa. Huhtikuussa ensin mainitun puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäki muodosti uuden hallituksen, johon tulivat myös sosialidemokraatit ja ruotsalainen kansanpuolue.

Ennen maaliskuun 2003 eduskuntavaaleja oli käyty vakavaa keskustelua tulevan hallitusratkaisun edessä olleista näköaloista. Tähän tuli yhtenä avuksi TSL, joka julkaisi

---

¹ Erkki Aho: Kohti oppimisyhteiskuntaa ja -taloutta. Uutispäivä Demari 11.6.2001, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

ennen vaaleja talouspolitiikasta puheenvuorokirjan *Suomi, EU ja maailma*. Puheenvuorojen kirjoittajiksi kutsuttiin runsaat parikymmentä asiantuntijaa suomalaisen yhteiskunnan laidalta toiselle. Kirja oli tavallaan jatkoa neljän vuoden takaiselle, myös TSL:n julkaisemalle teokselle *Takaisin täystyöllisyyteen*, joka kuitenkin koottiin tiiviimmäksi seminaarityöskentelyn avulla. Nyt pyrittiin käsitysten kirjolla hahmottamaan vaihtoehtoja ja tarjoamaan hallitusneuvottelijoille näkökohtia punnittavaksi.¹

Jätteenmäen hallitus jatkoi huhtikuussa 2003 keskushallinnon uudistamista ja otti lisäksi käyttöön uuden ohjelmajohtamisen toimintamallin, politiikkaohjelman. Tämä kansallisena demokratiahankkeena mainittu kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma sivusi läheisesti kaikkia sivistysjärjestöjä. Tavoitteena oli yleisesti ilmaisten edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja lisätä edustuksellisen demokratian toimivuutta. Tällaiset tavoitteet istuivat luontevasti TSL:n toimintakokonaisuuden pirtaan ja myös pitkiin perinteisiin. Näkökulmaan tuli hiven eroa: toimintaympäristö oli nyt politiikkaohjelman osalta järjestöllisen sijasta tavallaan melkeinpä valtiollinen. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman ensimmäisenä ohjelmajohtajana oli Kuntaliiton kehityspäällikkö Kaija Majoinen ja seuraavana MSL:n aiempi toiminnanjohtaja Seppo Niemelä.² Käytännössä TSL tuli osallistumaan myös tietoyhteiskuntaohjelmaan.³

”PERUSJENGIN TÄYSI KANSALAISSUUS...”

Puheenjohtaja Pia Viitanen palasi liittokokouksen avauspuheessaan kesäkuun alussa 2003 kahden vuoden takaisiin teemoihin, muun muassa atk-osaamisen merkitykseen. ”Globaalissa maailmassa ja tietoyhteiskunnassa osaamisen puute voi olla tulevaisuudessa isoin ihmisiä syrjäyttävä ja yhteiskuntaa jakava tekijä.” Osaamista tuli siten jakaa tasapuolisesti ja siinä oli olennaista tasa-arvoinen koulutusjärjestelmä peruskoulusta aikuiskoulutukseen saakka. Perimmältään kysymys oli Viitanen mukaan demokratiasta. Hän viittasi selvästi ajankohtaiseen politiikkaohjelmaan.

”Niinpä tänä päivänä koulutuksellista tasa-arvoa edistämällä, tietoyhteiskunnan taitoja parantamalla, osallisuuden lisäämisellä ja elämässä selviytymisen opeilla edistämme perusjengin täyttä kansalaisuutta”, Pia Viitanen painotti. Perusjengillä viitattiin tässä ilmeisesti laajassa mielessä palkansaajiin. Sivistysliittoa tarvittiin demokratian vahvistamiseen, sivistyksellisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon sekä suvaitsevaisuuden ja kulttuurin edistämiseen. TSL toimi Viitanen mukaan ”väylänä, jonka kautta ihmiset

¹ *Suomi, EU ja maailma* 2003, 206 sivua.

² Hallitusohjelma valtioneuvoston kotisivulla www.vn.fi; ks. tiivistelmä hallituksen politiikkaohjelmasta esim. Wikipedia; ks. myös kriittinen arvio Kettunen 2006, s. 13–16, 43–47.

³ *TSL vuonna 2004*, s. 3.

löytävät tien yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja osallistumiseen”. Tämän väylän avulla voitiin vahvistaa tietoyhteiskuntataitoja, edistää monikulttuurisuutta ja myös vastata työelämän muuttuviin tarpeisiin.

Tavoitteena oli – politiikkaohjelmiin osallistumisen ohella – keskittyä entistäkin selkeämmin TSL:n ydintehtäviin ja vastata jäsenjärjestöjen koulutustarpeisiin. Perinteinen kulttuuritoiminta jäi puheenjohtajalta yhden lyhyen maininnan varaan. Pia Viitanen valittiin kokouksessa uudelleen puheenjohtajan tehtävään kaksivuotiskaudeksi. Varapuheenjohtajina jatkoivat Markku Liljeström (SAK) ja Erkki Tapola (KTV).

Liittokokous otti ymmärrettävästi hyvin myönteisen kannan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan, jonka hallitus oli nostanut aloittaessaan esiin. TSL korosti, että ohjelman tuli käynnistää kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen suomalaisen demokratian perustana. ”Vapaan sivistystyön järjestöjen ja oppilaitosten on oltava keskeisenä voimavarana ohjelman toteuttamisessa.” Maan suurin sivistysjärjestö ilmoitti olevansa valmis osallistumaan aktiivisesti ohjelman vaiheisiin.

Liitto tuki myös niitä tehtäviä, joita parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmä oli asettanut vapaalle sivistystyölle sivistyksellisen tasa-arvon, aktiivisen kansalaisuuden, tietoyhteiskuntavalmiuksien sekä maahanmuuttajien kieli-, yhteiskunta- ja kansalaiskoulutuksen näkökulmasta. Liitto piti tärkeänä, että näiden tehtävien ympärille rakentuvien vapaan sivistystyön suuntaviivojen avulla kyettäisiin lisäämään tasaverlaisia mahdollisuuksia hakeutua koulutukseen. TSL muistutti kannanotossaan, että sivistystyötä oli nyt suunnattava myös sellaisille väestöryhmille, joita aikuiskoulutus ei tavoittanut.

Ymmärrettävää oli, että kannanotoissaan liitto myös edellytti valtiovallalta vapaan sivistystyön taloudellisten resurssien parantamista, mikäli haluttiin saavuttaa kaikkea tavoitteeksi asetettua. Liitto oli lisäksi tyytymätön opintokeskusten valtionavun jakotapaan, joka perustui pääosin jäsen- ja yhteistyöjärjestöjen toteuttamien opetustuntien määrään. Liitto piti välttämättömänä tähän liittyen myös harkinnanvaraisen projekti-rahoituksen osuuden lisäämistä.¹

Runas viikko TSL:n liittokokouksen jälkeen kesäkuun puolimaissa kotimaan politiikassa rysähti toden teolla. Lyhyesti voi todeta, että Anneli Jäätteenmäki joutui eroamaan, kun paljastui hänen saaneen ja hyödyntäneen presidentin kanslian työntekijän vuotamia luottamuksellisia ja salaisiksi luokiteltuja tietoja tammikuusta 2003 alkaen.² Pääministeriksi vaihtui keskustan Matti Vanhanen, siihenastinen puolustusministeri.³ Hänen johdollaan hallitus jatkoi muun muassa politiikkaohjelmien toteuttamista.

1 Uutispäivä Demari 9.6.2003, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmissa).

2 Ks. presidentin järkytystä Lehtilä 2005, s. 120–124.

3 Mainittakoon, että Matti Vanhanen (s. 1955) toimi Maaseudun Sivistysliiton puheenjohtajana 1998–2003 (ks. Henttinen 2002, s. 295, Maamerkki 1/2008 verkkoversio).

POLITIikkaOHJELMIA, KURSSEJA, KOULUTUSTA

Sivistysliitto tarttui mielihyvin sille tarjottuun mahdollisuuteen olla mukana edistämässä liitolle tärkeitä yleisiä yhteiskunnallisia ja sivistyksellisiä tavoitteita, nyt valtiovallan erityisessä suurhankkeessa, yhdessä muiden sivistysjärjestöjen kanssa. Huomattakoon samalla, että hyvien pyrkimysten politiikkaohjelmissa lähdettiin ajankohdan tilanteesta. Menneitä erimielisyyksiä, ristiriitoja tai kamppailuja ei nyt muisteltu, eikä Sivistysliittokaan niitä nostanut esiin.

Käytännössä osallistuminen tarkoitti kaikkienensa monenlaisia asioita ja ainakin muutamille paljon lisää istumista erilaisissa kokouksissa ja neuvonpidoissa. Vuonna 2004 pääsihteeri Jorma Turusta pyydettiin laatimaan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalle selvitys yhteiskunnallisen ja poliittisen kasvatuksen tilasta eri maissa. Pääsihteeri kutsuttiin lisäksi jäseneksi politiikkaohjelman alaiseen Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikuntaan. Vuoden 2004 toimintakertomukseen kirjattiin vielä hieman pyöreästi, että vuoden kuluessa liitto toteutti ”politiikkaohjelman suosittamia kansalaisopintoja” Keski-Suomessa ja myös Etelä-Savossa.

Liitto osallistui toiseenkin ohjelmakokonaisuuteen, tietoyhteiskunta-politiikkaohjelmaan. Sen parissa liitolla oli edustus kahdessakin paikassa: ohjelman alaisessa Tietoyhteiskuntaneuvostossa ja opetusministeriön alaisessa Tietoyhteiskuntatoimikunnassa, siinä vapaan sivistystyön edustajana.¹

Uudessa tilanteessa TSL:n ei tarvinnut tehdä minkäänlaista käännöstä johonkin aivan uuteen suuntaan. Suuret ratkaisut sekä aikaan mukautumisen sana- ja linjavalinnat oli tehty yhdeksänkymmenluvun kuluessa, eivätkä nekään muutokset merkinneet jyrkkää poikittaista käännöstä pitkällä sivistystyön linjalla. Itse asiassa liitto ja julkinen valta kulkivat nyt pitkälti yhtä jalkaa kansalaisyhteiskunnan yleisissä vahvistamispyrkimyksissä. Vuoden 2004 koulutusesitteen saatesanoissa pääsihteeri Jorma Turunen painottikin, että esite tarjosi ”runsaasti mahdollisuuksia vahvistaa kansalais- ja tietoyhteiskuntaa TSL:n tavoitteiden mukaisesti”.²

Uudesta valtiollisen tason yhteydestä riippumatta liiton toiminta jatkui pääosin entisin muodoin, tavoittein ja kohde- tai asiakasryhmin, kuten vuoden 2004 esimerkit kertovat. Liiton omassa koulutustoiminnassa päivämääräkursseiksi ryhdyttiin kutsumaan liiton koulutusesitteessä mainittuja kursseja, joissa kouluttajana oli liiton omaa henkilökuntaa. Ne olivat tavallisimmin viikonloppukursseja, yhden päivän mittaisia tai iltakursseja. Tällaisia oli 160 ja niistä kertyi lähes 4100 opetustuntia.

Jäsenjärjestöt ja muutkin järjestöt tilasivat liitolta kursseja. Niitä räätälöitiin tilaajan tarpeiden mukaisesti. Tilauskursseja järjestettiin 113, ja niille tuli yhteensä 2324

¹ TSL vuonna 2004, s. 3.

² Jorma Turunen: Saatteeksi, koulutusesitteessä *Kurssit ja kirjat. Utbildning och böcker* 2004. TSL, lainaus, s. 2.

opetustuntia. TSL:n tiimit tarjosivat järjestöille myös erilaisia koulutuspalveluja. Esimerkiksi SAK:n kanssa ylläpidettiin verkko-ay-koulua, johon vuoden kuluessa osallistui seitsemän ryhmää. Liiton tietoverkot-tiimi tuotti jäsenjärjestöille erilaisia internet- ja atk-palveluja.

TSL oli omien kurssiensa järjestämisen ohella mukana tekemässä kurssityötä myös kansajärjestäjiensä, jäsenjärjestöjensä ja muiden yhteistyökumppaniensa kanssa. Liitto välitti niille vapaan sivistystyön lakiin perustuvan valtionavun. Tällaisia kursseja toteutettiin vuoden 2004 kuluessa 42 274 opetustunnin verran, mikä merkitsi tuntuvaa, 29 prosentin kasvua edelliseen vuoteen verrattuna. Noin 64 prosenttia kurssitunneista toteutui alueellisen ja paikallisen toiminnan kautta. Loput toteutettiin valtakunnallisten jäsenjärjestöjen toimesta.

TSL hyväksyttiin vuonna 2003 yhdeksi kaikkiaan 40 vapaasta sivistysjärjestöstä, jotka saivat luvan toteuttaa ammatillista lisäkoulutusta. Koulutus aloitettiin tietoverkot-tiimin järjestämällä atk-koulutuksella. Siinä oli keskeisenä atk-ajokorttitutkintoon liittyvä opiskelu. Vuonna 2004 yhteisöjen tiimikin aloitti ammatillisen lisäkoulutuksen ei-tutkintoon valmistavana koulutuksena. ”Jäsenenä toimivassa työyhteisössä” -koulutuksen laajuus oli 10 opintoviikkoa. Tiimi järjesti vuoden aikana kaksi kurssia, yhteensä 15 oppilastyövuoden verran. Tietoverkot-tiimillä oli puolestaan 77 lyhyempää ammatillisen lisäkoulutuksen kurssia. Opetustunteja oli yhteensä 5 474 ja oppilastyövuosia 43. Yhteismäärä 58 opiskelijatyövuotta ylitti opetusministeriön asettaman työvuositavoitteen.

Liitto toteutti myös työvoimapoliittista koulutusta sekä työvoimaviranomaisten tilaamana työnhakukoulutuksena että maahanmuuttajille tarkoitettuna kieli- ja työelämäkoulutuksena. Majakka-hankkeen osana järjestettiin maahanmuuttajille toiminnallisia suomen kielen kursseja.

Liiton Tietoverkot-tiimi tarjosi kiinnostuneille ay-koulutuksen lisäksi viisi muuta pidempää verkkokurssia. Ne olivat ”Matkalla tietoyhteiskuntaan”, ”Verkko yhdistyksen työväliseenä”, ”Verkko-ohjaajakurssi”, ”Verkkoturvan perusteita” sekä ”Viestintä ja vuorovaikutus – tukevaa tietoa arkielämän tilanteisiin”.

Opintokerhoja oli vuonna 2004 kaikkiaan 3 053 ja kerhotuntien yhteismääräksi tuli 115 137. Kerhojen määrässä oli hieman laskua edelliseen vuoteen verrattuna, ja paljonkin suhteessa 1970–80-lukujen huippuvuosiin, mutta määrä oli kuitenkin edelleen suurin kaikista sivistysjärjestöistä.¹

Vuoden kuluessa julkaistiin kolme uutta kirjaa. Yhtenä oli pitkäaikaisen TSL-vaikuttajan Sakari Kiurun puolipoliittiset muistelmat *Lyhyin askelin*; kirjaa on tässäkin runsaasti hyödynnetty. Kouluavustajille suunnattiin Anne Lehtosen ja Minna Mattila-Aallon kirjoittama, Kirsti Lehtisen toimittama *Esteettömään osallistumiseen*

¹ Kurkseista ja koulutuksesta *TSL vuonna 2004*, s. 7–9, 11; yksityiskohtaiset tilastot, s. 21–31.

– koulunkäynnin tukemisen ja ohjauksen opas. Solidaarisen Euroopan puolesta -kirjan toimittivat Folke Sundman ja Juha Rekola.¹

Sivistysliitto antoi vankan panoksen pohdittavaa ja opiskeltavaa jo ennen EU-kansainvälistystä. Senkin jälkeen liitto jatkoi keskustelujen ja ajatuksenvaihdon virittämistä julkaisemalla kirjallisuutta unionin ja kansainvälistymisen aihepiireistä. Esimerkiksi vuonna 2002 julkaistiin *Maaailma kaupan. Parempaan globalisaationhallintaan* (128 sivua) ja *Urakana Eurooppa. Palkansaaja ja Euroopan tulevaisuus* (79 sivua). Molemmat, asiantuntijoiden perusteellisista artikkeleista koostuvat kirjat toimitti liiton kansainvälisten asioiden sihteeri Merja Leskinen. Jälkimmäisen artikkeleista vastasivat Akavan, STTK:n ja SAK:n asiantuntijat. Vuonna 2003 TSL julkaisi muun muassa Erkki Tuomiojan kirjan *Sota ja rauha tällä vuosisadalla* sekä Helvi Ollikaisen ja Pertti Rajalan selkokielelle mukauttamat Aleksis Kiven mestariteokset *Nummisuutarit* ja *Seitsemän veljestä* (2. painos).²

Pienikokoiset Taskumatti-sarjan opaskirjat osoittautuivat erittäin suosituiksi ja käyttökelpoisiksi. Esimerkiksi Tuula Pasasen ja Ulla Puron laatima *Yhdistyksen kokous* (45 sivua) julkaistiin vuonna 2003 jo 9. painoksena. Seuraavana vuonna julkaistiin uusimpana Hannu Oikarisen, Ulla Puron ja Mervi Ylitalon laatima *Neuvotellen sopimukseen* (86 sivua). Vuoden kuluessa julkaistiin myös useita opintoaineistoja ja kirjoja uusina painoksina. Esimerkiksi kerholaiselle, ohjaajalle ja tutorille tarkoitettu, työryhmän kokoama opasjulkaisu *Opimme yhdessä* (66 sivua) julkaistiin kolmantena, uudistettuna painoksena.³

PROJEKTEJA JA PILOTTEJA

Liitolla oli vuonna 2004 neljässä projektissa erilaisia yhteistyökumppaneita. Etelä-Savon alueen yritysten ja työyhteisöjen tukemiseen paneutuneen TOP 10+ -hankkeen kumppani oli Työ- ja elinkeinopalvelukeskus (TE-keskus). Hankkeeseen tuli vuoden aikana mukaan 70 uutta työyhteisöä. Mukana oli 1659 henkilöä ja koulutuspäiviä kertyi yhteensä 3098. Kuten tästäkin havaitsee, lähes kaikessa koulutuksessa alkoivat valtionavun näkökulmasta merkitä hyvin paljon kaikki tilastointiyksiköt, niin tilaisuudet ja henkilöt kuin käytetyt tunnitkin.

Hämeenlinnassa jatkui Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tuella ”Ymmärräks’ sää” -hanke, jossa kumppanina toimi Kiipulan ammatillinen koulutuskeskus. Yhteisöjen

¹ TSL vuonna 2004, s. 7–8, II.

² Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004, takakansi.

³ TSL vuonna 2004, s. II. – Muita Taskumatti-kirjoja olivat 2004 koulutusessitteen mukaan (s 21–23) ainakin Kirsi-Marja Kekki: *Kirjoittajan eväät* (1998), Ulla Puro ja Janne Matikainen: *Dialogi – yhdessä ajattelemisen taito* (2000), Jari Hakanen ja Ulla Puro: *Vuorovaikutustaidot ryhmässä* (6. p. 2000), Sirpa Puolakka: *Yhdessä jaksamme paremmin* (2001), Päivi Vartiainen-Ora: *Rakentava kuunteleminen* (2002), Tuula Pasanen ja Ulla Puro: *Puhe paikallaan* (5. p. 2002), Esa Nyman: *Tukihenkilön taskumatti* (2003).

tiimi vastasi työelämän monikulttuurisuutta kehittäneen koulutuksen suunnittelusta ja toteutuksesta. Tietoverkot-tiimi laati puolestaan hankkeelle kotisivut ja verkkokeskustelutoiminnot.

Majakka-projektin kumppaneina olivat Kaakkoisessa Suomessa Helsingin yliopiston Kaakkois-Suomen yksikkö ja työvoimahallinto. Tavoitteena oli tehdä ja mallintaa alueellista maahanmuuttotyötä. Kolme vuotta kestänyt hanke päättyi vuoden 2004 lopussa.

Vapaan Sivistystyön Yhteisjärjestö (VSY) hallinnoi kansallisesti Refine-projektia, joka arvioi ja testasi ”erilaisia opitun tunnustamisen välineitä vapaan sivistystyön, nuorisotoiminnan ja aikuiskoulutuksen kentässä”. Projektin tavoitteena oli toimintakertomuksen sanoin ”mallintaa informaalin ja non-formaalin oppimisen kautta hankitun opitun tunnustamista”. TSL:n osana oli testata pitkäkestoisessa ammatillisessa koulutuksessa Euro-CV:tä.

VSY:llä oli myös pilottihankkeita, joihin TSL osallistui. Yhteisöjen tiimi toteutti Keski-Suomessa ja Etelä-Savossa kansalaisopintojen pilottihankkeet. Tietoverkot-tiimi puolestaan huolehti Imatralla ja Mikkelissä Tietoyhteiskuntavalmiudet-pilottiopinnoista.

Tässäkään eivät vielä olleet kaikki yksittäiset hankkeet, joihin vuoden 2004 kuluessa liiton henkilökunta paneutui. Sivistysliitto toteutti opetushallituksen kehittämisrahoituksella Jäsenenä kansalaisyhteiskunnassa -hanketta. Tietoverkot-tiimi toteutti opetushallituksen tietoyhteiskuntaohjelman tuella useita erillisiä tietoyhteiskuntaan liittyneitä hankkeita.

Lisäksi TSL valmisti yhdessä jäsenjärjestönsä sosialidemokraattisen puolueen kanssa laajat keskusteluasiakirjat Hyvinvointi- ja Euroopan tulevaisuus -visioiden laatimiseksi. Niihin liittyi kaksi visioseminaaria toukokuussa ja marraskuussa. Aihepiireistä julkaisiin kaksi aineistoa: *Euroopan muuttuvat kasvot*, *Euroopan unioni ja tulevaisuuden valinnat* sekä *Valinnanvapaus, veljeys ja tasa-arvo*, *Hyvinvointi ja tulevaisuuden valinnat*. Kansalaiskeskusteluun koottiin vielä visiosivut verkkoon ja tehtiin opiskelukäyttöön tai vaikkapa koteihin keskustelun virittäjäksi ArvoPeli.

Vasta vuoden lopulla sivistysjärjestöissä päästiin etenemään parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän tekemien esitysten mukaisesti. Yhdessä päätettiin, että vapaassa sivistystyössä tulotisiin seuraavina vuosina ottamaan asteittain käyttöön niin sanottu suuntaviivaohjaus. Sitä kutsuttiin myös informaatio-ohjaukseksi. Suunta- viivoiksi määriteltiin maan sivistysjärjestöjen ja opintokeskusten osalta:

- kansalaistaitoja ja kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen valmiuksia lisäävät opinnot
- maahanmuuttajien kieli- ja kulttuurikoulutus ja muu opintotoiminta
- tietoyhteiskunnan perusvalmiuksien parantamista koskevat koulutuskokonaisuudet
- terveyttä edistävät opinnot

Toimintakertomuksessa uudistukseen suhtauduttiin silmiinpistävän varovaisesti. ”Tulevaisuus näyttää, onko informaatio-ohjauksella vaikutusta vapaan sivistystyön tavoitteiden ja tehtävien täsmentämiseen myös käytännössä vai jääkö se kuolleeksi kirjaimeksi.”¹

TAPAHTUMIEN JUHLAVUOSI 2004

Kaiken uuden politiikkaohjelmiin liittyneen aherruksen ohella Sivistysliitolla oli 85-vuotisjuhlavuotenaan todella runsaasti omaa perinteistä kumpuavaa toimintaa, tapahtumia, koulutusta ja yhteistyötä moniin suuntiin. Kansainvälistä yhteistoimintaakin oli entiseen tapaan, nyt jo maapallon laajuisesti. Liiton lisäksi aluekeskuksilla, piireillä ja paikallisilla opintojärjestöilläkin riitti toimintaa sekä erilaisia tapahtumia. Opintokerhot kokoontuivat. Liitto tuki opinto- ja piirijärjestöjä myöntämällä hakeusten perusteella kehittämis- ja kulttuurimäärärahoja erilaisiin tilaisuuksiin tai koulutus- ja kulttuuritapahtumiin. Lisäksi liitto tarjosi koulutusta piirien kulttuuri- ja tiedotusvastaaville. Valtakunnallinen piirijärjestöjen foorumi kokoontui vuoden aikana kahdesti yhteisille suunnittelu- ja arviointipäiville.

Liittotoimikunta kokoontui vuoden kuluessa kuusi kertaa Pia Viitasen johdolla. Varapuheenjohtajina jatkoivat Markku Liljeström ja Erkki Tapola. Varsinaisina jäseninä olivat lisäksi Christian Klemetti, Risto Laakkonen, Jorma Nirhamo, Hillervo Perttunen, Sointu Toivonen, Kari Virtanen, Antero Väinölä ja Seppo Ylinen. Varalla olivat Ossi Roininen, Visa Tammi, Irma Tuomisto, Pentti Vainio ja Ritva Vilen. Piirien edustajana kokouksissa oli Urpo Tiainen, varalla Kyllikki Lahtinen.

Pienempi henkilökunnasta koostunut johtoryhmä kokoontui pääsihteeri Jorma Turusen johdolla 21 kertaa, ja yhteistyötoimikunnalla oli kuusi kokousta. Lisäksi liiton hallinnossa olivat erityistehtäviin työehtosopimusneuvottelukunta ja palkkarakenteen arviointiryhmä. Vakituista henkilökuntaa oli 34 ja sen lisäksi määräaikaisia, projektityöntekijöitä sekä tukitiimiläisiä yhteensä 47. Väkeä oli keskustuomiston ohella maan eri puolilla aluetoimistoissa sekä erilaisissa koulutuspaikoissa, oppimispisteissä (Helsinki, Imatra, Joensuu, Jyväskylä, Lappeenranta, Mikkeli, Pietarsaari, Turku, Tampere).

Ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunta kokoontui Risto Laakkosen (varalla Rolf Johansson) puheenjohtajana viisi kertaa. Varapuheenjohtajana oli Anita Spring (Eeva Donner). Johtokunnassa olivat lisäksi Asta Seppänen (Ari Seger), Viveca Lahti (Britta Lindblom), Christian Bäcklund (Henrik Lagerberg), Mia Blomqvist (Nancy Lökfors), Tage Sundman (Magnus Salmela), Ismo Nokelainen (Tiina Nurmi-Kokko), Erik Ekman (Tommy Wikstedt), Yvonne Wilenius (Dorita

¹ *TSL vuonna 2004*, s. 3, 9–10, lainaukset, s. 3, 9.

Sjöholm), Sixten Lindfors (Inger Englund), Mari Lindman (Jan Nyström) ja Ralf Friberg (Per-Erik Jonsson).

Vaikka liitolla ei nyt ollutkaan ruotsinkielistä opintosihtööriä, toimintaa ylläpidettiin edelleen myös ruotsinkielisille. Toiminnan järjestämisestä ruotsinkielisillä alueilla vastasi hyvin pitkälti Pohjanmaalla kotiaan pitänyt Österbottens Svenska Studieförbundet (ÖSS).¹

Sivistysliitto kutsui vakiintuneeseen tapaan laajasti yhteistyökumppaneitaan yhteiseen vuosipäivän juhlintaan syyskuun ensimmäisenä päivänä 2004. Paikka oli useimmille tuttu, työväentalon eli Kokous- ja kongressikeskus Paasitornin juhlasali.² Puheenjohtaja Pia Viitanen nosti heti avaussanoissaan esiin kansalaisyhteiskunnan vahvistamisen ja sitä kautta demokratian vahvistamisen yhdeksi yhteiskunnalliseksi toiminnan painopisteeksi. Oli huolta siitä, että monia kiinnosti yhä vähemmän osallistuminen ja vaikuttaminen, mutta sittenkin: ”Demokratia on liian upea asia jätettäväksi vain harvojen herkuksi.” Järjestöillä oli yhteinen vihollinen: kotisohva. Se oli ”selätettävä virikkeellisellä toiminnalla”. Tarvittiin demokratiatalkoot.

Pia Viitanen kiitteli hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa. Hän toivoi sivistysjärjestöjen saavan hankkeessa merkittävän roolin. Niissä tehtiin juuri sitä työtä, johon ohjelmassa tähdättiin, annettiin ”välineitä muuttuvan ja monimutkaisen maailman jäsentämiseen sekä lisätään tiedollisia ja taidollisia valmiuksia toimia tämän päivän yhteiskunnassa, osallistua ja vaikuttaa”. TSL oli merkittävä kouluttaja myös työelämän asioissa; ammatillisella osaamisella oli merkitystä Suomen kilpailukyvyille. Viitanen viittasi myös Väinö Voionmaan aikoihin ja tavoitteisiin: sivistykselliseen tasa-arvoon ja työväestön täyteen kansalaisuuteen. ”Työväestön, perusjengin, täyden kansalaisuuden edistäminen on edelleen iso haasteemme”, painotti Pia Viitanen.³

Valtiohallinnon onnittelut 85-vuotiaalle Sivistysliitolle esitti opetusministeri Tuula Haatainen. Hän totesi aikuiskoulutuksen ja elinikäisen oppimisen olevan keskeinen osa koulutus- ja sivistyspolitiikkaa. Hän painotti, että hallitus halusi edistää monipuolisella tavalla aikuiskoulutuksen edellytyksiä ja tasa-arvoa. Pelkästään se, että lähes 1,8 miljoonaa kansalaista osallistui vuosittain aikuiskoulutukseen, kertoi ”miten tärkeä osaamisen rakentamisen väline tai henkireikä arjen puristuksessa aikuisopiskelu kansalaisille on”.⁴

Työväen Sivistysliitto sai nyt vuosijuhlaansa pohjoismaiden ulkopuolista kansainvälistä tunnelmaa. Pääsihtööri Dave Spooner toi juhlihalle liitolle yhteistyöjärjestö

¹ *TSL vuonna 2004*, s. 13–16.

² Juhlaohjelma kutsukortissa (kirjoittajan kokoelmassa).

³ Puheenjohtaja Pia Viitanen puhereferoiti 1.9.2014, myös lainaukset (kopio kirjoittajan kokoelmassa); samoja puheensa aihepiirejä kosketteli Pia Viitanen myös kolumnissaan, lehtikirjoituksessaan: Räättäli Halmeen jäljillä. Uutispäivä Demari 1.9.2004 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

⁴ Opetusministeri Tuula Haataisen puhe 1.9.2004, myös lainaukset, alleviivaukset alkuperäisessä (kopio kirjoittajan kokoelmassa).

IFWEA:n (International Federation of Workers' Educational Associations) jäsenis-
tön yhteiset onnittelet. Hänen oma taustansa oli englantilaisessa sivistystoiminnassa
(Workers' Educational Association of England & Scotland, WEA). Puheenvuoro tai
paremminkin perusteellinen esitelmä oli ohjelmaan otsikoitu suomeksi ”Kansalaisjär-
jestöjen koulutusyhteistyö ja globalisaatio”.

Spooner palautti kuulijoiden mieleen, että TSL oli 1947 ollut IFWEA:n perustajia,
kymmenen eurooppalaisen sekä Kanadaa, Australiaa, Uutta Seelantia ja Yhdysvaltoja
edustaneiden sivistysjärjestöjen kanssa. Jorma Turunen oli edelleen järjestön hallituk-
sen jäsen.

TSL sai häneltä kiitosta muun muassa siitä, että se oli jo varhain 1990-luvulla ollut
edistämässä IFWEA:n kansainvälistä opintotoimintaa (International Study Circle).
Vuosina 1997–1998 päästiin tositoimiin, verkko-opiskeluun 13 maassa yli 300 opiske-
lijän voimin. Muutenkin pääsihteeri Dave Spooner kiitti Sivistysliittoa huomattavasta
käytännön tuesta IFWEA:n työssä. Hänen mukaansa TSL toimi suhteellisen vaatimat-
tomin taloudellisin voimavaroin ja pienen, mutta asialleen omistautuneen ammattitai-
toisen henkilökunnan (dedicated professional staff) voimin, vahvasti kansainväliseen
toimintaan sitoutuneena.¹

Vuosijuhlan yhteydessä jaettiin jälleen Reino Helismaa -palkinto. Nyt sen sai
ylöjärveläisen Eppu Normaali -yhtyeen vokalisti ja sanoittaja Martti Syrjä (s. 1959).
Eput aloittivat 1976 uuden aallon räväkkänä punk-yhtyeenä, mutta yhtye siirtyi ajan
kuluessa enemmän rock- ja pop-musiikkiin sekä melodisempaan suuntaan.²

Vuoden tapahtumiin kuului myös pitkästä ajasta liiton äänenkannattajan Työläis-
opiskelijan ilmestyminen. Se oli syyskuun ensimmäiselle päivätty juhlanumero, joka
koostui niin historiateksteistä kuin ajankohtaisen toiminnan kuvauksistakin.³

Monissa piireissä ja opintojärjestöissä muistettiin paikallisesti liiton merkkivuotta.
Mikkelin seudun opintojärjestö toteutti peräti viikon mittaisen TSL-viikon 18.–22.
lokakuuta 2004. Useat tapahtumat sijoittuivat Kongressi-konserttitalo Mikaeliin.
Viikkoon sisältyi musiikkiesityksiä, valokuva-, postikortti-, käsityö- ja taidenäyt-
telyjä, muutamia seminaareja ja keskustelutilaisuuksia. Mikkeliläisten esiintyjien
ohella mukana oli muusikkoja sekä tanssijoita myös rajan takaa Venäjän Aunuksesta.
Maahanmuuttajien aiheista keskusteltaessa kuultiin näkökulmia lisäksi Meksikosta,
Saksasta, Kroatiaasta, Somaliasta ja Chilestä. Kansainvälisyys näkyi kirjastokahvilan
vaihtuvassa ruokalistassa viikon kuluessa. Opintojärjestö esitteli toimintaansa avoimissa

1 General Secretary Dave Spooner: Globalisation & NGO Co-operation in Workers' Education. TSL
Anniversary Conference, Helsinki 1st September 2004 (kopio kirjoittajan kokoelmassa).

2 *TSL vuonna 2004*, s. 4; ks. myös yhtyeen kotisivut www.eppunormaali.fi.

3 Julkaisu innosti Sakari Kiurun toivomaan artikkelinsa yhteydessä liiton painetun lehden uutta tule-
mista (Ajankuvia TSL-vuosilta, Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004). – Vuosi 2004 oli juhlavuosi myös
KSL:lle (ks. Älli, syksy 2004).

tilaisuuksissa muun muassa Mikolon käsityöpajassa. Aluesihteerit Antti Lehkonen kertoi TSL:n ja kansansivistystyön vaiheista keskustelutilaisuudessa. Lehtiutiset välittivät viikon tapahtumista tietoa kiinnostuneille lukijoilleen.¹

LÄHIALUEYHTEISTYÖTÄ: UUSIMAA JA LIETTUA

Maapallon laajuisten yhteistyömuotojen ohella TSL tiivistä entisestään pohjoismaista ja eurooppalaista yhteistyötä. Piireille oli luontevaa myös lähialueyhteistyö Itämeren tuntumassa. Koulutustoiminnan ohella oli valmiutta tarjota myös sosialidemokratian aatteellista pohdintaa, etenkin vaalien alla.² Muistettakoon myös mikkeliäisten yhteistyö rajantakaisen Karjalan suuntaan vielä 2000-luvun puolella. Heillä oli yhteyksiä myös Baltiaan.³

Monella tavalla erityisen havainnollinen esimerkki oli uusmaalaisien 2000-luvun ensimmäisinä vuosina edelleen jatkama koulutusyhteistyö Liettuan suuntaan. Vaativa hanke tuli Uudenmaan TSL-väen hoiviin, vaikka se olisi ehkä paremminkin kuulunut ammattiliittojen hoidettavaksi. Niillä ei kuitenkaan ollut tuolloin asiaan kiinnostusta, muisteli Erkki Ylinen myöhemmin. Valmistelujen jälkeen toteutui toukokuun lopussa 2000 Liettuan pääkaupungissa Vilnassa ensimmäinen yhteinen seminaari ”Yhteistyö ja aikuiskoulutus” piirin ja liettualaisen työväen sivistysjärjestön LLES:n edustajien kanssa. Mukana olivat puheenjohtaja Heidi Seutu-Lehtonen, Paavo Leppänen ja Reima Rask sekä TSL:n Merja Leskinen-Aholainen. Luennoitsijana lähti lisäksi matkaan Kemian liiton May Nyman, joka selvitti seminaarilaisille suomalaisen ammattiliiton tapaa järjestää koulutusta jäsenilleen. Liettualaisia kiinnosti myös TSL:n ja ammattiliittojen harjoittama koulutusyhteistyö. He itse kertoivat puolestaan omista siihenastisista opintokerhokokemuksistaan, jotka ainakin suomalaisille kuulostivat hyvin myönteisiltä.

Uudenmaan piiritoimikunnan kokoukseen osallistui syyskuussa 2001 kuusi henkilöä Vilnasta. He olivat kaikki olleet mukana sikäläisissä opintoprojekteissa, jotka edelleen jatkuivat. Uusmaalaiset saivat näin väliaikatiekkoa. Norjalaisten johtaman pohjoismaisen Liettuan projektin kokonaistilannetta käsiteltiin myös silloin, kun Uudenmaan piirin edustajat tapasivat kollegojaan Ruotsin, Norjan ja Tanskan yhteistyökumppanien, kollegojen vuosikokouksissa.

¹ Tapahtumista koottiin paksu kansio ”TSL-viikko Mikkelissä 18.–22.10.2004. TSL 85 vuotta”. Siihen koottiin kaikki ohjelmatiedot, kuvia tapahtumista, lehtileikkeitä (kopio TSL:n keskustoimistossa). – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion kansion aineistoon.

² Ks. helsinkiläisiä esimerkkejä Timo Ohmero: Stadin demarit Tallinnassa. Stadin Ruusu 2/2007; Annakati Mattila: Resurssien niukkuus vaikeuttaa vaalityötä myös Tallinnassa. Stadin Ruusu 2/2008.

³ *Aatteen paloa ja tiedon valoa* 2015, eri kohdin.

Hyvin merkitykselliseksi muodostui TSL:n Uudenmaan piirin edustajien tutustumiskäynti Liettuan Vilnaan elokuussa 2002. Haluttiin kuulostella, miten siellä oli koettu pohjoismainen siihenastinen projekti ja oliko sikäläisellä sivistysjärjestöllä toiveita jatkohankkeisiin. Vilnaan matkattiin suurehkolla joukolla piirin uuden puheenjohtajan Erkki Ylisen johdolla. Koulutuspäällikkö Ulla Puro ja Uudenmaan aluesihtööri Aulis Soininen olivat matkassa Sivistysliiton edustajina.

Piirihistoriikin mukaan seminaarimatkan tärkein osuus oli maanantai 12. elokuuta tapaamisineen. Liettuan parlamenttitalossa tavattiin ammattiliittojen (LPSK) puheenjohtaja Algirdas Sysasin. Sitten oli vuorossa keskustelutilaisuus LLES:n toimistossa, missä keskustelukumppaneina olivat sivistysjärjestön puheenjohtaja Sergejus Glovackas sekä projektissa mukana ollut Irena Bruzinskiene. Edellisten vuosien pohjoismaiseen projektiin oli osallistunut noin sata henkilöä. LLES:n esikuvina olivat pohjoismaiset sivistysjärjestöt, ja toimintaa toteutettiin pitkälti erilaisten projektien muodossa. Järjestön taustana vaikuttivat sosialidemokraatit, ay-liike, nuorisoliike ja nuoret kotkat. Puheenjohtajan mukaan ajankohdan tärkeimpiin tehtäviin kuului työlakien ja työoikeuden selvittäminen työntekijöille.

Seuraavaa yhteisprojektia vilnalaisten kanssa hahmoteltiin keväällä 2003. Uusmaalaisen ja vilnalaisten yhteistyöprojekti käynnistyi toukokuun lopulla neljän päivän mittaisena tapahtumana Vilnassa. Teemana oli liettualaisten palkansaajien tietämyksen edistäminen työntekijöiden perusoikeuksista kansainvälistyvässä maailmassa. Uudeltamaalta osallistuivat Kaarina Pärssinen, Aulis Soininen ja Erkki Ylinen. Paikallisia edustivat LLES:n puheenjohtaja Sergejus Glovackas ja kansainvälisten asioiden sihteeri Giedre Lelyte. Elokuussa järjestettiin opinto-ohjaajien koulutuskurssi ja joulukuussa oli koulutusta neuvottelutaidon ja arvioinnin merkeissä. Molemmat kolmipäiväiset tilaisuudet olivat Liettuan Druskininkajssa. Ensimmäiseen osallistui 18 ja toiseen 13 liettualaista. Kouluttajina olivat TSL:n koulutussuunnittelija Hannu Oikarinen ja Uudenmaan piiristä Erkki Ylinen sekä Reima Rask (Nurmijärvi, Metallin ammattiosasto), Pirkko Vertti ja Liisa Rantanen (Nurmijärvi, KTV) sekä Mirja Kankaanpää (Kotka, tekstiilityöväen ammattiosasto). Syksyn kuluessa oli Helsingissäkin kaksi neuvottelua. Yhteisvoimin saatiin valmiiksi liettuankielinen opintoaineisto työlaeista ja oikeuksista (*Darbo kodeksas ir jo populiarus aiskinimas*), jota painettiin 1 000 kappaleen verran.

Kesällä 2004 käynnistyi projektin toinen vaihe, joka koski Liettuan venäjänkielistä väestöä. Teemana oli edelleen työelämä. Vastuuhenkilöt olivat Kai Hurskainen, Merja Leskinen ja Aulis Soininen. Suunnittelukokous pidettiin kesäkuun puolivälissä Seduvassa. Koolla olivat Erkki Ylinen, Hannu Oikarinen ja Aulis Soininen sekä Giedre Lelyte, kevyttekstiililiiton puheenjohtaja Ingrida Cirvinskaite ja tulkkina Ieva Kosaitė.

Monta opintokerhoa oli jo aloittanut, ja myöhemmin syksyllä niitä kerrottiin perustetun lisää. Marraskuussa järjestettiin kaksipäiväinen kerho-ohjaajien kurssi

Druskininkajssa. Kurssille osallistui 15 henkilöä, pääosin metsä- ja tekstiilialan sekä opettajien ammattiosastoista. TSL:n Aulis Soininen ja Mervi Ylitalo kertoivat opintokerhojen toiminta-ajatuksista ja ryhmätyömenetelmistä. Pääluottamusmies Pekka Kokkonen (Stora Enson Summan tehtaat) kertoi puolestaan ay-toiminnan suomalaisista yhteistyökäytännöistä työpaikoilla. Toukokuun alussa 2005 oli vielä yksi ohjaajakoulutustilaisuus.

Liettua-projekti päättyi muodollisesti toukokuun lopussa 2005. Kokonaisarviointi tehtiin lopuksi Vilnassa. TSL:n Uudenmaan piirin edustajina olivat paikalla Erkki Ylinen ja Aulis Soininen. Hankkeen käytännölliset tavoitteet täyttyivät: venäjänkielinen opintoaineisto työlaeista saatiin aikaan, 15 opintokerhoa perustettiin venäjänkielisillä alueilla ja kaksi ohjaajakoulutustilaisuutta toteutui. Kaiken kaikkiaan kerrottiin hankkeen parissa perustetun 32 opintokerhoa.¹

Projektin päättymisen jälkeenkin sen vaikutus jatkui Liettuassa kooten satoja, ehkä tuhansiaakin ihmisiä opintojen pariin. Vaikka koulutushanke päättyi, yhteydenpito vilnalaisten ja uusmaalalaisten kesken jatkui. Elo-syyskuun vaihteessa 2006 vieraili uusmaalalaisten vieraina kolme koulutusprojektin osallistujaa: Giedre Lelyte, Danguole Kvedariene ja tulkki Ieva Kosaitė. Tapaamisissa keskusteltiin projektin kokemuksista. Ohjelmaan sovitettiin myös käynti Nurmijärvellä TSL:n opintojärjestön vieraana. Vieraat tutustuivat kunnan organisaatioon ja työttömien toimintakeskukseen sekä osallistuivat illalla opintojärjestön iltatilaisuuteen Punanurkalla. Seuraavana päivänä jatkettiin vielä yhteisiä keskusteluja TSL:n keskustuimistossa ja iltaa istuttiin ravintolalaiva Väiskin tiloissa Hakaniemen rannassa.²

LÄHIALUEYHTEISTYÖTÄ: HELSINKI JA ITÄMERI

Pohjolan suurkaupunkien TSL-ABF-AOF-AHL-organisaatiot käynnistivät 2000-luvun alussa muun yhteistyön lomassa yhdessä laajahkon aikuiskoulutuksen menetelmien kehittämiseen tähdänneen opintohankkeen Itämeren alueella (Popular Education in the Baltic Sea Area). Se oli samalla hyvä esimerkki siitä, miten Euroopan unionin myöntämiä sivistystyön varoja voitiin hyödyntää Sokrates- ja Grundtvig-ohjelmien puitteissa. Hakemusten ja perustelujen tuli luonnollisesti olla erittäin vankkoja, samoin lopputuloksen asiallinen sekä varojen käytön raportoinnin huolellista.

Mukaan tulivat ABF, Tukholma; ABF, Göteborg; AOF, Oslo; AOF, Kööpenhamina; TSL, Helsinki; AHL, Tallinna; AHL, Viljandi; sekä myös Arbeit und Leben (AuL), Hampuri; Raina un Aspazijas Fonds (RuAF), Riika ja Lietuvas darbo žmonių

¹ *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 73–76, 78–81, 85–86.

² *Sisukasta sivistystyötä* 2008, s. 90–91, 100; *80 vuotta tiedonjyviä* 2009, s. 40.

s'vietimo draugija (LLES), Vilna. Kuudessa maassa ja seitsemässä työryhmässä toteutettua hanketta johdettiin Göteborgista, ja päävastuullinen oli sikäläisen ABF:n opintojärjestön puheenjohtaja Arne Hasselgren.

Eri kaupunkien opintojärjestöjen tai vastaavien työryhmissä koottiin parin vuoden kuluessa kaikkiaan neljä opintoaineistoa, jotka käännettiin lopuksi mukana olleiden maiden kielille ja lisäksi englanniksi. Kaikkine kielineen kirjasarjasta tuli näin huomattavan mittava kokonaisuus.

Jokaisen kirjan alussa kerrottiin alkulauseen jälkeen mitä opintokerhotoiminnalla tarkoitetaan, ja tekstissä oli pitkin matkaa keskustelukysymyksiä. Taustana oli toisaalla yhteinen maantieteellinen toiminta-alue Itämeren tuntumassa ja toisaalla yhdyntyvä Eurooppa. *Tietoa historiasta* alkoiikin jääkauden ajasta, *Tietoa kansanliikkeistä* vastavasti kansanvallan eli demokratian käsitteestä.

Tietoa demokratiasta paneutui yhteisen Euroopan vaiheisiin suunnilleen Hansaliitosta alkaen. Se koottiin Helsingin, Tallinnan ja Viljandin työryhmien voimin. *Tietoa EMU:sta* kuvasi puolestaan unionin muotoutumista ja eurooppalaista taloudellista integraatiota 1950-luvulta alkaen. Valmiita ratkaisuja tai kannanottoja ei näissäkään opintoaineistoissa tarjottu, kysymyksiä ja vakavan pohdiskelun eväitä sitä enemmän.¹

EDUSTUKSIA JÄRJESTÖISSÄ JA LAITOKSISSA VUONNA 2004

Vakiintuneen käytännön mukaan TSL lähetti edustajansa jäsenjärjestöjen edustaja- ja vuosikokouksiin sekä mielihyvin myös vuosijuhliin. Lisäksi liiton edustajat osallistuivat säännöllisesti muiden sivistysjärjestöjen kanssa pidettyihin yhteisiin neuvottelutilaisuuksiin ja vaikkapa tapaamisiin valtioneuvoston jäsenten kanssa. Näiden lisäksi liitolla oli vakinaiset edustajat erilaisten järjestöjen, laitosten ja toimikuntien hallinnossa. Niissä tapahtui vuosien varrella jonkin verran muutoksia, mikä oli sivistyskentän jatkuvassa muutoksessa hyvin ymmärrettävää.²

- Aikuiskoulutusneuvosto, Jorma Turunen (varapuheenjohtaja)
- EU-komission Grundtvig-työryhmä, Jorma Turunen
- Folke Bernadotten Muistosäätiön hallintoneuvosto, Seppo Vettenranta
- Helsingin Konservatorion edustajisto, Hannu Oikarinen (säätiön hallituksen jäsen), Markku Kahri, Jouko Muuri

---

¹ [Olavi Huovinen:] *Tietoa demokratiasta ja Euroopan unionista*. Stadin Ruusu 3/2003.

² Koottu *TSL vuonna 2004*, s. 17.

- Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta, Seppo Vettenranta, varalla Henrik Wulff
- IFWEA:n hallitus, Jorma Turunen, varalla Merja Leskinen
- Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön valtuuskunta, Jorma Turunen, varalla Seppo Vettenranta
- Kansainvälisen Solidaarisuussäätiön hallitus, Merja Leskinen
- Kansan Sivistysrahaston R. H. Oittisen rahaston hoitokunta, Sakari Kiuru, Jorma Turunen
- Kansan Sivistysrahaston Irene ja Kalevi Sorsan rahaston hoitokunta, Ulla Puro, 18.3.2004 alkaen Mervi Ylitalo
- Kansan Sivistysrahaston Kourilan rahasto, Jouko Muuri
- Kansan Sivistysrahaston valtuuskunta, Risto Laakkonen (varapuheenjohtaja), Erkki Tapola, varalla Seppo Vettenranta
- Opintokeskusseura, Jorma Turunen
- Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) työvaliokunta, Jorma Turunen
- Pohjola Nordenin valtuusto, Risto Laakkonen (varapuheenjohtaja)
- Rauhankasvatusinstituutti, Risto Laakkonen (puheenjohtaja), hallituksen jäsen Henrik Wulff
- SAK:n Eura-työryhmä, Henrik Wulff
- SAK:n koulutusvaliokunta, Jouko Muuri
- Selkokeskus neuvottelukunta, Helvi Ollikainen
- Suomalaisen kirjallisuuden edistämisarvojen valtuuskunta, humanistisessa osastossa Helvi Ollikainen, varalla Hannu Oikarinen
- SDP:n koulutuspoliittinen työryhmä, Jorma Turunen (varapuheenjohtaja)
- Tietoyhteiskuntaneuvosto, Jorma Turunen
- Työväen Arkiston Säätiön hallitus, Seppo Vettenranta
- Työväen muistitietotoimikunta, Risto Laakkonen (puheenjohtaja)
- Työväen Akatemian hallintoneuvosto, Jorma Turunen
- Työväen Akatemian johtokunta, Jouko Muuri
- Työväenperinteen tutkimus ry/Valtakunnallisen työväentalomuseon hallitus, Tero Tuomisto
- Valtioneuvosto, Tietoyhteiskuntaneuvosto, Jorma Turunen, Merja Laakso
- Vapaan Sivistystyön Yhteisjärjestön hallitus, Jorma Turunen, varalla Jouko Muuri
- Voionmaan opiston johtokunta, Seppo Vettenranta
- Voionmaan opiston valtuuskunta, Risto K. Hakala, Aulis Soininen, Maarit Tervo

LÄÄKETTÄ DEMOKRATIAN ONGELMIIN?

Suomen tasavalta on eurooppalaisittain harvinaisen pitkäikäinen demokratia, mitä kuvasti sekin, että kesäkuun alussa 2006 kansanedustuslaitos juhli satavuotisuuttaan.¹ Maaliskuussa 2007 järjestettiin eduskuntavaalit, melkein päivälleen 100 vuotta ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen.² Pääministeri Matti Vanhasen ensimmäinen hallitus vaihtui huhtikuussa Vanhasen toiseksi hallitukseksi. SDP jäi oppositioon, mutta Työväen Sivistysliiton näkemykset ja kannanotot saatiin edelleen muiden sivistysjärjestöjen kanssa uudenkin hallituksen tietoon. Vuonna 2010 pääministeriksi vaihtui keskustapuolueen uusi puheenjohtaja Mari Kiviniemi.

Vuonna 2007 voitiin arvioida, miten Vanhasen ensimmäisen hallituksen uutuusvälineitä, politiikkaohjelmia, oli kyetty toteuttamaan ja mitä niillä oli saatu aikaan. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmassa, jonka parissa myös TSL toimi, panostettiin tiivistelmän mukaan erityisesti ”demokratian tietopohjan vahvistamiseen ja sitä koskevan indikaattoritiedon pysyvän keräämisen järjestämiseen”. Ohjelma kehitti ”suunnitelman sellaiseksi demokratiapolitiikaksi, jolla julkinen valta voi perustuslain mukaisesti edistää kansalaisten yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamista”.

Aina voi toki edistää, tehostaa ja vahvistaa. Löydettiinkö ongelmiin ratkaisuja? ”Demokratian ongelmiin ei ole nopeasti vaikuttavia lääkkeitä, vaan tarvitaan pitkäjänteistä työtä yhteisten tavoitteiden hyväksi.” Tarvittiin myös ministeriöiden välistä pysyvää yhteistyötä ja niiden yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa. Jatkossa tätä tuli koordinoimaan oikeusministeriöön perustettava demokratian vastuualue.³

Suomi nousi vähitellen jaloilleen 1990-luvun laman jäljiltä. Kaikki eivät selvinneet yhtä hyvin. Laman jälkeistä tilannetta arvioitiin perusteellisesti TSL:n julkaisemassa kirjassa *Talouskasvun hedelmät*. Vuoden 2007 lopulla julkistettu, yli 20 tutkijan ja asiantuntijan artikkeleista koottu teos arvioi uuden talouskasvun hedelmien jakautumista, tulo- ja varallisuuseroja, epätyypillisiä työsuhteita, sukupuolten tasa-arvoa sekä julkisen sektorin toimintatapoja ja palvelujen käyttöä. Kirja tarjosi vakavaa ainesta ajan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja kakunjaon oikeudenmukaisuuden pohdintaan. Yhteistyökumppanina oli Palkansaajien tutkimuslaitos (PT), ja julkaisemiseen saatiin tukea Palkansaajasäätiöltä. Toimittajana oli PT:n erikoistutkija Heikki Taimio.

¹ Ks. esim. Komulainen ja Hämäläinen 2006; satavuotisjuhlintaan valmistui myös 12-osainen historia-kirjasarja.

² Vuonna 2007 julkaistiin Ulpu Iivarin kirjoittama sos.dem. ryhmän satavuotisuudesta kertova *Kansanvallan puolustajat*. Ulpu Iivari laati lisäksi tekstin Demarinaisten julkaisemaan, naisten näkökulmaa korostaneeseen 31-sivuiseen juhla-julkaisuun *Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus 100 v. Allmän och lika rösträtt 100 år: Universal and Equal Suffrage 100 Years*.

³ Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti. Oikeusministeriön julkaisu 2007:20. Tiivistelmä (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76042>).

Artikkelikokonaisuuden keskeisinä suunnittelijoina olivat myös TSL:n koulutussuunnittelija Seppo Ylinen ja PT:n johtaja Jaakko Kiander.¹

TSL:n jäsenjärjestön, sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtaja vaihtui kesäkuun 2008 alussa Hämeenlinnassa pidetyssä 41. puoluekokouksessa. Helsinkiläistä Paavo Lipposta seurasi kokkolalainen kansanedustaja, kasvatustieteen maisteri Jutta Urpilainen. Hän oli nuoremman sukupolven edustaja ja samalla ensimmäinen nainen SDP:n johdossa. Kokousta leimasi uudistamisen henki. Monella tavalla kuvailtiin 2000-luvun ”modernin vasemmistopuolueen” haasteita ja hahmoteltiin uusia toiminnan muotoja.²

Vuonna 2009 tapahtui toisessakin suuressa jäsenjärjestössä, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestössä puheenjohtajan vaihdos. Vuodesta 1990 puheenjohtajan toimineen Lauri Ihalaisen seuraajaksi valittiin Lauri Lyly. Vuonna 2016 häntä seurasi puolestaan JHL:n puheenjohtajana toiminut Jarkko Eloranta, koulutukseltaan valtiotieteiden maisteri. Noin miljoonan jäsenen SAK oli edelleen maan suurin ammattillinen keskusjärjestö. Sivistysliitto oli myös tämän kokonaisuuden pitkäaikainen, luotettu ja osaava kumppani erilaisissa koulutuksen asioissa.³

HARRASTAJIEN SANOIN JA SÄVELIN

Monipuolisella kulttuuritoiminnalla oli Sivistysliitossa sangen pitkät juuret, kuten edellä olevasta on havainnollisesti nähty. Kesäkuun liittokokouksessa 2003 hyväksyttiin TSL:n piirien yhteinen aloite piirikohtaisten tiedotus- ja kulttuurivastaavien nimeämisestä. Se niveltyi hyvin strategia-asiakirjaan, jossa painotettiin TSL:n näkyvyyden parantamista juuri kulttuuritoiminnan avulla sekä myös kulttuuritoiminnan esille tuomista liiton parissa.

Liikkeelle päästiin loppusyksyllä 2003 Tampereella pienehköllä joukolla. Aloitteesta avautuneen toiminnan alku on tallentunut myös lauluun ”Iskuryhmä” (sanat Asta Pokki ja Seppo Sirén, Rosvo Roopen sävel). Tässä kaksi ensimmäistä säkeistöä sekä viimeinen:

Marraskuussa 03 näin me päätettiin
TSL:n imago nostaa haluttiin
tiedotus ja kulttuuri ne näkyvyyttä tuo
siis Tampereelle matkasivat edustajat nuo

---

1 Talouskasvun hedelmät 2007, 240 sivua.

2 Kokouksessa hyväksyttiin muun muassa kuntia, suomalaista työtä, ilmastoja ja henkistä hyvinvointia käsittelevät ohjelmat. Aloitteita oli 629-sivuisessa aloitekirjassa 451 kappaletta (Aloitteet, esitykset ja lausunnot 41. puoluekokoukselle. SDP:n puoluekokous, Hämeenlinna 5-7.6.2008).

3 Ks. esim. www.sak.fi.

Satu meille piirileikin opetti
toisiamme kätellen me tutuksi tulimme
Marja TSL:ää meille kalvoin esitti
Jamppa suureen ääneen vieres siinä säesti

--

Täällä tänään tulikokeessa me olemme
kaiken tarmon, tiedon, tiedon likoon panemme
kädet hikoaa ja sydän kahtasataa lyö
jännitys nyt kohoa, on tää kova työ

Seuraavan vuoden alkupuolella oli jo kahdeksalla piirillä yhteensä 13 tällaista vastaavaa henkilöä. Heille järjestettiin huhtikuussa 2004 yhteinen koulutustilaisuus. Myöhemmin kesäkurssilla tapahtui sitten jonkin aivan uuden alku. Helsingin opintojärjestön sihteerin Jarmo Punkan kannustavalla ohjauksella paneuduttiin kulttuuritapahtumien tuottamiseen. Kouluttajina olivat myös Satu Manelius Kymen piiristä ja tiiminvetäjä Marja Raitoharju keskustuimistosta.

Kurssilla hankittuja taitoja haluttiin päästä kokeilemaan käytännössä. Eräänlaisena opinnäytetyönä ryhdyttiin hahmottelemaan harrastajaesiintyjien kulttuurikatselmusta. Haluttiin näyttää, että kulttuuri kuuluu kaikille, ei vain ammattilaisille. Idea eteni Jarmo Punkan ohjauksella, ja esiintymään päästiin Työväen musiikkitapahtumassa Valkeakoskella kesällä 2004. Siellä oli nimellä Sanoja & Säveliä harrastajien iltapäiväkonsertti. Konsertin nimestä otettiin sitten nimi suunniteltuihin, tuleviin kulttuurikatselmuksiin.

Maanlaajuinen Sanoja & Säveliä -työryhmä muodostui piirien tiedotus- ja kulttuuri-vastaavista, niin sanotusta TK-ryhmästä, niistä, jotka olivat kiinnostuneita osallistumaan tähän uuteen kulttuuritoimintaan. Yhteistä koulutusta jatkettiin.

Valmistelujen jälkeen toteutettiin ensimmäinen Sanoja & Säveliä -tapahtuma Valkeakoskella 30. heinäkuuta 2005 kaupunginteatterissa. Ohjelmassa oli hyvin runsas kattaus musiikkia, laulua, tanssia, lausuntaa, revy-ohjelmaa, ja myös ruotsinkielistä ohjelmaa.

Ydinryhmä laajeni. Maarit Tervo, Etelä-Hämeen aluesihteerin, huolehti tapahtumien yhteydessä olleiden taidenäyttelyjen toteutuksesta. Itä-Suomen aluekatselmusten myötä mukaan tuli Kirsti Kuittinen, Pohjois-Karjalan aluesihteerin. Pohjois-Suomen alueelta tuli mukaan vastaavasti aluesihteerin Kaisa Varonen.

Toiminnan malli vakiintui nopeasti: keväällä pidettiin harrastajien alueelliset katselmuksat, joista valittiin mahdollisimman monipuolinen otos, joka sitten kesällä esiintyi Valkeakoskella. Ohjelmanumeroiden pituudeksi sovittiin kahdeksan minuuttia. Yhtenä

lähtökohtana oli myös, että ohjelmat sopivat koko perheelle. Alkuvuosien jälkeen toiminta jatkui hahmoteltujen suuntaviivojen mukaan.¹

UUDELLA KILOMETRITOLPALLA

Yhdeksänkymmenluvulla tapahtuneen toiminnallisen murroksen jälkeen TSL säilyi edelleen aikuiskoulutuksen keulilla muiden sivistysjärjestöjen rivistössä. Sillä oli takanaan eniten vuosikymmeniä, eniten kokemusta ja kilometrejä. Sen kokemuksen ääntä muutkin edelleen kuuntelivat.

Opintokerhojen valtavan nousun jälkeen TSL:n yhtenä painopisteenä oli 1980-luvulla atk-koulutus, niin liitolla ja piireillä kuin opintojärjestöilläkin. Seuraavan vuosikymmenen kuluessa, taloudellisen laman vaikuttaessa, panostettiin paljon työttömien ja syrjäytymisen uhan alla olleiden tukemiseen ja kouluttamiseen. Jo vuosia ennen suomalaista EU-ratkaisua käynnistyi myös eurooppalaiseen integraatioon liittynyt koulutus. Sitten alkoi laajentua erityisesti työelämään liittynyt koulutus- ja kurssitoiminta. Tietokoneteknologian kehittyessä atk-kursseista edettiin laajempaan ja vaativampaan verkkokoulutuksen, jossa annettiin käytännön apua jopa IFWEA:n puitteissa. Suurten painopisteiden hiljalleen vaihtuessa perinteinenkin toiminta jatkui koko ajan: opintokerhoja, luentoja, pienimuotoisia ja huomattavan suuriakin kulttuuritapahtumia. Oppimateriaalituotanto oli monipuolista. Paikallisten opintojärjestöjen toiminnan kokonaisuus oli sangen monipuolinen.

Viiden aluekeskuksen uudelleen muokkauksen jälkeen esimerkiksi TSL:n Pohjois-Suomen yhteistoiminta-alue käsitti Oulun ja Lapin läänit. Jaana-Kaisa Varonen toimi aluejohtajana ja hoiti samalla kulttuurivastaavan ja opintoneuvojan tehtäviä. Seppo Ahde oli puolestaan koulutusvastaava. Alueella toimivat Kemin, Rovaniemen seudun, Tornion, Raahen seudun, Nivalassa Jokilaaksojen, Kajaanissa Kainuun, Kuusamossa Kollismaan opintojärjestö ja Oulun seudun opintojärjestöt.

Pohjoinen yhteistoiminta-alue julkaisi vuodelle 2009 näyttävän kalenterin, jonka kuvituksena oli muistojen kuvia vuosien varrelta metsämiesten kirjastotoiminnasta.² Lisänä oli lyhyt kuvaus 90-vuotiaasta Sivistysliitosta. Mukana oli tarpeellisten nimien, katuosoitteiden, puhelinnumeroiden ja sähköpostiosoitteiden ohella tietoa alueen koulutustilaisuuksista. Esimerkiksi helmikuussa Raahessa oli ”Irti jännityksestä” -kurssi, Oulussa ”Oikeudenmukaiseen kasvuun” -kurssi, maaliskuussa Kajaanissa ”Aikaa on” -kurssi, Rovaniemellä, Ounasvaaran Majoilla alueellinen kulttuurikatselmus Sanoja &

---

¹ *Sanoja & Säveliä*, 2007, eri kohdin. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion historiikkiin.

² Jakson seuraavat tiedot ovat tästä *Pohjois-Suomen kurssikalenterista* 2009.

Säveliä, syyskuussa Oulussa demaritapaaminen, samoin Oulussa Toimiva työyhteisökurssi ja marraskuussa Kajaanissa vielä opintojärjestötapaaminen.

Kalenteriin poimittiin myös esimerkkejä TSL:n maanlaajuisesta kurssitarjonnasta. Valtaosa oli kahden päivän eli viikonlopun mittaisia, muutamat yksipäiväisiä. Sama kurssi oli laajimmillaan tarjolla kolmessa-neljässä kaupungissa, muutamia kursseja oli vain yhdessä paikassa. Jo pelkät otsikot kertoivat ajankohdan monipuolisuudesta: Aikaa on – kohti tasapainoisempaa ajankäyttöä, Erilaisuus sallittu, Medialukutaito, Maahanmuuttajan kohtaaminen työelämässä, Psykkisen työsuojelun ohjaajakurssi, Toimiva työyhteisö, Työssä jaksaminen, Vuorovaikutus työelämäntaitona, puheviestinnän kurssit (Irti jännityksestä, Puhumisen ilo, Esiintymisen riemu), Verkot ammattiosaston työväliseenä, Netti järjestötyön apuna, Taitava järjestötoimija, Opintoryhmän ohjaajan peruskurssi, Opintosihteerin kurssi, Eläkkeelle jäämisen valmennus, Oikeudenmukaiseen kasvuun ja Ilmasto muuttuu – tarvitaan tekoja. Mukana oli myös ruotsinkielisiä: Människomöten och kulturkrockar ja Psykiskt arbetarskydd.

Edellä olevien kurssiotsikoiden rinnalle ja lukuisien muiden paikallistapahtumien oheen on hyvä nostaa esiin liitossa kiteytetyt keskeiset teemat, jotka muotoiltiin vuodelle 2009 viestinnän kärjiksi ja korttisarjaksikin: ”Sivistys on elinikäistä oppimista. Sivistys on suvaitsevaisuutta. Sivistys on arviointikykyä.” Näiden kärkien vanaveteen suunniteltiin ja toteutettiin muun muassa valokuvauskilpailu, sanasavotta ja luku-savotta, sivistysaiheinen juttusarja Uutispäivä Demariin (tekstit myös TSL:n kotisivuille verkkoon, osoitteeseen www.tsl.fi), Sivistys on -ryhmän muodostaminen sosiaaliseen mediaan Facebookiin. ”Naamakirja” oli todellinen ajan sana. Vuoteen sisältyi huomattavia yhteiskunnallisia tapahtumia, joihin liitto osallistui, esimerkiksi Maailma kylässä -tapahtumaan Helsingin Kaisaniemessä ja Sosiaalifoorumeihin Helsingissä ja Tampereella.

TSL oli tarjonnut aiemminkin merkittäviä eväitä yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun asiantuntijoiden seminaareillaan ja julkaisuillaan. Sellainen oli tavallaan ehkä suurempaa vaikuttamista kuin esimerkiksi opintokerhojen tai luentotoiminnan avulla tapahtuva. Helmikuussa 2009 liitto järjesti, jälleen yhdessä Palkansaajien tutkimuslaitoksen kanssa sekä Palkansaajasäätiön ja Väinö Tannerin Säätiön tuella, korkeatasoisen talous- ja yhteiskuntapoliittisen seminaarin Paasitornin Paasisalissa. Samalla julkistettiin liiton juhluvuoden tunnuksin yhteensä 24 tutkijan ja asiantuntijan painavia puheenvuoroja sisältänyt teos *Kurssin muutos*.

Kirjan artikkelit tarjosivat pohdittua aineistoa perusteelliseen kansalaiskeskusteluun suomalaisen hyvinvointivaltion suunnasta, ilmastokysymyksistä, median vallasta ja monesta muusta ajankohtaisesta teemasta. Kirjaa hyödynnettiin liiton omassa toiminnassa, muissa seminaareissa ja koulutustilaisuuksissa maan eri puolilla. Samoja teemoja oli mukana myös seuraavana vuonna 2010 valmistuneessa, 17 asiantuntijan artikkeleista kootussa ja taas TSL:n julkaisemassa teoksessa *Hyvinvointivaltion suunta*. Toimittaja,

PT:n erikoistutkija Heikki Taimio kiitti alkusanoissaan jälleen TSL:n Seppo Ylistä ja PT:n Jaakko Kianderia suunnitteluavusta. Mainittakoon, ettei nytkään kirjoittajilta edellytetty minkään puolueen jäsenkirjaa. Asiantuntemus oli tärkeintä.¹

Kulttuuritoiminnan puolella liiton konserttiesiintyjinä olivat vuonna 2009 Valkeakosken työväenmusiikkitapahtuman yhteydessä Paratiisin pojat, lisäksi siellä oli harrastajien kulttuurikatselmus ja myös ulkomaisia esiintyjiä. Liiton vieraana kävi Filippiineiltä nuorten kulttuuriryhmä, joka sekin esiintyi Valkeakoskella ja lisäksi nuorten kotkien kansainvälisellä leirillä. Syksyllä liitto oli jälleen mukana Helsingin kirjamesseilla, yhdessä Uutispäivä Demarin kanssa.²

Suurten kärkihankkeiden ohella TSL:n 90-vuotisjuhluvuoteen 2009 sisältyi paljon muutakin, sitä tuttua, tavanomaista, arkisen merkityksellistä työtä ja toimintaa, jota tehtiin jokaisena vuonna. Kansainvälinen yhteistoiminta jatkui. Yhteistyössä 35 jäsenjärjestön kanssa toteutettiin koulutusta, autettiin niiden kehittämistyössä, huolehdittiin lukuisten erilaisten hankkeiden ja projektien toteutuksesta, annettiin apua ja käytännön neuvoja paikallisten tapahtumien järjestämiseen.³

Toiminnallisena tavoitteena oli kurssien suoritemäärien kasvattaminen. Siinä onnistuttiinkin valtakunnallisten kansajärjestäjien osalta. Niiden yhteismäärä kasvoi yli tuhannella tunnilla ja oli hieman yli 12 000 tuntia, kun Etelä-Suomen yhteistoiminta-alue ylsi seuraavana lähes 8 000 tuntiin. Julkisten ja hyvinvointialojen liiton (JHL) kurssitunteja oli 3 550 (8 678 kurssilaista) ja toiseksi eniten niitä oli Palvelualojen ammattiliiton (PAM) parissa, yhteensä 1 577 tuntia (2 241 kurssilaista). Tuntien osalta ykkösenä olivat pääluokittain laskettuna taide- ja tietoaineet (11 771 tuntia), mutta osallistujamäärissä suurin ryhmä oli oikeus-, yhteiskunta- ja käyttäytymisaineet (28 386 henkilöä).

Opintokerhotuntien osalta parhaimmaksi nousi lähes 30 000 tunnillaan Itä-Suomen yhteistoiminta-alue. Kerhojen aihepiireistä ensimmäisinä olivat maanlaajuisesti tuntien mukaan liikunta (22 598) ja musiikki (18 215,5 tuntia). Ne olivat kärjessä myös osallistujien määrissä (8 974 ja 5 094 henkilöä).

Kokonaisuudessaan liiton toimintaa arvioiden vuosi 2009 oli hieman edellistä heikompi. Opintokerhotuntien määrä kasvoi hieman, mutta kaiken kaikkiaan kokonaistuntimäärä aleni vuoden 2008 lähes 47 000 tunnista noin 39 000 tuntiin. Pitkäaikaisen hallintopäällikön Seppo Vettenrannan erityisenä mielenkiinnon kohteena oli luonnollisesti liiton taloustilanne. Tilikauden tulos päättyi lähes 45 000 euron ylijäämään.⁴

1 *Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku?* 2010, 208 sivua.

2 *TSL vuonna 2009*, s. 4–5, 8; *Kurssin muutos* 2009, 351 sivua.

3 *TSL vuonna 2009*, ks. yksityiskohtaiset toimintatilastot, s. 21–37.

4 *TSL vuonna 2009*, s. 4, 11, 25, 31, 36–37.

Vuodelle 2010 määriteltiin kesäkuun 2009 liittokokouksessa jäsenmaksuperusteet seuraavasti: Valtakunnalliset keskusjärjestöt kuten SAK 0,20 euroa/jäsen, kiinteä maksu 95 000 euroa. Valtakunnallisten järjestöjen ja muiden yhteisöjen keskusjärjestöjen jäsenmaksuperuste oli 0,20 euroa/jäsen. Järjestöt, joilla oli henkilöjäseniä, maksoivat 0,43 euroa/jäsen, mutta kuitenkin vähintään 425 euroa. Säätiöt ja yhteisöt, joilla ei ollut henkilöjäseniä, maksoivat 425 euroa/vuosi.¹

POLIITTISEN HISTORIAN KLUBI

Moderniin tietotekniikkaan pohjautuneen digitaalisen oppimisympäristön, monita-hoisen kansainvälisen koulutusyhteistyön ja ajan kehittyneimpien metodien keskellä Sivistysliitolla oli uuden vuosituhannen ensimmäisillä vuosikymmenillä runsaasti myös kaukaisemmilta ajoilta muistettua, hyväksi tiedettyä ja suuria osallistujamääriä kokoa-vaa sivistystoimintaa. Yhtenä tällaisena esimerkkinä on ollut Helsingissä, työväentalon eli Kokous- ja kongressikeskus Paasitornin Juttutupa-ravintolassa enemmän tai vähem-män säännöllisesti kokoontunut, erittäin suosittu Poliittisen historian klubi esitelmi-neen ja keskusteluineen.

Klubi sai alkunsa moninaisissa tehtävissä, muun muassa Veikkauksen yritys-yhteyspäällikkönä ja konsulttina toimineen ekonomi Risto Kippolan ideoimasta kes-kustelukerhosta. Sille löytyi kaukupohjaa Helsingin sos.dem. piiristä ja piirin lehden Stadin Ruusun päätoimittajalta Risto Kolaselta. Oivaksi paikaksi löydettiin HTY:n talon perinteikäs illanviettopaikka Juttutupa ja sen Tupasali. Mennyt aika, historia, huokui seiniltä vastaan kaikkialla, sillä Juttutupa oli 1980-luvulla ulkoisesti remontoitu lähes alkuperäisen näköiseen vuoden 1908 asuunsa. Tila oli maanantai-iltaisain sopivasti vapaa muulta ohjelmatoiminnalta.

Ensimmäinen klubi-ilta oli 12. helmikuuta 2007, ja hätkähdyttävänä avausaiheena oli niin sanotun Kuusisen klubin murhat vuonna 1921 Pietarissa. Keskusteluosuuden jälkeen veti yrittäjä Kaisa Koskinen vielä historia-aiheisen tietokilpailun yhdessä Kip-polan kanssa.

Ensimmäisenä keväänä oli yhdeksän tilaisuutta, syksyllä oli kahdeksan, kahden viikon välein. Teemat vaihtelivat laidasta laitaan: muun muassa sos.dem. nuoriso-liike, Viro ja Venäjä, julkisen talouden tulevaisuus ja tulopolitiikka. Mainitut idea-nikkarit huolehtivat aiheiden valinnasta ja alustajien hankkimisesta. Sos.dem. piiri vastasi puolestaan ilmoittelusta Stadin Ruusussa ja Helsingin Sanomien tapahtuma-palstoilla ja lehden päätoimittaja lehtiselostuksista. Tupasaliin mahtuivat istumaan ensimmäiset 80–90, ja siellä riitti jatkuvasti kiitettävän paljon kiinnostuneita. Ruusussa

¹ TSL liittokokouksen pöytäkirja 5.6.2009, vuosikertomuksen 2009 liitteenä, s. 42–43.

päätoimittaja Kolanen puuskahtikin: ”Politiikkako ja sen lähihistoria ei muka kiinnosta ihmisiä?” Kun esimerkiksi Ulf Sundqvist puhui työväen yritysten kohtaloista 1990-luvun alun lamassa, tila oli aivan täynnä. Ja kun aiheena oli ”YYA, Kekkonen ja Suomi”, koettiin miellyttävä yllätys: presidentti Mauno Koivisto oli myös paikalla ja käytti spontaanin puheenvuoronkin.¹

Syksyn 2007 turvallisuuspoliittinen keskustelu äityi ajoittain kipakaksi, keskustelijoina kansanedustajat Kimmo Kiljunen ja Liisa Jaakonsaari, suurlähettiläs Pekka J. Korvenheimo ja kenraali Gustav Hägglund. Menneisyyden hallinnasta keskusteltaessa joulukuussa entinen pääministeri Paavo Lipponen painotti muun muassa, että ”kansojen on kunnioitettava toistensa kärsimyksiä”. Mauno Koivistolla oli sanansa sanottavana tähänkin keskusteluun. Keväällä 2008 istuntojen teemoina olivat muun muassa työeläkerahastot, hyvinvointivaltion tulevaisuus ja digitalisaatio.²

Illat jatkuivat, Tupasali vaihtui ravintolan isoon pääsaliin. Perinteikkään paikan ilmapiiri viritti tunnelmaan. Kuulijakunta ei rajautunut pelkästään poliittisen vasemiston kannattajiin, vaan aihepiirin kiinnostavuuden mukaan paikalla oli kuulolla ja keskustelemassa runsaasti muitakin, myös pesunkestäviksi porvarillisiksi tiedettyjä henkilöitä.

Esimerkiksi kesäkuun alussa 2008 teemana olivat työväenlaulut ja alustajina olivat Pekka Gronow ja Risto Rautee. Tammikuussa 2009 oli vuorossa ”Taistelu ulkoministeriöstä 1970–1981”, alustajana professori Timo Soikkanen Turun yliopistosta. Hän oli saanut valmiiksi ministeriön vankan, kaksiosaisen historiateoksen tuolta ajalta. Toisena puhujana oli suurlähettiläs Jaakko Blomberg. Sali oli tupaten täynnä. Istumapaikka löytyi kyllä tasavallan presidentti Tarja Haloselle ja presidentti Mauno Koivistolle. He seurasivat tilaisuutta tiiviisti puolisoineen. Väkeä oli seisomassa enemmän kuin istumassa.³

Pieni valmisteluryhmä laajeni merkittävästi, kun Kippola kutsui 2008 mukaan pitkään valtioneuvoston jäsenenä toimineen ja kouluvuosista asti historiasta aktiivisesti kiinnostuneen varatuomari Matti Louekosken. Mukaan pyydettiin myös Kuntaliiton aiempi toimitusjohtaja Jussi-Pekka Alanen ja suurlähettiläs Pekka J. Korvenheimo. Klubi sai kerralla uutta ryhtiä, ja suunnitelmallisuus lisääntyi.

Kuten Matti Louekoski on kertonut historiaklubin uudesta vaiheesta, niin sanottu suunnittelu- ja ohjelmaryhmä kokoontui tavallisimmin Hakaniemen hallin toisen kerroksen kahviossa, pöydässä, josta sittemmin tuli presidentti Tarja Halosen nimikkopöytä. Kokoonpano vaihteli hieman vuosien varrella; jotkut olivat mukana pitempään, toiset osallistuivat vähemmän. Mukana olivat Alasen, Kolasen ja Korvenheimon ohella myös

1 Tarja Mattila, RK [Risto Kolanen]: Poliittisen historian klubi täyttää Tupasalin. *Stadin Ruusu* 3/2007.

2 RK [Risto Kolanen]: Poliittisen historian klubi jatkaa suosiotaan. *Stadin Ruusu* 4/2007.

3 *Stadin Ruusu* 4/2008; ilta kirjoitti muuallakin pitkään selostukseen, ks. esim. Kalevi Suomela: Everstijunta ja sorsanpojat. *Kansan Uutiset* 22.1.2009 (nettiversio).

Jaakko Blomberg, Tuula Haatainen, Markku Hyvärinen, Ulpu Iivari, Eero Rantala, Ulf Sundqvist, Olavi Syrjänen ja Raimo Väyrynen. Kaikki eivät luonnollisestikaan aina päässeet osallistumaan. Ryhmä koostui sosialidemokraateista, mutta keskustelutilaisuudet olivat jatkuvasti kaikille avoimia ja alustajat samalla hyvin laajan kirjon asiantuntijoita.

Vuonna 2010 vauhtia hiljennettiin kahden viikon tapaamisvälistä yhteen kertaan kuukaudessa. Keväällä 2010 aiheina olivat muun muassa talvisota, Saksan kristalliyö 1938, siirtokarjalaiset, maahanmuuttajat ja Leo Trotski.¹ Syksyn 2011 aiheina olivat esimerkiksi Neuvostoliiton hajoaminen, Itämeri, populismi ja perusteellisuus Suomessa. Sosialidemokraattien Helsingin piiri palkitsi tapahtuman Vuoden yhteiskunnallinen teko -palkinnolla.²

Pienen ylimenokauden jälkeen päivastuun Poliittisen historian klubin toiminnasta sai 2010-luvun alussa harteilleen Matti Louekoski.³ Alkajaisiksi hän henkilökohtaisesti maksoi klubille kertyneet ja Juttutuvalle rästiin jääneet laskut. Seuraavaksi avattiin yhteys Työväen Sivistysliittoon toiminnan saamiseksi entistäkin vakaammalle pohjalle.

Lisäksi käytännön asioiden hoitamiseksi perustettiin taustalle rekisteröity yhdistys, Helsingin PHK:n kannatusyhdistys ry ja sille koottiin muodollinen hallitus. Veto vastuussa, puheenjohtajana ja rahavarojen hoitajana toimi Louekoski. Hän myös otti suunniteltuihin alustajiin yhteyttä. Klubin merkityksestä kertoi se, että yleensä vastaus oli myönteinen, ellei sitten ollut muita pakollisia menoja sovittuna. Muut hallituksen jäsenet olivat Jaakko Blomberg, Eero Rantala ja Olavi Syrjänen.⁴

Kansan Sivistysrahaston Mauno Koiviston rahasto myönsi yhdistykselle pienen apurahan vuodelle 2012. Se mahdollisti iltojen alustajille vaatimattoman iltapalan keskustelujen jälkeen, kun mitään luentopalkkioita ei maksettu. Apurahat tukivat toimintaa muutaman kerran myöhemminkin.

Sivistysliiton kanssa sovittiin käytännön yhteistyöstä. Juttutuvan illat määriteltiin muodoltaan TSL:n kurssitilaisuuksiksi, joihin sisältyi perinteikkään mallin mukaisesti sivistyksellisiä esitelmiä ja keskustelua niiden pohjalta. Muoto edellytti läsnäololuettelon säännöllistä ylläpitämistä. Lisäksi TSL ryhtyi mainostamaan kiinnostuneille tapahtumia avoimesti omien kanaviensa ja tiedotteidensa avulla.⁵

Sivistysliiton graafinen suunnittelija Sakari Sarho kehitti historiaklubin iltojen lehti-ilmoituksille Demariin yhtenäisen asun. Siihen liittyi kookkaan huutomerkin muotoinen kuvio. Se oli samalla kuin intiaanien viestityksessään käyttämä savumerkki,

1 Stadin Ruusu 4/2009; Stadin Ruusu 1/2010.

2 Leena-Maija Tuominen: Asukkaiden olohuone ja asiantuntijoiden keskustelut palkittiin. Stadin Ruusu 3/2011.

3 Matti Louekoskesta (s. 1941) ks. *Suomen kansanedustajat I 2000*, 572.

4 Matti Louekosken sähköpostiviesti kirjoittajalle 10.12.2020.

5 Mainittakoon, että muutoksen jälkeen Stadin Ruusussa ei enää julkaistu keskusteluselostuksia, ainoastaan tietoa tulevista teemoista.

on Louekoski tunnusta luonnehtinut kirjoittajalle. Merkillinen yhteensattuma: lukija muistanee edeltä opintokerhon varhaisjuurista pienen yhteyden intiaaneihin, lännen suuren mantereen alkuperäisiin asukkaisiin, ja yhden kansan asuinsijoille Chautauqua-järven rantamilla Yhdysvalloissa. Siellä järjestivät pyhäkoulunopettajat 1874 kesäisen lomakurssin, josta sitten versosi ajan kanssa paljon muutakin, myös opintokerhotoimintaa.¹

Juttutuvan pääsali täyttyi ilta illan jälkeen. Joinakin kertoina täytyi maanantai-ilta vaihtaa elävän musiikin ohjelman takia tiistaille, mutta se ei menoa haitannut. Iltojen puheenjohtajuudet vaihtelivat, mutta PHK:n puheenjohtajan osalle tuli suunnilleen puolet, on Louekoski muistellut. Alustukset pysyivät korkeatasoisina ja keskustelut vilkkaina. Mukana olleiden tietomäärä ja ymmärrys menneisyyden ja ajankohdan ilmiöistä lisääntyi pääkaupunkiseudun, kotimaan, Euroopan ja maailmankin laajuisesti. Keskusteluissa ja mielipiteenvaihdoissa näkökulmat hakivat oikeutustaan, ja kokonaiskuva avartui varmasti jokaisella.

Keväällä 2012 oli viisi keskustelutilaisuutta, syyskaudella neljä. Aiheiden kirjo ja ajankohtaisuus oli sekä iskevää että mukaan houkuttelevaa, kuten luettelosta näkyy:

- Mistä työvoimaa pääkaupunkiseudulle – ja millä ehdoilla
- Nappulaliiga 40 vuotta
- Kansanterveyslaki 40 vuotta
- Arabian kevät
- Vuoden 1962 presidentin- ja eduskuntavaalit neuvostonootin varjossa

Tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta käydä kaikkia seuranneita iltoja yksityiskohtaisesti alustajineen läpi. Mainittakoon vielä esimerkkinä syyskauden 2012 tilaisuuksista ensimmäinen, jossa keskityttiin urheiluun ja politiikkaan.

Seuraavissa historiaklubin tilaisuuksissa, TSL:n tilastoihin kurssitapahtumina kirjautuneissa esitelmä-, alustus- ja keskusteluilloissa pohdittiin esimerkiksi Helsingin seutua sekä sen asunto- ja työvoimapulaa, Suomen hallitusohjelmia, 1960-luvun lopun myllerrystä, valtionyhtiöitä, peruskoulua, Venäjää, Suomen integraatiopolitiikkaa, pohjoismaita, EU-vaaleja, kirkon ja valtion suhteita, Lapin sotaa ja valvontakomisiota. Lisäksi keskusteltiin muun muassa hallinnon ongelmista, ETYK:n merkityksestä, Suomesta sotien jälkeen, muuttoliikkeistä, naisten ja lasten oikeuksista, vuodesta 1918, Stalinista ja Suomesta, P. E. Svinhufvudista sekä Väinö Tannerista.

Vuosien kuluessa tilaisuuksien vuotuiset lukumäärät hieman vähenivät, mutta veto-voima säilyi ja keskustelunaiheita riitti. Illat alustuksineen ja syvällisine, pohdiskelevine

---

¹ Kerrattakoon tässä Uuno Peltoniemen ääntämishoje tälle intiaanien paikannimelle: ”Tsetookva, painottaen toista tavua”.

ajatuksenvaihtoiheen ovat vastanneet tietystä vapaamuotoisuudestaan huolimatta erittäin hyvin tarkoitustaan TSL:n kurssitapahtumina, opetuksellisina ja koulutuksellisina tilaisuuksina. Esimerkiksi vuonna 2019 järjestettiin neljä klubikeskustelujen historia-iltaa. Aiheet vaihtelivat suurvaltojen keskinäisten suhteiden kiristymisestä Englannin Brexit-suunnitelmaan ja talvisodan taustoihin sekä Venäjän kehitykseen Boris Jeltsinin ajasta Vladimir Putinin kauteen.¹

MITÄ TARKOITETAAN TYÖVÄEN SIVISTYKSELLÄ?

Pääsihteeri Jorma Turunen kuvasi toukokuussa 2009 Uutispäivä Demarin kolumnissaan varsin myönteisesti Sivistysliiton tilannetta. Toiminnan linja oli jo pitkä ja sen varrella oli ollut monia muutoksia. Kuitenkin perustehtävä oli säilynyt kestäväenä: yhteiskunnallisen ja sivistyksellisen tasa-arvon edistäminen. Liitto toimi myös demokratian ja suvaitsevaisuuden puolesta.

Turusen mukaan TSL ei voinut menestyä, ellei se kyennyt näkemään ympärilleen ja aistimaan herkästi jäsenjärjestöjen tunteja ymmärtääkseen, mitä maailmassa tapahtui. Työmarkkinoiden jatkuva muutos heijastui aikuisväestön sivistys- ja osaamistarpeisiin. Liitto halusi jatkossakin olla ”yhteiskunnallisena herättäjänä toteuttamalla aate- ja arvopohjaansa perustuvia koulutus-, keskustelu- ja kulttuuritilaisuuksia”.

Ihmisten kohtaamisen muodot olivat muuttumassa, kun perinteisen järjestötyön sijaan oli tulossa verkkopohjainen osallistuminen. Kipeitäkään aiheita ei saanut sivuuttaa: keskusteluun oli nostettava etenkin talouteen, työelämään, hyvinvointiyhteiskuntaan, ilmastonmuutokseen, etiikkaan ja monikulttuurisuuteen liittyviä kysymyksiä. Pääsihteeri antoi kirjoituksessaan lisäksi monimielisen vinkin: ”Sivistystyön vapausaste on suurempi kuin esimerkiksi puolueiden.” Hän painotti myös: ”Sivistyksellinen tasa-arvo ei voi toteutua taloudellisesti ja sosiaalisesti epätasa-arvoisessa yhteiskunnassa.”²

Hyvissä tunnelmissa oltiin koolla liittokokouksessakin 5. kesäkuuta 2009 Helsinki Congress Paasitornin Siltasaari-salissa. Paikalla oli kaikkiaan 111 henkilöä, mukaan lukien 44 virallista kokousedustajaa.

Puheenjohtaja Pia Viitanen nosti pöytäkirjan mukaan avauspuheessaan esiin muun muassa lyhytkestoiset pätkätyöt. Nyt elettiin Atlantin takaa vyöryneen syvän finanssikriisin oloissa. Esimerkiksi vastavalmistuneille nuorille ei tahtonut löytyä hyvästä koulutusjärjestelmästä huolimatta tilapäisiä tai satunnaisia pätkätöitä enempää. Moitteet

¹ Ohjelmatiedot, kertomukset, pöytäkirjat ja kirjanpito: Poliittisen historian klubin arkistokansio 2012–2020.

² Jorma Turunen: 90 vuotta sivistystä. Uutispäivä Demari 28.5.2009, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

menivät kipakasti porvarilliselle hallitukselle: ”Millainen hallitus voi sallia kansan jakautumisen pärjääjiin ja häviäjiin?”

Jäsenjärjestöjen tervehdyksen esitti SDP:n varapuheenjohtaja, kansanedustaja Ilkka Kantola. Hän muun muassa kysyi ytimekkäästi, mitä työväen sivistyksellä tarkoitetaan, mitä työväen sivistys on. Hän vastasi itse: ”Se on tasa-arvon, rauhan aatteen, suvaitsevaisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamista ja puolustamista niin kotimaassa kuin kansainvälisesti, niin työpaikoilla kuin poliittisessa toiminnassakin.” Työväen sivistys oli hänen mukaansa ”ihmisen sivistystä yli kansallisten rajojen”, se oli solidaarisuutta työtätekevien kesken ja se oli ”yhteistä vastuuta tästä maailmasta meitä ja tulevia sukupolvia ajatellen”.

Liittokokouksen esitelmän piti sosiaalipolitiikan professori Veli-Matti Ritakallio. Hänen aiheensa istui hyvin niin kansakunnan ajankohtaan kuin edeltäneiden puheenvuorojen tunnelmiin: ”Kannustava sosiaalipolitiikka vai/ja riittävä perusturva?” Hänen mukaansa Suomella oli varaa hoitaa perusturva kuntoon. Riittävä perusturvan taso ei estäisi työkykyisten aktivoimista eikä velvoittavuuden lisäämistä. Hän arvioi edessä olevan yhä eriytyneemmän yhteiskunnan. Koulut sekä lasten ja vanhusien hoitopaikat eriytyisivät varallisuuden mukaan, ellei tehdä mitään. Tuloeroja oli voimakkaasti kasvatettu. Ritakallio näki TSL:n kaltaisilla järjestöillä tärkeän tehtävän ”herätellä päättäjiä ja kansalaisia asiassa”.

Liittokokouksessa käytettiin lukuisia puheenvuoroja käsiteltäessä seuraavaa strategiasuunnitelmaa. Kaikki valinnat tehtiin yksimielisesti. Kansanedustaja Pia Viitanen jatkoi puheenjohtajana. Liittohallituksen järjestäytyessä varapuheenjohtajiksi valittiin edelleen Markku Liljeström (SAK) ja uutena Jari Valtari (Julkisten ja hyvinvointialojen liitto, JHL), joka tuli tehtävään kaksi vuotta siinä olleen Maila Tikkasen (JHL) jälkeen. Mielenkiintoinen yksityiskohta oli, että liittohallituksen kokouksiin kutsuttaisiin jatkossa läsnäolo- ja puheoikeudella myös Suomen Työväen Musiikkiliiton (STM) edustaja. Porvoalainen Anita Spring jatkoi ruotsinkielisen sihteeristön puheenjohtajana ja samalla edelleen myös TSL:n liittohallituksen jäsenenä. Kokouksen lopulla jaettiin vakiintuneeseen tapaan muutamille ansioituneille Väinö Voionmaa -mitaleita.¹

Kokouksen jälkeen Demarille antamassaan haastattelussa puheenjohtaja Pia Viitanen kertoi liiton muun muassa vahvistavan koulutuksellaan työelämätaitoja. ”On tärkeää, että ihmiset saavat koulutusta työelämästä. Se auttaa, jos vaikka joutuu työttömäksi”, hän totesi. Tärkeitä tavoitteita olivat liitolle myös luovuuden ja kulttuurin edistäminen etenkin lama-aikoina. ”Ahneuden arvomaailma on romahtanut ja lyhytnäköisyyteen perustuvat arvot ovat osoittautuneet kestävämmiksi. Luulisi, että nyt

¹ Liittokokouksen pk 5.6.2009, myös lainaukset (sisältyy toimintakertomukseen *TSL vuonna 2009*, s. 37–44); Ilkka Kantola: Mitä työväen sivistys on tänään? Uutispäivä Demari 8.6.2009 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

jos koskaan olisi kysyntää muunlaisille arvoille”, hän painotti.¹ Sama lehti huomioi liiton merkkipuoden myös pääkirjoitussivullaan: ”Työsarkaa riittää, kun lama suorastaan huutaa sivistyneen hyvinvointivaltion tekoja sen eteen, ettei kansa jakautuisi entistä enemmän pärjääjiin ja häviäjiin.”²

”AIKUISOPISKELU YHTEISENÄ HAASTEENA”

On hyvä painottaa tässäkin, ettei vain TSL muuttunut ajan kiivaan riennon sykkiessä. Samaan muutoksen vahvaan voimaan joutuivat mukautumaan kaikki muutkin sivistysjärjestöt, jokainen kuitenkin samalla oman perusytimensä säilyttäen, kaiken kattavan yhteisen lainsäädännön peitteen alla. Lisäksi tiivis yhteistyö suhteessa julkiseen valtaan oli entistäkin tarpeellisempaa. Sitä kuvasti sekin, että kesäkuussa 2009 opintokeskukset perustivat uuden yhteistyöjärjestön. Nimeksi tuli ytimekkäästi Opintokeskukset ry. Puheenjohtajaksi valittiin pääsihteeri Jorma Turunen.

Ryhmän ydinjoukko oli keskenään tuttua jo pitemmältä ajalta. Nykymuodosaan vanhin oli TSL ja sen opintokeskus (1919). Opintotoiminnan Keskusliiton OK-Opintokeskus (1943) ja Kansan Sivistystyön Liiton KSL-Opintokeskus (1964) toimivat nekin entisin nimin, samoin Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliiton TJS Opintokeskus (1978) ja Kansallisen Sivistysliiton Kansio (1980). Myös Demokraattisen Sivistysliiton DSL:n opintokeskus (1986) toimi sekin edelleen alkuperäisellä nimellään.

Ruotsinkielinen Studiec centralen Svenska Studieförbundet (1921), Svenska Folkskolans Vännerin ylläpitämä opintokeskus, oli vaihtanut käyttönimekseen SFV Bildning ja Kristillinen Opintokeskus (1980) oli muuttanut nimekseen Agricola-Opintokeskus ja ylläpitäjäksi oli vaihtunut Kirkkopalvelut ry, joka oli osa Seurakuntaopistoa. Vapaan Sivistystoiminnan Liitto (1976) toimi sekin uudella nimellä Sivistysliitto Kansalaisfoorumi (2001). Se ylläpiti Opintokeskus Kansalaisfoorumi. Vihreä Sivistys- ja Opintokeskus Visio oli joukon nuorimpia (1990). Myöhemmin Peruskansan Sivistysliitto muodosti vielä Opintokeskus Pekasuksen (2015).³

Vuosi 2009 oli monellakin tavalla aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön kehittämisen aikaa. Maaliskuussa opetusministeri Henna Virkkuselle (kok.) luovutettiin vapaan sivistystyön kehittämisohjelma. Siinä painotettiin vapaan sivistystyön merkitystä ”ihmisten hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen eheyden edistäjänä”, kuten liiton toimintakertomukseen kiteytettiin. Joulukuussa eduskunta hyväksyi vapaata sivistystyötä koskevan lain muutoksen. Uusi laki astui voimaan vuoden 2010 alussa. Siinä

¹ Ilkka Vuorikuru: Työväen Sivistysliitto vahvistaa kansalaisuutta. Uutispäivä Demari 12.6.2009, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

² Työväen sivistystyöllä juhlavuosi. Uutispäivä Demari 15.6.2009 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

³ Ks. toiminnasta www.opintokeskukset.fi.

täsmennettiin vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen tarkoitusta ja tehtäviä. Lisäksi laissa kehoitettiin oppilaitoksia aiempaa tiiviimpään yhteistyöhön sekä toistensa että myös ammatillisten oppilaitosten ja korkeakoulujen kanssa.

Opetusministeriö asetti marraskuussa 2009 vielä rahoitustyöryhmän. Sen tehtäväksi tuli uudistaa eri työmuotojen rahoituksen määräytymisperusteet. Mahdollisten muutosten toivottiin astuvan voimaan jo vuoden 2011 alussa. Pääsihteeri Jorma Turunen oli sekä vapaan sivistystyön kehittämisohjelman valmisteluryhmän että rahoitustyöryhmän jäsen.¹

Sivistysliitto kantoi tuona kehittämisen vuonna itsekin omat kortensa yhteiseen sivistystyön kekkoon järjestämällä syntymäpäivänään tiistaina 1. syyskuuta 2009 kansainvälisen 90-vuotisseminaarin. Otsakkeena oli: ”Aikuisopiskelu yhteisenä haasteena.” Paasitorni Congress Centerissä järjestettyä tapahtumaa luonnehdittiin myös opinnolliseksi työpajaksi ja kansainväliseksi aikuiskoulutusseminaariksi. Alustajien joukko oli kokonaisuudessaan ainutkertainen liiton yhdeksän vuosikymmenen mittaisella taipaleella. Mitään vastaavaa ei ollut koskaan koettu.

Puheenjohtaja Pia Viitanen avasi tilaisuuden ja lausui kaikki tervetulleiksi. Seuraavaksi astui puhujakorokkeelle vuoden 2006 vaaleissa valtakirjansa uusinut tasavallan presidentti Tarja Halonen. Hänen esitelmänsä teemana oli ”Sivistyksen ja sivistystyön tärkeys tämän päivän maailmassa”. Toisena puhui aikuiskoulutusosaston johtaja Marta Ferreira Euroopan unionin komissiosta. Aiheena oli ”Euroopan unioni aikuisopiskelun kehittäjänä”. Kolmantena esitelmöi IFWEA:n uusi pääsihteeri Sahra Ryklief, teemanaan ”Aikuisopiskelu globaalina haasteena”.

Kansainvälisille vieraille oli mahdollisuus esittää alustusten jälkeen kysymyksiä, joista seurasi keskustelua. Tasavallan presidentin puheenvuoron jälkeen oli juhlava Reino Helismaa -palkinnon luovutus. Se myönnettiin tällä kertaa pitkän linjan helsinkiläiselle muusikolle, laulajalle ja lauluntekijälle Heikki Harmalle. Palkinnon luovutti tasavallan presidentti. Hector tunnettiin paitsi monipuolisesta folk-, rock-, pop- ja iskelmätuotannostaan myös Sivistysliitolle omistetusta laulustaan ”Tervetuloa tulevaisuus”.² Iltapäivän kestänyt seminaarituloisuus Byggalla päättyi maljojen nostoon Työväen Sivistysliitolle.³

---

¹ *TSL vuonna 2009*, s. 4.

² Heikki Harma (s. 1947) tuli julkisuuteen 1965 ja on sen jälkeen tehnyt laulajana sekä lauluntekijänä laajan tuotannon ja julkaissut useita LP- ja CD-levyjä. Hän on tehnyt sanoituksia myös lukuisille muille artisteille.

³ *TSL vuonna 2009*, s. 4; seminaarikutsu ja ohjelma (kirjoittajan kokoelmassa).

VOIMASUHTEITA JA ASEENTEITA 2010-LUVULLA

Eduskuntavaaleissa tapahtui 2010-luvulla monia rajuja kannatuksen heilahduksia, jotka aiheutuivat yhteiskunnallisessa ilmastossa tapahtuneista voimakkaista muutoksista. Yleisten asenteiden jyrkentymistä suvaitsevaisuuden sijaan kuvasti aivan erityisesti konkurssin tehneen SMP:n raunioille muodostetun Perussuomalaisten (PS) voimakas kannatuksen kasvu. Se houkutti puoleensa joitakin vasemmistopuolueiden, keskustan ja osin kokoomuksenkin äänestäjiä. Entisen SMP:n ajama köyhän asia jäi hiljalleen taemmaksi, kun kansallismielisyys ja vanhakantaisuus vahvistuivat Perussuomalaisten jäsenistössä. Puolueväen sanankäytössä näkyi maahanmuuttovastaisuutta, ja avointa rasismiakin pilkahti näkyville.

Puolueiden voimasuhteiden tai asenteiden muutokset eivät aivan suoraan heijastuneet sivistysjärjestöjen asemaan, vaikutusmahdollisuuksiin tai yhteiskunnalliseen tukeen. Päätöksenteon yleiseen ilmapiiriin niillä oli kuitenkin vaikutuksensa. Toki aina oli luontevinta tai vaivattominta perustella käsityksiään omaksi tai läheiseksi koetun valtioneuvoston jäsenen kanssa, TSL:n kohdalla sosialidemokraattisten päättäjien kanssa. Mutta sivistysjärjestöjen vakiintuneessa yhteistyössä ei luonnollisestikaan voitu toimia omapäisesti, vaan keskeisen viestin oli oltava yhteinen. Joka tapauksessa ajat muuttuivat muutenkin. Ministerit alkoivat olla järjestään sellaisia, ettei heillä juurikaan ollut lähtökohtaisesti myönteisen asenteen lisäksi omakohtaista kokemusta minkään sivistysjärjestön opinto-kerhosta tai muusta paikallisesta koulutustapahtumasta. Yleinen koulutustason nousu vaikutti. Poikkeuksiakin oli.

Mainittakoon vain lyhyesti, että 2011 eduskuntavaalien jälkeen hallitus vaihtui kokoomuksen Jyrki Kataisen johtamaan, jossa sosialidemokraatitkin olivat mukana. Hallitusta heiluttivat voimakkaasti Euroopan unionin maita ravistelleet talousvaikeudet. Kun SDP:n puheenjohtajaksi valittiin toukokuussa 2014 ammattiyhdistysmies, oikeustieteen kandidaatti Antti Rinne, vaihtui myös hallituksen valtiovarainministeri. Rinne siirtyi Jutta Urpilaisen tilalle. Kesäkuussa vaihtui lisäksi uudeksi pääministeriksi kokoomuksen Alexander Stubb. Vuoden 2015 eduskuntavaalien tuloksena pääministeriksi nousi keskustapuolueen Juha Sipilä, joka kokosi keskusta-oikeistolaisen porvarillisen enemmistöhallituksen.¹

Muutos tapahtui tasavallan huipullakin. Kun Tarja Halosen toinen presidenttikausi päättyi kevättalvella 2012, samalla katkesi kolmen vuosikymmenen mittainen ajanjakso, jonka kuluessa presidenttinä toimi taustaltaan sosialidemokraattinen henkilö. Suoran kansanvaalin toisella kierroksella voittajaksi selviytyi kokoomuksen ehdokas, varatuomari

---

¹ Ks. esim. lyhyt yhteenveto vuosilta 2015–2018, Petteri Raito: Työntekijöiden aseman heikentäminen on pysäytettävä. Tekijä 9/12.9.2018, s. 42–43 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Sauli Niinistö. Tässä riittää mainita vielä lyhyesti, että Niinistö valittiin myöhemmin toiselle kuusivuotiskaudelle kevättalvella 2018, heti ensimmäisellä äänestyskierröksellä.¹

Maaliskuun 2019 eduskuntavaaleissa voimasuhteet muuttuivat jälleen sosialidemokraattien noustua uudelleen suurimmaksi puolueeksi. Enemmistöhallitus muodostettiin kesäkuussa SDP:n Antti Rinteen johdolla. Historiallisessa katsannossa hallituksen ydin, sosialidemokraatit ja keskustapuolue, edusti vasemmistoliitolla, vihreillä ja ruotsalaisella kansanpuolueella täydennettyä punamultaa, josta Suomessa oli kokemusta vuodesta 1937 alkaen. Sosialidemokraattien ja keskustan kärhämän seurauksena Rinne joutui joulukuussa 2019 luopumaan pääministerin paikasta ja tilalle nousi hallintotieteiden maisteri, kansanedustaja Sanna Marin Tampereelta. Hän oli siihen asti toiminut hallituksessa liikenne- ja viestintäministerinä. Rinne siirtyi eduskunnan varapuhemieheksi.²

EDUSTAJISTO TEKEE PALUUN

Työväen Sivistysliitolle hyväksyttiin kesäkuun 2009 liittokokouksessa strategia-asia-kirja, joka ulottui vuoteen 2013 saakka. Siinä korostettiin liiton roolia yhteiskunnallisena herättäjänä. Lisäksi painotettiin koulutusyhteistyön vahvistamista jäsenjärjestöjen kanssa sekä alueellisen ja paikallisen koulutuksen tärkeyttä. Strategiassa nostettiin myös esiin järjestö- ja yhdistystoiminnan kehittäminen tietoverkkojen avulla. Ikäihmisten uudenlaisiin oppimistarpeisiin kiinnitettiin huomiota, samoin monikulttuurisuus- ja maahanmuuttajakoulutuksen tarpeisiin. Strategiakauden aikana liitossa tapahtui kaiken kaikkiaan useita muutoksia.

Liitossa lähes neljän vuosikymmenen mittaisen työuran tehneen pääsihteeri Jorma Turusen seuraajan etsinnässä kiinnitettiin huomio vihtiläiseen kasvatustieteiden maisteriin Kari Anttilaan (s. 1959). Hän toimi liitossa vuoden 2010 kuluessa konsultointitehtävissä, sillä liiton toimintarakenteita suunniteltiin uudistettavaksi. Työelämän koulutukset ja erilaisten ongelmakohtien ratkaisut olivat hänelle tuttuja yritys- ja koulutustoiminnan kautta. Anttila kutsuttiin seuraavaksi pääsihteeriksi, ja hän aloitti työnsä helmikuun ensimmäisenä päivänä 2011.

TSL oli hänelle kertomansa mukaan tuttu jo nuoruusvuosilta. Ensimmäisissä leh-tihaastatteluissa kevättalvella 2011 Kari Anttila vertasi Sivistysliiton toimintaa ”paremman maailman rakentamiseen”. Hän korosti liiton yrittävän vaikuttaa nimenomaan koulutuksen avulla. ”TSL ei ole mukana valtapolitiikassa.” Hän luonnehti TSL:n

---

¹ Ks. Lehtilä 2012, s. 185; Mörttinen, Nurmi 2018, s. 181–185, 282–283, 302–303.

² Elokuun 2020 puoluekokouksessa Tampereella varapuheenjohtaja Sanna Marin (s. 1985) valittiin Antti Rinteen (s. 1962) jälkeen SDP:n puheenjohtajaksi. Kokouksessa hyväksyttiin myös mm. uudet säännöt ja periaatteellinen ohjelmajulistus.

olevan oppimisen ja kehittymisen asialla, mutta ”ei oppimestarina, vaan sellaisen oppimisympäristön mahdollistajana, jossa voidaan toteuttaa monenlaisia asioita.” Kokonaisuuteen liittyi hänen mukaansa vielä ”vapaaehtoisten toteuttama TSL:n kulttuuritoiminta”.¹

TSL:n liittokokouksessa kesäkuussa 2011 päätettiin jälleen kerran liittorakenteen muutoksista. Uudet säännöt ja samalla uusi rakenne tulivat voimaan seuraavana vuonna 2012. Liittokokousten sijaan palattiin entuudestaan tutunnimisen edustajiston kokouksiin kolmevuotiskausin.

Jäsenjärjestöjen valitsemista edustajista koostunut TSL:n edustajisto oli koolla 6. kesäkuuta 2013 Helsingissä. Kansanedustaja Pia Viitasen jälkeen valittiin liittohallituksen uudeksi puheenjohtajaksi kansanedustaja Ilkka Kantola (s. 1957). Hänellä oli taustanaan teologian tohtorin koulutus ja pitkä toiminta luterilaisen kirkon tehtävissä. Hän oli aiemmin toiminut muun muassa Turun arkkihiippakunnan pääsihteerinä vuodesta 1994 alkaen ja sitten piispana 1998–2005. Virasta luovuttuaan hän työskenteli Helsingin diakonissalaitoksen lapsi- ja perhetyön johtajana. Eduskuntaan Kantola valittiin maaliskuun 2007 vaaleissa. Arkadianmäellä hänelle kertyi kokemusta muun muassa sivistysvaliokunnan työstä.² TSL:n varapuheenjohtajana jatkoi SAK:n koulutuspäällikkö Markku Liljeström.

”SIVISTYSJUNA KULKEE...”

Seuraava strategia-asiakirja päätettiin vahvistaa vuotta myöhemmin TSL:n edustajiston kokouksessa kesäkuussa 2014. Pääsihteerä Kari Anttila herätteli Aikuiskasvatus-lehteen vuoden 2013 alussa kirjoittamassaan artikkelissa pohdintaa, jollainen saattoi olla tuttua ainakin KSL:n keskusteluissa. Kenties aihepiiriä sivuttiin muidenkin sivistysjärjestöjen parissa, joskin toisesta näkökulmasta. Anttilan omat nuoruusmuistot kertoivat 1970–1980-lukujen vaihteen kiihkeistä, osin lähes hurmoksellisista tunnelmista, kun nuoruuden innolla ajettiin eteenpäin kouludemokratiaa ja yliopistodemokratiaa. Sosialidemokratiaan paneuduttiin Marxin hengessä ja kovasti kilpailen marxismileninismien kannattajien kanssa. Imperialismin teorioilla selitettiin silloin monet asiat. Niihin aikoihin ja tunnelmiin Anttila ei enää halunnut palata.

Aikakausi ja asenteet olivat voimakkaasti muuttuneet, ja yhteiskunnallinenkin toiminta oli henkilökohtaistunut. Ajan hengen viisari oli heilahtanut toiseen laitaan. Entiset isot maailmankuvat, sosialismi ja kapitalismi, eivät enää kamppailleet keskenään,

¹ Soile Olmari: Vapaan sivistystyön järjestelmä on kummallisen hieno. Rautatievirkamies 2/2011, verkkoversio, myös lainaukset.

² Ks. Ilkka Kantolasta www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/default.aspx. Hän oli kansanedustajana 2019 vaaleihin saakka.

totesi Anttila. ”Tuntuu siltä, että keskinäinen kilpailu, tuotannollinen tehokkuus, hallinnoiminen ja markkinoilla pärjääminen ovat ajan avainsanoja.” Poliittisen tietämyksen ja ymmärryksen taso oli madaltunut, arvioi pääsihteeri, ennakkoluulot ja yksinkertaiset stereotyyppit antoivat monelle ihan riittävät ohjenuorat.

Kari Anttila tunnisti tilanteessa ongelman, joka koski sivistysjärjestöjä. Hän halusi edelleen nähdä ”yhteiskunnallisen koulutuksen yhtenä tärkeimpänä vapaan sivistystyön tehtävistä”. Nyt kuitenkin sivistystoiminnan tarjonta suuntautui aika lailla toisiin: kieliopinnot, kokkaaminen, tietotekniikka ja liikunta olivat esimerkkejä suosituista aiheista. Lisäksi valtiosuosusjärjestelmä tuki tällaisten aihepiirien lyhytkurssien järjestämistä. Edelläkin on ollut esimerkkejä tarjolla olleista uudenhenkisistä kursseista, joita sivistysjärjestöt tarjosivat.

Kari Anttila toivoi kirjoituksessaan, että opintokeskuksilla olisi edelleen mahdollisuus ”profiloitua kansalaisyhteiskunnan ja demokratian oppilaitoksina”. Hän kannusti kehittämään ”yleisen kurssitarjonnan rinnalle kansalaisjärjestöjen kautta kansalaisia tavoittavaa koulutusta”. Esimerkiksi politiikka oli edelleen kiinnostavaa, vaikka suomalainen yhteiskunta ei vaikuttanutkaan kovin keskustelevalta. Sivistysliitolla oli kuitenkin näyttää myönteisiä esimerkkejä yhteiskunnallisten aiheiden seminaareista, joihin edelläkin on viitattu, ja joihin kaikki kiinnostuneet eivät edes mahtuneet mukaan. Hänestä oli sinänsä hyvä, että ammatillista koulutusta oli kehitetty, mutta muu aikuiskasvatus oli liiaksi jäänyt ”yksilöiden oman itseohjautuvuuden varaan”. Kari Anttila pelkäsi, että ”sivistyksen juna” kulkisi ohjaamatta omaan suuntaansa, mutta samalla elinikäinen oppiminen ja vapaus kehittää itseään eivät enää olleet itsestään selviä, tavoiteltavia asioita.

Kilpailun voima tuntui kaikkialla. ”Koulutuspolitiikan taustalla on hyvin hallinnollis-teknokraattinen käsitys koulutuksen ja sivistyksen tehtävistä.” Tehtävät nähtiin pahimmillaan kapeasti vain osana tuotantokoneistoa ja kilpailua. Tätä kehitystä Anttila halusi jarruttaa sivistysjunan suuntaa pohtimalla.¹

Vuonna 2013 liitossa oli paljon vireillä tavanomaisen monipuolisen ja vakiintuneen, maanlaajuksen ja yhä edelleen jatkuneen opintotoiminnan ohella; pääsihteerinä Kari Anttila vastasi joukkoineen huutoonsa. Esimerkiksi yhdessä SDP:n, Voionmaan opiston ja Työväen Akatemian kanssa toteutettiin Poliittinen korkeakoulu (Politiko) ja työväenliikkeen opistojen kanssa Tulevaisuuden tekijät -koulutusta. Pohjolan kumppanien kanssa oli yhteispohjoismainen Globalikoulu. Vuonna 2005 perustetun Kalevi Sorsa -säätiön kanssa valmisteltiin kirjaa eurooppalaisesta vasemmistosta.

Hakaniemen Hankekeskus oli uusi toiminto, jonka parissa suunniteltiin ja toteutettiin esimerkiksi ammattiliittojen kanssa työväenliikkeelle tärkeitä hankkeita ja niiden

---

¹ Kari Anttila: Sivistysjuna kulkee – kuka ohjaa? Aikuiskasvatus 1/2013, s. 60–62, lainaukset, s. 61–62, nettiversio.

taloudellista pohjaa. Yhtenä esimerkkinä oli Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tuella aikaan saatu hanke Työelämän koulutusneuvojat. ”Valtiovallan rahoitus on pienenevässä ja TSL:n on löydettävä yhä paremmin juuri ne asiat, joiden kautta maailmaa halutaan muuttaa”, Anttila totesi Stadin Ruusussa syksyllä 2013. Liitto oli päivittämässä strategiaansa kesän 2014 edustajakokoukseen, ja aiheesta keskusteltiin laajasti myös jäsenjärjestöjen keskuudessa. Hän esitti avoimen kysymyksen: ”Mitä maailman muuttaminen paremmaksi voisi olla visiona ja toiminnan linjauksina?”¹

Myöhemmin syksyllä pääsihteeri joutui perustelemaan keskisuomalaisia harmittanutta yksittäistä ratkaisua, Jyväskylän aluetoimiston sulkemista. Uusi puheenjohtaja Ilkka Kantola oli joutunut melkein pä ensitöikseen tämän päätöksen tekoon kesällä 2013.

Tuula Häkkinen-Hakala oli tyytymätön aluetoimiston lopettamiseen. Hän painotti Demarin kirjoituksessaan alueellisen toiminnan ja neuvonnan merkitystä jokaisen ”Peräkylän Villen”, vapaaehtoisen paikallisen ohjaajan apuna. Kun papereita ei esimerkiksi osattu täyttää oikein ilman neuvontaa, opintokerhon tukieurot jäisivät saamatta. Hän myös peräänkuulutti ”suurta harkintaa”, kun päätettiin niukkojen varojen käytöstä henkilöresursseihin ja kysyi, olivatko jäsenjärjestöt valitun linjan takana. Kari Anttila vastasi ja perusteli ratkaisua laajasti TSL:n jäsenjärjestöjen hyväksymien suunta-aviivojen mukaisella toiminnalla. Paikallista toimintainnostusta oli paljon, eikä sitä 2,30 tai 5 euron tuntutuen puuttuminen sammuttaisi. Aluetoimistojen merkitys oli hänen mukaansa vähentynyt, niiden ”oven kahvat eivät ole tässä työssä enää viime aikoina kovin paljon kuluneet”. Tietoa oli muutenkin saatavilla. Lisäksi liitto oli avaamassa helmikuussa 2014 erityisen neuvontatiskin, jossa osattaisi vastata kaikkiin mahdollisiin pulmakysymyksiin.²

Vuoden 2014 kuluessa Jyväskylän opintojärjestön toimintaa ryhdyttiin uudelleen käynnistämään vapaaehtoisvoimien tuella. Liitto antoi muun muassa koulutuksen tähän oman apunsa. Apua tarvittiin muuallakin. Vuonna 2015 ryhdyttiin suunnittelemaan Tampereen seudun ja Oulun vapaaehtoistoiminnan ja opintojärjestöjen toiminnan elävöittämistä. Samaa valmisteltiin Seinäjoen opintojärjestönkin osalle. Liitolla oli pääkaupungin lisäksi toimistot Kuopiossa, Lappeenrannassa, Mikkelissä, Oulussa, Tampereella, Turussa ja Vaasassa.³

Vuoden 2013 toiminnan merkittäviä yksityiskohtia oli Reino Helismaa -tunnustuspalkinnon myöntäminen laululyriikan ansioituneelle taitajalle. Palkinto jaettiin

1 Kari Anttila, Heta Warty: Työväen Sivistysliitto – järjestöjen järjestö. Stadin Ruusu 4/2014, s. 16–17, lainaus, s. 17.

2 Tuula Häkkinen-Hakala: Työväen sivistysliittoa tarvitaan paikallisesti. Uutispäivä Demari 25.10.2013, myös lainaukset; Kari Anttila: Työväen sivistysliittoa tarvitaan. Uutispäivä Demari 31.10.2013, myös lainaus (lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmissa).

3 *TSL vuonna 2014*, s. 17; *TSL vuonna 2015*, s. 15, 20.

27. heinäkuuta 2013 Valkeakoskella työväenmusiikin suuressa tapahtumassa, joka kokosi torstaista sunnuntaihin jälleen kerran huomattavan suuren yleisöjoukon. Nyt se luovutettiin muusikko Heikki Salolle, Miljoonasade-yhtyeen keulahahmolle.

Heikki Salo oli esiintynyt vuodesta 1985 alkaen ja tehnyt musiikkia monen muunkin yhtyeen kanssa laululyriikkaa muillekin artisteille. Hän oli myös kursseilla opastanut ja kouluttanut laulun tekijöitä sekä kirjoittanut opasteoksenkin.¹

PERUSTEHTÄVÄ, VISIO JA OHJAAVAT LINJAUKSET

Pääsihteeri Kari Anttila ei ehtinyt monta vuotta vaikuttaa Sivistysliitossa ennen kuin uudet vaativat työtehtävät alkoivat häämöttää ja vetää häntä muualle. Anttila siirtyi hoitamaan sos.dem. eduskuntaryhmän pääsihteerin tehtäviä, ja TSL myönsi hänelle aluksi 24. huhtikuuta 2014 alkaen toimivapaata. Sitä jatkettiin aina 17. toukokuuta 2015 saakka, jolloin hän jäi pysyvästi eduskuntaryhmän töihin. Hallintojohtaja Jouko Muuri (s. 1958) toimi huhtikuusta 2014 alkaen vt. pääsihteerinä ja vastaavasti talousjohtaja Soili Vivolin oli vt. hallintojohtajana. Jouko Muuri vakinaistettiin sitten pääsihteerin tehtävään 23. lokakuuta 2015 alkaen.²

Uusi pääsihteeri oli Jorma Turusen tavoin pitkän linjan sivistysliittolainen. Muuri oli vuosien kuluessa toiminut useissa liiton tehtävissä ja tunsikin kokemuksesta monet toiminnan tasot, niin sanotusti kentän ruohonjuurista aina Hakaniemen keskustoilijain ja ylimmän hallinnon korkeuksiin. Edellä oli tästä jo esimerkkejä TSL:n Uudenmaan piiristä, myös kansainvälisistä yhteyksistä ja muun muassa koulutustoiminnasta. Erityinen osaamisen alue liittyi digitalisaatioon ja tietoyhteiskuntapalveluihin, joita hän oli johtavana toimihenkilönä edistänyt liitossa.³

Vuoteen 2014 sisältyi jälleen kerran valmistautuminen uuteen sivistysjärjestöjen ja -laitosten toimintaa koskevaan lakiin. Jälleen toimittiin yhdessä muiden järjestöjen kanssa. Aherrus jatkui uudistuksen parissa seuraavanakin vuonna.

Tiedotusta parannettiin niin liiton sisällä kuin sen ulkopuolellekin. Sisällä oli käytössä intranetti, Tori, sekä Lync-palvelu ja kuukausittaiset verkkotilaisuudet, myös opintojärjestöille avoin ”TSL:n aamukahvit” -info. Ulospäin käytettiin ajanmukaisia välineitä, sähköpostitse jaettua uutiskirjettä ja liiton kotisivuja sekä sosiaalisessa mediassa eli somessa Facebook-sivustoa ja videoita Youtube-kanavalla. Liitolla oli

---

¹ Heikki Salo (s. 1957 Lapualla) esiintyi monenkin yhtyeen kanssa, julkaisi useita äänilevyjä, myös soololevyjä. Tuotantoon kuului myös näytelmiä, lehtipakinoita, tv-esityksiä. Tuloksena oli mm. kultalevyjä, Emma-palkintoja ja muita huomionosoituksia. Salo laati myös kirjan *Kahlekuningaslaaji. Laululyriikan käsikirja* (2006), se oli aihepiirissä ensimmäinen. Ks. www.valmu.com; Wikipedia.

² *TSL vuonna 2015*, s. 20.

³ Ks. esim. Jouko Muuri ja Raimo Oksanen 2014, s. 165–173; Muuri oli kirjoitusshetkellä (2014) TSL:ssä tietoyhteiskuntapalvelujen johtaja ja Oksanen tietoyhteiskuntakoulutusyksikön koulutuspäällikkö.

studiotilaa video-ohjelmatuotantoa ja valokuvausta varten työväentalon toisella puolella Säästöpankinranta 6:ssa. Asiakkaille voitiin myös tarvittaessa striimata eli välittää suorana tapahtumia; uusia tekniikan apuvälineitä otettiin käyttöön niin nopeasti kuin oli mahdollista. Kesällä 2014 otettiin yhdessä SAK:n, JHL:n ja PAMin kanssa uusi verkko-oppimisen ympäristö Liittokampus (Optima), joka korvasi aiemmin käytössä olleen ympäristön. Monipuolinen tietoyhteiskuntakoulutus oli kaiken kaikkiaan tärkeällä sijalla.

Syyskuussa 2014 liitto sai lisäksi takaisin Aikamerkki-lehden, nyt modernina aika-kauslehtimäisenä verkkojulkaisuna. Tuottamisesta vastasi Unionimedia Oy ja tuottaja Natasha Petrell. Aluksi vastaavana toimittajana oli viestintäpäällikkö Katri Söder ja sitten keväemmällä 2015 viestinnän asiantuntija Merja Leskinen. Uudempiin avuksiin kuului myös liiton osallistuminen Tampereella Työväenmuseumo Werstaan organisoimaan Työläiskirjallisuuden päivään elokuun lopulla. Tapahtuma oli aloitettu vuonna 2010. Syksystä 2014 alkaen järjestettiin vastaavasti Stadin työläiskirjallisuustapahtumaa Työväenliikkeen kirjastossa Sörnäisten rantatien varrella.

Perinteistä painettua sanaakin käytettiin edelleen opinto- ja koulutustoiminnassa. Yhteistyössä Into-kustannuksen kanssa TSL julkaisi vuonna 2014 kuusi kirjaa: *Kapitalismin sanakirja*, pohdiskelevia artikkeleita sisältänyt *Vasemmiston tulevaisuus*, novellikokoelma *Päättön*, esseistä koostunut *Lukemisen hulluus*, Pentti Haanpään kertomuksista koottu *Eräs avioliitto* ja muita kadonneita juttuja sekä pokkariversio Matti Salmisen kirjasta *Yrjö Kallisen elämä ja totuus*.

Ylimenokauden jälkeen uusien sääntöjen mukainen ensimmäinen varsinainen edustajiston järjestäytymiskokous pidettiin 16. kesäkuuta 2014.¹ Kokouksen avasi Sivistysliiton puheenjohtaja Ilkka Kantola ja puhetta johti edustajiston puheenjohtaja, JHL-opiston rehtori Anne Karjalainen; varapuheenjohtajalle, järjestösihteeri Erkki Partaselle (EKL) oli tullut este. Sihteerinä toimi TSL:n järjestö- ja kulttuuripäällikkö Sanna Viljakainen. Kokoukseen osallistui 64 henkilöä, joista äänivaltaisia edustajia ja varaedustajia oli 54. Alkusanojen jälkeen työeläkevakuutusyhtiö Eteran asiantuntija Marja-Leena Vänninen piti luennon ”Suomalainen työeläke – miltä pohjalta eteenpäin”.

Edustajiston kokouksen kauaskantoisimpiin päätöksiin kuului kesäkuussa 2014 uuden strategian vahvistaminen vuosille 2015–1919. Otsakkeena oli ”Mahdollisuus kuuluu kaikille”. ”TSL on kaksikielinen sivistysjärjestö, jonka perustehtävänä on edistää demokratiaa, yhteiskunnallista ja sivistyksellistä tasa-arvoa sekä suvaitsevaisuutta yhteistyössä jäsenjärjestöjensä ja yhteistyökumppaneidensa kanssa. Liitto innostaa erityisesti jäsenjärjestöjensä jäseniä elinikäiseen oppimiseen ja aktiiviseen osallisuuteen

¹ TSL:n edustajiston järjestäytymiskokous 16.6.2014, liitteenä toimintakertomuksessa *TSL vuonna 2014*; kokouspaikkaa ei mainita, tarkka aika kyllä: klo 10–13.58; kokouspäätöksistä ja toiminnasta myös *TSL vuonna 2014*, s. 4–8; *TSL vuonna 2015*, s. 18.

kansalaisyhteiskunnassa.” Näin muotoiltiin lyhyesti toiminnan tarkoitus vuosikertomuksen mukaan.¹

Visiossaan TSL ilmaisi, että se edistää ”koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista, elinikäistä oppimista ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, kouluttaa jäsenjärjestöjen toimijoita osallisuuteen yhteiskunnassa, toimimiseen järjestöissä ja monipuoliseen itsensä kehittämiseen, käy työväenliikkeen arvoista lähtevää vuoropuhelua solidaarisemman, oikeudenmukaisemman ja tasa-arvoisen yhteiskunnan saavuttamiseksi, rakentaa mahdollisuuksia vapaaehtoistoimintaan osallistumiseen, yhdessä tekemiseen, asioihin vaikuttamiseen ja kulttuuriseen osallistumiseen”.

Toimintaa ohjaaviksi strategisiksi linjauksiksi tiivistettiin:

- Sivistyksellinen tasa-arvo
- Digitalisoituva yhteiskunta
- Paikallinen toiminta – tekeminen kuuluu kaikille
- Liike ja kansalaisyhteiskunta
- Jäsenjärjestöjen tarpeisiin vastaava oppilaitos

Perusteellisen ja laajan valmistelun jälkeen voitiin liiton päättävissä elimissä hyvin sitouttaa kaikki yhteiseen tekemiseen. Liittohallitus piti vielä lokakuussa 2014 ”strategian jalkauttamista” pohtineen suunnitteluseminaarin.

LIITON TASO JA PAIKALLINEN TASO

Kesäkuun 2014 edustajiston kokouksessa tehdyt henkilövalinnat olivat yksimielisiä ja noudattivat Markku Liljeströmin johtaman vaalivaliokunnan selkeitä yksituumaisia ehdotuksia. TSL:n puheenjohtajana jatkoi kansanedustaja Ilkka Kantola, mutta vara-puheenjohtajaksi vaihtui nyt SAK:n koulutuspäällikkö Mikko Koskinen. Liittohallitukseen kuului puheenjohtajan ohella kymmenen varsinaista ja viisi varaedustajaa jäsenjärjestöistä.

Kokouksessa vahvistettiin lisäksi opintojärjestöjä koskeva ohjesääntö. Siinä määriteltiin opintojärjestöjen osallistuminen liiton hallintoon. Ne valitsivat jatkossa edustajistoon läsnäolo- ja puheoikeudella kahdeksan varsinaista ja neljä yleisvaraedustajaa. Yhden tuli edustaa ruotsinkielisiä opintojärjestöjä. Lisäksi opintojärjestöt saivat valita läsnäolo- ja puheoikeudella kolme varsinaista ja kaksi yleisvaraedustajaa liittohallitukseen; yhden tuli edustaa ruotsinkielisiä opintojärjestöjä.

---

¹ Lauseiden järjestyksessä oli pientä eroa toimintakertomuksen ja edustajakokouksen pöytäkirjan liitteenä olevan strategiaperin välillä.

Paikallisiin opintojärjestöihin kiinnitettiin muutenkin huomiota. Siihen oli nyt enemmänkin tarvetta, kuten edellä havaittiin. Niillekin hyväksyttiin strategia-asia- kirja. Siinä painottui niiden merkitys liiton kokonaisuudessa ja erityisesti paikallisen ja alueellisen toiminnan tarpeellisuus ja merkittävyys. Ne tunsivat parhaiten paikalliset olosuhteet ja mahdollisuudet.¹

Sivistysliitto oli 95-vuotias, ja vakiintuneeseen tapaan järjestettiin syyskuun alussa, 5. syyskuuta 2014 juhlatapahtuma seminaarin ja kulttuuriohjelman merkeissä. Paik- kana oli Teollisuusalojen ammattiliiton (Team) tilat Hakaniemenranta ykkösessä. Team oli syntynyt 2010, kun Kemian liitto ja Viestintäalan ammattiliitto fuusioituivat. Se oli esimerkki ammattiyhdistyskentän ajankohtaisista muutoksista.

Kansainvälisyys oli jatkuvasti keskeinen osa Sivistysliiton toimintaa ja yhteyden- pitoa riitti IFWEA:n puitteissa. Pohjoismainen Geneve-koulu järjestettiin jo 78. ker- ran. Kotimaassa jatkettiin tapaamisia jäsenjärjestöjen edustajien kanssa. Kierroksella koottiin tietoa, jonka avulla voitiin entistä paremmin vastata jäsenistön koulutuk- sellisiin tarpeisiin. Koulutusta muokattiin yhä enemmän tarpeisiin pohjautuvaksi tilauskoulutukseksi.

Kaikkea oli jokavuotiseen tapaan tarjolla runsaasti: koulutustilaisuuksia, seminaa- reja, luentoja, esitelmiä, kursseja ja projekteja sekä keskustelujen virikkeiksi soveltuvia opintoaineistoja. Opintokerhoille annettiin tarvittaessa neuvoja ja opastusta. Opinto- järjestöjen edustajat kokoontuivat neuvottelupäivilleen syyskuussa Helsingissä. Tässä riittänee toiminnasta muutama yleispiirteinen esimerkki.

Yhteiskunnalliseen koulutukseen sisältyi loppukevään 2014 EU-vaaleihin liittyen paljon Euroopan unionia käsitelleitä aiheita. Koulutusaineistoksi TSL kokosi julkaisun *Kysymyksiä ja vastauksia Euroopan unionista*. Aihepiiristä oli kymmeniä seminaareja maan eri puolilla. Lukuisia koulutustilaisuuksia ja seminaareja järjestettiin myös kan- sainvälisen politiikan eri aiheista. Monissa tilaisuuksissa pyrittiin kohentamaan palkan- saajan taloudellista lukutaitoa. Kaksi kirjaa, *Taloutta työvälle* ja *Kapitalismin sanakirja*, tarjosivat keskustelutilaisuuksiin ja koulutuksiin hyvää virikettä.

Toimintakertomuksessa todettiin, että liiton 95-vuotisvuosi oli monitahaisen kou- lutuksen ohella myös ”työorganisaation, hallinnon ja tietojärjestelmien kehittämisen sekä henkilöstökoulutuksen vuosi”. Liiton työorganisaatio vahvistui, kun yhteiskun- nalliseen koulutukseen ja työelämäaiheiseen koulutukseen palkattiin uudet suunnitte- lijat vuoden 2015 alusta. Palkkarakenteen uudistaminen toteutui, ja kehityskeskustelut pidettiin syksyn kuluessa. Taloushallinnon suunnittelua ja raportointia kehitettiin sekä tietojärjestelmät uusittiin. Johtoryhmää laajennettiin. Yhteistyö työterveyshuollosta

---

¹ Edustajiston kokouksen pöytäkirjan 16.6.2014 liitteenä Yhteiseen tekemiseen ja kumppanuuteen – TSL:n opintojärjestöstrategia.

vastanneen Diacorin kanssa oli tiivistä. Henkilöstöpäivät järjestettiin Kauniaisissa, Heimarissa Ristiinassa ja Helsingissä.¹

Saman vuoden 2014 lokakuuhun ajoittui aiemman pääsihteerin Jussi Pikkusaaren omakustannekirjan *Työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen kantavuus* julkaisu. Kirjan asiatietoja on tässäkin hyödynnetty. Julkaisemallaan ja kustantamallaan kirjalla hän otti edelleen myös lujasti kantaa muun muassa oman työaikansa hankalan pähkinän, ”suoran toiminnan” merkitykseen niin Sivistysliitolle kuin sosialidemokratiallekin. Aiheesta ja myös TSL:n toiminnasta virisikin lehtikirjoittelua. Esimerkiksi Uutispäivä Demarin päätoimittaja Antti Vuorenrinne nosti joulukuussa arvostavasti TSL:n merkitystä esille, olihan hänellä kokemusta liiton tehtävistä 1980-luvulla.²

Maailmanlaajuisen ja kotimaan kokoisen toimintakentän näkymästä on hyvä siirtää hetkeksi katsetta lähemmäksi maankamaraa, paikalliseen toimintaan. Esimerkiksi TSL:n Nurmijärven opintojärjestö tarjoaa historiikissaan havainnollisen kuvan toiminnastaan vuodelta 2014. Jäsenjärjestöjä tai -yhteisöjä oli kymmenen. Opintojärjestö toteutti vuoden kuluessa useita tapahtumia ja kursseja, joihin osallistui yhteensä puolentoistasataa henkilöä, aikuisia ja lapsia. Vertailuna voi mainita, että vuosina 2015 ja 2016 kokonaisosallistujamäärät olivat lähes 500. Toimintavuodet olivat erilaisia.

Tammikuussa 2014 oli keskustelutilaisuus länsimaisten hyvinvointivaltioiden syvistä arvoista. Rajamäen työväenyhdistyksen kanssa ja sen tiloissa järjestetyssä tilaisuudessa luennoi teologian tohtori Martti Muukkonen. Tammi-helmikuun vaihteessa oli kahden lauantain mittainen kurssi pienen yhdistyksen taloushoidosta Nurmijärven Punatorpalla, työväentalolla. Kouluttajaksi saatiin talousjohtaja Soili Vivolin keskusliitosta. Maaliskuun loppupuolella järjestettiin vuoden ainoaksi jäänyt hygienia-passikurssi, jossa testaajana oli opintojärjestön puheenjohtaja Arja Ripatti.

Huhtikuun puolivälissä järjestettiin Klaukkalan työväentalolla kulttuurikatselmus ”Sanoja ja säveliä”. Siihen osallistui yhdeksän esiintyjää, niin laulun, räpin ja lausunnan kuin tanssin ja pianon soitonkin merkeissä. Kokeneet kulttuurin ammattilaiset Tuija Palonen ja Sanna Viljakainen antoivat esiintyjille evästykseksi vielä kirjallisen palautteen. Vappuna toteutettiin perinteinen tapahtuma yhdessä sos.dem. kunnallisjärjestön kanssa. Puhujana oli SDP:n tuusulalainen kansanedustaja Antti Lindtman.

Vuoden 2014 todellinen kohokohta Nurmijärvellä oli opintojärjestön 85-vuotisjuhla lauantaina marraskuun 15. päivänä Palojoen työväentalolla. Puhujiksi saatiin TSL:n vt. pääsihteerin Jouko Muuri, TSL:n edustajiston keravalainen puheenjohtaja Anne Karjalainen ja Nurmijärven kunnan sivistystoimenjohtaja Tiina Hirvonen. Toimintavuosi kääntyi lopuilleen itsenäisyyspäivän jälkeen, joulukuun alkupuolella, kun

---

1 *TSL vuonna 2014*, s. 4–7; yksityiskohtaiset toimintatilastot kertomuksen liitteenä.

2 Antti Vuorenrinne: Sivistyksestä. Uutispäivä Demari 8.12.2014.

Seppo Lammin johdolla laulettiin yhdessä tuttuja ja kauniita joululauluja Punatorpalla. Runojakin lausuttiin.¹

PALUU SYNTYSIJOILLE

TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) johtokunta oli jäänyt toimimaan vuoden 1991 sääntöjen mukaisesti liittotoimikunnan alaisena toimielimenä. Jonkin verran kokoonpanossa oli ollut henkilövaihdoksiakin, kun osa pitkään mukana olleista oli jo siirtynyt eläkkeelle. Vuoden 2015 alussa todettiin, ettei Sivistysliiton uusissa säännöissä ollut enää mainintaa tällaisen johtokunnan nimittämisestä. Helmi-kuussa TSL:n hallitus päätti asettaa sihteeristön tilalle uuden ruotsinkielisen työryhmän edustajistokauden loppukaudeksi. Puheenjohtajaksi nimettiin liittohallituksen jäsen Katja Kaivonen (FSA), jolla oli jo kokemusta vanhan johtokunnan toiminnasta. Sihteeriksi nimettiin keskustoimistosta koulutussuunnittelija Riitta Sinimäki-Mikola.

Lisäksi entinen sihteeristötyö päätettiin muuttaa vapaamuotoisemmaksi ja ideoivammaksi, työryhmälle sopivaksi. Ruotsinkielinen työryhmä toimi samalla KSR:n yhden rahaston, K.-A. Fagerholmin rahaston, hoitokuntana. Kesäkuussa pidettiin ensimmäinen yhteinen työpaja, jossa uutta ideointia päästiin aloittamaan. Mainittakoon, että Kansan Sivistysrahaston ohella myös Työväen Opintorahasto, Palkansaajarahasto, Kuluttajaosuustoiminnan Säätio, Folke Bernadotten Muistosäätio ja Väinö Tannerin Säätio tukivat tänäkin vuonna Työväen Sivistysliiton koulutustoiminnan järjestämistä.

Vuosi 2015 merkitsi Sivistysliitolle valmistautumista vapaata sivistystyötä koskeneen uuden lain mukaiseen toimintaan seuraavan vuoden alussa. Paljon, ellei suorastaan kaikki, oli muuttunut siitä, kun nuori, vastasyntynyt liitto oli kauan sitten saanut puheenjohtajansa, professori Väinö Voionmaan allekirjoittamalla kohteliaalla anomuksella ensimmäiset avustuksensa julkiselta vallalta.

Toimintakertomukseen tiivistettiin: ”Sopimusjärjestelmän suunnittelu ja siihen liittyvät neuvottelut jokaisen jäsenjärjestön kanssa opetustuntiresursseista hallituksen hyväksymien koulutuspilareiden mukaisesti loivat enimmäistä kertaa TSL:n historiassa mahdollisuuden tuottaa suunnitelma sekä opintokeskuksen omalle koulutukselle että jäsen- ja opintojärjestöjen järjestämälle koulutukselle.”

Lakimuutos tuli merkittävästi muuttamaan opintokeskuksen toimintaa ja samalla suhdetta jäsenjärjestöihin ja opintojärjestöihin. Muutoksiin vastattiin neuvotellen ja keskustellen sopimusjärjestelmällä, jolla lisättiin liiton ja sen 32 jäsenen sekä 67

---

¹ *Tiedonjyvien tuottaminen jatkuu* 2019, s. 17–18, 20, 22, 35–36. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion historiikkiin.

opintojärjestön välistä yhteistyötä ja sitoutumista yhteisiin periaatteisiin ja yhteisiin tavoitteisiin. Tarkoitus oli samalla suunnittelulla ”ohjata ennakoidusti koulutukseen suunnattavaa resurssia ja palveluita järjestön strategian ja tavoitteiden sekä TSL:n ylläpitämisluvan ja strategian mukaisiin koulutustoimintoihin”. Yhteydenpidolla kootut tiedot auttoivat koulutuksen kokonaistilanteen suunnittelua.

Työtä tehtiin ja koulutuspalvelujen kehittämistä jatkettiin määrätietoisesti. Yksityiskohtiin menemättä suuria otsikkokokonaisuuksia olivat edelleen tietoyhteiskuntakoulutus, työelämä- ja järjestö-, verkko- ja yhteiskunnallinen koulutus. Viimeksi mainittuun antoivat sysäystä myös kevään eduskuntavaalit. TSL järjesti vuoden 2015 kuluessa SDP:n kanssa kolme korkeatasoista seminaaria talouden ja hyvinvointipolitiikan teemoista. Myös Euroopan unioniin liittyen toteutettiin seminaareja ja verkossa webinaareja. Läheistä yhteistyötä KSL:n kanssa jatkettiin esimerkiksi Työelämän koulutusneuvonnan parissa muun muassa neuvoja kouluttaen. Yhteydenpito yhteisissä asioissa oli jatkuvaa sivistysjärjestöjen kesken.

Into Kustannuksen kanssa julkaistiin Timo Forssin *Toverit herättää*, Pentti Haanpään *Kauneuden kirous*, Ulrike Herrmanin *Pääoman voitto* ja *Kapitalismin sanakirjan* toinen, uudistettu painos, kokoajina Inari Juntumaa ja Teppo Eskelinen. Kulttuuri-toiminnan merkkitapahtumia oli, kun TSL tuotti laulaja Reijo Frankin 60-vuotistaiteilijajuhlan kunniaksi viiden CD-levyn kokoelman, johon koottiin hänen tunnetuimmat työväenlaulujen tulkintansa vuodesta 1969 alkaen ja lisäksi myös ennen julkaisemattomia materiaalia. Julkistaminen tapahtui kesällä Valkeakosken musiikkitapahtumassa.

Vuonna 2015 opintokerhojen tunteja kertyi yhteensä 80 830. Kerhoja oli kaiken kaikkiaan 1 851 ja niissä opiskelijoita 30 340. Vastaavasti kaikkien kurssien yhteistuntimäärä oli 44 422 ja osallistujamäärä 47 525. Molemmissa tuntimäärissä oli nyt hienoista laskua edelliseen toimintavuoteen verrattuna. Lakimuutoksen takia liiton taloudellisesti tukema opintokerhotoiminta päättyi vuoden lopussa. Pitkä kaari taittui.¹

Vuosi 2015 oli Työväen Sivistysliitolle jälleen kerran myös suuren muuton vuosi: liiton toimisto siirtyi joulukuussa Pitkäsillan korvasta muutamia satoja metrejä pohjoisemmaksi Ympyrätaloon.² Katuna pysyi edelleen Siltasaarenkatu, numeroksi vaihtui 18–20, A-porras. Toimisto- ja kokoustilat kuudennessa kerroksessa uudistettiin entisen käyttäjän jäljiltä liiton tarpeisiin. Toimistoon sijoittui pääosa liiton nelikymmenpäisestä henkilökunnasta. Pyöreän talon kaartuvat käytävät antoivat tilaan aivan erityisen ilmeensä. Kuudennen kerroksen ikkunoista avautui kaupunkimaisemaa Hakaniemen torilta aina Eläintarhanlahdelle saakka. Vanha tuttu työväentalo eli Paasitorni näkyi

1 *TSL vuonna 2015*, s. 5, 7–15, 19, 35, 40, lainaukset, s. 5, 19.

2 Vuonna 1966 valmistuneen Ympyrätalon suunnittelivat arkkitehdit Heikki Sirén ja Kaija Sirén (Nenonen, Toppari 1983, s. 94–95). TSL:n muuttoon sisältyi samalla uskoton yhteensattuma. Liitto nimittäin palasi lähes synnyinsijoilleen, ehkä muutaman kymmenen metrin etäisyydelle paikasta, jossa perustamisanoja lausuttiin vuoden 1919 alussa Eläintarhantien varrella, työväenpankin tiloissa.

ihan lähellä, Eduskuntatalo sekä Finlandiatalo kauempana Töölönlahden rannalla, pääradan takana lännessä.

Samoihin aikoihin myös sosialidemokraattinen puolue luopui puoluetoimiston rakennuksestaan Saariniemenkatu 6:ssa, missä se oli toiminut vuodesta 1978 alkaen. Puolue löysi uuden kodin Ympyrätalosta, ja sinne muutti myös entisen Demarin eli uuden Demokraatin toimitus Haapaniemenkadulta. Maaliskuun 2016 alussa pidettiin sitten Ympyrätalossa TSL:n, SDP:n ja Demokraatin sekä Tilitoimisto Kvallan yhteiset tupaantuliaiset.¹

Uudesta keskustuimistosta lähtivät jatkossa liikkeelle tavanomaiset viestit ja tiedotteet liiton laajalle, maanlaajuiselle kentälle ja maailmalle niin postin kyydissä paperilla kuin yhä useammin sähköisesti. Monimuotoinen toiminta jatkui.

Mainittakoon tässä lisäksi vain lyhyesti, että 11. maaliskuuta 2017 järjestettiin viimeisen kerran opintojärjestöjen yhteiset maanlaajuiset neuvottelupäivät. Jatkossa opintojärjestöt ovat voineet järjestää halutessaan kiinnostuksen mukaan vapaamuotoisia alueellisia tapaamisia. Opintojärjestöjä koski myös se sääntölinjaus, joka tehtiin TSL:n edustajiston kokouksessa 16. kesäkuuta 2017 puheenjohtaja Ilkka Kantolan johdolla. Jatkossa opintojärjestöillä ei enää ollut omaa edustajaa liittohallituksessa. Ratkaisu saattoi herättää joissakin opintojärjestöissä huolta ainakin aluksi, kun tuttu yhteysmuoto katosi.

Vuotta 2017 sävyttivät Suomen itsenäistymisen satavuotisuuteen liittyneet muistelit ja tapahtumat. Kansallisen yhteenkuuluvuuden merkitys ja sovinnon hakeminen olivat näkyvästi esillä myös vuoden 2018 kuluessa, kun järjestettiin muisto- ja keskustelutilaisuuksia, joissa arvioitiin sadan vuoden takaisia sisällissodan väkivaltaisia tapahtumia. Lyhyesti ilmaisten nyt haettiin jo varsin yleisesti enemmän ymmärrystä ja selitystä siihen, mitä vuonna 1918 oli tapahtunut ja miksi, enemmän kuin syllisiä vanhan jyrkän kahtiajaon hengessä. Kaatuneitten muistopäivänä toukokuun kolmantena sunnuntaina laskettiin maan joka puolella kukkalaitteita ja muistoseppeleitä niin sotien 1939–1945 sankarihaudoille kuin punaisten ja valkoisten haudoillekin sekä muistomerkeille.

SATAVUOTIAS JATKAA

Työväen Sivistysliitossa valmistauduttiin omaan suureen satavuotisjuhlavuoteen 2019 pitemmän ajan kuluessa ja perusteellisesti. Pääasiana, kaiken selkärankana, vuodessa oli luonnollisesti edelleen jatkunut sivistys-, koulutus- ja kulttuuritoiminta. Siinä riitti tekemistä eikä juhlavuosi aiheuttanut keskeytystä. Pelkästään erilaisilla

---

¹ Kutsukortti tupaantuliaisiin 3.3.2016 (kirjoittajan kokoelmassa).

sopimuskumppanien, jäsenjärjestöjen ja myös liiton itsensä järjestämällä kurseilla koulutettiin lähes 50 000 henkilöä ja tunteja käytettiin yli 50 000. Lisänä olivat vielä kaikki muut tapahtumat, tilaisuudet ja niihin osallistuneet.

Entisinäkin aikoina liitto tarttui kulloinkin niihin ajankohtaisiin haasteisiin, joiden edessä työväki oli. Päälimmäisinä olivat nyt työelämään kohdistuvat muutokset, niiden ymmärtäminen ja niihin vaikuttaminen. Muutoksiin liittyi voimakas ja nopea digitalisaation ja myös tekoälyn eteneminen. Työpaikkoja katosi ja uusia syntyi. Työntekijöiden tuli olla ajan tasalla, mikäli haluttiin säilyttää sekä työkyky että työelämään vaikuttamisen mahdollisuus. ”Digitaalisessa maailmassa on osaamisen lisäksi myös haasteena työelämän hektisyys ja työpaineet”, painotti Demokraatin TSL-aiheisessa haastattelukokonaisuudessa elokuun alussa 2019 pääsihteeri Jouko Muuri.

Liitto pyrki ”voimaannuttamaan” työväenliikettä siinä, että työn murroksesta selvittäisi mahdollisimman tasaisesti ja voitaisi olla työnantajan kanssa tasaveroisia kumppaneita kehittämässä uusia ratkaisuja. ”Emme siis jää vain reagoimaan ulkoa tuleviin muutoksiin, vaan edistämme aktiivisesti muutoksia”, kertoi samassa haastattelussa TSL:n kehittämispäällikkö Sanna Viljakainen.

Enää ei tarvinnut ykkösasiana aloittaa kaikkien kanssa luku-, kirjoitus- ja laskutaidosta, joskin uusimpanakin aikana tällaisiin aikuisten perustaitoihin tarvittiin yllättävän paljon täydentävää opastusta muillekin kuin maahanmuuttajille. Digilukutaito oli vielä oma asiansa. Siinä aikuisten koulutuksessa riitti kaikille sivistysjärjestöille tekemistä. Muuri painotti myös: ”Jos ihmisillä ei ole mahdollisuuksia kehittää sivistystään, mennään kohti polarisaatiota. Silloin mitään ei perustella enää faktoilla. Tämä on yhteiskuntarauhankin näkökulmasta iso kysymys.”¹

Satavuotisjuhlavuoden toimintakertomuksesta tuli tiivistettynäkin huomattavan laaja, yli 20 sivun mittainen ja siihen vielä liitteitä päälle. Runsaus ja monipuolisuus oli tavanomaista, mutta lisänä oli vielä iso joukko erityisesti merkkivuoteen liittyneitä tapahtumia. Laakereille ei jääty juhliessakaan lepäilemään tai paistattelemaan julkisuuden varauksettoman suopeassa valokiilassa. Toiminta ja järjestöelämä jatkuivat vähintäänkin entisellä voimalla, vauhdilla ja teholla.

Tässä riittää esitellä vain joitakin poimintoja muutamista suuremmista asiakokonaisuuksista.² Vuoden kuluessa vahvistettiin monin tavoin muun muassa jäsenjärjestöjen järjestämisoaamista. Se koski poliittisia järjestöjä ja useita ammattiliittoja. Digitaalisuus oli tässäkin luontevasti mukana yhtenä osana. Esimerkiksi SDP:n kanssa toteutettiin erilaisia mentorointiohjelmiä, niin varttuneille, kokeneille tekijöille kuin nuorille, toiveikkaille tulevaisuuden vaikuttajillekin.

1 Mikko Huotari: Sivistys on valtaa. Demokraatti 1.8.2019, myös lainaukset; ks. myös projektipäällikkö Maria Mäkysen haastattelu, Anna-Liisa Blomberg: Matkaeväitä työn murrokseen. Demokraatti 8.11.2018 (lehtileikkeet kirjoittajan kokoelmassa).

2 Poimintoja koottu *TSL vuonna 2019*, s. 2–12, ks. myös tilastot, s. 20–22.

Tulevaisuuden edellytysten luomiseen tähdättiin niin, että yhdessä Työväentalojen Liiton kanssa ja Kuluttajaosuustoiminnan Säätiön tuella koottiin verkkoportaali, josta löytyivät kaikki toimivat työväentalot. Ne olivat edelleenkin luontevia paikallisia tiloja ja koulutuksen, keskustelutilaisuuksien sekä kulttuuritilaisuuksien ja juhlien tapahtumapaikkoja.

Työelämä eli voimakkaassa muutoksessa, ja siihen liittyi myös monimuotoista, muutoksen ymmärrystä lisäävää koulutusta ammattiliitoille ja niiden jäsenistölle. Muitakin yhteistyökumppaneita oli, esimerkiksi Työterveyslaitos. Korkeakoulut tuottivat tutkimustietoa, jota voitiin hyödyntää koulutuksissa. Lyhyesti voi mainita esimerkkinä myös työhyvinvoinnin ja työnohjauksen valmennuksen, jota liitto toteutti yhdessä JHL:n kanssa. PAMin ja Sähköliiton kanssa TSL järjesti Työhyvinvointipäivät Kiljalla hyvää palautetta saaden. Työelämän murrokseen kuului sekin, että ohjelmassa oli myös eläkkeelle siirtymisen valmennuksia.

Aikuisille järjestettiin digitaalisten koulutusten; nuorilla tällaisia osaamisen taitoja tuntui olevan kuin luonnostaan jo varhain. Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tuella tuotettiin *Työ sujuvaksi!* -opintoaineisto. Sen avulla voitiin työpaikoilla koulutuksen keinoin edetä oppimisvaikeuksista osaamisvalmiuksiin. Moninaisin muodoin panostettiin digitaaliseen oppimiseen ja koulutukseen, myös varttuneen aikuisväestön osalta. Yhtenä tukijana tällaisissa hankkeissa oli Opetushallitus. Koulutusta suunnattiin myös maahanmuuttajille ja heidän kotoutukseensa.

Sivistysliitto oli vahvasti mukana työväenliikkeen opistoille muodostetun T-opistoyhdistyksen toiminnassa. Pääsihteeri Jouko Muuri oli puheenjohtaja ja kehittämispäällikkö Sanna Viljakainen toimi sihteerinä. T-opistojen edustajien voimin tehtiin maaliskuussa opintomatka Tanskaan. Tanskalaisen aikuiskoulutuksen mallin havaittiin olevan ”vahva lääke syrjäytymistä vastaan”, kun taas Suomessa oli edeltäneiden vuosien kuluessa otettu asiassa pahasti takapakkia. Aikuiskoulutuksen kehittäminen edellytti täälläkin pitkäjänteistä ja tutkittuun tietoon perustuvaa näkemystä.¹ Yhdistyksen puitteissa pohdittiin ja laadittiin yhteiset koulutuspoliittiset tavoitteet maaliskuun 2019 eduskuntavaalien yhteydessä. Niistä saatiinkin sitten uuteen hallitusohjelmaan muutamia myönteisiä kirjauksia, jotka merkitsivät askelia parempaan suuntaan.

Kotimaisen toimintakentän lisäksi liitto osallistui edelleen aloitteellisesti kansainväliseen toimintaan IFWEA:n puitteissa. Sen hallitus piti kesäkuussa kokouksen Suomessa. Lisäksi viiden hengen ryhmä osallistui sen konferenssiin Kapkaupungissa.

Vakiintuneet muodot jatkuivat pohjoismaisessa yhteistoiminnassa ja myös pohjoismaiden yhdessä järjestämän tutun Genève-koulun parissa. ”Mielenkiintoista oli kuunnella, mitä näkemyksiä oli eri maiden työnantajilla, työntekijöillä ja hallituksilla”,

---

¹ Jouko Muuri: Parempaa henkistä elämää. Demokraatti 1.8.2019, myös lainaus (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

muisteli esimerkiksi Ville Kivimäki Teollisuusliiton Tekijä-lehdessä vuoden 2019 alussa. Hän oli ollut kolme viikkoa koulussa edellisen vuoden touko-kesäkuussa tutustumassa maailman työjärjestön ILO:n toimintaan. Koulun viikkoja oli edeltänyt neljän päivän valmistava jakso Ruotsissa. Suomalaisia oli koulussa neljä. Englannilla pärjäsi. Koulutusmatkalla pääsi Kivimäen mukaan hyvin irti ”Suomen kuplasta”, sillä siellä näki havainnollisesti, miten työehtoja säännellään maailmanlaajuisesti.¹

Pääsihteeri Muuri osallistui Pohjolan TSL:n (ABF i Norden) työskentelyyn. Lisäksi TSL lähetti edustajansa eurooppalaisen yhteisjärjestön (European Association for the Education of Adults, EAEA) kongressiin Kööpenhaminassa. Liitto välitti tietoa myös kansainvälisistä ammattiyhdistysliikkeen koulutushankkeista ja myös osallistui niihin (Youth Globalisation Awareness Programme, YGAP ja European Trade Union Institute, ETUI). Ruotsin kielen kielikylpykoulutus (Fackspråk och kultur i språkbad) toteutettiin ensi kerran kurssilla Ahvenanmaalla. Tähän toimintaan saatiin tukea Svenska Kulturfondetilta.

”HENGENPIMEYTTÄ VASTAAN...”

Yhden lähtökohdan erityisesti juhluvoiteen liittyvien tapahtumien suunnitteluun ja rakenteeseen tarjosi Media Clever Oy:n tekemä selvitys vuonna 2017. Siihen kirjatujen havaintojen mukaan voitiin tiivistää, että liiton jäsenjärjestöt toivoivat liitolta sivistyspoliittista ”soihdunkantajuutta”.²

Aikamerkin vastaava toimittaja, viestintäpäällikkö Merja Leskinen esitti retori- sen kysymyksen marraskuussa 2018: ”Mutta tarvitaanko sivistyksestä tai valistuksesta puhumista tänään, kun Suomea kehuaan korkean koulutustason maaksi, jossa jokaisella on mahdollisuus opiskella niin pitkälle kuin haluaa?”³ Hänelle ja hyvin monille muillekin vastaus oli itsestään selvä: kyllä. Merkkejä ja ilmauksia voimistuvasta hengenpimeydestä oli nyt liikkeellä jokaisella ilmansuunnalla. Suomalaistenkin yleissivistyksessä ilmeni puutteita, mikä osaltaan antoi ääri-ilmioille kasvupohjaa. Koulussakin oli kehittämisen tarvetta.

Koko vuodelle otettiin kantavaksi teemaksi Sivistysliiton perustajahahmon Väinö Voionmaan muotoilema kamppailu sivistyksen puolesta ja hengenpimeyttä vastaan.⁴

1 Mikko Nikula: ”Genevekoulu näytti ison kuvan”. Tekijä 1/16.1.2019, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

2 Juhlavuoden tapahtumia koottu lainauksineen muistiosta Raportti TSL100, vuoden 2019 toimintaker- tomuksen liitteenä.

3 Merja Leskinen: Ei olla merkkipäivänä matkoilla. Aikamerkki verkkolehti 22.11.2018, myös lainaus.

4 Jouko Muuri: Työväen sivistysihanne 2019. Aikamerkki verkkolehti 12.1.2019; Aikamerkki verkkolehti 31.1.2019.

Liiton valitsemaa strategiaa tuettiin viestinnän ja markkinoinnin tarjoamin keinoin. TSL sai juhluvuoden alussa tunnuksiinsa ja tiedotteisiinsa Kari Eklundin mainostoimiston avulla uuden visuaalisen ilmeen otsikolla ”Sivistyksen voimalla 100 vuotta eteenpäin”. Teema kulki sitten läpi vuoden koko toiminnan. Voimakkaimmin se näkyi julkisuuteen sadan toimintavuoden merkitystä esiin nostaneissa tapahtumissa.

Vuoden ohjelman ja tapahtumasisältöjen keskeisinä kohderyhminä olivat jäsenjärjestöissä työskennelleet, niiden jäsenet, yhteistyökumppanit ja toiminnan rahoittajat. Tarkoitus oli myös tavoittaa uusia sivistystyöstä ja sivistyskeskustelusta kiinnostuneita ihmisiä. Aivan koko suomalaista yhteiskuntaa ei ollut mahdollistakaan pyrkiä tavoittamaan.

Työväen Sivistysliiton satavuotisjuhlavuoteen 2019 liittyneet tapahtumat alkoivat varsinaisesti helmikuun viidentenä päivänä eduskunnan lisärakennuksen Pikkuparlamentin Kansalaisinfon tiloissa Helsingissä. Liitto julkisti noin 60 henkilön kutsuvierastilaisuudessa toimittaja ja viestintäasiantuntija Ville Blåfieldin laatiman juhlakirjan, sivistyspoliittisen julkaisun *Hengenpimeyttä vastaan*. Blåfield kokosi kirjaan liitosta havainnollisen historiallisen johdannon ja sitten 16 puheenvuoroa sivistyksestä, sen merkityksestä ja sen tarpeesta omana aikanamme.

Kirjalla ja sen henkilökohtaisilla, monipuolisilla keskustelupuheenvuoroilla TSL ylitti vaivattomasti ja näkyvästi perinteisen toimintakenttensä rajoja, joita tosin ei ollut enää vuosikymmeniin pidetty varsinaisina esteinä. Jäsenkirjoja ei nytkään kysely kirjoittajilta. Puheenvuorot painoutuivat sivistykseen yleensä, eikä esimerkiksi TSL:n laaja käytännön koulutustoiminta ja hedelmällinen yhteistyö lähes miljoonajäsenen ammattiyhdistysliikkeen kanssa saanut tilaa. Ydintavoitteisiin kuului saada ihmisiä keskustelemaan sivistyksestä ja pohtimaan heitä ympäröivää todellisuutta tutkimuksen ja kulttuurin kautta.

Kirjan julkistamisella liitto asettui luontevasti suunnannäyttäjäksi kaikkien sivistysjärjestöjen sivistävälle toiminnalle. Painokkaan puheenvuoronsa esittivät sivuilla filosofi Eero Ojanen, TSL:n aiempi puheenjohtaja ja pitkäaikainen vaikuttaja Sakari Kiuru, dosentti Jari Salminen, toimittaja Ronja Salmi, kosmologi Kari Enqvist, rapartisti Paleface eli Karri Miettinen, filosofi Tuomas Nevanlinna, kansanedustaja Erkki Tuomioja, mediatutkija Anu Koivunen, päätoimittaja Maria Pettersson, toimittaja Salla Vuorikoski, dosentti Sonja Kosunen, professori Maria Lähteenmäki, Opetushallituksen pääjohtaja Olli-Pekka Heinonen, toimittaja Koko Hubara, toimittaja Mona Eid, kansanedustaja Seppo Kääriäinen (kesk), kansanedustaja, TSL:n puheenjohtaja Ilkka Kantola ja psykoterapeutti Katriina Järvinen.¹

¹ Blåfield 2019, 141 sivua. – Mainittakoon, että kirjan historiaisuus pohjautui osin tämän kirjoittajan 1996 valmistuneeseen, viimeistelemättömään käsikirjoitusluonnokseen TSL:n vaiheista kolmen ensimmäisen vuosikymmenen ajalta (ks. sama, s. 16).

Kirjan sivistysteemalla järjestettiin sitten useita seminaareja ja keskustelutilaisuuksia maan eri puolilla. Voionmaalta löytyi hyviä sitaatteja ja luonnehdintoja sivistyksestä ja sitä tukevan toiminnan tarpeellisuudesta jokaiseen tapahtumaan, samoin R. H. Oittiselta ja monilta muilta liiton pitkän linjan vaikuttajilta.

Jo 7. helmikuuta järjestettiin Jyväskylän yliopistolla seminaari Väinö Voionmaan perinnöstä. Alustajina olivat professori Maria Lähteenmäki, filosofi Tuomas Nevanlinna, toimittaja Koko Hubara, lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila ja keskustelun vetäjänä Ville Blåfield. Tilaisuus kokosi 150 henkilöä. Samana iltana oli lisäksi vielä paikallisessa ravintola Popparissa lauluilta, räppiä ja muuta ohjelmaa. Yhteistyössä mukana oli TSL:n Jyväskylän opintojärjestö, Jyväskylän Talvi sekä Laulu ottaa kantaa -verkosto. Ilta oli menestys, yleisöä oli noin 250.

Viikkoa myöhemmin 14. helmikuuta avattiin Tampereella Työväenmuseo Werstaan tiloissa TSL:n toimintaa ja vaiheita esitellyt näyttely ”Eespäin 1919”. Museonjohtaja Ulla Rohunen lausui kaikki tervetulleiksi, ja pääsihteeri Jouko Muuri avasi näyttelyn.¹ Avajaisten yhteydessä pidetyssä seminaarissa keskusteltiin mediasta, sivistystyöstä ja kansanvallasta. Puheenvuoron käyttäjinä olivat professori Anu Koivunen, kansanedustaja Eero Heinäluoma, Aamulehden vastaava päätoimittaja Jussi Tuulensuu ja tilaisuuden vetäjänä jälleen Ville Blåfield. Kutsuvieraita oli noin sata henkilöä.

Helsingissä Paasitornin Karl Lindahl -salissa järjestettiin 26. helmikuuta 2019 noin 90 henkilön joukolla seminaari, jossa ison teeman alaotsikkona oli ”Sivistystyön merkitys sisällissodan jälkeen ja nyky-Suomessa”. Alustajina olivat professori Maria Lähteenmäki, professori Kari Enqvist, tutkija Elina Hakoniemi, kansanedustaja Pilvi Torsti (sd) sekä toimittaja Ville Blåfield. TSL:n ja sen Helsingin opintojärjestön ohella järjestäjinä olivat Työväen Arkisto sekä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (THPTS).

Kevätkauden suuriin seminaareihin kuului vielä Turun kaupunginkirjastossa 25. maaliskuuta järjestetty tilaisuus. Alaotsikkona oli kysymys: ”Vieläkö sivistystyö tehoaa taistelussa valheita ja epätasa-arvoa vastaan?” Keskustelijoina olivat TSL:n puheenjohtaja Ilkka Kantola, tietokirjailija Katriina Järvinen, dosentti Jari Salminen ja puhetta johtamassa Ville Blåfield. TSL:n Turun opintojärjestön kanssa järjestetty tilaisuus kokosi noin 60 hengen yleisön.

Tapahtumien ja tilaisuuksien ohella liitto tarjosi pitkin vuotta Aikamerkin nettisivuilla ison joukon juhluvuoden aihepiiriin liittyneitä artikkeleita ja myös podkasteja, ääni- ja videotallenteita; uuden ajan mahdollisuuksia nekin. Niitä tehtiin Paasitornin studiotilassa.

Monilla paikkakunnilla oli lisäksi liiton juhluvuoteen liittyneitä pienimuotoisempia tapahtumia. Kesään mennessä näitä olivat ainakin Jämsän opintojärjestöllä 22.–24. maaliskuuta taidenäyttely, Joensuun seudun opintojärjestöllä TSL100 -klubi-ilta

---

¹ Kutsukortti avajaisiin 14.2.2019 (kirjoittajan kokoelmassa); näyttely oli avoinna 5.5.2019 saakka.

27. maaliskuuta, Keski-Uudenmaan opintojärjestöllä Järvenpäässä 29. maaliskuuta Lauulu ottaa kantaa -iltamat, Vantaan opintojärjestöllä Rekolan työväentalolla 28. huhtikuuta näyttelijä Kati Outisen monologi-ilta sekä Kouvolan opintojärjestöllä 11. toukokuuta Heidi Koskinen-Järvisalon kirjoittaman OiValtaa-näytelmän ensiesitys. Kaikista paikallisista kotiseutu-, kulttuuri- tai muista tapahtumista ei ehkä edes kantautunut tietoa liiton keskustuimistoon saakka. TSL:n opintojärjestö oli joskus näissä yhtenä mukana ja pääsi näin esille juhluvuoden toimintaansa esittelemään.

Sivistysliitolla oli oma esittelypöytänsä esimerkiksi kesäkuun alussa PAMin liittokokouksessa Helsingin Messukeskuksessa. Lempäälän-Vesilahden opintojärjestö pääsi esittelemään toimintaansa ja liittoa monikulttuurisessa pop up -ruokatapahtumassa Lempäälän Myllyrannalla elokuussa. Elokuun lopulla pidetyillä Wanhojen Tovereiden retkeilypäivillä Jyväskylässä oli työväentalon Aalto-salissa TSL-aineistoa nähtävillä juhla-akirjasta alkaen.

Sivistysliiton edustajiston vuosikokous pidettiin perjantaina kesäkuun 7. päivänä Paasitorinin kokoustiloissa Helsingin Hakaniemessä. Tervehdys- ja onnittelupuheen pitäjäksi saatiin edustaja kansainvälisen kattojärjestön toimistosta, IFWEA:n pääsihteeri Sahlra Ryklief. Diakonijaohtaja Ilkka Kantola valittiin jatkamaan puheenjohtajan tehtävässä toimintakaudella 2020–2021. Ensimmäisenä varapuheenjohtajana jatkoi Anne Karjalainen (JHL), varajäsenenään Pia Perälä. Toisena varapuheenjohtajana jatkoi Petra Toivonen (EKL), varajäsenenään Marja Raitoharju.

Muut liittohallituksen jäsenet olivat Airi Palosaari, varahenkilönä Heidi Lehikoinen (molemmat PAM), Sari Helminen, varahenkilönä Merja Westman (molemmat Teollisuusliitto), Lyyli Raatikainen, vara Jenny Suominen (molemmat SDP), Eija Harjula, varahenkilönä Hannele Uigur (molemmat SAK), Esa Tuominen, varamiehenä Juha Häkkinen (molemmat AKT), Riitta Särkelä (Ensi- ja Turvakotien Liitto), varahenkilönä Riikka Kauhanen (Kotien Puolesta Keskusliitto). Hallitus kokoontui vuoden kuluussa yhdeksän kertaa.¹

Vuosikokouksen päivänä 7. kesäkuuta 2019 järjestettiin ravintola Juttutuvassa musiikki-ilta, jonka yhteydessä luovutettiin seuraava Reino Helismaa -sanoittajapalkinto. Sen sai ensi kerran nainen: monipuolinen laulaja, säveltäjä, sanoittaja ja näyttelijä Paula Vesala. Hän oli tullut tutuksi noin vuosikymmenen mittaisella taipaleella PMMP-yhtyeessä Mira Luodin kanssa. Vuoden 2015 jälkeen Vesala toimi sooloartistina sanoittaen ja säveltäen suuren osan esittämistään kappaleista. Hän on tehnyt musiikkia lukuisille muillekin esiintyjille, myös teattereille.²

Liitto oli juhluvuotensa kuluessa edelleen mukana tukemassa yhteiskunnallisesti kantaa ottavaa kulttuuria eri tapahtumissa, esimerkiksi Lauulu ottaa kantaa -verkoston

¹ Vuosikokous ja hallitus *TSL vuonna 2019*, s. 2, 17; toimintakertomuksessa ei ollut mainintaa ruotsinkielisestä työryhmästä.

² Demokraatti 1.8.2019. Paula Vesalasta (s. 1981) ks. myös Wikipedia.

tilaisuuksissa ja muun muassa Kuvassa keskellä -mediaprojektissa, sen valokuva- ja videopajoissa. Valokuvaaja Meeri Koutaniemi oli yhtenä kouluttajana mukana. Angela Abdi Musse oli yksi yhdeksästä naisesta, jotka osallistuivat kurssille: ”Harjoittelimme itseilmaisua, roolileikkejä ja tietenkin valokuvausta.” Mainitussa lauluhankkeessa kerättiin sodanjälkeisiä työväenlauluja, joita esimerkiksi kisälliryhmät olivat laatineet. Laulujen kokoaminen oli osa laajaa hanketta ”Työväenkulttuuri talteen ja eläväksi”. Siihen liittyi myös työpajoja uusille lauluntekijöille sekä klubi-illoja. Hanketta johti TSL ja mukana olivat myös Kansan Sivistystyön Liitto sekä Työväen Arkisto ja Kansan Arkisto. ”Rap-musiikissa ja kisällilauluissa on paljon samaa”, arvioi TSL:n tuottaja Tuomas Finne Demokraatin haastattelussa.¹

Liitolla oli oma tähtihetkensä myös kesällä Valkeakoskella Työväen musiikkitapahtumassa perjantaina 26. heinäkuuta. Jylhävaara-salissa oli keskustelutilaisuus ”Onko kansanliikkeiden aika ohi – Voimaa ja liikettä järjestämällä”. Liiton tarjoamina esiintyivät tapahtumalavalla ruotsinsuomalainen Anna Järvinen sekä Paleface ja Rajamäen Pojat. Festivaalilavalla esiintyi puolestaan Ricky-Tick Band & Julkinen Sana.

”TYÖVÄEN SIVISTYSTYÖN KUNNIAKSI”²

TSL:n satavuotissyntymäpäivää, sunnuntaita syyskuun ensimmäistä 2019 vietettiin juhlin ja samalla huomattavan iloisin tunnelmin Kokous- ja Kongressikeskus Paasitorinissa. Suuri tapahtumapäivä jakautui kahteen osaan. Tutun ja tavanomaisen pääjuhlan raamit muutettiin perusteellisesti uuteen muotoon. Alkuun päästiin ”Sivistystä ja shampanjaa” -brunssilla puolilta päivin noin 250 henkilön joukolla Paasiravintolan salissa. Paikalla oli jäsenjärjestöjen, piirien ja opintojärjestöjen väkeä, liiton hallintoa ja työntekijöitä, myös eläkkeellä jo olevia, kutsuvieraita sekä lukuisten yhteistyökumppanien ja tukijoiden edustajia.

Tarjoilupöytien antimien lomassa kuultiin paljon puhetta sivistyksestä. Liiton juhla-julkaisun kirjoittaja, toimittaja Ville Blåfield haastatteli sopivina ryhminä lukuisia henkilöitä, joiden näkemyksistä, muisteluista ja toiveista muodostui monitahoisen hykerryttävä kokonaisuus. Päällimmäisinä olivat myönteiset vaikutelmat, eikä huumorin pilkettä todellakaan puuttunut.

Lyhyin puheenvuoroin kertoivat sivistyksestä ja suhteestaan Sivistysliittoon presidentti Tarja Halonen, EU-parlamentaarikko Eero Heinäluoma, professori Maria

¹ Huotar in em. artikkeli.

² Väliotsikko ”Opi perusasiat” -juhlakonsertin 1.9.2019 käsiohjelmassa (ohjelma kirjoittajan kokoelmassa). – TSL:n satavuotisjuhlakonsertti oli huomattavan suuri ponnistus. Sen toteuttamisessa auttoivat muun muassa taiteilijoiden työmahdollisuuksia tukien, lahjoituksin ja hankkimalla pääsylippuja henkilökunnalleen Tradeka, Riihi Säätiö, Teollisuusliitto, JHL, AKT, Kansan Sivistysrahasto ja Paasitorni.

Lähteenmäki, kansanedustajat Erkki Tuomioja, Antti Lindtman ja Johannes Koskinen, Suomen Pankin aiempi pääjohtaja Erkki Liikanen, JHL:n puheenjohtaja Päivi Niemi-Laine ja AKT:n puheenjohtaja Marko Piirainen sekä kasvatussosiologian apulaisprofessori Sonja Kosunen Helsingin yliopistosta.

Omat tervehdyksensä juhlivalle liitolle pääsivät haastattelutuokionsa yhteydessä esittämään myös läheisten yhteistyökumppanien edustajat: pääsihteeri Tuula Kumpumäki (Kansan Sivistystyön Liitto), toiminnanjohtaja Paula Yliselä (Maaseudun Sivistysliitto) ja pääsihteeri Ville Ylikahri (Vihreä Sivistysliitto). Yhteistyön merkitys korostui koskettavissa puheissa. Myös juhlivan liiton puheenjohtaja Ilkka Kantola ja pääsihteeri Jouko Muuri olivat haastateltavina.

Myöhemmin iltapäivällä oli talon juhlasalissa satavuotisjuhlakonsertti, joka oli Bertolt Brechtiä (1898–1956) lainaten otsikoitu ”Opi perusasiat”. Esiintyjinä olivat Helsingin konservatorion orkesteri Helsinki Concordia, kapellimestarinaan Petri Sakari, sekä Koiton Laulu, jonka kuoronjohtaja Tomas Takolander oli lisäksi säveltänyt viisiosaisen ”Nyljetyt laulut” -juhlakantaatin kirjailija Juha Hurmeen teksteihin. Se oli konsertin pääteos, mutta ohjelmassa kuultiin toinenkin kantaesitys: Markku Nikulan sävellys ”Pajupilli” Katri Valan runoon.

Tomas Takolander kertoi käsiohjelmassa, että konsertin ohjelmaan oli valittu yhteiskunnallista musiikkia vuosikymmenien varrelta. TSL:n tilaama sävelteos, juhla-kantaatti, käsitteli säveltäjän mukaan ”musiikin keinoin maailmankaikkeuden syntyä ja olemusta”. Ja enemmänkin: ”Aiheina on vaatimattomasti myös maapallon nykyinen tila ja mitä ihmisten pitäisi sen suhteen tehdä.”

Helsinki oli juhlinnan luonnollinen pääpaikka, mutta syyskuun ensimmäisenä pidettiin TSL:n juhlat myös Kuopiossa ja Porissa. Kuopion opintojärjestö pääsi juhlimaan liittoaan vanhan, arvokkaan kaupungintalon juhlasaliin kaupungin paraatipaikalla. Tervehdyspuheen piti opintojärjestön puheenjohtaja Pasi Lattunen. Musiikkiohjelmaa tarjosi Paavo Lyytisen johdolla Kuopion Kvartetti, ja juhlapuheen piti kansanedustaja Tuula Väätäinen (sd), omasta Savo-Karjalan vaalipiiristä. Lausuntataiteilija Maija Piitulaisella oli ohjelmassa ”Niityllä tuulee” -monologi. Päätössanat lausui Kuopion sos. dem. työväenyhdistyksen puheenjohtaja Jaakko Kosunen. Juhlaan ja kahvitarjoilulle osallistui noin sata henkilöä.

Satakunnan piirin järjestämä juhla kokosi Euran työväentalolle Sivistysliittoa juhlimaan noin 130 henkeä. Piirin puheenjohtaja Tarja Terho-Sjöblom lausui kaikki tervetulleiksi. Juhlapuheen piti entinen maakuntajohtaja Pertti Rajala. Ohjelmassa oli musiikkia, lausuntaa, sketsejä ja huumoria. Esiintyjinä olivat Porin Työväen Soittokunnan BQ-Kvintet, Jani Huhtalan johtama Rauman Työväen Naiskuoro, Matti Henttilän johtama Rauman Työväen Mieslaulajat, Kati Isskoffin johtama Euran Työväen Laulajat sekä vielä lauluyhtye Cafe Ole.

Suurten juhlahetkien jälkeenkin oli syyspuolella 2019 vielä useita erilaisia satavuotisuuteen liittyneitä tapahtumia. Tampereella Työväenmuseumo Werstaalla oli jälleen työväenkirjallisuuden päivä lauantaina 7. syyskuuta. Väkeä liikkui Werstaan tiloissa päivän kuluessa arviolta 1 100. TSL tuotti tapahtumaan paneelikeskustelun punapäämasta. Siihen liittyen kaupunkineuvos Lasse Eskonen haastatteli Helsingin työväenyhdistyksen 135-vuotishistoriakirjan *Talo ja torni* kirjoittajaa filosofian tohtori Sakari Siltalaa ja HTY:n aiempaa toimitusjohtajaa Jorma Bergholmia. Lisäksi illalla oli vielä Laulu ottaa kantaa -klubi-ilta ravintola Artturissa. Esiintyjinä mainittiin Hannu Salama ja Vapaat radikaalit sekä Tuija Rantalainen ja nuorista muusikoista koottu folk-yhtye Noria.

Lahden seudun opintojärjestöllä oli keskiviikkona 25. syyskuuta luentotilaisuus kaupunginkirjastossa professori Väinö Voionmaan elämäntyöstä. Luennoitsijana oli häntä tutkinut valtiotieteiden maisteri Riitta Koivisto. Kolme päivää myöhemmin opintojärjestöllä oli vielä toinenkin tilaisuus, nyt Walimon Casseli-ravintolassa. Dosentti Tapio Bergholm puhui työväenliikkeen sivistystahdosta. Kaupunginteatterin näyttelijät Ritva Sorvali ja Helena Ryti esittivät lisäksi säveltäjä Kaj Chydeniuksen lauluja. Lahden Seudun Varhaiseläkeläisten kansantanssiryhmäkin esiintyi 70 hengen yleisön iloksi.

TSL:n Kouvolan opintojärjestö sai aikaan iltamat 28. syyskuuta Tuulensuojassa. Elävää musiikkia tanssin tahdittamiseksi esittivät Takavasen, Kylmäkiskoset ja Hormoonit pois. Sos.dem. Sanomalehtimiesliitto ja TSL järjestivät meren rannalla Etelä-Helsingissä Café Ursulassa lokakuun alussa yhteisen seminaarin. Aihepiirinä oli ”Teollisuus ja ilmasto – aina vastakkain?” Lisäksi TSL osallistui SDP:n tulevaisuusfoorumiin Hotelli Clarionissa Helsingissä. Liitto myös tuotti iltatilaisuuteen kulttuuriohjelman.

Joensuussa järjestettiin yhdessä Itä-Suomen yliopiston kanssa Futura-rakennuksen auditoriossa 9. lokakuuta vielä yksi seminaari teemalla ”Hengenpimeyttä vastaan”. Se kokosi 60 kiinnostunutta. Alustajina olivat professori Maria Lähteenmäki sekä kulttuurijohtaja Sari Kaasinen sekä liiton puheenjohtaja, diakoniajohtaja Ilkka Kantola. Tilaisuuden vetäjänä toimi dosentti Tapio Bergholm.¹

MENNYT JA TULEVA

TSL näkyi vuoden 2019 kuluessa hyvin monenlaisissa tapahtumissa ja jälleen kerran myös syksyllä Helsingin suurilla kirjamesseilla Pasilassa. Torstaina 24. lokakuuta haastatteli Ville Bläfield Messukeskuksessa kirjansa lähtökohdista kosmologi Kari Enqvistiä, puheenjohtaja Ilkka Kantolaa, rap-artisti Palefacea ja Journalisti-lehden

---

¹ Ainakin kerran oli vuoden kuluessa esillä myös TSL:n yleinen historia. Tämän kirjoittaja piti esitelmän ”Satavuotias Työväen Sivistysliitto” maanantaina 18.11.2019 liiton kokoustilaisissa Ympyrätalossa, kun Työväenperinne – Arbetartradition ry piti siellä sääntömääräisen syyskokouksensa.

päätoimittajaa Maria Petterssonia. Kirjamessujen aikaan järjestettiin vielä Helsingin työväentalolla Juttutuvassa 26. lokakuuta ”Politiikan happy hour” -tilaisuuden, jossa Tapio Bergholm ja Erkki Liikanen keskustelivat politiikasta, taloudesta ja kulttuurista lähinnä jälkimmäisen muistelmakirjan *Olin joukon nuorin* pohjalta. Sivistysliittoakin sivuttiin.¹

Satavuotias TSL oli monella tavalla näkyvästi esillä myös Stadin työväenkirjallisuuden päivillä viikonloppuna 22.–24. marraskuuta 2019 Työväenliikkeen kirjaston ja aivan vieressä sijaitsevan Julkisten ja hyvinvointialojen liiton (JHL) tiloissa. Järjestäjänä oli Työväenkirjaston ystävät ry. Tapahtumassa oli vilkasta keskustelua kulttuurista ja työväenkulttuurista, historiasta ja kirjallisuudesta. Kapinarunoilta oli päivien vakio-ohjelmaa.

Sivistysliittoa sivusi kaksikin uunituoretta julkaisua. Avaustilaisuudessa perjantaina Työväenliikkeen kirjaston salissa julkistettiin *Työväentutkimus vuosikirja 2019*. Valtiotieteiden maisteri Elina Hakoniemi oli kirjoittanut julkaisuun TSL:n perustamisen ajan sivistyskäsityksistä. Julkistamistilaisuudessa tämän kirjoittaja kertoi kirjaan kirjoittamansa artikkelin pohjalta TSL:n ensimmäisestä sihteeristä, maisteri Hjalmar Eklundista. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (THPTS) julkisti puolestaan JHL:n auditoriossa kirjan *Työväestö ja demokratia*. Sen yhteydessä yksi kirjan artikkelien kirjoittajista, Elina Hakoniemi kertoi Pete Pesosen ja Anna Rajavuoren haastattelussa sivistyksellisen demokratian käsitteestä sosialidemokraattisessa sivistyspolitiikassa.

Lisäksi vielä Sivistysliiton juhlakirjan *Hengenpimeyttä vastaan* aihepiiriä esiteltiin keskustelutuokiossa kirjaston salissa lauantaina, kun Jussi Särkelä haastatteli kirjan kokoajaa Ville Blåfieldiä. Liitto esittäytyi lisäksi aineistoillaan minimessuilla monen muun näytteillepanijan kanssa JHL:n aulassa.²

Marraskuun 28. päivänä Sivistysliitto tuki vielä Karri Paleface Miettisen ja Laulava Unioni -yhtyeen levynjulkaisuukeikkaa pääkaupungissa ravintola Suvilahti TBA:ssa. Kappaleet olivat uudelleen sovitettuja vanhoja amerikansuomalaisten lauluja. Niiden yhtenä lähtökohtana olivat ”tuplajuulaiset” eli syndikalistinen ammattiyhdistysliike (Industrial Workers of the World, IWW), jonka vasemmistolaiseen jäsenistöön kuului Amerikassa aikoinaan paljon suomalaisia työläisiä.

Loppusyksyllä TSL tuotti JHL:n Helsingin yhteisjärjestön kanssa yhteisvoimin Kulosaaren kartanolle näytelmän ”Kulosaaren kuningattaret – erioikeuksista ennen ja nyt”. Yhteisöpedagogi Pirttis Pirttineva oli hankkeen alullepanija ja toimi myös

¹ Mainittakoon, että Ranskan politiikkaa ja kulttuuria pitkään seurannut TSL:n aiempi pääsihteeri Jorma Turunen sai juhluvuonna julki kirjansa *Ranskan vasemmiston tarina – Suuresta vallankumouksesta nykyyhteen* 2019, 316 sivua. TSL tuki kirjahanketta, samoin Työväen Opintorahasto, Suomen Tietokirjailijat ry ja Kansan Sivistysrahasto. TSL:n ja KSL:n tukemana julkaistiin myös Kalevi Suomelan suomentama tietokirja Marxista, ks. John Seed 2019, 256 sivua.

² Aatosta jaloa – marraskuun valoa. Stadin työväenkirjallisuuspäivät 2019 (kutsu ja ohjelmalehtinen kirjoittajan kokoelmassa).

tuottajana. Ohjaajana oli Sirpa Riuttala. Näytelmä käsitteli naisten paikkaa yhteiskunnassa ja perheessä nykyhetkessä sekä miten paikka oli muuttunut vuosisadassa. Esityksiä oli kolme, ensi-ilta oli itsenäisyyspäivänä.

Tässäkään ei ollut vielä kaikki TSL:n suuresta juhluvuodesta. Kaikkea ei välttämättä erilaisista paikallisista tapahtumista liiton toimistoon asti kerrottukaan.

Kuten edeltä muistetaan, viisikymmenvuotias Työväen Sivistysliitto toimi vähintäänkin kättilönä, kun Työväentalomuseo saatiin alulle ja käytännön toimintaan Riihimäellä vuonna 1969. Viisi vuosikymmentä myöhemmin Työväentalomuseon kesänäyttely 2019 koottiin kolmesta, osittain toisiinsa lomittuvasta teemasta: museo 50 vuotta, SDP 120 vuotta ja TSL 100 vuotta. Niistä kerrottiin lukuisin valokuvien, kirjojen ja lehtileikkein sekä museon historiallisen esineistön avulla. Näyttely ideoitiin ja rakennettiin talkoovoimin keväätalven kuluessa. Keskeisinä puuhamiehinä olivat museota ylläpitävän Työväenperinteen tutkimus ry:n puheenjohtaja Pentti Auvinen ja taloudenhoitaja Visa Tammi. Museon juhluvuoden teemaksi muotoiltiin ”50 vuotta museo museossa”.¹

Valtakunnallisen työväentalomuseon 50-vuotisjuhla järjestettiin 15. syyskuuta 2019 museon tiloissa. Ohjelma oli ymmärrettävän perinteinen: Riihimäen Työväenyhdistyksen Soittokunnan musiikkia ja Riihimäen Työväen Mieskuoron laulua, puheenjohtaja Pentti Auvisen tervehdyssanat ja historiakatsaus, Marjatta Merikanto-Martikainen Samuli Parosen seurasta esitti lausuntaua, oli puheita ja muistamisia. Kahvitarjoilulla aloitettiin ja Työväenmarssiin lopetettiin.²

TSL:n pääsihteeri Jouko Muuri toi juhlaan museon aikaansaajan eli Sivistysliiton tervehdyksen ja onnittelut. Hän kertoi myös, miten merkittäviä paikkoja talot ovat aikojen kuluessa olleet työväenliikkeen sivistystyölle. Vaikka yhteiskunta oli ottanut monia koulutus- ja sivistysasioita hoitaakseen, työväentalot olivat edelleen monella tavalla tarpeellisia. Puoluesihteeri Antton Rönholm onnitteli SDP:n puolesta ja arvioi juhlapuheessaan työväentalojen merkitystä. Ne eivät olleet vain rakennuksia vaan kulttuuriperimää. Talojen ydin oli yhteisöllisyydessä, ja ne olivat ”esimerkkejä joukon voimasta tehdä parempaa niin itselleen kuin muille”.³

Työväentalomuseo oli 50 vuotta nuorempi kuin Sivistysliitto. Sen sijaan TSL:n Nurmijärven opintojärjestö Uudellamaalla oli vain kymmenen vuotta liittoaan nuorempi. Se oli liiton vanhimpia yhtäjaksoisesti toimineita, vuonna 1929 sivistystyöjärjestönä aloittanut. Opintojärjestön 90-vuotisjuhlaa vietettiin 23. marraskuuta 2019 Palojoen työväentalolla ”valoisaan tulevaisuuteen luottaen”, kuten järjestön kotisivuilla todettiin.

---

¹ Demokraatti 28.8.2019; Valtakunnallisen Työväentalomuseon kesänäyttelyn 2019 ohjelmavihkonen (lehtileike ja ohjelmavihkonen kirjoittajan kokoelmassa). – Tämän kirjoittaja sai kunnian olla 50-vuotisen näyttelyn avauspuheen pitäjänä sunnuntaina 5.5.2019. Näyttely oli avoinna syyskuun loppuun.

² Kutsu ja ohjelma: Valtakunnallinen Työväentalomuseo 50 vuotta 15.9.2019 (kirjoittajan kokoelmassa).

³ Ks. kooste juhlasta museon kotisivuilta www.tyovaentalomuseo.fi.

Palojoellakin seurattiin pitkälti perinteisen työväenjuhlan mallia. Puheenjohtaja Arja Ripatti toivotti kaikki tervetulleiksi. Juhlapuheen pitäjäksi oli kutsuttu TSL:n pääsihteeri Jouko Muuri. Hän esitti myös liiton onnittelet juhlaväelle. Musiikkiohjelmaa esitti Hyvinkään Työväen Mieskuoron lauluyhtye Otto Baritones, Erkki Rytönen lausui, ja Tanja Luostarinen lauloi Jari Kokkisen säestyksellä. Seurakunnan tervehdyksen toi seurakuntapastori Ida Vartiala, ja kunnanjohtaja Outi Mäkelä esitti kunnan tervehdyksen. Opintojärjestön historiikin esitteli Anja Lammio. Loppulaulun jälkeen nautittiin vielä kakkukahvit. Vuoden toiminta ei päättynyt Nurmijärvellä vielä onnistuneeseen vuosijuhlaan, vaan tuttuun tapaan laulettiin yhdessä vielä kauneimpia joululauluja joulukuun 16. päivänä Punanurkan tiloissa.¹

Yksi vuoden 2019 juhlijoista oli Työväen Arkisto. Se täytti 110 vuotta. Arkisto juhlisti vuosiaan aluksi jo keväällä 17. toukokuuta 2019 hyväntuulisella avointen ovien tilaisuudella toimitiloissaan Sörnäisten rantatien varrella noin 150 kutsuvieraan joukolla. Arkisto järjesti syksyllä lisäksi vielä juhlavuoden seminaarin Työväenliikkeen kirjaston salissa maanantaina 21. lokakuuta 2019 yhteistyössä Työväenliikkeen kirjaston sekä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kanssa.²

Seminaarin avasi arkistonjohtaja Petri Tanskanen. Seuraavana oli Kansallisarkiston pääjohtajan Jussi Nuortevan puheenvuoro, jossa hän sekä kiitti Työväen Arkistoa yli vuosisadan mittaisesta tarpeellisesta työstä että painotti kaiken kaikkiaan arkistolaitoksen merkitystä kansakunnalle. Ilmaantuneen esteen takia Nuortevaa nähtiin ja kuultiin ennalta tehdyllä videolla. Arkiston säätiön tervehdyksen seminaariväelle esitti sen hallituksen puheenjohtaja Marjaana Valkonen.

Sosialidemokraattisen puolueen tervehdyksen, kiitokset pitkästä työstä ja onnittelet esitti puoluesihteeri Antton Rönholm. Hän palautti mieleen Arkiston vaiheita vuodesta 1909 alkaen. ”Kansanliikkeellä, joka puolustaa ja kehittää demokratiaa, pitää olla vahva muisti”, hän totesi. Arkistoon oli koottu runsaan vuosisadan kuluessa mitava määrä erilaista työväestöön ja työväenliikkeeseen liittyvää aineistoa, joka kertoi monipuolisella tavalla yhteiskunnallisesta toiminnasta. Rönholm painotti: ”Mennyt ja tuleva velvoittaa myös SDP:tä puolueena.” Hän kertoi puolueen jatkavan omaa historiankirjoitushankettaan. Koko organisaation merkitys ”tiukoissa tilanteissa” ja tehty yhteinen työ ei saa hävitä esimerkiksi ”bittiavaruuteen”.³

Seminaarin yhteydessä julkistettiin Työväen Arkiston vaiheista laadittu vankka historiateos *Demokratian muisti*. Sen teemoista käytettiin useita valmisteltuja puheenvuoroja ennen ja jälkeen kakkukahvien.

¹ *Tiedonjyvien tuottaminen jatkuu* 2019, s. 27–28; ks. myös opintojärjestön Facebook-sivut.

² *Demokratian muisti – Työväen Arkiston 110-vuotisjuhlaseminaari*, kutsu ja seminaariohjelma 21.10.2019 (kirjoittajan kokoelmassa).

³ Ks. Antton Rönholm: Kirjoita se itse. *Demokraatti* 7.11.2019, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

Yksi tilaisuuden puheenvuoroista liittyi suoraan Sivistysliittoon jo otsikoltaan: väitöskirjatutkija Elina Hakoniemen aiheena oli ”Työväen sivistysliike ja Työväen Arkisto”. Hän kertoi omasta väitöskirjatyöstään, joka sivusi myös Sivistysliittoa. Häneltä oli mennyt painoon vastikään kaksikin historia-artikkelia. Toisen keskiössä oli ”sivistyskäsitys” TSL:n perustamisen aikoihin ja toisen ”sivistyksellisen demokratian” käsite. Työväen Arkiston laajat aineistokokoelmat olivat tarjonneet hänelle huomattavan runsaasti käyttökelpoista materiaalia. Myöhemmin syksyllä julkaistujen artikkelien viitteet ja lähteet kuvastivat tätä hyvin.¹

Työväen Arkiston 110-vuotisseminaarin yhteydessä käytettiin myös useita vapaa-muotoisia keskustelupuheenvuoroja. Niissä kommentoitiin kuultuja esityksiä, muisteltiin etenkin Arkistoon liittyneitä omia tapaamisia ja tapahtumia, sivuttiin työväenliikkeen toiminnan vaiheita ja nostettiin esiin kysymyksiäkin alustajille.

Yhtenä keskusteluun osallistuneena oli TSL:n pitkäaikainen toimihenkilö ja puheenjohtaja, valtiotieteiden maisteri Sakari Kiuru, Yleisradion aiempi pääjohtaja. Hänellä oli omakohtaista kokemusta liiton toiminnasta ja vaikutuksesta vuosikymmenien ajalta, aina 1950-luvulta alkaen. Hän tarttui keskustelussa erityisesti esillä olleisiin, Työväen Sivistysliittoa koskeneisiin näkökohtiin. Hän palautti seminaarilaisten mieleen liiton käytössä pitkään olleen luonnehdinnan ”työväen omaehtoisesta sivistystyöstä”. Paljon oli aikojen kuluessa muuttunut. Hänen mielestään työväenliikkeen tulee tänä päivänä miettiä uudelleen, mitä tällä termillä juuri nyt voidaan tarkoittaa. Ehdotus on hyvä, ja asia on edelleen pohtimisen arvoinen.

---

¹ Elina Hakoniemen artikkelit: ”Usko sivistykseen – Työväen Sivistysliiton perustamisvaiheen sivistyskäsitys” marraskuussa julkaistussa *Työväentutkimus vuosikirjassa* 2019, s. 4–18; ”Sivistyksellisen demokratian käsite sosialidemokraattisessa sivistyspolitiikassa 1940-luvulta 1960-luvulle” julkaistiin marraskuussa kirjassa *Työväestö ja demokratia* 2019, s. 261–297.

23.

Sivistyksen voimalla sata vuotta – eteenpäin

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITON toiminta on jatkunut vähintään entisellä laajuudellaan ja vaikuttavuudellaan sadan vuoden virstanpylvään jälkeenkin. Ensimmäistä satavuotistaivalta voi tiivistää ja arvioida hyvin monella tavalla.

Pelkästään pinnallisesti, esimerkiksi pöytäkirjamerkintöjä ja ensimmäistä toimintakertomusta katsoen, lähtökohta näyttäisi olleen perin vaatimaton: liiton perusti syyskuun ensimmäisenä päivänä 1919 maan pääkaupungissa viisi miestä, jotka edustivat kokouksessa kolmea työväenjärjestöä. Neljännen edustus puuttui paikalta. Kuten kaikesta edellä kuvatusta voi ymmärtää, lähtökohtatilanne ei ollut todellisuudessa lainkaan noin yksinkertainen tai pienimuotoinen, eivätkä myöskään saavutukset ole olleet seuranneen sadan vuoden ajalta millään mittarilla laskettuna vähäisiä tai vaatimattomia.

Uudenlaisen yhteisen sivistysjärjestön tarve oli työväenliikkeessä havaittu jo paljon aikaisemmin. Sille ei kuitenkaan ollut riittäviä edellytyksiä, ei ainakaan niin laaja-alaisena tai sellaisena kuin minä se sitten toteutui. Liiton henkinen toimintalinja – valistusta yhteiskunnallisista oloista, sivistystyötä kiihkeän poliittisen agitaation sijasta, kasvatusta yhteiskuntaa muuttavaan toimintaan, itseopiskelua, rauhantahtoinen rakentava henki kaikessa toiminnassa – ei olisi kokonaisuudessaan istunut ihan ongelmitta vanhan sosialidemokraattisen työväenliikkeen kautskylaiseen toiminta-ajatukseen. Siinäähän oli eräänlaisena pohjavirtana odotus yhteiskunnallisen vallan kumouksesta, kuin luonnonlaeista seuraavana vääjäämättömyytensä.

OIKEALLA HETKELLÄ

Sivistysliiton perustamisen taustalla oli monia ajallisesti ja asiallisesti pitkiä kehityskulkuja, joista sitten yksi, kevättalven 1918 verinen sisällissota, oli väkivaltaisuudessaan käytännössä ratkaisevana sysäyksenä, perustamiseen voimakkaasti kannustaneena tekijänä. Sellainen kauheus ei saanut enää toistua. Lisäksi tarvittiin yksi vaikuttava henkilö oikeaan aikaan oikeassa paikassa: professori Väinö Voionmaa. Hän oli itse

valmistautunut monellakin tavalla asiaan henkisesti, vaikkei voinut sitä edeltäneinä vuosina ja vuosikymmeninä tietääkään. Hänelle löytyi sopivasti vielä avuksi muutamia asialle suopeita henkilöitä. Aivan tyhjän päälle ei tarvinnut rakentaa, sillä opintokerhotoiminnastakin oli jo suomalaisia esimerkkejä.

Jotain aivan uutta ja merkityksellistä saatiin aikaan. Liikkeelle päästiin neljän järjestön yhteisvoimin syksyn 1919 kuluessa. Neljä on pieni numero, mutta tässä tapauksessa niiden neljän järjestön todellinen merkitys ja laaja-alainen voima selittyi niiden henkilöjäsenten määrällä. Kuoleman kentiltä nousseen työväenliikkeen uuden alun sarastuksessa niissä oli jo runsaat 210 000 henkilöjäsentä, päällekkäisyydet tosin mukaan lukien. Pian määrät kasvoivat. Ennen sotavuosia TSL:n jäsenjärjestöjä oli 27 ja niissä oli henkilöjäseniä lähes 600 000.

Sivistysliiton tarpeellisuus ja merkitys näkyi heti alkutoimien jälkeen. Jo 1920-luvun alkuvuosina opintokerhojen lukumäärä kasvoi yli kahdensadan ja kerholaisten määrä kolmeentuhanteen. Luentotilaisuuksiakin oli pian pitkälti toista sataa ja kuulihoita yli 30 000 vuodessa. Kirjallisuuden välitys alkoi, kirjeopisto sai alkunsa ja paikallisia sivistysjärjestöjä muodostettiin.

Hyvin monien suomalaisten koulutie oli siihen mennessä katkennut kesken jääneeseen kiertokouluun tai kansakoulun muutamaaan luokkaan, eivätkä ovet avautuneet ylempiin oppilaitoksiin. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki alkoi vaikuttaa vasta paljon myöhemmin. On lisäksi huomattava, että Sivistysliiton valistus-, sivistys- ja koulutus-toiminta oli sisällöltään verrattomasti laajempaa ja syvällisempää kuin vain opillisten perustietojen jakamista. Työhön olivat kannustamassa työväestön omat tiedonhankintapyrkimykset, järjestötoiminnan ja kunnalliselämän uudet tarpeet sekä ajan yleinen sivistysinnostus.

Aimo Halila on sattuvasti todennut, että 1920-luku oli työväestölle tietyllä tavalla samaa kuin talonpojille oli ollut 1890-luku, jolloin he saivat nuorisoseuransa ja kansanopistonsa.¹ TSL:n lisäksi itsenäisen Suomen ensimmäisellä vuosikymmenellä saivat alkunsa Työväen Urheiluliitto, Suomen Työväen Musiikkiliitto, Työväen Näyttämöiden Liitto ja esimerkiksi Työväen esperantoliitto. Kaiken kaikkiaan hajonneita työväenjärjestöjä rakennettiin uudelleen, uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Voimia koottiin. Työväenliikkeen raittiustyökin organisoitiin uuteen muotoon.

TSL:n aloitteesta perustettiin 1924 Työväen Akatemia. Koulutus- ja sivistystoiminta nostettiin entistä tärkeämpään asemaan edistysmielisen osuuskauppaliikkeen ja hiljalleen myös voimistuvan ammattiyhdistysliikkeen parissa.

TSL ei ollut yksin, vaan se oli alusta alkaen yksi kansansivistysjärjestö muutamien muiden vastaavanlaisten joukossa. Se teki uranuurtajan työtä, sillä se oli ensimmäinen maankattava työväestön sivistystyöhön erikoistunut järjestö Suomessa. Liiton

---

¹ Halila 1969, s. 271.

rakennustyössä saatiin heti alussa hyvää käytännön apua Ruotsista hieman vanhemmalta veljesjärjestöltä, Arbetarnas Bildningsförbundetilta (ABF).

Voionmaan mukaan sivistystyö ei ollut liitolle mikään itseisarvo: ”Työväen sivistystyössä keskitytään erityisesti yhteiskunnan muuttamisessa tarvittavien tietojen ja taitojen kehittämiseen ja korostetaan, että tiedot saavat todellisen merkityksensä vasta johtaessaan käytännölliseen toimintaan ihanteiden pohjalta.” Sakari Kiuru on muistuttanut, että linjanveto tuli sittemmin näkymään myös TSL:n ensimmäisissä Tien- viitoissa 1970.¹

Valtiovalta ryhtyi tukemaan vapaata kansansivistystyötä uudella tavalla. Se nähtiin hyödylliseksi yhteiskunnan kokonaisuuden näkökulmasta. Yhtenä järjestönä muiden joukossa TSL toimi myös sivistystyön yleisten edellytysten parantamiseksi. Liiton edustajat osallistuivat ensimmäisistä toimintavuosista alkaen lukuisiin neuvotteluihin, komiteoihin ja työryhmiin, joissa työskenneltiin lainsäädännön kehittämiseksi, määrärahojen lisäämiseksi ja niiden jaon tasapuolistamiseksi. TSL antoi näin oman panoksensa koko kansakunnan henkisellemme kasvulle.

SIVISTYSTYÖ JA REFORMISMI

TSL:n toiminnan varhainen kokonaisuus voidaan karkein vedoin jakaa kahteen osaan. Toisaalla oli se opiskelu- ja opintokerhoto, joka antoi mukana olleille välitöntä tietoa, mahdollisti henkistä kasvua, tarjosi virikkeitä ja aineksia oman maailmankuvan muodostamiseen sekä muutoksen mahdollisuuksien hahmottamiseen. R. H. Oittisen mukaan keskeistä oli, että ”työläiset saadaan itse omakohtaiseen toimintaan tietojensa kartuttamiseksi ja harkintakykynsä lisäämiseksi”.² Henkisesti avartava sivistystyö opetti punnitsemaan asioita, harkitsemaan monipuolisesti, kasvamaan irti lyhyiden iskulauseiden mustavalkoisesta maailmasta.

Toisaalla olivat TSL:n toiminnan välilliset seuraukset. Työläisten sivistäminen, kouluttaminen ja yhteiskunnallisten taitojen opettaminen teki heistä terveellä tavalla itsetietoisia kansalaisia, suomalaisia, jotka olivat valmiita ja osaavia kantamaan yhteistä vastuuta niin omassa järjestöissään ja kunnalliselämässä kuin koko yhteiskunnassakin.

Taustalla oli lisäksi olennaisena seikkana Väinö Voionmaan omaksuma näkemys siitä, ettei TSL saanut eristäytyä, käpertyä sisäänpäin omaan opintotoimintaansa, vaan sen oli oltava yhteistyössä muiden kansansivistysjärjestöjen kanssa. Kolikon toisena puolena oli vaatimus, että työväen sivistystyöllä piti olla tasaveroinen asema maan kansansivistystyössä. Liitto pääsikin vaikuttamaan sivistystyön yleisten ehtojen kehittämiseen.

¹ Kiuru 1973, s. 217.

² Lainaus Ripatti 1992, s. 97.

Voionmaan elämäkerran kirjoittaja Aimo Halila on tiivistänyt, että TSL ”kasvatti vastuuntuntoisia, yhteiskunnallisiin kysymyksiin tieteenomaisesti paneutuvia, itenäisesti ajattelevia kansalaisia ja johtajia, jotka omaksuivat Voionmaan näkemyksen pohjoismaisesta, kehityskelpoisesta, kotoisalla pohjalla kasvaneesta kansanvallasta sekä demokraattisesta valtio-, yhteiskunta- ja kulttuurielämästä”. Ja vielä: ”Omakohtainen tiedonhankinta, ajattelu ja kynä koettivat korjata sitä, minkä kiihkomieli ja miekka olivat särkeneet.”¹

TSL:n sivistystoiminnan kokonaisuus tuki läheisesti sosialidemokraattisen liikkeen vuoden 1918 jälkeen omaksumaa poliittista linjaa, reformismia. Se tarkoitti yhteiskunnan tarpeellista uudistamista vähittäisin maltillisin askelin, ilman suurta yhtäkkistä kumousta. Liiton työllä oli vakaannuttava vaikutus verrattuna vaistonvaraisen toiminnan arvaamattomuuteen. Ajattelevia kansalaisia kasvattaessaan ja reformismin jalansijaa vahvistaessaan TSL oli mukana vahvistamassa sekä työväenliikettä että laajemmin suomalaista kansanvaltaa. Sillä oli oma suuri osuutensa Suomen kansan henkisessä eheytystyössä sisällissodan jälkeen.

Sivistysliitto oli osaltaan reformistisen poliittisen liikkeen, sosialidemokratian, vankka henkinen ja sivistyksellinen selkänöja. Reformismin perustalla voi hahmottaa TSL:n toiminnan suuren linjan, pitkän punaisen langan. Tässäkin on syytä tarkentaa: puolue ei suinkaan sanellut mitä tai miten liitossa opiskeltiin tai tehtiin, ei silloin eikä myöhemminkään. Keskinäiselle yhteydelle oli toinen perusta.

Ne kaksikymmenluvun vasemmistososialistit, jotka opiskelivat kerhoissa TSL:n parissa, joutuivat osaltaan mukautumaan tähän suureen sivistykselliseen linjaan. Paikallisissa opintokerhoissa, liiton tarkkaavaiselta katseelta suojassa, oli tietenkin mahdollisuus hieman radikaalimpaan sovellukseen.

On lisättävä, että kaikki vasemmistososialistit eivät suinkaan tulleet toimintaan mukaan täydellä voimallaan tai sydämellään. Yhteisellä oli omat hankaluutensa. Kaiken kaikkiaan toimintaa jarruttivat muutenkin taloudellisten edellytysten rajallisuus, syvän yhteiskunnallisen kahtiajaon pitkään jatkuneet seuraukset ja monin paikoin vanhakantaiset asenteet, sitten 1920–1930-lukujen vaihteessa lapuanliikkeen ja poliittisen äärioikeiston voimakas painostus ja myöhemmin vielä sotavuosien 1939–1945 puutteellinen aika erilaisine rajoituksineen.

Tutuin sanoin suomalaisella työmiehellä alkoi 1930-luvun lopulla olla punamultahallitukseen mennessä ja myös sen ansiosta jo jotakin puolustettavaa. Sivistysliiton työ oli yleisesti ilmaisten niitä taustalla vaikuttaneita tekijöitä, jotka muokkasivat sosialidemokraattista järjestöväkeä ja siinä ohella monia muitakin kypsäksi kantamaan yhteiskunnallista vastuuta, kun talvisota alkoi.

---

¹ Lainaukset Halila 1969, s. 272.

Sotiemme vuodet nostivat kaikkien ulkoisten vaikeuksien keskellä Sivistysliiton yhteiskunnallisen aseman ja merkityksen aivan uudelle tasolle. Liitto mukautui yhteiseen henkiseen puolustusrintamaan, ei eturivin torvensoittajana, mutta oman vastuunsa tietäen ja kantaen. Viimeistään silloin siitä tuli suomalaisen yhteiskunnan hyväksytty osa, työväestön sivistäjä, kasvattaja ja kouluttaja. Ymmärrettävää oli, että sodan poikkeusoloissa TSL:n varsinainen toiminta jäi tavanomaista vähäisemmäksi. Aivan toimettona liitto ei kuitenkaan ollut.

SUURI NOUSU

Sotien jälkeen TSL oli luontevasti mukana siinä uudessa rintamassa, joka laajensi suomalaista kansanvaltaa ja aloitti sittemmin toden teolla hyvinvointivaltion rakentamisen. Suuressa murroksessa, työväenliikkeen uuden nousun aikana, TSL:n asema työväen yhteisenä järjestönä korostui voimakkaasti. Opintotilastot osoittivat huikeaa kasvua lähes jokaisella toiminnan loholla. Esimerkiksi opintokerhojen määrä lisääntyi jopa yli 1 200:n, ja niissä oli runsaat 20 000 kerholaista.

Perustellusti voi sanoa, että vasta 1940-luvun lopulla TSL oli aidosti koko työväenliikkeen yhteinen sivistysjärjestö, eräänlainen yhteinen, kaikki osat läpäissyt ja suuntaukselta sisältänyt henkinen selkäranka. Toimistokin laajeni. Työ oli syksyllä 1919 alkanut sihteerin ja toimistonhoitajan voimin. Esimerkiksi 1949 liiton palveluksessa oli 19 henkilöä. TSL käsitti koko työväenliikkeen toiminnallisen kirjjon 44 jäsenjärjestölään. Henkilöjäseniä niissä oli 1,3 miljoonaa. Mukana olivat poliittinen, ammatillinen ja työläisurheilu- sekä osuustoimintaliike, kulttuuritoiminnan järjestöt, nais- ja nuorisoliikkeet. Liiton työ säteili vaikutustaan laajalle. Sillä oli edelleen läheinen yhteys Työväen Akatemiaan. Se antoi kannustavan sysäyksen ammattiyhdistysliikkeen opiston perustamiselle sekä Väinö Voionmaan opistolle. Pientä apua liitosta sai aikanaan omalle alulleen myös Sirola-opisto.

Tulevaisuudelta odotettiin paljon, vaikka varjostamassa olivatkin vielä pitkään säännöstelyn ja korttiannosten epävakaa aikakausi, sotakorvaukset ja hetkittäin ilmiliikkeihin roihahtaneet työväen kahden poliittisen suuntauksen väliset ristiriidat. Kiistely oli osin puoluepoliittista, mutta samalla TSL:ssä vahvasti sivistyskäsityksen eroihin liittyntä. Poliittinen kamppailu paremmista asemista erilaisissa vaalitilanteissa oli samalla ymmärrettävää ja niin sanotusti luonnollista järjestöelämää.

Päältä ja kauempaa katsoen TSL:n kokonaisuus oli 1940-luvun lopulla tiivis ja sopuisoinuinen. Käytännössä työväen sivistystoiminnan valtavirrassa oli koko ajan pohjalla perusristiriita. Kiihottavan poliittisen agitaation perinne kamppaili Väinö Voionmaan muotoileman sivistyksellisen linjan kanssa. Tämä ristiriita kytkeytyi työväenliikkeen kahden suuntauksen toimintalinjoihin ja pyrkimyksiin.

Kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen erityispiirteet ja -tarpeet synnyttivät niiden omaa koulutustoimintaa TSL:n ulkopuolella. Kuitenkin vasta pitkään valmistellun opintokerholain toteutuminen aiheutti ja mahdollisti kansandemokraattisen/kommunistisen väen irtaantumisen kokonaan omaksi järjestökseen. Kansan Sivistystyön Liitto (KSL) perustettiin 1964. Ratkaisu itse asiassa helpotti työväen sivistystoiminnan kahden suuntauksen yhteistoiminnan edellytyksiä. Lain seurauksena muodostettiin myös TSL-opintokeskus.

Kultaisella kuusikymmenluvulla TSL:n toiminta laajeni entisestään. Mukaan tulivat suuret kulttuuritapahtumat kuten esimerkiksi Jätjän ja Merimiesten kulttuuripäivät, esiin nousivat myös työväenlaulut ja uuttakin työväenmusiikkia syntyi. Liiton pariin alettiin myös muodostaa erityistoimikuntia, joissa valmisteltiin paljon ajankohtaisia asioita ja tapahtumia. Kuluttaja-asioita pohdittiin, ideologisia kysymyksiä valaistiin, kuvataidetta harrastettiin ja kulttuuripolitiikkaankin kiinnitettiin huomiota.

Opintokerhotoiminta jatkoi kasvuaan pitkään. Muutkin toiminnan tilastot kertoivat kasvusta. Liiton omat rivit vahvistuivat. Vuonna 1969 siinä oli ennätyskellisesti 71 jäsenjärjestöä. TSL vakiinnutti asemansa suurena sivistysjärjestönä. Jo siihen mennessä liitto oli saavuttanut laajalti tuloksia, kasvattanut ja kouluttanut tuhansia ja kymmeniätuhansia ihmisiä, se oli vaikuttanut omalla panoksellaan laajenevan aikuiskasvatuksen kokonaisuudessa ja se oli muokannut myös koko yhteiskuntaa.

Opinto-ohjaajien koulutus heijastui laajalle ja vaikutti pitkään. Paikallisten opintokerhojen ja luentotilaisuuksien vaikutus tuntui välittömästi mukana olleissa ja heidän toimintansa kautta välillisesti ympäröivässä yhdyskunnassa. Opintoaineistojen ja opaskirjojen laajentuva tuottaminen oli jo sellaisenaan merkittävää kulttuuritietoa ja kiinnostuksen herättämistä yhteiskunnallisiin asioihin. Olavi Hurri muisteli myöhemmin havainnollisesti: ”Tarkoituksena oli tuottaa välineitä, joilla poliittista ja yhteiskunnallista toimintaa voitaisiin kehittää.”¹

Kehitysyhteistyö sai vahvan jalansijan toiminnassa. Liitossa kiinnitettiin paljon huomiota työväenperinteen asioihin ja perinnelaitosten aikaansaamiseen erityisesti 1980-luvulla.

Kahdeksankymmenluvulla liitossa oli runsaat viisikymmentä jäsenjärjestöä ja niissä enimmillään lähes 2,7 miljoona henkilöjäsentä, tässäkin päällekkäisyydet mukaan lukien. Tilastojen muutkin tiedot olivat vakuuttavia: esimerkiksi 1986 opintokerhoja oli lähes 7 000 ja valtionapukerhoissa opiskeli lähes 66 000 kerholaista. Tähän tulivat päälle kurssit, luentotoiminta ja kaikki muut koulutustapahtumat sekä kulttuuritilaisuudet, suomeksi ja ruotsiksi. Ammattiliittojen koulutus- ja kulttuuritoiminnassa autettiin.

Uusia painopisteitä olivat esimerkiksi audiovisuaalinen ja atk-koulutus. Tietokoneet astuivat mukaan kaikkeen toimintaan, tiedonvälitykseenkin, eivätkä ne ole sen

---

¹ Lainausta *Olavi Hurrin muistelmat 2011*, s. 92.

koommin poistuneet. Vuosien kuluessa tietoyhteiskuntakoulutuksesta muodostui entistä vahvempi osa liiton koulutustoimintaa. Euroopan yhdentymiskehitys edellytti sekin suomalaisilta uusien asioiden opiskelua ja siten liitoltakin voimakasta panostusta.

Talouden vaikeat ajat 1990-luvulla heijastuivat Sivistysliittoon monin tavoin, myös omaan taloustilanteeseen. Työttömille ja syrjäytymisen uhan alla oleville suunnattiin runsaasti koulutustoimintaa. Maahanmuuttajia koulutettiin. Henkilökunnan määrä vaihteli huomattavastikin muun muassa erilaisten projektien mukaan. Hetkellisesti yhteismäärä kohosi vuonna 1995 runsaaseen sataan, mutta vakiintui sittemmin kolmen-neljänkymmenen tuntumaan.

AIKUISKOULUTUKSEN LAAJALLA KENTÄLLÄ

Sivistysliiton seuraava syvälinen murros tapahtui 1990-luvun kuluessa. Siinä se ei ollut yksin, sillä samaa tapahtui käytännössä kaikille sivistysjärjestöille. Aikuiskoulutukselle ja erityisesti ammatilliselle aikuiskoulutukselle oli yhteiskunnassa tullut entistä suurempaa tarvetta. Voi hyvin arvioida, että liitto varmisti jatkuvuutensa ja tulevaisuutensa muuntautumalla laajasti aikuiskoulutuksen monipuoliseksi toteuttajaksi. On samalla paikallaan korostaa, ettei se muutoksissakaan luopunut työväestön tai työväenliikkeen järjestöväen koulutuksesta, omimmasta, perinteisimmästä osaamisensa ja yhteistyön alueestaan. Sivistysjärjestöjen keskinäinen yhteistoiminta vahvistui samalla entisestään, eikä TSL ollut suinkaan vähäisin tekijänä ja toimijana. Kullekin järjestölle muotoutui oma tonttinsa.

Koulutustoiminnan laajoiksi painopistealueiksi muodostuivat 2000-luvun puolella digitalisaatio, verkkotaitojen ja myös työelämän monipuolinen koulutus. Globalisaation ongelmat nousivat monissa seminaareissa ja koulutustilaisuuksissa usein perusteellisesti esiin. Monia erillisprojekteja toteutettiin. Aikakauden keskeisiä teemoja olivat myös taloudellisen eriarvoisuuden pohdinta, kestävä kehitys ja ilmastonmuutos. Kulttuuritoiminnasta ei hellitetty aikojen ja painopisteiden muuttuessaan. Liiton hallinnossa seurattiin tarkoin aikaa ja sen ilmiöitä. Koulutus- ja kurssitarjonta heijastivat ajan tarpeita. Kansainvälisyys vahvistui.

Työväen Sivistysliiton toimintakentän painopiste on ollut jatkuvasti kotimaan kamaralla, mutta käytännössä työmaa on laajentunut aikojen kuluessa. Ensimmäiset ulkomaiset yhteydet olivat heti 1920-luvun alussa Ruotsiin. Seuraavalla vuosikymmenellä suunnattiin hieman jo muihinkin pohjoismaihin ja Baltian maihin sekä pikkuisen kauemmas Eurooppaankin. Pian toisen maailmansodan jälkeen TSL oli 1947 mukana perustamassa kansainvälistä työväen sivistysjärjestöjen kattojärjestöä (IFWEA). Sen parissa yhteydenpito ja tiedonkulku laajenivat. Näköala maailmaan avartui. Myöhemmin liitto oli jopa atk-asioissa maailmanjärjestöä auttanut tarpeellinen voima

tietotekniikan osaamisen edelläkävijänä. Kotimaan ohella sivistystyön yhteydenpitoa on nyttemmin jatkettu maailmanlaajuisesti, käytännössä jatkuvasti ja samalla luontevasti.

Sivistystyön koko toimintakenttä on jatkanut voimakasta muutosta 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, melkeinpä murroksen kaltaisena. Kehitykseen ja uusiin painopisteiden vaihdoksiin on ollut liitossa välttämätöntä sopeutua, mikäli halutaan jatkaa tapahtumien vauhdissa. TSL on pysynyt nopeassa kehityksessä hyvin mukana, osin jopa muutoksia ennakoimalla.

Entäpä jos Sivistysliittoa ei olisikaan vuonna 1919 perustettu? Miten olisivat verisen sisällissodan haavat arpeutuneet seuraavilla vuosikymmenillä? Millainen Suomen tasavalta olisi ollut ennen sotavuosia ja millainen olisi ollut sen työväenliike? Entä miten olisi otettu vastaan 1960-luvun suuren muuton aika? Tai myöhemmät muutosten vuosikymmenet? Ellei liittoa olisi syntynyt, ellei se olisi pystynyt toimimaan ja vaikuttamaan, valistanut, sivistänyt ja kouluttanut, Suomen tasavalta ja sen työväenliike olisivat ilmeisesti olleet toisenlaisia kuluneen vuosisadan aikana.

Turhaa jossittelua voi kukin halutessaan jatkaa pitemmällekin. Onneksi Työväen Sivistysliitto perustettiin aikanaan ja onneksi se kykeni toimimaan merkittävien tavoitteittensa hyväksi, vaikka lujaa vastarintaa olikin eri aikoina ja eri suunnista. Ja onneksi TSL jatkaa edelleen monipuolista sivistystoimintaansa. Toiminnan muodot, tavat ja painotukset ovat muuttuneet monella tavalla, mutta suuriin, kantaviin ja kestäviin periaatteisiinsa tukeutuen liitolle on alati uusiksi muuntuviissakin oloissa jatkuvasti tarvetta ja käyttöä.

Lähteet ja kirjallisuus

ALKUPERÄISAINESTOT

Työväen Arkisto (TA):

Työväen Sivistysliitto ry:n toimikunnan, edustajakokousten ja liittokokousten pöytäkirjoja vuodesta 1919 alkaen

TSL:n toimintakertomuksia ja tilinpäätöksiä vuodesta 1919 alkaen

Kirjeenvaihtoa, tiedotteita, esitteitä, lehtileikkeitä

Opinto-ohjelmia, opintoaineistoja

Poliittisen Historian Klubin (PHK) arkisto:

Kertomukset, tilinpäätökset, ohjelmalehtisiä, lehtileikkeitä vuosilta 2012–2020

– PHK:n puheenjohtajan, ministeri Matti Louekosken hallussa, Helsinki

PAINETUT ALKUPERÄISAINESTOT

Paremmän elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964. Toim. Jorma Hentilä. Kuopio 1974.

SKP:n asiakirjoja vuosilta 1944–1948. Pori 1974.

Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, liittokokouspöytäkirjat 1964–1970.

Suomen Kommunistinen Puolue, edustajakokousten pöytäkirjat 1957–69.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, puoluekokouspöytäkirjoja vuodesta 1899 alkaen.

Työväki yhteistoimintaan. SKP:n yhteistoimintapäätöksiä ja asiakirjoja vuosilta 1954–74. Helsinki 1974.

TSL:n omat lehdet Työväenliikkeen kirjastossa:

Aikamerkki, vuosikerrat 1967–1990, 2004.

Työläisopiskelija, vuosikerrat 1928–1966.

HAASTATTELUT JA MUISTITIEDONKERUUT

Haastattelut ja muistelmat Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelmissa (TMK):

Arvi Hautamäki

Olavi Hurri

Yrjö Kallinen

Arvo Kaskinen

Paavo Niemi

Pekka Railo

Anni Vallanti

Kerttu Värn

OPINNÄYTTEET

Järvinen, Pentti: Työväen Sivistysliiton perustamiseen ja kehitykseen vaikuttaneet aatteelliset ja poliittiset ristiriidat. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1968 (jäljennös Työväenliikkeen kirjastossa ja myös kirjoittajalla).

Toivanen, Tytti: Arvi Hautamäki työväen sivistäjänä. Aikuiskasvatuksen tutkielma yhteiskunnallista tutkintoa varten. Tampereen yliopisto 1969 (jäljennös Työväen Arkistossa ja myös kirjoittajalla).

KIRJALLISUUS

Aalto, Arvo: *Elämäni miljoonat*. Helsinki 1988.

Aatteen paloa ja tiedon janoa. TSL Mikkeli opintojärjestö 70 vuotta. 1945–2015. Kirj. Kalle Fröjd. Mikkeli 2015.

ABF:s avdelning i Stockholm sju desennier. En krönika sammanställd av Karl-Erik Rassing (1916–1965) och Ryno Vigedal (1966–1985). ABF Stockholm, 1986.

Abrahamson, Sten-Erik: Socialdemokratien på Åland under 80 år. Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år*. Stockholm 1986.

AHL. Avatud Hariduse Liit. *Kevad – Talv 1996*. Koostajad Peeter Vihalemm, Eda Seelman. Tartu 1996.

Alanen, Aulis: *Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttuminen*. Tampereen yliopisto 1986. (Alanen 1986)

Alenius, Ele, *Suomalainen ratkaisu*. Helsinki 1974.

Ammattiliittovaalit ja demokratia. Tutkielma SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen vaalijärjestelmistä ja niitä koskevista kannanotoista 1967–1978. Kirj. Heikki Kehälinna. Helsinki 1981.

Andrén, Nils: *Nordisk statskunskap*. Tredje upplagan, Stockholm 1968.

Antaa soida. *TSL:n laulukirja*. 1986.

Antti Malinen, Tuomo Tamminen: *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Helsinki 2017.

Anttila, Eino: Junttamiesvuosiltani. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.

Anttila, Pentti: Pajulahden urheiluoipisto. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyo*. Helsinki 1954.

Arkena ja sunnuntaina. Työläisen työ, asuminen ja vapaa-aika Pohjois-Karjalassa 1900-luvun alusta 1930-luvulle. Toim. Mikko Savolainen. Alkulause Seppo Knuuttila. Joensuu 1984.

Aro, Matti: *Kestävä kaarisilta. Sörnäisten työväennäyttämön – Helsingin Työväenteatterin historiikki vv. 1900–65*. Helsinki 1982.

ASS 50 taistelujen vuotta. ASS:n 50-vuotishistoriikki. [ei kirjoittajan/toimittajan nimeä] Helsinki 1975.

Backman, Jouni: Vakiintuneelta arvoperustalta toimintaa suuntaavaksi ohjelmaksi. Teoksessa *Sateenkaaren tuolla puolen. SDP:n periaateohjelman uudistaminen*. Keskusteluaineisto XXXVII puoluekokoukselle. SDP 1996. (Backman 1996).

Bagh, Peter von: *Suomalaisen elokuvan kultainen kirja*. Keuruu 1992.

Berggren, Henrik: *Edessä ihana tulevaisuus. Olof Palme ja kansankoti*. Helsinki 2011.

Bergholm, Tapio: *Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1997. (Bergholm 1997).

Bergholm, Tapio: Historiantutkimus ja ammattiyhdistysliike – työmarkkinahistorian tutkijan pohdintoja. Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen*. Helsinki 2010. (Bergholm 2010)

Bergholm, Tapio: *Kiihkeä Koivisto. Nuoruus sota onni. 1923–1959*. Helsinki 2020. (Bergholm 2020)

Bergholm, Tapio: *Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924*. Joensuu 1988. (Bergholm 1988)

Bergholm, Tapio: Työsuhteet Turun satamassa. Teoksessa *Merkkillinen Mauno*. Helsinki 2019. (Bergholm 2019)

- Berntsen, Harald: *100 år med Folkets Hus*. Oslo 1987.
- Bildningens förkämpar. ABF Stockholms län 60 år*. Borås 1989.
- Blomster, Pontus: Arbetets museum on avattu. Teoksessa *Työväentutkimus 1/1992*. (Blomster 1992)
- Blomster, Pontus: Tue Työväen keskusmuseo-hanketta! Teoksessa *Työväentutkimus 2/1992*. (Blomster 1991)
- Blåfield, Ville: *Hengenpimeyttä vastaan. Puheenvuoroja sivistyksestä*. Helsinki 2019.
- Bogdanoff, Orvo: *Työväenliike postikorteissa 1891–1917. Arbetarrörelsens på postkort*. Helsinki 1989.
- Bondeham, Anna, Helsing, Alf-Erik: *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands Svenska Arbetarförbund 1899–1974*. Helsingfors 1978.
- Borg, Olavi: *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*. Poliittikan tutkimuksia 7. Helsinki 1965.
- De nordiska arbetarekongresserna under 100 år. Arbetarrörelsens framväxt och utveckling i de nordiska länderna*. Stockholm 1986.
- Eenilä, Jukka: Suomalainen työväen kulttuurin tutkimus ja sen merkitys. Teoksessa *Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki 1969. (Eenilä 1969)
- Eerola, Jouni: *Aatteen voima. 100 vuotta Iisalmen sos.dem. työväenliikkeen historiaa*. Helsinki 1996. (Eerola 1996).
- Eertamo, Pentti: Lohjan työväenyhdistys 90 vuotta. Lohja 1995.
- Ei yksin leivästä. Järjestöhistoria työväenliikkeen kulttuurin kuvaajana. Työväen Arkiston juhlaseminaari 1984*. Työväen Arkiston julkaisuja 1. Toim. Simo Laaksovirta, Maria Lähteenmäki, Matti Simola. Helsinki 1985.
- E-liikkeen uranuurtajia*. Helsinki 1967.
- Elämä sanoiksi*. Toim. kunta. Kirsi-Marja Kekki, Raine Manninen, Keijo Sundvall, Olavi Huovinen. Helsinki 1997.
- Elämää arkistossa. Kansan Arkisto 60 vuotta*. Toim. Marita Jalkanen. Helsinki 2005.
- Euroopan yhdentymisen kronologia*. Eurooppa-tietoa 153/2003. Helsinki 2003.
- Fagerholm, K.-A.: Valpon lakkauttaminen. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.
- Finlaysonin alue. Opas. Finlayson Area. Guide*. Kirj. Ulla Rohunen. Työväenmuseo Werstaan julkaisuja 2009. Tampere 2009.
- Forskningsläget inom arbetarrörelsens historia i Norden. Material från det första nordiska seminariet rörande arbetarrörelsens historia, hållet i Helsingfors och Lammis 25–28 april 1974*, red. av Seppo Hentilä, Hannes Saarinen. Helsingin Yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 2/1974. Helsinki 1974.
- Ginner, Thomas: *Den bildade arbetaren. Debatten om teknik, samhälle och bildning inom Arbetarnas Bildningsförbund 1945–1970*. Vimmerby 1988.

- Gronow, Pekka: *Kulttuuripolitiikan käsikirja*. Helsinki 1976. (Gronow 1976a)
- Gronow, Pekka: The record industry in Finland, 1945–1960, eripainos julkaisusta *Popular Music*. Volume 14/1. Cambridge University Press 1995. (Gronow 1995)
- Gronow, Pekka: Työväen lauluperinne. Teoksessa *Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki 1969. (Gronow 1969)
- Gustafsson, Jukka: Sivistyksestä ja poliittisen kasvatuksen tehtävästä. Teoksessa *Yhteiskunta, elämäntapa, työväen sivistystyö*. Väinö Voionmaa Seura 1989. Tampere 1989.
- Gyllén, Pertti; Huttu, Kalervo; Ikonen, Kimmo; Isotalo, Merja: *Työväenliikettä* työkikylässä. Forssan työväenyhdistys 1889–1989. Hämeenlinna 1989.
- Haapala, Pertti; Peltola, Jarmo: Elinkeinorakenne 1750–2000. Teoksessa *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere 2018.
- Haikara, Kalevi: *Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa*. Helsinki 1975.
- Hakala, Pekka: *Suuri ja sekava Venäjä*. Helsinki 2008.
- Hakala-Zillacus, Liisa-Maria: *Suomen Eduskuntatalo. Kokonaistaideteos, itsenäisyysmonumentti ja kansallisen sovinnon representaatio*. Helsinki 2002.
- Hako, Jukka: *Opintomatka. Työväen Opintorahasto 1937–2007*. Vantaa 2007. (Jukka Hako 2007)
- Hako, Matti: Kieli työväenliikkeen kulttuurin ja perinteen kuvaajana. Teoksessa *Ei yksin leivästä*. Helsinki 1984. (Hako 1984)
- Hakoniemi, Elina: Sivistyksellisen demokratian käsite sosialidemokraattisessa sivistyspolitiikassa 1940-luvulta 1960-luvulle. Teoksessa *Työväestö ja demokratia*. Helsinki 2019. (Hakoniemi 2019b)
- Hakoniemi, Elina: Usko sivistykseen – Työväen Sivistysliiton perustamisvaiheen sivistyskäsitys. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2019*. Helsinki 2019. (Hakoniemi 2019a)
- Hakulinen, Janne: Hoipertelua ja hoipertelijoita. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979. (Hakulinen 1979)
- Hakulinen, Janne: Työväenliikkeen propagandan päämäärät ja keinot. Teoksessa *Työväenliike mainonta propaganda*. Tampere 1946. (Hakulinen 1946)
- Haley, Alex: *Juuret*. Porvoo 1977.
- Halila, Aimo: *Väinö Voionmaa*. Helsinki 1969. (Halila 1969)
- Harrastajaopistosta konservatorioksi. Helsingin kansankonservatorio 1922–1926. Sivistysjärjestöjen kansankonservatorio 1926–1960. Helsingin kansankonservatorio 1960–1971. Helsingin konservatorio 1971–*. Toim. Mirja Aro, Salmenhaara, Anja. Helsinki 1972.
- Harva, Urpo: Järjestäytyneen työväen sivistysharrastukset. Kulttuurisosiologinen tutkimus. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystoiminta*. Helsinki 1954. (Harva 1954)
- Harva, Urpo: *Suomalainen aikuiskasvatus*. Helsinki 1971. (Harva 1971).
- Haste, Hans: *Historiska vandringar. Guide till Stockholms arbetarrörelse*. Stockholm 1985. (Haste 1985)

- Hatakka, Erkki: YLE-idyllistä Paasilinnaan ja mediailmioihin. Muistoja ja tuumailuja 1960–90-luvun aalloilla. Teoksessa *Vuosisata sitoutunutta journalismia*. Helsinki 2007.
- Hautala, Arvo: *Kehuttiin lakkokenraaliksi*. Helsinki 1977.
- Hautamäki, Arvi: Työväen Sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Helsinki 1939. (Hautamäki 1954)
- Havuaho, Osmo: *Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen*. Toim. Juha Mäkinen. Helsinki 1982.
- Heinänen, Aira: Työväen Sivistysliiton kuvataidetoiminnasta. Teoksessa *Uudelle taipaleelle*. Helsinki 1979.
- Helenius, Henrik: Socialdemokratien i Finland – klasskamp och konsensus. Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år*. Helsinki 1986.
- Helle, Veikko: *Puuseppä Suomen eduskunnassa*. Toim. Olavi Hurri. Helsinki 1981. (Helle 1981).
- Hellsten, Eero: *Valtakunnallinen työväentalomuseo 1969–1984. II osa 1989–1994* [vuosilukuvirhe 1984 alkuperäisessä] Helsinki 1989. (Hellsten 1994)
- Hellsten, Eero: *Valtakunnallinen työväentalomuseo 1969–1989*. Helsinki 1989. (Hellsten 1989)
- Helminen, Marjut: *Kommunistit ja hallituskysymys*. Sosialistisen Opiskelijaliiton kirjasarja 9. Helsinki 1976.
- Helsingin Sanomat. Etusivun uutisia. Uutissivuja ja valokuvia 125 vuoden ajalta*. Helsinki 2014.
- Helsingin sos-dem keskusteluseura viisikymmentä vuotta*. Helsinki 1970.
- Helsingin Työväentalon vuosisata*. Kirj. Tero Tuomisto, Riitta Pakarinen, toim. Tapio Pekkola. Helsinki 1994.
- Hely, A. M.: *Uusi aikuiskasvatus*. Forum kirjasto F 19. Helsinki 1968.
- Hemánus, Pertti: *Reporadion nousu ja tuho*. Helsinki 1972.
- Hentilä, Marjaliisa; Kosunen, Mikko: *Demokratian muisti. Työväen Arkisto 110 vuotta*. Helsinki 2019.
- Hentilä, Marjaliisa; Lähteenmäki, Maria: *Kansainvälinen naistenpäivä 1910–1990*. Työväen Arkiston julkaisu 2. Helsinki 1990.
- Hentilä, Seppo: Kulttuuritoiminnan elpyminen työväen joukkojärjestöissä 1940-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa *Yhteiskunnallinen arkistosäätiö*. Helsinki 1984. (Hentilä 1984b)
- Hentilä, Seppo: *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Helsinki 2018. (Hentilä 2018a)
- Hentilä, Seppo: *Suomen työläisurheilun historia I. Työväen Urheiluliitto 1919–1944*. Helsinki 1982. (Hentilä 1982)
- Hentilä, Seppo: *Suomen työläisurheilun historia III. Työväen Urheiluliitto 1959–1979*. Helsinki 1987. (Hentilä 1987)
- Hentilä, Seppo: *TUL liikuttaa, kasvattaa, vaikuttaa. Suomen Työväen Urheiluliitto 1919–2019*. Helsinki 2019. (Hentilä 2019)

- Hentilä, Seppo: Työväenliikkeen puolue- ja järjestöelämän herääminen. Teoksessa *Suomi 1944*. Helsinki 1984. (Hentilä 1984a).
- Hentilä, Seppo: Työväenperinne r.y. yhteistyöhaluisena etujärjestönä. Teoksessa *Työväentutkimus 1996*. (Hentilä 1996)
- Henttinen, Annastiina: *Maaseudun Sivistysliitto 1952–2002*. Helsinki 2002.
- Herajoen Työväenyhdistys RY. Historiikki 1908–1998*. Toim. Risto Suomela. Herajoki 1998.
- Hietanen, Silvo: Siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen. Teoksessa *Suomi 1944*. Helsinki 1984.
- Hietanen-Loppi, Mervi: *Turvan taival 1910–2010. Sata vuotta keskinäistä vakuutusturvaa*. Tampere 2010.
- Holappa, Pentti: *Pitkän tien kulkijat*. Helsinki 1976. (Holappa 1976b)
- Honka-Hallila, Helena: *100 vuotta kotkalaista työväenliikettä*. Kotka 1992.
- Hoppu, Tuomas: *Sotainvalidit edellä käyden – vammoista huolimatta*. Sotainvalidien Veljesliitto 1940–2015. Helsinki 2015. (Hoppu 2015)
- Hoppu, Tuomas: Taistelevat osapuolet ja johtajat. Teoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Helsinki 2009. (Hoppu 2009)
- HTY:n naisosaston historiasta*. Kirj. Kaarina Lyytikäinen, haast. Arja-Anneli Tuominen, toim. Liisa Aura. [ei painopaikkaa eikä -vuotta, 1973]
- Huhtanen, Heimo: *Kun vaihtuu aika. Espoon Nuuksion Työväenyhdistys ry 1903–1976*. Espoo 1976. (Huhtanen 1976)
- Huhtanen, Heimo: Työväen muistitiedon keruu. Teoksessa *Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki 1969. (Huhtanen 1969)
- Huhtanen, Heimo: Työväenkulttuuri ja perinne monitieteisen tarkastelun kohteiksi. Teoksessa *Ei yksin leivästä*. Helsinki 1989. (Huhtanen 1984)
- Hurri, Olavi: *Kansanvaltaa rakentamassa. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen historiaa Pohjanmaalla*. Seinäjoki 1991. (Hurri 1991)
- Hurri, Olavi: Työväenliikkeen kulttuuriolemuksesta. Teoksessa *Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki 1969. (Hurri 1969)
- Hurri, Olavi: Väinö Voionmaa – työväen sivistystyön isä ja työväenliikkeen tienviitoittaja. Kansan Sivistysrahasto. Helsinki 1979. (Hurri 1979)
- Hurri, Olavi: Väinö Voionmaa Teoksessa *Tiennäyttäjät 2*. Helsinki 1967. (Hurri 1967)
- Hurri, Olavi, Marttala-Hurri, Vuokko: *Työn ja aatteen talot. Työväentalojen historiaa Uudella maalla*. Helsinki 1997.
- Hurskainen, Kai: Työväen Sivistysliiton Uudenmaan piirin kehitysvaiheita. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2009*. Helsinki 2009.
- Huuhka, Kosti: *Kansalais- ja työväenopistotoiminnan historia 1899–1979*. Helsinki 1990. (Huuhka 1990)

- Huuhka, Kosti: Vapaa kansansivistystyö ja aikuiskasvatus. Teoksessa *Valistus, sivistys, kasvatus*. Helsinki 1991. (Huuhka 1991)
- Hynynen, Pertti: *Aatteet ja rakenteet. Arvioita yhteiskunnasta, ideologiasta ja työväenliikkeestä*. Helsinki 1981.
- Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku?* Toim. Heikki Taimio. Helsinki 2010.
- Hyvönen, Eero: *Sateenkaaren tällä puolen. Työmiehen ja Suomen Sosialidemokraatin sivutoimistot ja vaihtosivut 1914–1988*. Helsinki 2010.
- Häikiö, Martti: *Alkuräjähdyks. Radiolinja ja Suomen gsm-matkapuhelintoiminta 1988–1998*. Helsinki 1998. (Häikiö 1998)
- Hämäläinen, Niilo: *Ehetyksen vuodet*. Toim. Leenamajja Tuominen. Helsinki 1975.
- Hämäläinen, Reijo: *Työväenlehden arktinen taival*. Vantaa 2015.
- Häntä tulee! Rumpen kommer! Tornionlaakson uittojätkien kertomuksia. Berättelser av Tornedalens flottare*. Toimittaneet/Sammanställda av Seppo Lehtimäki, Bengt Matti. Kalix 1991.
- Häyrinen, Reijo; Laine, Leena: *Suomi urheilun suurvaltana*. Toim. Erkki Vasara. Helsinki 1989.
- Iivari, Ulpu: *Kansanvallan puolustajat. Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä 100 vuotta*. Helsinki 2007. (Iivari 2007)
- Iivari, Ulpu: Työväen sivistystyö poliittisena kasvatuksena. Teoksessa *Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö*. Helsinki 1989. (Iivari 1989)
- Iltanen, Jussi: *Radan varrella. Suomen rautatieliikennepaikat*. Helsinki 2009.
- Immulan työväenyhdistys satavuotias*. Toim. Leena Levonperä. Lohja 2007.
- Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta*. Toim. Matti Simola, Tuulia Sirvio. Helsinki 1999.
- Johansson, Inge: *För folket och genom folket. Om idéer och utvecklingslinjer i studieförbundens verksamhet*. Helsingborg 1985. (Johansson 1985)
- Joutsenen Laulu. TSL:n Vantaan Opintojärjestön vuonna 1992 järjestämän runokilpailun antologia*. Vantaa [1992].
- Jussila, Osmo: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. Helsinki 2004. (Jussila 2004)
- Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista. Osa 1*. Juhlakirja Jorma Kalelalle hänen 60-vuotispäivänään 12.11.2000. Toim.kunta Pauli Kettunen, Auli Kultanen, Timo Soikkanen. Turku 2000.
- Jännittävä työväenhistoria. Hannu Soikkasen 60-vuotisjuhlakirja*. Toim. Marja Rantala. Työväen Arkiston julkaisu no. 3. Helsinki 1990.
- Järjestynyt kaaos ajaa kahdeksikkoo sporalla*. Tarja Halonen 1943 24/12 1993. Toim. Pentti Arajarvi, Harri Ruohomäki, Martin Scheinin. PET julkaisusarja C (juhlaulkaisut) 1. Porvoo 1993.
- Järvelin, Esko: *Vaalien vartiotulta. Joensuun Työväenyhdistys 1888–1988*. Joensuu 1988.
- Jääskeläinen, Markku J., Pekkola, Tapio: *Kampanja jonka ei pitänyt onnistua*. Helsinki 2000. *80 vuotta tiedonjyviä työväestölle. Työväen Sivistysliiton Nurmijärven Opintojärjestö 1929–2009*. Toim. Kai Hurskainen. 2009.

- Kaihovaara, Pirjo: *Työväen keskusmuseo. Perustamista koskeva selvitys*. Helsinki 1984.
- Kairamo, Aimo: *Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen periaateohjelman tausta*. 3.p. Helsinki 1982. (Kairamo 1982)
- Kairamo, Aimo: *Tärkeintä on liike. Demokraattisen sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian uudet tehtävät*. Helsinki 1989. (Kairamo 1989)
- 20 vuotta *Kultareunan arpajaistoimintaa 1959–1979*. Julk. Kultareuna ry [ei painopaikkaa eikä -vuotta, 1979]
- 25 vuotta *työläisnuorten puolesta*. Toim.kunta Pekka Sarkkinen, Timo Kokko, Eija Harjula, Aslak Haarahiltunen, Kalevi Rajala, Antti Hytti, Marko Hentunen, Heikki Virkkunen sekä Leena Seretin, Kari Pikkarainen [ei painopaikkaa eikä vuotta, 2004]
- 2000.hel.fi. Helsinki Euroopan kulttuurikaupunki. Ohjelma. Toim. Susanna Sucksdorf et al.
- 2000.hel.fi Helsinki Euroopan kulttuurikaupunki vuonna 2000. Raportti. Toim. Susanna Sucksdorf et al.
- Kalela, Jorma: ”Muistitietohistoria” – ”kansanomainen historia”. Uusi näkökulma järjestöhistoriaan Teoksessa *Ei yksin leivästä*. Helsinki 1984. (Kalela 1984)
- Kalela, Jorma: *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*. Helsinki 1986. (Kalela 1986)
- Kalela, Jorma: *Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981*. Helsinki 1981. (Kalela 1981)
- Kalela, Jorma: *Työväen perinteisen elämäntavan mureneminen ja joukkoviestintä*. Oy Yleisradio Ab. Suunnittelu- ja tutkimusosasto. Sarja B 7/1988. Helsinki 1988. (Kalela 1988).
- Kalela, Jorma: *Työväen Sivistysliitto 1919–1979. Tutkimussuunnitelma*. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 2/1978. Helsinki 1978. (Kalela 1978)
- Kalela, Jorma: ”Valistuneen työläisen imperialismi”. Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen*. Helsinki 2010. (Kalela 2010)
- Kalela, Jorma: *Yhteiskunnan muutos, yhteiskuntamoraali ja sivistystyö*. Teoksessa *Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö*. Tampere 1989. (Kalela 1989)
- Kalemaa, Kalevi: *Aatteen ja taiteen liitto. Suomalaisen työväenteatterin ja Työväen Näyttämöiden Liiton (1920–1980) kehityslinjoja*. Helsinki 1980. (Kalemaa 1980)
- Kalemaa, Kalevi: *Elvi Sinervo – vuorelle nousija*. Helsinki 1989. (Kalemaa 1989)
- Kallenautio, Jorma: *Kansan tarina. Vakuutusyhtiö Kansa 1919–1994*. Helsinki 1994. (Kallenautio 1994)
- Kallinen, Yrjö: *Hälinää ja hiljaisuutta*. 3. p. Helsinki 1972. (Kallinen 1972)
- Kallio, Kalle: *Mitä on työväenperintö?* Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen*. Helsinki 2010. (Kallio 2010)
- Kanerva, Unto: *Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen Työväenyhdistys 1886–1986*. Tampere 1986.

- Kannisto, Katri: Työväentutkimus eilen ja tänään. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2007*. Helsinki 2007.
- Kansalaiskalenteri 1991*. Suomalaisen käyttötieto. Toim. Kimmo Pietiläinen. 1990.
- Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Toim. Inkeri Ahvenisto, Kirsi Mäki. *Väki voimakas 19*. Tampere 2006.
- Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti*. Oikeusministeriön julkaisu 2007:20. Helsinki 2007. Tiivistelmä (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76042>)
- Kantasalmi, Kari: Kansan Sivistystyön Liitto: Toimintalinjoja ja reflektiivisyyden pulmia. Teoksessa *Sivistystyön itseymmärrys*. Helsinki 2004. (Kantasalmi 2004)
- Karjalainen, Erkki: *Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet*. Helsinki 1970.
- Kaspio, Leo: Kansandemokraattiset opintokerhot vv. 1944–47. Teoksessa *Demokraattisen Kansan Kalenteri*. Helsinki 1948.
- Keitele, Olavi: Yleislakon avustustoiminta. Teoksessa *Vallan kahvaa*. Helsinki 1989.
- Kempainen, Kauko: *Niin perkeleen punainen. 100 vuotta työväenliikettä Kemissä*. Kemi 1987.
- Keskusteluaineisto periaateohjelmasta*. Kirj. Teuvo Ikonen, Helvi Ollikainen, Pentti Puoskari. Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki 1984.
- Ketola, Eino: ”Bunkkeri”. *Urheilupuistosäätiö 1952–2002*. Helsinki 2003. (Ketola 2003)
- Ketola, Eino; Hako, Jukka: *Avoimeen maastoon. Urheilupuistosäätiön uusimmat vaiheet*. Helsinki 2019.
- Kettunen, Pauli: Poliittisen ja historiallisen kyseenalaistaja. Teoksessa *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista, osa 1*. Turku 2000. (Kettunen 2000),
- Kettunen, Pauli: Punaisesta julistuksesta kansalaisvaikuttaminen politiikkaohjelmaan. Teoksessa *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Tampere 2006. (Kettunen 2006)
- Kettunen, Pauli: Työväen ja historian liitto – ja sen vapauttava purkautuminen. Teoksessa *Pitäksillän tuolla puolen*. Helsinki 2010. (Kettunen 2010)
- Kinnari, Pekka: *Mathilda ja pojat*. Kansan Voima Oy, Joensuu 1973.
- Kinnunen, Kaisa: *Suomi-Neuvostoliitto-seuran historia 1944–1974*. Helsinki 1998. (Kinnunen 1998)
- Kinnunen, Kari: Työväenliikkeen opistojen kehityksestä. Teoksessa *Tulemisen tilassa*. Helsinki 1995. (Kinnunen 1995)
- Kiuru, Sakari: *Aatteen mies. V. O. Veilahti arjen maailmassa*. Helsinki 1998. (Kiuru 1998)
- Kiuru, Sakari: *Lyhyin askelin. Puolipoliittiset muistelmani*. Helsinki 2004. (Kiuru 2004a)
- Kiuru, Sakari: Olavi Hurri, työväen sivistyksen ja perinteen vaalija. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2011*. Helsinki 2011. (Kiuru 2011)
- Kiuru, Sakari: Sosialidemokraattisen liikkeen sivistystyö. Teoksessa *Käytännön sosialidemokratiaa*. Helsinki 1973. (Kiuru 1973)

- Kiuru, Sakari: *Sähköiset subteeni. Muistumia ja merkintöjä Kesäkadun vuosiltani*. Helsinki 1992. (Kiuru 1992c)
- Kiuru, Sakari: *Taakan tasaaja – Alli Lahtinen pohtijana ja päättäjänä 1926–1976*. Helsinki 1994. (Kiuru 1994)
- Kiuru, Sakari: *Valta ja viesti. Havaintojani Ylen johtamisesta*. Helsinki 2010. (Kiuru 2010)
- Kjartansson, Helgi Skúli: Islands arbeiderbevegelse og socialdemokratiet. Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år*. Stockholm 1986.
- Klinge, Matti: *Itsenäisen Suomen ylioppilaat. Ylioppilaskunnan historia 1917–1960*. Ylioppilaskunnan historia IV. Helsinki 1978. (Klinge 1978c)
- Knudsen, Knud; Caspersen, Hanne; Nielsen, Vagn Oluf: *Kampen for en bedre tillvaerelse. Arbejdernes historie i Danmark fra 1800-tallet til 1990*. Red. Henning Grelle. Selskabet til forskning i Arbejderbevaegelsens historie. Köbenhavn 1991.
- Koivisto, Hanne: Ystävyyseurat kaksinaipaisessa maailmassa. Teoksessa *Maamme*. Helsinki 2016. (Hanne Koivisto 2016)
- Koivisto, Mauno: *Historian tekijät. Kaksi kautta II*. Helsinki 1995. (Koivisto 1995)
- Koivisto, Mauno: *Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Helsinki 1994. (Koivisto 1994)
- Koivisto, Mauno: *Koulussa ja sodassa*. 2.p. Helsinki 1998. (Koivisto 1998)
- Koivisto, Mauno: *Liikkeen suunta*. Helsinki 1997. (Mauno Koivisto 1997)
- Koivisto, Mauno: *Linjan vetoa*. 2.p. Helsinki 1968. (Koivisto 1968)
- Koivisto, Mauno: *Politiikkaa & politikointia 1979–81*. Helsinki 1988. (Mauno Koivisto 1988)
- Koivisto, Mauno: *Suomi ja taloudellinen yhteistyö. Teoksessa Yhteistyö EEC:n kanssa. Eurooppalaisten sosialidemokraattien näkökantoja*. Toim. Jan-Erik Modig. Keuruu 1973. (Mauno Koivisto 1973) Helsinki 1981. (Koivisto 1981)
- Kolanen, Risto; Väisänen, Seppo: *Saaren ja aatteen asialla. Lauttasaaren sosialidemokraattien 60-vuotisjuhlakirja*. Helsinki 2007.
- Kolbe, Laura: *Sivistyneistön rooli. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1944–1959*. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunnan historia 5. Helsinki 1993. (Kolbe 1993)
- Komulainen, Anitra: *Punapäätöman linnake. Työväen osuustoiminnan dramaattiset vaiheet*. Helsinki 2022.
- Komulainen, Jorma, Hämäläinen, Unto: *Eduskunta sadan vuoden kuvina. Tasavallan tiellä*. Helsinki 2006.
- Korhonen, Liisa: *KSL-pedagogiikan kaaria omakohtaisen kokemushistorian kautta* Teoksessa *Sivistystyön itseyttä*. Helsinki 2004.
- Koski, Heikki: *Virkamieshallitus, viinit ja läänit*. Helsinki 2005.
- Kosonen, Tuire: *Työväenkirjastot Suomessa*. Helsinki 1985.

- Kujala, Antti: *Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalaisen yhteiskunta*. Helsinki 2006. (Kujala 2006)
- Kulman takana Elanto*. Helsinki 2002.
- Kulttuuri työväenluokan aseena*. Toim. Ismo Porna, Tampere 1971.
- Kun kansa valitsi Koiviston*. Toim. Risto Sänkiäho. Tampere 1983.
- Kurkela, Vesa: Musiikkikulttuuri. Teoksessa *Maamme Suomi*. Helsinki 2007. (Kurkela 2007)
- Kurssin muutos. Kestävään kasvuun ja hyvinvointiin*. Toim. Heikki Taimio. Helsinki 2009.
- Kuusi, Antti: *Ylioppilaiden vallankumous*. Helsinki 1968.
- Kuusi, Pekka: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. 4.p. Helsinki 1963.
- Kyllä se siitä! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä*. Toimituskunta Tellervo Koivisto, Seppo Lindblom, Jaakko Kalela, Olli Arrakoski. Helsinki 2003.
- Käy eespäin. Suomalaista työväenrunoutta*. Uusi laitos. Toim. Kalevi Kalemaa. 2.p. Helsinki 1978.
- Käy eespäin. Valikoima suomalaista työväenrunoutta*. Helsinki 1957.
- Käytännön sosialidemokratiaa*. Toim. Pentti Holappa. 2. p. Helsinki 1973.
- Laakso, Mikko; Åberg, Veijo: *Sosialismi! Sosialidemokraattiset nuoret 1906–2006*. Helsinki 2006.
- Laakso, Seppo: Hallitusten muodostaminen 1966 ja 1970. Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki/Tampere 1972.
- Laaksovirta, Simo: *Ammatillisen koulutuksen tienraivaajat. Graafisen alan koulutustoimikunta 30 vuotta*. Helsinki 1993. (Laaksovirta 1993)
- Laaksovirta, Simo: Työväen muistitietotoimikunnan perustaja on poissa. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2014*. Helsinki 2014. (Laaksovirta 2014)
- Lahtinen, Esa: Työväen Arkisto, Ammattiyhdistysarkisto ja Työväenliikkeen kirjasto muuttavat uusiin tiloihin vuonna 2009. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2008*. Helsinki 2008. (Lahtinen 2008)
- Laine, Jaana: Sivistystä metsäkämpin miehille. Teoksessa *Työväki ja sivistys*. Helsinki 2016.
- Laine, Jermu: *Kaupallisen lännettymis-ajan lyhyt historia*. Helsinki 2006.
- Laitinen, Hannele: *Helsingin sosialidemokraattinen naisyhdistys 75 vuotta 1920–1995*. Helsinki 1995.
- Lakkala, Heikki; Paastela, Jukka: *Lyhyt johdatus marxilaiseen filosofiaan*. Helsinki 1980.
- Larsen-Bjerre, Hans: Socialdemokratiet i Danmark stöt på nordisk kurs. Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år*. Stockholm 1986.
- Lauantaseura: *Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Tampere 1981.
- Laukka, Petri; Kannisto, Maiju: Kamppailu mediakulttuurista. Teoksessa *Maamme Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä*. Koonnut Pekka Gronow. 2. p. Helsinki 1971.
- Lehtilä, Hannu: *Tarja Halonen. Paremman maailman puolesta*. Helsinki 2012. (Lehtilä 2012)
- Lehtilä, Hannu: *Tarja Halonen. Yksi meistä*. 2. p. Helsinki 2005. (Lehtilä 2005)

Lehtimäki, Seppo: *Muonion sos.dem. ty 30 vuotta. Muonion alueen sos.dem. yhdistysten vaiheita vuodesta 1945*. Oulu 1978.

Lehtinen, Inkeri: Työväen omaehtoisen kulttuuritoiminnan historiikkia. Teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*. Helsinki 1971. (Inkeri Lehtinen 1971)

Lehtinen, Lasse; Komulainen, Jorma: *Matkalla Mäntyniemeen. Martti Ahtisaaren tie presidentiksi*. Helsinki 1994.

Lehtinen, Veli: Työväenliikkeen koulutusjärjestelmien rakentamisen aika. Teoksessa *Tulemisen tilassa*. Helsinki 1995. (Veli Lehtinen 1995)

Leino, Yrjö: *Kommunisti sisäministerinä*. Helsinki 1991 [näköispainos tuhotusta vuoden 1958 painoksen kirjasta]

Lepistö, Matti: *Vapaa talonpoika Pohjanmaalta*. Toim. Olavi Hurri. Helsinki 1983.

Leppänen, Veli-Pekka: *SKP ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951*. Helsinki 1994. (Leppänen 1994)

Leskelä, Ilkka: *Oman tiensä tekijät. Haagan Työväenyhdistyksen 100-vuotinen historia*. Helsinki 2008.

Liinamaa, Keijo: Yleislakko juristin silmin. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.

Liiten, Ossi: *Parempaa punaista. Kemin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön historiaa vuosisadan vaihteen tienoilta nykyaikaan*. I osa (1887–1963), II osa vuodesta 1963 vuoteen 1989. Kemi 1989.

Lindqvist, Sven: *Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb*. Första upplagan, femte tryckningen, Stockholm 1984.

Linna, Väinö: *Täällä Pohjantähden alla* 1. 20. p. Helsinki 1970. (Linna 1970)

Linnamo, Jussi: Pankkimiehestä ministeriksi. Turun kauden tilinpäätös. Teoksessa *Kyllä se siitä*. Helsinki 1988.

Lipponen, Paavo: *Muistelmat I*. Juva 2009. (Lipponen 2009)

Lipponen, Paavo: *Murrosten aika. Muistelmat 1979–95*. Helsinki 2014. (Lipponen 2014)

Liukkonen, Väinö: *Työväenliikkeen opistot Teoksessa. Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Helsinki 1954.

Lohjan työväenyhdistys sata vuotta yhteistyötä. Toim. Leena Levonperä. Lohja 2005.

Lohtander, Liisa: Kansansivistyksestä individualismiin, kansanliikkeestä kansalaisaktivismiin. Yhdistystoiminta Suomessa 1800-luvulta nykypäivään. Teoksessa *Kotiseutu 2015*. Kerava 2015.

Luja-Penttilä, Sinikka: *Venla*. Helsinki 1983.

Lumiala, Kirsti: Kolme vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2016*. Helsinki 2016.

Lumiala, Kirsti; Tuomisto, Tero: Kaksi vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2007*. Helsinki 2007.

- Luokkataistelun tiellä. Sosialidemokraattinen nuorisoliike 1906–1976.* Kirj. Heikki Laavola, Risto Meriläinen, Päivö Puhakainen. Helsinki 1976.
- Luukko, Unto: *Rakentajan elämänkaari. Helsingin Hakan noususta Haka-konsernin tuhoon 1938–1994.* Helsinki 2000.
- Lyytinen, Eino: *Työväen pankki. STS ja sen edeltäjät 1909–1984.* Helsinki 1983.
- Lähtenmäki, Maria: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa.* Helsinki 2000. (Lähtenmäki 2000)
- Lähtenmäki, Maria: *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopoliitikko.* Helsinki 2014. (Lähtenmäki 2014)
- Lönngqvist, Ragnar: *Leskisen miehiä. Teoksessa Vallan kahvaa – Saranan puolta.* Helsinki 1979.
- Löppönen, Paavo: *Koiviston tieteellinen orientoituminen. Teoksessa Merkillinen Mauno.* Helsinki 2019.
- Maamme Suomi.* Toim. Anssi Mäkinen, Veikko Kallio. Helsinki 2007.
- Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria.* Toim. Marjo Kaartinen, Hannu Salmi, Marja Tuominen. Helsinki 2016.
- Maapallon mitalla. Näkökulmia globalisaatioon ja työelämän muutokseen.* Toim. Jorma Turunen. Helsinki 1998.
- Majander, Mikko: *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954.* Helsinki 2007. (Majander 2007)
- Majander, Mikko: *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51.* Helsinki 2004. (Majander 2004)
- Markkula, Harri: *Yrjö Kallisen paluu. Teoksessa Työväentutkimus 1996.* Helsinki 1996.
- Martin, Pekka: *TUL:n riidan perimmäinen syy. Teoksessa Vallan kahvaa – Saranan puolta.* Helsinki 1979.
- Marx & Engels. Luettelo Karl Marxin (1818–1883) ja Friedrich Engelsin (1820–1895) elämää ja tuotantoa käsittelevään historialliseen näytteeseen.* Karlsruhe 1981.
- Matkan jatkuessa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival.* Toim. Jukka Halonen. Helsinki 1995.
- Mattinen, Maire: *Teollisuusympäristöt. Teollisuusympäristöjen dokumentointi, tutkimus ja suojelu Suomessa.* Helsinki 1985.
- Mauno Koivisto presidenttinä.* Teksti Jaakko Iloniemi, toimittaja Keijo Immonen. Helsinki 1987.
- Mauno Koivisto. Koko kansan presidentti.* Toim. Heikki Kymäläinen. Helsinki 1982.
- Meinander, Henrik: *Suomen historia. Linjat rakenteet käännekohtat.* 2, korjattu p. Helsinki 2010.
- Meirän kaupunki. Työväenmuseon opas. Our town. A Guide to the Finnish Labour Museum.* Kirj. Marita Viinamäki, Ulla Jaskari, Kimmo Kestinen, Kalle Kallio. Työväenmuseo Werstaan julkaisuja 2010:3. Tampere 2010.

- Merikallio, Katri; Ruokanen, Tapani: *Matkalla. Martti Ahtisaaren tarina*. Helsinki 2011.
- Merikoski, Sirkka: *Poimintoja sadan vuoden taipaleelta kohti tasa-arvoa. Messukylän Sos. Dem. Naisyhdistys ry:n historia*. Tampere 2019.
- Meriläinen, Risto: *Malmi työllä rakennettu. Malmin Sosialidemokraatit ry:n 50-vuotisjulkaisu*. Helsinki 1997.
- Merkillinen Mauno*. Toim. Seppo Lindblom, Pekka Korpinen. Helsinki 2019.
- Metsälä, Jarmo: *Oppia ikä kaikki. Työväen Sivistysliiton Vammalan seudun opintojärjestö r.y. 20 vuotta*. Helsinki/Vammala 1993.
- Metsänkylä, Antti: Kolmas pohjoismainen työväenkulttuuriseminaari Suomessa. Julkaisussa *Työväentutkimus 2/1988*. Helsinki 1988.
- Mickelsson, Rauli: *Suomen puolueet vapauden ajasta maailmantuskaan*. Tampere 2015.
- Mikkonen, Simo: *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*. Helsinki 2019.
- Minkkinen, Aimo: Lenin-museo täytti 60. Teoksessa *Työväentutkimus 2006*. Helsinki 2006.
- Minun mielestäni Tarja Halonen*. Toim. Kimmo Kiljunen. Helsinki 2000.
- Mitä Missä Milloin*. Helsinki 1996.
- Mitä Missä Milloin*. Helsinki 2000.
- Mitä oli kulttuurivuosi? Kirjoituksia Euroopan kulttuuripääkaupunkivuodesta Helsingissä*. Toim. Timo Cantell, Harry Schulman. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki 2001.
- Muikku, Jari: *Suomalaisen äänitetuotannon sata ensimmäistä vuotta, juhlakansiossa Suomalainen äänilevy 100 vuotta*. Suomen Ääni- ja kuvatalennetuottajat ÄKT ry. Helsinki 2001.
- Muistitiedon tallentajan opas*. Kirj. Heimo Huhtanen, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 3. Helsinki 1981.
- Murrosajoja työväentaloilla. Kotka, Helsinki ja Jorma Kilappa*. Toim. Tapio Pekkola, Pauli Toivonen, Tero Tuomisto. Helsinki 1991.
- Mustakallio, Sinikka: *Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa*. Helsinki 1988.
- Mustemaalari. Suomen sosiaalidemokraattisen sanomalehtimiesliiton vuosikirja 2018*. Helsinki 2018.
- Muuri, Jouko, Oksanen, Raimo: Digitalisaatio osana peruskansalaistaitoja. Teoksessa *Vasemiston tulevaisuus*. Helsinki 2014. (Muuri 2014)
- Myller, Mikko: Valtavirrasta vastavirtaan. Töölöläinen sosialidemokratia 1965–2003 Teoksessa *Töölön Sosialidemokraattinen yhdistys ry. 1903–2003*. Muistoja ja historiaa. Toim. Taina Taskila-Åbrandt [ei painopaikkaa eikä -vuotta, 2003]
- Mäkinen, Eeva-Kaisa, Rajala, Pertti: *Meidän yhteiskuntamme. Selkokielinen tietokirja*. Helsinki 1990.
- Mäkinen, Juha: *Keravan työväenyhdistys 1905–1980*. Kerava 1981. (Mäkinen 1981)

- Määränen, Markku: Paikallinen tutkimus osana Paperiliiton historiahanketta Teoksessa *Ei yksin leivästä*. Helsinki 1987.
- Mörttinen, Matti; Nurmi, Lauri: *Sauli Niinistö Mäntyniemen herra*. Helsinki 2018.
- Naisen elämää Espoossa*. Espoo-sarja 10. Helsinki 1992.
- Naisen työ. Sosialidemokraattisen naisliikkeen 80-vuotisjuhlakirja*. Kirj. Marja Lehto, Kirsti Valkonen. Helsinki 1980.
- Naisia eurooppalaisilla toreilla*. Toim. Anne Meskanen. Sosialidemokraattiset Naiset ry. Helsinki 1996
- Nenonen, Kaija; Toppari, Kirsti: *Herrasväen ja työväen kaupunki. Kaupungin vanhoja kortteleita II*. Hämeenlinna 1983. (Nenonen, Toppari 1983)
- Neuvostoliitto. Vastauksia suomalaisten kysymyksiin*. Helsinki 1973.
- Nevakivi, Jukka: Pankissa ja politiikassa 1958–1981 Teoksessa *Pitkä linja. The Long Perspective. Mauno Koivisto. Valtiomies ja vaikuttaja. Statesman*. Toim. Keijo Immonen. Helsinki 1993. (Nevakivi 1993)
- Nevalainen, Valde: Olin järjestösihteerinä. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.
- Niemelä, Seppo: *Sivistystyö*. Helsinki 2006. Helsinki 1969. (Niemelä 1969)
- Nieminen, Saul: *Yrjö Kallinen. Mies äänen takana*. Helsinki 1978.
- Niin vähän eroamme. Runoantologia*. Toim. Ritva Tanhuanpää. Helsinki 2001.
- Nikki, Kalevi: *Sata huomisen vuotta. Jyväskylän Työväenyhdistys 1888–1988*. Jyväskylä 1988.
- Nitovuori, Bjarne: *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marsijat*. Helsinki 2013.
- Noponen, Martti: Eduskunnan jäsenistön uusiutuminen. Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki 1874.
- Nousiainen, Jaakko: *Suomen poliittinen järjestelmä*. 9. p. Juva 1992.
- Nyström, Samu: *Oodi sivistykselle. Helsingin työväenopisto 100 vuotta*. Helsinki 2014.
- Nyt ylös kansa kaikkivalta. Valikoima vanhan työväenliikkeen runoutta*. Toim. Kalevi Kalemaa. Jyväskylä 1975.
- Näin saatiin presidentti. Raportti Kekkonen kauden päättymisestä ja vuosikymmenen presidentinvaaleista 1982*. Toim. Hannu Savola. Helsinki 1982.
- Oikeastaan aika mielenkiintoinen elämä. Olavi Hurrin muistelmat*. Toim. Merja Minkkinen. Helsinki 2011. 1976.
- Oittinen, R. H.: *Neljännesvuosisata tarkastelussa*. Teoksessa *Oittinen 1969*.
- Oittinen, R. H.: *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Aikamme kulttuuri 12*. Helsinki 1948. (Oittinen 1948a)
- Oittinen, R. H.: Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Helsinki 1954. (Oittinen 1954a)

- Oittinen, R. H.: Väinö Voionmaan perintö. Teoksessa *Oittinen 1969*.
- Oittinen, R. H.: Ystävyysrakentaminen. Teoksessa *Oittinen 1969*.
- Oittinen, Riitta: Bryssel kaupunki- ja työväenhistorian kenttänä ja inspiraationlähteenä. Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen*. Helsinki 2011.
- Ojakkalan perinnettä. Ojakkalan Perinteenkeruun Opintokerho*. Vihti 1989.
- Ojanen, Eero: *Oppimisen ilo. Opintotoiminnan Keskusliitto 75 vuotta 1943–2018*. Helsinki 2018.
- Oksiala, Leea; Kestinen, Kimmo: Työväen keskusmuseon esinekeräykset. Teoksessa *Työväen tutkimus 1/1991*. Helsinki 1991.
- Olausen, Harald: Vasemmiston haaksirikko radioaalloilla. Teoksessa *Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö*. Tampere 1989.
- Ollikainen, Helvi: Työväen Sivistysliiton lukitoiminta. Teoksessa *Tulemisen tilassa*. (Ollikainen 1995)
- Ollila, Kaija; Toppari, Kirsti: *Puhvelista Punatulkkuun. Helsingin vanhoja kortteleita*. 6.p. Helsinki 1986. (Ollila, Toppari 1986)
- Olsson, Lars; Ekdahl, Lars: *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsutveckling*. Stockholm 2014.
- Onko sahaa hajotusta? Sirola-opisto 1946–1986*. Toim. Esa Alin, Hannu Järvinen. Hämeenlinna 1986.
- Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Toim. Kirsi-Maria Hytönen, Keijo Rantanen. Jyväskylä 2013.
- Open Education Association. Avatud Hariduse Liit. Spring – Winter 1996*. Published by Peeter Vihalemm, Eda Seelman. Tartu 1996.
- Opimme yhdessä. Opintokerhon opas*. Kirj. Ulla Puro, Pertti Rantanen, Marja-Liisa Viherä. Toim. Leena-Maija Paananen. Helsinki 1989.
- Paasio, Rafael: Kaksi piirua. Teoksessa *Vallan kahvaa. – Saranan puolta*. Helsinki 1979. (Paasio 1979)
- Paasio, Rafael: *Kun aika on kypsä*. Toim. Heikki Kymäläinen. Helsinki 1980. (Paasio 1980)
- Paasivirta, Juhani: *Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys*. Helsinki 1949. (Paasivirta 1949a)
- Paastela, Jukka: *Sosialismin sanakirja*. Helsinki 1975. (Paastela 1975)
- Paastela, Jukka: *Sosialistisia aatteita ennen Marxia*. Helsinki 1973. (Paastela 1973)
- Paavolainen, Jaakko: *Väinö Tanner patriootti. 4. Elämäkerta vuosilta 1937–1966*. Helsinki 1989. (Paavolainen 1989)
- Palme Dutt, R.: *Internationaali. Katsaus internationaalien historiaan*. Helsinki 1973.
- Palmgren, Raoul: Proletaarinen kulttuuri, työväenkulttuuri, edistyskellinen kulttuuri. Teoksessa *Palmgren 1981*.

- Palmgren, Raoul: *Suuri linja. Kansallisia tutkielmia. Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin*. 2. p. Helsinki 1976. (Palmgren 1976)
- Palmgren, Raoul: *Tekstejä Vapaan Sanan vuosikymmeneltä*. Helsinki 1981. (Palmgren 1981)
- Palmgren, Raoul: *Tekstejä viran ja viisauden vuosikymmeniltä*. Helsinki 1982. (Palmgren 1982)
- Palmgren, Raoul: *Työväen henkinen kulttuuri Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika*. Toim.kunta Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. 2.p. Helsinki 1984. (Palmgren 1984)
- Palokas, Unto: *Voimakas kansanliike. Lieksan sosiaalidemokraatit 100 vuotta*. Lieksa 2002.
- Parikka, Raimo: *Se oli toivorikasta aikaa. Malmin metallityöläisten historiaa 75 vuoden ajalta 1912–1987*. Jyväskylä 1987.
- Parkkari, Nestori: *Nuoret taistelun tiellä*. Helsinki 1970. (Parkkari 1970)
- Parkkari, Nestori: *Sirola-opisto, Yhteiskuntatieteiden kansankorkeakoulu*. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö*. Helsinki 1954. (Parkkari 1954)
- Parkkari, Nestori: *Työväen Sivistysliitto*. Teoksessa *Demokraattisen Kansan kalenteri 1947*. Helsinki 1946. (Parkkari 1946)
- Partanen, Jukka: *Tovereissamme meillä on voima. Pohjois-Karjalan sos.dem. piirijärjestö 1906–2006*. Joensuu 2006.
- Peltola, Jarmo; Vasara, Erkki; Vehviläinen, Olli: *THPTS - varttuva ja kehittyvä työväentutkija*. Teoksessa *Tehtävänä työväenhistoria*. Helsinki 2018.
- Peltonen, Ulla-Maija: *Työväen muistitieto ja perinne. Selvitys työväen muistitiedon ja perinteen keruusta ja arkistoinnista sekä esitys työväen muistitiedon ja perinteen sisältöanalyysimalliksi*. Helsinki 1985. (Peltonen 1985)
- Peltoniemi, Pentti; Rajala, Hannu: *Sapeli-Simonen*. Helsinki 1981.
- Peltoniemi, U.: *Neljä vuosikymmentä opintokerhotyötä*. Opintotoiminnan Keskusliiton julkaisu n:o 9. Helsinki 1963.
- Pennanen, Jukka; Mutkala, Kyösti: *Reino Helismaa. Jätkäpoika ja runoilija*. Helsinki 1994.
- Periaatteessa!* Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki 1982.
- Perusjärjestön arkistohoidon opas*. Kirj. Esa Lahtinen, Matti Simola, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 1. Helsinki 1981.
- Perusjärjestön historiikin laatimisopas*. Kirj. Tero Tuomisto, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 2. Helsinki 1981.
- Pesonen, Pertti: *Kansanedustajain vaalit 1972*. Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki/Tampere 1972.
- Pesonen, Pete: *Työväen muistitietotoimikunnan historia*. Teoksessa *Demokratian muisti*. Helsinki 2019. (Pesonen 2019)
- Pikkusaari, Jussi: *Työväen omaehtoisen sivistystyön aatteen kantavuus*. Työväen Sivistysliitto 1919–1999. Helsinki 2014. (Pikkusaari 2014)

- Pikkusaari, Jussi: *Työväenluokan ideologia. Demokraattinen ja reformistinen sosialismi*. Helsinki 1975. (Pikkusaari 1975)
- Pilhjerta, Ritva-Liisa: *Majakka ja muita merimerkkejä*. Helsinki 2001.
- Piranta, Mirja: *Kylän dynamo. Välähdyksiä Herajoen Työväenyhdistyksen historiasta vuosilta 1908–2008*. Riihimäki 2008.
- Pitkäsillan tuolla puolen... Puheenvuoroja työväenliikkeen historiasta, tilasta ja tulevaisuudesta*. Toim. Maria Lähteenmäki, Anu Suoranta. Vantaa 2010.
- Pohjanmaa, Atte: *Miltä se näytti vasemmalta katsoen*. Helsinki 1970. (Pohjanmaa 1970)
- Pohjonen, Juha: Suojelupoliisi - sisäisen turvallisuuden takaaja. Teoksessa *Isänmaan puolesta*. Halsua 1989.
- Ponnistuspaikka. Pajulahden urheiluopiston kahdeksan vuosikymmentä*. Toim. Jukka Hako. Vantaa 2010.
- Presidentti 88*. Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki 1987.
- Protestivaalit, nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Toim. Pertti Pesonen. Poliitiikan tutkimuksia 12. Helsinki/Tampere 1972.
- Puhakainen, Päivö: Kestävätkö pilarit, kun pohja muuttuu? Teoksessa *Työväen Akatemia*. Kainiainen 1984. (Puhakainen 1984)
- Puheena periaatteet*. Kirj. Pentti Puoskari, toim. Helvi Ollikainen. Helsinki 1985.
- Puistolansos.dem. Työväenyhdistys 1931–1981*. Kirj. Hannu Broman, Risto Meriläinen, Päivi Siljanpää. Helsinki 1981.
- Punainen kirja. Sosialidemokraatit keskustelevat*. Toim. Erkki Uitto. Helsinki 1969.
- Punainen Tampere. Opas*. Käsikirj. Linda Heinonen. Työväenmuseon Werstaan julkaisuja 2015, 2. korjattu p. Tampere 2015.
- Punaisista apostoleista ylioppilasradikalismiin. SONK:n 20-vuotisjuhlakirja*. Toim. Tapio Bergholm. Helsinki 1983.
- Punttila, L. A.: *Suomen poliittinen historia 1809–1966*. 6. p. Helsinki 1977.
- Puoskari, Pentti: *Laman varjo ja sateenkaari. Talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta*. Helsinki 2002.
- Putensen, Dörte: Suomen työväenliikkeen tutkimusta DDR:ssä. Teoksessa *Työväentutkimus 2/1989*. Helsinki 1989.
- Puutio, Päivi; Stenvall, Kirsti: *Nokian Työväenyhdistyksen historiaa sadalta vuodelta*. Nokia 1995. *Päivälehti – Helsingin Sanomat*. Helsinki 1997.
- R. H. Oittinen: Tehtäviä ja tavoitteita työväenliikkeen saralla*. Toim. kunta Sakari Kiuru, Olavi Hurri, Aimo Kairamo, Viljo Ripatti. Helsinki 1969. (Oittinen 1969)
- R. H. Oittisen perintö. R.H. Oittinen 100 vuotta-juhlaseminaari 18.9.2012*. Toim. Jorma Turunen. Helsinki 2013.

- Raatikainen, Erkki: *Vankempi poika. ”Sinä ja Sorsan Kale, kaverukset maailmalla...”* 2. p. Helsinki 1985.
- Raevuori, Antero: *Viimeiset oikeat olympialaiset*. Helsinki 1952. 2. p. Helsinki 2002.
- Railo, Pekka: *Valkoisten vankina. Päiväkirja Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä 1918*. Toim. Pekka Tuomikoski. Helsinki 2011. (Railo 2011)
- Raito, Tuula: *Myllypuron Sosialidemokraatit. Työtä Myllypuron parhaaksi vuodesta 1965*. Helsinki 2006. (Raito 2006)
- Rajala, Pertti: *Muistatko 40-luvun?* Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki 1992.
- Rantala, Marja: Suomen työväenliikkeen historia 25 vuotta. Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2002*. Helsinki 2002.
- Rantala, Miska: *Love Records 1966–1979. Tarina taiteilijat tuotanto*. 2. tarkistettu laitos. Espoo 2014.
- Rantala, Onni: Vaalikampanjain yleislinjat Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki/Tampere 1972.
- Rantanen, Pertti; Saari-Musakka, Marjatta: Opintokeskukset ja sivistysjärjestöt. Teoksessa *Aikuiskoulutus 1990-luvun Suomessa*. Helsinki 1994.
- Rautio, Antero: *Löytöretki muistomerkeille. Pääkaupunkiseudun julkiset teokset*. Helsinki 2006.
- Reilusti historiaa. Työväenmuseumo Werstaan vaikuttavuus*. Toim. Kalle Kallio. Työväenmuseumo Werstaan julkaisuja 2013:1. Tampere 2013.
- Rekolan Työväenyhdistys. 70 vuotta mukana alueemme kehityksessä*. Kirj. Toivo Laine [ei painopaikkaa eikä -vuotta, 1994]
- Rentola, Kimmo: Punaisen Valpon synty. Teoksessa *Isänmaan puolesta*. Helsinki 1999. (Rentola 1999)
- Reuna, Risto: *”Ei tullutkaan vallankumousta” – Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. Äärivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 452. Turku 2018. (Reuna 2018)
- Reuna, Risto: *Puutyöläisten historia: Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930*. Helsinki 1984. (Reuna 1984a)
- Reuna, Risto: *”Tanneriaana” – Esa Lahtinen ja vanhan Arkin aika*. Teoksessa *Pitkänsillan tuolla puolen*. Helsinki 2010. (Reuna 2010)
- Riekk, Helena: *Kuopion kaupungin rakennushistoria. Kaupungin rakentamisvaiheita vuodesta 1875*. Kuopion historia 6. Kuopio 2005.
- Rinne, Matti: *Kiila 1936–2006. Taidetta ja taistelua*. Helsinki 2006. (Rinne 2006)
- Rinne, Matti: *Rohkaisupistoksia. Eino Leinon seuran viisi vuosikymmentä*. Helsinki 1999. (Rinne 1999)
- Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta*. Toim. Erkki Laitinen. Jyväskylä 1995.
- Ripatti, Viljo: *Meidän yrityksemme*. Helsinki 1975. (Ripatti 1975)

- Ripatti, Viljo: *R. H. Oittinen työväen sivistäjistä koulunuudistajaksi*. Helsinki 1992. (Ripatti 1992)
- Rovaniemen Sos.dem. Työväenyhdistys 90-vuotta 1905–1995*. Toim. Olli Tiuraniemi, Rovaniemi 1995.
- Ruonala, Marko: *EU-perusteos*. Helsinki 2008.
- Röde vejer i / Röda vägar i / Röde veier i Norden* [julk. ABF i Norden, 1993] Stockholm 1993.
- Saarela, Tauno: *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Helsinki 1996. (Saarela 1996)
- Saarentaa, Marjatta: *Käpylän Sos. Dem. Työväenyhdistys 1926–1986*. Helsinki 1986.
- Saari, Annukka: *Talolta toreille. Kertomus Järvenpään Työväenyhdistyksen toiminnasta 1905–2005*. Helsinki 2005.
- Saari, V. E.: *Katajana kalliolla. Hämeenlinnan Työväenyhdistys 1888–1988*. Hämeenlinna 1988.
- Saarinen, Aarne: *Suomalaisen kommunistin kokemuksia*. Helsinki 1984.
- Saarinen, Eero-Eetu: *Suurarpa ry 1944–1968*. Tampere 1968.
- Salmela-Järvinen, Martta: Sos.-dem. naisten asiaa ajamassa. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979. (Salmela-Järvinen 1979)
- Salminen, Jaakko: Aikuisten lukihäiriöistä. Teoksessa *Tulemisen tilassa*. Helsinki 1995.
- Salminen, Matti: *Yrjö Kallisen elämä & totuus*. Helsinki 2014.
- Salo, Arvo, *Ahlfors, Bo: 60-luku. Silmäilyä, sormeilua*. Helsinki 1970.
- Salo, Arvo: *Ilmiö nimeltä Koivisto*. Helsinki 1981. (Salo 1981)
- Salo, Arvo: *Koetut runot. Runoja ja kommentteja*. Helsinki 1978. (Salo 1978)
- Salo, Arvo: *Lapualaisooppera*. 2. p. Helsinki 1967. (Salo 1967)
- Salo, Arvo: *Ystäville, yhteisöille. Runotervehdyksiä vuosilta 1982–1992*. Somero 1992. (Salo 1992)
- Salomaa, Erkki: *Tavoitteena kansanvalta. Suomen työväenliikkeen vaiheita vuosina 1944–1960*. Helsinki 1964. (Salomaa 1964)
- Sanoja & Säveliä. Harrastajataiteen kulttuurikatselmuksen historiikki 2005–2007*. Toim. Frida Gustafsson. Lappeenranta 2007.
- Santonen, Arvo: *Kansainvälinen. Työväenliike hyvinvointiyhteiskunnassa*. Espoo 1989. (Santonen 1989)
- 100 tarinaa TUL:sta*. Päätoim. Kimmo Suomi. Helsinki 2019.
- Satuli, Heli: *EU-perusteos*. Helsinki 2019.
- Saunio, Ilpo; Tuovinen, Timo: *Edestä aattehen. Suomalaisia työväenlauluja 1890–1938*. Helsinki 1978
- Seed, John: *Ymmärrä Marxia*. Helsinki 2019.
- 70 vuotta. Rovaniemen sos.dem. työväenyhdistys*. Kirj. Vilho Väyrynen. Rovaniemi 1975.
- Seppälä, Mikko-Olavi: *Parempi ihminen, parempi maailma – suomalaisen työväenteatterin päätymätön tarina*. Tampere 2020.

- Seurasaari. *Puisto meren syleilyssä*. Toim. Aila Nieminen. Helsinki 2017.
- Siipi, Jouko: *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Sosiaalinen kehitys itsenäisessä Suomessa*. Helsinki 1967.
- Siltala, Sakari: *Talo ja torni. Helsingin Työväenyhdistys 1884–2019*. Helsinki 2019.
- Siltasaari – ennen ja nyt*. Toim. Mauri Virtanen. Helsinki 1993.
- Siltasaari. Pääkaupunkimme toinen keskus*. Toim. Mauri Virtanen. Helsinki 2003.
- Simola, Matti: *Helsinki punaiseksi. Helsingin edistyksellinen sosialidemokratia 1964–1975*. Helsinki 2014. (Simola 2014)
- Sinisalo, Taisto: *Niin muuttuu maailma. Muistikuvia ja mielipiteitä*. 2. p. Helsinki 1978.
- Sisukasta sivistystyötä. Työväen Sivistysliiton Uudenmaan piirijärjestö ry 35 vuotta*. Toim. Kai Hurskainen, Leena Levonperä. Helsinki 2008.
- Sivistysjärjestöt Suomessa. Bildningsförbunden i Finland*. Helsinki 1980.
- Sivistystyön itseymmärrys. Tekstejä järjestöllisestä sivistystyöstä. Kansan Sivistystyön Liitto KSL 40 vuotta*. 2004. Kirj. Kari Kantasalmi, Liisa Korhonen, Jukka Tainio. KSL, Helsinki 2004.
- Skog, Emil: Riidat ja sovinnot. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979. (Skog 1979)
- Skog, Emil: *Sosialisti ja patriootti muistelee*. Helsinki 1971. (Skog 1971)
- Skyttä, Kyösti: *Akatemiataistelu 1945–1948. Kirja sodanjälkeisestä Suomesta*. Helsinki 1975.
- Soikkanen, Hannu: Edvard Valpas. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*. Helsinki 1967. (Soikkanen 1967)
- Soikkanen, Hannu: Historiankirjoittaja ja hänen lähdemateriaalinsa. Teoksessa *Työväen kalenteri 1976*. Helsinki 1976. (Soikkanen 1976)
- Soikkanen, Hannu: Järjestöhistorian asema suomalaisessa historiankirjoituksessa. Teoksessa *Ei yksin leivästä*. Helsinki 1985. (Soikkanen 1985)
- Soikkanen, Hannu: *Kohti kansanvaltaa 2. 1937–1944*. Helsinki 1987. (Soikkanen 1987)
- Soikkanen, Hannu: *Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952*. Helsinki 1991. (Soikkanen 1991)
- Soikkanen, Hannu: Sodista eheyttämiseen. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979. (Soikkanen 1979)
- Soikkanen, Hannu: Suomen Sosialidemokraattisen Puoleen ideologinen kehitys kansalaissodan jälkeen. Teoksessa *Käytännön sosialidemokratiaa*. Helsinki 1973. (Soikkanen 1973)
- Sorsa, Kalevi: *Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972–1976*. Helsinki 2003. (Sorsa 2003)
- Sorsa, Kalevi: *Kansanvallan kysymyksiä*. Helsinki 1974. (Sorsa 1974)
- Sorsa, Kalevi: *Muistikuvia, mielikuvia*. Helsinki 1995. (Sorsa 1995)
- Sorsa, Kalevi: *Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969–72*. Helsinki 1998. (Sorsa 1998)
- Sorsa, Kalevi: Tarja Halonen elämänsä haasteen edessä. Teoksessa *Minun mielestäni Tarja Halonen* Helsinki 2000. (Sorsa 2000)

- Sosialidemokraattiset Naiset Suomen hallituksessa ja eduskunnassa 1907–1996. Matrikkeli.* Toim. Marja Piironen-Honkanen. Sosialidemokraattiset Naiset, Työväen Arkisto. Helsinki 1996.
- Soukola, Timo: *Sallitun riskinoton rajat. STS-pankki ja sen edeltäjä 1980–1992.* Vantaa 2008.
- Steen, Reulf: Den norske revolusjonen. Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år.* Stockholm 1986.
- Stenvall, Kirsti; Holmalahti, Timo: *Tutkimus ja työväenkulttuuri. Väki voimakas 2.* Salo 1987.
- Sulamaa, Kaarle: *Veteraania ei jätetä. Suomen Sotaveteraaniliitto 1957–2007.* Helsinki 2007.
- Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana.* Toim. Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja. Tom Sandlund. Helsinki 1980.
- Suomalaiskansallinen kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944.* Kirj. Vesa Vares, Ari Uino. Helsinki 2007.
- Suomalaista rauhanurvaamista ja kriisihallintaa 1956–2018.* Päätoim. Heikki Holma, Ylöjärvi 2018.
- Suomalaisten ja DDR:läisten historiantutkijoiden Hanasaarella 5.-8.5.1977 pitämän neljännen seminaarin esitelmät. Referate des vierten Seminars von Historikern aus der DDR und Finnland (5.-8.5.1977 in Hanasaari).* Toimittanut/erausgegeben von Hannes Saarinen. Helsingin Yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1978. Helsinki 1978.
- Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945–1973.* Toim. Harto Hakovirta, Tapio Koskiahho. Helsinki 1973.
- Suomen historian pikkujättiläinen.* Päätoim. Seppo Zetterberg. Helsinki 1987.
- Suomen Kansallismuseo. Opaskirja.* Toim. Ritva Väre, Liisa Erä-Esko, Hanna Forssell. Helsinki 2006.
- Suomen kansanedustajat. Finlands riksdagsledamöter 1907–2000 I.* Toim. Riitta Siunala. Helsinki 2000.
- Suomen kansanedustajat. Finlands riksdagsledamöter 1907–2000 II.* Toim. Riitta Siunala. Helsinki 2000.
- Suomen poliittinen historia 1809–1999.* Toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. 3. p. Helsinki 2000.
- Suomen poliittinen historia 1809–1975. 2 osa vuodet 1905–1975.* Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Keijo K. Kulha. Helsinki 1977.
- Suomen puolustusvoimat 100 vuotta.* Päätoim. Mikko Karjalainen. Helsinki 2018.
- Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000).* Toim. Pertti Haapala. Tampere 2018
- Suomen taidetta. Finsk konst 1900–1960. Näyttelyluettelo, Helsingin kaupungin taidemuseo 20.5.–1.9.1983.* Helsinki 1983.
- Suomen talous- ja sosiaalishistorian kehityslinjoja.* Toim. Eino Jutikkala. Helsinki 1968.
- Suomen Työväen Musiikkiliitto 1980–2003.* Kirj. Usko Rasilainen. Tampere 2005.

- Suomen Työväen Musiikkiliitto 60*. Koonnut Merja Hurri. Tampere 1982.
- Suomen työväenliikkeen historia*. Toim. kunta Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Jorma Kalela ja Jussi Turtola, muut kirj. Eino Ketola, Pauli Kettunen, Heikki Laavola, Päivö Puhakainen ja Tero Tuomisto. Helsinki 1976.
- Suomi, EU ja maailma – puheenvuoroja talouspolitiikasta*. Toim. Jukka Pekkarinen, Ilja Kristian Kavonius. Helsinki 2003.
- Suomi, Juhani: *Lohen sukua. Urho Kekkonen poliitikko ja valtiomies*. Helsinki 2010. (Suomi 2010)
- Suomi, Kimmo: *Muutoksen vuosikymmenet. Jyväskylän Työväenyhdistys ry 130 vuotta. 1968–2018*. Jyväskylä 2019.
- Suomi, Vilho: *Suomen Yleisradio 1926–1951*. Helsinki 1951.
- Suomi uskoi urheiluun*. Toim. Teijo Pyykkönen. Helsinki 1992.
- Suomi 5 vuotta Euroopan unionissa. Toiveita pelkoja tosiasioita*. Kirj. Tuomo Lappalainen, Pia Letto-Vanamo, Pertti Rannikko, Jukka Relander, Leena Seretin. Toim. Paula Arvas. Eurooppa-tiedotus. Helsinki 2000.
- Suonoja, Kyösti; Vepsä, Kirsti: *Kuluttajat rakentavat 2. KK:laisen osuuskauppaliikkeen kehitys 1940–1951*. Helsinki 1967.
- Svensson, Lennart: *Arbetarekongresserna i Norden under 100 år* Teoksessa *De nordiska arbetarekongresserna under 100 år*. Stockholm 1986.
- Sänkiaho, Risto: Vuoden 1966 vaalien tulokset. Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki/Tampere 1972. (Sänkiaho 1972a)
- Sänkiaho, Risto: Vuoden 1970 eduskuntavaalien tulokset. Teoksessa *Protestivaalit nuorisovaalit*. Helsinki/Tampere 1972. (Sänkiaho 1972b)
- Söderblom, Arjo: Miltä tuntui tulla SDP:hen. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.
- Tahvanainen, Aarno: *Työn ja tasa-arvon puolesta. Korson Työväenyhdistys 1906–2006*. Helsinki 2006. (Tahvanainen 2006)
- Tahvanainen, Aarno: *Vuosisata käten ja hengen työtä. Tapanilan Työväenyhdistys sata vuotta 1908–2008*. Helsinki 2008. (Tahvanainen 2008)
- Tahvanainen, Aarno H.: *Yhteistyöllä parempaan huomiseen. Vantaan sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön historia*. Vantaa 2000. (Tahvanainen 2000)
- Tainio, Jukka: *Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttumisesta järjestöoppimiseen eli elinikäiseen oppimiseen järjestöissä*. Teoksessa *Sivistystyön itseymmärrys*. Helsinki 2004.
- Takaisin täystyöllisyyteen. Lähivuosien taloudellinen suunta*. Toim. Jukka Pekkarinen. Helsinki 1998.
- Taloukasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman*. Toim. Heikki Taimio. Helsinki 2007.
- Talve, Ilmar: *Työväen kulttuurin tutkimus Turun yliopiston kansatieteen laitoksella. Teoksessa Työväenliike kulttuuritekijänä*. Helsinki 1969. (Talve 1969b)

Tanskanen, Petri: Työväen arjesta juhlaan – Kansan Elokuvan ja Allotria Filmin vaiheet. Teoksessa Tanskanen, Petri: *Työväen arjesta juhlaan. Kansan Elokuvan ja Allotria Filmin tuotanto 1945–1962*. Helsinki 1996.

Tanssilavan luona. Huvielämää Jyväskylän Ainolassa. Toim. Henna Mikkola. Jyväskylä 2005.

Tapiola, Hannu: *Jyväskylän työväenyhdistys 1888–1968*. Jyväskylä 1968. (Tapiola 1968)

Tapiola, Kari: *Riihimäen Työväenyhdistys 1903–1963*. Hämeenlinna 1966. (Tapiola 1966)

Tapiovaara-Harpp, Ulla: Hugo L. Mäkinen 100 vuotta! julkaisussa Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2008*. Helsinki 2008.

Tarkka, Jukka: 13. artikla. *Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospolitiikka vuosina 1944–1946*. Helsinki 1977.

Tasavallan vuodet 1917–1987. Toim. kunta Yrjö Kaukiainen, Marja Niiniluoto, Jaakko Paavolainen, Carl Henning. Helsinki 1987.

Teemme näyttelyyn. Opas näyttelyiden tekijöille. Kirj. Matti Simola. Työväen historia ja perinne 4. Helsinki 1983.

Teemme radio-ohjelman. Toim. Päivi Moore, Eeva Luotonen. Helsinki 1985.

Tehtävänä työväenhistoria. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta. Toim. Jarmo Peltola, Erkki Vasara. Helsinki 2018.

Teronen, Arto; Vuolle, Jouko: *Syntymälahjana Suomi. Itsenäisyyden lapsia*. Helsinki 2016.

Terve, Mara! Presidentti Martti Ahtisaaren maakuntamatkat. Toim. Raimo Seppälä. Jyväskylä/Helsinki 1999.

Tiede työväenluokan palvelukseen. Esitelmät ja alustukset Työväen Sivistysliiton, ideologisen työn toimikuntansa (TITT) myötävaikutuksella, järjestämästä konferenssista 10.–11.5.1975 Työväen Akatemiassa. Helsinki 1976.

Tiedonjyvien tuottaminen jatkuu. Työväen Sivistysliitto TSL:n Nurmijärven Opintojärjestö 2010–2019. Toim. Anja Lammio, Arja Ripatti. 2019.

Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. Toim. Hannu Soikkanen. Helsinki 1967.

Tiennäyttäjät 2. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. Toim. Hannu Soikkanen. Helsinki 1967.

Tietoa demokratiasta. Helsinki 2003.

Tikka, Marko; Tamminen, Toivo: *Tanssiorkesteri Dallapé. Suomijatsin legenda 1925–2010*. Helsinki 2011.

Timonen, Pertti: Tulevaisuuden opisto: lehmä vai delfiini? Teoksessa *Yhteiskunta, elämäntapa, työväen sivistystyo*. Tamere 1989.

Toiviainen, Timo: *Vapaan sivistystyön visiot. Castrénilaista laatuviiniä uusissa tammitynnyreissä*. Helsinki 2002.

Toivonen, Torsti: Vaaran vuosilta. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.

- 1900-luvun Atlas. Kriittisen historian käsikirja. Toim. Benoit Bréville, Dominique Vidal. Helsinki 2016.
- Tulemisen tilassa. Näkökulmia työväen sivistystyöhön postmodernin kynnyksellä. Toim. Marja-Liisa Marjamäki, Pertti Rantanen. Helsinki 1995.
- Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine, Pirjo Markkula. Helsinki 1989.
- Tuominen, Pekka; Tuominen, Eeva: *Marssi, tanssi ja taide. Riihimäen työväenyhdistyksen soittokunta 1906–2006*. Riihimäki 2006.
- Tuomioja, Erkki: *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa*. 2. p. Helsinki 2006. (Tuomioja 2006)
- Tuomioja, Erkki: *Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan*. Helsinki 1993. (Tuomioja 1993)
- Tuomioja, Erkki: *Markka vai euro? Tuleeko Suomen liittyä Euroopan talous- ja rahaliittoon?* Helsinki 1997. (Tuomioja 1997)
- Tuomioja, Erkki: *Millaiseen Eurooppaan?* Helsinki 1998. (Tuomioja 1998)
- Tuomisto, Jukka: Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. Teoksessa *Valistus, sivistys, kasvatust*. Helsinki 1991. (Jukka Tuomisto 1991)
- Tuomisto, Jukka: Vapauden kaipuu vapaassa sivistystyössä. Teoksessa *Valituksesta tietämisyhteiskuntaan. Opintotoiminnan Keskusliiton 60-vuotisjuhlajulkaisu*. Toim. Virve Riikonen. Helsinki 2003. (Jukka Tuomisto 2003)
- Tuomisto, Tero: *Aallonharjalla ja suvannossa. Eiran Sos.-dem. yhdistyksen viisi vuosikymmentä*. Helsinki 2000. (Tuomisto 2000b)
- Tuomisto, Tero: *Aatetta, intoa ja kotiseututyötä. Yli puoli vuosisataa Pukinmäen sos.dem. yhdistyksen toimintaa*. Helsinki 2010. (Tuomisto 2010a)
- Tuomisto, Tero: *Aikain myrskystä... Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historia 1*. Kuopio 1982. (Tuomisto 1982b)
- Tuomisto, Tero: *Espoon työväenliikkeen historia 1950-luvulle. Parempaa aikaa rakentamassa*. Espoo 1984. (Tuomisto 1984b)
- Tuomisto, Tero: *Eteenpäin menoa... Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historia 2*. Espoo 1989. (Tuomisto 1989)
- Tuomisto, Tero: *Herttoniemen sosialidemokraattisen yhdistyksen 85 toiminnan vuotta*. Helsinki 2002. (Tuomisto 2002b)
- Tuomisto, Tero: Kansainvälinen osuustoimintamies. Väinö Tanner presidenttinä tasavallassa, jossa aurinko ei koskaan laske. Teoksessa *Murroskausien mies. Väinö Tanner 1881–1966*. Toim. Simo Laaksovirta, Esa Lahtinen, Risto Reuna, Arvo Salo. Helsinki 1881. (Tuomisto 1981)
- Tuomisto: *Kohti uutta arkipäivää. Vallilan sos.-dem. työväenyhdistyksen 50-vuotishistoria*. Helsinki 1977. (Tuomisto 1977)
- Tuomisto, Tero: *Koko kaupungin hyvä. Helsingin Sos.dem. Piirin 40-vuotisjulkaisu*. Helsinki 1992. (Tuomisto 1992a)

Tuomisto, Tero: *Linja-auto on maantien ässä! Kertomus Tuomisen Linja Oy:n vuosikymmeniltä*. Mäntsälä 1987. (Tuomisto 1987)

Tuomisto, Tero: Naisten osuudesta espoolaisessa työväenliikkeessä. Teoksessa *Naisen elämää*. Espoo 1992. (Tuomisto 1992b)

Tuomisto, Tero: *Opintokerhoja & Kulttuurityöitä. TSL:n Helsingin Opintojärjestö 30 vuotta*. Helsinki 1999. (Tuomisto 1999a)

Tuomisto, Tero: *Osaston Kaiku. 75 vuotta sosialidemokratiaa Kauniaisissa. 75 år socialdemokrati i Grankulla*. Kauniainen 1978. (Tuomisto 1978)

Tuomisto, Tero: *Pitkä on askelten kaiku. Puoli vuosisataa Rintamaveteraaniliiton toimintaa ja vaikutusta*. Helsinki 2014. (Tuomisto 2014)

Tuomisto, Tero: *Punainen kudelma. Noin 30 vuotta Kulttuuridemarien vaikutusta*. Helsinki 2005. (Tuomisto 2005)

Tuomisto, Tero: *Puutalokaupunki kasvoi. Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001*. Kuopion kulttuurihistoriallisen museon julkaisuja 13. Toim. Pirjo Jantunen. Kuopio 2002. (Tuomisto 2002a)

Tuomisto, Tero: *Sata vuotta Mäntsälän työväenliikettä*. Mäntsälä 1995. (Tuomisto 1995a)

Tuomisto, Tero: *Talot ja liike. Neljä vuosikymmentä työväentalojen yhteistoimintaa*. Helsinki 2010. (Tuomisto 2010b)

Tuomisto, Tero: *Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984*. Helsinki 1984. (Tuomisto 1984a)

Tuomisto, Tero: Tilaushistoriallisen tutkimuksen ulottuvuuksia. Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen*. Helsinki 2011. (Tuomisto 2010b)

Tuomisto, Tero: TSL:n tienviittojen vaiheilta. Teoksessa *Tulemisen tilassa*. Helsinki 1995. (Tuomisto 1995b)

Tuomisto, Tero: *Vuosisata lipunkantajana. Uudenmaan Sosialidemokraatit 1906–2006*. Helsinki 2006. (Tuomisto 2006)

Tuomisto, Tero; Pakkala, Leni: Talkoin ja lahjoituksin. Frivilligarbete och donationer. Teoksessa *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot. Med gemensamma krafter. Föreninghus i Finland*. Toim. Anna-Maija Halme, Leni Pakkala. Helsinki 2008.

Turtiainen, Arvo: *Leivän kotimaa. Runoja*. 2. p. Helsinki 1974.

Turunen, Jorma: *Ranskan vasemmiston tarina. Suuresta vallankumouksesta nykyhetkeen*. Helsinki 2019. (Turunen 2019)

Työläisenäisen tarina. Toim. Pirkko Aro, Marjaliisa Hentilä, Irma Nissinen. Helsinki 1995.

Työn ja aatteen lehdet. Toim. Vesa Karvinen. Helsinki 1990.

Työtä Pihlajamäen hyväksi 25 vuotta. Pihlajamäen Sosialidemokraatit ry. Kirj. Asta Hälinen, Pentti Ukkola, Helena Ylisipola. Helsinki 1988.

- Työväen Akatemia. Opisto ja opiskelijat 1924–84.* Toim. Leila Tanskanen, Päivö Puhakainen. Helsinki 1984.
- Työväen Helsingissä.* Helsinki 1987.
- Työväen museo-opas.* Julk. Työväenperinne – Arbetartradition ry. Helsinki 1988.
- Työväen omaehtoisen sivistystyö.* Pieni tietokirjasto. Helsinki 1954.
- Työväen perinnelaitokset.* Toim. Tuomas Harpf, Marjaliisa Hentilä. Helsinki 1990.
- Työväen Sivistysliiton Etelä-Hämeen Piirijärjestö ry otteita toiminnasta 1971–2000.* Kirj. Terttu Tuomi-Koskelin. 2001.
- Työväen Sivistysliiton Kotkan seudun opintojärjestö ry. Paikkakunnan kulttuuriviisari 1944–1994.* Kotka 1994.
- Työväen Sivistysliiton Kymen piirijärjestö ry. Toimintaa 20 vuotta 1971–1991.* Kotka 1991. Kirj. Lauri Honkanen.
- Työväen Sivistysliiton seitsemän vuosikymmentä. Opas tutkiville opintokerhoille.* Kirj. Pekka Gronow, Juha Mäkinen, Jussi Pikkusaari, Pertti Rantanen, Tero Tuomisto, toim. Jaana Pekkola. Työväen historia ja perinne 5. Helsinki 1987.
- Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla.* Helsinki 1984.
- Työväen tiedetapaaminen. Työryhmäraportit Jyväskylän Yliopiston liikuntatieteen laitoksella, 25.–26. syyskuuta 1976.* Toim. kunta Heikki Kehälina, Hans Virtanen, Pertti Valtonen, Paavo Löppönen. Helsinki 1977.
- Työväen Turku ja työväenliikkeen Turku. Erilainen opaskirja Turun historiasta.* Taina Ukkonen, Eeva Donner. Turku 2000.
- Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen.* Toim. Risto Eräsaari, Keijo Rahkonen. Helsinki 1975.
- Työväenliike kulttuuritekijänä.* Toim. Matti Hako. Helsinki 1969.
- Työväenliike, mainonta, propaganda.* Tampere 1946.
- Työväenliikkeen tietokirja.* Toim. Markku Henriksson. Helsinki 1974.
- Työväenperinnetyöryhmä I:n muistio.* KomM 1981:7.
- Työväenperinnetyöryhmä II:n muistio.* Opetusministeriön työryhmien muistioita 1984:43.
- Työväenperinnetyöryhmä III:n muistio.* Opetusministeriön työryhmien muistioita 1987:27.
- Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen.* Kirj. Osmo Havuaho, toim. Juha Mäkinen. Helsinki 1982.
- Työväentaloseminaari 1982.* Toim. Simo Laaksovirta, Tero Tuomisto. Työväen perinne ja historia. Tutkimuksia 3. Helsinki 1984.
- Työväestö ja demokratia.* Toim. Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori. *Väki voimakas* 32. Helsinki 2019.
- Työväki ja sivistys.* Toim. Sakari Saaritsa, Sinikka Selin. *Väki voimakas* 29, Helsinki 2016.

Tästä se lähtee. Opas opintojärjestön tehtävistä. Ohjausryhmä Kirsti Kuittinen, Heikki Lensu, Marja Raitoharju, Aulis Soininen, Maarit Tervo ja Jaana-Kaisa Varonen. Helsinki 2007.

Uljas, Päivi: *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen dinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina.* Helsinki 2012.

Uola, Mikko: *Unelma kommunistisesta Suomesta 1944–1953.* Helsinki 2013.

Utrio, Untamo: 25 vuotta kustannustoimintaa. Teoksessa *Tammen neljännesvuosisata.* Helsinki 1968. (Utrio 1968)

Uudelle taipaleelle. TSL 60-vuotta. Helsinki 1979.

Uudet ja vanhat liikkeet. Toim. Kaj Ilmonen, Martti Siisiäinen. Tampere 1998.

Uusi kansainvälinen. Kirj. Mari Möttölä, Pekka Korpinen, Kimmo Kiljunen, Helena Tuomi, Erkki Tuomioja, Raimo Väyrynen, Unto Vesa, Osmo Apunen, Jussi Linnamo, Jaakko Blomberg, Jorma Kalela, Pertti Paasio, Kaj Laxen, Pentti Väänänen. Helsinki 1978.

Uusi vuosituhat - toiveet ja uhat. Toim. Nora Schuurman. Joensuu 1997.

Vaalikauden tasekirja 1987–1991. Helsinki 1991.

Valavaara: Suomen työväenliikkeen nykyinen kokonaisorganisaatio. Teoksessa *Työväen omaehtoinen sivistystyö.* (Valavaara 1954)

Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalituksesta aikuiskasvatukseen. Vapaan sivistystyön XXXII vuosikirja. Toim. Rainer Aaltonen, Jukka Tuomisto. Helsinki 1991.

Valkonen, Marjaana: *Yhdessä elämä turvalliseksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947.* Helsinki 1987.

Vallan kahvaa – Saranan puolta. Toimituskunta Jouni Jokisalo, Sakari Montonen, Veikko J. Salonen, Erkki Wiksten. Helsinki 1979.

Valta, Akseli: Talo säilyi omistajillaan. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta.* Helsinki 1979.

Valvottu ja kuritettu työläinen. Toim. Leena Enbom, Pete Pesonen, Sami Suodenjoki. *Väki voimakas* 33. Helsinki 2020.

Vapauden kaiho. Songilo stoori. Kirj. Aarre Elo, Heikki Kahila, Jani Uhlenius, toim. kunnassa lisäksi Apeli Halinen ja Onni Peltonen. Vantaa 2012.

Vares, Vesa: *Korpivaellukselta vallan kahvaan – Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1966–1987.* Helsinki 2017.

Varis, Soile: *Ryhtylän työväenyhdistys 70 vuotta 1928–1998.* Ryhtylä 1998.

Vasara, Erkki: Sadan vuoden taival työväentaloilta kuntopoluille. Teoksessa *Pitkäsillan tuolla puolen.* Helsinki 2010. (Vasara 2010)

Vasara, Erkki: *Työväen ja kotiseudun puolesta. Tikkurilan Työväenyhdistys 90 vuotta 1907–1997.* Helsinki 2000. (Vasara 2000)

Vasemmiston tulevaisuus. Toim. Alijärvi, Boldt, Kainulainen, Söder. Helsinki 2014.

- Vehviläinen, Olli: Työväen historian ja tutkimuksen seura 20 vuotta Teoksessa *Työväentutkimus vuosikirja 2004*. Helsinki 2004.
- Veilahti, Veikko O.: Väinö Voionmaan sivistyksellisiä peruskäsityksiä: TSL:n juuret. Teoksessa *Yhteiskunta, elämäntapa, työväen sivistystyö*. Tampere 1989.
- Venäjä*. Päätoim. Heikki Kirkinen. Uudistettu laitos. Helsinki 2002.
- Vesterinen, Anna-Liisa: *Ammattiyhdistysopisto 1950–1990. Agitatsioonista uuteen tietotekniikkaan*. Nurmijärvi 1990.
- Vihavainen, Timo; Ketola, Kari: *Suuri ja mahtava. Venäjän historiaa suomalaisille*. Helsinki 2015.
- 50 v. Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen opintojärjestö r.y.* Riihimäki 1989.
- Viitala, Heikki Mikko: *Vasemmistolainen työväenliike Suomessa*. Osa I. Pori 1988. (Viitala 1988)
- Vinkkivihkonen*. Kirj. Timo Roos, Apeli Halinen, Seppo Puhakka, Veli Heikkilä, Pekka Ovaska Helsinki 1991.
- Virtanen, Markku: *Kestävällä tiellä eteenpäin. Savonlinnan Työväenyhdistys 1887–1987*. Savonlinna 1988.
- Voionmaa, Väinö: *Kuriiripostia 1941–1946*. Helsinki 1971. (Voionmaa 1971)
- Vuosisata sitoutunutta journalismia. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL ry 1907–2007*. Toim. kunta Kauko Ainasoja, Harri Järvinen, Annakati Mattila, Marjatta Pöllänen. Helsinki 2007.
- Vuosisatamme Suomi*. Päätoim. Seppo Zetterberg. Helsinki 1992.
- Väki voimakas I. Työväen historiaa ja perinnettä*. Toim. Jouko Jaakkola, Olli Vehviläinen. Salo 1985.
- Väliniemi, Tuulikki: Työväen sivistystoiminta ja ay-liike. Teoksessa *Yhteiskunta, elämäntapa, työväen sivistystyö*. Tampere 1989.
- Väyrynen, Vilho: *Aatteen synty – yhdistyksiä Tukkitien varrella. Kemijärven Työväenyhdistys 1905–1945*. Kemijärvi 1986.
- Wiipurin Tammisuolta Hollolan Lahteen. 100 toiminnan vuotta. Tammisuon Työväenyhdistys ry. Salpausselän Sos.dem. yhdistys ry. Historiikki vuosilta 1905–2005*. Toim. Timo Aaltonen. Lahti 2005.
- Wiksten, Erkki: *Sirkuskatu 3*. Helsinki 1977.
- Wilson, William A.: *Kalevala ja kansallisuusaate*. Helsinki 1985.
- Wirtanen, Atos: Poliittiset muistelmat. Helsinki 1972.
- Wuokko, Eino A.: TUL:n riidan perimmäinen syy. Teoksessa *Vallan kahvaa – Saranan puolta*. Helsinki 1979.
- Yhdessä poistamme ympäristöongelmat*. Toim. Matti Lahtinen. Helsinki 1980.
- Yhteiskunnallinen arkistosäätiö. Vuosikirja 1984*. Toim. Maija Salo. Helsinki 1984.

Yhteiskunta elämäntapa työväen sivistystyö. Seminaariraportti. Toim. Pasi Ojala. Tampere 1989.
Yhteistä tietä. Työväen Akatemia 50 vuotta. Toim. Taisto Poikonen. Kauniainen 1974.
Yrjöllä tapana yllättää. Näyttelyluettelo. Koonnut Harri Markkula. Helsinki 1996.
Zetterberg, Seppo: *Uusi Viron historia.* Helsinki 2017. (Zetterberg 2017)
Zetterberg, Seppo: *Yhteisellä matkalla. VR 150 vuotta.* Helsinki 2011. (Zetterberg 2011)
Zilliacus, Ville: *Kaksikielinen Yleisradiomme.* Helsinki 1988. (Zilliacus 1988)
Örjans, Jerker; Skogsjö, Håkan: *Nelimastoparkki Pommern.* Maarianhamina 2002.

LEHTIARTIKKELIT JA MONISTETUISSA LEHDISSÄ JULKAISTUT ARTIKKELIT

Aaltonen, Olavi: Muistitieto. Työläisopiskelija 9–10/1964.
Aho, Erkki: Kohti oppimisyhteiskuntaa ja -taloutta. Uutispäivä Demari 11.6.2001.
Ahonen, Olavi: Nikolai Gogolin komiikka. Työläisopiskelija 3/1946.
Ahtiainen, Eeva-Kaisa: Globalisaatio uhkaa ay-liikkeen edunvalvontaa. Demari 25.1.1999.
Ahtiainen, Lassi: TSL:n potkut. Demari 2.1.1997.
A. K. [Arvi Kontula?]: Kuulumisia Vähärauman ty:n kerhosta. Työläisopiskelija 1/1950.
Ala-Kapee, Pirjo: Tervetuloa tulevaisuus. Sosialidemokraatit 2/1989. (Ala-Kapee 1989)
Alhoniemi, Ismo: Menikö EU-rahamen jako oikein? Demari 8.4.1994.
Alkio, Jyrki: ARG-lehteä uhkaa lopettaminen. Helsingin Sanomat 1.8.1992.
Alkio, Olavi: Vapaan sivistystyön näkymät laman oloissa ja sen jälkeen. Aikuiskasvatus 1/1992.
Anttila, Kari: Sivistysjuna kulkee – kuka ohjaa? Aikuiskasvatus 1/2013. (Anttila 2013a)
Anttila, Kari: Työväen sivistysliittoa tarvitaan. Uutispäivä Demari 31.10.2013. (Anttila 2013b)
Anttila, Kari; Warty, Heta: Työväen Sivistysliitto – järjestöjen järjestö. Stadin Ruusu 4/2014.
Aromäki, Juhani: Työväen Akatemiassa sanotaan sosialismin salat julki. Suomen Kuvalehti 26.9.1980.
Asikainen, Jaakko: Aikuiskoulutus on osa tasa-arvoa. Demari 28.8.1997.
A. V-ti [Anni Vallanti]: Havaintoja Uudenmaan kerhoista. Työläisopiskelija 2/1946.
Backman, Jouni: Tulevaisuusvisiosta eväät koulutukselle. Aikamerkki 4/1990. (Backman 1990)
Bamberg, Rolf: ”Raoul Palmgren oli vasemmiston hukattu mahdollisuus stalinismin ja noskelaisuuden välissä”. Uutispäivä Demari 19.1.2012.
Bauters, Anneli: Oikaisu. Ilta-Sanomat 18.12.2001.
Blomberg, Anna-Liisa: Matkaeväitä työn murrokseen. Demokraatti 8.11.2018.

- Blåfield, Ville: Hengen pimeyttä vastaan (Blåfield 2018, Teema-lehden Sivistys-numero 5/2018. (Blåfield 2018)
- Bondestam, Anna: Ruotsinkielisen työväestöemme sivistyspyrinnöistä. Työläisopiskelija 3/1955. (Bondestam 1955)
- Bäckström, Barbro: Paikallistelevio voi hyvin Pohjanmaalla. Aikamerkki 3/1987. (Bäckström 1987)
- Bäckström, Barbro: Historiskt i Österbotten: ABF fick svensk studieorganisation. Arbetarbladet 10.5.1990. (Bäckström 1990)
- E. J.: Kuparitehtaan opintokerhon toiminnasta Harjavallassa. Työläisopiskelija 1/1950.
- E. L. [Erkki Lahtinen?]: Toejoen työväenyhdistyksen opintokerhon työskentelystä. Työläisopiskelija 1/1950.
- Erkkilä, Elvi: Työt on nyt kai tehty. Demari 8.11.1991.
- Green, Ernest: Kansansivistystyö Englannissa. Työläisopiskelija 2 ja 3/1949.
- Gronow, Pekka: 1980-luvun kulttuuripolitiikka. Sosialistinen Aikakauslehti 3/1976. (Gronow 1976b)
- Gronow, Pekka: Jäitä hattuun! Aikamerkki 2/1984. (Gronow 1984)
- Gronow, Pekka: Paikallisradiokuume nousee. Aikamerkki 6/1983. (Gronow 1983a)
- Gronow, Pekka: Uljas uusi maailma – puhelinkaapelissasi? Aikamerkki 8/1983. (Gronow 1983b)
- Gronow, Pekka: Viestintäpolitiikan vaikeus. Sosialistinen Aikakauslehti 2/1985. (Gronow 1985)
- H. K.nen. [Hannes Kasanen]: Kainuulaista itsepäisyyttä. Työläisopiskelija 1/1949. (HK 1949)
- H. K.nen. [Hannes Kasanen]: Rainat ja kuultokuvaheittimet. Työläisopiskelija 6/1950. (HK 1950)
- H.K. [Hannes Kasanen?]: Aulangon kurssit. Työläisopiskelija 8/1947. (HK 1947)
- H.V. [Helmi Valta]: Kunnallistiedonkerho. Työläisopiskelija 3/1930.
- Hairetdin, Tuija: Opintokerho reaaliaikaan. Aikamerkki 6/1983.
- Hako, Matti: Joukossamme on monia Jusseja, Akseleita ja Halmeita... Työläisopiskelija 3/1963. (Hako 1963)
- Hako, Matti: Kiteytyymiä. Tallentaja 1/1990. (Hako 1990)
- Hako, Matti: Koottujen työläismuistojen tausta. Työläisopiskelija 8/1964. (Hako 1964)
- Hako, Matti: Työväestön henkistä omakuvaa rakentamaan. Työläisopiskelija 4/1960. (Hako 1960)
- Hako, Matti: Viestikapula. Tallentaja 1/198.2. (Hako 1982)
- Hautamäki, Arvi: Mies miehen iässä. Työläisopiskelija 8/1956. (Hautamäki 1956)
- Hautamäki, Arvi: Oiva Veikko Valavaaran muistolle. Työläisopiskelija 3–4/1960. (Hautamäki 1960)

Hautamäki, Arvi: Työväen kulttuurijärjestöjen yhteistyö ja sen kehittäminen. Suomen Sosialidemokraatti 28.4.1962. (Hautamäki 1962)

Helle, Veikko: Tarvitaan syyttävä kipinä! Työläisopiskelija 6/1949. (Helle 1949)

Hentilä, Seppo: Mitä hyötyä historiasta? KSL-Tieto 5/1981. (Hentilä 1981)

Hilma L. [Laine?]: Porin sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhon toimintaa vuosien varrella. Työläisopiskelija 1/1950.

Holappa, Pentti: Syrjitty työväenkulttuuri. Sosialistinen Aikakauslehti 3/1976 [kirjoittajan nimenä Holopainen]. (Holappa 1976a)

Holappa, Vesa: Haastattelukokemuksia. Tallentaja 1/1986.

Holmgren, Markus: Sosialidemokratia markkinatalouden aikana. Demokraatti 21.12.2017.

Huhtanen, Heimo: Kalevala ja kansallisuusaate. Tallentaja 1/1986. (Huhtanen 1986)

Huhtanen, Heimo: Lähtökohtia ja tuloksia 1960–80. Tallentaja 1/1980. (Huhtanen 1980)

Huhtanen, Heimo: Muistitiedon paikalliskeruu. Tallentaja 1/1987. (Huhtanen 1987)

Huhtanen, Heimo: Työväen muistitietoa keräämään! Työläisopiskelija 6/1961. (Huhtanen 1961)

Huhtanen, Jarmo: Moskovasta löytyi valtavasti tietoa ”likvidoiduista punasuomalaisista”. Helsingin Sanomat 16.11.2019.

Huotari, Mikko: Sivistys on valtaa. Demokraatti 1.8.2019.

Huovinen, Olavi: Lähiradio 100,3 MHz laajentaa toimintaansa. Stadin Ruusu 1/1994. (Huovinen 1994)

[Huovinen, Olavi:] Tietoa demokratiasta ja Euroopan unionista. Stadin Ruusu 3/2003. (Huovinen 2003)

Hurri, Merja: Tulevaisuus käsissämme? Aikamerkki 8/1983. (Merja Hurri 1983b)

Hurri, Merja: Työväentalosta tuli ateljee. Aikamerkki 6/1983. (Merja Hurri 1983a)

Hurri, Olavi: Huominen kasvaa tänään. Työväen joululehti 1985.

Hurri, Olavi: KSR – kunniallinen kerjäläinen. Aikamerkki 1/1985. (Hurri 1985a)

Hurri, Olavi: Lujalta pohjalta uudessa myötätuulessa. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004. (Hurri 2004)

Hurri, Olavi: Matti Klemettilä, politiikan originelli. Demari 19.4.1993. (Hurri 1993)

Hurri, Olavi: R. H. Oittinen – koulunuudistaja ja periaatteiden viitoittaja. Pohjois-Karjala 24.7.1982. (Hurri 1982a)

Hurri, Olavi: R.H. Oittinen – todellinen tiennäyttävä. Aikamerkki 4/1982. (Hurri 1982b)

Hurri, Olavi: Sivistystä selkärepulla. Aikamerkki 1/1971. (Hurri 1971)

Hurri, Olavi: Tornion työväenyhdistys perustettiin Suomen ja Ruotsin rajavyöhykkeellä. Demari 26.8.1994. (Hurri 1994)

Hurri, Olavi: Tulevaisuus on edelleen edessä päin. Aikamerkki 1/1984. (Hurri 1984)

Hurri, Olavi: Työväen sivistystyön asema tänään ja huomenna. Työläisopiskelija 8/1964. (Hurri 1964)

Hurri, Olavi: Työväenperinne on kansallisperinnettä. Sosialistinen Aikakauslehti 2/1981. (Hurri 1981)

Häkkinen-Hakala, Tuula: Työväen sivistysliittoa tarvitaan paikallisesti. Uutispäivä Demari 25.10.2013.

Hänninen, K. A.: Merimieskurssit Siuntiossa. Työläisopiskelija 6/1948.

Häyhtiö, Martti: Porin postimiesten opintokerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950.

J. M.: Miettisten Ty:n kerhon kuulumisia. Työläisopiskelija 1/1950.

Jaakkola, Lasse: Työväen filmitoiminta pohjoismaissa, Työläisopiskelija 5/1946.

Juurola, Leenu; Marjomäki, Ville; Salmi, Kari: Vaikeiden asioiden sovittelija. Helsingin Sanomat 21.9.2019.

Jyrkänne, Jari-Pekka: Tupon koulutuspaketissa aikuisopintotuen kehittäminen jatkuu. Aikamerkki 2/1990.

Jäkkärä: Kulttuuriamatsonit eli kun sivistysliitto muutti majaa. Työläisopiskelija 4/1950. (Jäkkärä 1950)

Jäkkärä: Kävimme messissä. Työläisopiskelija 1/1948. (Jäkkärä 1948)

Järvinen, Pentti: Huomio TSL:n organisaation kehittämiseen. Työläisopiskelija 7/1966. (Järvinen 1966)

K. Pmi [Kalevi Pihanurmi]: TSL:n kirjeopisto toiminut 40 vuotta. Työläisopiskelija 9–10/1961.

Kaarne, Yrjö: Kasvatuskysymykset kiinnostavat amerikkalaisia. Työläisopiskelija 4/1946.

Kaikkonen, Olli: Syrjäyttääkö liiketoiminta vapaan sivistystyön? Helsingin Sanomat 26.9.1991.

Kaila, Urpo: Kulttuuritutkija Margareta Rönnerberg lastenelokuvista: Roskakulttuuri on rautaa. Aikamerkki 4/1990.

Kaipainen, Marja: Esiintymisen ilo maistuu amatööriillekin. Helsingin Sanomat kuukausiliite 17/22.8.1992.

Kajanto, Anneli: Opintokerho pähkinänkuoressa Teoksessa Aikuiskasvatus 1/2002.

Kalela, Jorma: Historiaa opintokerhossa. Aineistoa Paperiliiton historiahankkeesta ja sen ympäriltä. 8.9.1980. (moniste, Kalela 1980b)

Kalela, Jorma: Miten työväenliikkeen historiaa tulisi kirjoittaa? Eli ajatuksia Paperiliiton historiahanketta käynnistettäessä. Tallentaja 1/1980. (Kalela 1980a)

Kalela, Jorma: Paperiliiton historiahankkeesta. Historia ja ammatillinen taistelu. Tallentaja 1/1982. (Kalela 1982)

Kalela, Jorma: TSL:n tehtävistä ennen ja nyt. Paperiliitto 8/18.4.1979. (Kalela 1979)

Kalela, Jorma: Työväenliike kulttuuri liikkeenä. Aikamerkki 8/1981. (Kalela 1981b)

Kalela, Jorma: Uusi vanha ajatus – työväen omasta historiankirjoituksesta. Sosialistinen Poliitikka 1/1981. (Kalela 1981a)

Kalevi S.-d.: Rauman työn nuorten opiskelutoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

Kallinen, Yrjö: Puhe rauhalle. Veteraani 3–4/huhtikuu 1965. (Kallinen 1965)

Kallinen, Yrjö: Työväen sivistystoiminta kansainvälistyy. Työläisopiskelija 8/1947. (Kallinen 1947)

Kantola, Ilkka: Mitä työväen sivistys on tänään? Uutispäivä Demari 8.6.2009.

Kasanen, Hannes: Joutavatko sivistystyöjärjestöt kuolemaan? Työläisopiskelija 2/1954. (Kasanen 1954)

Kaunistama, Marketta: Kun kirjasto oli jätkän yliopisto: Kertun pitkä marssi. Aikamerkki 2/1983.

Kauppila, Erkki: Miten tiedostamme kansakuntana talvisotaan johtaneet syyt? Kommunisti 11/1979.

Kettula, Kari J.: Ajatus työväenjärjestöille: Tutkitaan itse oma historiamme. KSL-Tieto 5/1980.

Kilpi, Sylvi-Kyllikki: Opintokerhonohjaajia ja opintokerholaisia vuosien varrelta. Työläisopiskelija 8/1944. (Kilpi 1944)

Kirjeenvaihtaja: Oriniemen Liittolan työväen opintokerho. Työläisopiskelija 9/1940.

Kiuru, Sakari: Ajankuvia TSL-vuosilta. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004. (Kiuru 2004b)

Kiuru, Sakari: De traumatiska följderna. Arbetarbladet 3.12.1992. (Kiuru 1992b)

Kiuru, Sakari: Ecu-kulttuuri. Demari 19.3.1992. (Kiuru 1992a)

Kiuru, Sakari: Edistys käpertyi muutokseksi. Demari 22.11.1990. (Kiuru 1990)

Kiuru, Sakari: Paikallistoiminnan tehostaminen noususuunnan ehto. Työläisopiskelija 1/1955. (Kiuru 1955)

Kiuru, Sakari: Pohjolan opiston arkipäivä. Työläisopiskelija 5/1957. (Kiuru 1957)

Kiuru, Sakari: Sivistystyömme pääongelma: paikallisorganisaation heikkous. Työläisopiskelija 1/1954. (Kiuru 1954)

Kiuru, Sakari: Xenia Parros (1914–1995). Demari 18.1.1995. (Kiuru 1995)

Kolanen, Risto: Aatteellisen kasvun vai sirpaloitumisen periaateohjelma? Aikamerkki 3/1987. (Kolanen 1987a)

Kolanen, Risto: Loppuarvio periaateohjelmasta. Sosialistinen politiikka 3/1987. (Kolanen 1987b)

Kolanen, Risto: Työn uusjako V Työväen Tiedetapaamisen puntarissa. Teoksessa Sosialistinen Poliitiikka 1/1985. (Kolanen 1985)

Kontio, Kimmo: Ivar Lassy. Unohdettu suomalainen tiedemies ja poliitikko. Sosialistinen Aikauslehti 2/1989.

Kontula, Arvi: Kaksi vuosikymmentä tehokasta sivistystyötä. Työläisopiskelija 5/1957. (Kontula 1957)

Kontula, Arvi: Katsaus Porin seudun työväen sivistystyöjärjestön toimintaan. Työläisopiskelija 1/1950. (Kontula 1950)

Korhonen, Risto: KSL saneeraa väestään runsaan neljänneksen. *Kansan Uutiset* 22.9.1993.

Korhonen, Seppo: Historia kuin jättimäinen palapeli. *Aikamerkki verkkolehti* 19.11.2020.

Kosonen, Viljo: Sivistystyöjärjestöjemme asemasta, tehtävistä ja mahdollisuuksista. *Työläisopiskelija* 8/1944

Kotkamaa, Hilikka: Kiljavan opetus päättyy, syvenee ja eurooppalaistuu. *Demari* 23.4.1999.

Kuusi, Matti: Avaintodistajia. *Tallentaja* 1/1980.

Kuusinen, Hertta: Neuvostoliiton kansansivistysoloista, *Työläisopiskelija* 1/1946.

Kylänpää, A.: Turun Seudun Työväen Sivistystyöjärjestön toiminnasta. *Työläisopiskelija* 4/1946.

Laakkonen, Risto: Arbetarnas bildningsförbund 85 år. *Työläisopiskelija juhlanumero* 1.9.2004.

Laakso, Emmi: Puheenjohtajan tunnuslause. *Työläisopiskelija* 6/1956.

Laaksovirta, Simo: SDP:n puolueuuvosto työväenperinteestä. *Tallentaja* 1/1981. (Laaksovirta 1981)

Laaksovirta, Simo; Reuna, Risto: Työväen muistojen tallentaja. *Demari* 3.9.2014.

Lahti, Seppo: TSL etsii kiinnostusta tietotekniikasta. *Demari* 15.10.1998.

Lahtinen, Esa: Työväenliikkeen historian tutkimuksesta. *Tallentaja* 1/1986. (Lahtinen 1986)

Laitila, Raimo: Kaakamon työväentalo peruskorjattu. *Pohjolan Työ* 2.11.1999. (Laitila 1999)

Laitila, Raimo: Tervola-talo jatkaa monitoimitalona. *Pohjolan Työ* 9.10.2007. (Laitila 2007)

Laitila, Raimo: Messinkikilpi oli työväentalon piharakennuksessa. *Pohjolan Työ* 15.5.2008. (Laitila 2008)

Lehkonen, Antti: Väinö Voionmaa – raittiusmies ja sivistyssosialisti. *Työläisopiskelija juhlanumero* 1.9.2004.

Leivo-Larsson, Tyyne: Lyyli Takin muistolle. Teoksessa *Tulevaisuus* 8/1957.

Leppänen, Veli-Pekka: Alenius vastaan suuri naapuri. *Helsingin Sanomat* 2.8.2020. (Leppänen 2020)

Leppänen, Veli-Pekka: Kun Hertta ei enää ollutkaan valttia Kremlissä. *Helsingin Sanomat* 18.5.2014. (Leppänen 2014)

Leskinen, Merja: Ei olla merkkipäivänä matkoilla. *Aikamerkki verkkolehti* 22.11.2018. (Leskinen 2018)

Leskinen, Merja: Loistavia puhujia, taitavia sanankäyttäjiä. *Työläisopiskelija juhlanumero* 1.9.2004. (Leskinen 2004)

Leskinen, Merja: Työväen kulttuuri muuttui kapinasta perinnetoiminnaksi? *Aikamerkki verkkolehti* 15.8.2018. (Leskinen 2018)

Liiten, Marjukka: Opintokeskusten valtionapu muuttuu laskennalliseksi. *Helsingin Sanomat* 29.8.1993.

Linna, Väinö: Kumiteräsaappaat ja kodin kynttilät. *Työläisopiskelija* 3/1965. (Linna 1965)

Lähteenkorva, Pekka: Työväen Arkisto – vanhin kansanliikearkistomme. Teoksessa Faili. Tiedonhallinnan ja arkistoinnin erikoislehti 2/2019.

M[ikkola]-Marklund, Elsa: Näkemyksiä SKP:n kerhoyörintamalta Turun seudulla. Työläisopiskelija 4/1946.

Manninen, Olli: Huvittaako Yle meidät hengiltä? Aikamerkki 3/1987.

Manninen, Raine: Työväen Sivistysliiton Kontula-projekti. Stadin Ruusu 3/1997.

Manttala [Marttala?], Vuokko: Rajapyykin yhdistys. Suomen Sosialidemokraatti 24.8.1979.

Marttala-Hurri, Vuokko: Lapin piirillä kaksi vahvaa aluevaltausta: Tietokoneet ja uittoperinne. Aikamerkki 2/1990. (Marttala-Hurri 1990)

Marttila [Marttala?], Vuokko: Pohjoismainen työväenliike etsi juuriaan. Suomen Sosialidemokraatti 2.9.1983.

Mattila, Annakati: Resurssien niukkuus vaikeuttaa vaalityötä myös Tallinnassa. Stadin Ruusu 2/2008.

Mattila, Tarja, RK [Kolanen, Risto]: Poliittisen historian klubi täyttää Tupasalin. Stadin Ruusu 3/2007.

Mukana ollut: Vakaata opiskelua. Työläisopiskelija 3–4/1956.

Muuri, Jouko: Parempaa henkistä elämää. Demokraatti 1.8.2019. (Muuri 2019b)

Muuri, Jouko: Työväen sivistysihanne 2019. Aikamerkki verkkolehti 12.1.2019. (Muuri 2019a)

Mäkinen, Hugo L.: Uljas työväen sivistysliikkeen saavutus. Demari 30.3.1999. (HL Mäkinen 1999)

Mäkinen, Juha: Henkisiä valmiuksia työttömyyttä vastaan. Aikamerkki 3/1987. (Mäkinen 1987)

[Mäkinen, Juha:] Porttivahdin valinta. Aikamerkki 4/1990. (Mäkinen 1990)

[Mäkinen, Juha:] Verstaissa vapaakunnan voimavarat. Aikamerkki 4/1990.

Mäkinen, Juha: Tekeväälle sattuu. Tallentaja 1/1982. (Mäkinen 1982)

Mäkinen, Juha: Tutkivat kerhot tulevat: Historiikki tai tutkimusraportti osaston tekemänä. Rautatieläinen 13 /27.3.1986. (Mäkinen 1986)

Mäkinen, Juha; Lemmetyinen, Reino: ”Onko hän oikein vaarallinen?” Piirisihteri 1930-luvulta. Aikamerkki 4–5/1987.

Niemi, Lasse: Apeli Halinen jatkaa eläkeikään. Demari 11.12.1996. (L Niemi 1996b)

Niemi, Lasse: Apeli Haliselle potkut TSL:sta. Demari 6.11.1996. (L Niemi 1996a)

Niemi, Paavo: Hajahuomioita Lapista. Työläisopiskelija 2/1950. (Niemi 1950)

Nieminen, Matti: ”Kunnioita työntekijää!” Työläisopiskelija 3/1963. (Nieminen 1963)

Nikula, Mikko: ”Genevekoulu näytti ison kuvan.” Tekijä 1/16.1.2019.

Nirhamo, Anna-Maija: Perinneopas tulee. KSL-Tieto 5/1981.

Nurmi, Veli: R. H. Oittisen syntymästä 70 vuotta. Suomen Sosialidemokraatti 24.7.1982.

Nurminen, Elli: Kotitalous ajankohtaisena opintoaineena. Työläisopiskelija 7/1942.

Näreikkö, Heikki: Vapaan sivistystyön arvoa ei aina ymmärretä. Uutispäivä Demari 8.6.2001.

Oh [Olavi Hurri]: Vartion ja sukupolven vaihdos. Työläisopiskelija 8/1963.

Ohmero, Timo: Stadin demarit Tallinnassa. Stadin Ruusu 2/2007.

Oittinen, R. H.: Työväen sivistysliikkeen tulevaisuuden tavoitteet. Kansan Lehti 27.9.1959. (Oittinen 1959)

Oittinen, R. H.: Työväen Sivistysliiton käytännöllisiä lähiajan tehtäviä. Työläisopiskelija 9/1944. (Oittinen 1944)

Oittinen, R. H.: Työväen sivistystoiminnan aatteelliset keskushahmot. Teoksessa Työväenopisto. Työväenopistojen Liiton äänenkannattaja 4/1954. (Oittinen 1954b)

Oittinen, R. H.: Työväen Sivistysliitto ja kansainvälinen yhteistyö. Työläisopiskelija 1/1948. (Oittinen 1948b)

Ojala, Esko J.: Lapin sosialidemokratia. Sosialistinen Poliitiikka 3/1986.

Ollikainen, Helvi: Lukeminen on aivojen liikuntaa. Aikamerkki 2/1990. (Ollikainen 1990)

Olmari, Soile: Vapaan sivistystyön järjestelmä on kummallisen hieno. Rautatievirkamies 2/2011.

Opinto-ohjaaja: Oriniemen Pienviljelijäin opintokerho. Työläisopiskelija 9/1940.

Ovaska, Pekka: Kuurojen ay-koulu käynnistyi Porissa. Aikamerkki 6/1983.

P. Mki [Pauli Myllymäki?]: Hallitus puhuu: R. H. Oittinen. Suomen Kuvalehti 23.10.1948.

P. N. [Paavo Niemi]: ”Kiljavan tasavallan” kolmas vuosi. Työläisopiskelija 6/1948. (Niemi 1948)

P. N. [Paavo Niemi]: ”Lapin porstuassa” kursattiin. Työläisopiskelija 5/1949. (Niemi 1949)

Paavo [Niemi]: Keuruun opintokurssin tuntumasta. Työläisopiskelija 1/1956. (Niemi 1956)

Paavolainen, Paula: ”Että ihmiset oppis ymmärtämään paremmin.” Aikamerkki 2/1984.

Parjo, Oili: Opintokerholiikkeen juuret ovat Amerikassa. Aikuiskasvatus 1/2002.

Parros, Xenia: Kun työ ja taito kaunihilta näyttää... Työläisopiskelija 1/1957. (Parros 1957)

Parros, Xenia: Mennyttä aikaa muistelen niin mielelläni vielä... Työläisopiskelija 6/1955. (Parros 1955)

Pekkola, Jaana: Laulun tekijän juhlat. Aikamerkki 3/1987.

Pentikäinen, Mikael: Opetushallitus sulkisi ainakin 18 kansanopistoa. Helsingin Sanomat 8.12.1992.

Pikkusaari, Jussi: Aatteellisen työn tarpeellisuus säilyy. Aikamerkki 3/1987. (Pikkusaari 1987)

Pikkusaari, Jussi: Järjestön tulevaisuus menneisyyttä merkittävämpi. Demari 3.2.1979. (Pikkusaari 1979)

Pikkusaari, Jussi: Vieläkö lyömme vaimojamme. Suomen Sosialidemokraatti 24.12.1976. (Pikkusaari 1976)

Pikkusaari, Jussi: Vieläkö Työväen sivistysliittoa tarvitaan? Uutispäivä Demari 6.2.2015. (Pikkusaari 2015)

P-o [Pirkko eli Lyyli Takki]: Enkä ollut vanki. Työläisopiskelija 3/1946. (Pirkko 1946)

P-o: Mies paikallaan. Työläisopiskelija 4/1949. (Pirkko 1949)

P-o: Palavankylän sepän tulieluinen tytär. Työläisopiskelija 2/1946. (Pirkko 1946a)

P-o: Reetori. Työläisopiskelija 8/1945. (Pirkko 1945)

P-o: Tampereen työväensivistystyön sydän ja sielu. Työläisopiskelija 8/1946. (Pirkko 1946b)

Pärssinen, Sisko Kaarina: Uusmaalaiset isäntävuorossa ensi huhtikuussa. Demari 30.11.2000.

Pääkkönen, Jukka: Neljä onnekasta talonrakentajaa. Aikamerkki 3/1987.

Pääsukene, Suve: Johannesburg – paratiisi ja painajainen. Aikamerkki 3/1987.

Pöllänen, Marjatta: Sinikka kirjoitti äidistään. Nälkä ja häpeä lähihistoriaa. Suomen Sosialidemokraatti 27.8.1983.

R. P.: Aivot ajattelevat ja keksivät – jopa ajattelevia koneitakin. Sotainvalidi 2–3/1949.

Railo, Pekka: Niilo Liakka kansansivistystyön tekijänä. Työläisopiskelija 2/1945. (Railo 1945)

Raito, Petteri: Työntekijöiden aseman heikentäminen on pysäytettävä. Tekijä 9/12.9.2018. (Raito 2018)

Rantanen, Pertti; Turunen, Jorma: Työväen sivistystyön umpikuja? Sosialistinen Poliitiikka 4/1983.

Rantanen, Pertti: Opintokerho – tämänkin päivän aikuiskasvatusta? Aikamerkki 5/1983. (Rantanen 1983)

Rantanen, Pertti: Tulevaisuus on ihmisten tekoa. Aikamerkki 4/1990. (Rantanen 1990)

Rentola, Kimmo: SKP yritti 'iskuryhmillä' valtaan. Helsingin Sanomat 13.1.1995. (Rentola 1995)

Reuna, Risto: Puutyöläiset ja muistitieto. Tallentaja 1/1984. (Reuna 1984b)

Ripatti, Viljo: Parempaa etsimässä. Työläisopiskelija 6/1966. (Ripatti 1966)

RK [Risto Kolanen]: Poliittisen historian klubi jatkaa suosiotaan. Stadin Ruusu 4/2007.

Ruusala, Raili: "Laulelosi nuoruuden..." Työläisopiskelija 8/1957.

Ruusala, Väinö: Opintokerhot tutkimuksen valokeilassa. Työläisopiskelija 2/1963.

Rönholm, Antton: Kirjoita se itse. Demokraatti 7.11.2019.

Salmela-Järvinen, Martta: Opiskelimme Rafu Paasion kanssa Erfurtin ohjelmaa. Suomen Sosialidemokraatti 11.12.1980. (Salmela-Järvinen 1980)

Salo, Arvo: Veljet sisaret, toverit, vuosikymmeniseksi kohotukseksi! Tallentaja 1/1990. (Salo 1990)

Salokangas, Kirsti: Menolippu minuuteen. Seura 10/7.3.1997.

Seppä, Petri: Ilman valtionapuja kansanopistot nurin. Demari 16.12.1992.

Silvan, Sini: Hallitusohjelma vanhenee tietoyhteiskunnan vauhdissa. Demari 7.5.1996.

Sovala, Markus: Kenen projekti EMU oikein on? Stadin Ruusu 3/1997.

Suomela, Kalevi: Everstijuntta ja sorsanpojat. Kansan Uutiset 22.1.2009. (verkkoversio)

- Suonoja, Kyösti: *Yrjö Kallinen. Pasifisti puolustusministerinä*. Helsinki 2019. (Suonoja 2019)
- Tainio, Jukka; Hietaneva, Panu: Neljä vuosikymmentä vasemmistolaisista vapaata sivistystyötä. Älli. Syksy 2004.
- Tanhuanpää, Asko: Kasinokeinottelu kaatoi kommunistit. Iltalehti 17.11.2012.
- Tawastjerna, Erik: Neuvostoliittolaisia säveltäjäprofileja. Työläisopiskelija 3/1946, 4/1946, 7/1946.
- Tikka, Juha-Pekka: Ministeri antoi potkut kuusikymppisille työntekijöilleen. Ilta-Sanomat 25.11.1996.
- Tuominen, Leena-Maija: Asukkaiden olohuone ja asiantuntijoiden keskustelut palkittiin. Stadin Ruusu 3/2011.
- Tuomisto, Tero: Kun KSR perustettiin. Kansan Sivistysrahasto 2004. (Tuomisto 2004, moniste)
- Tuomisto, Tero: Tallinnan Mõõdukad visiitillä. Stadin Ruusu 4/1997. (Tuomisto 1997)
- Tuomisto, Tero: Työväentalo, väen ja liikkeen kohtaamispaikka. Museo 2/1985. (Tuomisto 1985)
- Turunen, Jorma: 90 vuotta sivistystä. Uutispäivä Demari 28.5.2009. (Turunen 2009)
- Turunen, Jorma: Työväen sivistystyö uuden ajan kynnyksellä. Aikamerkki 4/1990. (Turunen 1990)
- U. T.: Reposaaressa Työn Nuorten ”Kipinän” kerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950.
- Vahtera, Tiina: ”Häpeän työväenliikkeen puolesta”. Ilta-Sanomat 26.11.1996.
- Vainio, E. [Esko]: Laivakerhojen ongelmia. Työläisopiskelija 1/1953.
- Vainio, Timo: Aikuiskoulutus avuksi suhdannepolitiikkaan. Uutispäivä Demari 8.6.2001.
- Valavaara, Oiva: Vuosikymmenet täyttyvät. Työläisopiskelija 3/1958. (Valavaara 1958)
- Valavaara, Oiva: Arvi Hautamäki täyttää 60 vuotta. Työläisopiskelija 2/1957. (Valavaara 1957)
- Valoranta, Sulo: Välähdyksiä Nokian työväen sivistystyöjärjestön 20-vuotistaipaleelta. Työläisopiskelija 8–9/1950.
- Varjus, Seppo: Pelon ja toivon vuodet. YYA-Suomi. Ilta-Sanomat, erikoisnumero 2018.
- Vastavirta, Toimi: Sorkan Ty:n opintokerhon elämää. Työläisopiskelija 1/1950.
- Vauhkonen, Tapani: Kenen joukoissa seisoit? Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004.
- Viitanen, Pia: Räättäli Halmeen jäljillä. Uutispäivä Demari 1.9.2004.
- Voionmaa, Väinö: Arvi Hautamäki täyttää viisikymmentä vuotta. Työläisopiskelija 2/1947. (Voionmaa 1947)
- Voionmaa, Väinö: Pohjoismainen ja kansainvälinen yhteistyö. Työläisopiskelija 2/1946. (Voionmaa 1946)
- Voudinmäki, Keijo: Työväen sivistystyö tietoyhteiskunnassa: On sallittava epävarmuus, hyväksyttävä erehtyminen, otettava riskejä, uskallettava... Aikamerkki 8/1983.
- Vuorenrinne, Antti: Lisätietoja ammattiin, vaihtoehtoja työttömille. Demari 14.1.1999. (Vuorenrinne 1999)

Vuorenrinne, Antti: Sivistyksestä. Uutispäivä Demari 8.12.2014. (Vuorenrinne 2014)

Vuorikuru, Ilkka: Työväen Sivistysliitto vahvistaa kansalaisuutta. Uutispäivä Demari 12.6.2009.

V. V. V.: Porin metallityöväen ammattiosaston opinto- ja kurssitoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

Vähätalo, Keijo: Opintotyö maaseudun ammattiyhdistystoiminnan näkökulmasta. Työläisopiskelija 3/1957.

Värn, Kerttu: Metsien miesten kirjasto. Työläisopiskelija 1/1953.

Waris, Heikki: Kokonaisnäkemys Suomen työväenliikkeestä. Työläisopiskelija 9/1948.

Wälläri, N.: Merimiesten opintomahdollisuudet. Työläisopiskelija 8/1944.

Wäre, Aili: Kymintehtaan mainio ”kerhotaikina”. Työläisopiskelija 6/1954.

Y. E.: Porin työn nuorten opiskelutaipaleelta. Työläisopiskelija 1/1950.

Ylinen, Seppo: Nicaragua on haaste Reaganillekin: Vaikea kukistaa kokonaista kansaa. Aikamerkki 2/1984. (Ylinen 1984)

Ylinen, Seppo: Sivistysliitto vahva vaikuttaja, kun Suomi otti askeleen Eurooppaan. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004. (Ylinen 2004)

Ålander, Esa: KSL haluaa auttaa ihmisiä rakentamaan tulevaisuuttaan. Kansan Uutiset 27.10.1989

Öhman, Pentti: Suomi sivistisyhteiskuntana. Suunta 2000 1/1992.

KIRJOITTAJAN KOKOELMAT

Lehtileikkeitä

Kirjeitä, muistioita, muistiinpanoja, esitelmärunkoja

Kutsukortteja, käsiohjelmia, ohjelmalehtisiä, esitteitä

TSL:n opintoaineistoja, pienjulkaisuja

VERKKOLÄHTEITÄ

Aikamerkki verkkojulkaisu 2019–2020.

Presidentinvaalit verkkojulkaisu.

ISSN=2242–3672. 2000, Tasavallan presidentinvaalit 1919–1994. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 21.5.2020]. Saantitapa: www.stat.fi/til/pvaa/2000/pvaa_2000_2004-05-31_kat_001.html
www.aikuiskasvatuksentutkimuksenseura.fi

www.desili.fi
www.geneveskolan.org
www.ksl.fi
www.musiikkiliitto.fi
www.radiorobinhood.fi
www.rahamuseo.fi/rahanarvonlaskuri
www.sak.fi
www.sdp.fi
www.tnl.fi
www.tsl.fi
www.tul.fi
www.tyark.fi
www.vasemmisto.fi

LIITTEET

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITON PUHEENJOHTAJAT

Väinö Voionmaa 1919–1947

Yrjö Kallinen 1947–1965

R. H. Oittinen 1965

Sakari Kiuru 1966–1978

Arvo Salo 1978–1985

Pirjo Ala-Kapee 1985–1989

Jouni Backman 1989–1997

Ulla Juurola 1997–2001

Pia Viitanen 2001–2013

Ilkka Kantola 2013–21

Niina Malm 2022–

TYÖVÄEN SIVISTYSLIITON SIHTEERIT

(vuodesta 1945 pääsihteerit)

Hjalmar Eklund 1919–1926

Pekka Railo 1926–1942

R. H. Oittinen 1942–1945

Arvi Hautamäki 1945–1963

Olavi Hurri 1963–1973

Jussi Pikkusaari 1973–1990

Pentti Öhman 1990–1994

Jorma Turunen 1994–2011

Kari Anttila 2011–2014

Jouko Muuri 2014–2022

Katri Söder 2022–

LIITON HENKILÖKUNTA VUONNA 2019

Eija Fahlström, hallintoassistentti

Tuomas Finne, tuottaja

Pipsa Härkönen, koulutussuunnittelija

Sirpa Ilmonen, kirjanpitäjä

Inari Juntumaa, koulutuspäällikkö, apulaisrehtori (vanhempainvapaalla 21.5.2019 alkaen)

Eija Kampman, hallinto- ja talousjohtaja

Jarmo Kantosalo, laskentapäällikkö

Heli Katainen, viestintäsuunnittelija

Kim Katainen, projektipäällikkö (1.10.2019 alkaen)

Merja Laakso, johdon assistentti

Tuula Laine, koulutussuunnittelija

Janne Laulumaa, projektipäällikkö (1.10.2019 alkaen)

Eija Lempinen, koulutusassistentti

Merja Leskinen, viestintäpäällikkö

Anne Leukumaavaara, koulutusassistentti (7.1.2019 alkaen)

Jouko Muuri, pääsihteeri

Antti Mäki, suunnittelija

Kirsi Mäki, koulutuspäällikkö

Maria Mäkynen, (vanhempainvapaalla 16.8.2019 alkaen)

Julia Nurmi, koulutussuunnittelija

Ari Näätsaari, koulutussuunnittelija

Riitta Oinonen, sopimusjärjestelmäasiantuntija

Raimo Oksanen, projektipäällikkö

Oskari Ollikainen, järjestelmäkouluttaja
Maarit Palén, koulutussuunnittelija
Anneli Putkuri, talousassistentti
Lilli Rasilainen, hanke- ja koulutussuunnittelija
Riitta Sinimäki-Mikola, koulutussuunnittelija
Kristiina Stevens, kirjanpitäjä (t.l. 2019 alkaen)
Katariina Sun, henkilöstösuunnittelija
Katri Söder, koulutusjohtaja, opintokeskuksen rehtori
Hanna Takolander, hankepäällikkö
Maarit Tervo, järjestösuunnittelija
Mika Ukkonen, koulutussuunnittelija
Sanna Viljakainen, kehittämisspäällikkö
Ilkka Vuorikuru, hankepäällikkö
Mervi Ylitalo, hankekeskuksen päällikkö

LIITON EDUSTUKSET JÄRJESTÖISSÄ, LAITOKSISSA JA TOIMIKUNNISSA VUONNA 2019

ABF Nordenin työvaliokunta, Jouko Muuri
Folke Bernadotten Muistosäätiön hallitus, Eija Kampman
Genévekoulun hallitus, Riitta Sinimäki-Mikola
Helsingin konservatorion edustajisto, Jouko Muuri, Merja Laakso, Merja Leskinen
Helsingin konservatorion säätiön hallitus, Jouko Muuri, puheenjohtaja
IFWEA:n hallitus, Katri Söder
Kansan Sivistysrahaston hallitus, Jouko Muuri
Kansan Sivistysrahaston Irene ja Kalevi Sorsan rahaston hoitokunta, Mervi Ylitalo
Kansan Sivistysrahaston K. A. Fagerholmin rahaston hoitokunta, Riitta Sinimäki-Mikola
Kansan Sivistysrahaston R. H. Oittisen rahaston hoitokunta, Sakari Kiuru, Jorma Turunen
Kansan Sivistysrahaston valtuuskunta, Sanna Viljakainen, varahenkilö Riitta Oinonen
Opintokeskukset ry:n hallitus, Jouko Muuri
Palkansaajien koulutussäätiö, Jouko Muuri
Sivistystyönantajat ry:n vuosikokous, Eija Kampman

TIEKE Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus ry:n hallitus, Anne Karjalainen, 5.11.2019 alkaen
Mervi Ylitalo

T-opistot ry:n hallitus, Jouko Muuri, puheenjohtaja

Tradekan säätiön valtuuskunta, Iris Hacklin

Työelämän osaamisverkosto Askel Oy:n hallitus, Jouko Muuri, varahenkilö Sanna Viljakainen

Työväen Akatemian kannatusosakeyhtiön hallitus, Jouko Muuri, varapuheenjohtaja kesäkuusta 2019 alkaen

Työväen Arkiston säätiön hallitus, Merja Leskinen

Työväenperinteen tutkimus ry/Valtakunnallisen työväentalomuseon hallitus, Tero Tuomisto
YK-liitto, Tytti Tuppurainen, puheenjohtaja

LIITON JÄSENET VUONNA 2019

Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT

Demarinuoret

Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL

Ensi- ja turvakotien liitto

Finlands Svenska Socialdemokrater FSA

Hyvinvointilomat

Ilmailualan Unioni IAU

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL

Kotien Puolesta Keskusliitto

Nuorten Kotkien Keskusliitto NKK

Paperiliitto

Palvelualan ammattiliitto PAM

Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU

Rautatiealan Unioni RAU

Sosialidemokraattiset Opiskelijat

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK

Suomen Merimies-Unioni

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP

Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL

Suomen Työväen Musiikkiliitto STM
Suomen Työväen Urheiluliitto TUL
Sähköalojen ammattiliitto
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto
Teollisuusliitto
Työväen Akatemian Kannatus Oy
Työväen Arkiston Säätiö
Työväen Näyttämöiden Liitto TNL
Työväen Retkeilyliitto
Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto

TSL:N PAIKALLISET OPINTOJÄRJESTÖT 2019

Ala-Satakunnan opintojärjestö
Espoon ja Kauniaisten opj
Haminan seudun opj
Harjavallan seudun opj
Helsingin opj
Huittisten opj
Hyvinkään opj
Hämeenlinnan seudun opj
Imatran seudun opj
Itä-Savon opj
Itä-Uudenmaan opj
Janakkalan opj
Joensuun seudun opj
Jokilaaksojen opj
Jyväskylän seudun opj
Jämsän seudun opj
Kainuun opj
Kangasalan seudun opj
Kemin opj

Keski-Uudenmaan opj
Kirkkonummen opj
Koillismaan opj
Kokkolan opj
Kotkan seudun opj
Kouvolan seudun opj
Kuopion opj
Kyrösjärven seudun opj
Lahden seudun opj
Lappeenrannan opj
Lempäälän-Vesilahden opj
Lohjan seudun opj
Lounais-Hämeen opj
Luoteis-Uudenmaan opj
Mikkelin seudun opj
Mäntän opj
Nokian opj
Nurmijärven opj
Oulun seudun opj
Parkanon seudun opj
Perhojokilaakson opj
Pietarsaaren opj
Pirkkalan opj
Porin seudun opj
Raahen seudun opj
Rauman seudun opj
Riihimäen seudun opj
Rovaniemen seudun opj
Salon seudun opj
Seinäjoen seudun opj
Sisä-Suomen opj
Tornion opj
Turun itäisten ympäristökuntien opj

Turun läntisten ympäristökuntien opj
Turun opj
Uudenkaupungin seudun opj
Vaasan opj
Valkeakosken seudun opj
Vammalan seudun opj
Vantaan opj
Varkauden opj
Viitasaaren opj
Virtain-Ruoveden opj
Ylä-Savon opj
Ylöjärven opj
Österbottens svenska studieorganisation ÖSS